

מבואות לספרות האמוראים

בבלי וירושלמי

מאת יעקב נחום הלוי אפשטיין

קרוך בידי תלמידו
עזרא ציון מלמד

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס ירושלים – חברת דביר תל-אביב

מבואות לספרות האמוראים

י"נ אפשטיין

ספר זה בארבעת חלקיו הוא מן האוצר, שהשאר אחריו אחד מגדולי המלומדים בימינו, פרופסור י"נ אפשטיין, פרופסור לתלמוד באוניברסיטה העברית מיום הוסדה ועד שנת פטירתו, אשר במשך יובל שנים היה מראשי המדברים בחכמת ישראל: בספרות התנאים והאמוראים ובספרות הגאונים ובפילולוגיה עברית ושמית.

בחלק א', «מבואות למסכות מן הבבלי», מנתח המחבר תשע מסכות מן הבבלי: הוא דן ביחודה של כל מסכת, סגנונה ושיטתה, עריכתה ושכבותיה ויחסה למסכות אחרות ולתורת ארץ ישראל.

בחלק ב', «הערות ופירושים לפרקים מן התלמוד», סודרו הערותיו של המחבר לכמה פרקים מן התלמוד הבבלי: נוסחאות כתבי יד וגאונים וראשונים, הערות בלשוניות וענייני לשון וסגנון, נתוח הסוגיא ובירור דברי הלכה ואגדה והשוואת הבבלי והירושלמי.

בחלק ג', «מבוא לתלמוד ירושלמי», מברר המחבר ביסודיות המיוחדת לו כמה פרטים הנוגעים לירושלמי: זמן סידורו ומקום סידורו, סוגיות מוחלפות, בבלי וירושלמי, ירושלמי וב"ר, מסכת נזיקין, «ירושלמי קדשים», קצורים וחסרונות. לפי דרכו הוא דן בכמה מונחים בנושא זה: במערבא אמרי, תמן אמרין וכיו"ב.

בחלק ד', «דקדוקי ירושלמי», נותן המחבר שינויי נוסחאות לירושלמי דפוס ויניציא מכתב-יד ליידין, והוסיף להם הערותיו המאירות עינים.

אמנם לא הספיק המחבר להכין את החומר אלא עד שבת פט"ז, אבל העורך השלים במקצת את החסר בציינו את ההשלמות וההוספות החשובות, שהשלמו ונוספו בגליון כתב-היד ובין השיטין בידי המגיהים, משבת פט"ז ועד סוף הירושלמי.

ובנספח זיכנו המחבר במחקר קצר וממצה על אגרת רב שרירא גאון, והוכיח שהנוסח הצרפתי של האגרת הוא העיקרי.

ספריו של פרופ' אפשטיין חביבים על כל הלומדים, תלמידי חכמים וחוקרים כאחד, משום שארוגים הם בקיאות נפלאה ובדייקנות מדעית, וכתובים הם בהר-צאה ברורה ובעברית נאה.

תוכן הספר

7 — 8	דבר העורך
9 — 144	חלק א': מבואות למסכות מן הבבלי
145 — 270	חלק ב': הערות ופירושים לפרקים מן התלמוד
271 — 334	חלק ג': מבוא לתלמוד ירושלמי
335 — 606	חלק ד': דקדוקי ירושלמי
607 — 609	השלמות לדקדוקי ירושלמי
610 — 615	נספח: לאגרת רב שרירא גאון
616 — 617	מפתחות
618 — 619	קיצורים וראשי תיבות
620	תיקוני טעויות

דבר העורך

כי נח נפשיה דר' אסי עיילו רבנן
לנקוסינהו לשמעתיה
(קידושין יג א)

מנהג־קדמונים זה, כינוס תורתו של חכם „כדי לצרפם שלא ישתכחו“ (רש"י). — ברכה יתירה בו אם השאיר החכם אחריו דברים שבכתב, חיבורים שלמים ואפי' רשימות והערות, כי לבם של ראשונים כפתחו של היכל, וק"ו אם היכל זה — ס"ת מונח בו. לפיכך נעתרתי לבקשת חברי ותלמידיו ומוקירי תורתו של מו"ר זצ"ל והעזתי להוסיף על מצות מורי ואספתי לתוך הספר הזה גם הערות ורשימות, שנמצאו באוצרו (לא הבאתי הערות של ח"ג ומראי מקומות והקבלות), כי כל הערה שלו מאירה את עיני הלומד.

ידעתי גם ידעתי, שאין שלמות בדברים הניתנים כאן. אילו זכינו, שהמחבר ז"ל יכין את הספר לדפוס בידיו — בוודאי היה משנה הרבה, מוסיף וגורע, לאור מחקריו המעמיקים, שהרי רובם של הדברים האצורים בספר זה נכתבו ונאמרו לפני יותר משלשים שנה, ובשנים אלו נתעשרה חכמת ישראל בגניזות שיצאו לאור עולם ובסתומות שנתגלו ונתפרשו.

המבוא לירושלמי למשל, אינו אלא פתיחה לסמינריון, שנכתבה בקיץ תרפ"ו. וכמה דברים נתחדשו מאז ע"י המחבר ז"ל במחקריו וע"י רעו הגדול ר"ל גינצבורג ז"ל, והגדיל לעשות הגאון הר"ש ליברמן יבלח"א (וכן בשנת תש"ג הו"ל הרב מרדכי י. ליב זק"ש „דקדוקי סופרים“ לתלמוד הירושלמי, חלק ראשון, מסכת ברכות).

כיו"ב המבואות למסכות מן הבבלי הם חלק מפתחות למסכות התלמוד, שלימד בסמינריונים, וגם הם נכתבו לפני יותר משלשים שנה. המבוא לפסחים למשל נכתב בשנת תרפ"ז. לכל מבוא, שקרא לו „פתיחה“, הקדיש כארבעה שעורים, שבהם דבר על המשנה של אותה מסכת (חלקים אלו נדפסו ב„מבואות לספרות התנאים“) ועל תלמודה. בדבריו אלו פתח לנו דרך ללימוד שיטתי ומעמיק באותה מסכת: ניתוח הסוגיא, השוואת הבבלי לירושלמי, בירור דברי הלכה ואגדה ודיוק בענייני לשון וסגנון.

קוינו, שלאחר פתיחות אלו נזכה לשמוע מפיו גם מבוא כללי לבבלי. ברם לא איסתייעא מילתא.

רובן של הפתיחות היו מקשה אחת, ואני חלקתינן לפרקים, וקבעתי לפרקים כותרות (בין סוגריים מרובעים). אך לא שניתתי את הסגנון — סגנון הרצאה.

אחריות גדולה הטיל עלי מו"ר זצ"ל בצוותו עלי לערוך את כתביו. בכמה מקומות לא זכיתי לעמוד על דעתו, וכמה פליטות קולמוס — פשוטו כמשמעו — השארתינן כמות שהן. ולדבר זה ישימו לב כל הבאים להשיג על דבריו, וכבר למדונו חז"ל „אין משיבין את הארי לאחר מיתה“. ומה נפלאה התנהגותו של ר' יהושע כלפי בן־מחלוקתו ר' אליעזר לאחר פטירתו: „ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה פעם אחת נכנס ר' יהושע התחיל נושק אותה האבן ואמר האבן הזאת דומה להר סיני וזה יושב עליה דומה לארון הברית“ (שהש"ר). דברי חכמינו ומעשיהם יהיו לנגד עינינו בבקרנו דברי אחד מגדולי הדור לאחר פטירתו.

גם בספר זה רב חלקה של אלמנת המחבר, הגב' צפורה אפשטיין מב"ת, אשת חבר כחבר, אשר צירפה בטוב־טעם ובדיוק פילולוגי את דפי כה"י והעתיקה אותם בדיקנות למופת. יישר כוחה!

אפריון נמטיינהו לרחימאי הרב ד"ר בנימין דה־פריו שליט"א (שעבר על כל עלי ההגהה) ופרופסור שרגא אברמסון יצ"ו (שעבר על עלי ההגהה של כמה מן המבואות למסכות), שהצילוני מכמה שגיאות בהערותיהם. חילכון לאורייתא!

וברוכים יהיו שרי החנוך והתרבות וראשי המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית בירושלם, וביחוד מורי פרופ' גרשם שלום נ"י, שעוררו ועודדו את המפעל הזה. הוצאת כתביו של פרופ' אפשטיין זצ"ל. זכות המצוה תעמוד להם לעד.

ויישר כוחם של מנהלי הוצאת הספרים ע"ש י"ל מגנס והוצאת "דביר" בע"מ, שהוציאו תורה נאה בכלי מפואר. ברכת ה' תחול על כל מעשי ידיהם.

חן־חן לבעלי דפוס "סיון", מנהליו ופועליו, שהשתדלו להוציא מתחת ידם דבר מתוקן. ואני תפלה, שבזכות מו"ר יאיר ה' את עיני באור תורתו, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ואזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות בבריות גופא ובנהורא מעליא.

המתאבק בעפר רגלי רבותיו
ע"צ מלמד

ירושלם, חמשה עשר באב תשכ"ב
לס' "הן ה' אלקים יעזר לי".

חלק א'

מבואות
למסכות מן הבבלי

תוכן:

12	הבבלי (פתיחת המחבר)
23 — 13	א. מסכת פסחים [א. חלקיה; ב. היחס למסכות אחרות; ג. האמוראים הנזכרים בה; ד. מקום סידורה]
44 — 24	ב. מסכת ביצה א. סוגיות הפוכות (מוחלפות); [ב. שכבות שונות]; ג. השאלות וביצה שלנו; ד. הוספות הסבוראים; ה. „במערכא“ והיחס לירושלמי; ו. שמות האמוראים
53 — 45	ג. מסכת סוכה [א. סוגיות מוחלפות; ב. שכבות שונות; ג. סוגיות מקבילות]; ד. יחס הבבלי לירושלמי
71 — 54	ד. מסכת נדרים [א. יחודה; ב. עריכתה; ג. יחסה למסכות אחרות; ד. מקום עריכתה]
83 — 72	ה. מסכת נזיר [א. לשונה וסגנונה המיוחדים; ב. יחס נזיר למסכות אחרות; ג. מסכת נזיר והשאלות; ד. בבלי וירושלמי נזיר; ה. האמוראים הנזכרים בנזיר]
94 — 84	ו. מסכת סוטה [א. הקבלות שוות; ב. סוגיות שאולות; ג. סוגיות מוחלפות; ד. סוגיות מועברות וכפולות; ה. מסורות שונות; ו. בבלי וירושלמי; ז. שיטתה וסגנונה; ח. האמוראים שנזכרו בה; ט. המפרשים]
102 — 95	ז. מסכת קידושין א. סידורה; ב. שכבות שונות; ג. ציטטים ממסכות אחרות; [ד. סוגיות מוחלפות]; ה. היחס לירושלמי; הערות לירושלמי קידושין
130 — 103	ח. מסכת בכורות א. סגנון; ב. שיטה; ג. היחס לשאר מסכות; ד. שמות האמוראים; ה. תורת ארץ ישראל; ו. העריכה
144 — 131	ט. מסכת תמורה [א. קדמות תמורה; ב. ציונים לסוגיות אחרות; ג. סוגיות שוות]; ד. „לישנא אחרינא“, „לשון ירושלמי“

הבבלי*

גם התלמוד הבבלי אינו כולו מעור אחד:

התחילו בסידורו האמוראים הראשונים, סידרו את הברייתות על יד המשניות, פירשו המשנה במימרות קצרות ופסקו הלכה (זו דברי ר' פלוני אבל חכמים אומרים, הלכה כר' פלוני, מוחלפת השיטה, זו אינה משנה, בלשון יחיד אני שונה אותה, וכדומה); הוסיפו הלכות שאינן במשנה, הלכות-תולדות, וקבעו אותן בתלמוד (קבעיתו לה נמי בתלמודא).

ושרידים של סידור תלמוד יש לנו כבר מזמנו של ר"נ (עירובין לב ב), רב יוסף ותלמידיהם, אביי ורבא: הוויות דאביי ורבא; המימרות נתרבו והמשא-ומתן גדל; הביאו מימרות וסוגיות מארץ ישראל לבבל ומבבל לארץ ישראל; הישיבות נפרדו, וכל אחת שנתה את התלמוד בדרכה ובשיטתה (בסורא מתני הכי בפומבדיתא מתני הכי, וכדומה, לישנא אחרינא אמרי לה, איכא דרמי לה מירמא, איכא דאמרי לה בהאי לישנא, ר' פלוני מתני הכי ור' פלוני מתני הכי), וה"סדרנים" (כגון רנב"י "ריש כלה" בשיבת רבא שבמחוזא (ב"ב כב א), "ריש סידרא") "סידרוהו"; עד שהגיע הזמן לרבינא ורב אשי "סוף הוראה", "מסדרי התלמוד", שאספו את כל החומר שקדם להם, על פי רוב — בצורתו (ממש כמו שעשה רבי במשנה), פירשוהו, השלימוהו ו"סידרוהו". אבל עוד לא נגמר סידורו בימיהם: שני דורות של אמוראים באו עוד אחריהם, שהשלימוהו והוסיפו עליו עוד פירושים וגם סוגיות עד שבאו הסבוראים ו"חתמוהו": "תיקנו פרקים שבכל תנאי כסידרן"; זאת אומרת סידור חיצוני ברובו בלי לשנות דבר ("לא שינו"), חוץ מהוספות וקשרים שבין מימרות וסוגיות, קשרים שאמנם הם משנים לפעמים את כל הסוגיא ואת כל מקוריותה; הם העבירו סוגיות ממקום למקום, השלימו את האחת בשניה, והשתדלו להשוותן.

אבל עקבות המקורות השונים לא נמחקו; "הסוגיות ההפוכות", בלשונם של הראשונים (ס' הישר לר"ת ס' ככב, תוס' מנחות נח ב, תוס' שני בב"ק קיז א בשמ"ק ד"ה והא, ועוד; שארית יוסף לר' יוסף ווירגא נתיב המתרח' כלל י', נתיב הפלוגתא כלל ב', נתיב הפירוש דף כז ב, ועי' ס' היוכל לשוורק, 324—325) מעידות עליהם ברורות. אלה מראים, שכל מסכת ומסכת הוא ספר לעצמו, שעל פי רוב גם דעתו וגם סידורו שונה, ולא כולן הן מזמן אחד, אלא שיש מסכות קדומות ויש מאוחרות. ולא עוד אלא שאפילו המסכת האחת אינה כולה מעור אחד: ישנן סתירות וניגודים בתוך המסכת מפרק לפרק ומענין לענין, ואפילו כפילות ישנן במסכת אחת. כל אלה מראים ברור, שישנן לפנינו מקורות הרבה, שכבות של זמנים ודורות שונים, של מחברים ומסדרים שונים וישיבות שונות, שאפילו לשונם וסגנונם אינו תמיד אחד, וגם האמוראים — אינם תמיד אותם האמוראים. עלינו אפוא לדון על כל מסכת ומסכת כעל ספר לעצמו.

(*) [אמר עצ"ם: דברים אלו — כתבם מו"ר זצ"ל בראש פתיחתו למסכת סוכה, וראיתי להעבירם משם ולהעמידם כאן כפתח-דבר לכל המבואות. ועי' גם בראש המבוא למס' סוטה (להלן עמ' 84) ובראש המבוא למס' בכורות (להלן עמ' 103)].

א. מסכת פסחים

[א. חלקיה]

בכ"י מינכן כתובים ומסודרים פ"א — פ"ד, פ"י¹), ואחריהם היו כתובים פ"ה² — פ"ט, ובסופו: הדרן עלך מי שהיה טמא וסליקא מסכת פסח שני, וכ"ה בכ"י מ' ב', ושם כתוב בסוף פ"י, שהוא מסודר אחרי פ"ד: סליק מסכת פסחים, ואחריו כתוב באותיות גדולות: "מסכת פסח שני בס"ד" ומתחיל פרק תמיד נשחט³).

בדפוסים, למן ד"ו ואילך, בסוף פ"ד: הדרן עלך מקום שנהגו וסליקא לה פסח ראשון, ובסוף פ"ט: הדרן עלך מי שהיה טמא וסליקא לה פסח שני, ובסוף פ"י: הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לך מסכת פסחים; אלא שבד"ו גם על השער: מסכת פסחים פסח ראשון ופסח שני.

בדפוסים השאירו אפוא הגמרא בסדר המשנה, ואעפ"כ נשאר רושם לסדר הישן ברשימות שבסוף החלק הראשון והשני.

גם המאירי סידר את הפרקים ככ"י מ': פ"א — פ"ד ופ"י, שהוא אצל המאירי "פרק ה'", פ"ה — פ"ט, וכתב בפתחתו⁴) ש"מסכת פסח ראשון" ו"מסכת פסח שני" היו מתחילה מסכת אחת נקראת פסחים, ו"בימי הגאונים חלקוה לשתיים וקראו הראשונה פסח ראשון והשניה פסח שני וגם העתיקו פרק ערבי פסחים ממקומו שהיה אחרון לכל הפרקים ושמוהו אחרון לזה החלק הראשון".

אבל תלמידי רבי יהודה בקטע של הלכות פסוקות⁵), כשהם מונין הפרקים הנלמדים עכשיו בישיבה הם אומרים: פסח⁶) "פי' (רקי); משמע שלא הם סידרו את הפרקים כך, אלא שכך היו מסודרים הפרקים בבבלי מכבר⁷).

ואמנם נראה שגם בימי האמוראים למדו מסכת פסחים בסדר זה, בראשונה "הלכה למעשה" ואח"כ "הלכתא למשיחא".

ולא עוד אלא שישנם סימנים, ש"פסח ראשון" ו"פסח שני" לא מעריכה אחת הן ולא מבית-מדרש אחד יצאו:

- (1) וסופו חסר מדף קיט ע"א ואילך.
- (2) וחסר פ"ה כולו ופ"ו עד סז ע"ב.
- (3) ד"ס עמ' 170 בהערות.
- (4) בתחילת המסכת ובתחילת תמיד נשחט.
- (5) מונטשריטס חס"ן [1923], 135.
- (6) וכן באגרת רש"ג נוסח צרפתי 33: ובתרה ("אחרי עירובין") פסח.
- (7) הר"ף והרא"ש, שאין להם אלא הלכה למעשה, לא סידרו בפסקיתם, אלא פסח ראשון, וכן בחי' מהר"ם חלאוה וחידושי הריטב"א.

פא סע"ב (לפ"ז מ"ח): ורמינהי וכן מי שיצא מירושלים וכו', ובסוף פ"ג (מט ב) לא רמו לה.

ע ע"א (לפ"ז מ"ג): איבעיא להו וכו' ת"ש הלילה הזה כולו צלי ואמר רב חסדא זו דברי בן תימא ש"מ, וליתא בפרק י' (קטז א), כמו שהעירו התוס' שם, והם מתרצים: דרך הגמרא כן; אבל זה רגיל בשתי מסכתות ויסודו בעריכות שונות ושיבות שונות, ואינו רגיל במסכת אחת.

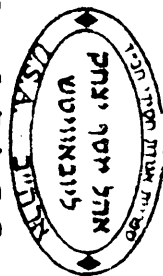
פה א (בפרק ז): תנן התם (בסוף פ"י) הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא וכו' מאן דמתני כזית כאיסורו ומאן דמתני כביצה כטומאתו, וכפול כולו במקומו, קכ ע"ב—קכא א, בפיסקא של המשנה, ואין זה רגיל במסכת אחת⁽⁸⁾.

ובדף סד ב (בפרק ה): מאן תנא פסח בזריקה («ולא בשפיכה») ר' יוסי הגלילי היא (כלומר ולית הלכתא כוותיה) דתניא וכו', ושם פט א (בפרק ח): דאילו פסח בשפיכה ואילו שלמים בזריקה, ולהלן קכא א: כשתמצא לומר לדברי ר' ישמעאל זריקה בכלל שפיכה ושפיכה בכלל זריקה וכו'⁽⁹⁾, ולפיו גם לר' ישמעאל פסח בזריקה.

ובפסחים עה א (בפרק ז): בעא מיניה רב חנינא בר אידי מרב אדא בר אבהו תנור שהסיקו בקליפי ערלה וגרפו ואפה בו את הפת לדברי האוסר⁽¹⁰⁾ מהו א"ל הפת מותרת וכו', וכבר הקשו התוס' שם מן הסיפא דברייתא דדף כו ע"ב: בישלה ע"ג גחלים דברי הכל מותר (תוס' ערלה ה"ז), ורש"י שם כתב: וגחלים איצטריכא ליה דלא תימא אכתי איסורא בעיניה וכל שכן בתנור גרוף ואין אכוקה כנגדו, וא"כ מאי קמביעי ליה⁽¹¹⁾.

וכפשוטו בוודאי שהן סוגיות חולקות, ומאן דקמביעיא ליה בדף עה לא שמיע ליה סיפא דברייתא⁽¹²⁾ ולא ידע סוגיא דדף כו—כו. ובדף עא ע"ב: הא כל היכא דכתיב בקר סתמא בקר ראשון [משמע] (כ"מ), וכבר העירו תוס' שם: תימא לר"י דבסוף ע"פ⁽¹³⁾ דריש בקר בקר שני אע"ג דכתיב סתמא. ובדף קכ סע"ב: ור"ע אמר לך אי לא כתב רחמנא הוה אמינא מאי בקר בקר שני ור"א [ב"ע] אמר לך כל היכא דכתיב בקר בקר ראשון הוא, וא"כ תליא בפלוגתא דתנאי!

ולעומת אלו, הנה כח ב: ור' שמעון לקובעו חובה מנא ליה, נפקא ליה מבערב תאכלו, ור' יהודה מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה סד"א וכו' ור' שמעון טמא וכו' דכתיב (כ"י מ"ב: דתניא כל בן נכר לא יאכל בו) וכל ערל לא יאכל בו וכו' ורבי יהודה (כ"י מ"ב: ואידך!) כתיב בהאי וכתיב בהאי—הכל הועבר מדף קכ ע"א: אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא וכו' מיהדר הדר ביה קרא בערב תאכלו מצות ורב אחא בר יעקב אמר וכו' אלא הכתיב בערב תאכלו מצות ההיא מיבעיא ליה לטמא וכו' ורבא אמר לך טמא וכו' דתניא כל ערל לא יאכל בו וכו' ואידך כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכי תניא כוותיה דרבא וכו'⁽¹⁴⁾.

(8) חוץ מ"ב כט ב שהעירו עליו התוס': תימא היא שמביאו הגמרא שני פעמים במסכת אחת.

(9) כספרים ישנים, ע' רש"י ותוס' כאן ותוס' בזבחים לו א—ב.

(10) "רבי" בברייתא, לעיל כו ב—כו א.

(11) וע' ר"ה ומלחמות ומהר"ם חלאוה.

(12) כי שמואל (כו א) לא תני סיפא, ותוס' ערלה לא תני רישא.

(13) פסחים קכ ע"ב וברכות ט ע"א.

(14) ובוה נסתלקה קושית התוס' שם ד"ה רב אחא.

ואמנם בדרך פו ע"א: איני והתנן (בכ"י: לא ס"ד דתנן) אין מפטירין וכו' ואמר רב וכו' — כמו קיס ב אבל זה אפשר גם במסכת אחרת.

ומחלוקת אמוראים הרמוזה בדרך יד ע"א: הניחא לאביי דאמר לא שנו אלא בחולין אבל בתרומה וקדשים עושה כיוצא בו, ולרב אדא בר אבהו משמיה דרבא נמי דאמר לא שנו אלא חולין ותרומה אבל בקדשים עושה כיוצא בהן שפיר. אלא לרבינא משמיה דרבא דאמר מקרא מלא דיבר הכתוב לא שנא חולין וכו' — ליתא בשום מקום בתלמוד.

ואמנם יש כיוצא באלו בתלמוד, שהובאו עם "ואיתמר עלה", "ואמר ר' פלו" וכדומה שאינם במקומם ולא במקום אחר¹⁵. אבל בכל אלו באמת מראים דברים אלו, שאותה המסכת שנאמר בה לשון זה אינה מעריכת אותה המסכת, שמקום אותו המאמר שם ואינו שם.

יש בפסחים, כמו בכל הש"ס, סתמות ישנים. כך סתם ריש פ"ב (כא א): כל שעה שאוכל מאכיל מיבעי ליה וכו' — רמז בדברי רב נחמן (יג א), וקדום אפוא לר"נ. (ועי' גם ב ע"ב: אלמא אור אורתא הוא ש"מ מיתיבי וכו')¹⁶.

[ב. היחס למסכות אחרות]

אבל הסידור האחרון של "פסח ראשון" השתמש כבר הרבה בתלמודן של כמה מסכתות מן הבבלי, והעביר כמה מהם מענין לענין:

א. בבא מציעא

כו א—ב: ת"ש הכניסה לרבקה ודשה כשירה בשביל שתינק ותדוש פסולה (והא הכא דלא אפשר וקא מיכוין וקתני פסולה)¹⁷, שאני התם דכתיב וכו' דניחא ליה, ת"ש לא ישטחנה וכו' אי משום גנבי — הכל לקוח מ"ל' ע"א, ושם "איבעיא להו לצורכו ולצורכה מהו" ופשטו: ת"ש לא ישטחנה וכו', ת"ש הכניסה לרבקה וכו' דניחא ליה, וכך הוא סדר הת"ש גם בפסחים בכ"י מ' ופיר"ח כמו בב"מ, זאת אומרת שהעבירו את הסוגיא מענין "לצורכו ולצורכה" לענין "דלא איפשר וקא מיכוין", מב"מ לפסחים, בלשונה ממש (אח"כ הוסיפו בה בתור פירוש: והא הכא דלא אפשר וכו').

וכיו"ב בפסח' לא ב: תנא כמה חפישת הכלב שלשה טפחים א"ל רב אחא בריה דרב יוסף לרב אשי הא דאמר שמואל כספים אין להם שמירה אלא בקרקע מי בעינן שלשה טפחים או לא. א"ל הכא משום ריחא וכו' התם משום איכסויי מעינא וכו'. ואולם בכ"י מ': התם משום ריחא וכו' הכא משום איכסויי וכו', הכל כמו בב"מ א, והכל לקוח משם.

ואולם בפסח' ד ע"א: בעו מיניה מרבנן המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר על מי לבדוק וכו' ת"ש המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה, התם הא אמר (כ"י

15 עי' כבר תשו' רה"ג בשע"ת סי' קיט, ת"ג ליק סי' נ"ח ועי' איי הים שם.

16 ועי' ר"ח שם, ועי' מהר"ם חלאוה בשם הרשב"א, ששתי ישיבות הן, וכן להלן שם: וש"מ מתיבי וכו'.

17 ליתא כ"י מ"ב (ועי' ד"ס).

א"פ: שאני התם דאמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא הכא מאי, א"ל רנב"י תנינא וכו'.

אבל בב"מ קא סע"ב: בעו מיניה מרב ששת מזוזה על מי מזוזה האמר רב משרשיא מזוזה חובת הדר היא, אלא מקום מזוזה על מי א"ל רב ששת תניתוה וכו', ושם בב"מ קב רע"א: ת"ר המשכיר בית לחבירו על השוכר לעשות לו מזוזה וכו', אבל לעיל לא הביאו את הברייתא אלא מימרא דרב משרשיא, שהיא לפי פסחים טעמה של הברייתא; אלא שבכ"י פלו' ליתא שם, "האמר רב משרשיא מזוזה" (אע"פ שנראה שחסר בט"ס). ובכל אופן נכנסו דברי רב משרשיא שם ע"י מסדר התלמוד, שתיקן את הבעיא, שהרי רב משרשיא תלמיד רבא הוא.

ב. בבא קמא

כב ב: והרי שור הנסקל דרחמנא אמר לא יאכל את בשרו ותניא ממשמע שנאמר וכו' (עד:). ולהנך תנאי דמפקי ליה להאי קרא לדרשא אחרינא (לחצי כופר ולדמי וולדות)¹⁸, הנאת עורו מנא להו וכו' לרבות ת"ח — הכל מב"ק מא א—ב, ושם הובאו סמוך לאותה סוגיא (מא ב—מב א) מחלוקות "הנך תנאי" (וע"כ הוסיפו בדפוסים: כדבעינן למימר קמז), וכל הענין של ב"ק הובא גם בקידושין נו ב בלשוננו, וכאן בפסחים בוודאי שסמכו על ב"ק.

ג. סנהדרין

יב א: ותניא מה בין חקירות וכו' והוינן בה מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות ואמרינן חקירות וכו' בדיקות עדות שאתה יכול להזימה היא — בסנהד' מא ב: רב כהנא ורב ספרא תנו סנהדרין בי רבה פגע בהו רמי בר חמא אמר להו מאי אמריתו בסנהדרין דבי רבה אמרי ליה ומאי אמרינן בסנהדרין גרידתא ומאי קשיא לך (א"ל) מהא ("מיהא") דקתני מה בין וכו' מאי שנא חקירות וכו' (א"ל) הכי השתא חקירות וכו'. זהו אפוא בכלל-אופן מתלמודם של תלמידי רבה.

לג א: דתניא הויד במעילה וכו' [ואמרינן]¹⁹ מאי טעמא דרבי וכו' — סנהד' פד א. לעומת אלו רמוזה בסנהד' מ ע"ב הסוגיא של פסחים יא ב—יב ב, שכן אמרו שם: הניחא לאביי אליבא דר"מ דאמר אין אדם טועה ולא כלום ולהך לי שנא נמי דאמר אדם טועה משהו שפיר אלא לאביי אליבא דר' יהודה דאמר אדם טועה חצי שעה ולרבא דאמר טעו אינשי טובא מאי איכא למימר.

כאן רמוז כבר גם ה"איכא דאמרי", שבפסח' יא ב (כמו בדף יב ע"ב), אלא שזו וודאי מן הסידור האחרון של סנהדרין.

אחר לגמרי הוא היחס מפסח שני לסנהדרין:

בפסח' עה א: וגחלים של מתכת לאו אש הוא והא גבי בת כהן דכתיב באש תשרף ואמר רב מתנה פתילה של אבר היו עושין לה, שאני התם דאמר קרא באש תשרף (תשרף)²⁰ לרבות כל שריפות הבאות מן האש וכל שכן אש עצמה ונקיף לה חבילי זמורות ונקליה (כמעשה דראב"צ שבמשנת סנהדרין שם), אתיא

18) ליתא בכ"י מ' ב'.

19) כ"ה בכ"י מ' ב'.

20) ל"י בכ"י מ' וא"פ ור"ח ותוס' ויל'.

שריפה שריפה מבני אהרן וכו'; ונעביד ליה חמי האור, (משום דר"ג ד) אמר (21) רב נחמן (אמר רבה בר אבוא) (22) אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה, וכי מאחר דאיכא דר"ג וכו' קמ"ל. אלא באש למיה לי («כיון שסופינו לרבות כל שריפות») לא פוקי אבר מעיקרו. א"ל ר' ירמיה לר' זירא וכל היכא דכתיב באש תשרף לרבות כל שריפות הבאות מחמת האש והא גבי פרים הנשרפים וכו'.

ואולם בסנהד' גב' א: מאי פתילה אמר רב מתנה פתילה של אבר, מנא לן אתיא שריפה שריפה מעדת קרח וכו' ר' אלעזר אמר אתיא שריפה שריפה מבני אהרן וכו' ונילף מפריים הנשרפים מה להלן שריפה ממש וכו'. מאן דילף מעדת קרח מ"ט לא יליף מבני אהרן ההוא שריפה ממש הוא; ונילף מינה אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אמר קרא וכו' וכי מאחר וכו' קמ"ל.

כאן בפסחים הובאו דברי ר"ג כתירוץ לקושיית «ונעביד לה חמי האור» (23), ואולם בסנהד' — כתירוץ על קושיית «ונילף מינה» («שריפה ממש», היינו «חבילי זמורות»), והדרשה «באש תשרף לרבות כל שריפות הבאות מחמת אש», שקשר בה ר' ירמיה ושאל מפריים הנשרפים, לא נזכרה בסנהד' כלל. וגם לא הובאה בפסחים אלא דעת ר' אלעזר שבסנהדרין, וסתם.

ונראה שכל «וכי מאחר דאיכא דר"ג וכו' קמ"ל» הועבר בסידור האחרון מסנהד' לפסחים. ואינו מעיקר תלמודה של פסח שני.

ד. ברכות

ב"ע"א: והא קיימא לן דעד צאת הכוכבים ימנא היא = מגילה כ"ע"ב — (ברכות ב"ע"א וע"ב). קידא: ת"ד דברים וכו' — ברכות נאב (למשנה המקבילה שם).

ומטב: למימרא דר"מ סבר כביצה וכו' — ברכות מטב.

ונב — ג"א: והאמר ר"ג וכו' (עד: וקתני שאר כל האילנות משויציוא — הכל בברכות לו ב, בקשר אחר.

ואולם בפסח' ג"א: למימרא דרשב"ג סבר וכו', שישנה כל הסוגיא בברכות יז ב, — מעיד לשון הבבלי בברכות, הכא (בפסחים!) כיון דכ"ע עבדי וכו' ה"מ (בברכות!) כוונה תליא מילתא וכו', שהכל לקוח בלשונו מפסחים.

וכך הוא הדבר גם בפסח' כ"ע"ב: הפסח אחר חצות מטמא את הידים (וכו'). אלמא מחצות ה"ל נותר. מאן תנא אמר רב יוסף ראב"ע הוא דתניא וכו' (עד: בקר ראשון הוא — כל הסוגיא גם בברכות ט"ע"א, אבל בשינוי קטן: ואילו אכילת פסחים) («שאמרו חכמים עד חצות») לא קתני («שמצותו עד שיעלה עמוד השחר») ורמינהי ק"ש וכו' ואכילת פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר אמר רב יוסף לא קשיא הא רבי אלעזר בן עזריה הא ר"ע דתניא וכו' (כמו בפסחים).

ואינו ספק שהסידור האחרון בברכות, שלא היה לפניו כבר במשנת ברכות «ואכילת פסחים» (24), והיה לפניו בברייתא, בניגוד לבני א"י (ירוש'), שהיה לפנייהם במשנה ולא בברייתא, הוא שסידר את הרומיא מברייתא, והעביר כל הסוגיא מפסחים; שכן לפני רב

(21) כנוסח כ"י"מ ו"א"ס.

(22) כל כ"י והקבלות.

(23) כ"מכות אש" שנכללו בה גם «חמי האור», פסח' שם.

(24) [עי' מבוא לנוסח המשנה, ח"א עמ' 76—78 ו"430].

יוסף בודאי שהיה במשנת ברכות „ואכילת פסחים“, שהרי היה עוד לפני אביי תלמידו בזבחים נו ב: הפסח אינו נאכל [אלא עד חצות] מאן תנא אמר רב יוסף ראב"ע הוא דתניא וכו' אל אביי וממאי דראב"ע ודאורייתא, דילמא דרבנן ולהרחיק מן העבירה (כמפורש בברכות: א"כ למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק וכו') וכו'. והיה במשנת ברכות גם לפני תלמידו השני רב הונא ב' (בירוש' ריש ברכות).
אלא שהמסדר האחרון בברכות השתמש בסוגיית פסחים והעבירו לברכות בקשר עם הברייתא.

וא"כ אפשר שגם בדף מט ע"ב ונב ב (וקיד א), אין הדברים לקוחים מברכות אלא להיפך; או ששניהם לקחו מסידור שקדם להם.

ה. מנחות

י ע"ב—יא א: ומי גזר ר' יהודה וכו' (עד:) אלא דרב אשי בדותא היא—הכל בלשון מנחות סז ב.

נו א—ב: ת"ר ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' (עד:) סמי מכאן קצירה—הכל מנחות עא א.

לז סע"א: ת"ש יוצאין במצה הינא וכו' הכא נמי שהרתיח ולבסוף הדביק. מאי מצה הינא וכו' אמר רבא וכן וכו'—מנחות עח ב: ת"ר יוצאין וכו' מאי מצה וכו'.

כאן נראה ש"פסח ראשון" השתמש במנחות.

ואולם היחס שונה מ"פסח שני" למנחות:

פסח' סב סע"ב: תניא אחרים אומרים הקדים מולים לערלים כשר וכו' אלא אמר אביי רישא דאמר סימן ראשון למולים וסימן שני לערלים וכו' ור"מ לטעמיה דאמר מפגלין בחצי מתיר וכו'—במנחות טז ב: מתיב ("לרבה") רב שימי בר אשי (תלמידיה דאביי!) אחרים אומרים וכו' וקיימא לן דבחצי מתיר פליגי.

משמע שלא אביי הוא שפירש כך ראשונה, אלא שכבר נתפרש כך לפניו בישיבת פומבדיתא. אם לא שנאמר שסתם התלמוד הוא שסיגנו כך דברי רב שימי, ורב שימי אמרם בשם עצמו או בשם אביי.

בכל־אופן יש כאן מצד סתם מנחות ציטוט של פסחים.

פסחים עט א: מתניתין מני ר' יהושע היא דתניא ר' יהושע אומר וכו' מנחה מאי עבדתה אמר ר"פ וכו' חלב מנא לן אמר ר' יוחנן משום וכו' (עד המשנה)—הכל מנחות כו א, אבל בקשר אחר: כדתניא ר' יהושע אומר וכו'. ודברי ר' יוחנן אינם שייכים במנחות.

פסחים פ ע"ב: ורמינהי (על המשנה, ולענין נודע ואח"כ נזרק) על מה הציץ מרצה וכו' אמר רבינא וכו' ר' שילא אמר וכו'—מנחות כה ב: ורמינהי (על ברייתא שהובאה שם ולענין מזיד) על מה הציץ מרצה וכו' וכו' רבינא אמר וכו' רב שילא²⁵ אמר וכו'. במנחות נזכרים לפניהם: רב יוסף, רב ששת, רב חסדא, אלא שדבריהם שייכים רק לשוגג ומזיד.

25 רב שילא זה הוא שקיבל ממנו רב חסדא ואמר בשמו (כתובות עא א, ברכות טו ב ומו"ק יז ב) ור"ג אמר בשמו (ברכות מט רע"ב) ואינו רב שילא א', שרב תירגם לפניו, ולא רב שילא בר אבינא. „רבינא“ שנזכר לפניו, בודאי הוא תלמיד ר"ה: ר' אבינא.

ונראה שבכל אלה השתמשה מנחות בפסח שני, ובדף כה ע"ב הוסיפה לסוגיא דמנחות דברי רבינא ורב שי לא.

ו. חולין

מו א: א"ר אבהו ארשב"ל לגבל וכו' — חולין קכב א.
נא א: כי אתא רבב"ח (מא"י) אכל דאייתרא וכו' ורבה בר בר חנה לית ליה הא דתנן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וכו' אמר אביי הני מילי וכו' אבל מא"י לבבל כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כוותיהו, רבא שי אמר וכו' ורבב"ח דעתו לחזור הוה — בחולין יח ב הכל בקשר עם ר' זירא שעלה מבבל לא"י ואכל שם מוגרמת. וכבר העירו התוס' בפסחים: לא עבדי כותין²⁶ הוה ליה למימר ומשום פ"ק דחולין נקט הכי וכו'.

א"כ הועבר הכל משם לכאן, מר' זירא לרבב"ח!
ואשר לפסח שני:

עד ב: אומצא ביעי ומיזקי פליגי בה וכו' והילכתא מישאב שאיב — חולין צג ב, אלא ששם לא נתפרש "ביעי" "ומיזקי"²⁷, אבל גם בפסחים אינם בכי"י. וכאן בפסח סדור אחריו: האי אומצא דאסמיק הוא וחלייה²⁸ וכו' רבינא אמר וכו', וזהו בוודאי "אומצא" דלעיל, ושני פירושים חולקים הם, זה שבחולין "אומצא דאסמיק" וכו', וזה שבפסחים "אומצא דאסמיק הוא וחלייה" וכו', וכך נראה מה"ג (הל' דם דף קל"ג סע"ד) שצירף ההוא דפסחים עם ההוא דחולין: מאי תקנתיה תלייה בשפודא וכו', וסידר אח"כ: "אומצא וביעי ומיזקי פליגי בה רב אחא" וכו'. א"כ נכנס הכל בפסחים מתוך חולין, בסידור האחרון. ואולם "האי אומצא דאסמיק הוא וחלייה" וכו', מקושר עם "והילכתא דסמידא בין אסמיק" וכו', שלפניו.

עו א: אמר רבא הא דאמר שמואל מליח הרי הוא כרותח לא אמרן אלא שלא נאכל מחמת מלחו וכו'. ההוא בר גזולא וכו' [קסבר] (כנו' כי"י) כי אמר שמואל וכו' ואי מת(ו)בל בתבלי אסור — חולין קיב א: ההוא בר גזולא וכו' קסבר כי אמר שמואל מליח וכו'. ואולם בתור מימרא לעצמה לא נאמרו שם דברי רבא.

פה א: ולרבינא דאמר חיבורי אוכלין לאו חיבור הוא וכו' מאי איכא למימר — חולין עג א סתם התלמוד אליבא דרבינא!

ז. זבחים

ל ע"א—ע"ב: ההוא תנורא וכו' (עד:) ואי מליה גומרי שפיר דמי — הכל זבחים צה ב. ואולם בפסח שני, פ ע"ב: נטמא טומאת התהום וכו'. בעי רמי בר חמא כהן המִקְצֵה בקרבנותיהן הותרה לו טומאת התהום וכו' אמר רבא (צ"ל: רבה) ת"ש דתני ר"ח וכו' ובמאי וכו' אלא לאו בכהן וש"מ הותרה וכו' (אמר רבי יוסף לא לעולם בבעלים ובפסח ולמעוטי טומאת התהום דזיבה וכו') — זבחים כג א: מיתיבי (לוקני דרום) מפני שאמרו נויר ועושה פסח הציץ מרצה וכו' הב"ע כגון שננטמא כהן בשרץ, אי הכי אימא סיפא ניטמא טומאת התהום הציץ מרצה הא תני ר"ח לא אמרו וכו' לא למעוטי

26) כצ"ל וכו' בד"ו, אלא שנשתבש "ככותין", וכן הגיה הכ"ח.

27) ועי' מש"כ בתרביץ ש"ז, 10.

28) כנו' הישן, עי' תוס'.

טומאת התהום דויבה, ואלא הא דבעי רמי ב"ח כהן המרצה וכו' תפשוט דטומאת התהום הותרה דהא הכא בכהן קיימינן («אוקמא לה»), דרמי ב"ח ודאי פליגא («אדוקני דרום») תא שמע («לרמי ב"ח») ונשא אהרן וכו'. כאן אין «פסח שני» מזכיר כלל את הסוגיא דובחים.

ח. שבת (ועירובין וברכות)

יא א: ורמי דשבת אדשבת דתניא חבל דלי וכו' ורמי דרבנן אדרבנן דתנן קושרין דלי וכו' — בשבת קיג א (בקשר ובסדר המתאים לשם).
לה ב: דמאי הא לא חזי ליה וכו' וכו' (עד: דרחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו — הכל חוץ מן הפסקא «והכהנים בחלה ובתרומה», שאין לה מקום שם) בשבת קכז ב — קכח א (ושם נוספת הפסקא «והתרומה היבשה», בהתאם למשנה) ועירובין לא א — ב וברכות מז א — ב (ושם נוספות הפסקאות «השמש» ו«הכותי»).
מב ב — מג א: דאמר רב יהודה וכו' מאי שמן המור וכו' — שבת פו ע"ב. ואשר ל«פסח שני»:

סח ב: («וחתיכת יבלתו») ורמינהי חותכין יבלת במקדש וכו' (עד: אתא לאשמועינן — הכל בעירובין קג א בלשון).
סט ב: כלל אמר ר"ע וכו'. אמר רב יהודה וכו' ותנן נמי גבי מילה כה"ג וכו' צריכא — הכל בשבת קלג א («ותנן נמי גבי פסח כה"ג»).
עב א: אע"ג («ואע"ג») דקדים ושחטינהו לאימורי ציבור ברישא? ! והתני (א) ר' חייא וכו' ותסברא וכו' [אלא] (כ"י) אמרי דבי ר' ינאי וכו' (א"ל רב אשי לר"כ וכו' לא איתיהיב) (29) — שבת קלז א: תני ר"ח וכו'.

ט. סוכה

קיט סע"א: תנן התם מקום שנהגו לכפול וכו' תניא רבי כופל וכו' (בכ"י בסדר שבסוכה) — סוכה לט א.

י. ביצה

לוב ואילך: ת"ר אין אופין וכו' והאי תנא ביו"ט של פסח קאי תנ"ה וכו' — ביצה כב ב. ומן הלשון «והאי תנא» וכו', משמע שהסוגיא נאמרה בראשונה ביו"ט, וז"א בביצה.

י"א. מועד קטן

נה ב: אר"פ בדיק לן וכו' — הכל מו"ק יג א.

י"ב. מגילה

ב א = מגילה כ"ב (רבא).

קכ ע"ב: ה"ד נתנמנם אמר רב אשי וכו' — מגילה יח ב (בתענית יב א: התם במתנמנם, ביבמות נד א: ה"ב ע במתנמנם).

(29) א"ל רב אשי וכו' ליתא בכ"י מ' ב', ולא בברכת אברהם ס"א !

*ג. עבודה זרה
 כו ב—כו א: הי רבי אליעזר וכו' (עד:) אמרו לו אין פדיון לע"ז—בע"ז מט א
 (בקשר אחר).

י"ד. תמורה

כו ב: וכל היכא דמעל המסיק נפקי לחולין (כדברי רבא) והא תניא
 הגשרפין וכו' אמר רמי ב"ח וכו' רב שמעיה אמר וכו'—תמורה לד א: ונשרפין
 דהקדש אפרן מותר והא תניא וכו'.
 מב א: דתניא שור וכו' א"ל רבי לב"ק וכו' בי רב ("רבי") אמרי וכו'—תמורה ז ע"ב.

ובפסח שני עוד:

עירובין (ע"י לעיל).

יבמות (מכות)

עב ב: ואלא כר' יהושע דתינוקות, התם נמי זמנו בהול ואלא כר' יהושע דתרומה וכו'
 דילמא כדרב ביבי בר אבבי דאמר רב ביבי בר אבבי בתרומה בערב פסח דזמנה
 בהול—יבמות לד א: אב ע"א לעולם אליבא דר' יהושע כי קאמר ר' יהושע וכו' ה"מ
 גבי תינוקות דזמנו בהול וכו' והרי תרומה דאין זמנו בהול וכו' הא איתמר עליה אמר
 רב ביבי וכו'. (אחריו שם בפסח: אי נמי שאני תרומה דאיכרי עבודה וכו' דתנן היה
 עומד ומקריב וכו' ואמרין נן מ"ט דר' יהושע דכתיב בך ה' וכו'—מכות יא ב—יב א:
 לימא בפלוגתא דר"א ור' יהושע קא מיפלגי וכו' ע"כ לא קאמר ר' יהושע התם דכתיב
 בך וכו').

חגיגה

צב סע"א: בית הפרס דתנן ושויין ב"ש וב"ה שבודקין וכו' מאי בודקין אמר רב יהודה
 וכו'—חגיגה כה ב (והמימרות בכ"מ).

[ג. האמוראים הנזכרים בה]

אשר לאמוראים אחרונים שנוכרו בפסחים:

אביי ורבא, נזכרו כמעט בכל דף; גם רב פפא תלמידם, רגיל.

פחות הרבה מאביי ורבא נזכרים רב אשי ורבינא ומר זוטרא, ב ע"ב
 (מת"ב), י ע"ב (מתני), יז א (ואיתמא רב אשי), כג א (—רב אשי אמר—אלא מחוורתא
 כדמר זוטרא), לט ב, מב א; צט ב, קג ב, קכ ע"א (מתני).

אמימר, ל ע"ב, קג ב (—ומר זוטרא ורב אשי), קז א (אמימר מתני³⁰) לה להא
 שמעתא דרבא בהאי לישנא, קי ע"א (אגדה).

מר בר אמימר (לרב אשי: אבא מגמע וכו' אבא האי חלא וכו'), עד ב—ב"פ.
 מרימר, ל ע"ב, ק ע"א (—ואיתמא רב ימר), קז א—כ"י מ' (ע"י אמימר), קטז ב
 (והאמר [רבינא אמר לין³⁰] מרימר), קיז ב (אמר רבינא אנא איקלעי לסורא קמיה
 דמרימר).

(30) כנוי כ"י.

ר ב אחא ב ר י ה ד ר ב א , כ ט א—ב (תנא לה להא שמעתא (משמיה דרב יוסף) ³¹)
 בהא לישנא, לט א (רבינא אשכחיה לרב אחא בריה דרבא דהוה מהדר), נו א; קג ב.
 קיג ב (לרב אשי).

ר ב מ ש ר ש י א ב ר י ה ד ר ב ח נ י ן ³², קטו א (אמר רבינא אמר לי).
 מ ר ב ר ר ב א ש י , כה ב (אשכחיה לרבינא), מז ב; עו ב; פא ב (לא שנו וכו')
 אלא אי איתמר הכי איתמר אמר מר בר רב אשי לא שנו וכו' וזה אינו רגיל כלל
 אצל מר בר ר"א, וע"כ נ"ל שהוא אבא מר בר רב אשי ³³, שנזכר בסוטה לח סע"ב, שהוא
 בוודאי קדום, שכן ת"ש שלו הוא סתם ירוש' ברכות סוף פ"ה טרע"ד).

ר ב אחא ב ר י ה ד ר ב י ו ס ף , לא ב (=ב"מ); לרב אשי.
 ר ב ע ו י ר א , עג א (לקושייתו של רבינא); קי ע"ב.
 מ ר ז ו ט ר א ב ר י ה ד ר ב מ ר י , סב א (לרבינא).
 ר ב ה ב ר ש י מ י , וע"ב (משמיה דרבינא).
 מ ר ו ב ה ז כ ר ו נ ו של ר ב נ ח מ ן ב ר י צ ח ק ב י ח ו ד ב פ ר ק א (ומקצתו בפ"ב—פ"ד)
 ובפרק י:

ד ע"א, ה ע"א, ו ע"ב, ז ע"א, ז ע"ב, ח ע"א, ח ע"ב, יד א ³⁴, טז א, יז ב; לב ב—לג א,
 מע"ב, מב ב, מו א (= חולין), נ ע"א; פג א, פד ב (בפרק ז); קא ב, קב ב, קה א וב',
 קז א (אנא תנינא לה לא גידול בר מנשיא וכו'), קח ב, קט ב ³⁵, קיג ב, קיח א, קיט ב ³⁶),
 רנב"י היה "סדרן" ³⁷, נותן סימנים ³⁸ ומכריע בין רבה בר רב הונא ורב שיזבי
 במסורת של אמוראי א"י ³⁹, הוא, כרב אשי ⁴⁰ רגיל להוסיף "אף אנו נאמר" ⁴¹),
 שהוא סימן של "סדרן" וחותם.
 ובוודאי שהמסדר השתמש בפרקים אלו ביחוד בסיפורו של רנב"י.

[ד. מקום סידורה]

קשה לקבוע גם את מקום הסידור, כי המקומות שנזכרו בגמרא—נזכרו בכ"מ
 בתוך לשון איזה אמורא, ואין זה שולל עדיין שהסידור נעשה באותו מקום.
 מב ב: הכא תרגימו—רב שימי מחזנא אה אמר—"הכא" היא אפוא בניגוד
 ל"מחזנא".

נו א: ובנה רדעא דליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי; זו היתה

(31) [לא היה לפני רש"י].

(32) כצ"ל כנוס' כ"י, דפו': נתן.

(33) אבא מר בר רב אשי, גם בכ"י מ'.

(34) כ"י ור"ח: אמר רב נחמן בר יצחק הכא במאי עסקינן ואיכא משקין.

(35) "בר יצחק", כ"י.

(36) אבל קי ע"א: ורב נחמן בר יצחק כי הוה שתי, בכ"י: ורב יצחק בריה דרב יהודה.

(37) קה ב, ועי' דוה"ר, ח"ב, 500.

(38) שבת ס ע"ב, נדה מה ב, קידושין מד א, פסח' קז א; שבת סו ב וערכין יא א.

(39) ב"ב קלה ב, ברכות לח ב.

(40) שבת לו סע"א, ברכות מב א—ד"ס, עירובין מז ב—ד"ס, בכורות יז א, וטעם בזה רמא"ש

בסא"ר, 75.

(41) חולין נו ב, תענית טו א, כתובות י סע"ב.

מוציאה אפוא גם נהרדעא; אבל בכ"י מ' ליתא מן "אמר רבי אבהו" עד כאן, ואפשר שהיא הוספת גאונים; רב שימי מנהרדעא (נב ב), רב דימי מנהרדעא (קי ע"ב).

אבל אשר לפומבדיתא, בדף נב רע"א: בר נתן אסיא אזל מבירם⁴² לפומבדיתא וכו' שמתיה רב יוסף וכו'; נב ב — בפי רב ספרא: כרחבה דפומבדיתא; קיז ב ראשונה בפי רבא: אמר רבא אשכחתינהו לסבי דפומבדיתא דיתבי וקאמרי וכו', ואח"כ כ"פ: כסבי דפומבדיתא, ואחריו: אמר רבינא אנא איקלעי לסורא קמיה דמרימר ונחית וכו' ואמר כסבי דפומבדיתא וכו' אמר להו שבקוהו הילכתא כסבי דפומבדיתא; פח א: עולא איקלע לפומבדיתא קריבו ליה טירינא דתמרי וכו' — לקוח מתענית ט ע"ב (ושם: לבבל) ונסמך למימרא שלו (פז ב): עולא אמר כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה.

ובדף ג ע"א: באתריה דרב הונא (סורא) — באתריה דרב יהודה (פומבדיתא, אבל עבר אח"כ לנהרדעא), וא"כ הסידור האחרון לא סוראי ולא פומבדיתאי?

(42) כנו' כ"י: דפו': מבי רב.

ב. מסכת ביצה

א. סוגיות הפוכות (מוחלפות)

ר"ת ס' הישר ס"י קכ"ב, תוס' מנחות נח ב ד"ה וא"ד, תוס' שני ב"ק ק"ו א (שמ"ק ד"ה והא), שארית יוסף, נתיב הפלוגתא כלל ב', ועוד.

מן המסכתות שתוכנן קרוב ביותר למסכת ביצה, והן שבת ועירובין ישנן הרבה סוגיות מוחלפות, על-יד סוגיות מקבילות:

1. ב ע"ב: גבי יו"ט דסתם לן תנא כר' יהודה דתנן אין מבקעין וכו' — בשבת קנו א דוחה התלמוד משנה זו מסתמותה: ר' יוחנן (שפוסק הלכה כר"ש) ההיא בר' יוסי בר' יהודה מתני לה (ור' יוסי בר' יהודה ס"ל כאבוה).

2. שם: אלא אמר רבה לעולם בתרנגולת העומדת לאכילה וביו"ט שחל להיות אחר השבת עסקינן ומשום הכנה וכו' ורבה לטעמיה דאמר רבה מאי דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו חול מכין לשבת וכו', ולהלן ד ע"א: אתמר שבת ויו"ט רב אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו' נימא קסבר רב קדושה אחת היא והאמר רב הלכה כארבעה זקנים וכו' אלא הכא בהכנה דרבה קמפלגי רב אית ליה הכנה דרבה וכו' — בעירובין לח ב: כי נח נפשיה דרב הונא עייל רב חסדא למירמא דרב אדרב מי אמר רב הלכה כארבעה זקנים וכו' והא אתמר שבת ויו"ט רב אמר וכו' אמר רבה התם משום הכנה דתניא והיה ביום הששי וכו', הרומיא הסתמית בביצה היא אפוא רומיא דרב חסדא, והתירוץ תירוץ של רבה, שנרמז בדף ב ע"ב, ותירוץ בדף ב ע"ב הוא תוצאה ישירה מתירוץ בעירובין, אבל כאן בביצה דווקא זה הובא בפירוש בשמו. הרומיא גם בירוש' (1) בשם רב חסדא, והמחלוקת שם לא בביצה אלא "בשירי פתילה" אלא "היא הדא היא הדא".

3. ד ע"ב: אתמר שני ימים טובים של גליות רב אמר נולדה בזה מותרת בזה ורב אסי אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו' — בעירובין לט ב: תניא וכו' וכן היה ר' יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות (2). והוא בר טביא דאתא לבי ריש גלותא דאתציד ביו"ט ראשון של גליות ואשתחזיט ביו"ט שני רב נחמן ורב חסדא אכול רב ששת לא אכל אר"נ וכו' א"ל רב ששת והיכי איכול דתני איסי (כי"מ וא"פ: אסי (3) ואמרי לה איסי תני וכן היה ר' יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות וכו' אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל א"ל תני מר מידי בקדושות א"ל תנינא מודה ר' יוסי בשני ימים טובים של גליות וכו'. אמר רב אשי לדידי אמר לי אמימר ("מרימר"!) ההוא בר טביא לאו איתצודי איתצד וכו' והא אשכחיה רב ששת לרבה בר שמואל וא"ל לא היו דברים מעולם.

(1) כאן ס סע"א, עירובין פ"ג כא ע"ב.

(2) תוס' סוף ס"ה: ומודה ר' יוסי.

(3) חדא, "אסי אבוה דר' זירא ואמרי לה אחוה דר' יו"י שבמ"ק כ ע"ב, דתני "קמיה דר' יו"י".

הסוגיות מוחלפות לגמרי, האחת לא ידעה את השניה. ואנו צריכים לומר, שרב שנה „מודה ר' יוסי בשני" וכו', אבל התלמוד אינו מזכיר כלל ברייתא זו וחילופיה.

4. שם: אתמר שני ימים טובים של ראש השנה רב ושמואל דאמרי תרויהו נולדה בזה אסורה בזה דתנן בראשונה וכו' — בעירובין לט א שנינו: ועוד א"ר יהודה מתנה אדם על הכלכלה ביו"ט ראשון (של ר"ה) ואוכלה בשני וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני ולא הודו לו חכמים, ואמרו שם: מאן לא הודו לו אמר רב ר' יוסי היא דתניא מודים חכמים לר' אליעזר בראש השנה וכו' ר' יוסי אוסר אמר להן ר' יוסי אי אתם מודים שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה וכו', — הוא הוא טעמם של רב ושמואל בביצה כאן, אבל התלמוד לא אייתי כאן כלל ברייתא זו!

ולהלן ה"ע"א אמרו: ולרב ושמואל קשיא מתניתין (דר"ה) לא קשיא הא לן והא להו, ולא הוכירו כלל את ה"חכמים" שבמשנת עירובין, והברייתא שבעירובין ודברי ר' יוסי!⁴

5. ח"ע"א: ואמר רב יהודה [אמר רב]⁵ מכניס אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צורכו, דרש מר זוטרא משמיה דמר זוטרא רבה⁶ והוא שיהיה לו קרן זוית מיתבי כוי אין שוחטין אותו ביו"ט וכו' ואי איתא לכסייה כדרב יהודה וכו' — בשבת נ"ע"א: אמר רב יהודה וכו' דרש מר זוטרא וכו'. אמרו רבנן קמיה דרב פפא כמאן כרשב"ג (בשבת שם, „דשרי במחשבה בעלמא") דאי כרבנן האמרי בעינן מעשה „חריות של דקל שגדרן לעצים ונמלך עליהן לשיבה צריך לקשרן" (א"ל ר"פ אפי' תימא רבנן וכו'. ובביצה אמרו עלה: מיתבי כוי וכו' אלא אמר רבא אפר כירה מוכן „דעתו") לודאי ואין מוכן „דעתו") לספק וכו' רמי בריה דרב ייבא אמר כוי היינו טעמא דלא מכסינן וכו'. וכבר הקשה הרשב"א⁷, דאדמותיב לה מברייטא דכוי ליסייעיה מברייטא דלעיל „הכניס עפר לגנתו ולחורבתו מותר לכסות בו"⁸ וכן בירוש' (ס"ע"ב) מסייע מכאן לרב יהודה: ותני כן הביא עפר לטוח וכו'.

אלא שממרא של רב יהודה בירוש' דומה למימרא של רבא שבבבלי ח"ע"ב (הכניס עפר לכסות בו צואה וכו'): הכינו למצוה מכסין בו מצוה, צואה מכסין בו צואה [ו]מצוה⁹.

6. ט"ע"א: איני והאמר רב יהודה אמר רב כל וכו' תנאי היא דתניא וכו' = שבת קמו סע"ב (ושם סד ב).

7. יג ב: [ואמר ר' אבהו]¹⁰ ארשב"ל מעשר ראשון וכו' אדגן — הכל בברכות מז ב ושבת קכז ב (וכדאמר ר' אבהו ארשב"ל) וש"נ.

8. טז א: אמר ר' אחא¹¹ ברבי חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך להודיעו וכו' מיתבי לדעת וכו' ל"ק וכו' — בשבת י"ע"ב הובאה בין שורת מימרות של „רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב" מימרא זו: הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם תניא נמי הכי לדעת וכו' והאמר רבי חמא בר חנינא הנותן מתנה לחבירו אין צריך וכו' ל"ק וכו'.

(4) ועי' תוס' ד"ה הא לן.

(5) כ"מ כאן ושבת נ"ע"א (ועי' ד"ס).

(6) כ"מ כאן ושבת ואו"י: בשמיה דרבא.

(7) ועי' תוס' ד"ה ואמר.

(8) בתוס' פ"א ה: היה לו עפר בתוך ביתו לטוח בו את גגו וסיד לסוד בו את ביתו מכסין בו.

(8a) שרידי ירושלמי.

(9) כ"מ והקבלות.

(10) כ"מ כאן, דפו' כאן: חמא.

ולעומתו בביצה לא נזכרה מימרא זו של רב כלל.

אבל ההמשך: אמר מר מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו מאי עביד ליה [אמר אביי] ⁽¹¹⁾ שייף וכו' והאידנא וכו' אמר ר"פ וכו' — הכל גם בשבת שם.

ומכיון שבשבת לא הובאה מימרא זו אלא אגב שורת המימרות קרוב שמקומה העיקרי בביצה, ומכאן הוסיפה העריכה האחרונה של שבת את הקושיא: והאמר רבי חמא וכו' ואת הפירושים.

9. יחב: ומי אית ליה לרבא הואיל והתנן החושש וכו' ורמינן עליה וכו' ואמר אביי וכו' ורבא אמר וכו' — (הכל בשבת קיא א) הדר ביה רבא מההיא וכו'.
10. כדא: ורמינהי ביברין וכו' (עד: זמורתא תתא) — הכל בשבת קוב, אבל פירוש מחוסר צידה שבביצה אינו בשבת ⁽¹²⁾, ובענין זה תובאו בביצה דברי רב יוסף א"ר יהודה אמר שמואל "ורבה בר רב הונא" (וגם דברי בנו [רבה בריה ד] רבה ⁽¹³⁾) בר רב הונא, שבכלל נזכר מעט מאד בתלמוד, הנזכרים גם בסוגיא שלפניה. על כן קרוב שהסוגיא בשבת לקוחה מביצה ולא לקחו מה שאינו שייך לשבת (והרי גם המשנה בשבת הועברה מביצה והותאמה לשבת) ⁽¹⁴⁾.

11. כוא: במאי קא מפלגי אי נימא ברואין מומין קמפלגי וכו' והא מוקצה הוא אלא דנפל ביה מום עובר מערב יו"ט והשתא הוה ליה מום קבוע מהו דתימא דדעתיה עלויה ונשחטתיה קמ"ל.

ובע"ב: ארנב"י מתני' נמי דיקא (כברייטא דאייתי רב אושעיא: בין שנולד בו מום מערב יו"ט ובין שנולד בו מום ביו"ט וכו') דקתני רש"א כל וכו' מאי אין מומו ניכר אילימא שאין מומו ניכר כלל ("שלא היה בו מום") פשיטא צריכא למימר אלא ("שנולד בו מערב יו"ט אלא") דלא אתחזי לחכם מערב יו"ט אם מום קבוע הוא או מום עובר.

זו בניגוד לסתם התלמוד שבע"א: דנפל ביה מום עובר מעיו"ט וכו'.

ובניגוד לסתם גם סוגיית שבת מו: ב: אלמא לר"ש לית ליה מוקצה ורמינהי רש"א כל שאין מומו ניכר מערב יו"ט אין זה מן המוכן; הכי השתא התם אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו ⁽¹⁵⁾, הכא אדם יושב ומצפה מתי יפול בו מום מימר אמר מי ימר דנפיל ביה מומא ואת"ל דנפיל ביה מומא, מי ימר דנפיל ביה מום קבוע ואת"ל דנפיל ביה מום קבוע מי ימר דמזדקק ליה חכם ("שימצא חכם שיזדקק לו ביו"ט לראות אם מום קבוע הוא או לא").

וודאי שסוגיא זו של שבת חולקת, כי לפיה הטעם הוא משום מוקצה, ובנפל בו מום בין ביו"ט בין מערב יו"ט עסקינן.

וכל דוחקי הראשונים ליישר הסוגיות לא יועילו. והסוגיא של שבת היא כולה סוגיא פומבדיתאית.

וגם השאלות (פומבדיתא) אינו יודע רק סוגיית שבת וסוף סוגיית ביצה (דף כז ע"א)!

(11) כ"מ כאן, וכן בשבת.

(12) ועי' בתוס' שם ד"ה הלכה. (13) כ"מ (ועי' ד"ס).

(14) [עי' "מבואות לספרות התנאים", עמ' 359].

(15) הסברה זו גם בביצה להלן ע"ב!

שאי' סי' מ"ד: ברם צריך אילו בכור דאיתיליד ביה מומא ביומא טבא מהו לאחוויה לחכם ביומא טבא ומשרייה ומיכליה. מי אית ביה משום מוקצה או לא. מי אמרינן כיון דלא מישתרי מחולא מוקצה הוא. או דילמא מכי אית ליה בדעתיה דהשתא נפיל ביה מומא לא הוי מוקצה. אם תימצא לומר היכא דלא איתיליד ביה מומא מחולא אלא ביומא טבא מוקצה הוא. היכא דאיתיליד ביה מומא ("מחולא" — תועפות ראש) והוא מובהק דידע דמישתרי עילוייה. מי אית ביה משום מוקצה או לא. מי אמרינן כיון דידע דמום מובהק הוא לא מקצאי (= מקציא) מדעתיה. או דילמא כיון דלא ידע אי מיזדקק ליה חכם אי לא מוקצה הוא. מיפלג פליגו בה ר' יהודה ור' שמעון דר' יהודה אמר לא הוי מוקצה כי האי גונא. אע"ג דר' יהודה מחמיר במוקצה בעלמא הכא מקיל דהא דעתיה עליה. ור' שמעון אמר כי האי גונא הוי מוקצה אע"ג דר' שמעון שרי מוקצה בעלמא הכא אסר דאמר מי יימר דמיזדקק ליה חכם. מאי היא דתנן בכור שנפל לבור ר' יהודה אומר וכו' הלכה כר' יהודה או כר' שמעון תא שמע דאמי ורדינאה חזי בוכרא וכו' (ביצה כו סע"א). כל השאילתא בנויה אפוא על סוגיית שבת ומשום מוקצה. ואפילו נולד בו מום מעיו"ט אלא שלא נראה לחכם מעיו"ט הרי הוא אסור, ולא מבעיא ליה לשאילתות אלא בנולד לו מום קבוע מעיו"ט וידע ביה דהוא מום קבוע אלא שלא הראהו לחכם, מי אמרינן כיון דלא ידע אי מיזדקק ליה חכם מוקצה הוא, ופשיט ממעשה דאמי ורדינאה וכו', שאם לא ראהו חכם כלל מעיו"ט הרי הוא מוקצה.

והשאילתות לא הזכיר אפילו את הבריייתא דאיתי רב הושעיא¹⁶ ודברי רנב"י דדף כו ע"ב, ולא הזכיר אפילו את המו"מ שבדף כו ע"א, אם הלכה כר' יהודה או כר' שמעון. כי אמנם גם דף כו ע"א לא מעור אחד הוא, וגם בו סוגיות מוחלפות: ר' יהודה נשיאה הוה ליה ההוא בוכרא שדריה לקמיה דר' אמי סבר דלא למיחזיה א"ל ר' זריקא ואיתימא ר' ירמיה ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה וכו', אבל בסוף העמוד: אמי ורדינאה חזי בוכרא דבי נשיאה הוה, ביומא טבא לא הוה חזי אתו ואמרו ליה לר' אמי אמר להו שפיר קא עביד דלא חזי, והא ר' אמי גופיה חזי, ר' אמי כי חזי מאתמול הוה חזי וכו'.

אלה הן שתי מסורות, ואמנם בירוש' (פ"ג סב ע"א) אמרו: אתא עובדא קומי ר' אימי וסבר מימר ר' יודה ור' שמעון הלכה כר' יודה, אייתי רב הושעיה וכו'. וזה מתאים למסורת השניה בבבלי.

12. ל ע"א: א"ל רבא בר רב חנין¹⁷ לאביי וכו' עד הפיסקא — הכל בשבת קמח א—ב, על יד ואגב "א"ל רבא בר רב חנין" שבע"א שם השייך למשנת שבת. 13. שם: ומתחילין בערמת התבן. אמר רב כהנא זאת אומרת מתחילין באוצר תחילה. מני ר"ש היא וכו' ואפילו ר"ש מודה — שבת קנז א: ת"ש מתחילין בערמת התבן אבל לא [ב]עצים שבמוקצה, התם בארזי ואשוחי וכו' [ו]אפילו ר"ש מודה. ובשבת קנז א: ושמואל אמר וכו' ומאי אבל לא את האוצר שלא יגמור [את האוצר]¹⁸ כולו דילמא אתי לאשויי גומות אבל אתחולי מתחיל ומני ר"ש היא דלית ליה מוקצה. ת"ר אין מתחילין באוצר תחילה אבל עושה בו שביל וכו'¹⁹ ותניא אידך²⁰

16) משנת בר קפרא בירוש'. 17) ע"י ד"ס.

18) כ"מ וא"פ ורי"ף ורא"ש. 19) תוס' שבת פ"ד ד.

20) כ"מ ורי"ף כ"י וראשונים (ע"י ד"ס), דפו': ת"ר.

תבואה צבורה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר וכו' ואם לאו אסור וכו' דברי ר' שמעון.
ר' אחא מתיר וכו' אימא דברי ר' אחא ור"ש מתיר.

שבת קנוא כלישנא קמא כאן, וכאן בביצה לו א: התם תנן אבל לא את האוצר ואמר
שמואל מאי אבל וכו' גומות, הכא מאי וכו', תפס בדעת שמואל.

בתוס' ביצה רפ"ד: ומתחילין באוצר תחילה; תוס' שבת שם: אין מפנין (= שלא
יגמור) את האוצר כתחילה בשבת, אבל בירוש' שם (פי"ז טז ע"ג): ושזין שלא יגע
(= אין מתחילין).

14. לא ב: אמר רב נחומי וכו' א"ר זירא ביו"ט וכו' — בעירובין מובא מכאן
(לד ע"ב): דתנן בית וכו' והאמר רב נחומי²¹ וכו' והאמר ר' זירא וכו'.

15. לב א: ומי שניא ליה והתני חדא מסיקין וכו' ותניא אידך וכו' ומשנינן²²
הא ר' יהודה וכו' — ציטט משבת קכד ב.

16. לב א: דרש רבא אשה וכו' למימרא דרבא כר' יהודה ס"ל והא וכו' התם וכו'
— בשבת קמב ב"מג א: למימרא דרבא כר' יהודה ס"ל והאמר רבא לשמעיה וכו' התם
וכו' ה"נ מסתברא דרבא כר' יהודה ס"ל דדרש רבא אשה וכו' ש"מ.
הסוגיא בשבת לקוחה כנראה מביצה.

17. לג א: ת"ר אין סומכין את הקדרה בבקעת וכן הדלת לפי שלא נתנו עצים
אלא להסקה («לפיכך מוקצין הן אצל כל תשמיש») ור' שמעון מתיר וכו'.
חזרא רב נחמן אסר ורב ששת שרי וכו' כי פליגי ביבשתא מאן דאסר אמר לך לא נתנו
עצים אלא להסקה וכו' — בשבת קכד א: והא דתנן אין סומכין את הקדרה וכו' והא
בקעת דיר"ט דבר שמלאכתו להיתר הוא אלמא דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופו בין
לצורך מקומו אסור (שלא כרבא שם), התם היינו טעמא כיון דבשבת דבר שמלאכתו לאיסור
הוא גזירה יו"ט אטו שבת וכו' (וסוף הסוגיא דשבת שם ישנה להלן לו א. עי' שם!).
וכבר העיר ר"ז בעל המאור, שסוגיית שבת חולקת על סוגיית ביצה, ואף הרמב"ן
במלחמות מודה שבשבת לא ידעו ברייתא דביצה.

18. לג ב: ולית ליה לר' אליעזר הא דתנן שובר וכו' אמר רבא שי כי תניא ההיא
במוסקי (בחבית דבוקה בדבק של שרף) — בניגוד לסוגיית שבת קמו א. שלפי כל
האמוראים שם «מתיו ראשה בסייף» (עי' להלן).

19. לו א: ומכסין את הפירות. אמר עולא אפילו אורא דליבני. ר' יצחק אמר פירות
הראויין («לאכילה») ואזדא ר' יצחק לטעמיה דאמר ר' יצחק אין כלי ניטל אלא לדבר
הניטל בשבת, תנן מכסין את הפירות וכו' תנן וכן כדי יין וכו'. תנן נותנין כלי
תחת הדלף בשבת, בדלף הראוי. ת"ש פורסין מחצלת וכו' ת"ש
פורסין וכו' ת"ש פורסין וכו' א"ל רב עוקבא ממישן לרבא שי
וכו' (עד הפיסקא) — בשבת מב"מג ב: אמר רב חסדא אע"פ שאמרו אין נותנין כלי
תחת תרנגולת לקבל ביצתה אבל כופה עליה כלי שלא תשבר אמר רבה מ"ט דרב חסדא
וכו' איתיביה אביי וכו'. רב יוסף אמר היינו טעמא דרב חסדא דקא מבטל כלי מהיכנו
איתיביה אביי חבית וכו' נותנין כלי וכו', וכן קורה שנשברה וכו', נותנין כלי תחת
הדלף בשבת בדלף הראוי, כופין את הסל וכו'. אמר ר' יצחק כשם שאין

21) כ"י א"פ ודפו' שלוניקא, כ"י: רחומי, דפו': נחמן.

22) כ"י: דפו': ומשני לא קשיא.

נותנין וכו' כך אין כופין עליה כלי בשביל שלא תשבר קסבר אין כלי וכו' אית יביה²³ כל הני תיובתא ושני [ליה]²⁴ בצריך למקומו. ת"ש אחת ביצה וכו' אבל כופה עליה כלי בשביל שלא תשבר, ה"נ בצריך למקומו, ת"ש פורסין וכו' ת"ש פורסין וכו' ת"ש פורסין וכו' א"ל רב עוקבא ממישן לרב אשי וכו'.

וכבר העירו התוס' שם: ושני ליה בצריך למקומו ההיא דנותנין כלי תחת הדלף איכא נמי לשנויי בדלף הראוי כדשני לעיל ובפ' משילין משני לה הכי לר' יצחק. ונראה שביצה השתמשה כאן בשבת («ואזא ר' יצחק לטעמיה»), אבל סוף הסוגיא בשבת: ת"ש פורסין וכו' לקוח מביצה.

20. לז"א: כל אלו ביו"ט אמרו. ורמינהי משילין וכו' אמר רב יוסף ל"ק וכו' (כל הסוגיא) — שבת קכד א: ומי גורנין (עי' לעיל לג א) והתנן משילין וכו' ומי לא גורנין והתנן אין בין וכו' אמר רב יוסף וכו'.

והסוגיא שלפניה חולקת על ביצה, עי' לעיל לג א. וזה לקוח כנראה בשבת מביצה.

21. לח א: והוינן בה מ"ש וכו' וא"ר יוחנן כו' — ציטט מעירובין לו ב^{21א}.

22. מ ע"א: ת"ר אלו הן מדבריות וכו' ומי אית ליה לרבי מוקצה והא בעא מיניה ר"ש ברבי מרבי וכו' — בשבת מה א"ב: בעא מיניה ר"ש ברבי מרבי וכו' ורבי לית ליה מוקצה וחתנן אין משקין וכו' וחתניא אלו הן מדבריות כו'.

ונראה שהכל לקוח משבת, כי לעומת זה אמרו בביצה ב ע"ב: מכדי מאן סתמיה למתני' רבי, מ"ש וכו' ומ"ש ביו"ט דסתים לן כר' יהודה, וגם בדף ז ע"א אומר ר' יוסי בן שאול משמו²⁵: בדק בקינה וכו' אסורה.

ועי' לענין פצעילי תמרה — ירוש' ביצה רפ"ד: אין לך אסור משום מוקצה אלא תאנים וענבים בלבד.

שבת מוחלפת אפוא מביצה בסי' 1, 11, 13 (שבת קכז — מוחלפת, שבת קנז — כל"ק), 17, 18. ובמקום אחד (סי' 8) לא ידעה ביצה מימרא דרב שבשבת.

מתאימים: סי' 6, 7, 16 (שבת לקוחה כנראה מביצה), 19 (ביצה השתמשה במימרא של ר' יצחק שבשבת: ואזא ר' יצחק לטעמיה, אבל סוף הסוגיא בשבת: ת"ש פורסין וכו' — לקוח בודאי מביצה), 20 (אבל הסוגיא שלפניה חולקת על ביצה; חצייה תאחרון לקוח אפוא בודאי מביצה), 22 (והכל משבת).

ויש שמתאימים בעיקרם, אבל יש בזה או בזה יתר, שבא בקשר עם הסוגיא שלפניה: סי' 5 (בשבת אמרוה רבנן קמיה דר"פ וכו'), 12 (בשבת מימרא ראשונה נוספת השייכת לשבת), 10 (יתר בביצה, מימרות של אותם האמוראים שנוכרו, ששייכות לביצה; שבת לקוחה מביצה).

ציטט בביצה משבת: סי' 9 (ורמינן עלה — הדר ביה רבא מההיא), 15 (ומשנינן).

ישנם איפוא מצד אחד חילופים ברורים, ומצד שני התאמות, שיש בהן יתר כאן ויתר שם, וסוגיות שחציין חולקות וחציין מתאימות גם בלשון.

²³ כ"י וראשונים (כלומר: אב"י), דפו': מתיב.

²⁴ כ"י א"פ תוס' וח"י הר"ן.

^{24א} ועי' משיב לעיל עמ' 24.

²⁵ שכצ"ל שם: אמר ר' יוסי בן שאול אמר רב [י] (כ"י: א"ר).

ויש ציטטים מפורשים משבת, וגם השאלות של סוגיות משבת. ויחד עם זה גם השאלות של סוגיות בשבת מביצה.

ישנן אפוא שתי שכבות בביצה: הראשונה מוחלפת משבת והאחרונה השתמשה בשבת (שלנו?) והוסיפה סוגיות משם.

וכן הדבר גם בשבת.

וסוגיא של דף ג ע"א: ואף ר' יוחנן סבר וכו' דר' יוחנן רמי וכו' — אינה במקומה בשבת, ולא במקום אחר.

ומעירובין:

מוחלפות סי' 2, 3, 4.

ציטט מעירובין ישנו בסי' 21 (והוינן בה), וציטט (בלי ציון!) מביצה בעירובין (סי' 14).

עירובין שונה אפוא מביצה וקדומה לה.

מפסחים

ישנו ציטט אחד מפורש — כא: והא איתמר האופה מיו"ט לחול וכו' — עיקר הסוגיא בפסחים מו ב—מזא.

וסוגיות מתאימות גם יט ב: אמרמר אין מביאין תודה וכו' פשיטא אמר רב אדא בר אהבה²⁶ הכא וכו' — כמו בפסח' יג ב (ולקוח משם).

וכ"ב ב: ת"ר בש"א וכו' (עד המשנה) — הכל גם בפסח' לו א.

אבל במקום אחר הן משתי ישיבות ושתי עריכות שונות:

כג א: תניא ר' יוסי אומר תודוס איש רומי וכו' קדשים ס"ד אלא אימא כעין קדשים — בפסחים נג א"ב: אמר רב יהודה אמר רב אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח וכו' מיתיבי א"ר יוסי תודוס וכו' (קדשים ס"ד אלא אימא קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוק)²⁷, מקולס אין שאין מקולס לא, אמרי וכו' רב אחא מתני²⁸ להא מתניתא ברבי²⁹ שמעון מתקיף לה רב ששת³⁰ בשלמא וכו' א"ל רבינא לרבא שי ומאן וכו'. איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבא הוה וכו' ת"ש וכו' ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי וכו'³¹.

ומכל"ז אין כלום בביצה, אע"פ ששם מקומו.

ביומא

ישנם דברים מפורשים כציטט מביצה:

ז ע"א: מאי טעמיהו דב"ש וכו' — ביומא עז ב מביאה כבר רב זביד: רב זביד אמר כותבת הגסה שאמרו חסרה מכביצה דתנן בש"א שאור בכזית חמץ בככותבת והוינן בה מאי טעמא דב"ש וכו'.

26 כ"מ, דפו': אמר רב אדא בריה דרב יצחק ואמרי לה רב שמואל בר אבא.

27 ליתא בכ"מ ב' (ולא היה כנראה לפני ר"ח), ובכ"מ מ' — אחרי ש' שאין מקולס לא, ובחדאי שנוסף מביצה; בירוש': לא נמצאת מביא את הרבים לידי אכילת קדשים בחוק, בתוס' ביצה: אף הוא קרוב להאכיל קדשים בחוק מפני שקורין אותן פסחים.

28 כל כ"מ ור"ח: איכא דמתני.

29 כ"מ ב', וכן הוגה בדפו'.

30 כל כ"מ: רב פפא.

31 בירוש' ביצה פ"ב סא סע"ג: א"ר חנניה דהוה משלח פרנסתהון דרבנן.

וישנם דברים מקבילים ומתאימים. יד ב: וכי תימא חזי למימך תותיה והתניא וכו' וכ"ת דמפסיק מידי דביני וביני והאמר וכו' — הכל ביומא סט א.

ושם בביצה טו א: אלא בקשין וכי הא דאמר ר"ה וכו' — ביומא שם: רב אשי אמר לעולם תחת ראשיהן וכו' בגדי כהונה קשין הן כי הא וכו'. ואפשר שימא השתמשה גם כאן בביצה.

במגילה

לו א: כל אלו ביו"ט אמרו ורמינהי משילין פירות דרך ארובה ביו"ט אבל לא בשבת אמר רב יוסף לא קשיא הא («אין בין יו"ט לשבת») ר' אליעזר הא ר' יהושע וכו' — זו בניגוד למגילה זו ב: הא לענין מכשירי אוכל נפש זה וזה שוין מתניתין דלא כר' יהודה דתניא אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד ר' יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש. «ור' אליעזר סבירא ליה כר' יהודה ועדיפא מדר' יהודה כדאמר בריש תולין (שבת קלו ב)», כמו שהעירו התוס' בשבת קכד א, דמתיר אפי' במכשירין שאפשר לעשותן מעיו"ט.

ובדף כח ב: דתניא אין בין וכו' מ"ט דת"ק אמר קרא הוא לבדו וכו' כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יו"ט — הכל במגילה שם, אבל הברייתא הובאה גם לעיל בע"א. ושם לא נתפרשה, וע"כ נראה שהכל הובא לכאן ממגילה.

למועד קטן

כג א: דרש רב גביהא מבי כתיל וכו' קטורא שרי א"ל אמימר מאי קטורא אי קטורא בידי מעשה אומן הוא ואי לעשן אסור דהא קא מכבה א"ל רב אשי לעולם לעשן מידי דהוי וכו' א"ד אמר (ליה) ⁽³²⁾ אמימר מאי קטורא וכו' אי לעשן אסור דהא קא מוליד ריחא אמר רב אשי אנא אמריתה נהליה ומשמיה דגברא רבה («רבא» דלעיל) אמריתה וכו' — במו"ק י"ע"ב: אמר רב יצחק בר אמי אמר רב חסדא קיטורי בידי אסור מ"ט מעשה אומן הוא ולענין חוה"מ נאמרה.

מבבא קמא

מ ע"א: אתמר המפקיד פירות אצל חבירו רב אמר כרגלי מי שהפקידו אצלו ⁽³³⁾ ושמואל אמר כרגלי המפקיד לימא רב ושמואל דאזדו לטעמיהו דתנן אם הכניס ברשות וכו' ואמר רב הונא אמר רב הלכה כדברי חכמים ⁽³³⁾ ושמואל אמר הלכה כר' (=ב"ק מח ב), ולמטה כאן: לאו אתמר עלה אמר רבה בר יונתן אמר רב יחיאל א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא מודי רב בעבורא דדשא וכו' ⁽³⁴⁾, ונראה דאתמר במקום אחר, ואפשר דאתמר בב"ק בהמשך הסוגיא הנזכרת (ועי' שע"ת סי' קי"ט).

לבבא מציעא

לט ב: אלא הכא במגביה מציאה לחבירו קנה חבירו קא מפלגי מר סבר (ר"נ) קנה [חבירו] ומר סבר לא קנה [חבירו] — כך היא נוסחת הספרים הישנים וכ"י מ' ⁽³⁵⁾. וזו בניגוד לב"מ י ע"א ⁽³⁶⁾: רב נחמן ורב חסדא דאמרי תרויהו המגביה מציאה לחבירו

(32) ל"י כ"מ.

(33) כ"מ, דפו': לו, וכן בכל הסוגיא.

(33^a) בב"ק: כתנא קמא.

(34) כ"י מ' וא"ם ותה"ג תש"ר אסף, 129.

(35) ע"י רש"י ותוס' כאן וב"מ י ע"א ור"ח שם. (36) כמו שהעירו ר"ח ורש"י.

לא קנה חבריו. ור"ח כתב בב"מ שם; והדר ביה רב נחמן דגרסי' בסוף מס' יו"ט וכו', וכן בפירוש שפירסמתי בתרביץ ש"א ס"ד 50: ואשכחנן רב נחמן דהדר ביה וכו'. למנחות

כ"ע"ב: אמר רבינא³⁷ לדברי האומר נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט וכו' ואינו דוחה לא את השבת ולא את יו"ט — הכל בלשונו במנחות ק"ע"ב (וקתני אינו דוחה וכו').

לבכורות

לט ב ציטט (בלי ציון!): והתנן האחין וכו' ואמר רב ענן וכו' ור"ג אמר וכו' — הכל בבכורות נו"ב.

ובדף ז ע"א: ת"ר כל וכו' וכדברי יוחנן — הכל בבכורות ח ע"א (שכל הברייתא הובאה שם), אבל בביצה נוסף: איני והאמר ר' יוסי בן שאול אמר רבי³⁸ בדק וכו', ועליה מימרא דרבינא ורב גמדה. ואמר ר' יוסי בן שאול וכו'.

[ב. שכבות שונות]

וישנן שכבות שונות בביצה עצמה, שתיים מהן מפורשות בתלמוד עצמו:

(א) יט סע"ב — כ"ע"א: כדבעא מיניה ר' שמעון בן לקיש מר' יוחנן האומר הרי עלי תודה ואצא בה ידי חגיגה וכו' א"ל נדור ואינו יוצא וכו'. ההוא גברא דאמר להו הבו ליה ארבע מאה זוזי לפלניא ולנסיב ברתי אמר רב פפא ארבע מאה שקיל וכו' טעמא דאמר הבו ליה ולנסיב וכו'. יתיב מרימר וקאמר להא שמעתא משמיה דנפשיה א"ל רבינא למרימר אתון הכי מתניתו לה אנן בדבעא³⁹ מיניה ריש לקיש מר' יוחנן מתנינן לה.

רש"י גורס כג' שלנו (ברש"י כ"י מ' קדום ד"ה משמיה: וקאמר לה גרסי', ז"א לא "להא", אלא "לה", ומה אמר: שמעתא וכו') ופירש: משמיה דנפשיה ולא אמר לה בלשון בעיא אלא מאליו אמרה האומר הרי עלי תודה וכו'. אתון הכי מתניתו לה מאליה ולא משמיה דר' יוחנן וכו'.

אבל "משמיה דנפשיה", אין לו בתלמוד אלא מובן שלא מסרה בשם האומר אלא בשם עצמו; ואילו היה הדבר כרש"י היה התלמוד מסדר הערה זו לפני העובדא ("ההוא גברא") ולא אחריה. אבל נוסח כ"י מ': וקא' לה להא שמעתא באפי נפשה וכו' אתון (א) הכי וכו' אנן אדבעא וכו', ונוסח זו הוא בוודאי הנוסח העיקרי, ועל העובדא הדברים מוסבים, שמרימר אמר לה "שמעתא באפי נפשה" בלי קשר עם בעיא דר"ל, ורבינא אמר לה בקשר עם בעיא דר"ל⁴⁰, ואמנם גי' הספרים שבמאירי היא: כההוא ("כהאי") גברא (אלא שהוא מגיהה כנוסחתנו), וא"כ גם בבעיא דר"ל נאמר: טעמא דאמר כר'⁴¹. ובנדרים מח סע"א אמרו: אמר רבא לא שנו אלא דאמר ליה ואינן⁴² לפניך אלא כדי

37 כ"מ ומנחות ותמים דעים סי' ק"כ (ד"ס), דפו': רב הונא.

38 ע"י לעיל הע' 25.

39 כצ"ל, דפו': כדבעא, [ועל נוסח כ"מ ע"י בסמוך].

40 ע"י ב"ב קמ"א: אנן אדרב יצחק בר אבדימי מתנינן לה, קמח א: אנן אדרשב"ל מתנינן לה (איבעיא להו).

41 ע"י תוס' ד"ה נזיר. 42 כ"מ והב"ה, דפו': והינן.

שיבוא אבא אבל א"ל והן⁴³) לפניך שיבוא אבא מדעתך הוא דא"ל ל"א אמרינן לה
אמר רבא לא תימא טעמא דא"ל ואינן^{43א}) לפניך הוא דאסיר אבל א"ל [ו]הן⁴⁴) לפניך
[כדין]⁴⁴) שיבא אבא ויאכל מותר אלא אפילו אמר ליה [ו]הן לפניך [כדי שיבא אבא ויאכל
אסור מאי טעמא סעודתו מוכחת עליו.
ולישנא קמא בוודאי כרב פפא⁴⁵).

לפי נוסחתנו: ההוא, הסוגיא אפוא של מרימר (סורא)⁴⁶, ולפי הנוסח: כההוא
— של רבינא (מתא מחסיא), ובוודאי שעיקר הנוסח: כי הא דההוא גברא
וכו' (כמו למשל לעיל כו ב).

ב) לג סע"ב—לד ע"א: ואין מלבנין את הרעפים. מאי קא עביד ארבב"ח א"ר יוחנן
הכא ברעפים חדשים עסקינן מפני שצריך לבדקן ואמרי לה מפני שצריך לחסמן.
תנן ה"ת¹⁷) דרסה וכו' (י"ט) ר' אלעזר בן אנטיגנוס משום ר' אלעזר בר' ינאי אומר (י'¹⁹)
[אפילו שהתה מעת לעת]⁵⁰) צריכה בדיקה. בעא מיניה ר' ירמיה מר' זירא מהו
לשוחטה ביו"ט וכו' א"ל תנינא אין מלבנין וכו' והוינן בה מאי וכו' מפני שצריך
לבדקן אמר ליה אנן מפני שצריך לחסמן מתנינן לה.

ר' ירמיה היה לו נוסח אחר משמועה זו (והוינן בה) אלא "לבדקן", ור' זירא הוא שהשיב
לו: אנן לחסמן מתנינן לה; "ואמרי לה מפני שצריך לחסמן" אינו אפוא מעיקר הסוגיא
הראשונה, אלא נוסף בסוגיא הראשונה ע"פ תשובתו של ר"ז.

ואמנם בירוש' (סוף פ"ד סב ע"ד) אמרו: אית תניי תני מלבנין ואית תניי אין
מלבנין אמר רב חסדא מאן דאמר מלבנין בבדוקים. ומאן דאמר אין מלבנין בשאינן
בדוקים.

בסורא (רב חסדא) שנו אפוא: לבדקן, אבל בפומבדיתא (ר' זירא)⁵¹)
שנו: לחסמן.

ואותה סוגיא שהביא ר' ירמיה היתה סוראית.

אבל הסידור שלנו הביא כבר את שניהם.

ג) וכאן יש להעיר על עוד מקום אחד בביצה:

יז א: ת"ר וכו' רבי אומר אף חותם בה מקדש השבת ישראל והומנים (תוס' ברכות
פ"ג יג). תני תנא קמיה דרבינא מקדש ישראל והשבת והומנים א"ל אטו שבת
ישראל מקדשי לה וכו'. אלא אימא מקדש השבת ישראל והומנים. א"ר יוסף הלכה
כרבי וכדתריץ רבינא^{51א}).

לפי"ז יוצא אפוא שהברייתא שלפניה נסדרה ע"פ הגהתו של רבינא.

אבל ר"ח בפירושו מעתיק בכרייתא דת"ר: רבי אומר אף חותם בה מקדש ישראל

(43) כ"מ, דפו': שיהו. (43א) כ"מ והב"ח, דפו': והינן.

(44) כ"מ מינכן, וכן בסמוך.

(45) וכמה דברים ישנם בתלמוד שהובאו בשם רבא והן של ר"פ: חדא מינייהו ר"פ אמרה.

(46) ועי' פסח' קיז ב על מרימר וסבי דפומבדיתא.

(47) חולין פ"ג מ"ג (נו א).

(48) ר"ח: ותני עלה ר' אלעזר וכו', ר' אלעזר אומר וכו', גם ברי"ף חולין, מצורף למשנה!

(49) כ"מ, דפו': א"ר אלעזר... (ועי' ד"ס).

(50) כ"מ ורא"ש.

(51) חולין מו א, עז טז ב.

(51א) סתם התלמוד מסיים כך, ש"מק, ולא כהלוי, ח"ג עמוד ג.

השבת והזמנים, ותרצה רבינא הכי מקדש השבת וכו'. וכן בשאיל' פ' יתרו סי' נד (ב) העתיק: אף חותם בה מקדש ישראל והשבת והזמנים. תני תנא קמיה דרבינא הכי א"ל וכו'. ואמנם בירוש' ⁽⁵²⁾: א"ר יוסי ביר' בון נהיגין תמן במקום שאין יין שלוח ציבור יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחותם מקדש ישראל ויום השבת. וא"כ נהגו בבבל בימי ר' יוסי בר' בון (בימי רב פפא) ⁽⁵³⁾ להקדים "ישראל" ל"שבת".

ואמנם בברכות מט א: גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי וכו' מקדש ישראל והזמנים. ישראל דקדשינהו לזמנים; מקדש ישראל וראשי חדשים, ישראל דקדשינהו לראשי חדשים; מקדש השבת ישראל והזמנים (רש"י: והכא ליכא למימר ישראל מקדשי לשבת וכו' שבת קדישא וקיימא) חוץ מזה.

אבל נראה, שכבר הוגה גם כאן: "מקדש השבת ישראל והזמנים", במקום "מקדש ישראל השבת והזמנים".

ואמנם כל עיקר הקושיא בביצה "אטו שבת ישראל מקדשי לה", מובנה יפה רק ע"פ סוגית ברכות, אבל ב"שבת" ^(53a) א"צ לזה (רש"י נתקשה כאן בפירושו).

ולפי"ז לא נסדרה הברייתא ע"פ הגהת רבינא, ובכלל יש כאן ספק אם "רבינא" זה הוא רבינא סוף הוראה, או ר' אבינא תלמידו של ר"ה ⁽⁵⁴⁾. כי אמנם אין זה נמצא במקום אחר באמוראים אחרונים (מאחר ר' רבא): תני תנא וכו' א"ל וכו'.

(ד) שכבות ומקורות שונים ישנם בביצה עוד:

3. לג ב, אמר רבי יהודה אוכלי בהמה אין בהן משום תיקון כלי. איתיביה רב כהנא לרב יהודה מטלטלין עצי בשמים וכו' ומוללו ומריח בו ולא יקטמנו להריח בו ואם קטמו פטור אבל אסור וכו' (תוס' שבת פ"ו ט—י) אמר ליה וכו' כי תניא היהא בקשין ("שאינן ראויים למאכל בהמה"). קשין בני מלילה נינהו, חסורי מחסרא וכו'.

וסמוך לו: תני חדא קוטמו ומריח בו ותניא אידיך לא יקטמנו להריח בו א"ר זירא אמר רב חסדא ל"ק הא ברכין הא בקשין. מתקיף לה רב אחא בר יעקב בקשין אמאי לא מאי שנא מהא דתנן שובר אדם את החבית וכו' ועוד הא רבא בר רב אדא ורבין בר רב אדא דאמרי תרויהו כי הוינן בי רבי יהודה הוה מפשח ויהב לן אלותא אלותא ואע"ג דחזיא לקתתא דנרגי וחציני (כלומר קשין). [אלא אידי ואידי בקשין] ⁽⁵⁵⁾ ולא קשיא הא ר' אליעזר הא רבנן דתניא (תוס' ביצה ספ"ג) וכו'.

אלה הם שני מקורות: הראשון לא ידע את הברייתות החולקות ותירוצו של רב חסדא (הרגיל בכזה), והוא מייחס פירוש כזה לרב יהודה; והשני מביא ברייתות חולקות ותירוצו של ר"ח וקשיית רב אחא בר יעקב ועדותם של תלמידי רב יהודה שהוא מתיר גם בקשים; מה שאין כן לפי המקור הראשון, שאוסר בקשין ⁽⁵⁶⁾ (ע' תוס').

ואמנם בירוש' ביצה פ"ד (סב ע"ג), בין שורה של "אית תניי תני — אית תניי תני", ששנים הראשונים מהם תירצם כרגיל — רב חסדא: אית תניי תני מוללין עצי בשמים, אית תניי תני אין מוללין. מאן דאמר מוללין בלחים. מאן דאמר אין מוללין ביבישין.

(52) ברכות רפ"ח יא סע"ד ופסח' פ"י לו ע"ג.

(53) וע' יבמות מה ב: אמר רבינא אמר לי רב גזא איקלע ר' יוסי בר אבין לאתריך.

(53a) [אולי צ"ל: בברכות?]

(54) וכך פירש בשמ"ק בתירוצו אחד לשון "וכדתיך רבינא". (55) כ"י מינכן.

(56) כפירושו של רש"י, והג"י שהביא ר"ת בשם ר"ח אינו בר"ת ולא בשום נוסח.

זוהי הרומיא שתירצה ר"ח בבבלי, ואפשר שהובאה בבבלי מא"י, מכיון שר' זירא מוסרה בשמו. ולפי הירוש' גם "קשין בני מלילה נינהו" ואין צריך ל"חסורי מחסרא" של הבבלי (שאמנם אינו בוודאי מדברי רב יהודה אלא מסתם התלמוד), ומי ששנה "מוללו ומריח בו" שנה אפוא גם "קוטמו ומריח בו". וכן לעיל כג א: רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו סחופי כסא אשיראי ביומא טבא אסור וכו' ומ"ש ממוללו ומריח בו וקוטמו ומריח בו וכו'. וזו כברייאתא השניה!

לפנינו אפוא שתי שכבות של שתי ישיבות שונות, ובסוגיא השניה דחה ר"א בר יעקב (מפפונא סמוך לפומבדיתא) תירוצו של ר"ח ומתוך הא ר"א הא רבנן. ואשר לסיום הסוגיא: ולית ליה לר' אליעזר הא דתנן שובר וכו' אמר רב אשי כי תניא הדיא במוסתקי (עי' לעיל), רש"י פי': בחבית שבורה ודבוקה במוסתקי (וכעין זה גם ר"ח וערוך). אבל "מוסתקי" אינו אלא mastix⁵⁷, שאמנם משתמשים בו לדבק⁵⁸). אבל "מוסתקי" אינו שם כולל את ה"חבית" השבורה אלא רק את ה"דבק". והעיקר שלשון "כי תניא הדיא", אינו רגיל כל כך למשנה, אלא "כי תנן מתניתין".

אלא שקרוב לוודאי, שאין "כי תניא הדיא" האחרון, אלא כמו "כי תניא הדיא" שבתחילת הסוגיא, ועל הברייאתא הראשונה נאמר, ואמנם היו חוצצים שיניים בעץ מוסטיקי⁵⁹ והוא מין בשמים.

וא"כ אין "אמר רב אשי" זה אלא כמו "אלא אמר רב אשי", וחוזר בו מתירוך "הא ר"א וכו'". ודבריו נאמרו בעיקרם בקשר אחר (ת"ר מטלטלין וכו' וקוטמו ומריח בו והא תניא לא יקטמנו אר"א הדיא וכו'?).

מפליאים גם כב א ומ' ע"א. בשניהם נסדרו שאלות של תלמידים ואמוראים אחרונים לפני שאלות דומות של רבותיהם ואמוראים קודמים: 4. כב א: (1) בעא מיניה אבא בר מרתא מאביי מהו לכבות את הגר מפני דבר אחר וכו' א"ל אסור איתיביה אין מכבין את הבקעת וכו' (תוס' פ"ג) א"ל הדיא ר' יהודה כי קאמינא אנא לרבנן. (2) בעא מיניה אביי מרבה מהו לכבות את הדליקה ביו"ט א"ל אסור איתיביה אין מכבין וכו' הדיא ר' יהודה היא כי קאמינא אנא לרבנן. (3) בעא מיניה רב אשי מאמימר מהו לכחול את העין ביו"ט וכו' א"ל אסור איתיביה אין מכבין וכו' ושני ליה כדשנין.

השלישית מאחרת לכולם ובה אמרו: ושני ליה כדשנין, אבל השניה קדומה לראשונה והיא סדורה אחרי הראשונה.

5. וכן מ' ע"א: אמר ליה רב הלל לרב אשי ואי אינהו תלו ליה לא שקיל והאמר שמואל וכו'. אמר ליה רבינא לרב אשי ואי אינהו תלו ליה לא שקיל והאמר רבביח וכו' א"ל רב אשי לרב כהנא (רביה) ואי אינהו תלו ליה לא שקיל והתנן וכו', אלא שאני רב חנא וכו'.

בשניהם נראה שישנן לפנינו עריכות שונות שנתמזגו יחד: באחת היה, בדף כב א, רק בעיית אביי מרבה ובעיית רב אשי מאמימר ובשניה רק בעיית אבא בר מרתא מאביי.

(57) לח, פלורא ח"א, 195 ואילך.

(58) לח, שם.

(59) לח שם, עמ' 197.

וכן בדף מ, היה באחת רק שאלתו של רב הלל ורבינא ובשניה שאלתו של רב אשי לרב כהנא. והתירוץ נסדר לכולם יחד.

6. וכאן אני צריך להעיר על שינוי נוסח אחד משבת לביצה.

לו א—ב: אמר ליה רב עוקבא ממישן לרב אשי התינח בימות החמה דאיכא דבש וכו', לא נצרכה⁶⁰ אלא לאותן שתי חלות וכו' רב אשי אמר מי קתני בימות החמה ובימות הגשמים — בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים קתני, ביומי ניסן וביומי תשרי דאיכא חמה ואיכא גשמים ואיכא דבש.

כאן העירו התוס' בשבת שם: רב אשי אמר וכו'. מסתמא רב אשי השיב מיד כן לרב עוקבא כששאלו אלא שסידר הש"ס תירוץ שלו (כלומר של סתם התלמוד) תחילה. ורשב"א אומר דשניהם השיב רב אשי דבמסכת ביצה גרס א"ל לא נצרכה אלא לאותן שתי חלות ובשינויא דהכא גרס ואיב עיתא אימא מי קתני בימות החמה וכו'.

אמנם נוסח זה אינו גם בכ"י שלנו, אבל אפשר שהתלמוד בב"ב יצה הוגה ע"פ שבת. ואם כך הדבר יש לפנינו בביצה כאן סתם של רב אשי.

אבל הלשון בשבת קשה, וע"כ קרוב יותר שישנו לפנינו שתי מסורות ומקורות בשם רב אשי: הראשון — "לא נצרכה וכו'" והשני "מי קתני", ושניהם נתחברו יחד.

אלא שקרוב שהנוסח העיקרי: א"ל רב עוקבא ממישן לרב אשי, כי בדף לז ב בשבת במקום שנזכר שוב רב עוקבא זה, הנוסח בכ"י מ': א"ל רב עוקבא ממישן לרב אשי, וחילוף: אשי—אסי—אתי, רגיל.

ג. השאלות וביצה שלנו

1. על שאלות ס' מד והסוגיא של דף כו—כו כבר דברנו. והראנו שהשאלתא השתמשה בסוגיית שבת מו ב, ולא ידעה כלל את סוגיית ביצה שלנו; והסוגיא של שבת היא סוגיא פומבדיתאית.

2. גם שאל' ס' קלב אינו מתאים לדף יב ב שלנו.

בדף יב ב: מני מתני' לא ר' יוסי ולא ר' יהודה אלא אחרים דתניא אמר ר' יהודה לא נחלקו וכו', וכך היו ב"ש דנין וכו' אמרו להם ב"ה וכו' אמר ר' יוסי לא נחלקו וכו' וכך היו ב"ה דנין וכו'.

אבל בשאלות ס' קלב: אילו תרומה דמיפרשא מחולא מהו ליתנה לכהן ביו"ט וכו' מפלג פליגו בה תנאי דתניא א"ר יהודה מודין ב"ש וב"ה שמוליכין את המתנות שהורמו מערב יו"ט ושנשחטו מערב יו"ט⁶¹ עם המתנות שהורמו מהיום ושנשחטו מהיום⁶² ועל מה נחלקו להוליכין בפני עצמן שב"ש אוסרין וב"ה מתירין אמר רבי יוסי מודין ב"ש וב"ה שמוליכין את המתנות ועל מה נחלקו על התרומה שב"ש אוסרין וב"ה מתירין אמרו להם ב"ה גזירה שוה חלה וכו' תאמר בתרומה שאין זכאי בהרמתה, הילכתא מאי וכו'.

הלשון כולו קרוב ללשון התוס' פ"א יב—יג צוק⁶³, אלא שבבבל שנו בה "ושנשחטו

60 כ"מ ותוס' שבת מג ב: אמר ליה לא נצרכה.

61 כך גם בכ"י מ'.

62 כ"ה בשאל' כ"י הנציב ובקטע קמברידג' (אלא שחסר שם "עם המתנות וכו'").

63 אמרו ב"ש גזירה שוה וכו' שבתוס' בדפוסים, אינו בהו' צוק, ונוסף בדאי מן המשנה.

מערב יר"ט" "ושנשחטו ביו"ט" (ובהורמו מהיום דוקא "שנשחטו מהיום", ובהורמו מערב יו"ט תני לה אגב, ע"י מאירי).
ואין זה שינוי נוסח, אלא הצעת דברים אחרת המתאימה לתוס'; ה"תנאים" שבישיבה זו לא שנו אפוא כמו בבבלי שלנו.
וספק הוא, אם הגרסאים האלה שנו בגמרא: לימא אחרים היא ולא ר' יהודה אמר רבינא (כנו"ח) מי קתני וכו'.
אין ספק אפוא שתלמודו של רב אחא, כלומר של ה"פירקא" המסורה, לא היה שוה בכל לתלמוד ביצה שלנו.
ומכאן אנו באים להוסיפות הסבוראים.

ד. הוספות הסבוראים

(א) אין ספק, שדף כו ע"א: במאי קא מפלגי וכו' קמ"ל, שבוודאי לא היה לפני השאלות ושמתנגד לדף כו ב, היא הוספת סבוראים, ולשון "ולסקיה כר' יהושע", בלי להביא את הברייטא שהובאה להלן לז"א (=שבת קכד א), מסייעת לי, מפני שזוהי דרך הסבוראים להיסמך על דברים שנאמרו במקומות אחרים, ביחוד באותה המסכת, מבלי לפרש אותם, ואין זה דרך התלמוד.
(ב) כז"א: דאמר ר' שמעון בן פזי אריב"ל א"ר יוסי בן שאול אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלם ר' שמעון [בן מנסיא]⁶⁴ וחבריו אמרו הלכה כר' מאיר. אמרו והא אינהו קשישי מיניה טובא אלא בשיטת ר' מאיר אמרוה. דתנן וכו'.
הפירכא הזאת נתקשה בה רש"י והמהרש"א⁶⁵ שהרי רשב"מ לא היה קשיש מר"מ, והם הם קהלא קדישא שבירושלים⁶⁶, והפירוש הוא, שרבי מוסר בשמם "אמרו הלכה כר' מאיר", והשאלה יכולה להיות רק על המקבל האמצעי בין "רשב"מ וחבריו" לר"מ, ה"אמרו", שה"אמרו" קשישי מר"מ, אבל זו שאלת תרביצאי, ואמנם רנ"ג⁶⁷ לא הביא "אמרו" זה כלל, שהוא באמת מקלקל את הסגנון (אחרי "משום").
(ג) לה ב: ומאן דתני מנשירין לא משתבש — ומאן דתני מנשירין לא משתבש דתנן וכו'⁶⁸.
זה מזכיר את המו"מ בתחילת קידושין, והוא בוודאי סבוראי.
וישנן אף כמה סוגיות שעובדו ע"י הסבוראים ונשתנתה צורתן, כדברי רב הונא, ו ע"ב, שהן תשובה לדברי ר"כ שבע"א, כמו שיוצא מירוש', אבל סתם הבבלי הסב את הדברים לענין אחר.

ה. "במערבא" והיחס לירושלמי

(1) ח ע"ב: אלא אמר רבא⁶⁹ אפר כירה מוכן לודאי ואין מוכן לספק (לכוי) וכו'.

64 כ"י מ' ורש"י ור"ח וערוך ע' קהל ומפתח לברכות ט' ב'.

65 ע"י ד"ס הערה ע'.

66 ע"י מפתח שם ואוה"ג ברכות שם.

67 שם במפתח וכן בקטע שבג"ק ח"ה.

68 ע"י מבוא לנוסח המשנה ח"א עמ' 318 ואילך.

69 כ"י מינכן (וע"י ד"ס), דפו': רבה.

ואודא רבא לטעמיה דאמר רבא הכנים עפר לכסות בו צואה מותר לכסות בו דם צפור, דם צפור אסור לכסות בו צואה וכו' אמרי במערבא פליגי בה (ר' יוסף בר חמא ור' זירא ואמרי לה) ⁽⁷⁰⁾ רבא בריה דרב יוסף בר חמא ור' זירא חד אמר כוי הרי הוא כצואה וחד אמר כוי אינו כצואה, תסתיים דרבא הוא דאמר כוי הרי הוא כצואה דאמר רבא הכנים וכו' ("אלמא צואה ספק הוא") רמי בריה דרבא ייבא (= ר' אמי בבליה) אמר (מיישב הקושיא על רב יהודה שבע"א) כוי היינו טעמא דלא מכסינן גזירה משום התרת חלבו — בירוש' כאן (ס ע"ב): רב אבון בשם רבנן דתמן (= רבא) זאת אומרת שאין אפר הכירה מוכן אלא למצוה וכו' דרש רבי אחא בשם רב יהודה הכינו למצוה מכסין בו מצוה צואה מכסין בו צואה [ו]מצוה ⁽⁷¹⁾ ר' יוסה בי רבי בון אמר איתפלגון רבי זירא ורבי אבא בר יוסף חד אמר יש הכן לצואה ("אם הכינו לצואה מכסין בו מצוה") וחורנה אמר אין הכן לצואה. מתיב מאן דאמר אין הכן למאן דאמר יש הכן ויכסה בו את הכוי. אמר ליה כוי דרך בני אדם לטעות בו. צואה אין דרך ביא לטעות בו.

אלה שהביאו את המחלוקת מא"י לבבל פירשוה אפוא: הכן מצואה לכו', וא"כ התיובתא שבירוש' שלנו אינה מתאימה.

(2) י ע"ב: לימא מתני' רבי היא ולא רבנן דתניא הניח מנה וכו' הא אתמר עלה ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרויהו שאני גוזלות הואיל ועשוין לדדות, ולמה לי לשנויי עלה שאני וכו' והא אתמר עלה דההיא ("דמעשר שני") דר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר בשני כיסין מחלוקת וכו' — בירוש' ⁽⁷²⁾: ר' יעקב בר אחא בשם רבי יסא דרבי היא דתני מאתים ומצא מנה וכו' חזר ואמר דברי הכל היא שנייא בגוזלים שדרך לפרוח. והא תנא וכו'. הוי דרבי היא.

"שאני גוזלות" כו' נאמר אפוא בירוש' שלנו בשם ר' אסי, תלמידו של ר' יוחנן, ונדחה. ה"א אתמר" השני לא נמסר כלל בירוש' שלנו.

(3) יג ב—יד א: תנן התם (מעשרות פ"ד מ"ה) המקלף וכו' אלא אי אתמר אסיפא אתמר המולל מלילות של חטין מנפח על יד על יד ואוכל ואם נפח ונתן לתוך חיקו חייב אמר רבי אלעזר וכן לשבת וכו'. כיצד מנפח ⁽⁷³⁾ אמר רב אדא בר אבהו אמר רב מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה מחכו עלה במערבא כיון דמשני אפילו בכולה ידא נמי אלא אמר ר' אלעזר מנפח בידו אחת ובכל כוחו.

בירוש' מעשרות פ"ד, נא ב: הונא בר חנינא ורב תחליפא בר אימי הוון יתיבין קומי רבי לעזר וכו' והויין (צ"ל: וחויין) ליה עד קישרי אצבעתיה והוון סבין מיניה ⁽⁷⁴⁾ והפך אפוי לכות לא וחוי לון מלי שיעלון (כ"י ר': שועלה). ותני כן ובלבד שלא ינפח לא בקנן ולא בתמחוי. ולענין שבת עד כגרוגרת. "מחכו עלה במערבא" כאן — ר' אלעזר, ועי' תוס' בסנה' יז ב ומש"כ במק"א ⁽⁷⁵⁾.

(4) כא ב—כב א: דאמר רב הונא מי שלא הניח עירובי תבשילין אופין לו פת אחת

(70) מן "תסתיים דרבא וכו'" יוצא שנוסח זה מוטעה, ובכ"י מ' להיפך חסר "ואמרי לה רבא וכו'".

(71) שרידי הירוש'.

(72) ביצה פ"א ס ע"ג ומע"ש פ"ד נה ע"ב.

(73) רש"י: דאמרינן לעיל (יב ב) למחר מנפח וכו'.

(74) והיו זקנים ממנו ולא רצה לעלוב אותם.

(75) להלן ב"מבוא הירושלמי", פרק ח'.

ומבשלין (וטומנין) לו קדירה אחת ומדליקין לו את הנר משום ר' יצחק אמר ו
אף צולין לו דג קטן תנ"ה מי וכו' ויש אומרים אף צולין לו דג קטן — בירוש' כאן
(סא ע"ב): לא עירב ולא עירבו לו אחרים. ר' יצחק א(ו)מר צולה לו דגה. רב
הונה אמ' מחמם לו חמין. שמואל אמ' מדליק לו את הנר. תני ר' חיה (תוס' פ"ב)
ממלא לו חבית של מים ומדליק לו את הנר⁷⁵.

ובבבלי נדרים לח ב: אמר ר' יעקב [בר אידי⁷⁶] המדיר בנו לת"ת מותר
למלאות לו חבית של מים ולהדליק לו את הנר ר' יצחק אמר [א"י⁷⁶] לצלות לו דג קטן.
"משום ר' יצחק אמרו" כיו"ב בפסחים יג ב: משום ר' ינאי אמרו —⁷⁷ משום ר' אלעזר
אמרו. וכן בתמורה ג ב: משום ריב"ח אמרו⁷⁸. כלומר שכך אומרים בא"י.

(5) לה סע"א: כי אתא רבין א"ר יוחנן אחד שבת ואחד תרומה ואחד חצר ואחד
מקח כולן אין קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתן — ירוש' מעשרות (פ"ב מט סע"ד):
דאמר ר' יוחנן מקח וחצר ושבת אינן⁷⁹ תורה, שם פ"ג נ"ע"ג. רפ"ד נא סע"א.

(6) ממכתבו של רבין לקוח בוודאי גם טז ב: משום דשלח ר' אלעזר לגולה
לא כשאתם שונין בבבל ר' מתיר וכו' — "לגולה" אינו בוודאי לשון סתם התלמוד
הבבלי⁸⁰, ולא כ"ש, שהוא נפלה על-יד "לבבל" שבלשון ר' אלעזר; כרגיל אומר התלמוד
סתם "דשלח ר' פלוני"; "לגולה" הוא בוודאי לשון בן-א"י, כמו בתענית י ע"א.
אבל אם אנו משווים לכאן גטין ט ע"ב (ב"ב קנב א): דשלח רבין משמיה דר' אבהו הו
יודעין ששלח ר' אלעזר לגולה משום רבינו שכיב מרע וכו' — הדבר נעשה לוודאי,
שכאן גם כן לפנינו מכתב של רבין ובלשונו.

בירוש' סא ע"ב: אית תני תני ומחלף (כנו' הבבליים) אמר רבי לעזר הואיל וקן
תניא מחלף צריכין אנו מיחוש.

(7) מכתב אחר של תלמיד ר' יוחנן, ר' יעקב בר אידי, נמסר בדף כה ע"ב:
והא שלח ר' יעקב בר אידי זקן אחד היה בשכונתינו והיה יוצא בגלודקי שלו ובאו
ושאלו את ר' יהושע בן לוי ואמר אם רבים צריכים לו מותר וסמכו רבותיו על
דברי אחי שקיא דאמר אנא כתפתיה⁸⁰ לרב הונא מהיני לשילי ומשילי להיני
ואמר ר' שמעון בר אבא⁸¹ אנא כתפתיה למר שמואל משמשא לטולא ומטולא לשמשא
(ע"כ לשון המכתב).

"וסמכו רבותינו על דבריו" גם בדברי ר' שמן⁸² בר אבא בשם ר' יוחנן, שבע"ז
לו סע"א; "ר' שמעון בר אבא", בלשון בני א"י; בבבלי תמיד "שמן בר אבא".
בירוש' פ"א ס סע"ג: רב חונה לא נחת לבית וועדא. רב קטינה (=תלמידו) שאיל

75) ר' יעקב בר אידי בירוש' בכורים סוף פ"ג, מוסיף על הברייתא, שהיא בלשונו של ר' יעקב:
ר' יעקב בר אידי בשם ר' יוחנן (כנו' הר"ן בנדרים) אף לוקח לו חפציו מן השוק.

76) כ"י מינכן.

77) "תנא" ליתא בכ"י.

78) "ויש אומרים" של הברייתא אינו מתנגד לזה שהיא ברייתא בבליית.

79) כנוסח כ"י, כ"ל: בחצר בשבת אינה.

80) "וגולה" — פומבדיתא, כפירושו של רב יוסף, או אב"י, ב"ר"ה כג ב קשה לפרש כאן,
שהרי הדבר לא היה פשוט וידוע כ"כ מכיון ששאלו שם "מאי גולה".

80^a) כנוס' ר"ח (כתפתיה כלומר אפיקתיה), דפו': אפיקתיה.

81) כנוסח כ"מ, אי"ז ויוחסין: רב שמן בר אבא, דפו': רב נחמן בר יצחק, וע"י ד"ס.

82) כ"מ ורא"ש, דפו': שמואל.

לא כן תני מטלטלין את האיטנסיין. רב חונה הורי לריש גלותא לצאת בכסא. רב חסדא בעי לא כן תני אין יוצאין בכסא אחד אנשים ואחד נשים. אפילו תלמיד חכם⁸³ אינו טועה בדבר זה. ורב חונה טעי. וכו'. מיישא בר בריה דריב"ל מיטען בסדינא מיעול מידרוש בציבורא בשובתא. אמר ר' זריקן (= ר' זריקא שבבבלי) לרבי זעורה כד תיעול לדרומא את שאיל לה אשתאלת לרבי סימון (= ר' שמעון בן פזי). אמר לון רבי סימון בשם ריב"ל לא סוף דבר שצורך לרבים בו. אלא שמא יצרכו לו הרבים. אבל בבבלי: כי סליק אשכחיה לר' זריקא א"ל כסא מה אתון ביה א"ל הכי אמר ר' אמי ובלבד שלא יכתף.

התוצאה היא אפוא כאן, כמו ברוב התלמוד, שאמנם היתה ידועה לבני בבל תורתה של א"י ע"י העולים והיורדים, אבל "תלמוד א"י" שלהם אינו תלמוד א"י שלנו, ולהפך "תלמוד בבלי" שלהם אינו שלנו: ישיבות שונות ושכבות שונות של שני התלמודים. וכך לא הובאו דברי רב חסדא שבירוש' — בבבלי לג ב. ודברי ר' אמי שבירוש' אינם מתאימים לדבריו בבבלי כז א.

ו. שמות האמוראים

1. אמוראי בבלי.

רב דא — ב"פ, דב — ב"פ, ו א, ו ב, ט א, י ג ב, י ד א, ט ז ב, י ז א, י ח א, כא א — ד"ס, כב ב — ב"פ, כג א, כד ב — ב"פ, כה א, כט א, ל ע"ב, לא ב, לב ב, לז ב, לח ב, מ ע"א — ב"פ. שמואל דב, ו א (ואיתימא), ט א, יא ב, יד א, טו ב, טז ב⁸⁴, יח ב, כא ב, כב ב, כד א — ג"פ, כד ב, כה ב, כז ב, כח א — ד"פ, כח ב — ב"פ, כט א, ל ע"ב (כ"י), לא א, לא ב — ג"פ, לה ב, לו א, לו ב, לז ב, לח א, לט א, מ ע"א — ב"פ!

אבוה דשמואל ט א.

רב אסי דב — ב"פ, כב ב, ל ע"ב, לז ב.

לוי כד ב.

רב ירמיה בר אבא כב ב — ב"פ, כט א.

רב כהנא לז ב.

רב חנינא (חנניה) בר שלמיה לא ב, לב ב.

רב נתן בר אבא (אמר רב) לב ב — ג"פ.

רב אתי (אמר רב) טז א (כ"י).

רב ענן לט ב.

רב זכאי לא א (כ"י).

רב שמעון בר אבא (תלמיד שמואל) כה ב (כ"י).

רב חייא בר אשי זב, יז א, יח א, כח א, כח ב.

רב חייא בר יוסף ל ע"ב, לב ב.

רב חנן בר אמי ט א, י ע"א.

רב אחא בר דלא יד א (כ"י).

רב חנינא בר כהנא (אמר רב) ו א.

⁸³ כך בכ"ל ובשרידי ירושלמי.

⁸⁴ "מר שמואל" בסתם התלמוד! ועי' חולין קיא ב, ולפניו: דשמואל, שכצ"ל (ד"ס).

רב אדא ברה דא, יא, יג, יט, א, יט ב (כ"י), כח ב.
 רב חייא בר אבין (אמר שמואל) לט א.
 רב המנונא כב א.
 רב הונא ו ב, יד א, טז ב, יז א — ב"פ, כא א, כא ב — ב"פ, כב ב — ב"פ, כה א,
 כה ב, כח א — ב"פ, כח ב, מע"א — ג"פ. (= 18 פ').
 (ובנו) רבה בר רב הונא כ ע"ב, כא א, כד א — ב"פ, כה א, כו ב, כח א.
 (ובנו) רבא בריה דרבה בר רב הונא כדא (כ"מ ותה"ג).
 אחי שקיא (דר"ה) כח ב.
 רב יהודה ז ב, ח א — ב"פ, ט א, יא ב — ב"פ, יד א, כב א — ב"פ, כג א, כד
 א — ג"פ, כד ב, כז ב, כח א — ד"פ, כח ב — ב"פ, כט א, לא א, לב ב, לג א,
 לג ב, לה ב (= 30 פ').
 (ובנו) רב יצחק בריה דרב יהודה טז א.
 רב מתנה יא א.
 רב מנשיא בר רוניא (אוניא, אמר שמואל) לע"ב (כ"י).
 רב מנשיא לב (חולק על רב יהודה).
 רב חסדא יד א, טז ב, כא א — ב"פ, כה א, כח א, כח ב (ואיתימא רב יוסף), כט א
 — ב"פ, לב ב, לג ב, לח ב. (= 12 פ').
 רחבא (אמר רבי יהודה) יא ב.
 רב נחומי בר אדא (אמר שמואל) לא ב.
 רב אויא סבא (דמשתבח ביה ר"ה) כא א.
 רבה בר חייא קטוספאה לח ב (כ"י).
 ר' אבא (תלמיד ר"ה) ח א, טז ב — ב"פ, כז א, לח א.
 רב נתן בר אושעיא לה ב (כ"י).
 רב סחורא יזא (כ"י).
 רבא ורבין בר רב אדא (תלמידי רב יהודה) לג ב.
 רב סלא לא א.
 רב חנא בר חנילאי (לקמיה דר"ה) כא א, מע"א.
 רב יחיאל יד ב, מע"א (כ"י).
 רב תחליפא בר אבדימי (אבימי, בימי רב) טז ב.
 רב נחמן ב א — ב"פ, כב ב, כג א, כה א, כה ב — ב"פ, כו ב, לב ב (כ"י ור"ח), לא ב,
 לב ב, לג א, לד ב, לו ב, לט א — ב"פ, לט ב (= 17 פ').
 ואביו (אבא תני) כו ב.
 (ובנו) מר זוטרא בריה דרב נחמן לד ב.
 רב ששת יד א, טז א, לב, לג א, לט א — ב"פ.
 רבה ב ב — ב"פ, ה א, ו א (ואיתימא רב יוסף), ז ב, ח א, ח ב (רבא?) — ב"פ, י ע"א,
 י ע"ב, יב א, יז ב, יט א (כ"י), כ ע"ב (ר"ח), כב א, כג א — ב"פ, כז ב (ר"ח), לו ב. (= 19 פ').
 רב יוסף ב ב, ה א, ז א, ז ב, יב א, יב ב, טז א, יח א, יט א, כא א, כא ב, כב א, כג א,
 כד א — ב"פ, כז א, כח א, כח ב — ג"פ, כט ב, לב א, לז א — ב"פ. (= 24 פ').
 (ובנו) מר בריה דרב יוסף כז ב.
 רב נחמיה בריה דרב יוסף כח א.

אב"י ב — ב"פ, ג א, ד א, ד ב, ה א, ז א, ז ב, יא א — ג"פ, יא ב, יב ב, יג א, יג ב
 — ב"פ, יד א, טו א — ב"פ, טז א — ג"פ (כ"י), יז ב, יח א — ב"פ, יח ב, יט ב, כא ב, כב א
 — ב"פ, כד א — ב"פ, כו ב — ב"פ (ואיתימא רב ספרא), כז א, כח א, כח ב, כט א, ל ע"ב,
 לב א — ב"פ, לו ב, לז א, לח ב — ב"פ, לט א. (= 46 פ').

רבא ד ב, ה ב — ב"פ, ו א — ב"פ, ח ב — ג"פ (בריה דרב יוסף בר חמא), ט א, י ע"א,
 יב ב — ב"פ, יג א, יד ב, (טו א), טו ב, יז א, יז ב, יח א וב' — ב"פ, כא ב — ב"פ, כב א,
 כג א — ב"פ, כז א וב' — ב"פ (ד"ס), כח א, כט א, ל ע"א — ב"פ, ל ב, לא א, לב א, לב ב
 — ב"פ (כ"י), לג א — ב"פ, לד ב, לה ב, לט א — ב"פ. (= 43 פ').

(ובנו) רב יוסף בריה דרבא כה ב.

רב מלכיו / יא כה ב.

ר' זירא ד א, ד ב, ז ב — ג"פ (אמר רב, אמר רב יהודה, כ"מ), ח ב, טו א, יט ב, כו ב,
 כז א, לא ב, לג ב, לד א, לה ב, לח א. (= 15 פ').

ר' ירמיה כז א, לד א (מר' זירא).

רב פפא ג ב, ד א, יג ב, טו א (כ"י), כח א, כח ב, לז א. (= 7 פ').

רב פפי יד ב, טו א (כ"י).

רב נחמן בר יצחק יז ב, יח א וב', כה א — ב"פ (כ"י), כו ב, כז א, ל ע"ב, לה א.
 (= 9 פ').

רב הונא בריה דרב יהושע טו א.

רבא בר רב חנן יב ב (לקמיה דרבא), ל ע"א (לאב"י) ב"פ (כ"י).

רב זב"ד כב א.

רב כהנא כו ב, לא, לג ב, מע"א.

רב עוקבא בר חמא יע"א.

רבנא עוקבא כט א.

[רב אושעיא כו ב, לח ב].

רב אחא בר יעקב כא ב, לג ב.

רב אידי בר אבין ג ב (כ"י), כח א.

רב שימי בר אשי לה א.

רב שישא בריה דרב אידי יג ב.

[רב ספרא כו ב, לח ב].

מר שמואל (ריש גלותא בימי רבא) יד ב, כא ב.

הלל (מרבא, לרב אשי) כו ב, מע"א.

רב אדא בר מתנה יז ב.

רב אויא (משמיה דרב יוסף) יג ב.

רב חמא (מנהרדעא) כט ב (כ"י).

רבה בר רב הונא זוטי (נהרדעא) כט ב.

רב טובי בריה דרב נחמיה (לקמיה דרב יוסף) יב ב.

אבא בר מרתא (מאב"י) כב א.

רב נחומי בר זכריה (משמיה דאב"י) טז א וב'.

רמי בר אבא (חמיו של רב אשי) כה א וב', כט ב (כ"י).

רב ביבי יח א.

רב גמדה (משמיה דרבא) זא.
 רב מרי דא.
 רב מרי בריה דרב ביזנא (ביסא) כח ב.
 רב מרי בריה דרב כהנא זא.
 [רבין (כי אתא) לה א].
 [ר' יצחק גא. כבא. לוא — ב"פ, לוא].
 [עולא ה א (ואיתימא רבב"ח א"ר יוחנן), יא ב — ב"פ, יד ב, יט א, כב א (איקלע לבי רב יהודה), לוא].
 [רבה בר בר חנה הא, כזא, לג ב, לז ב].
 [ר' יעקב בר אידי טז ב (מכריז), כה ב (שלח)].
 [רמי בריה דרב ייבא (אמי בבליה) ח ב].
 חמא בר אדא שליח ציון כה ב.
 רב הונא בריה דרב איקא טו א.
 רב חנינא בריה דרב איקא כח ב.
 רבינא בריה דרב עולא ג ב.
 עולא בריה דרב עילאי כב א.
 רב אדא ורב שלמן תרויהו מבי כלוחית ה ב (שלמן קמי דרבנ"י, ברכות לט ב).
 רב גביהא מבי כתייל כג א.
 אממר כבא — ב"פ, כג א (לרב גביהא).
 מר בר אממר כז ב.
 רב אשי דא, ו א, י ע"ב, יד ב, טו א, טז ב, יז ב, כב א (מאמימר, לאמימר) — ב"פ, כג א, כד א, כט ב, לב ב — ב"פ, לג ב, לו ב — ב"פ, לח ב, מע"א. (= 19 פ').
 רבינא ג ב, ו א — ב"פ, ז א, יז א — ג"פ, כ ע"א, כ ע"ב (כ"י), כא ב, כח א, כח ב, כט ב, לב ב, מע"א. (= 15 פ').
 רבה זוטי (לרב אשי) לב ב⁸⁵.
 רב אחא מהוצל לב ב.
 רב עוקבא ממישן לו א.
 מרימר כ ע"א (רבינא למרימר), כא ב (ומר זוטרא), כה ב (כי"מ ועוד, עי' ד"ס).
 מר זוטרא ו א, ח א (דרש, משמיה דמר זוטרא רבה)⁸⁶, טז א, כא ב (מרימר ומ"ז), כה ב (כנ"ל), לה ב, לח א (דרש).
 אדא בר אוכמי (תנא) כו ב.
 רב תחליפא אחוה דרבינא חוזא (תנא) טו ב⁸⁷

85 בכ"י מ: רבינא זוטי, וכך היה נוסח היוחסין ערך רבינא, אבל "רבה זוטי" עם רב אשי רגיל, ובכתובות ק ע"ב: רבינא הוא בידיה חמרא דרבינא זוטי יתמא בר אחתיה וכו' אתא לקמיה דרב אשי, אבל בה"ג ויוחסין ערך רבינא: אתא לקמיה דרב ששת, וא"כ רבינא זה הוא רב אבינא, תלמיד רב הונא, דבעי מרב ששת, כתובות מג א ובכורות טו א, והוא "רבי אבונא זעירא", שנזכר בירוש' שביעית פ"ד לה ע"א (כאותו ענין נזכר גם: רבי אבונא בעא קומי רבי איסי), ונפל בניינו של דוה"ר.

86 אבל כ"י"מ: משמיה דרבא, וכן בכ"י מ' בשבת.

87 = ר"ת בר מערבא בתלמוד; ר' אבהו מפרש גם כאן ברייתא שלו.

נהרבלאי ח ב.

נהרדעאי ו א, כב ב.

נהרדעא נזכרת בביצה, טז ב, כט ב.

מחזא ל ע"א.

סורא — נרש — פומבדיתא — נהר פקוד, כט א: דבסורא אמרי וכו' בנרש אמרי וכו' בפומבדיתא אמרי וכו' בנהר פקוד ובמתא מחסיא אמרי וכו' ⁽⁸⁸⁾.

אמוראי א"י ⁽⁸⁹⁾

ר' יהושע בן לוי כה ב, כז א.

ר' חנינא (בר חמא) י' ע"ב.

ר' אושעיא (רבא) י' ע"א, לז ב.

ר' יוחנן ג א, ד ב, ו א (ואיתמא שמואל), ז א, ט ב, י ע"ב (ור"א), יב א, טו ב — ג"פ, טז א, יט ב, כז א, לב ב (כ"י), לג ב, לה א, לה ב, לז ב — ג"פ, לח א. (= 23 פ').

ר' יצחק בר אבדימי יב א.

זעירי כז ב.

ר' אלעזר י' ע"ב, יג ב, יד א, טז ב, כה ב.

רשב"ל יג א, יג ב, טז א, יט ב (מר' יוחנן), כה ב, לד א.

ר' אבהו יג א, טז א, לה א, לח א.

ר' שמעון בן פזי כז א, לה א.

ר' חנינא בר פפא לח א.

אבא בר ממל יג ב.

ר' זריקא זב, כה ב, כז א.

ר' יוסי בר' חנינא ז ב.

ר' אחא (כ"י) בר' חנינא טז א.

ר' יצחק נפחא כז א, לח א.

ר' יצחק בר ביסנא כבא (כ"י).

ר' אמר זא, טז ב, כה ב, כז א — ב"פ.

ר' אסי טז ב, לה ב, לז ב.

ר' יהודה נשיאה כז א.

אמי ורדינאה כז א.

88) אבל סורא ומתא מחסיא סמוכות זו לזו, וא"א שיהיו ביניהן הבדלים כאלה בלשון, וגם היו מסדרים אותן זו אצל זו, וברשי"ל יתא "ובמתא מחסיא", ולהפך ברייף ורא"ש ליתא "בנהר פקוד"; ברייף במקום שניהם: בנהרדעא אמרי, ובכ"י מ' במקום "דבסורא": דבנהרדעא.
89) ה"נחותי" נזכרים בין אמוראי בבל.

ג. מסכת סוכה

[א. סוגיות מוחלפות]

(א) מסכת סוכה היא יחידה לעצמה, שאף על פי שיש בה כמה דברים משותפים לכמה וכמה נקודות מגע לעירובין הרי היא מתחלפת מעירובין בכמה מקומות:

(1) ז ב—ח א: אמר ר' יוחנן סוכה העשויה ככבשן אם יש בהיקפה כדי לישב בה כ"ד בני אדם כשרה וכו' אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרבא שי מי סברת גברא באמתא וכו' א"ל רב אתי (כצ"ל) לרבא שי לעולם גברא באמתא יתיב ור"י מקום גברי לא קחשיב וכו' רבנן דקיסרי וכו' ולא היא דהא קחזינן דלא הוי כולי האי. וכבר העירו התוס' (ח סע"א): על חנם דחק לישב דברי ר' יוחנן דעל כרחך מקום גברי קחשיב דשמעינן ליה בהדיא בעירובין בריש חלון (עו א) דאמר חלון עגול צריך שיהא בהיקפו כ"ד טפחים ולא מיתרצא (שם ב') אלא כדיני דקיסרי וכו'. הסוגיא כאן בסוכה היא אפוא משיבתו של רבא שי.

(2) כג א וכו': עשאה לבהמה דופן לסוכה ר"מ פוסל וכו'. מאי טעמא דר"מ אביי אמר שמא תמות וכו' בפיל קשור כ"ע לא פליגי¹ וכו' ומי אמר אביי ר"מ חייש למיתה וכו' והתנן (גטין כח א) בת ישראל וכו' אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים ורמינן עלה הרי זה גיטיך שעה אחת קודם מיתתי אסורה לאכול בתרומה מיד ואמר אביי לא קשיא הא ר"מ דלא חייש למיתה הא ר' יהודה דחייש למיתה דתניא הלוקח יין וכו' ומיחל ושותה מיד דברי ר"מ ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון אוסרין (ע"כ בגיטין! ושם: רמי ליה אביי לרבה תנן וכו' ורמי תרומה אתרומה וכו' אלא אמר אביי וכו'). איפוך ר"מ חייש למיתה ור"י לא חייש למיתה דתניא עשאה לבהמה וכו'. קשיא דר"מ (דהלוקח) אדר"מ (דסוכה) אמר לך ר"מ מיתה שכיחא בקיעת הנוד לא שכיחא אפשר דמסר ליה לשומר². קשיא דר"י אדר"י טעמא דר"י לאו משום דחייש לבקיעת נוד אלא משום דלית ליה ברירה³. ולא חייש ר"י לבקיעת הנוד והא מדקתני סיפא אמרו לו לר"מ אי אתה מודה שמא יבקע הנוד וכו' התם ר"י הוא דקאמר לר"מ לדידי לית לי ברירה וכו'. ולא חייש ר"י למיתה והא תנן ר"י אומר אף אשה אחרת מתקינן לו שמא תמות אשתו הא איתמר עלה אמר רב הונא⁴ בריה דרב יהושע מעלה עשו בכפרה⁵ וכו'⁶.

- (1) תוס': לשון הש"ס משונה כאן משאר מקומות דר"ז ואביי תרוייהו מפרשי טעמא דר"מ והיה ליה למימר מאי בינייהו והוא מפרש והולך בלשון פליגי.
- (2) כך אמר רב יהודה מדסקרתא בגטין כתב לתרץ דברי רבא שם!
- (3) בעירובין לו ב, יומא נו ב, גטין כו א מסיק להיפך מפני הבריתא ולהלן, אבל בבב"ק סא א אינו מזכיר כלל את הסיפא, ועי' תוס'.
- (4) בכ"י: אבא.
- (5) ביומא יג א לא נזכר כלל כל זה וטעמו של ר"י הוא דחיישינן למיתה. ועי' ירוש' יומא פ"א לח סע"ד: תמן ביחיד וכאן בציבור.
- (6) עי' ירוש' עירובין פ"א יט ע"ב.

ו ב מ ק ו מ ו בעירובין טו ב ליתא מכל הסוגיא כלום, אלא מסמיך לברייתא דדף כג א :
מ"ט דר' יוסי הגלילי וכו' = כד ב דסוכה !

והנה סוגיא שלנו מוחלפת אפוא מעירובין ויומא וגטין !
וסוכה מוחלפת מיומא גם בדף כו ב : מעשה לסתור חסורי מיחסרא והכי
קתני אם בא להתמיר על עצמו מחמיר וכו' ומעשה נמי וכו'.
אבל ביומא עטא מובאה ברייתא : ותני עלה לא מפני שהלכה כך אלא שרצו
להחמיר על עצמן, ואין זו הצעת הח"מ וה"ק שבסוכה (כדעת התוס'), מפני שחוץ מן הלשון
שהוא לשון ברייתא, מוכיח "ותני עלה" שזוהי ברייתא. אבל מסדרה של סוכה לא ידע אותה.
(3) כד ב : אמר רב אחא בר יעקב (לעיל כד א) כל מחיצה וכו' תנן וכו' — כל הסוגיא
מוחלפת מעירובין טו א.

(4) סוכה ד ע"א : היתה גבוהה מעשרים אמה והוצין יורדין בתוך עשרים אמה אם
צילתם מרובה מחמתם כשירה ? — בעירובין ג ע"א : מקצת קורה בתוך עשרים ומקצת
קורה למעלה מעשרים מקצת סכך בתוך עשרים ומקצת סכך למעלה מעשרים אמר רב
במבוי כשר ובסוכה פסול, מאי שנא וכו' אי קלשת הוא לה חמתה מרובה מצילתה.
וכו', רב אדא בר מתנה מתני לה להא שמעתא דרבה איפכא אמר רבה במבוי פסול
בסוכה כשירה, מאי שנא וכו' אלא על כרחך נעשית צילתה מרובה מחמתה ("דהא רואין
הוא דקאמרינן ולא שקילנא מיניה מיד") וכו' רבא אמר זה וזה כשר חלל סוכה
תנן וכו' ; כל הסוגיא לא נזכרה כאן כלל, וסוגיא דסוכה אי אפשר לפרש אלא כליק שם,
וכדברה.

ב) סוכה מוחלפת גם ממנחות :
נ ע"א : חזקיה אמר כלי שרת אין מקדשין אלא מדעת וגזירה שמא יאמרו לדעת
נתקדשו. ר' ינאי אמר גזירה ? שמא יאמרו לקידוש ידים ורגלים מלאן.
אבל במנחות ע"ב : "איתמר תודה ששחטה על שמונים חלות חזקיה אמר קדשו
ארבעים מתוך שמונים וכו' אביי אמר דכ"ע וכו' ובכלי שרת מקדשין שלא לדעת קא
מיפלגי, מר (חזקיה) סבר כלי שרת מקדשין שלא מדעת וכו' רב פפא אמר דכ"ע כלי
שרת מקדשין שלא מדעת וכו' ואיכא דאמרי ר"פ אמר דכ"ע כלי שרת אין מקדשין
אלא מדעת וכו' (בעירובין וקידושין לא הובאו דברי אביי ור"פ !).
והנה דברי חזקיה כאן בסוכה מתאימים לאיכא דאמרי דרב פפא, אבל לא
לאביי ולא ללישנא קמא דר"פ (וכבר העירו על זה התוס' כאן).
ובירוש' כאן, פ"ד נד ע"ד דברי חזקיה ור' ינאי מוחלפים, אבל שניהם סוברים שאין
כלי שרת מקדשין אלא לדעת.

ג) ומוחלפת גם מעילה :
מט ב : כמאן אזלא הא דתנאי (במעילה) נסכים בתחילה מועלין בהן ירדו לשיתין אין
מועלין בהן לימא ר' אלעזר ברבי צדוק היא דאי רבנן דא נחתו להו לתהום אפילו תימא
רבנן בדאיקלט. ואיכא דאמרי לימא רבנן היא ולא ר' אלעזר ברבי צדוק דאי ר'
(7) מהויות דאביי ורבא, ע"י להלן.
(8) ע"י ד"ס.
(9) עירובין נ ע"א, קידושין נא א.

אלעזר ברבי צדוק אכתי בקדושתיהו קיימי אפילו תימא ר' אלעזר [ברבי צדוק] אין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו.

אבל במעילה יא ב: לימא מתני' דלא כר' אלעזר ברבי צדוק דתניא ר' אלעזר בר' צדוק אומר וכו' ואמר רבינא וכו' (כלעיל כאן) אפילו תימא ר' אלעזר בר' צדוק דאי קלט («אין מועלין בה שעדיין לא קידשן השית», רש"י) איכא דאמרי לימא מתני' ר' אלעזר בר' צדוק [אפילו תימא רבנן] ¹⁰ דאי קלט [איכא דאמרי אפילו תימא ר' אלעזר בר' צדוק] (אמרי לא) ¹¹ ומדרבנן («שורפין אותו בקדושה») והא קרא קנסיב לה אסמכתא.

ר"ג ורש"י מביאים שם «ל"א» כמו בסוכה ור"ג מעיר: והאי לישנא הוי דעיקר דהכי כתיב במסכת סוכה. אבל דווקא מטעם זה קרוב יותר שהלשון הוגה על-פי סוכה.

ובעל שמ"ק מביא ס"א (ללשון א'!) לימא מתני' ר' אלעזר בר' צדוק היא דתניא ר' אלעזר וכו' דאי רבנן הא נחית לתהום אפילו תימא רבנן דאי קלט [ל"א? א"ד?] לימא רבנן היא ודאי קלט דאי ר' אלעזר ברבי צדוק וכו' (כבסוכה בא"ד) כ"כ בכל ס"י וכן גריס רש"י ז"ל ¹².

אבל הוא בעצמו הגיה נוסח שלנו על-פי כ"י דומים לשלנו. ועל-פי נוסח שלנו איכא דאמרי הא' שוה ללישנא קמא בסוכה, ולישנא קמא דמעילה ולישנא בתרא חדשים לגמרי.

ד) ומוחלפת גם מסנהדרין:

ו ע"ב: ת"ר שתים וכו' במאי קמיפלגי וכו' (כמו בסנהדרין ד א) ואיבעית אימא דכ"ע יש אם למקרא והבא בהא קמיפלגי מר סבר סככה בעיא קרא וכו' (כדמחקיף לה רב אחא בר יעקב, ומסקנא בסנהדרין שם ד ב) ואיבעית אימא דכולי עלמא יש אם למסורת וכו' (לגמרי שלא כסוגיית סנהדרין) ואבע"א דכ"ע כי אתאי הלכתא לגרע וכו' (בירושל' לכ"ע הלכתא להוסיף) והבא בדורשין תחילות קמיפלגי וכו' (וגם זו שלא כסנהדרין ג ב, ע"י שם וכאן בתוס').

ולירוש' כאן חולקים במקרא ומסורת ולכ"ע סככה בעיא קרא.

ה) ומוחלפת מבבא קמא:

לא א: ת"ר סוכה גזולה וכו' ר"א פוסל וכו' ור"א לטעמיה דאמר אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, אי קרקע גזולת סוכה גזולה היא ואי נמי קרקע אינה גזולת קרקע שאולה היא וכו'.

אבל בב"ק קיז ב פירשו דברי ר"א שבברייתא שם («הגזול שדה מחבירו ושטפה נתר חייב להעמיד לו שדה אחר דברי ר"א»), שר"א דורש ריבוי ומיעוטי ומרבה הכל, כלומר שקרקע גזולת (ע"י תוס' כאן).

אלא שבירוש' שם (פ"ז ע"ג): אמר ר' יוחנן (אברייתא שהובאה בבבלי קאי) והלא אמרו אין הקרקע גזולת ולמה אמרו חייב להעמיד לו שדה אחר. קנס קנסוה. ובודאי שכך פירש את הברייתא גם הבבלי בסוכה!

10) כ"י מ' ושמ"ק

11) שמ"ק, וצ"ל בו: תיבת [אמר] לא נמחק, ובכ"מ חסר «לימא מתני' כר'... אמרי לא».

12) «א"ד שברש"י — סעות, והוגה בשמ"ק.

(ו) ומוחלפת מראש השנה:

מב א: אמר אביי לא שנו אלא שלא יצא בו וכו' הא מדאגביה נפק ביה אמר אביי כשהפכו רבא אמר אפילו תימא שלא הפכו וכו'.

אבל בר"ה כח ב: אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כוונה איתיה אביי (עי' ד"ס) וכו' איתיה וכו'.

אביי חולק אפוא על רבא וסובר מצות צריכות כוונה, וכאן בלולב מניח אביי שאפילו בלא כוונה לצאת יוצא (התוס' העירו על זה, ואמרו: ושמא אביי קיבלה מינה).

(ז) ומוחלפת מחולין:

לא ב: ושל אשרה פסול והאמר רבא לולב של גוים לא יטול ואם נטל כשר הכא באשירה דמשה עסקינן דכתותי כ"ת שיעוריה וכו'.

אבל בחולין פט א: ורבא אמר מצות לאו ליהנות ניתנו (ומכסין אפילו בעפר עיר הנדחת). יתיב רבינא וקאמר להא שמעתא איתיה רב רחומי לרבינא שופר של גוים לא יתקע בו, מאי לאו אם תקע לא יצא, לא אם תקע יצא, לולב של גוים לא יטול, מאי לאו אם נטל לא יצא, לא אם נטל יצא, והתניא תקע לא יצא נטל לא יצא, אמר רב אשי הכי השתא התם שיעורא בעינן וע"ז כתותי מכתת שיעורא הכא כל כמה דמכתת מעלי לכיסוי.

אבל בסוכה מסרו בשם רבא דברים שיוצאים ממשא ומתן דחולין ("מכללא") עד שלא ידעו הברייתא המפורשת "נטל לא יצא" (ואפשר שדברי רב אשי נאמרו כבר אברייא קמייא, וסתם סוכה כרב אשי).

וכן בר"ה כח א: אמר רב יהודה בשופר של עולה לא יתקע ואם תקע יצא בשופר של שלמים וכו' יצא וכו' הדר אמר [רבא] אחד זה ואחד זה יצא מצות לאו ליהנות ניתנו. אמר רב יהודה¹³ בשופר של ע"ז לא יתקע ואם תקע יצא. בשופר של עיר הנדחת לא יתקע ואם תקע לא יצא מ"ט עיר הנדחת כתותי מיכתת שיעורא. וזה מתאים לסוגיא דסוכה.

ואמנם בירוש' כאן (רפ"ג נג ע"ג): שופר של ע"ז ושל עיר הנדחת ר' לעזר אמר כשר. תני רבי חיה כשר. תני רבי הושעיה פסול. הכל מודין בלולב שהוא פסול וכו'.

הברייתא השניה בחולין היא אפוא בכל-אופן דר' הושעיא, והראשונה — דר' חייא, אבל בלולב הכל מודים שפסול.

(ח) ומוחלפת גם מפסחים:

מד סע"א: תני תנא קמיה דרב יהודה¹⁴ סודרין [אותן] על גג האיציטבא א"ל וכי ליבשן הוא צריך (אלא) אימא (ס"א: תני) על גב האיציטבא. [אמר רחבא אמר רבי יהודה הר הבית סטיו כפול היה]¹⁵.

אבל בפסחים יג ב: תני תנא קמיה דרב יהודה על גב האיציטבא א"ל וכי להצניען הוא צריך תני על גב האיציטבא. אמר רחבא וכו' תנ"ה וכו'.

(13) ר"ח וכ"י מ' ובעל המאיר ורא"ש: רבא, ועי' תוס' ר"ה וסוכה וחולין.

(14) כ"י וראשונים.

(15) בכ"י מ' חסרה המימרא.

וכבר תמהו התוס' בסוכה שם: שאותו תנא נתחלפה שיטתו, דהכא דהוה ליה למיתני על גב הוה תני על גג ובפ"ק דפסחים גבי שתי חלות של תורה דה"ל למיתני על גג הוה תני על גב.

אבל ברור ששניהם אחד בנוסחאות שונות: מהדורא אחת מסרה דבריו של ר' יהודה לפסחים, והשניה מסרה אותם לסוכה¹⁶.

(ואמנם "לייבשן" אינו יפה בכל אופן, שהרי הם מביאין בחדאי את הלולבין להר הבית בערב שבת לסנות ערב¹⁷) ובבקר "משכימין" ובאין ונוטלין אותה ואיך יתייבש על גג האיזטבא בטל של תשרי?!). ואמנם בירוש' תענית פ"ג סו סע"ד: ירדו כתיקנן עד שעלו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. הדא אמרה הר הבית מקורה היה. ותני כן אסטיו לפנים מסטיו היה.

הביאו אפוא ברייתא זו לראיה שהר הבית מקורה היה, ולזה כווננו גם בפסחים, כדי לפרש "על גג". אבל מה עניינו לסוכה?¹⁸

[ב. שכבות שונות]

ט) וסוכה עצמה אינה מעור אחד, כמה שכבות של תלמוד יש בה, וכמה הוספות של סבוראי, ועל ידי כך אנו מוצאים ניגודים בתוך מסכת סוכה עצמה:

(1) טז ב: אמר רבי אמי ("אסי") פס ארבעה ומשהו מתיר בסוכה משום דופן וכו' קא משמע לן שיעור משך סוכה קטנה שבעה — לעיל ז ע"א בשם רבי סימון ואיתימא ריב"ל: עושה לו פס ארבעה ומשהו וכו'¹⁹).

(2) לא א—ב: תנא יבש פסול ר' יהודה מכשיר אמר רבא מחלוקת בלולב וכו' אבל באתרוג ד"ה הדר בעינן. [ובלולב לא בעי ר' יהודה הדר והתנן ר' יהודה אומר יאגדנו וכו' הוה להו חמשה מינין] ובאתרוג מי בעי ר' יהודה הדר והתניא ארבעת מינין שבלולב וכו' יבשין פסולין ר' יהודה אומר אף יבשין וכו' מאי לאו אתרוג, לא אלולב [אמר מר וכו' אמר וכו'] ת"ש אתרוג היבש (כ"י) פסול ור' יהודה מכשיר תיובתא דרבא תיובתא. [ולא בעי <ר' יהודה> הדר והא (אנן) תנן הירוק ככרתי וכו' ת"ש שיעור אתרוג דקטן וכו' ת"ש ובגדול כדי שיאחז שנים וכו' מ"ט לאו משום דבעו הדר, לא כיון דאמר רבה (לו א) לולב בימין ואתרוג בשמאל זימנין דמחלפי ליה וכו' ואלא לר' יהודה הא כתיב הדר ההוא הדר באילנו משנה לשנה].

אבל בברייתא דדף לוב שנינו בענין אתרוג הגדול: א"ר יוסי (ס"א²⁰): יהודה מעשה בר"ע שבא לביהכ"נ ואתרוגו על כתיפו (וא"ל אין זה הדר) אמר לו ר' יהודה (ס"א): ר' יוסי משם ראיא אף הם אמרו לו אין זה (ס"א: אף הוא אמר להם זה) הדר. ואם כן מפורש אפוא שטעמו של ר' יהודה באתרוג הגדול משום הדר. ואינו רגיל גם כן בתלמוד, שאחרי "תיובתא" יבוא עוד מו"מ באותו ענין. אלא ברור שישנה כאן הוספה של עריכה מאוחרת, ואחרי דברי רבא היו סמוכים

16) ואפילו "להצניען" שייך בסוכה, שכש"מצניעין" את הלולב משליכין אותו על "גג".

17) אנשי ירושלים וכו', ע"י לעיל.

18) אמנם חסר בכתבי יד!

19) ואף "קמ"ל הכשר סוכה קטנה שבעה טפחים" נמצא גם שם בכ"י! ומ' ב' כהכא!

20) נוסח כ"י מ' ומ' ב' וראשונים.

בעריכה ראשונה: ובאתרוג מי בעי ר' יהודה הדר (כלומר: הדר ב' ב' ש', אבל מפסול אחר לא השיבו מעולם!). ואח"כ: ת"ש אתרוג היבש וכו' תיובתא. ולא יותר.
אלא שהסבוראים, העורכים האחרונים, הבינו את הקושיא, שהיא על כל מיני פסולים באתרוג והוסיפו להקשות ממשניות אחרות, ותירצו מה שתירצו ולא שמו לב לניגוד לסוגיא שבמקומה!

(3) ובדף לג א אחרי "תיקו": לימא כתנאי וכו', וכל הסוגיא לקוחה מדף יא ב, ולא היתה כאן בתלמודו של בעל השאלות (עי' לעיל) וכך נראה מדף לג ב: תיפשוט מינה וכו'.
(4) והוספה של הסבוראים היא גם:

מח ב: מנא הני מילי אמר רב עינא (הסבורא!) וכו' ומלינן ביה מיא.
כל זה כתוב בכתבי יד למטה, לפני הפסקא של "אלא שהיו משחירין", זאת אומרת לפי סדר המשנה — שלא במקומה, מפני שנוספה אחר זמן⁽²¹⁾.
על הוספות ושינויים קטנים נדבר אי"ה במקומם.
(5) במקום אחר ישנה בסוכה סוגיא קטועה:

לב ב: אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח וכו'. גופא (תוס' פ"ב) שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה ר' טרפון אומר באמה בת חמשה טפחים. וכו'. קשיא דשמואל אדשמואל הכא אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה והתם⁽²²⁾ אמר רב הונא⁽²³⁾ אמר שמואל הלכה כר' טרפון וכו'.

דברי רב הונא אמר שמואל לא נזכרו עדיין כלל, ומצד אחר לא נזכרה ברייתא זו דגופא לפני זה, אלא מימרא דשמואל, ואיך אפשר לומר כאן "גופא", וזו ברייתא היא בתוס' והובאה אף בירוש': תני — תני — תני⁽²⁴⁾. אלא שבוודאי הסוגיא קטועה, ולפני "גופא" נזכרה הברייתא ופסקו של שמואל כר' טרפון: תניא כוותיה דשמואל שיעור וכו' אמר רב הונא אמר שמואל הלכה כר' טרפון.

ואפשר שהשמיטה מפני שפסקו אח"כ כר' יוחנן.

(6) מרובות בסוכה הוויות דאביי ורבא. וסתם התלמוד ג סע"ב: היתה גבוהה וכו'. עד ד ע"ב (ת"ר) — מהויות דאביי ורבא הם, כמפורש שם דא בהמשך הדברים: סבר אביי למימר וכו' א"ל רבא, וכן דב (ועי' ירוש').
רש"י (ג ב) אומר: היתה גבוהה מעשרים. פסקי שמועות הן משל כל בני הישיבה, שהיו במדרשו של רבא שי שסידרו הגמרא.

אבל כאן יש לנו שכבה עתיקה יותר מזו של רבאשי.

וכזה למשל בגטין כא ב—כב א: כתבו על חרס של עציץ וכו', והעוסקים בשאלות המסתעפות מהן הם אביי ורבא.

(21) וליתא בשאלות, עי' שרידי שאלות א'.

(22) עיסור: והכא, ר"ח: התם — והכא עי' שם, תה"ג: — והדר אמר.

(23) כ"י מ: יהודה.

(24) וכן העיסור: בברייתא קתני לה, ושבלי הלקט סי' שנח ורא"ש: תניא.

[ג. סוגיות מקבילות]

יחסה לעירובין בכלל מראה על איחור וקדימה כאחת:
כי אמנם הרבה סוגיות בסוכה שוות לעירובין, אבל כמה מהן לקוחות בעירובין
מסוכה, ויש מהן שהן עתיקות משניהם:

ב א = עירובין ב א (סבוראי); ג ב: דתנן (דתניא) וכו' והוינן בה וכו' = עירובין פה ב:
אמר ליה אביי לרבה תניא דמסייע לך עירובי חצירות וכו' והוינן בה וכו' (וא"כ
הויה שקדמה לאביי); ד רע"א = עירובין עח ב — עט א (לענין אחר); ד ע"ב —
ע"ב: ארון תשעה וכפורת טפח וכו' אלא לר' יהודה הילכתא גמירי לה, וכאן נסמכה (דאמר
ר' חייא בר אשי וכו') כל הסוגיא של עירובין ד א — ד ב (אמר רחב"א וכו' מחיצות²⁵)
דאורייתא נינהו דאמר מר ארון תשעה וכו' לא צריכא לר' יהודה וכו' ולר"מ וכו'²⁶).
כאן נרמזה הסוגיא של סוכה ד ב — ה ב בקצרה ע"י "דאמר מר", אבל בסוכה ו ב בסיום
הסוגיא: מחיצין הא דאמרן הניחא לר' יהודה אלא לר"מ וכו'. נראה אפוא שמצד אחד
השתמש כאן עירובין בסוגיית סוכה (דאמר מר), ומצד שני השתמשה העריכה המאוחרת
של סוכה בעירובין והעתיקה משם מן "אמר רחב"א" ולהלן; טו סע"א — רע"ב:
דאמר וכו' = עירובין טו ב; טז ב: אמר רבב"ח וכו' = עירובין פו ב; כד ב: אמר מר
וכו' = עירובין פו ב; כד ב: אמר מר וכו' = עירובין טו ב (ולקוח בודאי משם, ע"י לעיל);
כח ב: היכי דמי קטן וכו' — עירובין פב א: ותנן נמי גבי סוכה כי האי גוונא קטן וכו'
והוינן בה ואיזהו קטן וכו' וכמה כבר ארבע כבר חמש.

כאן מצטטת עירובין בפירוש את סוכה. והסוגיות השוות לגמרי אפשר שהועברו בעריכה
אחרונה מעירובין לכאן.
לב ב = עירובין יט א. אגדה.

ומן הסוגיות השוות למסכות אחרות; אלא שגם באלו ישנם הוספות ושינויים:
(א) ברכות

כה א = ברכות יא א (וט"ז א), אבל בסוכה עוד: והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא
נפקא מהתם נפקא וכו', וכל זה אינו בברכות.

מו א (א"ר זירא וכו' הלכתא כר' יהודה, שמברך על כל אחד ואחד) ואמר רבי זירא וכו'
מ"ט דר' יהודה וכו' הכא נמי כל מין ומין²⁷ תן לו מעין ברכותיו וא"ר זירא וכו' = ברכות
מ ע"א (ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים. א"ר זירא וכו' אין הלכה כר' יהודה), ושם
מקומו העיקרי (כל מין ומין!), ולכאן הועברו המימרות אגב "הלכתא כר' יהודה".
מא ב: מיתיבי וכו' ואמר שמואל וכו' — ברכות כג א.

(ב) שבת

לד א: אמר ר"ח (עד רע"ב) = שבת לו א.

לו ב: אמר רפרס בר פפא כמחלוקת כאן כך מחלוקת באבנים מקורזלות
דתניא (בשבת) וכו' = שבת פא א: ת"ר ג' אבנים וכו' אמר רפרס וכו' כמחלוקת כאן
כך מחלוקת באתרוג, התם מתני' הכא ברייתא, אלא כמחלוקת באתרוג
כך מחלוקת כאן?

(25) בד"ש: מחיצין.

(26) בד"ש: הניחא לר' יהודה וכו' אלא לר"מ וכו'.

(27) כנו' כ"י מ' ב' וראשונים.

אבל וודאי שדבר זה נאמר ראשונה בשבת, ומשם הובא לסוכה, על-פי הגהת הבבלי שם.

מג א: (אמר רבא לא נצרכה אלא למכשירי לולב ואליבא דהאי תנא דתניא) לולב וכל מכשיריו וכו' מ"ט וכו' = שבת קלא ב, ובסוכה עוד: וסוכה גופא מנלן דתניא וכו'.

מו א: (יאר רב סבר כל שבעה מצות לולב) דאמר רחב"א אמר רב וכו' ויגדך = שבת כג א. נד ב: והא תנן וכו' וא"ר זירא וכו' = שבת קיד ב (ועי' שם).

ג) פסחים

לה א: גופא א"ר אסי וכו' = פסחים לז סע"ב—לח א.

לט א: תנא וכו' אמר וכו' אמר אביי וכו' = פסחים קיט ב²⁸).

ד) ראש השנה

מא א: מנלן וכו' מ"ט מהרה וכו' (עד מא ב) = ראש השנה ל א—ב.

ה) מועד קטן

מד ב: וקשקושי מי שרי וכו' = מו"ק ג א.

ו) בבא קמא

לב א: בעי ר"פ וכו' = ב"ק צו א.

מ ע"א: (אמאי עצים בעלמא הוא) ועצים אין בהן משום קדושת שביעית דתנן (= דתניא) עלי קנים וכו' שאני התם דאמר קרא לכם לאכלה וכו' אמר רבא סתם עצים להסקה הן עומדים, ועצים וכו' (עד מ ע"ב) = ב"ק קא ב—קב א: רבא רמי תנן מין הצובעין וכו' ורמינהי עלי קנים וכו' ומשני אמר קרא וכו'.

זהו אפוא מין "איכא דרמי לה הכי", אבל וודאי שהסוגיא בסוכה לקוחה ממקום אחר, מב"ק (עי' לעיל) שלנו או מעריכה קדומה.

ז) עבודה זרה

לג א: בעי ר' ירמיה וכו' יש דיחוי אצל מצות או לא ותפשט לה מהא דתנן (חולין פז א) וכו' והוינן בה וכו' ואמר ר"פ וכו' דר"פ גופא מיבעיא ליה וכו' תיקו; עד כאן הכל כמו בע"ז מז א (שנוסף בה מו"מ על חולין), אבל בסוכה מסיים עוד: לימא כתנאי וכו', וכל זה לקוח מסוגיא דלעיל, יא ב!

והנהגה "ג בה' לולב (ד"ו לד א), שהעתיק כאן בוודאי שאילתא שאבדה, אינו מביא אלא עד "דר"פ גופא" וכו', ז"א רק כסוגית חולין, ולא ההוספה שבע"ז ולא זו שבסוכה, ועי' להלן.

ח) מנחות

לז ב: תנן התם וכו' = מנחות סב א.

נ ע"ב: ואיבעית אימא דכ"ע וכו' והכא במילף מגורה וכו' = מנחות כח ב: במאי קא מיפלגי רבי דריש כללי וכו'.

ט) בכורות

לט א: לא רצה וכו' אמר רב הונא וכו' = בכורות לא ב: והוינן בה לא רצה וכו' ואמר ר"ה וכו'.

28) הסדר בכ"י שם כמו בסוכה.

נ סע"ב: אמר רב פפא כחנאי וכו' מאי לאו בהא קמפלגי וכו' = ערכין יא א סתם: לימא בהא קמפלגי וכו'.
מכל המקומות האלה, הרבה מהם לקוחות מסוכה, וכמה מהן הועברו לסוכה ע"י המסדרים האחרונים.

ד. יחס הבבלי לירושלמי

גם יחס בבלי סוכה לירושלמי שונה מן יחסו של הבבלי בשאר המסכות לירושלמי, כי אע"פ שישנם גם בסוכה הרבה חילופים וניגודים בין הירושלמי והבבלי, בין בשמות אמוראים ובין בסוגיות — בכל זאת ישנה בסוכה, לפי הרושם שלי, קורבה יתירה לירושלמי, בין בסתם התלמוד ובין במימרות וסידורים.

אמנם „אמרי במערבא“, י ע"א (כי אתא רב דימי אמר) — מתנגד לירושלמי, כי הוא מפרש: דירין ממש²⁹). וכן טז ב (עירובין פו ב): דכי אתא רב דימי אמר וכו' — בירוש' נב ע"ג: דאמר ר"ח שלטון בא וכו'; אבל בדף יא ב — יב א: כי אתא רב דימי אמר וכו' כי אתא רבין אמר וכו' — בירוש' כרביין; לב ב: כי אתא רב דימי וכו' כי אתא רבין וכו' — הירוש' כרב דימי; מג ב: כי אתא רב דימי אמר אקלע ולא דחי כי אתא רבין אמר לא אקלע ולא דחי (כ"י מ') — ירוש' (נד ע"ב) כרביין; וכן מה ב: כי אתא רב דימי וכו' כי אתא רבין וכו' — ירוש' (נג רע"ד) כרביין. (כא א — ב: כי אתא רב דימי וכו' כי אתא רבין וכו' — ליתא בירושלמי).

ו „במערבא מתנו“, לו ב, אמנם אינו בירושלמי, אבל ישנו בויק"ר פכ"ח ה ופסיק"ר פי"ח וכנסח הפסיקתא.

ואמנם „רבנן דקיסרי“, שבדף ח ע"א³⁰), אינו מפורש בירושלמי. אבל „רבנן דקיסרי“³¹ (נה א) ישנו בירוש' שם: רבנן דקיסרין בשם ר' יעקב בר אחא, אלא שהירוש' משובש, ונדחקו המפרשים בפירושו, וכצ"ל: אלא כמ"ד יתקעו לפי מנין (ע"י ק"ע) המוספין יתקעו וכו' ואפילו כמ"ד לפי מנין המוספין יתקעו — תקועות היו מוסיפין לא היו מוסיפין תקיעות; כלומר שמרבין בתוקעין, „תקועי יא“ במימרא שהובאה מארץ ישראל (ר"ה ל ע"א)³²).

שאלות ובבלי סוכה ע"י „שרידי שאלות“.

ה"ג (משאלות) ד"ו לג ע"ד (ד"ב 169) וסוכה ל ע"ב — לא א.

ברש"י לסוכה ישנן כמה תוספות של תלמידו הריב"ן; רש"י לסוכה — אחד מפירושי האחרונים הוא, שכתבו בזקנתו: אומנות הפירוש והסגנון עלתה כאן לשיא גובהה.

התוס' לסוכה — הם תוספות הר"ש משאנן המצטיינים בבקאות עמוקה ובהשתמשות רבה במשניות זרעים וטהרות וירושלמי.

חידושי ראשונים: רי"ד מהדו"ב, פסקיו (בס' סם חיים), ריטב"א (בשיטות הרשב"א), הרא"ש (תוס' לסוכה, מאירי (חרשו תר"ע).

29) ירוש' שם, וכן בריש ס"ב נב ע"ד.

30) אבל זה שוה לעירובין, ואפשר שבא משם לכאן, ע"י לעיל.

31) משמיה דר' אחא אינו בכ"י מ', וס"ס הוא.

32) ובכ"י מ' שם: תקיעתא, וצ"ל: תקועתא; ר"ח בסוף המסכת וערוך ערך ערב: תקועי יא, וכן בכ"י מ' בפעם א'.

ד. מסכת נדרים

[א. יחודה]

„לשון נדרים משונה“, אמרו כבר הראשונים בכמה מקומות (י).

חוץ ממה שנוגע לאוצר הלשון, משונה הוא בדקדוק ובטרמינולוגיה:

בדקדוק: „יין“ בבינוני ר' (במקום יי); הכינויים: ייהון, ייכון (במקום: ייהו, ייכו, בבבלי); להין, לכון (להו, לכו); הדין, הדא, הלין (האי, הא, הני); הלין והלין (אידי ואידי), ע"ט ב'; אנת, אינון (את, אינהו); דילי וכו' (דידי); קדמאה, קדמאי, קדמייתא (קמא, קמאי, קמייתא); ית—; לא נמצא: ניהל—; מצוי „על“ במקום „א—“.

ובאוצר-הלשון: „לחמא“ במקום „נהמא“; „ואלי“² במקום „שפיר דמי“; „יאות“³.

ובטרמינולוגיה התלמודית: תיבעי (במקום „תיקו“)¹; ממילא נסבה („כדי נסבה“), ידא; „מידות“ אינשי, איירי בהון (מאן דכר שמייה, ח"מ), בע"ב; למימרא בניחותא⁵, פלו' נאדי מן טעם דפלו', טזא (=פלו' לא אמר כפלו'); אי הכי (או „אם כן“) מאי „למה לי“ (למימרא⁶), „פשיטא“ (בהקבלות)⁷; צריכא למימר, לגא; היכי קא מבעיא לן „ליה“, סחא „למאי נ"מ“; אלא מעיקרא דפלו' הכי איתמר, הע"א (אלא אי איתמר הכי איתמר אמר ר' פלוני), אלא הכי איתמר דפלו', שם „אלא אימא אמר ר' פלו'“. וכל הלשון והסגנון שבנדרים הוא ברחבות שאין כמוה בבבלי.

[ב. עריכתה]

ויש בה במסכת זו דברים יוצאים מגדר המצוי והרגיל בנוגע להבנת הטרמינולוגיה התלמודית:

א) ו ע"א: אמר לך אביי הא מני ר' יהודה היא. והא אביי הוא דאמר אנא דאמרי אפילו לר' יהודה, הדר ביה, אלא לימא רבא דאמר כר' יהודה, אמר לך רבא

1) פירוש הראש נדרים ב ע"ב, תוס' ו ע"א, כ ע"א, שמ"ק יב א ד"ה מיתבי, שם ו ע"א ד"ה אמר לך רבא, ועוד.

2) נדרים ח ע"ב, ערוך וראשונים.

3) עז ב, רי"ף ורמב"ן: א"ל יאות.

4) ו ע"א, י ע"ב, כא ב, נא ב ב"ם.

5) לה א, נח א—ב, צ ע"ב.

6) ס ע"א, טז א כ"י מ, כד ב, סא א.

7) אלא שנוצא מן הכלל כיו"ב למשל קידושין נא ב = סד ב פשיטא.

אנא וכו' ; כאן אומר התלמוד „והא אביי הוא דאמר“ על מה שנאמר לעיל (ה ע"ב) בלשון : אמר לך אביי אנא וכו', טרמין שאינו מציין בכל התלמוד אלא דברים שסתם התלמוד, או בני הישיבה, אומרים על פי דבריו של אמורא (אליבא) ; כרגיל אומר התלמוד בכגון זה : אלא לעולם פלו' דאמר כרבנן ופלו' אמר לך אנא דאמרי וכו' (עי' למשל גטין עד סע"ב).

(ב) נט ב : אתוספת קתני אסורין (שביעית פ"ו מ"ג) אי הכי מאי אתא רשב"ג למימר דתניא רשב"ג א הגדל בחיוב חיב הגדל בפטור פטור, ת"ק נמי הכי קאמר, כולה מתני' רשב"ג קתני לה⁸). וכבר תמה הרא"ש (ועי' גם תוס') : לא מצינו רשב"ג חולק על משנה דבצלים וגם לשון חיוב ופטור לא שייך לומר בשביעית אלא איסור והיתר. וצריך לפרשו בדוחק דהכי פריך אי הכי דמפרשת דאיסור אתוספת קאי וסבר האי תנא דבנטע אחד יש איסור והיתר הא דקאמר רשב"ג גבי אילן שמקצתו עומד בארץ ומקצתו עומד בחו"ל⁹) דהגדל בחיוב חייב ובפטור פטור ואשמועינן דבאילן אחד יש איסור והיתר הא האי תנא נמי הכי אית ליה ומדקאמר התם רשב"ג אומר משמע דאיהו לחודיה ס"ל הכי.

כמה דחוקים הדברים !

אבל בוודאי שהמסורת נשתבשה כאן : ר' שמעון בן גמליאל, במקום „ר' חנינא בן גמליאל (שכן היה נוסח הבהלים במשנה) והשם הזה „רחב"ג" בא במקום „ר' חנינא בן אנטיגנוס“, חילוף שהוא נמצא גם במק"א, תוס' נדה פ"ז ה בכל הנוסחאות ; ר' חנינא בן גמליאל במקום „בן אנטיגנוס“, שבמשנה ושברייטא שבבבלי נח ב ; ולהיפך אנו מוצאים : ר' חנינא בן אנטיגנוס, בברייטא שם כג א¹⁰). במקום : בן גמליאל, שבתוס' פ"ד ה.

ורחב"ג (= ר"ח בן אנטיגנוס) זה הוא הוא שבסיפא דשביעית שם : ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר אם יכולין להתלש בעלין שלהן אסורין ; ופירוש „אי הכי“ אם אתוספת קתני „מאי אתא רחב"ג למימר“, „ת"ק נמי ה"ק“, שהתוספת אסורה. והמסדר האחרון, שכבר היה לפניו הנוסח „רשב"ג“, הוסיף : דתניא רשב"גא וכו' (על פי גטין וב"ב).

ושתי הדוגמאות האלה דיין להוכיח, שסידורה של נדרים מאוחר הרבה ; כי אלה הן בוודאי מעיקר התלמוד, אף שבוודאי יש בנדרים גם הוספות מאוחרות ; כמו מא א ; היינו דבכל דוכתא (עירובין, מכות ונדה) אמרינן אמר רב יוסף וכו' ניהלן, כה א ; דההוא גברא וכו', שהביא כאן בשמ"ק בשם „בשר ע"ג גחלים“.

אבל הוספות של „רב יהודאי“ לא חלו כאן, כמו שחלו בשאר מסכות ; כי נדרים לא נשנית בישיבתו (ואולי לא נשנית כבר לפניו).

רב נטרונאי בתשובתו¹¹) אומר : נדרים אין נשנית בשתי ישיבות היום יותר ממאה שנה¹²) וכן אמר מר יהודאי ז"ל דאנן לא גרסינן נדרים ולא ידעינן לאסור ולהתיר בה לא נדר ולא שבועה¹³). וכן מעיד ר' יהודה ברצלוני בס'

8) רא"ש ד"ו : כולהו מתתאנן רשב"ג קתני להו, „כל משנה שתמצא בה שאיסור והיתר גדילין במקום אחד רשב"ג קתני להו“. (9) גטין כב א ושי"ג.

10) גם בכ"י מ, אבל לא בציטט שבתוס' ח ע"ב ד"ה והא.

11) ה"פ מילר סי' קכב ושע"ת אי הים סי' קמג סעיף יב, אי"ח ח"א סי' כח וכלבו ה' יוה"כ סי' סח.

12) כ"ה בה"פ ובא"ח ובכלבו וכן בסמ"ג לאוין רמ"א (כסמ"ג חסר מן „לא נשנית“ עד „לא נשנית“).

13) רב יהודאי מת בשנת ד"א תקכ"ג ועד סוף ימ' ר"ג שמת בערך ד"א תרכ"ג, מאה שנה.

העתים¹⁴): ומשני מר רב יהודאי לא נשנית נדרים בישיבה; וכן בתשובה אחרת שבפרדס (ד"ק כו ב) וה"פ סי' קכ: כך אמר רב יהודאי גאון ז"ל דאנן אין בנו כח וכו' וכל שכן [ש אין אנו]¹⁵ שונין משנה דנדרים וכו'¹⁶).

וכך לא נזכרה נדרים ברשימת המסכות שנשנו בישיבה שבקטע של ה"פ כ"י אדלר סי' 2639¹⁷): (שו" 8—15) סך מסכתא דקא מיגרסן הידנא מן אילן[ין] שתנא סדרי מן סדר זרעים וכו' ומן סדר נשים יבמות י"ז פיר' וכתובות י"ג פר' [גטים ט'] פר' סוטה ט' פירקי וקידושין ד' פירקי סך פירקי צ"א (קרי: נ"א) וכו'. [ומן] סדר קדשים שחיטת קדשים ד"י פירקי ומנחות י"ג פיר' שחיטת חולין י"ב פירקי בכורות ט' פירקי ערכים ט' פי' סך כולם נ"ז פירקי.

ודווקא מסכות אלה, שלא נגרסו בישיבה, נדרים, נזיר, מעילה, כריתות ותמיד — "לשונן משונה" ועריכתן משונה.

הלוי¹⁸ ריפא את השבר על נקלה: "כי בסוף ימי הסבוראים כבר הותחל גם בארץ ישראל להיות הלימוד במתיבתא תלמוד בבלי", "ומכיון שלא למדו נדרים בישיבות בבל, באו העתקות מסכת זו לאירופה רק מא"י, ועל כן נשאר אצלנו כפי מה שנכתב בא"י". "אבל מה הננו רואים לפנינו שאין שום שינוי בין מסכת נדרים לשאר מסכתות הש"ס וכל סידורם אחד ממש, וכן הוא גם הסיגנון באין הבדל כל שהוא (!) ורק נמצא באיזה מקומות כיצא מן הכלל איזה חילוף לשון כמו תיבעי תחת תיקו או והדין תחת האי, זה בא רק משיגרת לישנא של המעתיקים בא"י אשר הרגלם גבר עליהם, ואחרי שאין [ב]זה באמת שום שינוי ושום נפקא מינה לא דקדקו בזה ונשאר כן, ומזה עצמו הדבר מוכרע ומוכרח שאם היה הדבר כן מעצם הסידור הלא היה כן בכל המסכת מראשה לסופה, אבל הוא רק במקומות מעטים, מפני שתקף ההרגל על המעתיקים הראשונים בא"י!"

ודברים אלה אין בהם אפילו צל של אמת: נדרים שונה ושונה בלשון ובסגנון ובסידור (עי' להלן), וא"א כלל שדבר כזה נעשה בהשפעת המעתיקים מא"י (אפילו אם נניח כמותו — מה שאינו נכון בהחלט — שמסוף ימי הסבוראים "הותחל גם בא"י להיות הלימוד במתיבתא תלמוד בבלי"), ואם היה הדבר כך היינו צריכים אפוא למצוא טרמינולוגיה זו בא"י, בירושלמי, ואיפה ישנה טרמינולוגיה כזאת של נדרים בירושלמי?¹⁹!

לחיאס (Gram, 2) מחליט שמכיון שלא שנו מסכות אלה בישיבה בתמידות לא נשתנה לשונם כמו שנשתנה לשונם של חלקים אחרים, ונשארו בלשונם העיקרי (אע"פ שנשתנו ונשתנו ע"י המעתיקים, והראשונים וכתביהיד מעידים!). אבל זהו הגיון משונה: שאר המסכות, שלמדו בישיבות הגאונים — נשתנה לשונן ללשון שאינו לשון הגאונים, ונדרים וכיו"ב שלא נשנו בישיבות נשתנה לשונם ללשון הגאונים!

ברור שיש כאן טעם אחר יסודי (ולא חיצוני): עריכה אחרת, זמן וישיבה אחרת, ז"א מקום אחר ומסדר אחר. והוא, כמו שראינו ונראה, מאוחר הרבה משאר מסכות התלמוד.

נעבור נא על המקבילות ועל הסוגיות המוחלפות:

14 סמ"ג לאוין, רמ"א, א"ח ח"ב 497, הרמב"ן בסוף ה' נדרים, ועי' ר"ן ונמק"י כב ב.

15 כ"ה בה"פ. 16 גם בה' ראו אין ה' נדרים.

17 מונטסרפיט חס"ז, 134—135. 18 דוה"ר ח"ג, 48—49.

19 עי' לחיאס, Gram, 237.

[ג. יחסה למסכות אחרות]

(א) נדרים — נזיר

שתי מסכות אלה יש בהן כמה דברים משותפים ומקבילים, אבל אע"פ שלשונן דומה בעיקר וסגנונם שווה בהרבה, הרי הן מוחלפות בכמה וכמה דברים גם בלשון גם בתוכן, והרבה סוגיות שבנדרים מאוחרות.

(1) ב"ב—ג"ע"א שונה מנזיר ב"ע"א, ורחב יותר:

(ה) ותו ידות אינשי, איירי בהון וח"מ — בנזיר: אמר רבא ואיתימא כ"ד (סתם?)

חסורי מחסרא וכו'.

(ג) וכל היכא דפתח לא מפרש ברישא והתנן יש נוחלין וכו' יש מותרות לבעליהן וכו' יש טעונות שמן ולבונה וכו', יש טעונות הגשה וכו' יש בכור לנחלה וכו' הליך משום דאושו ליה מפרש ההוא דפתח ברישא והא במה בהמה יוצאה וכו' אלא לאו דוקא זימנין מפרש ההוא דפתח ברישא וכו' ואיבעית אימא ידות אידי דאתין מדרשא וכו' — בנזיר: [והיכא דפתח לא הוי מפרש⁽²⁰⁾] והתנן במה בהמה יוצאה וכו' יש נוחלין וכו' אלא לעולם תני הכי ותני הכי אלא התם דאיסורא דנפשיה הוא מפרש איסורא דנפשיה ברישא, גבי בהמה דאיסורא אידי בהמה הוא דאתי מפרש היתירא ברישא, גבי יש נוחלין נמי מפרש עיקר נחלה ברישא אלא התם⁽²¹⁾ לפרוש כינוי ברישא אלא היינו טע' ידות הואיל ואתין ליה מדרשא חביבין ליה, וכבר העיר הרא"ש שם: „אלא התם איסורא דנפשיה וכו' ובנדרים ליתא להך טעמא אלא מעיקרא פריך מיש נוחלין ומיש מותרות לבעליהן וכו' ומשני הגי' משום דאושון וכו' והדר תו פריך בממה בהמה". ואת שאמרו בנזיר „אלא היינו טעמא ידות הואיל ואתין וכו'" שני בנדרים בלשון „ואיבעית אימא"!

(ג) ועל השאלה: וליפתח הדין ברישא, עונה בנדרים: מיפתח פתח בכינוי דאורייתא ברישא והדר מפרש ידות דאתין ליה מדרשא, הניחא למ"ד כינויין לשון נכרים וכו' מי קתני ידות ולא חסורי קא מחסרת לה אקדים נמי ותני ידות וכו', אבל — בנזיר: וליפתח בהון ברישא תנא כי מתחיל מתחיל בעיקר קרבן ולענין פירושי מפרש ידות ברישא (ועי' רא"ש שם).

ומכיון שהח"מ נאמר בנזיר בשם רבא⁽²²⁾ ומכיון שבנדרים מקושר בזה: וידות היכא כתיבן וכו', ושקלא'וטריא של אמוראים שונים בפירוש הברייתא, נראה שגם הסוגיא שלפניה היא בעיקרה אמוראית ולא סבוראית.

(2) ד"ע"א: הניחא למ"ד לא חיילא עליה נזירות מאלתר וכו' — צוין למחלוקת ר' יוחנן ור"ל שבנזיר ט"ז ב; וכן: ועוד האמר מר בר רב אשי וכו' — שם (ודברי רב אשי שאחריו מוסבים על דברי רב אחא בר יעקב לפניו).

(3) ה"ע"ב: לימא קסבר שמואל ידים שאין מוכיחות לא הויין ידיים, (אין) שמואל מוקים לה למתני' כר' יהודה וכו' אמאי דחיק שמואל לאוקומה למתני' כר' יהודה וכו'. אמר רבא מתניתין קשיתה וכו'. מן השאלה אמאי דחיק שמואל וכו' ומתירוצו של רבא יוצא⁽²³⁾, ששמואל עצמו סובר הויין ידיים, אלא שמפרש משנתנו כדעת מי שאומר לא הויין

(20) כ"י מ', ושם: הו. (21) אין בכ"י!

(22) וח"מ רגיל אצלו, והוא אביה של שיטה זו.

(23) כמו שכבר העירו התוס' בקידושין ה"ב וכאן.

ידים. וא"כ "אין" הוספה מוטעית היא וליתא בתוס' קידושין שם (ועי' שם וכאן). ושזו היא דעתו של שמואל יוצא גם מדבריו בגטין כו א: וצריך שיניח מקום הרי את מותרת לכל אדם⁽²⁴⁾. ולו מתאימה המימרא שלו בקידושין ה ע"ב⁽²⁵⁾: הרי את מותרת לכל אדם ה"ז מגורשת. וגם בנוזר ב ע"ב השיבו על השאלה: "לימא קסבר שמואל ידים שאינן מוכיחות לא הוויין ידים" לא כמו שהשיב אביי בקידושין שם (להלן ע"ב) ששמואל סובר באמת "לא הוויין ידים", אלא: אמרי⁽²⁶⁾ בזמן שנוזר עובר לפניו ליכא לספוקי במילתא אחריתי וכו'; ו"אמרי אין", שבקצת נוסחאות⁽²⁷⁾ גם כאן הגהה היא כדי להשוותו עם סוגיא דקידושין, ו"לימא קסבר" כאן ובנוזר הוא כמו כל "לימא" שאינו עומד.

ובנדדים ו ע"ב: איתמר ידים שאין מוכיחות אביי אמר הוויין ידים ורבא אמר לא הוויין ידים אמר רבא רבי אידי אסברה לי וכו'. אבל — בנוזר סבא⁽²⁸⁾ מוחלפת השיטה⁽²⁹⁾: אביי אמר לא הוויין ידים ורבא אמר הוויין ידים, וזו כשיטתו של אביי בקידושין. ששמואל סובר לא הוויין ידים, אבל רבא מיישב כאן בנדדים (ה ב) דברי שמואל כאילו הוא סובר הוויין ידים (עי' לעיל) כדעתו בנוזר. ובנוזר א"א להגיה כמו שהגיהו שם⁽³⁰⁾ מפני "לאיתויי", "הניחא לרבא" וכו'⁽³¹⁾. אבל גם בנדדים א"א להגיה מפני "אמר רבא רבי אידי אסברה לי⁽³²⁾ וכו'". אלא ש"איתמר" זה, שבא בסוף הסוגיא, כמו כמה וכמה איתמר, — ממקור אחר הוא, שנשנה מעיקרו בנוזר: מקיש ידות גירות לנוזרות, ולא הזכיר כלל "מקיש נדרים לנוזרות" (לעיל ג ע"א), ובמסכת נוזר זו היתה המחלוקת מוחלפת.

4) ט ע"ב: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד וכו'. מתוך הסוגיא הסמוכה: מתקיף לה ר' מני מ"ש אשם נזיר טמא דלא אכל וכו' אי הכי אפילו נזיר טהור נמי וכו', מוכח שבעל נדרים גרס "טמא".

אבל בתוס' נזיר פ"ד וספרי נשא פיס' כב וירוש' נדרים לו ע"ד ונזיר נא ע"ג ליתא "טמא". וכן ליתא בבבלי נזיר ד ע"ב⁽³³⁾.

ודברי ר' מני ור' יונה — בירוש' נדרים ונזיר שם (דברי ר' יונה סתם) נאמרו בנוזר טהור. וכן דברי אבלי בדף י ע"א, מפני שהם סוברים ש"אשם" לאו דווקא; אלא כל קרבנות נזיר.

גם מן הסוגיא הסמוכה לזו, בנדדים י ע"א, יוצא שלא גרסה "טמא", שהרי היא אומרת: אמר אביי שמעון הצדיק ור"ש ור"א הקפר כולן שיטה אחת הן דנזיר חוטא הוי וכו' (ר"ן: מיהו לא אמרו ממש דבר אחד דלשמעון הצדיק דוקא נזיר טמא הוא שנקרא חוטא וכו') והדין קרא בנוזר טמא כתיב?! (ר"ן: דאילו לשמעון הצדיק לא קשיא מידי וכו') משום דשנה בחטא הוא, "ואית ספרים דכתיב בהו ורבנן

(24) כרבנן, ולא כר' יהודה. עי' ר"ן ותוס' שם.

(25) עי' רש"י נזיר ב ע"ב.

(26) כ"י מ: לא, ועי' תוס'.

(27) עי' תוס' שם וקידושין.

(28) וכנו' הישן, עי' תוס' שם.

(29) עי' תוס' כאן.

(30) עי' תוס'.

(31) עי' שם בתוס'.

(32) רבא רגיל לומר כך.

(33) כ"י מ ורש"י ותוס'.

הדין קרא בנזיר טמא ומשום דשנה בחטא הוא — דרבנן דלית ליה דר"ש ור"א הקפר אמרי לך הא דקרי ליה לנזיר חוטא בנזיר טמא כתיב וכו' ("שיטה" בשמ"ק). ולענין ר"א הקפר סוגיא דנדרים (וסוטה טו א) מוחלפת מנזיר ג ע"א: אין, דאפילו לר"א הקפר דאמר נזיר חוטא ה"מ גבי נזיר טמא וכו' אבל נזיר טהור לאו חוטא קרי ליה (וכבר העירו ע"ז תוס' סוטה טו א והמאירי כאן: אלא שזהו ענין התלמוד שהסוגיא מתייחסת לפות תמיד וכ"ש במסכתא זו שאין לשונות שבה מדוקדקים בה כל כך כשאר לשונות שבתלמוד).

אבל מתאימה לגמרי לנזיר יט א (תוס' שם): והא [הדין קרא] ³⁴ בנזיר טמא כתיב ואין אפילו נזיר טהור קאמרינן קסבר ר' אלעזר הקפר נזיר טהור נמי חוטא הוא והיינו טעמא דכתיב בנזיר טמא הואיל ושנה בחטא. וא"כ יש לנו גם בסוגיא זו של נדרים מקורות שונים וחולקים שנצטרפו יחד.

(5) יא ב: בעי רמי בר חמא וכו' הרי עלי כבשר זבח שלמים לאחר זריקת דמים מהו, אי דקאמר בהדין לישנא בהיתרא קא מתפיס אלא כגון דמחית וכו' (וכיו"ב יב סע"ב: ה"ד אינימא לפני זריקת דמים וכו', ועי' להלן). בנזיר כב ב: מר זוטרא בריה דרב מרי אמר היינו דרמי בר חמא דבעי וכו' הרי עלי כבשר זבח שלמים מהו וכו', מי דמי התם כיון דאמר הרי עלי כבשר זבח שלמים אע"ג דלאחר שנזרק דמו מצי אכיל ליה בחוץ — מיקדש קדיש אבל הכא וכו' ואיכא דאמרי היינו דרב"ח וודאי.

בבעיא שבנזיר אין אפוא "לאחר זריקת דמים" (כמו שדחו זה גם בנדרים), ולל"ק שם אפילו אם "בצנא (= בהיתרא) קא מתפיס" בבעיא דרמי בר חמא אסור, מה שמתנגד לסוגיית נדרים, וא"א להתאימה אלא ל"איכא דאמרי" שבנזיר!

(6) יב ב—יג א: לימא כתנאי הרי עלי כבכור ר' יעקב אסור ור' יוסי מתיר, היכי דמי אי נימא לפני זריקת דמים וכו' אלא לאו כגון דמחית וכו' ותנאי היא ("מר סבר בעיקרו מתפיס ומר סבר בהיתר קא מתפיס"), לא דכ"ע לפני זריקת דמים ומ"ט דמאן דשרי אמר קרא כי ידור וכו' (עד): מי לא מיקדיש.

בנזיר ד ע"ב: לימא בפלוגתא דהני תנאי קמיפלגי (ר' יהודה ור"ש) דתנן הרי וכו' מאי לאו ר' יהודה סבר לה כר' יעקב דלא בעינן דבר הנידר וכו' לא דכ"ע בעינן דבר הנידר ושאני גבי בכור דכתיב ביה לה' וכו' (כבנדרים).

כאן השתמשו בנזיר!

(7) סח א: איבעיא להו בעל מיגז גיז וכו'. בעיא כיוצא בזו של נזיר כא ב: בעל מיעקר עקר או מיגז גיז וכו'.

(ב) נדרים — שבועות

גם שתי מסכות אלה יש בהן כמה דברים משותפים וכמה סוגיות מקבילות, אבל מה

טיבם?!

(1) יב א: מיתיבי (= "ת"ש" לפשוט בעיא של רמי, אם "בעיקרו קא מתפיס או בהיתרא קא מתפיס") איזהו איסור האמור בתורה האומר הריני שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו וכו' ואמר שמואל והוא שנדור ב אותו היום, היכי דמי וכו'.

(34) ע"פ התוס', ושם: הא י.

ש"מ בעיקרו קמתפיס, דשמואל הכי איתמר אמר שמואל והוא שנדור ובא מאותו היום ואילך⁽³⁵⁾.

וכך הוא לשון שמואל בשבועות שם: והוא שנדור ובא מאותו היום, "שקבל עליו כבר בנדר שלא יאכל בשר ביום שמת בו אביו" (רש"י שם). ושם בע"ב: כיום שמת בו אביו פשיטא ("וכי משום שמת בו אביו מיגרע גרע איסוריה, הרי נדור ובא הוא ונדר בדבר הנדור"), כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם איצטריך ליה, סד"א כיון דכי לא נדר גמי אסור כי נדר גמי (לא הויא איסור והאי)⁽³⁶⁾ לא מיתפס בנדר הוא קמ"ל [מעיקרא קאי באיסורא (דרבנן)⁽³⁷⁾ והשתא קאי (באיסורא דאורייתא)⁽³⁸⁾ בבל יחל דברו]⁽³⁹⁾.

בכל אופן "נדור ובא", לפי הסוגיא של שבועות הוא משום שצריכים לידור בדבר הנדור⁽⁴⁰⁾, ונדר ביום שמת בו אביו שלא לאכול בשר באותו יום ועכשיו הוא מתפס בו. אבל בירוש' כאן (פ"א לו סע"ג): ר' יוחנן ורב תריהון אמרין והוא שיהא נדור באותו היום. ר' יוסי בעי אם בשיהא נדור באותו היום למה לי איסור⁽⁴¹⁾, וימר (קרי: נימר)⁽⁴²⁾ באותו (?) היום⁽⁴³⁾.

סוגיא של שבועות בכל-אופן מוחלפת מזו של נדרים. ר"ן: והך סוגיא קטיע היא דלא פירש הש"ס א"כ מאי אתא לאשמועינן וכו' אלא סמך ליה אסוגין דריש פרק שבועות שתיים בתרא וכו'!

2) טז א: מכלל דשבועה⁽⁴⁴⁾ שאוכל לך דלא אכילנא משמע ורמינהי⁽⁴⁵⁾ (שבועות פ"ב מ"א) שבועות שתיים שהן ארבע שאוכל ושלא אוכל וכו' אמר אביי שאוכל שתי לשונות משמע, היו מסרבין בו לאכול ואמר אכילנא אכילנא ותו שבועה שאוכל דאכילנא משמע אבל⁽⁴⁶⁾ אמר לא אכילנא לא אכילנא ותו אמר⁽⁴⁷⁾ שבועה שאוכל דלא אכילנא קאמר וכו' — כל סוגיא זו מעובדה ולקוחה משבועות (יט ב—כ ע"א), אלא שלפני התלמוד של שבועות לא היתה עדיין מ"ב של נדרים (קרבן לא אוכל לך וכו' אסור) במשנה שלהם, אלא ברייתא היתה, והרומיא היא מברייתא למשנה של שבועות: מתניתין בשאין מסרבין בו לאכול ברייתא במסרבין בו לאכול וכו' (שם כ ע"א, והתוס' שם יט ב נדחקו בזה והגיהו מה שהגיהו)⁽⁴⁸⁾, ונדבר ע"ז במקומו. וכבר העיר הר"ן (טז ב) שזו מן הסוגיות המתחלפות: לפום האי לישנא (דנדרים): היו מסרבין וכו' ואמר אכילנא אכילנא ותו שבועה וכו' משמע דכי היכי דצריך הוכחה

(35) "ואילך" אין בשבועות כ"א ולא ברש"י ולא בריטב"א ריש פ"ב (רי"ד: שנדר מאותו היום).

(36) כ"י מ' ליתא.

(37) כ"י פ' ליתא.

(38) כ"י ס' ליתא.

(39) כ"י מ' ופ', ועי' רש"י.

(40) עי' להלן יד א.

(41) עי' בבלי יד א.

(42) ו"נימר" בירוש', כפי "אימא" בבבלי.

(43) עי' מאירי כאן.

(44) כ"י מ'; בדפוסים: דהא שבועה, כנו' הדפוסים במשנה.

(45) כ"י מ', דפוס: ורמינהו.

(46) כ"י מ' ליתא, ועי' להלן.

(47) כ"י מ': אפי' א' תוב.

(48) הרמב"ן הגיה ע"פ ר"ח ו"נוסחי עתיקרי: מתניתין דהכא — מתניתין דהתם, אבל אין זה

לשון התלמוד, אלא: כאן — כאן —.

לומר דשאוכל דלא אכילנא משמע הכי נמי צריך הוכחה דשאוכל דאכילנא משמע ובריש פרק שבועות שתיים בתרא באוקמתיה דאביי גופיה לא משמע הכי אלא דסתמא בלא שום הוכחה שאוכל דאכילנא משמע וכבר כתבתי שם שזו מן הסוגיות המתחלפות⁴⁹. ובנדרים נוסף גם: אביי לא אמר טעם כרב אשי וכו' ורב אשי נאדי מן טעם דאביי וכו' ואיכא לתרועה נמי וכו'.

וחץ מאלה כמובן כמה שינויים בסגנון ולשון: בשבועות: רב אשי אמר תני שבועה שאי אוכל, ובנדרים: רא"א שאוכל דשבועה שאי אוכל קאמר; בשבועות: לישניה דאיתקיל לא ליה, ובנדרים: מיקם (= מיעקם) לישנא היא (דאיתקיל ליה) ליתא בנדרים בכ"י מ' ובמפרשים, ולקוח משבועות).

וזו ראייה ניצחת על איחורה של מסכת נדרים.

(3) יח א: אמר רבא אם נשאל על הראשונה שניה חלה עליו ממאי וכו' לישנא אחר ינא חיובא הוא דליכא וכו' למאי הילכתא לכדרבא וכו' לימא מסייע ליה מי שנור וכו' כגון שקיבל עליו שתי נזירות בב"א.

ר"ן: מאן דמסייע ליה לרבא מהא על כרחין כרב הונא (לעיל יז א) ס"ל דאמר דבאומר הריני נזיר היום הריני נזיר היום אין נזירות חלה על נזירות וכו' וה"ק ודאי הא מתניתא באומר הריני נזיר היום הריני נזיר היום מתוקמא וכו'.

ה"ל"א" כאן הוא לשון שבועות כזב⁵⁰: חיובא הוא דליכא⁵¹ הא שבועה איכא למאי הילכתא לכדרבא וכו' לימא מסייעא ליה וכו' הכי השתא התם נזירות מיהא איתא דכי מני לראשונה בעי מיהדר מימנא לישניה (בלא שאלה) הכא שבועה שנייה מי איתא כלל.

המסייע בשבועות הניח אפוא שקיבל עליו שתיהן בבת אחת, וכשמואל שחלה נזירות, ותרץ תירוצו אחר, אבל בנדרים הולך המסייע בשיטת רב הונא, וסינגן את התשובה ע"פ רב הונא: כגון שקיבל וכו', שלא חלה נזירות שנייה כלל⁵².

(4) כד ב: תנא נדרי הבאי מותרין שבועות הבאי אסורין⁵³, היכי דמי שבועות הבאי אילימא דאמר שבועה אם לא ראיתי מידעם קאמר⁵⁴ אמר אביי דאמר שבועה שראיתי א"ל רבא א"כ למה לי למימר⁵⁵ ועוד דומיא דנדר קתני אלא אמר רבא לעולם דאמר שבועה אם לא ראיתי לאו מי אמר רב עמרם⁵⁶ באומר יאסרו פירות עולם עליו אם אינן של בית המלך ה"נ דאמר יאסרו פירות עולם עלי בשבועה אם לא ראיתי ל"א⁵⁷ אלא א' רבא באומר יאסרו פירות העולם עלי בשבועה אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים.

(49) ועי' גם בפירוש הרא"ש.

(50) ושם ליתא בכ"י מ' דאי משכחת רוחא חיילא" ופירוש הוא הלכות מנדרים!

(51) עי' תוס' שם.

(52) ועי' בעין זה ע"ב מגדלים לכתובות.

(53) כך בנוסחאות, כ"י מ' ורא"ש, ו"אית ספרים" אצל הריטב"א; ר"ן וריטב"א ועוד: כשם שגדרי

הבאי מותרין כך שבועות הבאי מותרות, תוס' ס"ב א, ועי' להלן.

(54) שאין ללשון זה שום משמעות, ולמה "אסורות" — או "לוקה", עי' ריטב"א, אבל עי' ירוש': הא ללקות ליגו לוקה.

(55) "פשיטא" בשבועות, ועי' לעיל. (56) לקמן כח א.

(57) כ"ה בכ"י מ', ולשון ראשון כנו' הר"ן, אבל "הרי יצתה שבועה לשקר" שבנו' הר"ן וריטב"א

מתאים לנו' "כך שבועות הבאי מותרות", והרא"ש שנו' "אסורות" מחקו.

„לֹא“ הוא ע”פ שבועות כט א, ועיקר הסוגיא לקוחה משבועות שם: נשבע על דבר שא”א אם לא ראיתי גמל פורח באויר. מאי קאמר⁵⁸ אמר אביי תני שבועה שראיתי רבא אמר באומר וכו’.

ובנוגע לנוסח הברייתא, הנה הירוש’ בנדרים כאן (לח רע”א) מביא שתי הנוסחאות: תני כשם וכו’ והתני שבועות הבאי אסורות וכו’⁵⁹.

וכן ההמשך: א”ל רבינא לרב אשי וכו’ — לקוח משבועות שם, בהרחבת דברים, אלא שהמסקנא אחרת: אלא משה רבינו מילתא דלא טריחא נקיט, אבל בשבועות: ולטעמך לימא להו על דעתך, על דעת המקום למה לי, אלא כי היכי דלא תהוי הפרה לשבועת ייהו.

5) גם הסוגיא הבאה (כה א): ולא והא הוא חויא וכו’ — לקוחה משבועות שם (כט ב), אלא שבנדרים נוסף: ולתני טרוף מילתא אגב אורחא קמ”ל וכו’.

6) כה ב: ה”ד שבועות שגגות כגון רב כהנא וכו’ — בשבועות כו א: האדם בשבועה פרט לאנוס ה”ד כדרב כהנא וכו’, ושם מסיים: כי אתו לקמיה דרב וכו’ א”ל לבך אנסך.

ג) נדרים — יבמות

1) נדרים לע”ב: א”ל רב פפא לאביי למימרא דנולדים דמתיילדן משמע וכו’ אלא משמע הכי וכו’ — ביבמות יא א (בדברי רב אשי ורבינא): מאן אחין אחין הילודים וכו’ עמד אחד מן הנולדים וקדשה וכו’ מאן אחין אחין הנולדים וכו’ עמד אחד מן הילודים וכו’: כאן משמש „ילודים“ לעתידים להילד, ו„נולדים“ לאלו שכבר נולדו (ועי’ תוס’ שם). ואמנם כך מפורש בירוש’ כאן דר”מ סבר נולדים שכבר נולדו משמע ומתיר בילודים⁶⁰. אבל בגטין יג ב: א”ל רב אשי לאמימר אלא מעתה הקנה לנולדים דלא הוה בשעת מתן מצות וכו’, ושם פה א (בעא מיניה רבא מר”נ): חוץ מן הנולדים מהו השתא מיהא לא איתיליד או דילמא עתידי דמיתילדי, וזו בשיטת נדרים.

2) עד א—ב: בשלמא ר”ע סבר אין זיקה וכו’, — ביבמות כט ב: והוינן בה בשלמא וכו’, אבל סדר הסוגיא אחר: האיבעיא תחילה, ואח”כ ת”ש (מנדרים) — והוינן בה, ואמר ר’ אמי, אי אמרת בשלמא נישואין עושה וכו’ ארנב”י, ולר’ אלעזר דאמר מאמר לב”ש וכו’ אמאי מיפר בשותפות אמר לך ר’ אלעזר אימור וכו’ להפר נדריה מימרא ואבע”א א”ל ר”א ולרנב”י מי ניהא מי קתני יפרו יפר קתני אלא הב”ע וכו’.

„ואבע”א“ היא כסוגיא של נדרים.

3) צא א: איבעיא להו אמרה לבעלה גרשתני מהו אמר רב המנונא ת”ש האומרת וכו’ אבל גבי גרשתני דידע בה מהימנא דחוקה אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה א”ל רבה⁶¹ אדרבה וכו’. (בהקבלות⁶²) — מימרא דרב המנונא: דאמר רב המנונא האשה שאמרה לבעלה גירשתני וכו’⁶³.

58) עי’ ד”ס.

59) וכן בשבועות פ”ג לד ע”ד.

60) ועי’ גמק”י ושמ”ק.

61) כ”י מ’ ותוס’ יבמות, דפו’: רבא.

62) יבמות קסז א, כתובות כב ב, גטין סד ב ופ”ס ב.

63) כ”ב פא א, לעיל.

(ד) נדרים—כתובות

(1) לג א—ב: המודר הנאה מחבירו וכו' ופורע את חובו וכו'. אלמא אברוחי ארי בעלמא הוא ושרי מאן תנא אמר רב הושעיא זו דברי חנן הוא (דאמר איבד את מעותיו) וכו' = כתובות קז סע"ב—קח ב בלשון אחר (כאן: אפי' תימא דברי הכל, שם: רבנן; כאן: גבי מודר הנאה דיהיב וכו', שם: הכא במאי עסקינן), אבל הסיום שונה; כאן: רב הושעיא לא אמר כרבא גזירה שלא ליפרע משום ליפרע, אבל בכתובות: אמר לך רב הושעיא נהי דהנאה לית ליה כסיפא מי לית ליה וכו'.

(2) מג ב: אלא אמר רבא היינו טעמא דר' יוסי גזירה משום מתנת בית חורון—בכתובות ע"ב: גופא המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל וכו' ור' יוסי אוסר אמר רבא מ"ט דר' יוסי גזירה וכו'; ואע"פ שב"גופא" רגיל התלמוד להביא את כל הסוגיא ממקומה, לא הובאו בו אלא דברי רבא.

(3) נע"א: ר' עקיבא וכו'—כל הסיפור בקיצור (בסיתוא וכו', חסר שם) ובשינוי לשון בכתובות סב ב—סג א.

(4) ע"ב: הא תנינא חדא זימנא הבוגרת ששהתה י"ב חודש הא גופא קשיא אמרת הבוגרת וכו' בבוגרת⁶⁴ ל"ל שנים עשר חודש, בוגרת בל' יום סגי לה, תני בוגרת וששהתה י"ב חודש.

בכתובות נז ב: אמר ר"ה בגרה יום אחד ונתקדשה נותנין לה שלוש ימים וכו' ת"ש בוגרת ששהתה וכו' אימא בוגרת וששהתה ת"ש וכו' תיובתא דר"ה תיובתא.

אבל סוגית נדרים היא בשיטת ר"ה (עי' מאירי).

(5) פא א: איבעיא להו וכו' רב אדא בר אהבה אמר מיפר רב הונא אמר אין מפר וכו' — בכתובות עא ב: דא תמר דברים שבינו לבינה רב הונא אמר הבעל מיפר רב אדא בר אהבה אמר אין וכו'.

התוס' שם הגיהו כמו בנדרים⁶⁵, אבל התוס' במנחות נח ב (תוס' הר"ש משאנץ) חושבים את אלה בין "הסוגיות ההפוכות".

(6) פה א: אמר שמואל וכו' למימרא דקסבר שמואל אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם ורמיניה וכו' (עד: אי הכי למה לי שמא יגרשנה תני ועוד שמא יגרשנה (פו ב). כולה בכתובות נט א—ב בלשון אחר, ובסוף: ונקדשו מהשתא אלמיה רבנן לשעבודה דבעל כי היכי דלא תיקדש מהשתא, בניגוד גמור לנדרים. ונראה שעיקרה בכתובות.

(ה) נדרים—קידושין

(1) יא א: וכי אמר כירושלים לר' יהודה מי מיתסר וכו' ותרי תנאי אליבא דר' יהודה = קדושין נד א—ב.

(2) סא א—ב: למימרא דר"מ סבר לא מעיל איניש נפשיה לספיקא וכו' = הכל בקידושין סד ב ("מחית איניש נפשיה") אלא שבסוף הסוגיא שם (סד סע"ב): אמר

⁶⁴ כ"מ: תרתיין ל"ל בוגרת ושנים עשר חודש, וכזה בריטב"א.

⁶⁵ וכתבו: "כן נמצא בספר ישן", אבל ספר אחד יכול להיות משובש ומגה.

אבוי מחלוקת בשתי כיתי בנות וכו' א"ל רב הונא בריה דרב יהושע לרבא⁶⁶ הא פסח דכי כת אחת דמי ופליגי אמר ליה התם בלישנא דעלמא קמיפלגי מר סבר עד פני הפסח עד קמי פיסחא ומ"ס עד דמיפני פיסחא. ולפי זה אין צורך לומר "מוחלפת השיטה"⁶⁷. אבל גם בירוש' נדרים כאן וקידושין שם אחרים סוגיא זו⁶⁸: אנן בעיי עד לפני ואת אמר אכין ("עד שיצא") אמר ר' זעירא לשון ניותי הוא עד לפני פיסחא (= עד דמיפני פיסחא).

וא"כ גם הירוש', אע"פ שאמר ש"מתני' מחלפא", פירש כך (כי אפשר לומר שבזה נחלקו, אם נכנסין לספק של "פני" — "מיפני" או לא).

אבל בכל-אופן — נדרים לא הזכירה כ"ז ולא ידעה אותה.

3) סו א: מאן תנא אמר רבא ר"ש היא וכו' — כיו"ב קידושין מד א וש"נ: מאן תנא התקדשי התקדשי אמר רבא⁶⁹ ר"ש היא.

4) פד ב: אלמא טובת הנאה אינה ממון אימא סיפא וכו' אמר רב הושעיא⁷⁰ ל"ק הא רבי הא ר' יוסי בר' יהודה דתניא הגונב טבלו של חברו וכו' מאי לאו בהא קמיפלגי דרבי סבר טובת הנאה ממון וכו' לא דכ"ע טובת הנאה אינה ממון אלא הכא במתנות שלא הורמו קמיפלגי, ואי טובת הנאה אינה ממון מה לי הורמו מה לי לא הורמו אלא היינו טעמא דר' קנסוה רבנן לגנב וכו' ור' יוסי בר' יהודה סבר קנסוה רבנן לבעל הבית וכו' (רבא אמר שאני תרומה דהיינו טעמא דיטלו על כרחו וכו').

בקידושין נח א—ב: אמר עולא טובת הנאה אינה ממון וכו' בעא מיניה ר"ה בר אבין מרב הונא טובת הנאה ממון וכו' (ואת משנה נדרים לא הביאו!) נימא כתנאי הגונב טבלו וכו' לא דכ"ע טובת הנאה אינה ממון והכא בטבלים וכו' ובמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמין קמיפלגי וכו' ואב"ע א דכ"ע כמי שהורמו וכו' והכא בדשמואל קמיפלגי וכו' ואב"ע א דכ"ע לית להו דשמואל והכא היינו טעמא דרבי דקנסוה רבנן לגנב ואב"ע א דכ"ע אית להו דשמואל והכא היינו טעמא דר' יוסי בר' יהודה דקנסוה רבנן לבעל הבית וכו'. בנדרים השמיטו אפוא "אב"ע"א הראשון, ומן "אב"ע"א השני והשלישי נעשה תירוץ אחד (ע' רא"ש), ודברי רב הושעיא (רב יוסף) נאמרו שם בתור "נימא כתנאי" סתם.

ו) נדרים — בבא בתרא (ב"מ)

1) לא א—ב: אמר שמואל הלוקח כלי מן האומן לבקרו ונאנס בידו חייב וכו' תנן שאני נהנה מישראל מוכר בפחות וכו' אלא מתני' בזבינא מיצעא ודשמואל בזבינא חריפא תניא כוותיה דשמואל וכו'.

בב"ב פח א: אמר שמואל וכו' חייב והני מילי הוא דקיצו דמיה. אבל כאן א"א לפרש "דקיצו דמיה", שא"כ אין קושיא ממשנתנו, שהרי כאן מוקיר ומוויל, ובוודאי שאין דמיו קבועין.

אמנם הרשב"ם והר"ן כאן השתדלו להשוות ביניהם (ר"ן: "ונהי דהכא לא חש לפרושי דהא דשמואל דוקא בדקיצו דמיה סמך ליה אסוגיין דבפרק הספינה כי היכי

66) ס"א: רב אדא בר מתנא לא ביי.

67) ע' רמב"ן בהלכות, רשב"א ור"ן.

68) "אל" ליתא בנדרים, ונכון הוא, וסתם התלמוד הוא.

69) כ"י מ, דפו': רבה.

70) בשאלות קרח סי' קלב: יוסף.

דהתם נמי לא חש לאוקמה דוקא בזכינא חריפא וכו' משום דההיא סוגיא דהתם אסוגיא דהכא נמי סמכא". נדרים סומך על ב"ב, וב"ב סומך על נדרים!). אבל סוגיות מוחלפות הן.

ו"תניא כוותיה דשמואל" וכו' — בב"מ פא א: תניא כוותיה דאמימר (החזירה לאחר ימי שאילתה פטור משואל וחייב כש"ש) הלוקח וכו', ואח"כ גם שם המעשה: ההוא גברא וכו' (שינויים בלשון).

(2) עח א—ב: נאמר כאן זה הדבר וכו' (עד: ביחיד מומחה — ב"ב קכ ע"ב—קכא א י'), ושם (וכן ביבמות ובכורות): אמר ר' יוחנן, והכל בשינויי לשון וסגנון, וגם חסר שם: והא כתיב וכו' והא מסיטרא כתיבא.

(3) פז א: והלכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי ממגדף ועובד ע"ז ומקדש ומגרש — בב"ב קטב ב: והילכתא וכו' לבר מע"ז וקידושין; ר"ן: ולא פליגי דמגדף בכלל עובד ע"ז ומגרש בכלל מקדש וכו'.

(ז) נדרים — מכות

(1) פד א—ב: יכולה ליהנות בלקט שכחה ופיאה. ולא קתני ובמעשר עני והתניא בברייתא (תוס' פ"ז) ובמעשר עני אמר רב יוסף ל"ק הא ר' אליעזר הא רבנן דתנן (דמאי פ"ד מ"ג) רא"א וכו' מאי לאו וכו' א"ל אביי דכ"ע ספקו טובל ור"א ורבנן בהא קמיפלגי ר"א סבר לא נחשדו ע"ה על מעשר עני כיון דאילו מפקר נכסיה והוי עני ושקל ליה וכו' ורבנן סברי נכסי לא מפקר איניש וכו' (ר"ב א) אמר כאן במעשר עני המתחלק בתוך הבית וכו').

במכות טז ב — יז א: אמר רב אכל טבל של מעשר עני לוקה. כמאן כי האי תנא דתניא וכו' אמר רב יוסף כתנאי רא"א וכו' מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר וודאי טובלו וכו' א"ל אביי אי הכי אדמיפלגי בספקו ליפלגו בוודאי, אלא דכ"ע וודאי טובלו והכא בהא קא מיפלגי מר סבר לא נחשדו וכו' כיון דממונא הוא («אין בו איסור אכילה אלא גזל עניים») אפרושי מפרשי ורבנן סברי כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש.

במכות כאן נאמרו דברי רב יוסף למימרא של רב, ובנדרים — לרומיא מברייתא למתני' דנדרים, והמחלוקת לדברי אביי היא שונה בשניהם.

אלא שהטעם «כיון דאילו מפקר נכסיה» וכו', נמצא בכמה מקומות (ברכות מז א וש"נ).

(2) פז ב — פח א: ורמיניה בלא ראות וכו' אמר רבא הכא מענייניה דקרא וכו' אי אמרת בלא ראות פרט לסומא מבלי דעת נפקא ליה וכו' — במכות ט ע"ב: ת"ר בלא ראות וכו' מ"ט דר' יהודה וכו' ור"מ בלא ראות למעט בבלי דעת למעט הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות וכו'.

וכבר העיר הרמב"ן שם: ומיהו ההוא גמרא דנדרים (כצ"ל) משמע דלא דריש ליה משום רבוי אחר רבוי [ומיעוט אחר מיעוט] אלא משמעותיה דוקא וכו' ומוחלפת השיטה בכאן. וכ"כ הר"ן כאן: והך סוגיא מחלפא התם בפרק ואלו הן הגולין; אבל רש"י והרא"ם פירשוהו ע"פ מכות; רא"ם: ולר"מ בבלי דעת פרט לסומא וכו' ואינו אלא לרבות כך גירסתו (כצ"ל) במכות והכא בלשון ארוך הוא והכל פירוש אחד.

(71) גם בנדרים בכ"י מ: כדאמר רב חסדא וכו' [ה"נ ביחיד מומחה].

(ח) נדרים—ע"ז

1) מא ב: ומרפאתו רפואת נפש וכו'. היכי קתני אילימא דרפואת נפש בחנם וכו' אלא רפואת נפש גופו וכו' אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אבל אומר לו סם פלוני יפה לה וכו'.

ע"ז כז ב: מאי ריפוי ממון ומאי ריפוי נפשות וכו' אלא ריפוי ממון בהמתו וכו' אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אבל⁷² אמר לו סם וכו' מותר. הענין לקוח בוודאי מע"ז, אבל הקבלות בשמות שונות. והפירוש נמצא בירוש' ע"ז (פ"ב מ' רע"ד) בשם "ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו ריפוי ממון בהמתו" וכו'.

2) כיו"ב מג א: אלא לא ילוח הימנו מאי קא מהני ליה וכו' אלא לא ישאל הימנו מאי קא מיתנהני מיניה וכו' אביי אמר גזירה לשאול משום להשאל וכן בכולהו⁷³ גזירה. בע"ז ו ע"ב: בשלמא להשאלין וכו' אבל לשאול מהן וכו' אמר אביי גזירה לשאול מהן אטו להשאלין.

(ט) נדרים—ב"ק

לג ב: אבל ניכסי בעל אבידה אסורין על מחזיר לא דקא מהני ליה (בעל אבידה למחזיר) פרוטה דרב יוסף (דלא בעי למיתב פרוטה לעניא). עיקרה בב"ק נו ב: איתמר שומר אבידה וכו' רב יוסף אמר כש"ש דמי בההיא הגאה דלא בעי למיתב (ליה) ריפתא לעניא וכו' (אבל בהקבלות אינו מפורש).

(י) נדרים—מנחות

1) נו א: כמאן אזלא הא דאמר רב הונא בר חייא משמיה דעולא בית בביתי אני מוכר לך מראהו עלייה טעמא דא"ל בית (ש) בביתי אני מוכר לך אבל בית סתם אינו מראהו עלייה. לימא ר"מ היא (שעלייה אינה בכלל בית) אפי' תימא רבנן מאי עלייה מעולה שבתים.

כבר כתב הרמב"ן בהלכותיו כאן: הך מסקנא דהכא אידחיא לה בדוכתא בשיליה מסכת מנחות (קח ב) דגרסינן התם א"ר נחמן אמר רבה בר אבהו ל"ש (דחוששין אף לכינוני) אלא דאמר אחד משנרי הקדש אבל אמר שור בשנרי הגדול הקדש תור בתורי קאמר ואקשינן עלה איני והאמר ר' הונא בר⁷⁴ חייא וכו' מאי לאו משום דגריע לא מעולה שבבתים מיתיבי בית בביתי אני מוכר לך ונפל מראהו נפל וכו' ואמאי ליחזי הי נפל וכו', לוקח קאמרת שאני לוקח דיד בעל השטר על התחתונה השתא דאתית להכי עלייה נמי דגריעא קאמר⁷⁴ דיד בעל השטר על התחתונה. הדין היא גמרא דהתם, שמעת מינה דהא שמעתין דיחויא בעלמא היא וכו'.

וכ"כ הר"ן: והא מסקנא דהכא מחלפא אמסקנא דפרק בתרא דמנחות וכו' ולפום הך מסקנא דאמרי' עלייה ממש קאמר דגריעא משמע דליכא לאוקמה לדרב הונא כרבנן.

2) נו ב: בצל שעקרו בשביעית ונטעו בשמינית ורבו גידוליו על עיקרו אתא לקמיה

(72) "אם" ליתא בכי"י.

(73) כ"י מ': כולהו, ראשונים: כולהון.

(74) תיקוטי ע"ס הריטב"א והר"ן ונמקי'.

דר' יצחק נפחא פשט ליה מן הדא דאמר ר' חנינא תריתאה וכו' א"ל ר' ירמיה וכו' שבק מר תרין ועביד כחד, מאן נינהו תרין, דא"ר אבהו א"ר יוחנן ילדה שסיבכה בזקנה ובה פירות אע"פ שהוסיפו מאתים אסור וארשב"נ א"ר יונתן בצל שנטעו בכרם — ונעקר הכרם אסור, הדר אתא לקמיה דר' אמי ופשיט ליה מן הדא דא"ר יצחק א"ר יוחנן ליטרא בצלים שתיקנה נזרעה מתעשרת לפי כולה וכו' דילמא לחומרא שאני וכו'.

במנחות סט ב — ע"א: בעי ר"ש בן פזי שכולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה ושתלה לאחר העומר והוסיפה מהו בתר עיקר אזלינן וכו' תיפשוט ליה מהא דאמר ר' אבהו וכו' וארשב"נ וכו' היא גופה קא מיבעיא ליה, מיפשט פשיטא להו לרבנן דבתר עיקר אזלינן ל"ש לקולא ול"ש לחומרא או דילמא ספוקי מספקא להו ולחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן תיקו. בעי רבה לענין מעשר מאי (בשבולת) וכו' תיפשוט ליה מהא דא"ר יצחק וכו' התם היינו זריעתו (דרך זריעתו) הכא (בשבולת) לאו היינו זריעתו⁷⁵).

וברור שהסוגיא של נדרים לא ידעה ממנחות, וכן להיפך.

יא) נדרים — מעילה

נדר א: תנן התם השליח שעשה שליחותו וכו' מאן תנא אמר רב חסדא מתניתין דלא כר"ע וכו' — כל הסוגיא במעילה כ"ע"ב בשינויים בלשון (כאן: איתמר שמעתי קמיה דרבא, שם: כי אמרוה רבנן קמיה דרבא) ובתוכן: בנדרים: אמר אביי כגון שהזיק וכו' אביי אמר כגון דכייבן ליה עיניה, במעילה: א"ר פפא וכו' אלא א"ר פפא. ולפני התירוץ האחרון — בנדרים סתם: שאני עופות דאפשר ע"י שליכה [דגים לא אפשר] (כ"מ) אביי אמר וכו'. ובסוף הסוגיא בנדרים: אי הכי אכיל דגים דהא אמר שמואל וכו' ההוא סוף אוכלא, וכ"ז ליתא במעילה.

יב) נדרים — ברכות

1) נה ב: ורמינהי וכו' עד סוף הענין — ברכות מ"ב, כמעט בלי שינויי לשון (וכל הסוגיא בנדרים בלשונה בשאיל' ס' ככא).

2) מט ב: אמר ליה ההוא מינא⁷⁶ לר' יהודה פניך דומין וכו'.

בברכות נה א: כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לר' יהודה פניך דומין וכו', אבל בנדרים במעשה שלפניו, אמרה⁷⁷ ההיא מטרוניתא לר' יהודה מורה ור"י וכו' — ירוש' פסח' פ"י לז ע"ג ובהקבלות. ופסיקדר"כ פרשה פרה (לז ב) וכן פסיק"ר פיי"ד וקה"ר פ"ח מי כהנכם כללו שניהם ב"גוי אחד".

אנו למדים משני אלה, שנדרים השתמשו בברכות, אבל היו לה גם מקורות אחרים.

יג) נדרים — פסחים

יט א: אלא אי קשיא הא קשיא (על מה שאמר ר' זירא שמשנת טהרות פ"ד מ"ב ר' אלעזר) ספק משקין ליטמא טמא לטמא אחרים טהור (דברי ר"מ וכן היה ר' אלעזר אומר כדבריו) ומי ס"ל לר"א ליטמא טמא והתניא⁷⁸ ר"א אין טומאה למשקין כל עיקר וכו'.

75) ועי' תוס' נדרים נט ב, שנדחקו לפרש "דלא קא טרח וכו'", על פי מנחות.

76) ר"י וכ"י מ' ואה"ת, דפו': צדוקי.

77) אה"ת: איל' (= אמרה ליה).

78) ת"כ שמיני סוף פרשה ח.

המוקף ("דברי ר"מ וכו'") אין בכ"י מ', וכ"כ ר"ת בס' הישר סי' קכח: לא גרסינן דברי ר"מ אלא ה"ג, ספק משקין לטמא טמא לטמא אחרים טהור, ואי ר' אלעזר כו' בפ' הזורק (= טהרות פ"ד) לא גרסינן דברי ר' מאיר וכו', אלא כמו שכתבתי אבל תלמידים כתבן (צ"ל: כתבו) ברייתא בפ' (צ"ל: דפ') קמא דפסחים דמיתניא לאקשווי על הכ' שמעתתא וטעות סופרים כתובה בפנים. וכ"כ אחריו הרשב"א כאן: ולא גרס' הכא דברי ר' מאיר וכן היה ר' אלעזר אומר כדבריו דבמתניתין דמס' טהרות ליתא כלל, ועוד דאלו גרסינן לה מאי קא מקשה במאי אוקימתא כר' אלעזר אימא סיפא [ספק⁷⁹] משקין ליטמא וכו' ולומר דמהא שמעינן דמתניתין דנזירות לאו ר' אלעזר אדרבה מסיפא שמעינן דכולה מתניתין ר' אלעזר, והא דשמעינן ליה לר' אלעזר דברייתא דאמר אין טומאה למשקין כל עיקר פירכא אחרייתא היא דאיכא למיפרך בין כך ובין כך דר' אלעזר דמתני' אדרבי אלעזר [דברייתא]⁸⁰) אהדי ולא למיפרך אמאי רישא דספק נזירות כר' אלעזר אלא ודאי לא גרסי' ליה הכא כלל ובודאי דבתוס'⁸¹ (טהרות פ"ה) איתא ומייתנין לה בפ"ק דפסחים (טז א) וכו' ואגב ההוא כתובה כאן ספרי דלא דייקי.

אלא שנשארת הקושיא (ע' רשב"א שם), למה לא הביא התלמוד ברייתא דתוס' לראיה שמשנת טהרות ר"א, ולמה לא הקשה ממנה לברייתא דת"כ (ותירוצ' התלמוד בפסחים דחוק). אלא שלא ידע ברייתא זו כלל (ובוודאי שיש כאן תרי תנאי אליבא דר"א).

יד) נדרים—תענית

סג א: מיתיבי איזוהי רביעה וכו' ואמרין עלה (= הוינן בה) בשלמא וכו' ואר"י לנודר ואמרין עלה כמאן אזלא וכו' = תענית ו א !

טו) נדרים—שבת

1) עו ב: חייא בר רב שדי גירא ובדיק רבה בר ר"ה יתיב וקאים.
כבר העיר הרא"ש ש"אין מקומו כאן אלא לקמן בשמעתין" (אחרי "לא מיתחזי כדנא", עז א), ושם כתב: "כאן ראוי לגרוס הא דכתיב לעיל וכו' דסבירא ליה אפי' מעומד".
אלא שהעיקר בזה, שכל הענין של דף עז ע"א, מן "איבעיא להו מפירין נדרים וכו'" עד "מבעוד יום" לקוח משבת קנז א; והכל בא לענין מפירין מעומד⁸²). ו"תנן התם" שבדף עז ע"א, אינו אלא הקדמה ל"סבר רב יוסף למימר" וכו'.
2) מ ע"א: אמר רבין אמר רב וכו' ואמר רבין אמר רב וכו' תניא נמי הכי וכו' ואמר רבין אמר רב מטרא במערבא וכו', ואחריהם: אמר ר' אמי אמר רב (ע"י: רבין) וכו' אמר ר' אמי אמר רב.

שנים הראשונים בשבת יב א (עם "תנ"ה"), והשלישי בשבת סה ב (בלי "רבין")⁸³.
3) לח א: אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור וכו' וכולך ממשה גבור דכתיב ויפרוש את האהל על המשכן ואמר מר משה רבינו פרסו וכתיב עשר אמות ארך הקרש וגו' אימא דאריך וקטין אלא מן הדין קרא דכתיב ואתפוש וכו'.

אבל בשבת צב א: וליגמר ממשה דילמא משה שאני דאמר מר אין השכינה וכו'.

79) שמ"ק.

80) בשבת שם יש בספרים ל"א, אבל בכ"י מ' ליתא, וע' רמב"ן שם.

81) בכורות נה ב: אמר ר' אמי אמר רב.

נדרים שונה אפוא מנזיר (אע"פ שלשונה קרובה לנדרים), משבועות (שהשתמשה בה); מיבמות, מכתובות, מקידושין, מב"ב, ממכות, מע"ז, ממנחות, ממעילה, מברכות (שהשתמשה בה) ומפסחים (והשתמש בתענית), בתוכן הסוגיא ובסידורה, ואין אפוא כל ספק, שהיא משיבה אחרת ומעריכה אחרת.

ד. מקום עריכתה

והישיבה הזאת היתה במקום שהדיאלקט שלה היה שונה מזה של סורא ונהרדעא (ופומבדיתא).

ויש בית-אחיזה להשערה על מקום עריכתה:

א) רבא ממחוזא נזכר כאן במספר גדול יוצא מן הכלל (כס"ה פעם) לעומת אביי מפומבדיתא (כ"ז פעם) ורבנ"י מפומבדיתא (ב' פעמים והשני — מיבמות) ור' פפא מנרש (ח' פעמים); רבאשי מסורא (כעשרים פעם) ורבינא (כעשרים פעם).
 ב) נע"ב: ההיא דאתיא לקמיה דרב יהודה דנהרדעא⁽⁸²⁾ וכו' שמואל רבך [לאו] (כ"מ) הכי דנן; זהו אפוא רב יהודה תלמידו של שמואל, אבל הוא היה ראש בפומבדיתא ולא בנהרדעא, שבה היה ר"נ ראש; דומה לו אנו מוצאים בקידושין ע"ב: מכריו רב יהודה בנהרדעא⁽⁸³⁾ וכו' מכריו רבא במחוזא וכו'. ויש כאן שתי אפשרויות: ה) נהרדעא נחרבה אמנם בשנת תק"ע לשטרות ע"י פפא בן נצר, ור"נ עבר עם החכמים לשילהי ולמחוזא ולפומבדיתא (רש"ג באגרתו), אבל היא נתישבה בוודאי שוב אחרי זמן קצר, כי בזמן רבאשי אנו מוצאים בה ישיבה ("מקום הועד" בפי רבאשי) ואמימר בראשה⁽⁸⁴⁾. אפשר אפוא, שאחרי שנתישבה שוב עבר רב יהודה, שהאריך עוד ימים רבים אחרי חורבנה ע"י פפא בן נצר ושהוא כתלמיד שמואל היה ראוי לעמוד בראשה — לנהרדעא, ושם היה בסוף ימיו.

3) והיא תלויה כנראה בראשונה: נהרדעא היתה בזמן מאוחר בכל-אופן עיר-הראשה של גליל פומבדיתא, וכך נקראת "פומבדיתא" אצל הגאונים תמיד — "נהרדעא"; חלוקה זו אפשר שהתחילה עוד תיכף אחרי חורבן נהרדעא ואחרי שעברה פומבדיתא לנהרדעא. הטעמת "רב יהודה דנהרדעא" (ואפילו "בנהרדעא") מלמדת אותנו, שזו לא נערכה לא בנהרדעא ולא בפומבדיתא⁽⁸⁵⁾. ואם הנוסח "דנהרדעא" הוא הנכון הרי זו הגדרה והטעמה, בניגוד לרב יהודה אחר בן הדור של המסדר (הראשון), שהיה ידוע באותו מקום. ואנו מוצאים "רב יהודה מדסקרתא" (קרובה למחוזא) תלמיד רבא, ו"רב יהודה מסורא"⁽⁸⁶⁾, בערך באותו הזמן.

ואל תשיבוני ממה שנוכר בנדרים כמה פעמים "אמר רב יהודה (אמר שמואל וכו')"⁽⁸⁷⁾; כי מימרות של רב יהודה היו סדורות כבר בתלמוד הקדום והכללי⁽⁸⁸⁾, אבל ענין אחר הוא — ה"מעשה".

(82) כ"י מ': בנהרדעא, וכן כו"פ.

(83) כנו' השאלות וכ"י מ'; "בסומבדיתא" שבדפוסים הגהה היא.

(84) ר"ה לא ב, ועי' "נהרדעא" ליודליביץ, 81.

(85) כדעת מקצת מן החכמים, ואחריהם לחיאס, כהלכה פסוקה. (86) ב"ב פסא ותמיד כו א.

(87) יג ב, יד [=גטין], כ ע"א, כא ב, מט א, גא א [=סנהדרין], סב ב [=ב"ב], ס ע"ב, סא א

[="ב"מ], פב ב, פט ב.

(88) רבא עצמו קורא להם. סבי דפומבדיתא " (עירובין עט ב, פסח קיז ב).

ג) מחוזה היתה שייכת בימי ר"נ לגליל בבל (כתובות נד א). גטין ו ע"א: עד היכן היא בבל וכו' לגטין ד"ה עד ארבא (= ספינה) תנינא דגישרא [דמחוזא] י"ט, אלא שאח"כ, ואולי מימי רבא והלאה, נשתנתה החלוקה, ומחוזא היתה שייכת ל"פומבדיתא" י"ט. ודיאלקט שלה היה שונה מן הדיאלקט של נהרדעא: שמעה לקלא דבת מחוזא היא ("הכיר בלשונה", כתובות נד א).

אפשר על-כן, שמישיבת מחוזא יצאה נדרים; ואפשר ע"כ ש"רב שימי בר אבא", שנזכר כאן (לו א), שנזכר עוד רק בפסח' גט ב (כ"י א"פ), — הוא אחד עם "רב שימי מחוזנא" (מכות טז א).

במחוזא היתה ישיבה גם אחרי רבא, ובזמנו של רבא שי נזכר בתלמוד כמה פעמים; רב חבי מחוזנא (שנשתבש: חביבא, חביבי, חנין, חגי, רבינא) ⁸¹. ושזהו הנוסח הנכון מוכיח יבמות קטו סע"ב: והא חבי בר נאנאי ונאנאי בר חבי במחוזא שכיחי טובא (במחוזא — ולא במקום אחר), ושני נכדיו של רבא נקראים כך: רב חבי (בא) בריה דרב יוסף בריה דרבא (ב"ב קמג ב), א"ל נאנאי בריה דרב יוסף בריה דרבא לרב כהנא ⁸². ורב יוסף בריה דרבא נשאר ראש במחוזא במקום אביו (כתובות סה א, ידענא בהו בבני מחוזא דשתו חמרא).

ישיבת מחוזא נמשכה אפוא מימי רבא עד ימי רבאשי: רב יוסף בנו בימי ר"פ, ורב חבי (בא) נכדו בימי רב כהנא ורב חבי מחוזנא בימי רבאשי. ומתלמודה של מחוזא לא הגיע לסורא ולפומבדיתא אלא מעט, ולא נלמד בהן, וע"כ הוניחוהו גם הגאונים.

ה"ציטטים" ממסכת נדרים שבשאלתות הם בעיקר בלשון נדרים ובסגנון וסידורו: סי' כג, כט, ל, סט, קכא (סוגיא דדף נה כולה), קל, קמז.

ואשר ללשון הגאונים, הנה בעל השאלתות רב אחא גר פומבדיתא, וכן רב יהודאי גאון, ובלשון זו נתחברו הלכות פסוקות של תלמידיו, אבל ישיבת "פומבדיתא" היתה מימי רב האי בר דוד גאון — בגדד, וכן ענן הקראי גר בגדד, וס' המצות שלו נתחבר שם, וישיבת סורא היתה עד ימי רב סעדיה בסורא ממש ⁸³, אבל מימי רב סעדיה בגדד.

יש לנו אפוא אצל הגאונים לשון סורא, פומבדיתא ובגדד, ואם אנו באים לתלמוד מלשונם, הרי אנו יכולים גם לומר, שנדרים נתחברו בסורא; אלא שלשון מאוחרת של הגאונים אינה מוכיחה על לשון התלמוד (ארבע מאות שנה הם דבר חשוב בלשון!).

89) תה"ג מה"ג 174, ש"צ דף טו ע"ב.

90) רש"ג באגרת, 88: במחוזא דמן פומבדיתא היא.

91) שבת פז ב (דפו' שונצינו, חניציא ובויליא): א"ל רב חבי מחוזנא לרבאשי, עירובין נז א: רב חבי מחוזנא (ב"פ, כ"י מ' וא"פ ומאור, וכ"ה ברש"י ד"ס ד"ה והא איכא: לרב חבי) לרבאשי (בדפו' בפעם ב': חנילאי), קידושין ו ע"ב (כ"י מ'): א"ל רב נחמן (!) לרבאשי ואמרי לה רב חבי מחוזנא לרבאשי, אבל בגטין סה ב: א"ל רב חנין (כ"י מ' ורא"ש ור"ן: רבינא) לרבאשי ואמרי לה רב חנין (רא"ש: חגי = חבי, ר"ן: רבינא) לרבאשי מחוזנא לרבאשי; ב"ק עב א (כ"י מ' ור'): רב חבי מחוזנא לרבאשי.

92) רבו של רבאשי, יבמות סו ב, וכן חולין קמא א (כ"י מ'): א"ל נאנא בריה דרב יוסף בריה דרבא לרב כהנא.

93) כ"ח פורסה מפומבדיתא, תשובת רב נחשון, שפירסם הרב אסף מקצתה.

נדרים לו סע"ב: ויידא אמרה דא דמר רבי חייה בר אבא [הנוטל זיתים] מן המעטן וכו' — במאירי ליתא "דמר רבי חייה בר אבא", וכן ליתא בעיטור ח"ב, הכשר הבשר ג ע"ב, אבל ברשב"א נא ב איתא ושם: בר אדא, ולהלן בפ"ו לט ג ליתא "ויידא אמרה דא" ושם: מן מה דאמר רבי חייה בר זבדא (!) הנוטל וכו' — הנוטל וכו', משנה היא במעשרות פ"ד מ"ג, ופירושי המפרשים דחוקים. שאין זה דרך הירוש'.
ונראה שצ"ל: מן מה דאמר רבי חייה בר אדא... ויידא אמרה דא (ונשמט בפ"ו מן "אדא" עד "דא") הנוטל וכו', ומימרא זו חסרה.

ה. מסכת נזיר

[א. לשונה וסגנונה המיוחדים]

גם הבבלי מסכת נזיר מתייחד משאר התלמוד בין בחיצוניותו ובין בפנימיותו.
(א) בחיצוניותו כיצד? "לשון נזיר משונה", אמרו הראשונים בכמה מקומות⁽¹⁾, או "לשון ירושלמי היא"⁽²⁾.

נזיר, כמו נדרים, לא נשנתה בישיבת הגאונים. כך מעידים בפירוש תלמידי רב יהודאי גאון, בחתימה להלכות פסוקות, כ"י אדלר סי' 2639⁽³⁾.
וכך לא היו הלכות נזיר גם בה' פסוקות כ"י ר' יוסף ט"ע⁽⁴⁾, ואינם גם בה' ראו ובה"ג ד' ברלין, שהשתמש הרבה בה' פסוקות.
ואמנם לשון נזיר משונה:

במקום "האי", "הא", "הני", הצורה הרגילה בבבלי של מלות-הגוף, ואצל ה — בנזיר, הדין (ג ע"א — ב"פ) — אצל "האי"; דהדין גברא (י ע"ב) — אצל דהאי גברא (ג"פ)⁽⁵⁾ כזרע"ב, לה א: מן הדין קרא. אצל מהאי קרא (ב"פ); הדא, בע"ב (ד"ו ופי' הרא"ש), ז ע"א (מ' ב"פ), יא א (כ"מ), כד ב; הלין, ד ע"א, ה ע"א⁽⁶⁾, יג ב, יד א, יט א, יט ב, לו א.

אצל "האי" (רגיל, למשל יג א, מו ב), וביחוד: כולי האי (ז ע"א), האי תנא (ט ע"ב, כ ע"א, מ ע"ב); "הא" (יא ב, יג א [ד"ו], יח א, כזרע"ב⁽⁷⁾), הא דאמרת, דאמרי (כו א—ב); הני (ז סע"א, י ע"א, כט ב, נ ע"ב, נא ב, נב ב, נז ב, סא א, סה א—ב), וביחוד: הני מילי (ה ע"א, ו ע"א, יד ב, לא א, לב א); מנא הני מילי (ה סע"א, מז ב, סא א, סג א, סה ב) הני תנאי (כט ב).

במקום "אינהו", "נינהו": "אינון" (מז ב, נד ב, נז ב, סד א).

במקום "דידיה", "דידך": "דיליה" (ל ע"א), "דילך" (נז ב⁽⁸⁾); בנך דילך דנפקין כדגריע רישיהו); אצל: לדידך דאמרת המקיף את הקטן חייב, בה"ג שם, "תנא דידך" (כזרע"ב).

במקום "א" —: על (יא ב⁽⁹⁾); על כולי דבורי' — על פלגי' — על פלגי — על

(1) למשל תוס' ר' יהודה שירליאון ברכות ע"ב, תוס' נזיר כב א, ועוד.

(2) המיוחס לרש"י, נזיר לב א.

(3) הובא לעיל במבוא לנדרים, עמ' 56.

(4) סמ"ג לאוין ס', תוס' נזיר נט א.

(5) ובכ"י מ': דההו' [ב"פ] — דהאי [ס"א] — דהדין [ב"ס].

(6) כ"י מ', בדפוס: הני.

(7) כ"י מ' ורש"י.

(8) שמ"ק וה"ג.

(9) כ"י מ', ה"פ.

רישא או על סיפא, כד ב: על כרעיק, במקבילות: אכרעיק; אצל „ארישא או אסיפא“ (ל ע״ב), ורגיל: א מא י, וכדומה.

הפעלים המקוצרים בבבלי „קום“, „תוב“ — שלמים בנזיר: קאיס (לט א, מב ב — ד״ו — ד״פ¹⁰), מד סע״א, מה א¹¹; „תוב“ (תה״פ, כ ע״ב), אצל „תו“ (כט ב), „ותו“ (יד ב, מא א, נב א), ותו לא מידי (כא א).

סיומיהרבים בבבלי מלאים בנזיר¹²: נפקין, עיילין (יט ב), חוזרין (לט א), גמירין (כה ב, אצל „גמירי“, ל ע״ב) ועוד.

וכן בשמות: סביא (לט א), יומין (לט ב), תרין (יט ב), ועוד.
גם סיומיהכינויים מלאים: דיקנהון (לט א), נימהון (לט ב), כל כמיניהון (כט א); להון (יט א, מד ב, לב ב — כ״פ), לכון (לב ב).

גם הסיום של המספר הסדורי מלא: קדמאה — בתראה (יב א), בתראה (לו א).

ב) גם הסגנון ואוצר-המלים שונה:

בטרמינולוגיה:

„קתני“, לציון של פיסקא, יט א וב¹³, כה א¹⁴, כה ב, מז א, נא א, סא א, ורגיל במעילה ובשאלות¹⁵.

„אמר מר“, לפיסקא של משנה שבמקומה, לב א¹⁶, מב א, סב ב — כ״י מ' ור' עזריאל בשמ״ק¹⁷, נמצא לפעמים גם בשאר מסכות, ורגיל בה ג.

„אמרת“ (= „אמר מר“), מ ע״א כ״י מ', ס ע״א. נמצא גם בסוכה לח א ובירוש'.

„גופא“, לברייתא שנרמזה בלשון הגמרא ולא נזכר מלשונה כלום (יח ב, עי' תוס').

„כן מתניתין“ (= „כני מתני״ בירוש׳), טו א.

„תיבעי“ (יג ב, אצל „תיקו“ לפניו)¹⁸, ועי' „תבעי לך“, נא א¹⁹, נב א; אצל „תיקו“,

ל ע״ב (רש״י כ״י: לא ידעינן תיקו), מב א²⁰, נ ע״ב (תוס': לא גרסינן תיקו);

לא ידעינן תיקו, סד א²¹. „לא ידעינן תיקו“ נמצא גם בבב״ק סב א ב״פ בכ״י

וכן בבב״ק קח ב — ב״פ בכ״י ה' ומ'²²).

„בשלמא“, במוכן „פשיטא“, שלפני בעיא, מז א.

ובאוצר-המלים:

„עיקבא“, במקום „עיקרא“, כב ב ול״ט א וב', ורגיל בלשון הגאונים²³.

10 כ״י מ' בכולם: וקאי.

11 כ״י מ', בדסו': קאי.

12 כמו בנדריים כריתות ומעילה ואצל הגאונים.

13 עי' תוס' כ ע״א.

14 עי' רש״י ותוס'.

15 עי' מאמרי בי QJR, XII עמ' 316.

16 רש״י: מתני' היא אבל לשון ירושלמי כך היא.

17 ועי' אבני מלואים לב א.

18 ובכ״י גם כאן „תיקו“.

19 כ״י מ' ורש״י ותוס'.

20 ליתא בד״ו וכ״מ.

21 כ״י מ' ליתא „לא ידעינן“.

22 ועי' „דביר“ ו 163. [ועי' עוד ש' אברמסון במס' ב״ב המתורגם, בתיקונים והוספות לעמ' 103.]

23 QJR שם עמ' 385.

”שִׁיכְנָא” במוכּוּן ”כּוּס”, ”גּוּמָא”, שהשער צמח ממנו, (לט א 24), צָנָקָא (כב ב כג) הערוך, ”כּנָף”, ”צִיצִית” (בת”י ובסורית א”י) 25; דָּקִי במקום ”דרדקי” (נט ב), שטפוהו רבנן לר”א ואוקמוה בשיטתייהו (לב ב 26), והשוה קידושין יח א; בהא זכנהו ר”א לרבנן, וכן גדה לח סע”ב.

כל זה מראה ברור על דיאלקט אחר: ישיבה אחרת ומקום אחר. כי אי־אפשר לומר, שיש כאן השפעת לשון גאוני־בבל, שהרי דוקא מסכת זו לא נשנתה כלל בישיבה, כמו שלא נשנתה נדרים בישיבה. הלוי 27) משתדל למצוא תרופה לקושי זה, אבל מצא רסאות־אליל (הוא עוסק בנדרים, אבל השאלה אחרת).

אבל בדחיות נדחות ובהשערות פורחות כאלה, שאין להן שום יסוד ושהעובדות מטפחות על פניהן, אין ליישב שאלה זו:

נדרים ונזיר שונות ושונות גם בלשון ובסגנון גם בסידור ובתוכן, ואם השינויים בלשון ובסגנון אינם בכל המסכת, הרי זה באשמת הסופרים והמגיהים על פי שיגרתם בכל התלמוד, וציטטים בראשונים וכתב־היד (ואפילו ד’ וויניציא) מוכיחים.

ברור שאף בנזיר ישנה כאן סיבה אחרת פנימית: עריכה אחרת, זמן וישיבה אחרת, ז”א מקום אחר וגם מסדר אחר.

[ב. יחס נזיר למסכות אחרות]

בפנימיותו כיצד? כמה חילופים וניגודים ישנם בין נזיר לשאר מסכות התלמוד, ואפילו בין נזיר לנדרים. על כמה ”סוגיות מתחלפות” שבנזיר כבר העירו ר”ת בס’ הישר סי’ קכב והתוס’ 28):

1. סוגיא של נזיר מוב היא בניגוד ליומא סא ב: משנת נגעים פי”ד מ”ט מוחלפת בנזיר; מחלוקת ב”ש וב”ה שבברייתא (תוס’ נזיר פ”א ו) מוחלפת בנזיר, ודברי ר’ אבינא שביומא מוחלפים בנזיר לשני הלשונות. אבל כמשנת נגעים וכיומא — גם בירוש’ נזיר ספ”ו נה ע”ג ונה”ע ד, וכברייתא שביומא ותוס’ — גם בירוש’ שם (נה ע”ד).

2. הסוגיא של נזיר סא א: כי יפליא למה לי לאיתויי ידים שאינן מוכיחות דאיתמר ידים שאין מוכיחות אביי אמר לא הווינן ידים ורבא אמר הווינן ידים הניחא לרבא אלא לאביי מאי איכא למימר 29) — היא בניגוד לנדרים ה ע”ב 30). ודעתו של אביי שבנזיר (לא הווינן ידים) יוצאת גם מקידושין ה סע”ב 31): הב”ע דאמר לי. ולעומת זאת דעתו של רבא בנדרים יוצאת מן המימרא שלו שלאחריה שם: אמר רבא ר’ אידי אסברה לי וכו’ אף ידות נזירות בהפלאה.

24) כנו’ התוס’ בד”ו.

25) בנדרים יא ב ליתא.

26) וצ”ל: רבא, ככ”מ.

27) דוה”ר ח”ג, 48—49, והבאנו את דבריו לעיל עמ’ 56. שם הבאנו גם את דעת לויאס ורחינה.

28) סנהדר’ מה ב ומנחות נח ב.

29) כמנוסח הספרים” הישנים שכתוס’ עד שלא הגיה אותם ר”ת ורוב ספרים” אצל רי”ה, והגהת ר”ת נכנסה לתוך נוסח ספרים שלנו, דפוסים וכ”י מ ומקצת ספרים” אצל רי”ה.

30) וע”י רא”ם בשמ”ק שם.

31) ובקיצור גם בנדרים ו ע”ב.

3. ובהתאם לזה מוחלפת גם הסוגיא בנויר ב ע"ב מקידושין שם: לפי המסקנא בקידושין שם סובר שמואל שידים שאין מוכיחות לא הוויין ידיים, ולפי נזיר הוויין ידיים, אלא ש"אהא" אינו אפילו יד לנזירות כשאין נזיר עובר לפניו, וכן יוצא מנדרים ה ע"ב⁽³²⁾ שלשמואל הוויין ידיים⁽³³⁾.

4. מחלוקת אביי ורבא בנויר לח ב: אמר אביי אכל חרצן לוקה שתיים וכו' רבא אמר אינו לוקה אלא אחת שאינו לוקה אלאו שבכללות — מוחלפת מפסחים מא א—ב: אמר רבא אכלו נא לוקה שתיים וכו' אביי אמר אין לוקין על לאו שבכללות וכו', אמר רבא אכל זג לוקה שתיים וכו' אביי אמר אין לוקין וכו', וכן בב"מ קטו ב: דאמר רבא אכל נא לוקה שתיים וכו'. אביי אמר אין לוקין וכו', וכיו"ב במנחות נח ב: איתמר המעלה משאור ומדבש ע"ג המזבח אמר רבא לוקה משום שאור ולוקה וכו' אביי אמר אין לוקין⁽³⁴⁾.

אלא שהרמב"ם בס' המצות שורש ט' (בערבית עמ' 40—41) היה לו בפסחים ומנחות כמו בנויר: ופי תאני פסחים קאלו אמר אביי אכל נא וכו' ראבא אמר אין לוקין וכו' והנאך קיל איצא אמר אביי אכל זג וכו' ורבא אמר אין לוקין וכו' וכדלך קאלו פי כאמס מנחות המעלה וכו' אמר אביי לוקה משום שאור וכו' וקיל הנאך⁽³⁵⁾ רבא אמר אין לוקין וכו', וזו היא "הנוסחא הספרדית"⁽³⁶⁾.

ואמנם בכל התלמוד מקדימים אביי לרבא, וע"כ נראה שהספרים שלנו בפסחים ומנחות וב"מ מוגהים ומשובשים⁽³⁷⁾.

5. הסוגיא טז ב—ז א מוחלפת מנדרים ד ע"א. בנויר: איתמר מי שנזר והוא בבית הקברות ר' יוחנן אמר נזירות חלה עליו ור"ל אמר אין נזירות חלה עליו. ר' יוחנן אמר נזירות חלה עליו, סבר מיתלא תליא וקיימא, כיון דמשכחא טהרה ("לאחר שיצא והזה ושנה וטבל") חיילא ור"ל אמר אין נזירות חלה עליו אי הדר ואמר ("אהא כמו שקבלתי עלי בביה"ק") חיילא עליה ואי לא לא. אבל בנדרים שם אמרו: רב אחא בר יעקב אמר ("בל תאחר בנזירות משכחת לה") כגון דנדר והוא בבית הקברות ("שבועדו שם לא חלה עליו נזירות ועובר בבל תאחר"). הניחא למ"ד לא חיילא עליה נזירות מאלתר אלא למ"ד מאלתר חיילא עליה מי איכא בל תאחר. ועוד האמר מר בר רב אשי [לעולם]⁽³⁸⁾ חיילא נזירות עליה⁽³⁹⁾ מאלתר וכי פליגי לענין מלקות פליגי וכו'.

מכאן ברור, כי לנדרים: לר' יוחנן עובר מאלתר על גילוח ויין ולר"ל אינו עובר אלא עד שיצא מביה"ק ויטהר, ולא נחלקו כלל בקבלת נזירות חדשה⁽⁴⁰⁾. ומחלוקת ר' יוחנן ורשב"ל בירוש' נזיר (נב סע"ג) היא בכל-אופן כמר בר רב אשי:

(32) ועי' נדרים ו ע"ב.

(33) עי' תוס' קידושין שם ור"ן נדרים.

(34) תוס' שם.

(35) [=וב(פרק) שני (של) פסחים אמרו אמר אביי... ושם נאמר עוד אמר אביי... וכזה אמרו ב(פרק)

חמישי (של) מנחות המעלה... ונאמר שם].

(36) מ"ע בה' סנהדרין ס"ח ג.

(37) כמו שהעיר כבר הגרי"ב בפסחים מא א.

(38) מ'; תוס': במי חל כ"ע לא פליגי דחיילא.

(39) מ': עליה נזירות.

(40) הר"ן וה"שטה" בשמ"ק נדחקו לפרש סוגיית נדרים ע"ס נזיר]

ר' יוחנן אמר מתרין בו על היין ועל התגלחת. רשב"ל אמר מאחר שאין מתרין בו על הטומאה וכו'.

6. כב ב: מר זוטרא בריה דרב מרי אמר האי (י) ⁴¹ היינו דרמי בר חמא דבעי רמי בר חמא הרי עלי כבשר זבח שלמים מהו, כי מתפס איניש בעיקרא מתפס וכו' — זו, כמו שכבר העירו התוס' בע"א, בניגוד לנדרים יא ב; כי לנדרים הבעיא היא בבשר זבח שלמים לאחר זריקת דמים, וכאן בנוזיר מניח מר זוטרא כי הבעיא היא לפני זריקת דמים.

ומנוזיר ב ע"ב («כי מתחיל מתחיל בעיקר קרבן ולענין פירושי מפרש ידות ברישא»), יוצא שכל הסוגיא שם לקוחה מ"תלמוד" נדרים ^{41a}, ובכל זאת ועם זה שונה סוגיא זו בכמה דברים מן הסוגיא המקבילה בנדרים ב ע"ב — ג ע"א ⁴². זאת אומרת אפוא, שבאותה ישיבה שנשנתה בו גמרא דנוזיר שלנו — נשנתה גם נדרים בעריכה אחרת.

7. טו ב — טז א מקביל לפסחים פא א, אבל שונה בכמה דברים: הכי נמי מסתברא וכו', לעולם אימא לך טומאה דאורייתא תהום דזיבה התירו (טו ב) — ליתא בפסחים שם, והדחיה היא על פי דברי רבי יוסף שם (פ ע"ב); טז א: ורבי יוסי מכדי כבר נקצת היום ככולו וכו' (טז א) — שונה מפסחים שם.

8. לה סע"ב — לז סע"ב. כל הסוגיא לקוחה מפסחים מג ב — מה א, ורק שם מובן «כמאן כר' אליעזר דדריש כל וכו'» (לו א), שהסוגיא קשורה שם במחלוקת ר' אליעזר וחכמים לענין עירובו, ושם (מג ב) נזכרה גם הברייתא: שאור בל תקטירו אין לי אלא כולו וכו'.

וסוגיא זו מוחלפת ומורחבת בכמה דברים מסוגיית פסחים, שיש בה כמה שינויים ודבריהם נוספים («בשלמא לדידי וכו' כי נפיש חולין מאי הוי», לז רע"א; «ולאביי מעיקרא קא קשיא ליה וכו' הוא דאתא», שם; «אל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי לר"ע» וכו', עד סוף העמוד, שם ⁴³; ור"ש דלית ליה צירוף וכו', לז סע"ב) ואריכות.

9. מז א — ב: בשלמא כ"ג ונוזיר וכו', משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים משוח בשמן המשחה עדיף וכו' (ע"פ הברייתא בהוריות יג א — ב). איבעיא להו משוח מלחמה וסגן הי מיניהו עדיף וכו' ת"ש דתניא אין בין משוח מלחמה לסגן אלא שאם היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצוה יטמא משוח וכו' והתניא משוח מלחמה קודם לסגן אמר מר זוטרא לענין להחיותו משוח מלחמה עדיף וכו' ולענין טומאה סגן עדיף דתניא (תוס' יומא רפ"א) ר"ח בן אנטיגנוס אומר למה תקנו סגן לכ"ג וכו' — בהוריות יג א: איבעיא להו לענין טומאה סגן ומשוח מלחמה איזה מהם קודם אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן ת"ש דתניא סגן ומשוח מלחמה שהיו מהלכין וכו' ואל יטמא סגן שאם יארע בו פסול בכה"ג נכנס הסגן ומשמשת חתיו והתניא משוח מלחמה קודם לסגן (אמר רבינא) ⁴⁴ כי תניא ההיא להחיותו.

לפי הוריות הפשיטות היא של מר זוטרא והרומיא של סתם התלמוד וכן תירוצו ⁴⁵, מה שאין כן לנוזיר הפשיטות היא סתמית ותירוצ הרומיא — של מר זוטרא. והברייתא של תוס' יומא ליתא בהוריות, אלא נכנסה בברייתא של הפשיטות.

41) כ"י מ ורש"י.

41a) [אבל בכ"מ וד': אלא התם ליפרוש כינוי ברישא, והשאלה היתה רק לנדרים. — ש' אברמסון]

42) חוץ מן «אמר רבא ואיתימא כד», שבנדרים סתם, «כד».

43) ועי' תוס' לז ע"ב ד"ה מגיעולי. 44) בכ"י מ ליתא. 45) לפי כ"י מ.

10. ומצד אחר — כל האגדה שבדף כג א—ב: אמר רבב"ח א"ר יוחנן, ואילך, עם ה"גופא" (שם ב) — לקוחה כולה מהוריות י ע"ב—יא א⁴⁵).

11. נזיר ז ע"א: והא רבנן דקיסרי אמרי מנין שאין מונים ימים לשנים וכו' — בניגוד למגילה ה ע"א: שם נמסר כך בשם "ר' אבא אמר שמואל", ואחריו: ורבנן דקיסרי משום ר' אחא⁴⁶ אמרו מנין שאין מחשבין שעות לחדשים וכו'.

12. יז א: בעי רבא נזר והוא בבית הקברות מהו, בעי שהיה (כי היכי דבעינן שהיה למי שנטמא בעזרה שאינו חייב אא"כ שהיה שיעור השתחואה) למלקות או לא. היכי דמי אלימא דאמרי ליה לא תינזור וכו' אלא כגון שנכנס בשידה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע עליו המעזיבה⁴⁷, כי גמירין שהיה בבית המקדש וכו' תיקו — בשבועות יז א: בעי רבא שי נזיר בקבר צריך⁴⁸ שהיה למלקות או אינו צריך, בפנים גמירי שהיה וכו'.

אבל "היכי דמי וכו'" אין בשבועות, והבעיא נמסרה בשם רבא שי, ואולם בשם רבא בעו שם (טז ב): צריך שהיה למלקות וכו' לקרבן גמירי שהיה וכו'. או דילמא בפנים גמירי שהיה ל"ש לקרבן ול"ש למלקות. אמנם ר"ת (תוס' שבועות שם) הגיה בנזיר: רבא שי, אבל זו הגהה היא!

13. נז ב: אמר רב הונא המקיף את הקטן חייב א"ל רבא דא בר אהבה לרב הונא ודיך מאן מגלח להון א"ל חובה, א"ל חובה תיקברינהו לבניה כולו שניה דרבא דא בר אהבה לא אקיים ליה זרעא לרב הונא — בב"ק פ ע"א: אמר רב הונא⁴⁹ אמר רב עשינו עצמינו בבבל כא"י לבהמה דקה, א"ל רבא דא בר אהבה לרב הונא דידך (=בהמה דקה שלך) מאי, א"ל דידן קא מינטרא להו חובה, א"ל חובה תיקברינהו לבניה כולו שניה דרבא דא וכו'. ז"א שמקרה אחד נמסר בב"ק לענין אחר ובנזיר לענין אחר⁵⁰, ומצד אחר שזה בעיא דרבא (מב א) לב"ק קהא.

14. כיוצא בחילוף כזה גם מט ב: ת"ר אחר פטירתו של ר"מ א"ל ר' יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידי ר"מ לכאן וכו' דחק סומכוס ונכנס אמר להם כך שנה לי רבי מאיר על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת כעס ר' יהודה וכו' על כזית מן המת מגלח על המת לא כ"ש אמר ר' יוסי יאמרו מאיר שכב וכו' אמר ר' יוסי לא נצרכה אלא למת שלא נתקשרו איבריו — בקידושין נב ב ברייתא בצורה זו ממש, אבל לענין אחר: ת"ר לאחר פטירתו וכו' דחק סומכוס ונכנס אמר להם כך שנה לי ר"מ המקדש בחלקו בין קדשי קדשים ובין קדשים קלים לא קידש כעס ר' יהודה וכו' וכי אשה בעזרה מניין אמר ר' יוסי יאמרו מאיר שכב וכו' וכי אין אדם עשוי לקבל קידושין לבתו בעזרה וכו'.

ברור, ששתי הבריות מיוסדות על עובדא אחת, מעשה שהיה תיכף אחרי פטירתו של ר"מ, ורחוק שעסקו באותו מעמד בשתי ההלכות, ועליהן אמר סומכוס את דבריו,

⁴⁵ המלה "גופא" חסרה שם (עי' בהגהות הגר"ב), אבל העיקר ישנו.

⁴⁶ אחא, כ"י מ, וכוזה בירוש' כתובות פ"ה, ל ע"א ובבלי סוכה נה א (עי' שם).

⁴⁷ ע"ם דברי רב פסא (מג א).

⁴⁸ כ"י מ, רש"י ותוס'; דפו': בעי.

⁴⁹ דפו"י וכ"י; ד"ח: יהודה.

⁵⁰ ועי' אלבק, תרביץ ש"ג 13.

והתלמוד חילק את העניינים שבברייתא לשנים (כדרך שרגילים הראשונים לומר במעשים כאלה שבגמרא⁵¹), אלא ששתי נוסחאות הן של מעשה אחד, ואמנם בירוש' כאן נזכר: תלמידוי דרבי יוסי בן חלפתא שאלון קדמיתא (כצ"ל) ולא שאלון תיניתא (כצ"ל) וכו'.

15. נ"ע: ועדיין יאמר על אבר ממנו מגלח על כולו לא כל שכן אלא⁵² כדאמר ר' יוחנן לא נצרכה אלא לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין הכא נמי בנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין. מכאן משמע שר' יוחנן אמר דבריו לשאלה אחרת וענין אחר, אבל בחולין פטב אמרו: והתנן על אלו טמאות הנזיר מגלח על המת ועל כזית מן המת, וקשיא לן על כזית מן המת מגלח על כולו לא כל שכן ואמר רבי יוחנן לא נצרכה אלא לנפל שלא נקשרו איבריו בגידין. אמנם הרשב"ם (בתוס' שם) אומר "דאפירכא קמיתא איתמר מילתיה דר' יוחנן", וע"כ אמרו בנזיר "כדאמר ר' יוחנן" — "על פירכא קמיתא דעל כזית וכו' דכיון שלא נתקשרו איבריו עדיין מסתמא אין עליו כזית הכא נמי וכו'".

אלא שא"כ היה אומר "אלא א"ר יוחנן לא נצרכה וכו' בגידין", ותו לא מידי, שהרי זו תשובה גם לשאלה ראשונה, כשם ש"ר"ב אמר לא נצרכה" שלאחריה הוא תשובה לשאלה הראשונה.

וחוץ מזה בירוש' כאן מתרץ ר' יוחנן הראשונה כר' יוסי, והשניה — כר' יוחנן בבבלי: חד סב שאל לר' יוחנן כזית מן המת מטמא כולו לא כל שכן אמר לו להביא את הנפל שאין בו כזית. חזר ושאל אבר מן המת מטמא לא כל שכן כולו. אמר לו להביא את הנפל שלא קרשו איבריו וכו'.

[ג. מס' נזיר והשאלות]

16. חילוף של סוגיא בנזיר יוצא גם משאלתא אחת שנשרדה בה"ג⁵³. נזיר מגא: ת"ר להחלו ("לאחר שנעשה חלל") עד שעה שימות, רבי אומר במותם עד שימות. מאי ביניהו א"ר יוחנן משמעות דורשין א"ב ר"ל אמר גוסס א"ב, למ"ד מלהחלו אפילו גוסס (אסור), למ"ד במותם עד שימות אין גוסס לא. וכו'. מיתבי (אהלות פ"א מ"ו) אדם אינו מטמא אלא עד שתצא נפשו ואפילו מגוייד ואפילו גוסס. ולמ"ד להחלו הא קתני דאינו מטמא, לענין טמויי עד דנפקא נפשיה, לענין אתחולי הא איתחיל. אבל בשאלתא⁵⁴: ואילו איניש דמית כי אורחיה ומטאי שעתא דקבעיא רוחיה למיפק פליגי בה רבי ורבנן, דרבנן אמרי מההיא שעתא דקבעאי מימת אסיר לכהן למיקרב ליה ורבי אמר עד דנפקא רוחיה מיניה והדר אסיר ליה לכהנא למיקרב ליה, דתניא להחלו עד שעת מיתה רבי אומר במותם עד שעה שימות. מאי ביניהו אמר אביי משמעות דורשין איכא ביניהו רבא אמר גוסס איכא ביניהו, וכל היכא דפליגי אביי ורבא הילכ' כרבא לבר מי"ע"ל קג"ם. ברם צריך את למילף הלכת' מאי, הילכת' כר' או הילכתא כרבנן ת"ש דתנן אדם אין מטמא עד שתצא נפשו ואפילו

51 רשב"ם ב"ב קיח ב, תוס' ע"ז סה ב ד"ה איתביה, וע' תוס' חולין גא ד"ה יש דרוסה, וריטב"א מכות י"ע"ב ד"ה איתמר.

52 "אלא" ליתא בתוס' חולין.

53 תרביץ ש"ו, 468.

54 ה"ג ד"ו, מד ע"ג וד"ב 219.

מגוייד ואפי' גוסס ואפי' צלוב והוה ליה מחלוקת בברייתא וסתם במתניתין וכל מחלוקת בברייתא וסתמא במתניתין הלכה כסתם דמתניתין וכן הלכה.

לפי לשון זה בשאילתא נחלקו אפוא בזה אביי ורבא, ולא ר' יוחנן ור"ל, כנוסחאות הבבלי, וכמו שנמסר גם בירוש' פ"ג, נב ע"ד, בשם רשב"ל, ומכיון שהלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל א"כ לא נחלקו כלל רבי וחכמים בגוסס. גם הדחייה שבגמרא: לענין טמוי עד דנפקא נפשיה וכו' — לא נזכרה כלל בשאילתא; וגם נוסח הברייתא שבשאילתא קרובה יותר לזו שבירוש' שם.

ואמנם כשם שנחלקו חזקיה (או ריב"ל) ור' יוחנן במחלוקת או משמעות דורשין ביניהם⁵⁵), כך היא שיטת אביי ורבא בכל מקום⁵⁶), אביי אמר משמעות דורשין א"ב ורבא אמר מחלוקת.

והרי ישנן כמה מחלוקות כאלה בבבלי שנחלקו אמוראי בבל בפלוגתא דאמוראי א"י שקדמו להם, וכמה פעמים לא נמסרה כלל מחלוקת אמוראי א"י. ואמנם גם מנזיר שלנו עצמו יוצאת הסוגיא המתנגדת לזו שלנו, ומתאימה ל"לשון" השאילתות: שם מגא (לפני "ת"ר"): מר בר רבאשי אמר כגון דע"ל כשהוא גוסס ונפק נשמתיה אדיתב וכו' — לפי זה מותר לכהן להכנס כשהוא גוסס (עי' א"מ), שלא כמסקנא דלמטה.

באחת הישיבות האחרות ובזמן יותר קדום לסידרה של מסכת נזיר שלנו, שנו אפוא כאן מחלוקת אביי ורבא ולא ידעו, או לא הזכירו, מחלוקת ר' יוחנן ורשב"ל.

[ד. בבלי וירושלמי נזיר]

ואמנם בבלי נזיר שלנו קרוב בכמה מקומות לירושלמי נזיר (למרות כל החילופים והניגודים שביניהם), ודווקא בכמה מהם הדברים עומדים בקשר עם רבא:

(1) ז ע"א: רבא אמר למה לך לאקשוויי כולי האי שאני התם דהא קתני הריני נזיר אחת, וזהו תירוצו של סתם הירוש' (נא ע"ג); שנייא היא דמר אחת.
(2) יא ב: איבעיא להו וכו' ת"ש וכו' א"ל רב הונא בריה דרב יהושע לרבא ממאי דהכי וכו'. והבעיא נמצאה גם בירוש' (נב ע"א), והבעיא נשנית אפוא גם בשיבת רבא.

(3) כ ע"ב: אמרי במערבא⁵⁷) אין הכחשה במונה (אחרי דברי רמי בר חמא⁵⁸) (לרב חסדא), כר' יוחנן בירוש' כאן (נב סע"ד).

(4) ל ע"ב: איבעיא להו פליגי רבנן עליה דר' יוסי וכו' — כזה בירוש' כאן נד סע"ג: הוון בעיי מימר ר' יהודה יודי לר' יוסי וכו'. שם: בעי רבא⁵⁹) וכו' אביו נזיר עולם וכו' — שאלה כיו"ב בירוש' שם. שם: בעי רבאשי וכו' = ירוש' שם סתם.

(5) לב א: איתמר מעשר רב נחמן אמר טעותו וכו' רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי וכו' א"ל רבא לרב נחמן לדידך וכו', בירוש' כאן (נד סע"א): היה יודע בו שהוא

55) למשל שבועות יס א = ירוש' ס"ב, לד ע"א, יומא ס ע"ב, אבל מוחלף בירוש' יומא פ"ה, מג רע"א.

56) ר"ה כ ע"ב, מו"ק ז ע"ב, ב"מ כז א וסנהד' עו ב.

57) כ"י מ' ורא"ש: במערבא אמרי.

58) כנוי כ"י מ'.

59) כ"י מ': רבה.

תשיעי וקריין⁶⁰) עשירי חבריא אמרין קדש, ר' יודן אמר לא קדש. מתנית' מסייעא לחבריא אמרו ב"ה לב"ש וכו' ואינן מקבלין מינהון וכו', זוהי תשובת רבא בבבלי.

6) לב ב: אמר רב יהודה אימא וכו' — סתם בירוש' ספ"ה (נד ע"ב): כיני מתניתא וכו'.

7) מב א⁶¹): אמר רב אחא⁶² לא שנו אלא בנויר טמא אבל בטהור לא מדגלי רחמנא בטמא יגלחנו אלמא בטהור רובו ככולו מחכו עליה במערבא טמא דבתער מנלן דיליף מטהור ליליף נמי טהור מטמא לשיור שתי שערות ותו לא מידי — בירוש' (נה סע"א): אמר רבי אלעזר וכו' ר' אמי כהדא דרבי אלעזר, רבי עזריה בעי וכו'⁶³.

8) נ ע"א: כדאמר ר' יוחנן לא נצרכה אלא לנפל שלא נתקשרו איבריו בגידין — בירוש' (נו ע"ב): שלא קרשו איבריו (ועי' לעיל).

9) סג סע"ב: צפה וכו' — סתם כאן, ובירוש' נז ע"ד בשם רבי (עי' לעיל). ומקומות שוים בשני התלמודים עוד הרבה, וכמובן גם חולקים, כרגיל בכל הבבלי והירושלמי.

מיוחד לנזיר הוא, שהתלמוד דוחה את הדיוק "הא" וכו'⁶⁴), בבסוס כזה, שהדיוק אינו מפורש במשנה, והא גופא קמ"ל" (בלשון התלמוד במסכות אחרות):

נא ב: מי קתני "הא מת", הא קמ"ל שום מת וכו' (ב"פ), נב א: מי קתני "הא לא גירד"⁶⁵), הא קמ"ל דכי גירד טהורה, אידך תיבעי לך, והשוה נא א: ה"ק גזו ובא לא גזו תיבעי לך⁶⁶).

והשוה נג א: על אלו דרישא למעוטי עצם כשעורה וכו' (כמו שמפורש במשנה זו) ועל אלו דסיפא למעוטי אבן] הסככות (שבמשנה הבאה!), כפשוטה של משנה. "הסככות" כנוסח התוס' ופי' הרא"ש (בשמ"ק), והמאירי הביא נוסח: למעוטי סככות ופרעות, והיא היא, שאין ספק שצ"ל: אבל הסככות, כלשון המשנה הסמוכה.

[ה. האמוראים הנזכרים בנזיר]

האמוראים הבבליים שנזכרו בנזיר, חוץ מרב ושמואל, רב הונא (ורבה בריה) ורב המנונא, רב יהודה ורב חסדא, רבה ורב ששת ורב יוסף, הם:

רב נחמן, כו ב — ב"פ (כ"מ), לב א, נט א.

רמי בר חמא (כרגיל רבא משיב עליו), י ע"א, כ ע"א⁶⁷), כב ב (מנדרים), נ ע"ב, נב ב, נה ב, סא א, סג א, סד א (9 פעמים).

60) [צ"ל: וקריין (= וקראו), ובסמך נשתבש "קריין" ל"קריין"? — עז"מ.]

61) כגי' הספרדית שהביא המאירי.

62) משמיה דר' אלעזר אמר לה, וכרגיל בבבלי וירוש'.

63) "תו"א ע' יוסי בן חנינא: כהדא דר' לעזר ור' עזריא בעי.

64) רגיל בבבלי, שהוא דוחה את הדיוק הראשון לשם דיוק אחר: לא תימא הא — אלא אימא הא — אבל אינו מחתר לגמרי על הדיוק.

65) כ"י מ' ותוס'.

66) כ"י מ' ורש"י ותוס'. 67) כנוסח כ"י מ', ולא "רב חמא".

ר' זירא (ומר בריה דרבינא), נע"ב.

ר' ירמיה, לבא, נע"א, נא.

אביי, יגא (רב רחומי לאביי), יט ב — ב"פ, כב ב, לא ב, לג א, לו א (מפסחים!), לח ב,

מב ב, מד ב, נע"א, נא ב, נב א, נב ב, סב א, סב ב, סד ב — ב"פ (17 פעמים).

רבא, ב ע"א⁶⁸), ד ע"א, ז ע"א — ב"פ, ט ע"ב, י ע"א — ד"פ, יא ב, יב ב, יג ב, יז א

(בניגוד לשבועות!), יט ב⁶⁹), כד א, כה א (השואה תמורה ובכורות), כו א, כז ב,

ל ע"ב⁷⁰), לב א, לב ב — ב"פ (כ"מ), לה א — ב"פ, לח ב, מ ע"ב, מב א (מב"ק!), מג א,

מד ב, מה ב, נע"א, נע"ב, נא א — ב"פ, נא ב — ב"פ, נח א (משבת ומנחות!), סא א — ב"פ,

סב א, סב ב, סג ב, סד ב — ב"פ, סה ב, סו א (46 פעמים)⁷¹).

רב נחמן בר יצחק, (כג ב — מהוריות), נו ב (אמרי — ארנב"י אף אנן נמי

תנינא), נט ב — כ"מ (אמר רב יהודה אמר שמואל — ארנב"י מאי ליעביד ליה ר'

יהושע לדקיה דלא ליסרו) שניהם סיומי-סוגיא של מסדר.

רב אחא בריה דרב איקא, כט ב.

רב כהנא, סד ב (א"ל אביי), לד ב, לח א, מג ב (והתני).

רב פפא, ז א, יט ב (לאביי), כד ב, לא א, לח ב, לט א, מג א, נע"ב (רב שימי בר

אדא⁷²), נא ב (רב שמואל בר אחא ל'), סו א (קמיה דרבא) (10 פעמים).

רב שימי בר אשי (תלמיד אביי ורבא ור"פ), כו ב (לר"פ), לב א.

רב רחומי, יגא — כ"מ (מאביי).

רב הונא בר מנוח (תלמיד רבא ור"פ), נא ב.

רב שמעיה (תלמיד רבא, עירובין מ"א), נב א.

מר זוטרא [בריה דרב נחמן], מז ב (הוריות יגא).

רב אשי, יז ב, כו א (ב"פ; ואיכא דאמרי אמר רב אשי), ל ע"ב, לא א (רבא

מברניש ל'), לו א (רב אחא בריה דרב אויא ל'), לז ב (לרב כהנא), מ ע"א (רבא מברניש

ל'), לח ב (רבא מפרזקא ל'), נו א, נז א (10 פעמים) (ועי' רבא!).

מר בר רב אשי, יז א, מג א.

מר זוטרא (תלמיד חבר דרב אשי), נז ב (מתני).

רבינא, יא א, לד ב, מב א (רב אחא מדיפתי ל', מב"ק!), לח סע"ב כנ"א שבגליון 4)

[3] פעמים).

[רבינא, מו ב = ר' אבינא, שם, וכ"ה ביומא].

מר זוטרא בריה דרב מרי (חבירו דרבינא), כב ב.

מאמוראי א':

ר' יוחנן ורשב"ל ור' אלעזר.

ר' אבהו, לה א, לח א (א"ר אלעזר).

ר' אחא, מב א — כנ"א המאירי (בירוש' בשם ר' אלעזר).

68) אמר רבא ואיתימא כד, ובנדרים סתם.

69) כג א — ב לקוח מהוריות.

70) כ"מ: רבה.

70a) חוץ מכ"ג א — ב הלקוח מהוריות.

71) כ"מ: שמואל בר אחא.

ר' דימי, לו א (מפסחים!).

ר' שמעון בר אבא ולא "שמך", כרגיל בבבלי, נט א⁷², נא א⁷³).

ראשי המדברים הם אפוא: רבא — 46 פעמים (מחזא "ואיתימא כדי");
אביי 17 (פומבדיתא); רמי בר חמא 9; רב פפא (נרש), 10; רב אשי 10
(ואיכא דאמרי אמר רב אשי); רבינא 4 (3) (שניהם: סורא); רנב"י (פומבדיתא,
מסדר), 2.

וכל הסימנים מראים על מחזא — פומבדיתא.

פירוש רש"י לנזיר — מיוחס לו בטעות, ובדפוס ווילנא הדפיסו שינויים מכ"י שזח"ה,
ובו מיוחס הפירוש לר' יהודה בר' נתן חתנו (ריב"ן). אבל גם זה אינו נכון. הפירוש
אינו פירוש הריב"ן ואינו כלל בדרך הריב"ן, ורבו שזוכר בו אינו כלל רש"י.
הפירוש הוא פירוש אשכנזי, שנתחבר מאחד מבני דורו של רש"י בוורמייזא,
מאחד מתלמידי ר' יצחק הלוי רבו של רש"י. ואפשר שהוא רבי מאיר בר שמואל
(אביו של ר"ת), שחיבר פירושים מפי ר' יצחק הלוי. ובליקוטים משמ"ק שבס' ברית יעקב
לר' יעקב פייתוסי (ליורנו תק"ס) מדף קטז ע"ג והלאה עירבב פי' שני עם המיוחס
לרש"י ("רש"י כ"י").

התוס' — תוס' תלמידי רבי' פרץ מקורביל.

הערה לנזיר זא: אמר רבא שהחזיק בדרך, במובן: שהתחיל כבר ללכת. "אחז דרך" (איוב יז ט),
באשורית harāmu šabātu, "החזיק בדרך", "פנה לדרך". [אמר עצ"ם: הערה זו מצאתיה בקטע מחק
שבטיסה וראיתי להביאה].

[הערות בירושלמי נזיר]

1) ירוש' נזיר, נא ע"ב: הריני (נזיר) מן החרצנים וכו'. כיני מתניתא או מן החרצנין
או מן הזגין או מן התגלחת או מטומאה, אם אמ' בכולן נזיר כר' יהודה עד שזוכר ווים.
ברם רבי מאיר [אפילו] (לא) הזכיר ווין. הריני נזיר ונזיר נזיר שתיים דהוה יכיל מימר
הריני נזיר. [הריני נזיר [ואחת הרי זה] נזיר שתיים, הריני נזיר [ואחת ועוד שלש, הריני
נזיר ו] אחת [ועוד] וש(ת)ש(וב נזיר ארבע.

המפרשים נדחקו בפירושו (ועי' נועם ירושלמי), אבל הוא מתפרש ע"פ שיטתו, בירוש'
שבועות פ"ה ה"ה (לו ע"ב—ע"ג) וגטין (נ ע"א—ע"ב), שלר"מ בין בוים ובין בלא ווים
"כלל ופרט הוא", ולר' יהודה "אם אמר חטין (ו)שעורין (ו)כוסמין כלל ופרט הוא, אם אמר
חטין ושעורין [ו]כוסמין כלל שאין עמו פרט⁷⁴. ור' יוחנן אומר (שם ושם): ושואל אני
בשלום פלוני חזקה על הכל חתם. שואל אני בשלום פלוני לא חתם אלא על שאילת שלום
בלבד, ואמרו שם: מודה ר' יוחנן שאם הזכיר גירושין לכל אחת ואחת שצריך ליתן טופס
ועדים לכל אחד ואחד. חייליה דר' יוחנן מהדא (נדריים פ"ט מ"ז) שא(י)ני נהגה לזה לזה
קרבן לזה (בגטין: ולזה) קרבן צריכין פתח לכל אחד ואחד⁷⁵). וסוגיא זו מתאימה לנו' ישן

72) ד"ו וכ"י מ'.

73) כ"י מ'.

74) מוגה מבין ירוש' גטין ושבועות.

75) וכ"ה בכ"י ק' ובקטע ק' 61, "לזה" ג"פ, במ"ר והו' לו: לזה לזה — ולזה, וכ"ה בתוס' נדריים
פה א, ועי' תוס' שבועות לח א.

בבבלי: בלא לך מודינא לך בולא לך פליגנא עלך, וכ"ה בברייתא בקידושין מד א: ר' יהודה אומר שבועה לא לך לא לך לא לך חייב על כל אחת ואחת⁷⁶). ובקידושין פ"ב מ"א שנינו, האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת וכו' בזו ובזו אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת וכו', ואמרו בירוש' שם סב ע"ב: "בזו ובזו ובזו⁷⁷". מאן תנא ווין רבי יודה ברם כר' מאיר או בזו או בזו או ביו" (שגם בוויין לר"מ פרט הוא), ואמרו שם למטה: אמר ר' יוחנן דברי ר' יודה נכללין ("כלל") בקרבן אחד ונפרטין בשלשה קרבנות. כמה דהוא אמר תמן נכללין בקרבן וכו' כן הוא אמר הכא נכללין בקידוש אחד ונפרטין בשלשה קידושין.

גי' הירוש' במשנה "הריני" כנו' מי"ר וכ"ק והוא מפרשו לר"מ כסתם משנה. ואם אמר בכולן נזיר, הריני נזיר מן החרצנים, הריני נזיר מן הזגין וכו' לר' יהודה עד שיזכיר ווי"ם, שאם לא כן הוא נזיר שתיים, אבל לר"מ אפי' לו⁷⁸ הזכיר ווי"ם נזיר שתיים, שפרט הוא. ואח"כ מביא הירוש' התוס', נזיר פ"א ב (בבלי ח ע"ב). והירוש' מפרשו שהנזיר אמר כך: הריני מן החרצנים ומן וכו', ומפרשו: או—או—, כר"מ. שאם לא כן פשיטא.

(2) ירוש' נזיר נא ע"ב:

"אלא אחת ליי"ב חודש" — ליתא בתוס' (וכן במשנה), ובתוס' צוק': שזה נזיר לעולם (= עולם), והוא כשיטת הירוש' שלרבי אין נזיר עולם מגלח אלא אחת ליי"ב חודש, ובדפוסים: שאין זה נזיר עולם, וזו בשיטת הבבלי.

"שמגלח לאחר שנים עשר חדש" — כן הוא בכי"ל, ולא יותר, והוסיף המגיה כבד"ו אבל שלא במקומו, וצ"ל (כק"ע ופ"מ): חדש > אם באומר כמינין שערו ראשי כל עמא מודיי שמגלח אחת לשלשים יום < אלא וכו'.

"האסורין ועוד מן הדא" — חסר, וצ"ל (ע"פ הבבלי ח ע"ב: ומי שאני ליה לרבי מנין וכו'): [מתניתא פליגא על ר' זירא כימות החמה כמינין ימות החמה נזיר שלש מאות וששים וחמש נזירות כמינין ימות החמה, כימות הלבנה כמינין ימות הלבנה > נזיר < שלש מאות וחמשים וארבע > נזירות כמינין ימות הלבנה רבי אומר עד שיאמר הריני נזיר נזירות כימות החמה כמינין ימות החמה כימות הלבנה כמינין ימות הלבנה < (תוס' פ"א ג)] ועוד מן הדא וכו'.

"כרבי הוא הוסיף רבי יודה אבשלום וכו'" — צ"ל: [ויידא אמרה על דרבנין, שהוא מגלח אחת לשנים עשר חודש, תני רבי יודה] אבשלום וכו', וכנו' מדר"י בשלח שירה פ"ב 123, ולא כנו' התוס' סוטה פ"ג טז (הנשיא) ומדרשב"י (אפשטיין-מלמד 75) ובבלי כ"י מ' ורא"ש בשמ"ק (ורש"י הגיה), ועי' ילקוט שמואל.

(76) לפי תוס' שבועות שם באחרון: ולא!

(77) כ"ה ג"פ בכמה כ"י, וכן בהתקדשי.

(78) כצ"ל, וזו עיקר כחנת הגליון שבכ"ל להגיה "אפילו" במקום "לא".

ו. מסכת סוטה

ר"ת בס' הישר סי' קכ"ב היה הראשון¹) שהעיר על ה"סוגיות ההפוכות" או "המוחלפות", ממסכת למסכת, והביא שורה של דוגמאות, ואומר שהם כמו "איכא דאמרי" הרגיל בתלמוד: "איכא דאמרי לה הכי", "לישנא אחרינא אמרי לה"; וכמו "בסורא מתנו הכי בפומבדיתא מתנו", וכדומה; "ר' פלוני מתני ור' פלוני מתני", "מאן דמתני הא לא מתני הא", וכדומה. זאת אומרת — אם נדבר בלשון המדע — ששתי מסכות אלו החולקות זו על זו במסירת דברי אמורא פלוני, או בסוגיית המשנה, או בכל המשא-והמתן — שתי עריכות הן, של ישיבות שונות וזמנים שונים: של מסדרים שונים.

והמסכות השונות נבדלות לפעמים גם בשיטת לימודן, גם בסגנוןן וכלשונן. אלא שעיקר החומר היה מסודר בכל ישיבה וישיבה ובכל תלמוד ותלמוד: מכאן ההקבלות השוות ממסכת למסכת, אפילו ממסכות כאלו, שהן חולקות זו על זו בכמה דברים.

ולזה נוספה גם עבודת-הסידור של רבנן סבוראי, שהעבירו בכמה מקומות מימרות ממסכת למסכת, יישרו את הַקֶּבֶב. וטשטשו לפעמים קרובות את החילוקים. אלא שא"א לי להאריך כאן בכל השאלות האלה: אנו עסוקים עכשיו בסוטה, ועלינו לבדוק את יחסה של מסכת סוטה לשאר התלמוד.

[א. הקבלות שוות]

וודאי שישנן גם בסוטה כמה וכמה הקבלות שוות לשאר מסכות, כמו:

- (1) זע"א: תרי ואיהו וכו' (עד הפיסקא) = קידושין פ"ב—פא א.
- (2) חע"א: למימרא וכו' (עד הפיסקא בע"ב) = סנהדר' מה א.
- (3) טו א: ומקטירו בכלי שרת, [אטו] בכלי שרת וכו' = פסח' סה ב ויומא סז ב²).
- (4) יז א: והא לית וכו' הנקי כתיב = קידושין סב א (ועי' שבועות לו א).
- (5) שם: דרש רבא וכו' דרש רבא בשכר וכו' (עד המשנה) = חולין פח ב—פט א.
- (6) יט א: א"ל ר' אלעזר וכו' = קידושין לו ב.
- (7) כע"א—ע"ב: א"ר יהודה אמר שמואל משום ר"מ וכו' = עירובין יג א—ב.
- (8) כע"ב: למימרא דבעיתותא מרפיא וכו' = נדה עא א (לנדה פ"י מ"ד), עי' תוס'.

- (1) אחריו בתוס' מנחות נח ב ותוס' שני לב"ק שבשמ"ק קיו א ואצל כמה מן הראשונים, ועי' שארית יוסף לר' יוסף חירגא נתיב המתוך כלל י, נתיב הפירוש דף כו ב, וביחוד נתיב הפלוגתא כלל ב.
- (2) ועי' שם רש"י ותוס'.

- (9) כב א: ת"ר איזהו ע"ה וכו' = ברכות מז ב.
 (10) כג ב: מ"ט ורגמו וכו' = סנהדר' מה א, וסוף הסוגיא דסנהדר' — לעיל ח ע"א.
 (11) מ ע"ב—מא א — כל הגמרא למשנה זו, שישנה גם ביום א, נמצאת בלשונה ביום א סט א—ע ע"א.

[ב. סוגיות שאולות]

ויש שסוגיא שבסוטה לקוחה ישר ממסכת אחרת, או שהיא נסמכת על סוגיא, או על שקלא וטריא הנמצאת במקום אחר, ורומזת למחלוקת אמוראים המפורשת שם, וכאן לא נתפרשה כלל:

(1) יד ב: ונותנה לכלי שרת ומקדשה בכלי שרת. שמעת מינה כלי שרת אין מקדשין אלא מדעת. אימא נותנה בכלי שרת לקדשה וכו' — במנחות ז ע"א: א"ר יוחנן זאת אומרת כלי שרת אין מקדשין אלא מדעת, ושם עזב פירשו אביי ורב פפא מחלוקת חזקיה ור' יוחנן: לאביי — סובר חזקיה מקדשין ור' יוחנן אין מקדשין, ולר"פ — לכ"ע מקדשין, ואיכא דאמרי "ר"פ אמר דכ"ע כ"ש אין מקדשין וכו', וכ"איכא דאמרי" זה אמרו סתם בסוכה ג ע"א בשם חזקיה אין מקדשין⁴, וזעירי אומר בסוכה שם (מט סע"ב): מקדשין, ובמנחות צ ע"א אומר רב: ז"א כ"ש מקדשין וכו' רבינא (כ"ר א': רבא) אמר לעולם אימא לך כ"ש אין מקדשין אלא מדעת וכו'. אבל בסוטה כאן דוחה סתם התלמוד את "ש"מ כ"ש אין מקדשין", ע"י "אימא": ז"א לא כאביי במנחות ולא כרב פפא בא"ד שם, ולא כרבא (או רבינא) במנחות צ ע"א, אלא כר"פ בלשון ראשון שבמנחות.

(2) טז ע"ב: ת"ר⁵ הקדים עפר (בתוס': "אפר") למים (בפרה, ולא כרש"י) פסול ור"ש מכשיר, מ"ט דר"ש דכתיב ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת ותניא⁶ אמר ר"ש וכי עפר הוא והלא אפר הוא וכו' נאמר כאן (בפרה) עפר ונאמר להלן (בסוטה) עפר מה להלן עפר ע"ג מים וכו' ומה כאן (בפרה) הקדים עפר למים כשר אף להלן הקדים עפר למים כשר והתם (כ"מ: והכ"י!) מנלן תרי קראי כתיבי כתיב [הכ' ונתן] (כ"מ) עליו אלמא אפר ברישא וכו' — הכל בתמורה יב, אבל הסוגיא לקוחה מתמורה בלשונה, שכן כמו שראינו הנוסח בכ"מ: והכא (ולא ו"התם", בד"ו: והת') — כתיב הכא, כמו בתמורה שם, ושם נאמרו הדברים בקשר עם משנת תמורה (פ"א מ"ה) "אין מי חטאת נעשין מי חטאת אלא עם מתן אפר" (מאן תנא — דלא כר"ש דתניא), ושם "והכא" מתאים, וכמו "כאן" בברייתא זו דספרי.

הסופרים הגיהו "והתם" במקום "והכא", וחילופים כאלה רבים ביחוד בסוגיות שהועברו ממקום אחר, וכיו"ב למשל בפסח' לא ב: הכא משום ריחא בעינן שלשה טפחים התם משום איכסויי מעינא הוא ולא בעי שלשה, שבכ"י מ': התם וכו' הכא, מפני שהכל לקוח מב"מ מא, וכיו"ב הרבה ז).

- (3) גם כאן בסוטה, בע"י: דברי ר"א ר' יהושע אומר, וע"י תוס' כאן ושם.
 (4) ובזה נסתלקה קושיית התוס' במנחות ז ע"א וסוכה, אבל בירוש' סוכה שם, נד ע"ד מוחלטת המחלוקת שבבבלי סוכה.
 (5) תוס' פרה פ"ג.
 (6) ספרי חוקת פס' קנה, וע"י שם פס' י.
 (7) ע"י ד"ס שם.

רש"י פירש: הקדים עפר למים בסוטה, ולהלן פירש: ורבנן, דאמרי לעיל בסוטה הקדים עפר למים פסול אמרי לך בפרה נמי פסול וכו'. ונראה שפירש כך, מפני "הקדים עפר", אבל גם בברייתא השניה: ומה כאן הקדים עפר למים וכו'. אבל "רבנן" דר"ש עוסקים בפרה, ובתמורה שם: ותנא דידן (תנא של משנת תמורה?), אלא שבכ"י מ' ול"א בר"ג: ות"ק.

(3) כד ב: אלא טעמא דכתיבי הני קראי ("דממעטי ארוסה") הא לאו הכי הוה אמינא ארוסה שתיא והא כי אתא רבי אחא וכו' מבלעדי אישך משקדמה שכיבת בעל לבועל וכו'. אמר רמי בר חמא משכחת לה כגון שבא עליה ארוס בבית אביה. דכוותה גבי שומרת יבם כגון שבא עליה יבם בבית חמיה וכו' אשתו מעלייתא היא דהאמר רב קנה לכל ("דתנן הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד דהיינו בזנות קנה ואמר רב קנה דקתני מתני' קנה לכל אם כהן הוא מאכילה בתרומה ויורשה ומיטמא לה ומשקה ופוטרה בגט") כשמואל דאמר לא קנה אלא לדברים האמורים בפרשה ("לקום על שם אחיו בנחלתו ולפוטרה בגט") — הכל לקוח מיבמות נח א—ב, ושם רבא הוא דפריך על משנתנו: אמר רבא ותסברא דהא מתרצתא היא והא כי אתא וכו'. ומכיון שעיקרה ביבמות שם, על-כן לא הובאו כאן דברי רב ושמואל אלא ברמז, שכן הובאו ונתפרשו באורך באותו פרק (נו א). ודברי רב פפא ביבמות שם העברו לדף כה ע"א.

(4) כה א: ת"ש ארוסה ושומרת יבם לא שוות ולא נוטלות כתובה, מישתא הוא דלא שתיא הא קנוי מקני לה, למאי לאו להפסידה כתובתה. אמר אביי לא לאוסרה עליו, רב פפא אמר להשקותה כשהיא נשואה כדתניא אין מקנין לארוסה להשקותה כשהיא ארוסה אבל מקנין לארוסה להשקותה כשהיא נשואה — ביבמות שם (נח ב): רב פפא אמר האי תנא הוא ("לעולם דקינא לה כשהיא ארוסה וכו' האי תנא הוא דלית ליה הך דרשא" דאין האיש מנוקה) דתניא וכו'.

ודברי רנב"י שם, "על ידי גילגול" לא נזכרו כאן כלל.

(5) כה סע"א: מתו בעליהן עד שלא שתו ב"ש וכו'. במאי קמיפלגי ב"ש סברי שטר העומד ליגבות כגבוי דמי וכו' — ביבמות לח ב מפרשה כך רבא, ואביי חולק עליו שם, אבל אח"כ קיבלה מיניה ומפרשה כך בכתובות פא א⁸).

ושם ושם מובא: או שוות או לא נוטלות, ושואל התלמוד: או שוות, והביא האיש את אשתו אמר רחמנא וליכא, אלא [אימא] מתוך שלא שוות לא נוטלות כתובה, וכתבו התוס' ביבמות שם: הא דגרס במסכת סוטה לא שוות ולא נוטלות כתובה, כתבו שם כמו שמגיה הש"ס כאן. ובכתובות: משמע דבסדר המשנה גרסינן או שוות ולא כמו שהיה כתוב שם בספרים לא שוות. ותימא דהתם עיקר מילתיה ולא פריך לה כלל.

אבל היא הנותנת, מכיון שהתלמוד בסוטה לא העיר על זה כלום, ודאי שכך היה הנוסח שלהם במשנה לא שוות ולא נוטלות, כנוסח משנת הירוש', כ"י מ', הו' לו, ועוד⁸).

(6) כו ב: ושאינו איש, למעוטי מאי וכו' אלא למעוטי מאי אמר רב פפא למעוטי בהמה דאין זנות לבהמה. אמר ליה רבא מפרזקיא לרב אשי מנא הא מילתא דאמור רבנן אין זנות לבהמה וכו' (עד): ולא ארבעה — הכל מן "אל רבא" וכו' לקוח מיבמות

(8) עי' תוס' שם.

(8^a) [ועי' מה שכתב מו"ר זצ"ל ב"מבוא לנוסח המשנה", ח"ב עמ' 524.]

נט ב, ו"רבנן" אלה, הם הם שנוכרו שם, רבי, שמואל וברייתא ועוד. והדברים הועברו משם גם לתמורה ל ע"א.

(7) שם: ואלא ש"ז ל"ל (מכיון דלשמואל, לעיל שם, גם שחוף, ד"לאו בר הכי הוא", מקנין על ידו) מיבעי ליה לכדתניא ש"ז פרט וכו' הניחא למ"ד העראה וכו' (עד סוף העמוד) — לקוח מיבמות נה ב, ושם רבא אמר לה: אמר רבא למה לי דכתב רחמנא ש"ז בשפחה חרופה וכו' דסוטה ל"ל לכדתניא וכו' קמ"ל.

ושם נחלקו באותו ענין שנרמז כאן ע"י "הניחא למ"ד — אלא למ"ד": אמר שמואל העראה וכו', וע"כ הסתפקו שם ברמז.

(8) ל ע"א: ר"מ ור' יוסי וכו' כולו סבירא להו דאין שני עושה שלישי בחולין, ר"מ דתנן וכו', ר' יוסי הא דאמרן, דאם איתיה לייתיה (בברייתא דדף כט ע"ב) לרביעי בתרומה ולחמישי בקודש — בפסח' יח ב: א"ל רבינא לרבאשי והא אמר רבא לא ר' יוסי סבר כר"ע וכו' א"ל ר' יוסי בשיטת ר"ע רבו אמרה וליה לא ס"ל דתניא א"ר יוסי מנין וכו' ואי ס"ד סבר כר"ע ניתני נמי רביעי בתרומה וחמישי בקודש. ואנו צריכים לומר, שדברי "רבה בר אסי אמר רב" הם רק "כולהו סבירא להו דאין שני עושה שלישי בחולין", והפירוש "ר"מ דתנן" וכו' — הוא של סתם התלמוד, ועי' בסמוך.

(9) שם: ר' יהושע דתנן וכו' שלישי שני בקודש ואין שני בתרומה בחולין שנעשו על טהרת תרומה ("באיוו חולין אמרו שהאוכל שלישי שלהן נעשה שני לקודש, בחולין שנעשו על טהרת תרומה"), על טהרת התרומה אין על טהרת הקודש לא, אלמא קסבר אין שני עושה שלישי בחולין — רש"י מגיה: חולין גרידי לא, "ומאן דגריס על טהרת הקודש לא" מפרש לה בדוחק.

אבל הדברים לקוחים מחולין לג ב: א"ר אלעזר א"ר הושעיא הכא (משנת חולין, ידיים שניות עושות שלישי) בחולין שנעשו על טהרת הקודש עסיקנן (דשני עבד בהו שלישי) ודלא כר' יהושע דתניא וכו' בחולין שנעשו על טהרת תרומה על טהרת תרומה אין על טהרת הקודש לא, קסבר חולין שנעשו על טהרת הקודש לית בהו שלישי (ועי' שם לד ב).

(10) מא ב: שבחיהו מכלל דשפיר עבד האמר רבאשי אפי' למ"ד נשיא שמחל וכו' מלך שמחל וכו' מצוה שאני — כיו"ב בסנהד' יט ב. אבל בקידושין (לב ב) אמרו: אמר רבאשי אפי' למ"ד הרב שמחל וכו' נשיא שמחל וכו' מיתבי מעשה בר"א וכו' אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רבאשי אפי' למ"ד נשיא שמחל וכו' מלך שמחל וכו'.

סוטה וסנהד' הם אפוא כמסקנא דקידושין. וכן בכתובות יז א הובאה מימרא דרבאשי כמסקנא, וכל הלשון בכלל דומה שם לסוטה: שבחיהו מכלל דשפיר עבד והא אמר ר"א וכו', אבל התירוץ הוא: פרשת דרכים הואי (ועי' תוס').

(11) מח א: אמר רבאשי ש"מ כי מתחיל חורבא בסיפא מתחיל שנאמר חרב בסף ואבע"א מהכא ושאינה יוכת שער אמר רבאשי לדידי חזי ליה ומנגח כי תורא — מימרא דמר בר רבאשי לקוחה מב"ק כא א ושם מקומה; אבל כאן אין לה ענין, שהרי הוא מפרש "שער" מלשון "שעירים" (וכך פירש"י), אבל כאן מוכיח מן הפסוק שהחורבן מתחיל מן ה"שער" הסף!

[ג. סוגיות מוחלפות]

וישנן כאן בסוטה גם „סוגיות מוחלפות“, אם בחלקן או בכל היקפן, משאר התלמוד:

(1) יח ב: אמר רב המנונא שומרת יבם שזינתה אסורה ליבמה, ממאי מדקתני שומרת יבם וכנוסה אא"ב אסירא משום הכי מתנה בהדה וכו'. אמרי במערבא לית הילכתא כרב המנונא, אלא הא דקתני שומרת יבם וכנוסה הא מני ר"ע היא דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין וכו' — סוגיא זו היא מוחלפת מיבמות צבב וגטין פ"ע"ב. ביבמות שם: (למשנה שם: האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך ואח"כ מת בנך ונשאת וכו' תצא והולד ראשון ואחרון ממזר, אמרו בע"א: ת"ר זו דברי ר"ע שהיה אומר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין אבל חכ"א אין ממזר מיבמה, תוס' פ"א) אמר רב מנין שאין קידושין תופסין ביבמה וכו' ושמאל אמר בעניותינו צריכה גט וכו'. א"ל רב מרי בר רחל לרבא שי הכי אמר אמימר הילכתא כוותיה דשמאל אמר רבא שי השתא דאמר אמימר הילכתא כוותיה דשמאל וכו'. אמר רב גידל וכו' אמר רב יבמה קידושין אין בה נישואין יש בה וכו' וא"ב ע"א מאי נשואין יש בה בזנות כדרב המנונא (ומיתסרא איבם) וכו' ⁹). א"ר ינאי בחבורה נמנו וגמרו אין קידושין תופסין ביבמה א"ל ר' יוחנן לא משנתינו היא זו וכו' א"ל ר"ל אי לאו דקלסך גברא רבה הוה אמינא לך אנא מתניתין ר"ע היא וכו', ובגטין שם: כל עריות שאמרו וכו', נישאו אין זינו לא («אינה אסורה להתייבם») לימא תהוי תיובתא דרב המנונא דאמר וכו' לא נישאו והוא הדין לזינו וכו' ואיכא דאמרי נישאו והוא הדין לזינו לימא מסייע ליה לרב המנונא וכו' לא נישאו דווקא משום דמחלפא באשה שהלך בעלה למדה"י.

ולא דחו כלל «הא מני ר"ע היא», אע"פ שבתוס' גטין שם (פ"ח ו) מפורש „דברי ר"מ שאמר משום ר"ע“ (ע"י תוס' שם). אבל סוגיא של סוטה מתאימה לגמרי לירוש' כאן יח ע"ב (ע"י תוס'): אמר רבי בא בר ממל מאן תנא שומרת יבם ר' עקיבה דרבי עקיבה אמר יש ממזר ביבמה, אמר ליה רבי אילי מה איכפת ליה ממזר גבי קינוי. התורה אמרה וקנא את אשתו אפילו מקצת אשתו. אמר רבי שמי (משיב על דברי ר' אילי): ולא כן א"ר ינאי נמנו וכו' (כמו בבבלי יבמות, עד): יכול הוא פתר לה כרבי עקיבה דרבי עקיבה אמר יש ממזר ביבמה. ויתיבניה (=דברי ר' שמי הם) מה איכפת לה ממזר גבי קינוי וכו'. שומרת יבם שזינת רבי לעזר אמר מותרת לביתה רבי יהושע בן לוי אמר אסורה לביתה וכו'. אלא כיני מאן דמר מותרת לביתה דרבנן דלא כרבי עקיבה. ומאן דמר אסורה לביתה רבי עקיבה דלא כרבנן. אמר רבי ינאי שומרת יבם שזינת מותרת לביתה ¹⁰) וכו'. ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו מעשה היה וכהנת הייתה והתירוה לביתה. אמר ר' יוסי בי רבי בון אף לא מכות אין בה.

(2) כב א: דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו — בכל התלמוד ¹¹) שואל: הותרה לו ס"ד אלא נעשית לו כהיתר.

(3) כג ב: האיש מדיר וכו' א"ר יוחנן הלכה היא בגזיר — כטא פליג עליה ר"ל, וישנה שם סוגיא שלמה בזה.

(9) „ורבא שי — לית ליה דרב המנונא“, רש"י, אבל ע"י רמב"ן.

(10) ע"י תוס', ונראה שהוא ר' ינאי ב'.

(11) בגטין שתי פעמים במסכת אחת, ביומא — שתי פעמים בסוגיא של אגדה אחת, פו ב, סו א!

(4) שם: האיש נתלה ואין וכו' מ"ט וכו' — בסנהדרין מוא דחי לה, ולומד מן "וכי יהיה באיש" (עי' תוס').

(5) כה סע"א: מתו בעליהן עד שלא שתו בש"א וכו' — אין כאן שאלת התלמוד ביבמות ובתרומות: או שותות וכו' (עי' לעיל).

(6) כז סע"א: רב אשי אמר כשם שחיגרת וגידמת לא היתה שותה (ס"ז 235) דכתיב והעמיד הכהן וכו' — כבר העירו התוס' על סנהד' מה ב: א"ל מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי ומי לא בעינן קרא כדכתיב והתנן היה אחד מהן גידם וכו' מ"ט לאו משום דבעינן קרא כדכתיב — לא שאני התם דכוליה קרא יתירא הוא, והתוס' מתרצים: "דרב אשי מהדר למר קשישא לפי סברתו דבעי למידק ממתני' וכו' מיהו רב אשי ס"ל דבעינן קרא כדכתיב"! אבל כפשוטן של דברים "סוגיות מוחלפות" הן.

(7) מב א: אימא סגן, סגן לאו ממונה הוא דתניא אמר ר"ח סגן הכהנים למה סגן ממונה וכו' — כבר העירו התוס' על סנהד' יט א: ת"ר (תוס' פ"ד) כשהוא עובר בשורה לנחם את אחרים סגן ומשוח שעבר בימינו וכו' אמר רב פפא ש"מ וכו' ש"מ היינו סגן היינו ממונה ("מתניתין"), ותירוצם דחוק.

(8) ובאחרונה — לח ב: ותנן נמי ("בברכות") אם הבטחתו שנושא את כפיו וחרור לתפלתו רשאי והוינן בה הא לא עקר ("בעבודה") אלא דנד פורתא וכו' — בברכות אין זכר לזה.

[ד. סוגיות מועברות וכפולות]

וישנן בסוטה העברות ממקום למקום וכפילות באותה המסכת, מה שאינו רגיל בתלמוד, ונמצא רק בב"ב קנט ב: שהוא דאמר ליה לחבריה נכסי דבר סיסין מוכנינא לך וכו' ורמי דרבא אדרבא ודר"ג אדר"ג דההוא דא"ל לחבריה מאי בעית בהאי ביתא וכו' — הכל כמו בדף כט ב — ע"א: והוא דא"ל לחבריה מאי בעית וכו' ורמי דרבא אדרבא ודר"ג אדר"ג דההוא דא"ל לחבריה וכו'. וכבר העירו התוס' שם (קנט ב:): מיהו תימא היא שמביאו הגמרא שני פעמים במסכת אחת כאן ובחזקת הבתים. ובסוטה:

(1) מ"ב: השתא דאמרת עד אחד מהימן אידך חד היכי מצי מכחיש ליה והאמר עולא וכו' אמר לך עולא תני לא היו עורפין וכו' תנן עד אחד אומר ראיתי את ההורג וכו' — כל הסוגיא של דף לא ע"ב, מותאמה למשנת עגלה ערופה.

אבל ראינו שהירוש' מוסר לעיל בשם ר' יוחנן: כאן (בסוטה) לא היתה שותה ובעגלה ערופה היו עורפין, וא"כ בוודאי גם ר' יצחק, תלמידו של ר' יוחנן, אמר דבריו לענין סוטה ולא לענין עגלה ערופה. אלא שהעבירו את כל הסוגיא בלשונה למשנת עגלה ערופה.

(2) וכן מא ב: והמלך עומד ומקבל וקורא יושב אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא עומד. עומד מכלל דיושב והאמר מר אין ישיבה בעזרה וכו', כדאמר רב חסדא בעזרת נשים ה"נ בעזרת נשים.

הענין אינו מתאים כאן כלל, שהרי כאן מפורש: והוא יושב עליה, וקורא יושב¹². אבל הכל הועבר לכאן מדף מ"ב: וכ"ג עומד ומקבל וקורא וכו' עומד מכלל דיושב וכו'.

(12) עי' תוס' הרא"ש, והוא הגיה מה שהגיה!

ועיקר דברי רב חסדא לענין פרשת המלך נאמרו, שהרי ברייתא זו, שהביא הבבלי (מ ע"ב, יומא סט ב) — בפרשת המלך נשנית, כמפורש בתוס' סוטה פ"ז יג¹³), ואי אפשר אפוא לומר כאן בענין פרשת המלך: כדאמר — הכא נמי!

(3) השא"ה קטנה: ישנה גם בדף י ע"א: מנא ידע (ר"נ) א"ד מיחש הוה חש ביה וא"ד מרביה שמע ליה וא"ד סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם, — שהכל לקוח מדף ד ע"ב לענין שיעור טומאה ולהלכה (ועי' ידים פ"ד מ"ג)! ושם ישנה בעיקר גם בירוש' טז סע"ג: אית דבעי מימר וכו' ואית דבעי מימר בעל ופירש, אית דבעי מימר סוד וכו'.

[ה. מסורות שונות]

אשר למסורות אחרות של ישיבות שנזכר בסוטה:

(1) מ ע"א: רבי סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך נהרדעאי אמרי משמיה דרבי סימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו על שאנו מודים לך. (בירוש' ברכות פ"א, ג רע"ד בשם ר' סימאי — מעין שניהם!)

בסנהד' יז ב: אמוראי דנהרדעא רב חמא; „נהרדעאי אמרי" רגיל בתלמוד. (2) ט ע"א: בסאסאה בשלחה תריבנה למה לי לכדרב חנינא בר פפא דא"ר חנינא בר פפא אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה („איבודה מן העולם") שנאמר בסאסאה בשלחה וגו' איני והאמר רבא¹⁴ שלשה כוסות האמורות במצרים וכו' וכי תימא הנך אזדו והני אחריני נינהו והתניא (תוס' קידוש פ"ה) אמר ר' יהודה מנימין גר מצרי וכו'. אלא אי איתמר הכי איתמר א"ר חנינא בר פפא אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה וגו'. אמר ר' חנינא בר פפא דא"ר חנינא בר פפא אהא („מן המקרא הזה") מ"ד כי אני ה' לא שניתי וכו' (תנח' נצבים א!).

אממר מנהרדעא לא הגיה אפוא את דברי רב חנינא בר פפא, אלא שנה אותם כמו שהם והסמיכם לפסוק אחר (אפשר על יד הפסוק הראשון).

אממר לא שנה אפוא „איני וכו' אלא אי איתמר" וכו'. ואמנם כבר העיר רש"י: מנימין לית ליה הא דאמר בברכות (כח א) וכו' שכבר עלה סנהריב ובלבל את כל האומות והכי נמי קתני בתר דהך מילתא בתוספתא דקידושין אמר לו ר"ע מנימין טעית שכבר עלה סנהריב ובלבל וכו'.

(3) במקום אחד (ה ע"ב—ו ע"א) נמסרו שלשה נוסחאות של מימרות של ר' יוסף ואביי: ואם מת חולצת, אמאי תתייבם נמי יבומי, אמר ר' יוסף אמר קרא וכו' לאיש אחר ולא ליבם¹⁵), א"ל אביי אלא מעתה חליצה נמי לא תיבעי וכו' ואית דאמרי אמר ר' יוסף וכו' א"ל אביי וכו' ואיכא דאמרי אמר ר' יוסף וכו' א"ל אביי וכו'. ואח"כ: ה בא אמר ק"ו („האי דקתני מתני' ולא מתייבמת ק"ו") וכו' א"ל אביי וכו'.

(13) עי' משיכ בתרביץ ש"ה 55 הערה 1.

(14) חולין צב א: והיינו דאמר רבא.

(15) רבא אמר לה בקידושין (עי' משיכ בס' הריב"ן לכתובות פא א), כנוסח כ"י מ', ואביי כנו' הריב"ן, בכתובות שם.

[ו. בבלי וירושלמי]

אשר לתלמודה של א"י, שהתלמוד בסוטה השתמש בו, העירותי כבר¹⁶
על "אמרי במערבא" שנמצא בירוש'. כיו"ב:

(1) בדף כב א: מאי קטן שלא כלו לו חדשיו הכא תרגימו זה ת"ח המבעט ברבותיו
ר' אבא¹⁷ אמר זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה — בירוש' שם יט ע"א: ר' חלקיה
בשם ר' סימון זה שהוא גדול בתורה שלא בפירקו ומבזה גדולים ממנו; זהו
באמת "הכא תרגימו" של הבבלי!

(2) "כי אתא רב דימי אמר" נמצא כאן, כא א (אגדה) ומגב שורה של
מימרות של רב דימי בשם ר' יוחנן, ואחריה קבוצה של ר' יצחק בשם ר' יוחנן,
שהן משלימות ומוסיפות (או חולקות) על אלו של רב דימי ונסדרו כשתי קבוצות לא לפי
העניינות אלא לפי המוסרים:

לא חילל ולא חיללו פרט למבריק ולמרכיב, והא אנן תנן אחד הנוטע ואחד המבריק
ואחד המרכיב אמר ר' זירא אמר רב חסדא ל"ק כאן בהרכבת איסור כאן בהרכבת היתר
וכו' כי אתא רב דימי א"ר יוחנן הא מני ר"א בן יעקב היא וכו'. כי אתא
רב דימי א"ר יוחנן משום ראב"י ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל
שנותיה וכו' כי אתא רב דימי א"ר יוחנן משום ראב"י מת תופס ארבע אמות
לק"ש וכו'. אמר רבי יצחק אר"י משום ראב"י חורגתא הגדלה בין האחין וכו' ואמר
ר"י אמר ר"י משום ראב"י לקט שכחה ופאה וכו' ואמר ר"י אמר ר"י משום ראב"י
ילדה הפחותה מטפח אינה מקדשת את הזרעים וכו' אמר ר"י אר"י משום
ראב"י מת תופס ארבע אמות וטומאה וכו'.

ירוש' כאן כב סע"ד: תני ולא חיללו פרט למבריק ולמרכיב. אמר ר' יוחנן דר' אליעזר
בן יעקב היא. אמר רב חסדא דברי הכל היא כשהרכיב פירות עבירה.
(3) ולהיפך — ציטט הירושלמי מתלמודה של בבלי:

ירוש' פ"ט כג סע"ד: רבנן דהכא פתרינ קרייה בהורג ורבנן דתמן פתרינ קרייה
בנהרג. רבנין דהכא פתרינ קרייה בהורג וכו' ורבנן דתמן פתרינ קרייה בנהרג לא בא על
ידינו ופטרנוהו בלא הלויה. ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה, — בבלי מו ב:
ואמרו ידינו לא (שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על לבנו עלתה שב"ד שופכין
דמים אלא). [תנא¹⁸] לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו
בלא לויה.

זוהי ברייתא מפרשת בבליית, כמו כל "תנא" שבבבלי, והיא היא שהביאו בירוש'
(בשינוי קל) בשם "רבנין דתמן"¹⁹.

בכלל הקרבה בין הירוש' והבבלי גדולה יותר (בהלכה ובאגדה) במסכת זו,
סוטה, מאשר במסכות אחרות של הבבלי, למרות כל החילופים והניגודים
שביניהם, שאין צורך להעיר עליהם.

¹⁶ ע"י "סוגיות מוחלפות", לעיל עמ' 88.

¹⁷ ר' אבא בן דורו של רב אשי, שהביא בכ"מ מסורות של א"י לבבל.

¹⁸ כתב"ד מינכן ועין יעקב.

¹⁹ במשנה ליתא בירוש' וכי"י, ונוסף מן הבבלי.

וכדאי להעיר על שני מקומות שנאמרו בירוש' סתם ונמסרו בבבלי בשם אמוראים ,
לח ע"ב ומ"ד ע"ב :

(4) לח ב: איבעיא להו צדדין מהו, אמר אבא מר בר רב אשי⁽²⁰⁾ ת"ש
דתנן נתכוון להוות וכו' — בירוש' ברכות סוף פ"ה ט"ר ע"ד (וכל הענין בעיקרו ישנו שם);
העומדין מן הצדדין, נשמענה מן הדא נתכוון להוות וכו' הדא אמרה אף העומדין מן הצדדין
בכלל ברכה הן.

האמורא הוה, אבא מר (בוודאי: אבא מרי) בר רב אשי נזכר רק כאן, ואינו
ענין כלל ל"מר בר רב אשי", מפני שאי אפשר כלל שדברי מר בר רב אשי, יובאו בסתם
הירושלמי, שעריכתו האחרונה קדומה לו. אלא שהוא איזה אמורא ארצי-ישראלי⁽²¹⁾ או
בבלי קדום.

(5) מד ב: מאי קאמר ("היכי יליף לשון הקודש מהכא"). אמר ר' אבהו ה"ק
שנאמר וענו ואמרו ולהלן וכו' (כלשון המשנה בפ"ז מ"ג ומ"ד) וסדר עגלה ערופה
כיצד כי ימצא וכו' — בירוש' כאן כג סע"ב: לא מסתברא דלא וענו ואמרו, בא
להתחיל מתחילת הפרשה⁽²²⁾.

(6) גם סתם התלמוד, מד ב: אימא מפני שתחילת נפילה ניסה, ישנו גם בירוש'
שם, כג ע"א, סתם: כיני מתניתא שתחילת נפילה ניסה.

[ז. שיטתה וסגנונה]

הבבלי מסכת סוטה מתייחד בכלל, גם בשמות אמוראים (עי' להלן) גם
בשיטתו וסגנונו:

בשיטה וסגנון כיצד? ישנם בו לשונות-הצעה בעברית שאינם רגילים
בשאר התלמוד:

(1) לט ב: בזמן שהכהנים מברכים את העם מה הן אומרים אמר
ר' זירא וכו'; מ ע"א: בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הן
אומרים אמר רב וכו'.

מקשר הוא מחלוקות דומות של אמוראים ע"י "כיוצא בדבר אתה אומר":
מח ב: תנן התם וכו' מאי זיפים א"ר יוחנן וכו' ור"ל אמר וכו' כיוצא בדבר אתה
אומר בבא הזיפים וכו' מאי זיפים אמר ר' יוחנן וכו' ור' אלעזר אמר וכו'.

(2) הטרמין "חסורי מחסרא" אין בכל המסכת אלא משתמש הוא במקומו (מעין
שיטת הירושלמי) ב"הכי קאמר", שנמצא במובן זה רק במקומות מעטים בתלמוד.

ג ע"ב (לא ב): הכי נמי קאמר ת"ל בה בה ולא בקינוי בה ולא
בסתירה וטומאה בעלמא בלא קינוי ובלא סתירה דלא מהימן עד
אחד מנלן נאמר כאן כי מצא וכו'; ה ע"ב: אמר אביי הכי קאמר אל תדברי
ודברה אל תדברי זנסתרה אל תסתרי ודברה עמו עדין מתרת וכו';
יט א: הכי קאמר סדר מנחות כיצד הניף והגיש קמץ והקטיר והשאר נאכל
לכהנים ובה שקאה גופה פליגי ר"ש ורבנן דרבנן סברי משקה וכו'; מבא:

(20) כך הוא גם בכ"י מ, ואין להגיה !

(21) "מרי" נשתנה ל"מרי", ו"רבי" ל"רב" בבבלי.

(22) כיו"ב סתם בירוש' תענית פ"ה, סז ע"ד, בבלי שם כז א.

הכי קאמר שנאמר ודבר ולהלן [הוא] אומר משה ידבר והאלקים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש; מד ב: אמר ר' אבהו (ע"י לעיל) ה"ק שנאמר וענו ואמרו ולהלן הוא אומר וענו הלויים ואמרו וגו' מה ענייה האמורה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש וסדר עגלה ערופה כיצד כי ימצא חלל וכו'.

(3) מציע הוא לפעמים מחלוקת של אמוראים או תנאים ביחד עם טעם המחלוקת ע"י: קשיא ליה לר' פלוני... אלא אמר ר' פלוני...

ד ע"ב: מאי יד ליד לא ינקה אמר רב וכו' קשיא להו לדבי רבי שילא האי יד וכו' אלא אמרי דבי רבי שילא וכו'; קשיא ליה לר' יוחנן האי יד וכו' אלא א"ר יוחנן וכו'; וכי"ב במחלוקת תנאים שבברייתא, לח א: תניא אידך (ספרי פיס' לט) כה תברכו וכו' קשיא ליה לר' יונתן אי מה וכו' ר' [יו] נתן אומר אינו צריך וכו'.

בנוגע לתנאים אנו מוצאים כזה גם לברייתא (גטין מה א): דתניא וכו' (ו) קשיא ליה לר' יאשיה האי מעם אדוניו וכו' אלא אמר ר' יאשיה וכו' (ו) קשיא ליה לר' אחי ברבי יאשיה האי אשר ינצל וכו' אלא אמר ר' אחי בר' יאשיה וכו'; ולמשנה (בכורות מד ב): קשיא ליה לר' ישמעאל הא חסר אשך מיבעי ליה תני שנמרחו אשכיו; קשיא ליה לר"ע האי ממרוח אשך מיבעי ליה תני שהרוח באשכיו, קשיא ליה לר"ח בן אנטיגנוס האי רוח [ב]אשך מיבעי ליה תני שמראיו חשוכין.

באמוראים מצאתי רק בערכין ז ב: אמר רב בפאה נכרית וכו' קשיא ליה לרנב"י והאי וכו' אלא א"ר נחמן [בר יצחק] וכו'.

זהו קיצור של הצעת הדברים; במקום סידור הברייתא (או המשנה) כצורתה, ואח"כ: ור' פלוני מ"ט לא אמר כר' פלוני — הרי הוא משלב את פירושו בתוך המחלוקת, ומציע: קשיא ליה לר' פלו' — אלא א"ר פלו'.

(4) רגילה כאן הכרעת הסידור האחרון: ומסתברא כמ"ד (ג ע"א, ה ע"א, כה א), ע"י להלן.

[ח. האמוראים שנזכרו בה]

ואשר לאמוראים שנזכרו בסוטה:

יש להדגיש כי רבא (מחוזא) נזכר כאן כארבעים פעם בניגוד לאביי, שנזכר רק כעשרים פעם).

רב יוסף — י"ג פעם (פומבדיתא).

רב פפא (נרש, קרובה לסורא) ורנב"י (פומבדיתא) — י"ד פעם.

רב חסדא (סורא) — כעשרים ואחת פעם.

רב הונא (סורא) — כעשר פעמים.

רב נחמן (נהרדעא ומחוזא) — כשש פעמים.

רבה — כשש פעמים.

רב יהודה (אמר רב), רגיל (פומבדיתא).

רב אשי — כשמונה עשרה פעם.

רבינא — שלש פעמים (כא א, כה א: רב אחא ורבינא, מו ב: אלויה לרב [נחמן] בר יצחק²³); כב א — בע"י: רב א).

רבנן (אמרי), ג ע"א, מ ע"א. בשניהם חולק רב אשי, ובראשון מעיר סתם התלמוד: ומסתברא כמאן דאמר וכו', ז"א כרב אשי. וכיו"ב כה א: רב אחא ורבינא וכו' (מחלוקת בפשטותה הסתמית של איבעיא) ומסתברא כמ"ד וכו', וכיו"ב ה ע"א: רב הונא ורב חסדא וכו' ומסתברא כמ"ד אני את דכא וכו'²⁴).

ונזכרו כאן אמוראים שאינם רגילים במקום אחר:

אבא מר בר רב אשי (לח ב), ע"י לעיל; רבה בר אשי (ל ע"א). אמר רב אשי אמר רב ואמרי לה אמר רבה בן אשי אמר רב, בכ"י מ': אמר רבה בר אשי אמר רב ואמרי לה אמר רבה בר אשי אמר רב יוסף; הוא נזכר עוד רק בערכין ה ע"ב: דאמר רבה בר יוסף (שמ"ק: אשי) אמר רב ואמרי לה אמר רב אבא בר יוסי אמר רב (וצ"ל: רב אבא).

והנה בתשו' רה"ג שבתש"ר ח"ב 39²⁵): רבה בר יוסף כך רגילין החכמי' לומר רבה בר יוסי, רבה בר אשי²⁶; ושלתם שם אחד הוא, ואין ספק שבכ"י מ' בסוטה צ"ל: ואמרי לה אמר רבה בר יוסף אמר רב, והוא החילוף שנמסר בתשו' רה"ג. מאמוראי א"י נזכר רק כאן:

ר' יהודה בר מערבא (ואיתמא ר' שמעון בן פזי) כנראה ר' יהודה בר ישמעאל, שנזכר בחולין קיח ב, ר' יודן ביר' ישמעאל, אחי עולא, שבירוש'.

ט. המפרשים

ה"תוספות" לסוטה — אינם תוספות צרפתיים, אלא תוספות אשכנזיים; מצטיינים בפשטותם וברוח הבקורת שלהן; הם אינם משתדלים לתרץ את הסתירות, אלא מסתפקים בזה שהם מעירים עליהם²⁷; מרבים להביא את הירושלמי ולהשוותו עם סוגיית הבבלי.

המחבר הוא כנראה רבי' ברוך בר שמואל ממגנצא בעל ס' החכמה, תלמיד ר' אליעזר ממין ור' משה בר' שלמה הכהן, תלמיד ר"ת, ותלמיד ר' יהודה משפירא בעל יחוסי תנאים ואמוראים.

"תוס' שאנץ" שנדפסו בהו' ראם — הם "תוספות חיצוניות" שנזכרו בשמ"ק לסוטה שבס' ברית יעקב לר' יעקב פייתוסי, שהם לא תוס' שנץ ולא תוס' אירא ולא טוך, אלא תוס' מאוחרות שהשתמשו גם ב"תוס' הרא"ש".

תוס' הרא"ש לסוטה נדפסו בס' מראה האופנים לר' יעקב הנ"ל, ולפרק האחרון — בס' לשון חכמים, והם שונים ברובם ל"תוס' שאנץ" אלה; על פיהם אפשר להגיה רוב השיבושים והתסרוגות שבהן, שטרם המגיה לתקנם אבל גם — לשבשם.

23) כנו' תוס' עה"ת סוף שופטים.

24) רש"י פי': רבנן דבי רב אשי, אבל בשתיהן הם קודמים לרב אשי.

25) אסף, תורתן של גאונים, 130.

26) בתש"ג: איסי, וחסר מן "כך" עד "יוסי".

27) למשל טו א ד"ה סבר, טו א ד"ה ובית עולמים ועוד.

ז. מסכת קידושין

א. סידורה

ב ע"א—ג ב עד „בכסף מנ"ל" — דרבנן סבוראי בתראי הוא.
רש"ג באגרתו (71) אומר: ונקיטין מן ראשונים דגמארא דריש האשה נקנית עד בכסף מנא לן [כולהו אינך פרוקי וקושיי דמתרצי בגמרא] רבנן סבוראי בתראי (1)
תרצוהי וקבעוהי (תרצינהו וקבעינהו). ובתה"ג שבעיטור מ' מרד (ד"ו קב רע"ד): מורדת על בעלה דיניה מדתקינן רבנן סבוראי בשנת תתקס"ב למנין שטרות (= ד"א תי"א לבריאה) ביומי מר רב(נ)א גאון מפומבדיתא (ומר בא) ומר רב הונא גאון מסורא נ"ע.
ואיהו הוא דאסר כנתא. ואיהו תני הויא דהאשה נקנית. ואחריו ברמב"ן גא (ורייטב"א אחריו): מצינו בתשובת הגאונים ז"ל וכו' ומר רב הונא גאון מסורא איהו תני לה וכו' ואפ"ה טרחנא לעיל לפרושא ולמפרך ותרוצי בה <ד>גמרא דרבנן סבוראי דוקא היא.

כי אמנם רב הונא גאון היה המסדר האחרון, אבל החומר בוודאי היה מסור מרבנן סבוראי, כשם שנמסרו בשם רב יהודאי כמה דברים שהם של הסבוראים.
הסוגיא הראשונה היא אפוא — של ישיבת סורא (רב הונא מסורא).
מכאן והלאה — מגוף התלמוד של האמוראים.⁽²⁾

חוץ מן הסוגיא הראשונה של רב הונא מסורא — נזכר בה גם רב „אחדבוי דמן אחא" (כב ב³). „אחדבוי" ככ"י מ' ושם: בריה דרב אחא, בדפו': רב אחי דמן אחא, יוחסין: רב אחוי ומר אחא. אבל בשבת קיא ב, רב אחדבוי אחוי דמר אחא, רש"ל: רב אחדבוי אחוה דמר אחא וכו' כצ"ל, ונ"ב: ס"א דמן אחא ושם מקום הוא וכן מצאתי בתוס' שנץ בשם ר"ח, ובפי' ר"ח: רב אחדבוי מדאחה פי' מדאחה (כצ"ל) שם מקום ידוע מתא דאחא, והוא רב אחדבוי („אחא דאבוה") באגרת רש"ג ובסתו"א, דשכיב בשנת תתכ"ב (ד"א רע"א), אחד מרבנן סבוראי.
„ורב אחאי", פריך, יגא, שנזכר כ"פ בבבלי.

ויש ידיים לדבר, שיש בקידושין הרבה מאד מעריכת פומבדיתא:

- (1) בנ"ס: בתראי סבוראי.
- (2) בדף יב ע"ב: אשתאר מההיא משפחה בסורא ופרשי רבנן מינה, ונראה קצת מכאן, שאין זו עריכת סורא, אבל שם גם: נהרדעאי אמרי, ובדף לט א נזכרים: חריפי דפומבדיתא, ובדף יג א: קשו בה בסום נהרא (ברא"ש: בסומבדיתא) וכו' פריך רב אחאי וכו' שלחה רב אחא בר רב (חבירו של רבינא) לקמיה דרבינא וכו' שלח ליה אנן לא שמיע לן הא דר"ה בריה דר' יהושע אתון דשמיע לכו וכו'.
מהזכרת שמות הערים האלה א"א אפוא להוציא הרבה, לכל היותר שסוגיא זו וזו היא מעיר אחרת.
- (3) „בר אדא", הגהת רש"ל.

אביי ורביא והויותיהם רגילים בקידושין הרבה מאד.

וביחד מורגשת כאן עריכתו של רב נחמן בר יצחק מפומבדיתא (תלמידו של רבא). הוא נזכר כאן הרבה מאד⁴, וברובם: אמר רנב"י, ובכמה מן הדברים האלה יש לדברי רנב"י צורה של הערת סדרן⁵, ובדף מד ע"א: ארנב"י אנא לא ר' אבין בר חיאי וכו' אלא ר' אבין סתם וכו'. (ורק יטא אני מוצא: רנב"י אמר — ב"פ). ויש כאן בכלל דייקנות יתירה במסירת דברי האמוראים, אפילו באחרוני האחרונים: עגב: הא דרבא אהיא וכו' אלא כי איתמר דרבא אהא דאמר רב יהודה וכו'; וב' פעמים (מדב, עוב): מאן דמתני הא לא מתני הא.

אבל גם הסידור של רבאשי (סורא) ורבינא בולט כאן ביותר: רבאשי: אמר רבאשי⁶. רבאשי אמר (חא, נוב); בעי רבאשי (זב), א"ל רבאחא בריה דרבא ("רבאחא סבא") לרבאשי (כ ע"א), א"ל מר זוטרא לרבאשי הכי אמר אמימר וכו' ורבאשי אמר וכו' (עטב), א"ל רבאשי למר זוטרא (זא), אמימר שרא וכו' א"ל רבאשי מאי דעתך וכו' (עבב), א"ל רבאשי לרבאשי (חברו) מאי דעתך (סהב), א"ל רבימר לרבאשי וכו' א"ל אין (וא), פשיטא וכו' א"ל רבינא לרבאשי ת"ש (השאלה היא אפוא של רבאשי, וב), אלא אמר ר'א וכו' א"ל הונא מר בריה דר' נחמיה לר"א הכי אמרינן משמיה דרבא כוותך (וב); א"ל רבנן (וא"ל רבינא) לרבאשי (כאא), א"ל רב שמן לרבאשי (כדא).

מר בר רבאשי, מטא, לאב.

רבינא: רבינא אמר (י ע"ב), אמר רבינא (מהא, מהב, סחב); רבינא (לגא), רבנן לרבינא (מהב), ר' אחא מדיפתי לרבינא (שם), מר זוטרא בריה דרב מרי לרבינא — א"ל רבינא (כ ע"א); — אמר מר זוטרא (להב, מע"א). ברור אפוא שחלק גדול מקידושין הוא מסידורם של רבאשי ורבינא.

ב. שכבות שונות

השכבות השונות ניכרות כאן בכ"מ. כך למשל:

א) ו ע"ב (בפיסקת "בכסף"); אמר אביי המקדש במלוה אינה מקודשת וכו', ואח"כ (בדף מוא!): אמר רבא ש"מ מדר' אמי תלת ש"מ המקדש במלוה אינה מקודשת וכו', ואח"כ (מזא): אמר רב המקדש במלוה אינה מקודשת וכו' גימא כתנאי וכו' מיתבי וכו' אמר רבא ותסברא הא מתרצתא [היא?] הא משבשתא היא וכו' (כל הסוגיא עד מחב).

ב) ובדף ט ע"א שני מעשים, שרבאחא (מנהרדעא) עוסק בהם, ואח"כ מעשה דומה לו שרבאזבד (מנהרדעא?) עוסק בו, ואח"כ: איבעיא להו הב אשקי ושדי (שלא

4) ט ע"ב, י ע"ב, סו א, סו ב, יח ב, כ ע"א, כ ע"ב, כא ב (ושם בע"א: כדאמר רנב"י וכו', היכא איתמר דרנב"י אהא וכו'), מוא, מתא, נדב, סגא, סו א (הערה בתוך ברייתא!), סוב (בר יצחק), ע ע"א, עאא — ב"פ.

5) פסחקהב, ועי' הלוי.

6) דב (בי"ט), חא, יגב, יטא, כבב (ב"פ), כוב, לבב, מטא — מתקיף לה מר בר רבאשי, נ ע"א, נ ע"ב (מאי הוי עלה!), סדא, עזב (הילכך!).

7) [כ"מ, ונשמט שם "הא משבשתא היא" ע"י שוין-הסופות. — ע"מ.]

כפל דבריו) מהו אמר רבינא מקודשת וכו'; אבל בדף יג ע"א (בפיסקת "בפרוטה") מעשה: ההיא איתתא וכו' אמרה ליה הבה ניהלי וכו' ואמר ר"נ יכולה למימר אין שקלי וידידי שקלי, איתיביה רבא לר"נ וכו'. ולפי סוגיא זו יוצא כי "הבה ניהלי" בדבר שהוא שלו מקודשת. והמעשים רחוקים זה מזה במקום, בלי כל קשר ביניהם.

ג) לו א: איבעיא להו ר"א ("רא"א אף החדש") לקולא פליג או לחומרא פליג, לחומרא פליג וה"ק חוץ מן הערלה ומן הכלאים דהלכתא גמירי לה וכו' אבל חדש בארץ אין בחו"ל לא וכו' ואתא ר"א למימר אף חדש נוהג בין בארץ בין בחו"ל וכו' או דילמא לקולא פליג וה"ק ת"ק חוץ מן הערלה והכלאים דהלכתא גמירי לה וכ"ש חדש דמושב כל מקום שאתם יושבים משמע ואתא ר"א למימר חדש אינו נוהג אלא בארץ וכו' ומאי אף אקמייתא ("אכל מצוה התלויה בארץ"). ת"ש דאמר אביי מאן תנא דפליג עליה דר"א ר' ישמעאל היא דתניא ללמדך שכל מקום שנאמר בו מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה דברי ר' ישמעאל וכו' מדאמר אביי מאן תנא וכו' ש"מ ר"א לחומרא פליג ש"מ.

אבל שם, לט א: אמרי חריפי דפומבדיתא אין ערלה בחו"ל וכו' ואינהו כמאן סברוה כי הא דתניא וכו' משום ר' אליעזר הגדול אין ערלה בחו"ל, ולא והאנן תנן ר"א אומר אף החדש תני חדש⁸.

וברור שסוגיות שונות ומוחלפות הן.

ד) מו א—מז א: בזו ובזו אם יש בכולן שוה פרוטה וכו' [היתה אוכלת ראשונה ראשונה וכו' ⁹]. אהיא אילימא ארישא ("התקדשי התקדשי") מאי אריא אוכלת וכו' רב ושמואל דאמרי תרויהו וכו' רבי אמי אמר וכו', אמר רבא ש"מ מדרבי אמי (לעולם אסיפא ומאי "עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה" — עד שיהא באחרונה ש"פ, שאל"כ, הרי הראשונה מלוה) תלת ש"מ המקדש במלוה וכו' וש"מ מעות בעלמא חוזרין (אם אינן קידושין הרי הם פקדון וחוזרין). איתמר המקדש אחותו רב אמר מעות חוזרין וכו' (מו ב כולו). אמר רבא לא שנו (באוכלת ראשונה ראשונה) אלא דאמר לה בזו ובזו וכו', תניא כוותיה דרבא וכו' (מז א), ואחריו: הניחא למ"ד אסיפא קאי ומאי עד שיהא באחת מהן ש"פ וכו'. וכתב רש"י: לאו לרבא פרכינן אלא לעיל קאי דמתרצינן היתה אוכלת דמתניתין לרב ולשמואל ארישא ולר' אמי אסיפא, הניחא לר' אמי וכו'.

כאן היתה הברייתא הזאת, שהביאوه עכשיו לראיה לרבא עומדת תחילה בתחילת הסוגיא, אחרי דברי רב ושמואל ור' אמי, בתור "תניא כוותיה דר' אמי" וכדומה. אבל אחרי שהכניסו בתלמוד דברי רבא שלמעלה, ו"איתמר" הנגרר אחריו, ודברי רבא אלה, והביאו ברייתא זו לראיה לו — סידרו פירכא זו כאן.

ה) נ ע"ב—נא א: מה"מ (שאשה ואחותה אינן מקודשות) אמר רמי בר חמא וכו' א"ל רבא וכו' אלא אמר רבא קרא בזה אח"ז ומתניתין כדרבה וכו', ובסוף הסוגיא (נא א): ולרבא למה ליה לשנויי כרבה תיפוק ליה קידושין שאין מסורין לביאה נינהו ("ושמעין ליה לרבא דאמר לקמן קידושין שאין ראויין לביאה אינן קידושין"), לדבריו דרמי בר חמא קאמר. ואחריו (נא א): איתמר קידושין שאין מסורין לביאה אביי אמר הו קידושין רבא אמר לא הו קידושין וכו' תנן המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה וכו'

⁸ רש"י: ולא תנני אף וה"ק ערלה וכלאים הרי הם כשאר התלוין בארץ ואין נוהגין בחו"ל אבל חדש נוהג בחו"ל.

⁹ ע"פ כ"מ (ושם רק: הית' אוכל).

ת"ש (נא ב) מי שקידש אחת משתי אחיות וכו' (משנה ביבמות כג ב!) ת"ש שנים שקדשו שתי אחיות וכו' (שם!) תיובתא דרבא וכו'.

ברור, שהסוגיא הזאת, מן "איתמר" והלאה, לא נשנתה בבית המדרש, ששנה דברי רבא שלמעלה כאן, אלא ביבמות (כג ב), שאין לנו שם ממנה אלא ההווית הקצרות (ש"מ קידושין וכו' הב"ע וכו') למשניות של יבמות שם, והעבירוה אח"כ לכאן, והוסיפו: ורבא למה ליה וכו'.

(1) נזכר: בפטר חמור. נימא מתני' דלא כר' שמעון דתניא פטר חמור אסור בהנאה דברי ר"י ור"ש מתיר, אר"נ אמר רבה בר אבוא לאחר עריפה וד"ה: אבל לקמן, נח א (פיסקא של "וחולין שנשחטו בעזרה"!) : אשכחינהו מר יהודה לרב יוסף וכו' אל תניא המקדש בפטר חמור וכו' רש"א מקודשת וחכ"א אינה מקודשת. וברור שהסוגיא דלעיל לא ידעה ברייתא זו.

ובבכורות (י ע"ב) אמרו למשנה של שם: וכן אמר ר"נ אמר רבה בר אבוא מודה ר' שמעון לאחר עריפה וכו' ור' יוחנן ואיתימא ר' אלעזר אמר עדיין היא מחלוקת. איכא דמתני לה להא דרב נחמן אהא המקדש בפטר חמור אינה מקודשת לימא מתני' וכו'. ברור אפוא, שהוויה דדף נזכר היא הא"ד של בכורות, וש"כ רבה" לא שנו כך, וזו היא הסוגיא דדף נח ע"א!

(2) בדף סט ע"ב הזכירו, למחלוקת אבבי ורבא שהובאה שם: היינו דאמר רב יהודה אמר שמואל כל ארצות עיסה לא"י וכו' ואמרו (עא א): גופא אמר רב יהודה אמר שמואל וכו'. אבל בדף עב ע"ב אמרו: אמר רב יהודה אמר שמואל זו ("מתני' דקתני דעלו פסולין לא"י" וכו') דברי ר"מ אבל חכ"א כל ארצות בחזקת כשרות הן עומדות. אמר שרא ליה לר"ה בר נתן למינסב איתתא מחזייתא א"ל רבא שי מאי דעתך דאמר ר"י אמר שמואל זו וכו' והא בי רב כהנא לא מתני הכי ובי רב פפא (פפי) לא מתני הכי ובי רב זביד לא מתני הכי ("משמיה דשמואל אלא כדאמר לעיל כל הארצות בחזקת פסולות [ד]אמר רב יהודה אמר שמואל כל הארצות עיסה") אפי' הכי לא קיבלה מיניה משום דשמיע ליה מרב זביד דנהרדעא.

וא"כ סוגיא דדף סט ב—עא א היא דבי ר"כ ור"פ ור"ז (מפומבדיתא!) וסוגיא דדף עב ב נהרדעית (ר"ז מנהרדעא, אמימר)!

ג. ציטטים ממסכות אחרות

- (1) מט א—ב"ב קסה א (והוינן בה).
- (2) סא א—ערכין כה א (והוינן בה).
- (3) עו ב—סנהדרין לב א (והוינן בה, וכן בנדה מט ב: והוינן בה; ולהיפך בסנהדרין, "והוינן בה" בנדה).
- אבל ישנם דברים לקוחים ממסכות אחרות גם בלי "והוינן בה":
- (4) קידושין כח א—ב"מ מו א—ב.
- (5) נ ע"ב: גופא אמר רבה וכו'—עירובין נ ע"א (גופא).
- (6) נו ב—ז א: שור הנסקל מניין וכו'—ב"ק מא א—ב (והנך תנאי דמפקי ליה להאי בעל השור וכו', מתאים לב"ק; ומב"ק לקוח גם פסחים כב ב).
- (7) נז ב: בשר בחלב וכו'—חולין קטו ב"קטז א.

8) ס ע"א—ע"ב: איתמר וכו'—גטין עד א—ב (אבל שם בלי "גופא אמר רב הונא אמר רב כל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי", אלא מתחיל תיכף: אמר ר' זירא וכו'), ועוד כאלה.

[ד. סוגיות מוחלפות]

וישנן גם סוגיות מתחלפות:

1) למשל יג ב המימרא הידועה: אר"פ הלכתא מלוה ע"פ גובה מן היורשין וכו' שיעבודא דאורייתא וכו', שטעמה בניגוד לב"ב קעו א (גובה מן היורשין, כדי שלא תנעול דלת וכו' וכו'), שכבר העירו עליה התוס' בב"ב (שם) ובמנחות (נח ב), שהיא מן הסוגיות המתחלפות.

2) ח ע"ב: איתיביה רבא לרב נחמן (דאמר "התקדשי לי במנה והניח לה משכון עליה אינה מקודשת") קידשה במשכון מקודשת. התם משכון דאחרים ("שהיה בידו—שהמשכון עצמו קנוי לו") וכדרכי יצחק דאמר רבי יצחק מניין לבעל חוב שקונה משכון שנאמר ולך תהיה צדקה אם אינו קונה צדקה מניין וכו'. כאן בוודאי (כמו שפירשו התוס' כאן ובגטין) משכנו בשעת הלואתו הוא, וכן בגטין לו סע"א: תנן התם המלוה (את חבירו מעות) על המשכון וכו' שאני משכון דקני ליה מדר' יצחק וכו'. "והכא המלוה על המשכון קטני דמשמע בשעת הלואתו" (תוס' שם). וכן בפסח' לא א—ב: ישראל שהלוה לנכרי על חמצו לאחר הפסח אינו עובר וכו' הכא במאי עסיקין כגון שהרהינו אצלו וקמפלגי בדר' יצחק וכו'. "והכא ישראל שהלוה לנכרי על חמצו תנן דמשמע בשעת הלואה" (תוס' שם).

אבל בב"מ מבא (שבועות מד א) ב"הלוהו על המשכון": והכא בדשוי שיעור זווי וקא מיפלגי בדר' יצחק וכו' אימור דאמר ר' יצחק במשכנו שלא בשעת הלואתו אבל במשכנו בשעת הלואתו מי אמר.

והתוס' (שם ושם) והראשונים נדחקו בסתירה זו, דה"ה בשעת הלואה; אבל קשה לפרש כך בב"מ.

אלא שסוגיות מוחלפות הן, והם לא פירשו אותה במשכנו שלא בשעת הלואה, אלא בהלוהו על המשכון, וקרא ד"ולך תהיה צדקה", לא על "בחוץ תעמוד" וגו' קאי, אלא על ענין "העבט תעביטנו" (דב' טו ח) ש"אומרים לו הבא משכון (בשעת הלואה)"¹⁰.

3) יח סע"א—ע"ב: דתניא בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה דברי ר' אליעזר ר' עקיבא אומר בבגדו בה כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למוכרה¹¹ במאי קמיפלגי ר"א סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסורת וכו' (ואחריו יט א "בכל הספרים הישנים"); ולרנב"י דאמר אפילו לר' יוסי בר' יהודה מעות הראשונות לקידושין ניתנו במאי מוקים לה מוקים לה כר' עקיבא דאמר לשפחות אחר שפחות ("כיון שבגד בה") הוא דלא מצי מזבין לה אבל לשפחות אחר אישות מצי מזבין לה. כך הוא נו' רוב הספרים הישנים, עד שלא הגיהו רש"י¹².

אבל בבכורות לד א שם: למימרא דר' אליעזר סבר יש אם למקרא ורמינהי בבגדו

10) ספרי ראה פס' קטז ותוס' פיהא פ"ד הי"ב (ועי' כתובות סז ב).

11) כך הוא "ברוב ספרים ישנים" כאן ובבכורות לד א, תוס' שם, ילקוט משפטים ר"ג שם, וכך כתוב בכל הנוסחאות שלא עבר עליהן קולמוסן של מגייה ספרים (רמב"ן ז) וזו גרסתו של ר"ה בקידושין.

12) שברמב"ן (גם בשם ר"ח) שם. ובילקוט ובר"ג בכורות שם: ר"א סבר יש אם למקרא ור"ע סבר יש אם למסורת.

בה כיון שפירש וכו' דברי ר' אליעזר ר"ע אומר כיון שבגד בה וכו'. כך היה גם כאן
„ברוב ספרים ישנים“ (תוס' שם), וכן היה נוסח ר"ג.

אבל כבר העיר והעיד ר"ג: והא מילתא קשיא לההיא דגמרין במסכת קידושין דהתם
קאמר במאי קא מיפלגי ר' אליעזר סבר יש אם למקרא (עי' לעיל).

אבל כ"י מ' בבכורות: ורמינהי בבגדו בה כיון שבגד בה שוב אינו רשאי
לקיימה (למכורה) ⁽¹³⁾ דברי ר' אליע' (ותו לא מיד'), וכיו"ב ר"ג: פ"א ⁽¹⁴⁾ משמיה דר'
יצחק האורליינש ⁽¹⁵⁾ ז"ל כיון שבגד בה שוב אין לאביה רשות בה דברי ר'
אליעזר אלמא קסבר יש אם למסורת וכו'. וקשיא נמי להאי דקידושין דהתם
אמר ר' אליעזר דכיון שפירש טליתו וקאמר יש אם למקרא.

רש"י הגיה בקידושין ובבכורות, והוסיף בקידושין: ובמכילתא גרסי' שפירש טליתו
עליה בדברי ר"ע ודר"א ליתא התם.

אבל במכיל' שם פ"ג: רבי ישמעאל אומר באדון הכתוב מדבר אשר לקחה על
מנת ליעד ולא ייעד אף הוא אינו רשאי לקיימה רבי עקיבא אומר בבגדו בה מאחר
שפירש בגדו עליה ⁽¹⁵⁾. ר' ישמעאל מפרש: כיון שבגד בה, שהוא דורש את
המסורת: אשר לא יעדה, שבגד בה ולא יעדה; ור"ע דורש את המקרא: אשר לו
יעדה, ומפרשה על האב: מאחר שפירש בגדו עליה.

הברייתא דבכורות, לפי נוסח' כ"י מ' ור' יצחק אורליינש, שנתה אפוא ברייתא מעין
מכיל' דר' ישמעאל אבל בשם ר"א ⁽¹⁶⁾. אבל ברייתא דקידושין שנתה דברי ר"א ור"ע מעין
ברייתא דמכיל' אבל מוחלפת, ר"א כר"ע ור"ע כר' ישמעאל. ושכך שנתה דברי ר"ע
מוכיחה הסוגיא דדף יט ע"א: מוקים לה כר"ע וכו'.

וכבר העיר רש"י בקידוש', דבסנהד' ד ע"א סבר ר"ע יש אם למקרא. ולפי הנוסח
הישן חולקת בזה גם קידושין מסנהדרין וגם קידושין מבכורות.
חילופי ברייתות שונות וחילופים של סוגיות מוחלפות ישנן אפוא כאן.

4) ואף קידושין כהא חולקת על בכורות מ ע"א. בקידושין שם: דתנן (נגעים פ"ו מ"ז)
עשרים וארבעה ראשי אברים שבאדם וכו' ותני עלה ככולם עבד יוצא בהם לחירות רבי
אומר אף הסירוס בן עזאי אומר אף הלשון וכו'. ורבי לשון לא („אינו מום גלוי“) ורמינהי
וכו' ועוד תניא ושניטל רוב הלשון רבי אומר רוב המדבר שבלשונו. אבל בבכורות שם
שנינו: ועוד ג' הוסיף („אילא“) וכו' ושניטל רוב המדבר שבלשונו ב"ד של אחריהן אמרו
ה"ז מום (והרי הוא מום שבגלוי), ואמרו שם: ושניטל רוב המדבר שבלשונו. מתני' מני רבי
יהודה היא דתניא ואת שניטל רוב הלשון רבי יהודה אומר רוב המדבר של לשונו.
ובתוס' שם פ"ד ה"א: ושניטל רוב הלשון ור' חנינא בן אנטיגנוס אומר רוב
המדבר בלשון. בית דין וכו'.

ור"ח בן אנטיגנוס קדם לר' יהודה ⁽¹⁷⁾, וע"כ נראה שהברייתא שבבכורות: ר' יהודה
אומר, עקריה, ואחריהן „ב"ד של אחריהן“ החולקים, וסתם משנתנו ושניטל רוב המדבר
שבלשונו, קדם לב"ד של אחריהן, ואי אפשר שהוא רבי.

(13) „למכורה“ נוסח אחר הוא ע"י „לקיימה“, וזה רגיל בכ"י.

(14) כן במובח כפרה. (15) כ"ש מפרשים שבתוספות קידושין.

(16) וכאלה כמה וכמה, למשל „ר' ישמעאל אומר“ שבת"כ אמור פ"ד יח („תני ר' ישמעאל בירוש'
יבמות פ"ח ע"ג) = ר' אליעזר במכילתא בא פט"ו (ס' היובל לקרויס עמ' 20).

(17) ע"י בכורות ל ע"ב.

אלא שברייתות מוחלפות הן בין קידושין לבכורות, והרבה כאלה ברייתות מוחלפות. והחליפו בקידושין „ר' יהודה“ ב„רבי“, כשם שהחליפו בכמה מקומות „ר' יהודה הנשיא“ (נשיאה) ב„רבי“.

ה. היחס לירושלמי

כי אתא רב דימי ורבין, יב א¹⁸, לא א¹⁹, סז א—ב, עה א, עה ב — אינם בירוש' (או שונים).

חילופי אמוראים רגילים כאן, כמו תמיד, למשל יג ב וירוש' פ"ג סד ע"א; סב ב: מתקיף לה ר' אבא בר ממל, בירוש' סד ע"א, בשם ר' פס, והתירוץ (הכי השתא) בשם ר' אבא בר ממל²⁰, אבל מעניין שבכ"י מ' כאן: מתקיף לה רב פפ' אלא מעתה וכו'. ובודאי שצ"ל: ר' פס (אפס בבבלי יומא סא א), והוא ר' אפס השני. וכאלה הרבה.

אלא שכדאי להעיר על סתמות של הבבלי, שהם בירוש' בשם אמוראים, למשל יג ב: אלא מדאמר רחמנא יבמה וכו' אלא מדאמר רחמנא אלמנה וכו' — הראשון בירוש' בשם ר' חונה, והשני בשם ר' יוסי בר' בון.

ובדף נט ע"ב: רב זביד מתני להא שמעתא אהא וכו' — בירוש' בשם ר' יוסי בר' בון (מן דבתרה!).

[ובדף לא ע"ב (שכולו לקוח ממקור א"י): א ת ר ח²¹ פורתא, — הדברים לקוחים מירוש' ברכות פ"ג ו סע"א, ונזיר פ"ז, נו ע"א, ושם: א ט ר ח עלוי. העבירו אפוא לשון א"י ללשון בבלי.]

א מ ו ר א י א " י :

אמר חזקיה, לג ב.

ר' אלעי ור' יעקב בר זבדי, שם.

ר' יאשיה, לו ב.

ר' אבין, מד א.

עולא, כ"פ, איקלע לפומבדיתא, עא ב, — לרב יהודה, לח ב.

ר' יעקב, נג ב, יג א.

ר' אבא בר ממל, סב ב.

[הערות לירושלמי קידושין]

(1) נט ע"א: רבנן דקסרין אמרין אפילו כמאן דאמר היובל עולה ממינין שני שבוע יכלין אנן מסקין לה מן הכא שביעית מוציאה את העבדים ויו בל את הנרצעים.

פירושי המפרשים והגהותיהם רחוקים, כי „מסקין לה מן הכא“, פירושו מוציאין דבר זה מכתוב זה, מדרשה זאת. ואין ספק שיש כאן חסרון בירוש', וכצ"ל: מן הכא > בשנת היובל הזאת זו מוציאה עבדים

(18) בירוש' בשם ר' זעירא להיפך! אלא שבכ"ל ליתא „ר' סימאי ורבתינו“!

(19) אבל בסוגיא זו הרבה מא"י.

(20) כיו"ב למשל שבועות מג א וירוש' שם.

(21) ע"י ד"ר: ארתא, רש"ל: רתח פורתא כצ"ל ס"א אית רח.

ואין < שביעית מוציאה את העבדים ואת הנרצעים ; כלומר מכאן יוצא שא"א לומר „שביעית של עולם“.

והיא הברייתא שבת"כ בהר פ"ה ו (ספרי ראה פס' ק"ב). ואמנם בת"כ שלנו: ואין השביעית מוציאה עבדים, אבל בלקח טיב שם: ואין שביעית מוציאה הנרצעים, וא"כ היה בנוסחתו: הנרצעים ותפס „נרצעים“ מכיון שדרשו „ואיש אל משפחתו תשובו“ על הנרצע (שם סוף פ"ב).

(2) נט ע"ב: ר' עקיבא דריש ואם לא יגאל באלה אלא כיוצא משלים ויוצא צ"ל: אלא בריצא „ביוצא“ ז). כלומר אלה בריצא בשנת היובל, והיינו משלים (עד היובל) ויוצא.

(3) שם: ותני כן (בהר פ"ה ב, לענין מוכר שדהו!) והשיגה ידו יד עצמו ומצא כדי גאולתו > ביד כל אדם <, כך צריכים להשלים, על פי ת"כ פ"ח ג (ועי' בבלי טו ב) לענין עבד, ותפס בברייתא הדומה לה, כי הדרשות בשניהם דומות בכמה דברים.

(4) שם: מה השגת יד של עצמו וכו' — דרשת ר' ישמעאל במס' עבדים פ"ב (ועי' בבלי שם).

(5) שם: והתני אם משגאלו הרי כנמכר לו משעבד ויוצא צ"ל: אם משגאלו הרי ש' נמכר („מכרו“ ז) לו כלומר שהגואל הראשון מכרו לאחר, משעבד ויוצא: מכאן שהראשון „משעבד ויוצא“, שהרי „מה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו“, ואם הוא אינו „משעבד ויוצא“, אינו יכול למכור זכות כזו לאחר. ומגיה ר' אבא מרי: משלים ויוצא („כדברי מי שהוא אומר [באלה] לשיעבוד משלים ויוצא“, כדלעיל).

ועכשיו מסיים הירוש' את הברייתא שהביא: רצו קרוביו של ראשון ליגאל גואלין להן וכו' — זו ברייתא בתוס' ערכין פ"ה ג', לענין מוכר שדהו (כהמשך לת"כ בהר פ"ה ג'!): רצה אביו או אחיו או אחד מן הקרובין של ראשון (של בעל השדה) לגאול הרשות בידו „רשות“ ולא חובה, כר' יהושע בקידושין כא א, חסדי דוד) ושל שני (של זה שקנה את השדה מבעל השדה ומכרה לאחר) אין שומעין לו, וכיו"ב דרשו בת"כ שם, פ"ה ד: ושב לאחוזתו בבעל אחוזה דברתי ולא במוכר למוכר. הדרשות במוכר שדהו ובעבד שות בכמה דברים בת"כ (ועי' לעיל בירוש'), והברייתא שבירוש' שנאמרה לענין עבד, תפסה בלשון הברייתא שנאמרה אצל מוכר שדהו.

ובעבד עניינו הוא, שהגואל „הראשון“ מכר את העבד לאחר, ואין צאלי אותו מן האחר, שהרי האחר ישראל הוא.

אח"כ שב הירוש' לקושיא הראשונה („והתני“), ור' יסא משיב שהיא כמאן דאמר „בשאר כל אדם לשהבוד“, וה„שעבוד“ הזה הוא, כמו שאמרנו לעיל לריה"ג: משעבד וייצא, והגואל הזה הוא „שאר כל אדם“ ולא קרוב (ועי' במס' עבדים שם).

ח. מסכת בכורות

כמשנה גם התלמוד אינו יחידה אחת; יש בו סידורים שונים ועריכות שונות לא רק במסכות שונות, ובכגון אלו כבר העירו הראשונים בכמה מקומות על „הסוגיות המתחלפות“⁽¹⁾, כגון דברי ר"פ ופירושם שבקידושין יג ב וב"ב קעו א⁽²⁾ ועוד; וישנם גם כפילות לא רק במסכות שונות (כאלה לרוב), אלא גם במסכת אחת, כמעשה דבי בר סיסין, שבב"ב בחזקת הבתים (ל ע"ב) ובסוף מי שמת (קנט ב), שכבר העירו עליו התוס' שם⁽³⁾, ולא רק כפילות אלא גם ניגודים:

(1) כסוגיית ב"ב לא א: זה אומר של אבותי וכו' אמר רב א⁽⁴⁾ מה לו לשקר א"ל אביי מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן, ואותה ההלכה כפולה שם (לג ב), ושם: זה אומר של אבותי וכו' אמר רב חסדא מה לי לשקר וכו' אביי ורבא לא ס"ל הא דר"ח מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן, וא"א להגיה כאן משני טעמים: א) קבוצה זו שבדף לא ע"א היא כולה לרבא (כט ב—לא א) ובה נחרזה הקבוצה הסמוכה (לא א—לג א), שבשני המעשים הראשונים שלה רבא נוטל בהם חלק. וזו של לג ב ואילך היא קבוצה אחרת משיבה אחרת. ויש בכ"י סימנים לקבוצות אלה: בדף כט ע"א: מסורת א דנהרדעא ומחזא⁽⁵⁾ בעל דברים, נוחים, דין, ארבע, מה לי לשקר⁽⁶⁾. ובדף לא רע"א: מסורת א תרי אבהתא⁽⁷⁾ ותרי שטרי, ערבא, דרבא בר שרשום סימן (הסי' עד לג א⁽⁸⁾), ובדף לג ע"א: דיקלא באבהתא תרתי תלתא ארבא דאבהתא סימן (סי' עד הפיסקא לה ב⁽⁹⁾). בדברי רבא בדף לא ע"א מתאימים לדבריו בכתובות כז ב, ב"מ פא ב ובכורות לו א⁽⁸⁾ במעשה דנהר פקוד ונרש: אמר רבא מה לי לשקר וכו' א"ל אביי וכו', ולהגיה בכל אלה אי-אפשר. וכאלה הרבה מאד בתלמוד (וכבר ראינו כזה בסוכה ובקידושין ונדרים), אלא שדוגמא זו עם הסימנים שלה בולטת יותר, והיא מראה גם, שבשעה שאנו דנים על מקורות התלמוד יש לשים לב גם לסימנים (שהם הרבה בכ"י ובספרי הגאונים והראשונים).

(2) ודוגמה שניה בולטת במסכת אחת: קידושין סט ב וע"ב ב, הראשונה פומבדאית, והשניה נהרדעית⁽⁹⁾.

(1) [ע"י לעיל בפתיחה לסוטה הע' 1].

(2) [לעיל בפתיחה לקידושין, עמ' 99].

(3) [ע"י לעיל בפתיחה לסוטה, עמ' 89].

(4) כנו' כ"י והגאונים, והתוס' הג' הו'.

(5) בכ"י הנוסח: ההוא עובדא דהוה בנהרדעא דההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ביתא וכו', ובדף ל סע"א: ההוא עובדא דהוה במחזא דההוא דא"ל לחבריה מאי בעית וכו'.

(6) סימן למעשים שעד לא סע"א.

(7) לפי הסי' הראשון נכנס מעשה זה בקבוצה א', אלא שבסי' הראשון יש שינויים בכ"י, ע"י ד"ס.

(8) התוס' הג' הו' גם בבכורות!

(9) [ע"י לעיל בפתיחה לקדושין, עמ' 98].

כי המסדרים האחרונים לא סידרו את התלמוד מעריכה של ישיבה אחת, אלא אספו כל מה שמצאו לפניהם, והוסיפו על סוגיות של ישיבה אחת — סוגיות של ישיבה אחרת, והרכיבו אותן לפעמים קרובות זו בזו.

ויש גם שהעירו לפעמים על העריכות השונות: בסורא מתנו הכי — בפומבדיתא מתנו (בבכורות לו ב), בנהרדעא¹⁰ מתנו, לישנא אחרינא אמרי לה וכדומה; איכא דמתני לה¹¹.

וישנם גם חלקים מסויימים בתלמוד, שהם בולטים כמקור אחר, ע"י סימנים המיוחדים, כ"גופא" ו"איתמר", שהם מתנגדים בכמה מקומות לסוגיא שלפניהם, או שהסוגיא שלפניהם לא ידעה את סוגיית "גופא" ו"איתמר". והם לקוחים בוודאי מעריכה אחרת (ע"ד בכורות נעיר להלן).

ומסכת בכורות מצטיינת בכמה דברים שאינם רגילים, בין בנוגע לסגנונה ובין בנוגע לשיטותיה, ובין בנוגע לרשימת אמוראיה.

(א) סגנון

הטרמינולוגיה של בכורות אינה לגמרי אותה של כל הש"ס: מסייע ליה לר"א וכו' אמרי לא וכו' (יד א), במקום: לימא מסייע ליה. מצינו לוקח מגוי וכו' (כא ב) במקום: אשכחן לוקח מגוי; ו"מצינו" הוא לשון מדרשי-הלכה, ועי' "הרי — אמור".

לימא כתנאי¹², וקאי הכי (= "נימר" בירוש', בניחותא). תנן והנותן לו בקבלה (מברייא השייכת למשנתנו, שהובאה בדף ב ע"ב) וכו'¹³. במקום: והא תניא (שאמנם מצוי גם במקומות אחרים). לימא קסבר מטנפת וכו', את ל מטנפת וכו' יולדת ודאי וכו' (כא א), "את"ל" תירוצא הוא, ואינו לשון רגיל.

שאלות בלי סימן של בעיא: נפדין תמימין או אין נפדין תמימין? (יד ב); אותן ולדות שלאחר פדיון מה תהא עליהן? וכו' (טו ב). ומדכתיב בחרס הרי גרב לח אמור (מא א), שהוא לשון מדרשי-הלכה ואינו לשון התלמוד.

דכיון דשרי להו מר (לא ב), במקום: דשרית להו, ונמצא רק בנדירים עא ב; אי אמר מר וכו', וביצה ד ע"ב (כ"י מ'); ולא שרי ליה מר וכו' אי שרי ליה מר, ורגיל בשאילתות.

אמרי (יג א—ב, יד א—ב), בתירת תשובה לקושיא, וכדומה בנואנסות שאינן רגילות.

10 בימי אממר (תלמיד רבא) היתה נהרדעא מיושבת שוב, ואמימר היה ריש מתיבתא שם. — אמימר נזכר בבכורות רק בהוספה ("אמר") של העריכה האחרונה, יג ב ("אמר" בדף מד א טה"ד, וצ"ל: אבימי).

11 בכורות ב ב כל הסוגיא, מח ב כל הסוגיא, נדרים לד א: איכא דמתני לה בהאי לישנא, כל הסוגיא.

12 נה א, גם כ"י מ'.

13 ג א גם כ"י מ' וליתא בהקבלה שבטין מד א.

(ב) שיטה

למה ליה למיתנא שהיוצא — סימנא בעלמא וכו' (ו ע"א).
 והא כל היכא דאיכא למיהדר ומיתנא קא הדר ותני וכו' (מג ב).
 הא תו ל"ל הא תנא ליה רישא על אלו מומין שוחטין את הבכור וכו'. אידי דתנא שלשה
 הוסיף ואמר לו לא שמענו אלא את אלו וקתני ואתי (אח"כ) דיחידא (ר"ח בן אנטיגנוס.
 רחב"ג) קא סתים לה בכולהו על אלו מומין וכו' (14) (מא א).
 מאי תנא דקתני מעשה, משום דתנן פיו דומה לחזיר ופליגי רבנן עליה (לא שמענו
 אלא את אלו) וקאמרינן כי פליגי רבנן עליה וכו' ומעשה נמי וכו' (בלי "חסורי מחסרא" (15)
 (מ ע"א).
 ר' ישמעאל אומר אין לך מום גדול מזה. כאביי לא אמר (ר' ישמעאל!) וכו' כרבא נמי
 לא אמר וכו' (16) (מא סע"א).
 קשיא ליה לר' ישמעאל (שבמשנתנו) האי חסר אשך מיבעי ליה (ולא הכי פליג
 ר' ישמעאל את"ק) תני שנמרחו אשכיו, קשיא ליה לר"ע האי ממרוח אשך מיבעי ליה
 תני שהרוח באשכיו, קשיא ליה לר"ח בן אנטיגנוס האי רוח אשך מיבעי ליה תני שמראו
 חשוכין וכו'; היינו כושי, ר"ח ב"א לא תני כושי (מד ב) (17).

(ג) היחס לשאר מסכות

ג רע"א: דאמר ר"ל המוכר בהמה וכו' לא גזרו ביה רבנן = גטין מדא (ב לי "תנן").
 ג א: איתמר — בני גוד לתמורה ושוה לנדא (18).
 ה א: אלא אמר ר"ח מהבא והשקל וכו' — מ"ב צ"ב: אלא אמר רב חסדא שמואל
 (דאמר אין מוסיפין על המדות יותר משתות) קרא אשכח ודרש והשקל וכו' ש"מ וכו'
 וש"מ וכו'.
 ח א: איני והאמר שמואל אוז [גאו] (כי"מ) וכו' והוינן בה מ"ט אמר אביי
 וכו' — קיצור סוגיית ב"ק נה א.
 שם: כל שתשמישו ביום וכו' = ביצה זא, ובביצה שם עוד: איני וכו'.
 ט ב: אמר רב [אשין] (19) מין במינו אינו חוצץ, וכן בזבחים קי ע"א בשני כ"י (ולא
 "רב"), אבל בסוכה לזב (ב"פ): ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ (וא"א להגיה שם).
 ט ב—י ע"ב: בפטר חמור נמי מיקדשא (לר' יהודה!) כדרכי אלעזר (קידושין נו א)
 דאמר ר"א אשה יודעת שאין מעשר שני מחולל על ידה וכו' הכא נמי אשה יודעת דפטר
 חמור איסורא אית ביה ופרקא ליה בשה ומקדשא בהך דביני וביני. ולמטה (ט ב):
 אמר רב ה' ומודה ר' שמעון לאחר עריפה שהוא אסור וכו' (י ע"ב) איתיביה [אביי] (20)

- 14 ע"י למשל שבת עה ב: אלו לאפוקי וכו' (מא א).
- 15 אבל באותו עמוד לעיל לענין אחר: חסורי מחסרא (מ ע"א).
- 16 הגרי"ב שמחק את הפיסקא שגה (מא סע"א).
- 17 [ע"י לעיל בפתיחה לסוטה, עמ' 93].
- 18 ע"י תוס' ד"ה רב חסדא.
- 19 שמ"ק וכ"י מ' ור"ג.
- 20 שמ"ק ור"ג ורש"י.

לא רצה לפדותו וכו' וכן אמר ר"נ אמר רבה בר אבוא מודה ר"ש לאחר עריפה שהוא אסור וכו' וכן אמר ר"ל מודה ר"ש וכו' ור' יוחנן ואיתימא ר' אלעזר אמר עדין היא מחלוקת איכא דמתני לה להא דר"נ אהא המקדש בפטר חמור אינה מקודשת (פרפרזה של משנת קידושין!) לימא מתני' דלא כר"ש אר"נ וכו' (כבקידישין נז ב) איכא דאמרי הא מני לא ר' יהודה ולא ר"ש אי ר"ש תיקדש בכליה אי ר' יהודה תיקדש בהך דביני ביני אמר [רב נחמן אמר] ⁽²⁰⁾ רבה בר אבוא (אמר רב) ⁽²¹⁾ וכו' כגון שאינו שוה וכו'.

לפי סוגיא ראשונה (וא"ד) מתקדשת גם לר' יהודה בדמים שביניים. הסוגיא בקידושין נז ב היא כ"אכא דמתני' אבל ה"א"ד של בכורות שנה בקידושין בהתאם לבכורות ט ע"ב.

אבל בירוש' בקידושין שם פ"ב סג ע"א: פטר חמור רבי לעזר אמר מקדשים בו את האשה ר' יוחנן אמר אין מקדשין בו את האשה וכו' מתניתא פליגא על ר' לעזר פטר חמור אין מקדשין בו את האשה. פתר לה ר' לעזר לאחר עריפה דאמר ר' לעזר הכל מודין לאחר עריפה שאינו פדוי. פטר חמור אין מקדשין בו את האשה ור' שמעון מתיר ⁽²¹⁾ הדא פליגא על ר' לעזר בתרתי אין בחיי דפליגא עלוי מן רבנין, אין לאחר עריפה פליגא עלוי מן ר"ש וכו'. ערפו אסור בהנייה ור' שמעון מתיר ⁽²¹⁾ עריפה עריפה מה עריפה וכו'. על דעתיה דר' לעזר ניהא בחייו הוא מתיר צריך שיהא אסור (= איסור) על עריפה. על דעתיה דר' יוחנן (ו)קשיא בחייו הוא אסור לא כל שכן לאחר עריפה וכו' ⁽²²⁾.

„ואיתימא ר' לעזר“ אינו מתאים אפוא לירוש'. הבבלי הביא תחילה את הסוגיא הירוש' בשם „עולא“, ב"פ, והראשון בירוש': רבנן דקסרין בשם ר' ירמיה, והשני סתם, ואח"כ הבבלי של פומבדיתא: רבה, ואח"כ: וכן אמר ר"נ (נהרדעא), ואח"כ: וכן אמר ר"ל וכו' ור' יוחנן וכו'.

יא א. ת"ר כיצד אמרו נכנס לדיר להתעשר וכו' מסייע ליה לר"נ וכו'. אבל בב"מ ז א: א"ל רב אחא מדיפתי לרבינא מאי ספיקות וכו' אלא ספק פדיון פטר חמור וכדר"נ וכו' (לא ידעו אפוא את הברייתא שבבכורות).

[יב א: איבעיא להו מהו לפדות בבן פקועה וכו' (עד: א"כ שה שה מאי אהני ליה = חולין עד ב (אבל חולין לקוח בודאי מ בכורות).]

יג א—ב: אמר ר' יצחק בר נחמני אר"ל משום ר' אושעיא ישראל שנתן מעות לגוי בבהמתו בדיניהם אע"פ שלא משך קנה וכו' וגוי שנתן מעות לישראל בבהמתו בדיניהם אע"פ שלא משך קנה וכו' אמר אביי בדיניהם שפסקה להם תורה או קנה מיד עמיתך מיד עמיתך הוא דבמשיכה הא מיד גוי בכסף וכו' וכי תמכרו ממכר לעמיתך לעמיתך במשיכה הא לגוי בכסף וכו', ובע"ב: אמרי ולאמימר דאמר (ע"ז עא א) משיכה בנכרי קונה, הניחא אי סבר לה כר' יוחנן דאמר (ב"מ מז ב) דבר תורה מעות קונות משיכה לא. אהני לעמיתך לעמיתך בכסף לנכרי במשיכה, אלא אי סבר לה כר"ל דאמר משיכה מפורשת מן התורה לעמיתך במשיכה ולנכרי במשיכה, לעמיתך ל"ל וכו' ע"כ כר' יוחנן סבירא ליה. מיתבי הלוקח גרוטאות מן הגוי וכו' אם עד שלא נתן

⁽²⁰⁾ כנוסח כתביד מינכן.

⁽²¹⁾ ברייתא שבבבלי קידושין נח א.

⁽²¹⁾ היא הברייתא דבכורות י ע"ב, בצירוף הברייתא השניה של המכילתא.

⁽²²⁾ התירוצ „בשם ר' יוחנן“ או „בשם רבנין“, כרב ספרא בבבלי בכורות.

מעוֹת משך יחזיר וכו' ואי אמרת מעוֹת קונוֹת משיכה ל"ל, הב"ע שקיבל עליו לדון בדיני ישראל²²) וכו' אמר אביי רישא משום דאיכא מקח טעות א"ל רבא וכו' ואביי אמר לך רישא מקח טעות וכו' והדר מימשך. רבאשי אמר מדרישא משיכה אינה קונה סיפא נמי וכו' רבינא אמר מדסיפא משיכה קונה רישא נמי וכו'.

הסוגיא מן "מיתבי" ואילך ישנה בע"ז שם (עא ב), אלא ששם המיתבי הוא לאמימר, ושואל: ואי ס"ד משיכה בנכרי קונה אמאי יחזיר²³), אמר אביי וכו' (ואין שם: ואביי אמר לך וכו') א"ל מר קשישא בריה דרב חסדא לרבאשי (האומר שם ע"א: משיכה בנכרי אינה קונה) ת"ש המוכר יינו לנכרי וכו' (המשנה שם) א"ל רבינא לרבאשי ת"ש וכו' ואי אמרת משיכה בנכרי אינה קונה וכו' אלא ש"מ²⁴) משיכה בנכרי קונה. אבל דברי רבאשי ורבינא בבכורות אינם שם.

ואין ספק כי ה"מיתבי" בע"ז עם דברי אביי ורבא לקוח מכאן, שהרי א"א שאביי ורבא יתרוצו דברי אממר המאוחר מהם²⁴), (ובכל אופן: צידי רה"ר אינו מדברי אממר, אלא מדברי רבה בר רב הונא, שם). אלא שמיתבי נאמר כאן על פירושו של אביי בדברי ר"ל, בע"א.

והסוגיות מוחלפות:

(1) יד ב: אמר רבא כבר פסקה תנא דבי ר' ישמעאל (שוללות קדשים, שהן בעלי מומים אינם קרבים) תדר"י רק וכו' אשר יהיו לך אלו הולדות ונדרריך הקישן הכתוב לנדר מה נדר בעל מום לא אף הני נמי בעל מום לא. בתמורה יז ב מובאת ברייתא כזו ב"והאי תנא", שהוא כרגיל דבי ר"ע, אלא שבנויר כה א מובאת ברייתא זו בשינויים בראשה («בוולדות קדשים ובתמורתן הכתוב מדבר»²⁴), בלשון: אמר רבא — כבר פסקה תדר"י, אלא שבשניהם אין הסיפא «ונדרריך הקישן הכתוב» וכו' ואין לה מקום בברייתא זו, אלא שאפשר שרבא תלה דבריו בדברי הברייתא.

(2) יד ב—טו א: אמר רב יהודה וכו' מאן חכמים תנא דבי לוי הוא דתני דבי לוי וכו' (עד: קשיא (בתמורה לג א) וכו' אמרי רב כרשב"ל וכו'. בתמורה לג ב: א"ל רב פפא לאביי ואמרי לה רבא²⁵) וכו' א"ל (אביי!) מאן חכמים וכו' א"ל (אביי!) מאן האי דלא קתני הכי משום דרב וכו'.

כאן נמסר אפוא סתם מה שנאמר שם, בשם אביי, ובבכורות נוסף עוד (טו א): אמרי²⁵) ממאי דהאי וכו' אמרי א"כ ניתני וכו'.

(3) טו סע"א: מנה"מ = תמורה לא א.

(4) טו ב: דלאחר פדיון מה תהא עליהן אמר ר"ה כונסן לכיפה והן מתין וכו' טעמא מאי אמר ר' לוי גזירה שמא יגדל מהן עדרים עדרים.

²²א ולפ"ו אפשר לפרש כפשוטו "בדיניהם" שלא קיבל עלין לדון בדיני ישראל.

²³א וכבר העירו ע"ז התוס' כאן.

²³א דברי רבינא הם, ולא כתוס' בכורות יג ב ד"ה רבאשי.

²⁴א ובקידושין עג ב "אמר אממר" אין בכ"י מ'.

²⁴א כלשון ר' ישמעאל בספרי ראה פיס' עח.

²⁵א כלומר: רבא לאביי. ²⁵א (כצ"ל, ד"ו: אמר, ד"ח: אמר.

בתמורה יח א פירש כך רחב"א בשם ר' יוחנן טעמו של ר"א שם ש"ולד שלמים לא יקרב שלמים".

(5) טז ב: למימרא וכו' עד הפסקא = ב"מ ע"ב, אבל כאן: זה כא גבי בכורה²⁶) היינו טעמא, וא"כ נראה שהסוגיא לקוחה מכוורות.

(6) יז ב: בידי אדם מאי (אם אפשר לצמצם) ת"ש וכו' אמר רב קטינא ת"ש חלקו לשנים וכו' אמר רב כהנא שאני כלי חרס וכו'. בחולין כח ב (לענין מחצה על מחצה כרוב): אמר רב קטינא ת"ש חלקו וכו' הא אפשר לצמצם טהורין אמאי טהורין זיל הכא איכא רובא וכו' אר"פ תרי רובי וכו'.

וא"כ העבירו ת"ש של רב קטינא משאלה אחת לשאלה אחרת (מה שנמצא גם במק"א), אלא שא"א להחליט מי קודם.

(7) יח ב—יט א: אמר רבא ואיתימא ר"פ וכו' — בב"מ לו ב מכאן: והאמר רבא וכו'.

(8) יט ב: לימא ר' ישמעאל כר"מ ס"ל דחייש למיעוטא וכו' (עד סוף העמוד: ורוב קטנות לאו איילונית נינהו אלא אמר רבא מחוורתא ר' ישמעאל כר"מ סבירא ליה דחייש למיעוטא).

הכל ביבמות קיט א למשנה שם, אבל שם: אלא מחוורתא²⁶), אלא שמתוך הסוגיא (סע"א וע"ב) יוצא שגם רבא ס"ל כך. ובכוורות כ"ע: והאמר רבא מחוורתא וכו'. אבל בבכורות יש עוד: רב ינא אמר אפי' תימא רבנן כי אזלי רבנן בתר רובא ברובא דלא תלי במעשה וכו'²⁷).

ולמטה כ"ע"א: ולא חייש והאמר רבא מחוורתא וכו', כי חייש וכו' ואבע"א וכו' — פירש את הברייתא כרבא, ולא הזכיר כלל דברי רבינא.

ובדף כא ב: ומי חייש ר' יהושע למיעוט והתנן (ביבמות שם) היתה לה חמות וכו' ואמרין מ"ט דר' יהושע קסבר רוב מעוברות יולדות ומיעוט מפילות וכו' והו להו זכרים מיעוטא ולמיעוטא לא חיישין. אבל ביבמות שם אמרו: במאי אוקימתא כר"מ אימא סיפא היתה לה חמות אינה חוששת אמאי הלך אחר רוב נשים ורוב נשים מתעברות ויולדות, מעוט מפילות וכו' והו לה זכרים מיעוטא, וליחוש וכו' ורבא מתרץ שם: דהוי ליה זכרים מיעוטא דמיעוטא דמיעוטא לא חייש.

ולפי זה אין לשאול על ר' יהושע כאן, שאין כאן רק מיעוט, וכבר הקשה זה ר' אלחנן בתוס' שם ד"ה סיפא.

אבל בירוש' יבמות רפ"ז טו ע"ג: יצאה מליאה חוששת שהוא ספק אחד ספק זכר ספק נקיבה מדבר תורה להחמיר. ר' יהושע אומר אינה חוששת שהן שני ספיקות ספק זכר ספק נקיבה ספק בן קיינא ספק אינו בן קיימא שתי ספיקות מדברי תורה להקל. וכפירוש זה היה לפני הבבלי דבכורות ביבמות שלו.

(9) כה ב: מתיב רב ששת בעלי מומין אוסרין בכל שהוא וכו' והוינן בה מאי יבוקר וכו' ואר"נ אמר רבה בר אבוב וכו' אמר רבא וכו'.

והסוגיא ליתא במקום אחר.

(10) כו ב: תנא מפני ששיניה דקות — כיו"ב ב"מ סט א²⁷).

²⁶ וגבי בכורה, גם בב"מ בכ"י.

²⁶ וגם כאן בר"ג: אלא מחוורתא.

²⁷ וכבר הקשו התוס' כאן וביבמות, למה לא תירץ כך גם ביבמות.

²⁷ התוס' ד"ה בדקה לא דקו.

(11) כח א: ארבע"ח וכו' תנ"ה וכו' ארנב"י וכו' — ביצה כז א, אבל בלי "תניא נמי הכי" וכו'! וכאן בע"ב קשור ב"תנ"ה" ופירושו: איבעיא להו מפני המשתנין וכו'.
 (12) כח ב: דן את הדין וכו' מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ובבבלי שם: לימא תנן סתמא כר' מאיר דדאין דינא דגרמי אמר ר' אילעאי אמר רב כגון שנשא ונתן ביד, בשלמא חייב את הזכאי וכו' אלא זיכה וכו' אמר רבינא כגון שהיה לו משכון ונטלו וכו'; מתני' ומעשה בפרה וכו' ותיפוק ליה דטעה בדבר משנה וכו' חדא ועוד קאמר וכו'.

בסנהד' לג א—ב: דיני ממונות מחזירין וכו' ורמינהי דן את הדין וכו' אמר רב יוסף וכו' ארנ"ב וכו' רב ששת אמר כאן שטעה בדבר משנה ("מחזירין") כאן שטעה בשיקול הדעת וכו' איתיביה רב המנונא לרב ששת מעשה בפרה (סיפא דמתני') וכו' ואם איתא לימא ליה טועה בדבר משנה אתה וכו' חדא ועוד קאמר וכו' אמר רב נחמן בר יצחק לרבא מאי קא מויתב רב המנונא לרב ששת מפרה, פרה הרי האכילה לכלבים וליתא דתיהדר וכו'. רב חסדא אמר כאן שנטל ונתן ביד ("מה שעשה עשוי") כאן שלא נטל ונתן ביד, בשלמא חייב וכו' אלא זיכה וכו', כיון דאמר פטור אתה כמו שנטל ונתן ביד דמי, אלא מתניתין דקתני דיני ממונות וכו' רבינא אמר כגון שהיה לו בידו משכון וכו'.

אל ה"מעשה" יש אפוא לפנינו בבכורות חלק מסוגיית סנהד', בלי דברי רנב"י ותשובת רבא.

ולרישא הובאו דברי ר"ח, אבל בשם רב, ופירושו נאמר כאן לא מפני הרומיא ממשנת סנהד', אלא כדי שלא לפרש סתם זה כר"מ; אבל ה"בשלמא" וכו' מתאים לסנהד', אלא שהתירוץ הראשון שבסנהד' "כיון דאמר פטור אתה כמי שנטל ונתן ביד דמי", שגרם שם לדיחוקים במשנת סנהד', — לא נזכר כאן כלל.

אבל בב"ק קע"א אמר: הי ר"מ ("דדאין דינא דגרמי") אילימא ר"מ דתנן דן את הדין וכו' הא איתמר עלה אמר ר' אילעא אמר רב והוא שנטל ("שנשא") ונתן ביד. אם כן רמזו בב"ק לסוגיא שלנו. ושם קיז ב: ההוא דאחוי אמטכסא דר' אבא יתיב ר' אבהו וכו' ויתיב ר' אילעא גביהו סבור לחיוביה מהא דתנן דן את הדין וכו' אמר להו ר' אילעא הכי אמר רב והוא שנשא ונתן ביד.

המעשה הזה הוא אפוא יסודה של המימרא.

וגם בירוש' גטין פ"ה מז ע"א: דהיא מתניתא דן וכו' דמר רב ירמיה ("בר אבא") בשם רב במגיעו לידו ושמואל אמר במגיעו לידו.

וא"כ הסוגיא של בכורות מתאימה לגמרי לב"ק ובחלקה לסנהד'.

(13) כט א ורמינהי וכו' = קידושין נח א.

(14) כט ב: תנא כפועל בטל אמר אביי = ב"מ לא ב, סח א.

(15) ל ע"א: דבאתריה דר' יהודה וכו' = גטין נד א.

(16) לא א: והתנן מיאנה וכו' לעולם בחד וכו' = יבמות כה ב.

(17) לא ב: ורב ששת מאי נפקא ליה מינה, דאמר רב יהודה וכו' = יבמות צו ב—

צו א: ור' יוחנן מ"ט קפ"ד²⁸) כולי האי, דאמר רב יהודה וכו'. ירוש' ברכות פ"ב

(28) בכ"י ה': והאמר.

(28^a) כ"י מ': למה ליה.

ד ע"ב (שקלים פ"ב, מז ע"א): ור' יוחנן בעא דיימרון שמועתא בשמיה²⁹) וכו' מה ניא (= מה ניא) ליה לוי בר נזירא אמר כל האומר שמועה וכו'.

18) לא ב: מאי שנא מהא דתניא (= דתנן) הלוקח לולב וכו' והוינן בה לא רצה וכו' ואמר רב הונא וכו' = סוכה לט א.

19) לג א—ב: ת"ר אין מרגילין וכו' עד המשנה = תמורה כד א. אלא ששם: אמר ר"ח ב"ש היא דאמר בכור בקדושתה קאי דתנן בש"א לא ימנה ישראל עם הכהן על הבכור, וכאן: ב"ש היא דאמר אין מאכילין אותו לנדות, שכאן נסמך "ת"ר" זה (תוס' ביצה פ"ב יא) ל"ת"ר" הראשון (תוס' בכורות פ"ג), ותלו זה בזה. 20) לד א: דאמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר ר"ל וכן אמר ר"נ אמר בר אבא ונאני הנה וכו'— בשבת כה א ויבמות עד א ליתא "וכן אמר— וכן אמר—" ובבכורות נוספה מסורת א"י ומסורת נהרדעא!

21) שם: למימרא דר"א סבר יש אם למקרא ורמינהי בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה וכו'— קידושין יח ב, אלא שהברייתא שבקידושין אינה מתאימה לברייתא (שבבכורות²⁹) והסוגיות מוחלפות³⁰).

וכיו"ב בכורות מ ע"א וקידושין כה א³¹).

22) לו א: איבעיא להו עד וכו' לעדות בכור = שבת קמה ב, ושם בסע"א הובא דבי מנשה כולו: וכן תני דבי מנשה³²) דבר תורה אינו חייב אלא על דריסת זתים וענבים בלבד ואין עד מפי עד וכו', ואגבה הובאה "איבעיא" זו.

23) שם: א"ר אילעא לא היו מוחזקין בו שהוא בכור ובא אחד ואמר שהוא בכור ומומו עמו נאמן, מאי קמ"ל שהפה שאסר וכו' מתקיף לה מר בר רב אשי מ"ש מההוא גברא דאוגר ליה חמרא וכו' ואמר רבא מה לו לשקר וכו', ואמר אביי וכו' התם ודאי איכא מיא וכו'.

בכתובות כז ב רב אשי מיבעי ליה כיו"ב באמרה נחבאתי וטהורה אני, וסתם התלמוד מקשה: ומאי שנא מההוא וכו' ומשני לה כי הכא. וכבר העירותי שבנוגע לדברי רבא בכורות מתאים לכתובות וב"מ ולב"ב לא א, ולא לב"ב לג ב.

24) לט א: ור' יוחנן אמר דכולי עלמא³³) אין בריה באחת וחסרון מבפנים שמיה חסרון ול"ק כאן וכו' כאן שחסרה לאחר שחיטה— בחולין מח ב: איתמר מחט שנמצאת בריאה ר' יוחנן ור' אלעזר ור' חנינא מכשרי רשב"ל וכו' טרפי לימא בהא קמיפלגי דמר סבר חסרון מבפנים שמיה חסרון ומר סבר לא שמיה חסרון לא דכ"ע חסרון מבפנים שמיה חסרון³⁴) והכא בהא קמיפלגי מר סבר סמפונא נקיט ואתאי³⁵) ומר סבר נקובי נקיט ואתאי.

29) וכ"ה גם בשקלים בכ"י מ, ואצלנו מוגה ע"ם הבבלי.

29^a) ושינוי דומה לו גם להלן מ סע"א.

30) [כל הענין בהרחבה בפתיחה לקדושין, עמ' 99—100].

31) תרכיץ שי"ז ס"א.

32) [כ"ה בכ"מ א"פ ור"ף, בדפו: מנשיא].

33) שתי הבריות שבת"כ, נדבה פרשה י"ד ז: ולא בעל כוליא אחת, ושם ס': לרבות כוליא אחת.

34) זוהי הגי' הישנה ורש"י הגיה: דכ"ע לא שמיה.

35) ונמצא בסמפון הריאה, עיסור ח"ב, שחיטה, דפוס לבוב יז ע"ב.

אבל שם מזב: אמר עולא אמר ר' יוחנן ריאה שנשפכה כקיתון כשרה אלמא קסבר חסרון מבפנים לא שמיא חסרון.

ה"איתמר" שבחולין מסכים אפוא לבכורות, אבל אינו מסכים לסוגיא דדף מזב, וזה רגיל, ובשביל זה אין להגיה כמו שהגיה רש"י³⁶.

25) לטב: והאמר ר"ז אמר רב הצורם און הפר ואח"כ קיבל דמו וכו' ולאחר קבלה קודם זריקה מי שרי והתניא שה תמים וכו' ומנין בקבלה והולכה והזייה ת"ל יהיה שיהיו כל היותיו תם וכן שנה תרגמא³⁷ אבן שנה הכי נמי מסתברא דתניא ר' יהושע אומר וכו' ש"מ ומי איכא מידי דבשעת שחיטה הוי בן שנה וכו' אמר רבא זאת אומרת וכו'.

כל סוגיא זו בזבחים כהב: אמר ר' זירא וכו' אשכחן קדשי קדשים, קדשים קלים מנלן אמר רבא תניא שה תמים וכו' איתביה אביי ר' יהושע אומר וכו' תרגומא³⁸ אבן שנה, ומי איכא מידי וכו' אמר רבא (כ"י ר' ב' : רבה) וכו'.

יש כאן אפוא בבכורות קיצור ועיבוד של סוגיית זבחים בלי שמות אביי ורבא.

26) מע"א: אמר ר"ה לא שנו וכו' = חולין נחב: תנן התם בהמה וכו' אמר ר"ה וכו'.

27) שם: למימרא דלאו היינו אורחיה ורמינהי המפלת וכו' = נדה כגא, וגם שם בכ"י מ' : אמר רב יוסף לא קשיא, כבבכורות.

28) שם: ושניטל רוב המדבר שבלשוננו. מתני' מני ר' יהודה היא דתניא וכו' ר' יהודה אומר וכו' — כבר העירותי שבקידושין: רבי אומר, וברייתות שונות הן.

29) מגב: למימרא דחיי והא איתמר וכו' כבר רמא ניהליה רב שימי בר חייא לרב וא"ל וכו' = נדה כדא.

30) מהא: היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול ואם לאו כשר. אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן והוא שנספרת ע"ג היד — בקידושין כד ב"כא: א"ר חייא בר אשי אמר רב היתה לו יתרת וחתכה עבד יוצא בהן לחירות אמר רב הונא והוא שנספרת ע"ג היד.

31) שם: אמר ר"ח דבר זה כו' = נדה מטב.

32) מהב: תנא נודר ועובד וכו' הניחא למ"ד צריך לפרט את הנדר אלא למ"ד וכו', (עד מוא): דדייק כוותיה = גטין להב (ותני עלה) — לו א, והמחלוקת בין ר"פ ור"נ, ומקוצר משם.

33) מזב: ת"ש פדחת וכו' ואמר אביי ואיתימא רב כהנא וכו' = יבמות קכ ע"א.

34) מוא: איתמר היו לו בנים בהיותו גוי ונתגייר ר' יוחנן אומר אין לו בכור לנחלה וכו' ואזדו לטעמייהו דאיתמר היו לו בנים בהיותו גוי ונתגייר ר' יוחנן אמר קיים פריה ורביה וכו' וצריכא דאי איתמר בהא וכו' אבל בהא אימא מודה לר' יוחנן דלא לתהו בראה לשבת יצרה והא עבד ליה שבת וכו' = ביבמות סבא בסדר הפוך: איתמר וכו' קיים פריה ורביה וכו' ואזדו לטעמייהו דאיתמר וכו' אין לו בכור לנחלה וכו' וצריכא דאי אשמעינן בההיא קמייתא בההיא קאמר ר' יוחנן משום דמעי קרא נמי

36) וקושייתו השניה של רש"י נתרצה ע"י פירושו של העיטור: שנמצא בסמפון הריאה.

37) ד"ו: תרגמ', כ"מ: תרגומ'.

38) כ"מ: תרגמ', רש"י: אביי אמר ליה לרבא תרגמה אבן שנה למתניתין.

בני פריה ורביה נינהו³⁹), אלא שביבמות יש עוד: איתביה ר' יוחנן לר"ל בעת ההיא וכו', ובבכורות יש עוד: תנן מי שלא היו לו בנים וכו' ת"ש (מברייטא) היו לו בנים בגיותו⁴⁰) ונתגייר יש לו בכור לנחלה אמר רבינא ואיתימא רב אחא [בריה דרבא]⁴¹) הא ודאי וכו'.

35) מזא: אמר רב אדא בר אהבה לוייה שילדה בנה פטור מה' סלעים (דאיעבר ממאן וכו', ונחלקו בזה רב פפא ומר בריה דרב יוסף משמיה דרבא, וכו' סוגיא) — בחולין קלבא: אמר רבינא אמר לי מרימר הלכתא וכו' והלכתא כוותיה דרב אדא בר אהבה [אליבא דמר בריה דרב יוסף דאמר ר' אדא בר אהבה]⁴²) לוייה וכו'.

מרימר ורבינא ידעו אפוא סוגיא זו.

מזב: ולכתבו הרשאה להדדי (ספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, והבא אחריו אינו בכור לנחלה) וכי תימא מתני' שלא בהרשאה, הא מוקמינן לה קמן (מח סע"ב) דבהרשאה מסייע ליה לר' ינאי דאמר ר' ינאי (ב"ב קכז א) הוכרו וכו' לא הוכרו ובסוף נתערבו אין כותבין הרשאה זה לזה.

בב"ב קכז א: דדרש רבא שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא כותבין הרשאה זה לזה א"ל ר"פ לרבא והא שלח רבין דבר זה שאלתי לכל רבותי ולא אמרו לי דבר ברם כך אמרו משום ר' ינאי, הוכרו וכו' הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרת לכם טעות הן בידי ברם כך אמרו משום ר' ינאי וכו'.

והשאלה בבכורות היא אפוא לרבא לפני חזרתו ופושט כר' ינאי, ואת רבא לא הזכיר. ולהלן מח סע"ב: מאי שנא שני כהנים («שתי נשים של שני אנשים שלא ביכרו וילדו שני זכרים במחבא ונתערבו ומת אחד מהן בתוך שלשים אם לכהן אחד נתן יחזיר לו חמש סלעים ואם לשני כהנים נתן אינו יכול להוציא מידם) דאזיל לגבי האי ומדחי ליה ואזיל לגבי האי ומדחי ליה, כהן אחד נמי ליזיל לגבי האי ולידחיה וליזיל לגבי האי ולידחיה. אמר שמואל בבא בהרשאה⁴³) והאמרי נהרדעי לא כותבין אורכתא אמטלטלי ה"מ היכא דכפריה וכו'.

כל שקלא וטריא זה, מן «אמר שמואל» ואילך, לקוח משבועות לגב: טעמא דאיש פלוני כהן דאיש פלוני לוי («משביע אני עליכם אם לא תבואו ותעידו — שאיש פלוני כהן — הרי אלו פטורין») הא מנה לפלוני ביד פלוני חייבין, הא קתני סיפא עד שישמעו מפי התובע אמר שמואל בבא בהרשאה והאמרי נהרדעי וכו' ה"מ וכו', ו«ה"מ» בשבועות, הוא כ«א"ד» בב"ק ע"ע א (וללישנא קמא שם: אמר רבא איש לא מיר מאי טעמא).

למסדר האחרון של דף מז ע"ב היתה אפוא סוגיא זו של דף מח ע"ב כבר סדורה ומסודרת («הא מוקמינן לה קמן»!), אע"פ שהיא שאלה משבועות! («נהרדעי» שנזכרו כאן אינם מוכיחים אפוא כלל על סידורה של עיקר בכורות, שאינו מנהרדעא). 36) מחא: אמר רבא מכדי נכסי דבר איניש וכו' מי איכא מידי וכו' והתנן המלוה וכו'.

39) וכבר העירו התוס' בבכורות על ה«לשון האחר».

40) [כ"י מינכן, דפו': בהיותו עובד כוכבים.]

41) שיטה מקובצת.

42) כ"ה בכ"י וראשונים.

43) = שני האבות כתבו הרשאה זה לזה.

וקי"ל וכו' — ב ב "ב קעד א : ההוא דיינא דאחתיה למלוה לניכסי מקמי דלתבעיה ללוה סלקיה רב חנין בריה דרב ייבא אמר רבא מאן חכים למעבד כי הא מילתא אי לאו רב חנין וכו' קסבר ניכסיה דבר אינש וכו' ותנן וכו' וקי"ל וכו'.

(37) מט ב : ת"ר הוא לפדות וכו' א"ר ירמיה הכל מודים וכו' = קידוש ין כט א, אבל ר' ירמיה רגיל הרבה ב בכורות, ובוודאי שהדברים לקוחים מבכורות.

(38) נ ע"א : א"ר אושעיא ביקשו לגנוז וכו' וירושלים היא רובא דעלמא וכו' אלא אמר אביי וכו' — בע"ז נב ב : מי לא אמר רב אושעיא בקשו וכו' והוינן בה ירושלים וכו' אלא אמר אביי וכו'.

(39) נ ע"ב : אמר רב יהודה אמר רב אסי כל כסף האמור בתורה (סתם) כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה, וכללוא הוא וכו' יליף קדש קדש ממעשר והרי קידושי אשה דכתיב ויצאה חנם אין כסף ותנן בש"א וכו' לימא רב אסי דאמר כב"ש וכו' דקרי אינשי סלע פלגא דזוזא⁴⁴) — בקידושין יא א—ב : רב יוסף אמר טעמייהו דב"ש כדרב יהודה אמר רב אסי דאמר וכו' [גופא אמר רב יהודה אמר רב אסי] כל כסף האמור בתורה כסף צורי ושל דבריהם כסף מדינה. כ"מ : גופ' כל כסף האמור בתורה כסף צורי, אבל כל זה הגהת רש"י : ה"ג גופא אמר רב יהודה וכו', וכבר העירו התוס' שם : ולקמי' בשמעתין פ' הקו' דה"ג גופא אמר רב יהודה אמר רב אסי והיינו משום דאי קאי אדלעיל הוה ליה למיפרך לאלתר לימא רב אסי דאמר כב"ש, ותוס' הרא"ש מוסיף : אלא חוזר ואומר דברי רב אסי כדי לפרשם והדר תו פריך לימא רב אסי דאמר כב"ש ; ריטב"א : וספרים יש שגורסים גופה אמר רב אסי ואין צריך. ח' הרמב"ן : רב יוסף אמר וכו' קשיא לרב יוסף רב אסי דאמר כב"ש, איכא למימר אין הכי נמי ורב יוסף לא איכפת ליה ולא סבירא ליה מאי כסף דקאמר רב יהודה כסף קצוב הוא וכו' והיינו דאקשינן הכא : וכללוא הוא וכו' ולא גרסינן גופא כדגרסי' אלא לאפוקי מדרב יוסף קא בעינן וכללוא הוא וכו' התם כסף כסף יליף ממעשר (ריטב"א : התם קדש קדש יליף ממעשר ויש ספרים שכתוב בהם כסף כסף יליף ממעשר) והרי קידושי אשה דכתיב כי יקח איש אשה ובעלה וגמר קיחה קיחה משדה עפרון ותנן וכו' דקרו לפלגא דזוזא איסתירא.

אינ'ספק, שהסוגיא נאמרה בראשונה בבכורות, ובבכורות אמרו : והרי קידושי אשה דכתיב ויצאה חנם אין כסף, בשיטת רב יהודה (אמר רב) בקידושין ג ע"ב (כתובות מו ב ומשם לקוחה) : דאמר קרא ויצאה חנם אין כסף אין כסף לאדון זה ויש כסף לאדון אחר⁴⁵). אבל הבבלי בקידושין ד ע"ב מסיים : ותנא מייתי לה מהכא דתניא כי יקח איש אשה וכו' אין קיחה אלא בכסף וכה"א נתתי כסף השדה קח ממני (שאינו בספרי תצא פיס' רס"ח ולא בתני ר' חיה שבירוש' קידוש' שם), ועל-פי זה הכניסו בסוגיא שלנו : „דכתיב כי יקח איש אשה ובעלה וגמר קיחה קיחה משדה עפרון“, וכך שנה גם רב הונא גאון סורא, בקידושין ב ע"א : „וכסף מנ"ל גמר קיחה קיחה משדה עפרון כתיב הכא כי יקח איש אשה וכתוב התם נתתי כסף השדה קח ממני“.

ורב יוסף בקידוש' שם סובר באמת, דרב אסי דאמר כב"ש, והוא שנה בדברי רב אסי : „כל כסף האמור בתורה“, ולא „כל כסף קצוב האמור בתורה“, וכן הוא פושט במעשה

(44) ר"ג : דקרו ליה אינשי לפלגא דזוזא איסתירא.

(45) ועי' ירוש' קידושין רפ"א, נח ע"ב, אם אחרת יקח לו ויצאה חנם, ומדר"י גזיקין פ"ג, הורחיק 256.

שהיה, ב"ק לו ב, מדברי רב אסי "כל כסף האמור בתורה כסף צורי"⁴⁶.

ומבכורות העבירו כל הסוגיא לקידושין⁴⁷. גם המעשה "חנן בישא וכו' אתא לקמיה דרב הונא וכו'", שישנה גם בב"ק שם (לו א) עיקרה כאן בבכורות, שהרי רב יוסף בב"ק שם לא ידע מעובדא זו דרב הונא (מסורא!)⁴⁸.

40 נא א: מתני' דלא כרבי דתניא רבי אומר בכל פודין וכו' א"ל רבינא למרימר ורבי וכו' דתניא ואמרין (קידושין כא ב) ורבנן [אמר רבינא]⁴⁹ כדאמרי במערבא וכו' (עד הפיסקא) = שבועות ד ע"ב: רבי נמי דריש ריבוי ומיעוטי דתניא רבי אומר וכו' (עד ה ע"א: ודונם בכלל ופרט).

והסוגיא שם באה כהמשך לדברי רב אשי שבע"א: אמר רב אשי אמריתא לשמעטא קמיה דרב כהנא ואמר לי לא תימא וכו' אלא רבי טעמיה דנפשיה מפרש דתניא וכו' אשכחן בדיעות וכו' שבועות דלית ליה טעמיה דנפשיה מנלן סברא הוא וכו'. ונראה שעיקרה של סוגיא זו נשנית תחילה בשבועות⁵⁰, וסוגיא זו כבר השתמשה בסוגיא דקידושין כא ב (ואמרין!).

41 נב א: מ"ט (אינו נוטל פי שנים בנכסי האם) אמר קרא לו משפט הבכורה משפט הבכורה לאיש וכו' — כרבא בב"ב קיא ב, ולא כאביי ולא כרב"י שם.

42 נב ב: והכ"א מתנה כמכר. מאי טעמייהו דרבנן תשובו ("איש אל אחותו") לרבות את המתנה — דרשה זו הסתמית ידועה לרבנן דרב פפא, בערכין לא ב: ת"ר לצמיתות וכו' לרבות את המתנה וכו' אמרוה רבנן קמיה דר"פ כמאן דלא כר"מ וכו' אמרו רבנן לר"פ ואמרי לה רב הונא בריה דרב יהושע לר"פ והא גבי יובל דכתיב תשובו לרבות את המתנה ור"מ לא קאמרבי וכו'.
43 שם: מאי קסבר אי קסבר ירושת הבעל דאורייתא וכו' לעולם קסבר וכו' (עד סוף הפרק) = כתובות פד א: והוינן בה מאי קסבר וכו' ואמר רב לעולם קסבר וכו'.
יש כאן אפוא מתלמוד קדום סוראי.

44 נד א—ב: א"ל ר' אבא בר ממל לר' אמי⁵¹ אלא מעתה גבי מעשר בהמה דלא כתיב וכל מעשר בקר ומעשר צאן יתעשרו מזה על זה, א"ל אמר קרא העשירי (דסמך מעשר לבקר ועשירי לצאן) תן עשירי לזה וכו' אי הכי כבשים ועזים נמי (לא יתעשרו מזה על זה), וצאן משמע כל צאן אחד, ה"נ לימא [דגן]⁵² משמע כל דגן אחד אמר אביי ראשיתם ("תן ראשית לזה וראשית לזה") וכן אמר ר' אילעא⁵³ ראשיתם רבא אמר בלא ראשיתם נמי משמע כל דגן אחד לא מצית אמרת וכו' — בתמורה (ה א) פריך לאביי ממשנת אין תורמין וכו' אלמא לא מהני, אמר לך אביי שאני התם דאמר קרא ראשיתם וכו' (דשנה עליו הכתוב) וכן אמר ר' אילעא ראשיתם ולרבא וכו'. כאן סתם התלמוד משיב: אמר לך אביי וכו' ולרבא אי לאו וכו'. ושניהם אינם מתאימים לבכורות⁵⁴.

46 כ"י ה' וס' המקח ורי"ף: כסף קצוב, אבל זה מוגה ע"ם מסקנא דקידושין ובכורות.

47 ויש כאלה הרבה גם בלי "גופא".

48 ועי' בב"ק ע"ב: איבעיא להו מנה צורי תנן וכו'.

49 שמ"ק ור"ב.

50 גם שם בכ"י מ': א"ל רבינא למרימר.

51 שמ"ק: בדפו': רבא בר רב חנן לאביי, כ"י מ': רב חנן לאביי.

52 [כתביד מינכן, ושם לי' "לימא".]

53 שמ"ק: אלעזר.

54 עי' תוס' שם ד"ה שאני וד"ה ולרבא.

45) נו ב: כדאבי דאמר אביי זונה גויה וכו' זונה ישראלית וכו' — לא הזכיר כלל מחלוקתו של רבא בתמורה כט ב, אע"ג דאיפרך שם אביי מברייתא.

יחס בכורות לכל התלמוד הוא אפוא:

1. לשבת. בדף לו ע"א סוגיא שישנה גם בשבת, שהיא מקושרת שם דרך אגב. בדף לד ע"א מימרא (שישנה כך גם ביבמות) שנוסף עליה בבכורות: וכן אמר ר"ל וכן אמר רב נחמן (נהרדעא).
2. לסוכה. לא ב: והוינן בה, ציטט מסוכה.
3. ט ב מימרא, שישנה בסוכה (וגם בזבחים), בשם רבא, וכאן בשם: רב אשי⁵⁵.
3. לביצה. ח א = ביצה, אבל שם עוד: איני וכו'.
- כח א = ביצה, אבל בבכורות עוד: תניא נמי הכי וכו'.
4. ליבמות. היחס ליבמות מלמד מכמה צדדים:
- יט ב בשם רבא, וביבמות סתם; אלא שמתוך הסוגיא שם יוצא שדעת רבא כן, ובבכורות עוד: רבינא אמר וכו' — שלא ידעוהו ביבמות.
- כא ב: ואמרינן (במקומו ביבמות?) — ואינו כך ביבמות, אבל נמצא בירושלמי יבמות.
- לא א = יבמות (שקלא וטריא למשנת יבמות).
- לא ב אגדה = יבמות, אבל שם נאמרה על המעשה בר' יוחנן, וכאן על המעשה ברב ששת, והיא לקוחה משם, שכן נאמרה למעשה דר' יוחנן גם בירוש' ברכות ושקלים.
- לד א, מימרא שישנה גם ביבמות (ושבת). אבל בבכורות נוסף: וכן אמר ר"ל וכן אמר ר"נ.
- מו ב (ברייתא ומימרא שעליה, שנאמרה כאן ב"ת"ש") = יבמות (כתוספתא למשנה).
- מז א, שני "איתמר", שנסדרו כאן ושם במוקדם ומאוחר לפי ענין המסכת, אלא שישנם שינויים בלשון הצריכותא, וביבמות עוד: איתיביה וכו', ובבכורות עוד: תנן — ת"ש — אמר רבינא ואיתימא רב אחא בריה דרבא —.
- בכורות ויבמות שונות אפוא; בשני מקומות נוספים בבכורות דברי רבינא; במקום אחד דברי ר"נ; בכורות לא ידעה יבמות שלנו, וכן להיפך.
5. לכתובות. לו א, המעשה ודברי רבא שוים בשניהם (וכן בב"מ), אבל הקושיא "ומאי שנא" בבכורות בשם מר בר רב אשי, ושם — מסתם התלמוד.
- נב ב, משנתנו ופירושה, שהובאו בכתובות: והוינן בה — ואמר רב, אבל כאן הכל סתם: תלמוד סוראי סתמי!
6. לגטין. ג א = גטין, אבל בבכורות עוד: תנן — (מברייתא שלמעלה).
- מה ב = גטין, ונתקצר כאן מגטין לקידושין.
7. לקידושין. גם היחס לקידושין מלמד הרבה:
- ט ב: איכא דמתני = קידושין, ואיכא דאמריי (של "איכא דמתני" זה) נותן לנו סוגיא בקידושין המתאימה לסוגיית בכורות הראשונה.
- וסוגיית בכורות: ירושלמית, פומבדיתאית (רבה, אביי, וכן אמר ר"נ).

55) וע"י שמות האמוראים: ביריא (להלן עמ' 126).

כט א רומיא ממשנת קידושין לבכורות ותירוצו של אביי = קידושין.

לד א מוחל פת מקידושין, וברייתא שונה.

מ ע"א — ברייתא שונה.

מט ב תוס' למשנתנו ופירוש ר' ירמיה = קידושין, אבל קידושין לקוחה מבכורות.

נ ע"ב = קידושין בעיקר הסוגיא, אבל קידושין לקוחה מבכורות, ובכורות בשיטת פומבדיתא (רב יהודה).

המסכות שונות; בבכורות סוגיות של פומבדיתא (גם לקידושין) וסוגיות של ירושלמי. המסדר האחרון השתמש בקידושין באמצעות שבועות (ועי' להלן שבועות).

8. לבבא קמא. ח א: והוינן בה, ציטט מקוצר מב"ק.

כח ב, בב"ק קא ציטט מכאן: הא איתמר עליה אמר ר' אילעא אמר רב, בב"ק קיז ב במעשה: אמר להו ר' אילעא הכי אמר רב.

נ ע"ב: חנן בישא וכו' = ב"ק, אבל עיקר ב"ק לא ידע מעשה זה, והוא לקוח מבכורות. הציטט מב"ק בדף ח ע"א הוא אפוא מן המסדר האחרון של בכורות שהוסיף: איני והאמר שמואל וכו' והוינן בה מ"ט אמר אביי וכו'.

9. לבבא מציעא. יא א — בב"מ לא ידעו הברייתא: רב אחא מדפתי ורבינא וסתם התלמוד.

טז ב = ב"מ, אבל עיקרה בבכורות ("והכא").

יח ב = ב"מ: והאמר רבא, ציטט מכאן.

כט ב ברייתא ודברי אביי = ב"מ, שנאמרו שם למשניות של ב"מ.

לו א המעשה ודברי רבא (כמו בכתובות עי' שם) = ב"מ. (ועי' עבודה זרה).

10. לבבא בתרא. ה א, דברי רב חסדא — לקוחים מב"ב ונאמרו שם לדברי שמואל, וכאן לברייתא.

מז ב, כאן סתם התלמוד (ומסייע ליה לר' ינאי) ושם דרש רבא וחזר בו מפני דברי ר' ינאי ששלח רבין.

מח א: אמר רבא וכו' — לקוח מב"ב, מתוך מעשה.

נב א — סתם כרבא בב"ב.

11. לסנהדרין. כח א: כאן רק דברי רבינא; ודברי רב כאן — נאמרו שם

בשם רב חסדא; ותירוצו של רב ששת שם — נאמר כאן סתם, בתשובה לשאלה שונה.

12. לשבועות. מח ב — לקוח משבועות, ונשנה שם לענין אחר, וה"מ

שבשבועות (וכאן) כ"איכא דאמרי" שבב"ק ע"ע א. והמסדר האחרון של בכורות בדף מז ב — היה כבר לפניו סוגיא דדף מח כאן (הא מוקמינן לה קמן).

נא א, כל הסוגיא לקוחה משבועות, וסוגיא זו של שבועות (ובכורות) כבר מצטטת קידושין (ואמרינן).

13. לעבודה זרה. יג ב — ע"ז השתמשה בבכורות. אבל המסדר האחרון

הוסיף בבכורות: אמרי ולאמיר וכו', והשתמש בדברי אמיר שבע"ז, ובמחלקת ר' יוחנן ור"ל שבב"מ.

נע"א — ע"ז מצטטת מכאן: והוינן בה.

14. לזבחים. לט ב, כאן מקוצרים סתם דברי אביי ורבא שבזבחים.

15. לחולין. יב א = חולין, ולקוחה בודאי מבכורות.
 יז ב, הת"ש שהובא כאן ע"י רב קטינא, הובא ע"י רב קטינא עצמו לענין קרוב
 לזה (מחצה על מחצה).
 לט א = חולין מח ב (איתמר) בדעת ר' יוחנן, ומוחלפת מחולין מז ב.
 מ ע"א = חולין ("תנן התם" בחולין, ולקוחה מכאן).
 מז א, מרימר ורבינא בחולין יודעים סוגיא שלנו ומרמזים לה.
 16. לערכין. נב ב, סתם בכורות ידוע לרבנן דר"פ שם.
 17. לתמורה. ג ע"א: איתמר — מוחלפת מתמורה יא ב (ע"י תוס').
 יד ב אינה דומה לתמורה בלשון "אמר רבא כבר פסקה תנא דבי ר' ישמעאל" (שם
 והאי תנא), ואינה דומה לנזיר בלשון הברייתא.
 יד ב — טו א = תמורה, אבל בבכורות נשנו הויות דאביי ורבא — סתם,
 ונוסף כאן: אמרי ממאי וכו'.
 לג א = תמורה, אלא ששם הובאה בדברי רב חסדא משנתנו, וכאן — הברייתא
 הסמוכה לפניו.
 נד א מוחלפת מתמורה.
 18. לנדה. מ ע"א = נדה.
 מג ב, ציטט מנדה: כבר רמא וכו'.
 מה א = נדה.
 מן הרשימה הזאת יוצא:
 שישנה לפנינו בבכורות סידור עיקרי וסידור אחרון:
 הסידור העיקרי לא ידע את קידושין, ושונות הן, אבל המסדר האחרון (גא א)
 השתמש בקידושין באמצעות שבועות; ובמקום אחר (מז ב) היה לפני המסדר הזה
 הסוגיא (מח ב) הלקוחה משבועות (הא מוקמינן לה קמן).
 וב"ק השתמשה בבכורות (גם בסידורה הקדום גם בסידורה המאוחר), אבל בסידור
 האחרון של בכורות נכנס (ח א) ציטט מב"ק: איני והאמר וכו' והוינן בה.
 ולע"ז — ע"ז השתמשה בבכורות, אבל המסדר האחרון של בכורות הכניס
 (יג ב) הערה הלקוחה מסוגיית ע"ז: אמרי ולאמימר וכו'.
 וליבמות — הן שונות, נוספו במקום אחד (לד א) דברי ר"נ (וכן אמר ר"נ וכו'), ובשני
 מקומות (יט ב, מז א) דברי רבינא, ובאחד מהם — לא ידעה גם הסוגיא הסמוכה
 בבכורות שם דברי רבינא אלה (ע"י להלן).
 ושישנם בבכורות סידורים שונים יוצא גם מבכורות עצמה:
 א) מסורות שונות בעריכת הבלים.
 ב ב: ואיכא דמתני לה אמתני' (עם דברי רב אשי, "איבעיא להו").
 י ב: איכא דמתני לה להא דר"נ (וכן אר"נ) אהא וכו' (= קידושין) איכא דאמרי וכו' (קידושין דבכורות).
 מג ב: ואיכא דמתני (מימרא דרבא) אסיפא וכו'.
 מח ב: ואיכא דמתני לה (כל הסוגיא עם דברי ר' ירמיה ורבא) אסיפא וכו' וכולה
 כלישנא קמא.
 ז א: ואיכא דמקשי ומותיב (וגזכר בו ר' ירמיה).

לו ב: בסורא מתנו כלשנא בתרא בפומבדיתא כלשנא קמא וכו' (ע"י לעיל).
ה א: א"ל רב מרדכי⁵⁶ לרבא שי אתון הכי מתניתו לה אנן איפכא מתנינן לה וכו'
א"ל ואפכיתון (ר"ג) נמי תיובתא ואפכיתו לה להא דר"א א"ל לא קדשו לא הוצרכו ליקדש
אי הכי היינו דידן, קמ"ל חייב אדם לומר בלשון רבו.
יא א: רב אחא מתני הכי (כלעיל) רבינא קשיא ליה וכו' אלא אפילו תימא וכו'.

(ב) מקורות שונים בבכורות עצמה:

1. ג ע"א: וכמה — אמר רב הונא אפילו אונן. איתמר רב חסדא אמר דבר
שעושה אותו נבילה ורבא אמר דבר שעושה אותו טריפה במאי קמיפלגי וכו' (י"ז). אמרוה
רבנן קמיה דרב פפא הא דרב הונא — ורב חסדא ורבא לא פליגי הא בו הא באמו
אמר להו רב פפא מ"ש בו וכו' אלא לא שנא. מתקיף לה מר בר רבאשי (ל"איתמר")
מ"ש וכו'. ר' אלעזר לא על לבי מדרשא וכו' הכי א"ר יוחנן אפי' מום קל וכו'. בשלמא
מום קל קמ"ל כדרב הונא ולאפוקי מר"ח ורבא אלא וכו'.
ר' אלעזר וכו' — הוא המשך של הסידור הראשון, וכשהוסיפו את ה"איתמר" — הוסיפו
דברי ר"פ, ואת ה"בשלמא".

2. יח א—ב: רע"א משמנין וכו'. אמר רחב"א א"ר יוחנן הכהן נוטל כחושה⁵⁸ א"ל
רחב"א לר' יוחנן והא אנן משמנין ביניהן (דמשמע שיחלקו העלוי בשוה) תנן א"ל עד וכו'
תרגימנא מסיפא דקתני סיפא מת אחד מהן וכו' רע"א המוציא מחבירו עליו הראיה ואי
ס"ד משמנין ביניהן דכי הדדי פליגי ה"נ ליפלגי גבי הדדי וכו'.
אבל בע"ב בפסקא "מת אחד מהן רט"א יחלוקו", אמרו: אמאי יחלוקו, ניחוי אי שמן
מית דכהן הוא (שהרי ר"ט אומר ברישא: כהן בורר לו את היפה) אמר ר' (ביריא אמר ר')⁵⁹
אמי חזר בו ר"ט.

ז"א (כמו בסוכה): תרי תנאי, ואמנם התוס' שנתה ברישא בדברי ר"ע: רע"א
הכושל שבהן (משום שהוא המוציא מחבירו), ולפי"זו הקילו שניהן במת אחד מהן: לר"ט
יחלוקו ולר"ע אין לו כלום.

ואמנם "אמר ר' חייא [בר אבא אמר ר' יוחנן]"⁶⁰ מפרש להלן בע"ב מחלוקת ר"ט ור"ע
שבסיפא באופן אחר: משל דר"ט למה הדבר דומה וכו', והפירוש של הבבלי שם: אלא
במאי פליגי וכו' — אינו מתאים לדברי ר' יוחנן בע"א, "ה"נ ליפלגי", כיון שאין התנאים
שונים.

מי שסידר אפוא את דברי רחב"א הראשונים לא סידר את
האחרונים ולא את דברי ר' ביריא.

3. כ ע"א (בסוגיית "ת"ר"): והאמר רבא מחוורתא ר' ישמעאל כר"מ ס"ל דחייש
למיעוט, כי חייש וכו' ואבע"א וכו' — תירצו ע"פ רבא, ולא הזכירו כלל דברי רבינא
שבסוגיא שלפניה, ואמנם כמו שראינו אין דברי רבינא אלה ידועים גם למסכת יבמות
(קט א).

(56) תלמיד אבימי מהגרוניא תלמיד רבא.

(57) וחולק על תמורה יא ב, ע"י לעיל.

(58) בחוס' פ"ב ז': הכושל שבהן.

(59) כ"ה ביחוסיו תו"א, דף ח ע"א כבסוכה כז א ולי"ב.

(60) שמ"ק וכו' מ'.

4. מח א: א"ר ירמיה ז"א וכו' אמר רבא וכו' אלא אמר רבא לעולם וכו' והב"ע וכו' ודכ"ע אית להו דרבא אסי דאמר רבא אסי האחין שחלקו מחצה יורשין וכו' ודכ"ע (ר"מ ור' יהודה) מלוה הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמיא ודכ"ע אית להו דרבא פפא דא"ר פפא מלוה ע"פ גובה מן היורשין וכו' אלא דכ"ע וכו' והכא בדרבא אסי ור"פ קמיפלגי («וכ"ע מלוה הכתובה בתורה לאו ככתובה בשטר דמיא»).

אבל בדף מט ע"ב⁶¹: אמר ר' ירמיה הכל מודים היכא דליכא אלא חמש סלעים הוא קודם לבנו וכו' כי פליגי היכא דאיכא חמש משועבדות וכו' ר' יהודה סבר⁶² מלוה הכתובה בתורה ככתובה בשטר דמיא וכו'.

אלא שאלה הם דברי ר' ירמיה⁶³ ולא דברי רבא, אלא שהתלמוד היה צריך לפרש ברייתא זו גם לרבא.

5. נו א: אי מה בנך אינו בלקוח כלל אף שורך וצאנך אינו בלקוח כלל אלמה א"ר אסי א"ר יוחנן לקח עשרה עובדין במעי אמן כולן נכנסין לדיר להתעשר אמר רבא אמר קרא כן תעשה בשעת עשייה מיעט הכתוב («אימתי מיעט הכתוב לקוח בשעת עשייה כלומר בזמן שראוי להקריבה»). ואח"כ: גופא א"ר אסי וכו' והא אנן תנן הלוקח או שניתן לו במתנה פטור מן מעשר בהמה א"ר אלעזר ר' יוחנן חזאי בחלמא וכו' א"ק תעשה בשעת עשייה מיעט הכתוב וכו'.

ב"גופא" מתרץ בזה ר"א הרומיא ממתני', ורבא לא ידע מדברי ר"א, שא"כ היה אומר: כדאמר ר' אלעזר א"ק תעשה וכו'.

ו"גופא" הוא ע"פ רוב גוף אחר ומקור אחר.

6. ובשני מקומות רמזים המקורות השונים בתלמוד עצמו:

א. נג ב: אי הכי כבשים ועזים נמי לימא מקיש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא וכו' אי הכי חדש וישן נמי וכו', אמר רבא א"ק שנה שנה לשנה הקשתיו (לחדש וישן) ולא לדבר אחר. ואח"כ בסוגיא של «תנן התם» (נד ב) ב"איכא דאמרי" לדברי רבא: א"ד אמר רבא בלא עשירי («תן עשירי לזה ותן עשירי לזה») נמי לא מצית אמרת בקר וצאן מתעשרין מזה על זה דאיתקש מעשר בהמה למעשר דגן, מה מעשר דגן ממין על שאינו מינו לא אף מעשר בהמה ממין על שאינו מינו לא. והא רבא הוא דאמר שנה שנה לשנה הקשתיו וכו' הדר ביה רבא מההוא ואבע"א חדא מיניה⁶⁴ רב פפא אמרה.

כזה אנו מוצאים עוד בשבת כז א. ב"ק סז ב לרבא ובשבועות כז א לאביי. ואמרו התוס': ועל ר"פ רגיל לומר כן שמלך אחר רבא וכו'. ויש דברים כשהיה אומר דסבורים שהם בשם רבא. וכן בתוס' שבועות: ולא היו יודעים התלמידים אם מדעתו אמרה או משום רבו.

ואצלנו בבכורות המצב הוא, שלא רק שהן שתי סוגיות נפרדות: פירוש משנתנו, ואח"כ פירוש משנת תרומות שב"תנן התם", אלא שדברי רבא אלה הם רק לפי "איכא דאמרי" שבדברי רבא, וא"כ יש כאן שתי מסורות מפורשות בדברי רבא. ב. לו א—ב: אמר רב יהודה (פומבדיתא) אמר רב נאמן הכהן לומר בכור זה

(61) וכבר העירו ע"ז התוס' כאן.

(62) בקידושין הנוסח בכל הספרים כמו כאן (ולא כמו שהביאו התוס').

(63) מה שלא הרגישו בו התוס'.

(64) או זה של דף נג ב, או זה שב"איכא דאמרי".

נתן לי ישראל במומו וכו' אמר רבה⁶⁵) אף אנן נמי תנינא וכו' מתיב רב שיזבי (תלמיד רב חסדא ורבה) האומר וכו' (דמאי פ"ד) מירתת. (ואח"כ:) אמר ר' ירמיה בר אבא (תלמיד רב, סורא) מנא ליה ליהודה הא אנא⁶⁶) בגידול קבעתיה (בסידור מימרות שסידר רב גידול) וגידול קבע⁶⁷) <ה> בדידיה⁶⁷) והכי אמרי ליה (כלומר: לגידול) נאמן ישראל לומר בכור זה נתתי לכהן במומו וכו'. בסורא מתנו כלשנא בתרא, בפומבדיתא כלשנא קמא והלכתא אפילו כלשנא קמא. רפרם מפומבדיתא הוה⁶⁸) ליה בוכרא ויהביה לכהן בלא מומא אזל שדא ביה מומא וכו' ואפ"ה לא הש לה למילתא וכו'.

כל הסוגיא (עד "אמר ר' ירמיה") היא אפוא סוגיא פומבדיתאית, ואח"כ באה מסורת סורא, והכרעת ("והלכתא") המסדר של בכורות, ואח"כ המעשה של רפרם מפומבדיתא, שידע כנראה שתי הלשונות אח"כ: ההוא שרוע דאתא לקמיה דרב אשי (מחסיא) אמר למאי נחוש אי כהן הוא אי ישראל הוא הרי בכור ומומו עמו ("שהרי — שרוע — כך נולד") א"ל רבינא וכו'.

רב אשי רמו אפוא לשני הלשונות ולא הכריע ביניהם. לכאן שייד גם הוספת המסדר: וכן אמר ר' פלוני, אחרי אמוראים אחרים שהזכירם תחילה:

נא ב: אמר עולא וכו' [וכן אמר רב ששת בנו פדוי לכשיתן⁶⁹], תני תנא קמיה דר"נ בנו פדוי וכו'.

י"ע"ב, אחרי הסוגיא של "אמר רבה ומודה ר"ש" וכו' (ט"ע"ב—י"ע"ב): וכן אמר רב נחמן (נהרדעא ומחוזא) אמר רבה בר אבא מודה ר"ש וכו' ואר"נ מנא אמינא לה וכו' א"ל רב ששת וכו' [ו] אמר (כ"מ) ר"נ מנא אמינא לה וכו'. וכן אמר ריש לקיש וכו' ור' יוחנן ואיתימא ר' אלעזר אמר וכו' (ארץ-ישראל), איכא דמתני להא דר"נ אהא וכו' איכא דאמרי (ל"א) איכא דמתני⁷⁰) וכו'. לד א: דאמר רב יהודה (פומבדיתא) אמר שמואל וכן אמר ר"ל וכן אמר ר"נ אמר רבה בר אבא⁷¹).

לב א: ואף רב שמואל בר רב יצחק (א"י) סבר לה להא דרבא דאמר רב שמואל וכו'.

עובדא זו שכיחה גם בשאר מסכות.

ד) שמות האמוראים

1. בבב.

רב (סורא) (סתו"א: נהרדעא) [27 פ'., חרע"א וסע"א (רב יהודה בשמו), יד ב (כנ"ל), כא ב—ב"פ⁷¹], כג ב, כד ב—ב"פ, כה א—ג"פ, כז ב (רב יהודה בשמו), כח ב

65) כ"י מ': שמ"ק הגיה: רבא, אבל הנכון: רבה, בן פומבדיתא.

66) כ"י מ': האנא, שמ"ק: הא ידידי היא אנא.

67) וגידול קבעה בסידור של מימרות של רב יהודה.

68) שמ"ק, בכ"י מ': רפרם פומבד' הוה והוה.

69) שמ"ק ורמב"ן ורא"ש.

70) וכבר העירותי שבשבת ויבמות ליתא!

71) פ"א — שמ"ק ורא"ש.

(ר' אילעא בשמו), כט א (רב יהודה בשמו — ב"פ), לב א (רב חנינא בשמו), לו א (רב יהודה בשמו), שם ב (כנ"ל — כי"מ), לח ב, לט ב, מג ב (= נדה), מד א, מט א, נד ב, נה א (רב יהודה בשמו — ב"פ), נו א (תנא קמיה); לו ב (ספק משמיה).
שמואל (נהרדעא) [18 פ'], כא ב — ב"פ, כב א (רב יהודה בשמו), כה א — ב"פ, לד א (רב יהודה בשמו), לט א, מד ב, מה א (רב יהודה בשמו), מו ב, מח ב (משובעות), מט א — ב"פ, נע"ב, נב א, נד ב, נה א (אליבא דרב), נה ב; לו ב (ספק משמיה).

רב אסי, מח א, נע"ב.

רב ירמיה בר אבא (שום-טמיה, ב"ב קנא), לו ב — ב"פ.

רב גידול, לו ב.

רב חייא בר אשי, כה א (= לד א).

רב חנינא (אמר רב), לב א.

רב חננאל, כד ב, לו א.

רב שימי בר חייא, כה א (שמ"ק), מג ב (= נדה), מד א.

חייא בר רב, כב א.

רב חנן בר אמי (בשם שמואל), כה א (= לד א, ושם בטעות: אשי).

פנחס (אחי שמואל), לט א.

רב חייא בר יוסף, לט א.

רב אדא בר אהבה (תלמיד רב) (פומבדיתא), מז א.

רב הונא (סורא) (סתריא: נהרדעא) [21 פ'], ג א (ואח"כ "איתמר"), ז ב, יא א (רב שיזבי בשמו), טו ב, טז א, טז ב, יז א (כי עיילת לקמיה), כב א — ג"פ, כד ב, לא ב (מסוכה ו), לו ב (רב הונא רבה) ⁽⁷²⁾, לח ב (ר' אבא בשמו), מ ע"א, מ ע"ב (ור"ה מתני' אטעיתיה), מד א (מחוי), מט א (תנא), נע"ב, נג א, נח ב.

רב חסדא (סורא, מחסיא) [17 פ'], ג ע"א (באיתמר), ד ע"ב, ה ע"א (= ב"ב), ז ע"ב (לר"ה), יב ב — ב"פ, כא ב, כב א, לג א — ב"פ, לה א (בשם רב קטינא), לה ב (כנ"ל), מא ב, מד א — ב"פ ⁽⁷³⁾, מה א (רבינו הגדול אמרו), מז ב (באיתמר).

רב ששת (נהרדעא — מחזא ⁽⁷⁴⁾); שלהי, שולי, שולחי (רש"ג) [14 פ'], ז ע"א, ז סע"ב, י ע"א (רבנן קמיה), י ע"ב (לר"נ), יג א, טו ב, כג ב, כה ב, כו ב, כז ב (מר זוטרא בשמו), לא ב, נא ב (וכן אמר רב ששת וכו', שמ"ק), נב ב, נט א (תנא קמיה).

רב נחמן (נהרדעא ומחזא ושילי) [17 פ'], ג ע"א (מתקיף לר"ה), י רע"א, שם באמצע, שם סע"א — ג"פ (אמר רבה בר אבוה), יב ב (כנ"ל), שם, טז א (כנ"ל), כג ב (כנ"ל); משמיה דרב) ⁽⁷⁵⁾, כה ב (כנ"ל), כו א, כז א, לה ב (באיתמר), לו א, נא ב, נו ב.

רב ענן (נהרדעא), נו ב.

רב קטינא, יז ב, לה א וב'.

רב חנא (הונא, הונא) בר רב קטינא (תלמיד ר"ה), לו ב, מד ב (וכצ"ל שם:

אמר רב הונא בר רב קטינא) ⁽⁷⁶⁾; והוא רגיל למסור בשם ר"ל.

(72) כי"מ ליתא "רבה".

(73) פ"ב: אמר אבימי, שמ"ק כי"מ ורא"ש.

(74) ב"ב קכא, ב"מ לח ב.

(75) אבל שמ"ק ליתא.

(76) כי"מ: רב הונא בריה דרבה משמיה דר"ל, בשמ"ק נשתבש.

רבה בר רב הונא, מזב.
 רבה בר שילא, נדב, נזב.
 רב עמרם (פומבדיתא) ⁷⁷, ידב (ארע תנא) ⁷⁸, טזא (א"ל אביי), יחא (רב)
 חייא בר אבין (בשמו), כזא—ב (ר"נ ורע ורמי בר חמא ⁷⁹), בשם רב, לזב (ר"ח בר אבין
 בשמו, שמ"ק).

רב נתן בר אושעיא, כזב.
 רב ספרא, דע"א (לאביי), זע"ב, יע"ב (רב ששת לר"נ: ספרא חב"רין תרגמה),
 לזב (באיתמר).

ר' אבא (א"ר הונא), לחב.
 רב אידי בר אבין (תלמיד ר"ח), לחב (אמר יצחק בר אשיאן).
 ר' חייא בר אבין (תלמיד ר"ה), יחא, כהא (מתני = לדא), לזב (שמ"ק).
 רמי בר חמא (תלמיד רב חסדא) [3 פ'], יגא, כזא (עם ר"נ ורע), נבב ⁸⁰ (קרי
 עליה דרב ששת).

רב אחא בר יעקב (תלמיד ר"ה), יזא, כזב, נהב.
 רב תחליפא בר אבודימי (לפני רב חסדא), לזב.
 רבה בר שמואל, יבא (תני).

רב יהודה (פומבדיתא, נהרדעא) ⁸¹, [23 פ'], גע"ב (= להא, נגב), הע"ב, חרע"א
 וסע"א (אמר רב), ידב (כנ"ל), טזב, כבא (אמר שמואל), כזב (אמר רב), כטא—ב"פ
 (כנ"ל), כטב (רב יהודה בר אמי משמו), לדא (בשם שמואל, מתני רב שישא), לזא (אמר
 רב), לזב (אמר רב—כ"מ), שם (א"ר ירמיה בר אבא ספק וכו'), מדא (איכפד), מדב
 (מחוי), מהא (אמר שמואל), מטב, נע"ב, נגב, נהא—ב"פ (אמר רב).

רבה (בר נחמני, פומבדיתא) [7 פ'], טע"ב, יזא (וא"ל רב הושעיא), לאא, לדב
 (רבה ורב יוסף), לזא ⁸², לטב, מהב.

רב יוסף (פומבדיתא) [7 פ'], יארע"א, יבב, לאא, לדב (רבה ורב יוסף), מע"א
 (= נדה), מדא (תני), נזא (תני).

רב נחמיה בריה דרב יוסף, יאא.

רבא (מחוזא) [60 פ'], גע"א (באיתמר, רבה?), גע"ב, דע"א (עם אביי), יע"א,
 יסע"ב, יארע"א, יבב, יגא, ידב (מסייע ליה), שם, טזא, טזב (= ב"מ), יחא,
 יחב (ואיתימא ר"פ), יטסע"ב, כהא (אביי ורבא), כהב, כזא, לזא, לבסע"א,
 לדב, להא, להב—ב"פ, לזא, לטב, מאא, מאב (ב"פ, א"ל לר"ח), מבב,
 מגא, מגב—ב"פ, מדא—ב"פ, מהא ושם סע"א (כצ"ל, ולא "רב"), מזא (מר בריה
 דרב יוסף משמיה) ב"פ ⁸³, מחא—ב"פ, נע"א, נבא, נגא (שמ"ק), נגב, נזא, נחסע"א,
 נטע"א—ב"פ, נטב—ד"פ, ססע"א, סע"ב—ב"פ.

77 ב"מ לחב.

78 כתב"ד מיונן ורבנו גרשום.

79 ורמי בר חמא קורא לו "סבא".

80 לגוי שמ"ק וכ"מ ור"ג.

81 נדרים נע"ב כ"מ וכו': בנהרדעא, קידושין ע"ב כ"י מ' ושאלתות: בנהרדעא, וע"י ב"מ טזא.

82 כ"י מ', ולא "רבא" כשמ"ק ולא "רב אשי".

83 ס"ב—כנוי הראש.

אביי (פומבדיתא) [30 פ'], ד ע"א, ד ע"ב, ה ע"א, ט ע"א, י ע"ב (שמ"ק, איתביה לרבא), יא ב (לרב דימי), יג א, יג ב, טו א (לר"פ), טז א (לרב עמרם), טז ב (= ב"מ), יט א (לרב שרביא), כא ב (לר"פ), כב סע"א (לרב דימי), כג א (לרב דימי), כה א (אביי ורבא), כט א (= קידושין), לא ב, לד ב (= גטין), לה ב, מא א, מב ב (שמ"ק), מד ב, מה סע"א, מו ב (ואיתמא רב כהנא), נ ע"א, נב א, נד א⁸⁴, נד ב, נו ב.

רב אדא בר אהבה (תלמיד רבא), ל ע"א (ואמרי לה, שמ"ק), מה א (שמ"ק).

מר בריה דרב יוסף (משמיה דרבא), מז א.

ר' פפי (משמיה דרבא), סא א.

רב הונא בריה דרב יהושע ("ריש כלה" בנרש), כז א, לב א, לט ב.

רב שישא בריה דרב אידי (מתני), לד א.

רבא בר רב חנן (לאביי), נד א⁸⁴.

רב שרביא (לאביי), יט א, לו ב.

רב שיזבי (פומבדיתא), יא א (בשם ר"ה), לו א.

רב הונא בר סחורה (קמיה דרבא), ס ע"א.

אביי בר אבין ור' חנניה בר אבין (תלמידי רבה), מב ב.

ר' יצחק בר אבין (בימי רבה), לח א.

רב הונא בר מנוח (תלמיד רבא ור"פ), משמיה דרב אחא בר איקא, כח ב.

מה א.

רב מרי בריה דרב כהנא (תלמיד רבא), יב א.

רב מרי, כה א, ס ע"א.

רב פפא (נרש) [34 פ'], ג ע"א, ד ע"ב (מתקין), ו ע"א, ז ע"ב, טו א (לאביי), יז א, יח ב (וגם: ואיתמא ר"פ), כא ב — ב"פ (פ"ב — לאביי), כח ב, ל ע"א (לרבא), לד ב, לה א (גם ב"אכא דאמרי) ב"פ⁸⁵, לה ב (לאביי), לח א, לח ב, לט א, מ ע"א — ג"פ, מ ע"ב — ב"פ, מד ב, מה א — ב"פ, מה ב, מז א — ב"פ, מח ב, נא ב, נד ב (לא"ד: חדא מיניהו ר"פ אמרה), נה א, סא א (משמיה דרבא).

רב נחמן בר יצחק (ריש כלה) ["ריש סדרא"] דרבא, במחוזא, ריש מתיבתא בפומבדיתא [12 פ'], ד ע"ב, ז ע"ב (שמ"ק), יז א, כו א (מתני' נמי דיקא), כח סע"א (מתני' נמי דיקא), לב א (לר"ה בריה דרב יהושע), לד א (מתקין על מה דורא שלפניו!), לח א (כי"מ), לט א, מ ע"א, נה ב, ס ע"א.

רב כהנא (פום נהרא), תלמיד רבא ורבו של רב אשי. [7 פ'], יז ב, כו ב, מו ב (אביי ואיתמא ר"כ), נה א, נה ב, ס ע"א, ס ע"ב (ייתב וקאמר להא שמעתא א"ל רב אשי).

רב זביד (פומבדיתא; נהרדעא), מה ב (תני).

(רב חמא⁸⁶), נב ב.

אמרי נהרדעי, מט א (משבועות!).

אמימר (נהרדעא), יג א (מע"ז), מו א (מגטין!).

רב אשי (מחסיא) [19 פ'], ב ע"ב (גם ב"אכא דמתני'), ה ע"א (רב מרדכי —

84 אבל ע"י שמ"ק.

85 ולא "רבא", וכן שמ"ק, ולמטה בדיו: ר"פ נמי.

86 צ"ל: רמי בר חמא, ע"י שם.

מהגרוניא — לרב אשי אתון — אנן), ו ע"ב (רב אחא בריה דרבא לר"א), ז ע"ב; ט ע"ב (שמ"ק), יב א (א"ל ר"א למר זוטרא), יג ב, יז א — ב"פ (ובב' : אר"א אף אנו נאמר), לב ב, לו א (= שבת), לו ב (א"ל רבינא), לט א, מט א (גם כ"מ), נ ע"א (לרב אחא וכו'), נה א, נז א, נז ב, ס ע"ב (א"ל לר"כ).

מר בר רב אשי (מחסיא), ג ע"א, לו א (מתקף), מד ב (איצטריך).
רב יימר, לו א (קרי עליה מרימר).

מרימר (סורא), לו א.

מר זוטרא, יב א, כז ב (בשם רב ששת), נד ב (87).

רב אחא בריה דרבא, וב (לרב אשי), מז א (שמ"ק), נ ע"א (שמ"ק).

רב אחא, יא א, מו א (= גטין).

רב אתי, לו א (88) = שבת.

רב מרדכי (הגרוניא, סמוך לנהרדעא), ה ע"א (אנן הכי מתנינן).

רבינא (מחסיא) [13 פ'], יא א, יג ב (טו ב) (בעא מיניה מרב ששת, וכיו"ב כתובות

מג א; בעא מיניה ר' אבינא וכו', והוא תלמיד רב הונא) [, יז א (מתקף), יט א,

כ רע"א, כז א, כח ב, לו א (בלא גברי), לו ב (א"ל לרב אשי), לו א, מה א (לרבא) (89) מו א

(עם רב אחא), מו א (ואיתימא רב אחא), נא א.

רב חנינא מסורא, כ ע"ב.

רב אחא מדפתי, יט ב (לרבינא).

רפרם (פומבדיתא), לו ב.

רב משרשיא (פומבדיתא), נה ב.

רב שמואל בר יהודה (אמר, תני), לו ב.

רבא (רבה) זוטא (בר רב הונא, מנהרדעא), לו א (ועי' להלן).

2. רבנן סבוראי

רב אחאי (בר רב הונא), הא (הוי בה רב אחאי), וא (פריך רב אחאי).

3. ארץ ישראל

ר' יונתן, נא ב.

ר' יהושע בן לוי, ג ע"א (= גטין), מד ב.

בר פדא, כג סע"ב.

ר' חנינא [7 פ'], ד ע"ב, יא סע"א (ר' שמואל בר נתן בשמו), יא ב (כנ"ל, כ"מ), טו ב

(— ואמרי במערבא בשמו), מט ב, נ ע"א, נא ב.

ר' יוחנן [35 פ'], ג ע"א (שמ"ק), ג ע"ב, ד ע"ב (באיתמר), י ע"ב (ואיתימא ר'

אלעזר) (90), יז א, יח א (— ורחב"א בשמו), יח ב (כנ"ל) (91), כא ב, כג סע"א, כג ב, כד א

(רבב"ח בשמו), שם סע"א (בעי אחאי בריבי), כה ב (רחב"א ור' אסי בשמו), ל ע"א

(87) בריה דר"נ ליתא בכ"מ.

(88) ד"ו וכ"י מינכן.

(89) שמ"ק: רב אדא בר אהבה לרבא.

(90) וזה בניגוד לירוש' קידושין.

(91) כ"י מינכן ושמ"ק.

(רַבב"ח בשמו), לה א (— ור' אלעזר), לח ב, לט א, מב ב (תהי בה), מה א (רחב"א, רבב"ח — ג"פ), נו ב, מז א — ב"פ, נ ע"א, נב ב, נה א — ג"פ, נו א, נז א, ס ע"א, ס ז"ב (תנא קמיה), סא א.

ריש לקיש [17 פ'], ד ע"ב, י ע"ב, יג א (אמר ר' אושעיא), כה א, שם (ר' אסי בשמו), כה ב (כנ"ל), כו ב, מא א, מד ב — ב"פ, מה ב, מז א — ב"פ, מז ב, נא ב, נג ב. ר' אלעזר [15 פ'], ג ע"א, ה ע"א (ר' יוחנן חזאי בחלמא), י ע"ב (ואיתימא), יא ב, יד א (= כה א), יד ב, יח א, כו ב, כח א, לג ב (מתני לבריה), לה א (ר' יוחנן ור"א), לט ב, מה א, נו א (ר' יוחנן חזאי), נו ב.

ר' ינאי, כו א, מז ב, נג ב.

ד ב י ר' ינאי, יז ב.

ר' שמלאי ור' יהודה נשיאה, לו ב⁹².

ר' אסי [8 פ'], ג ע"א (בשם ר' יוחנן), ט ע"ב (כנ"ל); כה א (בשם ר"ל)⁹³, כה ב (כנ"ל), שם (א"ר יוחנן), מט ב, נב ב (כנ"ל), נו א (כנ"ל).

ר' אמי [7 פ'], יח ב (ר' ביריא בשמו)⁹⁴, מט ב, נג ב (ר' ינאי), נה א, נה ב — ב"פ (אמר רב).

ר' חייא בר אבא [6 פ'], יח א (בשם ר' יוחנן, לר' יוחנן), כה ב (א"ר יוחנן), לג ב (ואמרי לה רחב"א לבריה, א"ר יוחנן), מה א (א"ר יוחנן), נה א — ב"פ.

ר' אבא בריה דרחב"א, מד ב (בשם ר' יוחנן).

רבה בר בר חנה [7 פ'], כד א, כח א, כח ב, ל ע"א, לח ב — ב"פ, נה א.

ר' שמעון בן אליקים, נו א (לר' אלעזר).

זעירי, כ ע"א (= כא א), מד א.

ר' יוסי בר חנינא, כב א, לד ב.

ר' אבהו, מה ב, נח א.

ר' זירא (זעירא) [4 פ'], יד ב, לד ב, לט ב (אמר רב); ל ע"א (ר' יונה ור' ירמיה תלמידיו).

ר' שמעון בר אבא, סא א (בשם ר' יוחנן).

ר' אילעא [6 פ'], כו ב, כח ב (אמר רב), ל ע"א, לו א, מב ב⁹⁵ (תהי בה ר' יוחנן), נד ב.

ר' אושעיא [6 פ'], ז ע"א (כי אתא, ועי' להלן), לז ב (בעא מרב הונא), מב ב (א"ל

אבוי — שמ"ק), נ ע"א, נב ב.

עולא [5 פ'], ט ע"ב ב"פ⁹⁶, כב א, לח ב (שמ"ק). בעו במערבא, נא ב.

ר' יונה (ור' ירמיה תלמידיו ר' זעירא חד אמר וכו'), ל ע"א.

ר' ירמיה [9 פ'], ז ע"א, ט ע"א, כב א, כה א, כה ב, ל ע"א (עי' לעיל), לד ב (בעא מר'

זירא), מט ב, נו ב⁹⁷.

רבין (נחותא) [3 פ'], כב א (כי אתא רבין פירשה), כה ב (כי סליק רבין אמרה לשמעטא

[דברי ר' גורבא] קמיה דר' ירמיה), נב ב (כי אתא רבין א"ר יוחנן ואמרי לה

[דכי אתא רבין] א"ר אלעזר).

92) יא א — בכ"פ: ד ב י נשיאה.

93) כ"י מינכן וש"מ"ק.

94) כנוסח יחוסי תנאים ואמוראים.

95) שמ"ק ור"ג ורש"י.

96) ירוש' קידושין סג ע"א. 97) = ירוש' שקלים פ"א ה"ד בשמו.

רב דימי (נחותא) [7 פ'], ה ע"א (כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא), יא ב (יתיב ר"ד וקאמר לה להא שמעתא [דר' אלעזר] א"ל אביי טעמא וכו') וכן כב סע"א (על מימרא דר' ירמיה, ושם (כג א): א"ל (ר"ד) אתון בדרי"ח מתניתו לה אנן וכו'); כב א (כי אתא ר"ד א"ר יוחנן שלש וכו') ואין לפרש כי אתא רבין פירשה), לב א (וכן [כי אתא] 96) ר"ד א"ר יוחנן, נב ב (קרי רב חמא... 99) ולא שמיע להו 100) הא דכי אתא רבין א"ר יוחנן (ואמרי לה [דכי אתא רבין] א"ר אלעזר 101) משום וכו'); נא ב (רב דימי אמר ר' יונתן) — רב דימי הוא שהביא כנראה כל המימרות דר' ירמיה (כמו בדף כא א), וכן זו של רבי יונה חבירו לבבל, וסתם בכורות ידע מימרות שהביא רבין, ולא ידעום רב ששת ורמי בר חמא.

ר' אבין, לג ב (במערבא משמיה דרבינא אמרי, בתמורה כדא: דרבינן 102). ר' יוסי בר אבין, לג ב (ר' יוסי בר אבין אמר וכו') 103), מה ב (אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר אבין עזא אמרה וכו').

ר' אבא, נב א, נה א (לרב אשי: אנן מהכא מתנינן לה). במערבא [8 פ'], אמרי במערבא (סנהד' יז ב: אמרי במערבא — ר' ירמיה). יג א (אב ע"א אידי דחביבא ליה כדר' חנינא [ה ע"ב] אב ע"א אידי דזוטרין מיליה וכו'), טו ב (א"ר חנינא אסורין עד שיפדו, [והא] 104) לא אלימ' למיתפס פדיונן אמרי במערבא משמיה דר' חנינא סמוך וכו'). לג ב (במערבא משמיה דרבין אמרי וכו', ע"י לעיל), מה ב (אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר אבין, ע"י לעיל), נא א (כדאמרי במערבא כל מקום וכו' — משבועות 1): ח ע"א (כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא וכו') 105), לח ב (אמר עולא בעו במערבא, ע"י לעיל). וע"י ר' אבא (אנן) ור' דימי (אנן).

4. עאר אמוראי א"י שבבכורות

ר' ביריא (בשם ר' אמי), יח ב (נזכר רק בסוכה).
 ר' ינאי בר' ישמעאל, לע"א.
 ר' יצחק, לג א, מה ב; נה א (אגדתא).
 ר' יצחק איש כפר עכו (בשם ר' יוחנן), לא א.
 ר' יצחק בר נחמני (בשם ר"ל), יג א.
 ר' לוי, טו ב.
 ר' שמואל בר רב יצחק (בבלי שעלה), לב א.
 ר' שמעון [בן] יאסיניא (בשם ר"ל), מז ב.
 ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו, נו ב 106).

98) שמ"ק, דפו': וכן אמר.

99) כ"י מ' ושמ"ק ור"ג: רמי בר חמא.

100) לרב ששת ולרמי בר חמא, ר"ג, והוא מסתם התלמוד.

101) שמ"ק, כ"י מ' ל"א אלעזר, דפו': ר"א אמר.

102) ירוש' ביצה פ"ג, סב רע"ב בשם ר' אבון.

103) ירוש' שם בשם ר' יוססא בר שונם.

104) כ"י מינכן ורבנו גרשום.

105) = ב"ר פ"כ, ג.

106) = ירוש' שקלים פ"ג ה"א.

(ה) תורת א"י

ואשר לשימוש בכורות בתורת א"י.

חוץ מן השפע הרב של הלכות בשם ר' יוחנן ור"ל ור' אלעזר וכו', שהם רבים כאן מאד ביחסם לגודל המסכת, — הרי גם חוץ מזה הקורבה כאן לירושלמי גדולה הרבה יותר. יש כאן סוגיות ירושלמיות, שלא הובאו במקום אחר, אע"פ שהבבלי עסק שם בענין זה:

כך הסוגיא בל"ג ב: מתני ליה ר' אלעזר לבריה ואמר ליה ר' חייא בר אבא לבריה וכו' — ירוש' פסח' פ"א כח ע"ב (סתם) ובהקבלה שבתרומות פ"ח, שלא נזכרה כלל בפסחים טו א.

והסוגיא ט ע"ב — י ע"ב (ט ע"ב שתי פעמים בשם עולא, והראשון בירוש' בשם: רבנין דקסרין בשם ר' ירמיה, והשני בירוש' בשם: ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, ר' זעירא בשם רבנין ומחלוקת ר' יוחנן — ואיתימא ר' אלעזר — ור"ל בדף י ע"ב בירוש' בשם ר' יוחנן ור"א) — שלא נזכרה כלל בקידושין נו ב. וגם "ואמרין" שבדף כ ע"ב, שמתאים לירוש' יבמות רפ"ז, טו ע"ג ולא לבבלי (עי' לעיל).

ושכחותם הגדולה של אמוראי א"י האחרונים: ר' ירמיה, ר' יונה, ר' יוסי בר' אבין; רבין ור' דימי, ואמרי במערבא, שחלק מהם נמצא בירוש' שלנו. ו"אנן בדר' חייא מתנינן לה", של רב דימי (כג א) שמתאים לירוש' תרומות פ"ה מג סע"ג: דאמר ר' יוסי בר חנינא נבילה בטלה בשחוטה ("תני ר"ח" של ר"ד) בטל מגעה והסיטה לא בטל וכו'.

ואנו גם ראינו שסתם בכורות יודע דברי רב דימי ואין אחרים יודעים אותם (גב ב, עי' לעיל).

וכל זה מראה על קורבה יותר גדולה לתורת א"י; ואולי המקום (נהרדעא, עי' להלן) גורם.

(ו) העריכה

מרשימת שמות אמוראי בבל יוצא לנו שימוש גדול: בסורא הקדומה (רב 27, רב הונא 21, רב חסדא 17), בפומבדיתא (רב יהודה 23, רבה 7, רב יוסף 7, אבוי 30, רב"י 12), במחוזא (רבא 60), בנרש (רב פפא 34), בפום נהרא (רב כהנא 7), ושימוש קטן בערך — במחסיא (רב אשי 19, מר בר רב אשי 3, רבינא 13).

ובערך זה השימוש גדול בנהרדעא הישנה (רב נחמן 17).

וכשאנו שמים לב לדברי רב אשי ורבינא שנכנסו בבכורות — אנו רואים שהם כאן דברים שאינם עיקריים בסידור תלמודה של בכורות, דברים שקל מאד לחשוב אותם כדברים שנוספו בעריכה שניה ואחרונה:

דברי רבינא (ואיתימא רב אחא [בריה דרבא]) בדף מז ע"א הם בהוספה שאינה ביבמות (עי' לעיל), וכן דבריו בדף יט ע"ב — בהוספה שאינה ביבמות ואינה גם בסוגיא הסמוכה שבבכורות עצמה. ודברי רבינא בדף כח ע"ב, הם בסוגיא שעיקרה שוה לב"ק וצוטטה שם ("הא איתמר עלה") ושם אין "בשלמא וכו'", אבל הדברים נמצאים בסנהדרין, ומשם לוקחו (עי' לעיל). ובדף יג ע"ב: רב אשי אמר וכו' ורבינא אמר וכו', דברים היוצאים מתוך סוגיית ע"ז, וגאמרו אחרי סיום סוגיא שלנו; מוא לקוחה מגטין; נא א — משבועות.

בדף יז א אומר רב אשי: אף אנו נאמר (אחרי דברי רב אחא בר יעקב ור"פ ורנב"י) וכו' מתקיף לה רבינא (לכולהו) וכו' אל רב אשי וכו', וזה כבר בולט כהוספה¹⁰⁷).

בדף יא ע"א: רב אחא מתני הכי (כסוגיא דלעיל!) רבינא קשיא ליה וכו' אלא אפי' תימא וכו' וזוהי הערה אחרונה ונוספת. בדף לו ע"א: יתיב רבינא וקאמר לה להא שמעתא (דר' אילעא) בלא גברא אל רבא זוטי אנן משמיה דר' אילעא מתנינן לה (כסוגיא דלעיל!), וגם זו הערה אחרונה.

והוספות והערות הם גם הדברים שבדף יט ע"א, כזא (הילכך), לו ב (עם המעשה דרב אשי) ול"א (בדף מה ע"א בס"א [שמ"ק]: רב אדא בר אבהו). וכך הדבר גם בנוגע לדברי רב אשי:

ה ע"א בהערה אחרונה: אל רב מרדכי לרב אשי אתון¹⁰⁸ הכי מתניתו לה אנן (בישיבת הגרוניא) איפכא מתנינן לה, אל וכו'. בדף ס ע"ב: יתיב רב כהנא וקאמר לה להא שמעתא אל רב אשי וכו', הערה סופית שבסוף הסוגיא.

יב ע"א „איבעיא להו“ והכל — בחולין; יג ב — מע"ז (עי' רבינא); לו ב = שבת; ט ע"ב — בסוכה וזבחים: רבא; נה א: אל ר' אבא (מא"י) לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה אנן וכו' — הערה אחרונה.

בדף ז ע"ב — תירוץ אחר, אחרי רב ששת ור"פ ורנב"י.

בדף מט א: א"ר אשי הכל מודים לענין אבילות וכו' שאינו עיקר כאן.

בדף לו ע"ב: ההוא שרוע דאתא לקמיה דרב אשי אמר למאי ניחוש לה אי כהן הוא אי ישראל הוא וכו', רב אשי לא הכריע אפוא בין הלשונות של סורא ופומבדיתא, בה בשעה שנפסקה לעיל כבר הלכה (והלכתא) כלשון פומבדיתא, והובא אחריו גם מעשה של רפרם מפומבדיתא; זו נראית אפוא כהוספה.

וכך הוא הדבר גם בשאר הדברים: ו ע"ב, יז ב, יז סע"א (אף אנו נאמר, ועי' לעיל), לב ב, לט א, נ ע"א, נז א (= „לא“ בתמורה ל ע"א), נז ב.

בדף ב ע"א — ע"ב: „איבעיא להו“ עם דברי רב אשי, וגם ו „איכא דמתני לה אמתני“ (עם דברי רב אשי!), קרוב שעיקר מקומם בע"ז („תנן התם“!).

ולעומת זה אנו מוצאים בבכורות כמה סתמות כאביי ורבא:

ה ע"א סתם התלמוד כחזרתו של רבא בב"ב (עי' לעיל); יד ב — טו א נשנו שאלת ר"פ ודברי אביי או רבא שבתמורה סתם (עי' לעיל); לט ב מקוצרים סתם דברי אביי ורבא שזבחים; נב א סתם כרבא בב"ב (ולא כאביי ולא כרנב"י), ולהיפך בדף נו ע"ב: קמ"ל — כדאביי, אע"פ שהופרך בתמורה מברייתא, ולא כרבא.

המסדר היה כנראה תלמיד רבא ורב פפא (עי' לעיל אצל „חדא מיניהו ר"פ אמרה“).

ומכאן אנו באים להשערטנו ע"ד העריכה העיקרית של בכורות:

[רבא (רבה) זוטא (בר רב הונא, מנהרדעא)].

בדף לו ע"א: יתיב רבינא וקאמר לה להא שמעתא [דרב אילעא] בלא גברא אל רבא (כ"מ: רבה) זוטי לרבינא אנן משמיה דר' אילעא מתנינן לה, וכך נמסרו

107) „אף אנו נאמר“ כיו"ב, שבת לו א, כתובות יא א, ברכות מב א — ד"ס, עירובין מו ב — ד"ס.

108) רב אשי קיבלה בחדאי מרב כהנא רבו, שקיבלה מישיבת רב פפא [נ ע"ב].

הדברים בסוגיא שלפניה, ד" אתקיף לה מר בר רב אשי", והשיבו לו. "רבה זוטי" הוא רבא (רבה) בר רב הונא זוטא מנהרדעא, ש"שלח ליה רב נחמיה בריה דרב יוסף" (תלמיד רבא), כתובות סט א, וא"כ היה צעיר ממנו, ובביצה כט ב; דרש רבא (רבה) בר רב הונא זוטי אפתחא דנהרדעא וכו' אמר להו רב חמא¹⁰⁹) פוקו ואמרו ליה לאבא שקילא טיבותיך וכו', ורב חמא מלך אחרי רנב"י ומת בשנת תרפ"ח, בימי רב אשי. ואין ספק שהוא הוא רבה זוטי שבא בדברים עם רב אשי¹¹⁰). בזבחים כד א: בעי ר' אמי וכו' רבה זוטי בעי לה הכי בעי ר' אמי, ובמנחות טו ב: בעא מיניה ר"א מרב וכו' ואיכא דמתני לה אכבשים בעא מיניה ר"א מרב וכו' רבי אבא (רבה) זוטי בעי לה הכי בעא מיניה ר"א מרב וכו'¹¹¹).

גם כאן אנו רואים אפוא אצלו מסורת של סידור-תלמוד, כמו בבכורות. המסורת שעל-פיה נקבע סתם התלמוד שלנו היא אפוא נהרדעית. ומעניין שגם "אמרי נהרדעי" (מט א) גם "אמימר" (יג א ומ"ו א) אינם עיקריים בבכורות, אלא לקוחים ממקום אחר (עי' לעיל). ובדף יז ע"א: אתא רב אושעיא מנהרדעא ואייתי מתניתא בידיה, טעות-דפוס וצ"ל ככ"י מ': כי אתא רב אושעיא אתא ואייתי וכו'¹¹²), כי רב אושעיא הביא את הברייתות מא"י¹¹³).

ושאינה לא סוראית ולא פומבדיתאית יוצא מדף לו ע"ב: בסורא מתנו — בפומבדיתא וכו' (עי' לעיל).

גם רב נחמן נזכר כאן הרבה ביחס לשאר מסכות, ובשני מקומות¹¹⁴) הוסיף המסדר, כמו שראינו, על מסורת פומבדיתא: וכן אמר ר"נ. עיקרה של המסכת היא על-כן כנראה מתלמודה של נהרדעא¹¹⁵) המאוחרת. שחזרה ונתיישבה אחרי חורבן פפא בר נצר בימי רב חמא (שקיבל מרבא)¹¹⁶) ואמימר (קיבל מרבא)¹¹⁷), מסבי דפומבדיתא¹¹⁸), משמיה דר"פ¹¹⁹), משמיה דר"נ¹²⁰), משמיה דרב זביד¹²¹): ובישיבת אמימר הוא שנערכה, וע"כ לא נזכר שמו, ואמנם דבריו בע"ז עא תלוים בסתם בכורות יג א—ב.

109) כנ"י מ' וראשונים, ע"י ד"ס, וכ"ה גם בערוך, ע' חזר ב'.

110) מנחות לא ב, נב א, ביצה לב ב, ב"ב קכ ע"א.

111) בב"ק קח ב אין "בעי לה הכי" מתאים, וליתא בכ"י פ'.

112) כמו בביצה כו ב (ולא ככ"י מ' שם), ובשבת קמה ב — כ"י מ' וה"ג (ובשבת יס ב בטעות גם בכ"מ: מנהרדעא) ובנדה כא א — כ"י מ'.

113) בביצה מפורש בירוש' שם סב ע"א: אייתי רב אושעיא מתניתא דבר קפרא מדרומא, וכן בשביעית פ"ה ה"ג, מגילה פ"א ה"ב, יומא פ"א ה"א, והוריות פ"ג ה"ג, וע"י חולין קכד א: כי סליק רב אושעיא אשכחיה לרב אמי וכו', וע"י שם נו א: כי סליק (רב אושעיא, ע"י ד"ס) (לנהרדעא) שלח להו דברים כו'.

114) י ע"ב, לד א.

115) לשון נהרדעא (כתובות נד א, קידושין ע א—ב): עדי גוברין ונהרדעי גוברין (גטין מה א), א"ל ר"נ ע"י כהנא (בכורות מב א), וכאן מה ב: עדא אמרה.

116) כתובות פו א — ר"פ לרב חמא, ודאי דאמרי תו משמיה דרבא.

117) למשל קידושין י ע"א וחולין מו ב (משמיה).

118) למשל עירובין עט ב — פ ע"א.

119) חולין ח ע"ב.

120) שם מה ע"ב. 121) שם עו ב.

אבל עריכה זו עובדה בימי תלמידי רבינא הסבוראים, שהוסיפו בה תלמודה של סורא—מחסיא המאוחר ורשמו שתי לשונות עם דברי רב אשי (ב ע"ב), וספיקות במסורת שבשם רבינא (מז א) והכניסו בה (ה ע"א, ו ע"א) גם דברי הסבורא רב אחאי בר רב הונא, שמת "בחד בשבא דהוא ארבע באדר דשנת תתי"ז" (רש"ג).

ויש בה במסכת זו עוד הוספות מאוחרות מימי הגאונים:

במקום אחר ⁽¹²¹⁾ דיברתי על ה"לשונות" שנכנסו בתלמוד בימי הגאונים, על ידי השינויים שבין הגורסים השונים, השינויים שבין ה"כלה" (עיקר הישיבה) וה"תרביצא" (התלמידים שמחוץ לשבע שורות הישיבה ומחוץ לכתליה) ושניהם הוסיפו גם פירושים, גם דיוקים וקושיות ועל יד "לישנא דתרביצא" שבספרים ישנים, אנו מוצאים גם— "לישנא דכלה" ⁽¹²²⁾, פירוש שנוסף ע"י תלמידי ה"כלה".

ו"לישנא דכלה" כזה נמצא גם בבכורות:

דף מ ע"ב: למימרא דיבלת הוי מומא ורמינהי ואלו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה בעל גרב ובעל יבלת. ותסברא הא כתיבא יבלת באורייתא אלא ל"ק וכו', הא בשחור הא בלבן. והא אין מומין בלבן (כר' יוסי, לעיל לה ב) אלא אידי ואידי בלבן ⁽¹²³⁾ ואמר ⁽¹²⁴⁾ ר"ל לא קשיא הא דאית בה שער הא דלית בה שער (כתוס' פ"ה ה' ב"שומא" = יבלת).

הלשון אינו בסדר, כי היה צ"ל: אלא אמר ר"ל אידי ואידי בלבן ("בשחור") ולא קשיא. אבל כאן היה כתוב: לישנא דכלה, כלומר שכל הוספה זו, והא אין וכו' אלא וכו' ל"ק וכו'—היא הוספת הכלה, וזו היתה נוסחת ר"ג: אלא אידי ואידי בלבן. ליש' בכלה (= בי כלה) כך דרשו בשבתא דריגלא. ונשתבש ל-"אמר ריש כלה" ⁽¹²⁵⁾, ומזה ל"אמר ריש לקיש!"

רש"י לבכורות שונה בכמה דברים מרש"י לשאר מסכות, אע"פ שהתוס' מביאים אותו בשם "הקונטרס", ומדף נז ע"ב עד סוף המסכת אינו רש"י אלא פירוש אחר. ור' בצלאל אשכנזי העתיק כאן את פירושו של רש"י מכת"י. התוס' לבכורות הן תוס' הר"ש משאנץ, תלמיד ר"י הזקן, והוא "רבי" שבתוס'.

⁽¹²¹⁾ בפתיחה לתמורה, להלן עמ' 137 ואילך.

⁽¹²²⁾ יומא פג סע"א, כ"י מ.ב.

⁽¹²³⁾ כג' רש"י, או: בשחור כג' הישנה, עי' תוס' ותוס' חיצוניות שבמנכח כפרה.

⁽¹²⁴⁾ ד"ו וכ"י מ, ושם"ק הגיה: אמר.

⁽¹²⁵⁾ "אמר ראש כלא", גאויקא 239; וכן אמר ריש כלה, פרס ד"ק ה ע"ב.

ט. מסכת תמורה

[א. קדמות תמורה]

תמורה נחשבת⁽¹⁾ במנין המסכות נדרים נזיר, כריתות מעילה, שעריכתן שונה משאר מסכות התלמוד ושלשונם שונה. מצאו בה „תיבעי“ (יג ב), „הדין“ (ו ב), דילהון (ז א), — לשון הרגיל גם במסכות הנזכרות וצירפו אותה אליהם, אל המסכות שעריכתן בוודאי מאוחרת לשאר התלמוד.

אבל עיקר מסכת תמורה היא מן המסכות הקדומות בסידורן:

(1) ב א: הא גופא קשיא אמרת הכל ממירין לכתחילה לא שאדם רשאי להמיר דיעבד⁽²⁾ ותיסברא וכו' אלא⁽³⁾ אמר רב יהודה הכי קתני הכל מתפיסין בתמורה וכו'. אבל בחולין (ב א): הכל שחטין לכתחילה ושחיטתן כשרה דיעבד אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרבאשי וכל הכל לכתחילה הוא אלא מעתה הכל ממירין אחד האנשים ואחד הנשים ה"נ דלכתחילה הוא והא כתיב לא יחליפנו וכו' התם כדקתני טעמא לא שאדם רשאי וכו'.

ולא הזכירו כלל את דברי רב יהודה, ולהיפך בתמורה לא נזכרו דברי רבאשי, וכבר נדחקו בזה התוס' בחולין ותמורה.

(2) ג א: אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם א"ר יצחק אמר ר' יוחנן (כ"מ: תני תנא קמיה⁽⁴⁾ דר' יוחנן ר' יהודה אומר) משום ר' יוסי הגלילי כל לא תעשה שבתורה וכו' משום ר' יוסי בר' חנינא אמרו אף המקדים תרומה לביכורים נשבע מנלן א"ר יוחנן משום ר"מ וכו' א"ל ר"פ לאביי ואימא וכו' שבועת שקר מנלן ר' יוחנן ידיה אמר וכו' מתקיף לה ר' אבהו שבועת שקר היכי דמי וכו' אלא א"ר אבהו תהא באכלתי ולא אכלתי ומאי שנא וכו' אמר רבא בפירוש וכו'.

ובשבועות כא א: כי אתא רבין א"ר ירמיה א"ר אבהו א"ר יוחנן אכלתי ולא אכלתי שקר וכו' אמר רב פא הא דר' אבהו לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דאמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם א"ר יצחק א"ר יוחנן ר' יהודה אומר משום וכו' חוץ מנשבע ומימר ומקלל את חבירו בשם, נשבע מנלן א"ר יוחנן משום ר' ישמעאל⁽⁵⁾ וכו' א"ל רב פא לאביי וכו' שבועת שקר מנלן ר' יוחנן ידיה אמר וכו'.

(1) ע"י רוזין ובינוביץ, ירושלים של לונק, כרך י', עמ' 233—254 [וע"י כעת גם במחקרו „מאמר על אודות סידור התלמוד הבבלי“ בספרו „שערי תורת בבלי“, ירושלים, תשכ"א].

(2) כך בכ"י מ' וכן ברש"י ותוס', ובד"ו מוסיף: והדר תני וכו' (ב' נוסחאות!) ואצלנו מחקו את הראשון. (3) ב"ג ליתא.

(4) ע"י ג ב: א"ל ר' יוחנן לתנא לא תתני ומימר וכו', אבל בשבועות ומכות כבדפוסים.

(5) כנוסח כ"י (ע"י ר"ס), דפו': רשבי'; בירוש' שבועות ספ"ג: משם ר' ינאי, וע"י מדרי' בחדש רפ"ז.

והו"י בה ר' אבהו וכו' אלא א"ר⁶ אבהו תהא באכלתי ולא אכלתי ומאי שנא אמר רבא בפירוש וכו'.

אנו רואים שהסוגיא בשבועות לקוחה מתמורה. שהרי ר"פ עצמו לא הביא דבריו שאמר לאביי, ומשם לקחו גם סוף הסוגיא (איתביה ר' ירמיה לר' אבהו וכו'). ואמנם מתמורה דע"ב (יתבי רב דימי וקאמר לה להא שמעתא אל אביי וכו') יוצא. שרב דימי הביא את הסוגיא כולה לבבל לפני אביי, ור"פ נשא ונתן בה וידעה (וכן ר' ירמיה קיבל תשובתו של ר' אבהו). ורב דימי א"ר יוחנן אוכל ולא אוכל שקר — אכלתי ולא אכלתי שוא (שבועות כ ע"ב).

ובשבועות השמיטו "משום ר' יוסי בר' חנינא אמרו וכו'" והסוגיא שעל זה.

(3) זב: תנן התם (מע"ש פ"א מ"ב) בכור מוכרין אותו תם חי ובעל מום חי ושחוט ומקדשין בו האשה. אמר רב נחמן וכו' איתביה רבא לר"נ מוכרין אותו תם חי וכו' איתביה⁷ בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא וכו' מתיב רב משרשיא כהנת שנתערב ולדה וכו' מיתבי רש"א בהמתה וכו' מיתבי ומעלה מעל בה' לרבות קדשים קלים שהן ממון בעלים דברי ר' יוסי הגלילי וכו' אמר רבינא⁸ לעולם בתם ובבכור בחול וכו'.

ובב"ק יבב קיצרו סוגיא זאת: ומחיים מי אמר (ר' יוסי הגלילי שהם ממון) והתנן בכור מוכרין אותו וכו' ואמר ר"נ וכו' ואיתביה רבא לר"נ ומעלה מעל בה' לרבות וכו' ומשני רבינא בבכור בחול וכו' ואם איתא לישני וכו'. והנה קיצרו סוגיא שלנו והביאו את "מיתבי" האחרון בשם "איתביה רבא לר"נ" (אפשר שבעיקר התלמוד היה כאן: איתביה, כלומר רבא לר"נ, ושיבשו "מיתבי", ע"פ הקודמים, אבל הקודמים מאוחרים לרבא ורב משרשיא תלמידו).

(4) בא: הכל לאיתויי מאי וכו' — ב"מ צא א: והוינן בה וכו', וכל מה שנאמר שם לר' יוחנן נאמר בתמורה גלר ב.

(5) כה ב: פשיטא וכו' אר"פ וכו' — בב"ק עגב מצוטט בקיצור: והוינן בה נמלך פשיטא ואר"פ נמלך בתוך כדי דיבור קאמרינן.

(6) יז ב: מנה"מ דת"ר וכו' למאי הלכתא אמר שמואל ליקרב וכו' בר פדא אמר לרעיה וכו' — בבכורות טו ב: מיפלג פליגי בהו איכא למאן דאמר קדשי ליקרב ואיכא למאן דאמר קדשי לרעיה. והיחס לבכורות מעניין:

(7) כד א: ת"ר אין מרגילין וכו' (עד סוף הפרק) = בכורות לג א — ב ("אלמא כיון דאיכא רוחא להקדש שרי לה [רבנן] הכא נמי כיון דאיכא רוחא להקדש לשרי ליה רבנן"). (שמ"ק) — בתמורה: "אלמא כיון דשרית ליה קפ"י) וזבין [ה"נ אי שרית ליה להרגיל טפי ופריק"] (שמ"ק)).

(8) לע"א: ניפוק חדא להדי כלבא וכו' הב"ע כגון דטפי (ר"ג: דאיטפי) דמי כלבא וכו' ובשמ"ק: ל"א (ע' להלן) שכנגד הכלב אמאי אסורין וכו' אמר רבא ש' כגון דשוין כולהון וכו' — בכורות נז א: מיתבי וכן השותפין שחלקו וכו' ואי אמרת יש ברירה לברור חד וכו' אמר רבא ש' אי דשו וכו'.

(6) כ"מ וד"ה, דפו': וא"ר (וע"י ד"ס).

(7) ת"כ בחוקתי פ"ג ד.

(8) כנוסח כ"מ ושמ"ק, דפו': אביי. (9) כך ניקד הב"ח.

„לא“ (הירוש')! מתאים אפוא בתוכנו (אבל לא בלשונו המיוחד!) לבכורות. אבל תמורה שלנו סידרה דברי רבא שי כסתם תלמוד (ועי' סי' 1).
 (9) לגב (ועי' לגא): א"ל רב פפא לאביי ואמרי לה לרבא וכו' והתנן (בבכורות) כל הקדשים וכו' ואמר רב יהודה אמר רב זו וכו' אבל חכמים אומרים אם מתו יקברו אמר ליה מאן חכמים תנא דבי לוי אי הכי וכו' א"ל האי דלא קתני הכי וכו' וסיפא קתני אם מתו יקברו ואבע"א וכו' — בבכורות יד ב—טו א: אמר רב יהודה אמר רב וכו' יקברו. מאן חכמים וכו' אמרי רב כרשב"ל וכו' דקתני סיפא אם מתו יקברו. ממאי דהא וכו' אמרי א"כ וכו' (כ"ז ליתא בתמורה) ואבע"א וכו'.
 גרסו אפוא בבכורות סתם מה שגרסו בתמורה בשם רב פפא ואביי. ונראה שבבכורות הענין לקוח מתמורה (עי' לגא).

(10) כא ב: אחרים אומרים וכו' מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נפסל משנה לחבירתה אף בכור אינו נפסל משנה לחבירתה. ולרבנן וכו' משנה לחבירתה מנא להו נפקא להו מלפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה לימד על הבכור שאינו נפסל משנה לחבירתה, ולאחרים לפני ה' אלהיך תאכלנו שנה בשנה מאי דרשי ביה מיבעי ליה לכדתניא יום אחד משנה זו ויום אחד משנה אחרת לימד על הבכור שנאכל לשני ימים ולילה אחד. ורבנן דנאכל לשני ימים ולילה אחד מנא להו אמר קרא יהיה לך כחזה התנופה (— כ"מ: „נפק' להו מדתניא מניין לבכור שנאכל לשני ימים ולילה שנ' ובשרם יהיה לך הקישו הכתוב לחזה ושוק של שלמים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף בכור נאכל לשני ימים ולילה אחד“; ברייתא דזבחים נו א).

בבכורות כו ב: למימרא דלשנה ידידיה („דבכור“) מנינן, מנא הני מילי דאמר רב יהודה אמר רב אמר קרא לפני ה' וכו' דבי רב [י' 10] תנא שנה בשנה יום אחד בשנה זו ויום אחד בשנה זו לימד על הבכור שנאכל לשני ימים ולילה אחד וכו' ורב נאכל לשני ימים ולילה אחד מנא ליה נפקא ליה מבשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין הקישו הכתוב וכו' ואידך וכו' (ע"פ הברייתא והסוגיא בזבחים שם). במקום „דבי רבי תנא“ שבבכורות — כאן „כדתניא“ ובכלל יש כאן שימוש בדרשות לעניינים שונים, וכל אחד אינו תלוי בשני.

(11) תמורה יא ב: אמר רב חסדא מודה ר' יהודה („שכולה עולה“) בדבר שעושה אותה טריפה רבא אמר בדבר שעושה אותה נבילה וכו' מאי איכא בין רב חסדא לרבא איכא ביניהו טרפה חיה, רב חסדא סבר לה כמאן דאמר טרפה אינה חיה ורבא סבר לה כמאן דאמר טרפה חיה.

בבכורות ג א: וכמה תהא שותפות של נכרי ותהא פטורה מן הבכורה אמר רב הונא אפילו אזנו וכו' איתמר רב חסדא אמר דבר שעושה אותו נבילה ורבא אמר דבר שעושה אותו טריפה במאי קמיפלגי בטרפה חיה וכו' ⁽¹¹⁾. וכך גם בנדה כג ב: „אמר רבא ושטו נקוב אמו טמאה“, קסבר טריפה חיה, כפי' רש"י, וכמו שהעירו התוס', שזו כסוגיא דתמורה ⁽¹²⁾.

(12) סוגיא מוחלפת היא גם לע"ב: אמר מר ⁽¹³⁾ כל האסורים לגבי מזבח ולדותיהן

(10) כ"מ ושמ"ק ויל'.

(11) ועי' תוס' מנחות נח ב ותוס' בכורות שם.

(12) ועי' גם שארית יוסף, נתיב ה' לע"ב.

(13) כ"מ, דסו': אמר רב.

מותרים ותני עלה ור' אליעזר אוסר אמר רב הונא בר חיננא ⁽¹⁴⁾ אמר ר' מחלוקת שעיברו ולבסוף נרבעו וכו' אבל נרבעו ולבסוף עיברו ד"ה מותרין רבא אמר ⁽¹⁵⁾ [רב נחמן] ⁽¹⁶⁾ מחלוקת כשנרבעו ולבסוף עיברו דר"א סבר זה וזה גורם אסור וכו' (פסח' כז א) אבל עיברו ולבסוף נרבעו ד"ה אסורין ורבא לטעמיה דאמר רבא ולד נרבעת אסורה היא וולדה נרבעו וכו' לישנא אחרינא אמרי לה אמר רב הונא בר חיננא ⁽¹⁴⁾ אר"נ מחלוקת שנרבעו כשהן מוקדשין וכו' רבא אר"נ מחלוקת כשנרבעו כשהן חולין וכו' אבל נרבעו כשהן מוקדשין ד"ה אסורין. — ובע"ז כד א: דתנן כל הפסולין לגבי מזבח וכו' ותני עלה וכו' הניחא לרבא דאמר רבא אר"נ מחלוקת כשנרבעו כשהן מוקדשין אבל כשהן חולין ד"ה מותרין אלא לרב הונא בר חיננא אר"נ מחלוקת כשנרבעו כשהן חולין אבל כשהן מוקדשין ד"ה אסורין מאי איכא למימר.

ונחלפו דברי רבא ור"ה בר חיננא (תוס' מנחות נח ב).

ובע"ז מו סע"ב: אמר מר זוטרא בריה דר"נ ת"ש כל האסורין וכו' ולא אתמר עלה אר"נ אמר רבה בר אבא מחלוקת כשנרבעו ולבסוף עיברו אבל עיברו ולבסוף נרבעו ד"ה אסורין איכא דאמרי [ואיתמר עלה אר"נ אמר רבה בר אבא] ⁽¹⁶⁾ מחלוקת כשנרבעו ולבסוף עיברו וכו'.

כך הוא נוסח ה"ספרים הישנים", עד שלא הגיהם רש"י ⁽¹⁷⁾.

מענין מאד הוא היחס שבין תמורה ויומא.

13 ו ב: ואשה לא תתנו מהם אלו אשים וכו' לה' לרבות שעיר המשתלח (שאינו בא בעל מום). ולה' לרבות הוא. והתניא (אי) ⁽¹⁸⁾ קרבן שומע אני אף קדשי בדק הבית וכו' ת"ל ואל פתח אהל מועד וגו' הראוי לפתח אהל מועד חייבין עליו משום שחוטאי חוץ וכו' אוציא את אלו ולא אוציא פרת חטאת ושעיר המשתלח שהן ראויין לפתח אהל מועד ת"ל לה' מי שמיחדין לה' וכו' אמר רבא [הכא מענינא דקרא] ⁽¹⁹⁾ התם מענינא דקרא [התם] ⁽¹⁹⁾ ואל פתח לרבות לה' להוציא הכא דאשה להוציא לה' לרבות. טעמא דכתב קרא לה' הוא דלא מייתי שעיר המשתלח [בעל מום] ⁽¹⁹⁾ הא לא רבי קרא לה' הוה אמינא שעיר המשתלח בעל מום שפיר דמי, הא ⁽²⁰⁾ אין הגורל קובע אלא בדבר הראוי. [לשם]. אמר רבא לא נצרכא אלא כגון שהומם וחיללו על חבירו סד"א בשלמא מעיקרא לא ידעינן אי תאי איקבע אי תאי איקבע לשם אבל הכא כיון דאינכר של שם לא לקי קמ"ל. ל"א טעמא דכתיב קרא לה' הוא דלא מייתי שעיר המשתלח בעל מום דא וכו' הראוי לשם. ⁽²¹⁾ אמר רב יוסף הא מני חנן המצרי היא [דתניא חנן המצרי אומר] ⁽¹⁹⁾ אפילו דם בכוס מביא חבירו ומזווג לו. נהי דשמעת ליה לחנן המצרי דלא הוי דיחוי, דלא צריך הגרלה מי שמעת ליה דילמא מייתי ומגריל אלא אמר רב יוסף הא מני ר"ש היא דתניא מת אחד מהן מביא חבירו שלא בהגרלה

(14) ל"י כ"מ.

(15) כ"י מינכן.

(16) כ"מ: ואיתמר עלה א"ר נחמן, כ"י ביהמ"ד לרבנים: ואיכא דאמרי ואיתמר עלה (ונגדרו בת"א אלו, והארכה הרי"ש של "דאמרי" ונוספה וי"ו) אמ' רב נחמן אמ' רבה בר אבא.

(17) ע"י ר"ח (כא"ד), תוס' ר' אלחנן לע"ז כד א ותוס' ר"א מו ב שבד"ס שם בהגהות, כ"י מ' וב"ח.

(18) נשלם בכ"י מ' ע"י אחר, וחסר בכ"י מ' ומ' ב' ועוד גם ביומא. אבל רש"י בתמורה פירשו.

ונוסף ע"פ הת"כ.

(19) ש"מ"ק.

(20) ש"מ"ק, דפו': מכדי.

(21) ש"מ"ק, וע"י להלן.

דברי ר"ש [נהי דלא בעינן הגרלה דהא מגריל מעיקרא אלא דלא בעינן גופו דשני דחוי דאפילו בעל מום מי אמר] אלא אמר רבא כגון שהומם וחללו על אחר [דההוא אחר הגרלה לא צריך דהא מכח ראשון קא אתי וראשון הא מגריל מהו דתימא האי אחר לאו בן זוגו של שם הוא ולא יפסול בו מום קמ"ל. מתקיף לה רבינא וכי קא מעיילת אחר לא תחת ראשון קא מעיילת הא כרעיה דראשון וראשון בן זוגו דשעיר של שם הוא אלא אמר רבינא הבע כגון שהיה לו חולה מסוכן בתוך ביתו ושחיטה לאמו, דסד"א עזאזל לאו שחיטה היא קמ"ל. כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא דחייתו לצוק היא שחיטתו]. כך הגיה בשמ"ק על פי "ספרים ישנים" וכן נו' רגמ"ה וכך היה לפני רש"י, שמחק והגיה בלשון שני.

ביומא סג ב"סד א — כל הסוגיא, אלא שהרומיא היא שם מברייתא דמחוסר זמן לברייתא דשחוטיתחוק: (אי) קרבן שומע אני וכו' יצאו אלו שאין מיוחדין לה, ולה' להוציא הוא ורמינהי⁽²²⁾ ירצה לקרבן אשה לה' אלו אישים, מנין שלא יקדישנו מחוסר זמן ת"ל קרבן, לה' לרבות שעיר המשתלח. אמר רבא התם מענינא דקרא וכו'. טעמא דרבי רחמנא הא לא רבי הו"א שעיר המשתלח קדוש במחוסר זמן והא אין הגורל קיבע אלא בראוי לשם, אמר רב יוסף וכו'. אלא אמר רב יוסף הא מני ר"ש היא וכו' דברי ר"ש, רבא⁽²³⁾ אמר ("כי איצטריך קרא דמחוסר זמן") כגון שהימים וחיללו על אחר. ימנא תימרא דפסיל ביה ("בשעיר") מומא דתניא ואשה לא תתנו מהם וכו' לה' לרבות שעיר המשתלח. ואיצטריך למיכתב בעל מום ואיצטריך למיכתב מחוסר זמן וכו' צריכא. רבינא⁽²⁴⁾ אמר כגון שהיה לו חולה בתוך ביתו ושחט אמו ביום הכיפורים ("ונעשה מחוסר זמן") וכי האי גונא מי אסיר לא תשחטו אמר רחמנא והא לאו שחיטה היא הא אמרי במערבא דחייתו לצוק זו היא שחיטתו.

הלשון הראשון בתמורה מקוצר אפוא מסוגית יומא, ומכאן ומותאם לסוגית תמורה. אבל בשני העבירו את הכל מיומא והתאימהו רק התאמה קלה (ההקדמה אל "אלא אמר רבא", ו"מתקיף לה רבינא"), כי תירוצו של רבינא מתאים, כמו שהעיר כבר רש"י, לסוגית יומא, ל"מחוסר זמן", ולא לסוגיא שלנו, ל"בעל מום", וע"כ מחקו רש"י, אבל כעדותו של בעל שמ"ק ישנו ב"כל ספרים ישנים" והיה לפני ר"ג (שנדחק לפרש: "אלא אמר רבינא איצטריך לה' לרבות ולאו להכי אתא כדקאמרת לרבות שעיר המשתלח לבעל מום אלא להכי אתא לרבות שעיר המשתלח למחוסר זמן⁽²⁵⁾ ורש"י.

ואמנם סוגיות שעברו ממקום למקום עם כל המשא-והמתן, בין ששייך למקום השני ובין שאינו שייך לו, ישנם גם בשאר מקומות (ובנוגע ללי"א ונטייתו בזה נדבר עוד), ע"י למשל תמיד כזב.

14) יא ב: בעי רבא הקדיש אבר לדמיו וכו' תפשוט ליה מדידיה דהא אמר רבא⁽²⁶⁾ הקדיש זכר וכו' — בערכין (ד ב —) הא (אמר רבא וכו' א"ל אביי וכו' מי לא תניא האומר רגלה של זו עולה וכו') ואפילו למ"ד אין כולה ה"מ דאקדיש דבר שאין הגשמה תלויה בו וכו' (ע"פ ח"מ שבתמורה שם ו) לא קשיא וכו' והאמר דאמר⁽²⁷⁾ מקדיש זכר וכו' ל"ק

(22) ספרא אמור פרשה ח ו.

(23) כ"ה לנכון בכ"י מ"ב; שה"ג: רבינא.

(24) כנוסח כ"י מ"ב, שה"ג: רבא. (25) רש"י השיב עליו.

(26) ונ"א שבשמ"ק בהשמטות: א"ל אביי פשוט מהא דאמרת הקדיש וכו'.

(27) ע"י תוס' שם.

וכו' הא נמי איבער איי איבער לן דבעי רבה הקדיש אבר וכו' (הא נמי איבער איבער לן דבעי רבה דמי ראשי וכו' — ליתא בתמורה).
 15) כח א: תנינא כל הקדשים וכו' קמ"ל — כל הסוגיא בזבחים עא ב בשינויים רבים בלשון ובתוכן, וכבר העירו עליהם רש"י (בתמורה) והתוס' כאן ושם. וגם שם האומר משונה; כאן: אמר רב כה נא אמריתא לשמעטא קמיה דרב שימי בר אשי, ושם אמר רב אשי אמריתא לשמעטא קמיה דרב שימי (מנה דעא [29]).

[ב. ציונים לסוגיות אחרות]

וישנם גם ציונים מפורשים לסוגיות שבמסכות אחרות:
 (א) כח א: תנינא ("זבחים") כל הקדשים וכו' וקשיא לן מאי קאמר [ואמרינן] (30)
 הכי קתני וכו' = זבחים עא ב (ועי' לעיל).
 (ב) ה ב: כדאמר ליה ר"פ לאביי אלא מעתה וכו' א"ל וכו' מה ראית לרבות וכו' = ביצה יג ב: ארשב"ל מעשר ראשון שהקדימו בשבלין וכו' א"ל ר"פ לאביי א"ל וכו' ומה ראית האי אדגן והאי לא אדגן. אמנם כליזה ישנו גם בברכות מז א (וכד"ר אבהו דאמר ר' אבהו אר"ל מעשר וכו'), בשבת קכז ב (וכי הא דאמר ר' אבהו אר"ל מעשר וכו'), בעירובין לא ב (כמו בברכות) ובפסחים לד ב (כמו בברכות); אבל מקומו הראשון הוא כנראה בביצה (כדברי רש"י), ובתמורה הדרשה נאמרת בלשון ברייתא ("מה ראית לרבות וכו'").
 (ג) כז ב: והאמר רב ספרא היכא אמר [ינן] (30) מאה כתרי ותרי כמאה לענין עדות וכו' = יומא פג א.
 אבל בשבועות מבא כזה בשם רב הונא בריה דרב יהושע.

[ג. סוגיות שוות]

וסוגיות שוות לשאר מסכות רבות הן אלא שגם הן נבדלות בשינויים, קטנים או גדולים, ובלשון וסגנון:
 1) ב א: הכל לאיתויי וכו' = מנחות צג א.
 2) ג א: אמר מר וכו' = זבחים מה א וכל"א.
 3) ג א: מנה"מ דת"ר וכו' = זבחים מה א.
 4) ה ב: ולרבא האי הם וכו' = זבחים פא ב, ומקוצר מתמורה.
 5) ז ב: לכדתניא וכו' לא אמור = פסח' מב א.
 6) שם: איתמר המעלה וכו' אמר רבא וכו' אביי אמר אין לוקין וכו' = מנחות נח ב, ועי' שם בתוס'.
 7) ט ב: אריב"ל וכו' אמר ר"פ וכו' = ב"מ נד ב (ושם: רבא, רבה).
 8) יב ב: דתניא וכו' מכשיר למעלה = סוטה טז ב, ולשון ההצעה כאן ארוך יותר ומשונה בסגנונו.

28) וכך הוא גם בכ"י מ', אע"פ שבעל שמי"ק מגיה בזבחים כבתמורה.

29) כ"י ר' א'.

30) כ"י מינכן.

(9) יז ב: והא' תנא מיימי לה מהבא וכו' — בנויר כה א: אמר רבא כבר פסקה תנא דבי ר' ישמעאל וכו' (כברייטא שלנו), ובברכות יד ב כזה, אבל הברייטא מקוצרת ושונה.

(10) יח ב: ולרבא דאמר קדשים וכו' אמר רב זביד וכו'. רב אשי אמר וכו' תני עצרת (אי הכי מאי אסדהותיה וכו') = ר"ה ו סע"א: אמר רבא וכו' מיתיבי העיד ר' יהושע ור' פפייס וכו' (משנתנו) בשלמא וכו' אמר רב זביד וכו' (בתמורה, חוץ מן "אי הכי וכו'"). ונראה שהכל לקוח מר"ה.

(11) שם: מנה"מ דת"ר וכו' = מנחות פ ע"ב: ת"ר (בתמורה מקוצרת הברייטא).

(12) כב א: מ"ט וכו' = מעילה יד א.

(13) כו א: א"ר יצחק וכו' (ועי' שני "ל"א" שבשמ"ק) = זבחים ל ע"ב בשינויים.

(14) כו סע"א: א"ר יוחנן וכו' ש"מ וכו' = זבחים יב א (קידושין ז א, כריתות כו א).

ובפסחים צח א "ש"מ זה בשם "רב הונא בריה דרב יהושע".

(15) כו א—ב: א"ר יוחנן וכו' = ב"מ נו א—ב בשינויים רבים.

(16) כט א: ת"ר נתן וכו' (כט ב) = ע"ז סב ב—סג א.

(17) ל ע"א—ע"ב: א"ל רבא מפרזקיא לרב אשי מנא הא מילתא וכו' תנ"ה וכו' =

יבמות נט ב (ומשם לקח).

(18) שם: אמר רב אחדבוי וכו' מ"ט וכו' = ע"ז לד ב, ועי' שם.

(19) שם: ת"ר נתן לה וכו' קשיא = ב"ק סה ב—סו א.

(20) שם: ויהיו מוקדשין וכו' (עי' שמ"ק) פסחיהן = פסח' צ ע"א.

(21) לא א: למיד טרפה וכו' — קיצור מסוגית חולין נח א (כאן: אמר רב הונא, ושם

ברייטא).

(22) שם: מנה"מ דת"ר וכו' = בכורות טו א.

(23) לד א: וזאת תניא וכו' = פסח' כו ב, בשינוי לשון.

(24) ודברי "רב אשי" שבבכורות נו א נאמרו סתם בתמורה ל ע"א. עי' לעיל.

ד. "לישנא אחרינא", "לשון ירושלמי"

כבר מסדרי התלמוד עצמם רמזו בכמה מקומות על לשונות שונים בסידור המימרות והפירוכות ובלשונות אחרים: בסורא מתני הכי — בפומבדיתא מתני הכי, איכא דרמי לה מירמא, לישנא אחרינא אמרי לה וכדומה⁽³¹⁾.

אבל גם אחרי "חתימת" התלמוד שבימי רבנן סבוראי, נכנסו עוד כמה "לשונות אחרים" בתלמוד, על-ידי השינויים שבין הגורסים השונים, השינויים שבין ה"כלה" (עיקר הישיבה) ו"התרביצא" (התלמידים שמחוץ לשבע שורות הישיבה ומחוץ לכתליה), ושניהם הוסיפו גם פירושים, דיוקים וקושיות.

במנחות פב ב: בתרביצא אמרי וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש בכלה לא איתמר. פסח כוליה חדא מילתא היא⁽³²⁾, כלומר שבתרביצא הוסיפו קושיא זאת אבל בכלה לא הוסיפוה. ולפני רש"י (עי' להלן) היה "נמצא בכמה מקומות" בתלמוד:

(31) עי' ביחור ר' ישראל לוי, בהקדמתו לירושלמי נזיקין שלו.

(32) כך הוא הנוסח העיקרי בערוך ע' תרבץ, ואצלנו נשתבש "בכל לא לא", ונחקק רש"י לפרשו.

בי תרביצא אמרי. ונראה שגם בזבחים מה א (= ס ע"ב) אותה הפירכא, וכי דבר הלמד בהיקש חוזר וכו'. שאינה בתמורה (ג ע"א) — דבי תרביצא היא³³). ובזבחים נ ע"ב היה ב"ספרים" שהיו מצויים בימי רש"י³⁴); דבר הלמד בק"ו מהו שילמד בק"ו, ק"ו ומה ג"ש שאינה למידה בהיקש מדר' יוחנן מלמדת בק"ו מין דבתר איבא (ונ"א איבא), ק"ו הלמד מהיקש וכו'. והגיה רש"י בתשובתו הנזכרת³⁵) "באומד הדעת"; מן דבתרביצא, "היינו זה שאמרנו למעלה דבר הלמד בג"ש מהו שילמד בק"ו ק"ו מה היקש שאינו למד בהיקש" וכו' (רש"י שבשמ"ק), ועמדנו על מידה זו מתלמידי בני הישיבה מסדרי הגמרא ולא הזכר בה איש הילכך קרי ליה מן דתרביצא³⁶). אבל נראה שכל העמוד בזבחים שם — דבי תרביצא הוא, אלא שהקשו בענין זה גם במנחות שם, כלומר הוספת תלמידים.

רש"י בתשובתו הנזכרת מוסיף: דבכמה מקומות מצוי הוא בספרים ישנים לשנא דבתרביצא, ובתלמוד נמצא בכמה מקומות בי תרביצא אמרי. אבל מכל ההוספות האלה שבספרים ישנים באה אלינו רק אחת עם ציון מפורש בצדה:

ב"ב קמט א: אי במשכיה ליתניהו גביה אי בחליפין אין מטבע נקנה בחליפין, כאן נמצא בדפוס פיזור: לישנא דתרביצא אי בחליפין וכו', ז"א שזוהי הוספת התרביצא. ואמנם אפשר שרבא סובר כרב פפא תלמידו, עד שלא חזר בו, שמתבע נקנה בחליפין (ב"מ מה ב)!

אלא שתוספת של התרביצא ישנה לפנינו גם במגילה (ד ע"א), כי נוסח הספרים הישנים שם (כ"מ ורש"י): ולטעמך אסא בננהי דכתיב ויחזק אסא את ערי ("הערים") הבצורות אשר ליהודה וכו' אסא שפצינהי דיקא נמי דכתיב ויחזק אסא ולא כתיב ויבן ש"מ³⁷). ועל זה שאלו השואלים מרה"ג³⁸): ובכל המקומות לא מצינו בלתי ויבן (דהיי"ב יד ה), והגאון משיב, שהם גורסים: ... ובנתיה, אמר ר' אלעזר וכו' אתא אסא שפצינהי, ו"זהו סוף השמועה", והוא מעיד שכך הוא גם "בנוסחאות ישנות": אבל בדקנו על זה שכתבת וראינו שיש בשיטפא דגרסאי מי שטעה וא' ותסברא אסא בננהי דכתיב ויחזק אסא ערי בצורות ביהודה, ואין הפסוק כן כדרך טעיות הרבה שמצויין בשיטפא דתרביצאי וכל שכן של אותן גרסאי שבכפרים שלא היו בקיאים במקרא, וכיון שטעו מעיקרא ואמרו ויחזק ופרקו דאתא אסא שפצינהי (כיון) דאקו ליה לפירוקא הנהו תלמידי מן טעותו וארוחו הדין מימרא מדעת לבם, כמדומין הם שמחזקין את הפירוק, וודאי אילו היה הפסוק כטעותם דוקא לפירוקין אלא שאינו כן דרבנן דחקני ומי שמעיינין ואינן גורסין והולכין שיטפא בעלמא ויבן קרו מעיקרא ולית להן למידק מיניה מדעם.

33) ועי' גם מכות יס סע"א בהשואה לתמורה כא רע"ב.

34) חופש מסמונים ס"י יא.

35) ועי' גם רש"י שבשמ"ק בזבחים שם.

36) בכריתות ח"ה ג ס"י קסה: פרק איהו מקומן וזו"ר (כ"ל ולא "וחד") מן תרביצא ("וזו"ר" — ובמק"א, ושגה בזה בריל, יאהרביכר וו 79 הערה 127).

37) בנוסחאות שלנו כבר שינו מגיהספרים: דיקא נמי דכתיב ויאמר ליהודה נבנה את הערים האלה מכלל דערים הוו מעיקרא ש"מ.

38) תג"ק ס"י עח (אוה"ג מגלה עמ' ד).

אצל הראשונים: רש"י זכחים קד א: ותוספתא זו ("הבשר בקבורה העור בשריפה") גירסא דתלמידי תרביצאי היא; עיטור ח"ב, לבוב יט א: ומאי דכתיב בספרים לישנא דתרביצא נינהו ואיכא מיניהו לישנא דלא דמי אהדי אלא לישנא עתיקא הכי איתא וכו' י³⁹). אבל בראשונים פירושו פשוט: תוספתא למידים.

ושינויים בנוסח בין הכלה והתרביצא עם יחוסיהם המפורשים לכלה ולתרביצא אנו מוצאים בתשובת רה"ג⁴⁰: אנחנא הכין גריסנא משמא דמאן דקביל מן מרנא גאון יהודה (= זקנו של רש"י) דקביל מן מרנא שמואל אבוהי (= "ריש כללה") יביא ארורה לבית דין והכין הוה גרסי רובה דרבנן. ורובא אחרינא דקבילו מן גירסיה דמר רב אדה אלוף נחו עדן יביא ערעורה לבית דין. ואלין אינון רבותא דתרביצאי. ונשאר גם שרידים מ"לישנא דכללה":

יומא פג סע"א: מר סבר טבל חמור ומר סבר תרומה חמורה, מר סבר טבל חמור וכו' — הפירוש הזה הוא מ"לישנא דכללה", שכן כתוב בכ"י מ' ב': לישנא דכלא מר סבר טבל חמור...

ובבכורות מ' ע"ב: אלא אידי ואידי בלבן, ובתוס' חיצוניות שבמזבח כפרה מעידים, שוה"ה הגהת רש"י ("הג' רש"י") וש"גירסת הספרים" היא: אידי ואידי בשחור י⁴¹), והוה גם נוסח כ"י מ'. והנה בפ"י המיוחס לר"ג שם: אלא אידי ואידי בלבן. ליש' בכלה (ופירש: "כך דרשו בשבתא דריגלא").

זאת אומרת שנוסח "בלבן" הוא "לישן בכללה"⁴², "לישנא דכללה". וגם מטעם ה"תנאים", שוני המשניות והברייתות, נוספו לפעמים "לשונות" ופירושים בתלמוד:

ב"ב קמח ב: והלכתא חזרה במקצת הוא חזרה בכולה, רישא משכחת לה וכו'. פירוש זה "מלישנא דתנאי" הוא, שכן כתוב בשאלות סוף סי' לו כ"י פפד"מ: לישנא דתנאי רישא משכחת לה בין וכו'. ה"תנאים" פירשו אפוא את הברייתא כך, ו"לשונם" נכנס בתלמוד. אחרי "והלכתא", ז"א אחרי הסידור האחרון. וחילופים בין הישיבות (סורא ופומבדיתא) היו מצויים בימי הגאונים, ורה"ג מכירם ומזכירם בכ"מ⁴³).

ברכות מג א: יש ספרים דגרסי תיובתא, וכתב רה"ג ז"ל דמתוך גירסא זו היה נוהג מר שמואל ראש כללה⁴⁴ רביה דרב אחא משבחא ז"ל שלא לברך עצי בשמים אלא על ההדס בלבד, והשתא לא קא חזינון אדם במתיבתא דמסיק בהא שמעתא תיובתא אלא כולהו בגרסייהו מפרקי לה הדס וכל דדמי ליה⁴⁵).

ובתה"ג אסף. מדעי היהדות, סי' קכג: איכא דגרסי מבני חרי ואיכא דגרסי ממשעבדי מיהו רובא דרבנן דעליהון סמכא דגרסי⁴⁶ מפום רבוותא דעליהון סמכא דשמעתא גרסי ומגבי ביה ממשעבדי.

(39) ע"י בריל, יאהרביכר ב' 79—84.

(40) תה"ג הרכבי סי' רכט.

(41) כצ"ל שם, כבתוס' שלנו.

(42) "בכללה" = בי כללה, כמו "לשנא דתרביצא" שבספרים ישנים, שפירושו "דבי תרביצא".

(43) ע"י גם מרכס JQR, 1910, 280.

(44) אינו רב שמואל הנזכר למעלה.

(45) רשב"א שם, אוה"פ, 62. (46) רמב"ן: גרסא.

אשכול, אלבק 58 (ברכות לט א): ותרין לישני קא גרסי לה, האי חד לישנא, ולישנא אחרינא אלא אמר רבא וכו' ומפרשי רבואתא דילנא דהני תרי לישני חד טעמא אינון וכו' ⁴⁷).

וכן מעיר רה"ג כ"פ על חלופי-הגירסאות, למשל תג"ק סי' עח, פ, פא («רובה דרבנן הכי גרסי ודגרסי שבועות לאו טעות היא»); תה"ג הרכבי סי' פ, שצה, לוי' אוה"ת 6, אוה"פ 31, 35, 52, 95—96, ועוד.

והגאונים רש"ג ורה"ג בנו מעירים גם על חלופים שבנוסחאות (ספרים) ישנים: תג"ק סי' עח; ועוד הרי נוסחאות ישנות מצואות לפנינו כאשר פירשנו; תה"ג הרכבי סי' שלד; ושמעתא הדין לישנא הוא דגמרינן ודקא גרסי רבנן, אמ' רבא תודה וכו' ומן כמה אשכחנן נוסחא עתיקא גמרא דמשני לישאניה מן לישאנא דילנא אע"ג דטעמי שאוו להדדי והכין כתיבא הא שמעתא וכו' ⁴⁸).

והוא מזכיר גם «נוסחי דגמ' דבי רב ישי» (אבי רב צדוק גאון), ז"א נוסחאות של סורא: תה"ג הרכבי סי' רעב; נוסחי דגמ' דבי רב ישי, סי' שלד; «גמרא דבי רב [ישי]», כמו שנעתק בשמו בשמ"ק לב"ק יג א ⁴⁹; ר"ח לב"ק (סו א) כ"י א"פ (heb. 64a): כתב רבינו האיי גאון זצ"ל פריק רבה טלאים וכו' והוא איכא ברבנן [ד] בי רב אשי דגרסי הכי אמר רבה טלאים וכו' (לוי' שם) ⁵⁰, ורש"ג ⁵¹ מזכיר גמרות נדה שנכתבו יותר ממאתים שנה לפניו; ורובא דרבנן דוקאיי הכי גרסי בהדיא וכו' וקא שכיחן ספרי דמס' נדה גמרא דכתיבין מן טפי מאתן שנין וכו'. את התלמוד היו שונים בישיבות הגאונים עד סוף ימי הגאונים בעל-פה. רב אהרן בתשובתו שבתה"ג אסף (מדעי היהדות) סי' נח: דהא מיתבתין כולה דידעא (כצ"ל) דגורסא מפום רבואתא הוא ולא ידעי ריבוייהו סיפרא.

וכמו «התנאים» למשניות וברייתות היו ה"גראסי" (הגורסים) ממונים לשינון התלמוד וגירסתו, ורב האיי גאון מזכירם כ"פ ⁵²:

תה"ג הרכבי סי' רכט; ואילין תרין לישאני דחאלפין ביני רבנן (עי' לעיל) — מן גראסי דתלמוד בלחוד, אבל עיקר הא בריתא מסיפרי דבי רב היא והכין תנו כולוהו תנאיי ואין ביניהון חילוף וכו'; הקדם ח"ב 84: ורבנן גראסי שטפי גרסי תוריתא; הרכבי סי' רעב; ואף רבנן דגרסי השתא אינן אומ' בה אמ' רבא; תג"ק סי' פג:

(47) אוה"פ 53.

(48) ועי' ר"ף סנהד' ר' אלף ל"ו.

(49) לוי', התור, תרפ"ו.

(50) ספרו של רב ישי, אשי, הוא בחדאי היסוד של הקבלה שנמסרה בראבי"ה (ח"ב סי' תסב, עמ' 77) והגמ"י חמץ פ"א סי' ו; ובתשובות ששלחו מכל כתבו והשיבו על דבר זה שיש ספרים שהם מימות רב אשי שהוא סוף הוראה וכתוב בהן במשהו כרב, ובהגמ"י שם בשם «ספר המצות» («ס"ה», ואינו בסמ"ג שלנו); ומבבל שלחו שיש ספרים ישנים שיש קבלה בידם שהם מימות רב אשי וכתוב בהן במשהו, והרמב"ן במלחמות פסחים פ"ב: «וכבר נבדקו בבבל ספרי הישנות (»ספרים הישנים«) בזה ע"פ שאלת חכמי הצרפתים וכן נמצאו בנוסחאות בדוקות לגאונים הראשונים», ז"א לרב אשי (ישי) אבי רב צדוק גאון, ובצרפת ואשכנז החליפו אותו עם רב אשי האמורא (רב שר שלום (?) מסורא גורס «במשהו כרב», ה"פ סי' קסג). לדעת אפסוביצר (הצופה לחי') התשובה תשובת רב שמואל בן עלי מבגדא.

(51) מלחמות, סנהד' ר' אלף כ"ד.

(52) עי' מש"כ בס' השנה הפ"פ, ח"ט 285, ובהוספות לתה"ג אסף, עמ' קלב.

וטובא משתבשין גיראסי בהא מילתא דשטפי וגרסי וכו'; תש"ר ח"ב, 50; ושינוי לשונות דגראסי הוא שיבוש וכולן טעם אחד הן; תג"ק סי' עח (ע' לעיל); שיטפא דגראסי, תה"ג אסף סי' קכג (ע' לעיל); וכיון דאיפליגו בהא גרסאי⁵³; שמ"ק כתובות סח סע"ב: וז"ל רבינו האי גאון ז"ל⁵⁴ כמה מן הגרסנים שינו וכו' אלא שלא כך גירסתנו ולא כך גרסו הראשונים וכו' אלא כך היא הגירסא שמקובל מפי רבותינו אנשי מסמך וכו'⁵⁵).

ומכיון ששנו את התלמוד בעל-פה ולא מתוך ספר כתוב⁵⁶ טבע הענין מחייב שלא דקדקו כליכך בלשון ובסגנון, וכך יצא לפעמים, ששני חכמים ("גראסי") ושתי ישיבות גרסו אותו הדבר כל אחד בלשון הוא ובדיאלקט שלו. וזהו עיקרן של "לשונות אחרים" ("לישנא אחרינא") סתמיים (בלי "אמרי לה"!) שמצויים הרבה בספרי התלמוד גם בדפוסים וגם בכי"י.

כך למשל ברכות לח א⁵⁷, מז ב⁵⁷, שבת קכו ב, קכו ב, קלב א⁵⁸, קנז א⁵⁹, סט ב; עירובין מג א; פסחים ט ב; יבמות פו א, צה ב; גטין יד סע"א; נדרים כג א, יח א⁶⁰; ב"ק קיז ב; ב"ב גא ד ב⁶¹; שבועות ד ב, מב א; זבחים ד ב⁶², לא א, לו ב; מנחות כו ב, סו ב⁶³ ונדה כט א.

ויש שנתערבו שני הלשונות יחד, למשל ב"ק נה ב: מאי שנא דקתני צאן לאו משום דהתורה מיעטה בשמירתן, לאו משום דצאן⁶⁴ קרן לא כתיבה בה וכו' — בכי"מ: לישנא אחרינא לאו משום דצאן וכו'⁶⁵, וכאלה עוד. וכבר העיר רה"ג על כגון זה בתשובתו שבתה"ג הרכבי סי' רע"ב: והרבה מצוי כן שתולין בקצה הנוסח או בין טורים תיליא דאדכרתא או דפירושא או לשון אחר ובא הנוסח וחושבו עיקר וכותבו כולו כאחד וכו'.

והנה בתמורה רגיל הרבה "לישנא אחרינא"⁶⁶ גם בדפוסים, ויותר בכי"י ישנים שבשמ"ק⁶⁷ ר"ג ורש"י, "לא" שאינו שונה בכ"מ מן הראשון אלא בהרחבת דברים ובלשוננו וסגנונו⁶⁸, וכבר העירו ע"ז התוס' שבשמ"ק (בהשמטות) יז א: "וקשה להבין כל אלו הלשונות דתמורה במה הן חולקין, ואמר לי רבי דלא חולקין אלא כל אחד פותרו לפי דעתו ("לפי סגנונו") ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי".

(53) כנוסח העיטור, ע' שם בהערתי ובהוספות עמ' קלג

(54) תשובה מתורגמת מערבית!

(55) וע' ברילי, יאהריכר IV, 71.

(56) רש"ג באגרתו, ע' להלן. (57) ע' ד"ס.

(58) ע' ד"ס ולקוטות הרמב"ן ורש"י ותוס'.

(59) ע' ד"ס ולקוטות הרמב"ן ור"ח ורש"י, וב' הלשונות אינם שווים לנדרים עז א.

(60) לא — כשבו עות כז ב.

(61) הלשון הראשון על-פי ב"ק כ ב, ע' המאור וד"ס.

(62) וע' רש"י שם וב"ק ג א.

(63) ע' שמ"ק ור"ג.

(64) כ"ה בדפוסים וכי"י, ורש"ל הוא שהגיהו.

(65) והאחרונים נתקשו בזה, ע' ת"ח ומדו"ב למהרש"א.

(66) ע' רד"מ, מונטס' 1861, 262.

(67) להוציא כ"י מ', שרובם של "לא" שבדפוסים חסרו בו!

(68) רש"י וב, כג ב — ע' להלן; ר"ג ח א: בלא מפרש טפי, ל א: והאי ל"ב מפרש טסינא דל"ק.

לשונות אלה מביא רש"י בכ"מ בשם "לשון ירושלמי" (ס"ז), מפני שלשונן וסגנונם של "ל"א אלה משונה וקרוב ללשון נדרים ונזיר וכתובות שנקרא בפי הראשונים "לשון ירושלמי" (ס"ז). כי כל "לשון ירושלמי" שברש"י נמצא בכ"י שבשמ"ק ובר"ג בלשון "ל"א, ויש מהם גם בדפוסים.

ב "ל"א אלה משתמש בצורות:

"הלין" (ח א, יא א, כט א).

"הדין" (ט ב, יט ב, כו א) (ס"ז).

"הדא" (יא ב, כ ע"ב, כח א).

"הידין" (ט ב, וכצ"ל).

דיל-, דילן, דילהון, דילכון (ז א, ח א, יט א).

אהכין, אהכי (כ ע"ב, ה א, כח א).

קדמאה, קדמייתא, קדמאי (יט א, כא ב, כט א).

תוב (כב א).

מדעם (כ ע"ב, כח א).

ובכינויים מלאים, במקום המקוצרים שבבבלי תמיד:

דילהון, מינהון (ז א), דילכון (יט א), להון, מינהון (כט א), כולהון (ל ע"א), ועוד.

וכאן ב"ל"א, ורק ב"ל"א, רגיל אך ורק:

"תיבעי", במקום "תיקו" (יג ב, "תיבעי", "לשון הירושלמי", שאצלנו בגמרא שידך ל"ל"א שבר"ג ושמ"ק [ס"א]), ואצלנו חסר סופו של הלשון הראשון, שבוודאי היה בו "תיקו", ועי' כ"י מ'; כב ב (שמ"ק שבגליון ושבשהשמות ורש"י — ב פ "תבעי", ובלשון ראשון "תיקו" ?) ; כז א (שמ"ק בהשמות ור"ג [לשון ירושלמי" שברש"י]); ; כט ב שמ"ק; תבעי ("תיקו" שאצלנו כמו בע"ז סג א).

וכן רגילים כאן ביטויים שאינם רגילים:

"בזיא" (מילתא) במקום "זילא" (ז א — ב"פ, והשני בהמשך הסוגיא בדברי רבא, אע"פ שהוא אחד בשתי הלשונות) (ס"ז).

"מורגא" ("מרגא") במקום "מרעא", שבלשון ראשון (יח א), "מרגא" בסורית "שדה".
 "לאיי" (ח ב — שמ"ק, ועי' השמות), רש"י (בשמ"ק); לאיי, לא עביד הכי, במובן שלילי שאינו רגיל.

"קגניתי", מן "גיו", "גנת" (ו ב — ד"ו וב"ח) במקום "בגויה" (ב"מ).

ה"ל"א מתקרב ודומה בכ"מ ללשון (כמובן רק בתוכן ולא בסגנון) שבסוגיא זאת במסכות מקבילות:

גא"א = זבחים מה א (ועי' תוס' שם וכאן ?).

69 ע"י צומבר, מאמר על פירש"י, עמ' 5 ובריל, יאהריכר 11 85.

70 ו ב: ה"ג לא וכו' ובין האי לישנא ללישנא וכו' ליכא מידי אלא זה ירושלמי וזה בבלי, ט ב, י ע"א, יא ב, יט א, כ ע"ב — ב"פ, כא ב: לשון ירושלמי ה כתוב בספרים, כג א, כג ב: לא וכו' והיינו הך אלא שלשון ירושלמי הוא, כד ב, כו א, כו ב, כז א, ל ע"א, לא א, לב ב.

71 המיוחס לרש"י לנזיר לב א, ועי' כריתות ד רע"ב: ולשון הפוך היא לשון גרסא ירושלמית.

72 לב א בדפוסים וכ"מ: אה דא, וכוה בר"ג יז ב, כח ב: הדין. חדאי שלשון זה נכנס מ"ל"א.

73 "בויא" גם ל ע"ב — כ"מ ושמ"ק ור"ג — שכצ"ל שם — ותוס' ר' אלחנן לע"ז כז, ובר"ג שם רק "ל"א, כ"מ: בלישנ' אחרי אמרי לה.

וב שמ"ק בהשמטות ורש"י — כמו ב י ו מ א ס ג ב (ע"י לעיל).
כא א שמ"ק ולשון ירושלמי שברש"י בע"ב (וע"י בהשמטות) = מכות יט א (ובר"ן
סדר הלשונות הפוך).

כו רע"א — שמ"ק ורש"י (לשון ירושלמי) ור"ג — מעין זבחים ל ע"ב.

כז ב — שמ"ק (במאי קמילג"י) — ע"פ ב"מ נו א.

ל ע"א — שמ"ק ור"ג — ע"פ בכורות נו א.

זאת אומרת שסידור זה מאוחר למסכות הנזכרות.

וחשוב הוא "ל"א שברף יד ב, שמ"ק וראשונים: ל"א אמרי רבנן על גירסיהון⁷⁴

סמיכין וכיון דאיכא [שר של]⁷⁵ שכחה כהבין ומחתין וכי משתכחא מילתא [מנהון]⁷⁶
מעיינין בספרא.

מעין שאמר רש"ג באגרתו (ליון 171): וזהירין רבנן למגרס על פה אבל לא מן נוסחי
דכתיבי.

ומעין שכתב רב אהרן גאון בתשובתו⁷⁷ שהזכרתי כבר: "דהא מיתבתין כולה דידעא
(כצ"ל) דגורסא מפום רבואתא הוא ולא ידעי ריבוייהו סיפרא".

ואמנם בתשובת גאון (רה"ג), שבס' היובל לבלוי, עמ' צו: וששאל' הא דאמ' ר' חיא
בר אבין אמ' ר' יוחנן כותבי הלכות שורפי תורה וכו' וקא אמרי רבנן דהני מילי בדורות
הראשונים דהוה גורסיהו על פה כמצותו וכו' אבל השתא דאמעיט ליבא וצריך
עלמא לעיוני בנוסחי שפיר עבדי כותבי הלכות וכו'.

הגאון לא הביא אפוא את הדבר מן התלמוד עצמו, אלא מתוך דברי הגאונים
הראשונים (וקא אמרי רבנן) או הסבוראים.

וגם הלשון שנמצא בשמ"ק לג ב ("בס"י") חשוב להגבלת זמנו של "ל"א": ולא
מיתמר ליה זו דברי ר"ש ומחלוקתו משום דקתני סיפא וכו' — כי לשון מעין זה נמצא
בשבועות לו ב "בספרים ישנים" בתור "פירוש" מיוחס לרב יהודאי, רש"י שם:
וכן מצאתי לשון בבלי [בפירוש]⁷⁸ בספרים ישנים לא איתמר ("מיתמר")⁷⁹ לא
תיפוק משום קושיא ("דקשיא")⁸⁰ וכו', והרמב"ן בחידושיו שם: ולשון מר רב יהודאי
גאון ז"ל מוגה בספרים לא אתמר וכו', וכן הריטב"א שם: וכן כתב רבי' יהודאי
גאון ז"ל לא מיתמר לא תיפוך וכו'. ואמנם כבר העיר בריל⁸⁰, שרב יהודאי לא
הוסיף פירושים מדעתו אלא מסר פירושים שהיו מקובלים מרבנן סבוראי.

וכן רמב"ן ביבמות מו א סד"ה הא: ובמקצת נוסחי כתיב פירושא דקמאי בפרק
אע"פ דלא מיתמר קדושת דמים משום קושיא דמוסיף עוד דינר ופודה וכו' כו' אלא
גמרא דקמאי היא וכו'.

בכלל מצטיין "ל"א בהרחבתו ואריכות לשונו, וכל זה מורה ומראה על איחור זמנו.
ר"ז פרנקל⁸¹ חושב שישנן כאן הוספות של סבוראים, כך — אומר ר"ז

74 "על", ס' חסידים, מק"נ, אלף תשנ"א, 419, ואו"ז ח"א א"ב אות מט.

75 עיטור הקדמה לח"א ואו"ז שם. "שר של שכחה".

76 עיטור ואו"ז.

77 תה"ג אסף, מדעי היהדות, ס' נח.

78 ע"ד"ס. (79) כנו' הריטב"א.

80 יאהרביכר ו' 75, הערה 118.

81 במאמרו הנזכר עמ' 262—263.

— ו ב : ל"א ברכית קצוצה וכו' שניכר בלשונו וסגנונו והרחבתו כהוספה סבור אית, וכמה שונה ממנו הסיפור בב"מ סה א. וכך ז א : ל"א ר' יוסי בר' יהודה אומר וכו' ניכר בסגנונו ובארמית ה"מערבית" שלו (דילהון, מינהון, וכדומה) שאינו רגיל בבבלי, ורגיל רק בפי הגאונים — כהוספה סבור אית. ואמנם הוא מודה⁸²) שבדף ה ע"א — ו ע"א ישנם שני לשונות של שני בתי מדרשות, באחד מקשים מן המשניות והברייתות לרבא ובשני לאביי.

אבל באמת אין כאן הוספות מפני של"א אלה נכנסים בהמשך הסוגיא באמצע ענין, וממשיכים ומשלימים אותה בדרך אחרת וסגנון אחר, ז"א שמי שהכניסם לתוך נוסחאות שלנו קרעם מתוך ההמשך שלהם והקבילם לנוסח שלנו, והקביל מה ששונה בתוכן וענין ולא מה ששונה רק בלשון וסגנון. והרי ראינו, שכמה "ל"א שוים למסכות אחרות בניגוד לשלנו⁸³). והלשון הלא הוא לשון נדרים נזיר וכריתות, שאין הן "הוספות" של סבוראים אלא שכולן מסידור מאוחר הן.

(82) שם עמ' 262.

(83) ע"ג בתוס' ג א ד"ה ומעשר.

חלק ב'

הערות ופירושים לפרקים מן התלמוד

תוכן:

161 — 147	פסחים פ"א
178 — 162	פ"ב
188 — 179	ב"מ פ"י
239 — 188	ב"ב פ"א
245 — 239	פ"ב
268 — 246	פ"ג
270 — 269	שמות האמוראים במס' ב"ב

א. פסחים פ"א ופ"ב

פרק א'

משנה פ"א מ"א אור לארבעה עשר] ר"ח (בסוף הפרק) ותג"ק דף כא א וה"ג ד"ב 133 = מכילתא דרשב"י 18 [אפשטיין-מלמד 22] (מכאן אמרו): ארבעה; מהר"ם חלאוה: „ואיכא מאן דגריס אור ארבעה עשר“¹), ועי' שם, וד"ס עמ' 2 הערה כ בשם בעל המכתם: פרש"י ז"ל דה"ג אור ל"ד או אור י"ד דמשמע הלילה שיהא מחרתו י"ד אבל לא גרסי' לאור י"ד וכו' (כבחי' מהר"ם חלאוה), ובגליון שם: „ור"י ז"ל כתב דליכא קפידא דבפ' אייהו מקומן (נו ב) גרסי' המחשב לאור שלישי והאוכל לאור שלישי והוא לילה שמחרתו שלישי“.

ורש"י הגיה כאן בפסח' ג א: אור לשלישי, וכן: המפלת אור לשמונים ואחד, אבל כבר השיב עליו מהר"ם חלאוה, וכתב: דלעולם ל' בתחילת תיבה אינה מכרעת לא סוף ולא התחלה אלא לעצמו של יום או לילה לבד והראיה בתולה נשאת ליום רביעי וכו' שכך היא הגירסא. ואע"ג דכתיב ויהי לשבעת הימים שהוא לסוף ה' וכו'.

אבל ל' זו היא ל' הזמן שהמעשה חל בו, ותלוי בפעל, וכן „לימים עוד שבעה אנכי ממטיר“ (בר' ז ד).

בודקין] רגיל במשנה (ופי': חוקרין ודורשין מחפשיין ומפשפשיין) וארמית הוא „בְּדָק“ אבל לבדוק שבדיה"ב לדימן השם הוא, מן „בדק הבית“, שהוא „בקע“.

ובמה אמרו שתי שורות במרתף] משנה ישנה² אמרה: [בודקין...] שתי שורות במרתף, אפשר בקישור עם הברייתא של התוס' (י): חורי הבית וכו' ואוצרות יין ואוצרות שמן ואוצרות של תבואה אינו צריך לבדוק. [ובודק] שתי שורות במרתף.

והמשנה שלנו לא הזכירה כאן משנה ישנה זו אלא דרך אנב והסתפקה בזה ולא הזכירה אותה שנית לפני מחלוקת בי"ש ובי"ה שעליה.

בבי"ב פ"ו מ"ג שנינו: מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה. אבל בברייתא דר' אושעיא (בי"ב זה א—ב) שנינו: מרתף של יין אני מוכר לך וכו' מרתף זה של יין אני מוכר לך נותן לו יין שכולו יפה ומקבל עליו י' קוססות למאה וזהו אוצר ששנו חכמים במשנתנו.

במשנה שהיתה לפני ר' אושעיא שנו אפוא „אוצר“ במקום „מרתף“ שלפנינו, ובירוש' להלן מפרשים את ההבדל שבין „מרתף“ ל„אוצר“.

מ"ב מקום] במקרא גם קטן וגם גדול. קטן: מקום ללון (בר' כד כה), גדול: ויפגע במקום (בר' כח יא), אנשי המקום (בר' כט כב).

וכן במשנה: מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא (סוכה פ"ד מ"ה), המוכר מקום

(1) וכ"ה גם במ"ג בכל הנוסחאות.

(2) כמו שהעירו כבר הכריתות וסי' הקנה ואחרים.

(3) פ"א ג בבלי וירוש'.

לחבירו לבנות לו בית (ב"ב פ"ו מ"ד); שוכר את מקומו (שם פ"ה מ"ד). יחדו לו הבעלים מקום (ב"מ פ"ג מ"ט). המעביר חבית ממקום למקום (ב"מ פ"ו מ"ח). עד שיטלטלנו ממקום למקום (ב"ב פ"ה מ"ד). וגם כאן איפוא. לפי פשוטה של משנתנו, צריכים לומר "וממקום למקום" בתוך הבית. והמשנה מתפרשת אפוא בלא זו אף זו: אין חוששין מבית לבית ואף לא ממקום למקום. שאם חוששין — חוששין גם מחצר לחצר ואף מעיר לעיר. אבל לפי הירושלמי "מקום" גדול מבית. ואמנם ברא"ש ד"ו: אין חוששין שמא גיררה חולדה ממקום למקום מבית לבית מחצר לחצר מעיר לעיר אם כן אין לדבר סוף.

אגודה: שמא גררה חולדה ממקום למקום דא"כ מחדר לחדר נמי ואין לדבר סוף. ובגליון כ"י מ' (ט ב): ואין חוששין שמא גררה חולדה ממקום למקום. גם רש"י אומר: שמא וכו' גיררה חולדה חמץ למקום הבדוק. וכן הרמב"ם (בהל' חמץ פ"ב ה"ז): שמא גררה חולדה חמץ למקום שאין מכניסין בו חמץ שאם נחוש מבית לבית וכו' (4).

חולדה] בתלמוד: כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים (פסח' קיח ב וחילין כ ע"ב). מצויה בבורות (פסח' ט ב). חולדה יוצאה וככר ועכבר בפי חולדה (י ב). השרץ בפי החולדה (טהרות פ"ד מ"ב—מ"ג), דרוסת חולדה בעופות (חולין נב ב, אצל "חתול ונמיה") הכתה חולדה על ראשה (של עוף, חולין פ"ג מ"ג). שיניה דקות ועקמות (שם נו א) = כרכושא (מגילה יד ב, חולדה הנביאה) (5) האויבת לחתול (שונרא, סנהד' קיח א). ו"בני כרכושא" היו מצויים בבית" (ב"מ פה א) "כפושא" בסורית (Wiesel) mustela.

מצד אחר אנו מוצאים בירוש' מו"ק פ"א ע"ג: אישות זו חולדה, אע"פ שאין ראה לדבר זכר לדבר. נפל אשת בל חזו שמש (תה' נח ט). והיא איפוא (Maulwurf), talpa חלד שבתורה, חולדה בסור', חלד בערבית (6). אונקלוס: חולדא ועכברא. וכן השמרני: חלדה ועגברה, ורס"ג: אלכלדה.

אבל גם "חלד" מתרגמים השבעים γαλή והולגטא mustela, תרג' יונתן והפשיטא: כרכושא, ככושא, וכן פי' רש"י: מושטילה.

וכן בברייטא שבת"כ שמיני פרשה ה' ד—ו משה "חולדה" ו"חולד" (חולין קכו ב). "חולדה" ו"חתול" — החילוף רגיל בהם, וכך גם γαλή גם חתול וגם "חולדה". וכן ככושא אלהתהון דמצריא (אחיקר הסורי ס"ג ט'), מתרגמים הערבי והארמיני: חתול (7).

ירוש' כו א:

אלא אם אינו ענין לאכילת מצה וכו' [כמכילתא דרשב"י עמ' 18 [אפשטיין-מלמד 22], אלא שהיא דורשת כר' מנא דבסמוך מן ושמרתם, ואפשר דגם בר-פלוגתיה דריש מושמרתם. מפני שאור הנר בודק כל שהוא] כרנב"י בבבלי (ד א), ואע"פ דאיתא בתוס' (פ"א א): לפי שבדיקת הנר יפה מרובה (8), ואיתא במכילתא הנ"ל ("לפי שבדיקת הנר יפה מאור החמה ומאור הלבנה" (9) ואיתא בברייטא שבבבלי (ח א) — תוס' פה היא בתוס' ע"פ הבבלי,

(4) ופי' הרמב"ם כשאיכות סיי' עס ולא כרש"י, עי' מ"מ שם.

(5) ועי' פסח' ט ב: וכי חולדה נביאה היא.

(6) גלדקה, בייטראג, 80. עי' גלדקה, אחיקר 32.

(8) כנו' הדפו' וכ"י ו', ובדפו' לגמרי כלשון הבבלי.

(9) [אבל עי' מ"ש במדרשב"י אפשטיין-מלמד, 22. — ע"מ.]

וכן בה"ג ריש ה' פסח' ליתא בברייתא דמכילתא, אלא שהביא אחריה דברי רנב"י.
 ר' מנא לא אמר כן ושמרתם וכו'] כמכילתא, אבל היא אינה מפרשת: עשה וכו'.
 מפני שאור מבל"ח צ"ל: מבליק, וכן הוגה בכ"י ל' ¹⁰, מסמח את העינים, "בלק"
 במנדעית, בסורית בלק: נפוק ונגלא, צפה, וכן בערבית ית'. ילקוט המאירי,
 מדליק!

כל שהוא] בכ"י ל' ב"פ: כל שהוא כל שהוא, ונמחק פ"ב ע"א, וע"י להלן ע"ב.
 אע"פ שאין וכו'] תוס' פ"א א.

ואית דבעי מימר ¹¹ נישמענה מן הדא נר וכו'] בתוס' שם: ואומר
 נר... וכן במכילתא שם. אבל בה"ג ריש ה' פסח' בהעתק של ברייתא זו אין "ואומר
 נר...". והירוש' כיוון אפוא לברייתות (דבי שמואל ותר') שנזכרו בבבלי.

אם לא בדק אור לארבעה] בראבי"ה (כ"א) 61 העתיק: ארבעה.
 וצריך לבדוק לאור הנר. נישמענה וכו'] בראבי"ה שם: יבדוק תוך המועד.
 ותניא אין בודקין... ובאור' ח"ב ס' רנ"ו: וכן נמי בירושלמי לא בדק בלילה
 מהו שיבדוק ביום. נשמענה מן הדא... (ולפ"ז יש להגיה: ביום [לאור הנר]).
 אלא לאור חמה] בכ"ל: ולא, והוגה "אלא".

וכי יש חמה בלילה] במאור ורא"ש ור"ן ומהר"ם חלאה נוסף: תפתר בשלא בדק.
 הדא... ומהר"ם מפרש: כלומר כשלא בדק בלילה וצריך לבדוק למחר ב"ד. אבל במנהיג
 וראבי"ה ליתא.

אלא אפילו בית שיש בו אורה (אפילו ביום צריך לבדוק לאור הנר)] ליתא בראבי"ה
 ונשתרבו כאן מלמעלה.

מבואות האפילין מהו (שיהא צריך) לבדוק כתחילה לאור הנר] "שיהא צריך" ליתא
 בראבי"ה, 61, ובר"ן ס' תרפ"ט, ובחי' מהר"ם חלאה ג א. (וכך נכון, שהשאלה היא אם
 מותר לבדוק לכתחילה ביום או שצריך לבדוק בלילה), ובשלשתם: כתחלה [ביום]
 לאור הנר (בחי' מהר"ם חסר "לאור הנר").

אבל בשורת הרשב"א ס' רלב: ודייקנן בירושלמי אדם בטל ובית אפל מהו
 לבדוק ביממא ואהדרו אין אורו מבהיק ביום כבלילה, וברבינו מנחם, ח ע"ב: ובירושלמי
 בעי אדם בטל ובית אפל מאי ומשני מלהן דרבנן לא כמא וכו' (כבירוש'). ובהשגות
 הראב"ד למאור: היה לו להביא הירושלמי האחר שאמר שאפי' בבית אפל אין אור
 הנר מבהיק וכו' ולמדנו מכאן שאפילו אדם בטל ובית אפל אינו רשאי להמתין וכו'.
 ואין ספק שהראב"ד לא דק והציע "בית אפל" במקום "מבואות" על סמך "לא סוף דבר
 בית שאין בו אורה" וכו', והוציא מזה: ולמדנו מכאן וכו'. ועל סמך דבריו העתיקו
 האחרונים: אדם בטל ובית אפל!

ע"ב:

בייממא] בכ"י ל': באיממא, ונמחקה א והוגה י ע"א (וכן כ"פ בברכות), והאריך
 את הב'.

ה"ג, כז ע"ג:

מחלפה שיטתיה דרבי יודה וכו'] כלומר שהשיטה שלו אינה קונסקבנטית שהוא אינו

¹⁰ והיה כתוב "מבליד", והוגה: מבליק, וטעה הסדר וקרא "מבליח".

¹¹ "כצ"ל, וכו' (מן "אע"פ...") נשלם בכ"י ל' בגליון ע"א.

חולק על „אם לא בדק בארבעה עשר וכו'“, „מה אם בשעה וכו'“. ו„מחלפה שיטתיה“ זה אינו כשאר מחלפה שבש"ס, שמקשים ממימרא לזימרא. נישמענה מן הדא אבד וכו' תוס' טהרות פ"ג ה. הדא ילפה מן ההיא הדא דטהרות ילפא מחמץ ואע"פ שאין עוסקים עכשיו בחמץ אמר „ההיא“, מפני שיגרא דלישנא „נשמענה מן הדא“. נישמענה מן הדא אר"י וכו' תוס' דאהלות ספטי"ז יג, ועי' גדה פ"ז מ"ד ותוס' פ"ז טו בפירוש!

מסיק בבבלי: מציק, וכן בתוס'; התוס' בע"ז מב א: ובתוס' גרס מוסק, וכ"כ הר"ש באהלות פ"ז: אית דגרסי: מוסק. וכן בתוס' מקואות רפ"ב: מעשה במערה היתה בגינתו של מוסק (צוק: מיצק) א' ברמון (צוק). והשוה: מסיקין — מציקין. ברדליס [Marder, ארט' martorella, martora, צר' martre, רומ' martes, ובוודאי גם *mardulis, *marduris (לעף).

בבלי ב א:

מאי אור רב הונא אמר נגהי וכו' „נגה“ בערבית וכושית „זרח“, „האיר“. הסורי תירגם: ותבא האשה לפנות הבקר וגו' עד האור¹² (שופ' יט כו) — עדמא דנגהת; עד אור הבקר, ויהי בבקר (שמואל א' כה לו—לוז) — עדמא דנגהת, והוא כד נגהת; עד הבקר (רות ג יד) — עדמא דנגהת. אבל לוקס כג נד: ויומא ערובתא הות ושבתא נגהא הות, יוחנן יט לא—לב: מטל דערובתא הות... מטל דשבתא נגהא; מתיא כח א: ברמשא דין בשבתא דנגה חד בשבא; אסמני וזו 112 (קסטלי 534): לילא דנגה חלת בשבא; ב"ב 1126: מצי' שבתא ה' במגהי דהו פניא, ושם 1000: ברמשא דמנהי צפרא דחד בשבא בכת דפרדיסא. מנהא וְפֶתֶחַ אֲבָח.

בבבלי, פסח' דא (אביי) אורתא דתליסר נגהי ארביסר; וכן ברכות דא (רב אשי!); מנחות סח ב: אורתא דשיתסר נגהי שיבסר (סתם), אורתא דשיבסר נגהי תמניסר (רבינא); ברכות נט ב: באורתא דתלת נגהי ארבע (אביי). „נגה“, „אחר“, תענית כד א, ב"ב כב א ועוד, זאת אומרת שפ"ב היום והחשיך. בסורית: אנה „האחר“, לוקס ו יב: ותמן אגה הוא בצלותה דאלהא, נדה סה ב, שאני כתובה דמנהי בה טפי¹³. אצל המרוניטים: נגהא — *vespera prima*, רמשא — *vespera secunda*, לילא — *nox*, צפרא — *aurora* (קסטלי 535).

במנדעית: תינגא, *es tagt*, ס"ר ו 118 ש" 5: עמאת תיהשוך עמאת (B.C.D.) תינגא; ניהגא (= ניהגא) („Tageslicht“) ס"ר ו 13 263: ועל הילפא (= אילפא) דדאהנא בניהגא ועל ארבא מלאכיא דנאגדילה ועל הילפא הורינתין דדאהנא בליליא וכו'; קולצטא 53 (ליטורג 128): בריך האך יומא דנהורא ומשאבא ניהגא. התחלת היום, לרבות התחלתו מליל שקדם לו, נקרא אפוא „נגהי“. המחלוקת היא אפוא ע"פ פשוטה לר"ה תחילת הלילה, ולר"י: לילה¹⁴. וגם „אורתא“ בא במובן „תחילת הלילה“, ברכות ג ב"פ.

12) וכן נחמיה ח ג: מן האור עד מחצית היום (מן צפרא לפלגה דיומא). אלא ש„לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן“.

13) רש"י וערוך ועוד, „מאחרין עד חצי הלילה“. 14) ועי' מפרשים בשם הראב"ד.

גם בעברית, ישע' ס יט: ולנגה — הירח לא יאיר לך οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης
 φωτισεῖ σοι τὴν νύκτα. "נגה" מקביל ל"אור יומם", כלומר "אור לילה".
 ברכות ג ב: מאורתא הוה קאי, ביצה כד ב: באורתא אמר — בצפרא אמר — אנא
 דהואי בי מדרשא הדרי בי.

ב א :

לנודר (מן האור) דתנן וכו' ר"ח: דאמר מר, ועי' צל"ח. ברייתא שאינה במקומה
 גם בב"ב קמג ב: המודר הנאה מבנים מותר בבני בנים.
 דברי ראב"י ר"ש אומר [כ"י: דברי רבי רבי אלעזר ב"ר שמעון] אומר, וכו' בתענית
 יב א ותוס', ועי' ירוש' תענית סד ג.
 ואידך שעות דרבנן [כלומר מסוף שש (תוס' ו סע"ב) ולהלן דרבנן הוא (להלן כא ב),
 ורש"י נדחק, וא"כ אפי' לר' יהודה (דחמץ משש ולהלן בלאו) (כח ב) — שעות דרבנן!
 לאור עיבורו] עי' רש"י. ואמנם בסנה' יב אמרו: קידוש ביום עיבור וכו'. אבל
 עי' ר"ה פ"ב מ"ח: ובליל עיבורו (אור שלשים ואחד!) לא נראה, ו"ליל —" הוא לילה
 שלפני, כמו "לילי ארבעה עשר" (למטה), לילי שבתות (תוס' ברכות פ"ג ז ח) וכדומה.
 ועי' תוס' ר"ה פ"ב ה"ב: אימתי מסיאין על החדש לאור עיבורו (הא) כיצד חל להיות ערב
 שבת ושבת מסיאין עליו למוצ"ש. ובירוש' ר"ה פ"ב נח א: אין משיאין לילי זמנו אלא
 לילי עיבורו. לילי זמנו אין משיאין מפני יום טוב ("של ר"ה") אבל משיאין לילי
 עיבורו. אין משיאין אלא על החדשים המיושבים בזמן מפני יו"ט שחל להיות בערב שבת.
 לילי זמנו אין משיאין מפני יו"ט. לילי עיבורו אין משיאין מפני כבוד שבת.
 א"כ "לאיר עיבורו" פירושו לילה שלפני עיבורו ועיבורו הוא יום ל"א.

ד א

אייבו] במו"ק כ ב: אבא קיים א"ל אימא קיימת א"ל אימא קיימת א"ל אבא קיים, והוא
 כ"ג שבתוס' שם. ורש"י ותוס' גורסים גם שם: אייבו. והנה בב"ר פצ"ב ה: ר"ח רבה
 חמא חד בבלאי א"ל מה עבד אבא. א"ל אמך שאלה בך. א"ל אנא אמר לך כדין
 ואת אמר לי כדין. א"ל שואלים על החיים ואין שואלים על המתים. וזה מקביל ומתאים
 לנו' מו"ק.

אכיף ימא אסינני ביראתא] בתה"ג הרכבי סי' רפו: אכיף ימא סינני בראתא פירושו
 על שפת ימים כך ימצא סינני בראתא ענפים וסנסנים של ברש ויש לו פרי כפרי אילן
 סרק ונקרא אבהל כמי שאומ' אל תבקש מכל מקום אלא דבר שמצוי בו ועל כף ימא אי
 אתה מוצא אלא סינני בראתא — סינני sisinnu סנסנים.
 תנינא המשכיר בית לחבירו אם עד שלא מסר לו מפתחו(ת) וכו' עי' רש"י ותוס'.
 ובירוש' פ"ב כח ע"ד: המשכיר בית לחבירו עד שלא יכנס לתוכו המשכיר צריך לבער.
 משיכנס לתוכו השוכר צריך לבער. א"ר שמעון אימתי בזמן שמסר לו את הכפתח
 אבל בזמן שלא מסר לו את המפתח אינו צריך לבער. (אמר) ר' יודה בר פזי בעי מסר לו
 את המפתח מהו¹⁵). א"ר זכריה חתניה דר' לוי מחלוקת רבי שמעון וחכמים דתנינן תמן¹⁶)

¹⁵ לענין קנין, וכ"ה בקידושין פ"א, ס ע"ב: ר' אמי בשם ר' יוחנן המוכר בית לחבירו כיון שצבר
 לתוכו קנייו. ר' יודה בן פזי בעי וכו'.
¹⁶ סהרות פ"ז מ"א.

המוסר מפתחו לעם הארץ הבית טהור שלא מסר לו אלא שמירת המפתח. תני"ג) רבי שמעון מטמא.

ובירוש' ב"ב רפ"ג יג ע"ד: שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן המוכר בית לחבירו כיון שמסר לו מפתח קנה. ר' אמי בשם ר' יוחנן המוכר בית לחבירו כיון שצבר לתוכו פירות קנה. וכו'.

אבל בבבלי ב"ק נא סע"ב: אמר ריב"ל המוכר בית לחבירו כיון שמסר לו מפתח קנה, ה"ד אי בכספא וכו' לעולם בחזקה ובעי למימר ליה לך חזק וקני וכו' (עי' תוס').
הבבלי חולק אפוא על הירוש' ב"ב שלא פירש בזה כלום. ולפי הירוש' קידושין ופסחים הדבר תלוי במחלוקת ר"ש וחכמים וברייתא דבבלי כר"ש.

ואמנם „נעל" (ב"ב פ"ג) הוא נעילת הדלת במפתח, כמפורש בגטין עז ב: ותיזיל איהי ותיחוד ותפתח ותחזיק ביה דתנן נעל גדר ופרץ כ"ש ה"ז חזקה (וכמו שהעירו כבר התוס', הרמב"ן והרמ"ה בב"ב).

ד ב:

דמוחזק לן דלא בדק וכו' [כי"מ: דלא בדיק (ר"ן: דלא בדוק, וכן רי"ד: בדוק — בדיקניה) וקאמרי הנך דבדוק (= דבדקו), ר"ח: דמוחזק לן בהאי ביתא דלא בדיק ואמרי הני דבדיק. והראב"ד בהשגות לר"ז כתב: אלא הכא לא דאמרי אין בדקנוה אלא דאמרי בדיק ליה מאן דהוא. והרמב"ם פ"ב יז כתב: ואם הוחזק זה המשכיר שלא בדק ואמרו אשה או קטן אנו בדקנוהו הרי אלו נאמנין שהכל נאמנים על ביעור חמץ והכל כשרין לבדיקה ואפילו נשים ועבדים וקטנים והוא שיהיה קטן שיש בו דעת לבדוק, (ומ"מ מביא: דמוחזק לן בדלא בדיק וקאמרי הני בדיקניה), והוסיף ר' מנחם: וה"ה אם העידו אשה או קטן או עבד שראו אדם אחד שבדק הבית אבל הם לא בדקוהו שנאמנין.

שם: דניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בממוניה [כ"י א"פ, רי"ף ורא"ש ומ"מ ור' מנחם: בין בגופיה בין בממוניה.

בב"מ כט ב: ס"ת איצטריכא ליה מהו דתימא ניחא ליה לאיניש דתייעביד מצוה בממוניה קמ"ל, ותי' הגמ"י בה' חמץ בשם התוס': התם דמיירי שלא מדעתו והא ודאי לא ניחא ליה אבל לקיומי מצוה בממוניה מדעתו ודאי ניחא ליה. (וכאן בכ"י מ', דליעביד, ולא „דליעבד" כבד"ס, כלומר: שיצשה).

תנן התם] כמו „אמר מר" כיון שהזכירו (ד א) „מכדי בין לר' יהודה בין לר"מ וכו', הסמיכו כאן, וגם כדי להסמיך דברי רנב"י (ה א) לדברי רנב"י (ד א).

„תנן" במובן פיסקא („אמר מר") נמצא גם במק"א כמו קידוש' נח ב, ביצה לה ב ועוד. רש"י: תנן התם גרסינן ואע"ג דבפירקין היא. בכ"י א"פ: „תנן", וכ"כ בה"ע ש"ב פ"א שיש נוסחאות דל"ג תנן התם אלא תנן לחודיה. רס"ג בדרכי התלמוד שלו⁽¹⁸⁾: וכשאומרים תנן התם אין כוננתם על הלכה שבאותו פרק או באותה המסכת אלא בזולתה מן המסכתות וכו' ולשון התלמוד יאמת זה אם נצולו הנוסחאות מהטעיות.

(17) תוס' שם פ"ח ה"א.

(18) כללי התלמוד לרב"א, לדוד צבי 196.

אבל חוץ ממקום זה שאנו עוסקים בו כאן נמצא „תנן התם” כזה גם במק"א :

- (1) פסחים פה א : תנן התם הפיגול וכו' — משנה בספ"י.
- (2) מכות טז א — משנה שם (יז א).
- (3) סוטה פ"א ג ב — שם פ"ז (לא א).
- (4) ב"ק פ"ד לו ב — שם פ"ט (צ ע"א).
- (5) ב"ק פ"ז סג ב — שם פ"ט (קח ב).
- (6) ב"מ פ"ו פ ע"ב — שם פ"ח (צח ב).
- (7) ב"מ פ"ח צד ב — שם פ"ז (צג א).
- (8) ב"ב פ"ט קנז א — שם פ"י (קעה א).
- (9) שבועות פ"ג כג ב — שם פ"ה (לו ב).
- (10) גדה פ"א יא ב — שם פ"י (סד ב).

ועי' סנהד' פ"א ב : מ"ש הכא ומ"ש ה ת ת מ (משנה שלפני זו).

גדה פרק ג' כב ב : ה ת ת תנן — שם פ"ז (נד ב).

שם : ולמעלה [אסור] כ"י א"פ : ולמעלה [מדאורייתא] אסור, וכן ר"ח (אסור מדאורייתא) ומלחמות ז א (ר"ח) ובס' המצות להרמב"ם לאוין קצ"ט כתב : דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא, וכן מצאנו בכל הנוסחאות המדויקות שנקראו לפני זקני התלמוד. (וכן בהשגות הרמב"ן שם) והביאו ר' מנחם ב"פ א"י ה (אסור מדאורייתא).
הא כיצד וכו' [עי' תוס']. ואפשר לפרש דרומיא דקראי הוא. דמ"אך משמע ש רק ביום הראשון תשביתו, ומשני דלרבות אתי.

מצינו י"ד וכו' [כאן „הראשון” — החודש הא', ניסן, אבל נמצא ולא ילין וכו' בערב ביום הראשון לבקר (דברים טז ד) = שמות לה כה, וכרש"י (רמב"ן נדחק : בערב יום הראשון).

ה א :

ולשמו של מלך המשיח [עי' לקמן נד א (וביק"ר פי"ד : ורוח ... זה רוחו של מלך המשיח).

ה ב :

הלא כבר נאמר לא יראה לך שאור ולא יראה לך חמץ [בכל גבולך] לפי שנאמר לא יראה לך שאור] כך הגיה מהר"ם, ורש"ל מחק „ולא יראה לך חמץ” והוסיף „בכל גבולך”. והנכון כנ"י כ"י א"פ : והלא כבר נאמר ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך (כלשון הכתוב), וכ"ה בה"ג, ושם : בכל גבולך לפי שנא' ולא יראה לך שלך וכו'. ובילקוט בא ר"ג : מה ת"ל לפי שנאמר לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור שלך וכו'.

משום שנאמר לך [לך] עי' ר"ח. אבל עי' גם בברייתא דדף ו א : ייחד לו בית אין זקוק לבער שנאמר לא ימצא [בבתיכם], וכדמפרש' שם כך נפרש כאן, דאם שרוי עמך בחצר בדירה מיוחדת אינו עובר, משום שנאמר לא ימצא, „את שמצוי לך” וכו' (מכילתא דרשב"י, 19 [אפשטיין-מלמד 23]).

ו ב :

משמיה דרב זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה] ספרי בהעלותך, פיס' סד : וללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה שבתחלת הספר הוא אומר וידבר ה' אל משה במדבר

סיני באהל מועד באחד לחדש השני וכן הוא אומר בחדש הראשון ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה רבי אומר אין צריך שהרי כבר נאמר ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת ועדיין לא אכלו («ארבעים שנה») אלא ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה.

אפילו למד דנין הימ בחד עניינא אבל בתרי ענייני אין דנין במחלוקת שבב"ק פה א הוא בפסוק אחד (שמות כא כה), «פצע תחת פצע» מפסיק. וכן בנדה לג א: אימא ותהי נדחה עליו (ויקרא טו כד) כלל וכל המשכב (שם) פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכו' אמר אביי וטמא זי ימים (שם) מפסיק הענין הוי כלל ופרט המרוחקין וכו' רבא אמר לעולם דנין וכו'.

אבל במנחות נה ב: כל המנחה וגו' לא תעשה חמץ (בויקרא ב יא) ולא תאפה חמץ (בצו ו י) ואמר ר' אפטוריקי: משום דהוי כלל ופרט המרוחקין ואין דנין. ורב אדא בר אהבה, ואמרי לה כדי, סובר דדנין אפילו בשתי פרשיות: ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה (חטאת נשיא, בויקרא ד כד) ובמקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת (בצו ו יח), ועי' תוס' מנחות שם שרש"י כאן לא דק.

אמר רב יהודה (אמר רב) [בכ"י וראשונים הרבה לי] «אמר רב», ואעפ"כ הנוסח שלנו הנכון, שכ"ה בירוש' פ"ב כח ע"ד: רב אמר צריך לומר כל חמץ שיש לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל.

רש"י: כל חמירא וכו', זהו נוסח הגאונים.

כיון דמינטר [כ"י מ' ורש"י: דמנטר, וכצ"ל.

סופי תאנים] ר"ח ותוס' (מעש' ג יב) צוק': אסיפת (= אספת), תוס' בדפו': סופת, אור הגנוז: אסופת, ירוש' דמאי פ"א כא ע"ג: [נסתייפו התאנים. «הסיפות» (בהקבלה ל«הבכורות») נזכרו בתוס' דמאי פ"א ה"ג¹⁹] שחייבות בגינה ופטורות בבקעה — «והסיפות משיקפלו המקצועות». ועי' נדרים סב א: תנא הוקפלו רוב המקצועות מותרין משום גזל ופטורין מן המעשרות. «הבכורות והסיפות» גם בתרומות פ"ד מ"ו. — היחיד: ס'יפה, נסמך: ס'פת. אספת.

בזמן שבעל הבית מקפיד עליהן] בתוס' צוק': אם היו פועלין עובדין ביניהם ואין בעה"ב מקפיד עליהם הרי אלו פטורין ואם לאו הרי אלו חייבין, ובדפו' מעורבבות שתי נוסחאות: אם היו פועלין עובדין ביניהם אם היה בעה"ב מקפיד עליהן הרי אלו חייבין ואם לאו הרי אלו פטורין.

ובירוש' שם: אם נכנס הוא הפועל ובי"ה מקפיד עליו אסורות משום גזל (ותו ל"מ).

בחיטי קורדניתא] ה"ג: קירדנ'אקא, ירוש' פ"א כז ע"ג, חטים קורטבניות במדבר. «קורטבא» בסורית: קוצ. שאיל' סי' עד (כ"י): ומ"ש חטי קורדניתא אע"ג דשרירין ולא חמיען דאיכא למימר <לא עייל בהו מיא> אתיא לאחלופי בדחמעי. ובה"ג: הויכא דנפל מיא עליהו אע"ג דאקושי חיישינן דילמא בלעי להו מיא והויא להו חמץ, ועי' רש"י.

א ר ת

אחד שבת ואחד יו"ט] כ"י ורי"ף כ"י, אחד יו"ט ואחד שבת, וסדר הגון

(19) = ירוש' שם: המסויסות.

הוא. דמשום יוֹיט נקט יושב בבית המדרש, ודשבת מתוקמא בחמץ גמור (רש"י). ומהר"ם חלאוה מפרש לה ע"י שפחה גויה, שמוזנותיה עליו, והיא אופה בשבת לעצמה. הפת שעטיפשה] אגב דחיטי קורדניא, אמר לה וגם רנב"י איירי בה (למטה). ואמר רב שמעיה וכו'] בירוש' שקלים פ"ז, נ ע"ג: לא צורכה דלא בהר הבית קודש. ר' בא ר' חייה בשם ר' יוחנן חזקה שאין הכהן מוציא מן הלשכה מעות עד שהוא מחלל על הבהמה. המעות הן אפוא לפי ס"ד מעות הלשכה לקרבנות ציבור. ובתוס' שקלים פ"ג ה"ט תוס' למתני': א"ר יוסי אילו דברי בית שמאי בית הלל אומ' לעולם מעשר חוץ מהנמצאין בהר הבית בשאר ימות השנה שהן חולין. תיבה וכו'] ע"י שקלים פ"ז סוף מ"א: בין חולין למעשר וכו'. והא תניא ר' יוסי (בר יהודה) אומר] ליתא ברי"ח. ור' אסי לטעמיה דלא אזיל בתר בתרא (בתוס' שקלים שהבאתי), וע"י שקלים פ"ז מ"א. רב פפי (אמר) משמיה דרבא (א)מר לבער חמץ רב פפא אמר משמיה דרבא על ביעור חמץ] כ"י מ' וא"פ וראשונים: על ביעור — לבער. והנכון כנ"י כ"י מ' ופרדס סי' מא: רב פפא משמיה דרב אמר על ביעור, רב פפי וכו'. ורב פפא סבא הוא דאמר כ"פ משמיה דרב. ובירוש' (פ"ב כח ע"ד) מפורש דרב הוא שאומר על ביעור: רב אמר צריך לומר אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות ביעור חמץ.

ז ב:

מיתבי בכור וכו'] כולו בתוס' ברכות פ"ז יב, יא, י ט. לצאת בו יצא בו וכו'] בתוס': וכשהוא נוטלו אומר, וכן בירוש' ברכות פ"ט יד ע"א. ומשום דקא בעי למיתנא סיפא] בתוס' שם הוא רישא, ה"ט וכן בירוש' שם. אלא שבברייתא הבבליה דסוכה (מו א) הסדר כבכאן. תנ"ה טבל וכו'] בטבילת גר כמו שפי' הגאון. וברייתא מקבילה היא לברייתא דיבמות (מו ב): טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבריו, וע"י מס' גרים פ"א ה. אריח למדנו מציאה וכו'] כזה בעירובין נא א: אריח למדנו מקום ממקום וכו'. וג"ש פשוטה במכילתא משפטים נזיקין פ"ד וירוש' עירובין פ"ד כא ע"ד. וגם כאן בברייתא דבי שמואל שבסמוך רק "זכר לדבר". מציאה ממצאה כתיב הכא וכו'] ליתא בכ"י מ' ובשאלתות וברש"י, וליתא כזה גם בעירובין שם ופירוש הוא.

ח א:

וגג היציע וגג המגדל] רש"י פ"י "מגדל" זה: ארון של עץ, אבל בתוס' תניא: היציע והדות וגג הבית, וגג המגדל, ובירוש' (כו ב): והיציע והחדות והעליה וגג הבד (ריצ"ג בשמו: הבית) וגג המגדל, וגג המגדל' בתוס' עירובין פ"ז || גג המערה. וגג המגדל' חסר בכ"י מ', ה"ג, ר"ח ורי"ף ועוד. ובענין וגג היציע ג"י הריטב"א ז"ל והגג והיציע ול"ג גג היציע דשאר גגות נמי אין צריכות בדיקה שעורבים מצויין שם (ח"י הריטב"א). וכן היא ג"י ר"ח: והגג היציע. ובשאל' סי' עט: וגג היציע וגג הבית וגג המגדל. צריכה בדיקה] רש"י דייק "צריכה" דאמטה קאי, וכ"כ ריצ"ג, אבל כ"י מ': צריך. וע"י למטה.

אינה צריכה בדיקה] כ"י א"פ: אין צריך (מ': צריך, ונ"ב: אינה), וכ"ה בתוס' ועי' שם.
 (אוצרות שמן א"צ בדיקה) [ליתא בה"ג ורי"ף.
 הב"ע במסתפק] עי' מאמרי על השאלות (JQR מהדו"ח, שי"ב) עמ' 349.
 הא בוטרין] עי' שם עמ' 353.

ח ב:

פלימו] ה"ג ד"ב 134 וה' ראו 12, פלמו (וכ"ה בענין אחר בה"ג ד"ב 69 וקטע שלי
 שם 109), בירוש' נכתב שם זה: פני מון.
 באגא] פרסית: باغ, bag, סורית: ܒܓܐ Land (Garten) "בקעה" (חדא ארעא בכוליה
 באגא).

אפר] באשו': apparu, אגם, אחו.
 לכדר' אמין] בירוש' פיאה פ"ג, יו ד: ר' יוסי בשם ריב"ל מי שאין לו קרקע פטור
 מן הראייה שנא' ולא יחמוד איש את ארצו.
 (ושמואל אמר עליונה ושלפנים הימנה) מאי טעמא (דרב) וכו' ושמאל אמר עליונה
 וכו'] [ליתא בכ"י מ' וא"פ, ונכון. ובכ"י מ' נ"ב "דרב" וכן נ"ב שם: מ"ט [דשמאל] דייק,
 אבל יתור לשון הוא. ונו' רש"י כנראה²⁰]: אמר רב עליונה וכו' ושמאל אמר חיצונה
 ושלפנים הימנה רב (כ"ה בתוס') דייק חיצונות וכו' ושמאל דייק עליונות וכו', והוא נוסח
 נכון מאד.
 ושמאל אמר חיצונה, כ"ה בכל כ"י וראשונים, וכן ברש"י כ"י. ובירוש' אמר
 ר' יוחנן כשמואל.
 ר"ח תני] תוס' שם, והובא בירוש'.
 תני שלמטה ממנה... והלכתא וכו'] ליתא בכ"י מ' וא"פ.

ט ע"א:

ואין ספק מוציא מידי ודאי וכו'] כל הסוגיא גם בע"ז מאב ונדה טו ב. ובכ"י א"פ
 ור"ח: ולא והתניא, וכ"ה בנדה טו, אבל בע"ז כבכאן.
 והא תניא חבר וכו'] תוס' טהרות פ"ט וירוש' מעשרות פ"ג נ"ע"ג, ובתוס': אפילו
 אותו היום כנסן, וכזה בירוש': אפי' בו ביום הכניסן, וכ"ה בתוס' מע"ש
 סוף פ"ג.
 מגורה] = ממגורה.

דודאי טבילי (הני פירי) וספק מעושרין וספק לא מעושרין] בכ"י: וספק מעשרי
 — מעשרי. "מצ"ר" = מעושר.
 כר' אושעיא דא"ר אושעיא וכו' במוץ שלה וכו'] רש"י במנחות סז ב: "במוץ שלה.
 כעין מאכל בהמה ומאכל בהמה פטור מן המעשר". ובירוש' ברכות פ"ה ח ע"א:
 תני ר' הושעיא מרבה אדם דגן בתבן ומערים עליו לפוטרו מן המעשרות,
 ובתלמידי ר' יונה לברכות רפ"ה: ואפילו לאחר שנמרחה ונעשית דגן לגמרי נראה
 מהירושלמי שיכול להערים ולפוטרה כשיערב בה תבן דגרסינן התם וכו'. הנה נראה שאף
 לאחר שהוא דגן גמור יכול לפוטרו (תר"י: ומערים אותו).

(20) ויש למחוק ברש"י "מאי טעמא ד"רב.

דתנן [תשע חנויות וכו'] דתנן, גם בכ"י מ' וגם בכתובות בכ"י מ' (וכך רש"י כאן: היינו סיפא דמתני'). וברייתא היא. בתוס' דמאי פ"ד ט שנינו: כל העיר מוכרין בשר שחוטה ואחד מוכר בשר נבילה ולקח ואין יודע מאיזה מהן לקח אסור. ובתוס' טהרות פ"ו א: הנבלות ושחוטות בעיר הולכין אחר הרוב (ע"י מכשירין פ"ב ט. מצא בה — בעיר שישראל וגוים דרים בה — בשר הולכין אחר רוב הטבחים) רשב"ג אומר אפילו נבלה אחת נמכרת בעיר כל הנמצא בעיר הרי הוא של נבלה מפני שהנבלות מצויות.

ובירוש' שקלים פ"ז, נ ג: תשע חנויות מוכרות בשר נבילה ואחת מוכרת בשר שחוטה נתחלפו לו חושש. ולנמצאת הולכין אחר הרוב. תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה נתחלפו לו חושש ולנמצא הולכין אחר הרוב.

ולפניהם שתי סאין וכו'] בתרומות פ"ז מ"ה: שנפלה סאה תרומה לתוך אחת מהן ואין ידוע לאיזה מהן נפלה הרי אני אומר לתוך של תרומה נפלה, אבל בברייתא (תוס' תרומות פ"ו) "איכא תרי שאני אומר דתלינן חולין בחולין ותרומה בתרומה" (ר"ש שם) כמו בחמץ.

י ע"א:

בתרומה דרבנין] רש"י: בזמן הזה, כמפורש מ"ד סע"א (ר"ח).

ר' יוסי מדמי ליה לבת אחת ור' יהודה מדמי ליה לזה אחר זה] גי' ר"ח (ואת המשנה לא הביא): ר' יהודה מדמה ליה לבת אחת ור' יוסי מדמה ליה לזה אחר זה. ובכתובות כז א (בדפוסים וכו'): מר מדמי ליה לב"א ומר מדמי ליה וכו'. ובתוס' טהרות פ"ו שנינו: ד"ר יהודה (כמתני'): ר' יוסי אומר אם אמרו שנים היינו ובשני שבילים הלכנו ושתי טהרות עשינו אומרים להם טמא שאפילו טמאה אחת שנתערבה במאה טהרות כולן טמאות. והוא הנוסח שמחק רש"י! וזו היתה גי' ר"ח והר"ה (והלכה כר') יוסי לענין בדיקה להקל כשם שהוא מיקל בספק טומאה וכו'). ע"י מל"מ בה' חמץ פ"ב, וכ"כ המגיד שם: כך גורסין רש"י ורבינו בדברי ר' יוסי טמאין.

ובירוש' תרומות ספ"ז ה"ו, א"ר יוחנן דר' יודה היא דתנינן תמן אם נשאלו בבת אחת טמאין בזה אחר זה טהורין] ר' יוסי אומר בין כך ובין כך טמאין במה נן קיימין (אדברי ר' יוסי קאי) אם שנשאלו שניהן כאחת טמאין ואם בזה אחר זה טהורין] (21) אלא כי נן קיימין בבא לישאל עליו ועל חבירו ר' יודה אומר אומר לו שאל דילך ואיזיל לך (= זה אחר זה) ור' יוסי אומר כמי שנשאלו שניהן כאחת.

ובמשנה: ר"א אם נשאלו זה וכו' ואם נשאלו שניהם כאחד טמאים, וכ"ה בכתובות: שניהם כאחת, אבל בכ"י מ' גם שם: בבת אחת טמאין. "שניהן" חסר בכ"י מ' גם כאן.

ופי' המשנה הוא אפוא "אם נשאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו (בירוש': בזה אחר זה)", אפילו "בבא לישאל עליו ועל חבירו". טהורין. שאומרים לו "שאל דילך ואיזיל לך", וע"ז חולק ר' יוסי, שאין זה תלוי בבת אחת ובזה אח"ז, אלא אפילו בזה אח"ז, אם בא לישאל עליו ועל חבירו טמאין.

תוס' ד"ה בבת אחת] וראיה מזירנו א (תוס' שאנץ, שהובא בשמ"ק לכתובות כז א).

(21) כל זה חסר בכ"י ל' ונשלם ע"י א' בכ"י ר' כבדפוסים.

(ובפולוגטא דר"א ורבנן) ליתא בכ"י, ולא היה לפני התוס' בד"ה על ובדק, שהקשו על רש"י דלמטה: "דהא בהדיא אמר פלוגטא דר' מאיר ורבנן", וכאן לא הקשו. (את"ל וכו') ואתי למיכלה) ככר וכו' [רש"י מוזק זה (אבל בכ"י של רש"י אינו ברש"י, וגם המ"מ כתב כן רק בשם קצת נוסחאות של רש"י). ובר"ח: בעי רב אשי ככר, וכוזה למשל בסוטה יז ב—יתא: אמר רבא (כ"פ) — בעי רבא — בעי רב אשי. שעת הביעור] רש"י (מנחות טז ב): בשש שעות, והר"ה מפרש: בחמש, ומסתייע מברייתא דתוספתא פ"א ז: שעת הביעור = חמש (שעת היתר הנאה) (אבל בבבלי כא א: עד הפסח), ומברייתא דדף יב ב: אימתי שלא בשעת ביעורו וכו' (בחמש, הר"ה) ומירוש' כז ד: תימכר ע"פ ב"ד בשעת הביעור, ונחלקו בו, ר' ירמיה אמר בשחרית ר' בא אמר חמישית כר' יודה, וכן בבבלי יג א: חמישית. המועד] ע"י רש"י ותוס', "מועד" להלן כט א, וכן "ושרפו במועד" דב"ק צח ב.

יא א:

ואוקימנא כרבי יהודה [כ"י מ' ב': בר"י, ועי' מנחות סח א לשון אחר, ור"ח לא העתיק ואוקימנא כר"י, אבל בתה"ג ישנה, ונראה שגם רש"י לא היה לפניו, עי' ד"ה מאי. קמח וקלי תנן] בכ"י מ' ב': קלי, וכ"ה במנחות סח א, ופי' רש"י שם: קמח קלי תנן דאין ראויין לאכילה. קמח כעין קמח שלנו. <קלי> קמח הבא מתבואה שנתייבשה בתנור (כ"ה בשמ"ק). ובר"ג שם: ואית ספרים דכתיב בהו קמח קלי קמח העשוי מן קליות ולא בעי למימר וקלי דסברי דקלי ראוי לאכילה מעקרא. וכ"כ תוס' רי"ד כאן, דבכל דוכתא אמרינן דקליות חזי לאכילה וכו' (קליות ואגוזים, חילוק קליות) ובספרים כתב קמח קלי תנן וזו היא גירסא יפה וכו', וכ"ה במשנה בבבלי שם: קמח קלי, וכן בהו' לו, וכ"י פרמא ובספרא אמור פ"א י: קלי, וכן גם בילקוט. אבל בתוס' פ"י כה: וקלי. ועי' שבת קנה סע"ב: ת"ר אין גובלין את הקלי וכו', "קמח של קליות". וע"פ זה אפשר לפרש: "קמח קלי תנן", ש"וקלי" של משנתנו אינו "קליות" אלא "קמח של קליות" וקמח הוא קמח סתם. ובקרא נאמר: ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו, ופי' רש"י: קמח עשוי מכרמל וכו' (עי' מנחות סו ב). ולזה כוון רש"י במנחות.

אבל לשון: התיגה מקלי ואילך וכו', מוכח דלפני הקמח הקלי כבר לא חיישינן ולא משום דלא חזי אלא משום שינוי. אבל רה"ג (בתה"ג, 10) ור"ח גורסים: קמח וקלי. ור"ח פי': כלומר לא התירו לו אלא על ידי קליה.

ושבעמקים [בכ"י מ' ב' ור"ח ליתא; ובמנחות: שבעמקים, וכ"ה בתה"ג כאן, וברש"י ובכ"י מ' כאן (במנחות: ושבעמקים); ושל בית העמקים, ומהר"ם חלאה כתב: ה"ג קוצרין בית השלחין של בית העמקים דאיכא תרתי לריעותא והכי משמע בתוס' וכו' ²²], ובת"כ נמי (אמור פרשה יג) גרס': יכול שאתה מביא מבית השלחין שבעמקים ת"ל ראשית קצירך קציר השוה שבכולם אלמא דדוקא בדאיכא תרתי אין מביאין וכו'. (אבל בספרא שלנו: יכול אף של בית השלחים ושל בית העמקים ת"ל קצירכם קצירכם של כולכם אמרתי ולא של בית השלחים ושל בית העמקים) ²³. אבל בתו"ח במנחות שם הקשה על גירסא זו: אבל עמקים דבעל מותר ואינו כן דתנן במס' בכורים אין

²² עי' תוס' מנחות שם.

²³ וכן הביאו התוס' במנחות סח א והגיהו בת"כ.

מביאין מדקלים שבהרים ולא מפירות שבעמקים אלמא כל עמקים
אסורים להביא וכו'.

דתניא חבל דלי' בתוס' שבת יב טז: חבל דלי שנפסק אין קושרין אותו אלא עונבין
אותו, ותו לא מידי.

אילימא חבל דעלמא וכו' בירוש' שבת פט"ו, טו ע"א: א"ר בא בחבל שחול היא
מתניתא (חבל שהוא משחל) — כל הסוגיא בשבת ק"ג א.

יא ב:

ועוד א"ר יהודה עי' סוכה פ"ב מ"ו ובגמרא. ועי' עירובין פ"ב מ"ה וגמרא כג א,
ועי' ביצה פ"ד מ"ז (ומש"כ במק"א), ועי' נדרים פ"ט מ"ב, ועי' גם עירובין פ"ג מ"ח.
ועי' כאן בתוס', דגם דברי ר"ג משם ר' יהודה נאמרו, אלא שנאמר בלשון אחרת בקשר
עם שתי חלות, וכאן נשנו בלשון ר' יהודה שברישא. והרי לפנינו — תרי תנאי אליבא דר'
יהודה (כמו בסוכה פ"ב מ"ו), והסיפא היא כדעת ת"ק בדרי' יהודה.

יב ב:

א"ר יהודה אימתי וכו' עי' רש"י ותוס', ובירוש' תרי תנאי ולר' יהודה שנה לה פ"ד.
ובמכילתא דר"י פסחא פ"ח שנויה ברייתא שלנו בשם ר' יהודה בן בתי רה (=רבנן?),
והחליפו ר' יהודה בר' יהודה ב"ב.

שם: (ת"ר וכו' לית לן בה) ליתא בכ"י מ' ב' ור"ח, והכל לקוח משבת יא.
(ולא תימא תנאי היא) ליתא בכ"י מ' ומ' ב', ורש"י הוא שפירשו.

יג א:

(טעם דנפשיה קאמר) ליתא בכ"י מ' ב' ונכון, עי' תוס' ב"ק קטז ב ותוס' רי"ד שם
דהטעם משום דקדיש.

(מבערין את הכל מלפני השבת) ושורפין וכו' והוי יודע שיש נוסחאות שאין בהם
בדר"א איש ברתותא מבערין את הכל מלפני השבת אלא שורפין תרומות וכו' ואלו מעידות
על האחרות (מלחמות, ועי' מהר"ם).

תלויות טמאות וטהורות כ"ה בכ"י מ' ומ' ב' ורי"ף, וכן הסדר בתוס' פסח' פ"א ה
בדפו"י וכ"י ו'. אבל בגמרא כ ב (ועי' תוס' פ"ב/ב/פ"ג ט—יא) בכ"י: תלויות טהורות
וטמאות. וגי' שלנו הוגהה ע"פ הרש"ל. ובעיקר הברייתא עי' ירוש' פ"ג ל ע"ב
ותוס' פ"ב ט—יא (להלן כ ע"ב).

מן הטהורות מ' ב': בטהורות, ובתוס' ליתא, ואחולין קאי, כמשנתנו (מט א).
גבאי צדקה מ' ב': קופה, ונכון מאד, מקביל לתמחוי, כמו במשנת פיאה,
ובברייתות שבב"ב ח ב.

יג ב:

סטיו לפנימ מסטיו יוספוס, מלחמות ס"ה פ"ה ב. כ"י מ' ב' מוסיף: ומוקף רובידין של
אבן (עי' תמיד פ"א מ"א).

נפסלות (בלינה) ליתא לא כאן ולא למטה בכ"י מ' ב' ומתאים לירושלמי: רבי
<חנינא²⁴> אמר פסולות היו מפני שהן ממהרין להביא תודותיהן מפני חמץ שבתודה

(24) כצ"ל וכ"ה בתוס'.

וא"א שלא ישפך דמה של אחד מהן והיא נפסלת. וכשאמרו לר' ינאי: אלא לעולם שנשחט עליהן הובח ונשפך הדם וכו' — "הדר ביה", כדברי התוס', ו"גדחו" דברי ר' ינאי כמו שאומר ר"ח.

אמר רב אדא בר אהבה הכא בי"ד עסקינן] בכ"י מ' ב': ר' אדא בריה דרב יצחק ואמרי לה ר' שמואל בר רב יצחק, וכ"ה בכ"י א"פ ובייחוסין, וכ"ה בביצה יט ב (ושם: רב שמואל בר אבא); אבל הברייטא בשלימותה בביצה שם ובתוס' חגיגה פ"א ו ותני עלה ולא בעצרת מפני שהוא יו"ט (ואין מביאים נדרים ונדבות ביו"ט) אבל מביא אדם תודה בחג הסוכות (בחוה"מ) ויוצא בה ידי חובתו וכו'.

ועל כרחק גם "בחג המצות" פירושו: בחוה"מ.

ובמשנתנו שנינו (להלן לה א): חלות תודה ורקיקי נזיר עשאו לעצמו אין יוצא בהן עשאו למכור בשוק יוצאין בהן, וממה שאמרו בברייטא (לח ב): "יצאה זו שאינה נאכלת לשבעה אלא ליום ולילה", וממה שאמרו (שם): "ותיפוק ליה מלחם עוני מי שנאכל באנינות" יוצא, שאנו עוסקים בחלה שהקריבו תודה, וא"כ הקריבוה בי"ד. ובפירוש אמרו בירוש' להלן: מה נפיק מביניהן חלות תודה וכו'; ונשפך הדם] בזבחים פ"ט מ"ב נחלקו בנשפך דמה אם תרד ולר' יהודה תרד ולר"ש לא תרד, וכאן ר' יהודה הוא האומר. אבל גם בשעיר המשתלח אמר ר' יהודה (יומא פ"ו מ"א): נשפך הדם ימות המשתלח.

יד א:

טבול [יום] מד"ס — תוס' טבול יום סוף פ"א (אבל גי' הר"ש: ד"ס מד"ת) (25), מי"ח דבר (זבים פ"ה ה"ב, והם נקראים "ד"ס", טהרות פ"ד ה"א), וכך נמנה בי"ח דבר בירוש' שבת פ"א, אבל בבבלי שבת יד ב אמרו: סמי מכאן טבול יום, וכן אמרו בנדה ז ב, אבל במעילה ח ע"ב: דרבנן (עי' תוס' שם).

בפסח] ירוש': בארבעה עשר, אבל שיטת ר"מ היא לפי הירוש' שחמץ משש שעות ולמעלה מדרבנן, ור' יוחנן אומר בירוש': הכל מודין בששה עשר ששורפין וכו' בניגוד לבבלי טו ב: מחלוקת בשש אבל בשבע דברי הכל שורפין וכו'.

וא"כ אפשר לפרש משנתנו — בששה עשר, שאסור מדאורייתא; ו"שנייה הוא איסור שנייה היא טומאה" לר' יוסי.

ומודים וכו' — ר"ש היא (בתוס') ר' יוחנן בירוש' ור"ח בבבלי כ ב (אלא שסתם הבבלי תירץ זה אליבא דר' יוסי).

ומכיון דתרי תנאי היא, נראה שהשמיט ר' מחלוקת ר"א ור' יהושע לענין חמץ, עי' בבלי יג א וירוש' פ"ג לע"ב, והברייטא שבבבלי היא ת"ק של ר' יהודה, והמחלוקת של פ"ג תלויה בזו של פ"א, והבבלי שנה אותה (כ ע"ב) באמת ב"י"ד שחל להיות בשבת.

טו ב:

אמר [ר' חייא בר אבא אמר] ר' יוחנן, כ"ה בכ"י.

שם (ומחלוקת בשש) אין בכ"י מ' ב', ואחריו הפסק ופיסקא "אבל בשבע דברי הכל שורפין". וכן נכון.

(25) אבל עי' ידים פ"ג מ"ב, ועי' גדה ז ב.

טז א :

אחזא וכו' עי' רש"י, אבל נוסח כ"י מ' ב' ור"ח: רבינא אמר מאי כדבריו
דנפשיה, הא וכן קתני קשיא. ופי' ר"ח: כדבריו דנפשיה שאין טומאה למשקין כל עיקר.
(ובכ"י א"פ ומהר"ם חלאוה: מתקיף לה רבינא והא כדבריו דנפשי קתני).
רש"י ד"ה ר' יוסי ור"ש: כגון משקין טמאין שנשפכו וכו' [בטהרות פ"ד מ"י, וכן בתוס'
שם ה"א מפורש דבזה מודה ר' יוסי דטהור, ועי' ר"ש].
גופא רב וכו' [בכ"י מ' ב' כאן כל המשנה דעדיות (העיד וכו') ואחריה: מאי דכן
רב וכו'. ועל המשנה איתמר, וכן בע"ז לזא על המשנה].

טז ב :

אינו קרוי דם] כ"י מ' ב' עוד: והא משקי קאמר קשיא. ובר"ח: והא דכן
קתני, ובחולין לזא אמרו: וכ"ת תירגמא אדם והא משקי קאמר, ועי' תוס' בע"א.

יז א :

גופא רב אמר וכו' [ירוש' סוטה פ"ה כ"ב, ועי' שם ור"ח כאן].
ושכתוב אצלנו: ארבעה (לחם וגזיר ויין ושמן) [ליתא בכ"י ובראשונים. ושמואל כלוי
שם בירוש', והוא דריש באמת מן ואל כל מאכל (ירוש') ולוי כשמואל (בבלי למטה),
ומשום הכי משני ר"פ שינויא אחרינא.
שם: תניא כוותיה דלוי] בתוס' כלים ב"מ ה' ז' תני לה, ותני: מטבחים, ותני: זה
הדם והמים נטמאו בפנים וכו'.
שם: איני והאמר ריב"ל משקי בי מדבחיא וכו' [בירוש' חגיגה פ"ג ע"ז ע"ד ריב"ל
תני מטבחיא וחולק על הברייתא ור' סימון מיישב דבריו].

יז ב :

רש"א בכלים וכו' [מדשביק בן-זוגיה ר' יוסי נראה דהדר ביה, כסתם כלים פט"ו מ"ו.
שם: בד"א שנטמאו מחמת משקין] ככלים פכ"ח מ"ו: כלי שנטמאו אחוריו במשקין אחוריו
טמאין וכו' נטמא תוכו כולו טמא.
שם: ואי ס"ד טומאת משקין לטמא כלים דאורייתא וכו' [בת"כ פ' שמיני פרשה ח' ה'
משיב רבי על דברי ר' יהודה שם מ"נטמא גבו לא נטמא תוכו] וריב"ק אומר שם, שהשיב
על דברי ר"י מטעם אחר לפניו, ואפשר שחזר בו ר' יהודה באמת.

יח א :

לימד על ככר שני וכו' [כרש"י מפורש בספרא שמיני פרשה ז' יב: הא כיצד התנור
תחילה והככר שני והנוגע בככר שלישי].

יט א :

תני תנא] ספרא שמיני פרשה ח' בשם: ר"ע אומר וכו' (וכמו שהעיר ר"ח). וחסר:
והאוכלין מטמאין את המשקין (אבל בבבלי דחו את האדרבא גזו משקין דסיפא!). וזה
מתאים למה שאמרנו (יח א) שר' יוסי בשיטת ר"ע רבו אמרה.

כ ב :

מודה ר"א לר"י] עי' רש"י. אבל בכ"י מודה ר"א ורבי יהושע, והכל ניחא.
ובתוס' תרומות פ"ז יט: הכל מודים.

פרק ב'

כא א :

כל שעה וכו'] בגמרא מפורשת על "שעות דרבנן", ואפשר שכבר פירשה כן רבי, סידר לפניה בפ"א מחלוקת ר"מ ור' יהודה: אוכלין כל חמש וכו'.

אבל המשנה ישנה, וסופה "עבר זמנך מוכיח שאין פירושו כן; כי "זמנך" הוא, כס"ד דגמרא (כא ב) — משקיעת החמה. שכך יוצא מן הברייתא דלהלן (כח א"ב): חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו עובר עליו בלאו תוך זמנו עובר עליו בלאו וכתר וכו', והרי נקרא כאן משש שעות ולמעלה ועד סוף היום — "לפני זמנו" = "אחר חצות" בתוס' (פ"א ח). "משש שעות ולמעלה" בירוש' (כח ס"ע"ב) ובגמרא כאן (כא א) ברייתא: בש"א לא ימכור אדם חמצו לנכרי א"כ יודע בו שיכלה קודם פסח (בכ"י וראשונים; הפסח) ובה"א כל שעה שמותר וכו', ופירושו כמו שפי' מהר"ם חלאווה, ע"פ שבת יח ב, דמשום חשדא אסרי ב"ש, שלא יחשדוהו שמכרו לנכרי בפסח. ויוצא איפוא מזה ד"קודם הפסח" לב"ה הוא "כל שעה שמותר לאכול" וכו'. וקודם הפסח, כמו "אחר הפסח" בפ"ב מ"ג, (ועי' פ"ט מ"ו: קודם הפסח — אחר הפסח, בבלי צו ב) הוא שעה קטנה לפניו. ובתוס' תניא (פ"א ז): בראשונה היו אומרים אין מוכרין וכו' אלא כדי שיאכלנו עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר"ע ולימד שמוכרין ונותנין במתנה אף בשעת הביעור א"ר יוסי אילו דברי ב"ש ובי"ה וכו', ו"שעת הביעור" היא שעה ששית (לעיל פ"א מ"ג, י ב, וירוש': חמישית כר' יודה).

ו"חמץ בפסח" אסור בהנאה לר"ע (לב ב). וביום הראשון — מערב יו"ט (ה ע"א). ותו דתניא בברייתא דלהלן (כח ב): רש"א חמץ לפני זמנו ולאחר זמנו אינו עובר עליו בלא כלום תוך זמנו עובר עליו בלאו וכתר ומשעה שאסור באכילה אסור בהנאה. וקאמר התלמוד שם: אתאן לת"ק, מפני שלשיטת התלמוד חמץ לפני זמנו ולאחר זמנו לר"ש מדרבנן אסור באכילה (חולין ד ב, ירוש' פ"ב כח ע"ד, תוס' ועיטור, אבל הרמב"ן במלחמות פי' הירוש' על אחר זמנו!) ומותר בהנאה (עי' רא"ש), ופירש על-כן ו"משעה שאסור" וכו' — לת"ק. אבל סמוך לו: ריהג"א תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה, ריה"ג חולק איפוא על שיטת ר"ש, שאוסר בהנאה "כל שבעה" ורק "כל שבעה".

אבל לפי הפשט מתיר ר"ש חמץ באכילה עד חשיכה, ורק מי ששוחט פסחו צריך לבער חמצו משום "לא תשחט על חמץ".

ומשנתנו כנראה ר' יוסי היא (כבתוס') ור' יוסי כר"ש ס"ל ו"כל שעה שמותר לאכול מאכיל וכו' = "ומשעה שאסור באכילה אסור בהנאה", — כל שעה שמותר לאכול מן התורה היא (עי' רש"י בגמרא ד"ה כל שעה), ו"עבר זמנו" — משש שעות חמה הוא. שמותר לאכול בגמרא: כל שעה שאוכל מאכיל מיבעי ליה (עי' רש"י). "מותר" גוף סתמי (man), שאל"כ היה לו לומר: מותר אדם (כמו יבמות ד ז). והשוה יבמות ס א: כל האוכל מאכיל וכו'. אבל גר' הירוש', דיר, הר' לו ועוד ורא"ש: שהוא מותר, ופירושו כר"מ, ובירוש' שם: מאן תנא כל שעה שהוא מותר לוכל מותר לאכיל וכו'. ובברייתא דף כא א: כל שעה שמותר לאכול מותר למכור.

עבר זמנן] הו' לו, כ"י פ' וה' עי בר, וכן בכ"י לידן ונגרד, ובכ"י ה' נ"ב: ס"א עבר, והשוה עיבור שנה חודש, עיבורה של עיר, "עיבור צורה", שעיברה שנתה (תמורה פ"ד מ"א לנו' הבבלי, וכן הו' לו וכ"י פ' ובגמרא).

שמותר וכו' שאוכל וכו'] עי' לעיל יג א: א"ל רבא ונימא מר הלכה כר"מ (א"ל ר"נ) ההיא לאו סתמא היא משום דקשיא מותר.

אידי דתנא בהמה וחיה תני גמי עופות] "בהמה חיה ועוף" רגיל במשנה, ועי' ביחוד פ"א פ"א מ"ו: ומאכיל לבהמה וכו'.

רש"י: ולא אדעתיה. לב ערו (כ"ה בדפוי' וכצ"ל, ורש"ל הוא שהגיה לבטלו, ע"פ התוס'), וגי' רש"י כגי' כ"י מ' ב' וא"פ וכפשוטו, וכבר כתב מהר"ם חלאווה ד"ה דאי תנא בהמה: קמ"ל דלא חיישינן דודאי אכתי בדיק ומבער כל הבית אבל משום בטול ליכא למשרי דאכתי לא אתקון ביטול ולא אדכר במתני' כלל ואמוראי נינהו דמצרכי ליה על הספק וכו'.

קודם פסח] בכ"י וראשונים: הפסח, וכ"ה בשבת. רש"י: דקסבר וכו', אבל מהר"ם חלאווה מוכיח משבת יחב דמשום חשדא הוא.

כא ב:

פשיטא ל"צ וכו'] דקס"ד דעבר זמנו דקאמר שעבר זמן דחמץ ונכנס זמן אכילת מצה והא בין לר"י ובין לר"ש סוף היום אסור בהנאה ולר"ה ג' דאמר מותר לא איצטריך דהא מרישא ש"מ כל שעה וכו' (עיטור). וכולה מתני' דפ"ק ודפ"ב דלא כר' יוסי הגלילי (עי' תוס' ועיטור ור"ה ומהר"ם חלאווה).

ומשני לא נצרכה וכו' כלומר עבר זמנו דקאמר מו' שעות ולמעלה קאמר שהוא אסור בהנאה לד"ה, לר"י מן התורה ולר"ש מדרבנן וכו' (עיטור ורמב"ן).

לשעות דרבנן] כ"י מ' ב' בשש שעות דרבנן, ה"ג ד"ב 137 ורמב"ן בשם "נוסחאות ישנות ושל הלכות פסוקות": לשש שעות דרבנן, ה' ראו 13: לשש שעות של חכמים; עיטור ומהר"ם חלאווה בשם רב שמעון קיירא (בעל ה"ג): לשש שעות ולמעלה דרבנן. כלומר שש השעות שמחצות ואילך, וכן פי' ה"ג שם משש ולמעלה (עי' שם), וכן פי' מהר"ם חלאווה (עי' להלן).

אבל רש"י פי' "לשעות דרבנן": שעה ששית, ונסמך בזה על השאילתות סי' עד: ברם צריך אילו היכא דנזכר בשש שעות דרבנן (כלומר בשעה ששית!) מאי וכו' ת"ש דאמר רב גידל וכו' ואימת אילימא בתר שש איסורי הנאה דאורייתא הוא אלא פשיטא בשש גופא וכו', וזה כולו כרש"י.

אמנם הרמב"ן מביא דוגמא לזה מפסחים נח א: מוספין בשש ובזיכין בשבע, אבל גם שם פירשו בכולות שש! ועי' להלן דברי רב גידל.

ואפשר שהכריחו לזה ב' ב', ואידך שעות דרבנן, שקשה קצת לפרש: משש ולמעלה (זה שמקצתו אסור באכילת חמץ) דרבנן, מפני שלדעת ר' יהודה (כח ב): עובר בלא תעשה. אבל אפשר לדבריו ראב"י קאמר: לדבריו וכו'.

משש שעות ולמעלה] רש"י פי' "מתחילת שעה ששית", כשאילתות סי' עד (עי' לעיל). אבל כבר השיבו התוס' (לעיל ו ב) "דע"כ הא דאמר לעיל (ד ב) חמץ משש שעות ולמעלה אסור. היינו מסוף שש", דהרי יליף ליה מלא תשחט על חמץ, וכן כחב דתני: ומגין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא עובר בל"ת שנאמר לא תאכל עליו חמץ ושחיטת

הפסח פסולה לפני חצות. וע"כ פי' ר"ת שם: דמסוף שש קאמר, וכן פי' ראשונים אחרים. ומהר"ם חלאוה כתב: ומד' ר"ח נראה דמפרש להא דרב גידל מו' ולמעלה וכן שעות דרבנן משש ולמעלה ואתי' לגמרי כרב גידל וכו' וכי אצטרכי תרויהו לר' שמעון הוא דאצטרכי דאית ליה משש שעות ולמעלה מדבריהם, והשתא אתי שפיר שעות דרבנן דשש שעות נינהו וכו'. וכ"כ לפניו העיסור: ולפי' רש"י וכו' לא הל"ל לשעות אלא לשעה (כצ"ל) דאלו בשעה ד' ליכא איסור וכו'. ומפורש בירוש' פ"א, כו סע"ג, רמ"א משש שעות ולמעלה מדבריהן וכו' רב אמר דברי ר"מ (כלומר אפי' לדבריו) המקדש בחמץ משש שעות ולמעלה לא עשה כלום. אמר רבי חונה ויאות אילו חטים קורטבניות במדבר. דילמא טבן אינין במועדא כלום (וכשם שאם קידש באלה במועד אין קדושו קידושין, כך אם קידש בחמץ גמור משש שעות ולמעלה אינם קידושין). אפי' בחטי קורדנייתא] בכ"י וראשונים: קורדנייתא; קורדניאתא, ירוש': קורטבניות, ובארמית-בבליה נשמטה הב', כמו "נשא" = נשב.

רש"י: ואפ"ה אם באו וכו'] וכוה בה"ג, כט רע"ב: והיכא דנפל מיא עליהו אע"ג דאקושי חישינן דילמא בלעי להו מיא והויא להו חמץ, וכוה בשאילתות.

לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה] כלומר שלא יהא נאכל אפי' לבהמה ולגוי היינו היתר אכילה, ולא כפי' רש"י, ועי' מדרשב"י הוצ' אפשטיין-מלמד 38: ולא יאכל חמץ ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה, ועי' במדר"י פסחא פט"ז, ירוש' פ"ב כח ע"ג: לעשות את המאכיל (לקטן) כאוכל וכו' דברי ר' יאשיהו ר' יצחק אומר וכו' לא בא הכתוב אלא לאוסרו בהנייה, ועי' שם בירוש'.

דר' אבהו דא"ר אבהו] דר' אבהו [א"ר אלעזר] דא"ר אבהו [א"ר אלעזר] כ"ה בכ"י מ' ב', וכ"ה בקידושין נו ב וב"ק מא א וחולין קיד ב, וכ"ה בירוש' שם: רבי אבהו בשם רבי אלעזר וכו', ושם: חדא בשם רבי לעזר וחדא בשם רבי יוחנן.

כדרך שפרט לך בנבילה דתניא] כ"י מ' ב' בנבילה [לגר בנתינה ולגוי במכירה], וכ"ה בב"ק ובחולין, ומחקו רש"י; ועי' תוס' שם: לא גרסי' וכו' דא"כ הוה משמע דאיירי אליבא דר' יהודה וכו' ואי גרס ליה יש לפרש דלישנא דקרא בעלמא נקט ולא משום דלהו דברים ככתבן, ובירוש' שם: וכי מה פרש לנו בנבילה לא תאכלו וכו' לנכרי. ובברייתא דחוקיה שם: לאיזה דבר נאמר לגר וכו' בא להודיעך גר תושב אוכל בנבילות.

כב א:

ור"מ אותו אתה משליך וכו'] סתם ספרא (=ר' יהודה) ויקרא פי"ז י, והוא בבבלי קידושין נו ב—נח א, ור"מ בבבלי אב דריש לה.

כב רע"ב:

לכדרחב"א וכו'] לא תאכלנו וכו' הוא דדברים יב כד, אבל יש עוד, לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים (דברים יב טז), שנאמר בענין פסולי המוקדשים שנפדו, ושם דורש בספרי ראה פיס' עא: כמים מה מים מותרים בהנאה אף דם מותר בהנאה, מה מים מכשיר את הזרעים אף דם מכשיר הזרעים, ובחולין לה ב אמרו: ומאי שנא דם חללים דמכשיר דכתיב דם חללים ישתה (תוס' שבת פ"ח הכ"ג) דם שחיטה נמי כתיב על הארץ תשפכנו כמים — ההוא למישרי דמן דפסולי המוקדשין בהנאה הוא דאתא, ובירוש' בסוף פ"א דפסחים: והכתיב אף בפסולי המוקדשין כן לא תאכלנו על הארץ תשפכנו

כמים אמר רבי חייא בר אדא²⁶) להכשיר איתאמרת. מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר.

נז' השמרני בדב' יב טז: תאכל, בתרגום השמרני: תיכל. ובכ"י מ' כאן: רק את דמו לא תאכלו (טו כג), ובכ"י מ' ב' חסר כאן "לא תאכלנו", ובדף כ א ליתא בכ"י מ' ב', ונשלם ע"א: רק את דמו לא תאכל! וחסר גם בדפו' טז א²⁷) וחולין לג א, אבל ישנו לו ב גם בכ"מ. ובמדרש תנאים לדברים טו כג (בכור): ר' אליעזר בן יעקב אומר תשפכנו כמים מה המים מכשירין את הזרעים כך דם שחיטה יכשיר את הזרעים וכו'.

וכך היה לפני ר"ה בספרי פיס' קבו (ע"י מ"ע שם).

כב סע"ב:

נחמיה העמסוני היה דורש וכו' בחגיגה יב א: שאל ר' ישמעאל את ר"ע וכו' אתה ששמת את נחום איש גמזו שהיה דורש כל אתין שבתורה וכו', וכן בב"ר פ"א יד. וכזה שם פכ"ב ב ופנ"ג טו. אבל בירוש' ברכות פ"ט יג ע"א: נחמיה עימסוני שימש את רבי עקיבא עשרים ושתים שנה ולמדו אתים וגמים וכו' אמר ליה מה הוא ההן דכתיב את ה' אלהיך תירא. אמר ליה אותו ואת תורתו.

אבל בסוטה פ"ה טז ע"ג איתא: נחמיה עמסוני שימש את רבי עקיבא עשרים ושתים שנה הוא היה אומר אתים גמין ריבויין, אכין ורקין מיעוטין. אמר ליה מהו דין דכתיב וכו'. וצ"ל: ר"ע שימש את נחמיה עמסוני²⁸).

כב א:

תוס' ד"ה חולין: וקשה לרשב"א דבת"כ בפ' צו וכו' פרשה ט ח. אבל בקידושין נח א פריך אברייא ד"רש אומר מקודשת": אלמא חולין שנשחטו בעזרה לר"ש לאו דאורייתא ורמינהי (תמורה פ"ז מ"ד) רש"א חולין שנשחטו בעזרה ישרפו וכו'. ור' יהודה דפליג ס"ל אפוא: לאו דאורייתא. וכבר העיר מהר"ם חלאוה דמספרא ל"ק דאסמכתא בעלמא, כהרבה דרשות שבת"כ.

שאני דם דאיתקש למים דכתיב לא תאכלנו על וכו' (כ"י מ' ב': רק את דמו לא תאכל על וכו', וע"י להלן) הירוש' משני נמי: שנייה היא דכתיב על הארץ תשפכנו כמים מה המים מותרין וכו', ולמטה שם: תני חזקיה מסייע לר' יוחנן (דרק ב"לא תאכל, לא יאכל את תופש איסור הנייה"): ממשמע שנאמר רק הדם לא תאכלו לאי זה דבר נאמר על הארץ תשפכנו כמים, — מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר, והיינו דלא כתירוצא דגמרא (בדף כב רע"ב). וע"י חולין לה ב: דם שחיטה וכו'.

כב ב:

והרי אבר מן החי וכו' בירוש' בדברי ר' אבהו: כשם שפירש לך באבר מן החי ונבילה. וכי מה פירש לנו באבר מן החי ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו וכי מה פירש לנו בנבילה וכו', תני חזקיה ופליג וכי מי

26) בתרומות: אבא, אבל גם שם בכ"י ר': אדא.

27) ישנו בכתב יד מינכן.

28) ע"י בכר, אגדות התנאים, 44-43.

אסרו לכלב, ולמטה בברייתא דחזקיה: ממשמע שנאמר ובשר בשדה טרפה לא תאכלו וכו' אותו את משליך ואין את משליך לכלב חולין וכו'. ועי' לעיל כא סע"ב: נפקא ליה מלכלב תשליכון אותו וכו'.

ומה ת"ל לא יאכל] בברייתא שבירוש' שם: מתניתא פליגא על ר' יוחנן (דשור הנסקל מותר בהנאה) וכו' מה תלמוד לומר לא יאכל את בשרו בא להודיעך שכשם שהוא אסור באכילה כך הוא אסור בהנאה (ובוודאי ברייתא דחזקיה הוא כדמוכח מלשוננו!) מה עבד לה ר' יוחנן פתר לה בשקדמו בעלים ושחטוה וכו' (כברייתא שלנו וכמכילתא משפטים פ"י, אבל שם יליף הנאה מעגלה ערופה). ובמכילתא דרשב"י [הו' אפשטיין-מלמד 178-179], מה ת"ל ולא יאכל את בשרו מגיד שאם שחטו משנגמר דינו וכו' (כמכילתא דר' ישמעאל, אבל אחריו): לא יאכל בשרו אפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה, ואחריו דברי "בן עזאי" נקי מדמי כולו וכו'.

וכן בחמץ, [הו' אפשטיין-מלמד עמ' 38]: ולא יאכל חמץ (במצרים) ואפילו לכלבים הרי זה בא לאסרו בהנאה, וכחזקיה ⁽²⁹⁾. והשוה ב"ק פ"ד מ"ח: שור שהוא יוצא להסקל וכו' ואם שחטו בשרו אסור וכו'.

ובקידושין גו ב וב"ק שם: וממאי דהאי לא יאכל את בשרו להיכא דשחט לאחר שנגמר דינו הוא דאתא דילמא היכא וכו' שרי והאי לא יאכל היכא דסקליה מיסקל הוא דאתי וכדר' אבהו וכו' ה"מ היכא דנפקא לן איסור אכילה מלא יאכל הכא איסור אכילה מסקול יסקל נפקא וכו'.

שלא יצבע] רש"י בקידושין גו ב: מניין שלא יהנה ממנו. כגון שלא יצטבע בו, אבל בגמרא שם וב"ק קא א: ולא יצבע, וכ"ה בכ"י מ', מ' ב' וא"פ.

ובספרא קדושים פרשה ג ו: מנין שלא יצבע בו ושל לא יהנה בו ת"ל וכו' ⁽³⁰⁾, והראב"ד כתב שם: שלא יהנה ממנו פי' שלא יחליפנו באוכל אחר ויאכל את חלופיו: ולא יצבע בו ולא ידליק בו את הנר: ובבבא קמא מצריך להו אצטרוכי. הנטוע לרבים] עי' תוס', וכך מפורש בירוש' ערלה פ"א סא ע"א: הנטוע לרבים חייב בתוך שלו (ולא לעצמו אלא כוונתו שיאכלום בני אדם כולם וכאילו הפקיר (רמב"ם)).

כג א:

הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט] וכן בב"ק מה ב, אבל בל"ב מדות דר"א בנו של ריה"ג: מריבוי אחר ריבוי כיצד גם את הארי גם את הדוב וכו'; והר"ש מקינון בכריתות ל"ל, ש"א סי' יב: ר"ל היכא דלא מצין למידרש שני רבויין אבל וכו'. ועי' שם סי' יג: כמה ריבויים אחר ריבוי לרבות כמו ת"כ ויקרא נדבה פ"ג א—ד: תקריבו מלמד שהיא באה נדבת שנים וכו', קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת ציבור וכו', והרבה כאלה. וכ"כ בהליכות עולם ש"ד פ"ג: דוקא שאין לנו לדרוש ולקיים הריבויין או המעוטים דאז אמרינן ודאי שהכתוב הפליג בריבויין לרמוז שיש בדבר מיעוט וכו'.

(29) ואמנם אין מכילתא דרשב"י—"תני חזקיה", אבל "מכילתא בבלי" היא ("דודין") ויש בה הרבה מדברי "תני חזקיה". [ועי' כעת מבואו למדרשבי].
(30) ילקוט: מנין לא יצבע בו ולא יהנה ממנו.

מערבין לנזיר] עי' תוס', וכן מפורש גם בברייתא דדף ל ע"ב: אמרו להן (ב"ה לב"ש) כשם שמערבין לגדול ביום הכפורים כן מערבין לנזיר ביין וכו', וטעמא דמיתשיל, שם ל ע"ב, ל"סומכוס אומר בחולין".

נזרו שלו יהא] עי' תוס', וכבר הקשו דמשנה היא בנזיר: האיש מגלח על נזירות אביו וכו', ו"הלכה" היא בנזיר, נזיר ל ע"א (ספ"ד) (31).

ובכ"י מ' ב' בגליון: ואידך האב (!) מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת בנה בנזיר (32). ודריש "נזור" ולא "נזרה".

תוס' ד"ה קיצר לשחת] מחזיק בפירש"י: ומאכיל לבהמה אף חטין גמורין ע"י קיטוף, אבל במנחות פירש"י דחדא קתני כדי להאכיל לבהמה. וכן שנינו בספרא אמור פרשה י ד: קצירה לא השחת. ר' יהודה אומר אם התחיל עד שלא הביאה שליש קוצר ומאכילה לבהמה וכו'.

שם צ"ל בתוס': יקצור ויאכיל.

שם: שנזדמנו: להן מינין טמאין] כ"י א"פ, מ' ב': שנתמנו, וכן ר"ח ורש"י כ"י, וילקוט שמיני רמז תקמ"ד ד"ר, וכ"ה במשנה שבירוש' בשביעית פ"ז מ"ד ובכ"י מ' שם (ובראשונים, עי' ד"ס שם) ובהו' לו ועוד. וסיפא דמתני' דשביעית מוכיחה: ר' יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו.

וכן בירוש' פסח' פ"ב כח סע"ג: הא אם לא נתמנה לו אור (33), ובשביעית פ"ח לח ע"א: טבח כהן שנתמנה לו בכור. מנה bestimmen, zuteilen: ישעיה סה יב: ומניתי אתכם לחרב, דניאל א י: אשר מנה את מאכלכם, שם ה: וימן להם המלך; איוב ז ג: ולילות עמל מנו לי.

טעמא דידי נמי מהכא] עי' ספרא שמיני פ"ב א: לא יאכלו (34) לחייב את המאכיל כאוכל או לא יאכלו (35) לאוסרם בהנאה ת"ל לא תאכלום הא כיצד באכילה הם אסורים בהנאה הם מותרים וכו'. וכן בעופות (שם פ"ה א): לא יאָקְלו לחייב את המאכיל כאוכלו, או לא יאכלו לאוסרם בהנאה ת"ל לא תאכלו (במשנה תורה) הא כיצד בהנאה מותרים וכו'.

אבל בירוש' שביעית פ"ז לו רע"ג: כתי' טמאים המה לכם מה ת"ל וטמאים יהיו לכם. אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה. וכאן בירוש', כח ע"ג (וירוש' ערלה פ"ג, סב ד): והא כתי' לא תאכלום כי שקץ הם אמר רבי <מנא> מי עט איסור הנאה שבו (כעין הת"כ) ו"הם" קדריש.

לימא כתנאי יעשה וכו'] ת"כ פ' צו פרשה י ח. ועי' שם ז (דמיתניא לר"ע). למלאכת גבוה] עי' רש"י. ראב"ד שם: כגון למשוח עורות לתיק הכלים (36) ובמשכן למכסה עורות האילים ועורות התחשים. מהר"ם חלאוה מקשה: איך חלב נבילה טהור, והרי נגע בטומאה. ונדחק לפרש בטריפה, ואישתמיטתיה משנת עוקצין פ"ג מ"ט. ושם בתוס' פ"ג ג: שנאמר וכו'!

לימא כתנאי] בירוש' כח ע"ג: מתניתא מסייעא לדין ומתניתא מסייעא לדין, מתניתא מסייעא לרבי אלעזר: לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל וכו' וכשהוא אומר לא

(31) ואפשר דבנזור אחרי מות אביו לר' יוסי הוא, או בהניח מעות מפורשין.

(32) שם כח ב, ו"הלכה היא בנזיר", וצ"ל: האיש.

(33) בבבלי כז ב: לא מצא עצים. (34) [כך הנוסח גם בכ"י של הספרא] וצ"ל: יאכל.

(35) תיק גבלים ותיק כנורות (כלים פט"ז מ"ז) תיק חלילין (שם מ"ח) ועוד.

תאכל עליו חמץ, הא למדנו שהוא אסור בהנייה מה ת"ל לא יאכל חמץ לעשות המאכל כאוכל דברי ר' יאשיהו ר' יצחק אומר אינו צריך וכו' ומה ת"ל לא יאכל חמץ לא בא הכתוב אלא לאוסרו בהנייה (מכילתא דר"י פסחא פט"ז). בגין כן כתיב לא יאכל הא מלא תאכל לית שמע מינה כלום. והדא (דעת ר' יצחק) מסייעא לר' יוחנן (שדעתו כחזקיה).
וברייתא זו נעלמה מן הבבלי.

בנוגע לחזקיה, עי' ברייתא דחזקיה בירוש' שם: תני חזקיה מסייעא לר' יוחנן וכו'.

כד א:

(ואם אינו ענין לאכילה תניהו ענין לאיסור הנאה) [עי' רש"י ותוס', אבל בכ"י מ' ב' וא"פ ליתא, וכן לא העתיקו ר"ח, וכ"כ מהר"ם חלאוה דל"ג ליה כאן אלא בא"יפוך, ועי' למטה. דתניא רש"א] ספרא צו פ"ח ה' סתם.

ואיסורי קדשים קלים] תוס' חולין פ"ט יד: אלו הן אימורין שתי כליות ויותרת הכבד והאליה, אלו הן חלבים וכו'. אבל ע"פ רוב נכלל ב"אימורין" גם "חלבים".

א"ל ר' יונתן רבך מהאי קרא קאמר לה] עי' רש"י דההוא מדרבנן השיב כן לרשב"נ דמקשי ליה והאי בקדש, ועי' ב"ב טו א: יתיב ההוא מרבנן קמיה דרשב"נ ויתיב וקאמר איוב וכו' א"ל עליך אמר קרא וכו'. וכוה בב"ב כג א: בעא מיניה ר' חלבו מרשב"נ מה ראה וכו' אמשול לך משל (התשובה של רשב"נ בלי אמר ליה!) וכו' (א"ל) ואם לאו וכו' (אלא) [א"ל] ⁽³⁶⁾ ר' יונתן רבך לא כך אמר. רשב"נ: אלא ר' יונתן וכו' כדאמרי בכל דוכתא ארשב"נ א"ר יונתן. ר"ג: אמר ליה ר' חלבו לרשב"נ ר' יונתן רבך וכו'.

ובירוש' מגילה פ"א ע"ב: אמר ר' חלבו זימנין סגיאיין יתבית קומי ר"ש בר נחמן ולא שמעית מיניה הדא מילתא א"ל (נחמן בריה דרשב"נ) כל מה דהיה אבא (צ"ל: אנא) שמיע את שמיע. ובכ"י מ' ב' כאן: ר' יונתן רבך [לא כך אמר, כך אמר ר' יונתן רבך] ואם יותר וכו'. אבל כיון "דיתיב קמיה דרשב"נ" קשה קצת דאמר לה "משמיה דריב"ל", דהיה רביה דרשב"נ ⁽³⁷⁾. ולכן נראה לפרש בדוחק ד"ויתביב וקאמר משמיה דריב"ל" — (רשב"נ ⁽³⁸⁾) הוא ולא "ההוא מרבנן" (וכפסחים נג ב למשל). "והאי בקדש" וכו' "ההוא מרבנן" או תלמודא קאמר ליה.

תוס' ד"ה דכתיב: מדלא כתיב וכו' [מכות יח א: מכדי כתיב וכו' ליכתוב רחמנא לא תוכל לאכלם וכו', ועי' רש"י שם.

(וכל שכן אוכל חלב חי שהוא פטור)] ליתא בכ"י מ' ב', וכן נראה מרש"י ד"ה חלב שכתב: וכ"ש אוכל חלב חי (אבל אפשר שגירסתו כג' כ"י א"פ, ודבור בפ"ע הוא). אבל מהר"ם חלאוה כתב: וכל שכן אוכל שפטור ה"ג רש"י ז"ל (וכ"ה בכ"י א"פ) וכן נראה דאמרי' בכלאי הכרם שלוקין עליהן שלא כדרך הנאתן משום דלא כתיב בהו אכילה, אלמא בכל דכתיב אכילה אכילה כדרכה בעינן. אבל בכ"י מ' ב' באיתמר נמי: אלא דרך הנאתן [וכל שכן דרך אכילתן], וכ"ה בר"ח.

(36) כ"ה בכ"י ר' ובילקוט כ"י, ועי' ד"ס. [אלא לי' גם אה"ת].

(37) ירוש' ר"ה פ"ד נט סע"ב.

(38) ועי' למשל קו א וירוש' גטין מט א.

כד ב :

מ"ט משום דלא כתיב בהו אכילה] כ"י מ' ב' : [פן תקדש פן תוקד אש], ובכ"י א"פ : [פן תקדש המלאה כתיב פן תוקד אש], וכן בירוש' כאן, וכן בקידושין נו ב : בכלאי הכרם. מנלן אמר חזקיה אמר קרא פן תקדש פן תוקד אש, וכן בחולין קטו א.
מיתבי איסי בן יהודה אומר וכו' [במכילתא משפטים סוף פ"כ : איסי בן גוריא (אצל "איסי" סתם), וכן ריש פ"כ אצל איסי בן יהודה, ובילקוט בספ"כ : בן גור אריה, וברפ"כ : בן עקיבא, ועי' פסח' קיג ב, הוא איסי בן גור אריה הוא וכו', וחלוף זה רגיל. ונראה שמקורות שונים הם : תרי תנאי³⁹].

כה א :

בהשרשה] כמ"ד "משתשריש", בכלאים פ"ז מ"ז, ירוש' לא ע"א, ספרי דברים פיס' ר"ל : פן תקדש המלאה הורע מאימתי וכו'.
מה נבלה דרך הגאחה אף בשר בחלב דרך הגאחה] מהר"ם חלאוה : מה נבילה דרך הגאחה. לאו דוקא דהא נבילה לא אסירה בהגאחה אלא הכי קאמר מה נבלה אסורה באיסור האמור בה כדרכה אף בשר בחלב באיסור האמור בו בין באכילה בין בהגאחה.
אבל בכ"י מ' ב' : ואידך כיון דאיתקש לנבילה מה נבילה כתיבה בה אכילה אף בשר בחלב כתיבה ביה אכילה (והוגה ע"א). וכן בר"ח.
א"ר יעקב א"ר יוחנן] בירוש' ע"ז פ"ב מ ע"ד : א"ר יעקב א"ר יוחנן, כדברי רבי ין שלמטה, אבל סמוך לו : עד כדון כשאמר לו הבא לי עלים מע"ז וכו', ב"ע"ז נכללה אפוא גם "אשרה". ובירוש' שבת פ"ד, יד ע"ד : ר' יעקב בר אידי (תלמיד ר' יוחנן) בשם ר' יונתן.
דתניא ר' אליעזר אומר] ספרי ואתחנן פיס' לב : ר' אליעזר בן יעקב⁴⁰, וחילוץ זה רגיל בספרי בין ספרי לס"ז, ועי' גם תוס' כלים ב"מ פ"ו ו ובבלי חולין קלח א : ראב"י⁴¹.

כה ב :

ושפיות דמים] כמו ששנינו (אהלות פ"ז מ"ו) : יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש (וכך מפורש בירוש' בשבת וע"ז) ולא כרש"י, ופרעה הרג הילדים להתרפאות בדמם (מדרש).
דתניא רבי אומר] "רבי אומר" ליתא באה"ת ובע"י ד"ר. ובסנהד' עג א : דבי רבי תנא, וכן שם עד א בכ"י ק' : [כדתני דבי רבי]. והוא "תנא דבי רבי" ונמצא בעיקרו במכילתא משפטים פ"ג, וכי מה למדנו לרוצח מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן לא חלק בין יום ללילה אף כאן לא תחלוק בין יום ללילה, מה כאן אם קד[ם] והרגו פטור אף להלן אם קדמה והרגתו פטורה ומה להלן היו לה מושיעין הימנו והרגתו חייבת אף כאן היו לו מושיעין הימנו והרגו חייב.

(39) [ועי' מ"ש במבואו למכילתא דר"י, מבואות לספרות התנאים, עמ' 571/2].

(40) ועי' ספרי עקב סוף פ"י מ"א : ראב"י אומר ולעכוו בכל לבבכם ובכל נפשכם ה"ז אזהרה לכהנים שלא יהיה לבם מהרהר בשעת עבודה.

(41) [ועי' גם מבואות לספרות התנאים, עמ' 743].

ונכנס „דבי רבי“ לתוך המכילתא ונשתנה. וכן בכ"מ⁽⁴²⁾. ביומא פב א: וכי מה (ענין) למדנו מרוצח לנערה המאורסה אלא ה"ז בא וכו'. ובסנהד' : וכי מה למדנו מרוצח מעתה הרי זה וכו'.

וגם בכ"י א"פ כאן: וכי מה למדנו מרוצח מעתה אלא ה"ז בא ללמד ונמצא למד מקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח וכו' תהרג ואל תעבור ומה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו ורוצח גופיה מנלן וכו', וכזה בר"ח (לרוצח). ובכ"י מ' ב', רי"ף ורא"ש ועוד: וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה מקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג וכו' תהרג ואל תעבור ורוצח גופיה וכו'.

„לרוצח“ גם בשאלות ס' סב (מסנהדרין שם), וגם במכילתא. וזה מובן ע"פ המכילתא שהכתוב הובא שם, כדי ללמוד ממנו „לרוצח“, אבל הדרשות שונות⁽⁴³⁾.

יהרג ואל יעבור [ע' תוס' כאן וביומא. אבל פירוש השאלות שם: „להתרפאות שמאניס יצרו ונופל בחולי על תאות יצרו“ (סנהד' עה א) מוכרח כאן; שהרי על „בכל מתרפאין חוץ מע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים“, אמרנו: ע"ז הא דאמרן, גילוי עריות וש"ד דתניא וכו'. ובכן על הבועל קאי⁽⁴⁴⁾]. ופשטיה דקרא כפירח. וע' ירוש' בע"ז ושבת שם: אמר רבי חונה מתניתא אמרה שאין מתרפאין מגלוי עריות דתני שבת הותרה מכללה נערה המאורסה לא הותרה מכללה. שבת שהותרה מכללה לא להתרפות ודכוותה נערה המאורסה לא הותרה ואפילו להתרפות. ולא סוף דבר שאמר לו הבא לי אשת איש אלא אפילו לשמוע את קולה וכו'.

כה ב:

בגוהרקה] ט"ס וצ"ל: בגוהרקי. כבכל כ"י וראשונים, ר"ח וערוך: בגרקי, בגורקי, פרסית גורי, וישנה יותר גורי = בוסר (של ענבים, תמרים וזיתים). ו„גוהרקי“ נשתבש מן „גוהרקא“ השני (כסא)⁽⁴⁵⁾.

מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא [בכ"י מ' ב': רבינא אשכחיה למר בר רב אשי, וכ"ה בה"ג ע"ז, בר"ח ואגודה, וכזה בברכות לו א: רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות וכו'.

הנאה — בע"כ] ע' ע"ז יב סע"ב: מעוטרות בוורד והדס דקא מתהני מריחא, וע' ברכות גג סע"א: ת"ר היה מהלך בשוק של ע"ז נתרצה והריח⁽⁴⁶⁾ ה"ז חוטא. וע' ע"ז מח ב: דאיכא דרכא אחרינא (אסור לעבור תחתיה).

רש"י: ה"ג אפשר וקא מיכוין לא אפשר וקא מיכוין. כ"ע לא פליגי דאסור [בכ"י מ' ליתא „לא אפשר וקמיכוין“ וכן ליתא בר"ח ובה"ג ה' ע"ז, וע"כ הגיהו רש"י, ובה"ג ד"ב 575: רבא אמר אסורה לא אפשר וקא מיכוין כ"ע וכו'. ובכ"י מ' ב': אי נמי לא איפשר וכו'. ואולי הוא נ"א, ולנוסח זה „אפשר וקא מיכוין“ אינו כלל „הנאה הבאה לו לאדם בע"כ“ ולכן לא נקטה. ולפ"ז חשב בא"ד מה שחשב בל"ק (ע' תוס').

(42) וע' מ"ת 143! והגהת הגר"א בספרי ראה רמ"ג.

(43) וע' מכילתא דרשב"י, [הוצ' אפשטיין-מלמד, עמ' 192].

(44) ואפשר שלמדו בועל מתרפא מתהרג ואל תעבור, כשם שלמדוהו בע"ז במתרפא.

(45) פליישר ללוי 432.

(46) ב"ג וכ"מ ורי"ד וד' שונצ': והריח ריח ונתרצה.

כִּיעַ לא פליגי דשרי כי פליגי וכו' [בכ"י מ': דשרי [אפשר וקמיון כִּיעַ לא פליגי דאסור] כי פליגי, ועי' תוס' ד"ה לא אפשר שלא היה לפניהם (ולחכי לא נקט בא"ד אפשר ומיון וכו'), ולא לפני מהר"ם חלאוה, אבל עי' משי"כ למעלה.

כו א :

דתניא אמרו וכו' עי' ירוש' ע"ז פ"ג מ"ג סע"ב: הרי היכל הרי הוא אסור בהנאה וריב"ז יושב ושונה בצילו של היכל.

תוס' ד"ה שאני: והא דאסר בפ' כל הצלמים וכו' הירוש' שם מקשה זה, והתשובה, שבע"ז החמירו.

בתיבות [עי' תוס' כלים פ"א יא ועירובין קה א.

תוס' ד"ה מעילה: בירושלמי דייק מינה] עי' ד"ס. בירוש' סוכה פ"ה נה ע"ב: תני יכול ה' אשה לבור חטיה לאור המערכה, ולא היו מועלות, לאו דאמר ר' יהושע בן לוי הריח והמראה והקול אין בהן מעילה, וע"פ הירוש' ליכא איסורא.

גופא א"ר שבי"פ וכו' כל הענין בכריתות ו א (מפורש יותר). ומן: למימרא וכו' עד ת"ש. גם ביומא נט ב (וזבחים מו א ומעילה יא ב בתוספות).

ת"ש הכניסה לרבקה [בכ"י מ' ב' ור"ח הסדר: ת"ש לא ישטחנה... ת"ש הכניסה לרבקה... וכ"ה הסדר בב"מ ל ע"א ומשם לוקחה כל הסוגיא, וע"כ נשאר אותו הסדר, אע"פ שכאן נכון היה יותר סדר שלנו, אבל העיקר בבכ"י.

לרבקה] עי' רש"י, וכן בעירובין פ"ב מ"א: וביניהן כמלא שתי רבקות של של של ש בקר דברי ר"מ ר"י אומר של ארבע ארבע, וכ"כ רש"י בב"מ ל ע"א: שמדבקים ג' בהמות או ד' בצואריהן וכו'.

הכניסה לרבקה] עי' תוס', ותוספתא היא בפרה פ"ב ג: הכניסה לרבקה ודשה עם אמה כשרה ואם בשביל שתינק (י' ותדוש פסולה זה הכלל כל שלצורכה כשרה לצורך אחר פסולה.

סורית: רקקתא. דקקתא דתורא דדישין עבורא, Schlinge.

(והא הכא דלא אפשר וכו') [ליתא בכ"י מ' ב' ונשלם ע"י"א ובטעות, שהרי זה נעתק מב"מ.

כו ב :

הא לא דמיא אלא להא [בכ"י א"פ: לסיפא, ובגליון כ"י מ' ב': ג"ד [=גירסת דווקני] לסופא, וכ"ה בריטב"א ב"מ ל ע"א. וכיון דבריתא דתוס' נשנית לפ"ב מ"ג דפרה דמסיים "זה הכלל כל שהוא לצורכה כשירה לצורך אחר פסולה" כבתוס', שייך היטב לומר על מ"ד: סיפא, ועי' משי"כ במק"א.

מגור] עי' תוס', וכבר כתבתי במ"ע OL 2.9.1917, שהנכון: מגור (= דחלול, Vogel-scheuche) שמניחין כסות על נס כזה, T, והיינו "על גבי מגור — לצורכו", והוא "מגור" שביטעיה לא ט: וסלעו ממגור יעבר וחתו מ"ס שריו.

וכ"ה כאן בכ"י מ' ב' ב' פעמים: מגור, וכ"ה בכ"י מ' (שטרק!) כאן ובב"מ. וכן באו"ז לב"מ סי' פד, מגור (כצ"ל) יש מפרשים קנה ויש מפרשים מלשון נהרסו ממגורות.

וכן בשבת פט ב: (מטלית פחות מג' טפחים על ג') שתלאו במגור (כ"י מ' ור"ש כלים פכ"ח ב ד"ו רפ"ג ור"מ ד"ר) או שהניחו לאחורי הדלת. וכן "מגור" בתוס' כלים ב"ק פ"ד כ (בסיס ד).

(47) [כצ"ל, צוק בטעות: שתיק].

(אי משום עינא וכו' גנבי) ר"ח ל"ג ליה (כלומר כיון וכו'), ופי': רק משום גנבי. ת"ש מוכרי כסות וכו' גם בשבת כטב מתיב רב ה על ר' ירמיה דאמר בקטנים מי אמר. ת"ר תנור וכו' בערלה פ"ג מ"ה תנן: תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה ואפה בו את הפת תדלק הפת וכו', ולא תני "אם חדש יותץ אם ישן יוצן", אבל בתיס' פ"א ה"ז תניא: תנור שהסיקו בקליפי ערלה אם חדש יותץ אם ישן יוצן, אפה ובישל בגחלים מותר, כמשנה דע"ז פ"ג מ"ט (להלן כו א), ועי' ירוש' ערלה וכאן. "יותץ" (ולא ישבר), כלשון הכתוב: תנור וכירים יתץ, וע"פ זה גם יוצן. חדש יותץ עי' כלים פ"ה מ"א: איזהו גמר מלאכתו, משיסקנו, כדי לאפות בו סופגנין. ר' יהודה אומר משיסיק את החדש כדי לאפות ביסן סופגנין. ר' אומר הפת אסורה כסתם משנה דערלה. תוס' ד"ה בישלה: יש לחלק בין אפרן לגחלים] בתיס' ערלה שם: אפה ובישל בגחלים מותר אפר כולו מותר חוץ מעצי אשרה.

כז א:

תוס' ד"ה עד שיהא בו: דהא בפ' בתרא דמסכת ע"ז תניא וכו' והשתא הוי ר' שמעון כרבנן] הברייתא דע"ז סח א היא ברייתא דתני חנניה בשם ר' יוחנן, בירוש' ערלה פ"ב ה"ה סב א: אף הראשונה (מ"ח שם) במחלוקת, ובברייתא מסיים: נפל של תרומה דברי הכל אסור, נפל של חולין ואח"כ נפל של תרומה וכו' אסור ור"ש מתיר (ופליג אמ"ח). ובמ"ד שם שנינו: שאור של תרומה ושל כלאי הכרם שנפלו לתוך עיסה לא בזה כדי לחמץ וכו' אסור לזרים ומותר לכהנים ר"ש מתיר וכו' (משום שני שמות). אבל בלא שני שמות לא פליג ר"ש.

דילמא טעמיה דר"א משום דאחר אחרון אני בא] במ"ג שם שנינו: כלים שסכן בשמן טמא וחזר וסכן בשמן טהור וכו' ר' אליעזר אומר אחר הראשון אני בא וחכ"א אחר אחרון, ועי' שם בר"ש.

קערות וכוסות וצלוחיות] כ"י מ' ב': קערות [וקיתונות] כוסות, וכ"ה בפר"ח. וכן דרך הגמרא להזכירם יחד כמו בשבת קיח א ובעירובין צח ב ובע"ז עה ב (ד"ס).

איפכא תני] כ"י מ' עוד: [ואיפכא אתנייה (כצ"ל)], וכ"ה ברש"י, פי' רבו.

שם: וסבר אתנייה איפכא] כ"י מ' ב': איפכא ואיתנייה, וזו גי' רש"י.

דניקום רבנן] כ"י מ' ב': דתיקו כרבנן (ר"ח: דרבנן) וכוה ברש"י¹⁸. ועי' ברכות גב ב: בר מהא דהלכה כב"ש ורבי אושעיא מתני איפכא (ובהא נמי) הלכה כב"ה. ובכ"י מ' וראבי"ה 129: כי היכי דתיקו וכו' הלכה וכו'.

ור' חייא בר אשי] כ"י מ', מ' ב' וא"פ: ור' חייא בר אבא, וכ"ה בירוש' ערלה סג ע"א: אבא בר ירמיה כהנא (בר ירמיה) בשם שמואל רבי בא רבי חייא בשם ר' יוחנן גחלי (כצ"ל) ערלה שעיימו הרי אלו מותרות, וסתם "ר' חייא בש"ר יוחנן" הוא ר"ח בר א.

כז ב:

ודנו דין אחר] רש"י: ג"ש, אבל הוא "בנין אב" (עי' ווייס במכילתא).

רש"י ד"ה שאם לא מצא: ואע"ג] אבל במכילתא נשנה שם בסוף: א"ל ר' יהודה בן בתירה

סבור וכו' עד שלא תגיע שעת הביעור מצות כילוי בשריפה וכו'. ועי' ירוש' כח ע"ד: אית
תני תני וכו'.

כח א:

נותר ישנו בבל תותירו] עי' תוס', אבל במכילתא וירוש': והזמן גרם, ויש לו זמן. וזה
פי' "ישנו בבל תותירו", שיש לו זמן.

מדויל ידיה] כ"י מ' ב' מידול, סורית דַּיִל, (פעיל), אזל ואתא, שמש, דוּלָא
תשמשותא, עבדותא.

דלא ממיסה — דממיס] בכ"י מ': לא ממאס — דממאס, וכ"ה בדפו"י בגמ' ורש"י
ותוס', ורש"ל הגיה ברש"י ד"ה לא ממאסה: ממסה (ושכח להגיה בד"ה או דילמא). וכ"ה
(בא') בראש ובמ"מ ועוד. ובכ"י א"פ: דלא מאיסה — דמאס, כ"י מ' ב': דמאס — דלא
מאסא, וכ"ה מהר"ם חלאוה. והוא אפוא אתפעל: קִיפִּסָּה — דִּקִּיפִּסָּה (= מיתמיס)?

ע"ז דלים המלח] כדמפורש ברישא דמתני' (ע"ז מב ב), ועלה קאי ר' יוסי.
תניא כוותיה דרב יוסף וכו'] פשטא דברייתא, דע"ז מד א, שר' יוסי מביא בה ראייה
מעגל, משמע דשוחק ומטיל לים בעי. ולפשט הברייתות כאן שניהם, חמץ וע"ז,
שויים.

תוס' ד"ה ותנן נמי כי האי גוונא וכו'] אבל עי' כב א והרי דם וכו' ואין הזבל נחשב
שלא כדרך הנאתו.

בגמרא: הא בחיטי] עי' להלן לג ב: ל"ש אלא פת אבל חיטי לא, וכנוסח כאן: דלא
מאיסה — דמאיס.

בכולה סוגיא: רבה] בד"ו ובזליא: רבא בכל העמוד בגמרא וברש"י, וכ"ה בר"ח
ורש"י כ"י, ורש"ל הגיה כן ע"פ התוס'; ובכ"י מ' ב' בפעם הראשונה רבא, ובכולהו:
רבה. ור"ח סיים: והלכתא כר' אבא; "רבא" זה הוא אפוא: ר' אבא⁹⁰, והיינו דמתקיף
עליה רב יוסף שהיה חבריה (הגדול) דר' יוסף (ב"ק קב א ועוד), תלמיד ר"ה ורב יהודה.
דתניא] ברייתא זו (אבל רק מחלוקת ר"י ור"ש) גם בירוש' כאן כח סע"ד, ושם: האוכל
חמץ משש שעות ולמעלה וכן חמץ שעבר עליו הפסח וכו' (= תוס' פ"א ח).

כח ב:

רש"א וכו'] עי' תוס', ומפורש בירוש' שם: מודה ר"ש באסור שהוא אסור, ואיסורו
מדבריהן כדברי ר' יונה ור' יוסה שם, וכן בחולין ד ב דחמץ שעבר עליו הפסח לר"ש
"דרבנן".

ומניין] כ"י מ' ב': מניין (וכן שם למטה), ספרי פיס' קל, וברייתא אחרת היא שצירפה
הבבלי לכאן (הברייתא הראשונה אומרת "עובר בלאו", השנייה "בלא תעשה").
מ"ט דר' יהודה וכו'] לא תאכל עליו חמץ ללפני זמנו כל מחמצת לתוך זמנו (דסמך
ליה שבעת ימים שאור), מהר"ם חלאוה ור"ח כט א: "לא יאכל חמץ" לאחר זמנו. ובירוש'
כח סע"ד יליף לפני זמנו ותוך זמנו מ"לא תאכל עליו" ואחר זמנו מ"לא יאכל חמץ היום".
לכדתניא אין לי] עי' רש"י ולהלן מג א ומכילתא דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 24]
ומכילתא דר"י פסחא פ"י.

(49) רבא = ר' אבא גם בשבתי ע"א ובב"ק ע"א.

ת"ל כל מחמצת לא תאכלו] להלן מג א בכ"י מ' ב' הנכון: ת"ל מחמצת, ולא יותר, וכ"ה בילקוט שם, ובכ"י מ' ור"ח שם: ת"ל כי כל אוכל מחמצת, ושם בע"כ אהאי קרא קאי, ושם: "אי הכי דלאו נמי להכי הוא דאתא", וע"פ זה שנו זה כאן ל"כל מחמצת לא תאכלו", ובכ"י מ' ב' רק: ת"ל כל מחמצת, והנכון, ת"ל מחמצת, ולא יותר, וברייתא דמכילתא דרשב"י (שם) הוא, ובמכילתא שלנו שם דריש "מחמצת" ל"שאור".

כח טע"ב:

(אמר מר) [ליתא בכ"י מ' ב', וכן נכון שהרי כ"ז פירושא דברייתא, ועדיין לא סליק לשאלתיה.

נפקא ליה מבערב תאכלו] ע"י תוס' דפסיק מקידושין לז ב: מושבותיכם וכו' סד"א וכו' בזמן דאיכא פסח אין וכו', אבל כבר תירצה מהר"ם חלאה: א"ל דהתם לאו דוקא "בזמן" אלא "במקום" והיינו דילפינן לה ממושבותיכם וקמ"ל (כן!) דבזמן שבית המקדש קיים אוכלין אפילו חוץ לירושלים. והכא שמעינן אע"ג דליכא פסח והיינו בזמן הזה. וכן מפורש במכילתא דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 22]: אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין ביהמ"ק קיים מניין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה אין לי אלא בארץ בחו"ל מניין ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות.

מערל וכן נכר] ע"י רש"י: ערל שמתו אחיו וכו', ובחולין ד ב: ואפילו ערל ואפי' ישראל מומר האי ערל ה"ד אילימא מתו אחיו מחמת מילה האי ישראל מעליא הוא אלא פשיטא מומר לערלות (= מומר לדבר אחד) וכו'. וכ"כ רש"י בפיה"ת בא (יב מד), להביא את שמתו אחיו מחמת מילה, שאינו מומר לערלות ואינו למד מן נכר. וב"ב נכר פירש: "מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ולא לכל התורה", ע"פ זבחים כב ב, בן נכר יכול בן נכר ממש ת"ל ערל לב (יחז' מד טו) אי"כ מה ת"ל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים (רש"י: נחשבים לנכרים), ובמכילתא דר"י פכחא פט"ו תניא: כל בן נכר לא יאכל בו אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע שנאמר וכל בן נכר ערל לב. ושם: כל ערל לא יאכל בו והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח ת"ל וכו'.

ובמכילתא דרשב"י [הוצ' אפשטיין-מלמד 35]: כל בן נכר לא יאכל בו מה וכו' זה ישראל משומד (50) שע"ב ע"ז, כלומר מומר לע"ז, וכ"כ הרמב"ם (הל' ק"פ פ"ט ה"ז): המאכיל כזית וכו' ומומר לע"ז ובן נכר האמור בתורה זה העובד אל נכר, ודלא כרש"י (51).

דכתיב וכל ערל לא יאכל בו וכו'] לקמן קכ א: דתניא וכל ערל וכו', ובכ"י מ' ב' כאן: דתניא [כל בן נכר לא יאכל בו] וכל ערל, ובכ"י מ' וא"פ כבתוס', דכתיב כל ערל לא יאכל בו וכו' וכל בן נכר לא יאכל בו וכו', וסדר כ"י מ' ב' טוב יותר כסדר הכתוב, וברייתא היא במכילתא דרשב"י [35] ושם [37] (בין בערל בין בב"נ).

וכתיב בהאי] לקמן קכ ע"א: וצריכי (רשב"ם: וצריכא), וליתא שם בכ"י מ' ב' וא"פ, וע"י רשב"ם שם, וכ"ה במהר"ם חלאה כאן: וצריכה דאי אשמעינן ערל משום דלבו לשמים אבל בן נכר דאין לבו לשמים אימא לא (ע"פ הגמרא להלן צו א) ואי אשמעינן הני תרתי

50) כנוסח כמה כ"י של מה"ג, וכן ברמב"ם סה"מ מל"ת קכח, הופמן: משומד ישראל.

51) ע"י רא"ם לרש"י בחומש.

משום דלא מדחו לפסח שני וכו' (כרשב"ם שם). לקמן קכ ע"א כל הענין, ומה שנאמר כאן לר"ש נאמר שם לר"ב, ודאמרינן כאן לר' יהודה — שם לר' אחא בר יעקב, משום דראב"י כר' יהודה (אע"ג דהדר ביה) ור"ב כר"ש (כט א), ובזה מיושבת קושיית התוס' כאן ושם.

כט א :

דאפי' בתוך זמנו מותר (בהנאה) ליתא בכ"י מ' ב' וא"פ, וכן נכון, ע"י רש"י ותוס'. וכן למטה: וה"ק חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר (בהנאה) — חסר כנכון בכ"י מ' ב' וא"פ ור"ח. ובירוש' כח ד איפליגו ר' ירמיה ור' יוסה: בתוך הפסח מהו, ר' ירמיה אמר מותר ר' יוסה אמר אסור וכו'.

משום לא יאכל חמץ] קרא דשמות יג, דיליף מיניה לעיל (כח ב), אחר זמנו. מעל] ברש"י כ"י: [לשון שכת' בחזק⁵²]. ל"א מעל וחייב קרבן מעילה דקסבר חמץ דהקדש בפסח בר דמים דמזבין ליה מוכר (גזברו!) לגוים ואיסור הנאה לאו אהקדש רמיא דהקדש לא מיחייב במצות וכן עיקר והפסדיה להקדש (כר' שמעון דאמר חמץ (כצ"ל) לאחר הפסח מותר). יש טועין וכו' ולא ידע שהוא של הקדש. רב יוסף אמר בפודין קדשים להאכילן לכלבים קמפלגי מ"ד מעל סבר ראוי היה באותה שעה לימכר לגוים ובר דמים הוא ודר' נחוניא לית לן ומ"ד לא מעל סבר אין פודין לגוי הרי הוא ככלבים. עד כאן. וכ"כ מהר"ם חלאוה: אינ דתרווייהו אית פודין את הקדשים וכו'. ראב"ד: אפי' לרבנן דאסרי ליה בהנאה ה"מ דהריט אבל דגבוה ודאחרים כשם שאין בהם משום תשביתו ולא משום לא יראה כך הם מותרים למכור לנכרי הילכך מאן דאמר מעל, ס"ל פודין וכו' ועד"ז הולכת כל השמועה דלא כר' יוסי הגלילי אלא כר' שמעון דלאחר זמנו וכו' ובכולהו אין פודין גרסינן.

מאן יש אומרים א"ר יוחנן] חסדא, כ"ה כ"י מ' מ' ב', א"פ ר"ח והמאור; ועיקר, שכן רגיל ר"ח לומר: מאן י"א (כמו ב"ב לו ב, צג ב) ⁵³, מאן תנא.

כט ב :

בדבר הגורם וכו'] ע"י ר"ח, וכב"ק צח ב: דאמר רבה גזל חמץ לפני הפסח ובא אחר ושרפו במועד פטור שהכל מצוים עליו לבערו לאחר הפסח מחלוקת ר"ש ורבנן היא לר"ש דאמר ודבר הגורם וכו' מחייב וכו'.

ראב"י אמר דכ"ע דבר הגורם לממן כממון דמין כ"י מ' ב' ור"ח: לאו כממון (ורש"י הגיהו, ע"י רש"י), ופירשו: ת"ק כר"ש דאמר... לאחר זמנו אינו עובר עליו בלא כלום וממון מעליא הוא לפיכך מעל וי"א וכו'.

בכ"י א"פ ומהר"ם חלאוה ומאור: דכ"ע [אין פודין ודכ"ע] דבר וכו'. לפי ר"ח צ"ע למה לדרב אשי לא מעל "לרבנן" והרי לר"ש מותר לאחר הפסח, וממון מעליא הוא ולא גורם, ואפשר דלרב אשי כיון דהשתא לא שוי כלום אין זה ממון אלא גורם, ולכן פירש דמיד מעל כר' יוסי הגלילי. רב אשי אמר דכ"ע אין פודין] כ"י א"פ ומאור ורי"ד: דכ"ע פודין (ורש"י הגיהו,

(52) וכן ס"י הראב"ד בהשגותיו למאור.

(53) [וכן להלן מ"עב, שבת קטז סע"ב, יומא נא ב; רק בקידושין עו א — רב אידי בר אבין.]

ועי' תוס'), כ"י מ' ב': רב אשי אמר בפלוגתא וכו', והשאר ליתא. ומתפרש לגי' כ"י מ' ב' ור"ח כדראב"י וצ"ע.

וצריך להעיר דבכ"י מ' בריש העמוד: בהא לישנא דכ"ע פו ד ין (ונוסף בגליון: אין). בתוס' פ"א יב תניא: חמץ של נכרי מותר אחר הפסח מיד (דפו' וכ"ו) רבן שמעון בן גמליאל ור' יוחנן בן ברוקה אמרו אף של הקדש מותר אחר הפסח מיד. ת"ק סבירא ליה אפוא דחמץ של הקדש אסור בהנאה גם אחרי הפסח. והיינו פלוגתא דברייתא שלנו: מעל כרשב"ג, לא מעל כת"ק.

(רב לטעמיה ד)רב ושמואל וכו' כ"ה נו' ספרים שלנו המוגהים, אבל בכ"י מ' : [הא] רב ושמואל, וכן העיד ר"ת בס' הישר סי' שפ"ב (וכן בתוס' חולין צו א) בשם "ספרים קדמונים" (ישנים): והא רב ושמואל (עי' שם דף לח ע"ד ול"ט ע"א), ורש"י הוא שהגיה: רב לטעמיה (ר"ת שם).

לא א:

אסור (במשהו כרב) עי' בתוס' וס' הישר שם. שהוכיח ר"ת מתיך ה"ג, דלא היה לפניו כן בגמרא, וכן ליתא "בספרים קדמונים" (ר"ת שם וכן רז"ה במאור), וע"פ ה"ג הגיהו. ובכ"י א"פ באמת ככל לשון ה"ג: אסור [גזירה שלא במינו אטו מינו ומדלא יהיב שיעורא ש"מ] במשהו כרב. אבל ראב"ה ח"ב סי' תס"ב (עמ' 77) כותב: ועוד כי יש בכל הספרים חדשים גם ישנים שכתבו במשהו. ובתשובות ששלחו מבבל כתבו והשיבו על דבר זה שיש ספרים שהם מימות רב אשי שהוא סוף הוראה וכתוב בהן במשהו כרב, וכן כתב הרמב"ן במלחמות: וכבר נבדקו בבבל ספרים הישנים בזה עפ"י שאלת חכמי הצרפתים⁵⁴, וכבר העיר אפטוביצר במק"א, שהוא תשובת רב שמואל בר עלי ה"גאון" שבימי ר"ת בבגדד.

וודאי שמימות רב יהודאי הוסיפו בספרים "במשהו כרב", וכן בתשובתו שבתה"ג ליק סי' מהו... בין שלא במינו כרב בהא ניהו דהלכתא כרב וכו', ובתשרי, ח"ב 5: במשהו כרב, ובס' הישר ותוס': במשהו, וכן בתשובה השניה שבה"פ סי' קסג: במשהו כרב⁵⁵).

אבל גם בתשובה שבשע"ת סי' רצב⁵⁶: בין שלא במינו אסור ודייקי רבנן מדלא יהיב שיעורא למילתיה למימרא דבמשהו כרב ושלא בזמנו וכו'. בתוס' ד"ה אמר רבא: וגם ר"י גאון פסק כן וכו' דשאלו מקמיה וכו' [תה"ג ליק סי' מה ותשרי ח"ב, 5].

וכן משמע בה"ג דלא גרס ליה] דפוסק בה"ג אמר רבא הלכתא חמץ בפסח בין במינו ובין שלא במינו אסור מדלא יהיב שיעורא למלתא למימרא דבמשהו כרב הרי לך שבמשהו כרב לא היה בספרים אלא מסתמא קא פסיק רב יהודאי כן ומתיך כך נכתב בספרים חדשים מקרוב באו⁵⁷).

שם: דבהדיא סבירא ליה לרבא בפרק גיד הנשה מין במינו בס' וכו' [ואעפ"כ עי' זבחים עט א: "אמר רבא אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן ברובא ואמור רבנן בחזותא, מין

54) עי' ראב"ה בהערות המו"ל.

55) הנוסח בה' ריצ"ג ח"ב ע' פ"ב: אסור במשהו.

56) "רבינו האי ז"ל", אבל היא קדומה.

57) ר"ת בס' הישר סי' שפב, וכן בתוס' חולין צו א.

בשאינו מינו בטעמא מין במינו ברובא היכא דאיכא חזותא במראה" (אע"פ שלא נאמר לענין היתר באיסור).

ואין לדחות דמייירי בחמרא חדתא וכו') ר' אפרים מפרש כן בתוס' חולין צו א. ובהקומץ רבה משני רבא דסבר (צ"ל: קסבר) ר"י מין במינו וד"א וכו') גם בחולין קח א: "טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסור ניער את הקדרה אם יש בה בנותן טעם באותה קדרה אסור" (מתני''); "אמר רב כיון שנתן טעם בחתיכה חתיכה עצמה נעשית נבלה ואיסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה וכו' מכדי רב כמאן אמרה לשמעתיא כר' יהודה דאמר מין במינו לא בטיל לימא פליגא אדרבא דאמר רבא קסבר ר' יהודה כל שהוא מין ומינו ודבר אחר סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו" (וה"נ יש כאן רוטב שיוכל לבטל את כל החתיכה הנאסרת) וכו'". וכן שם ק"ב.

ובה"ג של אספמיא] ה"ג ד"ב ה' פסח. וכ"ה בשאילתות סי' פד.

ובתה"ג שכתב וכו'] תג"ק סי' מו וגם בה"ג סי' קיג.

ההוא תנורא דטחו ביה טיחיא וכו'] כל הענין עד "היסיקו מבחור הוא ואסור" גם בזבחים צה ב. והשאילתות סי' קלו העתיק מזבחים.

טיחיא] כאן פי' רש"י: שומן נתנו בו בקרקעיתו. אבל בזבחים פי': טחו ביה טחיי (כ"ה בד"ו רפ"ט) מין טיגון הוא שעושין מלחם וטשין התנור באליה ואופין את הלחם אחר שטחוהו. ובמסכת שבת (קיט א) נמי אמרינן תלתא סאוי טחיי, ובזבחים שם בד"ו רפ"ט: דאטחו ביה טחיי, וכ"ה כאן בכ"י מ' ב'. והערוך מעתיק משניהם: דטחו ביה טחיי פי' טחו את התנור בשומן של בשר, ר"ח: ההוא תנורא דטחיה בשומן של בשר, וגם בשאלה שבשאילתות שם: כגון תנורא דטחו ביה טיחיא דבשרא דדבר טמא, ועי' מ"ק יז א: ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא, "כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם".

ל ע"ב:

התם תנור] צ"ל: רב מוקים לה לה היא בתנור וכו', וכ"ה בזבחים וברש"י כאן ובכ"י.

ואי מלייה גומרי שפיר דמי] ליתא בזבחים שם ולא בשאילתות ולא בה"ג.

בעו מיניה מאמימר] כ"ה בכל כ"י כאן. אבל בע"ז לג ב: מרימר, בשניהם. וכן בשאילתות שם: ת"ש דבעו מיניה ממרימר לענין חמץ בפסח וכו', ואי גרסינן כאן: א"ל זה תשמישו וכו' צ"ל דהיא מרימר (כבע"ז בכ"י מ'), אבל בכ"י מ' ב': אלא. וכן בע"ז בכ"י מ': א"ל, ובדפוסים ליתא כלל.

דמידיית] צ"ל: דמדייתי, כבע"ז וכאן בכל כ"י וראשונים. רש"י בע"ז: מויעין והוא פעל מן "דעתא" "זעה", סורית: נצת. קנצת קנעתין. (אבל ר"ח וערוך פירשו: נשחרים, מן "דיותא", "דיר").

תוס' ד"ה והלכתא] בברייתא שבגמרא ע"ז עה ב ליתא רק "כגון השפודין והאסכלאות", וכן בספרי זוטא סוף מסות חשיב "סכין" מדברים שאינם צריכים לא ליבון ולא הגעלה⁵⁸, כמשנת ע"ז: הסכין שפה והיא טהורה, וכדאמר ר"ה בריה דר' יהושע (ע"ז עו ב): לאכול בו צונן.

58) אבל עי' בספרי שם ובהגהות.

ושכתב תוס' 'דאמר בירושלמי דמיירי וכו', שלא 'בדיוק הוא', שכך הם דברי הירוש' על משנת ע"ז הנ"ל: רבי בא בשם רב יהודה הדא דת מר בסכין קטנה אבל בסכין גדולה צריכין ליבון.
חמצו] בתוס' ובירוש' תמיד: חמיצו, חמיצן, = חמצו, כמו קצרו, קצרו.

רב נחמן בר יצחק בכוליה פרקין

דא: והשתא דקיי"ל וכו' ארנב"י, בעו מיניה מרנב"י וכו' אל רנב"י;
הא: רנב"י אמר;
וב: ארנב"י אתיא;
זא: ארנב"י;
זב: ארנב"י;
חא: ארנב"י;
חב: רנב"י אמר משום סכנת וכו';
ט—יד—הויות דאביי ורבא!
טזא: ארנב"י אחדא;
יז סע"ב, ארנב"י ת"ש;
כא—רבא ואביי.

ובשאר המסכת: לבב—לגא, מב, מב, נא, פגא.

ובפרק י כמה פעמים: קה א"ב! קזא: ארנב"י אנא תנינא לה לא גידול בר מנשיא ולא גידול בר מניומי אלא גידול סתמא וכו' (ועי' דה"ר ח"ב 500—501), קחב, קיגא, קיחא, קיטב = זב!

ועל דרכו של רנב"י לערוך ולחתום, יורה גם תענית טו א: ארנב"י אף אנו נאמר (כצ"ל) לא הכל לאורה, וכו', ובחולין נו ב: אמר רב שמואל בר חייא אמר רבי מני אדומין וכו' ארנב"י אף אנו נאמר אדומין וכו'.
והשוה שבת לו א: אמר אביי אף אנו נאמר וכו' אמר רב אשי אף אנו נאמר וכו' — ואביי ורב אשי שניהם בוני התלמוד.

ב. ב"מ פ"י

הבית והעליה (ב"מ פ"י)

קטז א — משנה א'

הבית והעליה] "בית" בניגוד ל"עליה" היא דיוטא התחתונה, וכן באהלות כ"פ ובנגעים (פ"ג מ"ג). ובגדרים (פ"ז מ"ד) שנינו: הנודר מן הבית מותר בעליה דברי ר"מ וחכ"א עליה בכלל הבית. הנודר מן העליה מותר בבית. ואמרו בגמרא (גו א): מאן תנא (ספרא מצורע פרשה ה יא) בבית לרבות את היציע בבית לרבות את העליה אמר רב חסדא רבי מאיר היא וכו' (בספרא: להביא). אבל בנגעים פ"ג מ"ג תנן: בית שנראה בו נגע היתה עליה על גביו נותן את הקורות לעליה, ואמרו בספרא מצורע פ"ה ג: אבניו ולא אבני העליה, עצים ולא עצי העליה, עפר ולא עפר העליה. מי כן אמרו נראה נגע בבית נותן את הקורות לעליה וכו'.
סתם ספרא — ר' יהודה, "חכמים" דמתני' דגדרים, ולפיו עליה בכלל בית; אבל לנגעים פ"ג מ"ג וספרא פ"ה ג אין עליה בכלל בית, כר"מ (י). ור"מ דריש: בבית להוציא את העליה. אבל בגדרים פליגי בלשון בני אדם.
של שנים] שותפין או יורשין.

שניהם חולקין וכו'] רש"י בדפוי"י: הכל לפי שהאחד הוא גבוה וכו', ורש"ל הגיה והוסיף: [הגובה] (ולא "הגבוה" כבדפוסים!); אבל הר"ן בחידושו והמגיד מביאים בשם רש"י: אעפ"י שהאחד גבוה וכו', והקשו עליו מתוס' ב"מ פ"א א': במה דברים אמורים בזמן שהיו שניהם שוין, אבל אם היה האחד גדול ואחד קטון זה נוטל לפי שלו וזה נוטל לפי שלו⁽¹⁾.

בעצים ובאבנים ובעפר] עצי הקורות ומלבנות הפתחים והחלונות ושתחת השקוף ואבני הכתלים ועפר הטיח ("ועפר אחר יקח וטח את הבית") ושבין הנדבכים. וכן תנן בע"ז (פ"ג מ"ו): אבניו עציו ועפרו מטמאין כשרץ, ובנגעים (פ"ב מ"ב): אין הבית מיטמא בנגעים עד שיהא בו אבנים ועצים ועפר, (מ"ד) עצים כדי ליתן תחת השקוף וכו', עפר כדי ליתן בין פצים לחבירו. ועי' ב"ב ג א: וה"מ בטינא אבל בריכסא ("רפש") בעי טפי.

ורואין אלו אבנים] אי"אלה, איזו מן האבנים, וכן: אלו מציאות שלו ואלו חייב להכריז? (ב"מ רפ"ב). וכן גזיר פ"ו מ"ב: אלו הן חרצנים ואלו הן זגין? חרצנים וכו'. והרבה כאלה.

העשויות] בכי"י וירוש': הראויות (ראויות), וכן ברי"ף ורש"י. רש"י (ע"פ הגמרא): והכל לפי המפולת שאם נהבס (כצ"ל) הבית מיסודו וכו' יש לדעת שהתחתונות

(1) וגם ב"יציע" תניא בספרא שם פרשה ו יא: בקירות הבית ולא בקירות היציע ולא בקירות האיבוס וכו', ועלפי זה הגיה ר' משה בר שניאור בגמרא וספרא: הצבוע, אבל דרשה זו נמסרה בתוס' נגעים פ"ו, ה' בשם רשב"א תלמיד ר"מ: רשב"א אומר היציע והאיבוס והמגירה אין מטמאין בנגעים וכו'; אבל במשנה פ"ב מ"ד תנן רק: קירות האיבוס וקירות המחיצה וכו'.
(2) "חולקין" לפי, שברש"י כאן, חסר ברש"י שבר"ף, ישם חסר גם "הכל".

נשברו וכו'. אבל בתוס' שם תניא: ורואין את העליונות כאילו הן ראויות להשתבר, "כיון שרוב נופלין בחבטה" (כס"ד שבנמ"י, עי' שם). ואמנם בכי"י וברי"ף וברש"י איתא בגמרא: נחזי אי בחבטא נפל ואי בחבטא נפל, ותו לא מידי (ועי' בגמרא). ובירוש' ריש פרקין אמרינן: תני נכמר כתנור העליונות ראויות לישבר. נפל לחוץ התחתונות ראויות לישבר, ו"נכמר כתנור" היינו "נחבט" ו"נפל לחוץ" — "נחבט". אלא ש"עליונות" שבירוש' פירושן אלו שמונחות עתה בגל האבנים למעלה ו"תחתונות" — אלו שמונחות בגל למטה, ו"עליונות" שבתוס' הן — עליונות שבבנין.

על-פי הפשוט: חולקין בעצים וכו', כלומר שכלל האבנים הוא קנין שניהם, אלא שרואין אבניו של מי ראויות להשתבר ונותנין אותן לו, ואם היה מכיר וכו'. והרי משנה זו כמשנת ב"ב פ"א מ"א: לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, אלא שגם שם פריך בגמרא (ד א) "פשיטא" ומשני כבגמרא דידן. ופי' "אם היה מכיר" וכו' בין שלמות בין שבורות, והשני נוטל כנגדן שלמות ושבורות.

גמרא.

אי בחבטא נפיל אי בחבטא נפיל] בכי"י וראשונים: אי בחבטא נפל אי בחבטא נפל, וכבסמוך. וכאן הנו' בכי"מ: אי בחבטא נפיל [עליתא איתבר] אי בחבטא נפיל [תתייתא איתבר], וכזה היתה גי' רש"י כאן. שם: נחזי אי בחבטא נפיל (עליתא איתבר) וכו' (תתייתא איתבר) ליתא בכי"מ, רש"י ורי"ף, ופי' רש"י: יטול העליון הרחוקות אם בחבטא נפל ואם בחבטא נפל יטול העליונות וכו', "דהא כי תנן במתני' חולקין לאו בדינא דשבורות עסקינן" (ר"ן בחי'). "והקשו עליו שאפי' נפלו בחבטה אי אפשר לידע סכום הלבנים של זה ושל זה וכן נמי אם נפלו בחבטא היאך אתה אומר יטול העליונות ועד איזה מקום יטול. ואין זה קושיא אצלי דה"ק היאך שנינו סתם חולקין וכו' והרי אי אפשר שלא נדע בוודאי במקצת אבני הכותל שהם של עליון או של תחתון, דאי חבטה נפל אותן שהן רחוקות אצלו וודאי שהם של עליון והקרובות הרבה וודאי שהם של תחתון ואי בחבטה נפל אותן שהן עליונות הרבה ודאי של עליון והתחתונות הרבה וודאי של תחתון וכיון שכן למה שנינו סתם חולקין וכו'" (עי' שם).

וכפי' מה שהוכרתי בשם הירוש' גי' רש"י ורי"ף מתאימה יותר. "חבטה" כמו גלגולת "שנחבטה" (חולין נב א), בארמית גם "חבץ" ("חביץ קדרא", ואם חיבץ, טבול יום פ"ב מ"ד), "כבש", "דחק".

(ולחזי מאן פנינהו) ולישייליה] ליתא בכי"מ ופי', ובכי"י ה' ור' ב': ונישייליה [למאן דפנינהו], וכ"ה ברי"ף ורא"ש. ולפ"ז פי' "דפנינהו", "דפנינהו חד" מינייהו, כב"ב. דפנינהו בני רה"ר] כלומר דנפל לרה"ר (כמו במשנה שבדף קיז ע"ב) ופנינהו בני רה"ר.

ולחזי ברשות דמאן יתבן וכו'] כלומר אי פנינהו לחזי וכו' (ועי' תוס').
בחצר דתרווייהו] בכי"י ה' ור' א' וב': ברשותא דתרווייהו, וכלעיל, וכן נכון.
(א"נ ברשות הרבים)] ליתא בכי"מ ונגרד בכי"י פ', אבל איתא ברי"ף. אבל הרי אמרו "דפנינהו בני רשות הרבים".

שותפין בכי"ה"ג וכו'] רי"ף: לא קפדי אהדי ואע"ג דפנינהו חד לרשותיה לא הוא חזקה, ופי' אפוא "דפנינהו" כמו שפירשתי "דפנינהו חד לרשותיה".

סוגיא דב"ב ד' א', דלא פירשה י' שותפין וכו' — נראית "מוח לפת" מכאן, ועי' גם תוס' ד"ה וליחזי.

רב הונא ורב יהודה אמרי חייב ר"ג ור' יוחנן אמרי פטור] כוזג המורכב הזה גם למשל (מנחות נד א ועוד): רב ור' חייא ור' יוחנן — שמואל ור"ש ברבי ור"ל, ובירוש' תרומות מא ע"ד: ר' יוחנן ור"ל (כר' יוחנן בבבלי) — דרומאי; שלשה זוגות הן שנתחברו: רב ושמואל, ר"ח ור"ש ברבי, ר' יוחנן ור"ל. וכן כאן: (1) רב הונא ור"ג, (2) רב יהודה ור' יוחנן, אע"פ שר' יוחנן אינו בדיווגו של רב יהודה.

ועיקר מחלוקתם היא — בב"ק ק"ח א: (במשנה שנינו: האומר לחבירו גולתיך הלוייתי הפקדת אצלי ואיני יודע אם החזרתי לך אם לא החזרתי לך חייב לשלם אבל אם אמר איני יודע אם גולתיך אם הלוייתי אם הפקדת אצלי פטור מלשלם) אתמר מנה וכו' תנן אבל אם אמר לו איני יודע אם הלוייתי פטור, היכי דמי אילימא דלא קא תבע ליה, רישא נמי דלא קא תבע ליה אמאי חייב, אלא דקתבע ליה (א"ל גולתני דהוי טענת ברי") וקתני סיפא פטור מלשלם. לא לעולם דלא קא תבע ליה ורישא בבא לצאת ידי שמים. אתמר נמי א"ר חביא א"ר יוחנן האומר לחבירו מנה וכו' חייב בבא לצאת ידי שמים.

ובירוש' בב"ק ד' ע"ג: רבי יוחנן אמר בבא לצאת ידי שמים. וכו'. הוצאתי מן הכיס ונתתי לך. והוא אומר איני יודע. רב הונא אמר אומרין לו את לית ידע אהן ידע. ובסוף פ"ו דשבועות לו ע"ב: סלע הלוייתי עליו וכו' והלה אומר איני יודע. רבי בא רב הונא בשם רב אמר אנת לית ידע אהן ידע.

כדאמר ר"ג כגון וכו'] גם לעיל צ"ב, ולא מצינו עיקרה בגמרא, ועי' מש"כ רה"ג בשו"ת שערי תשובה ס"ו.

כד רבא דאמר רבא וכו'] פ"י ר"ח דדברי רבא בהאי לישנא לא מצינו עיקרה בגמ' ומיהו קבלנו מרבותינו דעיקרה בפרק כל הנשבעין (שבועות מז א) דאמר רבא כוותיה דר' אבא מסתברא מתוך שאינו יכול לישבע משלם" (תוס' צח א). בשבועות שם: "דתני רבי אמי שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשין הי"ד וכו' לאו דא"ל מנה לאבא ביד אביך א"ל חמשינן ידענא וחמשינן לא ידענא אא"כ אביו כה"ג מחייב אצטריך קרא וכו'".

וצריך להעיר שר' יוחנן סבר מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע משלם ו"חזרה שבועה למחוייב לה" כר' אבא (= "רבותינו שבא"י לפי ר"פ, אבל "ר' אמי" כיוון לר' יוחנן), שבועות מז א, שכן אמרו בירוש' שבועות פ"ז לח רע"א: רב הושעיה אמר קמי רבי אמי בשם רבנין דתמן חזרה שבועה לסיני רבי יוחנן בשם רבי ינאי חזרה שבועה לבעלין וכו' ממה שהוא גברא חשוד ולא יכיל מישתבע לי קום שלם לי. ועי' תוס' צ"ב ד"ה ה"נ כגון.

(אלמא כיון דאמר איני יודע ריע טפי) ליתא בכ"י ה' ור' א' וב' ונמ"י; ובר' א' וב' בליא איתא. ולפי גי' שלנו סתם גמרא דלעיל קדומה לא ב"י.

אדרבה (הא ריע טפי וכו' דהאיך ניהו!) ל"י כ"מ (במקצת) ופ', ור' א' וב' בל"א; אדרבה מדלא קא מבשקר אלא חמשינן האי ריעא טפי אלא וכו'; "מבשקר" כמו ביבמות קכ ע"א; ולא בשקרוה, עירובין יט א; ולא מבשקר ליה, תרגום; ולבקר בהיכלו (תה' כז ד) — ולבשקרא. מנדעית: בשקר = שבקר.

(3) רק ר"ח בפירושו הביא סוגיא דב"מ.

אלא (אמר אביי) ליתא בכ"י פ', ובכ"י ר' א' וב' : בל"א.
 למלכנא] כי"מ ופ' : לליכנא. הגמרא מפרשת "אבנים" — לבנים ע"פ מצב
 הדברים בבבל!
 ברש"י ד"ה לחשבון שבורות וד"ה לחשבון שלמות : שכנגדן צ"ל : שכנגדו (כבנמק"י).
 כמו : שכנגדו נשבע ונוטל (שבועות פ"ז מ"ד). שכנגדי חלוק עלי (כתובות פד ב).

משנה ב'.

הבית והעליה [של שנים]. "של שנים" כנו' המשניות, הירוש' והבבלי כ"י מ' (וכ"ה
 בפסקא בכמה כ"י). ה"ג, רי"ף ורא"ש. וכ"ה בתוס' פ"א ג', ורש"י הוא שמחקר
 במשנתנו, "דהא בשוכר קאי כדאמר בגמרא" (ועי' תוס'). אבל על פי הפשט אין
 המשנה כאן עוסקת בשוכר, שדין השוכר שנוי בסוף השואל (קא א) : המשכיר
 בית לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית וכו', ושם אפוא היה צריך לשנות
 גם דין משנתנו. ושם שנוי בברייתא (קא ב) : המשכיר בית לחבירו משכיר חייב וכו'
 לחזק לו תקרה לסמוך לו קורה וכו', ובודאי שאם השכיר לו עליה ונפתחה המעזיבה
 שהוא חייב לתת לו גם המעזיבה (שהיא "מעשה אומן").

והגמרא אינה מפרשת את המשנה ("מוקי לה בגמרא" אומרים התוס') בשוכר, אלא
 שהיא מניחה שמשנתנו עוסקת, עוסקת גם, בשוכר, כענין שפירשה משנת השואל
 (שם סע"א). והרי רואים אנו שלא הבדילו בין שותפין ושוכר בענין זה, שהרי, כעין דברי
 עולא (ק"ז ב') "תחתון הבא לשנות וכו' לסכך בארזים וכו' למעט בחלונות" וכו' שנאמרו
 לענין — ובענין — שותפין שנוי בתוס' ב"מ פ"ח לב — לג לענין משכיר : המשכיר בית
 לחבירו ונפל חייב להעמיד לו בית היה מקרה בארזים לא יקרנו בשקמים וכו' היו בו
 חלונות וכו'. והראיה שהביא הר"ן דבשותפין תחתון נותן את הכל "מדתנן גבי בית
 ועליה שנפלו דשניהם חולקין בעצים ובאבנים ובעפר והיינו משום דתחתון נותן תקרה של
 עליה ומעזיבה של תחתונה ואילו היה עליון נותן מעזיבה של תחתונה היה לו ליטול מן
 העפר יותר מחבירו". — ראייה זו אינה ראייה, שהרי "תחתון נותן את התקרה" היא דעת
 ר' יוסי, אבל לת"ק תחתון נותן את הכל, וזו היא דעת הסתם שבמשנה א'.

ועוד שבמ"ד (ק"ז ב) תנן : וכן בית הבד שהוא בנוי בסלע וג' ינת אחר (כנ"י כ"י
 ה' ור' א' וב', ירוש' ורי"ף ועוד) על גביו הרי בעל הגנה וכו', "וכן" זה נמשך בלי"ספק,
 כפי' הריב"ן, על משנה ב' שלנו, וכאן, במשנת "וכן", הלא נאמר "וג' ינת אחר" (ולא רק
 "בעל הגינה", כמו "בעל הבית" ו"בעל העליה" שבמשנתנו). ומ"ג (ק"ז א) הלא בודאי
 עוסקת בשותפין, ואיך אפשר שיבוא אחריה "וכן" הנמשך על שוכר, אפילו אם
 "וכן" זה אינו נמשך למשנה שלפניו אלא לזו שלפני פניו.

התוס' (ק"ז ב) אמרו : "ואי האי וכן אנפחת העליה דלעיל קאי אמאי הפסיק ביניהם
 ולא הסמיכם", אבל בתוס' ר"פ כ"י ברלין : "ור"י בר נתן מוקי לה בשוכר ומשכיר
 וקאי לעיל אפלוגתא דר' יוסי ורבנן וא"ת למה הפסיק בפלוגתא דר' יהודה ורבנן י"ל
 ששונה תחילה כל המחלוקת ואח"כ [ענין דומה לזה] של ר' יוסי ורבנן, ובדין דליתני
 פלוגתא [דר' יהודה] ורבנן מקמי של ר' יוסי ורבנן אלא פלוגתא (של ר' יוסי ורבנן) אלא
 פלוגתא [דר' יוסי ורבנן] נשנית תחילה ולא זזה ממקומה".

ואמנם כן — לפני התוס' פ"א ב — ג היה תחילה מ"ג ואחריה מ"ב, שהרי היא שונה

תחילה בהלכה ב': הבית והעליה של שנים ורצו שנים שלא לבנות התחתון
 נוטל שני חלקים וכו', כמו בברייתא קיז סע"ב, וזו נשנתה למ"ג! אלא שבמשנתנו
 לקוחים מ"א, מ"ב ומ"ד (ומ"ו) ממקור אחד (ר' יוסי) ומ"ג — ממקור אחר (ר'
 יהודה?).

ועי' עוד להלן קי"ז סע"ב אצל "הכותל והאילן".

נפחתה העליה] בתוס' שם: ונפחתה המעזיבה.

"נפחתה", "נשקעה", ו"נכבשה" במקומה ונשברה, כמו "בית שנפחת וסיכך על גביו",
 סוכה פ"א מ"י, סורית פחת, מנדעית "בהת", (de Vogue) Florilegium, 364 שו'
 180—178: תיברית הרבה (= חרבה) ורצפית ("שפור שנרצף") קאשתה ובהתית
 קמאנה ("אשפתו").

בארבעה] טפחים, אבל בכ"י מ' כאן וקי"ח א': בארבע אמות, ובכ"י פ' ור' א'
 כאן: בארבע, אבל בדף קיח א' בפ' ור' ב': בארבעה, ואינו נמצא בראשונים, אלא דאין
 סברא לומר שמפני חור של ד' טפחים ירד למטה, אבל גם "בארבע" שאמות הן,
 רחוק. ובירוש' כאן: תני נפחת מקום התנור יורד למטה, מקום הכירה יורד למטה.
 ועי' ב"ב פ"ב מ"ב: לא יעמיד אדם הנור וכו' היה מעמיד בעלייה צריך שיהא תחתיו
 מעזיבה ג' טפחים ובכירה טפח.

דאמר ליה עלייה וכו'] בתנאים כאלה שבע"פ ובשטר דרשו חכמים "לשון הדיוט".
 אני מוכר לך] בכ"י וברי"ף וברא"ש משכיר, ובירוש' לה"ד: אמר ר' לעזר
 מעשה בדלית אחת שהיתה מודלה על פרסיקו של חבירו ונפסח הפרסק וכו' א"ל ר'
 יוחנן ולא מתניתא היא וכן בית הבד וכו', ונראה איפוא דבשותפין או ביורשין מיירי.

קיז א

לאפקינן] ה' לאפוקן (כלומר: לאפוקי יתי), וכן רי"ף: דאפוקן; מ' ור' א' וב': דאפקן,
 והנכון: אדעתא דאפוקן ("אדעתא דהכי").

דרך פתחים משתמש או דרך גגין וכו'] בירוש' שם ה"ב: אלא דו אמר ליה עביד לך
 סולם דלא תיהוי עליל ונפיק גו ביתי, ודלא כבבלי, ד"את"ל" הלכה היא.

קינים וסנאין וסטיני א"ר שב"ל לוחים] "קינים" = קיני דעירובין ג' א': מאי
 אמל תרא ר' חמא בריה דרבה בר אבוה אמר קיני כי אתא רב דימי אמר אמרי
 במערבא פסקא דארוזא. μέλαθρον, "קורה". וזהו פי' תבת עצי גפר קנים תעשה את התבה
 (כלומר: קורות תעשה) וכפרת וגו' (בר' ו' יד), אבל מה ענין "מדור" בפסוק זה, המדבר
 מחומר הבנין?!

וסנאין] מסופק, בכ"י ר' א': קנים וסטאין יוסטני, ואפשר שנשתבש מן "יוסטני"
 הסמוך, וצריך למחקו לגמרי. או שפי' "סנאין" (כ"י ר' ב': וסנאין) כאן, כמו "הסינין
 (הסנין)" יוצאין מן הקרשים בברייתא דמלאכת המשכן, וכן בכלים פי"א מ"ו "יד"
 הקרש שנכנס לתוך חברו, וכן בקורות.

וסטינין] בכ"י ר' א', ר' ב' וה': יוסטני וכצ"ל, ובירוש' כאן: רבי יוסטא בשם ריש
 לקיש התחתון נותן תקרה ולוחים, ועי' בירוש' ב"ב פ"ח, טז ע"ב: רבי יוסטני
 הוה ליה עובדא וכו' קם קומי ריש לקיש וכו', הוא Justin, Justus.

(4) [ועי' משיכ ע"ז ב' MGWJ 69 עמ' 248/9.]

הנהו בי תרי דהוו דיירי חד עילאי וכו' כזה בב"ב ו' ב'.
 (למ"ד העליון וכו' מן המזיק) חסר בכ"י פ' וכן עיקר, דאמנתיתין קאי, ע"י רש"י.
 ותסברא ר' יוסי ורבנן לענין נזקין (פליגי והא) מ' פ', ר' א' וב' ורש"י: ורבנן
 [דהכא בהזיקא דתחתון פליגי אדרבה] לענין נזקין איפכא וכו', ובכ"י ה' בקיצור: ותסברא
 והא לענין נזקין איפכא וכו'.
 (אלמא) רבי יוסי סבר וכו' כי"מ: [והו"נ בה במאי קא מיפלגין] ר' יוסי סבר י' וכו'.
 — בב"ב יח ב: אלא לעולם ר' יוסי על הגניזק ס"ל וכו'. — ואשתמיט להו דר' יוסי בשם
 מנחם בנו אמר לה (ע"י חסדי דוד).
 בחזקת תקרה קמיפלגין ע"י קא ב: משכיר חייב וכו' לחזקת תקרה,
 לסמוך לו קורה. וצ"ל בכולן: חזקת תקרה, וצ"ל: ואשווי גומות עליון בעי לאשווי,
 (רי"ף וכן כ"י ה' ר' א' וב').

משנה ג

יציאותיו כמו "אם היציאה יתרה על השבח", שבב"ק (כאן בע"ב, ונשתבש), וכן
 "יציאות" השבת במובן "הוצאות"; וכן בארמית "נפקתא" (עז' ו ד, ח = יציאה), "Ausgabe",
 וכצ"ל בכולם.

יושב בבית] התוס' גרסי: ויושב בתוכה, וכ"ה בכ"י פ' ור' ב': ויושב בה, אבל
 הנכון כנו' שלנו: בבית. שנוח לו לאדם לשבת בדירת קבע שלו ואפי' היא עליה
 מלשבת בדירת עראי של אחרים ואפי' היא בית.

רש"י ד"ה א"ר יהודה מורכב משני פירושים של רש"י: א) דאם אין נותן לו שכר
 מחזי כרבית (וצ"ל: "א"כ אף בעל העלייה זו כשהוא חוזר [ונוטל] מעותיו מזה שהוא
 דר בתוך שלו צריך להעלות שכר ואי לא מחזי כרבית", אבל בנמ"י העתיק כבר רש"י שלנו).
 (וב) הוא הפי' שהביא תוס' ר"פ כ"י: לכ"נ פי' אחר שפ"ה משום דאית ליה זה נהנה
 וזה לא חסר חייב (ופי' רש"י שברי"ף הוא בעיקרו הפי' השני, אלא שנוסף גם בו:
 דאי לא מחזי כרבית).

ק"ז ב

שנה (לנו) ליתא בכ"י מ' ופ', אבל כזה גם בירוש' כתובות פ"ד כט ע"א: לא את הוא
 ששניתה לנו (ר"נ לרבי), שבת קיב ב: רבי (ר' יוחנן לחזקיה) שנית לנו (כלים פכ"ו
 מ"ב): סנדל, מעילה ז' א': בעא מיניה ר' יוסי מר' יוחנן וכו' א"ל ר' זירא כבר שנית לנו
 (חולין פ"ט מ"א!) אלל.

(הוי) [ליה] אסמכתא ושמעינן ליה לר' יהודה דאמר) [אסמכתא] לאן וכן ר' א' וב' ופ'.
 רש"י: ה"כ אשמועינן הכי ואין זה לשון הגמרא, אבל בכ"י מ': [קסבר ר"י אסמכתא היא
 ואסמכתא] לא קני [ותו לא מיד]. ובכ"י ה': [ואידך משום דקסבר אסמכתא] לא קניא,
 והשאר ליתא.

אלא משום דאיכא שחרוריתא ע"פ הבבלי ב"ק כ א.
 לצבוע וכו' ע"פ ב"ק ב.

(5) וכ"ה בכ"י ה' ור' ב' ור' א' — ושם: קמפלגי [ר' יוסי ורבנן].

ומי שפרע וכו'] ע"פ ב"ב קסח א, ור' אמי אמר שם: וכי מאחר שר' יוחנן מלמדנו פעם ראשונה ושניה הלכה כר' יוסי וכו', אלא שפי' הגמרא שם דקמפלגי באסמכתא אינו מוכרח להיות לפי דעת ר' יוחנן, שאחריו שם.

תחתון הבא וכו'] כזה בתוס' ב"מ פ"ח לב—לג לענין משכיר.

אין לו לא וכו'] בכ"י: אין לו [לבנות] לא וכו', וכזה בתוס'.

(תניא אין לו לזה ולא לזה) וכו' כלום] בכ"י ר' א', פ' ורי"ף: מאי [תניא] אין לבעל העליה וכו'. ה': [איבעיא להו] אין לו לא לזה ולא לזה מאי [ת"ש דתניא] אין: למחיקתו של הרש"ל אין כל יסוד.

בה"ג ד"ו אחרי מימרא דעולא תיכף: אין לו לא לזה ולא לזה אין לו לבעל העליה בקרקע כלום. תניא ר' נתן וכו', ואפשר לפי זה שכל-זה עדיין מדברי עולא הוא. אבל רחוק הוא.

תניא ר"ג וכו'] בתוס' סתם: ורצו שנים שלא לבנות התחתון נוטל וכו'.

משנה ד

וכן בית הבד וכו'] כבר אמרתי, ש"וכן" זה נמשך למ"ב ובאחין ושותפין עסקינן. וגינה אחת [כ"י ה' ור' וב' וירוש' ורי"ף: וגינת אחר, כלומר: גינה של איש אחר.

הכותל והאילן וכו'] בכ"י ר' א': הכותל והאילן, מי שהיה וכו', השוכר את הפועל, הן משניות בפ"ע וסדורות כ"א במקומה.

הכותל והאילן וכו'] אין מקומו כאן אלא בב"ק פ"ג מ"ב, אלא משום דאיירי בנפילה דגפלה הבית הסמיכו לכאן, ונכנסו בתוך הוספה זו של מ"ד סעיף ב' עד מ"ה — משנה ה' סעיף א' וב': מי שהיה כותלו וכו' (דאיירי בנפילה, ואגב לו: השוכר את הפועל, והמשך של מ"ד סעיף א' — הוא מ"ו: שתי גנות וכו'.

משנה ה' סעיף ג': המוציא זבל וכו' (ק"ח רע"ב), מקביל לב"ק פ"ג מ"ג — ומקור אחר הוא, "ומתני' דב"מ דלא כר' יהודה" (בבלי ק"ח ב) ודלא כר' שמעון (ע"י תוס' שם פ"א ס: רש"א וכו' בתוך שלשה ימים פטור וכו', ובבלי שם).

ק"ח א

השוכר וכו' טול מה שעשית בשכרך] ע"י כזה תוס' ב"מ פ"ז ד.

בארבעה] בכ"י מ' גם כאן: בארבע. ג"ל שסתם התלמוד העביר פלוגתא דרב ושמאל גם למשנה זו, והצריכותא היא צריכותא דרבנן סבוראי.

א"ר יוחנן שלשים יום] בירוש' כאן, יב ע"ג: רבי הושעיה אמר שלשים יום, אבל בירוש' ב"ק פ"ג ע"ג: תני רבי הושעיה, וכ"ה בתוס' ב"מ פ"א ז וב"ק פ"ב ה: וכמה הוא זמן אין פחות משלשים יום.

כאן בהבטה] בכ"י ופ' בכל הסוגיא: חבטה, וכ"ה באו"ז סי' שפב: כאן בחבטה, ובאמת אין הבטה כלל לשון המשנה אלא שבניגוד ל"הגבהה" אמרו "חבטה"י, וכל שאינו "הגבהה" — חבטה הוא, וגם שמירה בכלל זה ונשתבש — הבטה?

6 ע"י רש"י: כששכרו למלאכת הבטה לשמור או להשליך מעליה לארץ, אבל באו"ז שם העתיק: למלאכת חבטה.

בערוך מביא שתי הנוסחאות: הבטה — חבטה: כאן בהבטה פי' וכי' פ"א יש מי שגורס חבטה מלשון חיבוט והוא נפילה על דבר המופקר שהוא חשוב כמצאיה וכי' ותנא דסבר חבטה בהפקר לא קנה סבר לה כי הא דתנן ראה המצאיה ונפל לו עליה ובא אחר והחזיק בה זה שהחזיק בה זכה בה וכי'.

דתנן שומרי ספיחי שביעית] כ"מ: דתניא. בכ"י: ספחים בשביעית, ספיחים בשביעית גם במשנה שקלים פ"ד מ"א. ספחים, גם במשנה בכמה כ"י, וכן בירוש', אף שהיחיד "ספיח"⁷.

והכא חיישינן וכי' בירוש' שקלים שם מז' סע"ד נראה דבמסירה לציבור ואם הוא "משתנה מקרבן יחיד לקרבן ציבור" פליגי, ודלא כדאמא רבין בשם ר' יוחנן. ארבע זוזין רגיל בבבלי, כמו ע"ז מט"א: שקיל ארבע זוזי שדי בנהרא ועוד: גטין יג א: שקיל ארבעה זוזי מישראל פסול ליה. ועי' לעיל ע"א: דאיכא דמיגר בארבע זוזי.

ק"ח ב

אין באין משל וכי' בכ"י: אין [תמידין ומוספין] באין, וכ"ה ברש"י, עי' שם. וע"פ פשט המשנה דוחק הוא.

והתנן מודה ר' יהודה בנ"ח שהוא פטור מפני שהוא עושה ברשות] ובכ"י: והתנן ר' יהודה אומר בנ"ח פטור מפני שברשות; וכזה במסכת (מפני שהוא ברשות), וכ"ה בבב"ל (מפני שהוא ברשות), ובכ"י ה': והאנן תנן ר' יהודה אומר בנ"ח פטור מפני שהוא ברשות; במשנתנו שם ספ"ז: ר"א בנ"ח פטור, אבל בתוס' פ"ז כח: בנ"ח פטור מפני שהניח ברשות, וצרפו משנה וברייתא, ובירוש' ס"פ הכונס (ה ע"ג): תני ר' יודן [אומר] בנר חנוכה פטור מפני שהוא רשות.

אלא מחזורתא מתני' וכי' בבב"ק שם: אר"נ מתני' שלא בשעת הוצאת זבלים ור"י היא, רב אשי אמר וכי', ועי' תוס' כאן. ונראה דסוגיות מוחלפות הן. לאדריכל אדריכל] לארדיכל ארדיכל, כ"ה בכ"י וראשונים (עי' ד"ס).

ואם הניח אבן על הדימוס והזיקה] בכ"מ וה': [העלו] אבן ע"ג דימוס והזיקו כולן וכי', וכזה באו"ז; ובכ"י ר' ב': וכולן שהעלו וכי', וכזה בה"ג ורי"ף; בכ"י ר' א' (וכזה בפ'): וכולן שהניחו אבן על הדימוס ונפלה הזיקה חייבין לשלם (וכ"ה ברש"י) ל"א העלום על גבי דימוס ונפלה כולן חייבין.

ובתוס' יש כאן שתי ברייתות, פי"א ה': מביא אדם את אבניו ומפרקן על פתח ביתו ברשות הרבים להעלותן לראש הדימוס וכי' (1) מסרן לגמל וכי' הסבל חייב העלן (צ"ל, העלון) לראש הדימוס ונפלו כולן חייבין. (2) מסרן גמל לסתת וכי' באבן הסבל חייב ישיבה ע"ג דימוס או שהיה מפקפק בה ונפלה ארדיכל חייב. אבל בירוש' בברייתא א': העלה ע"ג דימוס והיה מפקפק בה ונפלה הארדיכל חייב. מסרה הסתת לסבל וכי' עלתה וישיבה בדימוס ונפלה פטור.

מן הגזע ומן השרשין הרי אלו של בעל (הקרקע דברי ר"מ)] כ"י ה': בעל האילן, וכ"ה ברמב"ן: "משום דעיקרו מתוך אילנו של זה הוא יוצא ואינו יכול לעקור אילנו וכי' ור' יהודה סבר מן הגזע של בעל האילן דה"ל כענפין שלו שאם הגדילו לא

(7) ולהפך נזק — נזיקין, פסל — פסילים.

ישנה שעי' כן לקח. מן השרשים של [בעל] הקרקע וכו' שבכאן עיקר יניקת הכל מן הקרקע הוא ואין לו לזה בה אלא יניקת שרשי האילן הגדול שמכר לו בלבד.
 "והא דקאמרינן ותנן נמי גבי אילן כה"ג דתנן וכו' אינה משנה אלא מפני ששינו מקצתה בפרק המוכר את דקתני והיוצא מן הגזע שלו ומן השרשים של בע"ה רבי יהודה קתני לה. ודרישא ר"מ סיפא לאו ר"מ דקתני רישא רמ"א קנה קרקע ומ"ה אייתו בגמרא הך ברייתא בשם מתני' משום דבמתני' רמיה. וכן זו של ערלה אינה משנה ואטו לתא דהאיך אמרינן דתנך.

ק"ט א

ותנן נמי גבי ערלה כה"ג אילן היוצא מן הגזע ומן השרשין חייב בערלה] כ"י ה' ורמב"ן: פטור. ולמטה בגמרא: וצריכי וכו' בהא קאמר ר' (יהודה) משום דממונא אבל וכו' אימא מודי ליה לר' (מאיר) ואי וכו' ר"מ וכו'. — בכ"י ה' ורמב"ן: בהא קאמר מאיר משום דממונא אבל וכו' לר' יהודה וכו' בהא קאמר יהודה וכו' לר' מאיר. "ולא כדברי רש"י שמחק והגיה בדרי"מ מן הגזע ומן השרשים של בעל הקרקע וכן במתני' דערלה ועיקר גירסא דשמעתא ופירושא דיליה כדכתיבנא. והיינו דקאמרינן אבל ערלה דאיסורא אימא מודה ליה לר' יהודה אלמא ר"מ בערלה לקולא אזיל ופטור מן הערלה גרסינך.

אבל בתוס' ערלה (פ"א ד) תניא: ובין מן השרשים חייב בערלה ר' יהודה אומר העולה מן הגזע חייב ומן השרשים פטור!

אפריין] צ"ל: אפריין, ד"ו רפ"א, ועוד, כ"י מ', ר' א' (ול"א: אפריה, ערוך: אפריא, ועי' שם), ובכל הדפויי בגמרא וברש"י: אפריין, וזה שפ"י רש"י: חן שלנו ומה נשתבש: אפריין. פרסית āfarin, افرين.

לרבי שמעון] בקצת כ"י: לריש לקיש, עי' ד"ס, וכן פירושו בלי ספק.

ג. בבא בתרא

"בבא בתרא" דנזיקין. פרק השותפין נמשך לפרק "הבית והעליה של שנים שנפלו שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר" (תוס') והחלוקה היא, כמו שהזכרתי בפתיחתי לפרק הבית והעליה [= מבוא למשנה, במבואות לספרות התנאים עמ' 143—144]. ובתוס' מתחיל פרק השותפין — באמצע פי"א של ב"מ, פי"א ט: וכן היה ר' יהודה אומ' כבית תשעת חצאי קבין לזה וכבית תשעת חצאי קבין לזה וכו' (= ב"ב פ"א מ"ו). ג' בבי מסכת אחת היתה (וכן בכ"י של המשנה), ורב יוסף אומר: כולה נזיקין חדא מסכתא היא, ב"ק קב א, אבל לר"ה "תרי מסכתא" הם. וירוש' סוף ב"מ: כותל שבין שתי חצירות (י) ששייך לב"ב (העיטור, חלוקת קרקעות).

בבבל היו הבבות חלוקות כבר ונחשבו כמסכות נפרדות (בתרי פסקא אמרין, ב"ק קב א), ולא עוד אלא שהגמרא של שלש הבבות לא נתחבר בישיבה אחת אלא בישיבות שונות ומידי עורכים שונים, ולכן אנו מוצאים כמה "סוגיות מתחלפות" בין אחת לחברתה.

ובנוגע למשנת ב"ב אני מזכיר עוד הפעם, שכמה סתמי משניות של ב"ב הן — ר' יוסי.

פ"א מ"א: אלא אם רצה וכו' ועושה חזית מבחוץ לפיכך וכו' המקום והאבנים של — בתוס' ב"מ פ"א כב: ר' יוסי אומר היה שם אחד מעכב הופך את החזית אצלו לפיכך וכו' העצים והאבנים שלו (ועי' תוס' ד"ה כפיסין).

מ"ג (ב"ק כ"ע"ב): אמר ר' יוסי אם עמד וכו', וכולה ר' יוסי.

פ"ג מ"ד: שנים בראשונה וכו', תוס' פ"ב י (בבלי נו"ב): אמר ר' יוסי וכו' (כאביו וריב"נ ודלא כר"ע).

פ"ו מ"ז: דיני ציפורי — סוף ב"ב: א"ר ישמעאל. וכתובות פ"ה מ"ח: א"ר יוסי. — ר' ישמעאל בפ"ג מ"א עי' ספרי מביא לנוה"מ, ח"ב עמ' 1196.

ב"ב מדף קחא כנראה עריכה אחרת (י):

ח ע"א: כההוא דמי כלילא וכו' — מוחלפת, מדף קמג א: כי אתא ר' יצחק בר יוסף אמר ההוא דמי כלילא וכו'.

קנט ב: ההוא דאמר ליה לחבריה מכסי דבר סיסין וכו' — כפול מדף ל ע"א. ומוחלפת קלב א: ואר"נ הלכה כרשב"מ וקמ"ו ב': מאן תנא וכו' אר"נ רשב"מ היא (כלומר: ויחידא היא). ועי' תוס' קסא לפרק גט פשוט, שאין מקומו כאן.

פרק א'

ב ע"א

השותפין [šutapu, שותפא, סורית שותפא (שותף), משניות מנוקדות: שותפין ע"מ "עובר".

לעשות מחיצה] = "למעבד מחיצתא" בארמית, בלשון המקרא: לבנות חיצ (יחז' יג י), אבל כבר ישנן נקודות אחיזה גם במקרא: תעשה מלוכה (מ"א כא ז), ועוד, epešu šarrutu, ועי' בגמרא: כדאמרי אינשי תא נעביד פלוגתא.

מחיצה] ארמית-בבלית "מחיצתא", מקראית חיצ, שנמצא גם בשביעית פ"ג מ"ח, ארמית וסורית חיצא. חיצא, "כותל מבידיל", ומשקלה כמשקל "מדינה" (דין). מריבה, מליצה, משיקה (כל משימות שאתה משים), אף כאן מחיצה מן "חוצץ". אבל אפשר גם מן "חצץ", מקראית חֲצִץ (איוב כא כא), משנית: בית שחצצו בנסרים (אהל' פט"ו מ"ד), חוצץ (רגיל), חציצין ומחיצין (עירובין ד א), כי שני הפעלים "חוצץ" — "חצץ" הוראתם קרובה (הבדל, הפרד), ומשקלה לפיכך כמשקל מגלה (מגילה) מן "גלל", מחלה (חלל), מסכה (סבב), מזמה (זמם), וזוהי דעת בעל תורת חיים כאן, ועי' בגמרא. במשניות ד"ר: מחצה, וכן בגמרא בכ"י מ': ואימא מאי מחצה פלוגתא. וכן בס' השותפות לרשב"ח (ג"ק ח"ו 49): לעשות מחצה.

מחיצה — כותל] "מחיצה" אצל "כותל" גם עירובין פ"ח מ"ו: בור שבין שני חצירות אין ממלאין ממנו בשבת אא"כ עשו לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים וכו' אמר

(1) [ועי' להלן עמ' 269—270 ברשימת האמוראים הנזכרים במסכת זו בשני חלקיה].

(2) ברט, נומילוב, 261.

רבי יהודה לא תהא מחיצה גדולה מן הכותל שביניהן, ושם מ"ז: אמת המים שהיא עוברת בחצר וכו' ר' יהודה אומר כותל שעל גבה תדון משום מחיצה (= ברייתא) "משום דבר מבידיל". "מחיצה" במובן "הבדלה" אנו מוצאים בכ"מ, כמו קה"ר פ"א, ד' אות ג': מחצתי מחיצה שעשיתי בין העליונים לתחתונים שהעליונים קיימים והתחתונים מתים בעה"ז וכו', ב"ר פצ"ח יט: בעלי חצים — בעלי מחיצות, הוא "בעלי ("מרי") פלוגתא" שבתרגום (בראש' מט כג), "האחין השותפין"; ספרי נשא פיס' א: בא הכתוב ליתן להם את המחיצות (את ההבדלות בין קדושה לקדושה), ספרי זוטא ה ב: מכאן נתנו חכמים מחיצות ואמרו עשר קדושות הן וכו'.

ופירוש המשנה הוא איפוא: השותפין שרצו לעשות הבדלה ביניהן בונין וכו'. באמצע] מן "מצע" (ערבית مسح פסק) בארמית "מצעתא", כמו אצבע — בצעתא. — רש"י: זה נותן חצי מקום עובי הכותל וכן זה. פירש איפוא, "בונים את הכותל באמצע" לענין המקום, וכפשטא דגמרא ב"ב (כי איתרצאי לך באורא בתשמישתא לא איתרצאי לך), אבל לפי זה אין התוצאה של המשנה: לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם, מובנת, כיון שלא דברה המשנה עד כאן אלא ברוחב הכותל ולא בהוצאות הבנין. אבל בירוש' ובפי' ר"ג: לאמצע, כלומר "בין שניהם" (כלשון רש"י בד"ה לפיכך), כמו ב"ב פ"ט מ"ג ומ"ד (קמג ב, קמד ב), ועי' בכורות ב ב: כל זמן שיד נכרי באמצע (שיש לו שותפות כל שהוא בדבר).

גויל] "אבני דלא משפאן" הו' לו, כ"י ק' ופ': גביל. וכן ב"גויל" במובנו השני = "קלף", הנו' בירוש' מו"ק פ"ג, פג ע"ב בכ"י הגניזה (שרידי הירושלמי 203): גביל. וכוה בשרידי הירוש' ספ"ד דב"ק: אבו (= אוז), והוא המבטא הגלילי העממי, "גויל" מן "גלל", שממנו "גללא", "אבן" "Geröll", "Rollstein" (הופמן), ובנינו כמו "גויל" — "עולל" (מן עול, "עלל"), וגם "גויל" השני מן "גלל", "גליון", "מגילה".

כפיסין] "כפיסין — ארחי", חצי להבג. בחבקוק (ב יא): וכפיס מעץ יעננה (עי' תוס'), ובתענית יא א (חגיגה טז א) למדו מפסוק זה ש"אבני ביתו וקורות ביתו (וריהיט ביתו) מעידין עליו". "א"כ כפיס עץ הוא" (ריצב"א בשמ"ק), ותיירץ הרמב"ן וגליון התוס', ש"כפיס" הוא חתיכה בין של עץ ובין של אבן. והתוי"ט אומר: "לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד", וטרמיני הבנין נעים ונדים מחלק אחד לדומה לו (עי' בסמוך אצל "אורבי").

בב"מ קיז ב משמיה דעולא: תחתון הבא לשנות בגויל שומעין לו בגזית אין שומעין לו, בכפיסין שומעין לו, בלבינים אין שומעין לו, לסכך בארזים וכו'. ובתוס' עירובין פ"ט (ו) טו: מיעטה באבנים ובכפתים ובסולם הצורי, ושם טז צוק: באבנים ובכפ"ס (דפו' וכ"י ו': בכפתים), פ"י (ז) י: מיעטה באבנים ובכפ"ס ין, ושם פ"א (ח) ב צוק: ומיעטה באבנים ובכפ"ס (דפו' וכ"י ו': ובכפתים), ובירוש' עירובין רפ"ז כד ע"ב: תני בכל ממעטין באבנים ובלבנים ובסולם צורי: "לבינים" שבירוש' הוא איפוא במקום "כפיסין" ("כפתים")! ועי' כלים פ"כ מ"ד: כופת שקבעו בנדבך, ופי' הגאון: עץ עב מכורתו של קורה וכשבונים את הקיר בונים אבנים ונדבך עצים עבים וכו', כענין שנאמר (עזרא ו ד): נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת, ואומר (מ"א ו לו): שלשה טורי גזית וטור כרתות ארזים. ועי' מ"ב: אלא אם רצה וכו' לפיכך המקום

והאבנים, ומשנתנו ר' יוסי היא, תוס' ב"מ פ"א כב (יא): רבי יוסי אומר היה שם וכו' לפיכך אם נפל הכותל העצים והאבנים שלו, אבל "כותל" של משנתנו הוא — כותל אבנים ולבנים ולא של עצים. אבל "עצים" אלה מתאימים ל"כפיסים" במובן עץ, ור' יוסי שנה "כפיסין" במובן "עצים" עבים, בלשון הפסוק, אלא שנראה ש"כפיסין" קבל אח"כ גם מובן חצי-לבנה, ואפשר שהשתמש בו כבר רבי כן, ולכן שינה: המקום והאבנים; וחשב איפוא ר' יוסי חומר הבנין הטבעי ואח"כ העשוי, ולפי' לבנה, חשבה המשנה תחילה הכותל הרחב ואח"כ הצר. גויל — גזית — כפיסין — לבינין, אף ע"פ ש"כפיס" — חצי לבנה.

כ"י ברלין Qu. 568: כפסין — כפסים, לו וה"ג: כפיסין — כפסים, כ"י ברלין 567 וכ"י ק': קפסין, ד' פיד: קפיסין, וכן בגמרא ג' א—ב' בכל דפו"י: קפיסין. אבל שרש "כפס" ו"קפס" מובנם אחד בטורית: אסר, קשר, חבר, הדק; "קפיס" הוא איפוא רק התמונה הארמית הגלילית.

וכן בגינה מקום שנהגו לגדור (מחייבין אותו) בכ"י פרמא וק' וה' ולירמא ליתא "מחייבין אותו", ובצדק. כ"י ברלין 567 וירוש' [יגדור], בכ"י ה' גולדשמידט: מחייבין אותו [לגדור], ר"א: ס"א גודרין (וזה רגיל כמו "לבנות — בונין"; לעשות — עושין, למכור — מוכרין, לאכול — אוכלין [פסחים פ"ד], לזון — יזון [ב"מ פ"ז מ"א], לקצור — יקצור [פ"ט מ"א], ועוד).

והנה הבבלי (ד א) כבר נסתפק בפ' המשנה והקשה: הא גופה קשיא אמרת וכו' מחייבין אותו הא סתמא וכו' אימא סיפא וכו' (ועי' מש"כ בגמרא).

"מחייבין אותו" הוא פירוש שנוסף ע"פ נוסח הגמרא שאצ לנו, שאינו שם רק פרפרזה ופירוש של המשנה, ואינו מעיקר המשנה. אבל פירושו של רבא, שסתם גינה כמקום שנהגו לגדור הוא וכו', הוא דוחק ע"פ הפשט. אמנם אפשר היה לפרש "מקום שנהגו לגדור" כמאמר מוסגר: וכן בגינה, (שהיא) מקום שנהגו לגדור, אבל "בבקעה", (שהיא) מקום שנהגו שלא לגדור, אין מחייבין אותו. כפירושו של רבא. אבל אין זה לשון המשנה ולא דרכה, שכן תמיד "מקום ש—" מושך אחריו משפט הנסמך לו (כמו "מקום אשר", "אתר ד—"), וכן שנינו במשנתנו "מקום שנהגו לבנות גויל וכו' בונין"! ואם כדברי רבא היתה המשנה שונה: וכן בגינה מפני שנהגו!

פשוטה של המשנה היא איפוא לא סתם גינה כ"א דוקא במקום שנהגו לגדור, והיה צ"ל אפוא: וכן בגינה במקום שנהגו (לגדור), חוץ מקושיית הגמרא. ועוד שבברייתא בירושלמי (יב ע"ד), תניא: תני בגינה בין מקום שנהגו לגדור בין מקום שנהגו שלא לגדור כופין אבל בבקעה מקום שנהגו לגדור כופין, שלא לגדור אין כופין. וברייתא זו דלא כרבא ע"פ פשוטו של התלמוד, דאילו לרבא מקום שנהגו בפירוש שלא לגדור אין מחייבין אותו (רא"ש), אלא שהרמב"ם בפ' המשניות פירש: מי שמכר גינה סתם ולא זכר שהיא מעורבת עם גינה פלונית מחייבין ללוקח לעשות מחיצת הגדר ואפי' במקום שנהגו שלא לגדור וכו' (וכ"כ במ"ת, שכנים פ"ב), ואין ספק שדחק לפרש "סתם" של הגמרא — "שלא פירש שהיא מעורבת עם גינת חברי", כדי להשוותו עם הירוש'.

אלא שמתני' אינה מתפרשת כפשוטה לא כרבא ולא כברייתא דפליגא אמתני' ("תני" כזה רגיל בירוש', וכן בבבלי "תנא" — ו"תנא דידן" אחריו רגיל). אין ספק עליכן, שבמשנה הראשונה (משנת ר' יוסי?), שהיתה לפני הברייתא, לא

היה כתוב אלא: וכן בגינה. אבל בבקעה במקום שנהגו וכו', ועל פיה פירשה הברייתא מה שפירשה.

„מקום שנהגו לגדור“ היא אפוא הוספת רבי שלא היתה דעתו כדעת הברייתא, והוסיף „מקום שנהגו לגדור“, ועי' זה נתקלקל קישור־המשפטים של המשנה. ואפשר אפי' שהיא הוספה בבליית בדור שלפני אביי ורבא.

וצריך להזכיר כאן (עי' מ"מ לרמב"ם שם ותוי"ט) גם משנת בית כור (ב"ב פ"ז מ"ד): חציה (של „שדה“) בדרום אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חציה בדרום והוא מקבל (ס"א: ומקבל) מקום הגדר וכו', הרמב"ם והרע"ב פירשו: ומקבל עליו הלוקח (הרשב"ם: המוכר); ובאמת „שדה“ שנינו ו„בבקעה“ מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו, לפי' רבא סתם בקעה כמקום שנהגו שלא לגדור, אלא שע"פ הפשט סתם בקעה מחייבין אותו חוץ ממקום שנהגו שלא לגדור.

אלא אם רצה כונס וכו' [ר' יוסי היא, כמו שהעירותי.

חזית] מן „חזה“ ע"מ „גזית“ מן „גזה“. וכן פרה פ"ג מ"ז, ופי' הגאון: פניה של מערכה ומראיתה וכו' (= רש"י למטה ד' א'). ועי' גינצבורג Tamid, 202, שמפרש „חזית“ שלנו מן „חזו“ בסורית, „חתך“, ו„קדד“.

גמרא

גודא [כותל] וגם „שפת הים“ בבבלי; ראב"ד כאן (שמ"ק) מלשון על כל גדותיו (גְּדָה, גְּדִיָּה). תרגום: גדריה (תהל' פ"ג): גוֹךְא (בדפו' גודרהא, כ"י: גדירהא) (ערוך); גדר (סב ד): גודא (כ"י: גודרא), קהלי' יח. כ"מ כאן ולמטה: גידא, וכן בסנה' זא בכ"מ ד' שונצ' תג"ק בסופו, יד רמ"ה, ע"י ד"ר ואה"ת, וכן חגיגה טו א כ"י מ' ב' ואה"ת. סורית־חדשה גויךא, ר' גויךנא וגויךנא. „Wände“³).

כדתנן מחיצת הכרם וכו' [בכלאים פ"ד מ"ד תנן: מחיצת הקנים אם אין בין קנה לחברו שלשה טפחים וכו' הרי זו כמחיצה. גדר שנפרץ עד עשר אמות וכו' נפרצו בו פרצות הרבה, אם העומד מרובה על הפרוץ מותר וכו'. ועלה תניא בתוס' כלאים פ"ג ג: מחיצת הכרם שנפרצה וכו' [אם] גדרה ונפרצה אומרים לו גדור נתיאש הימנה הרי וכו'.

„מחיצה“ נזכרת כ"פ במשנה י). חוץ מזו שהזכרנו כאן ולמעלה, למשל, עירובין פ"א מ"י: כל מחיצה שאינה של שתי ערב אינה מחיצה, פ"ב מ"ד, פ"ח מ"ח ופי' מ"ט. ואומר הרמב"ן שחביבה לו לתלמוד ברייתא זו מפני הענין החשוב שאנו לומדים ממנו „דינא דגנפ"י“ החשוב להרמב"ן! הרש"ש מקריב את הדבר יותר (אף שנעלמו ממנו דברי הרמב"ן), שאפשר שעסקו באותו מעמד בברייתא זו לענין שהובא בב"ק ק ע"א לכן הביאוה לדוגמא. ובאמת הלא הגמרא עוסקת בענין „גרמא“ גם בפרק הסמוך, ועי' זה נזכר התלמוד לפי־שעה, בברייתא זו.

כדתנן [כן גם בכל כתבי־היד⁴], ר"ג, רש"י, אר"ז ועוד. והתוס' הוא שהגיהו כאן ובב"ק ק ע"א „תניא“ במקום „תנן“. ובב"ק ק ע"א הגו' בכ"מ ועוד: אלא הא ר"מ דתנן מחיצת

(3) גלדקה ע"מ 14 ועמ' 137.

(4) כמו שתמה כבר הרמב"ן ועי' גם רש"ש ורמ"ש בהגהותיהם.

(5) חוץ מכ"י פלי' כאן: כדתני, אבל למטה: כדתנן.

וכו' ומני ר' מאיר היא, ובראב"ן (צ"ע): דתנן וכו' ומני ר' מאיר דסתם משנה ר' מאיר! (פ"ז מ"ד). ר"ת אומר כאן שסמך התלמוד על משנת כלאים (פ"ז מ"ד) המסכת את גפנו ע"ג תבואתו של חברו ה"ז קדש וחייב באחריותו. דהיא ר"מ, "דע"כ ברייתא ר"מ היא דאי ר' יוסי ור' שמעון הא אינהו סבירא להו דאינו אוסר" (מהר"ם). אבל כיוצא בזה בגטין נד א. ת"ש (לר"מ דאמר קנסו שוגג אטו מזיד) דם שנטמא וזרק בשוגג הורצה במזיד לא הורצה, אמר לך ר"מ וכו'. וברייתא היא ("ת"ר") במנחות כה א ואעפ"כ פסיק מינה כאילו היתה סתם משנה = ר"מ. וכבר כתב רש"י שם: והוא הדין דמצי לשנויי הא מני ר' יהודה היא דלא קניס בדרבנן, דהא לאו סתם משנה היא אלא ברייתא היא במנחות בהקומץ רבה מיהו "ניחא ליה לשנויי דאפילו תימא ר' מאיר היא" (ועי' מנחות שם). והוא דוחק. אבל כיון ששנו את הברייתא סמוך למשנה (ז), חשבון לפעמים לאחת, כי באמת הרבה מהן, מן הברייתות האלה, היו נמצאות זו אצל זו במשנה שלפני רבי, במשנת ר' מאיר וכדומה, וכשקצר רבי את המשנה הישנה, נשארו אלו בתוס'. ועליכן חשבו לפעמים גם את התוס' כמשנת ר"מ. וכאן בכלאים התוס' סמוכה למשנה דפ"ז.

"דתנן" במקום "דתניא" רגיל הרבה בתלמוד, וכל ההגהות של הראשונים והאחרונים לא העלו כלום (פ).
ברייתא מפורסמת שהיו שונים בישיבות ("תנו רבנן") היו מביאים גם ב"תנן" ו"תנינא". ואין צורך להגיה.

שנפרצה אומר לו גזור [לסתום את הפרץ, כמו וקרא לך גזור פרץ (ישע' נח"ב)].

ב ב

וטעמא דרצו אבל לא רצון לעשות מחיצה אלא אמרו שדיו שחלקו של כל אחד מסוים וא"צ לגדר (כך פירשו ע"פ הפשט ולא כרש"י).
אלמא מנדעית אלמא ד, "עד ש" (מן "א — למא") ונתפתח בבבלי במובן: הרי ש". ואימא [מאי] מחיצה פלוגתא כדכתיב ותהי מחצת העדה (במ' לא מג) רמ"ה בכל הסוגיא: פלגותא, ולמטה בא"ד (כנוסחאתו) ביד רמ"ה: כדכתיב ותהי מחצת העדה מן הצאן (עי' ד"ס) ומתרגמינן פלגות כנישתא.
"פלוגתא" במובן "חילוק", מו"ק יד ב: ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא (פ), ורגיל במובן "מחלוקת". אבל בירוש' גם במובן "מחלוקת" — "פלגותא", "פלגוון", "פלגותא", כמו ירוש' עירובין פ"ט כה ע"ג: ארבע פלגוון, ירוש' פסח' פ"ג, לע"א: אתיין אילין פלגותא (קרי: פלגותא, וכצ"ל בנדרים פ"ה לט ע"ב) כאילין פלגותא (כ"ה בד"ר!). וכן מתרגם אונקלוס "מחצה" ו"מחצית": פלגותא. ונשתמשו בלשון אונקלוס, שעיקר לשונו ארמית א"י עתיקה. אע"פ שבבבלי: פלוגתא. בד"ר: מחצה (בלי יו"ד) וכן בכ"י מ' בגמרא: ואימא מאי מחצה (היו"ד השלמה) פלוגתא. ונראה שהיה כתוב אצלם "מחצה" (חסר יו"ד), והקריאה של "מחצה" (= מחיצה) לא היתה מסורה להם, וא"כ היה להם ספר משנה כתוב!

6) בהמכרע סי' ח: דתניא וכו' ומני ר' מאיר היא.

7) בספרא: מכאן אמרו = משנה וברייתא אחריה, וכן "תנן התם" בבבלי, "תמן תנינן" בירוש'.

8) [ובנושא זה, "תנן" ו"תניא", דן בהרחבה במבוא לנוסח המשנה, ח"ב, עמ' 814 ואילך].

9) חילוק בין גולד קורם הרגל לגולד ברגל.

ובנוגע לפירוש — כתב הרמ"ה: "וקא מיירי כגון שלא היה לאחד מהן חלק מסויים בחצר ונתרצו לעשות חלוקה בחצר כדי שיהא כל אחד מכיר חלקו". ותמיהני שלא הביא התלמוד ממקרא שלפניו. לא לו: ותהי נמחצָה חלק היצאים בצבא! אי הכי (האי שרצו) לעשות (מחיצה) לחצות מיבעי ליה. המוקף ליתא בכ"י מ' וה' ויד רמ"ה. וכתב הרמ"ה: "למה ליה למיתני לעשות דמשמע דבר שצריך מעשה בחצר כגון בנין וכיוצא בו לחצות בחצר מיבעי ליה כענין שנאמר וחצו את כספו (וגם באותו ענין. וחצית את המלקוה (במדבר לא כו), ושם מב: ומחצית בני ישראל אשר חצה משה!) וכלישנא דרבנן (ב"ק לד א) פחת שפחתתו מיתה קו צין בחי".

בנין אותה] כ"ה בכ"י ובדפוי"י וכצ"ל, ורש"ל הוא שהגיה אותו, אבל "מחיצה" נקיבה (ד"ס בהגהות).

במסיפס] ברמ"ה ובשמ"ק בשם הראב"ד: בפסיפס, בכ"י מ' למטה: בפסיפסין, וכאן בטעות: בפסיפסין.

ערוך ע' מסיפס: פי' הגאון כותל חלול שיש בו חלונות חלונות, ר"ח בעירובין עב א: פסיפס דארוזי¹⁰. בתוס' עירובין, פ"ז א (יא א): הרי שהיתה (החצר) חלוקה ועשויה כפסיפס (צ"ל: בפסיפס) אין כל אחד ואחד מכיר את שלו? בירוש' עירובין שם, כה ע"ב: הרי שהיתה החצר חלוקה ועשויה בפסיפסיות, ירוש' נדרים רפ"ה, לט ע"א: אם היתה חצר חלוקה פסיפס(ים) פס אף רבנין מודיי. במשנה מדות "פסיפסין" והוא תמונת הכפלה של "פס" — לוח (גם בפניקית: פס), כמו שהעיר כבר לוו אצל קרויס בע' פספס: מחיצה של פסיפס וקנים.

במסיפס בעלמא וכו'] וגויל וגזית דמתני' במקום שנהגו כך, אבל סתמא לא (עי' תוס' ד"ה הוה אמינא ורשב"א).

(בנין את הכותל) באמצע (וכו') (פשיטא¹¹) (עי' ד"ס, וכן רמ"ה). רמ"ה: "אי אמרת בשלמא מאי מחיצה פלגותא כיון דהאי רצו לאו אבניין קאי אלא אעיקר פלגותא קאי היינו דאיצטריך לאשמועינן דכיון דרצו לחלוק וחלקו בונין את הכותל באמצע בעל כרחן דהוק ראייה שמיה היוק, אלא אי אמרת מאי מחיצה גודא, ומאי רצו אבניין הכותל קאי וטעמא דרצו הא לא רצו לא צריכא למימר דכי רצו לבנותו באמצע בנו ליה באמצע".

אבל ברש"י ד' פיו' (מובא בד"ס) יש כאן: "תוס', בפר"ח גרסי' להאי פשיטא מהו דתימא (גרסי' ליה) אלישנא בתרא!

ובכן לא תלי הא בלישנא, אלא כדאסיק סוגיא פריך. סימן גינה וכו'] סימנים לסדר הת"ש, והוא ככל הסימנים שבש"ס מעשי הסבוראים.

ת"ש וכן בגינה] ר"ג: בגינה מקום שנהגו לגדור, כ"ה' וגליון כ"י מ' ורמ"ה: בגינה מקום שנהגו לגדור מחייבין אותו.

[בקמותיה] כ"י מ': בקומחה, וכן בב"מ קז א בכ"י מ'¹² וביבמות פט ב בדפו': בקומתה, וכן בחולין ע"א: בקומתה.

¹⁰ עירובין ג א ופי' ר"ח שם "לוח ארו" = אמלתרא.

¹¹ ובכ"ה' ומ' ליתא כלל: בונין וכו' באמצע וכו'.

¹² ועי' תה"ג ליק סי' כה, הרכבי סי' שפג.

ודקארי לה מאי קארי לה] "כלו' המקשה שהיה מקשה קושיא זו אמאי מקשה לה" (ר"ג).
 רה"ג (תה"ג הרכבי סי' רכט): ובלשון ארמי, שאין עי"ן, הרבה: מאי איריא ודקא ארי לה
 מאי קא ארי לה, ארייה לגויזיה...". "לשון עירוי", "תלוי" (13): "מי שתלה זה בזה והקשה
 למה תלה", "anknupfen", "zusammenstellen".
 סיפאן בכל כ"י ישנים ואצל הגאונים: סופא, וכן בירושלמי והוא עיקר, וע"י
 השפעת "רישא" נהיה גם "סיפא".

סיפא איצטריכא ליה וכו' [רש"י פי' מה שפי', ור"ג ורמ"ה מפרשים: "סופא איצטריכא
 ליה לאקשו"י מארבע אמות ולמעלה וכו' אי אמרת בשלמא משום היוק ראייה היינו
 דאין מחייבין אותו לבנותו אלא עד ד"א אלא אי אמרת משום דהוה התם כותל מעיקרא,
 מארבע אמות ולמעלה נמי ליחייביה כדהוה מעיקרא והמתרץ מתרץ כדמעיקרא אין משום
 היוק ראייה (!) ונפל שאני" (ר"ג): "והמתרץ מתרץ כדמעיקרא נפל שאני. והאי דאמר עד
 ד' אמות דבהכי הוא דין מחיצה ולא משום היוק ראייה". ופירושו של רש"י
 דוחק.

ת"ש אין חולקין וכו' מאי לאו בכותל] משום דכולה מתני' קתני כותל ועלה תני הא
 יש בה ד"א חולקין וכו' (רמב"ן).

ת"ש החלונות וכו' [הרמב"ן מקשה (ב ב ד"ה אלמא) ממשנה דלקמן פ"ג (נט ב):
 לא יפתח אדם חלונותיו לחצר השותפין, ותירץ: איכא למימר דסד"א ה"מ מבית לבית
 ומבית לחצר דכיון דקביעא בבית לא מצי האיך לאשתמושי כלל בחצר אבל מחצר לחצר
 קס"ד דלא שמיה היוק (!) ולקמן דאקשי' מיהא דתנן החלונות וכו' משום דהויא לה כותל
 כעין חצר דלא קביע תשמישתיה וגריע נמי מחצר וכו'.

תוס' ד"ה שאני התם. תימה אמאי לא מייתי דמתניא וכו' [הרמב"ן שם מתרץ: ומשמע
 לי דההיא ברייתא לא שמייע להו כדלא שמייע ליה לרב הונא דפליג עליה
 דאילו שמייע ליה הוה מקבל לה א"נ הוה דחי לה במחיצה עשרה ומשום נתפס עליו כגנב
 וכו'. ומאביי (ו ב) שני בתים בשני צדי רה"ר לא פריך דאחרון הוא והוא סבר דשמיה היוק
 (רמב"ן). ול"נ דגמרא זו קדמה לאביי, וראיה דסתם גמרא "שקנו מידו ברוחות"
 קדמה לרב אשי!

סליקת ואתית] כצ"ל (= סליקת ואתית). כ"י פ': דקא אתית וסליקת, כ"מ וה' ורש"י:
 קאתית, רש"י ו ע"ב: דסליקת דאיצטנע.

ג א

משנתנו כשאין בה דין חלוקה] בירוש' ריש פרקין, מניח כדבר ברור ופשוט שמשנתנו
 באין בה דין חלוקה ופריך מהא דתנן "אין חולקין את החצר" וכו', ומשני שכאן ברצו.
 כי רצו פליגי] צ"ל: פקגי (רמ"ה), אבל השוה "פליגי" = חלוקים עליו במקום
 פליגי = חולקים.

במאי אוקימתא וכו' [ע' תוס'. אבל בכ"י מ' וה' ור' חסר עד "כי רצו" וכו'. וזה הלשון
 הראשון שבדפוסים. ע' בסמוך.

רב אשי אמר] "שתי אוקמתות הן ואין חידוש ביניהן ובעלי הגמ' סדרום שניהם בגמ'
 לרווחא דמילתא" (רשב"א בשם י"מ).

(13) וע' ספרי מבוא לנוסח המשנה עמ' 11.

(ל"א) וכי רצון ליתא בדפוויי והוגה בד"ח בטעות ע"פ הגהת מהרש"ל, אבל הוא הגיה:
[ל"א] אדאשמעינן, וכי' בד' לובלין שלי".

כגון שהלך זה בתוך שלו והחזיק וכו' כי"י: שהלך זה בעצמו והחזיק וכו', רמ"ה: "זה בעצמו והחזיק בתוך שלו". רש"י: רפק ביה פורתא (ב"ב נד ב), ר"ג: דנעל גדר ופרץ (מב א), אבל "הילוך" אינו מועיל כלום (ב"ב ק ע"א). אבל עי' ב"מ יד ב (ב"ק ט א): עד שלא החזיק בה יכול לחזור וכו' מאימתי היא חזקה מכי דייש אמצרי (רש"י: מתקן גבולי השדה ומגביהם!) ועי' תוס' בב"ק ורא"ש ואו"ז בב"מ שם (משמע רמיסה בעלמא), ועי' רמב"ם בפי' המשנה: "כגון שהחזיק בקרקע ברגלו". והעיקר ש"חזקה" שהיא במקום קנין דיה בהליכה ורמיסה על הגבולים או בחלקו.

כמדות גזית (וגו') בכל הכ"י ובד' לובלין: גזית מגוררות במגרה מבית ומחוץ. וכצ"ל כי עיקר הלימוד מכאן הוא.

ארחי = "ארחא" בסורית. arhu באשורית.

רבה בריה דרבא צ"ל כבכ"י וכדלקמן: רב אחא בריה דרב אוי"א (עי' ד"ס). רבה (רבא) בריה דרבא שהיה בן דורו של רב יוסף (שלח ליה) וזקן מרבא ואב"י אינו יכול "לומר" לרב אשי.

כדקאמרינן כפיסין וכו' אורבין ליתא בכ"י ר', ואיתא בגליון (ושם: מי לא אמרינן), ובכ"י מ' וה' [ופ'] חסר בצדק "לבינין ליבני".

כדקאמרינן גויל וכו' דקרנתא ליתא בג' כ"י, וגליון הוא.

מורשא דקרנתא רש"י: ראשי האבנים בולטות לחוץ וכו'; ערוך ע' גויל: אבנים שאינן מגוררות שיש להן כמין קרנות בולטות היינו מורשא דקרנתא. אבל "קרנתא" הן קרנות (זויות) האבן כמו בקרנתא ולופתא (ו א. עי' שם), בקרנתא (פסחים יב ב), כלומר ראשי קרנות האבנים, שאינן ישרות אלא בולטות ויוצאות.

והאי טפח יתירא לביני אורבין כאן "אורבא" הוא חצי נדבך (halbe Schicht), הסדר שלפנים או שלחוץ. וכן בב"מ מב א: אין להם שמירה אלא ביני אורבין. אבל בגטין סט ב: נטחיה ביני אורבין דביתא חדתא, ובשבת נ ע"ב סכינא דביני אורבין, "אורבא" הוא "נדבך", "Schicht".

הנוסח. בנוסחאות: אורבין, ר"ג כאן: ארבי; כ"י ה': ארכי (וגם: ירכי), רמ"ה: אראכי, כ"י ר' ורש"י ד' פי' ותמ"ש ד' ע"ב ד' פי' וכו': אורכי; ערוך: אדכי — וי"ג ארכי, כ"י מ', ד' פי' ונמק": ירכי, ה"ג ד"ב 373: אירכי.

בב"מ מב א בכ"י ה': אורכאי, ובכ"י פ' ור' א': אורכי, אבל בכ"י מ' ובראשונים שם, וכן בכל שאר המקומות, הנוסח: אורבין.

אורבין ר' מן אורבא (כמו לבנתא, לבני), מלה זרה שאולה מאשר-בבלית *ú-ru-ba-tu*, הנזכרת בקילבר אשור-בבלי אחרי *nadbaku* (1: *ur-ba-tu* 2) *libittu* (*arhu* 3) *aguru* (4) *nadbaku* (5) *urbatu* באידיאוגרם של "Doppelriegel" *seq.* *nadbaku* (tab. b^a) בתוספת ציון אחד מסופק. *urbatu* היא אפוא מין נדבך יי. וזה מתאים לאורבין.

המלה לא היתה ידועה, כנראה, בימים האחרונים (אפשר כבר בימי הגאונים) ונשתבשה ל"אורכי", "אראכי" (15), "אירכי", "ירכי" וכו'.

הני מילי בטינא אבל בריכסא בעי טפי (ואיכא דאמרי ה"מ בריכסא וכו') [ו"א"ד" וכו'] ליתא בכ"י ה' ופ' ודפוי"י והוסיפו רש"ל בד"ר, בוודאי ע"פ כ"י, וכן ליתא ביד רמ"ה ובנ"י (ונוסחא אחרת היא!), ונוסח משובש הוא.

ריכסא (כ"י ה': רכסא), רש"י: אבנים דקות וטיט, אבל יותר נכון פ"י ר"ג: אבל בריכסא היינו טיט חוצות שמגובל במים ועפר הואיל ואינו מדובק יפה בעי וודאי טפי מטפח. "ריכסא", "רכסא" הוא באמת "רפש" ו"טיט חוצות" וכן במנדעית "ראכסא", סידרא דיוהאנא ה' לידוברסקי 143, 10—9: "בליליא האזינאלה לנונא בראכסא", "בלילא אני רואה את הדג ברפש האגם", "im (Sumpf) Schlamm" (16) והשוה אש' riks. אמה טרַקְסִין (כך מנוקד במשניות כ"י ק') מדות פ"ד מ"ז. אמה שבין ההיכל לבין קודש הקדשים. בבלי יומא נא ב: ואיסתפקא להו לרבנן בקדושתיה אי כלפנים אי כלחוץ (17) ועבוד שתי פרוכות (יומא פ"ה מ"א). ושם נב א: א"ר נתן (כ"י ב' ו': יונתן) אמה טרקסין לא הכריעו בו חכמים אי כלפנים אי כלחוץ. מתקיף לה רבינא וכו'. וזוהי גם כוונת הירושלמי יומא פ"ה מב ע"ב (כלאים פ"ח לא ע"ג): מהו אמה טרקסין? ר' יונה בוצריא אמר טירקסון. מה מבפנים מבחוץ? (כלומר אם אמה טרקסין כלפנים הוא או כלחוץ?) אמר רבי יוסי מן מה דכתיב וכו' הדא אמרה מבפנים. אמר ליה רבי מנא והכתיב וכו' הוי מבחוץ (והדבר נשאר ספק). וכן בירוש' כלאים שם: ר' חייא בשם ר' יוחנן ששה ספיקות הן וכו'. רבי חמא בר עוקבא אמר ואמה טריקסון (כלומר שגם הוא ספק, והולך ומפרשו, אבל מפסיק בינתים בפירוש המלה, וכבירוש' יומא!). מהו (18) אמה טריקסין רבי יונה בוצריא אמר טריקסון. מה מבפנים וכו'. (באגור לר"ש גמע מירוש' כלאים: מהו טרקסון אמר ר' יונה בוצריא טירי אכסון! θύρα-ἄξων). דבר זה פשוט הוא מאד, אבל הוכרתי לפרשו מפני שטעו בו כבר הראשונים. ר"ח ביומא נא ב (ואחריו בערוך): והוא לשון יון פנים וחוף וכך מפורש בתלמוד א"י, וכן רש"י שם נב א: טרקסין לשון פנים וחוף הוא כך ראיתי בתלמוד ירושלמי (וזהו מה שהביאו התוס' כאן בשם "י"מ"). ואחרי הראשונים טעו כל מפרשי הירושלמי וכן לוי, יסטרוב וקרויס והמשיכו את המלים "מה מבפנים מבחוץ" למעלה ופירשוהו בניהותא. וע"י זה טעו ובקשו כאן אטימולוגיא של טעות (ר' יונא בוצריא שאל קומי ר' מנא, וא"א שר' יוסי ור' מנא ישיבו על דברים שלא שאל מהם. וגם אין זה דרך הירושלמי).

המלה לא נתבררה עדיין. ר' יונה פירשה: טירקסון, טריקסון, טירי אכסון, שהיתה ידועה בימיו. הנוסחאות שונות: טירקסין, טירכסין, טרכסין.

קרויס אחרי זכס: θρίγκος, Einfassung, Gehege, (Mauer), ואינה מתאימה ל"אמה טרקסין". אפשר: θύρασι, "draussen", (האחרון הזכיר גם קוהוט כאן, אבל הרכיבו עם מלה אחרת!) [foris, an der Tür, vor der Tür, וכאן במוכן Eingang, Turflügel (כמו)].

15) גלדקה, דקדוק לשון מנדעית: אורכי = עורכי, ערכי.

16) ולא כמו שתרגם לידוברסקי "Schuft", כנראה ע"פ לוי!

17) כ"י מ' ו': אי מבפנים אי מבחוץ.

רש"י ד"ה אגב תקרה ומעזיבה: ומעזיבה של טיח טרכסיד [כצ"ל וכ"ה בדפוי"י (ע"י ד"ס), ע"י ס"ע: לא יסוד אדם את ביתו בסיד וכו' עירב בו חול הרי זה טרכסיד].

דיקא נמי וכו' [ר"ג לא היה לו כנראה "דיקא נמי" זה ופי' פירוש מוטעה "בטפחים גדולים", כמנחות מא ב"י]. וע"י תוס'.

פשוטה של המשנה הוא הן בלא סידן ודקתני בעירובין "של שלשה טפחים" שיעורא דעירובין קמ"ל ולא לדיוקא, מכלל דאיכא זוטרתי.

א"ד משום פשיעותא וא"ד משום צלויי וכו' אי הכי אפי' בנו נמי וכו' [ומעשה ד"מרימר ומר זוטר"א כפשוטה הוא לא"ד משום צלויי (וע"י תוס', רשב"א בשמ"ק), והאי דא"ל רבינא לר"א וכו', כא"ד משום פשיעותא וכן סוגיא דהורדוס (וכמו שכתבו הראשונים)].

וחשוב הוא מאד שסוגיא דמגילה כו ב, כ"א"ד משום פשיעותא: רמי בר אבא הוה קא בני בי כנישתא הוה ההיא כנישתא עתיקא הוה בעי למיסתריה ולאטויי ליבני וכשורי מינה ועילוי להתם יתיב וקא מיבעיא ליה הא דר' חסדא וכו' התם משום פשיעותא כי האי גוונא ("שאין סתירתו אלא לבנינו של זה") מאי, אתא לקמיה דרב פפא ("פפא") ואסר ליה, לקמיה דרב הונא <בר תחליפא> ואסר ליה. וכיון שלא הביא הבבלי כאן מעשה זה ודאי שלא ידע אותה. עריכה אחרת!

מרימר ומ"ז סתרי ובנון כ"י ה': ומזבנו, ולנו' שלנו "ובנו" ב"פ הוא: כ"י מ': ובני. שריגי ליבנין] ע"י ביצה לא ב: הני לבני וכו' שרגינהו וכו'. ובסנהד' סד ב: שרנא דליבני. בנמ"י כאן: מסרגי לבני. ובכן: שרנא = מסרגי, שריגי, "מונחים סירוגים סירוגים, כדרך שורות הלבנים".

והדרי הודרי צ"ל: והרדי הורדי (כ"י ר': הרדי, הורדי), "הורדי" גם ו' א'. רש"י: קיברונש, "Dachsparren", chevrons, ערבית חד, חרדי, גאואליקי, מערב 52 غرفة محردة الحردية حياطة الحظيرة التي تشد على حائط من قصب عرماً تقول حردنا, تحريداً (v Bel. עמ' 16): حرید toiture en roseaux.

תיוהא] בכ"י ה': תיוהי (בכולם), ר"ג: רעוע או סדק, רש"י: ביקוע, ובד' פיו': חרדה. מתרגמי תיוהא (תיוהא, תיוהא בקצת דפרי), מן "תוה", תמה, הניקוד המקובל הוא: "תיוהא". והשוה סורית תח. טאח עפר תוחח.

דבר אשי חזא וכו' [בכ"י וראשונים: דמר בר רב אשי, וכצ"ל, אע"פ שאמרו בשבת יא א: אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא וכו', ובמגילה כו א: האי בי כנישתא דמתא מחסיא וכו' (שהביאם רמ"ש בהגהותיו), אין זה מוכיח כלום, שרב אשי היה סותר ביהכ"נ. וע"י ב"ק כא א: אמר מר בר רב אשי לדידי חזי לי ("שאינה") וכו'.

שפיכין] רש"י: שפכי (= שפכא). וע"י לקמן ו א: אחזיק לשפכי וכו'. ע"ד הענין השוה רמ"ש בהגהותיו ובצדק, תהל' קלב ג: אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי וגר.

ובבא בן בוטא היכי וכו' והאמר ר"ח וכו' [בכ"י ה' ור' ובד' פיו' ווינ': אי הכי

(18) ע"י הגאונים לטהרות עמ' 30 והערה 25.

(19) גלדקה, מנדעית, 60 = פרוקל 149.

בבא בן בוטא וכו', וכ"ה ביד רמ"ה, ומהרש"ל הוא שהגיהו, אבל בכ"י ה' ור' חסר גם "והאמר ר"ח וכו' אחריתא" וא"כ "אי הכי" נכון מאד. וכ"ה בר"ג: אי הכי דלא לסתור עוד דבני אחרינא בבא וכו'.

שמע ההוא גברא בת קלא דאמר וכו' שתי נוסחאות הן שנתערבו: א) ההוא גברא ב) בת קלא. בדפוי"י: שמעיה לההוא גברא דקאמר, בד' לובלין: שמעיה לבת קלא דקאמר, ע"י: שמע בת קלא, כ"י מ' ופ': שמע קלא דהוה קאמרה (ע"י ד"ס). נפלה מאיגרא לארעא ומתה] יוספוס (מלחמות ס"א פכ"ב ד—ה) מספר, שהורדוס צוה להמיתו, אם לא ישוב, ובשובו חשדה שזנתה עם יוסף, וצוה להרגה תיכף. א"ד בא עליה וכו'] יוספוס (שם פכ"ב ב' והלאה) מספר, שילדה לו ה' ילדים ג' בנים וב' בנות [אבל אם נפרש ששמש מתה ניחא].

אמרה כל מאן דאתי וכו'] בקידושין ע"ב אמר רב מתנא: הכי אמר שמואל כל דאמר מדבית חשמונאי מלכא קאתינא עבדא הוא (ע"כ מסר גם רב יהודה בשם שמואל) דלא אישתור מינייהו אלא ההיא רביתא דסלקא לאיגרא ורמיא קלא ואמרה כל דאמר מבית חשמונאי אנא עבדא היא נפלה מאיגרא ומיתא ("דלא אישתור וכו'"), פי' וליתא בכ"י מ'). ואגדה שלנו ע"פ שמואל.

טמנה שבע שנים וכו'] גם יוספוס שם פכ"ב ה' מספר: וכשוך חמתו התגברה אהבתו עוד הפעם ואש תאותו התלקחה בקרבו עד אשר מאן להאמין כי מתה מרים ובנוח עליו רוח עוצים היה מדבר אליה כדבר אל החיים וכו'.

"רביתא" דשפיוה דיבשא, גם סנהד' קטב באנשי סדום. המנהג לטמון את המת בדבש הוא מנהג בבלי, הירודוט (היסטוריה ס"א 119): את המתים הם שמים בדבש. מנהג זה הובילי הועבר באגדה לא"י.

"הא דטמנה — האי דטמנא] חסר בכ"י מ' ופ' וע"י ונכון, ואעיקר נישואיו קאי. [אע"פ ש"מעשה הורדוס" מוכיחים ששמש מתה, סנהד' סו ב: "אמר רבא". קם קטלינהו לכולהו רבנן] יוספוס, מלחמות ס"א פל"ג ו—ז מספר, שצוה לאלכסא ואשתו שלומית (אחותו) להמית את כל חשובי-העם שנאסרו בהיפודרום שביריחו, תיכף למותו, אבל הם הוציאו אותם תיכף אחרי מותו לחפשי. רדיפת-חכמים אחרת היא זו שעל דבר הנשר, שנהרגו אז יהודה בן צרופאי ומתתיהו בן מרגולית וארבעים מתלמידיהם. במגילת תענית פ"ט, נקרא: "שונא החכמים". ע"ד הריגת מורי-התורה מספר גם גיאורג' סינקול' (כרונגר' עמ' 595) 20).

ד א

א"ל וליהוי עשיר בעלמא וכו' ולא יהא אלא נשיא וכו'] נוס' הדפוסים משובש כאן, ובד' לובלין של"ו: אל תקלל עשיר א"ל והכתוב ונשיא בעמך לא תאור בעושה וכו', וכוזה בכ"י מ' וע"י וילקוט.

א"ל מסתפינא מיניה וכו'] צ"ל (כבכ"י מ', בהשואת שאר כ"י וד' לובלין ועוד): מסתפינא דילמא איכא אינש דשמע מלתא ואזיל ומודע ליה א"ל השתא מיהא ליכא אינש דאזל ואמר ליה דאנא ואת וכו' (וכעין הגהת הב"ח). דכתיב ונהרו אליו וכו'] בכ"י ר' וילקוט ואה"ת: והלכו גוים לאורך (ישע' ס ג) ונכון מאד.

20) ע"י זכס, בייטראגע, ח"ב 155—157.

עבדי בישא וכו' (בכ"י מ': עבד, ד' פיו: עבדא, וכ"ה בילקוט וע"י; פ': עבדת). הנכון כפי' אבא מארי ז"ל: העושים רעה נמלכים אחרי שעשו, ובירוש' כזה לענין אחר, ירוש' כתובות פ"ב, לה ע"ד: עבדין ותהיין²¹. רכא] כ"י ר' ריכא וכ"ה בילקוט, פרסית ישנה "Fürst", aryaka²², ופי' הגמרא מאוחר.

(אמרי) מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה (כ"י: מפואר) מימיו במאי בנייה (אמר רבה) באבני בישא וכו' [אמרי] חסר בכ"י מ' (ע"י וגליון פ': אמרו), ובכ"י פ' ליתא כלל "אמרי מי וכו' מימיו" (ונשלם בגליון), וכן ליתא באה"ת ובילקוט. — "אמר רבה" ליתא בכ"י וילקוט ואה"ת.

וכולו לקוח מסוכה נא: ב: ת"ר מי שלא ראה שמחת וכו' מי שלא ראה בהמ"ק בבנינו לא ראה בנין מפואר בעולם. מאי היא אמר אביי ואיתימא רב חסדא זה בנין הורדוס. במאי בנייה אמר רבא באבני בישא וכו' כאדותא דימא. והגנו רואים שהשתמש בתלמוד סוכה וקיצרו!

(אמר רבה) באבני בישא ומרמרא איכא דאמרי באבני כוחלא בישא ומרמרא] בסוכה ובכ"י פ': א"ד באבני בישא כוחלא ומרמרא, ובכ"י מ' רק כלשון שני. "אמר רבה" ליתא בכל כ"י.

אפיק שפה ועייל שפה] אה"ת: ספא, ועיקר, ועי' עוד ה' ב'. "ספיק" (ר') גם בירוש' שבת פ"ב, יג רע"ג: דעבד ספייין חייב משום בונה. סורית ספָה = "גדבך", ובבבלי (וירוש') בהבלעת הח', כמו מסותא, שותא (שוחתא) ועוד²³.

[אידותא] פ' אדוותא, וכן ר"ג, ערוך וע"י [אה"ת: כארוותא = כאדוותא], ובסוכה: אדוותא, אבל כ"י: אידותא, אשורית Wogenmasse, Flut, edû (דליטש 22) edû ša tamtūn אידוותא דימא. היחיד אדיא (כמו "רעיא") מנדעית עדיא, Flut ס"ר 9: וניהא יאמא מאיהון ולאית עדיא בגאואיהון. וכן בסורית עָדִיא, Flut (בניגוד Ebbe) מן "עדא" "עבר".

לנבוכד נצר וכו' על נבוכד נצר] בכ"י מ': לנבוכ' נצר ... על נבוכ' נצ', ובכ"י פ' לנבוכד נצר — על נבו' נצר, וכן נכתב תמיד בירוש' ד' ויניציא, כמו ברכות יג ע"א, שביעית ספ"ד, לה ע"ג, תענית פ"ד סט ע"ב ועוד, וכ"ה ברות רבה פ"ג ב בד"ו ופפד"מ וב"ר פל"ט יב בג' כ"י וילקוט, וכן ב"ר פמ"ב (פמ"א) ג' בד"ו וב' כ"י, וכן ב"ר לז' ד בד"ו ובכ"י אחדים, וכך בויק"ר פי"א ז בד"ו, ושם פי"ג ה' בד"ו ופפד"מ (ב"פ ופעם ב' קרא דדניאל ג יט), וכן רות רבה פתיחתא ושם האיש, ורשב"ג בשיריו "נבוכד", וכן מפרשים הרקמה ורשב"ח "נצרים" (ירמ' ד טז) — נבוכדנצר^{23א}.

ואמנם במס' סופרים פ"ה יא נחשב "נבוכדנצר" בין השמות שאין נחלקין, אבל בירוש' מגילה פ"א, עב רע"א לא נחשב נבוכדנצר ביניהם, ובכל אופן נראה גם ממס' סופרים שיש שחלקוהו לשנים.

וכתיב כולא מטא וכו' וכתיב וכו'] עי' סוטה כ ע"ב: ר' ישמעאל אומר י"ב חודש

21) כנו' ד' קושטא; בנוסחאות בסעות: עברין ידעין.

22) לח אצל קרויס בשם רא"ג ובריל.

23) ועי' משיכ בס' היובל לשחרץ 325.

23a) הרקמה 164 ורשב"ח באוצ"ס תרל"ט, 56.

ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר דכתיב להן מלכא וכו' וכתוב וכו' וכתוב וכו'. ובאה"ת ליתא וכתוב כולא וכו' תרי עשר וגו'.

לאתוין] = לאיתוין, אפעל של פ"א, וכן הרבה. (עי' ב"ר, תיאודר 496 שו" 4) : אכלת = איכלת, אכיל = איכיל, אתייה = אייתיה ועוד²⁴).

בהוצא] חוצא, בסורית *folios palmarum*.

ודפנא] *Lorbeerbaum*, δάφνη.

הא גופא קשיא אמרת וכו'] רמב"ן בשם ה"נוסחאות הישנות": אמרת וכן בגינה מקום שנהגו וכו' <מקום שנהגו אין> (וכן הביא בראש הדיבור) מקום שלא נהגו לא אימא סופא אבל בבקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו הא מקום שנהגו לגדור מחייבין אותו. <היינו גינה> (עי' בראש הדיבור). (ולפי גירסא זו לטעמיה אקשי ליה וכו' אפי' תימא דהאי וכו' שלא נהגו כלום כגון עיר חדשה אפי' הכי קשיא דהיינו גינה וכו'). והנה ע"פ נוסח זה א"א להוציא מכאן כלום בנוגע לנו' "מחייבין אותו", וגם בפסיקא חסר זה בכ"י, כאמור. ובדף ב ב — גמרא שהיא ישנה מאד — "ת"ש וכן בגינה", ותו לא (ר"ג: בגינה מקום שנהגו לגדור, כ"י ה': בגינה מקום שנהגו לגדור מחייבין אותו, וכן בגליון כ"י מ' ורמ"ה, — וזו וודאי תוספת שלא מעיקר התלמוד).

אמר אביי ה"ק וכן סתם גינה ובמקום וכו'] בכ"י, תוס' ורמב"ן: וכן בגינה סתם, מקום (הרמב"ן: ומקום) וכו'. והרמב"ן מביא עוד: ומקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו. פי' והכא גופא לא קשיא דכיון דגבי בקעה תנינהו לתרויהו ה"ק וכו' וסתם בקעה כמקום שנהגו לא לגדור וכו'.

א"ל רבא א"כ מאי אבל] וכן לקמן כב ב: והא מי שהיה כותלו וכו' קתני, סוטה יא א: הא וכן לענין הטובה קתני, סנהד' י ע"ב: והא עיבור קתני ועוד. אבל בפסחים מה ב: אביי בניגוד לר' יהודה.

א"כ מאי אבל] לפירש"י הקשה הרשב"א (עי' גם תוס') דהא גופא קשיא, וכתב: ושמא עדיפא מינה מקשי ליה. (אבל פי' הרשב"א השני דחוק וכן פי' הרא"ש). ונעביד מלגיון] אמתני' נמי פריך (דקתני "מבחוץ") אלא משהא שהי לה עד דפירשה רב הונא ויש כיוצא בה בתלמוד הרבה (רמב"ן).

עביד חבריה נמי מלבר] בכ"י: דילמא אתי חבריה ועביד מאבראי, וזהו גי' רש"י, שכ"ה ברש"י בדפו"י דיבור חדש: ועביד מאבראי, וצ"ל: כופה לצדו. תוס' ד"ה והא: דמצינן למימר היינו שבולט חוץ לחומה; רמב"ן: "שמא מבחוץ לחברו קאמר"!

שם בתוס': ותיובתא אינה וכו'] עי' גם רמב"ן. קבלה של גאונים ישנה היא, ש"קשיא" הוא דבר "תלוי", סתו"א: כל מקום שנאמר קשיא דבר תלוי הוא, ועי' רשב"ם ב"ב נב ב ד"ה קשיא, ורש"י סנהד' עב א ד"ה קשיא: קשיא מתני' לתרוצא וכו' ואיכא לשנויי בדוחקא וכו'. ועי' גם רשב"א ורא"ש ברכות כו ב בשם רה"ג (ועי' גם שארית יוסף כלל כד). ודברי הרשב"ם אינם, שהרי כאן הוא פירכה ממשנה, ולקמן כד ב — מברייטא, וכן ברכות כו ב ועוד וכן בסנהד' שם.

וכדאי להזכיר שהפסיקא היא רק "ועושה חזית", מבלי "מבחוץ"! (בכ"י מ' רק "אלא

(24) ועי' שליונגר 43.

אם רצה כונס") ובתוספתא. שהבאתי במשנה: הופך את החזית אצלו. ואפשר ד"קתני" — ברייתא היא! אבל איכ' הוה אמר: והא קתני (= תניא) ועושה חזית מבחוץ.

ד ב

נשעייה באמתא מלברן אפשר באמת הבנין?

דקפיל צ"ל: קפיל (ר"ג); כ"י ר' ונ"י: קליף, אבל בכ"י מ' וראשונים גם למטה: קיפולא. וכן למטה במקום "קליף", בכ"י: מקפיל ליה קפולא. "קפל — קלף" (25) (סוטה לו א: וקיפלו את האבנים).

סינופי יריכי] בכ"י וראשונים: סניפי דיכי (ה"ג: דכי), כ"י ר' ור"ג ואו"י (ד) סניף ליה דיכי (בר"ג: ריבי), וכן ראב"ד בשמ"ק (26).

אמר רבינא הכא בהוצי וכו'] בכ"י וראשונים: רבינא אמר סיפא אתאן (27) להוצא ולאפוקי וכו'. — וקשה לי דהא תנן בסיפא: לפיכך וכו' המקום והאבנים של שניהם. ואפשר דמיתורא דמתני' קא מייתי הוצי.

המקיף את חבירו משלש רוחותיו וגדר וכו'] "המקיף" בשדות "וגדר" בגדר, אבל "רוניא אקפיה" — בגדר הוא. עירובין פ"ב מ"ה: מוקפת גדר, וכך ירוש' עירובין כז ע"ג (= תוס') מוקפין חומה. ב"ב כד ב: שמקיפין אותה גנות ופרדיסין, עירובין נג ב: שמקיפין אותה גנות ופרדיסין.

וגדר את הראשונה ואת השניה וכו'] במשנה ה' לו, ירוש' כ"י פ' וק', בבבלי כ"י פ' וכן רמ"ה: גדר את. (ובכ"י ר': עמד וגדר ראשונה ושניה ושלישית). "גדר" פ' אס גדר וכו' אם עמד וכו'. ר"ג פירש: כגון שהיו לו למקיף ד' שדות וכו', אבל אנן תנן (וכן ר' יהונתן ונ"א) "משלש" רוחותיו! והכריחם לזה מפני שפירשו "אם עמד וגדר" — מקיף. וודאי שפירשו "המקיף" בגדר ופירושי קמפרש. נמקי': ואחר מכאן השניה וכן השלישית וכו' ואע"פ שהיה כבר פטור מן הראשונה וכן מן השניה וכן מן השלישית לא אמר ראשון ראשון הפסיד אלא כל שעמד וכו' פטור.

ר' יוסי אומר אם עמד וגדר וכו'] בכ"י מ' ור' ורי"ף ובגמרא ב"ק כ ב גם בדפוסים, וכאן בגמרא בכ"י מ': אם עמד ניקף (ועי' רש"י ותוס').

הבבלי בב"ק מפרשו אניקף, וכן כאן באיבעית אימא האחרון ללישנא אחרינא (עי' למטה וזו היתה גי' התוס'). ועל-פי-זה הוסיפו במשנה "ניקף" והוסיפוהו אפילו כאן בגמרא בציטט של המשנה אף שהוא נגד כל הלשונות שבגמרא כאן (28), שלכולן "עמד" מקיף הוא. וכן הירוש' מפרשה עמד "מקיף" (עי' למטה).

ולפי הנוסח העקרי: גדר את וכו' אם עמד וכו', וודאי מקיף הוא, שהרי כולה חד תנא הוא (עי' למטה), ופירושי קמפרש: המקיף וכו' [אם] גדר את וכו' אין מחייבין (אבל) אם עמד וגדר את הרביעית וכו'.

ומשנתנו אינה דומה אפוא למשנה הסמוכה "סמך לו כותל אחר מגלגלין עליו וכו'".

(25) ועי' עוקצין פ"ב מ"ה: ולסכל בבצים, והגאון שם: "לסכל ולקלף אחד הוא".

(26) והשוה ב"ב 589: דקתא בכה דפרדל איך שבוקא.

(27) "אתאך לדונמא, לקמן כ ב, כה ב.

(28) ורק לפי נר' אותם כ"י מ' ור' למטה הוא כאבע"א האחרון.

ויהיה כאן „עליו“ = „חבירו“ הנזכר לפני זה. וגם „עמד“ פירושו אחרי זמן! (וגם ראשונה ושניה וכו', לא בפעם אחת נגדרו ולכן חולקים).

בבבלי ב"ק כ ע"ב דפוסים וכ"י מ': אמר ר' יוסי, והוא הנוסח העקרי, וכולה ר' יוסי הוא²⁹, וניחא קושית הגמרא. וכבר כתבתי שגם משנה א' ר' יוסי היא. והנה לתלמוד מסכת בב"ב היה נז' אחר במשנה מלתלמוד מס' ב"ק (וכאלה עוד)! וגם זה שייך ל„סוגיות מתחלפות“, עי' למטה.

ובנוגע לפי „המקיף וכו' וגדר“ וכו', הקשה הרמב"ן על פירש"י מסוגיא דב"ק, שהרי לפירש"י אין זה „זה נהנה וזה לא חסר“ שהרי חסר הוא ע"י הניקף, שבשבילו הוא עושה את הגדר בינו לבין הניקף, ותו מאי קאמר שם „את קא גרמת לי היקיפא יתירא“, והרי הוא גורם לו כל ההיקף. „ועיקר הפי' שעל הגדר החיצון שבין המקיף ור"ה הדברים אמורים ולא משום היזק ראייה אלא משום שן וזה שאמרו לדידי סגי לי בנטורא בר זוזא. וזה שאמרו את גרמת לי היקיפא יתירא שמפני השדה שלו שהוא בינתים היקפו גדול יותר“ וכו'. וכ"כ הרמ"ה ונמק"י ור' יוסף מיגאש.

וגם ממעשה דרוניא נראה שביניהם לא היה כל גדר, שהרי אריסו של רבינא יכול ללכת ולקחת אשכול משדהו של רוניא. והגדר הוא הגדר החיצון.

(דאמר אם עמד וכו' ל"ש עמד מקיף) אינו מן הגמרא אבל נוסף בד' יושטיניאן ע"פ הרי"ף, וליתא בכ"י, ובקצת כ"י ליתא גם „א"ר יהודה“ וכו'.

ר"ה"א הכל לפי מה שגדרן רמב"ן משה את הירוש' כאן. יב ע"ד: „רב חונה אמ' ובלבד כשער (כ"ה ברמב"ן, ד"ו: בשעה) שבנה עכשיו דאין הוה גְּנִי (רמב"ן: בני ליה) דכיפין גבי (כ"ה ברמב"ן) לה (רמב"ן: ליה) דכיפין. ברם אין (רמב"ן: אם, ד"ו: הכא!) הוה גְּנִי דכיפין ובנתיה בליבנין גבי ליה כיפין וכל שעה דנפיל בני לה", שאם גדר המקיף את הרביעית בכיפין גבי לה דכיפין, אבל אם השלש היו בנויות כיפין והרביעית בנה לבנים, היגבה כיפין וכל שעה שתפול כותלו יבנה אותה? (הרמב"ן מפרש להפך ובניחותא ועי' פ"מ).

ולפי הירוש' הוה אם עמד וגדר — מקיף הוא. וקרוב הוא לפרש כן (אומר הרמב"ן) מה שאמרו בגמרא הכל לפי מה שגדר כלומר לפי מה שגדר עכשיו הניקף (ולפי פירושי: המקיף) וכו' ורגלים לדבר דרב הונא אמרה הכא בגמ' דילן והתם בגמ' דבני מערבא והלשון עצמו משמע כן. אלא שיש מקצת נוסחאות³⁰ שכתוב בהן רב הונא אמר הכל מה שגדר ולא גרסי' לפי מה שגדר וכו'. כ"י ר' ור"ג ונ"י: הכל כמה שגדר, וא"הכל" דמתני קאי (רמב"ן). והרמ"ה מפרש כן גם לגי' שלנו, וכן פי' ר' יוסף הלוי.

וגם סוגיא דגמרא דילן כולה דאם עמד מקיף הוא.

הא רביעית מחייבין אותו אימא סיפא] בכ"י ר': המקיף את חבירו וכו' הא רביעית. ברמ"ה: הא אם עמד וגדר אותה רביעית מחייבין אותו ר' יוסי אומר וכו' ורש"י הגיה כלפנינו.

מאי קיהיב ליה] ברש"י ד' פיו': מאי כו' יהיב, ובד' וינ': מאי כי יהיב,

29) כמו למשל בחולין קד ב: א"ר יוסי זו מקולי ב"ש וכו' הא קמ"ל מאן ת"ק ר' יוסי.

30) וכוה בכ"י ר' ונ"י.

והמהרש"ל בד"ר הגיה: קיהיב, אבל הנו' הראשון עיקר, כו "etwa"³¹, "כי" = כי בסורית³².

איבעית אימא מקיף וניקף וכו' (ל"א מקיף וניקף וכו' אבל אם גדר מקיף לא יהיב ליה מידן) בכ"י מ' פ' ור' ליתא הלשון הראשון "אבע"א וכו' לא", וכ"כ מהר"ם לובלין, וזו היא גי' רש"י ותוס' ור"ג, והוא כסוגית ב"ק שם: "טעמא דניקף הא מקיף פטור", אבל גי' הגאונים³³ והר"ה והרמ"ה כלשון ראשון, דלר' יוסי ל"ש ניקף ול"ש מקיף (ולת"ק: הא רביעית מחייבין אותו דמי רביעית), והסוגיא מתחלפת כאן מב"ק (המאור, והרמ"ה ועוד), ומעשה דרוניא אקפיה רבינא וכו' כר"ה אליבא דר' יוסי, הוא כלשון ראשון, שהרי רבינא מקיף היה (רשב"א). ואצלנו הובאו שתי הנוסחאות ב"ל"א כרגיל.

ה א

רוחותין] עברית, רהיטא דלישנא דמתניתין הוא. פ': רוחותיה.

קא גדר דיקלן] לקמן לגב: איזיל איגדריה לדיקלא דפלניא וכו' לא חציף איניש דגזר: כ"י מ' וא"פ וד' פיו' וה"ג ור"ף ויד רמ"ה וכ"י ה' (ובגליון: נ"א אנדריה): ואגזריה, וכ"ה לו א: איגזרה — למיגזר, ושם בכ"י פ' ור' וד' לובלין של"ו: ואיגדרה, ובמקום "למיגזר" — בכ"י פ': למגדר, ובכ"י ר' דגדר. התוס' ל"ג ב' היה לו "ואגזריה": פיו' לגדור (!) תמרים שעל הדקל דגדירה (!) שייכא בתמרים ולא איירי בקצצת הדקל וכו', והריטב"א שם כתב: ואגזריה כך הגי' ברוב הספרים וקשה לרבי' ז"ל הא דאמרינן בב"ק שורי הרגת וכו' ויש גורסין מפני קושיא זו ואגדריה וכו'.

אבל בלשון המשנה והבבלייתא הנו' הנכון הוא נוסח הערוך ועוד "גדר" (ולא "גדר"): גודדין בתמרים (ב"מ פט ב); שיגדוד ג' גדידות (לקמן לו ב), ערבית³⁴ جَد النَّخْلَةِ ובארמית גדו אילנא (דני' ד יא), ואם היתה המלה שלנו היה צ"ל: ואיגדה, לסיגד, קאד (גייד), כדן הכפולים.

הכוונה כמובן לפירות הדקל, כמו בערבית.

אהנין] תמרים = "אחיני", אשורית uhin(n)u, דיליטש 44: Tig. jun. 24 u-hi-nu-šu aš-mut-ma umallâ (הכיתית ו-) gišimmaru ša pi-rik mâti-šu a-duk-ma kir-ba-ti. ובירוש' ב"ק פ"ה ה סע"א: כבשה דאחיני, שרידי 244: כבשה דאחיני הות. אכלויי — דמיכלין] צ"ל: דמכלי. הפי' עי' רש"י, ורמ"ה פיו' מלשון "כלא" = "מנע": להרחיק אותן מן השדה, "abhalten", "verscheuchen"; וכן קידושין פא ב: אביי מכלי להו (כנו' הערוך; בהו': מכלליה) מכולה דברא. הנוסח הנכון כאן בה"ג ד"ו: רמא ביה קלא א"ל שבקיה עיזא בעלמא הוא א"ל אטו עיזא לא מכלינא ליה א"ל ולא גברא בעי לאכלויי, אתא וכו' (וכן הביא הערוך בע' כל ב': א"ל עיזא בעלמא לאו אכלויי מכילנא בה, וכן הביא הרמב"ן במלחמות: עיזא בעלמא הוא), וכן רמ"ה: שבקיה עיזא בעלמא הוא כלומר חשביה כעיזא בעלמא אלו

(31) עי' מה שהעירוני בס' השנה הפרנקפורטי ח"ט 303.

(32) עי' מש"כ במ"ע JQR. מהדור"ח כרך וז עמ' 379; [ועי' כעת בספרו "דקדוק ארמית בבבלי", עמ' 141].

(33) עי' שמ"ק בשם רשב"א ורא"ש.

(34) "die Dattelpalme, d. h. ihre Früchte abschneiden" (פליישר ללוי ח"א, 432).

לא הוה גדרנא לך והוה אתי עיזא מי לא הוה עייל ואכיל, א"ל רוניא ועיזא לאו אכלויי מכילי ליה כל' עיזא נמי כי חזו ליה דעילא מי לא מנעי ליה א"ל ולאו גברא בעי לאכלויי וכו'. והנ' העיקרי היה אפוא: א"ל שבקיה עיזא בעלמא הוא א"ל עיזא בעלמא לאו אכלויי מכלינא לה א"ל ולאו גברא בעית לאכלויי, אתא וכו'.

תוס' ד"ה ואי לא: מגבינא לאפדנא מינך] ב"ק יב א.

שם: או מחינא לך וכו' [כתובות צו סע"א, ב"ב קנא ב.

אמרי אינשי ארבעה לצלא ארבעה לצלא] [כ"י פ'] ה"ג ד"ו וד"ב ורמ"ה וראב"ן צט ב, וערוך ע' צלא: "ארבעי — ארבעי", היינו "ארבעין", ארבעים (כ"מ ארבע' — וארבע'). "ארבעי" גם ב"ב עג א (ע"י ד"ס). סורית חדשה ארבעי 40. אבל ע"י לקמן ס ע"א וד"ס "ארבעי" = ארבע לנקבה, וכן שבועות יד ב.

"צלא", ה"ג ד"ב: צלאלא. והעיקר ש"צלא" הוא עור גדול (mašak šallu באשורית, צלא, משך צלא, בפפירוסים, סכוי 10 שו' 10), "צלא" הוא הקטן (השוה "ערסא" — "ערסלא") וכפי' ר"ת. אבל מה שפי' "אמיצר אותם שדות דאקפיה וכו' והיה רבינא מצרין מג' רוחות ורוניא מרוח אחת", ונראה מלשונו שזה היה לאחר מעשה "דאקפיה", אבל א"כ הלא לא "אקפיה" מארבע רוחות, שהרי שדהו פתוחה לאחר (אע"פ שאינה פתוחה לרה"ר), אלא וודאי שזה היה לפני מעשה "דאקפיה", וצריכים לומר, שרוניא קנה אותה השדה שהיתה מוקפת מג' רוחות בשדותיו של רבינא, ומרוח אחת בשדהו של רוניא, ורבינא הקיפו "מד' רוחותיו".

אבל העיקר בזה שהקיף גם שדה זה של רוניא (שוב מצאתי כן במהר"ם) כפי' ר' אברהם בתוס' (והראב"ן), ששדה זה היה אמצרא של אותן שדות שהיה רוניא אריס בהן (ב"מ קט א), דאמרי אנשי וכו', שמשלמים בעד עור קטן כבעד עור גדול מפני שהטורח אחד, וכך הטורח אחד בשביל שדה אחד כשבביל שדות הרבה, או כפי' "ול"נ" שברש"י.

רש"י ד"ה ארבעה: למאכלות ביתן] צ"ל: למכולת (מ"א ה כה), כבד' פיו' (ורש"ל הוא שהגיה).

סמך לו כותל אחר וכו' [רש"י: אע"פ שלא נתן עליו עדיין וכו', ר"ג: אלא כעין [צ"ל: נעץ] קונדסין ונתן עליהם את התקרה מצד אחד על כותליו אע"כ מגלגלין וכו' שאע"פ שלא נתן את התקרה עליו נהנה הוא מן הכותל וכו'.

ובירוש' כאן יב ע"ד: רב חונה אמר וכו' (ע"י למטה). עד כדון לארכו לרחבו. אמר רבי נסא כותל חצר לא נעשה אלא להצ"י לו (רמב"ן: "לצלליו"). סברין מימר שאם רצה לקרות אינו מקרה. [חזר ותנא סמך לו כותל אחר אע"פ שלא נתן עליו את התקרה מגלגלין עליו את הכל הא אם רצה לקרות אינו מקרה] ³⁵. אמר ר' יוסי בי ר' בון תיפתר על ידי מרישיו (רשב"א: מרישון). והו' פי' ר"ג.

ובתוס' ב"מ פ"א ד (שהביאו הרמב"ן כאן ונמ"י) תניא: היתה חורבתו בצד גינתו של חבירו ועמד וגדרה (ועמד בעל הגינה וגדר את פרצי חורבתו של זה) מגלגלין עליו יציאותיו של כותל (החורבה) כדרך שהוא בונה. היתה (מ"ב: הגינה) סמוכה לחצירו (נמ"י: לבייתו) של חבירו אע"פ שלא נתן את הקורה לאותה הרוח נותנין לו יציאותיו של כותל בשעה שהוא בונה.

35) כ"ה ברמב"ן וכן ברשב"א לקמן ד"ה בי כוי, מובא בשמ"ק, ופי' הא אם רצה וכו': "בתמיה".

ולמשנה דב"ב פ"ב מ"ד (לא יסמוך לו כותל אחר וכו') תניא בתוס' ב"ב פ"א ג':
 "ר' יהודה אומר תוקע יתד בארץ וסומך עליו את הקורה ובלבד שלא יתקע לתוך של
 חבירו"³⁶.

ולמשנתנו יש רק תוס' קצרה (ב"מ פ"א כב): "בחזקת שנתן שומעין לו (שלא)
 לסמוך את הקורה. בחזקת שלא נתן אין שומעין לו לסמוך את הקורה".
 ואמר לו פרעתיך בתוך זמנין בכ"י ר': ובא בזמנו ואמר לו וכו', וכ"ה בה"ג
 ותוס'. רי"ף ורא"ש ורשב"א בשמ"ק: בתוך זמנו³⁷ ועי' בסמוך. בכ"י: [דכי מטי
 זימניה] לא ליתי וליטרדן, ועי' פירושו "זימניה" של החוב. ובכ"י מ' בע"ב: אלימא דא"ל
 פרעתיך בזמני, ר"ג: אלימא בזמנו. אבל פירוש הוא ואינו מעיקר הגמרא.
 וכפירושו של הראב"ד³⁸ (והתוס'³⁹). שבא ביומא דמשלם זמניה. והרמב"ן
 כתב כאן: מדלא קאמר ואמר לו בתוך זמני פרעתיך משמע דלאו בתוך זמן הם
 עומדין וכו' לפיכך פירשו מקצת רבותינו ז"ל דהכא בשבא עליו ביומא וכו' ואין
 דעתי מקבלת לא הפירוש הזה ולא הדין הזה שהיה להם בגמרא לפרש ולא
 לסתם אלא הכי קאמר ליה פרעתיך כבר אע"פ שהוא תוך זמני
 והיינו דלא קאמר ר"ל הקובע זמן לחבירו ותבעו בתוך זמנו ואמר לו פרעתיך
 דלא מדכרינן תביעה דמלוה בתוך זמן אלא לזה הוא דקאמר ליה פרעתיך
 והקדמתי לפרוע בתוך זמני ולקמן בלאחר זמן כאמרי' תבעו לאחר זמנו וכו' דהתם
 שייכא תביעה בלאחר זמן. (הרמ"ה: והא דריש לקיש לא מיתוקמא <אלא> היכא דתביעה
 סמוך למישלם זימנא דליכא למימר מגו דיכיל למימר פרעתיך בזמני וכו').

ה ב

כי היכי דלא ליטרדן (בכ"י: דכי מטי זימניה לא ליתי וליטרדן). עי' תוס' שהקשו
 ממשנת בכורות פ"ה מ"ז (מט א): מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא
 נפדה וכו', ומב"מ קב ב: בעו מיניה מרבי ינאי שוכר אומר נתתי ומשכיר אומר לא
 נטלתי וכו' אי בתוך זמנו תנינא מת האב בתוך שלשים יום בחזקת שלא נפדה
 וכו' (ועי' שם). והרמב"ן מתרץ קושית "איכא דקשיא ליה" דלקמן (ה ב) "אלימא דאמר
 פרעתיך בזמני פשיטא" מב"מ שם דקא מיבעיא להו אי עביד איניש דפרע ביומא
 דמשלם זימנא או לא. — "ולא קושיא היא דהתם בשכירות אבל הכא כיון דמעיקרא
 נמי היה יכול להוציא ממנו חצי ההוצאה פשיטא דלאחר שתבע מיד
 פורעו" וכו', ואפשר להשתמש בתירוץ זה גם כאן. והראב"ד מיישב זה: לפי שאריכות
 הזמן מדת חסד היא ומ"ה כי מתרמו ליה וכו' אבל בפדיון הבן ושכירות דבתוך הזמן ליכא
 עליו חיוב פרעון כלל וכו' אי אמרו פרענו בתוך הזמן אינם נאמנים. והריטב"א בב"מ
 מקשה מבכורות מט א דאיפליגו רב ושמואל בפדא בתוך ל' יום, ולשמואל אין בנו פדוי
 והלכה כמותו, וא"כ היכי מייתי סיעתא מבכורות, דהתם דינא הוא דתוך זמנו לא פרע דלא
 הוי פדוי.

אבל בב"מ שם גי' שלנו היא גי' רש"י שהגיה וכתב: ה"ג דתנן מת האב

36 ואפשר שמשנתנו ימשנה דפ"ב נשנית תחילה במקום אחר, ואתרויהו קאי.

37 ובר"ף ורא"ש בסעות גם למטה ב. תבעו" בתוך זמנו.

38 הובא אצל הרמב"ן והרנב"ר בגליון אלפס ובשמ"ק.

39 עי' סד"ה ובא בזמנו.

וכו' ובבכורות תני לה גבי בכור וכו', אבל גי' הרי"ף והרא"ש: "דתנן כל ל' יום בחזקת שלא נתן עד שיביא ראיה שנתן לאחר ל' יום בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן", וקאי אשכירות סתם שהיא ל' יום וכ"ה ברמב"ם וש"ע ורש"י החליף הגירסא וכדעת תוס' וש"פ בפ"ק דב"ב (הגר"א בב"מ שם) וכגי' הרי"ף כ"ה בכ"י פ' ובה"ג ובעיטור שכירות, וכ"ה בריטב"א (ושם: מת בתוך), והוא מפרש: גבי פדיון הבן מיתניא⁴⁰). אבל "דתנן" אינו מוכיח כלום, שהוא משנה. וא"כ קשה למה לא הביאו ברייתא זו להשיב על אביי, אלא דברייתא לא שמיע להו לתלמודא דב"ב: והסוגיות מתחלפות!

ומברייתא זו קשה גם לפי ר"י והגאון בהלואה סתם, וכבר העיר הרשב"א אקושיה הגמרא עד ד' אמות וכו', שהרי כאן לא קבע לו חברו זמן עד שיגדור ד' אמות ואדרבה הוא תובעו מיד.

תוס' ד"ה אע"ג: דמאלמנה ליכא למילף] כלומר ממשנת גיטין פ"ד מ"ג (דד ב): אין האלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה (והובאה בתוס' ד"ה ואפילו!) ובגמרא שם אמרו: מאי איריא אלמנה אפילו כולי עלמא נמי דהא קי"ל הבא ליפרע מנכסי יתומין לא יפרע אלא בשבועה וכו'.

שם: ועוד תנן בשבועות וכן היתומים מן היתומים לא יפרעו וכו', "מן היתומים" אינה במשנה, ופי' הגמרא הוא (שם מח א)!

ו א

א"ר הונא סמך לפלגא סמך לכולה] תוס', רי"ף ד"ר, רא"ש ד"ו ורמ"ה: לכולא, וכן נכון (בכ"י מ': לפלג' — לכול').

רש"י ותוס' מפרשים "בין באורך בין בגובה", אבל שאר הראשונים⁴¹) מפרשים "סמך לפלגא" באורך. ובירוש' כאן (יב ע"ד): רב חונה אמר מגלגלין עליו פשוטו (כל ארכו) של כותל. עד כדון לארכו. לרחבו. אמר ר' נסא כותל חצר לא נעשה אלא לקצ"ל לו ("לצלליו")⁴².

ומודה רב הונא בקרנא ולופתא] בדפוי"י: ובלופתא, כ"י מ': בקרנתא ובלפתא, רמ"ה: בלופתא וקרנא, ר' יונה (בשמ"ק): בלופתא וקרנא, ושניהם רבים: בלופתא וקרנא ערוך: בלופתא וקרן זוית, וכן ראב"ד ורשב"א (ועי' בסמוך). כדאי להזכיר כאן גם את הגירסא בכ"י פלורנץ: ומודה רב הונא בקינא [ולופתא], ומודה רב נחמן באפריזא ובקבעתא דכשורי. (השוה ערוך ע' לפתא ב' וב"ב ד א: ליפופא)⁴³

ר"ג: קרנא — "שסופו של אותו כותל שסמך כנגד זוית של אותו כותל שהגביה חבירו"; ר"ח, שהיה גורס בלופתא וקרנא⁴⁴), פי': "בלופתא כגון שלא בנה הכותל כנגד כותל המחיצה אלא היה כותל בנוי מקודם ועכשיו חבר עליו והאריכו כנגד כותל המחיצה או שעשה לו קרן זוית (פי' "קרנא" הוא) או שהיה קטן והרחיבו

40) ואפשר אמנם שהוא פרפרזה של המשנה דבכורות!

41) ר"ג, רמ"ה ועי' גם רמב"ן.

42) הפיסקא "ר' יוסי אומר אם עמד וגדר הרביעית", מט"ס הוא.

43) והשוה אשורית *lipitti erida; niddil sigar || lipittu* (מנעול, בריח).

44) כגי' ר' יונה, ולא "בלופתא וקרן זוית", כגי' הערוך.

בקרנות (פי' ב' ל"קנא", "קרנא") דבהני כולהו אינו חייב אלא כשיעור מה שסמך⁴⁵.
 ור' יוסף מיגאש (וכן רשב"א) מפרש "בקרנא": "שאם חבר לזה הכותל שבנה כנגד
 כותל מחיצה קרן כגון זה □ שאינו חייב וכו' אלא מה שכנגד" וכו'. (ורש"י פי' כזה
 ק' □ אבל פירוש דחוק). והרשב"א כתב שם: הפי' הנכון דרב הונא באורך הכותל
 ודר"נ בגובה הכותל וכו'; ור' יוסף מיגאש מפרש גם "ומודה ר"נ" באורך; ומודה ר"נ
 שאם עשה באותה מחיצה שלא בנה עדיין אלא כנגד חצייה אפריזא וכו'.
 אפריזא פרסית אפריז ערבית Bohle.

— בי כוי' ד' פיז' וכי' מ'; כוזי, רי"ף ד"ר: כירי, ד"ו וכו'; קורי, וכן רמב"ן וכן
 בהמאור; יד רמ"ה כאן (וכן לדף ד' ב ולדף ו ב): כורי. והוא העיקר (תה"ג סי' שכו;
 כוארי); "כוריי" ר' מן "כורא"⁴⁶, "כורתא"⁴⁷, "גזע של אילן", "Baumstamm",
 "כורתו" (של אילן)⁴⁸.

נצ"ע אם שייד לכאן כ"תות, מ"א ו לו: וסור כרתת ארוים, ותרגומו מריש, ושם ז ב:
 וכרתות ארוים על העמודים = וכן תית, כמו קשתות (קשת, قوس), דלתות (דל, דלה, דלת) ז]
 רמ"ה כאן: "כלומר היכא וכו' ועבד ביה בשעת בנין בי כורי דאינון נזי
 (קרי: כוי) דמעילין בהו ראשי כשוריי", והפירוש "כוי" נכנס אצלנו ודחה
 את העיקר כורי. וכן בכ"י ה' "בי כווי" גם למטה צח ב! ושם בכ"י ר': בי קורי,
 ובכ"י מ': בי כאדרי!

בי כוי לא הוי חזקה רשב"א (בשמ"ק): אמתני' דבחזקת שלא נתן קאי
 וכו' וכן פירש"י ז"ל. ואידך דר"נ נמי דאחזיק לכשורי אית דמפרשים דאמתני' נמי קאי וכו'
 וההיא דרבינא נמי דכשורא דמטלטלא אמתני' מפרשי' לה וכן פר"ח (=פר"ת) ז"ל
 ואע"פ שאותה דאחזיק לנטפסי הפסיק הענין וזו של רבינא
 נאמרה אחריה לא שיהיו שוות בענין אלא מפני שרצה לסדר מחלוקת
 רב נחמן ורב יוסף בזה אחר זה ואחר כך חזר לענין משנתינו — וי"מ היא
 דבי כוי אמתני' ואינך כולהו וכו' בחזקת טענת מכירה וכו' (וכן פירש"י והוא
 הנכון) ולא הביאן כאן אלא בגררת אותה דבי כוי דאמר ר"נ
 אמתני', סמך לה אידך נמי דר"נ ורב יוסף לכשורי ונטפסי ובגררת דההיא
 הביא נמי ההיא דרבינא, דומה נמי לאחזיק לכשורי במקצת.

אמר ר"נ אחזיק ד' לובלין, כ"י מ' ופ': ואמר.

אמר ר"נ אחזיק להורדי לא אחזיק לכשורי לכשורי אחזיק להורדי רי"א (כ"מ ופ'
 ורי"ף ורא"ש: אפילו) אחזיק להורדי אחזיק לכשורי. א"ד אר"ג אחזיק להורדי
 אחזיק לכשורי לכשורי אחזיק להורדי עירבוב נוסחאות כאן. בכ"י פ' ורי"ף (שתפס
 כדרכו לשון אחרון) וכן היה לפני נמק"י: לכשורי לא אחזיק, ובד' פיז' ווינ' וכו'
 וה"ג הנוסח: רי"א אחזיק להורדי אחזיק לכשורי לא אחזיק להורדי
 (ומחקו רש"ל).

מצד אחר: (א"ד אר"ג וכו' להורדי) ליתא בכ"י פ' ורי"ף כ"י, והרא"ש כתב: ובספרי
 ספר ד מצאתי איכא דאמרי אר"ג אחזיק להורדי אחזיק לכשורי.

45 ר' יונה בשמ"ק וערוך ע' לפתא.

46 שבת קה א: וחדא בכורא, לגי' הגאונים והערוך, עי' פי' הגאונים 56 שו' 9 ובהערה שם.

47 בירוש' סוטה פ"א, יז ע"ב ועוד.

48 ירוש' עירובין פ"ג, כא ע"א ועוד.

ובכ"י ר': א"ד וכו' לכשורי לא אחזיק להורדי (וברי"ף ד"ו וכו': א"ד אר"נ אפי' אחזיק לכשורי לא אחזיק להורדי).

שתי נוסחאות הן אפוא, ולא שתי לשונות, וקצת ספרים כתבו שניהם. נוסח אחד הוא: להורדי לא אחזיק לכשורי לכשורי אחזיק וכו', כלפנינו, ונוסח ב': להורדי אחזיק לכשורי לא אחזיק להורדי. נו' ב' זה הוא הא"ד שבספרי ספרד. ונוסחאות שלנו משובש סופו, וצ"ל כבכ"י ר': לכשורי לא וכו' ובכ"י ר' זה חסר "רי"א אחזיק להורדי אחזיק לכשורי" (וכן ליתא ברי"ף כ"י וד"ק). ולנוסח זה צריכים לגרוס: רי"א אפי' אחזיק להורדי לא אחזיק לכשורי.

ולנוסח א': רי"א אפי' אחזיק להורדי אחזי'.

ונוסח ג', ה"ג וד' פיו, צריך היה להיות כזה: אר"נ אחזיק להורדי אחזיק לכשורי לכשורי אחזיק להורדי (כא"ד שלנו) רי"א אחזיק להורדי אחזיק לכשורי לכשורי לא וכו' (אבל בה"ג ד": אר"נ אחזיק להורדי לא וכו' [כלשון ראשון שלנו] רי"א וכו' וא"ד אר"נ וכו' [כבנוסחאות], ובד"ב חסר "אר"י").

ובלבול כזה גם במימרא הסמוכה:

אמר (בכ"י מ' ופ' וה"ג ורא"ש: ואמר) ר"נ אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי אחזיק לשפכי לא אחזיק לנטפי ורי"א אפילו אחזיק לשפכי אחזיק וכו' א"ד אר"נ אחזיק לשפכי אחזיק לנטפי לנטפי אחזיק לשפכי (א"ד אר"נ וכו' לשפכי) ליתא בד' פיו' וברי"ף ד' קוש'! ושם בדברי ר"נ: אחזיק לנטפי לא אחזיק וכו'.

ובה"ג ד"ב 402: ואר"נ אחזיק לנטפי לא אחזיק לשפכי לשפכי אחזיק לנטפי ור' יוסף אמר אפי' אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי (וכ"י ר' בדברי ר"י: אפי' אחזיק לנטפי לא אחזיק לשפכי. והא"ז⁴⁹) כלל נטפי והורדי יחד וכתב תחילה לשון ראשון שלנו ואח"כ א"ד שלנו (הודרי ונטפי יחד).

וגם כאן שתי נוסחאות הן? ואבל לצריפא דאורבני לא אינו שייך לשני הלשונות אלא ללשון: אחזיק לנטפי!⁵⁰ רש"י הגיה כלפנינו.

צריפא דאורבני פ' ר"י מיגאש כמו העושה סוכתו כמין צריף, שהיא משופעת, והמים נשפכים בריצוף.

ו ב

עד ד' אמות] פ' ר"ת בגובה (ר' יונה בשמ"ק וכן רמ"ה).

ובעובי הכותל] במקום שאינו גבוה מד"א.

אבל בתרבץ אפדני לא] ר' יוסף מיגאש ורמ"ה: מליסא של חצר (אזכור החצר), וכפ' הרמ"ה: "וסבר ארבע אמות דלפני פתחו דקנו ליה לבעה"ב מחמת הבית הכא נמי משתעבדי ליה לשוכר לפירוק משאו, שאר החצר דלית ליה לבעל הבית זכותא בגוה מחמת הבית אלא מחמת זכותא דאית ליה בחצר גופא נמי לא משתעבדי ליה לשוכר אלא לדריסת הרגל דבית אוגר ליה חצר לא אוגר ליה דשוכר כלוקח דמי. ור"נ ידידיה אמר וכו' שוכר עדיף מלוקח דהא מיחייב לתקוני ליה כל מידי דמעשה אומן מה שאין כן בלוקח". — "תרבץ", ארמית "תרבצא", וכן בסורית, אשורית tarbasu, tarbas êkalli, חצר⁵¹).

(49) הא"ז כתב שהרי"ף וה"ג כתבו רק לשון אחרון!

(50) בכ"י ר' הסדר בלי"א: אחזיק לשפכי לא וכו'.

(51) ועי' לקמן צח ב = קנתי (קנטיר = קטיר, חצרות קבורות, שאינן מקורות; מדות פ"ב מ"ה).

קמ"ל דא"ל רבים וכו'] לקמן ס ע"א (והב"ח רמז לו) אמתני' ד"אבל פותח הוא לרה"ר פתח כנגד פתח", אמרינן: דא"ל סוף סוף הא בעית לאיצטנועי מבני רה"ר. וכבר הקשו זה ר' יוסף מיגאש ורמ"ה ותיירו: "לא דמו דאילו התם פתחים לא גביהו מרה"ר אלא להדי רה"ר גופה הוא דפתיחו וכו' אבל הכא לענין גגין וכו' כיון דגביהו" וכו' (ר' יוסף מיגאש). מ מ י ל א נמי חזית לין] "ממילא", "מן הדבר" ("מילא") "מעצמו של דבר" (בלי כונה), "בטבעו של דבר".

אמר מר⁵² זה עושה מעקה לחצי גגו וכו' (זה שלא כנגד זה ומעדיף) פשיטא וכו'] בכ"י פ' ויד רמ"ה ליתא "זה שלא כנגד זה ומעדיף", וכתב הרמב"ן: "ה"ג זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו פשיטא לא צריכא וכו'. אי נמי: פשיטא לא צריכא וכו'. ותו לא. ומקצת נסחיה דכתיב בהו זה שלא כנגד זה ומעדיף פשיטא לא מתפרשי שפיר דהא ארישא קשיא ולא אסיפא דמעדיף. ובכ"י מ' ור' וה"ג ליתא "זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו", וחסר גם "ומעדיף" (אבל בה"ג ישנו). והיא הגי' שהזכיר הרמב"ן. והעיד הריטב"א בכ"י (ד"ס) שכ"ה ברוב הספרים וכתב דלגי' זו צריך תלמוד תשובת התלמוד. והר' יונה כתב: זה שלא כנגד זה ומעדיף פשיטא. סיומא דמילתא נקט ליה וכולה מילתא קשיא ליה פשיטא דהל"ל עושים מעקה ותו לא ואנא ידענא דזה שלא כנגד זה עושים ומשני דמלישנא יתירא וכו'. אוזינקא] "הוצאות"⁵³, פהלוי אוגינק *خوزينك*, "אוצר", וקבל אח"כ הוראת "ממון" ו"דמים", כמו "גזא" הפרסי, שקבל ביונית (*γᾶζα*) הוראות *pecunia, divitiae*, census, ועוד.

מיתרע ליה אשיתאין צ"ל: ליה.

במסיפס] כ"י פ' ומ': בפסיפס, ועי' לעיל.

אי לגדיים וטלאים בכדי שלא יודקר (בבת ראש) סגין בג' כ"י: שלא יודקר הגדי סגי (אבל ברי"ף, וכן מוגה בכ"י ר': הגדי בבת ראש), ודומה לו בעירובין טז א. כדי שלא יודקר הגדי בבת ראש (בתוס' כלאים פ"ד ו: שלא יכנס הגדי); סוכה יד ב: כדי שיודקר בה גדי בבת ראש, עירובין יד א: מחיצה שהגדיים בוקעין בה.

אמר ממצורי קממצירנא] "אני פושט עצמותי"; "מצר", סורית מזור וגם מצר *sich* "ausstrecken", *rechen*)⁵⁴, נמק"י: "אימצורי כמו אימזורי כדכתיב ויזורר הנער" (מ"ב ד לה), והטעו לשון ר"ח וערוך ור' יוסף מיגאש כאן "כדכתיב ויזורר הנער", (אבל זו ראייה אל הענין ולא אל המלה); ב"מזר" המ' שרשית. נו' שלנו הוגה בד' פ"פ ע"פ רש"א שהגיה: אמר אמצורי קממצירנא, ע"פ ערוך, רי"ף ורא"ש ור"ן (הנו' "ממצורי" רק ברא"ש), וכן ברמ"ה ור' יוסף מיגאש וגם בשם ר"ח. אבל בה"ג (ד"ו וד"ב) ובכל הדפוסים וכ"י חסר זה, ופ"י הוא שהיה כבר לפני ר"ח ולקוח מע"ז ע ב, שהקשו שם לר' יוחנן דאמר חצר שחלקו במסיפס טהרות טהורות. מברייתא זו: "גגו של חבר למעלה מגגו של ע"ה אותו חבר שוטח שם פירות וכו' ובלבד שלא תהא ידו של ע"ה מגעת לשם", ומשני "אמר לך ר"י שאני התם (בגג) דאית ליה לאישתמוטי (כשפושט "ידו" ומגיע לשם) אמר אימצורי" וכו'. אבל כאן "נתפס כנגב" הוא "שאם יכנס לפנים מן המחיצה לשם גניבה נכנס" (רש"י), ורש"י פ"י: "מצי משתמיט ליה, ולומר חפץ נפל

52 ישנו גם בכ"י ר' וה"ג, ונשלם בגליון בכ"י מ'.

53 ע"י מאמרי ב' JQR מהדו"ח כרך xii עמ' 331.

54 ע"י משיכ במאמרי Stricke u. Leinen במונטסשריפט 1921, 357—364.

מידי על גגו ונכנסתי אצלך ליטול, ור"ג פי': במסיפס יכול לאישתמוטי דטעין דכיון דלא הוי האי מחיצה גבוה י' טפחים (!) לא הוי ידענא אי משום מחיצה הוי ומשום הכי עברנא ולא משום גניבה.

תניא כותיה דר"ח שתי וכו' [תוס' ב"מ פי"א ד].

הנהו בי תרי וכו' [כל המעשה רק אגררא דעליון ותחתון = עילאי ותתאי. חד (הוה דייר) עילאי וחד (הוה דייר) תתאי] בכ"י מ' פ' וד"ל, רש"י, רי"ף ורא"ש חסר "הוה דייר" ונכון הוא; ובה"ג: חד הוה דאיר עילאי וחד תתאי. וכן ב"מ ק"ז א: הנהו בי תרי דהו דיירי חד עילאי וחד תתאי איפתית מעזיבה וכו', ובה"ג ב"מ: חד הוה דאיר עילאי וחד הוה דאיר תתאי.

עילאי = "עליון", תתאי = "תחתון" (תואר). ולמטה "איחבס תתאי", הנוסח בכ"י ר' ור"ג: ביתא דתתאי.

אית בר תתאי בדפויי וכ"י וראשונים: איחבס, וכצ"ל ברש"י: איחבס תתאי נטבעו וכו'. בה"ג: איחבס ביתא, כ"י ר': ביתא תתאי; ר"ג: ביתא דתתאי. וכן רש"י ברי"ף: איחבס ביתא. נטבעו וכו'. חבס = חבק, נדחק, נתמזמז, וכן גלגלת שנחבסה (חולין מב סע"ב).

והנוסח הנכון בודאי: איחבס ביתא א"ל תתאי לעילאי (במקום איחבס ביתא תתאי א"ל לעילאי), וכ"ה בה"ג!

א"ל (תתאי) לעילאי תא ונבנייה [בכ"י מ' פ' ד"ל ורי"ף חסר "תתאי", ונכון. אבל ישנו בה"ג. ובד' פיו' וינ' רפ"א וכו': א"ל אידך תא ונסתריה ונבנייה וכו'] (הרש"ל הגיה כלפנינו, אבל "תא לסתריה ולבנייה" גם בה"ג). וכן ו' א' איסתריה אנא ואבנייה, עי' בסמוך.

אנא שפיר קא דאירנא [בד"פ, וינ' רפ"א וכו': "אתאי לא מיתדר לך חוק בארעא שוף כריסין ועול שוף כריסין ופוק", והגיה רש"ל כלפנינו, "ושוף כריסין וכו'", כפול גם למטה בדפוסים אלה. וגם למטה הנוסח בכ"י ר': לא מצינא דאטרח אלא את דלא קא מיתדר לך חוק בארעא ושוף אכריסין וכו'.

א י

(א"ל) איסתריה אנא ואבנייה (אמר [ליה] (כ"ה בד"פ וד"ל)) לית לי דוכתא למידר ב[י]ה (א"ל) אנא אוגר לך דוכתא (א"ל) לא טרחנא [בכ"י מ' פ' ור' ורי"ף ורא"ש ויד רמ"ה חסר "א"ל" בכולם ויפה הוא. ובכולם חסר "איסתריה" (וכן ברש"י), אבל בה"ג: "א"ל אנא סתרנא ליה ובנינא ליה". ובכולם אוגרנא לך, לא מצינא דאטרח. "אוגרנא" גם למטה בכ"י (במקום "אגרנא") ואפעל הוא = קל (וכן האי מאן דאוגר אגירי לדולא, ב"מ עז רע"א).

לא קא מתדר לי [חוק בארעא] שוף אכרסך וכו' [כ"ה בכ"י מ' פ', ה"ג ורי"ף, או"ז ויד רמ"ה (וגם בדפויי למעלה) וכ"ה גי' ר"ג שפי': חפור בארץ וכו', נמקי': חפור למטה. "שוף אכריסך". רש"י פי': "שחה קומתך עד כרסך". ולר"י נראה לשון "שפשוף שמתחכך בארץ".

אבל בסורית יש לפעל "שף" (שוף) ו"שף" (שפף) גם הוראת: "רחש, רשף" = זחל. במנדעית (ס"ר ו 280, 3): סיגיה ראהיש שאייף; וממש מליצה שלנו (שם 279—5—4

מלמטה): עית (= אית) מינאיהון (מן השדים) ד שאיפא מישאף על כארסאטון.
וכן פי' „שייף ועייל וכו' (סנהד' פח ב) הולך שחוח כזוחל.

בדינא קא מעכב] בכי"י וראשונים: דינא קאמר ליה, וכן למטה.
סתרי ובנו] וכ"ה בכי"י מ'; רא"ש: סתרו ובנו, או"ז: סתרי ובני, רי"ף: סתר
ובני, ה"ג: סתר ובאני (ד"ב: ובני). וכן רמב"ן, שכתב בחידושו (ד"ה אבל
למטה מעשרה): „ולי נראה ששניהם בונין הכל ופירוש סתר ובני לה כמה
שהיתה מתחלה ואינו יכול לומר לא טרחנא ולא בנינא אלא כדי שתגביהנה למעלה מעשרה
ולא אטרח עד שתגביה כל צרכך אלא (הואיל) טרח ובני, ורשב"א (בשמ"ק): „אבל מטו
כשורי למטה מי' רשותא דתתאי הוא כלומר וסתרי ובנו ליה תרויהו וכדקא"ל
תתאה לעילאה תא נבנייה ומיהו תתאה בני כוליה כותל עד תקרת עילאי ואיהו נמי
בנו (צ"ל: בני) תקרה [ומעזיבה ודמי האי דינא להאי] דינא דתניא בפרק הבית והעליה
דתנן הבית והעליה של שנים נפתחה העליה ואין ב"ה רוצה לתקן הרי בעל העליה יורד
למטה וכו' ר' יוסי אומר וכו' וקי"ל כרבנן דמעזיבה חזוקי תקרה התחתון בעי חזוקי".
אמרו רבנן קמיה דרבה וכו' אל רבה וכו' [בכי"י: רבא, וכ"ה בכל המקומות
שציין הגרי"ב, ור"ב הוא תלמיד ר"נ.

בוקי] סורית: בוקא, „Krug“, בקבוק. βίκος היוני מקורו מן השמי, והוא
תרגום בקבוק (ירמ' יט א, י).

דלא משתמש אלא תיבנא ובי ציבי] רש"י: דקא משתמש בה בציבי ותיבני, ר"ג:
בי תבני וציבי; כ"י פ': דלא קא משתמש אלא בתיבנא וציבי, כ"י ר': לא
צריכא אפי' בי תיבנא וציבי, וכוה בד' פיו: הא קמ"ל דאפי' בי תיבנא;
בד' לובלין: תיבנא וציבי. כ"י ה' (וה"ג, רי"ף ורא"ש): דאע"ג דדייר בה
לתיבנא וציבי דא"ל לא מסלטלנא מנאי⁵⁵). בתיבנא = בי תיבנא, „משמש בית
התכן ובית העצים“.

אספלידא] ה"ג ד"ב: אוספלידא; עי' רש"י ועי' תוס'. והנה ערבבו פה שני דברים:
1) „אספלידא“ של התרגום (תרג' „מערה“ בתה' [נז א], ותרגום „נקרת הצור“
[שמ' לג כב] בת"י) במובן „מערה“ שהוא ביונית σπήλαιον, „מערה“, ושם־ההקטנה
σπηλαίδιον.

2) „אספלא“, „אספלידא“ בסורית ponticus, „בינקא“, „אזגא“, „אכסדרא“ (אידא),
ביונית ψαλίδος - ψαλίδος, והקטנה ψαλίδιον, Bogen, Gewölbe, ולפי פסוק בערכו:
auch ein Gebäude von der Gestalt eines Halb-Cylinders, (גם בנין בשורה של
חצי-גליל) כלומר „אכסדרה“, והוא — „אספלידא“ שלנו שבבבלי, „אספלידי דבי רבה“
(מנחות לג ב) „דאית להו פצימי ולית להו מזוואתא“, שהתלמוד משהו אותם
ל„אכסדרה שיש לה פצימין“ (עי' תוס'). אבל „אכסדרה“ שלנו היא „אכסדרה רומית“:
„תבנית אולם“, „Gesellschaftszimmer“, „Halle“⁵⁶). ומה טיבה של „אספלידא“
שלנו? אנו לומדים (עי' גם תוס') מן א) „אפומא דאספלידא“, לפני הצד הפתוח,

55) „לא מסלטלנא מנאי“, ברי"ף כ"י במקום „לא מצינא דאטרח“! ובה"ג ד"ב שם: א"ל לא
מסלטלינן מאניי.

56) עי' לקמן יא ב ובפ"י ר"ג: „דיש לה ג' מחיצות מגיעות לסכך ומחיצה רביעית נמוכה ובונין עליה
על פני כולה חלונות גדולות ע"ג פצימין“, ועי' Stephanus בערכו.

המלא חלונות (ר"ג: לפני הפתח) ז'. ב) "מעיקרא אספלידא פלגת לי השתא משות לי אידרונא" [רש"י "חדר אפל", ה"ג: אדרונא דחשיכא טפי, אבל השוה יא ב "אכסדרא דבי רב" "אידרונא מעליא הוא", "חדר יפה", ובכ"מ פירושו "חדר" סתם, פרסית اندرون].

ג) "נהי דעלו להדי דמי (ליבני) כשורי והורדי" וכו' [ליבני" חסר בתוס' ובכל כ"י וראשונים (חוץ מהראב"ד בשמ"ק), ובכ"י ר': נהי דעלו אהדי בכשורי והורדי; בכ"י מ' ה' פ', רמ"ה, רא"ש ורי"ף: דעלו באשיתא⁵⁸) והורדי ולא עלו באורא, נמק"י ורשב"א: "ששמו כמה בנוי שוה יותר מן הפנוי מפני דמיהן של אשיאתא והורדי". אבל עי' ב"ב עג א לגי' מה"ג, 30 ה' שכטר: ואית לן אשיאתא (במקום "אלותא") ("Ruder", "Stangen". וע"פ זה אפשר שגם כאן "אשיאתא" = "קורות" הן ו"עמודים", *asitū* באשורית, "Pfeiler", "עמודי האכסדרה המקורה על עמודים" ?

ד) "דדאירנא ביה כי היכי דדרו אבהתן". והוא אפוא "בית־דירה" אבל ב"אכסדרה" אמרו בברייתא דסוטה מג א (ספרי שופטים קצד): יכול שאני מרבה אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל בית מה בית הראוי לדירה, וכן בספרי: יצאו אלו שאינן בית דירה!

דאידרונא
דאוספלדא על הצד החיצון: יב.

של האידרון, של "האוספלדא". כאן יש ל"אוספלדא" בוודאי מובן יותר של "אולם", "חדר האוכל": אכסדרה רומית.

פרדס וכו' אע"פ שאין בו רמונים] ע"ש הכתוב שלחך פרדס רמונים, ורש"י בב"מ הגיה כלפנינו, אבל בארמית (פלפולא חריפתא לב"מ שם) לקמן (יב א, כד א, כו א) פרדיסא = כרם; בקהלת ב ה: ונטעתי בהם עץ כל פרי, סוטה י ע"א: ונטע בו כל מיני מגדים, וכן בסורית. אבל "ס"א" ברש"ל, כ"י מ' ופ': שאין בו אילנות, וכ"ה בתוס' פ"ו יח וכן בירוש' מעשרות מט ע"ד⁵⁹).

התם מצי אמר ליה מוכר ללוקח שמא זביני לך] בכ"י מ': התם מוכר הוא א"ל וכו', ה' ופ': לוקח ומוכר הוא קא"ל וכו'; כ"י ה': זבני, כ"י ר': התם שמא בעלמא קא מזבין ליה.

התם מצי אמר ליה מוכר ללוקח שמא זביני לך] בכ"י מ': התם מוכר הוא א"ל וכו', ה' ופ': לוקח ומוכר הוא קא"ל וכו'; כ"י ה': זבני, כ"י ר': התם שמא בעלמא קא מזבין ליה.

ז ב

(מר ינוקא ו) מר קשישא בריה דרב חסדא] בכ"י וראשונים רק: מר קשישא (ו"בריה" יוכיח), ועי' תוס' 60).

אמר שמואל האחין שחלקו וכו'] עי' עא א: האחין שחלקו זכו בכולן וכו', וברשב"ם שם ותוס' שם. (ועי' גם ב"ק ס א: האחין שחלקו ובא בעל חוב ונטל חלקו של אחד מהן וכו' ושמואל אמר ויתר קסבר האחים שחלקו לקוחות וכו'), ועי' תוס' כאן.

(57) שבת קמח ב: לא ליתבי איניש אפומא דליחיא וכו' נשי דמותבי תצבי ויתבן אפומא דמכואה.

(58) ברי"ף וכן ברשב"א שבשמ"ק: באשיאתא, רי"ף ד"ר: באשיאתא.

(59) רמש"ש בהגהותיו, וכבר העיר ע"ז בפ"ח שם.

(60) [ועי' כעת בהערות לסדר הדורות שב"שערי תורת בכל' לרז"ו רבינוביץ, עמ' 476].

— כל מעשי רב חמא ופסקותיו נסדרו יחד (כבר התלמוד שואל במעשה השני „הינין הק”!) מפני הראשון „עילאי ותתאי”, שהוכנס כאן דרך אגב של עליון ותחתון. ומעניין שהמעשים של רב חמא, בן דורו של ר”פ, היו מסודרים כבר כך בוודאי בישיבת נהרדעא⁶¹, בימי רב אשי (א”ל רבינא לרב אשי, ז א, מר קשישא לרב אשי, ז ב) ורבינא (ז ב: בכולהו הלכתא כרב חמא!). תלמודם של „אמוראי נהרדעא” (סנהד’ יז ב) היה ידוע כנראה בישיבת סורא ופומבדיתא. וגם מימרות של ר”נ מתלמוד הנהרדעים הוא, וסדרן של המימרות (מדף ז א והלאה) הוא: (1) ר”ה ור”נ למשנתנו, (2) ר”נ (כן!) למשנתנו: בי כוי, (3) אגב מימרות ר”נ „דאחזיק”, (4) ר”נ המשכיר בית — ור”נ ידיה [ונכנס כאן בעריכה מאוחרת: (5) דברי רבינא כשורא דמטללתא, (6) דברי אביי שני בתים, שהם מקומם אחרי ר”נ אמר שמואל כדי שלא להפסיק בין „מיתביי” ל„איתמר” ובין „איתמר” להנהו בי תריי], (7) ר”נ אמר שמואל — ור”נ ידיה וכו’, (8) איתמר, (9) פסקי ר”ח.

במשנה

חומה ודלתים וברית [ד”ר, כ”ה ה’ ופ’; דלתים, וכ”ה בריי”ף ורא”ש ואו”י. מלשון הכתוב „חומה גבהה דלתים וברית” (דב’ ג ה) = חומה וברית נחשת (מ”א ד יג); „כלם יושבים באין חומה וברית ודלתים אין להם” (יחו’ לח יא); „עיר מצור חומות דלתים וברית” (דהיי”ב ח ה).

בית-שער] Torweg, עי’ עירובין עו א ותוס’ אהלות פ”ח ה.

למימרא דבית שער מעליותא היא] בכ”י פ’ הסדר: תניא רשב”ג אומר ... ועיילי טובא למימרא וכו’.

ואי בעית אימא הא והא מאבראי וכו’] עי’ תוס’; ולא גרסינן הא והא מגוואי וכו’ ולמאי דגרסי’ מאבראי קצת קשה דלא הוי כשאר שינוי דנקט צד דלא מעלי וכו’. אבל גי’ כ”י ר’: הא והא מגוואי הא דעביד ליה דלת הא דלא עביד ליה דלת ואב”א הא והא דלא עביד ליה וכו’⁶², וכן בכ”י פ’: הא והא מגוואי וכו’ הא והא דלית ליה דלת (והוגה: דאית⁶³).

והרמ”ה: וכי קאמרינן דלאו מעליותא היא מאבראי חוץ לחצר דכי קרו עניי מאבראי וכו’. והרשב”א מפרש: מאי בריחי גריעותא שאין העני יכול להגיע עד פתח הבית ולא ישמע קולו אבל מגואי מעליותא היא וא’ אי’ אפי’ מאבראי פעמים שהוא למעליותא בדלית ליה דלת ואפי’ דאית ליה דלת פעמים שהוא למעליותא בדלית ליה פתחא (!) ואפי’ אית ליה פתחא פעמים שאף וכו’.

פותחת] ר”ג: מנעול — לאו מעליותא, והוצרך לזה, מפני שאב”ע”א — צד דלא מעלי הוא; „פותחת” כמו בתמיד פ”ג מ”ז וב”ב צט א.

פסקא: כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר. תניא רשב”ג] זו היא הגהת רש”ל. אבל בד’ פיז’, וינ’ ובז’ ליתא ציון המשנה ומתחיל: ח”ר כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר רשב”ג אומר וכו’. וכעין זה דלקמן, שמחקו ג”כ רש”ל (רק דשם גם פסקא

61 עי’ „גמרא” של נהרדעי — רב נחמן — עירובין לב ב.

62 „דעבד דלא עבד” גם בכ”י ה’.

63 אבל א”כ איך אמרו „ולא קשיא הא דאית ליה פותחת וכו’”, כיון שאין לו דלת — פותחת איך?

אם לא שנאמר שעל השער קאי, שיש לדלת השער פותחת, ודוחק.

אצלו!). ובכ"י מ' ופ' וד"ל כאן: רש"ב ג' אומר. תניא רשב"ג... ולמטה בכל כ"י: כופין אותו לבנות בית שער כו'. תניא רשב"ג, ובכ"י מ': רש"ב ג' א. תניא רשב"ג עיר הסמוכה לספר [סורית: ספרא. תחומא, ספרא. ספתא דימא ונהרותא (אוידיא); בתרגומים: ספרי ימא. ומקורו באשורית: "Ummauerung", "Umschliessung", (של עיר ושל גודרות), "חומה" (של עיר) 64. קבע בה מסמרות] עדה"כ דברי חכמים כדרכונות וכמסמרות נטועים (קה' יב יא).

ח א

ור"ל סבר לה כדדרש רבא אני בכ"י מ' וה' ופ' ובילקוט כ"י: ור"ל אמר אני, ובאה"ת: ור"ל סבר אני, ובכ"י ר': והוא סבר אני. "כדרש רבא" נוסף אפוא ע"פ פסחים פז א. ושם: אני חומה ושדי כמגדלות אמר רבי יוחנן אני חומה זו תורה וכו' ורבא אמר אני חומה זו כ"י וכו'. ושם באה"ת ובילקוט כ"י: רבה, בכ"י א"פ: ורב!

דכתיב מנדה וכו' ואמר רב יהודה וכו' [ע' נדרים סב ב: ואמר רבא שרו ליה לצורבא מרבנן למימר לא יהיבנא כרגא דכתיב מנדה וכו' וא"ר יהודה וכו' ורנב"י היה "ריש כלה" במתיבתא דרבא (ב"ב כב א).

רש"י ד"ה מנדה: על אנשי כנה"ג, ותוס' ד"ה לא: לפי שהיו עסוקים במלאכת שמים בבנין בית המקדש] לאו דוקא דקרא כתיב: די כל כהניא ולויא זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא דנה מנדה וכו' (ע"ז ז כד).

מידול] כ"י ח': מדויין, רי"ף ד"ק: מידויין, וכן יב"ב בכ"י ה': מדויין, וכן בתה"ג הרכבי סי' נח: דהאי מידויין והאי לא מידויין. מידויין = מיתדיין 65 ערבית מצרית *immerwährend etwas tun* לא ידון רוחי "fortfahren".

א"ר יהודה הכל] גם בב"מ קח אגב מימרות רב יהודה לענין ניגרא ונהרא.

לאגלי גפא] בב"מ: לאיגלי; כ"י ה' ור' וראשונים: לגלי גפא, וכ"ה בב"מ בכ"י מ' וה' ורי"ף ורא"ש; בכ"י פ' כאן ושם: ליגלי. רש"י: = גלי (ברכות כו א) "פתח, וגפא", כמו "אחר הגפא" ("הגפה"). "גדר סמוך לחומת העיר מבחוץ כדי להגין על החומה" (ר"ג). ולפירש"י קשה, שזה מפורש במשנה "חומה דלתים ובריח". ול"ג שהוא ג"פ בסורית חדשה שבבבל (אוידיא 157): ג"פ א מ ע ר ת א. בחשחתא סוריתא יתירא הי". והן המערות שעל יד החומה, ה"נקבות", Tünnel!

לכריא פתיא] בכ"י ה', ערוך, רי"ף ורא"ש ואה"ת: דפתיא, וכ"ה בב"מ (ועי' למעלה). רש"י: חפירת בור וכו', וכוה ר"ג (ועי' פ"י ר"ח בתוס' המוטעה); גאון בערוך ע' כר: כריא דפתיא נהר של מדינה וכו' 66. והוא הנכון: אשורית *patu* וגם *patu* ר' *patâti* (פתתי) (השוה "קתא", "קתתי" *katâti*), "נהר", "אמת המים", "Kanal" "Wasserleitung", (מן פתו *pitû*, שיש לו גם הוראת "חפר נהר", דיליטש 555). אבל רבנן לא צריכי נטירותא] בד' פיו: אבל רבנן לא דרבנן לא צריכי, והנוסח הנכון הוא בכ"י ה' ומ' (ושם בטעות: מדרבנן) ור': מרבנן לא רבנן וכו'.

64 כבר העיר על זה גינצבורג בס' היובל לשורץ.

65 והשוה מרגלית, דקדוק, גלוסר, 31, 315. ZAW.

66 ע"ד פתיא אוכמא ע"ב סי' תא וכו' פתחיה, פראנקל 73-74.

ובב"מ: אבל רבנן לא מ"ט רבנן לא צריכי וכו', וגם שם הוא בכ"י ר' א':
 "מרבנן לא רבנן לא", ו"מרבנן" שם בכל כ"י.
 באכלוזא] בדפוי"י ובכ"י ה', רי"ף ורא"ש: בכלחא⁶⁷). וכ"ה בב"מ בכ"י מ', ה' ור' א'
 וב' וברא"ש ובדפוי"י עד אמ"ד: בכלוזא⁶⁸). ועי' ערוך ע' כר פי' גאון: "למפק
 בכילוזא כאלוז ממש בלשון ישמעאל (כלז) כגון שרגילין להקבץ וכו' גדודים
 וכו' לצעוק ולהודיע להם". אבל רש"י פי' "בהכרזה", והוא הנכון. מנדעית "כאלחא"
 = קרוזא מאכליזנא = מכריזנא⁶⁹). ועי' מדרש איכה, פתיחה ל"ג (הובא ברשב"ם קכא א):
 כרוז יוצא הכל יצאו לחפור וכו' (= ירוש' תענית סט ע"ג).
 בעלי גמרא (בעלי הלכה בעלי הגדה)] ליתא בכ"י ונכון, וכבר נתקשה בו ר"ג. כי תמיד
 "בעלי הלכות" הם "בעלי משנה".

בדקו ואשכח] בכ"י וראשונים: בדקו ומצאו כדבריו.
 דמי כלילא] Krönungssteuer, στέφανος aurum coronarium
 ערוקינו — ערוקינן] צ"ל כבכ"י ה', ר"ג ורא"ש: ערקינו. — ע"ד הענין השווה חולין
 מו א: ההוא פולמוסא דאתא לפומבדיתא ערקו רבה ורב יוסף וכו'. ועי' סנהד' כה ב:
 כי הוה אתי ריש נהרא למתא כי הוה חזי רבנן א"ל לך עמי בא בחדריך וכו' ומיגזנו
 כולי עלמא וכו'.

דליוה פלגא] כ"י ה': לפלגא, וכן רא"ש ורי"ף, ושם עוד: רמו אידך פלגא
 אפלגא! כ"י פ' ור' ואה"ת: אפלגא, וכן גרס ר"ת (עי' מרדכי כאן), "פי' שהטילוה
 כולה אפלגא דאישתייר", "דהא כי ערקו השאר שדיוה לכובסא ולא מחל לו כלום". וכן
 כתב ר"ג: דליוה לדמי כלילא "על ההוא פלגא דאשתייר", אבל "דליוה"
 פירושו "הסירוה", "הקילוה", ואפשר שפי' שהקילוה והעמידוה אפלגא. כנראה שחסר
 בנוסחאות, ע"י הדומות, וצ"ל כנו' הרי"ף: דליוה [פלגא רמו אידך פלגא] אפלגא! ורמ"ה
 הביא: שדיוה אפלגא; נמק"י: בטלו פלגא דכלילא ("בטל" בכ"י וראשונים גם למטה
 במקום "פקע"), ובד' פיו' גם למטה: דליוה אכובס.

ערק כובס] ברי"ף: שכיב כובס, והב"ח שם בהגהותיו הביא בשם "אלפסי ישן":
 "פש כובס וחגר (וחגיר?) ערק כובס ומית חגר ופקע כלילא" (ולשון יפה מאד הוא,
 ונראה שהוא אחד מ"משלי כובסים"!)⁷⁰.

שלשים יום לתמחוי וכו'] בכ"י ה' ופ' וראשונים איפכא: שלשים יום לקופה שלשה
 חדשים לתמחוי, וכ"ה בתוס' פאה פ"ח ט (עי' בסמוך).

והנה רש"י, ר"ג ושאר ראשונים פירשו, שאם שהה שם שלשים יום וג' חדשים גובין
 ממנו קופה ותמחוי. וודאי שכן נראה מפשטו של לשון התלמוד ולכל ("ולשאר") מילי מי
 בעינן י"ב חודש, "כלומר דמשמע במתני' שלא יתן כלום בדבר עד י"ב חודש" (ר"ג).
 וכן "לפסי העיר" פירשו הראשונים "לחיי העיר", "קרשי עץ לחזק שערי העיר כמו
 עושין פסין" (ערוך), וכדומה.

אבל בתוס' פאה שם (פ"ד ט) תניא: תמחוי בכל (ה)יום קופה מערב שבת לערב שבת.

67) ורש"ל הגיה בגמרא וברש"י כלפנינו!

68) ורש"ל הגיה: באכלוזא.

68) נלדקה 55 (ועי' הערתו שם, אבל דחה זה שלא בצדק).

69) הערה זו האחרונה (שהוספתיה אח"כ) חשבתי לרשום בקונטרס שיעורי ושכחתי, ובשעת שיעורי
 העיר כוה, אחרי הביא נ"י הרי"ף ואחרי פירושי, גם תלמידי מר זבלודובסקי.

תמחוי לכל אדם⁷⁰) קופה לעניי אותה העיר אם שהה שם שלשים יום הרי זה כאנשי אותה העיר לקופה, לכסות לששה חדשים לפסי העיר לשנים עשר חודש. ולפי פשוטה של התוס': קופה ותמחוי וכסות אעניים קאי. אבל בירוש' פיאה פ"ח כא"ע פריך אמאן דאמר (ר' יוחנן!) "אין מדקדקין בכסות": והתני למזונות שלשים יום לכסות ששה חדשים "וקס"ד דעל העני קאי" פתר לה (ליטול) [ליתן]⁷¹) והתני (למזונות שלשים יום)⁷²) לפסין ולצדקות⁷³) שנים עשר חודש הא קדמייתא ליטול. עוד היא ליתן. מהו לפסין ולצדקות שנים עשר חודש. בשכר סופרים ומשנים, ו"פסין" ל' מסין, כמו "מן הפיסין ומן הזימיות" (ירוש' פאה פ"א, טו ע"ב ועוד). וכן פי' כנראה הבבלי ברייתא זו: ליתן, ופי' "פסי העיר" (כן היתה גירסתו) ג"כ ליתן. ובירוש' ב"ב כאן: תני שהה שם שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר לקופה. לכסות ששה חדשים. לפסים ולזימיות שנים עשר חודש. ובתר כל הלן מילין (דברים שבצדקה!) איתמר לפסים ולזימיות שנים עשר חודש. א"ר יוסי בי רבי בון לחיטי הפסח בין לי שא בין ליתן. הירוש' מפרש "פסים", סורית פסא "פרס" "partio", "Rate" (= Steuer), (לעף) (זימין "מס", "Geldstrafe" = "Steuer" — למסי העיר (ולמנות העיר), "Gemeindesteuer", לשכר-סופרים ומשנים או לחיטי פסח! (והירוש' לא היה לו בברייתא "לתמחוי ג' חדשים", כי "בתמחוי", שהוא "לכל אדם" אין חילוק בין זר לתושב ו"תמחוי" ע"כ "ליתן" הוא).

זהו בל"ס גם פירושו של "לפסי העיר", ל"פרסי" העיר (מסים ופרסים), שבנו' הבבלי ותוס' (ע"פ הבבלי?), ולא ל"לחיי" העיר! והבבלי אפשר שפי' גם הוא כן, ודאמר "הכל לפסי העיר אפי' מיתמי אבל רבנן לא דרבנן לא צריכי נטירותא", קרוב מאד שזה נוסף בטעות⁷⁴). מדברי רב יהודה למעלה. וחזר באמת בנמק' כאן "אבל רבנן לא דרבנן לא צריכי נטירותא!"

והשתא מדויק היטב "כי תנן נמי מתני'⁷⁵) לפסי העיר תנן", ליתן. והרמ"ה כתב: "לפסי העיר כגון חומה דלתיים ובריח ושאר חיזוקי העיר ושמירתה. ומסתברא דה"ה למסים וארנוניות שנותנין למלך וכו' בכלל פסי העיר נינהו". והנה גם הוא לא פי' "לפסי" כערוך, אלא בוודאי פירשהו מלשון "פסין"⁷⁶).

ולטורינא (ולטורינא) אפי' מיתמי (אבל רבנן לא צריכי נטירותא) כללא וכו' [כ"י פ': ולטורינא ובה"ג ד"ב: ולטור זיינא. בעירובין פא א: ההוא טורינא דהוה בשיבבותיה דר' זירא וכו' (פרסית?)].

70) זה מדויק יותר מלשון הבבלי חב "תמחוי לעניי עולם" (ובכ"י ר': קופה לעניי העיר תמחוי לעניי כל אדם), שהרי גם עניי העיר אוכלים מן התמחוי, וכדתנן בפאה פ"ח מ"ז: מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי (ועי' תוס' טא ד"ה שבת).

71) כנו' דאמ"ד וכ"י רש"ס.

72) ליתא בכ"י רומי.

73) השוה חדמורית: סדיקא "Staatfiskale" σύνδικοι.

74) כמו שנוסף גם למטה בטעות "אבל רבנן לא צריכי נטירותא", עי' בסמוך.

75) השוה לשון זה גם ב"ב קמ"ב.

76) ועי' בתוס' סוטה סוף פ"ז: כל אלו שאמרו יוצאין וחוזרין נותנין פסי העיר ומספקין מים ומזון למלחמה ומתקנים את הדרכים וכו', כל אלו שאמרו אין יוצאין כל עיקר וכו' אין נותנין פסי העיר ואין מספקין וכו' (ובחנם הגיה הגר"א: לפסי!). מרחשון תרפ"ג.

— „אבל רבנן וכו'“ ליתא בדפויי, כ"י ה', פ' ור' וראשונים, והוסיפו רש"ל, אבל בטעות, דמפסיק בין „אפילו מיתמי“ ובין „כללא“ וכו'.

ר ב ה רמא וכו' [בכל דפויי עד אמ"ד: ר ב א, וכ"ה בכ"י ר' וברי"ף וברא"ש, וכן נכון, וכזה "'] בכתובות קה ב: והא ר ב א שאיל שאילתא מדבי בר מריון אע"ג דלא שילי מיניה, התם לא חשובינהו הוא דב עי.

א"ל אביי והתני רב שמואל בר יהודה אין פוסקין וכו' [מהר"י מינץ בתשו' סי' יא והב"ח בישנות סי' כ"ה מקשים דלא הביא מברייתא דר"ח ור"ה (תוס' תרומות פ"א ותוס' ב"ב פ"ח) בגטין נב א: ואין פוסקין עליהם צדקה ואין פודין עליהן את השבויין, ותירץ המגיה ביד רמ"ה שיש לחלק בין דיין ואפוטרופוס, ושם אפוטרופוס הוא ⁽⁷⁶⁾]. (רמב"ם: „ואם פסק הדיין עליהם כדי לשום להם שם מותר“).

איפרא הורמיון עי' תוס'. בכ"י מ' ופ' ור': הורמין; כ"י ה': איפרהורמיון.

בקמיעות מונטגומרי סי' א וסי' יח: אפרה, אפרא, שם איש ⁽⁷⁷⁾. הורמיו, Hormisdes, היה שם אבי שבור מלכא, והאם משלה אחרי בעלה בעודה מעוברת ⁽⁷⁸⁾.

רב יוסף [גבאי צדקה היה (ב"ק צג סע"א)].

ח ב

א"ל רבא לרבה בר מארי וכו' [הרבה בב"ק צב א"ב].

נגבית בשנים, שאין עושין שררות על הצבור פחות משנים (שקלים פ"ה מ"ב) ומתחלקת בשלשה כדיני ממונות. תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבוייה וחלוקה שוים] בירוש' פיאה שם: ר' חונה אמר תמחוי בשלשה שהוא על אתר. רבי חלבו בשם רבי בא בר זבדא אין מעמידין פרנסין פחות משלשה. אנה חמי דיני ממונות בשלשה, דיני נפשות לא כל שכן. וברייתא שלנו היא כנראה בבליית, שפירשה משנת פיאה פ"ח מ"ז: קופה נגבית וכו', והשתמשה במשנת שקלים פ"ה מ"ב: ואין עושין שררה וכו' ופירשה אותה ע"פ ר' אבא בר זבדא ורב הונא!

רש"י פי' „שגבוייה וחלוקה שוה“ — „בכל יום“, ור"ג פי': שגובין מכל א' לפי מה שידו משגת, וכעין דין שמעיינין בדין על מי להרבות ועל מי למעט משא"כ בקופה שאין גובין מכל אחד אלא לפי מה שרוצה ליתן (וקרוב) [והרוב] נותנין כולן בשוה, וכזה פי' הרי"ף: ומפני מה קופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה שהקופה דבר קצוב הוא על כל אחד ואחד ואין הגבאין מוסיפין ולא גורעין אבל תמחוי אינו דבר קצוב אלא לפי צורך שעה היא נגבת לעניי עולם וצריכין לקצוב על כל אחד ואחד כראוי לו ונמצא כדיני ממונות לפיכך צריך שלשה (ועי' תוס' בשם ר"ח), וזה פי' „שוים“, ששניהם דיני ממונות. וכן פי' הרמ"ה: מפני מה קופה נגבית בשנים וכו' לפי שקופה לעניי העיר ההיא וב"ד יכולין לחשב כמה הן עניי העיר וכמה הן צריכין וכו' ופוסקין על כל אחי"א מבני העיר לתת כפי הראוי לו וכיון שדבר קצוב הוא וכו' אינו צריך שלשה לגיבוי וכו', אבל תמחוי לעניי עולם הוא ואינן יכולין לפסוק על הצבור

(77) כמו שהעיר הרמ"ש בבהגותיו.

(78) ועי' גם בבהגות הרמ"ש.

(79) ועי' יוסטי Iranisches Namenbuch, 6, 101 והלאה (עי' מונט' 118): — fra.

(80) ערך מלין בערכו.

ממון קצוב שהרי אין קצבה לעניי עולם הבאים וכשם שאין חילוקו דבר קצוב אלא לפי צורך שעה הוא מתחלק וצריכין לתת לכל או"א כראוי לו כך צריכין לגבות מכל או"א כראוי לו לפי צורך השעה. ונמצא גיבוי וחילוקו שזה שכשם שחילוקו כדיני ממונות [כך גיבויו כדיני ממונות] ולפיכך צריך שלשה. אבל הירוש' — כפי' רש"י.

ולהסיע על קיצתן כ"י פ': את קיצתן. ערוך פי': "לשנות פעם אחר פעם כאשר יראו". אבל ר"ג ורש"י פי': "לקנוס", ופי' זה יוצא מלקמן ט א: הני טבחי דעבדי ענינא וכו' איתיביה ריב"ש לרבא להסיע וכו'. רש"י פי': "להסיעם מדת דין תורה", כלומר "להעמיד" חוץ מדין התורה "ausser dem Gesetze stellen" (בנמק'י; כלומר להסיעו מדין תורה?).

"הסיע", מובנו: 1) "נסח" כמו "הסיע מלבו" (עירובין פו א), הסיע דעתו (= אסח דעתיה), ובירוש' הוריות פ"ג מז ע"ד: הוסע מכהונה גדולה: 2) "שרש", [עקר], כמו גפן ממצרים חסיע⁸¹ (תה' פ ט), ויסע כעץ תקותי (איוב יט י). והשוה יתנסח אע מן ביתה (עז' ו יא), והן למות הן לשרשי הן לענש נכסין ולאסורין" (עזרא ז כו, ומו"ק טז א: הרדפה).

אבל בתוס' ב"מ פ"א כג תניא: ורשאיין הן בני העיר להתנות על השערים ועל המידות ועל שכר הפועלים רשאיין לעשות⁸² קיצתן רשאיין בני העיר לומר כל מי שיכאח אצל פלוני יהא נותן כך וכך וכו' וכל מי שתרעה פרתו בין הזרעים יהא נותן כך וכך רשאיין לעשות קיצתן.

וע"פ זה מובן גם איתיביה דדף ט א, ואפשר דאסיפא סמך. שררות על הציבור] בכ"י וראשונים: שררה, וכ"ה בשקלים. ונו' הרי"ף ורא"ש ורמב"ם: על הציבור במזון, וכנו' המשניות בשקלים וירוש' שם בפסקא מט ע"א. א"ר נחמן א"ק] בכ"י וראשונים: א"ר נחמן בר כהן, וכצ"ל, ובירוש' שקלים מט ע"א: ר' נחמן בשם רבי מנא, והוא תלמיד ר' מנא, בן א"י.

שררות הוא דלא עבדי הא הימוני מהימן] כלומר שהאחד נאמן, אבל בכ"י: מהימני, וכן ר"ג: מהמני, אפי' ב' קרובים למנות על הקופה והיינו [דר' חנינא]. רי"ף כ"י: מהמנין להו, וכן פירוש: מהמני, מאמינין להו, כמו "עבדי" = "עושי". בירוש' פיאה פ"ח, כא ע"א: ר' יוסי בש"ר יוחנן אין מעמידין שני אחים פרנסין. ר' יוסי עבר חד מן תרין אחין. עאל ואמר קומיהון לא נמצא לאיש פלוני דבר עבירה אלא שאין מעמידין שני אחין פרנסין. וזה שלא כבבלי (ועי' מרדכי שפסק כן).

במתניתא תנא והמשכילים וכו' זה דין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה ומצדיקי וכו'] בשאילתות תשא סי' סד: "והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע זה דין שדן דין אמת לאמתו ומצדיקי הרבים ככוכבים לע"ו אלו מלמדי תינוקות. ואיכא דאמרי אלו גבאי צדקה", ופליגי אפוא רק במצדיקי הרבים. וברור שלא היה לו וגבאי צדקה ב"מתניתא" (ועי' בסמוך), וע"פ זה מיושבת קושית התוס' מפסחים מט ב: לא מצא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות.

(81) [וסיפיה דקרא: תגרש גוים ותטעה].

(82) "לעשות" שבתוס' מן "גט מעושה", אזהרה לב"ד ש'עש' (ר"ה ו א), עושו בהוי הדדי (לקמן ט א), עשינהו שקל מיניהו לצדקה (לקמן י ע"א), ועוד: יחו' כג ג: ושם עשו דדי בתוליהן (והשוה שם ח' וכ"א), וכן ועשו אותך בחמה (שם כה); ועשו אותך בשנאה (שם כט).

(אמר רב) כגון חסר בכ"י מ' ופ' וע"י ורי"ף ויד רמ"ה וילקוט.
 שבקתיה להימנותך [בד"ו רפ"א ורפ"ח: לאומנותך, והגיה המהרש"ל כלפנינו,
 אבל כ"ה גם ברי"ף ד"ק וברמ"ה (שבקתה לאומנותך) ובמנוה"מ ואה"ת ובילקוט כ"י;
 ר"ג: שבקת לאומנותך שהיה מלמד תינוקות כלומר אם היית מלמד עדיין לא היית
 מבטל לעמוד בגינה, ובכ"י ר': הדרת ליה מאומנותיה (וצ"ל: הדר), וכן נכון.
 תליטר] גוזמא, ע"י רמ"ש בהגהותיו.

חזיא לין וכן יבמות כא ב: לדידי חזיא לי שניות וכו', כמו "שמיע לי", "ראיתי".
 כ"י פ': חזיא ליה, ד"ל: "דלא חזית ליה", ה': דלא חזינא ליה⁽⁸³⁾, ע"י: חזאי
 (בלי "לי").

ורבנן מאין ע"י רש"י ור"ג. אבל העיקר כפי הנמצא בגליון אלפס ישן, המובא בהגהות
 הב"ח: "רבנן" (דפליגי אמתניתא) מנא להו מלמדי תינוקות (וה"ה דמצי למקשי לגי'
 השאילתות "מתניתא" מנא לה "גבאי צדקה"). וגי' השאילתות שם: ורבנן אמרי מאי
 דכתיב וכו' (כמובא בהגהות הגרי"ב) אלו גבאי צדקה ופרנסי העיר.
 ולסדרו של השאילתות (ע"י לעיל) אפשר כי "ורבנן אמרי" נמשך על ה"מתניתא"
 "מנין לה גבאי צדקה". ובספרי עקב פיס' מז תניא: ד"א ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה.
 ר"ש בן מנסיא אומר אלו זקנים וכו'.

אציפי דבי כנישתאן רי"ף: אציפי דבי כנישתא בבי מדרשא, וכן רמ"ה, וכן
 הרמב"ן ה"ג ליה אציפי וכו', אבל רש"י לא פי' כן וכן ר"ג ("והיו קניות מצדקה
 מחצלאות ששוכבין עליהן עניים"). וע"י פסחים קא א: לאפוקי אורחים
 ידי חובתן דאכלי ושתו וגנו בבי כנישתא. וע"י ברכות כה א: ציפי דבי רב דהני
 גני והני גרסי, ושבת קמ ב: ברבי רב לא ליתב אציפתא חדתא וכו'.

ט א

רב אשי אמר (בכ"י: אמר ר"א) אנא אתנווי נמי וכו' כזה במגילה כו א: אר"א
 האי בי כנישתא דמתא מחסיא אע"ג דמעלמא אתו לה כיון דאדעתא ידי קאתו אי בעינא
 מזבנינא לה.

לאו כל כמיניהון לא הכל מהם; "לא הכל ממנו" רגיל בירוש', וכוה "לא מפיהן
 אנו חיים".

קא מבזי] ברמ"ה: חיבזי וכצ"ל.

(בש"ן כתיב) פרוש] ליתא בכ"י ובראשונים, ובכולם: פרוש כתיב (וכ"ה
 בר"ג), חוץ מכ"י ר' (ושם: לחמך וכתיב כי) והרמ"ה העתיק: פרוש לרעב לחמך
 פרוש כתיב, ולא משום דכתיב בשין וכו' דעל כרחן האי קרא בכולהו נסחי דייקי בסמך
 כתיב וכו' דבכולי האי לישנא בקראי בעלמא בשין כתיב דכתיב ולא פרשו⁽⁸⁴⁾ להם על
 אבל... וכתיב פרשה ציון וכו' אלא ר"ה הכי קא דייק מדכתיב פרוש דמשמע פרושה
 מועטת וכו'.

תניא כותיה דרב יהודה אמר כסוני וכו' בירוש' פיאה שם מחלוקת רב ור' יוחנן:
 רבי בא בר זבדא אמר איתפלגון רב ורבי יוחנן חד אמר מדקדיקן בכסות ואין

(83) אבל איכ"צ"ל: "לה", לגינתא.

(84) בספרים שלנו (ירמיה טו ז): יפרסו! פרוש "freumen" פרוש, brechen, אבל פרש = "ausbreiten".

מדקדקין בחיי נפשות. וחרגה אמר אף בכסות אין מדקדקין מפני בריתו של אברהם אבינו ("שאין כבוד לבן בריתו של אברהם שילבש קרועים"), מתנית' (85) פליגא על מאן דאמר אף בכסות אין מדקדקין. פתר ליה לפי כבודו (בבגדים לפי כבודו מדקדקין). ותני כן (86) במה דברים אמורים בזמן שאין מכירין אותו אבל בזמן שמכירין אותו אף מכסין אותו והכל לפי כבודו (87). והתני למזונות שלשים יום. לכסות ששה חדשים. פתר ליה (ליטול) [ליתן] וכו'.

ונראה שר"ב יהודה כר"ב, ור' יוחנן דלא כמאן, דהוא אמר "אף בכסות" וכו', וא"כ אין מדקדקין לא לכסות ולא למזונות, ודלא כר"ה.

תנן התם אין פוחתין וכו' [בכ"י פ': ת"ר, וכבר העירותי שנמצאים עוד כאלו למשנה].

מאי פרנסת לינה אר"פ פוריא ובי סדיא [פוריא πορεϊον. כתובות י"ע"ב [אטימולוגיא עממית?]: שפרין ורבינ עליה. — בי-סדיא, ר' בי-סדווא (שבת קכד ב), סורית: ביסדיא, בסדיא, ר' בסדותא, מנדעית ביסאדיא (88), סורית חדשה ספדיא, ר' ספדיא, "Kopfkissen". "בי-סדיא" היא צורה עממית מן "בסדיא", שפירשה אותה [...]

כמו "כ"י א"ס נ"א (בית מראשות)! הקספלה משלי זו טו מרבדים: בספודנא, פשיטתא: בקרמא (89). והשוה רומית "sponda", "Sofa" (90 Bett).

בתוס' פיאה פ"ד ח תניא: לן גותנין לו פרנסת לינה שמן וקיטניות. שבת גותנין לו מזון שלש סעודות שמן וקיטניות דגה וירק ("דאם לן לא סגי ליה בלחם גרידא אלא צריך ליתן לו כדי ללפת את הפת", הגיון אריה).

תנא אם וכו' [בכ"י ר': ותני עלה, וכן נכון, חדא דתוס' היא שם, ולא ברייתא בבליית מפרשת; ועוד דנראה דמשום "ההוא עניא" וכו' דבסמוך הביאה.

סי' גדול מקדש משה] ליתא בכל כ"י ואה"ת וילקוט כ"י, אבל נראה שהיא מוטעת (התכוונן שמימרא דרבא בשם ר"א לא נסמנה!).

אמר רבא (האי מילתא) אישתעי לי עולא משגש וכו' [בכ"י ה': רבה, אילא, וכ"ה אילא במנוה"מ ד"ק וכ"ה ביוחסין (עי' ע' אילא וע' עילא). בכ"י פ', וכן הוגה בכ"י ר', וכן הוא ברמב"ן, והובא כנ"א גם ביוחסין: עילא. וא"ס שזו היא הנוסחא העקרית: "עילא" בתרגום וסורית (Esels) füllen, סיח "עיר" (עיר פרא) ו"אילא" = "עילא". ושתי הנוסחאות יחד נתחברו בד"ו: עילא (והביאנו זה גם ביוחסין).

"בכרה קלה משרכת דרכיה" (= "משגש אורחתיה").

ט ב

דילמא טומאה בחיבורין שאנין עי' רש"י ותוס'. אבל הרמב"ן אומר שאין להגיה הספרים, והרמ"ה מפרש "בחיבורין" כמו בע"ז לו ב: דאורייתא דיקרב בדיקרב בחיבורין טומאת שבעה וכו' "בחיבור האדם לאב הטומאה בשעת מגעו בבגדים או

(85) משנת פיאה ד"אין פוחתין", שהזכירה רק מזונות ולא כסות.

(86) בתוס' פיאה פ"ד ח אמשנת "אין פוחתין".

(87) ליתא בתוס' ! ואפשר ושאלת הגמרא היא !

(88) נלדקה 183.

(89) ב"ב 1372: ספודיא הי קרמא (ועי' פס"מ 2698).

(90) בילמדנו, ויצא (מובא בערוך בערכו): פסדיות = בסדיות, ערוך ולעף-קריס 468.

בשאר כלים, "הכי פרכינן ודילמא שאני טומאת בגדים שכן עלולים לקבל טומאה בחיבורין דהיינו מאדם הנוגע בהן עד שלא פירש ממטמאין משא"כ באדם הנוגע בו אפי' בחיבורין שהוא טהור וכו' שהרי מסיט נבלה מטמא בגדים ואינו מטמא אדם וכו' (רמ"ה). ועיקר הא מילתא שכל המטמא בגדים מחמת שנגע באחד מאבות הטמאות שמטמאין אדם במגע לטמא בגדים וכו' עד שלא פירש ממטמאיו מטמא בגדים וכלי שטף במגע באב הטומאה לעשותן ראשון אבל לא במשא ואינו מטמא לא אדם ולא כלי חרס אפי' במגע אבל מי שפירש ממטמאיו הוה ליה ראשון ואינו מטמא בגדים וכו' (זבים פ"ה מ"א). זבים פ"ה מ"א: כל המטמא בגדים בשעת מגעו מטמא אוכלין וכו' לאחר פרישתו וכו' ואינו מטמא בגדים. זבים פ"ה מ"ח: הנושא ("מסיט") את הנבילה וכו' מטמא ב' ופוסל אחד פרש מטמא אחד ופוסל אחד. ושם מ"י: הנוגע בשרץ ובש"ז ובטמא מת ובמצורע בימי ספרו וכו' מטמא אחד ופוסל אחד ("אינו מטמא בגדים אפילו בשעת מגעו"). — כלים פ"א מ"ב: למעלה מהן נבלה וכו' שהן מטמאין את האדם במשא לטמא בגדים וכו'. ואינו מטמא אדם [מ"ט לא משום דטומאה בחיבורין שאני] כ"ה בכ"י ורמ"ה ותוס' ושם"ק, והריב"ם הוא שמחקן (אבל לפי שיטתו צריך למחוק גם "בחיבורין"). אישתק וכו' ואיתקן תלמודיה [בכ"י מ' רק: אשתתק, וכן ליתא "ואיתקן תלמודיה" ביד רמ"ה, "ולפנינו נתערבו שתי נוסחאות". ובכ"י ה': אישתק אי עקר תלמודיה מיניה, וכן בכ"י ר': ואיעקר, ובכ"י פ': ואייקר. והיא היא. ואייקר = ואיעקר, ואיתקן = ואיתעקר⁹¹]. חזי להני חדיי דמצית מינייהו [רש"י: "הדדים הללו חדיי תרגום של חזה". בכ"י ה': להני דדי. אבל א"ס שצ"ל: תדי (בת'), "שדיים"⁹²]. נ, ארמית וסורית "תדיא", Mutterbrust, Brust, אבל "חזה", "חדיא", "חזה של בהמה", "Brust d. Tiere". מהוגנים [ed⁹³, "edel", "vornehm", εὐγενής].

י א

כי הא דבני אחתיה וכו' [ויק"ר פל"ד יב בבני אחתיה דרשב"י. שיבסר דינרי גבייכו שקלינהו מינייכו] בד"פ: גבייהו || שקלינהו מינייהו יתבי קא מצערו אמר להו לא תתקף לכו חלמא וכו'⁹⁴, וע"פ ד' זה הגיהו אצלנו: שקלינהו מינייכו! אמר השתא כן איחייב מאן דסני לן [בכ"י מ': כי, וכ"ה בכ"י פ' ורש"י ד"ו; בכ"י ה' ור' ורש"י ד"פ: כו, וכ"ה בע"י ד"ר בגמרא ורש"י, וכצ"ל (באה"ת: בו), ועי' מש"כ לעיל. — "לן", רש"י ד"ל: לי, בכ"י פ' ור' ורש"י ד"ו: ליה, וכן בכ"י מ' (לי'). פרקליטין] παράκλητος, סניגור, "מליץ". הוא היה אומר וכו' [קה"ר פ"ז כו: א"ר יהודה ארבעה עשר דברים קשין זה

91) שבת קמב ב: איעקר תלמודיה, ברכות יח ב: אייקר להו תלמודיהו, נדרים מא א: איעקר, ר"נ: אייקר; ע"ז מו ב: ר"א גמריה ואייקר ליה תלמודיה = איתעקר ליה, פסח סט א: אגרת רש"ג: ואיתקן = ואיתעקרון; מיתקאר במגדועה = מתעקר, "איקר" אצל מונטג' סי' לב = איתעקר (עי' מש"כ ב" 39, 1921 REJ, ובהערה 2 שם).

92) וכבר העיר כזה לוי בערכו.

93) אבל עי' פליישר אצל לוי هجن "Weiss".

94) ושתי נוסחאות נתערבו פה, ובכ"י ה' למעלה: שקלינהו מינייהו יתבי ומצטערי אל וכו'.

מזה וכו' והר קשה והברזל מתגאה עליו ושוברו, ברזל קשה והאש מפעפעתו, האש קשה והמים מתגאין ומכבין אותה וכו'.

מפכחתן] ר' ופ' וד"ל ומנוה"מ: מפכחתו, מגילה יב ב: למחר מפכח ליה חמרא (כג"י הערוך), ועי' תוס' תרומות פ"ג א (עירוב' סה א): שיכור הרי הוא כפיקח לכל דבר.

שמנדיין שינה] בכל כ"י ובד"ל ועוד: שמקיצין וב"הקיצ" קדריש, וברש"י צ"ל: בשכר הקצה, וכ"ה בד"פ וברש"י שבע"י.

י ב

ויהיו לו בנים זכרים ר' אליעזר אומר יפור מעותיו לעניים ר' יהושע אומר וכו'] בכל כ"י וד"פ ואה"ת וע"י: יהושע בן קרח, ובמקום "ר' אליעזר" הנוסח בכ"י פ': אלעזר, ובכ"י ר' ובגליון כ"י א': ר' אליעזר בן יעקב אומר, ולמטה בכ"י ר' וא"פ: ותניא ראב"י אומר, ושתי ברייתות הן ומשתיהן מוכח ש"יפור מעותיו לעניים" ולא יתן לארנקי של צדקה, כראב"י (דנמוקו עמו), וראב"י ה' ב' הוא, שהרי הוא אומר כ"ר' חנניא בן תרדיון". במסכת כלה פ"א קתני⁹⁵ להא דיפור מעותיו סתמא: ואלו הן חפצי שמים יפור וכו'. ולמטה שם: אלו הן חפצי אשתו רא"א יפתה אותה בשעת תשמיש ר' יהודה אומר ישמחנה בשעת תשמיש בדבר מצוה. הרוצה שיהיו בניו זכרים בעלי תורה ימשמש במעשיו ויפתה את אשתו בשעת תשמיש ראב"י אין ת"ח (בכלה רבתי: אדם) רשאי ליתן וכו'. ובכלה רבתי פ"ב: מה יעשה אדם ויהיה לו בנים ר' אליעזר אומר יפור מעותיו לעניים שנאמר פזר וכו' או יעשה חפצי אשתו (נ"א: מה הם חפצי אשתו) ר' אליעזר אומר יפתה וכו' ר' יהודה אומר ישמחנה בדבר מצוה שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע והרוצה שיהיו לו בנים בעלי חכמה יפשפש במעשיו ר' אליעזר אומר אין אדם רשאי ליתן וכו'.

"זכרים" ליתא בגמרא גם בכ"י מ' וד"פ ווינ', והוסיפו המהרש"ל, וליתא גם בע"י ובילקוט כ"י. בכ"י מ': מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים יפור וכו' הרוצה שיהיו בניו בעלי חכמה ימשמש במעשיו ראב"י אומר אין ת"ח וכו'.

תוס' ד"ה עליונים: פי' ר"ח דאמרו הגאונים שקבלה בידם וכו'] ערוך ע' נגד בשם ר"ח. וברצלוני בפ' ס' יצירה עמ' 25 כתב: ופי' רבינו שרירא גאון ז"ל ולענין עליונים למטה ותחתונים למעלה אמר אדונינו מאור עינינו (ר' יהודה גאון) משום רב יוסף בן אב ששמע מרבוותא קמאי ז"ל וכו'⁹⁶).

ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא והתניא וכו' הרי זה צדיק גמור] בכ"י וראשונים: לאו מעליותא היא, וכ"ה בר"ה ד' א', ובכ"י ר': לאו צדיק גמור. — באה"ת: הרי זו צדקה גמורה, ור"ח בר"ה שם כתב: ויש מפרשים ה"ז צדקה גמורה, וכן פי' בערוך ע' צדק בשם ר' משה הדרשן.

שדרינהו קמיה דרבא וקבלינהו (משום שלום מלכות)] בכ"י: שדרתינהו וכו', וליתא "משום ש"מ", וכן ליתא בדפוי"י⁹⁷).

95) מה יעשה אדם ויהיו בניו עשירים וכו' ובראב"ד בעניני (?) קדושה: ויהיו לו בנים זכרים.

96) REJ, 1912, עמ' 212.

97) ובד' בייליא השמיט הצינזור "אמר לית ליה וכו' משום שלום מלכות", וע"כ הדפיסו כבא"ש: וקבלינהו משום שלום מלכות שמע ר"א איקפד ור"א נמי וכו', ובד' קרקא חזרו והכניסו את הנשמט אבל הניחו בשגגה גם את ההוספה, ד"ס.

בנימין הצדיק] כנראה "אבא בנימין" (ברכות ה ב וכו').

אתה אמרת כל המקיים וכו'] משנה סנהד' פ"ד מ"ה!

מתניתין דלא כרשב"ג דתניא רשב"ג וכו' [בכ"י מ', פ', א"פ ור' :

תניא רשב"ג אומר, וכן היה לפני הרמ"ה שכתב: הא דתניא רשב"ג אומר וכו' ליתא דקי"ל כסתם מתני' וכו' ⁹⁸).

והא תניא רבן וכו' [בכ"י: והתניא.

ובתוס' ב"מ פ"א יז תניא (כ"י ו' ודפוסים): מי שיש לו חצר בעיר אחרת משעבדין אותו בני העיר לחפור בורות שיחין ומערות ולתקן את המקואות ואמת המים ושאר כל הדברים אין משעבדין אותו ואם היה שריו עמהן באותה העיר משעבדין אותו על הכל, וזה דלא כסתם מתני' דאפי' "קנה".

ולג' "תניא רשב"ג", צריכין לומר ולפרש שמביא דעה חולקת (ולא כ"תניא" דדף ז ב) ורחוק שהיה כתוב לפניהם במתני' "רשב"ג"א אם קנה שם קרקע הראויה לבית דירה הרי הוא כאנשי העיר" ו"הא תניא" — פירושו במתני' שהיה לו לומר "והא אנן תנן" וכדומה. אבל אפשר שהיה כתוב: רשב"ג"א אם קנה בה קרקע כל שהוא, ו"תניא" משנתנו היא ופיסקא. או אולי נוספו דברי רשב"ג גם במשנה דדף ז ב. רע"א בית רובע] כ"י ק': וכדברי ר"ע, וזה כלשון משנתנו ב"ב פ"ז מ"ב וכתובות פ"א מ"ד, וכ"ה בה"ג ד"ב 404: ודברי ר' עקיבה (אומר).

יא א במשנה: ולא את הטרקלין ⁹⁹) ולא את המורן ולא את השוכך (ולא את הטלית) ולא את המרחץ ולא את בית הבד (ולא את בית השלחין) עד וכו' (זה הכלל וכו' אין חולקין)] במשנה ירוש': הטרקלין; וכבר העיר פרלס ¹⁰⁰) ש"טרקלין" במובנו הרגיל tricladium אינו מתאים אל הענין, שמתוכו נראה שעוסק במקומות המשמשים לתשמישי-בית. אבל הגהתו "טרקלין" ופירושו "torcularium" "Kelter" (Ölkelter; Presse) אינו נכון, מפני שבמשנה נמצא תמיד "גת ובית הבד", ו"שני" המקומות (שמ"ר פכ"ה א = ילמדנו במדבר כ ח) ¹⁰¹) שנוצר בהם "טרקלין" (שמ"ר: טרקאירין) אין פירושו כן (אם יהיה ביד אדם!! ובשמ"ר: ב"ז עושה לו ט' ונותן [בו] כל מיני משקין וכו' שמא יכול להוציא את כלן ממקום אחד?), אלא מין כלי הוא (עי' ערוך). אבל "טרקלין" שלנו הוא כנראה דבר אחר: בשבת מ ע"א (= מ ע"ב: אמבטיאות של כרכים (תוס' שבת ג ג: האבטאות שבכרכין) מטייל (בתוס': מטיילין בשבת) בהן ואינו חושש. עי' תוס' שבת טז/יז יח: רשב"ג אומר טריקלין שהסיקה מערב שבת מטיילין בה בשבת, וכן בתוס' ביצה פ"ב י: אין משתטפין בחמין שהוחמו ביו"ט וכו' רשב"ג אומר טריקלין שהסיקוהו מערב יו"ט מטיילין בה ביו"ט וכו'. "טרקלין" זו אינה "חדר-האוכל", כ"א מין מרחץ. ובכ"י ה' בפסקא: הקרטלין ¹⁰²). [ובס' המליצה (באכר 74): קרטלין (קרטלין?) ארמון כושך עד' (?) = ער(כין) י"ב

98) ובכ"י ה' נוסח משובש: לימא מתני' דלא וכו'!

99) [צפורם של דברי מו"ר זצ"ל אלו (על "טרקלין") גופסו בפירווריו לשון בלשוננו כרך כ' (תמוז

תשס"ז), עמ' 105.]

100) ס' היובל לכבוד שוורץ, 300.

101) ערוך בערכו וס' הליקוטס IV § 50.

102) והשוה טרסקל, קרטלין, קרטלין.

קסטרא¹⁰³). ועי' ויק"ר פי"ט ב: משל לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו, מי שטיפש וכו' מי שפיקח ואמר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל¹⁰⁴). ובשהש"ר פ"ה יא: לקרסטל וכו' למלאותו מים, וצ"ל: לקסטל. "קרסטל" גם במדרש שמואל פ"ה ג. ואין זה "סל", כ"א "ברכה", "מקוה" שהיא "נקובה", "קסטלין — נקוב". והשוה תוס' מקואות פ"ד ו: קסטלין המחליק ("קסטלון") מים בכרכים אם היה נקוב וכו' *Castellum*¹⁰⁵), Reservoir, "Wasserturm", *Wasserleitung*, וצ"ל: הקסטלין.

"מורן" פירושו כפי' ר"ג וערוך: "מגדל", "מגדל קטן הוא שבונים בגנות", אשורית *muraānu*, שנכתב באידיאוגראם אחד עם *erinam* ועם *šigaru* (סוגר) "Käfig" "כלוב"¹⁰⁶); ומתאים ל"שובך" הסמוך לו, שהוא "מגדל של יונים", ועיקר פירושו "מגדל", כמו בשומרונית "שוביכה" (בראש' יא ה) [ומתאים ל"קסטלין", שהוא "מגדל"]¹⁰⁷, ולא כפי' פרלס (שם) והגהתו "מודן" (סורית "מדנא", אוצר של תבואה). "ולא את הטלית" חסר בג' כ"י ה ב ב ל י (כ"י מ' ופל' וכ"י ר') וישנו בירוש' בה' לו, כ"י פרמא וכ"י ק' (בכ"י ק' ובה"ג ר"ב: והטלית) ועוד, ותוספת היא¹⁰⁸. ובמשנה רגיל "שובכות ומרחצאות": והשובכות והמרחצאות (ב"ב פ"ג מ"א), מרחצאות ושובכות (שם פ"ד מ"ז).

"ולא את בית השלחין", ליתא בד"פ ווינ' וכו' (והוסיפו רש"ל ע"פ רש"י), וליתא בכ"י מ', ה' ופ' ומשניות וירוש' וברי"ף, ורא"ש ויד רמ"ה, בה' לו כ"י פרמא, ק' וב', ואינו שייך כלל לכאן. ומרהיטא דמשנתנו פ"ג מ"א: "ובית הבדין ובית השלחין" הוגה לכאן. זה הכלל וכו' [ליתא בכ"י מ', ה', ירוש', ה"ג, רי"ף, רא"ש ויד רמ"ה, וכן הריטב"א בחידושו כ"י (יג ב): "ת"ש כל שאלו יחלק וכו' ברייתא היא ומאן דגריס במתני' משתבש דא"כ היכי לא מדכרינן לה עד השתא ועוד היכי הוה פליג ר"נ אסתם מתני' וכו' ותו דהא פלוגתא דרב יהודה ור"נ על רישא דמתני' אתאמרה אין [בהן] כדי לזה וכו' מכלל שלא הוזכר דין זה במשנתנו".

אלא שבמשנה תנן "ואם לאו אין חולקין", ולא "מעלין אותו בדמים", ובאמת בכ"י א"פ ור' הנו' כן במשנה: ואם לאו מעלין אותו בדמים. אבל העיטור, חלוקת קרקעות, ד"ו עא א כתב: אבל בנוסחא עתיקא דילן ליתא בתא שמע בתרא אם לאו מעלין אותו בדמים. והכי איתא כל שיחלק ושמו עליו חולקין¹⁰⁹). ומסיפא דמתניתין קא פריך דקאמר ואס' לאו [אין] חולקין ש"מ לית דינא "דגוד או אגוד דאי אית ליה כופין אותו לחלק". ובתוס' ב"מ פ"א ט תניא: כללו של דבר כל שאין שם הראשון קרוי עליו אינו רשאי לחלקו.

103) השה מונסטשריפט 45, 90.

104) ובערוך ע' קסטל הביא מכאן: לקסטל מלכים (=שלמים?), ששכרו וכו'; באגור: קסטלין המחלק מים לבריכות אם היה נקוב וכו'.

105) קרויסלעף, 557.

106) פרענקל, 124, VIII, Z.A., 589 MA.

107) ע"י פירוש הגאונים שלי, 87 הערה 21.

108) ועי' ב"מ רפ"א שנים אוהזין בטלית וכו' ויחלקו, אבל שם (ז א): שנים אדוקין בטלית זה נוטל עד וכו' והשאר חולקין בשוה.

109) במאה שערים כאן: וה"ג ת"ש כל שיחלק ושמו עליו חולקין וכו' ומוגה למעלה ואם לאו מעלין אותה בדמים.

תנ"ה אין חולקין וכו'] ברייתא "דבר קפרא" בירוש' כאן: אר"י ארבע וכו' ותני ב"ק כן וכו'.

במשנה הישנה שנינו בוודאי: "אין חולקין את החצר עד שיהא בה שמונה אמות". ומשנתנו פירשה איפוא ואמרה: ד' אמות לזה וד' אמות לזה ובר קפרא פירשה: שמונה אמות לזה ושמונה אמות לזה, ור' יוחנן נמשך אחרי בר קפרא ודרש משנתנו כדבריו. וזה רגיל, שהאמוראים הראשונים מפרשים המשנה בדוחק ומוציאים אותה מפשוטה להסכימה לדעתם היא, המסכמת לברייתא ודעה אחרת ומתנגדת למשנה. וכבר תמה כאן הרשב"א (עי' שמ"ק), שהמשנה אינה מזכירה כלל ארבע אמות של פתחים ואינה מדברת אלא מד' אמות בכלל, ונדחק.

אר"ה חצר מתחלקת לפי פתחיה ור"ח אמר וכו'] בירוש' כאן יג ע"א: רב חונה אמר חצר מתחלקת לפתחין. אמר רב חסדא לזבלין היא מתניתא (כלומר מימרא דרב הונא שלקוחה מברייתא) ותני כן בכירה טפה בזבלין לפי פתחים וכו' (110).

תניא כוותיה דרב חסדא פתחים בחצר וכו'] בתוס' ב"מ פ"א יא: פתחים שבחצר גדולים של אחד וקטנים של אחד, גדולים אין להם אלא ארבע אמות וקטנים נותנין להם ארבע אמות לכל אחד ואחד, אחד נוטל פתח גדול ואחד נוטל שני פתחים קטנים זה שנוטל הפתח הגדול אין לו אלא ארבע אמות וזה שנוטל שני פתחים קטנים נותנין לו ארבע אמות לכל אחד ואחד, היה שם אחד ר(ו) חב מעשר אמות נוטל ארבע (אמות כנגדו וארבע) (111) אמות בחצר פחות מיכן משלמין לו את המדה כנגדו ונותנין לו מכניס ומוציא ארבע אמות בחצר: זבל שבחצר מתחלק וכו'. ולפי ברייתא זו אין נוטל לרוחב הפתח אלא ד' אמות אפי' רחב יותר. ו"ארבע אמות בחצר" פירושו "ד"א שאמרו חוץ משל פתחים"?

האי פירא דסופלין "חפירה של גרעיני תמרים". "פירא", במנדעית "פירא", "חפירה" ו"מערה"; בסורית "פִּעְרָא", "מערה", "חפירה", "סופלי", "אשורית" *supalu*. בתוס' ב"מ פ"א יד—טו תניא: היציע והדות והעלייה אין להן ארבע אמות. חוליית הבאר (112) יש לה ארבע אמות.

לא אמרין אלא דלא מייחד ליה פתחא הנכון כפי' ר"ג, שלא נתייחד "פתח ודרך לאותה חפירה", אז "אמרין דיש לו ד' אמות לכל רוח ליכנס באיזה רוח שירצה ולהשתמש ד' אמות לכל רוח". ועי' רשב"א בשמ"ק.

יא ב

אכסדרה דבי רב] כפי' ר"ג: "דיש לה ג' דפנות עד הסכך ודופן רביעית אינה מגיעה לסכך משום שיהא אורה וכו'".

ואכסדרה רומייתא] שיש לה ג' מחיצות מגיעות לסכך ומחיצה רביעית נמוכה, ובנין עליה על פני כולה חלונות גדולים ע"ג פצימין וכו' ופתח באמצעית אותה מחיצה נמשכה וכו'. (וכזה פי' רש"י במנחות) (113).

ת"ר בית שער וכו'] פ': [מיתבי] בית וכו' יש להן ד' אמות [כי תניא ההיא (וחסר: נמי) באכסדרה רומייתא. ת"ר] היו ..., וכזה בכ"א א"פ וגליון ר': [מיתבי

(110) = בבלי יא ב ותוס' ב"מ פ"א יב.

(111) ליתא בכ"י ר' ובדפוס.

(112) בירוש' כאן, יג א: הבור, אבל מהמשך התוס' נראה שהוא "בור" של מים (=באר).

(113) ועי' Stephanus בערכו!

בית שער אכסדרא ומרפסת יש להן ד"א התם נמי באכסדרא (ד'רומיתא) ת"ר בית.... ולפ"ז "ת"ר" כמו "אמר מר", ויש כאלה.

ת"ר בית שער אכסדרה ומרפסת יש להן ד' אמות היו <ארבעה> חמשה בתים פתוחין למרפסת אין להן אלא ד' אמות בלבד].

ועי' עירובין עה א': י' בתים זה לפניו מזה וכו' חיצון בית שער הוא וכו' בית שער די חיד וכו'. ועי' מנחות לג ב': בית שער הפתוח לחצר ובתים פתוחין לבית שער, ושם: בית הפתוח לגינה ולקטונת.

"בית שער" נדחק רש"י לפרשו "Halle", porche, מפני שבית שער שלנו הוא בתוך החצר ושייך לאחד וא"א על-כן שיהיה "בית-שער" של שער החצר¹¹⁴). ובתוס' ב"מ פ"א יב ליתא "בית שער אכסדרא" (אבל "אכסדרא" נכללת שם לפני זה). ור"ג פ': בית שער יש לו ד' אמות במבוי. ורמ"ה פ': האי בית שער דקאמרינגן דוקא היכא דהוי דחד דאע"ג דאית להו לכולהו דירכא עילויה למיעל עליה לחצר אית ליה ארבע אמות דהא בית הוא וחזי לדירה, וכ"ת וכו'. (ועי' ז ב: מגואי!). ובתוס' ב"מ שם תניא: הפתח הפתוח למרפסת אין לו (אלא)¹¹⁵ ארבע אמות מרפסת עצמה יש לה ארבע אמות, חמשה פתחים הפתוחים למרפסת אין למרפסת בחצר אלא ארבע אמות בלבד. (י"ג) מי שיש לו אכסדרא לפניו מביתו (כ"י: מחצרו!) בזמן שמגופפת נותנין לו מכניס ומוציא ארבע אמות בחצר אינה מגופפת הרי הוא כשאר כל החצר.

ועי' מס' מוזהב פ"ב: אכסדרא שהיא לפניו מן הבתים ואין לה יציאה ממקום אחר נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים. ר' יוסי אומר דרך כניסתו מביתם לאכסדרה. ועי' לקמן בעיא דרבא: בית חציו מקורה וכו'. אבל התוס' אומרת: ה"ה כשאר כל החצר! בעא מיניה ר' יוחנן מר' ינאי לול של תרנגולין וכו' בירוש' שם: דבי ר' ינאי אמרי אף בית התרנגולין יש להן ארבע אמות.

תנ"ה זבל שבחצר מתחלק(ת) לפי פתחים אכסניא לפי בני אדם בתוס' שם תניא: זבל שבחצר מתחלק לפי פתחים ואכסדרא¹¹⁶ לכל אדם, וכן בירוש' שם: "ותני כן (בכירה טפח) בזבלין לפי פתחים. באכסדרה לפי אדם". ומתוך הענין בתוס' שם נראה ש"אכסדרא" עיקר, ו"אכסניא" הגיהו ע"פ הבבלי.

משתמשות במבוי (זו עם זו) ליתא בכ"י וראשונים ודל' ובתוס' (ועי' בסמוך). וה"ק (וכן חמש וכו') ליתא בכ"י מ', ובכ"י ה': וה"ק אחד מבני מבוי וכו' וחמש חצירות. ובמקום "וכו'" בכל כ"י כל הברייתא דלעיל, וכ"ה ברי"ף ורא"ש ורמ"ה.

ובתוס' ב"מ פ"א יט: חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות עם החיצונה והחיצונה משמשת לעצמה והשאר משמשות עם השנייה והשנייה משמשת [לעצמה] הפנימית שבכולן משמשת לעצמה ומשמשת עם כולן. רצו בני פנימית לפתוח להם פתח במקום אחר יכולין לעכב על ידו (כ"י ודפו': ידן) היה סתום ונמלך לפותחו יכולין לעכב על ידו דברי [רבי] ר' שמעון בן אלעזר [אומר] חמש חצירות הפתוחות למבוי כולן משמשות במבוי.

או שהברייתא הוגהה ע"פ ח"מ או שמי שהקשה ותירץ לא ידע, שהיא רק סוף הברייתא שלפני זו (וביחוד לגי' כ"י).

114) "שערי בתים" "אשגרה" היא ממנחת לג ב' (ועי' יומא יא רע"ב) לענין מוזהב.

115) בכ"י וינא ודפו'.

116) כ"י וינא: ואכסניא, דפו': ואכסניס [= ואכסני' ז].

(אמר מר) היה סתום וכו' [ליתא בכל כ"י ורי"ף ורא"ש, וכן כותב ר"ג: היה סתום וביקש לפותחו. כעין אמר מר. ונמק"י כתב: [היה] סתום זהו סיום הברייתא דלעיל דרבי ורשב"א וכולהו מודו בהא.
א"ל אביי לרבא תניא דמסייע לך] ממש בלשון זה גם בשבת קמו ב לענין "נוקבין נקב ישן בשבת", ואחדא אמרה והשתמש בו התלמוד גם הכא גם התם, או שסוגיות מוחלפות הן.

יב א

בית [אע"פ ש]סתום¹¹⁷ אינו מטמא וכו' [באהלות (פ"ז מ"ג) תנן: המת בבית ובו פתחין הרבה כולן טמאין נפתח א' מהן הוא טמא וכולן טהורים וכו'¹¹⁸]. היה סתום ונמלך לפותחו¹¹⁹ בש"א כשיפתח ד' טפחים בה"א כשיתחיל ומודים בפותח בתחלה כשיפתח ארבעה טפחים. ובתוס' שם פ"ח ז: ר' יהודה אומר הפותח בתחלה בש"א כשיפתח ארבעה טפחים ובה"א כשיתחיל, הפותח סתום בש"א כשיתחיל ובה"א כשיחשוב. והרמב"ם מפרש שם משנתנו (דלא כר"ש) ע"פ ברייתא שלנו¹²⁰.
אבל בתוס' דאהלות פט"ז, יד תניא: קבר שסתם פתחו אינו מטמא מכל סביביו פרץ וכו'. וזהו כנוסח: קבר שפתחו סתום וכו' שאינו אלא נ"א ל"בית סתום" וכו'¹²¹, והראשון ליתא בכ"י וכו' וקראקא וברי"ף ורא"ש ויד רמ"ה ובשבת, אבל בכ"י א"פ כאן: בית קבר אע"פ שסתמו¹²², ועי' ספרי המובא בתוס' כאן.
מצר שהחזיקו בו וכו' [רש"י ס"ע ב: מיצר שבין שתי שדות וכו'. מפולשות] סורית "פלש", נקב "durchbohren", אשורית palāšu, כנ"ל, pilšu, "Loch", "Bresche", (השוה: מפלשי עב, איוב לו טז?).
בי רדו יומא] "בית עבודת יום", "רדא" בסורית ומנדעית "משך בעול", ובמנדעית גם "עבד", ומוזה "ראדיא", עבד, אשורית ridū "עבד", ומובן "חרש" הוא כבר תולדה של הוראתו הראשונה ("משך בעול"). וע"י זה מובן "מאי בי רדו, אי יומא דזרעא וכו'", ולא מחרישה שסמוך לזריעה מדבר, אלא מעבודת הזריעה עצמה.
בתוס', ב"מ פ"א ט לדברי ר' יהודה: כדי שיהא איכר אומן חורש ושונה. איבעית אימא יומא דכרבא וכו' [גי' ר"ח (עי' תוס'), שנעתקה בלי שמו בערוך: אבע"א יומא (ד) זרעא דכריב ותני ואבע"א יומא (ד) כרבא דזרעי לה בהדורי, ובתוס' צ"ל: זורעא בהדורי. ובגליון כ"י פ' בשם ר"ח: איב' אימ' בזרעא דכריב ותני ואי' אימ' דכרבא בהדורי. ובכ"י ר': אבע"א דזרעא דכריב ותני ואבע"א יומא כרבא זורעא באהדורי¹²³). בכ"י א"פ: אבע"א יומא דזרעא באתרא דכריב ותני ואבע"א כרבא זורעא בהדורי, ובכ"י ה': אב"א זרעא דכריב ותני ואבע"א כרבא דזרעי לה בהדורי. וזהו ממש גו' הערוך ור' יוסף מיגש ורמ"ה. (בכ"י ר')

117 כ"י פ' ור' וא"פ.

118 מובא גם בביצה י ע"א ועירובין סח א.

119 כלשון הברייתא דדף יא ב לגו' התוס'.

120 להרמ"ה נעלמה מתני' — שלא ידעה רק מפי הכבלי — וברייתא דתוס'.

121 עי' ד"ס, ושתי הנוסחאות היו לפני ר"ג.

122 ובכ"י פ' חסר כאן "בית וכו' ד"א, ואי' בגליון, ושם: פתח סתום, וכ"ה בכ"י מ' ור'.

123 ובגליון כנ"ל הדפוס, אבל: דזריעה וזרעה באהדורי.

מוגה: אהרורי, בר"ג בל"א: בהררי, ובל' בתרא: בהרורי, "ארץ הרים וטרשים". ורש"י מפרש "בהדורי" מלשון "והדורים אישר". ורש"י בל' ראשון דומה לזה, אבל הל"א מובא בר"ג כ"ל"א מוגה בספרים, ואינו נכון. ועי' שבת עג ב: מכדי מכרב כרבי ברישא ליתני חורש והדר ליתני זורע? תנא בא"י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (אבל בבבלי כרבי ברישא).

"כריב ותני" גם ב"מ קז א: האי מאן דניחא ליה דתתבור ארעיה ליזרעה שתא חטי ושתא שערי וכו' ולא אמרן אלא דלא כריב ותני אבל כריב ותני ("חרשה לאחר קצירה וקונה בשעת הזרע") לית לן בה. ולסוגיא שלנו נראה ש"כריב ותני" בשעת חרישה הוא, וכתוס' דלעיל.

ועי' תוס' ב"מ פ"ז: גמר חריש בחצות יום לא יאמר לו בא ונכש בשדה אחרת שיאמר לו פרנס לי מלאכה מתוך שלך או תן לי שכרי במה שעשיתי וכו'. (ונראה שכאן עצמה טובה קמ"ל).

ופי' "בהדורי", בפועלים מחזרים בכפרים. "הדורי", "הדורי", "מחזרים", פועלים המחזרים בערים ובכפרים ומבקשים עבודה, והם נשכרים גם לחצי יום, וזה ברכות נא ב: מהדורי¹²⁴) מילי ("ממחזרים בעירות"), סורית "הדורי", "כרוכא, עטופא, שאל זדקתא".

א"ר יוסי אין אין וכו' בכ"י א"פ ור' יוסף. ובכ"י ה' ר' אסי, "ונוסח הדפוס אינו הגון דר' יוסי היה קשיש מסומכוס תלמיד ר' מאיר" (ד"ס), וגם בעירובין ובבכורות אמוראים אומרים כדברים האלה.

אע"פ שניטלה מן הנביאים וכו' רמב"ן מקשה לפי' רש"י מנדרים (לח א) אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר אלא ה"ק אע"פ שניטלה נבואת הנביא שהיא המראה והחזון, נבואת החכמים שהיא בדרך החכמה לא נטלה אלא יודעים האמת ברוה"ק שבקרבת וכו'¹²⁵).

יב ב

רסתקא] רש"י: שוק רשות הרבים, פרסית, روستاق, Forum; Land (הראשונה גם בערבית, رستاق ובסורית רוסתקא: אוחדנא דמדינתא; והשניה בבבלי: öffentl. Platz, שוק¹²⁶).

טביומי] בכ"י פ' וילקוט כ"י: טב יומי, מנדעית "טאב יומין" (דראשיא דמאלכיא, 68, 4 והלאה: "טאב יומן דאמרייתון עלה דעכא ודליכא").

זוגא] בכ"י מ' ופ': זוא, וצ"ל: זוא, מנדעית "זאוא", אשה ("זוגתו"). בכלה] "שיעור של הישיבה" "Kolleg", ועיקר מובנו "שורה"¹²⁷. ר"ג: בכלה. קרי לה לה הוא מסכתא דדריש ריש מתיבתא.

קרי רב אחא אנפשיה (בכ"י: אמר רב אחא) כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו] ובע"י ואה"ת גם כאן [ולא היא אגב צערא דנפשיה קאמר] עי' תוס': איכא למימר דמתחלה אמר וכו'. אבל בב"ק שם פ"ב: רב אשי אמר כל המריעין לו לא במהרה

¹²⁴ כנוסח כ"י פ' וערוך ע' הדרה.

¹²⁵ ועי' ר"ג: כלומר מי היה נביא כ"א חכם!

¹²⁶ עי' פליישר ללוי, תרגומים, ו, 423.

¹²⁷ עי' מאמרי ע"ד השאילחות ב" JQR 1922.

(כלשון "ודלת הנעלת לא במהרה תפתח" שם) מטיבין לו רב אחא מדיפתי אמר לעולם אין מטיבין לו ולא היא רב אחא מדיפתי מלתא דנפשיה קאמר, ובכן סוגיא דב"ק שלא כסוגיא דב"ב (וכוה לעיל דב!).

אפי' לבו אטום כבתולה יין מפקחו] כבתולה זו ש"פתחה" סתום היין "פותח" לבו ומפקחו, וכן פי' ר"ג: כבתולה זו שאינה בעולה ואטומה היא. וכתב הרמ"ה דדוקא פורתא אבל טובא הרי הוא אומר "לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא יחכם".

אמצרא דבי נשיה] כ"י א"פ ור': דבי נשא (נשי), ה' וה"ג: דבית נשיה. עי' תוס', והנכון כרש"י: אביו, וכן פי' רמ"ה והביא ראייה מיבמות קיו א: טעמא דבת חמותה דאמרה קאכלה לגירסנא דאימא ה"ג (בת חמיה) קאמרה אכלה לגירסנא דבי נשאי (אביה!). וכן במנדעית "בית אנאשאך" "Ort deiner Familie" (ס"ר ו 79 שו' 3). בית אנאשאייהו (ס"ר ו 28 שו' 4, גלדקה 182-3) וכן בסורית¹²⁸.

שם: מעלינן ליה עילואי. לבו וכו'] צ"ל: עילואי, וברש"י שברייף כהוגן: אמרי אחי מעלינן <ליה> כנכסי דבר מריון. עילוי היא לנו ומשובח כקרקעותיו וכו'. והרמב"ן בחידושו העתיק רק: לנו היא משובחת וכו'.

ורש"י לא היה בגירסתו "עלויה" (ואפילו לא "עילואי" שבגמרא בדפוסים), כמו שאינו ברייף ותוס' וכ"י מ' וה', וכן ליתא בר"ג. ובכ"י א"פ: אמרי אחי מעלינן עילוי וכו', כ"י ר': אמאי לימרו ליה אחותא (עי' תוס' ד"ה אמיצרא; ר"ג: אחותה) מעלינן עילוי וכו' [כ"י פ': מעלינן עליה] ובה"ג ד"ו: מעלינן עלך, ועי' תוס' (וכן פי' ר"ג), והרמ"ה כתב: כי קא פלגי אחוה בהדי וכו' אמרי אחוה מעלינן ליה עליה וכו' דבנוסחי דייקי דגמ' מעלינן ליה עליה גרסינן וכו' (ופי' כתוס'). ועיקר: מעלינן עליה (עלויה), ככ"י א"פ ור' ופ' ו"ליה" נ"א במקום "עליה"!

ועי' כתובות פי"ב, צאא במשנה: אם אמרו יתומים אנחנו מעלים על נכסי אבינו יפה דינר¹²⁹ כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן אלא שמין את הנכסים בב"ד. "אחותא" אינו ר' מן "אחתא", כ"א מן "אחא", "אחותא" "Geschwister", "Brüderschaft".

נגרא] מנדעית נאנגארא, "Kanal", "וכמים הנגרים ארצה" (ש"ב יד יד, מן "נגר").

אריסין כ"י מ' וה' ופ' (אצל: אריסי) ותה"ג הרכבי: ארישי, אשורית *erišū*, "Pächter".

יג א

בקרא זול] כ"י מ' וא"פ וד"ל ורש"י ותוס' בדפוי"י: בקרנזול; ה"ג: קרנא זול (קרנזול) תה"פ כמו "אלכסון"; כ"י ה' ופי' הגאונים ועוד: בקראזור (מן "זור" בארמית) = סור, زور "inclinatus", "קרן נטויה", כפי' הפרחון, "מוזאור" (כצ"ל) כפי' הגאון. כפי' ר"ח מפרש הגאון בפי' כלים פי"ח: לוכסן פי' קרנזור בל' חכמים וכו' [ואפשר] |.

128) נלדקה ZDMG, חלק מ', 740 הערה 3: zu sprechen und בי נשא "Natürlich ist aber "Elternhaus" zu übersetzen. Dieser Sprachgebrauch liesse sich aus verschiedenen aram. Dialekten belegen; es genügt zu verweisen auf לבית אנשוהי, Apost. apocr. 211, 16, was die griechische Uebersetzung der Thomasacten richtig mit πρὸς τοὺς γονεῖς wiedergibt. (ed Bo. S. 31)"

129) "מעלים דמיהם לקבלם עלינו ביוקר כדי דינר יתר על שוין".

רב יהודה אמר אית[בה"ג ד"ו וד"ב: רב הונא אמר (וזה נכון יותר דר"ה הוא בר פלוגתיה וגם הקדימו לר"נ), ובוודאי היו גורסים גם בע"ב: הא דר"ה!
גוד או אגוד] (כ"י פ' וא"פ ומ' וה"ג: איגוד) עי' פירש"י, אבל ערוך ור"ג פי' משוך או משוך (גודו משוך תרגו'). [משכו וקחו (שמות יב כא) שמרונית: גודו וסבו, אונק': נגידו וסבו]. ולקמן יג ב בעשיר ועני אמרינן אגוד ליכא, שאין העני יכול לקנות (שאינו יכול לומר: אקוץ דמים ואקחהו, לרש"י), ואמתני' דמי שחציו (יג א) גי' ר"ג: שאני הכא דגוד איכא אגוד ליכא, ופי' ר"ג: "דעבד מצי למימר לרבו קצוב עלי דמים ואקנה חצי ממך אבל אינו יכול לומר אקצוב אני עליך דמי חציי ותקנה אותי מהכל דאינו יכול למכור צד שחרור שבו לישא שפחה", אבל "גוד איכא" דדף יג ב מוכח כפי' רש"י: קוץ דמים וקנה אתה, לכן הגיה רש"י: ה"ג שאני הכא דאגוד איכא גוד ליכא וכו'. אבל גי' הספרים למטה: התם נמי (וכ"ה בכ"י ר'): א"ל התם וכו' גוד וכו' (או כגי' רש"י ור"ג: הכא נמי, כ"י א"פ: א"ל הכא נמי), אבל בכ"י ה' ופ' ורי"ף שם: שאני התם דגוד וכו'.

וכל הראשונים (גם הרי"ף ורמ"ה) פירשו כערוך: משוך, ובכ"י מ' וה' כגי' רש"י. ולפי' הערוך יש לפרש גי' ר"ג: "דגוד איכא" שבעל העבד יכול לקנות אותו, אבל לא העבד שאין לו כלום. שהרי הוא גותן שטר, ותירוצו של הגמרא הוא תירוץ לקושת התוס' בע"ב ד"ה ש"מ¹³⁰). ולפ"ז: "התם נמי" מדויק.

מיתבי מי וכו'] כ"י פ' ויד רמ"ה: תנן, ונ"א ברמ"ה: לימא מסייעא ליה, וכ"ה "נימא מסייע ליה" בכ"י ה' ור' יונה ורשב"א (בש"מ"ק) ובחי' הריטב"א (כ"י).

דברי ב"ה רמ"ה: כדברי¹³¹).

בש"א וכו'] בכ"י ה' ליתא עד "כדברי ב"ש", וכן לא היה לפני הרמ"ה בשתי הנוסחאות, וכן רשב"א בשם "מקצת נוסחאות", וכן ריטב"א: איכא דלא גרסי אלא עד דברי ב"ה לבד ורש"י מוסיף וגורס א"ל ב"ש תקנתם וגו' עד כל המשנה וגורס עוד טעמא מפני תיקון העולם הא לאו הכי לא ... ולפי הגי' הראשונה יש לפרש וא"א דאמרינן גוד או אגוד כי היכי דקתני עובד את רבו יום אחד כשאיין לו ממון ליתני שיאמר לו גוד או אגוד אם יש לו ממון. ועי' רמ"ה: דלית להו תקנתא אלא בעובד וכו' אבל בגוד או אגוד לא. ובכ"י פ': כב"ש טעמא מפני תיקון העולם הא לא מפני תיקון לא וש"מ דלית דינא דגוד או אגוד. וכ"ה בכ"י א"פ ושם: הא לאו הכי לא וש"מ וכו'. "ש"מ דלית" וכו', גם בגליון כ"י ה' ובד"ל ובתוס'.

יג ב

[ו]אם לאו מעלין אותו בדמים] כבר העירותי שהעיסור מביא בשם "נוסחי עתיקי" דלא גרסי כאן רק "חולקין וכו'" ומוגה למעלה "ואם לא מעלין אותו בדמים", ומסיפא דמתניתין ו"אם לאו אין חולקין" פריך, דש"מ דלית דינא דגוד. ובאמת בתוס' דב"מ רק: כלליו של דבר כל שאין שם הראשון קרוי עליו אינו רשאי

(130) עי' מש"כ כבר במל"מ הל' ק"פ פ"ב ה"ב.

(131) ועי' מש"כ במבוא לנוסח המשנה עמ' 403, ועי' פסחים פח סע"א: כמשנה ראשונה!

לחולקו. אין חולקין את איבליס¹³²) עד שיהא בה כדי שיעור לזה וכדי שיעור לזה אמר אחד מהם לחבירו או את(ה) הפחות תן לי שיעורי (בד': שיעור) שומעין לו רשב"ג אין שומעין לו מפני כבוד אבותיו (עי' בסמוך). ושאר כל הדברים ששם הראשון קרוי עליהם הרשות בידו (ומ"עילוי" אינו מדבר כלום). אבל ברייתא היא בכל-אופן.

היכי דמי אילמא כדקתני (כך) מ"ט דרשב"ג אלא לאו (חסורי מחסרא ו)הכי קאמר וכו'). המוקף ליתא בכ"י מ' (ושם: הכי קתני) וכ"י ה' וא"פ ור' וד"ס ויד רמ"ה וחי' ריטב"א, ובדפוי"י (מלבד ד"ל): חסורי מחסרא הכי קאמר (ולא "והכי"). ורש"ל מחק "חסורי מחסרא". וכתב הריטב"א: ומדלא קאמר חסורי וכו' דהא איתיה בלישניה דמתניתא וכן בדין דאי לא גוד מאן דכר שמיה [אלא] ה"ק טול אתה שיעור ואני פחות בדמים קצובין או אטול אני היינו גוד או אגוד" וכו'. אבל מדקאמר "לא לעולם כדקתני", מוכח ד"ה"ק" שלנו "חסורי מחסרא" הוא, ונמצאים "ה"ק" כאלה הרבה¹³³).

למיתן לך] בג' כ"י: למיתב. והנה כאמור כתוב בתוס' ב"מ להיפך: "טול את הפחות (פחות) תן לי שיעורי ("שיעור")", והמפרשים מגיחים כבבבלי, אבל זו אינה רפואה למכה, וגם רשב"ג מפרש טעמו "מפני כבוד אבותיו", וזה מתאים יותר ל"תן לי פחות", שאין זה כבוד אבותיו. ואולי נאמר זה רק ב"אבולס".

לא שנו אלא בכרך אחד אבל בשני כריכות] כ"י מ', א"פ ור', ה' ור"ג ורש"י וה"ג ורמ"ה: בשתי, וכ"ה פ' בפעם שניה. ובה"ג ד"ב: כרכות, וכ"ה ברמ"ה כ"פ: בשתי כרכות, ור' ז' הוא מן כרך: כככות. פ': כרכין.

ולמטה "אפי' בשני כריכין" ג"כ בכ"י: בשתי כריכות (במקום "כריכות" ברה"ר = עומרים, בכ"י "כרכות" במשניות פאה ובי"מ, ובמנחות פ"י מ"ט גם בדפוס, ארמית "כרכוא", סורית כרְכָא (דשתיא), כְּרִכְתָא. קרמא, סודרא, סדונא; כריכתא — גולא (וכן כרכוא); כְּרָכָא — מגלתא.

תיתי אמהתא] בכ"י ר': "תתי לחינתיה", "פלגש ואמה".

חדא ידעא אפיא ובשולי] בכ"י ה' ופ' וה"ג ור"ג ויד רמ"ה: מיפא ובשולי, בכ"י א"פ ור': חדא אפיא ובשלא וחדא עבדא ביסתרקי, ונתערבו אצלנו שתי נוסחאות. ברי"ף: אפויי ובשולי.

וחדא ידעא פילכא ונוולא וכו'] בכ"י מ' ה' ופ' וה"ג ד"ו ור"ג ויד רמ"ה: וחדא הוה ידעא ביסתרקי וכו' (כ"י מ': ידעא למעבד ביסתרקי) וכל"א ברש"י. ובה"ג ד"ב 405: חדא הוה ידעא וכו' וחדא הוה טראצא. ועי' ערוך ע' טריז בשם הגאון¹³⁴) طراز "Borte", طراز "gesticktes Kleid", طرز mit Borten u. Stickereien, טראזא, Stickerin.

ואתו לקמיה דרבא וכו'] הרשב"א (בשמ"ק) מקשה מי"ג א: א"ל רבא לר"ג, ותירץ דאפשר דלא פליג אר"ג אלא למילף בעי.

132) בדפוסים: האבוליס, אגור: האבולוס (ובראש הערך אבולוס). ἔμβολος = porticus, Tür. ו"טלית" דמתני' — גליון ע"פ התוס'. אולי ἄβόλλας, Doppelmantel, Reitermantel, ἄβόλλας, אבולס, ונקבה היא, ו"עד שיהא בה" מוכיח. וכן ἄβόλλας עשו (כמו תמיד): ἄβόλλας, אבולס, ונקבה היא, ו"עד שיהא בה" מוכיח.

133) [עי' מבוא לנוסח המשנה עמ' 645 ואילך].

134) = תה"ג הרכבי סי' כו, רשב"א בשבת צח ב בשם הגאון [ועי' בתוספות עה"ש ע' טרו 2].

(וכי לא מצי למימר הכי) ליתא בכל כ"י ובד"ל וד"ק. ובד"פ וכו': את חדא ואנא חדא ואי לא גוד או אגוד לא מצי למימר הכי (ורש"ל מחק "לא מצי וכו'"). אבל בר"ג: משום דכל חד וחד צריך לעבודת דתרוויהו וכי אמר ליה חד לחבריה שקול את חדא ואנא חדא ואי לא גוד או אגוד לא מצי למימר הכי דמצי למימר ליה הכא לא גוד איכא ולא איגוד דאת לא אפשר לך בלא תרוויהו וכו'. וברמ"ה: וכי אמר להו שקול את חדא ואת חדא לאו וכו'. ובכ"י פ' וא"פ ור' ליתא "כי קאמר וכו' או אגוד הוא", והרמ"ה כתב (דף מב רע"ב): ועוד דבהדיא מסיק בה בנוסחי דיקי וכי אמר להו שקול את חד ואת חדא לאו גוד או אגוד הוא, דמשמע דאינהו כי אתו לקמיה לדינא דגוד את חדא ואנא חדא הוא דאתו.

ת"ר מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחת וכו' [בירוש' מגילה פ"ג עג סע"ד: כותבין תורה נביאים כאחת דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין כותבין תורה ונביאים כאחת אבל כותבין נביאים וכתובים כאחת. ובמס' סוף פ"ג א: עושה אדם תורה ונביאים כאחד דברי ר' יהודה וחכמים אומרים תורה בפני עצמו ונביאים בפני עצמן, ושם ה"ה: מעשה בביתוס וכו', ובמקום "ושבו מעשה וכו'", הנוסח בכ"י (ע"י "נוסחאות כ"י"): א"ר מעשה בא' שהביא לפנינו תורה נביאים מדובקים כאחת והכשרנו (וחסר ג"כ "כתובים"), וכן במס' ס"ת פ"ג א כבמס' סוף: עושה אדם תורה ונביאים כאחת דר"י וחכ"א תורה בפ' עצמה וכו' ⁽¹³⁵⁾.

ונראה דחכמים דירוש' הוא ר' יהודה דברייתא דבבלי, והוא מתיר נביאים וכתובים ⁽¹³⁶⁾, ו"חכמים" דברייתא דבבלי אסרים גם זה, וזה פי' "כל אחד ואחד", תורה נביאים וכתובים ⁽¹³⁷⁾. אבל צריך להתבונן שגם למטה "וי"א לא היו (לו) אלא אחד אחד בפני עצמו", ובכ"י א"פ: וחכ"א כל או"א וכו', ובד"ל: וחכ"א לא היו וכו' (וכן הגיה הב"ח). ובכ"י ר' ליתא כאן "ואר"י מעשה וכו' בפ"ע", אבל למטה הנוסח: ת"ר הרוצה לדבק תנו"כ כאחת מדבק [דברי (ר' ישמעאל) ר' מאיר ור' יהודה (בן בתירא) אומ' תורה בפ"ע נביאים וכתובים <בפ"ע וחכ"א תנו"כ> כל אחד בפ"ע אמר רבי מעשה בביתוס וכו' וחכ"א כל או"א בפני עצמו היו] ומניח וכו' ⁽¹³⁸⁾. אבל ע"י גם ב"מ סג א (תוס' פ"ד): אמר ר"י מעשה בבייתוס בן זונין שעשה שדהו מכר, ע"פ ראב"ע, ופסחים לו א: שאל וכו'. (תוס' פ"ב).

וכן בין כל נביא לנביא ונביא של שנים עשר ג' שיטין ומסיים וכו' [רש"י (ד' פיו'): ה"ג וכן בין נביא לנביא: ובנביא וכו'. וכוה בכ"י מ': וכן בין נביא לנביא ובין נביא לנביא של וכו'. בכ"י פ': ובין נביא לנביא ד' שיטין ובין נביא לנביא של שנים עשר וכו', ובכ"י ר': ארבעה שיטין ובין כל נביא של שנים עשר וכו', וברמ"ה: ובין נביא ונביא של שנים עשר שלשה שטים וכן לכל נביא ונביא של שמונה נביאים מתחיל מלמעלה וכו', ובכ"י ה': [ובין כל נביא לנביא] מתחיל מלמעלה ומסיים

⁽¹³⁵⁾ וע"י מילר בהערותיו למ"ס, שבראשונה נקראו נביאים וכתובים יחד בשם "נביאים" כמו בר"ה פ"ד מ"ו, וגם בב"ס (מבוא) וחשמונאים ב' (ב יג) אין החלוקה ברורה עדין. ויוספוס, נגד אפיון, מונה י"ג ספרי נביאים וד' ספרי תהלה.

⁽¹³⁶⁾ וצ"ל: נביאים וכתובים בפני עצמן.

⁽¹³⁷⁾ שאם כפי רש"י קשה שבתורה א"א כל ספר וספר בפ"ע.

⁽¹³⁸⁾ ונראה שגם כאן עיקר הנוסח: הרוצה לדבק נביאים וכתובים כאחד, וכעין פי' רשב"א בתוס'.

מלמטה. והיא גי' הרמב"ן שכתב: ה"ג בנוסחי עתיקי וכן כל נביא ונביא (כגי' הרמ"ה!) מתחיל מלמעלה ומסיים מלמטה ופירש"י וכו' אלא ה"פ שבין חומש לחומש של תורה צריך שיסיים באמצע הדף ויניח ארבע שיטין ויתחיל בשטה חמישית באותו הדף אבל בין נביא לנביא יכול הוא להתחיל למעלה בראש הדף באיזה מקום שיסיים הדף האחר וכן נמי אם נזדמן לו לסיים מלמטה ונמצא שלא הניח ביניהם כלום ואם בא לחתוך חותך וכו' ולמדתי פי' זה ממה שמצאתי בירושלמי במס' מגילה (פ"א ע"ד) וצריך שיהא משיר בין כל ספר וספר כמלא ארבע שיטין ובנביא של י"ב שלש וצריך שיהא גומר באמצע הדף ומתחיל באמצעיתו ובנביא גומר בסופו ומתחיל בראשו ובנביא של שנים עשר אסור".

„ואיכא נוסחי דאית בהו מסיים מלמטה ומתחיל למעלה (כנו' שלנו לקמן)“ ן' מיגאש ורמ"ה. אבל בכ"י ה' וא"פ ור' וה"ג ורי"ף גם למטה: ומתחיל למעלה וכו'. ועושה בראשו כדי (לגול) עמוד בסופו כדי (לגול) היקף] בכ"י מ': ועושה לו כדי לגול עמוד בתחילתו וכדי היקף בסופו. ובכ"י ה': כדי עמוד בתחילתו, וכן ליתא „לגול“ בד"פ וד"ו (ורש"ל הוסיפו ע"פ רש"י). ובכ"י ר' וכ"י א"פ: ומניח כדי עמוד בתחילתו (מתחילתו) וכדי היקף בסופו (מסופו). ובה"ג ה' סופרים ד"ו קמא ע"ג: ועושה לו כדי עמוד בתחילתו וכדי היקף בסופו וכן הוא נו' ן' מיגאש (עי' שמ"ק) ורמ"ה; והריטב"א בכ"י כתב: כך הגי' בכל הספרים שלא עבר עליהם קולמוס ועושה לו כדי עמוד בתחילתו וכדי היקף בסופו ולקמן גורסין כל הספרים נגללין לתחילתן¹³⁹) וקשיא אהדי וכו'.

ועל דברי ר"י (בתוס') שמגיה ומהפך הקשה בגליון תוס'¹⁴⁰ מתוס' ידיים פ"ב יא: ר' יהודה אומר הגליון שבתחלת הספר וכדי היקף כולן מטמאין את הידים, משמע דכדי היקף בסופו הוא, ובמשנת ידיים פ"ג מ"ד: גליון שבספר וכו' שבתחלה ובסופו מטמא וכו' ר' יהודה אומר שבסוף אינו מטמא עד שיעשה לו עמוד¹⁴¹). והרמ"ה כתב: והא דקתני וכדי היקף בסופו לאו כדי שיגלל הוא וכו' אלא כדי שלא יקרע הוא שכיון שאין עמוד בסופו אם לא הניח בו כדי היקף בסופו פעמים שהוא קורא וצריך לגול את הספר במקום שפסק ונמצא הספר נקרע מפני שאין בו עמוד והכתב קרוב לסוף היריעה, וכו'!

בתוס' ד"ה ועושה: דתניא במס' סופרים כל הספרים נגללין [סופן] לתחלתן, כצ"ל וכן הביא הרמב"ן ואחרים.
שם: לספר (תורה) בסופן] ליתא ברמב"ן, ונכון.

יד א

תוס' ד"ה בגויל: ולשון דיכסוסטוס וכו' [δισχιστος, "Spaltleder".
אוכלות] למטה: אוגדות, ובכ"י א"פ: אוגרות (בכולן) וכ"ה בילקוט ד"ר, ובכ"י ר' פעם ב' ופעם ג': אוגדות (וצ"ל: אוגרות). „אוגרות“ מן „אגר“, קבץ, תפס, „umfassen“, „ausmachen“.

אצבע לכותל זה וכו'] כ"י א"פ, ר' וד"פ גם כאן כלמטה: אצבע ומחצה (ועי' רש"י ותוס'). לעומת זה ליתא למטה בכ"י פ' וכ"י א"פ (ואי' בגליון) ובילקוט: ומחצה. וגם

139) כנו' כל כ"י חוץ מכ"י מ'. 140) בשמ"ק ועי' רש"י ידיים פ"ב.

141) ומכאן נמי מוכח דעמוד בסוף נעשה, והביאה הרמב"ן.

בירוש' סוטה פ"ח כב ע"ג ושקלים פ"ו מט ע"ד וברייתא דמלאכת המשכן פ"ו: אצבע (לכתלים, לעוביו של ארון), וברחבו נאמר שם בירוש' (סוטה): אצבע לכתלים מיכן ואצבע לכתלים מיכן וחצי טפח מכאן וחצי טפח מיכן לשילוט.

והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה וכו' וכן בנדרים לח א אמרו: ותניא הלוחות ארכן ששה ורחבן ששה וכו'. אבל בירוש' סוטה פ"ח כב ע"ג: וארבעה לוחות היו בו שנים שבורים ושנים שלמים דכתיב וכו' והלוחות היו כל אחד ואחד ארכן ששה טפחים ורחבן שלשה. תן רחבן של לוחות לאורכו של ארון נשתתירו שם שלשה טפחים תנא לאיסטווה¹⁴²) וכו' (וכן בדברי ר' יהודה שם), וכ"ה בברייתא דמלאכת המשכן פ"ו כ"י א"פ: ורחבן שלשה (ע"י הוצ' מא"ש, 42), וכ"ה בירוש' תענית פ"ד ה"ה: ר' שמואל בר' נחמן בשם ר' יונתן הלוחות היה אורכן ו' טפחים ורחבן ג' וכו'. ונוסח זה הוא העקרי לנכון, ולפ"ז היו שבירי לוחות מונחים בצד השלמות, ולא מלמעלן או מלמטן, כמו שאנו מוכרחים לומר לפי הבבלי¹⁴³). אלא שהראב"ד הקשה (ע"י שמ"ק), שלפ"ז למה צוה המקום לעשות ארון גדול כזה עד שלא נשתברו הלוחות.

ובנוגע לברייתא זו, צריך להעיר, שלא ר' מאיר ולא ר' יהודה אמרו בפירוש דברים אלה, אלא שהוציאו דעתם זו מדעתם על דבר אמת כלים (בכלים פ"ז מ"י): רמ"א כל האמות היו בינוניות וכו', ר' יהודה אומר אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה. ודבר זה מפורש בירוש' סוטה ושקלים שם: אמר ר' יוחנן באמה של ששה טפחים היה הארון עשוי. מאן תנא אמה של ששה טפחים ר"מ היא דתנן וכו' על דעתיה דר"מ דאמר באמה של ששה טפחים היה הארון עשוי — ארכו של ארון חמשה עשר וכו' וארבעה לוחות היו בו וכו' והלוחות וכו'. רבי שמעון בן לקיש אמר באמה של חמשה טפחים היה הארון עשוי. מאן תנא אמה של חמשה טפחים ר' יהודה דתנינן וכו' והן ארון כלי הוא. על דעתיה דרבי יודה דאמר [באמה] של חמשה טפחים היה הארון עשוי — ארכו של ארון שנים עשר טפחים ומחצה וכו'.

ע"פ הדברים האלה נעשתה הברייתא הבבלי (= מלאכת המשכן), שהיא מאוחרת אפוא לר' יוחנן. ובשהש"ר פ"ג: ר' יהודה ברבי אלעאי פתר קרא בארון אפריון זה הארון וכו' עמודיו עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפניו שהיו של כסף, ובמדב"ר פ"ב ד': שהיו עומדין לפניו (!) כמין איסטווה (שורת-עמודים), וזוהי לפי "דעת" ר' יהודה בברייתא הבבלי (= מלאכת המשכן), אבל בירוש' כתוב "תנא לאיסטווה" בדברי ר"מ!

ובברייתא דמלאכת המשכן חיברו לזה גם ברייתא דתוס' סוטה פ"ז יח: ר"י בן לקיש אומר שני ארונות היו עמה, זה שיוצא עמה למלחמה היו בו שבירי לוחות וכו' וזה שהיה עמהם היה בו ס"ת וכו', וע"ז הוסיפו במה"מ עוד: ר' יהודה¹⁴⁴) אומר לא היה בארון אלא לוחות הברית בלבד שנאמר אין בארון רק שני לוחות הברית (כלומר ולא ס"ת), וזוהי דעת ר"י בברייתא הבבלי, שס"ת היתה מונחת "מן הצד".

ועליו ס"ת מונח וכו' בירוש' סוטה שם (כב ע"ד) ושקלים שם: על דעתיה דרבי יודה דאמר <...> איכן ספר תורה היה נתון כמין גלוסקוס (!) עשו לו מבחוץ והיה ספר תורה נתון בתוכו.

142) וגם בשקלים כ"ה בכ"י מ' ולידן (והוגה): תנא לאצטבה!

143) ע"י רש"י ור"ג ותוס' הרא"ש בשמ"ק ותוס' מנחות צט א.

144) הרמא"ש מגיה: שהיה ר' יהודה !!

ס'ת היה אפוא לדעת ר"י בגלוסקמא (=דלוסקמא) = ארגז, שבצדו. ובברייתא דמלאכת המשכן שם רק: אבל ס'ת לא היה נתון אלא מן הצד שנאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה'. וכן בפלשתיים הוא אומר ואת כלי וכו'. ועי' בע"ב: ור' יהודה וכו'.

יד ב

מכדי ישעיה קדים וכו' עי' פירסט, דער קאנון וכו', עמ' 16 וכו'. ועי' פסידר"כ פי' טז דקכ"ח ב: כנגד שמנה נביאים שנתבאו אחר חורבן בית המקדש ואלה הן יואל עמוס צפניה חגי זכריה מלאכי יחזקאל וירמיה (בכ"י פ': עמוס צפניה חבקוק חגי זכריה ומלאכי יחזקאל ומיכה). וצריך להגיה במקום "עמוס" — חבקוק ובמקום "צפניה" — עובדיה. ובאדר"נ נוי"א פ"מ (נו"ב פמ"ו): ג' נביאים הם הרואה ספר מלכים בחלום יצפה לגדולה ולעשירות, ישעיה יצפה לנחמה, ירמיה ידאג מן הפורענות (כנו"ב: ישעיה — מלכים — ירמיה). ובברכות נו ב ליתא בב"נ "יחזקאל יצפה לחכמה".

רות וספר תהלים וכו' אוריגיניס¹⁴⁵ מביא, שאצל היהודים שופטים ורות מחוברים ונקראים: אחישפטים^{145a}, וכן ירמיה וקניות: אחירמיה, ועזרא ונחמיה: אחיעזרא (עי' סנהד' צג ב). ובברכות שם: שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים וכו' משלי וכו' איוב וכו' שלשה כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים וכו' קהלת וכו' קניות. ובסוטה ז א: אומר לפני דברים של אגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים כגון אשר חכמים יגידו וכו' (איוב טו יח, ספרי פיס' יב). אבל לוקס (כד מד): καὶ ψαλμοίς, פילון: ὕμνος, ומזה יוצא שכתובים שלהם כללו בעיקר הדבר: תהלים, משלי ואיוב¹⁴⁶.

קהלת שיר השירים וכו' רש"י: נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו. מחלוקת היא בשהש"ר א א — ר"ח: שה"ש ואחריו קהלת, ר' יונתן: שה"ש כתב תחילה וכו', ולפי ברייתא דר"ח שם (ס"ע פט"ו) כתב כולם לעת זקנתו.

ומי כתבן משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב בירוש' סוטה ספ"ה (טז ע"ד): משה כתב חמשה ספרי תורה וחזר וכתב פרשת בלק ובלעם, וכתב ספרו של איוב.

דוד כתב ספר תהלים וכו' ירמיה כתב וכו' כאן חשבם לפי סדר הדורות, שדוד קדם, ולא לפי סדר הספרים, שנביאים קודמים לכתובים.

ועי' אברהם וכו' בכ"י פ' ועי' אברהם ועי' איתן האזרחי ועי' הימן ועי' ידותון ומשה ועי' אסף (ועי' תוס' לקמן בע"א)^{146a}.

145 אצל אוסיביוס ובר עבריא, לגרדה, Praetermissae, 250.

145^a כדאי להעיר שסדר הספרים בתרגום השבעים הוא כך: שופטים, רות, מלכים א' [=ספרי שמואל ומלכים], דה"י, עזרא ג', עזרא, נחמיה, [טוביה, יהודית], אסתר, איוב, תהלים, משלי, קהלת, שה"ש [חכמת שלמה, בן סירא], הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה מלאכי, ישעיה, ירמיה, [ברוך], קניות, [אגרת ירמיה], יחזקאל, דניאל [חשמונאים].

146 עי' יוספוס, נגד אפיון ל, 8.

146^a (1) לידותון (לט), (סב): על ידותון מזמור לדוד, עז: על ידותון לאסף, ועי' רמ"ה.

(2) לבני קרח (מב, מד, מה, מו, מז, מח, מט, פה, פז, פח).

(3) לאסף (ג, עג—ג).

(4) לאיתן האזרחי (פט), ועי' רמ"ה.

(5) לשלמה (עב) (ובסוף: כלו תפלות דוד בן ישי, ובו: משטטין למלך תן וצדקתך לבן מלך).

(6) למשה (3).

וע"י מלכי צדק] מזמור קי (רש"י) שכתוב בו: אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק, אבל תחילתו: לדוד מזמור (וע"י רמ"ה).
וע"י הימן וע"י ידותון וע"י אסף] דה"א כה א!

טו א

וע"י שלשה בני קרח] שמותו כד: אסיר ואלקנה ואביאסף.
ויחס של דברי הימים וכו'] בכ"י: ויחס בדה"י וכו', וכ"ה ברמ"ה: ויחס בדה"י וכו'.
מסייעא ליה לרב וכו'] בכ"י ר' וא"פ כתוב זה למטה לפני "משה כתב וכו'": עזרא כתב את ספרו ויחס בדה"י עד לו מסייע ליה לרב יהודה דאמר רב יהודה לא וכו' אתא נחמיה בן חכליה וסיימיה. אמר מר משה וכו' (וכאן מקומו באמת?) אבל "ומאן אסקיה וכו'" שייך לכאן, כבכולהו).

דברי ר"י ואמרי לה ר' נחמיה אמר לו ר"ש וכו']. בספרי פיס' שנו סתם ספרי (דהוא ר' שמעון!) מכאן ואילך כתב יהושע. ר' מאיר אומר וכו' אפשר וכו' אלא מלמד שהיה משה כותב מה שאמר לו הקב"ה כתוב כענין שנאמר וכו'. וע"י גם מכות יא א: ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלקים פליגי בה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמונה פסוקים וחד אמר ערי מקלט.

רבא אמר וכו'] ע"י סוטה לה א: דרש רבא אמר הקב"ה וכו' וא"ד איוב נח נפשיה וכו' (רמ"ה).

איוב לא היה ולא נברא] ע"י תוס' בשם ב"ר (פנ"ז), אבל בירוש' סוטה סוף פ"ה ובב"ר שם: רשב"ל בשם בר קפרא בימי אברהם אבינו היה וכו' ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן בימי מלכת שבא היה וכו' רשב"ל אמר איוב לא היה ולא עתיד להיות. מחלפה שיטתיה דר' שמעון בן לקיש. תמן אמר וכו', אלא הוא היה וייסורין לא היו. ופשוט, דהא ידידיה הא דרביה.

מיתבי ימי שנותיו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שיצאו (טו ב): אימא כמשעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שיצאו] בכ"י מ', פ', א"פ ור': משנכנסו ישראל; ובע"ב בכ"י: כמשנכנסו, וכ"ה בד"פ ובילקוט, ובכ"י א"פ ור' רק: אימא כמשנכנסו.

אבל בס"ע פ"ג: גשתיירו שם ר"י שנים סימן שנותיו של איוב שבאותו (בכ"י א' וכ"מ: באותו) פרק נולד שנאמר ויחי איוב אחרי זאת ק"מ שנה ואומר ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. נמצאת אומר כשירדו ישראל למצרים נולד איוב וכשעלו מת. וכן מובא בירוש' סוטה שם: ר' יוסי בן חלפתא (סתם ס"ע!) בירידתן למצרים היה ובעלייתן מת. וכן בב"ר שם: בירידתן למצרים נולד ובעלייתן מת. את מוצא עיקר שניו של איוב לא היה אלא ר"י שנה ועשו ישראל במצרים ר"י שנה וכו' (וע"י מ"י שם).

טו ב

מיתביי שבעה נביאים וכו'] גם זו ברייתא בס"ע היא, פכ"א: ואלו הנביאים שנתנבאו במצרים ובני זרח וגו' ומשה ואהרן מן ישראל, בלעם ואביו ואיוב מארץ עוץ וכו' אלו הנביאים שנתנבאו לאומות עד שלא נתנה התורה לישראל אבל משנתנה תורה לישראל פסקה רוה"ק מן האומות, וכן (ב) משה הוא אומר ובמה יודע אפוא וכו' וע"י למטה בגמרא,

ובברכות ז א: ר' יוחנן משום ר' יוסי (סתם ס"ע!) וכו' בקש שלא תשרה שכינה שם על ישראל וכו'.

והא כתיב ממשפחת רם] ליתא בכ"י מ', ובד"פ וד"ו וד"ל וע"י ד"ר (והוסיפו המהרש"ל בשם "ס"א") וכן רש"י ל"ג ליה, דכתב: ואית דאמרי ממשפחת רם היינו אברהם (ולמה לא "רם" בן חצרון בן פרץ?!). ובירוש' סוטה שם (טז ד) מחלוקת ר"ע וראב"ע, ולראב"ע זה יצחק, ממשפחת רם בן אברהם. מי לא אינבוין [צ"ל: אינבואו (אינבו) בכבי"י.

מיתיבי חסיד [אחד] היה [לי] ¹⁴⁶ באוה"ע ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא (כדי) לקבל שכרו (הביא הקב"ה) [באו] עליו וכו' שכרו (בעוה"ז) כדי לטרדו מן העולם (הבא) [שנא] ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה] ¹⁴⁷ וע"י ד"ס. ברייתא דר' חייא היא בירוש' סוטה שם (טז ע"ד): תני רבי חייא היה לי בעולמי גוי אחד צדיק ¹⁴⁸ ונתתי לו שכרו ופטרתיו מעולמי.

רבי נתן אומר איוב בימי מלכות ¹⁴⁹ שבא וכו' וחכ"א איוב בימי כשדים וכו' וי"א איוב בימי יעקב היה וכו' בירוש' שם: רבי אבא (בכ"ר: אבא בר כהנא) אמר בימי אבינו יעקב וכו' רשב"ג בשם ר' יונתן בימי מלכת שבא וכו'. רבי נתן אמר בימי כשדים וכו'. ונוסח זה מאושר ע"י המימרא דלמטה: ארשב"ג א"ר יונתן כל האומר מלכת שבא וכו'! אבל בכ"ר שם: רשב"ג אמר בימי כשדים וכו' רנ"א בימי מלכת שבא וכו' כעין נוסח הבבלי. — "יש אומרים" זה הוא אפוא אמורא! (ע"י תוס').

וכולהו תנאי וכו' [בכ"י מ' וה': וכולהו הני תנאי (כהגהת הב"ח). ובכ"י א"פ ור' וילקוט. כג"ר ר"ח (ע"י תוס'): וכולהו תנאי ואמוראי מודו דאיוב וכו' (וע"י תוס'), ור"ג נמי כתב: וכולהו הני תנאי מהא ברייתא דר' אלעזר ואילך וכו' ואמוראי קרי לר' יוחנן ולר' אלעזר וכו'.

בתר דשכיב משה מי שריא] בדפוי"י: שראי (ונשתבש בד"ק ואמ"ד), פ' וא"פ: שרא', בכ"י מ': ממשה ואילך מי שרא', וכ"ה בכ"ה ה' ושם: מי שרא'. והא אמר מר ביקש וכו' ונתן לו] ליתא בכ"י מ', א"פ ור' וילקוט, אבל "שנא" הסמוך מראה שחסר בט"ס, וע"י פ'.

טול קיסם מבין עיניך] בד"פ, כ"י ה', ילקוט וע"י ואה"ת: שיניך, אבל גם בערכין טז ב בברייתא: א"ר טרפון וכו' אם אמר לו טול קיסם מבין עיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך (ושם הגיה הגר"ב: צ"ל שיניך וכ"א בע"י וברי"ף ב"מ עז א). ובר"ג שם: קיסם מבין עיניך וכו' קורה מבין שיניך ¹⁵⁰. אבל הנכון כנוסח שלנו: אומר לו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך, וכן מפורש במתניא ז ג—ה: $\tau\acute{\iota}\ \delta\epsilon\ \beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\epsilon\iota\varsigma\ \tau\acute{o}\ \kappa\acute{\alpha}\rho\phi\omicron\varsigma\ \tau\acute{o}\ \epsilon\nu\ \tau\acute{\omega}\ \theta\alpha\lambda\alpha\sigma\mu\acute{\omega}\ \tau\omicron\upsilon\ \alpha\delta\epsilon\lambda\phi\omicron\upsilon\ \sigma\omicron\upsilon\varsigma,\ \eta\eta\nu\ \delta\epsilon\ \epsilon\nu\ \tau\acute{\omega}$

(146b) כ"י פ' ואה"ת.

(147) כ"י מ' וילקוט ואה"ת.

(148) בב"ר: צדיק אחד עמד באומות.

(149) צ"ל: מלכת, מ': מלכ'.

(150) וכל המשל חסר בספרי דברים פיס' א' ות"כ קדושים פ"ד ט.

κατὰ. ὁφθαλμῶν δοκὸν οὐ κατανοεῖς κατλ. ובסורית: קנא דין חזא אנת נלא דבעינה דאחור וקריאת דבעינך לא כחר אנת ושר¹⁵¹).
 איוב ויתרה משלון כ"י פ' וא"פ ור' וילקוט: איוב מדגפשיה קיהיב. ועי' ב"מ נב ב: האי מאן דמוקים (דמקה) אזוזי מיקרי גפשיה רע ה.

טז א

כאדם שמסיתין אותו וניסת במתניתא תנא יורד ומתעה ועולה ומרגיז נוטל רשות ונוטל נשמה] זו היא גי' רש"י (ה"ג!). אבל בכ"י מ': יורד ומסית עולה ומסיתין ויש לו רשות לדבר מכאן שנתנה רשות לשטן להשטין, וכ"ה בכ"י פ' (ומוטעה קצת), וכ"ה באה"ת ושם: תאנא (וליתא במתניתא) וכו' ומשטין מיכאן שנתנה רשות לשטן, וילקוט כ"י פ' לך לך: יורד ומסית עולה ומסיתין ויש לו רשות לחבל מיכאן שנתנה רשות למשחית לחבל, וכ"ה בד"ל של"ו: מיכאן שנתנה רשות לשטן (עולה ומשטין, גם בע"י).

ובכ"י ה' ליתא >במתניתא וכו' ונוטל נשמה", ובד"פ ווינ' ובזיליא כתוב זאת לקחן קודם <א"ר לוי שטן¹⁵², אבל כ"ה גם בכ"י א"פ ור' (ושם ליתא <רשות ונוטל"!) למטה, ובאה"ת כתוב שתי פעמים כאן כלמעלה, ולמטה: <במתניתא וכו' ונוטל נשמה". וכן רש"י היה לו כאן <מכאן שנתנה רשות", שכן צ"ל ברש"י דבור בפ"ע: מכאן שנתנו (בע"י: שנתנה) רשות, דכתיב¹⁵³, ואין ספק שכאן צ"ל: שמסיתין אותו וניסת מכאן שנתנה רשות לשטן להשטין, ולמטה צ"ל: אמר ר"ל הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות וכו' >במתניתא תנא יורד ומסית עולה ומשטין נוטל רשות ונוטל נשמה <א"ר לוי שטן וכו'. <מתעה — מרגיז, אינו לשון ברייתא!
 דכתיב רק את נפשו שמור] כ"ה בכל הדפוי"י ובכ"י מ' פ' ור'. ולמעלה: וכתוב הכא רק את נפשו שמור, הוא כן גם בכ"י א"פ, ובכ"י ר' כתיב הכא רע (צ"ל: רק!) וכתוב התם וכו'¹⁵⁴.

לא דבר איוב אלא כלפי שטן] עי' סוטה פ"ה ה ותוס' שם פ"ו א (שאר כל התרעומות וכו').

ונתחלף לך בין איוב לאויב] כ"י ה' וא"פ: איוב באיוב, וכ"ה בכולהו בכ"י י"י¹⁵⁵: גומא בגומא (דפוס בדפוס, שביל בשביל), וכ"ה בנדה נב ב.

טז ב

אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה] רש"י: <ומתרפה לשון רפיון", אבל בכ"י א"פ: ומכישה ברחמה ומתרפאת, ובע"י ד"ר: ומכישה ומתרפא, ובכ"י ה': ומכישה ברחמה ומולידה, ובכ"י פ': ומכישה וכו' ומולידה,

151) ועי' יודישעס ליטראטורבלאט לד"ר ראהמער, שנה י"ב, מס' 22, עמ' 106, ושם מס' 38 עמ' 151.

152) והפסכו המהרש"ל בד"ר כלפינו ע"פ ע"י.

153) וכ"ה בד"פ וד"ל, ורש"ל הגיה בטעות כלפינו.

154) ובשאר כ"י, כמו שהגיהו בדפוסים שלנו.

155) תוס' ע"ז יז ב ד"ה מעות: איוב באיוב.

ובכ"י מ': ומכישא ברחמה ומילדת ומרפאין (!) אותה וכו'. וצ"ל אצלנו: ומתכשה ומולידה, = ומתכפאה (וכזה בכ"י: מטמה = מטמאה) ¹⁵⁸.
 נתפס בשעת [בכל הכ"י והספרים: נתפס על.
 איכא דאמרי כלילא הוה להו ואיכא דאמרי אילני הוה להו וכיון דכמשי הוה ידעין בכ"י וד"ל וע"י ורש"י: כלילי הוה, אילני הוה; "וכיון דכמשי הוה ידעין", ליתא בכ"י מ' ופ'. ובילקוט כ"י פ' לך לך: [וכל מאן דהוה מיקצר מינייהו כמיש כלילא או ההוא אילנא]. "כלילא" הוא אפוא "זר של פרחים" ולא כרש"י ור"ג.
 ככורכמא דרישקא] בדפוי"י וכ"י ה' וא"פ: רישקא. ובכ"י מ' ופ': [כי] כוח לא רישקא. וכ"ה באה"ת ובילקוט ד"ר, וע"י תוס', ובר"ג: כי כוחלא רישקא כורכמא דרישקא. כעין נוסח הילקוט סוף איוב: כי כוחלא כורכמא רישקא (עירבוב שתי נוסחאות).
 "כורכמא דרישקא" ¹⁵⁹ גם בסורית = כרכום (ע"י לעף).
 קרן הפוך] = קרן כרכום (נדה פ"ב מ"ו).
 "שנא' כי תקרעי בפוך" ליתא בד"פ, ויג' ובז', כ"י ה' וא"פ (ורש"ל הוסיפו בשם ס"א, ע"פ התוס'!).

פרק ב'

יז א

בור] כבמקרא (והבור רק וגו', בר' לו כד, אך מעין ובור מקוה מים וגו', ויק' יא לו, ועוד) כן במשנה מובנו, כרגיל, בור של מים ¹. ובתוס' ב"ב א א צוק': לא יחפור אדם באר סמוך לבורו של חבירו (בדפו': בור), וכן בדברי ר' יהודה, בתוס' שבדפוסים: זה חופר באר ומכאן וזה חופר באר ומכאן, וע"י תוס'.
 שיח] הוא: שיח ², בתרגום "שִׁיחָא". בסורית שיחא Cisterne, במקרא "שיחה" (תה' נז), שיחות (תה' קיט פה), Grube, (מן שוח, "טבע", سوح); בכתבת מישע: אשוח (9), ושם 23—24: ואנך עשתי כלאי האשוח למין בקר[ב] הקר ובר אן בקרב הקר בקרחה ואמר לכל העם עשו לכם אש בור בביתה (= בור שיח ומערה!), בן-סירא נג: אשיח.

נברכת] = ברכה, מינאית "מברך" "Wasserbehälter". והתמונה נברכת, כמו באשורית narkabātu = מרכבה, ע"י השפעת בומ"ף, וכזה אולי גם נברשתא ³.
 וסד בסיד] ע"י ספרי מבוא לנוסח המשנה, עמ' 411.

¹⁵⁶ [ובאה"ת נוסח נכון: ומכישא ברחמה ויולדת.]

¹⁵⁷ רישקא — פרסית rešak = שער, Safranfaser (לעף, ב' 15, ג' 484).

- 1) עירובין פ"ב מ"ד, ביצה פ"ה מ"ה, ב"ב פ"ה מ"ג: מכר בור מכר מימיו, ב"ב פ"ו מ"ה: מי שיש לו בור וכו' ומשקה מבורו וכו', מעילה פ"ג מ"ו: בור מלא מים, מקואות פ"ג מ"ג: בור שהוא מלא מים שאובים, ב"ק פ"ה מ"ג: נפל לבורו והבאיש מימיו, אבות פ"ה מ"ח: בור סיד שאינו מאכד טיפה, עירובין פ"י מ"ד: וממלאין מבור הגולה ומבור הגדול בגלגל בשבת, ועוד.
- 2) כך מנקדים הספרדים בהוצאותיהם המנוקדות, ותימה מאין לנו המבטא: שיח!
- 3) ולפי רב האי בכתובות י ע"א: מברכתא = נברכת, שמ"ק שם.

או סד בסיד] כאן לכאורה ע"פ הפשט "או סד" נכון יותר, שהרי כיון שהרחיק מן הכותל למה לו לסוד אותו? אלא "או סד" הוא, וכן "במי רגלים" וכו' ג' טפחים "או סד" הוא. אע"פ שלא פי' שם "או סד וכו'". אבל התוספתא לא חילקה ביניהם (ועי' ספרי שם). "שטה לא נודעה למי" (בשמ"ק): וסד בסיד פי' שטח בסיד מקום הנחתו של הגפת וגם כותלו של חברו כנגדו כדי שלא יעלה בו ההבל. (גם באו"ז "וסד" גם בסיפא).

יז ב

פתח בבור ו(מ)סיים בכותל וכו' "גי' הגאונים" (רשב"א בשמ"ק) ור"ח ור"ג וכו' ה': ליתני אא"כ הרחיק מבורו של חברו ג"ט אמר וכו' שנינו ומאי קמ"ל הא קמ"ל וכו' (ועי' תוס'), וכ"ה ברי"ף ד"ק ורא"ש ורי"ן מיגש. ועי' רמ"ה. ומתוס' משמע דלא הו' גרסי כלל "וליתני אלא א"כ וכו' ג"ט", ופירוש הוא.

אא"כ הרחיק מכותל [של] חברו שלשה טפחים] בגמרא יז ב: מכותל בורו שנינו ותא קמ"ל דכותל בור שלשה טפחים וכו'. אבל בסיפא: ומרחיקים את הגפת וכו' מכותל לשון "מכותלו של חברו" יכוון לכותל בורו. וע"פ הפשט כותל חצר הוא; והיו רגילים לעשות את הבור על גבול החצר, עי' עירובין פ"ח מ"ו בור שבין שתי חצירות וכו'. וה"כותל" היא לפחות של "לבנים", וכן נראה מברייתא דדף יט ב: לא ישתין וכו' אא"כ הרחיק ממנו ג' טפחים (= ואת מי רגלים) בד"א בכותל לבינים וכו'. וכותל לבנים הוא ג' טפחים (ב א). ומכותל-חצר זה, שהבור של חברו סמוך לו ממש צריך להרחיק ג' טפחים, ואותו כותל החצר יכול לשמש ביסודו גם ככותל בורו, ומחלל בורו הרחיק איפוא ו' טפחים (ואפשר שלזה כווננו גם בכותל בורו שנינו) וה"בא לסמוך סומך". ועי' ר"ג יז ב: וג' טפחים הוי במחיצה של לבנים כדקתני באידך פירקין דלעיל בלבנים זה נותן טפח ומחצה וכו'!).

דקא מחית] צ"ל: קחית, וכ"ה בכ"י ה' ורי"ף וראשונים (תוס' יז א ד"ה לא ואו"ז כאן). בא בידים שאני ודקארי וכו' עי' תוס'. ורמב"ן כתב: ובכולהו נוסחי עתיקי דילן כתוב הכא נמי כגון שבאו לחפור בבת אחת ודקארי לה מאי קארי לה וכו' ומצאתי נוסחאות דלא גרסי כלל ודקארי לה הכא וכן משמע מפירושי הרב רבי יהוסף הלוי ז"ל. ובכ"י ה': וסד בסיד קשיא לאביי אמר לך אביי התם נמי כגון שבאו שניהם לחפור בבת אחת ודקארי וכו'. והרמ"ה לא היה גורס "ודקארי לה וכו'". ובכ"י א"פ: ה"נ שבאו לחפור בב"א (ובגליון:) ובא בידים אצטריכא ליה סד"א כיון דבא בידים ליצטריך נמי רווחא טפי קמ"ל ל"א (ע"כ גליון!) בא בידים שאני וכו' טפי קמ"ל ל"א טעמא דבא בידים הא לא בא בידים לא ה"ה אע"ג דלא בא בידים ובא בידים אצטריכא ליה וכו'!). והריטב"א כתב דיש מוסיפין עוד לגרוס ה"נ כשבא לחפור בב"א דיקא נמי דקתני זה חופר וזה חופר דמשמע שחופרין בב"א. ועי' רמב"ן: והא דשמעתין הכי פירושא ודקארי לה מאי קארי לה דהא קתני זה חופר וזה חופר וע"כ מדלא תנא סלע הבא בידים זה מרחיק וזה מרחיק ש"מ לומר בבת אחת הוא דקאמר ר"י וה"ק סלע הבא בידים וזה היה חופר מכאן וזה היה חופר מכאן כאחת

(4) ובבבבקה מירי דכונס לתוך שלו ובונה והכותל שלו, וכן מפרשו גם התלמוד ב"שדה".

(5) ונו' כ"י פי' כלא"ב.

זה מרחיק וכו'. ורי"ן מיגש כתב: ואם תשאל מאי קמ"ל הא תנא ליה רישא מכותל בורו וכו' ואוקימנא כשבאו לחפור שניהם בבת אחת הא אמרי סלע הבא בידים אצטריכא ליה... (ונראה דל"ג ליה).

ודקארי וכו' = קא ארי = פרי. איריא = פיריא (רה"ג בתה"ג הרכבי סי' רכט וערוך ע' ער), מי שתולה דבר זה בזה וכו', מי שהביא דבר זה לכאן (ארייה לגיוזיה, סנה' זא, נשא אגרופו).

סלע הבא בידים⁶] עי' רש"י: קרקע רך וכו'. "סלע" "אבן" הוא, וקרקע קשה, Fels, felsige Boden, (צחיח סלע); שביעית פ"ז מ"ג: אם יש תחתיהן סלע וכו'; תוס' שביעית פ"ג ג' סלע שצף ע"ג הארץ ואיגר יוצא ממנו וכו'.

הבא, השוה כלים פכ"ד מ"ג: והבאה במדה טהורה מכלום, ויקח מן הבא בידו (בר' לב יד), "אבן-יד" (במ' לה יז). ערוך ע' סלע: פי' סלע מרופף שאין צריך כלי ברזל לחצוב בו אלא אדם בידים חופר בו, וכ"כ רי"ן מיגש (שמ"ק), ושם למטה: ת"ש רי"א סלע הבא בידים כלומר סלע רך שאפשר לחפור בו בור זה וכו'.

יח א

קמ"ל דהני קשו לכותל] בכ"י ר' וגליון כ"י ה' (דהבל): דהבלא דהני וכו', ובד"ל: דהבלא קשו לכותל, וכן הגיה רש"ל, ועי' רש"א. אבל א"כ היה צ"ל: קש'!¹ ולקמן: דמתונתא קשה] בר"ג: דמתונתא דהני, ובכ"י פ' רק: דהני ז', ובכ"י ה': קשי (וצ"ל: קשיא), וכן למטה: דהבלא קשי (בכ"י מ' בשניהם: קש'!), ובכ"י ר': דהבלא דהני, ובכ"י פ' רק: דהני!

דיקא נמי דתני עלה אם היתה וכו'] רש"י: דקתני. עלה דההיא אם וכו' (כך צריך לפסק ברש"י!). וכן בתוס' ור"ג: דקתני אם וכו', וכ"ה בכ"י ה' וא"פ ור' ורי"ן מיגש ורשב"א ותוס' הרא"ש. אע"פ שהיא "תנא" לקמן כב, ותוס' ב"ב פ"א ד: אם קדמה חנות⁶ ורפת את האוצר וכו'.

ת"ש לא יטע וכו' ת"ש מרחיקין וכו'] בכ"י מ' וה' ופ' ורמ"ה ורמב"ן: ת"ש מרחיקין וכו' ת"ש לא יטע וכו', וכסדר המשניות (ועי' ד"ס).

(ואע"ג דאיכא שרשים דקא מזקי) ליתא בכ"י א"פ, ולא היה גם לפני רי"ן מיגש, שכתב: ואי ס"ד הבא לסמוך בצד המצר אינו סומך בלא עבודת הכרם נמי תיפוק לי משום דאפשר למחר מימלך חבריה ועביד ליה בור בשדהו ותנן מרחיקין את האילן וכו'.

(דיקא נמי דקתני) היה גדר וכו'] רש"ל הגיה ע"פ ס"א: ת"ש, וכ"ה בכ"י מ', פ', א"פ ור' וד"ל, אבל רי"ן מיגש ורמב"ן ורשב"א היה להם "דיקא נמי"⁸, ועי' מהר"ם. וגרסינן למטה ה"נ בצונמא (כ"י פ', א"פ ור') ה"נ דמפסיק צינמא (ד"ל וכ"י מ'). [אבל א"כ היה צ"ל: ותיסברא אימא סיפא].

(והא קמ"ל דעד כ"ה אמה אזלי שרשים ומזקי לבור)] ליתא בכ"י מ', ה' ור' ויד רמ"ה,

(6) ובתוס': "הבא בידו" ומשחק מלים "סלע הבא מידו" במוכח "סלע-כסף הבא ביד" ו"סלע אבן הבא ביד".

(7) ובאמת זרעים ומחרישה לא משום מתונתא הוא, עי' להלן יט א.

(8) עי' תוס' ד"ה ואם.

(9) ועי' רי"ן מיגש ורשב"א ורמ"ה ורמב"ן.

ולא היה גם לפני רש"י, שהרי הוא הוסיף זה בתור פי'. ובכ"י פ': והא קמ"ל דשרשין
מזקי לבור כולי האי, כ"י א"פ: ומאי קמ"ל הא קמ"ל דאילן קשי
לבור (וכלישנא דבכולהו דלעיל).

בלוקח] ר"ג וראב"ד (בשמ"ק למטה) פי' בשני לוקחים, לאחד מכר אילן ולאחד
שאר השדה, לאחד מקום חרדל ולאחד שאר מקום השדה.

(והא קמ"ל דהני קשי אהדדי) ליתא בכ"י מ' וה' ור' (ושם נו' בגליון). ובא מרש"י.
א"ה אימא סיפא ר"י מתיר בחרדל [ותני עלה ר' יוסי מתיר בחרדל] מפני וכו' כ"ה
בכ"י (חוץ מפ') וראשונים: ותני עלה, ובריתא (בבליה) היא, שם. אבל בתוס'
ב"ב פ"א ט (והביאווה התוס' לקמן) תניא: ור' יוסי מתיר בחרדל שאומר לו כדרך שעשיתה
בתוך שלך אף אני עושה בתוך שלי, וכדקאמר ר' יוסי בבור: אע"פ שהבור קודמת
לאילן לא יקוץ שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע בתוך שלו, ועי' בסמוך.
לגלוגי [חרדלי] ר"י פי' (עי' תוס' בע"ב): "דלגלוגי הם ענפים" וכן פי' ר"ג.
והשוה חלגלוגות "Portulak", שהביאו הערוך גם בתמונת "לגלוגות"¹⁰!

תוס' ד"ה ה"נ בלוקח: אבל לפר"ת שפי' וכו' צ"ל: לפר"ח (וכמו שהביאו
התוס' בע"ב ד"ה וסבר), ובד' פי' נוסף ברש"י ד"ה ה"נ: ואפי' נטעו שלא ברשות נמי
שסמך שלא כדין אצל קרקע חבירו משכחת לה דמאחר שהאילן קדם לא יקוץ בלוקח
שלקח הקרקע והאילן מן בעלים הראשונים ואמרינן לקמן זאת אומרת טוענין לירוש
וטוענין ללוקח שיפה כח של לוקח מן המוכר להחזיק במקחו כעין שקנאו אחר שלא מיחה
בו בעל הבור בשעת קניה, תו' מפירושי רומי למדתיה תו' מורי" (וצ"ל: תו' מורי
ש מ', או "מו"ש").

יח ב

ואי דלא סמך היכי משכחת לה] בכ"י א"פ ופ' ורמ"ה בנו' א': למה לי למימר ליה הכי,
וכן הביא המאור בשם "ספרי ספרד" (וכן הביא הרמב"ן [במלחמות וחידושים] והרמ"ה
שתי הנוסחאות): למה ליה למימר ("למימרא") הכי, ופי' הרמב"ן: למה אומר לו עד
שאתה וכו', אדרבה יכפנו לבעל הדבורים להרחיק ("ר' יוסי יהיה אוסר על בעל הדבורים").
מ"ט דרבנן] בכ"י א"פ ופ' ריטב"א ורי"ן מיגאש בשמ"ק: אי בלוקח אמאי
מרחיק (פ': מרחיקין), וזוהי גי' רש"י, ובכ"י ה': כי איכא ירק אמאי מרחיק, וכ"ה
בראשונים. ובכ"י מ' מורכבות שתי הנז': מ"ט דרבנן כי איכא ירק אמאי מרחיק.
אמר רבינא קא סברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו עי' תוס'. ונו' "ספרי ספרד"
(רו"ה): אלא אמר רבינא קסברי רבנן וכו' עצמו וטעמא דאיכא ירק הא ליכא
ירק סמך (וכ"ה "וטעמא וכו'", בכ"י ה'), וכ"ה ברמב"ן ורו"ה ועוד.

ופי' ר' יוסף הלוי (רמב"ן): "כלומר קסברי רבנן על המזיק להרחיק את עצמו כשיזיק
ואע"פ שסמך בשעה שאין שם נזק וכיון שכן יכול הוא לסמוך מתחלה עד שיבוא הלה
ויסמוך וההיא שעתא זה שהוא מזיק ירחיק את עצמו. ולא מיתוקמא השתא בלוקח ושינויי
דשנינן לרבא בכולה שמעתא ליתנהו" ו"בבור דקא מרפיא ארעיה ומזיק מהשתא אינו סומך
אבל בהנך טעמא דאיכא ירק הא ליכא סמך השתא ומרחיק כשיעשה מזיק" וכו', וכזה פי'
הרו"ה ור"ת בתוס' (עי' שם).

(10) והשוה סחוס — חסחוס, דות — חדות.

(אלא) לעולם ר' יוסי (נמי) על המזיק וכו' [בכ"י ה', פ', א"פ ור' ורמב"ן ליתא
 "נמי". ובכ"י ר' ליתא גם "אלא", וכן נכון. שהרי חוזר בו ופריך אח"כ: וסבר ר' יוסי וכו'
 אלא לעולם ר' יוסי וכו'.

והתנן ר' יוסי אומר אע"פ וכו' [מברייתא דתוס' (שהבאתי) הוה מצי למיפרך, דתניא:
 ור' יוסי מתיר בחדל שאומר לו כדרך שעשיתה בתוך שלך וכו', אלא דלא ידע לה
 הבבלי, וידע רק ברייתא בבבלי: מפני שיכול לומר לו עד וכו'! והרמב"ן מביא כאן
 גמרא דדף כה ב (כב ב): מודי ר' יוסי בגיריה דיליה והדבורים גיריו הן, ותוס'
 ב"ב פ"א ט: וכן היה ר' יוסי אומר מרחיקין את הדבורים מן העיר חמשים אמה כדי שלא
 ינשכו בני אדם וכו'. ואומר הרמב"ן דהוה מצי למיפרך מהכי, אמאי דס"ד דר' יוסי סבר
 על הניזק, "אלא דעדיפא לן למיפרך מינה ובה".

בירוש' ב"ב פ"ב ה"י (יג ע"ג): תני מרחיקין את הבצלת מן הכרישין ורבי לעזר
 ברבי שמעון מתיר אמר רבי יעקב בן דוסתאי מגו אילין מתניתא כשם שזה מרחיק זה מזה
 כך זה מרחיק זה מזה.

יט א

הנדיין [בכ"י ה': המנדיאן, וכצ"ל (כמו "מחמצן"), וכ"ה ברמ"ה ור"ף ד"ר, רמב"ן
 תוה"א, ענין הקבורה (לא ב): מנדאין (= מנדיאן), ובערוך ע' בקע.

תנ"ה נברכת הכובסין ד' אמות והא וכו' [בכ"י פ' וא"פ: תנ"ה [ולא] נברכת
 הכובסין [אא"כ הרחיק מכותלו של חברו] ד' אמות וכו' תנן [ולא] נברכת
 הכובסין אא"כ הרחיק [מכותלו של חברו] ד' אמות ...

ובתוס' (פ"א ב) תניא: מרחיקין את הנברכת ואת הבקיע ואת הירקות מכותלו של
 חברו שלשה טפחים וסד בסיד. ובמו"ק ח ב אמתני' ד"עושין נברכת במועד:
 מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע והתניא (ברייתא דילן!) הנברכת והבקיע ... גיהא
 ובר גיהא (נברכת — ברכה גדולה, ובקיע — קטנה שאצלה), ועי' תוס' שם ד"ה גיהא.
 ועי' רמב"ן תוה"א ענין קבורה.

מתני לה בהדיא אא"כ הרחיק משפת מחמצן ולכותל ג' טפחים] רמ"ה: משפת
 מנדאין (וכ"ה בערוך ע' בקע מפ' ר"ח), ונדחקו בפירושו.

"מתני" = "אמר לה", "תלמוד" האמוראים: כשהיה שונה משנתו היה מפרש: לא
 יחפור אדם בור וכו' אא"כ הרחיק משפת בורו ושיחו ומערתו וכו' ג' טפחים, ולא נברכת
 הכובסין אא"כ הרחיק משפת מחמצן וכו'.

ולכותל ג' טפחים] בכ"י פ' וא"פ: מחמצן ולכותל ג' טפחים וסד בסיד: וסד וכו'
 (ובודאי פסקא כפולה!).

טעמא דבא וכו' [עי' תוס': ויש ספרים וכו', וכ"ה בכ"י מ' ופ'. ולפ"ז מוכיח מברייתא
 ד"וסד" תנן, וקושיית התוס' נחא, דלא על הפירוש שואל כ"א על הנוסח. ובדין דהו"ל
 לאתויי רישא דתוספתא: לא יחפור וכו' וסד בסיד, אלא דלא ידע לה.

אי יגיד וכו' ליתנינהו לכולהו בחדא וליתני חדא מינייהו באידך וה"ה וכו' [כ"י מ'
 ודפוי"י⁽¹¹⁾: יגיד עליו רעו נמי ליתנינהו תרוייהו ("לתרויהו") בחדא וה"ה וכו',
 ובכ"י א"פ, פ' ור': ליתנינהו תרויהו בחדא וליתני ("והדר ליתני") חדא מינייהו באידך

(11) ורש"ל הגיה כלפינו.

ונימא יגיד עליו ריעו, וכ"ה בד"ל ("ליתנינהו לכולהו בחדא וליתני",
וזהו גי' רש"י) וכן הגיה הב"ח.

ציפי צמר] אשורית *šīpu* (Strähne) (דיל' 566), מנדעית צושיא דאקאמרא
"Wollflocken" (נלדקה, 105), ערבית صوف¹²).

התם היינו טעמא דלא קתני סלעים משום דקשףכי (לה לקדרה) וכו' [בכ"א פ"א ליתא
לה לקדרה". והריטב"א כ"י (ד"ס) כתב: גירסת הספרים התם היינו טעמא דלא קתני
סלעים דמשתכי וכן עיקר ויש גורסים עוד דמשתכי לה לקדרה וזו גיר' רש"י והנכון
כגי' הראשונה וה"ק וכו' מפני שאין טבע הסלעים לחמם אלא שמעלין חלודה ומשום חלודה
הוא דתני להו הכא שמייבשין כמו ההבלא, ונוסחאות יש דגרסי הכי היינו טעמא
דקתני סלעים משום דמשתכי והיא גי' נכונה מאד. (וזהו גי' ר"י ור"ח,
עי' תוס').

בתוס' ד"ה משום: מירוש' דגרסי התם [הכא] איתמר (= אתמר) וכו' אלא מפני שעושים
עפר תיחוח ומלקין ארעית הכותל] בירוש' ב"ב כאן: אלא מפני שעושים עפר תיחוח
ומלקין וכו', אבל בירוש' שבת רפ"ד ו ע"ד: אמר ר' יוסי לא שהסלעים מרתיחין אלא
שהן עושים (= מעלין) חלודה והן מלקין וכו' ¹³). וכפי' ר"ח. ובירוש' שבת שם מוסיף:
והא תני אין טומנין בסלעים תיפתר בסלעים של כסף. אית תני תני טומנין
בסלעים ואית תני תני אין טומנין. אר"ח מאן דמר טומנין בשל (זהב של) נחשת וכו' (עי'
תוס' במשנה).

אשורית *zerquetschen*, II₁, šatâku (הולמא 127), וא"כ אפשר כפי' ר"ג ולא כרש"י:
שמשברין, ובר"ג: דמשתבר (!) לה לקדרה, ערוך: ס"א דמשברין (אבל היה
צ"ל: דמתברין!). וכן גי' הרמ"ה: משום דמשברין לה לקדרה ולא עבידי אינשי לאטמוני
בהו וכי קתני להו גבי נזקין נמי מהאי טעמא קתני להו משום דסתרי ליה
לכותל ולא משום הבלא וכו'. אבל הראשון עיקר.

והא תני רבי אושעיא חול [בתוס' פ"א קתני לה (וחסר אצל צוק): מרחיקין את
הגפת ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים ואת החול מכותלו וכו'. ואפשר
ש"חול" לקוחה ממשנת ר"מ (= סתם שבת), ומשנתנו ר' יוסי היא.

דלא קביעין ר"ג פי': דמים מכונסין ניהו (ואינם שם תמיד).

משום מחרישה] רש"י: שהרי חרשו תחילה, אבל בשבת עג ב: אמרו: תנא
בא"י קאי דזרעי ברישא והדר כרבי (ולחכי תני "הזורע והחורש"). ולפ"ז
הסדר: זרעים — מחרישה כהוגן. (אלא כמו שהקשה אח"כ: מחרישה ותיפוק ליה משום
זרעים וכו' שבאים אח"כ כך יכול היה להקשות גם כאן).

יט ב

אמר רבי חגא בשם ר' יוסי מפני שמחלידין את הקרקע ומעלין עפר תיחוח]
בכל כ"י ורמ"ה: חנא. בירוש' בלאים רפ"ז, ל ע"ד פריך לה נמי "ר' ירמיה אמר
רבי תמא בר עוקבא", ומשני: אמר רבי יוסי ¹⁴) כאן וכאן אין השרשים מהלכין

12) המלה הערבית הביא גם לוי, וגם פרענקל אצל ריגור, Versuch, 4, הערה 18.

13) ועי' מה שאכתוב להלן בע"ב.

14) = חבריה דר' יונה, בבבלי: ר' יוסי בר זבדא, ובידא.

מן הצד אלא שהן עושין עפר תחוח והן מלקין ארעיתו של כותל, וזהו כלשוננו בשבת וב"ב (שהובא לעיל): אלא שהן עושין חלודה (= מלחת) והן מלקין וכו' (ובשבת: אלא מפני שעושין עפר תוחח ומלקין). והשוה אהלות פ"ג מ"ז: אחד חור שחררוהו מים או שרצים או שאכלתו המלחת («ארץ מלחה», עי' פי' הגאונים).

ת"ש לא ישפוך אדם וכו' [בכ"י מ', א"פ ור': לא יטיל, וכ"ה בד"ל ועל פיו הגיה הב"ה, אבל רש"ל מחק את הת"ש הראשון, וכן ליתא בכ"י פ' וה'. ובתוס' פ"א ד תניא: לא יטיל אדם מימי רגלים בתוך כותלו של חבירו אא"כ הרחיק מלבינים שלשה טפחים ומאבנים ובצונן¹⁵] ה"ז מותר. ונראה שהנכון כרש"ל ונ"א הוא.

רקיק [בירוש' עירובין פ"ז כד רע"ג: בשם ר"ל ואפילו רוק, פסח' פ"ז לד ע"ד: אפי' רק, נזיר פ"ט נז ע"ד: אפי' ריק, ופי' פ"מ: רקיק, ודלא כשמואל.

ותיפוק ליה דהוי דבר שהוא מקבל טומאה וכו'] באהלות פ"ח מ"א שנינו: אלו מביאים וחוצצין ... ואוכלים טהורים, ובמ"ג: אלו מביאים ולא חוצצין ... ואוכלין טמאין, ובפי"ג מ"ה: ממעטים את הטפח — פחות מכביצה אוכלין, ועי' תוס'.

חזי להסק גדול] גם בביצה לג א: ברטיבתא — חזי להיסק גדול (רש"ש).

כ א

או שעלו מאליהן (בחלונות) [ליתא בכ"י ר', ובכ"י וד"ל: בחלון. בירוש' עירובין רפ"ז כד ע"ב: אמר רבי יוסה בי רבי בון עלו בה עשבים אין ממעטין בה (בחלון, לענין עירובין)].

וכלי חרס וס"ת [בתוס' אהלות פי"ד ו: וכלי חרס והאוכלין והמשקין וס"ת, ועי' משניות דאהלות שהבאתי ור"ש שם פי"ג.

תוס' ד"ה שעלו] רי"ד מחלק בין «חוצצין» ו«ממעטין» ש«התבואה שבחלון» ממעטת (פי"ג מ"ה) אבל אינם חוצצין (פ"ח מ"ה שהביאו התוס'), וכן «המלח» שאינו חוצץ (משנה שם) ממעט (ברייתא דכאן), והטעם כדפי' התוס' כאן (ובסוכה יג ב).

לקריעה דלבושא] דפוי"י וכ"י א"פ ופ': לקירעא, ר': לקריעה, ה' וערוך ע' רקע: למרקע, וכצ"ל: לרוקעא דלבושא = לטלאי.

בסמיכתא [חזיא לעניי דמטנפא] כ"ה בכ"י, אבל עי' תוס' ד"ה חזי.

בקלניתא] קלנ תא בסורית: קולנית. בחולין קב ב: ומי איכא מידי דבכוליה לית ביה כזית בשר ובחד אבר אית כזית במשהו בשר גידין ועצמות אמר רב שרביא אין בקלניתא [אי בקלניתא] אימא סיפא וכו' והא קלניתא עוף טמא הוא וכו' אלא כעין קלניתא.

כ ע"ב

והא בעי גניזה [דאמר] שם תהא גניזה] כ"ה בכ"י ורמ"ה, ועי' מגילה כו ב: ואמר רבא ס"ת שבלה גונזין אותו אצל ת"ח וכו', אמר ר' אחא בר יעקב ובכלי חרס וכו'. אלא שזוהי — מצוה מן המובחר.

בכל עושין מחיצה] לענין עירוב, וכדמוכח אמאי דמסיים: הא דאיכא קורה הא דליכא קורה. ועי' ירוש' דעירובין רפ"ז שהבאתי, דעלו בה עשבין אין ממעטין.

(15) קרי: ובצונן, ירוש' ב"ב פ"ב, יג ע"ב.

פרק ג'

חוקה

„חוקה“ מן החזיק ב', ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם (ש"ב א יא), והחזיקה בו (מש' ו יג), עץ חיים היא למחזיקים בה (מש' ג יח) (prägnant : immerfort halten), ופירושה המלוני „אחיזה“, festhalten, sich festigen ובמובנו זה הראשון נמצא השם המפשט הזה עם הפועל. מקורו — בירוש' מו"ק פ"ג פג ע"ג; ויחזק דוד בבגדיו — אין חוקה פחות מטפח. וקרוב הוא אפוא במובנו ל„אחזה“, „Besitz“, מן „אחו“ fassen, ergreifen והשוה „במה ת פ ש ת ם “ (קידוש' כו סע"א).

מה היא חוקה? (בחזקת-נכסים אני מדבר).

על-פי משנתנו ג' מיני חוקה הם:

(1) חוקת-קרקעות Immobilien-Ersitzung. יושב אדם בקרקעו או בביתו של חברו ואכל כל פירותיו של שנים הרי זו חוקה, Ersitzung, ובלבד שתהיה עמה „טענה“ Rechtstitel „אתה מכרתה לי, אתה נתתה לי במתנה“.

החוקה מוכיחה שכדבריו כן הוא, שלולא כן לא היה מניח בעל הקרקע והבית לאיש זר לשבת בקרקעו ובביתו, היא אפוא מעין „השערה“ praesumptio, Rechtsvermutung. בד"א בזמן שהיה עמו במדינה וראה ולא מחה אבל היה ביהודה והחזיק בגליל אינה חוקה. (2) חוקת-תשמישין, Servituten. בחוקת-תשמישין, Servitutenersitzung לא פירשה המשנה (פ"ג מ"ה ולהלן, נז ע"א) לא „שלוש שנים“ ולא „טענה“, אבל לא אמרה ג"כ שא"צ שלש שנים וטענה.

וע"כ נחלקו בו המפרשים:

הגאונים, ר' יוסף נ' מיגאש, הרמב"ם, רמב"ן והרמ"ה אומרים, שזו אינה צריכה ג' שנים וטענה, אלא אם עשאה בפניו לאלתר הוי חוקה, שדרך השותפים והשכנים למחול על מיני תשמיש כאלה, ואם ראה ושתק הרי זו „חוקה“. והרי זה יכול להשתמש בדבר כל עוד שהדבר קיים, אבל אין לו בו ובמקומו חוקת-בעלים, Besitzrecht, Eigentumsrecht. וראיה לדבריהם מדף ו ע"א-ע"ב, ופשט המשנה כן הוא.

אבל הרשב"ם (שם נז), ר"ת (ו ע"א), הרא"ש (שם) ועוד אומרים שגם חוקת-תשמישין צריכה ג' שנים וטענה.

והם (ר"ת ורא"ש ועוד) מפרשים חוקה דדף ו — „בחזקת שנתן“ של משנתנו שם (חוץ מהרשב"ם שמפרש שם לאלתר).

(3) חוקת-קנין, Besitzergreifung, מעשה שעושה הקונה כדי להראות לכל (manifestatio) שמכאן והלאה הוא בעל הנכסים (Kaufabschluss): „נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחוקה“ (קידו' פ"א מ"ד, ב"ב פ"ט מ"ז ר' אליעזר), „חוקה“ זו אינה צריכה ג' שנים: „איוז חזקת קרקעות נעל וגדר ופרץ כל שהוא הרי זו חוקה“ (תוס' קידוש' פ"א ה. משנתנו מ"ג: בד"א במחזיק וכו').

„חזקת-קנין“ זו היא תקופה שלישית בתולדות קנין-נכסים (Erwerb). „בראשונה היו קנין בשליפת המנעל הדא היא דכתיב וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו וגו'—חזרו להיות קונים בקצצה, מהו בקצצה בשעה שהיה אדם מוכר שדה אחוזתו היו קרוביו מביאין חביות וממלין אותן קליות וכו' חזרו להיות קונים בכסף ובשטר ובחזקה וכו'“ (ירוש' קידוש' פ"א ס"ע"ג). ובהשאלה: Annahme der Fortdauer des bisherigen Zustandes בחזקת שהוא קיים (גטין פ"ג ג—ח). העמד דבר על חזקתו praesumptio, הרי הוא בחזקתו (כג א, פ"ב מ"ה). הרי זו בחזקתה (פ"ג מ"ח). חזקה אין אדם מעזי פניו בפני בעל חובו, בחזקת שנתן, חזקה לא עביד איניש דפרע בגו זימניה; חזקה אין אדם שותה בכוס אלא א"כ בודקו, מלקין על החזקות, סוקלין ושורפין על החזקות. רבי ורשב"ג בסוף פ"ו דיבמות, נישואין ומלקות כרבי ווסתות ושור המועד כרשב"ג.

בחוקי רומי:

usucapio (בעיקר Verjährung), י"ב הלוחות חוקקים חק: Wer eine Sache ein oder zwei Jahre besitzt wird Eigentümer dieser Sache בהתפתחות ממלכת רומי הציבו לה גבולים. בין שאר הגבולותיה דרשו בימי הקיסרים (Kaiserzeit) טענה "Titel היינו Tatsachen die seinen Erwerb äußerlich rechtfertigen, וגם bona fides של המחזיק (שאינו גולן ואנס).

וה-usucapio היתה מיוחדת רק לרומאים (quirites). ותחת זו חקקו בשביל קרקעות הפרובינציא את ה-longi temporis praescriptio, לפיה צריך המחזיק להחזיק בקרקע בלי מפריע י' שנים בפניו inter praesentes, כלומר אם בעל השדה גר באותה המדינה, וכ' שנה שלא בפניו, inter absentes, כלומר אם בעל השדה גר במדינה אחרת. ובשנת 531 נתן יוסטיניאן צו לאחד את שני אלה: usucapio ו-longi temporis לאחר. החזקה ע"פ חוק יוסטיניאן היא י' שנה בפניו וכ' שנה שלא בפניו, והחזקה צריכה „טענה“, „Titel“, היינו מעשים שהם נותנים לו רשות בעלים, כל קיחה ומתנה וכדומה⁽¹⁾.

וכשאנו שמים עתה לב ומתבוננים בחזקה שלנו, בתולדותיה והתפתחותה, רואים אנו שגם היא הלכה בדרך זו:

כי בראשונה היה משפט ה"חזקה", „חזקת-קנין“ „ישיבה“ ממש, שהרי אמרו בקידושין כו א: ובחזקה מנלן אמר חזקיה אמר קרא ושבו בעריכם אשר תפשתם (ירמ' מ"י) במה תפשתם בישיבה. דביר' ישמעאל תנא וירשתם אותה וישבתם בה (דב' יא לא) במה ירשתם בישיבה. וזו שנויה במכילתא דבריי (מדרש תנאים 61), שהיא מדרש ר' ישמעאל (כמו שהעיר הופמן בתחילתה): וירשת אותם במה וישבת בארצם — בחזקה, נמצינו למדים שהקרקעות נקנין [בחזקה והמטלטלין] במשיכה (= מ"ת 112). מכאן נראה שמתחילה לא היתה ה"חזקה" צריכה כלל ל"טענה", רק ל"תפישת" ו"ישיבה" או "ירישה וישיבה", מעין זו של הרומאים הקדמונים, אבל מפני תיקון-העולם עמדו אח"כ ותקנו לחזקה זו — טענה, כמו שתקנו אותה אח"כ גם הרומאים, והקילו בחזקת-קנין, שאין צורך בו ב"ישיבה", אלא ב"נעל וגדר ופרץ כל שהוא" דיו. ועיקר ה"חזקה" היא לדעת ר' יהודה שנה אחת בפניו, וג' שנים שלא בפניו, שהרי

(1) דרנבורג, Pandekten, עמ' 496, § 219, 221, בלוך 16.

שנינו (מ"ב): אמר ר' יהודה לא אמרו ג' שנים אלא כדי שיהא באספמא ויחזיק שנה וילכו וידיעוהו שנה ויבוא לשנה אחרת, ופשט המשנה הוא שהחזקה היא לר' יהודה שנה, וכן מפורש בתוס' פ"ב א: אבל אם היה עמו במדינת כיון שאכלה שנה אחת הרי זו חזקה² והרי לנו כאן מעין הד קול י"ב הלוחות.

שאלה אחרת היא: מי לקח ממי, ואם יש כאן בכלל "השאלה". ד.ה. מיללר (בחמורבי שלו ועוד) הראה, שכמה חוקים של י"ב הלוחות, וחקים סורים וארמינים — חקים שמייס ישנים נושנים הם, ויש מהם, שהם שאולים מאתנו ומתלמודנו (אפטוביצר). ותקנת יוסטיניאן בוודאי ע"פ חוקי ישראל.

כח א

חזקת הבתים והבורות וכו' [בהו' לו ובכ"י פרמא וברלין, בה' ראו, 67 וירוש' קידושין פ"א ס ע"ג: בתים בורות וכו' (בלי ה'). בורות וכו', גם בד"ר וירוש', בבלי כ"י המבורג ורומא, ה"ג רי"ף ורא"ש.

בורות שיחין ומערות] כולם חפירה של מים הם. ע"י תענית פ"ג מ"ב: ירדו לצמחין וכו' אבל לא לבורות לשיחין ולמערות.

בורות ו"שיחין" — ע"י לעיל עמ' 239. "מערה" ביחד עם "בור ושיח" — היא חפירה מרובעת ומקורה (ב"ק שם) למים (כמו בריש פ"ב!): אין עושין חלל תחת ר"ה בורות שיחין ומערות וכו'.

והשובכות והמרחצאות] בד"ר ובכ"י וראשונים וירוש' שם הסדר, "ומרחצאות ושובכות", וכן נכון: מים אצל מים, וכ"ה בפ"ד מ"ז. אבל נמצא גם "מרחץ ובית הבד" (נדרים פ"ה מ"ג ולקמן פ"י מ"ז וע"י גם פ"ד מ"ד).

ובית השיחין הו' לו וד"ר וה' ראו: השלחים; כ"י ברלין 568 ורי"ף ד"ר: השלהין, וכת' הרמב"ן (סח א) שכך נמצא "בקצת נוסחאות", אבל הריטב"א (בכ"י, מובא בד"ס) כתב שלא מצא כן בשום נוסח. רש"י: מתוך שהמעיין בתוכה וכו'. ודבר זה יוצא ממשנת מו"ק פ"א מ"א: משקין בית השלחין וכו' בין ממעין שיצא בתחילה וכו', ובב"מ פ"ט מ"ב: המקבל שדה מחבירו והיא בית השלחין או בית האילן יבשה מעין ונקצץ האילן וכו'. ויש גם "בית השלחים" שהוא "שדה אילן", כמו מנחות פ"ח מ"ג (שמון). מ"ו (יין). וע"י גם ב"ב פ"ב מ"ג.

הבבלי במו"ק פירשהו בלשון "משלהי ודאי", "ארץ הצמאה למים", אבל כאן (סח א) נסתפקו בפירושו: סברוה מאי שלחין באגי (שדות העיר) וכו' לא מאי שלחין גינוניתא שנאמר שלחין פרדס רמונים, "אלמא שלחין בחי"ת גרסי" (רמב"ן) "ולא מתמנעין רבנן למדרש בין ה"א לחי"ת". הרמב"ן נדחק ליישב בין ב"ב למו"ק — אבל סוגיות מוחלפות הן.

"שלחין" מן "שלח", "Kanal", "ברכת השלח" (נחמיה ג טו), "Teich des Kanals" (והשוה "שילוח"), קופטית "Zweigkanal", šeleḥ (וע"י גיוניוס)³. ספרי עקב פיס' לט: או לפי ששותה מי גשמים (אבל) אינה שותה מי שלחים (מעיינות, מפ"י ר"ה) ת"ל כי ה'

(2) הבבלי מ"א א' מפרש כי לר' יהודה כל בפניו לאלתר הוי חזקה, והא דבעי "ויחזיק שנה" — כדי שיצא הקול, רשב"ם.

(3) וע"י תוס' מו"ק פ"א א: אבל בריכה שניטיפה משדה בית השלחין משקין הימנו = "ברכת השלח".

אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים, או לפי ששונה מי שלחים ואינה שונה מי שלגים ת"ל וכו'.

והעבדים] עבד כנעני (קידושין פ"א מ"ג) שהוא כקרקע ונקנה "בחזקה": בחזקה שיש עמה טענה — בג' שנים, ובחזקת-קנין — בנעילת סנדל, תוס' קידוש' פ"א ה: איזו היא חזקת עבדים נעל לו סנדלו וכו' (כלקמן נג ב). ועי' לו א: והעבדים וכו' עבדים יש להם חזקה והאמר ר"ל, והקשה הרא"ש בתוס' שהקדים לה פסקא ד"חזקתן ג' שנים" (לה ב) ותירץ (אבל עי' תוס' קנ ע"א).

בסוף ה"נכסים שיש להם אחריות" חושב "עבדים", שהוא מטלטל אבל כקרקע לקנין⁴, וירוש' קידושין שם: אית מתני' אמרה עבדים כקרקעות. ועי' בפ"ד מ"ז: המוכר את העיר מכר בתים וכו' ובית השלחין אבל לא את המטלטלין ובזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה אפי' היו בה בהמה ועבדים וכו' (דהן מטלטלי דניידי או מקרקעי דניידי, עי' שם סח א וק"נ א). ועי' מכילתא דרשב"י (כ יד)⁵: ת"ל ביתו ושדהו או מה אלו מיוחדין שנקנין בכסף ובשטר ובחזקה אף אין לי אלא דבר שנקנה בכסף ובשטר ובחזקה ת"ל עבדו ואמתו. או מה אלו מיוחדין דברים שהן כקרקע אף אין לי אלא דבר שהוא כקרקע ת"ל שורו וחמורו.

ועי' ב"ק צו ב וב"מ קא, ואפשר דשם היא משנת ר"מ.

שדה הבעל] "שדה בית הבעל" לנו' כ"י א"פ וד"ל, ה' ראו, רש"י ורי"ף כ"י וערוך ד"ר, וכ"ה בתוס' פ"א א; וכן בתוס' מו"ק פ"א א שדה בית הבעל⁶, "שדה המסתפקת במי גשמים" בניגוד ל"שקיא", תרומות פ"י מ"א: כרוב של שקיא עם כרוב של בעל, תוס' שביעית פ"ב ד: בד"א בשל שקי (צוק': שוקי) אבל בשל בעל שמנע ממנו וכו' (עי' שביעית פ"ב מ"ט); במד"ר פ"ז: ארץ מצרים של שוקי והיינו בתוכה וארץ כנען של בעל הוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען (דב' יא י—יא: לא כארץ מצרים היא וכו' והשקית ברגליך וגו' והארץ וגו' למטר השמים תשתה מים).

"שדה הבעל" — "שדה של בעל", שדה שלה בעל וכמבטא האשורי (זרובסקי, 305, 32 Z. A. aššata ša lâ mūtu, וגם בעברית⁷) (ישעיה סב ד—ה): לא יאמר לך עוד עזובה ולא רצץ לא יאמר עוד שממה, כי לך יקרא חפצי בה ולא רצץ — בעולה וגו' וארצך תִּקְעַל כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניד (ועי' מו"ק ב א) והמטר בעל הארץ הוא (מיטרא בעלא דארעא הוא שנאמר כי כאשר ירד הגשם וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע וגו', תענית ו ב). וה"רביעה" נקראת כן ע"ש ש"רובעת את הארץ" (תוס' תענית פ"א ד ובבלי שם)⁸.

"שדה הבעל" אינה עושה פירות תדיר, והמשנה חסרה, והיא מפורשת בתוס' פ"ב א: כל שאינו עושה פירות תדיר כגון שדה (בית) הבעל חזקתה שלש שנים ואינה מיום ליום.

רבי ישמעאל אומר וכו'] רש"י: ומה היא חזקתה ר' ישמעאל אומר וכו', ולקמן

(4) ועי' בגמרא כאן וק"נ א.

(5) [הוצאת אפשטיין-מלמד 153], הוצ' הופמן 112, וע"ש בהערה.

(6) אבל בכ"י ארפורט ליתא "בית".

(7) שדה שלא נעבדה דומה לאשה בלי בעל, קרקע בתולה.

(8) ועי' מ"ש ב XXXIII ZAW (1913), 83-82.

לו ב: זו דברי ר"י ור"ע אבל חכמים אומרים וכו' פי' אחריו הרשב"ם: חכמים דפליגי אמשתנו וס"ל גם בשדה הבעל ג' שנים מיום ליום ואליביהו דהני "רבנן" פרישנן בריש פרקין טעמא דג' שנים דעד ג' שנים מיזדהר בשטרא, והרשב"א הקשה על פי' זה ודחק לפרש משנתנו "ואינה מיום ליום" כרבנן⁹). אבל העיקר כפי' רש"י, וסתם מתני' ר' ישמעאל היא, שהרי שנינו בסופה: אמר ר' ישמעאל בד"א בשדה לבן וכו' ואכולה (עי' בסמוך) קאי, ובשדה הבעל פליג ר"ע בפירושה ד"אינה מיום ליום", וע"כ הכניס השונה כאן דברי ר"ע, ושנה דברי ר' ישמעאל בש"מ. וכבר אמרתי שגם המשנה של סוף פ"י דב"ב ר' ישמעאל היא, שהשתמש בה ר' יוסי למשנתו — שממנה הרבה סתמות ב"גזיקין" —, וכן השתמש ר' יוסי בכתובות פ"ה מ"ח במשנת ר' ישמעאל: "או מארבעה קבין שעורין", וע"כ הוסיף: א"ר יוסי לא פסק לה שעורים אלא ר' ישמעאל וכו' ¹⁰).

(הרי) שמונה עשר חדש — (הרי) ארבעה עשר חדש] "הרי" ליתא בהו' לו, כי"י פ', ב', ירוש', כ"י פלורנץ, רי"ף ורמ"ה. — וברי"ף כ"י ליתא "הרי י"ח חדש", "הרי י"ד חדש"; "הרי י"ד חדש" ליתא גם בכ"י א"פ ובכ"י ב' 568 ולירמא (בשני אלה חסר גם "אמר ר' ישמעאל"), ועי' תוס'.

והרמב"ן כתב: ואיכא למימר ר' ישמעאל לאפוקי מפוזרין אתא ולהכי אמר שהם שמנה עשר חדש רצופין. וכו' אי הכי רב הונא בגמרא מאי קמ"ל מתני' היא דמדר' ישמעאל נשמע לרבנן ותו מאי דאיק לה מדקתני מיום ליום, — דניחא להו לאקשווי מדרבנן ולא מדר' ישמעאל משום דכיון דמשיך זימנייהו דילמא אפי' מפוזרים נמי לרבנן קמ"ל¹¹). וכן כתב הרמב"ם בפיה"מ: "שמנה עשר רצופות וכמו כן ארבעה עשר חדש לדעת ר"ע".

בד"א] רש"י: שצריך י"ח חדש לשדה בית הבעל, וכן רמ"ה, ועי' ב"מ פ"ט מ"ב: והיא בית השלחין או בית האילן, ועי' תוס' פאה פ"ב יט: בשדה אילן — בשדה לבן — בית השלחין, ועי' לו ב: מדר' ישמעאל נשמע לרבנן וכו'. ולי עדיין צ"ע, אם לא אכולה קאי ר' ישמעאל, אפי' אבית השלחין, שהרי גם בית השלחין אפשר לו להיות שדה אילן¹²), וכיון דאמר ר' ישמעאל "חד פירא הוי חזקה לכולהו פירי", מה לי בית הבעל מה לי בית השלחין? ! והרמב"ם לא כתב בפירושו כלום בזה.

קייצו] כ"ה בדפוסים וכ"י וראשונים; ירוש' וכ"י פ': קייצו; רמ"ה: קייצו (ע"מ יתיו¹): כי"י ב': קיצו (וכן גם בהו' זנגר עמ' 21); וכך היה צ"ל לפי דקדוק המלה: קיץ = ית, שית: קיצו, יתו, שיתו, אבל במשניות ספרדיות מנוקדות: קייצו, וכך קוראים ע"פ הקבלה.

תבואתו — זיתיו — קייצו] כסדר הזה גם בנדרים פ"ה מ"ג — מ"ד: עד הקציר הבציר עד המסיק, עד הקיץ וכו'. וכן בברייתות שבפסחים נג א (ענבים — זיתים — גרוגרות) ובתוס' ב"מ פ"ט א (תבואה לקצור ענבים לבצור זיתים למסוק), ובירוש' כאן יד א: קציר — בציר — מסיק, אבל בבבלי לו ב: גדירות, במקום "קציר", ובברייתא דב"מ פט ב: אורין בתאנים וגודדין בתמרים ובוצרין בענבים ומוסקין בזיתים.

9) עי' שמ"ק ועי' תוי"ט.

10) ועוד נדבר בזה בדף לו ב, ולקמן בע"ב.

11) וכזה כתב תוי"ט (עי' שם), ונעלמו ממנו דברי הרמב"ן.

12) עי' לעיל, ועי' מו"ק פ"א מ"ג ומ"ד.

במקרא (דב' ח ח): ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ובברכות פ"ו מ"ח: תאנים ענבים ורימונים (בבבלי: ענבים ותאנים ורימונים, ועי' תוי"ט שם). ובביכורים פ"ג מ"א: ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר, ובמעשרות פ"ב מ"ו: תאנים שאכור לי וכו' באשכול וכו' ברמון וכו' (ע"פ ביכורים). ובפאה פ"א מ"ה: הגפנים והרמונים והותיתם והתמרים כסדר הכתוב.

ועי' תוס' וגליון תוס' שכתב: ונראה לי דכסדר חשיבות נקט להו ולא כסדר לקיטתם. והתוס' הביאו מב"מ קו ב: חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ י"ג אבל הבציר בת שרי"ג. וגם בקרא: דגן תירוש ויצהר. אבל יין וקיץ ושמן (ירמ' מ י). אמר ר' יוחנן שמעתי [בירוש' ריש פרקין: שמענו, כלומר אנו החכמים ובני הישיבה, וכבר העיר הריטב"א (בכ"י) על דברי רש"י בעמוד ב] «הכי גמירי שהוא היה באותו הזמן»: והדבר צריך ביאור דכ"ע לא היה ר' יוחנן בדורו של ר' ישמעאל אלא ששמע הדבר בשמו¹⁵.

מהולכי אושא] כמו «הולכי בית¹⁶» המדרש (אבות פ"ה מ"ד), «ההולכים ל-». אבל «הולכי נתיבות» (שופ' ה ו) בלשון המקרא, ו«הולכי דרכים» (כלים פט"ז מ"ו), הולכי מדברות (ברכות נד ב) שבלשון המשנה — פירושם: ההולכים ב-. והשוה עולי בבל (ביצה פ"ה מ"ה, לט ב), עולי גולה (לעיל טו א). «הולכי אושא» גם בירוש'.

רש"י: מהולכי אושא, שגלתה סנהדרין לאושא וכו' מיבנה לאושא מאושא כו' [אבל בד' פיו: ומאושא [ליבנה ומיבנה לאושא], וזהו נוסח שלנו בר"ה לא א, וכן הוא גי' רש"י שם (עי' שם). אבל בנו' כ"י ליתא בר"ה שם (ולא היה לפני ר' יהודה שירליאון, ברכות נז ב).

וכך הוא הנוסח הנכון שם:

אמר ר' יוחנן עשר גלויות וכו' מלשכת הגזית [לחמת¹⁷] ומחמת¹⁸] לחנות ומחנות [לחיל ומחיל¹⁹] לירושלים ומירושלים ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא (ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא)²⁰ לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי ומצפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולן וכו'. רבי אלעזר אומר (שם גלו²¹) שנאמר כי השח וכו' (וחשיב רק מיבנה והלאה!).

— הב"ד הגדול עבר כנראה למושב הב"ד השני שב«חיל», עי' תוס' סנהד' פ"ו א²²: (I) בלשכת הגזית (2 בחיל²³) (3 בהר הבית²⁴). ועי' מדרש תנאים 175—176: (מספר

13) ועי' במדבר פס"ז: והימים ימי בכורי ענבים מכאן אמרו אין תקופת תמוז בלא תאנים וענבים.

14) הוכיחו זה מגמרא, אבל מקרא מלא הוא «באספן מגרנך ומיקבך» (דב' טז יג).

15) ד"ס בהגהות, ועי' ערך מלין 213.

16) כ"ה «בית» בדפוי"י וכ"י, בד"ח: לבית.

17) בחמתא היתה סנהדרין, עי' יוספוס.

18) כ"ה באה"ת ובילקוט כ"י. 19) עי' ד"ס.

20) ליתא בכ"י וראשונים (עי' ד"ס).

21) כ"ל (ולא «גלות»), עי' ד"ס.

22) בבלי פח ב וירוש' שם.

23) בבבלי: על פתח העזרה.

24) בבבלי: על פתח הר הבית.

ר' יהושע) "פעם אחת עליתי לשוק העליון לשער האשפות שבירושלים²⁵ ומצאתי שם את רבן שמעון בן גמליאל (הזקן!) ואת רבן יוחנן בן זכאי יושבים ושתי מגלות פתוחות לפנייהם ויוחנן סופר חלה²⁶ עומד לפנייהם וכו'²⁷). בכריתות פ"א מ"ז נאמר עליו: נכנס לב"ד ולימד ור"ג אביו "עלה" עם שמעון איש המצפה "ללשכת הגזית", פאה פ"ב מ"ו.

רש"י פי' בצדק "הולכי אושא" על אלה הגולים, ההולכים מיבנה לאושא, כי ר' יוחנן רמו בוודאי למעשה ידוע וגם להולכים רבים, ותחילת "הליכה" זו היא האספה הגדולה שהיתה באושא "בשלפי השמד", שנתכנסו שם תלמידי ר"ע: ר"מ ור' יהודה — בן העיר — ור' יוסי ור' שמעון ור' אלעזר בן יעקב וכו' ושלחו אצל זקני הגליל ואמרו כל מי שהוא למד יבוא וילמד וכל מי שאינו למד יבוא וילמוד וכו', אבל ר' ישמעאל לא נזכר שם²⁸, ואי אפשר כלל שיזכר שם, שהוא כבר מת בשמד בחי' ר"ע²⁹ ועל מותו ניבא שמואל הקטן בן זמנו של רבן גמליאל דיבנה³⁰, אבל באושא היה רשב"ג, בנו של הנזכר³¹.

אבל לקמן בע"ב אמרו: "מאן הולכי אושא — ר' ישמעאל", וזה נפלא מאד. ואפשר שנחלף להם לבבלים ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, שהיה ביבנה³² והלך לאושא³³ ברבי ישמעאל בן אלישע, העוסק בענין חזקה במשנתנו.

ור' יהודה שירליאון בתוספותיו שם כתב בשם ר"י הזקן: ואעפ"י שהיינו יכולים לפרש בחזקת הבתים מאן הולכי אושא ר' ישמעאל לא בשביל שהיה מהולכי אושא אמר כן אלא ה"פ מאן תנא דקאי בהולכי אושא ר' ישמעאל דמתניתין דלא בעי ג' שנים מיום ליום, וה"ה נמי דר' עקיבא אלא "משום סיפא דתני ר' ישמעאל נקט נמי ר' ישמעאל, ואין (= אין) ג"ל כיון שר' ישמעאל דמתני' דפ' חזקת הבתים חבירו של ר' עקיבא³⁴) היה יכול להיות מהולכי אושא וכן פי' רבינו בחזקת הבתים".

מנין לחזקה [שהיא] ג' שנים] "שהיא" בכ"י ה', פ' וא"פ וד"ל, ה"ג, רמ"ה ורמב"ן. בירוש': "מניין לחזקות", ותו לא מידי. וכתב הרמב"ן: פי' שלש שנים לאו דוקא. הולכי אושא ר' ישמעאל ולר' ישמעאל לא בעינן שלש שנים, אלא שלש אכילות כעין שלש שנים קאמר.

מה שזר המועד וכו'] פי' דברי ר' יוחנן הם וליתא בירוש'. ובשדה יהושע שם פי'

25) הוא מקום הגזית, Xystus, שהיה מחובר להר הבית בגשר שעל פני עמק סירפיון, מלחמות ס"ב פט"ז, ג.

26) = תלה, שם מושב הסנהדרין, הופמן שם.

27) בתוס' סנהד' פ"ב ו ובבלי שם וירוש' בטעות: מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעלות בהר הבית, ועי' תוס' שבת פ"ג/ג'ד: ב: אבי אביך שהיה יושב ע"ג מעלה בהר הבית.

28) שהש"ר פ"ב ה (סמכוני), ועי' ערך מלין 233.

29) מכילתא דר"י, נזיקין ספ"ה, שמחות פ"ה, ועי' איכ"ר פ"ב ב ה' בוכר נ ע"ב.

30) תוס' סוטה יג ד, סנהד' יא א.

31) ר"ה לב א, ירוש' פ"ד נט ע"ג; תוס' פ"ד ה.

32) יבמות מב ב, שם עה א.

33) בבלי וירוש' ר"ה שם, בתוס' בטעות: "ר' יוחנן בן בורקא", וכן נשתבש בדפוסים בבבלי.

34) ולא הראשון שהיה בימי הבית, כי לדעתו שנים היו.

כהוגן דמשור המועד נלמד רק "דבג" היא חזקה: שם ג' ימים וכאן — שנים ועי' יבמות סד ב: נישואין (משנת יבמות פ"ו מ"ו וברייתא שם) ומלקות (סנהד' פ"ט מ"ה) כרבי ווסתות (נדה פ"ט מ"י) ושור המועד כרשב"ג, ואבא שאול בברייתא דסנהד' פליג וס"ל כרשב"ג (עי' סנהדרין פא ב) וגם משנת כתובות פ"ד מ"ב כרבי (בבלי שם מג ב).

ורשב"ג הלא היה מהולכי אושא, והוא סבר דבג' הוי חזקה כשור המועד (וכנו' ירוש': מניין לחזקות), ור' יוחנן ביבמות שם מעיד כן בשמו (נגד ברייתא מהפכת). כיון שנגח] ה"ג: דנגח ליה, ולשון יפה הוא. נפק לה וכו' וקיימא] צ"ל: נפקא וכו' וקמה (וקמא), כ"ה בה"ג, רמ"ה וכ"י ה'. מרשות ברשות] בכ"י פ', ה"ג ורמ"ה: מחזקת — בחזקת. מוכר — לוקח] דחזקה שיש עמה טענה היא והטענה אתה מכרתה לי.

כח ב

ולר"מ דאמר ריחק נגחותיו וכו'] בירוש' פריך: א"ר יוסי מאן אית ליה שור המועד ג' ימים לא ר' יודה (ב"ק פ"ב מ"ד) דתנינן (צ"ל: ותנינן) תמן רבי יודה אומר לא אמרו וכו' (וקושיא היא דלר' יהודה הטעם הוא: כדי שיהא וכו' ולא מתלתא דשור המועד למדו). אבל אפשר להשיב ע"ז, דמשנתנו ר' יוסי היא, ור' יוסי סבר לה כר' יהודה (ב"ק כד א), ולדידיה אמרו "משור המועד למדו".

תלתא פירי בחד יומא] הנכון כנו' הערוך ורמ"ה: בתלתא יומי. ולמטה: בחד יומא כגון צלף, וקושיא התוס' משבת איני מבין, ועי' מעשרות פ"ד מ"ו דלר' אליעזר מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין, ועי' ירוש' ברכות פ"ב ה"ע"ג, דתאנה מתלקטת יום יום, ובפיאה פ"ד מ"ה לא תני "תאנה" ש"אין לקיטתה כאחת", שבת סח א: ולקיטתו כאחד למעוטי תאנה. רשב"א (שמ"ק): גר"ח ז"ל תלתא פירי בחד יומא כגון צלף וכו' ופרקינן וכו' אבל הכא אע"ג דאכילות מוחלקות הן בעידנא חדא איתנהו. וכתוב בספר וחתום] כ"י א"פ ופ': יקנו [וגו'], כ"י ה': וחתום [והעד עדים] וכך רמ"ה, ד"ל: וחתום [וגו']. — ירוש' קידושין פ"א נט ע"ד: והעד עדים אילו עידי חזקה, אבל בבלי שם כו א דריש כולהו אשטר.

שהרי נביא עומד בעשר] כ"י מ' וה', ר"ח, ר"ג, רמ"ה, וכן רמב"ן בשם "כולהו גוסחי עתיקי": בתשע. ובד' פיזרו גוסף ברשב"ם: מתוך פי' ר"ח נשמע שהיה בספר שלו שהרי נביא עומד בתשע כדגר' בספרים שלנו ומביא ראיה מסדר עולם וזה לשונו א"ר יוסף קרא כתיב שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום ושנה ר' יוסי במתני' כתיב בשנה התשיעית לצדקיהו מלך יהודה בחדש העשירי בא נבוכדנצר מלך בבל וחילו על ירושלם ויצר עליה א"ר יוסי באותו זמן ובאותו פרק נאמר לירמיה הנה חנמאל בן שלום דודך וגו' ועל זה הענין נתנבא ירמיה ואמר לישראל שדות בכסף יקנו והלא בשנת י"א לצדקיה נלכדה העיר שנא' בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בתשעה לחדש הובקעה העיר וכיון שנלכדה העיר אבדו שטרות ש"מ שאינו נוהר בשטר המקנה אלא עד שנת י"א והן ג' שנים תשיעית ועשירית ואחת עשרה ומאחרי כן אם אבד השטר אינו חושש אלא קונה בעדים אכילת שלשה שנים מכאן לחזקת הקרקעות שלש שנים פר"ח ונראה דהאי בתשע בסוף תשע בחדש העשירי ושפיר קא מזהיר.

והרמ"ה כתב: ואילו לא היתה החזקה מתקיימת בשנים שקודם החורבן לא היתה כתיבת השטר מועלת כלום שכל השטרות בשעת החרבן בחזקת אבודין וכו' ואע"ג דהנך תלת שני לאו שלימות הוו שדה הבעל הואי ושדה הבעל חזקתה שלש שנים ואינה מיום ליום וכו' דבדור שהיה עמו בעשירי (ירמ' לב א) לאו אעניינא דחנמאל קאי אלא אדבור שני קאי דכתיב ויהי דבר ה' אל ירמיהו שנית והוא עודנו עצור (לג א) אבל דבור דחנמאל בשנת תשיעית הוה והכי קאמר וכו' והדר כתי' ויאמר ירמיהו (לב ו). כלומר וכבר אמר ירמיהו [קודם] לכן בתשיעית היה דבר ה' אלי לאמר וכו'. אבל הרמב"ן כתב: ומ"ש ר"ח ז"ל דהכי תני לה ר' יוסי במתני' לא אשכחו לה רבנן בברייתא בנוסחי דילן הכי ואשכחן תנא דסדר עולם (פכ"ו, נט ע"ב) דתני הכי בשנה העשירית וכו'.

וכתב עוד: ולפי' הגירסא כך פירושה שלא עלתה להן חזקה באותן שלש שנים לפי שלא היו שלש שנים שלמות שבשנה התשיעית בחדש העשירי בעשירי לחדש סמך מלך בבל ידו על ירושלם ובח' החמישי של אחת עשרה חרב הבית וגלו רובם מעל הארץ ומקצתם גלו לבבל ומקצתם לא גלו עד החדש השביעי שנהרג גדליה וכו'.

כט א

אלא אמר רבא שתא [בכ"י מ' ור':] מחיל ולא קפיד בפומבדיתא מזדהר במחוזא סימן], ונראה דהו גרסי בתרי קמייתא, מחיל איניש לא קפיד איניש, רבה יי', ופומבדיתא רמז לרבה דהוה בפומבדיתא ומחוזא היא עירו של רבא (ד"ס) ובכ"י א"פ ליתא "בפומבדיתא", "במחוזא". — ובד' פיז' וינ' ובז': רבה בכולם, ובד"ל בראשון רבא ובשאר רבה, ובשאר דפויי: בראשון רבה ובשאר רבא, וכ"ה בכ"י ה' בראשון רבה, ומהרש"ל הגיה בכולן: רבא.

ג' שנים שאמרו: "שאמרו" חכמים במשנתנו; "שאמרו" נמצא כבר במשנתנו כמו שבועות פ"ז מ"ז: כשם שאמרו = כתובות פ"ט מ"ז, ועוד.

רצופות] שנים רצופות, רצוף אהבה (שה"ש ג י) "דבוק והדוק"; רצפה.

תנינא] = תניינא, תנינא וכמו תנינא.

באגא] פרסית باغ (בעיקר: גן), סורית בגא (= גנתא) (לוי בערכו), אבל גם בב"מ כב ב: [כולה] באגא בארעא דיתמי לא מחזקינן, פסח' ח ב: הני בני בי רב דדיירי בבאגא ("בכפרים שבבקעה") ("auf dem Lande") וכו', לקמן סח א "באג" ("שדות שסביב העיר"), ב"ק ק"ג ע"ב: מלכא אמר זילו וקטלו מכל באגי ואינהו אולי וקטלי מחד באגא³⁶).

והא בתים וכו'] דבשלמא אי אמרינן מפוזרים אע"ג דבעינן שאוכל פירות ג' שנים שלמים ובמתני' לא תני אלא ג' שנים שאינם אלא שנה וחצי מימים מ"מ אפשר לפרש דמתני' שיעור ג' שנים קאמר" (נמק"י).

והרמב"ן כתב: אי נמי לדידן כל תלת שני מהני דלא מצי למימר אנא אתינא בההיא זימנא דלא הוית בה וכו' הילכך בתלת שנין דיממי סגי לן דהא שלש שנים

35) וכו' הרמ"ה ב"קפיד", "מחיל" חסר שם.

36) כאלה באגא = בקעה, שטח שדות. — ע"מ.

וודינן³⁷) ביה תלת שני (ביממא ובליילא)) ליתא בכ"י מ' ור' ועטור ה' מחייה, וכתב הראב"ד בשמ"ק: ולא גרסינן הכא ביממא ובליילא אלא כיון דידעי הני ביממא ובליילא מסתמא סמוכים עלייהו דהכי מסהדי ומשום הכי אמר מר זוטרא דאי טעין היאך ואמר לסהדו לי דדרו ביה ביממא וכו'. והרא"ש בפסקיו כתב: ביממא ובליילא לפי שהזכיר המקשה בדבריו ביממא ידעי ובליילא לא ידעי הזכיר גם רבא בדבריו ביממא ובליילא כלומר על ידי השוכרים שדרו בו תוכל למצוא עדות על יממא וליליא וכו'.

זילו הבו ליה אגר ביתא³⁸ רא"ש: כדאמרינן פרק כיצד הרגל (כא א) השוכר בית של ראובן ונמצא של שמעון מעלה שכר לשמעון.

והרמ"ה פ': דאי טעין ואמר ליתו הני אגירי שהדי דדרו ביה וכו' דלא נחא לי לקבולי סהדותא דאגירי וכו' מודה רבא היכא דהוו הני אגירי רוכלין וכו' טענינן ליה ולא מקבלינן לסהדותא דהני אגירי וכו'.

כט ב

בחנוּתא חנויות לחם ויין (רשב"ם) כמו ב"מ פג ב ועוד בכ"מ.

(37) ודיירנא, ודאירנא, וצ"ל: ודיירינן, רי"ף: ודרנא, ודרנן.

(38) רא"ש וכן רשב"ם בע"ב: לייתי.

(39) וברשבים ד' מיד בשם ר"ח: ליתו תרי דדרו ביה לשיהדו דהו ימירי ביה וכו'.

(40) הרשב"א בשם"ק שם: ומודה רבא וכו' בעיירות ותו לא !

נטרא (ניטירא, ושם 64 פי' „לשון שמירה“). אשורית rückerstatten, ētēra שטר
 שבו מתחייב כ"א לבלי שלוח ידו בנכסי השותפות, וכן באפוטרופוס (ב"מ לט ב).
 ההוא דאמר ליה לחבריה] כ"י א"פ: [מסורתא דנהרדעא ומחוזא בעל דברים נוחים
 דין ארבע מה לי לשקר סימן] ההוא [עובדא דהוה בנהרדעא דההוא], דא"ל,
 ועובדא הסמוכה הנו' שם: ההוא [עובדא דהוה במחוזא דההוא], והסימן נמצא גם
 בכ"י מ' ור' בשיבושים (והנוסח „בנהרדעא — במחוזא“ גם בכ"י פ' ובגליון כ"י ה' וה"ג).
 והוא סימן לעובדי. הא' בנהרדעא, הב': במחוזא, הג': לאו בעל דברים ידידי, הד':
 השני נוח לי, הה': איזבון דינאי, הו': הא ארבעי שני, הז': מה לי לשקר.
 בהאי ביתא] בכולהו נוסחי: בהאי ארעא! (רמב"ן), וכ"ה בכ"י ה' ור' וה"ג ורי"ף
 ועיטור. רמ"ה: ביתא — ודרי ביה שני חזקה.
 בשכונא גואי הואי] רמ"ה: ולא הוה ידענא דאת נחית לגו ביתאי דאימחי. פי' אפוא
 בשכונא גואי, שלא כרשב"ם. וכן ראב"ד, וכן פירשו גם הרמב"ן⁴¹) ושאר הראשונים
 (עי' שמ"ק).

ל ע"א

(כל נכסי] ליתא בד' פיז', וכן ליתא לקמן קנט ב, וליתא גם בה"ג (ושם: נכסאי)
 ורי"ף בדפוי"י וכ"י, ועי' שמ"ק סא ע"ב ד"ה מיעוט ארעתא בשם ראשונים, ד"בנוסחי
 דוקאני' גרסי' „כל" ובדף קנט ב בכל כה"י: כל נכסי.
 בשוקאי — בשוקא] כ"י ה': בשוקאי — בשוקיה, וכן רמ"ה, רא"ש: אשוקא —
 בשוקיה, ה"ג: בשוקאי — עבידי אינשי דטרידי בשוקיהו. רי"ף: בשוקי — עבדי אינשי
 דטרידי בשוקא, כ"י פ': בשוקא — (בשוקא?). ה' ראו 68: בשכנים חיצוניים,
 והיה גי' אפוא: בשכני בראי מתאים ל„בשיכני (כ"ה נוסחאתו, שם 67) פנימיים“
 שלמעלה.
 אמר רבא] פ' וא"פ: רבה, אבל לפי הסימן שבכ"י מ', פ' וא"פ: דנהרדעא
 ומחוזא, והנו' שבכ"י פ' וא"פ וגליון כ"י ה' וה"ג: ההוא [עובדא דהוה במחוזא
 דההוא] — הנו' רבא, שהיה במחוזא, עיקר.
 (דאמר לי) דזבנה] גם כ"י ה', רי"ף, רמ"ה ושמ"ק: „דאמר לי“, וכן רמב"ן; אבל כ"י
 מ', פ', א"פ ור', ה"ג, רשב"ם, ראב"ן ועטור ליתא. ועי' מ' ע"ב: מפלגא זבינתא
 דזבנה מינך וכו', אי א"ל קמאי ידידי זבנה מינך וכו' (ועי' רשב"ם).

ל ע"ב

דהאי ארעא ידידי היא ואת לא זבינתה מינאי זיל וכו'] רמ"ה: ואת לא מינאי זבינתה
 [א"ל אין א"ל אם כן] לאו וכו', וכן כ"י א"פ וד"ל שלו: לא זבינתה [א"ל הן א"ל
 א"כ] לאו, ובכ"י ר': [א"ל אין א"ל א"כ זיל את] לאו וכו'. וכתב הרמ"ה: ואיכא
 נוסחי דלית בהו א"ל אין אלא הכי אית בהו את לאו קא מודית דהאי ארעא
 ידידי היא ואת מינאי לא זבינתה זיל... וטעמא דמילתא להדין נוסחא בתראה דכיון דא"ל
 תובע הכי ושחק ליה נתבע שתיקה כי האי גוונא כיון דבבית דין היא כהודייה דמיא.

41) הרמב"ן מוכיח שלא כרשב"ם מלשון „הואי“ ומנו' „ארעא“, ועוד שהרי אפשר שמכר לו הבית
 החיצון ודרך.

אבל היכא דטעין נתבע אנא לא ידענא דארעא דידך הואי אלא מפומיה דההוא פלניא דאמר לי דזבנה מינך בכה"ג הא וודאי אמרי הפה שאסר הוא הפה שהתיר וכו'. ובריטב"א כ"י: והא דא"ל ולא קא מודית לי לא מפני שא"ל דאמר לי דזבנה מינך דההיא אינה הודאה... אלא מפני שידע בו שידע שהיא שלו וכי לא יכפור בו הוא אומר לו וכי לא תהא מודה לי בדבר הזה וכיון ששתק הויה הודאה וספרים יש דגרסי א"ל (א"ל) [צ"ל: אין] והוא הנכון והלשון מוכיח שאינו אומר לו ואת לא אודית לי מכלל כי גם עתה (לא) הודה לו.

בכל כ"י: ואת מינאי לא זבינתיה מפלניא זבינא ואכלתיה [כ"י מ' וראב"ן ותוס': זבינא [דזבנה מינך], וליתא בה"ג, רי"ף, רמ"ה, ורא"ש וכ"י ה'; כ"י ר': מפלניא זבינא [דזבנה מינך] א"ל פלניא וכו' (ונמחק), וליתא "ואכלתיה שני חזקה" וכמעשה דלעיל ובדר ביה חד יומא (ע"י תוס') ולא צריך חזקה (וכרמב"ן בחידושו). אבל בכל הראשונים כאן: ואכלתיה שני חזקה, חוץ מתוס' סד"ה לאו קמודית: וכן ההיא עובדא דמייתי בתר הכי איירי בשאכלה שני חזקה! זיל זבין [זבין] (כצ"ל).

מפלניא זבינתה (ואכלתיה שני חזקה) [כ"י מ' וא"פ ור': [דזבנה מינך], ובכ"י ר' נ' בגליון: ואכלתיה וכו', וכ"ה כבגליון בראב"ן.

(א"ל פלניא גולנא הוא) א"ל וכו' [ליתא בד"ר ובכ"י ה' ובה' ראו 68, וברי"ף ד"ק וברא"ש ד"ו וברמ"ה ובעליות (אבל בה"ג איתא), והרשב"א (בשמ"ק) כתב: יש ספרים דגרסי ביה א"ל (מ) פלני' גולנא הוא וכאותו מעשה שלמעלה מזה הוא ולא בא אלא לחדש טענת אמינא איזבון דיני וכו', ואית דלא גרסי ליה אלא: א"ל והא אית לי סהדי דאתית לאורתא גבאי ואמרת לי זבנה ניהלא, ודברי המערער הן⁴²].

ואמר' לי זבנה ניהלי [כ"י ה' ור' ורשב"ם: [זיל] זבנה, "ור"ח פי' ואמרת לי זבנה ניהלי כלומר קנה אותה לי והרי שהודית שעד עכשיו לאו בתורת מקח היתה בידך ואני הלכתי ולקחתיה וקניתי לעצמי יחר שאמרת לי לקנותה לך וכו' ונ"ל כי מה שהוסיף ר"ח ז"ל על הטענה הסדורה בתלמוד לומר שהתובע היה טוען שקנאה הוא לעצמו אח"כ אין צורך לכך, אלא: המערער היה לו עדים שהיתה של אבותיו והיה מביא ראיה ממה שאמר לו הנתבע לקנותה לו מאותו שטוען שמכרה לו — כי עד עכשיו לא בתורת מקח היתה בידו וכו' ומצאתי במקצת ספרים ואמר' לי זיל זבנה ניהלי(ה) ולשון זיל מכריע כי לקנותה לו מיד אחר היה אומר, עליות הר"י ז"ל" (שמ"ק). ושניהם אינם גורסים אפוא "א"ל פלניא גולנא הוא".

דינאי' ה': דיני, פ': דיני, וכתב הריטב"א (בכ"י): אזבון דיני כך גרס ר"ח (וכצ"ל ברשב"ם בשם ר"ח) פי' הייתי רוצה לקנות המריבות (= דיני) שלא אדון עמך (וגרס אפוא גם למטה: דיני).

דובני ליה מיניה [רשב"ם: דזבינא לי, רמ"ה וה': דזבינא לי מיניה הא, רי"ף: דזבינא לי מארבע שנים, וכן ר' (דזבנא?).

והה"ג גריס: מפלניא זבינא [דזבנא מפלניא] וכו' דזבינא לי מיניה דפל' וכו' (ע"י עליות בשמ"ק, ושם משובש) ופי' שראובן אמר: "זבנתה מלוי דזבנה מיהודה ואכלתה שני

חזקה, א"ל שמעון (כצ"ל) הא אית בידי שטרא דאנא זבנתה להאי ארעא מן הדין יהודה ד' שנים ואת זבנתה מלוי מאי דלאו דיליה" וכו'. ובה"ג: דזבינא לי הא ארבעי שני וכו'.
א ר ב ע י , גם בכ"י ה' וה"ג, ול' נקבה היא וכן ס ע"א ועוד (43).

לא א

זה אומר וכו' [בכ"י א"פ:] מסורתא תרי אבהתא ותרי שטרי ערבא דרבא בר בר שרשום סימן (44).

אמר רבה [כ"י מ', ה', פ' ור', ה"ג ורי"ף: רבא, ועי' תוס'. אבל נראה שקבוצה שלפני זו (כט ב—לא א) כולה לרבא היא, ובשביל כך הובאה כאן, ובה נחרזה קבוצה שלנו (לא א—לג א) שבשני מעשים הראשונים רבא נוטל בהם חלק. וזו של לג ב והלאה קבוצה אחרת היא משיבה אחרת («בסורא מתנו הכי — בפומדיתא מתנו הכי», ועי' מעשים דנהרדעא לעיל ו ב—ז ב). ואפשר דרבא הדר ביה כאביי שהרי לא השיב על דבריו, וכן נראה מרמ"ה.

אין דאבהתך היא זבנת' מינד [וכן בה"ג (ואנא זבנתה מינד), וכן בכ"י פ' וא"פ ורמ"ה: מינד [ואכלת שני חזקה], וברא"ש: ומינד זבנתה.

אבל רשב"ם אומר: וקניתיה מאבותיך, וכן בכ"י מ' והד"ל: ומינייהו זבנתא, ה' ראו: ולקחתיה ממו.

והנה שנינו בכתובות פ"ב מ"ב: באומר לחבירו שדה זו של אביך היתה ולקחתיה הימנו שהוא נאמן וכו' ואם יש עדים שהיא של אביו והוא אומר לקחתיה הימנו אינו נאמן, וכאן «אייתי סהדי דאבהתיה היא»; אבל כאן החזיק בה והביא עדים על חזקתו, ואמרין בגמרא שם (יז ב) דבאכלה שני חזקה בפני אביו נאמן. וכן כשאכלה שני חזקה בין אב לבן (45) נאמן. וכעין זה בירוש' שם כו ע"ב: אינו נאמן כשלא אכלה שני חזקה, אבל אם אכלה שני חזקה נאמן.

תוס' ד"ה מה לי לשקר] והרמ"ה כתב דכיון דלית ליה ראיא דדרו ביה אבהתיה יום אחד, לא טענינן ליה, דהבא משום ירושה א"צ טענה אבל ראיא בעי. אבל אי אית ליה עדים דדרו ביה יום אחד טענינן ליה של אבותיך שלקחיה מאבותיו. אגמריה [צ"ל: אגמרוה (עי' ד"ס), וכן רשב"ם.

זה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי [בכ"י מ', פ', ד"ל ורי"ף כ"י ורשב"ם: של אבותי [ואכלתה שני חזקה] וזה אומר של אבותי [ואכלתה שני חזקה], אבל בה"ג, ה' ראו ועוד ליתא, ופירוש הוא.

אר"נ אוקי אכילה בהדי (צ"ל: להדי) אכילה] בראשונים: אכילתא, אכילתא, ה' ראו: אכילות — אבות, ול"ר הוא. — בירוש' כתובות פ"ב ה"ב כו ע"ב (46) אמרינן: אינו נאמן בשלא אכלה שני חזקה, אבל אם אכלה שני חזקה נאמן. בשלא מת אביו מתוכה, אבל אם מת אביו מתוכה אפילו (לא) אכלה שני חזקה [אינו] נאמן. כהדא ראובן אוכל שדה בחזקת שהיא שלו והביא שמעון עדים שמת אביו מתוכה

(43) ע"י משיכאצל «ארבע לצלא», לעיל עמ' 204.

(44) ובדף לג א בכ"י מ' ור' סי' חדש.

(45) לקמן מבא ובתוס' שם.

(46) בב"ב פ"ב יח ע"א חסר.

— מפקין לה מראובן ומחזירין ליה לשמעון⁴⁷) חזר ראובן והביא עדים שלא מת אביו מתוכה א"ר נחמן ב"ר יעקב אנא אפיקתיה מראובן אנא מחזיר ליה לראובן וכו'. ובב"ב שם: רבה אמר כשנתתה על פי בית דין נתתה מיכן והילך המוציא מחבירו וכו' (בכתובות בשם רבנין דתמן: משעה שיצאת בעדות ברורה יצאת).

לא ב

המכחישות] רש"י בשבועות: שנים אומרים הרג ושנים אומרים לא הרג. אנן אחתיניה וכו'] ע"י רשב"ם ותוס'. ורמ"ה פ': «אנן אחתיניה לגוה ואנן מסקינן ליה מינה», וכן פ"י ר"ן מיגש (ע"י להלן). אבל בירוש' ב"ב וכתובות: אנא אפיקתיה מראובן אנא מחזרנא ליה. וכפ"י התוס'. והעיקר דסוגיא דמעלין לכהונה «ואחתינן ומסקינן» דהתם רהיטא ליה. וע"י «נחת» לנכסי, ב"ב קלג א ולעיל ל א (ד"ס), וע"י ב"מ לט ב: אין מורידין קרוב לנכסי קטן. ולגד זה: ירד מנכסיו, הורידן מנכסיו (ירוש' ב"ק ד ע"ב). אבל נשאת ואח"כ באו עדים ה"ז לא תצא] «אלמא אע"ג דאתו סהדי השתא דאשת איש היא ואלו אתו מעיקרא מקמי דתנסיב לא הוה שביקנן לה לנסובי כיון דלבתר דאינסיב הוא דאתו ליה הני סהדי ואכתי ספק א"א היא, מספק לא מפקינן לה מתותי גברא דהא איכא סהדי דנישאת על פיהם דקא מסהדי דלא א"א היא ולא מפקינן לה מתותי האי בעל שני אלא בראיה דהך בעל ראשון לא מת א"נ לא גרשה הכא נמי אע"ג דאתו סהדי השתא דאבהתיה היא ואלו אתו מעיקרא לא הוה [מ]נחתין ליה להאיך, כיון דלבתר דאחתו ליה להאיך הוא דאתו להו הני סהדי ואכתי ספיקא היא דהא איכא סהדי אחריני דקא מסהדי דאבהתיה דהאיך הוא אמאי מסלקינן ליה מספיקא נוקמיה בידיה כדאיתא עד דמיייתי ראיה ברורה דאבהתיה היא ולא דאבהתיה דהך והוה עליה אידך המע"ה» (הרי"ן מיגש). אשלי רברבין חבלים גדולים, ולא «אשל», ש«אשל» בעברית הוא «אתלא» בארמית, אַלל בערבית.

היינו ר' אליעזר בכ"י, ה"ג ורמ"ה: היינו ת"ק וכו', ופ"י הרמ"ה: כלומר היינו ת"ק דר' יהודה וכו' דתנן וכן שני אנשים זה אומר כהן וכו' ובזמן שהן מעדיין זה את זה הרי אלו נאמנין וכו' אלמא מעלין לכהונה על פי ע"א. (רבי אליעזר סבר ערער וכו' תרי) ליתא בה"ג, ופירוש הוא, וע"י רמ"ה.

לב א

ונפק עליה קלא דבן גרשה ובן חלוצה הוא (ואחתיניה) ע"י רשב"ם ותוס', וליתא בכ"י ה', א"פ ור', והרשב"א כתב: ד«בנוסחי דוקני לא גרסינן הכא ואחתיניה», וכן נכון. אבל בה"ג איתא.

תוס' ד"ה והאמר ר' יוחנן וכו' ונראה לר"י וכו'] וכן מפורש בירוש' כתובות פ"ב כו ע"ד: ר"ח בשם ר' יוחנן אין ערעור פחות משנים וכו' מה אנן קיימין אם בשהעלו אותו באחד יורידו אותו באחד ואם בשהעלו אותו בשנים אפילו כמה לא יורידו אותו אמר ר' הונא אתיאי כרבנין דתמן ברם כרבנן דהכא וכתב נחמן בר יעקב כשם שמעלין אותו בשנים כך מורדין אותו בשנים.

(47) = «אוקי ארעא בחזקת אבהתא»!

שטרא זייפא [רייף ורמ"ה בכל הסוגיא: זיפא, ה"ג: שטרא זייפא — אין שטרא זייפא (וכן במעשה השני), ה' ראו 69: שטר שטר — אין שטר זיף, שטר זיף — שטר זיף, ה"ג כ"י פריז דף 1 ע"א: שטרא זייפא (= זיפא). סורית: זאפא, "דגלותא", נכלא, רחמא דזאפא. כאמת נכלא. הכן תלמידא דזאפא. נכילא⁴⁸).

דמסיקנא בד [כ"י וא"פ ור' רייף כ"י, רא"ש וראב"ן: דאזיפתך. אבל בה"ג כבנוסחאות. מסיק מן "סלק" = מעלה. מעלין אותו בדמים, יג ב: מעלה עליהן הכתוב, וכדומה⁴⁹).

לוקמו [צ"ל: לוקמו (= לוקמו), וכ"ה בה"ג ורמ"ה ועוד, וכ"ה למטה. = לי, ובאשורית Wunschartikel, lû.

והא שטרא רמ"ה: וכגון דכתב ליה מלוה לערב התקבלתי ממך חוב זה וכו' (לקמן קעד ב ותוס' ס"פ).

אזפתניהו] גם בה"ג כ"י (בכ"י פריז: אזפתניהו), במקום "יזפתניהו" (וכ"ה ברשב"ם), ה"ג ד"ו: יזפת. וכוה בתענית יב ב בדפוסים: ולוויף, ובה"ג שם, ד"ו לט ג: ולזפה מר (כ"י מ': ליוויף); בכ"י מ', ה' ורייף כ"י: ושקלתינהו.

דהו שייפ [ה"ג כ"י, רמ"ה ורשב"ם: פיישי (דשיפי), וכצ"ל, וכן רייף וכ"י ה': דשיפי, וכן בע"ז נב ב: דינרא הדריינא טוריינא שיפא.

איזי] = זי, אז, זי פרסית "אפוא", nun.

לקוחה וכו' [רשב"ם: דהא אכלתיה שני חזקה בחיי אבוהון, משום דאין מחזיקין בנכסי קטן (כתובות יז ב) וכאן הלא קטנים הם (וכי גדלו), ועי' תוס' מב א.

קריביה [כ"י מ' ור' [דיקלא באבהתא תרתי תלתא ארבא דאבהתא סימן] קריביה, והוא סימן לעובדות שעד הפיסקא.

תובליא] חבל, ארמית (שבפפירוסים) ואשורית וערבית.

איגוריה] איגוריה, כצ"ל, עי' ד"ס, וכן היתה גי' התוס' והרשב"ם; עברית "גדד", جد (الخل) בערבית, וכן בסמוך "דגור"; "איגורה" — "למיגור", גם לו א.

לישתבע הא (אמר וכו' כגזלן) [כ"י ה': הא [קא מודה], וכתב הריטב"א: גרסת מקצת הספרים לישתבע כיון דאמר חטפי הו"ל כגזלן וכו' והנכון דלא גרסי' וליתא בנוסחי דוקני אלא ה"ג לישתבע הא מודה דחטף (ד"ס).

48) בכתובות לו ב: שטרא דזייפא, צ"ל: דזייפא.

49) [אבל בתרגומנו לתלמוד תרגמנו: נושה אני בך, ומו"ר זצ"ל הסכים על ידיו].

ארבא] סורית "ערבא", עברית "עריבה"; במובן "ספינה", Kahn, "עריבת הירדן", "עריבה גדולה".

רב הונא] כ"י מ' [סימן נד"ה] רב הונא, ולמטה [סי' דפ"ה] רב יהודה אומר לא מפקינן וכו', ובכ"י ר': נד"ה, רפ"א (= הונא — יהודה, יהודה — פפא).

לה א

שודא דדיינין בירוש' כתובות פ"י לג ע"ד: שוחדא דדייני (ועי' תוס'), "שודא" = שוחדא, כמו מסותא — מסחותא, שיתא (רשת) — שיחתא⁵⁰), מגדעית: "שודא" — "שוחד". סידרא רבא ו 35, 16—17: לאתיהון נאסביא שודא ודינא לא תיפכון, ס"ר ו 2, 8: ושודא לאנאסיב וקורבאנא⁵¹) לאמקאבל.

"שודא דדייני", "שוחד הדיינים", שוחד ("מתנה") שנותנים הדיינים להנידונים. בניגוד לזה שנותנים הנידונים לדיינים. "לאיזה מהם שירצו להחליט מחליטים", "Beschenkung", "Begünstigung". סורית "שוחדא": דשנא מוהבתא. משמהאית הו דלדינא.

זה ב

להאי אית ליה דררא וכו' ולהוא⁵²) וכו'] רשב"ם ורי"ף כ"י: לתרויהו אית להו ("אית לתרויהו") דררא דממונא; ה"ג: התם איכא דרררא דממונא למר ואיכא דררא דממונא למר (כדבסמוך)⁵³). ונמצא גם "דררא דטומאה"⁵⁴), ערוך (טומאה) ורמ"ה (ממון): עיקר, רש"י: חטא (טומאה), "דררא", "ספק", מלה במלה: "מחלוקת", סורית ד"א. "מלחמה", "מחלוקת" (ד"א). ה' ראו 70: שם לזה יש לו שום ממון ולזה יש לו שום ממון; ה"ג כ"י פריז: דרארא.

דנני ר"ח גולן וכו'] תוס' ב"ק פ"י יד: הגוזל את הרבים חייב להחזיר לרבים חומר גזל הרבים מגזל היחיד שהגזול את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו והגזול את הרבים אין יכול לפייסו ולהחזיר להו גזילתו, ועי' תוס' ב"מ פ"ח כו⁵⁵): גזל ואינו יודע למי גזל וכו'. ועי' ירוש' שבועות פ"ו לו ע"ב: זה אומר אזור גדול וזה אומר אזור קטן תני ר"ח ולא ידעין מה תני⁵⁶).

דלין רי"ף: דלא, דלי. פצל! מקור "דלוי", סוטה לד א: דטעונא דמ"ל איניש לכתפיה תילתא דטעוניה הוא; או בינוני פעל: דלי, ועי' ב"ק צב ב: אי דלית דורא דלינא וכו'.

(איהו גופיה) ליתא בכ"י וראשונים, וגליון הוא.

אמר רב זביד] בכ"י ה' ופ' וא"פ ה"ג ויד רמ"ה ורא"ש ותג"ק: אמר רבא (וכ"ה

50) ערוך ע' סר ורנ"ג במפתח לעירובין סג א.

51) "קורבאנא" — תשורה כמו "שדר קורבנא" בע"ז סד סע"ב.

52) צ"ל: ולהאי, וכ"ה בכ"י וראשונים.

53) ובה"ג כ"י פריז מעורבות שתי הנוסחאות.

54) תגינה כא ב, נדה ו א.

55) בבלי ב"ק צד ב, ביצה כט א: דתניא.

56) עי' רז"ם, מבוא הירושלמי, כז ע"ב.

ברייף: ואמר רבא) ונשתבש מלמעלה לג ב דאמר לה ״רב זביד״. וברייף כ״י כאן: ר ב ה.
וכ״ה בה״ג כ״י פריז: ר א ב ה.

17 א

אכלה ערלה [הרי זו חזקה] כ״ה גוסח ה״ג, רה״ג, רח״, רייף ד' קושטא, כ״י ה' ופ',
וכ״ה בכתובות פ א (ע' תוס'). ועי' ערלה פ״א מ״ז: העלים והלולים ומי גפנים
וסמדר מותרים בערלה וכו'. ולענין שביעית עי' שביעית פ״ד מ״ד—מ״ו, ובבב״ק (קא ב)
אמר עצי שביעית מותרין (רשב״א). ועי' רמב״ן בשם רב האי דחזקה באיסור היו
חזקה ומכלאי הכרם ראייתו; עיטור ה' מחאה: לא שכל שלש השנים היו ערלה אלא
דאחת מהן ערלה.

שחת Grünfutter. (חפורא) קוצר תבואה עד שלא גודלה.
בצואר (בצויר) מחזוא [בבקעת מחזוא (רשב״ם) Umgebung, Gefilde, דראשיא
דמאלכא 40—7: 8: אקנא ועמבריא ראינא בצאוריא (A. C.) דיבנא ומן מאתא דיבנא
לא מיתראהקאן, כלומר בשדה דיבנא ובסביבותיה⁵⁷].

תפתיחא [עי' רשב״ם, והראב״ד (בשמ״ק) פי': מלשון יפתח וישדד אדמתו וגו' ותחלה
פותחין השדה והוא חרישה שאינה עמוקה אחרת חורשים אותה עמוקה יותר
ואם הוא לא חרש פעם אחרת וזרע שם באותה הפתיחה הראשונה שאין אותה הזריעה
כי אם הפסד הזרע. שלשה תלמים של פתיח (כלאים פ״ב מ״ו), יפתח וישדד אדמתו
(ישעיה כח כד), לדעת פוגלשטיין Landwirtschaft, 35, חרישה שניה. ורה״ג
פי' בס' המקח: תפתיחא זה פתיחת צינורי המים לתקון השדה כדכתיב יפתח וישדד אדמתו
לא היא חזקה לפי שאין הנאה למחזיק באותה עבודה וכו' (רשב״א בשמ״ק בשמו)!

והעבדים (וכו') [מיותר בט״ס, וליתא בה״ג ועוד וכי״ל. והקשה בתוס' הרא״ש
(שמ״ק): תימה דלעיל מייתי מתני' דחזקתם ג' שנים והך דהעבדים מוקדמת לאותה משנה
ושמא אנב דאיירי לעיל באומר לפירות ירדתי בהנהו עובדי דחזקה אייתי מתני' דחזקתם
ג' שנים משום דבעי לאיתויי עלה הא דרב זביד דקאמר אי טעין ואמר לפירות הורדתיו.
אבל באמת פיסקא זו דחזקתן ג' שנים וכו' היתה צריכה כבר לבוא בדף כט א לפני
מאמר רב הונא ג' שנים שאמרו. והפיסקא אינה עיקרית כאן ולא באה אלא להקל
על הלומד.

הגודרות] ה״ג כ״י פריז: גדרות. רשב״ם ורש״י בכל מקום פי' גדרות (!) צאן,
אבל בבב״מ סט א: השם בהמה לחברו עד מתי חייב לטפל בה וכו' באתונות שמונה
עשר חדש בגודרות כ״ד חדש⁵⁸, ובתוס' פ״ה ח תניא: השם בהמה טמאה. תה״ג
מה״ג: בגדרות, תוס' שם צוק; ובגודרות, בדפו; ובגדרות (ריטב״א ב״מ:
גידרות); נמקי: תוס' השם וכו' וגדריות; רשב״א בשמ״ק: והראב״ד גריס
גודריות (כצ״ל, ולא גודדיות) והם סוסאות או פרדות ונראין דבריו דבתוספתא תני לה
הכין השם בהמה טמאה לחברו וכו' ובגודדיות (קרי: ובגודריות) כ״ד חדש אלמא כולה
בבהמה טמאה מיירי וכו' (והוסיף השמ״ק): וז״ל הראב״ד ת״ר השם בהמה טמאה
לחברו וכו' גודרות סוסיות ופרדות וכו'. ויש להוסיף דבדקה ״תניא אידך״ שם:
״שלשים יום ולר' יוסי ג' חדשים״, ובתוס' פ״ה ז תני להו בהדי הדדי.

(57) ולדי' שם טעה.

(58) = ירוש' ב״מ פ״ה, י ב.

„גודרות“ (גידרות), כמו „גידור קטן“ בירוש' ב"מ פ"ו, יא א, „גידרונא זוטרא“ בבבלי נדרים מא א לערוך, γαῖδαρος, „חמור בית“⁵⁹). ובאמת בירוש' קידושין פ"ד סה ד בשם ר' ינאי וב"ב פ"ג יג ד בשם ר' יוחנן: עגלים וסייחין המקפצין ממקום למקום וכו'. והיינו דקא משני לקמן: שאני עיזי וכו'. ובכתובות פד ע"ב דתפוס תורא, בע"ח אמר מחיים תפיסנא: והאמר ר"ל הגודרות וכו'.

אמר רבא (אם היה) קטן [כ"י מ': רב ה. בירוש' שם: אמר רב חסדא הדא דתימר בתינוק שאינו מרגיע אבל בתינוק המרגיע הדא היא דמר ר' יוחנן וכו'.

17 ב

אמר ר' אשי שאלית [צ"ל: א"ר אחא שאלתי (עי' ד"ס), ולשון הברייתא היא. וכן בסמוך „ר' אחא וכל גדולי הדור“.

כל שיבא ושיבא דכרבו לעייל ביה] רי"ף: כל שיבי דכראבא ליעלו בה, כ"י ה': שיבי דכראבי ליעלו בה, ככ"י מ' (פ' וא"פ): כל שיבי דכרב' ליעול בה, רא"ש ד': כל שיבי דכרבי (!) ליעול בה, צ"ל: דכרבי, רמ"ה: כל שיבי דכרבא (!) ליעול בה.

זו דברי ר' ישמעאל ור"ע [עי' רשב"ם, ועי' ב"מ עה א: זו דברי הלל („וכן היה הלל אומר“) אבל חכמים אומרים וכו'; חולין עט א: זו דברי ר' יהודה (כלאים פ"ח מ"ד) אבל חכמים אומרים וכו' מאן חכמים חנניה הוא וכו'; עירובין פג א: זו דברי ר' יהודה ור' יוסי (מחלוקתם בברייתא שם) אבל חכמים אומרים וכו' ומאן חכמים ר' יוחנן בן ברוקה (שבמשנה); קידושין טו ב: זו דברי ר' יוסי הגלילי ור"ע (בברייתא), אבל חכמים אומרים וכו' מאן חכמים רבי היא וכו' — בירוש': אבל חכ"א ג' שנים מעת לעת, ושמואל אמר שם: אבל חכ"א ג' שנים קציר ג' שנים בציר שלש שנים מסיק, וכפי' ר"י בתוס' ד"ה מאי, ועי' רמב"ן.

מאי בינייהו וכו'] בירוש' כאן⁶⁰: א"ר חנינה שני ערלה ביניהון, ופי' הרמב"ן: פי' שהערלה פרי האסור לרבי ישמעאל דבעי פירא רבה לא הוי חזקה ולר' עקיבא דאמר פירא זוטא נמי הויא חזקה ערלה נמי הוי חזקה דהא איכא פירא זוטא כגון עלין וקנקנות וסמדר לדברי האומר שאינו פרי, (וכיון שזה כתוב אחרי „כשם שחלוקין כאן כך חלוקין בשני אליהו“ נראה כפירושו, ולא כפי' „פתח עינים“ דאפלוגתא דרב ושמואל קאי).

דקל נערה] עי' רשב"ם פי' ראשון, והוא הנכון, ושמואל בעי פירות של ג' שנים, אבל לא ג' שנים מלאות ושלמות ודקל נערה שמבכר פירותיו חודש או חדשים הוי חזקה (עי' רמב"ן). ובכ"י ה' וא"פ: דקל נעורא (נעורה) וכ"ה בערוך ד"פ ע' דקל: נעירה, דקל של נעורין, Noara, נערת (יהושע טז ז), נערן (דהי"א ז כח) אצל יריחו, חולין ה א: נערן, סוטה מו ב: נעורין, ערבית ענינה (כו"פ).

נשמע לרבנן היו וכו'] בכ"י מ': לרבנן [מאי היא דתניא] היו, כ"י ה': לרבנן [דתניא הרי שהיו] לו, „דתניא היו לו“ גם רמ"ה, „מאי היא“ גם בכ"י א"פ, וברשב"ם ד"פ (שבסוף ד"ס): ה"ג בפ' ר"ח מדר' ישמעאל נשמע לרבנן דאפי' רבנן לא פליגי אלא בתבואה [ד]לא הוי חזקה לזיתים אבל זיתים לזיתים כגון הא דתניא מכר לו שלשים אילנות כו' ובספר ישן מצאתי מדר' ישמעאל שמי' (=שמיע) להו לרבנן ומשמע דכל הך דיוקא אליבא דר' ישמעאל היא.

59) וכבר שיער הערוך: מסתברא גידרונא מערך גודרות שלמעלה.

60) לגר' הרמב"ן בחי' כאן ד"ה פירא רבא.

דבאזי באזווין כ"י מ': דבזי בזויי, כ"י ה': דבזי באזויי ("דבזי" גם כ"י פ'), כ"י ר' רשב"ם ור"ג: דבזאי בזויי, כ"י א"פ: דבזו בזויי, ול"ר הוא = דבזעי בזועי, כדאמר "אפיקו", ואאילנות קאי.

הוא דבאזי באזווין צ"ל: באזויי, העיקר כפי' הראב"ד בשמ"ק ד"אאפיקר קאי (דאי לא אפיק אפי' לא בזי בזויי נמי וכי בדידי תליא מילתא) דכי אמרינן דאפיק ולא אכל דלא הוא חזקה היכא דבזע לאכילה דידה דדמי כמאן דשמיט ואכיל אבל אכלן רצופין הוא אכילה גמורה והויין חזקה אהדדי וכו' ולפי פי' זה אתיא מתני' שפיר בכל ענין ואפי' בנטועין אלו שורה לעצמו וכו' (רשב"א בשמ"ק).

זה החזיק וכו' עי' רמ"ה דמפרש לה בחזקה שיש עמה טענה (כתוס'), וקנה קרקע הצריך לאילנות, ולר"פ חצי חצי ממש מן הצריך לאילנות, דא"ל כי היכי דלדידך זבין בעין יפה וכו', וכיון דבהדי הדדי אחזוק — חולקין בצריך לאילנות. ואני מוסיף דמאי דכתב הרשב"ם: "ובהדיא מפרש לקמיה דבשני לקוחות מיירי" ("ואפילו לר"פ דאמר יש לו ה"מ גבי שני לקוחות") אינה ראייה, שכן אמרו גם דף כח א: נפקא לה מרשות מוכר וקיימא לה ברשות לוקח, וכן מא ט"ב: שלשה לקוחות מצטרפין.

דאי לא שייך לימא ליה כ"י ר' וד' לובלין: דאי לא אמר ליה, ובדפ' ויניצ': ואי לא, ומהרש"ל בד"ר הגיה: דאי לא לימא ליה, ובכ"י ה' וכ"ה בד' יושטיניאן ב' וקרא: דאי לא שייך אמר ליה.

קני ליה משיפוליה וכו' רשב"ם פי' שאם מת יטע אחר במקומו, והקשו עליו ממתני' דדף פא גבי קנה שנים שאם מתו אין לו קרקע, ובקנה אחד גם ר"מ מודה שלא קנה קרקע (שם פ"א א), ופי' התוס' לענין לחפור תחתיו, והרמב"ן והרשב"א (בשמ"ק) כתבו שאע"פ שלא קנה קרקע אבל מקומו של אילן לכשייבש קנה למישטח ביה פירי ולחפור, ופריך מכורכמא, שאין לו מקומו לכשייבש. "ומשום חשיבותו של אילן דעומד לפירות לא יאמר לו בעודנו חי שיעקרנו דלא לעצים מכרו לו דכורכמא דרישקא זבין ליה".

קושית הר' שמשון שבתוס', כבר הקשה אותה התלמוד בערכין יד ב ותרצה: לאומי איתמר עליה בבא מחמת טענה!

שלוש ארצות וכו' כזה שביעית פ"ו מ"א, חלה פ"ד מ"ח (רבן גמליאל!) וכתובות פ"ג מ"י.

עד שיהא עמו במדינה רשב"ם: בעיר אחרת, ובירוש' בגמרא (יד ע"א, הובא ברשב"ם): עד שיהא (כצ"ל) באותה העיר ובאותה המדינה, "מדינה" שכאן אינה אפוא "עיר" אלא "מדינה" ממש, Provinz, Land. אבל הרמ"ה כתב במשנתנו (בראש הפרק): כלומר שיהא עמו יום אחד מאותן ג' שנים שחזקה עולה בהן באותו דרך (צ"ל: כרך) עצמו שהקרקע שהחזיק בה המחזיק בתוכו וכו' דאי באותה מלכות מכדי בשלש

ארצות איירינגן האי עד שיהא עמו במדינה, באותה הארץ מיבעי ליה כדקתני התם גבי נישואין אלא מדפתח בארץ וסיים במדינה ש"מ באותה מדינה ממש קאמר, דבעינן דלהוי בעל הקרקע בהרי האי מחזיק בההיא מתא חד יומא מהנך שני דקי"ל חזקה בגויהו. ועי' בסמוך.

יחזיק שנה] רשב"ם: "ובתוך שנה ראשונה יצא הקול", דלר' יהודה בפניו לא לתר הוי חזקה (מא א), ו"שנה" לאו דוקא.

אבל בתוס' פ"ב א שנינו: אמר ר' יהודה לא אמרו וכו' באיספמיא אבל אם היה עמו במדינה כיון שאכלה שנה אחת הרי זו חזקה; "יחזיק שנה" הוא אפוא לפי זה דוקא, וכחוקי י"ב הלוחות ("שנה או שנתיים"), ובימי הקיסרים הנהיגו כמו שהזכרתי למחזיק בפניו, inter praesentes, י' שנה ולמחזיק שלא בפניו, inter absentes, כ' שנה (עי' בפתיחתו, לעיל עמ' 247).

באספמיא] ברכות סב א: אפילו עושין כשפים באספמיא באין עליו, נדה ל ע"ב: אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא.

לח ב

פלניא גולנא הוא (דנקיט לה לארעאי בגולנותא) [עי' רשב"ם, אבל בכ"י ה', רי"ף ד"ר ועיטור ה' מחאה ליתא, והרמ"ה כתב (ויש שם חסרון!): פלניא גולנא הוא לא הויא מחאה גולנא הוא דקאכיל לה לארעאי בגולנותא כי לא גלי דעתיה דלבסוף דעתיה למתבעיה בדינא לא הויא מחאה כדמשמע ממסקנא דמילתא דרב זביד והאי דלא אשמעינן הכי מעיקרא אלא נקט פלניא גולנא הוא לא הויא מחאה לאו למימרא דאי אמר דקאכיל לה לארעאי גולניתא הויא מחאה וכו' ⁸¹). אבל בה"ג (וכן בכ"י פריז): פלניא גולנא הוא גולא (פ': גולה) לארעאי לא הויא מחאה, גולנא הוא תבענא ליה בדינא הויא מחאה.

לט א

מפקינן] ה"ג: נפקא לן, כ"י פריז: נפקינן רמ"ה: לא פלגא לן (כ"י פ': פרטא). אמר רבא אר"נ מחאה] רשב"ם: ה"ג, וליתא בכ"י ר' וכו' פיז' וינ' רפ"א ורפ"ה, והוסיפו רש"ל ע"פ הרשב"ם.

רחב"א אמר ר' יוחנן בפני שנים] בירוש' כאן יד ע"א: ר' יוסי בן חנינה שאל לר' יוחנן ערר מהו שיצריך ב"ד, ר' יוסי בשם ר' יוחנן ערר אין צריך ב"ד ואית דמרינן ר' יוסי בן חנינה שאיל לתלמידוי דר' יוחנן ערר מהו שצריך בית דין ר' חיייה בשם ר' יוחנן ערר צריך בית דין. שמואל אמר אפי' ערר עמו בפני פועלין ערר הוא. (שמואל סבר שנים שדנו דיניהן דין ור' יוחנן ור"ל — אין דיניהן דין. ירוש' סנהד' פ"א יח א ובבלי סנהד' ה א; ור' אבהו אמר שם אין דיניהן דין! והכא אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן מחאה בפני שלשה! ועי' בע"ב בשינויא בתרא: מ"ד בפני ב' סבר סהדותא בעינן ומ"ד בפני ג' קסבר גלווי מילתא בעינן).

(61) היה לו גו' שלנו, אבל מפרשהו כפי ר"ח.

מחויאתה] בראשונים ובכ"י: מחיתא, רא"ש: מחייתא, ה"ג כ"י פריז: מחיתא. לשנה] לישנא, ס' השטרות 58 וה"ג כ"י פריז (ס' השנה ח"ט 298), ובהא לחמא": לשנא בארעא דישראל (כנו' רס"ג), וברשב"ם ד"ה לשנת, בד"פ: לשנה. לשנה אחר[ת]. ואיכא דאמרי אמר ליה חייא בר רב כיון] בדפוס פיזרו, ויניציא ובסיליא: [תנינא] כיון, וכ"ה בכ"י מ' וה', ומחקו רש"ל, אבל הנכון כבכ"י, וכ"ה ברמב"ן רשב"א (שמ"ק) ורמ"ה. וכתב הרמ"ה: וא"ד אמר ליה חייא בר רב תנינא כיון שמיחה פעם ראשונה וכו', והני תרי לישאני דאתאמרו בה חד טעמא נינהו ולא פליגי אלא בלישאנא, מר מתני שנה ראשונה ומר מתני פעם ראשונה, מר אמר לה משמא דרב ומר אמר לה משמא דסתם מתניא. ובדפוי"י היה חסר בא"ד שנה ראשונה, כעין הרמ"ה! ובירוש' כאן: וצריך לעורר⁶²) על כל שלש שנים. גידול בר מינימין הוה ליה עובדא והוה דינינה וכו' אמר לון חייא בר רב כן אמר אבא מכיון שערר עמו שלש שנים הראשונות עוד אין צריך לעורר עליו. ותני כן (תוס' פ"ב ד) היה אוכל שלו שש⁶³) שנים ער שלש שנים הראשונות אמר לו אתה מכרתה לי, אתה נתתה לי מתנה אינה חזקה וכו'⁶⁴). וכתב ע"ז הרמב"ן: ושמעת מהך גמרא דבני מערבא דהא דאמר חייא בר רב תנינא שוב אינו צריך למחות לעולם קאמר והיינו דאמר תנינא והיא אותה ברייתא ששנויה בתוספתא וכו' וכו' והא דאמרין וצריך למחות בסוף כל שלש אמתניתין קימא מדקאמר וצריך דאי למפלג אדחייא בר רב כדפריש הוה ליה למימר וריש לקיש אמר צריך למחות וכו'.

ובמעשה דירוש' לא נאמר שחפץ היה למחות בשניה, ומתוך דברי חייא בר רב נראה שחפץ היה למחות שנית בשלוש השניות והוא כא"ד וכו' הרמ"ה: כיון שמיחה פעם ראשונה וכו'. — בכ"י פ' וא"פ ליתא כל הא"ד, ואמנם לא נעתק גם בה"ג ורי"ף ורא"ש, אבל מהם אין ראיה דלהלכה אין נ"מ; ולג' הרמ"ה יש נ"מ והם פסקו דצריך למחות בסוף כל ג'.

וצריך למחות וכו'] עי' תוס', אבל הרא"ש לעיל שם כתב דמכירה שאני, עי' שם. (אמר רבא הלכתא וכו' וג') ליתא בכל הכ"י וברי"ף ורא"ש, וכתב הרמ"ה: מיהו חזינא להו לרבנן קשישי דהוו גרסי בהאי שמעתתא מילתא דליתא בנוסחי דידן דהוו גרסי אמר רבא הלכתא... והא מילתא אשכחן לה בהלכות גדולות דמר רב שמעון קיארא ז"ל ובסוף מקח וממכר דרבינו האי גאון ואף רבינו יוסף הלוי נ' מיגאש אייתי מינה ראיה בפירושא דיליה.

וכ"ה בה"ג כ"י פריז ובה' ראו 70. אבל נראה שהוא פסק של רבא גאון, כאלה שישנם ב"הלכות ע"ס הפרשיות"⁶⁵).

תני בר קפרא ערער חזר וערער (חזר וערער) ליתא בכ"י ה' ור', ה"ג⁶⁶) ועיטור, וכתב הרמ"ה, שריח והרשב"ם ל"ג לה וכו' ומסתברא כי האי גירסא בתרא דמכדי משום

62) [בכ"י לידן: לעור (= לעור, כבסמוד), והוגה: לעורר.]

63) [כ"י לידן: שלש, והוגה.]

64) השאר משובש בירוש', כמו שהעיר כבר הרמב"ן.

65) עי' מאמרי על השאלות, JQR, מהדור"ח ווא, עמ' 303, הערה 10.

66) בכ"י פריז גו' בין השיטין וישנן בה' ראו.

דשני טענתיה הוא מה לי חדא זימנא מה לי תרי וכו'. — ונראה שברייטא זאת דב"ק נוספה בתוס' שלנו שם : אם מחמת טענה וכו' (עי' רמב"ן שם).

מ ע"א

(סימן ממה"ק) ליתא בכי"י וצ"ל : ממה"ק, וכ"ה בה"ג כ"י פריז.

מ ע"ב

וכמעשה דפרדיסא (דההוא גברא וכו' לתלת שנין בתר דאכלה (תלת) שני חזקה וכ"ה כתבין מודעא) בכי"י : כי ההיא מעשה. "דההוא גברא וכו'" ליתא בכי"י ה' בפנים (ונשלם בגליון). ופירוש גאונים הוא, כמו שכתב ר' יונה (בשמ"ק) : ומעשה דפרדיסא פירושו הגאונים ז"ל דהיינו אותו מעשה שהוזכר בפרק איזהו נשך (עב א) דההוא גברא דמשכין פרדיסא לחבריה ואכלה תלת שנין וכו'.

ובה"ג ד"ו קא ע"ד (וכן בכי"י פריז וכן בה' ראו) : כגון (גם ברי"ף) מעשה דפרדיסא דההוא גברא דמשכין ליה פרדיסא לחבריה לעשר שני כי אכלה תלת שני וכו' (כבב"מ שם). וכתב ר' יונה שם : וכ"כ ר"ח ז"ל דטפי משני חזקה משכן לו הפרדס ואפ"ה כיון שהיה בידו לגרום לו ההפסד כמו שהוא מאיים עליו ראוי לזה להתיירא מדבריו וכו'. — וכן בתה"ג הרכבי 166 : מודה רבא היכא דאניס כגון מעשה דפרדסא, ותו לא.

ואיכא דאמרי אמר רב יוסף דלא אמר להו תיתבו בשוקא ובבריתא] זוהי גי' והגהת הרשב"ם, אבל גי' ה' ראו, ה"ג, רה"ג י"ו ור"ח : דאמרי להו לא תיתבו, ופירש לה רה"ג, ד"להאי לישנא דפריש לא תיתבו וכו' מכלל דכלהי מתנתא צריך למיתב בשוקי ובריתא ולמכתב לה ואי לא כתב הכי פסולה וכו' (ועי' תוס'). בשוקי, גם רשב"ם, רמ"ה וה"ג ועוד : ה"ג כ"י פריז, רמ"ה ורי"ף : ובברייתא. ה' ראו, 70 : בשווקים וברחות, וכן רשב"ם. ה"ג כ"י פריז מנוקד : ובבְּרִיאָתָא, ר' של ברייתא, "רחוב" י"ו חוצות, "Strassen" "Gassen".

אבל הכא מר ניהא וכו' עי' רשב"ם דהיכא דאיכא אונס בבתרייתא הויא מודעא לחברתה, ונראה דגם אצל "אקנייה" (בפני שנים) לבנו קטן דב"מ שם — מתנתא טמירתא הות.

מא א

(כיצד) ליתא בכל הכי"י ובד"ר ובד' פיזרו ובהו' לו, וכן ליתא בכל הראשונים. אבל איתא בירוש'.

(והוא אמר לו) ליתא בכל הכי"י ובד"ר, הו' לו, ירוש' וה"ג ורי"ף ורא"ש ורמ"ה. דבר (מצולם) ליתא בד"ר הו' לו, ירוש', רמ"ה, רי"ף ורא"ש וה"ג כ"י פריז. שמכרת — שנתת] כ"ה בכל הספרים, חוץ מכ"י ה', פ' וא"פ וירוש', והנכון בש' — , כמו "שלא אמר לי אדם דבר", והוא ממלא מקום "אמר" "לאמר", וכו'. קנב : לומר שמכרת לי או שנתת לי וכו' (= תוס' פ"ב ג) ועוד 69.

67 עי' רמב"ן ורמ"ה וערוך ע' בר.

68 עי' מש"כ במק"א.

69 עי' מש"כ במאמרי על השאלות.

(אביך מכרה לי אביך נתנה לי במתנה) ליתא בד' פיזרו, בכ"י ר' ברי"ף כ"י ורא"ש ובעיטור וברמ"ה בירוש' והו' לו, ועי' כתובות פ"ב מ"ב ובבלי וירוש' שם. ואיתא בה"ג, אבל ליתא בסיפא. ברי"ף: אביכם מכרה לי אביכם נתנה לי במתנה. מיוזבן זבנא ליה (האי ארעא) ליתא בכ"י ה', פ', ר' ורמ"ה ורא"ש ובכ"י ה' חסר גם "ליה" (מזבן זבנה); וברמ"ה ורא"ש: זבינא, ועי' בסמוך. — בה"ג רק: מהו דתימא האי שטרא וכו' (והשאר ליתא). אי אמינא מזבן זבנא לי (האי ארעא) ליתא בכ"י ה', פ' וא"פ ובכל הראשונים, ובכולם: זבינא, ה': זבינה. ענ"ב סימן] כ"י ה', פ' א"פ ור' ליתא; כ"י מ' וד' לובלין: ענב"ך (וכתב ד"ס: ואולי צ"ל ענכ"ד = ענן נחמן, כהנא יהודה).

מא ב

חזיתיה לדעתיה] = ורואה אני דבריו (בזה), ועי' רמ"ה. אבל עי' ר"ג: מתוך דבריו הבנתי. (ואיבע"א) שאני לוקח] ליתא בכ"י מ', ועי' רשב"ם שכתב: ה"ג. דסיאר ארעיה] צ"ל: וס"יר (דסאיר) ארעא (עי' ד"ס). שלשה לקוחות מצטרפין ברייתא היא, ור"ב מפרשה.

מב א

מאן דובין וכו'] הרשב"ם שגה ופי' זבין, כמו זבין, מוכר, אבל "לוקח" הוא, רמ"ה: זאבין. (ואי ס"ד וכו' גדולה מזו) ליתא בכ"י פ' וא"פ, ה"ג ורמ"ה, אבל היה לפני הרשב"ם ועוד.

שמות האמוראים במס' ב"ב

א. עד דף קח א

רב אשי ג ע"א, ט ע"א, יב ב, יד ב, כב ב (בי רב כהנא), כה ב (כנ"ל), כז ב, לב א, לה ב, לח א, מא א, נא א, נה א, נו א, סא ב, סד א, סז א, סח א, עא א, עז ב, עז א, פג ב, צח סע"א, ק ע"א, קא ב.

רבינא ג ע"ב, ו ע"ב, ז ע"א, טז ב (רבינא ורב חמא בר בוזי קמיה דרבא), יח ב, כא ב (רבינא לרבא), כו א, מא א, נו ב, סא א (למר זוטרא), סד א, ע ע"ב (למר זוטרא), עח ב (לרב אשי), צב ב, צה ב (רב אחא ורבינא).

מר בר רב אשי ה ע"ב, יב ב (= טביומי), מח ב, פו א.
אביי ג ע"א, ג ע"ב, ד ע"א, ד ע"ב, ה ע"א (אביי ורבא), יא ב (אביי לרבא, שבת קמו ב), יב א, יז ב (ואיתימא רב יהודה), יט א, כ ע"ב, ועוד.
רבא ד ע"א, י סע"ב (שמע רבי אמי), יא ב (מרב נחמן), יב א, יט א, כ סע"ב, כא א, כב א, כב ב, ועוד.

רב נחמן בר יצחק ג ע"ב, ח ע"א, כב א, לו ב, מו א, נב א (—משמיה דר"נ בר יעקב), עב ב, פכ ב (לרבא), פו א, ועוד.
רב פפא ה ע"ב (—ורב הונא בריה דרב יהושע), כ ע"א, כ ע"ב, כב א (—ור"ה בריה דרב יהושע), ועוד.

רב כהנא כד ב, פ ע"א, ועוד.
רב זביד כב ב, כג א, לג ב, לח ב, לט א, מד ב, סג ב, פ ע"ב, פב א, צה א, צה סע"ב, צט ב.

רב מרי כג א, צו א (—ורב זביד).
אמימר יא א, יב ב, עז א.
מרימר ג ע"ב (—ומר זוטרא).
רב יימר כט א (—לרב אשי).
רב גביהה מבי כתיל פג א (—לרב אשי).
רבי חנינא כה ב (—לרב אשי).
רב ספרא בריה דרב ייבא ה ע"א (—לרבינא).
רב סמא בריה דרב ייבא ט ע"א (—לרב פפא).
רב אחא בריה דרבא ו ע"א (—לרב אשי), ק ע"ב.
רבה בריה דרבא ג ע"א (—לרב אשי).
רב אחא בריה דרב אויא ג ע"א, מו ב, סח א (—לרב אשי).
רבא מפזיקא ד ע"ב (—לרב אשי).
מר זוטרא כט א, סא א, ע ע"ב, עא א.
מר זוטרא בריה דרב נחמן ז ע"א.
מר זוטרא בריה דרב מרי ז ע"ב.

רב דימי מנהרדעא כב א.
 רב חמא ז ע"א כ"פ, כט א.
 רב אושעיא (הושעיא) כב ב (כ"י), פז ב, פח א.
 רב הונא בריה דרב יהושע ה ע"ב, ז ע"א, כב א, צה א.
 רב אדא בר אבא (אהבה) כב א.
 רב אחא מדפתי יב ב (עם מר בר רב אשי).
 רב ייבא כב ב.
 רב ביבי מז ב.
 ר' ירמיה (ועל דא וכו') כג ב.
 רב עורא כח ב.
 רב אידא בר אבין לב ב, לג א.
 רב בר מרי ח ע"ב (א"ל רבא).

ב. מדף קח א ואילך!

רב אשי קיג א, קיד א (קמיה דר"כ), קמא א (כנ"ל), קמא א, קמו א, קמח א (ר' אבא
 לרב אשי), קנג א (לאמימר), קנה ב (כנ"ל), קנו א, קסה א (כנ"ל), קסו א, קסט ב, קעא ב
 (לרב כהנא), קעב א, קעג ב.
 רבינא קי ב, קכח א (לרב אשי), קנ א (כנ"ל), קסה ב, קעג א (לרבא).
 מר בר רב אשי קכח א, קמב ב, קמג ב, קמח ב.
 אביי רגיל.
 רבא רגיל.
 רב אחא בריה דרב אויא קנ ע"א (לרב אשי).
 רב אחא בר רב קכד ב (לרבינא, איקלע אממר לאתרין).
 רב אחא מדפתי קסט א.
 מר זוטרא קכח ב, קמד א, קמו א, שם (רב יוסף ואיתימא מר זוטרא ואיתימא רנב"י),
 קנה ב.
 רב חמא קמח ב.
 ר"ה בריה דרב יהושע רגיל.
 רב הונא בר חייא קיא א.
 רב ירמיה קסה ב (ועל דא עיילוה וכו').
 רנב"י קיא ב, קיג א (ואחריו — רבא), קכו ב, קכז ב, קלז א, קלח א, קנב א — ב.
 רב פפא קיב א (לאביי), קי א — ב, קיז ב (כנ"ל), קיח ב (ג"פ, כנ"ל), קכג א (כנ"ל),
 קכז א (לרבא).
 רב כהנא קלו א (קמיה דרב זביד מנהרדעא), קמה ב.
 רב זביד קמו א, קסז ב.
 אממר קנ ע"ב, קנג א.
 רב יימר קיב א (לרב אשי), קלג א (לרבינא), קעא ב (לר"כ).
 רב ששת קיג ב, קכ ב, קכא א, קכט א, קמב א, קמו א, קמח ב.
 רב אויא קמג א.
 רב חבינא בריה דרב יוסף בריה דרבא קמג ב.
 רב מרדכי קמג א (לרב אשי), קעד ב.
 רב יעקב מנהר פקוד קנו ב (משמיה דרבינא).
 רפרס קס ע"ב.
 ברם — רבינו יוסף קנד ב.
 רב שרביא קסו ב.
 רב חביבא קמג ב.

חלק ג'

מבוא
לתלמוד ירושלמי

תוכן:

276 — 273	א. זמן סידורו ומקום סידורו
279 — 276	ב. סוגיות מתחלפות
287 — 279	ג. מסכת נזיקין (ב"ק ב"מ ב"ב)
290 — 287	ד. הירושלמי וב"ר
292 — 290	ה. הבבלי והירושלמי
301 — 292	ו. במערבא אמרי (אמרי במערבא) וכדומה
302 — 301	ז. בעו במערבא, הוּוּ בה במערבא
305 — 302	ח. מחכו עלה במערבא
312 — 305	ט. במערבא מתנו, סידור הסוגיא ע"פ מערבאי
314 — 312	י. סוגיות בבליות בירושלמי
322 — 314	יא. תמן אמרין
324 — 322	יב. הקבלות והעברות
330 — 324	יג. קצור ע"י "גרש"
332 — 330	יד. חסרונות
334 — 332	טו. ירושלמי קדשים

ספרות :

רו"פ, מבוא הירושלמי
 אברהם קרוכמאל, ירושלים הבנויה
 איזנר, גבעת ירושלים
 רצה"ת, אמרי בינה, דף י
 שי"ר, בכה"ע תקצ"ב, 66 (תולדות ר"ג הערה 16)
 הכרם, 105
 ר' ישראל לוי מברסלוי Interpretation (פירושי ב"ק), מבוא, 14 ואילך
 הלוי, דוה"ר ח"ג, 106 ואילך
 רבינוביץ, שערי תורת א"י, 61, 311, 495, 519
 ליברמן, תלמודה של קסרין, מוסף התרביץ ב'

[א. זמן סידורו ומקום סידורו]

חגיגה י ע"א : וליוצא ולבא אין שלום, אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא («מקרא כפשוטו») שוב אין לו שלום. ושמואל אמר זה הפורש מתלמוד למשנה¹. ור' יוחנן אמר אפילו מתלמוד לתלמוד². ובר' זירא. ד"כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח תלמודא דבבלי מיניה" (ב"מ פה א). ור' ירמיה כשעלה לא"י אמר : במחשכים הושיבני כמתי עולם — זה תלמודה של בבל (סנהד' כד א). ור' יוחנן ידע מתלמודה של בבל, שכן אמרו בסנהד' שם : מאי בבל א"ר יוחנן בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד.

ואמנם ידעו בא"י את עיקר «תלמודה של בבל», והשנו דברי רב ושמואל, רב כהנא ורב אסי, רב גידל, רב חננאל, רב ירמיה (בר אבא), אבא בר ירמיה, רב הונא ורבה בר רב הונא, רב חסדא, רב נחמן (בר יעקב) ורב ששת, ורבה (= רב אבא, שקלים פ"ב מו ע"ג) ורבה (= רב אבא בר יוסף, ביצה פ"א ס ע"ב, ועי' להלן) ; כשם שידעו אף בבבל את עיקר «תלמודה של א"י» (עי' להלן).

התהוותו והתפתחותו של התלמוד הירושלמי היו באותן הדרכים, שבהן התהווה הבבלי ; מתחילה ברייתות מפרשות וחולקות, פירושי המשנה ופסקי ההלכות של אמוראים ראשונים ; אחר כך הלכות-תולדות והלכות שלא נזכרו במשניות ; בעיות חדשות ועובדות, ואח"כ משא-ומתן של אמוראים אחרונים בדברי אמוראים ראשונים, פירושיהם ופסקי הלכותיהם, ומשא-ומתן שעליהם.

(1) שמואל אמר מה יעביד הדין סבורא דלא יליף ולא שימש. והדא מתניתא קודם עד שלא התיירו הבאת לונטיות, ירוש' שבת פ"ג, ו ע"א.

(2) «מתלמוד בבלי לתלמוד א"י שאין דרכיהן אחת» (ר"ח).

אלא שהירושלמי מתייחד מן הבבלי כבר בחיצוניותו, בקיצורו: לא זו בלבד שהלשון קצרה ופסקנית, אלא שבכלל אין כאן „סוגיות“ גדולות (חוץ מאחדות יוצאות מן הכלל), „סוגיות“ הערוכות ומסודרות, המקשרות מאמר למאמר ותשובה לתשובה ועושות אותו לדיאלוג, משא ומתן חי כשל צורתו שבבבלי; כאן הבעיות קצרות, והרבה מהן אין להן תשובה, וההכרעה בהלכה במחלוקות אמוראים אינה רגילה כל כך כאן (לפעמים: מאי כדון, „דברי חכמים“, לעובדא); אין כאן „סיום“ וסידור אחרון, כמעשי רבינא ורב אשי והסבוראים בבבלי.

אבל מצד אחר נשמרה בירושלמי, דווקא ע"י כך, מסורת מדויקת של המימרות וצירופה של הסוגיא נשאר (אף במקום שישנן שכבות שונות) כמו שנמסר ונרשם, בלא עיבוד ובלא עריכה של הסידור האחרון, שאנו רואים אותו ונתקלים בו תמיד בבבלי. לראיות אין צורך כי הדברים בולטים ונראים לכל עין רואה, ולכל משהו סוגיא לסוגיא (ועי' להלן).

ו„סידור“ האחרון של הירוש', עד כמה שאפשר לדבר בירוש' מ„סידור“ וחתימה, — קדם הרבה לחתימתו של הבבלי.

האחרון מאמוראי בבבלי שנזכר בו הוא רבא (בריה דרב יוסף בר חמא), שר' יוסי בר' אבון מוסר דבריו ודברי ר' זירא החולקים עליו (ביצה פ"א ס"ב ע"ב³). ור' שמואל בנו של ר' יוסי בר' בון הוא אחד האמוראים האחרונים שנזכרו בירוש'⁴.

ר' יוסי בר' בון היה תלמיד חבר לר' מנא בנו של ר' יונה, ור' יונה ור' יוסי חבירו חיו בימי ארסיקינוס (Ursicinus), שר צבאו של גאלוס (שנות ד"א ק"א—ק"ד), משנה הקיסר קונסטנטינוס: ירוש' ברכות פ"ה ס"א (עלון קומי ארסקינוס באנטיכיא), שביעית פ"ד לה ע"א (הורון מיפי לארסקינוס בשותתא אמר רבי מנא קשיתה קומי רבי יונה אבא וכו'), מגילה פ"ג עד ע"א (ארסקינוס אוקיד אוריתא דצנבראה אתון שאלון לר' יונה ולר' יוסה). וכשבא ארסקינוס בפעם שניה לסוריא (ד"א ק"ב) עשו כיו"ב גם אמוראים שאחריהם: רבי ליעזר (השני!) ורבי אבא מרי ורבי מתניה (חבירו של ר' יוסי בר' בון⁵), הורון למיפיה (פיתא לארסקינוס בשותתא⁶) וכו'.

במקום אחר (נדרים פ"ג לו ע"ד) נזכר חילו הגדול של יוליאנוס קיסר (ד"א קכ"א—קכ"ג) כשיצא להילחם נגד הפרסים: והא לוליינוס⁷ מלכא כד נחת לתמן וכו'⁸). אנו צריכים אפוא להוסיף על זמנם של ר' יונה ור' יוסה, עד זמן חיתומו של הירוש', כשני דורות, דורם של ר' מנא ור' יוסי בר' בון ודורו של ר' שמואל בר' יוסי בר' בון, שבסוף ימיו נחתם כנראה הירוש', ז"א בערך חמשים שנה. הירוש' נחתם אפוא בערך בשנות ד"א ק"ע—ק"פ, בימי רב אשי, כמאה שנה לפני חתימת הבבלי.

3 בחולין נה א: אמר רב עזירא משמיה דרבא ל"ש וכו' מחיב ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבדא.

4 ר' יוחנן בר מריא, בן דורו של ר' שמואל מיישב דברי ר' יוסי בר' בון, ירוש' קידושין פ"א, נח ע"ד. ירוש' ברכות פ"ה, ירע"ב (בבלי נ"ב): ר' יצחק בר מרי קומי ר' יוסי בר' אבון.

5 כתובות פ"ד כח ע"ד וגטין פ"ה מו ע"ד.

6 כ"ה בקטע קמברידג, ולא כשרייר 170, וכ"ה באגור לר"ש נגמ, 34: הורון מאפא.

7 „בשותתא“ לא הובא באגור, ונראה כי אשגרה היא מלעיל שם בירוש', ובי"ס דברים אמורים (עי' בבלי ביצה כא א, ובהו בטלו סקפוקיו של רז"ס, מבוא עמ' נו).

8 בשבועות פ"ב לד ע"ד בטעות: דיוקליטיניס.

9 פלפוליו של הלוי (דוה"ר ח"ב, פרק לח"לט) אין בכוחם לשנות את העובדות.

רובו של הירוש' שלנו נסדר בטבריה¹⁰). מקום הישיבה הגדולה למימי ר' יוחנן. כך יוצא מירוש' מגילה פ"ג עד ע"א, כהדא ר' חלבו הוה דרש בצ'פורין פסק תמן אתא בעא למיתן הכא אל ר' אימי יחידי את. ור' אמי ישב כידוע בטבריה, וכיוצא בו מקביל הירוש' "רבנן דהכא" ל"רבנן דרומי"א" (הדרומיים, ירוש' ברכות פ"ב ה' ע"ב, בפי ר' יוסה). "רבנן דהכא" ל"רבנן דקיסרין" (שבת פ"ג יד ע"א). וכן "כן" ("כאן") בהקבלה לדברי ר' יעקב בר אחא (קסרין) בשם ר' זעירא ור' הילא (יבמות פ"ט י' ע"ב).

אלא שאף בירוש' שלנו, כמו בבבלי, אין לנו "תלמוד" אחד מעור אחד, מעריכה אחת ומישיבה אחת.

על עריכות ושכבות שונות ישנם כבר בירוש' עצמו רמזים ברורים¹¹ :
כך ישנן הערות לעריכות קידמות סתמיות, או לאלו של ישיבות אחרות וחכמים אחרים :

מעשרות פ"ד נא ע"ב : הונא בר חנינא ורב תחליפא בר אימי הוון יתיבין קומי רבי לעזר. אמר רבי יונה אין כולהן בר אימי¹²) ההן בר רב אימי אין כולהון בר רב אימי [ההן — בר אמין]¹³) ; ירוש' פסח' פ"א כז טע"ג : חד בר נש אפקיד דיסקיא דפיסתא גבי רבי חייה רובה. אמר רבי יוסי בי רבי בון יוחנן חיקוקיא הוה. ובירוש' ב"מ פ"ג ט ע"ג : כהדא רבי יוחנן חקוקא אפקד גבי רבי חייה רובה וכו'. ומסורת שלישית בבבלי (פסח' יג א) : דאמר רבין בר רב אדא [א"ר יצחק]¹⁴) מעשה באדם אחד שהפקיד דיסקיא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקא וכו'.

יומא פ"א לח ע"א (—ע"ג) : ר' בא בשם רבי יוחנן שמע לה מן הדא כאשר עשה ביום הזה. אילו שבעת ימי המילואים. צוה י"י לדורות. לעשות זה שעיר של יום הכיפורים וכו'. רבי יונה בשם בר קפרא שמע לה מן הדא כאשר עשה ביום הזה אילו שבעת ימי המילואים. צוה י"י זו שריפת הפרה וכו'. רבי שמעון בן לקיש בעא קומי רבי יוחנן אי מה איל המילואים מעכב אף שעיר של יום הכיפורים מעכב והוא מקבל מיניה וכו'. (רע"ב) : הא רבי שמעון בן לקיש מקשי לה מן הן מייתי לה רשב"ל כהדא דתני רבי ישמעאל בזאת יבא אהרן וכו'. אמר רבי יוסה ברבי טעמ' דרבי שמעון בן לקיש וישכן כבוד י"י על הר סיני וכו'. ובסוף הסוגיא (רע"ג) : רבי שמעון בן לקיש אמר כאשר עשה ביום הזה צוה י"י וגו'. ולא כבר תניתה (לעיל בשם ר' יוחנן). חדא בשם רבי יוחנן וחדא בשם רבי שמעון בן לקיש.

כאן ישנן שלש שכבות : א) הסוגיא של ע"א-ע"ב, ב) הסוגיא של ע"א. עד "רשב"ל בעא" וכו', ואחריה : רשב"ל אמר כאשר עשה וכו'. ורג) ה"סידור" האחרון : ולא כבר תניתה וכו'. ואמנם היו בזה מסורות שונות. בבבלי יומא ד ע"א : מנה"מ אמר רבי מניומי בר חלקיה אמר ר' יוחנן אמר קרא כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם לעשות אלו מעשה פרה לכפר אלו מעשה יום הכפורים וכו'. ושם ג ע"ב : כי אתא רב

10) "הכא" בניגוד לצור וקיסרין, קידוש' פ"א ס ע"ב (בפי ר' שמואל בר אבדומא). ועי' באחרונה, ר' ז' ו' רבינוביץ, שערי תורת איי, 311, ועי' גם הלוי, דוה"ר ח"ב 376 ואילך.

11) עי' ר' ישראל לוי, שם, עמ' 15 וכו'.

12) "אם כל מקום שנזכר ר' פלוני — בר אימי".

13) כ"י רומי : ר' יונה ידע ש.בר' זה שונה מאחרים, ולא ידע בכה.

14) [כ"ה בכתבי יד ובשאלתות פ' צו].

ד י מ י אמר רבי יוחנן מתני חדא וכו' ; רבי יוחנן מתני חדא לעשות לכפר אלו מעשה יום הכפורים ורבי יהושע בן לוי (תלמידו של בר קפרא!) מתני תרתי לעשות אלו מעשה פרה לכפר אלו מעשה יוה"כ. רבי יוחנן מתני חדא. והא וכו' אמר רבי מנימי בר חלקיה וכו'. ההוא דרביה דכי אתא רבין אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל לעשות אלו מעשה פרה לכפר אלו מעשה יוה"כ. א"ל ריש לקיש לר' יוחנן מהיכא קא ילפת לה ממלואים, אי מה מלואים כל הכתוב בהן מעכב וכו'. אמר ליה אלא מר מהיכא יליף לה, אמר [ליה] (15) מסיני דכתיב וישכון כבוד ה' על הר סיני וכו'. (ד ע"א) תניא כותיה דר' יוחנן בזאת יבא וכו' תניא כותיה דריש לקיש משה עלה בענן וכו'. וכאלה עוד (16).

[ב. סוגיות מתחלפות]

וכיו"ב סוגיות מוחלפות במסכת אחת למשל בירוש' חלה פ"ב ה"ו, נח רע"ד (ניטל מורסנן מתוכן וחזר לתוכן הרי אילו פטורין): אמר רבי שמעון בן לקיש דרבן שמעון בן גמליאל היא דרבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם אינה חייבת בחלה עד שיהא בה דגן כשיעור, ולהלן בפ"ג ה"ו, נט ע"ב: מתניתא דרבן שמעון בן גמליאל דרבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם וכו' כשיעור. רבי יעקב בר אידי בשם רבי שמעון בן לקיש הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. א"ר הילא וכו'. אף סוגיא זו נשנית מתחילתה בישיבה אחת לפ"ב ה"ו (ולא לפ"ג ה"ו) (17), אלא שמסדר הירוש' העביר אותה לפ"ג ה"ו. והנה מה שנמסר בסוגיא של פ"ב בשם רשב"ל נמסר בסוגיא של פ"ג סתם: מתניתא דרשב"ג וכו', אבל בשם רשב"ל מסרו בשם ר' יעקב בר אידי רק הלכה כרשב"ג, ור' הילא חולק על "מתניתא דרשב"ג" (18).

וא"כ יש לנו כאן סוגיות מתחלפות במסכת אחת — בפ"ב ופ"ג, והסוגיא השניה הועברה ממקומה הראשון שבפ"ב לפ"ג.

וכיו"ב עוד הרבה.

וסוגיות מתחלפות מ מסכת למסכת רבות הן, למשל:

1. שבועות פ"ג, לד רע"ד: שבועה שאוכל ככר זה היום ועבר היום ו[לא] אכלה ר' יוחנן וריש לקיש תריהון אמרין פטור. לא טעמא דאהן [טעמא דאהן], טעמא דר' יוחנן משום שאינו ראוי לקבל התראה. טעמא דריש לקיש משום שהוא בלא תעשה שאין בו מעשה. אבל בפסח' פ"ה, לב רע"ג וביבמות ספ"א, יב ע"ב: דאיתפלגון שני ימים טובים של גליות רבי יוחנן אמר מקבלין התרייה על הספק רבי שמעון בן לקיש אמר אין מקבלין התרייה על ספק. והבבלי בשבועות כא א וש"נ מתאים לירוש' פסח': והא איתמר שבועה שאוכל ככר זה היום ועבר היום ולא אכלה ר' יוחנן ור"ל דאמרי תרויהו אינו לוקה, ר' יוחנן אמר אינו לוקה משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה וכו' ור"ל אמר אינו לוקה משום דהוה התראת ספק וכו' (19).
2. שבת פ"ג, ו ע"ב: התיב רבי ירמיה הרי עיטורי סוכה הרי בעיינין הן ואינן בהכנן.

(15) [כי"מ ב' ורש"י, בשאר כי"י ל' "אמר"].

(16) ע"י ר' לוי ולהלן.

(17) ע"י מש"כ בתרביץ ש"ג, 134—136.

(18) ע"י תרביץ ש"ס.

(19) ע"י מבוא הירושלמי לרו"פ, לו סע"ב.

שנייא היא דאמר ר' אבמרי אחוי דרבי יוסה כל שבעה הן בטילין ע"ג סוכה מיכן והילך בהיכנן הן; אבל בביצה פ"א, ס רע"ב, ר' ירמיה בעי עיטורי סוכה מה הן. חזר ר' ירמיה ואמר כל שבעה הן בטילין וכו'. אמר ר' יוסה כל שבעה קדושת סוכה חל עליהן מיכן והילך קדושת יו"ט עליהן. וכו'.

וכמה חילופים ישנם למשל מעבודה זרה למסכות אחרות, כגון:

3. ע"ז פ"ב, מא ע"ג, ר' חיה בר בא בשם רבי יוחנן בראשונה וכו' חזרו לומר מעמידין בקיבת הנבילה ואין מעמידין בקיבת הגוי. רבי בא בר זבדא רבי שמואל בר רב יצחק בעי זו להוציא מדברי ר' ליעזר שר' ליעזר או' שמחשבת נכרי לעבודה זרה (בתמיה? שאמרנו שם, מא ע"ב: ובשר הנכנס לעבודה זרה מותר. רבי בא רבי חיה בשם רבי יוחנן אמר להוציא מדברי ר' ליעזר וכו')⁽²⁰⁾ אתא רבי אסי (שרי"ר: יסא) בשם רבי יוחנן בראשונה וכו' חזרו לומר מעמידין בין וכו'.

אבל בביצה פ"א, ס ע"א (וכן שרי"ר שם): דאמר רבי חיה בשם רבי יוחנן בראשונה וכו' הגוי. רבי יוסי כי רבי בון אמר שמואל בר אבא בעי מה כרבי (א)ליעזר דרבי ליעזר אמר סתם מחשבת נכרי לעבודה זרה. רבי יסה בשם רבי יוחנן הכין בראשונה וכו', ושאר כל הסוגיא כבע"ז.

ואלו הן מסורות שונות. בבבלי חולין (קטז ב): אמר רחב"א א"ר יוחנן וכו' ואין מעמידין בקיבת שחיטת נכרי אמר לפניו ר' שמעון בר אבא⁽²¹⁾ כמאן כרבי אליעזר דאמר וכו' אמר ליה ואלא כמאן. כי אתא רב שמואל בר יצחק אמר מעמידין בין וכו' שלא לחוש לדברי ר' אליעזר.

וזה מתאים לירוש' ביצה (החילוף בין "שמעון בר אבא" ל"שמואל בר אבא" רגיל).

4. ע"ז פ"ב ה"ט, מא ע"ד, מתחילת ה"ט עד סוף הסוגיא של "שמן", הכל מקביל לשבת פ"א, ג ע"ג-ע"ד, ובחלקו — לקוח משבת (ע"י להלן), ואעפ"כ ישנם כאן כמה וכמה שינויים (משבת⁽²²⁾ חוץ ממה שהוא מסודר לפי סדר משנת ע"ז: חל ב — פת — שמן; א) בשבת הסדר; גביתן. אמר רבי ירמיה חלב הגוי וכו' רבי בא בשם רב יהודה — ובע"ז הסדר הפוך. ב) פיתן ר' יעקב בר אחא בשם ר' יונתן וכו', לקוח בוודאי משבת, שכן לשון "פיתן" נמצא רק שם ב"תני רשב"י" שלפניו שם, ולא כאן, וכן "מי אסר את השמן" וכו' (בשבת לפניו: שמן⁽²³⁾), ואעפ"כ הסדר בע"ז שונה בכמה דברים, ואף יש כאן שינויים והוספות: א) בשבת לפני "ומי התיירו" וכו': רבי אחא רבי תנחום וכו', ובע"ז למטה, לפני "יצחק בר שמואל בר מרתא" וכו'. ב) בשבת: רבי יוחנן בעי ולא כן תנינן וכו' יצחק בר שמואל בר מרת' וכו', ובע"ז הסדר הפוך. ג) בע"ז: אמר רבי יודן בית דינו חלוק עליו בגיטין, וכן בנדה פ"ג, נ סע"ד, אבל בשבת, יודן בי רבי ישמעאל, וכן בגיטין פ"ז, מח ע"ד. ד) ואחריו בע"ז: מהו שתהא מותרת להינשא. רבי חגיגי אמר מותרת להינשא רבי יוסי אמר אסורה להינשא, שאינו בשבת, וישנו בגיטין שם.

5. ע"ז פ"ב, מ ע"ד, כל הסוגיא מן "חברייא בשם רבי בא בר זבדא כל שהוא מן השפה ולפנים" וכו' (עד סוף העמוד) נמצא בשבת פ"ד, יד ע"ד, ואעפ"כ ישנם ביניהם שינויים (חוץ משינויי לשון קטנים), שאין לתלותם בטעות סופרים; א) בע"ז: רבי אבהו בשם

(20) בבלי לז ב וע"י חולין יג א.

(21) "ר' שמעון בר אבא", גם בדפו"י גם בכ"י מ'.

(22) אין אני מדבר על טעיות סופרים.

(23) אף בברייתא דרשב"י שם, הנוסח בראב"ן ועתים (סמ"ג בשמו): על פיתן ועל שמן.

ר' יוחנן עין שמרדה מרפין אותה בשבת. תמן (בבב"ל) אמרין בשם רבי יוחנן גבות ידיים ורגלים סכנה, אבל בשבת הפוך: תמן אמרין בשם רבי יוחנן עין שמרדה מרפין אותה בשבת. רבי אבהו בשם רבי יוחנן גבות וכו'.

בבבלי ע"ז כה א (שבת קט א): אמר רב אדא בר מתנה אמר רב גב היד וכו', וכן "עין שמרדה", שם ע"ב בשם רב. ויש כאן מקום לשתי המסורות, אע"פ שבירוש' נמסרו שתיהן בשם ר' יוחנן. (ב) בע"ז, בסוף העמוד: ר' יוסי בי רבי בון בשם רבי לוי שנייא היא וכו' — בשבת: בשם רב חסדא²⁴).

6. ע"ז פ"ג ה"ח, מג ע"א-ע"ב, הכל בשבת פ"ט, יא ע"ד, אבל ישנם שינויים גדולים בשמות אמוראים, שאי אפשר לתלותם בטעות: (א) בע"ז: רבי זריקא בשם רבי חנינה, בשבת: בשם רבי יהודה, ובבבלי (שבת פב ב): אמר רבה במשא וכו' כי פליגי באבן מסמא, שלא כירוש'. (ב) בע"ז שם, מג ע"ב: לוי אמ' משתחוה לבית אסרו וכו' — בשבת: רבי בא בשם רב, וכן בבבלי (ע"ז מז ב) בשם רב.

7. בע"ז פ"ג, מב ע"ג: כד דמך רבי שמואל בר רב יצחק וכו' אמרין דהוה נסיב שושבתה ומקלס קומי כליה והוון רבנן מרננין ביה אמר לון רבי זעירא ארפון ליה (לית²⁵) אהן סבא ידע מה עבד. כיון דדמך נחתת אישתא מן שמיא ואפסקת בין ערסא לקהלא והוון תלת שעין קלין וברקין בעלמא. [אמרין] חייא דאהן סבא דעבדת ליה שושבתא. ונפקת בת קלא ואמר' ווי דדמך שמואל בר רב יצחק גמיל חסדא. אבל בפיהא פ"א, טו ע"ד: רבי שמואל בר רב יצחק הוה נסיב שיבשתיה והוה מקלס קומי כליא. והוה רבי זעירא חמי ליה ומיטמר מן קומי אמר חמי להדין סבא איך הוא מבהית ("מבייש") לן. וכיון דדמך הוה תלת שעין וכו' נפקת ברת קלא וכו' נפקון למיגמול ליה חסד נחתת אישתא מן שמיא ואתעבידת כמין שבשא דנור בין ערסא לציבורא והוון ברייתא אמרין חיוי דדין סבא דקמת ליה שבישתיה.

ונוסח ע"ז מתאים בעיקר לב"ר פנ"ט ד, תאודור 632: כד דמך וכו' דהוה לקיט מינהון שיבשבן ומהלך קדם כליא. והוון רבנין אמרין למה הוא עבד כדין ומבזה אוריתא, אמר ר' זעירא שבקו יתיה דהוא ידע מה עבד, כד דמך נפקון למגמל חסד ונחתת שבשבה דנור ואפסיקת בין ערסא לציבורא, אמרין חוהי ("חיהי") דהון סבא דקמת ליה מתלי שבשבתיה.

והיו בזה מסורות שונות, בבבלי (כתובות יז א): רב שמואל בר רב יצחק מרקד אתלת א"ר זירא קא מכסיף לן סבא כי נח נפשיה איפסיק עמודא דנורא בין ידיה לכולי עלמא וכו' א"ר זירא אהנייה ליה שוטייתא לסבא ואמרי לה שיטתא לסבא ואמרי לה שטותיה לסבא²⁶).

מסורת הבבלי מתאימה אפוא לירוש' פ"א ה, וב"ר — לע"ז²⁷). ואף כמה דברים

24) כיו"ב במקבילה מתרומות פ"ה, מג ע"ג (א"ר חנינא בריה דר' הלל) לסוכה פ"ב, גג ע"א (א"ר אידי).

25) תיקון משובש, השוה ברכות פ"ז, יא ע"ג: ארפוגיה דנהיג כרבי עקיבה, ארפוגיה דכן אינון נהגין גביהו, וכלשון ב"ר: שבקו יתיה דהוא ידע מה עבד.

26) כך הוא סדר כ"י מי' ורש"י ובערוך ערך שט ליתא. ואמרי לה שטותיה לסבא, ור"ח מפרש "שיטתיה" כמו שטה וארוז, ועי' שבת עז ב: שוטייתא שטותא, וערוך שם.

27) ועי' ירוש' ע"ז פ"ג, מג סע"ב: ר' יעקב בר אידי וכו', וירוש' ברכות ד ע"ב ושקלים מז ע"א: ירוש' ע"ז מ סע"א וירוש' גדרים פ"י, מא ע"א.

שנמסרו בבבלי בשם „אמרי במערבא“ (עי' להלן), שאינם בירוש' או מתנגדים לו, מוכיחים שהיו עריכות שונות ותלמודים שונים גם בא"י.
 ובירוש' סופה פ"ב, יז סע"ד: תמן אמר ר' יונה חילקא וכו', ולי תא בירוש' מר"ק, ובבבלי שם (יג ב): כי אתא רב דימי אמר וכו' (ועי' כי אתא ר"ד).
 וכיר"ב בירוש' כמה דברים שאינם במקומם וישנם שלא במקומם: כמו בבבלי, וכל זה מוכיח בלא-כל-ספק, שאין לנו בירוש' תלמוד של עריכה אחת, אלא כמו בבבלי שכבות שונות וסידורים של ישיבות שונות.
 ואמנם כן: מסכת נזיקין (ב"ק, כ"מ וב"ב), כבר הכיר בה ר"פ²⁸), ועוד יותר ר' ישראל לוי²⁹), עריכה שונה ואחרת מכל הירוש'.

ג. מסכת נזיקין (ב"ק כ"מ וב"ב)

התלמוד הירושלמי של מסכת נזיקין נבדל מכל הירוש', שונה בלשונו ושונה בעריכתו וכולט בקיצורו. על יד הרבה סוגיות מקבילות ומתאימות לגמרי לשאר הירוש' (לדוגמא ב"ק פ"א, ב רע"ג: רב יהודה שלח וכו' — קידוש פ"א, ס ע"ג; שם ה"ב: ר' שמעון אומר וכו' — שבועות פ"ב, לו ע"ב; שם ג ע"ד: אמר ר' יוסי בן חנינה וכו'³⁰) — מכות פ"ב, לא ע"ג³¹); פ"ד, ד ע"א: תמן תנינן האחרון וכו' — כתובות פ"י, לג ע"ד; שם ד ע"ב: אמר ר' יוחנן בתחילה וכו' — גטין פ"ה, מז ע"א³²); פ"ו, ה ע"ד: אמר ר' זעירא הדא אמרה וכו' — מכות פ"א, לא ע"א: כ"מ סוף פ"ג, ס ע"ב י"י: ומה טעמא דב"ש וכו' — שבועות פ"ח, לח ע"ג, ועוד הרבה כאלה) ישנן בו הרבה סוגיות מחלפות משאר הירוש':

(א) ישנם בו דברים סתמיים שהם מפורשים במקום אחר בשם אמוראים:
 ב"ק פ"ב, ג ע"א: נפח בכלים וכו' — שבת פ"ב, ה ע"א: אמר רבי אבדימי אחוי דרבי יוסה הדא אמרה.

שם פ"ג, ג ע"ג: אלא המטלטלין מה שיקנו בגרירה — קידושין פ"א, ס ע"ד: ר' יוחנן בעי המטלטלין וכו'.

שם פ"ו, ה ע"ג: נישמענה מן הדא דאריסיה דבר זיזא וכו' — שבועות פ"ז לו ע"ד:
 רבי בא משהי עי עובדא הוה באריסיה דבר זיזא וכו'.

כ"מ פ"א, ז ע"ד: והיכי אם וכו' — פ"א, יח ע"א (וכן גטין פ"ח, מט ע"ג): רבי יונה אמר רב הושעיא בעי מה נן קיימין אם וכו'. ושם בב"מ: חזקיה אמר בשכר הליבלר, אבל בגטין שם: רבי אבין בשם חזקיה.

שם פ"ב, ח ע"ד: אמ' ³⁴) (= אמרין) חד בר נש אסבר לשמואל בשני מפתח' וכו' — מר"ק פ"ג, פג ע"ב (וכן הוריות פ"ג, מח ע"ב): אמר רבי יוסי בי רבי בון בשני מפתחות וכו'.

פ"ג, ט סע"א: כהדא רבי יוחנן חקוקה אפקד וכו' — פסח' פ"א, כז ע"ג: חד בר נש

²⁸ מבוא הירושלמי, מח ב.

²⁹ מבוא לס' ב"ק, עמ' 20 ואילך.

³⁰ „ר' יוחנן בשם ר' ינאי, כנדרים פ"ה, לט ע"א.

³¹ „ר' חייה בשם ר' יוחנן“.

³² סופה של הסוגיא שונה במקצת.

³³ לפי השלמת מהר"ם לונזאנו שבפתח עינים לחיד"א, על פי כ"י.

³⁴ כ"ה בכ"ל.

אפקיד וכו' אמר רבי יוסי בי רבי בון יוחנן חיקוקיא הוה. ומסורת שלישית בבבלי פסח' יג א: דאמר רבין בר רב אדא [א"ר יצחק] מעשה באדם אחד שהפקיד דיסיקא מלאה חמץ אצל יוחנן חקוקאה וכו' (עי' לעיל עמ' 275).

ב"ב פ"ב, יג ע"ב: הכא אתמר וכו' — שבת פ"ד, ו ע"ד: אתיב רבי שמעי. שם פ"ג, יג ע"ד: אמר רבי אבדומא נחותה — קידושין פ"א, ס ע"ד: א"ר יוסי קיימה ר' אבדומא נחותא.

שם פ"ד, יד ע"ג: תמן אמרין אדמון ורבי עקיבה [שניהם אמרו דבר אחד דתנינן תמן מכרן לאחר וכו'] — כתובות פ"ג, לו ע"ב: אמר רבי ירמיה (בר אבא) אדמון ורבי עקיבא וכו'.

(ב) דברים מפורשים כאן בשם אמורא וסתמיים במק"א: ב"ק פ"א, ב ע"א: רבי יצחק מקשי וכו' אלא וכו' — שבת פ"ו, ט ע"ד — סתם. שם פ"ו, ה ע"ג: רבי יוחנן בעי מהו שיטענו וכו' — שבועות פ"ו, לו ע"ד — סתם: מהו מיטעניניה וכו' (ייבא כדאמר ר' יוחנן בר נש עתיר גו שוקא וכו').

שם פ"ט, ז ע"א, אמר ר' ירמיה — נדרים פ"ה, לט ע"ב — סתם. שם פ"י, ז ע"ב: רבי בא בר ממל אמר אף וכו' — תרומות פ"ז, מד ע"ד — סתם. ב"מ פ"א, ח ע"א: אמר רבי בא בר מינא (ו) רבי יסא בשם רבי יוחנן טעם אחר וכו' — כתובות פ"ו, ל ע"ג: אמר ר' יוחנן טעם אחר.

שם פ"א, ז ע"ד: אמר רבי לא משנים אוחזין בטלית וכו' — כתובות פ"ב, כו א — סתם. שם פ"ו, יא ע"ב, ה"ב: אמר רבי לא כי תבא וכו' — מעשרות פ"ב, נ ע"א — סתם. שם ה"ה: אמר רבי לא כתיב כי תבוא וכו' — מעשרות שם — סתם. ב"ב פ"ח, טז ע"ב: אמר ר' חזקיה לא אמרין אלא מייתו וכו' — קידושין פ"א, ס ע"ג: סברין מימר מייתי וכו'.

שם פ"ט, טז ע"ד: אמר ר' אמי בבליא נישמעין' מהדא וכו' — כתובות פ"ג, לה ע"ד — סתם: נישמענה וכו'.

ג) כמה סוגיות מתחלפות בשמות האמוראים (עי' להלן) בסגנון ובתוכן, כגון: 1. ב"ק פ"ד, ד ע"א: תמן תנינן וכן שלשה וכו' — כתובות פ"י, לג ע"ד (חילופים בלשון ובתוכן והסתמות של כאן מפורשות שם בשם אמוראים בשינויים גדולים). 2. שם פ"ה, ה ע"א — כלאים פ"ח, לא ע"ג.

כלאים

ב"ק

שמואל אמר אוזי ים עם אוזי יישוב כלאים זה בזה. אמר רבי יוסה מתניתא לא אמרה כן אלא שור עם שור בר חמור עם חמור בר כלאים זה בזה.

> [רבי בא בשם שמואל אבז יושב עם אבז מדבר כלאים [זה בזה. אמר] ר' יוסה מתניתא [א]מרה כן שור עם שור בר חמור עם חמור בר חזיר [עם] חזיר בר כלאים [זה בזה] < (שריר').

רבי בא בשם רבי שמואל אוזי [עם] אוזי מדבר כלאים זה בזה. אוזי עם אוזי ים תנה רבי יודה בן פזי דבר דליה ולא ידעין מאן תנה; קל וחומר מה אם בשעה ששניהם ביבשה את אמר אסור. בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן.

בכלאים לא ידעו את דברי שמואל הראשונים ולא את דברי ר' יוסה לשניהם; אלא ששמעו שיש בענין זה ברייתא דבר דליא, ודנו מעצמם ק"ו.

3. ב"מ פ"א, ז ע"ד: ריש לקיש אמר וכו', מחלוקת ר"ל ור' יוחנן וחשובות סתמיות ממשניות וברייתות. אבל בפאה פ"ד, יח ע"א וגטין פ"ח, מט ע"ג סוגיא ארוכה עם שמות אמוראים העוסקים בה: התיב ר' יעקב בר אידו בשם רשב"ל וכו' התיב ר' זעירא קומי רבי יסא וכו' (עי' ב"מ י ע"א-ע"ב), ובסופה: אמר רבי אבהו (בגטין: אבין) כל אילין תתובתה דהוה רבי זעירא מותיב קומי רבי יסא (ו) רבי שמעון בן לקיש מותיב קמי רבי יוחנן (והוא) מקבל מיניה [ו] פתח ליה באילין פיתריא.

4. ב"מ פ"א, ח ע"ד: ריש לקיש אמר אין אדם זוכה לחבירו במציאה. א"ר [זעירא?] לא דמר ר"ש אכן אלא דקשי ליה על הדא דתני ר' הושעיה השוכר את הפועל לעשות בכל מלאכה מציאתו לבעל הבית. (ועליה:) אמר ר"ל אדם שיש בו רשות לחזור בו תהא מציאתו לרבו.

לפי זה לא אמרה כך ר"ל כלל וכלל. אבל בפאה פ"ד, יח סע"ב: תני השוכר את הפועל לעשות עמו בכל מלאכה מציאה של בעל הבית. רבי שמעון בן לקיש בעי רצה לחזור חזור בו. ואת אומר מציאה של בעל הבית. רבי יעקב בר אחא אמר רבי יסא מקשי מה צורכה לההיא דאמר רבי שמעון בן לקיש ולא (גן) ³⁵ שמיע דמר רבי יעקב בר אחא ³⁶ איתפלגון רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש. רבי יוחנן אמר ואדם זוכה לחבירו במציאה ³⁷). ריש לקיש אמ' אין אדם זוכה לחבירו במציאה. אם כן אמרה ואמרה ר"ל.

5. ב"מ פ"ג, ט ע"א: אמר לשנים גולתי וכו' («נותן לזה מנה ולזה מנה שהודה מפי עצמו»). רבי אבהו בשם רבי יוחנן כאן (בב"מ שם) בעוררין כאן (ביבמות פט"ו) בשותקין. רבי יסא בשם רבי יוחנן כאן בשיש עדי' יודעין כאן בשאין עדים יודעין. רבי ירמיה בשם רב כאן בנשבע כאן בשלא נשבע תמן אמרין בשם רב שם בנשבע כאן בשלא נשבע. וכו'.

אבל ביבמות פט"ו, טו ע"ב: גזל אחד מחמשה. אמר רבי אסי מתניתין (דב"מ פ"ג מ"ד) דרבי עקיבא דלא כרבי טרפון דתנינן תמן (בב"מ שם) [אמר] לשנים גולתי את אחד מכם מנה ואיני יודע איזה מכם הוא וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה שהודה מפי עצמו. רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן דברי הכל היא אומ' צא ידי שמים. רבי בא בשם רבי יהודה כאן שיש עדים יודעין כאן שאין עדים יודעין. ר' הילא בשם ר' אלעזר כאן בשותקין כאן במדברי רבי ירמיה בשם רב כאן בנשבע כאן בשלא נשבע וכו'.

ובבבלי (ב"מ לו א): ורמינהי גזל אחד מחמשה וכו', התם דקא תבעי ליה הכא בבא לצאת ידי שמים וכו'. אמר מר התם דקא תבעי ליה, והלה מה טוען רבי יהודה אמר רב הלה שותק, וכו'.

וכל שלש הסוגיות הללו סותרות זו את זו במסורותיהן השונות.

6. ב"מ פ"ט, יב ע"ב: השכיר בזמנו נשבע ונוטל («וכו'»). ריש לקיש אמר בשאמר

³⁵ גן, ליתא בכי"ר.

³⁶ כלומר שאמר בפירוש כלהלן; ר' אסי אמר שמועה בשם דועיר מיניה, כר בא בר זבדא,

סנהד פ"ג, כא סע"א.

³⁷ כר' חייא בר אבא בשמו, בבלי ב"מ י ע"א.

לו נתתי אבל אם אמר לו אתן, למחר אם אמר לו נתתי אינו נאמן. ר' יוסי בן חנינה אומר ואפילו למחר אם אמר לו נתתי נאמן.

אבל בשבועות פ"ז, לו ע"ג: תני ר' חייא אם יש עדים שתבעו בזמנו אפילו לאחר שנה נשבע ונוטל. אמר רבי יוסי אין לו אלא אותו יום בלבד. רבי יונה אמר איתפלגון רבי יוסי בי רבי חנינה וריש לקיש חד אמר תבעו ביום אין לו אלא יום, לילה אין לו אלא לילה. וחרנה אמר בשתבעו ואמר נתתי אבל אמר לו אתן חזקה נתן. ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא, ממה דמר רבי חמא בר עוקבה³⁸ בשם ריש לקיש תבעו ביום אין לו אלא יום וכו'. הוי רבי יוסי בר חנינה דאמר בשתבעו ואמר נתתי אבל אמר לו אתן חזקה נתן.

אבל בב"מ קבעו כך בפשטות דברי ריב"ח, ור"ל חלוק עליו בזה בפירוש.

7. בב"ב פ"א, יב ע"ד: תני³⁹ שהה שם שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר לקופה, לכסות ששה חדשים, לפסים ולזימיות שנים עשר חודש. ובתר כל הלין מלין את מר (כצ"ל) לפסים ולזימיות שנים עשר חודש (הרי כבר נמנו קופה וכסות, ומה הם המסים "פסים וזימיות"?). אמר ר' יוסי בי רבי בון לחיטי הפסח בין לישא ובין ליתן.

אבל בפאה פ"ח, כא ע"א, השיבו על דברי האומר "אין מדקדין בכסות": והתני למזונות שלשים יום, לכסות ששה חדשים. פתר לה ליטול (צ"ל: ליתן, כנו' רש"ס) והתני (למזונות שלשים יום)⁴⁰ לפסין ולצדקות שנים עשר חודש, הא קדמייתא ליטול; עוד היא ליתן. מהו לפסין ולצדקות שנים עשר חודש (כשאלת הירוש' בב"ב) בשכר סופרים ומשנים.

נוסח הברייתא שונה ("צדקות" במקום "זימיות", כמו "צדקתא" בכתובת תימא שו' 15, שהוא מס' הקדש; "פסין, פיסין, וזימיות" רגיל בירוש' ובמדרשים במובן מסי' המלכות) ופירושי הברייתא שונים.

בתוס' שם: לפסי העיר, וכן הובאה בב"ב ח ע"א, והם מסים לצרכי שמירת העיר, ו"א"ר אסי"ר יוחנן כי תנן נמי מתניתין ("כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר י"ב חדש") לפסי העיר תנן (ב"ב שם), סוגיות חולקות. וכאלה הרבה.

ברור אפוא שמסכת נזיקין אינה מאותה הישיבה ומאותה עריכה של רוב הירוש'. שאלה היא, איפה נסדרה ומתי נסדרה.

ליברמן מחליט ב"תלמודה של קיסרין", שמסכת נזיקין נסדרה בקיסרין, ואלו הן עיקר ראיותיו (עמ' 11-12):

(א) שני דברים הובאו כאן סתם ובמקבילות שבמסכות אחרות בשם "רבנין דקיסרין": ב"ק פ"ח, ו ע"ג, אמר רבי אחא מצווין ישראל לפרנס עבדים וכו' — בכתובות פ"ה, ל ע"א; רבנין דקיסרין בשם ר' אחא (אבל בשרי"ר בגליון, בב"ק כמו בכתובות); בב"ב פ"ג, יג ע"ד: אמר רב חסדא הדא דתימר בתינוק וכו' — בקידושין פ"ד, סה רע"ד: רבנין דקיסרין בשם רב חסדא וכו' ⁴¹).

(38) בבלי ב"מ קנ"א.

(39) תוס' פאה פ"ד ט.

(40) ליתא בכי"ר, ואשגרה היא מלעיל.

(41) ההשואה מב"מ פ"ה, י ע"א: תני ישראל שהלוה בריבית וכו', לפסחים פ"ב, כט ע"א, אינה

(ב שני⁴²) דברים הובאו כאן סתם ובמקבילות בשם „רבי אבהו“, בן קיסרין; ביקד עי: זאת אומרת שלא הילכו וכו' — בכתובות פ"ב, כו ע"א; אמר רבי אבהו זאת אומרת; ב"ב פ"ה, טו ע"א; מעשה ברבן גמליאל וכו' — בברכות פ"ב, ה ע"ד; א"ר אבהו מעשה ברבן גמליאל וכו'.

אלו הן עיקר ראיותיו (השאר אין בו כדי ראיה)⁴³. אבל כמו שנראה אנו מוצאים כיריב גם בב"ר תיאודור 342, דבר שהובא בב"ר בשם „רבנן דקסריין“ ובמקבילה שבירוש' (מגילה פ"ב, עד ד) סתם (ו„רבנן דקיסריין“ הובאו כ"פ בב"ר). ובנוגע לסתמיות של ר' אבהו, אנו מוצאים כנגדם (עי' להלן) כמה דברים שהובאו בירוש' נזיקין בשם אמורא אחר, ובמקבילות בשם — ר' אבהו; איכ אין דברים אלו מוכיחים כלום לסידורה של מסכת נזיקין בקיסריין דווקא.

ואולם נגד קיסריין ישנן ראיות הרבה.

(א) „רבנן דקיסריין“ (לא „דהכא“) נזכרים בפירוש בירוש' ב"ב פ"י, יז ע"ג; ורבנן דקיסריין אמרין ואקח את ספר המקנה זה הפשוט וכו' זה מתוכו זה מאחוריו, וכל זה ליתא בהקבלה שבגמטין פ"ח, מט ע"ד, אצל שינויים גדולים אחרים.

(ב) כמה וכמה דברים, שהובאו במקבילות בשם „רבנן דקיסריין“, ר' אבהו וחכמי קיסריין אחרים — אינם כאן, או שהובאו כאן בשם אמוראים אחרים:

1. ב"ב פ"ט, טז ע"ד, שמואל אמר זכין לעוברין וכו', סוביא קצרה; והסוגיא ארוכה ביבמות פ"ד, ה ע"ג, והנה חוץ ממה שה„סתם“⁴⁴ של כאן („פתר לה משום ייאוש“) נזכר שם בשם „רבי יצחק בר אלעזר“ (השני, בן קיסריין), נמצא שם אחריו: רבנן דקיסריין רבי חייא בר ווא בשם רבי אבא בר נתן חזר בה רבי (נתן) (כלומר רבי אלעזר) מן מתניתא אם זכר וכו', שלא נזכר בב"ב⁴⁵).

2. ב"ב פ"ח, טז ע"ב; האומר זה בני נאמן. אם היו מוחזקין בו וכו', ואין כאן דברי „רבי אבהו בשם רבי יוחנן“, דברי „ר' חזקיה“ ודברי „ר' חזקיה ר' זריקן בשם רבי הונא“, שבמקבילה קידוש פ"ד, טו ע"א, אע"פ שכולם בני קיסריין הם.

3. ב"ב פ"ח, טז ע"ג; אמר רבי חנינה המשיא את בנו וכו', ואין כאן דברי „ר' ירמיה בשם רבי אבהו“, דברי „ר' חזקיה בשם ר' יהושע בן לוי“ ודברי „ר' אבהו“ שעליו, שבכתובות פ"ה כט ע"ג.

אומרת כלום; שכן בפסח: רבנין דקיסריין בשם רבי נסא אתיא דרבן שמעון בן גמליאל כרבי מאיר וכו' דתני שטר יש בו רבית וכו', וכי אם רבנן דקסריין הביאו ברייתא זו לענין אחר, וזרון הברייתא כאן צריכה להיות מתלמודה של קסריין!

42 על בימח ע"ד וביב יג ע"ד (תני המוכר) וביב טו ע"א היה (א"ר יוחנן הקונה) ע"י להלן. לענין ביב יז ע"ב (אמר רבי שמואל בר רב יצחק זאת אומרת וכו') — בשקלים פ"ג יז ע"ב: רבי אבון בשם רבי שמואל בר רב יצחק, ובריה פ"א, נו ע"ד, בטעות: ר' אבהו בשם וכו', וצ"ל: אבון, שהוא רגיל לומר בשם ר' שמואל בר רב יצחק.

43 הראיה מן „כא“, ביב פ"ו, יא ע"א: רבי אבהו בשם רבי יוסי ב"ר חנינה אנרא מיכא ללוד ואינסיבת אנגריא ללוד וכו' מיכא ללוד ואינסיבת אנגריא לצור וכו', אינה כלום אפילו אם „כא“ זה „קיסריין“ הוא, שהרי הדברים אמורים מפי ר' אבהו וריב"ח חכמי קיסריין.

44 בדפוסים: בראשונה זכה אי לא (ובכ"ל: אילא, וחילקו המגיה בנקודות) והוא ט"ס וצ"ל: בראשונה <לא> זכה, ואחריו כנראה שם אמורא.

45 אצל ליברמן נהפך הדבר ל„ראיה“, הערה 168: נראה שעיקר הסוגיא נשנית בקיסריין (גם ע"פ שמות האמוראים) במקומו בב"ב ולפניו מקוצר! אבל הקיצור הוא של העורך המסדר, והרי לפי דעתו הוא בן קיסריין!

4. ב"מ פ"א. ח ע"א: רבי יסא בשם רבי יוחנן ואפילו לבו ביום, אבל בכתובות פ"ט, לג ע"ג: לא כן אמר רבי אבהו בשם ר' יוחנן וכו'.

5. ב"ב פ"ה, טו ע"א: אמ' ר' יוחנן הקונה שלשה אילנות וכו', בשביעית פ"א, לג ע"ב: רב יהודה בשם שמואל ר' אבהו בשם ר' יוחנן הקונה שלשה אילנות בתוך של חברו רחוקים מטע עשר לבית סאה וכו', המירא מורחבת ובשם ר' אבהו, ולא הובאה כך כאן. ובבבלי (פב א) הובאה כבירוש' ב"ב בשם "א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן וכו' מתקיף לה ר' אלעזר" וכו' (כמו בירוש' ב"ב).

6. ב"ב פ"ח, טז ע"ב: ר' אבא בר חנה רבי יוחנן וכו', אבל בפאה פ"ג, יז ע"ד סוגיא ארוכה בשינויים גדולים, ובסופה: אתא רבי אבהו בשם רבי יוחנן אינו יכול לחזור בו וכו'.

7. ב"ב פ"ה, יז ע"ג: רבי ירמיה ("בר אבא") בשם רב אמ' משערין אותו עד כדי לך ולך. באי זה כתב משערין אותו. רבי יסא בשם רבי שובתי⁴⁶ מלא חתימת ידי העדים. חזקיה אמר ובלבד לקולא וכו'. אמר רבי יצחק אין הוה כגון יוסי בן ינאי משערין מלך ובן מלך.

ובגטין פ"ט, נ ע"ג (אחרי הברייתא): באיזה כתב משערין. רבי יסא בי רבי (צ"ל: בשם רבי) שובתי מלא חתימת ידי עדים. רבי אבהו בשם רבי יצחק בר חקולא⁴⁷ כדי לך ולך. ר' ירמיה בעא קומי רבי זעירא חתימת יוסי בן ינאי כחתימת שאול בן ברוך. אמר ליה לכן צריכה חתימת יוסי בן ינאי כחתימת שאול בן ברוך.

8. ב"ב פ"ג, יג ע"ד: (וה) תני⁴⁸ המוכר עוברי בהמתו לחבירו וכו' מעשרות שדה לחבירו וכו', אבל בקידושין פ"א, ס ע"ב (וכן בדמאי פ"ו, כה ע"ג): רבי אבהו בשם רשב"ל המוכר וכו'. א"כ הובאה בקידושין ובדמאי כמימרא ובב"ב כברייתא, והרבה כאלו בבבלי וירוש' (ואין זה ענין כלל למחלוקת של אמוראים שפותחת לפעמים בירוש' ב"תני", כמיתמר" בבבלי).

9. ב"מ ספ"ב, ח ע"ד: תני אי זהו רבו שלימדו חכמה כל שפתח לו תחילה דברי רבי מאיר. רבי יודן אומ' כל שרוב תלמודו ממנו. ר' יוסי אומ' כל שהאיר עיניו במשנתו. רב כרבי מאיר. ורבי יוחנן כרבי יודה. שמואל כרבי יוסי, וכו'. רבי יוחנן כרבי יודה. רבי יוחנן הוה סליק מטיבריה לציפורי חמא חד בר נש נחת מן תמן אמ' ליה מה קלא במדינתא. אמ' ליה חד רבן דמך וכל עמא פריין מיטפלא ביה. ידע רבי יוחנן דהוא רבי חנינה. שלח ואייתי מאנין טבין דשובתא ובזעון. ולא כן תני כל קרע שאינו של בהלה אינו קרע. ר' יוח' בעה מיעביד דרבה ומוקרייתה, ולא ידעין אי משום דהוא רביה אין משום שמועות הרעות. מילתיה דרבי חייה בר ווא [אמר] כל תלמיד ותלמיד. >ר' חנינה הוה מיסתמך בר' חייה בר ווא<⁴⁹ [בציפורי חמא כל עמא פריין אמר ליה למה כולי עלמא פריין. אמר ליה ר' יוחנן יתיב דריש בבי מדרשא דרבי בנייה (ועל) [וכל] עמא פריין מישמענינה; אמר בריך רחמנא דחמי לי פירין עד דאנא בחיים. ובאגדתא פשטית ליה חוץ ממשלי וקהלת. הדא אמרה כל תלמיד ותלמיד (אע"פ שאין רוב תלמודו ממנו, שהרי לפי זה לא היה רוב תלמודו מר' חנינה).

46) בבבלי קסג א: ר' שובתי אמר משמיה דחזקיה.

47) בבלי שם: אמר ר' יצחק בן אלעזר כגון לך זה על גבי זה וכו'. רבי אבהו אמר כגון ברוך בן לוי בשיטה אחת. 48) כהגהת נתיבות ירושלים ע"פ הרשב"א גטין מב ב.

49) כנ"ל להגיה ע"פ ירוש' הוריות, ועי' ליברמן הערה 71.

אבל במו"ק פ"ג ה"ז, פג ע"ב: אי זהו רבו וכו' במשנתו (אפילו בדבר אחד)⁵⁰. רבי אבהו בשם רבי יוחנן הלכה כדברי מי שהוא אומר כל שרוב תלמודו ממנו. ולמה לא אמר כרבי יהודה. אית תניי תני ומחליף וכו'.

ובהוריות פ"ג, מח ע"ב: אי זהו רבו וכו' במשנתו. אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן הלכה כמי וכו' וכו'. ר' חנניה (נ"א⁵¹): ר' חנינא) הוה מיסתמיך בר' חייא בר בא בציפרין וכו' חוץ ממשלי וקהלת.

כאן וכאן הובאה ההלכה, הלכה מפורשת בלשונה (שהרי שאלו עליה: ולמה לא אמר [בהוריות: פתר לה] כרבי יהודה)⁵². של ר' יוחנן ע"י ר' אבהו, אבל בב"מ לא ידעו אותה, ודקדקו תחילה ממעשה הקריעה של ר' יוחנן על ר' חנינה, שסברו שכל תלמודו היה ממנו, שר' יוחנן סובר כר' יהודה, ואח"כ פקפקו בזה, והביאו עובדא של ר' חייא בר בא, שממנה יוצא שלא היה כל תלמודו של ר' יוחנן ממנו, ואעפ"כ קרע עליו. הרי שלא ידעו כלל את ההלכה המפורשת של ר' יוחנן, אע"פ שמסר אותה בן קיסרין. וכן נמסרה בבבלי (ב"מ לג א) בשם "ר' יצחק בר יוסף א"ר יוחנן". ואולם העובדא של ר' יוחנן נמסרה בבבלי (מו"ק כד א) כך: "אמרו ליה לר' יוחנן נח נפשיה דר' חנינא קרע עליה תליסר אצטלי מלתא אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה" (ושם השיבו על השאלה מן "כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע": שאני רבנן דכיון דכל שעתא וכו').

והנה לפניו בירוש' הוריות פ"ג ה"ג, מז סע"ד (וכן בסנהד' פ"ב, כ ע"ד) נמסרה עובדא זו של הקריעה בקשר אחר, כהן גדול פורם מלמטן וכו'. רבי לעזר בשם כהנא למעלן ("של ההדיוט") למעלן מקנה שפה למטן ("של כ"ג") למטן מקנה שפה. רבי יוחנן אמר למטן ממש. רבי יוחנן סליק למבכרה לרבי חנינה כד הוה גו איסטרטא שמע דדמך שלח ואיתי מניי טביא דשובתא ובזעון. רבי יוחנן פליג על דרבי יהודה <ב>תרתין. ואיתי <ד>רבי לעזר בשם כהנא כרבי יהודה ("דלהלן"); אין כרבי יהודה לא יפרום כל עיקר ("שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר" לדברי ר' יהודה, בבלי יב סע"ב). לא אתיא דא אלא על אביו ועל אמו כדברי ר' מאיר דחני על כל המתים אינו מבדיל קנה שפה. אלא על אביו ועל אמו כדברי רבי מאיר. רבי יהודה אומ' כל קרע שאינו מבדיל קנה שפה הרי זה קרע של תפלות. מאי כדון. <ח>ומר הוא ככהן גדול (שיהא) <שאינו>⁵³ מבדיל קנה שפה. ר' יוחנן "בזע" בגדים טובים של שבת לאו דווקא בבית-הצואר, שהרי לא היה לבוש בהם ור' יוחנן שימש "כהן גדול" בישראל, הוא סובר למטן ממש, וחולק על ר' יהודה בשנים: א) שר' יוחנן סובר שכהן גדול פורם וב) שקריעה בלא הבדלה קריעה היא (עי' ק"ע)⁵⁴. אבל ר' אלעזר סובר, כשמואל בבבלי, "כר' יהודה בחדא ופליג עליה בחדא" (בבלי שם). וכיו"ב בירוש' מו"ק פ"ג ה"ח, פג ע"ד: על כל המתים אינו מבדיל קנה שפה וכו' (הברייתא דלעיל). ר' יוחנן פליג <ל> ר' יהודה בתרתי. ר' יוחנן וכו' נחת מן חמריה ואפיק מנא טביא דשובת' ובזעין כיי דתנינן תמן כהן גדול פורם מלמטן וההדיוט מלמעלן.

50) ליתא בהוריות, וגליון הוא.

51) יחסי תנאים ואמוראים ע' חנינא.

52) ועי' כך אין מקום לדברי ליברמן בערה 70.

53) ע"פ מו"ק, ע"י להלן.

54) ואין לפרש כפ"מ, שהרי מחלוקת ר' יהודה וחכמים לענין רבו לא נזכרה עדיין בירוש' הוריות ובסנהד' שם לא נזכרה כלל, והבבלי מוכיח שפירושנו עיקר. וכן מוכח מירוש' מו"ק, ע"י להלן.

רבי לעז' בשם כהנא וכו'. וכאן, במו"ק, הובאו לפניו בה"ז דברי ר' יוחנן שהוא סובר לענין רבו כר' יהודה, ועל כרחנו שפירוש "ר' יוחנן פליג על ר' יודה בתרתיי", כמו שפירשנו, ואינו ענין כלל לדברי ר' יהודה ברבנן.

הסידור של ב"מ לא ידע אפוא את המימרא של ר' יוחנן, ודן לכאן ולכאן מן העובדות, מן העובדות שהובאו בירוש' מו"ק והוריות למסרה אחרת.

10. בבב"ב פ"ג, יג ע"ד: רבי יוחנן בשם רבי ינאי המוכר בור לחבירו כיון שמסר לו דליי קנה. רבי יהושע בן לוי בשם ריש לקיש (ר"ש לקיש בשם ר' יהושע בן לוי) המוכר צאן לחבירו כיון שמסר לו משכוכית קנה וכו'. אבל בקידושין פ"א, ס"ב, רשב"ל בשם ר' ינאי המוכר צאן לחבירו וכו'. רבי יעקב בר אבא רבי שמעון בר אבא בשם רבי יהושע בן לוי המוכר בור לחבירו וכו'.

ובבבלי (ב"ק נב א): אר"ל משום ר' ינאי המוכר עדר לחבירו וכו' (ובשם ריב"ל נמסר שם, נא סע"ב, המוכר בית לחבירו וכו', שנמסר בירוש' ב"ק שם בשם ר' יוחנן), והמוכר בור לחבירו וכו' נמסר בבבלי שם בשם ר' אלעזר. ור' יעקב בר אבא בן קיסרין היה.

11. בבב"ב פ"ה, טו ע"א: את מר מלקטין עשבים מכל מקום חוץ משדה תלתן שאסורין משום גזל וכו' מה התנה יהושע לעוברי עבירה? רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן שהוא רוצה בהן כילו עקורין ומונחין מפניו. ומר בשדה כרם דמר רבי ינאי כל הספחין אסורין וכו'. אבל בכלאים פ"ב, כז ע"ד, ישנה הסוגיא כולה בשינויים גדולים, ושם: אמר רבי יוסי וכי לא בא יהושע לפרש אלא לעוברי עבירה, וכו'. ר' אחא בשם ר' מישא רוצה בהן כאלו עקורין וכו'. מיליהון דרבנן פליגין דאמר רבי זריקן בשם דבית רבי ינאי כל הספחין וכו'.

מה שנוכר בבב"ב בשם רשב"ג בשם ר' יונתן — בכלאים בשם ר' אחא (בן קיסרין) בשם ר' מישא, ומה שנוכר בבב"ב סתם בשם ר' ינאי נזכר בכלאים בשם ר' זריקן (בן קיסרין) בשם דבית ר' ינאי.

א"כ מסורת קיסרין — אחרת היא.

סוף דבר:

השימוש בתלמודה של קיסרין, אם מעט ואם הרבה, נמצא בכל הירושלמי. ואף מסדר נזיקין השתמש בחדאי גם בתלמודה של קיסרין, "גם" אבל לא יו"ר.

ואשר לזמנו אין כל יסוד להקדימו; שר' יוסי ב"ר בון נזכר כאן הרבה, וא"כ היה בכל אופן בדור שאחריו.

[אמר עצ"ם: מצאתי בסיוטה של כ"י מו"ר רשימה זו, ואמרת להביאה מפני חשיבותה.]

ירוש' ב"מ פ"ו יא ע"ב: בני טבריא — בני בית מעון (השוה ירושל' עירובין פ"ה כב ע"ב, תעניות פ"ד סט סע"ב ועוד).

ב"ק פ"ט ו סע"ד: אמר רבי יונה (צ"ל: יוסה) ותשמע מינה בר גש וכו' דובן ליה חיסין מטיבריה וובן ליה מציפורי וכו'.

שם: אמר רבי מנא אזלית לקיסרין ואשכחית לרבי חזקיה דדריש לה משום דר' יעקב בר אחא (ורגיל בירושלמי).

ב"מ פ"ב ח ע"ד: ר' יוחנן הוה סליק מטיבריה לציפורי, בציפורי.

פ"ה י ע"ג: ר' יוחנן אוי כל העירות הסמוכות לטיבריא וכו'.

פיו יא ע"א: ר' אבהו בשם רביה אגרא מיכא ללוד וכו'.
 פיי יב ע"ג: הורי ר' חנינא לאילין ציפוראי.
 ב"ב פ"ב יג ע"ב: והיך אמרין ר' יוחנן נפק מכנישתא (סתם) ושפך מים לוחרי תרעא ולא ידעין
 אי וכו'.
 פיו טו ע"ג: אמר רבי יודן כגון אילין גלילאי וכו'. ועי' פסח' פ"י לו ע"ג: ר' אבהו אתא
 לטיברי (ובסוגיא: ציפורין, קיסרין).
 תמן אמרין (ביק פיו ה' רע"ג, ב"מ פ"ג ט ע"ב, ב"ב פ"ד יד ע"ג (ועי' כתובות), פ"י יז ע"ג,
 סב"ז רע"ד).
 ר' לא (אילא) רגיל הרבה.
 ר' יוסי בר' בון רגיל הרבה.
 ר' יצחק בר' טבליי נזכר ב"מ: ביק (פ"ב ג ע"א) וב"מ (פ"ב ח סע"ב = ר' יצחק נפחא, בבלי
 כד ב). חוץ מן ר' יצחק (ביק שם וב' ע"א, סע"ב, סע"ג ו ע"ב, ב"מ פ"א ז ע"ד, ס ע"ד, פ"ה י סע"ג,
 יב עא — ג"ס).
 ר' יצחק בר' חקולה (ב"מ פ"ה יא ע"ד, ב"ב פ"ב יג סע"ב ועוד כ"ס).
 [ללשון כדאי להזכיר:] בא עליו ר' מאיר משני צדדין (ביק פ"ד ע"א).

ד. הירושלמי וב"ר

ספרות:

רו"פ, מבוא גא ע"ב.
 צונץ, גד"פ, מהדו"ב 175 [בתרגום עברי, הורשות בישראל, ירושלים, תש"ז, עמ' 77].
 דוד"ד ח"ג, 253.
 לרנר, מבצין שנה ח' (1881), 40 ואילך.
 אלבק, מבוא לב"ר, 66 ואילך.
 אף ייחסן של המקבילות שבב"ר לירוש' בכלל ולירוש' נזיקין בפרט, הוא כעין ייחסו
 של ירוש' נזיקין לשאר ירוש'.
 כמה וכמה מקבילות של מימרות ושל סוגיות ישנן בב"ר. המקבילות הן בין
 באגדה ובין בהלכה, ומסודר ב"ר לקח אותן מתוך תלמוד מסודר יוצא מתוך
 חיבור המאמרים הקושיות והתירוצים וקישורם לסוגיא, המתאימה בכללה לזו של ב"ר,
 גם באגדה⁵⁵ גם בהלכה, ולא עוד אלא שכאן יוצא אף מתוכנן ותוכן שנאמרו
 מתחילה בתור "תלמוד"⁵⁶. כגון ב"ר תיאודור 476 וירוש' ע"ז פ"א, לס ע"ג-ע"ד
 (ירוש' מ"ק פ"ב, פא ע"ב); ב"ר 607 וירוש' נדרים פ"א, לו ע"א; ב"ר 962 וירוש' שבת
 פ"ט, יב ע"א; ב"ר 66 וירוש' כתובות פ"א, כד ע"ד ויבמות פ"ז, ז ע"ד; ב"ר 166 וירוש'
 קידושין פ"א, נח ע"ב-ע"ג; ב"ר 469-468 וירוש' שבת פ"ט, יז ע"א; ב"ר 1118-1110
 וירוש' ברכות פ"ז, יא ע"ב-ע"ג; ב"ר 1292-1288 וירוש' מ"ק פ"ב, פב ע"ב-ע"ד, ועוד.
 אלא שהשינויים בין התלמוד של ב"ר ובין זה שלנו גדולים בכמה מקומות, בין בלשון
 ובין בשמות האמורים, בין בסידור המאמרים ובין בתוכן, בין בחסר ובין ביתר, עד שאי-

55) למשל ב"ר תיאודור 614 וירוש' סוטה פ"ה, כ ע"ג; ב"ר תיאודור 38 וירוש' כלאים פ"א, כו ע"ב;
 ב"ר 1081 וירוש' פסח' פ"י, לו ע"ב-ע"ג; ב"ר 1239 [857] וירוש' כלאים פ"ט לב ע"ג; ועוד (דוד"ד שם,
 אלבק, מבוא 73).
 56) אלבק 67 ואילך.

אפשר לומר, שהמסדר של ב"ר לקח אותם מירוש' שלנו יס'; כגון ב"ר תיאודור 53 (מביא שני דגים אחד אספרון ואחד מורון וקושרן בגמי וממשיכן) וירוש' כלאים פ"א, כז ע"א (מייתי חוט וקטר באודניה דלכיסא ובאודניה דירוקא ואינן שייפין דין עם דין ומזרעין); ב"ר תיאודור 1238 (אמרין דהוה דן בנוססה והדן בפונוקטה) וירוש' נזיר פ"ז, נו ע"א (וברכות פ"ג, ו ע"ב), בנזיר מקביל לו: אמר כד הוה מסקין ליה לסידרא⁵⁸); ב"ר 66 (ר' יצחק בשם ר' חנינא) וירוש' יבמות פ"ה, ז ע"ד (ר' ירמיה ר' אבהו ר' יצחק בר מריין בשם ר' חנינא); ב"ר 166 (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ר' יהודה בר' סימון ר' חנן בשם ר' יוחנן, ר' אחא בשם ר' חננא בר פפא בכל ספר מלאכי כתיב י"י צבאות וכו' אלא כביכול לא יחול שמו על הגירושין אלא לישראל בלבד) וירוש' קידושין פ"א, נח ע"ב-ע"ג (ר' אבהו בשם ר' אלעזר, ר' יודה בן פזי ר' חנין בשם ר' חונה רובה דציפורין, ר' אחא ר' חננא בשם ר' שמואל בר נחמן כי שנא שלח וגו' עד את י"י אלהי ישראל בישראל נתתי גירושין לא נתתי גירושין באומות העולם ר' חנניה בשם ר' פינחס כל הפרשה כתיב וכו' אלא בישראל בלבד, וכמה חסר ויתר); ב"ר 578 (ר' יוסי בשם ר' אבהו ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' שמעון בן לקיש) וירוש' סנהד' פ"ה, כז ע"ב (ר' שמואל בר סוסרט' בשם ר' אבהו, וחסר ויתר); ב"ר 84 (ר' ירמיה ר' [כצ"ל] אמי ר' יוחנן מקשי, אמר ר' אסי [ילקוט: יוסי] אף על דא לא הוה צריך מקשי) וירוש' ברכות פ"ד, ז ע"ג (אמר ר' אמי ר' יוחנן פליג וכו' ואפילו אף עלה לא הוה צריך מפלגה); ב"ר 1081 (ר' חונה בשם ר' בניה — ר' שמואל בר נחמן — ר' לוי — ר' יהושע בן לוי) וירוש' פסח' פ"י לו ע"ב (ר' יוחנן בשם ר' בניה — ר' יהושע בן לוי — ר' לוי — ורבנן אמרי); ב"ר 207 — 209 (אמר ר' הונא איתפלגון ר' ינאי ור' חיה רבה, ר' ינאי אמר קודם מתן תורה בא יתרו ר' חיה רבה אמר אחר מתן תורה בא יתרו, אמר ר' חנינא ולא פליגי מאן דאמר קודם וכו', ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי וכו') וירוש' מגילה פ"א, עב סע"ב (רבי חונה אמר איתפלגון יהודה בי ר' ור' ינאי חד אמר קודם למתן תורה בא יתרו, וחורנה אמר לאחר מתן תורה בא יתרו ולא ידעין מאן אמר דא ומאן אמר דא, נישמע ינה מן הדא וישמע יתרו כהן מדין חותן משה, מה שמע, חזקיה אמר קריעת ים סוף שמע וכו' יהוד' בי ר' אמר מתן תורה שמע, הוי דו אמר לאחר מתן תורה בא יתרו, וכו', ר' אבא בריה דר' פפי ר' יהושע דסיכנין וכו'); כאן מסורת הירוש' קרובה למסורת הבבלי (זבחים קטז א): דאיתמר בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי חד אמר וכו'⁵⁹; ב"ר 342: בר קפרא א' וכו' ר' יודן אמר מיכן לתרגום (ירוש' מגילה פ"א, עא סע"ב: ר' יודן בר שלום) ה"ה ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא וכו' ויבינו במקרא אילו ראשי פסוקים ר' חייא בר לוליני א' אילו ההכרעות והתנאות⁶⁰). רבנין דקיסרין אמר מיכן למסורת. ר' זירא ר' (כצ"ל) ר' חננאל וכו', ובירוש' מגילה פ"ב, עד ע"ד: מניין לתרגום רבי זעורא בשם רב חננאל (כבבלי מגילה ג ע"א) ויקראו וכו' ויבינו במקרא זה המסורת (והאמרי לה" בבבלי), וי"א אילו

57) אלבק, 69, ואילך.

58) בברכות ב"ס בפ"א: נימר כד הוה רחיק או כד הוה מסקין וכו'.

59) כיו"ב בייחוסו של ירוש' ב"מ יב ע"ב לירוש' שבועות לו ע"ג.

60) כנו' רוב כ"י.

ההכרעים וי"א אילו ראשי פסוקים. רבי זעורה בשם ר' חננאל וכו'; ב"ר 763 (אמר ר' אלעזר בר' יוסי נעשה לו שונא וכו' עד כדון קראין וכו') וירוש' ע"ז פ"א, לט ע"ג (סטרנלייה. שנאה טמונה. שונא וכו'. א"ר יצחק בר' לעזר ברומי צווחין וכו'); ב"ר 1260: רב אמר אלו שלשים גבורים רבי יוחנן אמר אלו שלשים מצות. אמרי ליה לר' יוחנן לא שמיצא לרב שאינו מדבר אלא באומות העולם וכו'. ובירוש' ע"ז פ"ב, מ ע"ג: כ"י דמר רב הונא בשם רב וישקלו את שקלי שלשים כסף אילו שלשים מצות שעתידין בני נח לקבל עליהן. ורבנן אמרי אילו שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם דמר רבי נחמן בשם רבי מנא אין העולם יכול להיות פחות משלשים צדיקים כאבינו אברהם ומה טעם ואברהם היה יהיה וכו' (ב"ר 501—502: ואברהם היו יהיה ר' תנחום בר' חוס עליי בשם ר' ברכיה בישרו שאין העולם וכו' ר' יודן ר' אחא בשם ר' אלכסנדר מיייתי לה מהכא ואברהם היו יהיה וכו'). ובבבלי חולין צב א: ואומר ⁶¹ אליהם וכו' שלשים כסף אמר רב יהודה ⁶² אלו שלשים צדיקי אוה"ע ⁶³ שאוה"ע מתקיימים עליהם עולא אמר אלו שלשים מצות; כאן א"כ ב"ר קרוב למסורת הבבלי. וכאלה הרבה שינויים וחילופים. ודומה לו הוא גם ייחסו של ב"ר לירוש' נזיקין.

(1) ב"ר 839 וירוש' ב"מ פ"ז, יא ע"ב:

ב"ר

ירוש'

מקום שאין מנהג יהודה בן בוני רבי אמי ר' יהודה [בר'] ⁶⁴ תניי בית דין שתהא השכמה [מ]של פועלין (קרי: בעל הבית) ⁶⁵ והערבה [מ]של בעל הבית (קרי: פועלין) ⁶⁵ ומאי טעמא תשת וכו' תזרח השמש יאספון יצא אדם לפעלו. ערבי(ת) [שבתות] ⁶⁶ בין השכמה בין הערבה משל בעל הבית. עד איכן עד כדי למלאות לו חבית מים וכו'.

ויבא יעקב מן השדה בערב. <תמן> תנינן השוכר את הפועלים ופסק עימיהן להשכים ולהעריב וכו'. אמר ר' מנא מקום שאין מנהג תניי בית דין הוא שתהא הוצאה ("יציאה לעבודה") משל בעל הבית והכנסה משל פועל <מנין> שנ' תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון מיכן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. אמר ר' אמי בשם ר' שמעון בן לקיש הטריחו על בעל הבית שאם היתה ערב שבת שתהא הכנסה משלו. עד איכן וכו'.

במקום "יהודה בן בוני" וכו' שבירוש' — כאן "אמר ר' מנא", ובמקום הסתם "ערבי שבתות" וכו' — כאן "אמר ר' אמי בשם רשב"ל" (בוודאי בשם ר' יהודה ברבי).

⁶¹ והיינו דכתיב, ליתא בדפוי"י וכי"י וראשונים.

⁶² ע"י ד"ס.

⁶³ כ"י מינכן: צדיקים.

⁶⁴ כך הוא באו"ז ב"מ ס"ד דעט: ר' יהודה בר' (ובהג"א נשתבש: כך).

⁶⁵ ע"י תוס' ואו"ז; אבל מן ערבי שבתות בין השכמה וכו' משל בעה"ב, עד איכן וכו', יוצא ברור, שהירוש' משובש.

⁶⁶ או"ז ועוד.

(2) ב"ר 279 וירוש' ב"מ פ"ד, ט ע"ג, וב"ר 257 (ושם 503) וירוש' ב"מ שם:

ירוש'

ב"ר 279:

אמר רבי אחא כתיב כי מלאה הארץ
חמס מפניכם. ומה היה קססן הוה בר נש
נפיק טעין קופה מליאה תורמוסין והיו
מתכוונין ונוטלין פחות משה פרוטה דבר
שאנו יוצא בדיינין. אמר רבי חייא
בר ווה רבה רבה כמעשי אילו כך
מעשי אילו.

... כי מלאה הארץ חמס. אי זה הוא
חמס ואי זה הוא גזל. אמר ר' חנינא
חמס שוה פרוטה גזל פחות משה פרוטה.
וכך היו אנשי דור המבול עושים היה אחד
מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסין, בא זה
ונוטל פחות משה פרוטה וכו' שלא יהא
יכול להוציא ממנו בדין.

ב"ר 257:

ר' ברכיה בשם ר' יוחנן שמענו
בדור המבול שנידונו במים והסדומיים
באש. מנ' ליתן את האמור כאן להלן ושאמ'
להלן כאן ת"ל רבה רבה לגזירה שוה.

(3) ב"ר 301—302 וירוש' ב"מ פ"ב, ח ע"ג. המעשה בשינויי-לשון ושינויי תוכן גדולים
ובחסר ויתר.

ובב"ר, 628: השדה והמערה וגו' אמר ר' <יוחנן> מניין תנינן המוכר שדהו צריך
שיכתוב סימניה <ומצריה> מן הכא השדה והמערה וגו'.

והו' ליתא בירוש' ב"ב במקומה (פ"ד ה"ח), ובהקבלה שבבבלי שם (סט ב) בכ"י א"פ:
א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן (במקום «אמר רב יהודה אמר רב»).

כאן, בייחס לירוש' נזיקין, אין אנו יודעים אם החילופים והשינויים היו רק בין נזיקין
שלנו לב"ר, או שאף בין נזיקין של שאר הירוש' וב"ר היו שינויים מעין אלו.

כל אלו, ירוש' של ב"ר וירוש' נזיקין, הם אפוא מהדורא אחרת של הירוש' של
ישיבה אחרת, שבאותו זמן⁶⁷.

אלא שירוש' נזיקין אינו «ערוך» ו«מסודר» ואין בו בהרבה מקומות אלא רשימות
קצרות ורמזים לזכרון, שנעשו בוודאי בכל ישיבה וישיבה, ולא נסדרו ולא נערכו ע"י
מסדר ועורך.

ה. הבבלי והירושלמי

מחלוקת ישנה היא, אם הבבלי ידע את הירוש', את הירושלמי שלנו, או לא ידע
אותו. הגאונים והראשונים סוברים שהירוש' אינו בן-סמך בניגוד לבבלי, מפני שהתלמיד
הבבלי בתרא הוא והמסקנא שלו מכריעה, ולא עוד אלא (כך אומרים הראשונים), שהבבלי
ידע את הירוש', והם הכריעו נגדו.

רב שרירא גאון בתשובתו שבהמכריע ס' מב: ועיקר האי טעותא מן בני [ארץ]
ישראל הוא דבתלמודיהו [מפכין] דרבנן אדרשב"ג ודרשב"ג לרבנן וכו'. ואנחנו לא איכפת
לן בהכין ולא חשיבנא ליה דסמכא ושמי' להון לרבותן דההוא אשתכח
כמה שנין (כצ"ל) ואהדורי אהדוריה בנוסחאי וכיוצא בהן ותלמודא

(67) ע"י לב"ר אלקב מבוא 71, ואותם הסימנים ישנם גם בירוש' נזיקין, ואין כל יסוד לדברי ליברמן, 20.

דין נקיט להו לרבנן לטעמיה כדבר תורה ומאי דמשתכח מן חלופי האי הוא דסמכא והיא לאו דסמכא.

וכן רב האי בןו בתה"ג אסף, 125: ומלתא דפסיקא בתלמוד דילנא לא סמכינן בה על תלמודא דבני ארץ ישראל ושנים רבות איפסיקא הוראה מתמן בשמאדא והכא הוא דאיתבררי מסקני (אי נמי) אנן על מסקאני דהכא סמכינן אבל מילתא דלית עלה פלוגתא בתלמוד דילנא חזינא מאי דאיתמר התם, אי נמי לגלויי טעמא כגון פירושא דאירוח ביה מסברא התם והכא קוטא.

וכיו"ב בתשובתו שבתה"ג ליק סי' מו (שע"ת סי' לט): אנו על תלמוד שלנו סומכין ומאי דפסיק הכא לא חיישינן למאי דאיתא התם. ודאי לגלויי מלתא דמסתמא הכא או דלא מפרשא הכא ולא מכחשא נמי סמכינן עליה. אי נמי מלתא דפירושא.

וכיו"ב בתשובתו שבאשכול הוצ' אלבק 158—159 (הוצ' אורבך ח"ב 49): ונשאל ממר רב האי שאנו מוצאין בתלמוד בבלי הלכות סתומות כגון וכו' ובתלמוד ארץ ישראל פרשו חשבונם וכו' יש לנו לסמוך על פירוש תלמוד ארץ ישראל ולהחזיקו בדינו עקר או נאמר שמא חולקין ויש לנו לבקש לתלמודינו טעם אחר. והשיב דבר זה אינו מסויים, מיהו כל מה שמצינו בתלמוד ארץ ישראל מפורש שאין חולק על דבר שיש בתלמודנו או שמשמע בסתמא ונותן טעם נאחזנו ונסמוך עליו דלא גרע מפרושי ראשונים, אבל מה שמצינו שחולק על תלמודנו נעזבנו.

וכיו"ב בתשובתו שבתה"ג הרכבי סי' תלד: והא מילתא דרב עמרם ("גאון") אע"ג דלא מיפרשא בגמרא וקבלה היא בידנא כבר מיפרשא בתלמוד ארץ ישראל וכו' וכי הא מילתא דאיתא בידנא מעשים בכל יום דמיסתייעא מן תלמוד דא' ישראל דסמכא הוא.

ואחרי הגאונים הוסיף הרי"ף (בסוף עירובין) והחליט: דכיון דסוגיין דגמרא דילן להיתירא לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא דעל גמרא דילן סמכינן דבתרא הוא ואינהו הוו בקיאי בגמרא דבני מערבא טפי מינן ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא לא קא שרו ליה אינהו.

ואחרי רבי' יהונתן מלוגיל (שמ"ק לב"מ, יב ע"ב ד"ה במגורשת): ואין אנו חוששין לגמרא דירושלמי דאותן רבנן בתראי שסדרו לנו התלמוד הבבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרות בתלמוד הירושלמי ורוב התלמוד הבבלי מהן כגון דברי ר' יוחנן וריש לקיש וכל הנקראים בשם רבי ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי. ובשיטה זו הולכים רוב הראשונים.

אבל כל המשווה את הבבלי עם הירושלמי אפילו השוואה כל שהיא — רואה תיכף שלא הבבלי ידע את התלמוד הירושלמי שלנו ולא הירושלמי את התלמוד הבבלי שלנו:

הרי ישנם בירוש' כמה וכמה מימרות של אמוראי בבלי שאינם בבבלי⁶⁸, ואם היה לפניהם התלמוד הירושלמי המסודר, למה לא השתמשו בו, ולמה לא הזכירו דבריהם של אותם חכמי בבלי, ולא הגיבו עליהם!?

68 אחדים מהם נזכיר בהמשך פתיחתנו זו; רשימת כל מימרות אמוראי בבלי שבירוש' אצל בכר, Tradition עמ' 311—317, 477—505.

ולמה הביאו בכמה מקומות דברי אמוראי א"י (ר' יוחנן וכדומה) בנוסח אחר בשם עולא, רבין, רב דימי ור' יצחק⁶⁹), ולא שמו לב לנוסח השונה של אותן המימרות של אמוראי א"י בתלמוד הירושלמי⁷⁰) ? !
וכמה וכמה דברים, שנדחק בהם הבבלי, מיושבים ומפורשים היטב בירוש', ולמה לא הזכירם הבבלי ? !

ואף כמה וכמה הלכות ישנן בירוש' שלא נזכרו בבבלי, ולמה לא נגע בהן הבבלי כלל ? אמנם כן נזכרות אלה הנזכרים, ואחרים שלא נזכרו, הביאו כמה מימרות של אמוראי א"י לבבלי, בין אלה שנזכרו בהם שם המביא (כי אתא ר' פלוני אמר) ובין אלה שנמסרו סתם⁷¹). ולא רק דבריהם של האמוראים הראשונים, כריב"ל, ר' חנינא, ר' ינאי, ר' יוחנן ור"ל, ר' אלעזר, ר' אמי ור' אסי ור' אבהו, וכדומה, אלא אפילו את דברי האחרונים ואחרוני האחרונים, כר' יונה ור' יוסי (בר זבדא), ר' מנא ור' יוסי בר אבין ור' יצחק בר מריא (קסקסאה), כמו שנזכיר עוד. ואף יש שהביאו לפעמים, כמו שנראה להלן, קטעים של סוגיות, כשם "שנשנו במערבא" ("במערבא מתנו"), או סתם, בלשונה ממש.

אבל את התלמוד המסודר של חכמי א"י בכל היקפו לא ידעו בבבלי, לא ידעו גם מפני שהתלמוד הזה נגרס, בא"י כמו בבבלי, בעל פה, ובכתב לא היו בו אלא רשימות ו"מגילות-סתרים" שלא ניתנו להוציאן לחו"ל. ואף מה שידעו מ"תלמודא דבני מערבא" אינו התלמוד שלנו, אלא בהרבה והרבה מקומות—תלמוד במהדורא אחרת, מהדורא של ישיבה אחרת שבמקום אחר בא"י, או תלמוד של דור קדום או מאוחר לסידור הירושלמי שלנו : הכל לפי זמנה של הסוגיא שבבבלי ולפי שכבותיה.

וכשאנו רוצים לדעת את היחס שבין הבבלי והירוש' הרי יספיקו לנו בעיקר אותם הדברים שנזכרו בפירוש בבבלי בשם "מערבא" (אמרי במערבא, במערבא אמרי, וכדומה) בהשוואה עם אותו הענין שבירוש'. וכן הדברים שנזכרו בירוש' בשם "תמן" (תמן אמרי, וכדומה) בהשוואה לאותו ענין שבבבלי.

ו. במערבא אמרי (אמרי במערבא) וכדומה.

א. סתם

1. ברכות מה א"ב : איתמר שנים שאכלו (כאחת פליגי)⁷² רב ור' יוחנן חד אמר אם רצו לזמן מזמנין וכו' תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין דאמר רבב"ח א"ר יוחנן שנים שאכלו כאחת אחד מהם יוצא בברכת חבירו וכו' ואמר ר' זירא לומר שאין ברכת הזימון ביניהם תסתיים. א"ל רבא בר רב הונא לרב הונא והא

(69) הרשימה אצל בכר, עמ' 506, ואילך.

(70) רגל הרבה, למשל בבלי פסחים כד ב וירוש' שם פ"ב, כח ע"ג; בבלי שם כה א וירוש' ע"ז פ"ב, מ ע"ד.

(71) והשוה למשל עירובין לב ב (לנוסח ארש"ג 63, נ"צ): יתיב רב חייה בר אבא ור' אסי (ל': יוסי) ורבא (א"ו פ': ורבה) בר נתן ויתבי רב נחמן גביהו ויתבי וקאמרי וכו' א"ל ר"ג ישר וכן אמר שמואל אמרו ליה פתריהו בה כולי האי אמר להון אנתון (ו' פ': אתון, א': אתו) נמי קא פתריהו בה אמרו ליה קבעיתו לה נמי בגמארא. וכן בכתובות קז ב: א"ל רב שמן בר אבא (לר' יוחנן) כבר תרגמה שמואל בבבלי וכו' א"ל פתריהו בה כולי האי.

(72) לר' כרימ' וכי"פ וב"ג ור"ג ור"ל ועוד. "פליגי" לר' גם בד"י (ועי' ד"ס).

רבנן דאתו ממערבא אמרי אם רצו לזמן מזמנין, מאי לאו דשמיע להו מר' יוחנן. לא, דשמיע להו מרב מקמי דנחית לבבל.

בירוש' רפ"ז, יא ע"א: רבי אבא בשם רב הונא רבי זעירא בשם אבא בר ירמיה שלשה חובה שנים רשות. אמרה רבי זעירא קומי רבי יסא אל אני אין לי אלא משנה שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן («הא שנים לא»). רבנן דהכא כדעתון ורבנן דהתם כדעתון. שמואל אמר שנים שדנו דינן דין וכו' ר' יוחנן וכו' אפי' שנים שדנו אין דינן דין.

«רבנן דהכא» סוברים אין מזמנין, והוא ר' אסי, אלא שר' זירא מסר בירוש' בשם אבא בר ירמיה (בשם רב) מזמנין. דברי ר' יוחנן לענין זימון לא נמסרו בפירוש בירוש', ואף דברי רבב"ח בשם ר' יוחנן ודברי ר' זירא שעליהם לא נזכרו שם. ואלו ה«רבנן דאתו ממערבא», שרבה בר רב הונא מזכיר אותם⁷³, באו כנראה לפני שעלה ר' זירא לא"י.

2. ביצה ח ע"ב: אמרי במערבא פליגי בה (רב יוסף בר חמא ורבי זירא ואמרי לה) רבא בריה דרב יוסף בר חמא ור' זירא חד אמר כוי הרי הוא כצואה («הכניס עפר לכסות בו צואה מותר לכסות בו דם כוי דזה וזה ספק») וכו'. תסתיים דרבא הוא דאמר כוי הרי הוא כצואה דאמר רבא הכניס עפר לכסות בו צואה מותר לכסות בו דם צפור, דם צפור אסור לכסות בו צואה (כרב יהודה בירוש' שם: הכינו למצוה מכסין בו מצוה צואה מכסין בו צואה [ו]מצוה) תסתיים. רמי בריה דרב ייבא (לתרוצי מתיבי דדף ח ע"א אתא) אמר כוי היינו טעמא דלא מכסינן גזירה משום התרת חלבו וכו'.

בירוש' שם פ"א, ס ע"ב: ר' יוסה בי ר' בון אמר איתפלגון רב («רבי») זירא ורבי אבא («רבא») בר יוסף חד אמר יש הכן לצואה («הכינו למצוה מכסין בו צואה») וחורנה אמר אין הכן לצואה. מתיב מאן דאמר אין הכן למאן דאמר יש הכן ויכסה בו את הכוי. אמ' ליה כוי דרך בני אדם לטעות בו וכו' (כאמי בבליא!).

המחלוקת נמסרה בירוש' בלשון אחר, ולפי לשון המחלוקת שבבבלי אין מקום ל«מתיב» שבירוש'.

ומה שמסר סתם הבבלי בשם רמי בריה דרב ייבא («אמי בבליא» בירוש' תמיד), נכנס בירוש' כתשובת אחד החולקים.

והתבונן שהביאו מחלוקת רבא ור' זירא מא"י (וכיו"ב להיפך, עי' להלן).
3. ברכות מד ב: ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפיליהו מברכי אקב"ו לשמור חוקיו. בירוש' ברכות פ"ב, ד ע"ג: כשהוא חולצן מהו אומר ברוך אקב"ו לשמור חקיו ואתיא כמאן דאמר בחוקת תפלין הכתוב מדבר וכו'.

4. סוטה יח ב: אמר רב המנונא שומרת יבם שזינתה אסורה ליבמה וכו'. אמרי במערבא לית הילכתא כרב המנונא, אלא הא דקתני (פ"ב מ"ה) שומרת יבם וכו' הא מני ר"ע היא דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין וכו'.

בירוש' שם פ"ב, יח ע"ב: שומרת יבם שזינתה רבי לעזר אמר מותרת לביתה ריב"ל אמר אסורה לביתה וכו'. אלא כיני מאן דמר מותרת לביתה דרבנן דלא כר' עקיבה ומאן דמר אסורה לביתה ר' עקיבה דלא כרבנן. א"ר ינאי וכו' מותרת לביתה. ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו מעשה היה וכהנת היתה והתירוה לביתה.

73) ועי' שבת סו ב (כנו' כ"י וראשונים): רבא בר רב הונא אמר משמיה דעולא.

אבל הבבלי (יבמות צב ב וגטין פ ע"ב) לא ידע הא דאמרי במערבא⁽⁷⁴⁾.
 5. נדרים ג ע"ב: במערבא אמרי אית תנא דמפיק ליה לידות מן לנדור
 נדר ואית תנא דמפיק ליה מן כל היוצא מפיו יעשה.
 בירוש' נדרים רפ"א. לו ע"ג (נויר פ"א. נא ע"א): כתיב איש כי ידר מה ת"ל
 נדר אלא מיכן שכיננו יי נדרים כנדרים וכו'. עד כדון כר' עקיבה דאמר לשונות
 ריבויין הן. כר' ישמעאל דאמר לשונות כפולין הן וכו' מנלן. איש כי ידר נדר לה'
 או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו. מה ת"ל ככל היוצא מפיו יעשה אלא
 מיכן שכיננו יי נדרים כנדרים וכו'.
 הלימוד של "מערבא" שבבבלי הוא מן "לנדור נדר" שבפרשת נשא, וזה של
 הירוש' מן "איש כי ידר נדר" שבפרשת מטות. אף "ידות" לא נזכרו כאן בירוש' אלא
 "כיננויים", ואין זכר ל"ידות" בירוש' אלא במימרא של ר' הושעיא רבא (להלן שם, לו ע"ד).
 כשם שלא נזכרו בכלל "ידות" במשנת התנאים, ואין זכר להם אלא בברייתא שבנדרים
 ג ע"א⁽⁷⁵⁾ ושם ו ע"א⁽⁷⁶⁾.

ב. הכא — במערבא
 6. נדרים לח ב: א"ר ירמיה א"ר יוחנן המודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של
 שלום. מאי ניהו. הכא תרגימו כוס של בית האבל, במערבא אמרי כוס של בית המרחץ.
 וליתא בירוש'.
 7. יבמות עז א: ("דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם") הכא תרגו[ן]מו כל
 כבודה בת מלך פנימה. במערבא אמרי, ואיתימא ר' יצחק, אמר קרא ויאמרו אליו איה שרה
 אשתך ("ויאמר הנה בא ה'").
 בירוש' (ע"י פ"ח, ט ע"ג) ליתא. ובמדרש שמואל פכ"ב א⁽⁷⁷⁾ טעם ד"הכא": להוציאך
 חלק אי אפשר כל כבודה בת מלך פנימה הא לאיש לקדם ולא לאשה, וכן הוא ברות רבא
 פ"ד ט.
 8. יבמות סג ב: נתנני ה' בידי לא אוכל קום אמר רב חסדא אמר מר עוקבא (בר
 חייא)⁽⁷⁸⁾ זו אשה רעה וכתובתה מרובה, במערבא אמרי זה שמונותיו תלויין [לן]⁽⁷⁹⁾ בכספו
 ("שקונה תבואה מן השוק")⁽⁸⁰⁾.
 בירוש' שקלים פ"ח, נא ע"א⁽⁸¹⁾. דריש לה מן "והיו חייך תלויים לך מנגד": רב ביבי
 יתיב מתני וכו' אמר ליה רבי זריקן וכו' אמר ליה בגין דלא הוות דעתי בי דאמר רבי
 חנין והיו חייך תלויים לך מנגד זה שהוא לוקח לו חטים וכו'.
 ובאיכ"ר פ"א ס' מו (בובר 78) כרב חסדא: נתנני וכו' רבנן אמרי זו אשה רעה
 וכתובתה מרובה. והשוה מעשה דר' יוסי הגלילי שבירוש' כתובות פ"א, לד סע"ב (ב"ר
 פ"ז ג).

(74) ע"י תוס' סוטה שם.

(75) "ידות נדרים כנדרים" ליתא בספרי נשא פ"ס' כב.

(76) וליתא בברייתא זו שבתוס' פ"א ג.

(77) הוצ' בובר 110, וע"י שם גו' כ"י.

(78) ליתא כ"ימ וע"י ואה"ת.

(79) אה"ת. [כ"ימ: בכפון]

(80) = פ"י באה"ת.

(81) וכל הסוגיא גם בבבלי מנחות (קג ב).

9. גטין סח א: שדה ושדות הכא תרגימו שידא ושיתין („שדים זכרים ונקבות“) במערבא אמרי שידתא⁸². א"ר יוחנן שלש מאות מיני שדים („שדות“) היו בשיחין ושדה עצמה איני יודע מה היא.

בשהש"ר פ"ג ו בסופו וקה"ר פ"ב ח אות א: ותענוגות בני אדם, פרובטייה („מרחצאות“). שדה ושדות, שידה ושדות ה דהו אזיין בהן (שהיו מעסיקים אותם במרחצאות). חו כ"הכא; אלא א"כ נאמר ש"במערבא אמרי" במקום „שידא ושיתין“ — „שידא ושיתא“, אבל א"כ אין כל חילוק ביניהם אלא שזה ארמית בבליית חזה ארמית של א"י, ואף דברי ר' יוחנן שאחריו אינם מתאימים לזה, שכן „שדים“ של ר' יוחנן הן „שדות“ — תיבות. ובירוש' תענית פ"ד, סט ע"א: ר' ירמיה בשם ר' חיה בר בא (תלמידו של ר' יוחנן!) שמונים שידות של מתכת היו בשיחין. א"ר ינאי (רבו של ר' יוחנן) שידה לא היתה בימינו.

10. סנהד' קג ב: וגם דם נקי וכו', הכא תרגימו שהרג ישעיה במערבא אמרי שעשה צלם⁸³, משאוי אלף בני אדם ובכל יום ויום הורג את כולם. בירוש' סנהד' פ"י, כח ע"ג: והכתיב וגם דם נקי וכו'. וכי איפשר לבשר ודם למלאות את ירושלים דם נקי מפה לפה אלא שהרג את ישעיה שהיה שקול כמשה וכו'. א"כ תרגמו ב"מערבא" של הירוש' כ"הכא". והנה כי כן כל הסימנים 6—10, המקבילים „מערבא“ ל"הכא", אינם מתאימים לירוש' שלנו.

ג. בסדר קדשים (ועי' עוד להלן).

11. חולין סו ב⁸⁴: אמר רבינא כדאמרי במערבא כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכים זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם בכלל ופרט. ליתא בירוש', ועי' ירוש' סנהד' פ"ז, כה ע"ב.

12. זבחים צ ע"ב: (פשיטת בעיא) במערבא אמרי עיילא בה עולת בהמה בחטאת העוף ואגבהתה ממעשה.

13. שם צא ב⁸⁵: אמרי במערבא תני רישא משום סיפא.

„בגין מתני דבתרה“, רגיל בירוש'.

14. חולין נה א: אמר רכיש בר פפא משמיה דרב לקתה בכוליא אחת טרפה, אמרי במערבא והוא דמטאי לקותא למקום חריץ וכו'. אמר רב נחומי⁸⁶ שאילתינהו לכולהו טרופאי דמערבא ואמרו לי הילכתא כרכיש בר פפא וכו'.

עי' להלן „מעשים לבני א"י“.

15. שם נה ב: אמרי במערבא כל הפוסל בריאה כשר בכוליא שהרי נקב פסול בריאה וכשר בכוליא וכו'. מתקיף לה רבי תנחומא וכללא הוא והרי מוגלא דכשר בריאה ופסול בכוליא והרי מים זכין דכשרים הכא והכא (ועי' מח א).

עי' להלן שם ל"מעשים לבני א"י“.

82) אה"ת: „שידא תא פ"עגלה“, כמו „שידה תיבה ומגדל“, וכן פירש"י: עגלה למרכבת נשים ושרים.

83) [כל כ"י ונוס' וד"י ואה"ת, ד"ח: דמות, וחקון הצנוור הוא.]

84) זבחים מד א, ב"ק סד ב ושבעות ה ע"א, וכן בכורות נא א — סתם.

85) ועי' גם שבת ל ע"א וש"נ.

86) כנ"י כ"י, ה"ג ואר"י, והוא הסבורא רב נחומי.

16. בכורות יג א: אמרי במערבא איבעית אימא אידי דחביבא ליה וכו' ואיבעית אימא אידי דזוטין מיליה דבהמה טמאה וכו'.

ד. אמרי במערבא משמיה דר' פלוני.

בין שסתם התלמוד מוסרו כך ובין שהמוסר הוא אחד מאמוראי א"י.
בסתם התלמוד:

א) — משמיה דר' יוסי בר חנינא.

17. ב"ב פח א: — לא חרדל מסרסן (כדברי שמואל) אלא מתוך שפיהן חד חזרות ואוכלות את דובשנן.

ירוש' ב"ב פ"ב, יג ע"ג (למשנה של פ"ב): ר' אב הו בשם ר' יוסי בן חנינה מפני שפי הדבורים חד ומחריבות את הדבש.

18. כריתות כד ב (מנחות קב ב): אמרי במערבא (במנחות, משמיה דר' יוסי בר חנינא⁸⁷). קסבר ר' יוסי (דאמר אפילו הדם בכוס יורק והבשר יאכל) כלי שרת מקדשין⁸⁸ את הפסולין כח חילה⁸⁹ ליקרב. וזו בעיא דר"ל (זבחים פז א): בעא מיניה ר"ל מר' יוחנן כלי שרת מהו שיקדשו את הפסולין א"ל תניתוה כשם וכו' כך כלים מקדשין א"ל לכתחילה ליקרב קמיבעיא לי וכו', ובמנחות ז ע"א: והא בעא מיניה ר"ל מרבי יוחנן כלי שרת מהו שיקדשו פסולין לכתחילה ליקרב וא"ל אין מקדשין⁹⁰).

19. חולין לב א: אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר' חנינא (שיעור כדי שחיטה) כדי שיגביהנה וירביצנה וישחוט דקה לדקה וגסה לגסה (ולפניו שם: כי אתא רבין א"ר יוחנן אפילו בהמה לעוף).

20. שם נ ע"ב (נב ב: ⁹¹) אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר' חנינא כל הכרס כולו זו היא כרס הפנימי ואיזהו כרס החיצון בשר החופה את רוב הכרס. (ולהלן שם: ודר' אבינא ודבני מערבא מאי).

21. שם נז א: חזקיה אמר אין ריאה לעוף וכו' אמרי במערבא משמיה דריב"ח מדבריו של בריבי ניכר שאינו בקי בתרנגולין.

(ועי' להלן "משמיה דר' יוסי בר אבין")

א*) משמיה דר' חנינא

בכורות טו ב: אמרי במערבא משמיה דר' חנינא סמוך לפדיונן מתפיסן לשם אותו זבח. וליתא בירוש' שקלים פ"ד, מח ע"ב.

ב) משמיה דר' ב.

22. כתובות יט רע"ב: במערבא משמיה דרב אמרי אם און בידך הרחיקהו זה שטר אמנה ושטר פסים (πιστις) ואל תשכן באהלך עולה זה שטר פרוע.

ירוש' כתובות פ"ב, כו סע"ב: רב חונה בשם רב נאמנין העדים לומר שטר אמנה ושטר פוסיטים הוא וכו' א"ר חגי לא דר' ב אמר אסור לחתום ("בשטר אמנה ובשטר פוסיטים")

87) כ"מ: משום ר' אסי בר חנינא, אבל בכריתות ליתא גם בכ"מ וקטע שכטר.

88) "כו" ליתא בכ"מ.

89) קטע שכטר, במנחות: לכתחילה, והיא היא.

90) ועי' תוס' שם ושם.

91) [בכ"מ כאן נוסף: סימן הגבהת (כצ"ל, בכ"מ: הגבהת) כרס בתרנגוליו, והעיר בעל ד"ס, שהוא סימן לשלש מימרות "במערבא אמרי משמיה דריב"ח" שבמסכת זו.]

אלא אסור לקיים כהדא אם און בידך הרחיקהו זה שטר אמנה ושטר פיסטים ואל תשכן באהלך עוולה זה שטר פרוע.

„כהדא“ ברייתא היא, שהסמיכה רבי חגי לפירושו, אבל רב לא אמר אלא „אסור לחתום בשטר אמנה ובשטר פיסטים“.

(ג) משמיה דר' אלעזר.

23. גטין כד סע"ב: במערבא אמרי משמיה דר' אלעזר שמאל („חלצה בשמאל“) ולילה פסולות ופסולות („לכהונה“), קטן ואנפיליא פסולות ואין פסולות.

ירוש' יבמות פ"ב, יב ע"ג: אמר רבי לעזר יש מהן שאמרו חליצתה פסולה ואם רצה להחזיר יחזיר. ויש מהן שאמרו חליצתה (כשירה) [פסולה] ואם רצה להחזיר לא יחזיר. באמפיליא והחולצה לקטן חליצתה פסולה ואם רצה להחזיר > יחזיר, בשמאל ובליילה חליצתה פסולה ואם רצה להחזיר < ⁽⁹²⁾ לא יחזיר.

ועי' „משמיה דר' אלעאי“ („אלעזר“).

(ד) משמיה דר' זירא.

24. ברכות מה ב: אמר רבא הא מילתא אמרייתא אנא ואיתמר [במערבא] ⁽⁹³⁾ משמיה דר' זירא כוותי ⁽⁹⁴⁾ שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים וכו'.

25. מנחות מ ע"ב: אמר רבא הא מילתא אמרי ואיתמר במערבא משמיה דר' זירא כוותי ⁽⁹⁵⁾ היא של בגד וכנפיה של עיר חייבת וכו'.

26. ב"ק ט ע"א ע"ב: אמר ר' זירא אמר רב הונא במצוה עד שליש וכו'. במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקב"ה.

בירוש' פיאה פ"א, טו ע"ב: רב הונא אמר למצוה עד שליש ⁽⁹⁶⁾. וכו', ודברי ר' זירא האחרונים ליתנייהו שם, ועי' להלן „רבנן דתמן“.

(ה) משמיה דר' חגי.

27. תענית ח ע"ב: ומנלן דלא מצלינן אתרתי דכתיב ונצומה וכו'. במערבא אמרי משמיה דר' חגי מהכא ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנא וכו'.

ירוש' תעניות פ"ה, סח ע"ב: ואין מתענין על שני דברים כאחד מן הדא ונקומה (!) ונבקשה וכו'. אמר רבי תנחומה לא מן הדא אלא מן הדא ורחמין וכו'. רבי חגי בשם רבי זעורה שאם היו שני דברים כגון עצירת גשמים וגוביי מתריעין עליהן.

הירוש' מביא זה בשם ר' תנחומא, אבל בשם ר' חגי הוא מביא הלכה הנוגעת לענין זה.

(ו) משמיה דר' יוסי בר אבין.

28. בכורות מה ב: אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר אבין עדא אמרה חנניה היא דתניא אותו ואת בנו וכו' חנניה אימר נוהג בזכרים ובנקבות.

29. ב"ק צא א: אמרי במערבא משמיה דר' יוסי בר אבין זאת אומרת ביישו בדברים פטור מכלום.

ירוש' ב"ק פ"ז, וע"ג: אמר רבי יוסי הדא אמרה המבייש את חבירו בדברים פטור ⁽⁹⁷⁾.

(92) כצ"ל, ועי' ק"ע.

(93) כ"י וראשונים (עי' ד"ס).

(94) [כ"י פריז וב"ג נוסף: דא"ר זירא].

(95) [כ"י: ואמרי במערבא... כוות, ועי' ד"ס].

(96) ועי' ירוש' כלאים פ"ז, לא ע"א. (97) ועי' דוה"ר ח"ב, ש"ח.

ונחלק להם לבבלים ר' יוסי בר זבידא (= ר' יוסי סתם בירוש') בר' יוסי בר אבין, כרגיל בבבלי בכ"מ⁹⁸: "ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבידא". אמנם בכ"י ר' ליתא "בר אבין", אבל ר' יוסי סתם שבירוש' מובא בבבלי תמיד בשם "ר' יוסי בר זבידא", חוץ מתענית⁹⁹.

ועי' ברכות נ ע"ב: אמר רב יהודה שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך. תני חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן, ל"ק הא דתניא בולען במשקין וכו' והא דתניא מסלקן במידי דממאס, במידי דלא ממאס נמי ליסלקינהו וכו', תרגמה רב יצחק¹⁰⁰ קסקסאה קמיה דר' יוסי בר אבין משמיה דר' יוחנן משום שנא' ימלא פי תהלתך. ירוש' שם פ"ג, י רע"ב: רב הונא אמר הרי וכו' אם היו משקין פולטן אם היו אוכלין מסלקן לצדדין. ר' יצחק בר מרי קומי ר' יוסי בי ר' אבון בשם ר' יוחנן אפילו אוכלין פולטן דכתיב ימלא פי תהלתך.

(ז) "פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא".
30. ברכות כב א: פליגי בה... חד תני שנאה (בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור נחום איש גם זו לחשה לר' עקיבא ור' עקיבא לחשה לבן עזאי וכן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק) וחד תני לחשה, מאן דתני שנאה משום בטול תורה וכו' ומאן דתני לחשה שלא יהו ת"ח מצויים וכו'.

בירוש' פ"ג, ו ע"ג, ליתא, ושם: א"ר יעקב בר אבון כל עצמן לא התקינו את הטבילה הזאת אלא שלא יהו ישראל וכו'. ולהלן שם: ביומי ריב"ל ביקשו לעקור את הטבילה הזאת וכו'¹⁰¹.

31. ברכות לג ב: פליגי בה... חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית ("על קן ציפור יגיעו רחמיך") וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינו אלא גזרות.

בירוש' פ"ה, ט ע"ג (מגילה פ"ד, עה ע"ג): ר' פינחס¹⁰² בשם ר' סימון כקורא תיגר על מידותיו של הקב"ה, על קן ציפור הגיעו רחמיך ועל אותו האיש לא הגיעו רחמיך. ר' יוסי (= "ר' יוסי בר זבידא") בשם ר' סימון כנותן קיצבה למדותיו של הקב"ה, עד קן ציפור הגיעו רחמיך, וכו'. אמר ר' יוסי בי רבי בון לא עבדין טבות שעושין למדותיו של הקב"ה רחמים¹⁰².

(ח) "אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי" וכו' (ועי' להלן, עולא).
32. שבת כא ב: אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר' יוסי בר אבין וכו' חד אמר טעמא דב"ש ("יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פחת והולך") כנגד ימים הנכנסין וכו' וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וכו'.
וליתא בירוש'.

98 ברכות יג א, שבת סח א, יבמות מה ב, כתובות מד ב, הוריות ד ע"א וחולין נה א, וכצ"ל בסוכה לז ב וסנהדר' נט ב.

99 עי' להלן; בכ"י פ' ור"ף: בר חנינא, וזו טעות.

100 כ"ה גם בכ"י, אלא שביוחסין הביא: ר' יוחנן קסקסאה נ"א ר' יצחק.

101 ועי' בבלי שם: כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא, ושם: כי אתא רב דימי אמר וכו' כי אתא רבין אמר וכו', וליתא בירוש'.

102 כצ"ל כבמגילה.

102a [בגליון ש"ס שלו מצאתי: עד — על, עירובין צד א.]

33. שם צו א: אמר עולא פליגי בה וכו' חד אמר כמוציא רימון וחד אמר כשורש קטן.

וליתא בירוש' ⁽¹⁰³⁾.

(ט) משמיה דר' אבין.

34. תמורה כד א (בכורות לג ב): ת"ר אין מרגילין וכו' בבכור ולא בפסולי המוקדשין וכו'. אמרי במערבא משמיה דרבי אבין ⁽¹⁰⁴⁾ מפני שנראה כעובד עבודה בקדשים. ר' יוסי בר אבין אמר גזרה שמא יגדל מהם עדרים עדרים.

בירוש' ביצה פ"ג, סב רע"ב: תני אין מרגילין וכו'. א"ר אבון שלא יהא כעובד בו עבודה בחייו. אמר רבי יוססה בר שונם גזרו עליהן שלא ירעו אותן עדרים עדרים. (ולהלן שם: אמר רבי יוסי בי רבי בון כל עמא מודיי למיחבוט אסור, למינפח רבי חייה רבה ור' שמעון בר' וכו', ודבריו אלו נמשכים לפי ק"ע לטעמו של ר' אבון, ולפי פ"מ לטעמו של ר' יוסטא).

(י) משמיה דרבה בר מרי.

35. ב"ב טז ב: אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה דבר אחר מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגולגלת ומחזרת על כל באי עולם.

בירוש' ליתא; ב"ר פס"ג יד סתם: מה עדשה זו עשויה כגלגל וכו' מה עדשה זו אין לה פה וכו'.

36. הוריות יג א (זבחים צ ע"ב): פר ע"ז קודם לשעיר ע"ז, אמאי האי (שעיר) חטאת והאי (פר) עולה, אמרי במערבא וכו' חטאת ע"ז חסר ⁽¹⁰⁵⁾ א' לחטת כתיב.

בירוש' הוריות פ"ג, מח ע"א: אמר רבי בא ⁽¹⁰⁶⁾ מרי לית יכיל חטאת ידיה חסר. ונראה כי "רבה בר מרי" הוא "רבי בא מרי" שבירוש'. וכך אנו מוצאים בירוש' ברכות פ"ט, יד ע"א: ר' בא אבה דר' בא מארי, ובפיאה פ"א, טו ע"ד: רבי אבא אבוי דר' אבא בר מרי ⁽¹⁰⁷⁾, וקיצרו את שם האב: "ר' בא" במקום "ר' אבא מרי", או "מרי" במקום "אבא מרי", והשם המלא הוא: ר' אבא מרי בר ר' אבא מרי.

בסנהד' יז ב אמרו: אמרי במערבא — ר' ירמיה; אבל בכתובות יט ב הוא — ר' חגי, בב"ב פח א — ר' אבהו, ובביצה ח ע"ב — ר' יוסי בר' בון (עי' לעיל). ואף א"א שר' ירמיה ימסור בשם ר' יוסי בר' בון, שהיה תלמיד-חבר לר' מנא בנו של ר' יונה, ור' יונה תלמידו של ר' ירמיה. צריך אפוא לצמצם את הכלל הזה ולהגבילו לזמן ידוע ועריכה ידועה.

ה. דברים שאמוראים מוסרים אותם בשם "מערבא": "א"ר פלוני אמרי במערבא", וכדומה.

37. ר' יצחק. יומא פו א: א"ר יצחק אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו מקניט את חבירו בדברים ספק מתפייס הימנו וכו'.

103 וע' סוכה לו ב, "סידורם של בני א"י בסוגיא": במערבא מתנו.

104 בבכורות בטעות: דרבינא.

105 כ"ה בזבחים, בהוריות: חסירא.

106 בירוש' שבבבלי: אבא.

107 "בר" ליתא בכ"י ר' ורש"ס.

38. רב יצחק בר יוסף. זבחים פא ב: כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר אמרי במערבא הב"ע כגון דאיערב חטאת החיצונה בשירים.
39. שבת יג ב: כי אתא רב דימי אמר וכו' במערבא אמרי אמר (108) רב יצחק בר יוסף סינר מפסיק וכו'.
- כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא.
40. עירובין ג ע"א: מאי אמלתרא וכו' כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא פסקי דארוזא.
41. יומא נה ב: מיתיבי שלשה עשר שופרות היו במקדש וכו' (שקלים פ"ו מ"ה) כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא גזירה משום חטאת שמתו בעליה.
- בירוש' שקלים שם ה"ה, ג ע"ב: שמא תמות אחת מהן ונמצאו דמי חטאות מיתות מעורבות בהן.
42. סוכה י ע"א: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של העליונה וכו'.
- בירוש' פ"א, גב ע"ב: מה דיוורין ממש או אפילו ראייה לדיוורין. מן וכו' הדא אמרה דיוורין ממש. (ולא כרב דימי!).
43. חגיגה טו ב: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא ר"מ אכל תחלא ושדא שיחלא לברא.
44. סנהד' סט א: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא בן ולא הראוי לקרותו אב.
- בירוש' שם, כו ע"א (אחרי הברייטא): מכיון שהוא ראוי לבוא על אשה ולעברה וכו'.
45. סנהד' ע ע"א: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא האי קרא ("למי אוי" וגו') מאן דדרש ליה מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש (109).
46. סנהד' ק ע"א: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא משמיה דרבא בר מרי עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר להנחיל וכו'.
- בהוספה שבסוף עוקצין — בשם ריב"ל.
47. זבחים קה א: כי אתא ר"ד אמר אמרי במערבא צריכינ הכשר טומאה ממקום אחר (ע' ירוש' יומא פ"ו, מג סע"ד).
48. בכורות ח ע"א: כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא הואיל ודיברה עמהם שכינה. ב"ר פ"כ ג: חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים מפני שהשכינה דיברה עימהם וכו'.
49. רב שמואל בר יהודה. ברכות יד ב: דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת וכו'. אמר ר"פ קסברי במערבא (כ"מ: בני מערבא) ואמרת אליהם נמי לא הוא התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית. אמר אביי הלכך אנן אתחולי מתחלינן דקא מתחלי במערבא וכיון דאתחלינן מגמר נמי גמרינן דהא אמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר. בירוש' פ"א, ג ע"ד: תמן אמרין לא יתחיל ויאמר ואם התחיל גומר ורבנן דה[כא] אמרין מתחיל ואינו גומר וכו'. ר' בא אחא נחית לתמן חמיתון מתחילין וגומרינן ולא שמיע דתמן אמרין וכו' ורבנן דהכא אמרין וכו'.
- ואם כן חולקין בני מערבא על רב, ולא כבבלי.
50. רב יהודה בר שילא. יבמות כא ב: דכי אתא רב יהודה וכו' כל שבנקבה ערוה בזכר גזרו על אשתו משום שניה.

(108) גליון כ"י מ: ואמרי לה, כעין יבמות עז א, לעיל סי' 7.

(109) כ"י"ב רבא ברכות ס ע"א, סג א.

בירוש' פ"ב, ג ע"ד — בשם רב.

אמר ליה ר' אבא לרב אשי —

51. שבת קנ סע"ב: א"ל ר' אבא לרב אשי במערבא אמרינן הכי¹¹⁰) המבדיל

בין קודש לחול ועבדינן צורכין (בה"ג; ועבדין עיבדתא).

וליתא בירוש' ברכות פ"ה, ט סע"ב.

אולם,

52. ב"ק כז רע"ב; אמאי פטור איבעי ליה לעיוני ומיזל אמרי (ד)בי רב משמיה דרב

בממלא ר"ה כולה חביות שמואל אמר באפילה שנו וכו'. אמר ליה ר' אבא לרב אשי (הכי)

אמרי במערבא משמיה דר' אלעא¹¹¹) ("אלעאי"), לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן

בדרכים.

בירוש' ב"ק רפ"ג, ג סע"ב; ואין דרך אדם להיות קבצן¹¹²) ברשות הרבים. רב

אמר בממלא את כל רשות הרבים. אבל אם אינה ממלא את כל רשות הרבים (אין) דרך

אדם להיות מבחן¹¹²) ברשות הרבים. שמואל אמר וכו'. אמר רבי לעזר ואפילו אינה

ממלא כל רשות הרבים ואפילו¹¹³) אינה נתונה על קרן זוית אין דרך אדם להיות מבחן

ברשות הרבים.

ואלה הם ממש דברי הבבלי בשם ר' אלעא¹¹⁴): לפי שאין דרכן של ב"א להתבונן

בדרכים; אלא שבא"י השתמשו ב"קבצן" במקום "מתבונן".

בכמה מקומות אומר ר' אבא לרב אשי: אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה

(תענית ד ע"א); אנן אדר' פלו' מתנינן לה, אתון מהתם — אנן מהכא — (ב"ב קמז א, קמח א,

בכורות נה א, וכן בכתובות קיא א)¹¹⁵).

ז. בעו במערבא. הוּוּ בה במערבא

"בעו במערבא" — פסח' מה ב: אמר עולא בעו במערבא בית ועליה מהו וכו',

ב"מ קה סע"ב; אמר עולא בעו במערבא נשדף תלם אחד על פני כולה מאי וכו', מנחות

מו רע"א; אמר עולא בעו במערבא תנופה עושה זיקה וכו'; בכורות לח סע"ב: אמר

רבא (כ"מ וש"מ: עולא) בעי (כ"מ: בען) במערבא כגרוגרת בסעודה ראשונה

וכו'. יבמות כב א: א"ל רבא לר"נ חזי מר האי מרבין דאתא ממערבא¹¹⁶) ואמר בעו

במערבא גזרו שניות בגרים או לא וכו'; שם קיז סע"א: אמר רב אחא בר עויא בעו

(כ"מ: בען) במערבא חמותה הבאה לאחר מיכן מהו וכו'; תמורה כא א: אמר רבא בר

רב עזא¹¹⁷) בען במערבא המטיל מום בתמורת בכור ומעשר מהו וכו' א"ל אביי ותיבעי

לך המטיל בתשיעי של מעשר וכו'. רב נחמן בר יצחק מתני לה הכי א"ר אחא בריה

110) בכ"מ ורי"ף: אמרי, כ"י א"פ וראשונים: אמרינן.

111) כנוי כל כ"י ורי"ף ורא"ש, דפו': עולא.

112) כנוי קטע רומי, תרביץ ש"י, 65-64. 113) כנוי הקטע וכהגהת גליון אפרים.

114) = אילא, הילא, בירוש', ובחדאי בשם ר"א אמרה, כרגיל בכ"מ בירוש'.

115) מרבא לרב אשי, צ"ל מ"ר, אבא, ילקוט ישעיה ר' ש"ד וכ"י רומי.

116) צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר, ברכות סו א (רבינא לרבא); חולין נא א (רב ספרא לאב"י, ואמר רב עזירא שמני).

117) ש"מ: רב אחא בר רב עזיא, מ: רב אחא בר עוא, ית"א ע' יצחק בר סבורן: רב אחא בר רב עזיא, מרב אחא" גם יוחסין 109.

דרב עזא¹¹⁸) בעז במערבא המטיל מום בתשיעי של מעשר מהו א"ל אביי ותיבעי לך המטיל מום בתמורת בכור וכו'.
 וכולם אינם בירוש'.

ואולם "הווי בה במערבא" — שבת קלד ב: כי אתא רב דימי א"ר אלעזר הלכה כר"א בן עזריה. הווי בה במערבא הרחצת כל גופו או הרחצת מילה, אמר להו ההוא מרבנן ור' יעקב שמיה מסתברא הרחצת כל גופו דאי ס"ד הרחצת מילה מי גרע מחמין ע"ג מכה דאמר רב אין מונעין חמין ושמן מע"ג מכה בשבת. מתקיף לה רב יוסף ולא שני לך וכו' מתקיף לה רב דימי וכו'. כי אתא רבין אמר ר' אבהו א"ר אלעזר וכו' הלכה כר"א ע בין בחמין וכו' בין הרחצת כל גופו בין הרחצת מילה וכו'.

בירוש' שם, פ"ט, יב ע"א (ופי"ט, יז סע"א): אנן תנינן מרחיצין את הקטן וכו'. אמר ר' יוסה על כורחך את אמר מרחיצין את הקטן. תני שמואל לעולם אין מונעין לא שמן ולא חמין מעל גבי מכה בשבת. אמר רבי יוסה כל שעה היה רבי זעירא רבי אמר לי תני מתניתך ולא עוד אלא שמזלפין חמין ע"ג מכה בשבת. אם אימר את שמרחיצין את המילה מה בין מכתו של גדול למכתו של קטן. רבי אבהו בשם ר' אלעזר הלכה כרבי אלעזר בן עזריה.

ח. מחכו עלה במערבא¹¹⁹)

בסנהד' יז ב אמרו: שלחו מתם ר' יוסי בר חנינא, מחכו עלה במערבא ר' אלעזר. והא שלחו מתם לדברי ר' יוסי בר חנינא (סנהד' לד א), אלא איפוך שלחו מתם רבי אלעזר מחכו עלה במערבא ר' יוסי בר חנינא.

אבל כבר הקשו התוס' מנזיר מב א, דמחכו עלה במערבא על דריב"ח. אמנם כמו שנראה נוסח שלנו, נוסח הצרפתים בנזיר, משובש שם, אבל מביצה יד א, שבועות כו א בהקבלה לירוש', יוצא ברור שהמחייך הוא בכמה מקומות באמת ר' אלעזר, אבל ישנם גם אחרים (גם ריב"ח):

1) ביצה יג סע"א: כיצד מנפח¹²⁰) אמר רב אדא בר אבהו אמר רב מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה, מחכו עלה במערבא כיון דמשני אפילו בכולה ידא נמי, אלא א"ר אלעזר מנפח בידו אחת ובכל כחו.

ירוש' מעשרות פ"ד, נא ע"ב: הונא בר חנינא ורב תחליפא בר אימי הוון יתיבין קומי רבי לעזר. וכו'. והויק (= "והויין") ליה עד קישרי אצבעתיה והוון סבין מיניה¹²¹) והפך אפוי לכותלא (כ"ר, לקטליה)¹²²) וחוי לון מלא שיעלון (כ"ר: שועלה). היינו חוכא! 2) נזיר מב א: אמר מר¹²³) וכולם שגילחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו ולא כלום. אמר רב אחא (בריה דרב איקא) זאת אומרת רובו ככולו מדאורייתא, ממאי

118) נראה שצ"ל בכולם: עוא, עויא, עי תתוא, 129; ב"ב נו א: יתיב רב אחא בר עויא קמיה דר' אסי ויתיב וקאמר משמיה דר' יוסי ב"ח, וכן בקידושין פא ב — כ"מ: רב אחא בר רב עוא אמר רב אסי (וצ"ל: רבי אסי), ולא כהיימאן שם, 105.

119) עי צורי, ריב"ח, 51.

120) אמתני' דמעשרות ס"ד מ"ה, "המולל מלילות של חסין מנפח" וכו', קאי, ולא כרש"י.

121) "הונא ורב תחליפא היו זקנים ממנו ולא רצה לביישם".

122) *κοτὴν ἡολή* "die hohle Hand"! [בויק' ס"ד מתרגמים בו השבעים "לוג"].

123) נגעים פ"ד מ"ד — הובא לעיל מ"א.

מדגלי רחמנא גבי נזיר ביום השביעי יגלחנו הכא הוא עד דאיכא כולו וכו'. מתקיף לה רבי יוסי ברבי חנינא האי ("ביום השביעי יגלחנו") בנזיר טמא כתיב. מחכו עליה במערבא מכדי נזיר טמא דבתער מנלן¹²⁴) מנזיר טהור לית נזיר טהור וליליף מנזיר טמא מה טמא כי שייר שתי שערות ולא כלום עבד וכו'. וזה כדברי התוס', בניגוד לסנהדרין.

אבל הנוסח הספרדי בסוגיא זו הובא במאירי: הגירסא המדויקת כך היא אמר מר וכו' אמר רב (צ"ל: רבי) אחא לא שנו אלא בנזיר טמא אבל בטהור לא מדגלי רחמנא בטמא יגלחנו ("ר"ל כולו") אלמא בטהור רובו ככולו, מחכו עליה במערבא טמא דבתער מנלן דיליף מטהור ליליף נמי טהור מטמא לשייר שתי שערות ותו לא מידי ("ובתוספות וכן בפירוש גדולי הרבנים נסחאות שלא מצאנום בספרים שלנו"). ואמנם כך הוא בירוש' נזיר פ"ו, נה סע"א: תמן תנינן שלשה מגלחין וכו' לא עשו כלום. אמר רבי אלעזר מתניתא בנזיר טמא אבל בנזיר טהור כיון שגילח רוב ראשו אפילו שלא בתער יצא. רבי אמי כהדא [ד]רבי אלעזר, רבי עזריה¹²⁵) בעי כל עצמו אינו קרוי תער אלא בנזיר טהור תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימים. הא אם השלים צריך תער. דילמא לא אתאמרת אלא בנזיר טמא בשתי שערות (וכמו שמסר ר' אחא בבבלי). וכו'.

וודאי שדברי ר' אחא שבבבלי משם ר' אלעזר נאמרו, שכן הוא רגיל למסור בשם ר"א: בבלי מגילה יח א וכמה פעמים בירוש'.

"מחכו עליה במערבא" כאן הוא "בעי" של הירוש', והיא נשאלה על דברי ר' אלעזר. "מחכו" וכו' הוא אפוא כאן — ר' עזריה (עזרה, עזרא) תלמידו של ר' מנא (שהיה בדור שני לר' אחא חברו של ר' יונה אביו).

א"כ אף "מחכו עליה במערבא" כ"שלחו מתם", אינו מסוים לדור אחד (ועי' להלן). ואשר ל"שלחו מתם" בסנהד' לד א, הרי "שלחו מתם" בכל הדורות, עי' ברכות סד א (בימי רבה ורב יוסף) וחילין נט ב (בימי רב שמואל בריה דר' אבהו הסבורא) ועי' חולין עו ב, שלחו מתם — הדר שלחו — הדר שלחו¹²⁶) (ומש"כ בתרביץ ש"ב, 310)¹²⁷). אלא ש"הרשימה שבסנהד' שם מכוונת לזמן ידוע ותלמוד ידוע.

3) ב"ק קב ב: תני(א) חדא ("הנותן מעות לשלוחו ליקח לו חטין ולקח מהם שעורים") אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו ותני חדא ("אידך", עי' ד"ס) אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לאמצע. אמר ר' יוחנן ל"ק הא ר"מ ("קמיתא ר"מ") והא ר' יהודה, הא ר"מ דאמר שינוי קונה וכו'. מתקיף לה ר' אלעזר וכו' אלא א"ר אלעזר הא והא ר"מ ול"ק כאן לאכילה כאן לסחורה ("לסחורה בכל מידי דאיכא רווחא: ניחא ליה וכי הותירו לאו שינוי הוא"). מחכו עליה במערבא לר' יוחנן אליבא דר' יהודה ("דמוקים ברייתא ב' כר' יהודה") וכי מי הודיעו לבעל חטין שיקנה חטין לבעל מעות ("ולמה הוא

124) כ"מ ליתא וכן תוס'.

125) כ"ה ביהו"א כ"י ע' ר' יוסי בן חנינא, ח"ג 165, כ"ל וד"ו: בן עזריה.

126) ית"א סוף ע' מר זוטרא רבה; אלא דקשיא לי כי מצינו שלחו מתם בדברי אמוראים אחרונים ואפילו באותן שהיו אחרי רב אשי כדאיתא באילו טריפות וכו'.

127) "שלחו מתם" בגטין כ ע"א הוא כנראה — ר' אלעזר שבידוש' קידושין פ"א, נה ע"ג, אלא שהמחלוקת מוחלפת.

חולק עמו"). מתקיף לה רב שמואל בר ססרטי אי הכי אפילו חטין וחטין נמי לא. אמר ר' אבהו שאני חטין וחטין דשליחותיה קא עביד וכו'. אבל בבב"מ קיז ב אמרו: אמר רבי יוחנן בשלשה מקומות שנה לנו ר' יהודה אסור לאדם שיהנה מממון חבירו, חדא וכו' אידך מה היא דתנן לצבוע לו אדום וכו'. אמאי דילמא וכו'. לצבוע לו אדום וצבעו שחור משום דקא משני וכו'. הרי שר' יוחנן אינו מפרש משנת ב"ק משום שינוי. ואמנם בירוש' ב"ק פ"ט, ז' ע"א: תני הנותן מעות וכו' אם הותירו הותירו לו. ותני חורן אם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לשניהן [מן דמר אם פחתו פחתו לו אם הותירו הותירו לו דר"מ¹²⁸], מ"ט דר"מ שלא נתכוון המוכר לזכות אלא ללוקח. [מאן דמר¹²⁹] אם פחתו פחתו לו אם הותירו הותירו לאמצע דר' ⁽¹³⁰⁾ יהודה⁽¹³¹⁾. מאי טעמא דר' יודן שלא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות. ולמה (אין)⁽¹³²⁾ חולק עמו שאסור ליהנות מחבירו⁽¹³³⁾, (כדברי ר' יוחנן בב"מ). מעתה (לר' מאיר) אפ"ל⁽¹³²⁾ אמר לו ליקח לו חטים ולקח לו חטים לא נתכוון המוכר לזכות אלא לבעל המעות ובשעה שאמר לו ליקח חטים ולקח לו שעורים לא נתכוון מוכר לזכות אלא ללוקח וקיסמה (כצ"ל)⁽¹³⁴⁾ בדיה (וקסמים בידיו). א"ר נסא (מעין תירוץ של ר' אבהו שבבבלי) בשעה שקיים שליחותו (לא)⁽¹³⁵⁾ נתכוון המוכר לזכות לבעל המעות, לא קיים שליחותו נתכוון לזכות ללוקח. ולמה חולק עמו (לר' יהודה). אמ' (אמר), אור"ז הואיל ובאת לו הנייה מתחת ידו אף הוא חולק עמו. (ע"י מעותיו של זה וע"י רגליו של זה) בדמאי, והסוגיא מוחלפת מדמאי פ"ו, כה ע"ד) וכו'. והיינו חוכא.

4) שבועות כו א: על העלם שבועה הוא חייב ואינו חייב על העלם חפץ. מחכו עלה במערבא בשלמא שבועה (העלם שבועה) משכחת לה בלא חפץ כגון דאמר שבועה שלא אוכל פת חטין וכסבור שאוכל קאמר דשבועתיה אינשי חפצא דכיר אלא חפץ בלא שבועה היכי דמי כגון דאמר שבועה שלא אוכל פת חטין וכסבור של שעורין קאמר דשבועתיה דכיר ליה חפצא אינשי כיון דחפצא אינשי ליה (כצ"ל) היינו העלם שבועה אלא אמר רבי אלעזר דא ודא אחת היא (והו אינה משנה).

בירוש' פ"ג, לד ע"ג: על העלם שבועה הוא חייב ואינו חייב על העלם חפץ. ותן העלם חפץ על העלם שבועה ויהא חייב. ואין קיני תן⁽¹³⁶⁾ העלם טומאה על העלם מקדש ויהא חייב שתיים וכו'.

סובר הירוש' שא"א לחפץ בלא שבועה.

5) שבועות לד ב: ר"ש אימר חייב כאן וחייב בפקדון וכו' (ויעוד ק"ו מה פקדון שעשה בו נשים כאנשים וכו' מה לפקדון שכן לא עשה בו מושבע כנשבע) וכו', ברייתא דלעיל

(128) בא"ז: ד"ר ר"מ.

(129) בא"ז: דמ"ר.

(130) בא"ז: ד"ר.

(131) אור"ז ב"ק סי' ת"ג.

(132) ע"י גוע"י.

(133) בא"ז ליתא "ולמה" וכו'.

(134) גוע"י, וע"י "לדוד צבי", 61.

(135) ליתא בעיטור, וע"י "מתיבות" 61; בא"ז: לא נתכוון — אלא שבעל המעות לא קיים שליחותו

לא נתכוון המוכר לזכות אלא ללוקח.

(136) כצ"ל, גוע"י.

לג ב—לד א). מחכו עלה במערבא, מאי חוכא דקתני מה לפקדון שכן לא עשה בו מושבע כנשבע וכו' מכדי מושבע מפי עצמו בעדות לר"ש מנא ליה וכו' אלא חוכא אמזיד כשווג וכו' אמר (להו) רב חגא¹³⁷ ומאי חוכא וכו' אלא מאי חוכא כי אתא ר"פ ור"ה בריה דרב יהושע מבי רב אמרי היינו חוכא מכדי ר"ש וכו'.
בירוש' פ"ד, לה ע"ג-ע"ד, לא הביאו מן הברייתא אלא עד 'ועוד ק"ו'.

6 זבחים טו א: איתמר אמר עולא א"ר יוחנן הולכה שלא ברגל פסולה וכו'. איתמר הולכה שלא ברגל מחלוקת ר"ש ורבנן ('לר"ש שאין מחשבה פוסלת בהילוך כשרה'). בהולכה רבתי (ש"שחט רחוק מן המזבח) דכ"ע לא פליגי דפסולה כי פליגי בהולכה זוטרת. מחכו עלה במערבא אלא חטאת העוף ('שעיקר עבודתה היא הזאת דמה והולכה זוטרת היא') דפסולה בה מחשבה לר"ש היכי משכחת לה וכו' כי אתא ר"פ ור"ה וכו' אמרי היינו חוכא, וכו'.

ועי' ירוש' יומא פ"ה, מב ע"ב: אמר רבי בא וכו' שנייא היא הילוך בור ושנייא היא הילוך מאילין.

7 סנהד' קט א: מאי עבוד ('דור הפלגה') אמרי דבי ר' שילא [אמרו]¹³⁸ נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיזובו מימיו. מחכו עלה במערבא א"כ ליבנו אחד (ב)טורא¹³⁹. (אלא) א"ר ירמיה ב"ר אלעזר נחלקו לג' כיתות אחת אומרת נעלה ונשב שם וכו'. ועי' ב"ר פל"ח ד.

— בעירובין מח א, מחיך עלה ר' יוסי ב"ר חנינא (על 'תני ר"ח', שם מז ב, 'חרם שבין תחומי שבת צריך מחיצה של ברזל להפסיק'), מאי טעמא קא מחיך וכו'.

בירוש' ביצה פ"ה, סג סע"ב: באר שבין שני תחומין רבי יוחנן אמר עושין לה מחיצה של ברזל. רבי יוסי בן חנינה אמר אפי' מחיצה של קנים וכו'.

ט. "במערבא מתנו", סידור הסוגיא ע"פ מערבאי

1 ברכות ב ע"ב: במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיעא להו ובעו לה מיבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא וכו' והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים וכו'.
וליתא בירוש'.

2 יומא סט ב, ירוש' ברכות פ"ז, יא ע"ג (מגילה ספ"ג, עד ע"ג):

137 דפו"י וכי"י, ד"ח: הונא.

138 [כל כי"י אה"ת ע"י ויל.].

139 [כ"י פי וק. אה"ת: אאידך טורא, כ"י: יתה בטורא].

גידול אמר¹⁴³) בשם המפורש רב מתנה
אמר גידלו בברכה. רבי סימון בשם ריב"ל
למה נקרו אנשי כנה"ג שהחזירו הגדולה
ליושנה. אמר רבי פנחס משה התקין
וכו' ירמיה אמר וכו' דניאל אמר וכו' וכיון
שעמדו אכנה"ג החזירו וכו'. אמר רבי
יצחק בן אלעזר יודעין הן הנביאים
שאלוהן אמיית ואינן מחגיפין לו.

במערבא מתנו הכי (רב)¹⁴⁰
גידל אמר גדול שגדלו בשם המפורש ורב
מתנא אמר האל הגדול הגבור והנורא והא
דרב מתנא נטיא¹⁴¹) לדרבי יהושע
בן לוי דאריב"ל למה נקרא שמן אנשי
כנה"ג שהחזירו עטרה ליושנה, אתא משה
אמר האל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה
וכו' לא אמר נורא, אתא דניאל וכו' לא
אמר גבור, אתו אינהו ואמרו וכו'. ורבנן

היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה א"ר [יצחק בר']¹⁴² אלעזר מתוך
שיודעין בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כיובו בו.

הסתם שבבבלי "אתא משה" וכו', הוא — ר' פנחס בירוש'; השאר כבירוש', אלא
שבירוש' אין אצלנו המשפטים המקשרים: והא דרב מתנא נטיא לדרבי"ל, ורבנן היכי
עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה. ר' פנחס ור"י בן אלעזר שניהם רבותיו של ר' מנא.
זהו ממש ציטוט מתלמודה של א"י, ואעפ"כ ישנם שינויים ביניהם.

3) סוכה לו סע"ב (מנחות סב א): [אמר ר' חייא בר אבא]¹⁴⁴ א"ר יוחנן מוליך ומביא
למי שהרוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו הכי
אמר רב חמא בר עוקבא א"ר יוסי ברבי חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה
ומוריד כדי לעצור טללים רעים. אמר ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר
זבידא¹⁴⁵) זאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא
ועוצרת רוחות וכו'.

בפסיקתא דר"כ פיס' העומר (ע"ב) ופסיק' פ"ח סי' ד: כיצד היה מניף רב חמא
בר עוקבא בשם ריב"ל אמר מוליך ומביא לבטל רוחות קשות, מעלה ומוריד לבטל
טללים רעים. ר' סימון בשם ריב"ל אמר מוליך ומביא למי שהעולם שלו מעלה ומוריד למי
שהעליונים והתחתונים שלו¹⁴⁶).

דברי ר' יוסי ב"ר בון אינם במקורות א"י.

4) זבחים נה ב: איתמר נמי אמר רב חמא בר עוקבא¹⁴⁷) אמר ריב"ל שלמים ששחטן

140) ליתא בר"ח. [וכך היה הנוסח גם בכ"י מ"ב: במערבא אמרי גדול, ונשמט "גידל אמר".]

141) ר"ח ופי' ר"א וכ"י מ"ב, כ"י מ: נטייה, דפו': מטיא, כ"י א"פ: מטיא.

142) כנו' כ"י מ"ב ע"י וילי, כ"י מ: א"ר יצחק א"ר (!) אלעזר.

143) כ"ה בכ"ל, בשרי"ר ובמגילה.

144) [כ"י וגאונים וראשונים ומנחות].

145) [כ"י מ"ב, כ"י מ: זבדא, דפו': זבילא, ועי' ד"ס]. מנח' לי' "ואיתימא וכו'".

146) בויק"ר פ"ח ה' משושב והפוך, ובכ"י מינכן חסר מן "אמר מוליך ומביא" עד "ר' יוחנן וריש
לקיש", ולפניו הובאה המחלוקת בשם ר' יהודה ור' נחמיה: כיצד היה מניפו ר' יהודה ור' נחמיה
ר' יהודה אמ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא למי שהעולם כולו שלו, מעלה ומוריד למי
שהעליונים והתחתונים שלו. ר' נחמיה אמ' מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא בשביל לבטל את
הרוחות הקשות מעלה ומוריד כדי לבטל טללים רעים. ר' חמא ב"ר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא,
והשאר חסר.

147) כנו' כ"י ר' א, וכרגיל, כ"י מ ור' ב': רב עוקבא בר חמא, דפו': מר עוקבא בר חמא.

קודם שיפתחו דלתות ההיכל פסולין וכו' במערבא מתני אמר ר' יעקב בר אבא
אמר ר' אסי (148) שלמים ששחטן וכו'.

(5) חילין סח א"ב, («הוציא העובר את ידו והחזירו מותר») אמר רב יהודה אמר רב
ואבר עצמו אסור וכו'. עולא א"ר יוחנן ואבר עצמו מותר, וכו'. במערבא מתנו הכי
רב אמר יש לידה לאברים («אבר שיצא הרי האבר כילוד») ורבי יוחנן אמר אין לידה
לאברים. מאי בינייהו («בין לישנא דמערבא ללישנא קמא») א"ב למיסר מיעוט אבר שבפנים.
אלא שוודאי שכמה וכמה סוגיות ירושלמיות נמסרו בבבלי כצורתן (בהוספות של
הבבליים) וכל שונן, בלא כל ציון (149):

(6) זבחים ח ע"ב—ט ע"א: ת"ר פסח בזמנו וכו' ובשאר ימות השנה לשמו פסול שלא
לשמו כשר; מנה"מ אמר אבוב דשמואל א"ק ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים, דבר הבא
מן הצאן יהא לזבח שלמים. אימא שלמים אין מידי אחרינא («שחטו לשם עולה») לא.
אמר רבי אילא א"ר יוחנן לזבח לרבית כל זבח. וכו'. אימא לכל דשחט ליה להוי
כוותיה («אם לשלמים שלמים ואם לחטאת חטאת»). א"ר אבין דוחין קדשים הנאכלים
(«פסח») אצל קדשים הנאכלין ואין דוחין קדשים הנאכלין אצל קדשים שאינן נאכלין («אטו
חטאת ואשם מי לא מיתאכלי אלא דוחין קדשים הנאכלין לכל אדם אצל קדשים
הנאכלין לכל אדם וכו'). רבי יוסי ברבי אבין אמר דוחין קדשים קלים אצל
קדשים קלים ואין דוחין קדשים קלים אצל קדשי קדשים. («מתקיף לה רב יצחק בר'
סברון (150) אימא שחיטה לשם מעשר וכו') מתקיף לה רבי ימר בריה דרב
הילל וממאי דבמותר פסח כתיב דילמא במותר אשם כתיב (אמר רבא) (151) א"ק ואם
מן הצאן קרבנו לזבח שלמים דבר השהו בכל צאן («בכבשים ועזים כגון פסח»), מתקיף
לה ר' אבין ברחייה ואיתימא ר' אבין ברהנא בכל אתר את אמר (ת) (152)
מן להוציא וכאן מן לרבית אמר ר' מני הכא נמי מן להוציא דלא אתי בן שתי
שנים ולא אתי בנקבה (מתקיף לה רב חנא בגדתא וכו').

כל סוגיא זו כולה (חוץ מדברי אמוראי בבלי האחרונים שהוסיף הבבלי) ישנה
בירוש' פסח' פ"ה, לב ע"א ושקלים פ"ב, מו ע"ד: אמר ר' יוחנן על דא אמר לי
(«עלי») (153) אבא בר אבא דאינון אמרין מניין שהפסח משתנה לשם שלמים ת"ל ואם
מן הצאן קרבנו לזבח שלמים כל שהוא מן הצאן בא שלמים. התיבון הרי עילה (מן) (154),
דבר שאינו בא אלא מן הצאן יצאה עולה שהיא באה אפילו מן הבקר. התיבון הרי אשם.
אמר ר' בון ברהנא מן הצאן דבר הבא מכל הצאן יצא אשם שאינו בא אלא מן
האילים בלבד. דכל אתר את אמר מן לרבית והכא את אמר מן למעט (155),
א"ר מנא מיעטו (כלומר מיעט אשם) שאינו בא אלא מן האילים בלבד.
התיבון והכתיב אם מן הצאן קרבנו מן הכבשים או מן העזים לעולה. מעתה מותר הפסח

(148) כ"ה בכ"י ר' א', וכוה להלן קטן ב. דפו': אשי.

(149) ועי' דורות הראשונים, ח"ג, 130.

(150) כנוסח כ"י ר' ושמ"ק ויתו"א בערכו, כ"י מ' וד"י: סברין, ד"ח: סברין.

(151) אמר רבא, ליתא כ"י מ' ור', ונכון שכן סתם הוא בירוש'.

(152) אמר, כ"י מ' ור' ורש"י.

(153) עלי, בשקלים בד"ו (דעלי), בכ"י ל ושרי"ר שם: דא עלי, כ"י מ': עליל, וכן יתו"א ע' ימר.

(154) מיותר בט"ס וליתא בשקלים.

(155) כ"ה גם בשקלים בכ"י ל שם וכ"י מ' ויתו"א, ויתו"א הגיה והפך מדעתו.

(אין) ¹⁵⁶ בא עולה. א"ר אבון משנין דבר שהוא לאכילה בדבר שהוא לאכילה ואין משנין דבר שהוא לאכילה בדבר שאינו לאכילה. א"ר יוסי בי רבי בון משנין קדשים קלין לשם קדשים קלין ואין משנין קדשים קלין לשם קדשי קדשים. א"ר יוחנן על דאמר ("דא עליל" ¹⁵⁷) ר' חנינה דאינון ¹⁵⁸ אמרין אין הפסח משתנה לשם שלמים אלא אם כן שחטו לשם שלמים. ואני אומר אפילו לשם עולה. אמר ר' לא טעמא דר' יוחנן ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים כל שהוא זבח בא שלמים.

התיבון הרי אשם וכו', שבירוש' — מובא בבבלי בשם "רב יימר בריה דרב הילל" (שנוכר בבבלי רק כאן) ותשובת ר' בון בר כהנא שבירוש', היא בבבלי סתם ¹⁵⁹, ושאלת "בכל אתר את אמר" וכו' הסתמית בירוש', היא בבבלי בשם ר' אבין בר כהנא — או "ר' אבין בר חייא" — שחסר בבבלי לעיל. ודברי ר' מני פירשו בבבלי על פסח: דלא אתי בן שתי שנים וכו', אבל בירוש' הם מפורשים על אשם.

הביאו אפוא את כל הסוגיא לבבל, אלא שנפלו בה חילופים, וגם הרחיבוה. וכיו"ב סוגיית אמוראי א"י בזבחים עה ב (על בעיא של רמי בר חמא באית תשובות של אמוראי א"י: אמר ר' יוסי בר זבידא ת"ש וכו' רב הונא ור' חזקיה תלמידי ר' ירמיה אמרי וכו' מתקיף לה ר' יוסי בר אבין וכו'). ובכלל מרובים אמוראי א"י מאוחרים בזבחים. ^{6a} ואף סוגיא שלהלן עיקרה סוגיא ירושלמית (אף שנכנסו בה דברי בבליים), אבל אף בה חילופים:

כתובות נה א—נו א: איתמר רב ור' נתן (יונתן) חד אמר הלכה כראב"ע וחד אמר אין הלכה כראב"ע, תסתיים דר' נתן הוא דאמר הלכה כראב"ע דשמעינן ליה לר' נתן דאזיל בתר אומדנא דאמר ר' נתן ¹⁶⁰ וכו'. (ורב לא אזיל בתר אומדנא והא איתמר וכו'). יתיב ר' חנינא קמיה דר' ינאי וקאמר הלכה כראב"ע אמר ליה פוק קרי קראך לברא אין הלכה כראב"ע, אמר ר' יצחק בר אבדימי משום רבינו ("רבי") הלכה כראב"ע, (אמר רב נחמן אמר שמואל הלכה וכו' ואע"ג דלט ר"נ וכו' אפילו הכי הלכה כראב"ע) והלכה למעשה כראב"ע (רש"י, "הש"ס קא פסיק שכך נמנו וגמרו בני הישיבה").

ירוש' שם פ"ה, כט סע"ג רע"ד: רבי יעקב בר אחא רבי אלכסא בשם חזקיה הלכה כראב"ע וכו'. ר' חנניה אמר הלכה כראב"ע. א"ר אבבי (צ"ל: ינאי) אמרו לר' חנניה צא וקרא, ר' יונה ר' זעירא בשם רבי יונתן אמר הלכה כראב"ע. רבי יוסה רבי זעירא בשם רבי יונתן אמר אין הלכה כראב"ע. אמר רבי יוסי (יונה?) סימן היה לן דחזקיה ורבי יונתן שניהן אמרו דבר אחד דתני וכו' ומר רבי יעקב בר אחא הלכה כראב"ע. והיא דראב"ע והיא דר"ש בן מנסיא ומר רבי ינאי אמר[ו] לרבי חנינה צא וקרא (כצ"ל) ואמר רבי יוסי רבי (כצ"ל) זעירא בשם רבי יונתן אין הלכה כראב"ע. וכן נפק עובדא כרבי לעזר בן עזריה.

"והלכה למעשה" וכו', לא נמצא בבבלי בשום מקום כסיום הסוגיא, וכאן בא עוד אחרי

156) מיותר וליתא בשקלים.

157) כלעיל בהערה 153.

158) כ"ה בשקלים; כאן: דאתון.

159) ע"ה 151.

160) בחולין עה ב וכן במנחות ל סע"ב בכ"י ר' א', תוס' מנח' שם: "ברוב ספרים גרס ר' יונתן,

ולא ר' יוחנן, כאן ובפרק בהמה המקשה ובפ' אע"פ וכן מוכח שם בפ' אע"פ דמייתי לה אפלוגתא דרב ור' יונתן".

פסק-הלכה בבלי, "ואע"ג דלט וכו' הלכה כראב"ע"; אלא שזהו סיום הסוגיא הירושלמית: והלכה למעשה = וכן נפק עובדא, או: לעובדא. הרגיל בירוש'.

ענין שלם ושורת אמוראים אחרונים הובא גם במ"ק.

(7) מ"ק כ"ע"ב: אמר ר' יוסי בר אבין שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד. תני רבי אדא דמן קסרי קמיה דרבי יוחנן שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה [עולה לו] ואינו¹⁶¹ נוהג אלא יום אחד. [בעי ר' אדא דמן קסרי]¹⁶² קורע או אינו קורע. ר' מני אמר אינו קורע רבי חנינא אמר קורע. א"ל רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע, היינו דליכא¹⁶³ אבילות אלא לדידך דאמרת קורע, קריעה בלא שבעה מי איכא. ולא והתני איסי אבוי דר' זירא ואמרי לה¹⁶⁴ וכו' מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע. לאחר שבעה אינו קורע. ועני רבי זירא בתריה בד"א בחמשה מתי מצוה אבל על אביו ועל אמו קורע והולך. [א"ל]¹⁶⁵ כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו. וכל זה בירוש' מ"ק פ"ג, פב סע"ג:

הרי ששמע שמת לו מת ברגל לא הספיקו ימי הרגל לצאת עד ששלמו לו שלשים חברי יא אמרי מכיון ששמע בתוך שלשים מונה שבעה לאחר שלשים. אמר לון רבי יוסי מכיון ששמע בשעה שאינו יכול להתאבל כמי ששמע לאחר שלשים ואין לו אלא יום אחד בלבד. רבי אידי דקסרין בשם רבי יוחנן באת לו שמועה קרובה בשבת קורע למחר ומתאבל ("הך גירסא פליגא אדידן דבדידן גריס ואינו נוהג אלא יום אחד", מהר"מ שמחות סי' לב ושיטה על מ"ק" שם). א"ר חניניה אינו מתאבל ("כלומר אבל קורע", שם ושם). א"ל רבי מנא ויש קריעה בלא איבול. שכן ("שינויא הוא") על אביו ועל אמו אפילו לאחר כמה חייב לקרוע.

החליפו כרגיל¹⁶⁶ ר' יוסי בר זבדא (= ר' יוסי סתם בירוש') בר' יוסי בר אבין, ושינו גם דברי ר' אדא.

וחילופים בין בבלי לירושלמי ישנם אפילו בדברי אמוראי א"י האחרונים, כן למשל: (8) קידושין סב א"ב: בעא מיניה ר' אסי (כ"מ, א"מ) מר' יוחנן וכו' פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושים לכשיתלשו ונתלשו מהו א"ל כל שבידו לאו כמחוסר מעשה הוא איתביה האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר וכו' מתקיף לה ר' אבא בר ממל אלא מעתה הנותן פרוטה לשפחתו ואמר הרי את מקודשת לי לאחר שאש(ת)חרריך ה"נ דהו קדושין הכי השתא התם מעיקרא בהמה השתא¹⁶⁷ דעת אחרת ואלא הא דאמר ר' אושעיא הנותן פרוטה לאשתו וא"ל הרי את מקודשת לי לאחר שאגרשיך אינה מקודשת ה"נ לר' יוחנן דהו קדושין, נהי וכו'.

ובירוש' פ"ג סד ע"א: בעון קומי ר' יוחנן מה בינה לאומ' הרי זו תרומה על המחוברין הללו שיתלשו אמר לון תמן יש בידו לתלוש ברם הכא אין בידו לשחרר. ה"נ ר' פס

(161) [כ"מ ומ"ב (ושם: ואינה נוהגת, וכ"ה לעיל) רי"ף ורא"ש וסמ"ג]

(162) כתב"ד מינכן.

(163) [כ"י מינכן ומ"ב, דפו': דלא איכא.]

(164) ואמרי לה וכו' — ל"כ כ"מ ור"ח וסמ"ג; רמב"ן תוה"א ל"ב בשניהם "איסי".

(165) כ"י מינכן, וע"י ד"ס.

(166) ע"י לעיל עמ' 298.

(167) כ"י מינכן: הכי, וע"י רש"י.

הגע עצמך שהיתה שפחתו. אמר ר' בא בר ממל כשתשתחרר נתלית בדעת אחרת. דלמא ר' הושעיה רבא ור' יודן נשייא הוון יתבין אמרין נימא הדא מילה בקידושין האר לאשה הא ליך פרוטה זו שתקדשי לי לכשאגרשך מהו גזכון וקמון לון וכו'.

בבבלי הובאו אפוא דברי ר' פס (ר' אפס השני) בשם ר' אבא בר ממל, ודברי ר' בא בר ממל שבירוש' — סתם («הכי השתא»), אלא שבכ"י מ' כאן הנוסח: מתקיף לה רב פ' אלא וכו', וזה נשתבש בוודאי מן «ר' פס (אפס)», ונזכר גם ביומא סא א ובירוש' שם פ"ה מו ע"א: ר' הושעיה בשם ר' פס (והוא ר' הושעיא ב', חבריהון דרבנן). ו«הכי השתא» הם דברי ר' אבא בר ממל!

9) אלא שכך נחלפו אמנם דברי ר' אבא בר ממל בדברי אמורא אחר גם במקום אחר: שבועות מג א: ומאי שנא מנורה גדולה ומנורה קטנה מה שטענו לא הודה לו ומה שהודה לו לא טענו אי הכי בת עשר בת חמש נמי מה שטענו לא הודה לו ומה שהודה לו לא טענו. אמר רבי שמואל בר רב יצחק הכא במנורה של חוליות עסקינן דקמודה ליה מינה. אי הכי אורה נמי ניתני ולוקמי בדלייפי וכו' אלא א"ר אבא בר ממל שאני מנורה הואיל ויכול לגוררה ולהעמידה על חמש ליטריין.

בירוש' פ"ו לו ע"ב, א"ר חנינה זה אומר מנורה גדולה וזה או' מנורה קטנה חייב. דתנן (?) אין נשבעין אלא על דבר שבמדה ושבמשקל ושבמיניין. א"ר בא בר ממל תיפתר במנורה של חליות. וכו'.

ודברי ר' אבא בר ממל שבבבלי אינם בירוש'. ברור אפוא, שמסדרי הבבלי לא ראו את הירוש' שלנו ולא ידעו אותו, ושמדורא אחרת נמסרה להם בע"פ. שהרי אין אנו יודעים בכל מאמר ומאמר של אמוראי א"י את שם המביאו, וא"א לנו לברר, אם היה מטבריא או מצפורי או מקסריין או מלוד, המקומות הראשים של ישיבות א"י, ומכיון שבא"י עצמה היה הפרש והיו חילופים רבים מישיבה לישיבה (כאותם ההבדלים שבין הירוש' של ב"ר לירוש' שלנו ובין ירושלמי גזיקין לשאר הירושלמי, כאשר העירותי), הרי ברור שמאמר שנמסר בבבל ע"י אחד מבני הישיבות של לוד וצפורי וקסריין, יכול היה להמסר בטבריא, מקום חיבורו של הירושלמי שלנו, באופן אחר וסגנון אחר. — מכאן החילופים שבמאמרים אלה בין הבבלי והירושלמי.

ושינויים וחילופים כאלו וכאלו רגילים בין בבלי וירוש' לא במימרות אמוראים ראשונים ואחרונים כלכד, אלא אפילו באלו של אחרוני האחרונים, כמו:

10) תענית יח ב: אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה בחמישי וכו'. וכמה הויא התחלה, רבי 168) אחא אמר שלש רבי יוס 168) אמר אחת.

ובירוש' שם ספ"ב, סו ע"א: כמה היא התחלה ר' בא (בירוש' כ"י: אחא, מ"ש סוף פ"ב) אמר אחת ר' יוסה אמר שתיים.

ר' יוסי זה הוא ר' יוסי בר זבידא, חבירו של ר' יונה ור' אחא זה הוא ר' אחא «חברו» 169).

11) מנחות ע"ב, מאי («ואסורין בחדש», ועי' תוס') קודם לעומר. ר' יונה אמר

168) כ"ה בכ"י מ' וראשונים, ועי' רש"י ור"ן, וכן ביתר"א ע"ר יוסי.

169) תרומות פ"ב, מא ע"ד: ר' יונה ור' יוסי תרין אמרין וכו' אמר לון רבי אחא כן רבי אילא רבכון הוי בה, ברכות פ"א ב סע"ב: ר' יוסי ור' אחא הו יתבין וכו' אמר ר' יוסי לר' אחא וכו'.

קודם קצירת העומר רבי יוסי בר זבדא אמר קודם הבאת העומר (170). תנן וכו' אלא אי איתמר אסיפא איתמר אם השרישו קודם לעומר העומר מתירן רבי יונה אמר קודם הבאת העומר רבי יוסי בר זבדא אמר קודם קצירת העומר. ובירוש' חלה פ"א, נו ע"ג: (אם השרישו קודם לעומר) (171) ר' יונה אמר קודם להבאה. רבי יוסי אמר קודם לקצירה. אמר רבי יונה הבאה מתרת להבאה קצירה מתרת לקצירה. אמר רבי יוסי קצירה מתרת הבאה וקצירה. לפום כן רבי יוסי הוי (172) בה: קצר לרבים ונטמא חזר היחיד לאיסורו. רבי יונה אמר («אסיפא איתמר, אם השרישו קודם לעומר») קודם לקצירה רבי יוסי אמר קודם להבאה. אמר ר' יונה מילתיה דכהנא מסייעא לי. דכהנא אמר ואם תקריב מנחת בכורים לה'. זו ביכירה האחרת לא ביכירה, וכו'. ולא קודם לקצירה אנן קיימין. וכו'. אמר רבי יוסי מילתיה דרבי אבינא מסייעא לי וכו'.

המחלוקת הראשונה חוזרת על «ואסורין בחדש מלפני העומר», והשניה על הסיפא, ושניהם מוחלפים מן הבבלי (173).

וישנם חילופים התלויים בדיאלקט הארמי השונה מבבל לא"י («כההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל», נדרים סו ב), כך:

12 קידושין לא ב: ר' אסי וכו' אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל מהו לצאת מארץ לחו"ל א"ל אסור. לקראת אמא מהו א"ל איני יודע [אתרח] (איתרח) (174) פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום. אתא לקמיה דר' אלעזר א"ל חס ושלום דילמא מירתח רתח, א"ל מאי אמר לך, אמר ליה המקום יחזירך לשלום, א"ל ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך.

אבל בירוש' ברכות פ"ג, ו סע"א-רע"ב (ושביעית פ"ו, לו ע"ג ונזיר פ"ז, נו ע"א): ר' יסא שמע דאתת אימיה לבוצרה. אתא שאל לר' יוחנן מהו לצאת. א"ל וכו' אי משום כבוד אביו ואמו איני יודע. א"ר שמואל בר רב יצחק עוד היא צריכה [לר' יוחנן] אטרח (ר' יוחנן) עלוי (175) ומר אם גמרת לצאת תבא בשלום, וכו'. מארמית א"י «אטרח עלוי» נעשה בבבל «אתרח (איתרה) פורתא».

וכי"ב:

13 פסח' יג ב: פסולות וכו'. אמאי פסולות אמר רבי חנינא מתוך שהיו («שהן») מרובות נפסלות (בלינה) (176) דתניא אין מביאין תודה בחג המצות וכו' וכולי עלמא בשלשה עשר מייתי להו וכו' ומתוך שהן מרובות נפסלות (בלינה) (176). משום ר' ינאי אמרו כשירות

170 שם"ק מגיה ומהפך: ר' יוסי — ר' יונה, וכן להלן; אבל ר' יונה קודם תמיד לר' יוסי, רש"ס בפתיחה: ר' יונה אמר קודם הבאת העומר ר' יוסי בר זבדא אמר קודם קצירת העומר, בהתאם לירוש', אבל ההוס' שם גרסי כלפנינו.

171 פיסקא מוטעת, ע' רידב"ז.

172 כצ"ל, רידב"ז.

173 המפרשים רצו להשוות ביניהם ע"י הגהה!

174 כ"ה בנפ' ספרד, וכן בע"י: ארתח, רש"ל: ס"א איתרח, וכ"ה במיוחס לתוס' ר"י הזקן; כ"מ: אייתר הא [=איתרהא] פורת', וכי"ב נדה ל ע"ב: איתרה ארבעין יומין, ובערכין ט ע"א: מיתרא סיהרא, ר"ג: מיתרא, ערוך ע' תרה: מיתרהא, כ"מ: מיתרח, וע' ערוך שם: איתרה נתרה, מתרהנא, «רהא» בסורית: אנש דנסר וחסקא (כ"ב 1876).

175 בנויר ושבועית: עוד היא צריכה לר' יוחנן אטרח עלוי, וכ"ה בברכות בכ"ר ורש"ס.

176 «בלינה» ליתא בכ"מ ב', והוא העיקר כבירוש'.

ר' זירא וכי מה ענין ר' בנימין בר יפת אצל ר' חביא ר' חביא דייק וכו' ור' בנימין בר יפת לא דייק וכו'.

יא. תמן אמרין, רבנן דתמן

להיפך מוצאים אנו בירוש' כמה פעמים: תמן אמרין, "רבנן דתמן", ורובם של אותן הדברים שהובאו כך בירוש' — אינם בבבלי, או אינם כמו שהובאו בירוש'.

1. תמן אמרין.

(1) ברכות פ"א ע"ד: תמן אמרין לא יתחיל וכו' = רבנן דתמן, שם (לעיל עמ' 300).
(2) ברכות פ"ג ו ע"ג: תמן אמרין אפילו לשמוע דברי תורה אסור וכו' בשם ר' אלעזר כתחילה והיו נכונים ליום השלישי וכו' א"ר יעקב בר אחא ונהגין תמן כר' וכו' וכריב"ב בבבלי קריין.

בבבלי כא ב בשם ריב"ל: מנין לבעל קרי שאסור בד"ת וכו' (כב א) אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא וכו' כריב"ב בדברי תורה וכו' כי אתא זעירי אמר בטלוח לטבילותא וכו' כר' יהודה בן בתירא (אין דברי תורה מקבלין טומאה). (ועי' לעיל עמ' 298).
בירוש' נמסר אפוא בשם "תמן אמרין" ובטעמו של ר' אלעזר (שבא מבל) — מה שנמסר בבבלי בשם ריב"ל.

(3) ברכות פ"ו ע"ג: תמן אמרין כל הקודם למקרא קודם לברכה וכל הסמוך לארץ קודם לכל.

בבבלי מא א אמר לה רב יוסף ואיתימא ר' יצחק, אבל גם רב חסדא ידעה, שם.

(4) ברכות שם: תמן אמרין אפילו בירך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון והא תנינן בירך וכו' רב הונא וריב"ל [חד אמר] בהדין דשתי קונדיטון חרנה אמר בהדין דשתי חמר בתר בילני.

בבבלי מב ב: אמר רבה בר מרי אריב"ל ל"ש אלא בשבתות וי"ט ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ובשעת הזקת דם אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס.
(5) שביעית פ"ד, לה ע"א: שדה שניקוצה וכו'. תמן אמרין בשניטלו קוציה. ורבנן דהכא אמרין משחרש.

(6) שם ספ"ד לה ע"ג: מאימתי קטני ישראל חיינן ר"ח רובה ור"ש ברבי חד אמר משיוולד וכו' תמן אמרין [?] משימולו וכו' ורבנן דהכא אמרין משיוולדו וכו'. בסנהד' קי ע"ב: אתמר קטן מאימתי בא לעיה"ב ר' חייא וכו' איתמר רב הונא אמר משעה שנזרע וכו' רב נחמן בר יצחק אמר משעה שנימול וכו'.

(7) שבת פ"ב, ד ע"ג (מגילה פ"ב עג סע"ב): (תני ר' יוסי קומי ר' יוחנן וכו' א"ל ר' יוחנן ויש כ(א)ן זו) כל מחוייבי טבילות וכו' נידה שעבר זמנה טובלת בין וכו'. תמן אמרין אפילו עבר זמנה [לא] (אינה טובלת אלא בלילה) מפני חמותה ומפני כלתה (שלא ילמדו ממנה ויעשו כן אף בזמנה).

בבבלי נדה סז ב: אמר רב נדה בזמנה וכו' ר' יוחנן אמר בין בזמנה בין שלא וכו' משום סרך בתה ואף רב הדר ביה דאמר רב חייא בר אשי אמר רב נדה בין בזמנה וכו' אלא בלילה משום סרך בתה.

והחליפו אפוא בירוש' רב בר' יוחנן (ובמגילה מתחיל בברייתא "כל מחוייבי

טבילות וכו', ועיקר הברייתא עד „אלא בלילה“, ישנה גם בבבלי פסח' צ ע"ב. ונראה כי „נדה שעבר זמנה טובלת בין ביום ובין בלילה“ לא מן הברייתא הוא אלא מדברי ר' יוחנן).

8) שבת פ"ג ו ע"א: תמן אמרין חמה מותרת תולדת חמה אסורה. רבנן דהכא אמרין בין חמה בין תולדת חמה מותרת.

בבבלי שבת לט א: א"ר נחמן בחמה דכ"ע לא פליגי דשרי ותולדות האור כ"ע לא פליגי דאסור כי פליגי בתולדות החמה (סודר שהחם בחמה) מר סבר גורין תולדות החמה אטו תולדות האור ומר סבר לא גורין.
בירוש' אינו מבדיל בין תולדות חמה לתולדות האור.

9) שבת רפ"ד ו ע"ד: ותמן (פ"ב מ"ו) תנינן ספק חשיכה ספק לא חשיכה (וטומנין את החמין). הא אם חשיכה אסור לסמוך בהן. תמן אמרין מפני ביטול בית המדרש. אמר ר' בא מפני החשד, שאם אומר את לו שהוא מותר אף הוא אינו עושה אותן כל צורכו מבעוד יום וכו'.

בבבלי שבת לד סע"א: ואמר ר' בא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה גזירה שמא ירתיח וכו'.

10) שבת ספ"ט יב ע"ב: ציפורת כרמים וכו' תמן אמרין מאן דבעי ניפרוש מן דרך ארץ אכיל פלגא ושביק פלגא של שמאל אסור וכו' כיצד הוא עושה א"ר יוסי ב"ר בון יהב לה גז צלוחית דבש.

בבבלי צ ע"ב: אמר אביי ומשתכח וכו' ועבדי לה לחוכמא אכיל ליה לפלגא דימינא וכו' רמי לה בגובתא דנחשא וכו'.

11) שבת ספ"ז טז ע"ב: ר' כהן בשם רבנן דתמן (ע"י להלן) תינוק (נוטל אדם את בנו והאבן בידו) עשו אותו כאוכלין (וכדבי רבי ור' יוחנן בירוש' שם: [כלכלה] והאבן והאוכלין בתוכה, ובבבלי קמב א בשם ר' יוחנן, בכלכלה מלאה פירות). תמן אמרין עשו האבן ביד תינוק כקמיע מומחה ביד תינוק.
בבבלי שם ליתא.

12) סוכה פ"ג נג ע"ד: (עלתה חזוית על רובו) תמן אמרין רובו מצד אחד חוטמו כרובו לפסול.

בבבלי לה ב: אמר רב חסדא דבר זה רבינו הגדול אמרו וכו' ל"ש אלא במקום אחד וכו' (ורבא פריך עלה לתני לה אסיפא). אמר רבא ועל חוטמו ואפילו במשהו נמי פסול. בא"י ידעו אפוא דברי ר"ח ולא דברי רבא, שנסח את דבריו, ולעומת זה ידעו דברי רבא לענין „חוטמו“!

13) סוכה שם: ניטלה פיטמתו. תמן אמרין שושנתו. ר' יצחק בר חקלא אמר פיקא.

בבבלי לה ב: נטלה פטמתו תנא ר' יצחק בן אלעזר (=חקלא)¹⁹¹ נטלה בוכנתו.

ודברי „רבנן דתמן“ לא נזכרו בבבלי!

14) ביצה ספ"ב סא ע"ד (שבת פ"ה ז ע"ג): תמן אמרין שכינתו היתה.

בבבלי ביצה כג א (שבת נד ב): תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה וכו'.

191) פסח' קיג ב, וכנ"י כ"י והראשונים שם.

„תנא“ — ברייתא בבבלי (כמו שהעירותי במק"א) ¹⁹² ועי' כזה להלן ב"רבנן דתמן".
 (15) יבמות פ"ה ז ע"א: תמן אמרין דברי ר' נחמיה ביאה פסולה פוטרת וכו'.
 בבבלי קיא בו הא מני ר' נחמיה היא דאמר ביאה פסולה פוטרת וכו', ועי' שם נא ב.
 (16) יבמות פ"ב יב ע"ג: בסנדל שיש לו עקב. תמן אמרין כגון אילין קנסורס ¹⁹³
 ורבנן דהכא אמרין כגון אילין דידן.

(17) יבמות פ"ג יג ע"א (מו"ק פ"ג פב ע"א): תמן אמרין קרבת קדמנא
 ושלפת סיניה מעילוי ריגליה דימינא ורקת קדמנא רוק דמיתחזי על ארעא ואמרה ככה
 יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ¹⁹⁴. בסנהד' יט א: תני ¹⁹⁵ בראשונה היו
 כותבין שטרי חליצה במוטב פלו' ופלו' חליצה פלני' בת פלו' לפלו' בר פלוני (ליתא בתוס')
 דקרבת לקדמנא וכו' (כבתוס').

בבבלי יבמות לט בו מדאתקין רב יהודה בגיטא דחליצה איך פלונית בת פלוני
 א(י)קרבת ית פלוני יבמה קדמנא לבי דינא ואשתמודעניהו וכו' ושרת סיניה מעל רגלוהי
 וכו' דמתחזיא לבי דינא על ארעא ורב חייא בר אויא מסיים בה משמיה דרב יהודה ואקרינהו
 מה דכתיב בספר אורייתא דמשה. ונראה שרב יהודה עיבד את הנוסח הישן.

(18) יבמות פ"י י ע"ד (כתובות פ"ב כו ע"ב): אמר ר' יוחנן ותני כן שנים אומרים
 מת וכו' ואם נישאת לא תצא שנים אומרים נתגרשה וכו' לא תינשא ואם נישאת תצא. תמן
 אמרין לא שנייה היא מיתה היא גירושין (שנים אומרים נתגרשה ושנים אומרים לא
 נתגרשה) לא תינשא ואם נישאת לא תצא וכו'. על דעתיהון דרבנן דהכא מה בין מיתה
 מה בין גירושין וכו' רבי חייא בשם רבי יוחנן אמר הדעת מכרעת בעידי מיתה מאחר
 שאילו יבוא הוא מכחיש.

בבבלי כתובות כב ב: א"ר יוחנן וכו' מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא אמר אביי וכו'.
 רבא אמר לעולם וכו' וראה ר' יוחנן דבריו של ר' מנחם בר' יוסי בגירושין ולא ראה
 במיתה מאי טעמא מיתה אינה יכולה מכחשתו גירושין יכולה מכחשתו.

(19) כתובות רפ"ב כו סע"א: בהינומה. תמן [אמרין] נמנומא רבנן דהכא אמרין
 פוריומא (אפריון).

בבבלי יז בו מאי הינומא. סורחב בר פפא משמיה דזעירי אמר תנורא דאסא ¹⁹⁶ ר'
 יוחנן אמר קריתא דמנמנמה בה כלתא.

(20) כתובות פ"ז לא ע"ב: או שתהא ממלא ומערה לאשפות יוציא ויתן כתובה. תמן
 אמרין כגון מעשה ער. ורבנן דהכא אמרין דברים של בטלה.

בבבלי עב א: ותיעביד א"ר יהודה אמר שמואל שתמלא ונופצת (= כגון מעשה
 ער), במתניתא תנא שתמלא עשרה כדי מים וכו' א"ר יוחנן מפני שנראית כשוטה.

(21) סוטה פ"ה כ ע"ב: תמן אמרין שתי שאילות שאלן חגי הנביא וכו'.

בפסחים יז א: רבאמר אישתבוש כהני וכו', בשיניינים.

(22) סוטה פ"ז כא סע"ד: תמן אמרין עד בבל נאמר כאן הרחק וכו'.

[192] [אבל עי' מה שכתב בציון א' שבסוף „מבוא לנוסח המשנה“, עמ' 1291 ואילך.]

[193] קרי: קתורס κόθορνος [=סוג של נעלים גבוהות].

[194] במו"ק: דקרבת וכו' ושרת וכו'.

[195] תוס' יבמות פ"ב טו דפו' וכ"י ו'.

[196] פרסית tanwara, טורית תנורא θώραξ, אודא: נחתא דכריך הוא לגושמא ושר,

שרינא וכו', ובני סוריא השא קרין תנורא לנחתא חודרניא דעסיפן נשא ושר. [ועי' מ"ש בלשוננו
 כרך ט"ו עמ' 106.]

- (23) נדרים פ"ב לו ע"א: מהו כאימרה ר' יוחנן אמר כאימר תמידא תמן אמרין (י) כוולד (י) חטאת רשב"ל אמר כאילו של אברהם אבינו, ועי' ב"ר. בבבלי ליתא.
- (24) נדרים פ"ד לח רע"ד: מהו תמחוי החוזר תמן אמרין פיסגתא. רבנן דהכא אמרין תמחוי שיש בו לאכול ולשבוץ ולהותיר.
- בבבלי מא: א"ר יוסי בר' חנינא מן התמחוי החוזר לבעה"ב, כ"רבנן דהכא.
- (25) נדרים פ"ט מא ע"ג: תמן אמרין מן תבנא לא גבאי ומן גופיה גבאי. השוה "מיניה אפילו מגלימא דעל כתפיה" (ב"ק יא סע"ב וש"נ).
- (26) גטין פ"ה מז סע"ב: והוא שתהא אמת המים עוברת על גביו (= שמואל אליבא דרב, בבלי סע"ב). שמואל אמר אפילו מן הצד. תמן אמרין דרחיק וניחא למישתי קדים ליה[ן] דקריב וקשי למישתי.
- בבבלי שם מחלוקת רב ושמואל: בני נהרא רב אמר תתאי שתו מיא וכו' בדמיזל כ"ע לא פליגי (ר"ן: דעילאי שתו ברישא) וכו'. ורב הונא בר תחליפא מוסיף: "השתא דלא איתמר הילכתא וכו' כל דאלים גבר". ואולי זוהי דעתו של רב = "נהרא כפשטיה ליזיל" שבבבלי.
- (27) נזיר פ"ב נא סע"ד: איש מהו להתפיש לו נזירות בלשון אשה. תמן אמרין תא נזירה איעבר ("הרי נזיר עובר").
- (28) נזיר פ"ב נב ע"א: הפריש קרבנותיו ולא הספיק לגלח עד שנולד הבן תמן אמרין מגלח תגלחת אחת על שתייהן. ר' יוחנן אמר מגלח וחוזר ומגלח וכו'.
- (29) קידושין ס ע"ג, מי שלף. תמן אמרין רב ולוי חד אמר הקונה וחד אמר המקנה. בבבלי ב"מ מז א: במה קונין רב אמר בכליו של קונה וכו' ולוי אמר בכליו של מקנה וכו'.
- (30) ב"מ פ"ג ט רע"ב: תמן אמרין אילין עכברייא רשיעיא כד חמיין פירי סגיין קריין לחביריהון ואכלין עמהון. א"ר יוחנן אובדות הן וכו'.
- בבבלי ב"מ מ ע"א: תניא (197) אמרו לו לר' יוחנן [בן נורי] הרבה אובדות וכו'. וכטעמיה דר' יוחנן בירוש'. ועי' הוריות יג סע"א: שסורן רע מאי היא רבא אמר אפילו גלימא גייצי רב פפא אמר אפי' שופתא דמרא גייצי.
- (31) ב"ב פ"ד, יד ע"ג: תמן אמרין אדמון ורבי עקיבה — ירוש' כתובות פ"ג לו ע"ב: א"ר ירמיה.
- (32) ב"ב פ"י יז רע"ד: המלוה את חברו על ידי ערב וכו'. רבי אבהו בשם ר' יוחנן בשיש נכסים ללוה וכו' תמן אמרין בכל מקום הלכה כרשב"ג חוץ מערב וציידן וראייה אחרונה. אמרין ובלבד במשנתנו.
- בבבלי קע"א: אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו וכו', ושם קע"ב: אמר רבה בר רב הונא (198) א"ר יוחנן לא שנו ("ואם אמר על מנת שאפרע ממי שארצה וכו'") אלא שאין נכסים ללוה וכו' והא מדקתני סיפא וכו'.
- ואפשר אמנם שכווננו ב"תמן אמרין" לרבב"ח בשם ר' יוחנן.
- (32*) יבמות פ"א יא ע"ד (סנהדרין פ"ט כז רע"א): תמן אמרין ולא ידעין אין מן (199) שמועה <אין מן מתניא> וכו'.

(197) ע"י תוס' פ"ג יא דפו'.

(198) כצ"ל, כמו שכתבתי במק"א [מבוא לנוסח המשנה, 280].

(199) כצ"ל כמו בסנה' כאן: מן מה.

11. תמן אמרין בשם ר' פלו'.

33 (מע"ש פ"ד נה ע"א²⁰⁰): על דעתין דרבנן דתמן ניהא דתמן אמרין בשם רב נחמן בר יעקב כל שנותנין לו אגוז ומשליכו צרור והוא נוטלו וכו' אגוז והוא נוטלו וכו' גזילו גזל מפני דרכי שלום. אגוז וצרור והוא נוטלן ומצניען ומביאן לאחר זמן גזילו גזל גמור. זכה לעצמו אבל לא לאחרים. רב הונא אמר כשם שהוא זוכה לעצמו כך וכו'.

בבבלי, גטין סה א, בשם רבא (תלמיד ר"נ): אמר רבא ג' מדות בקטן צרור וזורקו אגוז ונוטלו זוכה לעצמו ואין זוכה לאחרים וכו' הפעוטים וכו' הגיע לעונת נדרים וכו'²⁰¹).

34 (פסח פ"ה לב ע"ג: תמן אמרין בשם רב חסדא בשעברה שנתו בין ראשון לשני, וכו'. ר' יוסי בי רבי בון בשם רב חסדא וכו'.

35 (ע"ז פ"ג מג סע"ב: תמן אמרין [ן] בשם רב חסדא צילה אסור. צל צילה מותר. אי זהו צל צילה ואי זהו צילה. תמן אמרין [ן] כל שאילו תיפול והיא נוגעת בו זהו צילה. וכל שאילו תיפול ואינה נוגעת בו זהו צל צילה.

בבבלי מח ב: לא ישב בצלה פשיטא אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן לא נצרכא אלא לצל צלה, מכלל דבצל קומתה אם ישב תמא וכו' איכא דמתני לה אסיפא ואם ישב טהור ארבב"ח אר"י לא נצרכא אלא לצל קומתה (= צילה) מכלל דלצל צלה אפי' לכתחילה ישב, לא הא קמ"ל דאפי' לצל קומתה אם ישב טהור.

"תמן אמרין" השני יוצא מן הבבלי, אבל את הראשון אין הבבלי יודע.

36 (יבמות פ"ב יב סע"ג-רע"ד: ר' בא בשם רב והן שהיו מעמידין של עץ. תמן אמרין בשם רב והן שהיו תרסיותיו של עץ.

אבל בבבלי קג ב נזכרו רק דברי שמואל: סנדל של עץ מאן תנא אמר שמואל ר"מ היא וכו' אבוב דשמואל אמר במחופה עור וד"ה.

37 (ב"מ פ"ג, ט ע"א: רבי ירמיה בשם רב כאן (משנת המפקיד, מ"ג) בנשבע כאן בשלא נשבע. תמן אמרין בשם רב שם (בב"ק, וכס"ד דגמרא, ב"ק קג ב) בנשבע כאן בשלא נשבע.

בב"מ לו א משני סתם: התם (ביבמות פט"ו מ"ז) דקתבעי ליה הכא (בב"מ) בבא לצאת ידי שמים (כר' יוחנן בירוש' יבמות פט"ו, טו ע"ב!). וכו' והלה מה טוען. רב יהודה אמר רב הלה שותק רב מתנה אמר רב הלה צווח ("מכחיש").

38 (יבמות ספ"א יב רע"ב: תני רבן שמעון בן גמליאל אומר כל המתקיים באדם שלשים יום אינו נפל וכו'. תמן אמרין [ן] בשם שמואל הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. בבלי שבת קל"א: דא"ר יהודה אמר שמואל הלכה כרשב"ג.

11. ר' פלוני בשם רבנין דתמן, רבנן דתמן.

1. ר' אבא בשם רבנין דתמן.

א) שביעית פ"י לט סע"ג: ר' בא בשם רבנין דתמן שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים ואמר [ין]²⁰² אע"פ שחתמנו בשנים דננו בשלשה.

200 עירובין פ"ז כד ע"ג, גטין פ"ה מז סע"ב.

201 ע"י גם מבוא הירושלמי לרז"מ, קכג ע"ב.

202 בסנהדר' ספ"ה כג ע"א: וכותבין.

בבלי כתובות כב א: א"ר זירא הא מילתא מר' אבא²⁰³) שמיע לי ואי לאו ר' אבא דמן עכו שכחה ג' שישבו לקיים את השטר ומת אחד מהן צריכין למיכתב במותב תלתא הוינא וחד ליתוהי.

(ב) ברכות פ"ט יד סע"א²⁰⁴) וביצה פ"ג סב ע"א: ר' בא בשם רבנין דתמן שחטה ואכלו זאיבים בני מיעיה כשירה שחזקת בני מיעים כושר וכו'.

בבבלי חולין ט ע"א: כדבעא מיניה רבי אבא מרב הונא בא זאב ונטל בני מעים מהו וכו' א"ל אין חוששין וכו'.

(ג) נדרים פ"ח מ ע"ד: ר' בא בשם רבנין דתמן והוא שאמר יום סתם, הא אם אמר יום זה מתענה ומשלים.

בבבלי תענית יב ב ליתא.

(ד) ע"ז רפ"ד מג ע"ג: כמה הן רגלי מרקוליס. ר' בא בשם רבנין דתמן נ' אמה.

2. ר' אבון בשם רבנין דתמן.

(א) פיאה פ"ז כ ע"א: אני אומר עם הנקרצות עם האשכולות.

(ב) תרומות ספ"ו מד ע"ב: זאת אומרת שאין משלמין מפירות חוצה לארץ.

(ג) שבת פ"ו ח ע"ב (עירובין פ"י כו ע"ג): נותנין [עלה]²⁰⁵) ע"ג מכה בשבת שאינו זולא כמשמרה.

ע"י בבלי שבת קלד ב.

(ד) עירובין ספ"ג כא רע"ג: עשו אותו הולך לעירו וכו'.

(ה) פסח פ"ד לא ע"א (ע"ז פ"א מ רע"א): זאת אומרת שאסור להמציא להן זרע.

ע"י בכורות ב א"ב.

(ו) שקלים פ"ב מו ע"ג: מכיון שב"ד ראויין למשכן ולא מישכנו כמי שנהנה.

(ז) ר"ה פ"א נו ע"ג: באומר הרי עלי עולה להביאה בשני בשבת וכו'.

(ח) ביצה פ"א ס ע"ב: זאת אומרת שאין אפר הכירה מוכן אלא למצוה.

ע"י ביצה ח ב, אמר רבה (רבא) אפר כירה מוכן לזדאי, ואין מוכן לספק וכו' ואזדא רבא לטעמיה וכו'.

(ט) כתובות פ"ח לב רע"ב: מתניתא כשנפלו לה זיתים ולא קרקעין וכו' (ורבנן דהכא אמרין וכו').

בבבלי ע"ב: אלא אי איתמר הכי איתמר אמר רב כהנא אמר רב מחלוקת בשדה שאינה שלה וכו'.

(י) גטין פ"ה מו ע"ד: אין לך יורד ברשות וידו לתחתונה וכו' ר' יוסי בי ר' בון בשם רבנין דתמן אין לך יורד ברשות וכו'.

(יא) סנהדרין פ"ז כה ע"ב: מניין לאומר לו אלי אתה רב אבון בשם רבנין דתמן וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגו' וכו'.

ע"י בבלי סג א: אר"נ אמר רבה בר אבוא אמר רב כיון שאמר לו אלי אתה וכו' דאתקושי איתקוש דכתיב וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו וגו'.

(יב) ע"ז ספ"א מ ע"ב: זאת אומרת שדה שהיא נתונה ע"ג הדרך אסור להשכירה לגוים וכו'.

(203) הוא ר' בא של הירוש', תלמיד ר' הונא.

(204) שרידי ירושלמי 353 ורש"ס.

(205) זו נוסחת הכמ"ג ה' שבת (ד"ו י"ט ב'), בעירובין שם בטעות: רס"ה.

- (ג) ע"ז פ"ג מג סע"ב: זאת אומרת שאי' טומא' המתי' (ע"ז) מחוורת וכו'.
3. ר' אימי בבליא בשם רבנין דתמן.
- (א) תרומות רפ"ח, מד ע"ג (כתובות פ"ג כז ע"ב): ר' אימי בבליא בשם רבנין דתמן טעמא דרשב"ל ("אין ממון אצל מכות") רשע רשע וכו'.
- בבלי כתובות לה א: אלא כי אתא רבין אמר וכו' כי פליגי בחייבי מלקיות וכו' אביי אמר אתיא רשע רשע.
- (ב) פסח' פ"ד ל סע"ד (ע"ז פ"א לט סע"ד): פעמים שהוא מוכרה לו לניסיון וכו' בבלי ע"ז טו א: אמר רמי²⁰⁶ בריה דרב ייבא משום נסיוני.
- (ג) ע"ז פ"ד מג ע"ד: ואתיא כ"י דמר ר' אמי בבליא בשם רבנין דתמן לא התיירו²⁰⁷ שתחייה אלא לתענית ציבור ובלבד על הצד.
- ע"י מגילה כב ב—כג א מעשה דרב ומהג אביי ורבא ד"מצלו אצליי".
4. רב חביבא בשם רבנין דתמן.
- (א) פאה פ"א טו ע"ב: רב הונא אמר למצות עד שליש וכו' רב חביבא בשם רבנין דתמן מהו שליש לדמים. היך עבידא. לקח אדם מצוה וראה אחרת נאה הימנה עד כמה מטריחין עליו עד שליש.
- בבלי ב"ק ט ע"ב: אלא א"ר זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה²⁰⁸.
- (ב) מגילה פ"א ע"ב: ר' חביבה בשם רבנן דתמן בכל מקום שכתוב יום טוב אין כתיב וקיבל. בכל מקום שכתוב וקיבל אין כתוב יום טוב וכו'.
- בבלי מגילה ה ב: רבה בריה דרבא וכו' הספד ותענית קבילו עליהו מלאכה לא קבילו עליהו דמעיקרא כתיב שמחה ומשתה ויום טוב ולבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יר"ט לא כתיב.
5. רב הושעיה בשם רבנין דתמן.
- שבועות פ"ז לח רע"א: רב הושעיה אמר קומי רב אמי בשם רבנין דתמן חזרה שבועה לסיני. ר' יוחנן בשם ר' ינאי חזרה שבועה לבעלין.
- בבלי שבועות מז א: א"ר אמי רבותינו שבב"ל אמרו חזרה שבועה לסיני. רבותינו שבארץ ישראל אמרו חזרה שבועה למחויב לה. אמר רב פפא רבותינו שבבבל רב ושמואל רבותינו שבא"י ר' אבא, רבותינו שבבבל רב ושמואל וכו'.
- אבל בירוש' מפורש: ר' יוחנן בשם ר' ינאי.
6. ר' הונא (חונה) בשם רבנן דתמן.
- (א) יומא פ"ג מ סע"ג: ר' חונה בשם רבנן דתמן תיפתר שבא מתרומת הלישכה ולית [את] שמע מינה כלום.
- (ב) סוכה פ"א נב רע"ב: ראשי פסל היוצאין מן הסוכה נידונין כסוכה. רבי חונה²⁰⁹ בשם רבנן דתמן ובלבד על פני כולה.
- ע"י בבלי יט א: רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו הכא בקנים היוצאים לפנים מן הסוכה ומשכא ואזלא חדא דופן בהדיהו.

206 רמי = ר' אמי, ר' אמי בבליא.

207 [כך בכ"ל, ד"ח בטעות: היתרו].

208 וע"י לעיל "במערבא אמרי".

209 ר' חונה הוא השני תלמיד רב יוסף

7. רב יצחק בר משרשיא בשם רבנן דתמן.
שבת פ"ב יג ע"ד (גטין פ"ב מד ע"ב): ר' יוחנן ורשב"ל תרווייהו אמרין והוא וכו' אבל דיו ע"ג סיקרא וסיקרא ע"ג דיו חייב. ר' יצחק בר משרשיא בשם רבנן דתמן חייב שתים אחת משום מוחק ואחת משום כותב.
- בבלי גטין יט א: איתמר המעביר דיו ע"ג סיקרא בשבת ר"י ור"ל דאמרי תרווייהו חייב שתים אחת משום כותב ואחת משום מוחק.
8. ר' יוסי ביר' בון בשם רבנין דתמן.
שבת פ"ט יב ע"א (פ"ט יז סע"א) מחמין לו חמין בשבת.
רב ושמואל, בבלי קלד ב⁽²¹⁰⁾.
(ועי' עוד בערך ר' אבון אות י').
9. ר' כהן בשם רבנן דתמן.
שבת ספ"ז טז ע"ב: ר' כהן וכו' תינוק עשו אותו כאוכלין.
ע"פ ר' יוחנן בירוש' ובבבלי קמב א: בכלכלה מלאה פירות⁽²¹¹⁾.
10. רב עוקבה (או: ר' מר עוקבן) בשם רבנן דתמן.
(א) עירובין פ"א יט ע"ב: רב עוקבה בשם רבנן דתמן לגדולה הן נידונות וכו'.
(ב) מגילה פ"ד עה ע"ג: ר' מר עוקבן בשם רבנן דתמן לא דומה גנאי יחיד בציבור לגנאי ציבור בציבור.
11. רבנן דתמן
(א) ביכורים פ"ב סה ע"א: א"ר הילא תניי תמן התרומה והביכורים אחד הנותן ואחד הנוטל ("הכהן") טעונין וידוי. א"ר זעירה רבנין דתמן סברין ורבנין דהכא אמרין מי שיש לו מעשר בפני עצמו מתודה וכו'.
(ב) עירובין פ"א יח ע"ד: רבנין דהכא כדעתון ורבנין דתמן כדעתון = רב ואבא בר הונא, שם.
- (ג) יבמות פ"י סע"ד (כתובות פ"ב כו ע"ב): רבנן דתמן = רב נחמן בר יעקב בשם רב, יבמות שם יא א וב"ב פ"ג יד ע"א. והם "רבנן דתמן" שביבמות פ"ג יג ע"ד וכתובות פ"ב כו ע"ד. ור"נ — "רבנן דהכא" כתובות פ"ב כו ע"ד וב"ב שם, בבלי ב"ב לא ב.
- (ד) סוטה פ"ט כג סע"ד: רבנין דהכא פתרינ קראה בהורג ורבנין דתמן פתרינ קרייא בנהרג וכו' ורבנן דתמן פתרינ קרייא בנהרג לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלויה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה.
- בבבלי מו ב: [תנא⁽²¹²⁾] לא בא לדינו ופטרנוהו בלא מזונות וכו'. (והיא ברייתא בבבלי, עי' כזה "תמן אמרין", 14)⁽²¹³⁾, ועי' "רבנן דהתם", במערבא אמרין¹.
- ברור אפוא שמסדרי הבבלי אע"פ שידעו כמה וכמה סוגיות מתלמודה של א"י לא ראו את הירוש' שלנו ולא ידעו אותו, ושהרבה סוגיות של א"י שהוכירו הן סוגיות של תלמוד א"י במהדורא אחרת, של ישיבה אחרת, שנמסרו בבבל בעל פה. ומכיון שאין אנו יודעים בכל סוגיא וסוגיא של א"י ובכל מאמר ומאמר של אמוראי א"י את שם המוליך והמביא, אם היה מטבריא או מצפורי או מקסרין או מלוד, מקום הישיבות הראשיות בא"י, ומכיון שבא"י עצמה היו חילופים רבים מישיבה לישיבה (כאותם
- (210) עי' לעיל.
(211) עי' לעיל עמ' 315.
(212) כנו' כ"י מ' וע"י.
(213) ועי' כפרי הצא פ"כ רי, שנוסף גם שם "בלא לוייה" כמו שנוסף במשנה, פ"ט מ"ו, ע"פ הבבלי והירוש'.

ההבדלים של הסוגיות המתחלפות שבירוש' שלנו, או שבין הסוגיות שבירוש' בכלל לירוש' נזיקין, או שבין הסוגיות שבירוש' לאותן שבב"ר). — הרי ברור שסוגיא או מאמר שנמסרו בבבל ע"י אחד החכמים של הישיבות שמחוץ לטבריה, — שאותן הסוגיות או המאמרים יכולים היו להמסר בטבריה, מקום סידורו של רוב הירוש' שלנו, בצורה אחרת וביטוי אחרת: מכאן החילופים שבמאמרי א"י וסוגיותיה בין הבבלי והירוש', ומכאן החילופים שבין ה"נחותי", רבין ורב דימי ור' יצחק (כי אתא רבין — כי אתא רב דימי — כי אתא ר' יצחק) וכדומה, הרגילים בבבלי, ומכאן יסוד העובדא שהרבה והרבה מקבלותיהם של נחותי אלו²¹⁴) אינן מתאימות כלל לירוש' שלנו.

יב. הקבלות והעברות

ספרות:

רז"פ, מבוא לט א"ב, ושם לו א.

מ. שלזינגר, דאס אראמי חרובם, מגצין ח"ו [1889], 5 ואילך.

דוה"ר, ח"ב רסה א—רסח א.

רז"ח רבינוביץ, שערי תורת א"י, 5—7.

ליברמן, תלמודה של קיסרין, 20 ואילך.

לשרידי הירושלמי, תרביץ ש"ג, 122-123.

ליברמן, תרביץ ש"ה, 108 ואילך.

במקום שהסוגיא שייכת, בכולה או בחלקה, לכמה מקומות — דרך הירוש' להעביר את כל הסוגיא בלשונה ממקומה למקום אחר, או למקומות אחרים, ואפילו באותה מסכת ואפילו באותו פרק.

סוגיות כאלה מועברות ממקום אחר עם כל סימני-לשון השייכים לאותו מקום, ורק לאותו מקום, כמו "תמן תנינן", "דתנינן תמן", (או להיפך בלא "תמן" אע"פ שהסוגיא אינה במקומה), "תמן — הכא", אע"פ שמקומה של המשנה המובאת הוא כאן, ו"תמן" זה אינו אלא כאן, או ששניהם גם "תמן" גם "הכא" אינם "כאן". פ"א פ"ג יז ע"ד: תמן תנינן רע"א קרקע וכו' — שהועברה מקידושין פ"א עג ע"ד; תרומות פ"י מז ע"א; תמן תנינן שעורים שנפלו וכו' — שהועבר מע"ז פ"ה, מד רע"ד: דתנינן תמן וכו' ²¹⁵); תרומות פ"ח, מו ע"א-ע"ב: דתנינן (בפסחים!) מודי רבי ליעזר ורבי יהושע זו לעצמה וכו'. ועוד מן הדא דתנינן (בפסחים!) אמר ר' יוסי אינה היא מידה וכו'. תמן (בתרומות!) התורה חסה על ממונן של ישראל. הכא (בפסחים!) מה אית לך מימר, והכא (בפסחים) אינו מפסידו ממון שהוא צריך עצים לשורפו זה לעצמו וזה לעצמו. וכו' תניין אינון. תמן (בתרומות) רבי מאיר בשם רבי יהושע ברם הכא (בפסחים) ר' שמעון בשם ר' יהושע. וכו' — שכל הסוגיא הועברה בלשונה מפסחים פ"א, כח ע"א-ע"ב; ברכות פ"ב, ד ע"ד: הידין רבי יוסי הדא דתנינן תמן ²¹⁶) הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו וכו'. אמר רב חסדא לית כאן חרש וכו' — שכולה הועברה מתרומות פ"א, מ ע"ג ומגילה פ"ב,

²¹⁴ חוץ מסעויות ואידיוק, יבמות סד ב אומר אביי: אבין דסמכא יצחק סומקא (= ר' יצחק בר יוסף) לאו בר סמכא.

²¹⁵ ואמנם רש"ס כדרכו מוחק בתרומות "תמן"!

²¹⁶ כן בכ"י רומי!

עג ע"ב, ועיקרה במגילה (אע"פ ששם חסר "היידין ר' יוסי" וכו'); מע"ש פ"ד, נה ע"א: מה נן קיימין אם בגדולה וכו' דתנינן תמן (בגטין!) אפיוטות מקחן מקח וכו' והתנינן (בעירובין!) אבל אינו מוכה לא על ידי בנו ובתו הקטנים וכו'. תמן תנינן השואל וכו' (עד סוף ה"ד) — הועבר מעירובין פ"ז, כד ע"ג 217) (ושם מובן "והתנינן" בלא "תמן", שהמשנה במקומה היא) 218; ר"ה פ"א, נז רע"ג ("דברי הכל היא הכא") — שבועות פ"ז, לז ע"ד וסנהדר' פ"ג, כא ע"א; חגיגה פ"א, עז ע"א; תמן (בשבת) תנינן וכו' תמן (בחגיגה!) הוא אמר פרט זה כא (בשבת!) הוא אמר וכו' — כמו בשבת פ"ט, יז רע"ב; ב"מ פ"ה, י ע"ג: רבי ירמיה בעי תמן (בבכורות!) את מר צאן ברזל לראשון וכו' (ביבמות!) את מר לשני — שהועבר מיבמות פ"ז, ח ע"א: תמן תנינן המקבל צאן ברזל מן הגוי וכו' תמן את אמר הוולדות לראשון זה כא (ביבמות!) את אמר הוולדות לשני; שבת פ"ט, יב ע"א: אנן תנינן וכו' — שהועבר מפ"ט, יז ע"א (ואח"כ קיצרוהו שם, ע"י להלן); יומא פ"ג, מא רע"א — שהועבר מאותו פרק 219; ביצה פ"א, ס רע"ג: מחלפה שיטתון דבית שמאי וכו' — שכפול בספ"ד, סב רע"ד, וכאן כמו בכמה מקומות אחרים הותאם "תמן" למקום המשנה; אבל מסיטה פ"א, יז ע"א — שהועבר לסנהדרין פ"ו, כג ע"ג, נשרד בסנהדרין ב"מחלפה שיטת רבנן" לשון סוטה: תמן אמר ("אמרין") האיש נסקל ערום וכו' אינון אמרין הכין.

וישנן עוד כמה העברות שאינן מתפרשות כלל במקום שהועברו, כמו שבת פ"ג, יד ע"א: אמר רבי חנינא מתניתא דלא כר' יהודה וכו' — שלקוח מביצה רפ"ג, סא ע"ד, ומתניתא דביצה היא; שבת פ"ז, טז ע"ד: ר' שמואל בשם ר' זירא ("זעירא") דרבי יוסה היא וכו' — שהועבר מסוף פ"ג, ו סע"ג, ומשנת ספ"ג "היא"; שקלים פ"א, מו ע"א: מתקנין את הדרכים וכו' אילו הן צורכי הרבים דנין וכו' (תוס' מו"ק פ"ב יא). תמן תנינן משקין בית השלחין, ומצינין על הקברות, ולא כבר ציינו מאדר וכו' לא כבר יצאו באדר וכו' — שלקוח ממו"ק פ"א, פ סע"ב, ולמשנת מו"ק איתמרא.

והועברו סוגיות אפילו במקום שהסוגיא נמצאת אצלנו רק במקום ההעברה ולא במקומה העיקרי, כמו שבת רפ"ב, יז ע"ג: כל שכן מחלפה שיטתיה דרבי אליעזר. מה אם תמן (במשנתנו!) שמכשירה לכלי את אמר מותר כאן (בפי"ז מ"ז) שאינו מכשירה לכלי לא כל שכן 220) והסוגיא היתה סדורה ראשונה בספי"ז 221). וכן הסוגיא המוחלפת של חלה פ"ג ה"ו הועברה מסידור אחר לפ"ב ה"ו 222), וע"י עוד ב"גרש".

ויש שהועברה סוגיא ממקום אחר על יד סוגיא עיקרית שבמקומה, אע"פ שהסוגיא שהועברה ממקום אחר היא סוגיא של ישיבה אחרת, כמו שבת פ"ט, יז ע"ב, כאן עד "איתא חמי" הועבר מפסחים פ"ו, לג ע"ג-ע"ד, ומשם ואילך להיפך הועבר משבת לפסחים.

בהעברות אלו רגיל שעם הדברים השייכים גם למקום השני הועברו דברים שאינם שייכים כלל וכלל למקום השני, אלא שכל הסוגיא הועברה בצורתה ולפעמים אפילו עם

217 בחלקה נמצאת הסוגיא אף בקידושין פ"א, ס ע"א.

218 אצל "דתנינן" חסר שם בסעות "תמן" וצ"ל כמו במע"ש.

219 ע"י להלן בקיצורים שע"י "גרש".

220 "תני" שבירוש' שם הוא חוס' פ"ד ד, תוספתא לפ"ז.

221 תרביץ ש"ג, 243.

222 תרביץ שם, 135 ואילך, ע"י לעיל עמ' 276.

דברים מענין אחר הסמוכים ותכופים לה; כך למשל פסחים פ"ד, לא ע"ב: כיצד היו מתירין בגמזיות של הקדש. אמרו להן חכמים וכו' (תוס' פסח' פ"ד) והורון כרבי יוסה. (עד כאן מאותו ענין, ואח"כ:) לית הדא פליגא על ר' יוחנן וכו' שנייה היא בעריס וכו' (223) — שכל הקטע הזה כמו שהוא לקוח עם הסוגיא שלפניו מפיא ה פ"ז, כ ע"ג, ושם: תמן תנינן מתירין בגמזיות של הקדש. אמרו להן וכו', ששייך למ"ח רישא (המקדיש את כרמו וכו'), אבל "לית הדא פליגא" וכו' שייך לסיפא שם, "איוזו היא שכחה בעריס כל שאינו יכול לפשוט את ידו" וכו', שהוא ענין אחר לגמרי, שאינו שייך כלל לפסחים.

וכי"ב עוד כמה העברות שיש בהן יתר שאינו שייך כלל למקום העברה (224).

[יג. קצור ע"י "גרש"]

והנה הסופרים הקדמונים היו רגילים לקצר סוגיא שהיתה ידועה להם ממקום אחר (באותו ספר או בספר אחר), וכך קיצרו כמה כפולות בירוש' ע"י סימן-הקיצור "גרש" — וכו'; מהן שישנם גם בד"ו ויותר בכ"י, בד"ו:

יומא פ"ג, מא רע"א: אי זהו צפוננו של מזבח שהו' כשר בשחיטה קדשי קדשים מקירו של מזבח צפוני גר"ש בהילכתא עיליתא ע"ד מקירו של מזבח הצפוני ועד כותל העזרה המזרחי, — היא הברייתא שהובאה בהלכה שלפניה, ה"ז, מ ע"ד.

שם פ"ה, מח ע"א: כהדא דתני בשבת בין סיכה שהיא של תענוג. גר"ש בהי"ל קדמי"יתא. מניין שהיא מחוור בעשה וכו' — לעיל בה"א, מד ע"ד.

כתובות פ"ד ה"ח, כח סע"ד: מה חומש בכל שנה. גר"ש בהילכתא קדמייתא דפיאה. ולא קנח. אלא שלא ימות לעתיד לבוא — פיאה פ"א ה"א, טו ע"ב באמצע, עד סוף העמוד.

נזיר רפ"א, נא ע"א: אלא מיכן שביטוי (קרי: שכינוי) שבועה כשבועה. גר"ש רא"ש דנד"ר י' עד דמטי אשכח תני רבי ישמעאל נדר נזיר להזיר מיכן שאדם קובע וכו' — נדרים רפ"א, לו ע"ג, ושם מסיים: מה מקיים ר' ישמעאל נדר נזיר להזיר [אשכח תני ר' ישמעאל נדר נזיר להזיר] מיכן וכו'.

נזיר פ"ו ה"ד, נה ע"ב, מאחר שאין מתרין בו על הטומאה אין מתרין בו על היין גר"ש כ"ו ה"ל בפר"ק ג' — לעיל פ"ג ה"ה, נג סע"ג ע"ד.

מכות פ"ב, לא סע"ד: כל מקום שנאמר דיבור חידוש מקרא יש שם. והכתיב וידבר אליהם כו' גר"ש ה' — נמצא כולו בשם "ירושלמי" בילקוט המכירי ישעיה טז, עמ' 74 (225): אל נח לאמר מה חידוש מקרא יש שם, חדש בו אבר מן החי אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, וכו'. וכל הענין היה נמצא בוודאי בירוש' ע"ז פ"ה (פ' השוכר), שכמה ציטטים מענין בני נח, ובתוכם גם מענין שלנו, הובאו במ"כ לב"ר פט"ז ופי"ח ה (226). בפט"ז: על שש מצות. וכו' ולא חשב ז' דאתיא כמ"ד אדם הראשון לא נצטוה על אבר

(222) ואיתא גם בקטע הישן ג"ש 442.

(224) ע"י עוד דוגמאות רז"פ, מכוא שם, דוה"ר שם ושערי תורת א"י, 4.

(225) תרביץ ש"ה, 109.

(226) רטנר בס"ע פ"ה הערה כ', וע"י ב"ר תיאודור 149, הערה 6. וע"י שרי"ר 280, 307, ומש"כ שם.

מן החי כדאיתא בירושלמי דעבודה זרה פ' השוכר רבי יוסי בר בון בשם רב אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאווה לא נצטוו על אבר מן החי בני נח שהותר להם בשר תאווה נצטוו על אבר מן החי ⁽²²⁷⁾. ושם במ"כ ד"ה על הגזל: ועיין בירושלמי דע"ז פרק השוכר דנפקי ליה דיוקא מהאי קרא מכל עץ הגן אכול תאכל שאסור להנות במה שלא הורשה. ושם ד"ה רבנן פתרון כל עניינא: בירושלמי גרס חברייא שמעו כלהון מן קריין סגין כו' פ' מצות שנצטוו עליהן אדם הראשון ובני נח למדו אותם מהרבה פסוקים לא בלבד מכתוב זה מפ' זו וכדמפרש התם באורך. וכן י"ל כאן משום דבר הלמד מעניינו שכל סוגיא דהכא איתא התם ולמדין מן השווין אע"ג דלא מייתי הכא כל הני דמייתי התם. ז"א שכל הענין שבכ"ר שם היה נמצא בירוש' ע"ז באריכות. ובמ"כ פ"ח ה"ה ⁽²²⁸⁾ ("כביכול לא יחול שמר") אלא על ישראל. מפרשים בירושלמי במסכת ע"ז פרק השוכר גירושין ישראל נקראו גירושין ולא של גוי. והיא הסוגיא שבירוש' קידושין פ"א, נו ע"ג, שגם היא היתה כפולה בע"ז. וכיו"ב בב"ר פל"ד יג (תיאודור 324): ר' יוסי בר' אהין וכו', ואח"כ קצת מן הסוגיא של קידושין שם, נח רע"ג. וכאן, בקשר עם ענין בני נח, היה נמצא כנראה "הלכתא רבתי" שנזכר בתוס' ר"י הזקן כ"י שבפתח עינים לחיד"א קידושין כב א, "וז"ל וביירושלמי בהלכת' רבתי הכתובה אחר מס' ע"ז גרסינן רב אמר לא התירו בה אלא ביאה ראשונה ר' יוחנן אמר לא ביאה ראשונה ולא ביאה שנייה אלא אחר כל המעשים", וכן בתוס' הרא"ש שבשמחה לצדיק שם: ובירוש' פליגי בה אמוראי בהל' (ריווח!) אחר מס' ע"ז והכי איתא התם רב אמר... ובסמ"ג עשין ע"ה: וביירושלמי דהלכות רבתי ראה מורי רבינו יהודה שרבי יוחנן חולק עליו ואומר שאין שום מקום קולט אלא ערי מקלט בלבד וכו'. והוא הנמצא בירוש' מכות פ"ב לא ע"ד (חיד"א שם, ועי' אהצ"ו שבת, 166) ⁽²²⁸⁾. ונתקצרו בע"ז ולא נשאר להם כל זכר בירוש' שם.

ויש עוד מקומות שאין אצלנו סימן-הקיצור "גרש", ומהן שישנן בכ"ל ובכ"ר, כפסחים פ"ה, לא ע"ד: מאבות למדו אב בית דין, אבל בכ"ל מאבות למדו גר"ש ע"ד אעפ"ל, לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין ⁽²²⁹⁾ — ירוש' ברכות פ"ד, ז ע"א-ע"ד, והיה בפסחים גם לפני רב נסים, מפתח לברכות כז ב, ומג"ס שלו שבמנהיג ד"ב, 48, ועיד ⁽²³⁰⁾; סוטה פ"ד, יט ע"ג: אמר ר' יאשיה סח לי זעירא משום אנשי ירושלים גר"ש — כ"ה בכ"ל וכ"ר, והמגיה בכ"ל מחקו והשלים: שלשה הן שאם בקשו למחול מוחלין להן ואילו הן סוטה ובן סורר ומורה וזקן ממרא כו' ⁽²³¹⁾ — סנהד' פ"ח, כו ע"ב; סוטה פ"א, טז ע"ב, סוף ה"א: וכה כל סימן וסימן צריך שני עדים, ובכ"ל עוד: גר"ש, ובכ"ר: גרבו, וצ"ל: גר' כו', כלומר כולו כמו

(227) ורמז לו גם במ"כ שהש"ר פ"א ב, ישקני, ס"ה.

(228) בסמ"ג עשין קכב ד"ו רפ"ב (וכן בכ"מ מלכים פ"ח ה"ב): גרסינן בירושלמי דשבת בשם (?) שמואל אומ' לא הותרו ביפת תואר כל י"ד שנה שבע שכיבשו ושבע שחילקו (ליתא בירוש') ורב אמר וכו', וברמב"ן קידושין כב א: ...בירושלמי דגרסינן התם פרק בתרא דסנהדרין רבי יוחנן שלח וכו' (וברמב"ן לתורה, כי תצא, ואחר כן: בירושלמי במסכת סנהדרין), וכן ברשב"א שם (בריטב"א שם בטעות: בפרק קמא דסנהדרין) ופרק בתרא דסנהדרין" היינו סוף מכות, שכן סנהדרין-מכות של הירושלמי בחדאי מסכת אחת היא.

(229) ומחקו המגיה, שכנראה רצה להשלים את הכל ע"פ כ"י אחר ולא נזדמן לו.

(230) עי' אהצ"ו פסחים, 75.

(231) ז"א שבכ"י אחר היה כאן קיצור אחר.

בסנהד' פ"ג, כא ע"ד, ז"א אף: כהדא אין שומעין וכו', שהוא כמו "אמר מר", ומחקו המגיה בכי"ל, ובכתובות פ"ב, כו ע"ג אין גם בכי"ל יותר.

בכי"ל וכי"ר ישנו סימן-קיצור זה עוד כ"פ, אלא שהמגיה מחקו והשלים הכל בגליון, כך:

בכתובות שם בכי"ל: מודין חכמים לר' יהושע בן קרחה בעידי בכורה ובעידי חזקה גרש בהילכתא קדמיתא דסוטה כולה וכה כל סימן וסימן צריך שני עדים; ערלה פ"א ה"ז, סא סע"ב בכי"ל: אמר רבי זעירה לרבי פדת גרסי' בשביעית פרק ז' כלל גדול ז' הורד והכופר עד דמטי והניית ערלה אסורה — שביעית פ"ה, לו סע"ג; ערלה שם ה"ח, סא רע"ג, בכי"ל: ר' חגי בשם ר' יאשיה גרסי' בע"ז פרק ג' כל הצלמים הל' ו' הגוים העובדים עד סופה ופודה אותן בזמן זרעה — ע"ז פ"ג, מג רע"א; ביכורים פ"א, סד ע"א, בכי"ל: ר' יהודה או' גירש. בקידושין פרק רביעי עשרה יוחסין הל' ז' ר' ליעזר בן יעקב או' יש' שנשא גיורת עד מטי ועשה שבכהנים מותר — קידושין פ"ד, סו רע"א. בכל שלשת אלה האחרונים מצוין גם שמים ומספרם של הפרק וההלכה: סימן שהוא ציון מאוחר, ז"א שהסופר האחרון פירש את סימן-הקיצור הישן ההוא, שאין בהם כאלה, ואף לשונם הוא ארמית של א"י, ללמד שהקיצורים נעשו בא"י ע"י סופרים קדומים, בשעה שהארמית היתה עוד מדוברת בא"י.

עירובין רפ"ו, כג ע"ב, בכי"ל: רבי חנינא בשם כהנא או (צ"ל: אן) גרש בראשי"ה דפירקיה קדמי"ה דראשי"ה דסמכתא (צ"ל: דמסכתא!) — עירובין פ"א, יח ע"ב; פסח פ"א, כו סע"ג: רבי יודה אית ליה גרש גו סנהדרין עד לעולם אין החמה — סנהד' פ"ה, כב סע"ד, ונמ' ונשלם בפסח ע"י המגיה; יומא פ"ח, מד ע"ד: דל כן דבר שהוא בא משני לאוין מצטרף. גרש עד הגוף הקדוש בשוכח — תענית פ"א, סד ע"ג ע"ד; יבמות פ"י סוף ה"ח, יא סע"א: רבי בא ורב המנונא עד ראשו של פרק — לעיל בה"ג, י ע"ד; שם ה"ז, יא סע"ב (רע"ג): עשו ביאת בן תשע שנים ויום אחד כמאמר בגדול ע"ד הלכת"ה (— לעיל פ"ה ה"ח, ז ע"א, עד "הלכה ו"). אילו שומרת יבם שנפלה לפני כמה יבמין עד סוף הילכתא (— לעיל פ"ג ה"י, ה ע"א, עד ה"א, אבל המגיה לא השלים אלא עד "ר' אבון ר' ביסנא" וכו'); שם פ"ג יג סע"ב (— יג רע"ג): ר' יוחנן אמ' ממאנת היא ביבם גרש ע"ד מ"ט י"י כלתו של רבי ישמעאל — לעיל פ"א ה"ב, ב ע"ד; סוטה פ"א, יז ע"ב, בכי"ל: הדא הוא דכתיב ואבי ראה גם ראה גרש עד ולא מיחה, וכן בכי"ר ואבי ראה גם ראה וג'. גרש ולא מיחה — פ"א, טז ע"א; שם ספ"א, יז רע"ג, בכי"ל: תני בשם ר' יודה אילולא... כארבעת מיל מנחלת בני גרש ון כי שם חלקת מחוקק ספון, ובכי"ר: מנחלת בני גרני שם חלקת מחוקק ספון, וצ"ל: גר' כי שם; כלומר: גרשו, או: גר', — תוס' סוטה פ"ד ה"ח והקבלות²³²; נזיר סוף פ"א, נא ע"ג, בכי"ל: מספיק על ידם חטא גרש דה"ל קדמית"א דריש"א דנדרים ע"ד מ"ט סופ"א דה"ל' וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין — נדרים פ"א, לו ע"ד, עד סוף ה"א; ב"ב פ"ג סוף ה"ו, יד סע"א: אמ' ר' זירא הדא אמרה עד זומם אין נפסל בבית דין כ"ל ה"ל גרש, ז"א כמו בב"ק פ"ז ה"ד, ה סע"ד (ומכות פ"א ה"ח, לא סע"א), ומחק המגיה "כל היל' גרש", אבל לא השלים.

(232) ע"י תרביץ ש"ה, 107.

ולפעמים מקוצר בכ"ל ע"י "כול", פסח' פ"ו סוף ה"ט, לה ע"א: ירדו לה בשיטת ר' ישמעאל כול', ז"א כשבת פ"ב ה"א, ד ע"ג ונמ' והושלם. ויש כיו"ב אף בדפוסים ב"מ סוף פ"ג, ט ע"ב: יכול אין לי אלא הוא כו' — כולו בשבועות פ"ח, לח ע"ג²³³). אבל הרבה חסרונות ישנם בכ"ל, שאין אצלם כל ציון-קיצור, ונשלמו ע"י המגיה²³⁴), כמו שקלים ספ"ג מז ע"ג, "חסר בכ"ל מן "וכן (צ"ל: מיכן) היה ר' פינחס ואילך, והוסיפו המגיה, וחסר גם בקטע שבשרי"ר, אבל שם רשום: גרש, שהוא שייך לסוף פ"א (ציון-הפרק והפיסקא נוספו אח"כ), ז"א כמו בירוש' שבת פ"א, ג ע"ג, והיה אף בירוש' שקלים גם לפני רב נסים במג"ס²³⁵), וכן לפני ר' אלחנן בתוס' ע"ז כ ע"ב ותוס' שם. וכיו"ב בשבת פ"ט, יז ע"א, חסר בכ"ל: "רבי אבהו בשם רבי יוחנן הלכה וכו' ונותנה על גבי מעיים בשבת", והשלימו המגיה, ובוודאי שהיה כאן "גרש" באחד מטופסי הירוש', ולו רמז כנראה כעל הגליון בשרי"ר 228 (ע"י בסמוך): וכך בשבת.

"גרש", וכדומה, נמצא עוד כמה פעמים בקטעי הגניזה שבשרי"ר: שרי"ר 128 ב"פ, ה"א בסוף פ"ג (ע"י לעיל), והב' בריש פ"ד דשקלים: גרש בתעניות עד והיינו מתענים ולא מש' (תענית פ"ד ה"ו, סח ע"ב), וכאן כתב הסופר בגליון: "פיר' גרש יעני כול' וכך בכל מקום שאת מוצא סימן גרש בתל' ארץ ישראל וכך בשבת" (ע"י לעיל); 158: גרש, וישנו כולו בקטע השני שבעמ' 159 ובכ"ל וד"ו (וישנו בעירובין ושבועות); 190: גרש (שבועות ספ"ב, לד ע"ב); 221: גרש שתייתה עד מטי כע"ד בעד] (כצ"ל) אינון (לעיל בפ"ו ה"ד, כא ע"א); 230: גרש בסוף פרקה תניינה דיבמות עד לא הכל [ממנו] (יבמות פ"ב ה"א, ד ע"א); 232: [מחלפה שיט]תיה דר' מאיר גרש [ב]פרקה [ט' דנדרים] (שם, מ סע"ד); שם שו' 17: גרש בראש פרקה ט' דיבמות (שם, י ע"א); 234: מן ארמיי גרש וגו' (יבמות פ"ד, ו רע"ג); שם שו' 18-19: [גרש בפרק] ב' דיבמות (שם, ד ע"א); 245: ומית אריסה דבר זיוה וגו'. (שבועות פ"ז, לז ע"ד). וכל אלה ישנם בשאר הנוסחאות בכ"ל, כי"ר וכי"מ (שקלים) וד"ו.

סימן-קיצור זה ישנו גם בב"ר כ"י רומי, שכמה מאמרים, שנמצאים במקום אחר, קטועים בו ומסומנים בסימן זה²³⁶): תיאודור 39: גרשה דראשה דהחודש עד מטי ר' ברכיה וכו' (פסיקתא ראש פרשת החודש), 576: וגו' גרש בשלח (פסיקתא בשלח) יתושים וכו', 580: גרש בשלח ויחי וכו', 626: וגו' גרש בשער (פסיקתא פ' עשר תעשר), 717: גרשה כת' ויהי אחר הדב' האלה (פצ"ז בכ"י זה), 772: וגו' גרשה כי תשא (פסיקתא ותנחומא תשא), 867: גרש בשמעו (פסיקתא פ' שמעו), 941: גרש בשלח (פסיקתא בשלח) עד מטי וכן הוות לה, 955: גרש דכתב (צ"ל: דכבת = דכוות) ראשה (ב"ר פ"ח) עד מטי והרי היא וכו', 1111: כל גרשה דברכות (ירוש' ברכות פ"ז) שנים בפת, 1232: גרשה דכבת וישכם אברהם בבקר (פנ"ה) עד מטי אריק חרבי תורי' ידי, וכן ישנם כאן קיצורים ע"י "כולי", "וגו'"²³⁷). "גרשה" הוא "גירסא", ו"גרש" — "גרס", ובב"ר כמו שראינו בא "וגו'" עם "גרש" ו"גרשה": "גרש" אנו איפוא אלא גרס, ולא יותר.

233) והשלימו לזוננו מכ"י אחר, פתח עינים לב"מ שם.

234) רז"פ, מכוא קמב א ושלוינגר שם, 5 ואילך, וכאלה עוד הרבה.

235) מנהיג הקדמה ו' ע"א בשמו, מפתח מג"ס ע"ז סי' פ"ב, תרביץ ש"א, 246.

236) אלבק, מבוא 108. 237) אלבק שם.

רוב הסימנים האלה הם, כמו שאמרתי, י ש נ י מ , והלשון ואף טעויות הסופרים המאוחרים: דסמכתא (במקום "דסמכתא"), דכתב (במקום "דכתב" בב"ר), ואף הכתיב "דכתב" במקום "דכוות", מוכיחים⁽²³⁸⁾.

אבל כמובן שלא כל הסופרים קיצרו, וע"י כך נשארו לנו הסוגיות בלשונן בכ"י אחרים. והנה במקצת כבר רז"פ⁽²³⁹⁾, ויותר רז"ו רבינוביץ⁽²⁴⁰⁾ וכן ר"ש ליברמן⁽²⁴¹⁾, חושבים שאותן הסוגיות הכפולות, שיש בהן יותר דברים שאינן שייכים כלל לענין שלנו — מטעויות הסופרים הם, והם הם שהשלימו את הסוגיות הכפולות ואת הקיצורים מתוך ההקבלות, ובטעות השלימו את הכל משם, ולא שמו לב לסוגיא שלנו.

אבל אי אפשר כלל וכלל להניח, שסופר ת"ח היה מרשה לעצמו להשלים החסרונות שבירוש' מדעתו בהסתמכו על ההקבלות בלבד בלא כ"י אחר שלם במקומו, שאין בו אותו הקיצור, ואי אפשר כלל לתלות את המון ה"טעויות" בכיכול האלה בסופרים; הרי בכלל ברובם של המקומות אין כל קיצור וסימני-קיצור בספרים שלנו ובכ"י, ומי אומר שבכלל היו כאן בזמן מן הזמנים קיצורים, ואחריהם, אחרי זמן, השלמות מידי סופרים אחרים. אלא שהקבר זה הוא בכלל קלוש וחלוש יותר מדי, ואף לא שמו לב למנהגם של התנאים והאמוראים המסדרים בהקבלות:

הרי גם בבבלי ישנן כמה וכמה הקבלות, אלא שהן סוגגנו ברובן והותאמו למקום ההעברה, ואעפ"כ ישנם עוד כמה מקומות שנשארו בהן דברים, שאינם שייכים כלל לענין השני⁽²⁴²⁾, ואפילו עם "הכא" — ו"התם", שאינו מתאים למקום השני (כגון ע"ז כג א. פסח' לא ב ד"ס, ועוד הרבה).

אבל ביחוד היה זה מנהג חכמי א"י להעביר ממקום למקום את הכל וכמו שהוא: כן הדבר במדרשי-הלכה, שכל מדרש ששייך לשנים או שלשה כתובים מועבר כמו שהוא ממקום למקום, אפילו עם "נאמר כאן — ונאמר להלן", שאינו מתאים למקום, ולפעמים אפילו עם הכתוב של המקום הראשון (וע"י כך נדחקו המפרשים בכמה מקומות)⁽²⁴³⁾. וכך הדבר גם בב"ר, שמרובות בו ההקבלות. וכאן אנו מוצאים בדברים הלקוחים מתלמוד ירושלמי שלהם דברים כיוצא בהקבלות שבירוש': בב"ר פמ"ז י (תיאודור 476-477): וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף וגו'. תני הולכים ליריד של גוים וכו' לא סוף דבר עבדים מהולים וכו'. שלשה ירודים הן וכו', — ש"שלשה ירודים" וכו', אינו שייך לפסוק שלנו כלל, אבל הכל לקוח מירוש' ע"ז פ"א, לט ע"ג-ע"ד⁽²⁴⁴⁾: ב"ר פצ"ו (תיאודור-אלבק 1238): ר' יונה ור' יוסי גליליה וכו'. תני הכתפים אסורים לנעול את הסנדל וכו', ר' זעירה שרע בדיבורה וכו', — ש"תני הכתפים" וכו', אינו שייך כאן כלל, ומפסיק בין הדברים שלמעלה ובין "ר' זעירה שרע בדיבורה", ששייך לענין,

238) קיצורים כאלה רגילים גם במדרשי-הלכה כמו ספרי תבוא פיס' שא: וכו' הגדה (הגדה של פסח), האוינו פיס' שיח: כולה ברייתא באלה הדברים (פיס' מג), ספרי פנחס, פיס' קמב: כדאיתא בריש וידבר; מכילתא, ויהי פ"ו, 114: וגו' — וכו' (בהגדה של פסח), נזיקין פ"ו: וכו' — וכו' — כדכתיב לעיל, והרבה קיצורים ישנם בכ"י בציטטים של משנה שבספרי, ע"י הוצ' פינקלשטיין וש"נ ראה פיס' ס, פב, קג, קכד, קל, קלא, קמא, קמג, קפח, קצב, קצז, קצח, רכח, רנח, רסא, רסט, רפב, רפג, רפד, רפו, רפח, ש, שא. 239) מבוא, לט א"ב, ושם קלו ב.

240) ב"שערי תורת א"י" שם. 241) ב"על הירושלמי" ו"תלמודה של קיסרין" שם.

242) ע"י שערי תורת א"י 5-7.

243) [ע"י מ"ש בענין זה מו"ר זצ"ל במבוא למדרשי הלכה, מבואות לספרות התנאים עמ' 605 ואילך.]

244) אלבק, מבוא, 68.

אבל הכל לקוח מירוש' ברכות פ"ב, ו ע"ב והקבלות וכסדר הירוש'; ב"ר פ"ק (1288-1292);
 ויספרו שם וגומ', ומנין לאבל שהוא שבעה וכו' (ירוש' מו"ק פ"ג, פב ע"ג) [ניחא ז'
 ושלשים שמים אלא שאם היה עני מדוקדק בראשון ובשני אינו עושה
 מלאכה וכו' (שם פ"ב ב', הרי שאין לו מה לוכל ביום הראשון ובשני וכו') מהו ליתן
 תפילין ר' אליעזר ור' יהושע וכו' (שם פב ע"ב: אבל ביום הראשון אינו
 נותן תפילין וכו') ומנין שאין אבל בשבת וכו' (שם פב ע"ד) — שהכל לקוח מירוש' מו"ק
 (שהוא לפנינו בסדר אחר). אע"פ שמהו ליתן תפילין וכו' אינו שייך לכאן.

העברות בכלל, ובהן כמה העברות כמו שהן במקומן העיקרי, רגילות כבר במשנה,
 למשל חולין פ"י מ"ב (לענין מתנות כהונה) ובכורות פ"ב מ"ב ומ"ג; שבת פ"ג מ"ה;
 רשבג"א וכו' (לענין שבת) וביצה פ"ג מ"א (לענין יו"ט; בשניהם בנוסחאות ישנות;
 פטור — חייב, אע"פ שאינו מתאים לביצה, כהערת הירוש' שם); ר"ה פ"א מ"ח וסנהד'
 פ"ג מ"ג («ועבדים» בשניהם); סנהד' פ"א סוף מ"ג ומגילה פ"ד סוף מ"ג («ובקרקעות»)
 וכמה משניות ישנן עם ש"י המקשר, שאינו מתאים למקום זה, כמו כלים פ"ח מ"ג;
 שאין נצילין מיד כ"ח אלא כלים, שהיא העברה מפרה פ"ה מ"ה (וידים פ"א מ"ב), וכיו"ב
 עירובין פ"ד מ"ג: שכל היוצאים להציל וכו', ביצה פ"א מ"ב: שאפר כירה מוכן הוא,
 והרבה כאלה.

ועוד יותר הדבר רגיל ורגיל בתוספתא, שהיא בעיקרה בסידורה האחרון «תלמודה»
 של המשנה, מפרשה משלימה ומרחיבה — שהיא מעבירה הרבה ממקום למקום בלשונו ממש
 (אפילו אם אינו מתאים למקום השני), ומעבירה עם אותו החלק השייך אף למקום השני
 גם חלקים שאינם שייכים כלל לאותו מקום, כך:

פיאה פ"ד וכתובות פ"ג א; פיאה פ"א יג וב"ב פ"ט יא; דמאי פ"ה יד-טו וע"ז פ"ו י
 (אומר אדם) יא; כלאים פ"ה יא וב"מ פ"ח יב סיפא; שביעית פ"א י ושבת
 פ"ז טו; תרומות פ"ז ג ופסחים פ"א יב ויומא פ"ה ג וכתובות
 פ"ב ב-ג²⁴⁵; שבת פ"ד (לשבת פ"ז מ"ז) וסוכה פ"א ח (לסוכה פ"א מ"ג!); שבת
 סוף פ"ד וביצה פ"א כ; שבת פ"ח ז"ט וב"מ פ"ח א; עירובין פ"א יג וביצה ספ"ב יט;
 פסח פ"ו ה ונוזר פ"ו ב"ג; פסח פ"ב יח-כ ותמורה פ"ב ד-ה וג'; שקלים פ"א י ומעילה
 פ"א כ"ז; שקלים פ"ב ח-ט ומעילה פ"א כג; יומא פ"א י"א וסוכה פ"ג טז; סוכה פ"ג
 יח ור"ה פ"א יב; סוכה פ"ב ג' ויבמות סוף פ"א ועדיות פ"ב ב-ג;
 ביצה פ"א ז וחולין פ"ו ב"ג; מגילה פ"א ח סיפא ונדרים פ"ב ז; מגילה פ"ד טז וכתובות
 פ"ז ו; מו"ק פ"ב א וע"ז פ"א ח; חגיגה פ"ב ט וסנהדרין פ"ז א; חגיגה פ"ג ה וכלים ב"ב
 פ"ג יב; יבמות פ"ד וב"מ פ"א טו; כתובות פ"ג ג וב"ב פ"א ג; כתובות פ"ח ט"י וב"ק
 פ"י ו"ז; נדרים סוף פ"ו וב"מ פ"ד י; נזיר פ"ג טז ומעילה פ"א ט"י; נזיר פ"ד ב ומכות
 פ"ה א; נזיר פ"ה א (אר"א בראשונה וכו') ואהלות פ"ד יג"ד; סוטה פ"א ט ומנחות פ"א יז;
 סוטה פט"ו יב (סד אדם וכו')-טו וב"ב ספ"ב יז; קידושין פ"א ח (אימתי אמרו) וב"ב
 פ"ה ב; ב"ק פ"י ה"ז וכתובות סוף פ"ח ט"י; ב"ק פ"י כג-כד וכתובות פ"ח ג; ב"ב פ"א יא
 (שטר) וגטין פ"ט יא-יב (גט); סנהד' פ"א ב וערכין פ"ד ב; סנהד' שם; מום שבגלוי וכו';
 ובכורות ספ"ג כה; מכות פ"ה ד ותמורה פ"א ייב; עדיות פ"ב ב (ביצה) ותוס' ביצה
 פ"א א; עדיות פ"ב דו בה"א וכו' (לעדיות פ"ד מ"ז וגטין פ"ח מ"ד), כתב לשם
 הפרכין וכו' (שאינו שייך אלא לגטין פ"ח מ"ה, או פ"ט מ"ח: חניכתו וכו'!) ותוס'

(245) וע"י סערי תורת א"י 113 !

גטין פ"ח ג; עדיות שם; אמר רשב"א וכו', וגטין שם ח; עדיות שם: המדיר וכו', וכתובות פ"ה ו; עדיות שם: כלכלת שבת וכו', ומעשרות פ"ג ב"ד, עדיות שם: אמר ר' ישמעאל וכו', ונזיר פ"ג א; עדיות פ"ב ו וזבחים פ"ד ט; עדיות שם ז; המקשה וכו', ונדה פ"ה ז; עדיות שם ה ונדה פ"ה ו; ע"ז פ"א יזיח ושבת פ"ז ב"ג; ע"ז פ"ה ח"י (וחסר) ותמורה פ"ד א"ג; ע"ז פ"ו ג וזבים פ"ה ו.

ובסדר טהרות למשל: כלים ב"ק פ"ג ו"ז ואהלות פ"ז ז וחולין פ"א כב (המביא — נמצאת אומר); כלים ב"ק פ"ג יג (וחביר בא אפילו לאחר שלשה ימים ונוטל וכו', כנו' כי"ו) י"ד ופרה פ"ה א"ג (ומשם קוטעה בכלים).

יש לנו אפוא כאן כפולות בשלשה וארבעה מקומות ובהן כמה דברים שאינם שייכים כלל למקום השני, או שאינם מתאימים בצורה זו למקום השני.

וכדוגמא של תוס' עדיות פ"ב ד, שיש בה יתר שאינו שייך כלל למשנה זו אלא למשנה אחרת, — יש לנו גם בציטוט מתוס' שבירוש' ב"מ סוף פ"ז, יא ע"ג... כל המתנה על מה שכתוב בתורה וכו', תני (תוס' קידושין פ"ג ז"ח) כל המתנה על מה שכתוב בתורה וכו'. זה הכלל שהיה ר' יודה בן תימא אומר כל דבר שאיפשר להתקיים וכו' (תוס' גטין פ"ז ח) מתקיים בכתב. וכפר עותני כגליל ואנטיפטרס כיהודה את שבינתיים מטילין אותן לחומרו (תוס' שם טז). תוס' גטין שם ה"ו ה"ח שייכת למשנתנו פ"ז מ"ו, ואולם ה"ט שייכת ל"מ"ז (הגיע לאנטיפטרס וכו' והגיע לכפר עיתנאי וכו'), והובאה בבבלי שם ע"ז סע"א, ואינה ענין כלל לכאן, ואעפ"כ הובאה כולה! (246) אפשר מפני שהובאה בתלמוד א"י של עריכה אחת למשניות גטין שם.

זוהי איפוא שיטה, ולא מעשי ידי סופרים טועים (247).

י"ד. חסרונות (248)

ע"י הקיצורים, שלא תמיד נשרדו בהעתקות אחרות של הירושלמי, נשמטו בירוש' כמה דברים שהיו סדורים בסוגיא שחלקה מקבילה למקום אחר (כחסרון שבמכות וע"ז, ע"י לעיל). אבל ישנם חסרונות של פרקים שלמים בסופי מסכות, שאינם בנוסחאות שלנו והיו עוד לפני כמה מן הראשונים:

א. סוף שבת

בשבת חסר הירוש' לד' פרקים האחרונים. בכ"ל כתוב בסוף פ"כ: לא מצאתי ממנו יותר בתלמוד ירושלמי, וכבר חסרו בקטע שפירסמתי בתרביץ ש"ג, שהיה גומר (שם 245), פרק כא, חסרה מסכתא זו ארבעה פרקים נוטל אדם את] בנו וחבית שנשברה: ושואל אדם [מת] בירו: ומי שהחשיך בדרך: וימלא ה' חסרונני] פנימי וחיצון: וכו'. והמשניות של ד' פרקים אלו אינם בכ"ל, ובד"ו העירו המדפיסים לפני משניות אלו, באלו הארבעה פרקים שלפנינו לא מצאנו להם בריתות (תלמוד) בארבעה העתקות ישנות שהיו לפנינו.

(246) ברייתות עם יתר ממה שהסוגיא צריכה לו נמצאות הרבה גם בבבלי, אבל לא בצורה כזו.

(247) ועי' מש"כ בתרביץ ש"ג שם.

(248) עי' רצה"ח, אמרי בינה סי' ב, ירושלים לונץ ו' 77—147 ורטנר באהצ"ו בכ"מ.

אפשר שהיו עוד מצויים בספרים שהיו לפני הראשונים; "אפשר", אבל אין שום ראיה מפורשת לזה²⁴⁰).

ב. מכות

במכות אין לנו ירוש' לפ"ג ואחרי המשנה של פ"ג כתוב בכ"ל: לא מצאתי (והוגה: מצאנו, וכן בד"ו) גמרא ירושלמית בפרק הזה (וחסר כנראה כבר בספרו של הרמב"ן, עי' לעיל).

אבל הירוש' לפרק זה היה עוד לפני הראשונים והאחרונים:

(1) הרשב"ץ במגן אבות, אבות פ"ב מ"ט, מביאו: ואמרו במדרש רבה²⁵⁰ ובירושלמי בסוף מסכת מכות מפני מה מכנים שמו של הקב"ה מקום שנאמר ויפגע במקום שהוא מקומו של עולם אמר רבי יוסי בן חלפתא איני יודע אם הוא מקום עולמו או עולמו מקומו וכו'. וכן במ"כ לב"ר שם: ה"ג בילקוט ואין עולמו מקומו א"ר יוסי בן חלפתא אין אנו יודעין אם הקב"ה מקומו של עולם או אם העולם מקומו מן מה וכו', וגירסת הירושלמי במסכת מכות סוף פר' אלו הן הגולין (צ"ל: הלוקין) נוטה לגי' הספר. ושם ד"ה משופעים: ובירושלמי גרס לא הסוס סובל את הגבור אלא הגבור סובל את הסוס.

ז"א שהיה לפנייהם בירוש' שם כל הענין שבב"ר שם. זהו אפוא בוודאי ירוש' לפ"ג מט"ז (רצה המקום לזכות וכו', כב"ר כ"י).

(2) ר' בחיי, תצא (כה ג') ומצינו בירושלמי מנין לרצועה שהיא מכופלת שנאמר והפילו השופט אל תקרא והפילו אלא והכפילו (בבלי כג א בשם ר' יוחנן). זה אפוא ירוש' לפ"ג מ"ב (כפולה)²⁵¹.

ג. נדה

בנדה יש לנו ירוש' לג' פרקים, ומן פ"ד — רק המשנה של הפרק ואחריה ברייתא קצרה (בבלי סה ב): חסר איפוא ירוש' לפ"ד — פ"י.

אבל לראשונים היה עוד יותר מירוש' נדה, לכל הפחות לפ"ד — פ"ז: בתוס' נדה סו ע"א ד"ה ותיבדוק; וכן משמע בירושלמי בפרק דם הנדה (פרק ז')

(249) ולא כאהצ"ו, שבת 166. במ"ע שבת פכ"ג טו, בד"ו: ופרק שואל ובירושלמי (ולא "בירושלמי", כדפוסים חדשים), והוא ה"ירוש" לביצה שהביא הרי"ף בביצה פ"ה סי' תתקכ"ה, ואחרים אחריו, אבל שגו בדברי ר"ח לביצה שם (עי' ראבי"ה ח"ב 487 הערה 5). ובנמק"י ב"מ פ"ז סי' ת"ק: ושמענין נמי מהכא דאסי' לומר לנכרי בחול שיעשה מלאכה בשבת אסור וכו' כ"כ הרשב"א ז"ל, והרנב"ר ז"ל הביא ראיה אחרת מדאיצטריך היתירא למי שהחשיך לו בדרך ליתן כיסו לנכרי לפי שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו כדאיתא בירושלמי בריש מי שהחשיך דאילו מהכא אין נראה לו כ"כ ראיה וכו' משא"כ כשאומר לו בחול וכו', כאן "בירושלמי" ט"ס במקום "בריש" ("בירוש") שאצלו, וכיון לבבלי שבת קנ"א, ועי' ר"ן שם בחידושו (המיוחסים לריטב"א): מיט שרו ליה רבנן, פי' דכשם שאסור לומר לנכרי בשבת לעשות לו מלאכה כך אסור לומר לו מערב שבת שיעשה מלאכה בשבת וכו' (ועי' שם קנ"א ד"ה ואומר לו).

(250) ב"ר פט"ח ט, תיאודור 777, ועי' שם במ"י.

(251) ועי' גם פירוש הגאונים, 62 ובהערתי שם. אבל מה שנמצא באו"ז ח"ב סוף סי' שכב: ירושלמי סוף מכות מהו להדליק שמן שריפה לחנוכה וכו' — ט"ס הוא וצ"ל: סוף תרומות (סוף פי"א, מח סע"ב).

דפריך ותיבדוק עצמה בבעל שני ומשני לפי שאין כל האצבעות שוות, ובאורז ח"א סי' שנו :
 וגרסי' בירוש' פ"ד נדה ותבדוק וכו'.
 א"כ נראה שגם לפניהם חסרו כבר בנדה פ"ח פ"י וחשבו פ"ז ל"סוף נדה".
 ועי' ב"ר פ"ח א, תיאודור 160, הלכות כנראה מתלמוד א"י השייך לנדה פ"ה מ"ו (232).

טו. ירושלמי קדשים

ספרות :

רו"פ, מבוא מח ע"ב ול"ט ע"ב, ועי' הוספות קמד ע"א.

רבינוביץ, שערי תוא"י 308; 128; 222; 590; 351.

אהצ"ו ערלה 225.

אלבק, מבוא לב"ר, 73.

וודאי שעסקו בא"י בסדר קדשים, והבבלי קדשים, שחכמי א"י לוקחים בו חלק בראש, וכמה וכמה "אמרי במערבא" מצויים בו, מוכיח. ביחוד חולין ובכורות הנוגעים גם בזמן הזה בוודאי שלמדו ופירשו. ובה' טרפות יש לנו כמה הלכות ב"טריפות דארץ ישראל" שפירסמתי בתרביץ ש"ב 308, שאינן מתאימות עם הבבלי, ושיסודן בוודאי תלמודה של א"י (253). ואפשר, כדעתו של אלבק (שם), שב"ר פנ"ו ו (601) ופ"ח ו (923) לקוחים מתלמוד ירושלמי של חולין (254), של איזו ישיבה ארצי-ישראלית.

אבל כל הראיות שהביאו החכמים הנזכרים מירושלמי שלנו על מציאות ירושלמי לקדשים אינן עומדות בפני הבקורת :

א) רו"פ (מבוא, לט ע"ב) מוכיח מירוש' פ"ה ה"ב, יח סע"ד, מציאות תלמוד ירוש' בכורות ; שכן אמרו שם : רבי אבהו בשם רשב"ל דרבי יוסי היא דתנינן תמן (בבכורות) שרבי יוסי אומר כל וכו' אמר רבי יוסי הדא דרבי בא פליגא על דריש לקיש דתנינן תמן (והיא משנתנו כאן!) אלא מזכה את העני בגדיש וכו' (255). "וזה מורה — אימר רו"פ — דהמאמר אמר ר' יוסי הדא דר' בא וכו' נשנה בעיקרו במס' בכורות ומשם הובא להלכה זאת דמס' פ"ה". אבל א"כ למה השאירו "תמן" אצל הציטטט מבכורות? ! אלא שכל הסוגיא נשנית בוודאי בפ"ה ה"ו, שכן סופה (יח סע"ד) : רבי אבהו בשם רבי יוחנן מחלפא שיטתיה דרבי ליעזר תמן (בפ"ד ה"ו) הוא [אמר] זכה. וכא הוא אמר הכין וכו', — שייך גם לפ"ד, וכדרך "מחלפא שיטתיה דר' פלוני", שהוא כפול כרגיל בשני המקומות (עי' לעיל), והוא מותאם כרגיל ב"תמן" — "וכא" לכל מקום ומקום (256).

ב) רטנר (257) מוכיח מערלה פ"ג ה"ב, סג ע"א, תמן תנינן אלו הן הנשרפין ותנינן אלו הן הנקברין (ובתוכם "שער נזיר ופטר חמור"). הכא (בערלה!) את אמר ישרפו. והכא (בתמורה שם) את אמר יקברו. ורטנר אימר : ראוי היה לומר "הכא תנינן" וכו', ונראה שהמאמר נעתק מירושלמי קדשים תמורה פ"ז על המשנה ואלו הן הנקברין וכו'. ושם נאמר "תמן תנינן אלו הן הנשרפין", וכן נעתק כאן.

252) אלבק, מבוא 73. 253) ע"י מש"כ בתרביץ שם, 309 ואילך.

254) אבל ב"ר פ"ז (תיאודור 50) : יעקב וכו', נמצא בחלקו בירוש' יבמות פ"ד ע"א וש"נ. ב"ר פ"כ (תיאודור 184) : תני בהמה וכו', בירוש' יבמות פ"ד, ו ע"א ונדה פ"א, מט ע"ב, שהובא בב"ר שם אות ו.

255) רש"ס ושדה יהושע אחריו השמיטו "תמן" !

256) בירוש' בכורות של פרידלנדר, דף ט ע"א : דתנינן תמן.

257) אהצ"ו לערלה שם.

אבל כאן בערלה אין כלל „אלו הן הנשרפין“, ו„תמן תנינן“ פירוש באמת בתמורה, אלא שצ״ל: תמן תנינן אלו הן הנקברים ותנינן (שם) אלו הן הנשרפין (כלומר שהמשנה מדייקת ומבדילה שם ביניהן), ועי״ז מקשה הכא את אמר וכו׳.

ג) רז״ו רבינוביץ (שם) מוכיח ממגילה פ״א הי״ד, עב סע״ג: ר׳ פינחס בשם ר׳ יוסה (צ״ל: יודה) ביר׳ אילעאי כתוב אחד אומר ויטוש משכן שילה וכו׳ הא כיצד בית של אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה, וכו׳, שהוא מתקשר לדעתו יותר לזבחים פ״ד מ״ו, „ומזה מוכח שהיה תלמוד ירושלמי על זבחים ומשם נעתקה כל הסוגיא כאן עם השמטת תמן תנינן“.

אבל „אין בין“ שלנו הוא כללה של משנת זבחים, ושייך לכאן כמו לשם. ד) ושהיה תלמוד ירוש׳ למנחות, מוכיח רבינוביץ (1) מחלה פ״ג ה״ה נט ע״ב: כהנא אמ׳ דברי ר״ע אין מירוח פוטר במקום הקדש וכו׳, ששייך לדעתו למנחות פ״י מ״ד (בבלי סו א), ומימרא שלו הובאה בבבלי (שם ב). אבל הירוש׳ מסיים: אמר ר׳ יונה הדא דכהנא פליגא על רבי לעזר (״מודה ר״ע לחכמים בעיסת הקדש לגלגולה פוטר״) וכו׳, וא״כ הדברים שייכים לחלה.

2) ועוד קלושה יותר ראייתו מפסחים פ״ה ה״ט, לא ע״ב: מאן תנא קוצרין וכו׳, שאינו נמשך אלא על משנת פסחים שם: וקוצרין וגודשין וכו׳ (עי׳ בבלי), ולא על משנת מנחות, כדעתו.

ה) אין שום ראיה מנדה סוף פ״ג, נא סע״א: רבי יצחק בר נחמן בשם רבי לעזר גולגולת העוף ברובו וכו׳, שמאמרים אלו לקוחים מחולין: שכן נסדר כאן בנדה אגב „רובו“.

ו) הראיה לבכורות מיבמות ריש פ״ח, ח סע״ג: א״ר הילא לא למדו תחת תחת אלא דברים האמורי׳ בפרשה וכו׳, — תלויה בהגהתו: כמה דאת אמר תמן לא למדו וכו׳ וערבך ערבא צריך, ואפי׳ אם נקבל הגהתו (258) אין זו ראיה.

וציטטים מפורשים מירוש׳ קדשים אין בראשונים. להיפך יש לנו עדותו של פירקוי בן באבוי, תלמיד תלמידו של רב יהודאי, האומר (259): תדע לך מפני מה אוכלין סירכא בארץ יש׳ מפני שאין בידם הלכה אחת מתלמוד הילכת שחיתה ולא מסדר קדשים כולו נשתכח מהם סדר קדשים כולו ותלמוד סדר טהרות כולו (260). ודברים מפורשים אלו מבטלים את הדברים הכלליים של הראשונים, כרמב״ם בהקדמתו לפיה״מ (בהו׳ המבורגר, 58): „ונמצא מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי אלא מסכת נדה“. ואחריו הרשב״ץ בסוף פירושו לקינים: והסדר החמישי חכמת הוא סדר קדשים וכו׳ ובכל הסדר יש תלמוד בבלי וגם ירושלמי זולתי מס׳ מדות.

והמאירי בפתיחה לאבות (ווינא, טו ע״ב): וחבר (ר׳ יוחנן) התלמוד ירושלמי בכל הששה סדרים לבד טהרות.

כל אלו הם דברים כלליים שלא נאמרו בדקדוק, ובוודאי שצדקי דברי הרז״פ (261), ש״כל זמן שלא נמצאו בדברי הראשונים מאמרים שלמים אשר חזותם וענינם מוכיחים שהם

(258) עי׳ גם „בן אריה“ ליבמות שם.

(259) גנוי שכטר ס״ב, 560.

(260) גוזמא, הרי ג׳ פרקים של נדה!

(261) מבוא, קמד א.

מהירושלמי לסדר קדשים יש להחליט שלא היה הירושלמי לס' זה ולא נפן אל רמזים וראיות חיצוניות, אשר מקורן לרוב המהירות ושגירת הלשון או שגיאת הסופרים. ואמנם "חזותו" של הירוש' לקדשים שפירסם פרידלנדר (חילין, בכורות, זבחים, ערכין) מוכיחה עליו שאינו אלא ליקוט מתוך הירוש' שלנו בהוספות מדברי הראשונים, עם סימני-לשון בבליים וטעויות-סופרים של הירוש' שלנו²⁶²). אלא שאפשר שלא הכל מעשי-ידי פרידלנדר, שכן גם רש"ס עשה כמתכונתו לעדיות (ציטטים במ"ש), עד שטעה בו ר' שלמה עדני בפירושו לעדיות וחשב שהוא ירושלמי ממש.

סידור הירושלמי נפסק באמצע לרגלי המצב בא"י, הגזרות והשמדות. אבל תורת א"י לא פסקה, והיא המשיכה את פעולותיה ב"הלכה למעשה", ב"מעשה", עד ימי "ר' יונתן סוף מעשה" (סתו"א), ואלו הם "מעשים לבני א"י", "ספר המעשים", שקטעים רבים מהם נתפרסמו בשנים האחרונות²⁶³). פסקי בית דין והלכות מסודרות ("טרפות דארץ ישראל") וכללי הפסק ("הלכות קצובות דבני מערבא" שבה"ג), ופעולתם נמשכה עד סוף ימי ביצנץ, "עד שכילה הקב"ה מלכות אדום ובטלו גזירותיה ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה"²⁶⁴).

לא פסקה תורה מארץ-ישראל ולא תיפסק!

262 ע"י עליו ריטר, ב'Israelit', רטנר ב"העולם" ובאכר ב"הקדם".

263 הכל בתרביץ שנה א' ושנה ב'.

264 פירקין בן באבוי, באוניקה 51, תרביץ ש"ב, 398.

חלק ד'

דקדוקי ירושלמי

שינויי נוסחאות

לירושלמי דפוס ויניציא מכתב-יד ליידין

עם

הערות מפרשות והשלמת החסרונות

מאת

י. נ. אפשטיין

נערך והשלם בידי תלמידו

ע"צ מלמד

אמר עצ"ם: מו"ר זצ"ל עסק ב"דקדוקי ירושלמי" אלה בשנים תרפ"ד-פ"ה, ועל תיק כתב-היד מצאתי רשום בכתב ידו:

כ"י לידן עד

11. X. 24

כנראה שהפסיק את עבודתו זו בעלותו ירושלימה להרצות באוניברסיטה העברית כפרופסור לתלמוד וראש החוג. עומס המלאכה (הכנת הרצאותיו בענפים השונים של ספרות התלמוד, כתיבת מחקריו השונים וזרבים, עריכת התרביץ והדפסת ספריו) מנעוהו מהשלמת אסוף החומר וחבורו לספר.

בשנות חייו האחרונות התחיל בעריכת החומר והכנתו לדפוס, והספיק להעתיק ולהכין את החומר בצורה שלפנינו עד סוף פ"ז דברכות (עם השער). מפ"ח דברכות ועד סוף שבת (פט"ו טו סע"א) השאיר אחריו ברכה רק הערות, שרעיתו שתחי', פילולוגית במקצועה, יגעה והעתיקה אותם בהכנה רבה ובטוב-טעם, ואני הכותב ערכתי את ההערות הללו והוספתי להן את הטכסטים שבפנים (ד"ו וכי"ל).

במשך כל העבודה בחלק זה היו לפני צלומים של כ"ל וכי"ר, ובדקתי כל פרט ופרט מחדש, ופעמים הוספתי [בין סוגרים מרובעים] השואה (שנשמטה ממו"ר זצ"ל) והערה. ומאחר שלא זכינו לא לספרו המיועד של מו"ר זצ"ל "דקדוקי ירושלמי" ולא למבואו המאיר עינים, ראיתי להביא בזה את פתיחתו של המחבר למחקרו "מדקדוקי ירושלמי" (שגם הוא רק ראשית מפעל, ולא זכינו לקיום "המשך יבוא" שלו). שנתפרסמה בתרביץ ש"ה (ירושלים, תרצ"ד). וז"ל (בהשמטת ההערות):

למימי רו"פ (מבוא הירושלמי, קמב ב—קמג א) זלזלו לגמרי בערכו של כ"י לידן לתיקון נוסחאות הירושלמי, מכיון "שהירושלמי ד"ו מסכים עם כ"י זה", או ביתר דיוק: מכיון שעל-פי כ"י זה נדפס ד"ו, על-כן חשבו שאין לכ"י לידן כל ערך. אבל לא שמו לב לעובדא, שד"ו נדפס מכ"י לידן המוגה על ידי המגיה בדפוס וויניציא, ש"הכין" את עיקר כתב-היד, העתקת הרב ר' יחיאל בר' יקותיאל הרומי, בשביל ד"ו, והגיהו על-פי כ"י אחרים (חתימת המגיהים בסוף נדה), אבל גם משיקול-דעתו, והרבה מתיקוניו הם תיקונים-שיבושים וטעויות. וד"ו נדפס על-פי כ"י זה המוגה על מחקיו וגליונותיו של המגיה, שלא תמיד השלימם במקום הנכון ולא תמיד השלים את כל החסרון, ועל הוספותיו (מכ"י אחרים או מדעתו), שלא תמיד הן נכונות. וזה לי עשר שנים (מיום שזכיתי לראות כ"י זה ולהשתמש בו), שאני מבליט בכל הזדמנות את ערכו של כ"ל לתיקון נוסחאות הירושלמי, ושעוד הרבה והרבה דברים אפשר ללמוד ממנו ושהרבה נוסחאות טובות ישנן בו, שתיקנן ושיבשן המגיה, ושאפילו מגוף כתב-היד שלא הוגה השמיטו לפעמים מדפיסי ד"ו מימרות ומשפטים, וגם טעו לפעמים בקריאת כתב-היד ואפילו בהגהות המגיה שלהם. (עכ"ל המחבר ב"תרביץ" ש"ה).

במחקרו זה עומד המחבר גם על חילופים בירושלמי בתואריהם של אמוראים, ואני מסדרם לפניך לפי א"ב :

אבא בר בר חנה — תרביץ ש"ו עמ' 43.

אבא בר חייה (בשם רב) — 45.

אבא בר (רב) חונה (הונא) — 43.

גידול — 42.

חונה (הונא) בר חייה — 44.

חיננא בר אידי (בשם רב) — 45.

חנן (חנין) בר אבא (בא) — 45.

חנניה (חיננה, חיננא) בר שלמיה — 44.

ירמיה בר אבא — 45.

עמרם — 45.

שמואל בר שילת — 44.

שמעון בר אבא (בא, ווא) — 44.

ב ר כות

		ב ע"א
		(1)
אתה חמי (1 ^א) (ונ"ב עי"ע: נ"א איתא	איתא חמי	29
		(חמי)
איממה (ונמ' א' עי"א)	יממה	30
איממא (2 ^א)	יממא	33
		(ע"ב 3)
ולואי (1) (ונמ' ר ראשונה עי"א)	ולואי	1
משמר — מלאכה (5) (והוגה עי"א כד"ו)	למשמר — למלאכה —	6
ליתא (6) (ונ"ב עי"א)	שנים ספק (לילה)	8
ליתא (ותלוי עי"א)	של מוצאי (שבת)	18
		ע"ג
כיי דתנינן (והוגה עי"א: כדתנינן)	כד תנינן	3—2
השמשות [אחת בין השמשות] ואחת למחר	ואחת בין השמשות ואחת למחר	3
		(ונמ' עי"א 7)
ביר' (8) בוק	בי ר' בוק	15
חיננא (9)	רבי חצנא	29
מן (ו' נו' עי"א)	ומן סדום	32
<p>(1) במשנה פ"א מ"ה: עם הנץ גם בכ"י כן, וצ"ל: עד. — מ"ו: בית שמאי בכ"י בית שמי. "שמי" כמעט תמיד בכ"י שלנו (עי' להלן) כמו שרגיל בה' לו' ובשרידי הירוש'. — מ"ז חסרה גם בכ"י שלנו.</p> <p>(1_א) [כ"ר: אתא רומי (=חמי)].</p> <p>(2) וכן ג' (=גינצבורג, שרידי הירושלמי) וכן תמיד בירוש' כמו ברכות פ"ג ו ע"ד, פ"ד ז ע"ב ועוד, וכן היה נו' הכ"י בפסחים פ"א כז רע"ב: באיממא (עי' מש"כ שם). אבל "יממא" לי' הבבלי הוא.</p> <p>(3) בשורה 36: של תורה] בכ"י: שלתורה (במלה אחת). וכן תמיד בכ"י שלנו, כמו ברוב כ"י המזרח.</p> <p>(4) וכ"ה לקמן ג ע"ב ובפ"ד ח רע"ב, אבל בכ"י ר' שם: הלוי. רש"ס ורי"ד: הלואי, וכ"ה בשבת פ"א ג סע"א.</p> <p>(5) וכן רש"ס ובבלי ב ע"ב וכלי הכתוב.</p> <p>(6) וליתא גם ג ורשב"א ג ע"א ור"ח שבת לה ב וראב"ה שם 268, וכ"ה בסמוך: שנים ספק והכתיב, ולשון יפה הוא.</p> <p>(7) ונמחק בטעות [אבל לי' גם בכ"ר], וכבר הגיהו כן מדעתם בד' קרקא ושאריו.</p> <p>(8) וכן תמיד בכ"י שלנו, ולא אעיר ע"ז יותר.</p> <p>(9) וכן ר', רש"ס: חנינא, וכ"ה בירוש' יומא פ"ג מ ע"ב וב"ר פ"ג ט.</p>		

דוקרנין ¹⁰	דקורנין	36
ליתא (ותלוי עי"א)	(כך) כתחילה	42
חוג חוג [חוג] (ונמ' עי"א) ¹⁰	חוג חוג	49
נופו ¹¹	טפו	50
ליתא (ותלוי עי"א)	(שתול)	51
ליתא (ונ"ב עי"א)	לרקיץ (מהלך חמש מאות שנה)	56
ובשיני קרשו	ובשני קדשו	59
דמר ר' (והוגה עי"א : דאמר) ¹²	דא"ר אחא	62
ליתא (ותלוי עי"א)	(תרקיץ) מלמד	63

ב ע"ד

נראין (כנרתקים) ¹³ (והוגה עי"א כבד"ן)	נראין (מוצקים)	1
ליתא (ותלוי עי"א)	רבי יוחנן (אמר)	
על ידי שהות [קימצא...] ¹⁴ רפה (והוגה עי"א : שהוא רפה, והשאר נמ')	על ידי שהוא דפה	2
כלום ¹⁵ [והוי"ו תוקנה ליו"ד]	כלים	3
ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁶	רבי עזריה (אמר)	5
בהבראם [כי בה' בראם כי] ביום ¹⁷	בהבראם ביום	9
ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁸	בשם רבי חלבו (אמר)	12
רבי אמי ¹⁹ (והוגה עי"א כבד"ן)	רבי זריקן ורבי אמי	15
ליתא (ותלוי עי"א) ²⁰	בשעה שהיה (דוד) סועד	20
שחרא ²¹	לא הוה ארחא אתיא	22
איכרי ²² (ואות א' נמחקה עי"א)	איתער יקרי	23

- (10) וכן רש"ס; ר': דיקרנין, יומא שם: דקרנין. (10a) ונמ' בטעות, שג' פסו' הובאו כאן.
- (11) וכן ר' ורש"ס. וטעות כזו מן "גו" ל"ט" גם להלן ה' ע"ד שו' 53, ו ע"א שו' 45.
- (12) וא"צ, שזה רגיל בירוש' "דמר" במקום "דאמר".
- (13) ונשתבש מן (כמנרתקים) (= כמין תרקיא, כנ"ר רש"ס במקום "כשעת יציקתך" שלמטה, וכ"ה בב"ר פ"ב יג [וע"י שם תיאודור]. [וע"י מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 38].
- (14) לפני "רפה" נמחקו ב' אותיות, "דו" (= "הוא"), וכ"ה רש"ס: אדם מותח אהל אננקי [ανάγκη=הכרח] ע"י שהות הוא רפה, ובפ"י ב"ר שם בשם ירוש': ע"י שהות הוא רפי קימצא, וכ"ה בב"ר שם.
- (15) וצ"ל בולוס, ע"י לונץ ותיאודור שם.
- (16) וליתא גם בב"ר שם.
- (17) וצ"ל: בהבראם כי בהבראם כי ביום (=בהבראם כביום), וכ"ה בב"ר שם תיאודור: כי בהבראם (כ"י פ': כבהבראם) ביום. [ובכ"ר לי גם "ביום"].
- (18) אבל אצל "ר' פלוי בשם ר' פלוי" דרך הירוש' הוא להחסיר "אמר".
- (19) וכן רש"ס, ופירושו: ר' זריקן בשם ר' אמי, כ"ה בבבלי ג ע"ב: א"ר זריקא א"ר אמי אמר ריש לקיש (כצ"ל, ע"י ד"ס כאן ובהגהותיו אות פ' ואות ק'). וכן לקמן בירוש' ג ע"ג (ע"י שם).
- (20) ונ"ר שבפנים לשון יפה הוא.
- (21) וכן ר' ורש"ס, וע"י מחיקת האליף במלת "איכרי" שבשורה שאחריה נטשטשה גם ש' של "שחרא" [וקראוה: אחרא, ותקנוה: ארחא].
- (22) "איכרי" גם בסמוך, אבל רש"ס נוסח גם למטה: יקרי! [ובכ"ר: יקרי, איכרי ו].

יצירו	25
יצירו	28
ברבי	30
חבירי תורה אומר	31
והי' רוח	36
קדמיתא	37
בשם ר' יוחנן	40
שאמר דברים	(25)
מקבל רבי	45
מקבל [גבין] רבי	47
(גו) שינתיה	59
בני אינשי הבין	
אינש יהבין	
ג ע"א	
או יהא בה כיימר (והוגה ע"א כבד"ו)	2—1
דמר ר' זעירא תנאי אחוי דרב	2
חייא בר אשיא ודרב אבא בר חנה	
ולא עבד וכו'	6
ועבד עובדא וכו'	7—6
והא רבי מאיר וכו' והא רבי	
עקיבא וכו' (והוגה ע"א כבד"ו)	
כלמעלה ב ע"ג, ולא אעיר על כגון זה יותר.	(23)
וכן רש"ס.	(24)
שורה 43 בכ"י בט"ס: [מילתיה אמרה שהלכה כחכמ'] מילתיה, ונמ' ע"א, שט"ס הוא מלמעלה.	(25)
רש"ס: תנא אחוי דר"ח בר אשי, ד' קושטא: תני אחוי, ובמלחמות לברכות פ"א רמז	(26)
ב: תני אחוה דר"ח בר אשי. וכן צ"ל בירוש': תני (תנא) אחוי (אחוה) דר"ח בר אשי	
וכו', כלומר שאחוה בן ר' זעירא, הוא התנא אהבה בן ר' זירא שבבבלי (ר"ה כס"ב, ל ע"ב,	
עירובין צו ב ונורים לב א) הנקרא בירוש' אחוזא (אחייא, אחוה) בר' זעירא, — שנה כבד"א שלו מימרא	
של רב חייא בר אשי (רבו של ר"ה, שבת קמה א, קלח א, וירוש' שם פ"ז י ע"ב ועוד) ושל רבה בר חנה	
(רש"ס: בר בר; ועי' שבת נ ע"א: תנא רבה בר בר חנה קמיה דרב).	
כבד"א" זו מובאה בבבלי יומא לז ב כבד"א סתם (מיתבי), וחציה השני מובא גם בירוש' כאן	
ג ע"ג בשם "תני". וכזה מביא הבבלי שבת צה א כבד"א את הדברים המובאים בירוש' תרומות פ"ב מא	
ע"ג (שבת פ"ג ה ע"ג, פט"ו טו ע"ב) בשם ר' ירמיה רבי זעירא בשם רבי חייא בר אשי, והרבה	
כאלה.	
"תני (תנא) ר' פלו' דר' פלו'" (כלומר כבד"א או מימרא של ר' פלו') רגיל בירוש', כמו ירוש' נדה	
פ"ג נ ע"ד: תנא ר' חנין דשמואל, כתובות פ"ז לא ע"ג: בהידא מתניתא בר' חנין דשמואל = "תני	
ר' חנין בשם ר' שמואל" (ירוש' שם); פסחים פ"ו לג ע"ב: תני ר' יודה בר פוי דבר קפרא, ביצה	
פ"ג סב ע"ג: תני ר' יודה בר פוי דבר דליא, שביעית פ"ב לג ע"א: תנה רבי יעקב בר אבי	
דברדליה; פיאה פ"ז כ ע"ב: תני (ג': תנה) רבי אייבו בר נגרי קומי רבי לא דרבי ישמעאל	
אם וכו' (ורש"ס, ואחריו לונץ, הגיהו שם בטעות: תני דרבי ישמעאל!), תרומות פ"ז מד ע"ד: תני ר'	
חיננא בר פפא וכו' דר' ישמעאל, ועי' מש"כ בפיהא פ"א טו ע"ד.	
ר' זעירא שלנו הוא אפוא סתם ר' זעירא, ר' זירא אבי אחוה (אהבה). המפרשים (וגם רז"פ במבואו	
עמ' עט, והלוי בדה"ר ח"ב 245) שגו בפ"ה הירוש'. — ועי' גם מו"כ כ ע"ב: והתני איסי אבא דר' זירא	
ואמרי לה אחוה דר' זירא קמיה דר' זירא וכו' עני ר' זירא בתריה בד"א וכו', ובירוש' שם פג רע"ג:	
תנא חד סב קומי ר' זעירא וכו', אבל רחוק לפרש "אחוי" — אחי' וגם הרמב"ן יוכיח שגירסתו:	
אחוה. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 258.]	

אלוונתית	9
זומן שטרפו (ביין ושמן)	
חברי	13
השדרה, שדרה	18, 15
חברי	25
(³¹)	
ואכילת פסחים (מצותן)	31
(אית דלא תני אכילת פסחים)	32
(אם כן וכו' עד שיעלה עמוד השחר)	40—37
אוכל אחר חצות	41
בשחרית	42
ב ע י מתניתא	45
רב חסדא (אמר) בהדא	53—52
(³⁶)	
בההוא דאזיל	55
אמר מר עוקבא	61
(²⁷ [ובכ"ר: אלוונתית], והנכון: אלוונתין, ובירוש' שבת יד ע"ג: אלינתי, ובתוס' שבת פ"ב יב: אלוונתיות, ועי' קרויס ולעף.	
(²⁸ וליתא גם בירוש' שבת שם ובתוס' שם ובפרדס סי' נו, והגליון הוא ע"פ הברייתא הסמוכה.	
(²⁹ כתיב מלא ורגיל בירוש' [וכן בכ"ר: חברי].	
(³⁰ [וכן כ"ר], וכן ג': אין כן שיזרה, וכן למטה פ"ד ח ע"א בכ"י: שב שזרה, וכ"ה גם בדפוסים בתענית פ"ב סה ע"ג וכן תמיד בירוש' (עי' לוי בערכו) ובמשניות ה' לו (נזיר פ"ז מ"ב, חולין פ"ג מ"א, בכורות פ"ז מ"ב, תמיד פ"ד מ"ג, אהלות פ"א מ"ח — ועי' פ"ה הגאונים" שם עמ' 82 —, פ"ב מ"א, מ"ג ומ"ו, פ"ג מ"ו ועוקצין פ"א מ"ב) ובכ"י קויפמן ופרמא ובערוך.	
(³¹ שורה 27 בכ"י בט"ס: שניא מה כא, ונמ' מ, שט"ס הוא.	
(³² "אחר" שבגליון נמחק מפני הגליון שלפניו המקיפו, ותלוי ע"א בין השיטין.	
(³³ וכן ג' [וכן ד"נ כ"ימ קטע גניזה ה"ג, ועי' מ"ש וד"ס].	
(³⁴ ג': כני, רש"ס: כיני, וכן בערוך ע' תכלת, וכמה ראשונים, אהצ"ו ולונץ, וכצ"ל. "מני" במקום "כיני", גם למטה פ"ב ה ע"א בד"ו וכ"י [לפענ"ד גם בכ"ל היה כתוב: כיני, ותוקן ע"א (ע"פ כ"ר): בעי].	
(³⁵ וליתא גם ג' ופסקי ר"ד ורשב"א (עי' אהצ"ו).	
(³⁶ בשורה 54 בכ"י בט"ס: אלא [אם] כן אנן, ונמ' ע"א, ולי' גם בכ"ר].	
(³⁷ אבל "בההוא" גם ג', וכן נכון. וכן אתה אומר "כן אנן קיימין ברגיל".	
(³⁸ וגם ג': א"ר מר עוקבן, ועי' רז"פ מבוא קט ע"ב והופמן, מר שמואל, 76. ועי' עירובין פ"א יט ע"ב: רב עוקבה בשם רבנן דתמן, אבל ג' גם שם: ר' אמר (!) [עוקבן, וצ"ל: ר' מר עוקבן, וגם בעירובין פ"ה כב ע"ד: רבי זעירא בשם מר עוקבן (ולא "עוקבא" כמו שהביא רז"פ. אבל בסוטה פ"ה כ סע"ב: רבי עוקבא (כ"י ר'): עקיבה], ובסכות ספ"ב לב ע"א: מר עוקבא, כמו שהביא רז"פ), ובמ"ק פ"ג סב ע"ב: רבי זעורה מר עוקבן (ב"ר פ"ב 1291: עוקבא) בשם שמואל רבי זעורה רב ירמיה בשם רב, וכ"ה בכורות רפ"ג ה ע"ד, בכ"י ג': ר' זעירה מר עוקבן בש' שמואל ר' זעירה וכו', וכן בכ"י ר': ר' זעירא עוקבן בשם וכו'. אבל בירוש' מגילה פ"א ע"א רע"א: מר עוקבא אשכח תרין אגריין. קידושין פ"ג סד ע"ד: אמר מר עוקבן הכן (שרידו) אתאמרת ("תני תמן"). בשרידו 234: אמר ר' מר עוקבן. ובסוטה פ"ד יט רע"ד: רבי מר עוקבא הורי בארבלי — בכ"ר: מן עוקבן, וצ"ל: מר עוקבן. ר' נחמיה בנו, בירוש' יבמות רפ"ד יד ע"ב ובירוש' פ"א ה"ה, סו ע"ג (בכ"ר: בר מר	

ג ע"ב

3—2	רבי אידי ורבי המנונא	רב המנונא
	ורבי אדא	רב אדא ⁴⁰ (ונוספו ווי"ן ע"א)
4	מגיב ליה חבריה	מתיב ⁴¹ (ואות ת' הוגהה ע"א)
7	(תפילה אין זמנה קבוע)	ליתא (ונ"ב ע"א)
12	ואפילו לתפילה	אפי'
30	באדם	כאדם
⁴²		
32	שמאי	שמי ⁴³ , וכן בשו' 36, 42, 48 ו-60.
46	בשם ר' יוחנן	[חבריא] בשם ⁴⁴
57	וסמנטירין	וסלמנטירין ⁴⁵ (ונמ' ל ע"א)
65	אילו (ואילו)	ליתא (ותלוי ע"א)

ג ע"ג

3—2	(ובערב וכו' ושתים לאחריה)	ליתא (ונ"ב ע"א)
12—10	ה'	י"י ⁴⁶
14	(דכתי') ואת שבת קדשך הודעת להם (ומצות וחוקי' ותורה צוית) וגו' להודיעך	[אמ' ר' אלעזר בר' אבינא מצות דשבת מלא] ואת ⁴⁷ (והשאר ליתא, והוגה ע"א כבד"ו)
18	(כתיב) תנה	ליתא (ונ"ב ע"א: גינהו דכתי') ⁴⁸
	אי יהבת	אין (ונגרדהן ע"א) ⁴⁹

עיקבו). ע"י בבלי ר"ה יס ב: שלחו ליה למר עוקבא, ובתוס' שם ד"ה אמר הביא מירוש': עוקב' אשכח (בלי "מר"), וכן נזכר "מר עוקבא" שבבבלי כתובות ס ב בירוש' סוטה פ"ד יס ע"ג בשם "עקביה" (ע"י מש"כ במונטשריפט 1919, 259 הערה 6, 267 הערה 2), ואולי כן צ"ל בירוש' מגילה פ"ג עד ע"א: (מר) עוקבא, מישלח וכו' = "מר עוקבא" שבבבלי גטין ז ע"א. וע"י סנהד' לא ב: שלחו ליה למר עוקבא וכו' שלם. עוקבן הבבלי קבל קדמנא וכו' בסבריא. [וע"י מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה 267—269].

39) וליתא גם בתוס' פ"א ד.

40) וכן ג', ושם: רב אדא בר אחבא, וכצ"ל. והוא רב אדא בר אבהו (אחווה, אחוה, אחבה) שאומר כ"ס בשם רב. ע"י רו"פ מכאן סא ע"ב.

41) וכן ג' וראב"ה 16: המנהיג 12: מתיב, וכן ג' 29.

42) בשורה 38 בכ"י ב"ס: ור' שמעון, והוגה ע"א כבדפוס: יסמעאל.

43) וכן ג' [וכי"ר].

44) וכן בכ"י ר' ורש"ס, וכן בסנהד' פ"א ל ע"א וע"ז פ"ג מא ע"ג, [ונשמט בד"ו כאן בראש שורה].

45) אבל להלן גם בכ"י כבדפוס. ובקונטרס אחרון (ג' 321) בשניהם: וסלמטירין.

46) וכן תמיד בכ"י זה.

47) וכה באבודרהם סדר שחרית (ושם: מנין, וצ"ל: מל"ן), וכן גם רש"ס: [אמר ר' אלעזר בר אבינא] כתי' ואת... וגו' [מהו מצות מלא] להודיעך, וכן בכ"י ר' [בהשלמה שבגליון למטה]: [א"ר אלעזר בר אבינא] להודיעך (והשאר כבד"ו). וחסר: מצות דשבת מלא, וכן בתוס' ר' יהודה שירליאון לברכות יב ב וא"י ח"א סי' ל; וכה בירוש' נדרים ס"ג לח ע"ב, וכה בשמו בשמ"ר ספכ"ה.

48) וליתא גם ג' 30 וראב"ה 20, וחסרון "דכתיב" רגיל בירוש', אבל "גינהו" אינו לשון ירוש'.

49) אבל "אי" לשון בבלי הוא ולא לשון ירוש'. אין — גם בכ"ר.

25	ר' אמי בשם ר"ל	[ר' זריקן] ר' אמי (ונמ' עי"א) ⁽⁵¹⁾
27	דרב מתנה ורבי שמואל אמר	אמ' ⁽⁵²⁾
	תרויהון אמרין	
28	טענת המינין	טינת ⁽⁵³⁾ (והוגה עי"א כבד"ו)
32—31	שכתיב — שכתיב	שכת' — שכת' (= שכתוב)
43—42	ביומוי דר' יוחנן הויגן נפקין	בתלת ⁽⁵⁴⁾ (והוגה עי"א כבד"ו)
	לתעניתא וקרוי שמע (בתר) תלת	
	שעין	
45	והלא כבר	לא (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽⁵⁵⁾
54	בראשו'	בראשונה ⁽⁵⁶⁾
60	הראה בריכה	כריעה ⁽⁵⁷⁾ (והוגה עי"א : "ברכה")
61—60	(ר' לוי וכו' ולא נתרפא)	ליתא (ונ"ב עי"א)
62	ככפיים הללו שלא נטפו בבנין	[הזהר] בכפיים ... שלא יטנפו ⁽⁵⁸⁾ (והוגה עי"א כבד"ו)
64	סבר לקרוב'	סמוך ⁽⁵⁹⁾ (והוגה "סבר" עי"א)
	ג ע"ד	
1	ר"ש בשם ר' יוחנן בשם ר'	ר' שמעון ⁽⁶⁰⁾
	ירמיה ר' חנינא (בשם) ר' מניי]שא	ליתא (ותלוי עי"א), ואותיות יי של "מיישא" מוגהות ⁽⁶¹⁾

- (50) שורה 23: תמן תני', בכ"י: תנינן [וכ"ה בכי"ר], ובד"ק נשתבש "תני".
- (51) יכן רש"ס: ר' זריק' בשם ריש לקיש, וכ"ה בבבלי יא ב: א"ר זריקא א"ר אמי וכו', ועי' לעיל ב ע"ד שורה 15.
- (52) כלומר: אמרין, ושתי נוסחאות נתערבו כאן, ובכ"י ר' ורש"ס ליתא "אמר".
- (53) וכן ג' 30, כי"ר ורש"ס וערוך. [כי"ר: טנת, והוגה: טינת.]
- (54) וגם רש"ס: וקריי שמע בתלת, וכן ראבי"ה סי' כה 17 (ולא כמו שהגיה המו"ל שם). וחסר בירוש' שלנו, וכצ"ל: ביומוי דר' יוחנן הויגן נפקין לתעניתא וקריי שמע [בתלת שעין ולא הוה ממחי בידן. ר' יעקב בר זבדי בש"ר אבהו ביומוי דר' חנינא הויגן נפקין לתעניתא וקריגן שמע] בתר תלת שעין וכו', כנ"ר רש"ס!
- (55) אבל לשון "לא כבר" רגיל בירוש'.
- (56) וכן רש"ס: בראשונ', ר': בברכה ראשונה, ב"ד פל"ט יב תיאודור: ראשונה.
- (57) וכ"ה בירוש' סוכה פ"ה נה רע"ג: ר' חיה רבא הראה כריעה וכו' לוי בר סיסי הראה בריכה (= "קידה" שבבבלי) וכ"ה בב"ר פל"ט יב, ועי' תיאודור שם.
- (58) בכ"י ר': [הזהר] בכפיים וכו' ינטפו, רש"ס: ראה כפים וכו' נטפו, ונראה כי "ינטפו", "נטפו" עיקר, והכונה על פי שה"ש ה וידי נטפו מר, שנדרש בשה"ש שם על ביטול בנין שני, ו"נטף" כאן במובן "תלוי ומרושל למטה", כמו "חוטמו נוטף" (בכורות מג ב), "כתף ונטף" (פיאה פ"ז מ"ד ועוד); כלומר הזהר בידים הללו שלא יהיו ("היו") רפות וכבדות ומרושלות בבנין.
- (59) וכן מנהיג יח ע"א: סמוך, רשב"א: סמיד, רש"ס: סמד.
- (60) [וכן בכי"ר], רש"ס: ר' שמעון בר ווא.
- (61) רש"ס: בשם ר' יוחנן בש"ר חנינא ור' ירמיה בש"ר מיישא; וכצ"ל אצלנו: בשם ר' יוחנן בשם ר' חנינא, ר' ירמיה בשם ר' מין]שא. "מיישא" גם בכ"י ר', ובכ"י שלנו היה כתוב אולי: מיישא.

6—5	(כי אזמרה)	ליתא (ונ"ב עי"א)
16	ואית [דא]מרינ	"דא" על הגרד ⁶² עי"א
25	לא הוה (מעביר) אלא גער	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁶³
ד ע"א		
10	(אבל) ברשעים	ליתא ⁶⁴ (ונ"ב עי"א)

פרק שני

4	באותיותיה	באותיותיה ¹
5	ו ב ר א ש הנדבך	בראש ² (ונו' ו עי"א)
³		
60	והראשון לתלמוד	הראשון ⁴ (ונו' ו עי"א)
⁵		
65	מאריכין (לו ימיו ושנותיו) בטובה	מאריך [ימים] בטובה ⁶ (והוגה עי"א כבד"ו)
ד ע"ב		
1	ולינא חמי	לינא ⁷ (ונו' ו' עי"א)
	(עול) מלכות	ליתא ⁸
12	תקיעה אחת	תקיעה [האחרונה] אחת (ונמ' עי"א)
13	(ברכותיה) ולא היא	ליתא (ותלוי עי"א)
19	דרכי אליעזר	אלעזר ⁹

62) אולי היה כתוב תחילה: ד מ ר י נ .

63) "לא הוה אלא", לשון קצר ורגיל בירוש'.

64) ו"אבל" אינו לשון הירוש'.

1) וכך בהו' לו כאן ושבת פ"ח מ"ג, פי"ב מ"ג, מ"ד, מ"ו, תוס' שבת פי"א, י יא צוק' ותוס' סנהדר פי"ב ס וכן במכילתא דברים (מדרש תנאים 60 כט): באותיותיה דברה תורה, במכילתא משפטים ספיו: באותיותיה נתנה, כלומר מלה במלה, ולא כפי ר"ד הופמן שם. ועי' גם למטה י ע"א שו' 43.

2) בפיסקא: או בראש, ועי' אהצ"ו.

3) במ"ח גם בכ"י: אמר ליה.

4) והנכון כבכ"י.

5) בשו' 64 בכ"י: ובלכד בדל"ת (מפורש ולא בנוטריקון). — שם: בר יוסף או', בכ"י: אמ', ועי' מש"כ בריש פ"א.

6) כזה לענין אחר ו סע"ג, וכ"ה בילקוט קונטרס אחרון (ג' 322) כנו' הכ"י. ובבבלי יג ב בבירוש' ד"ו, ועל פיו [?] הגיה המגיה, ושכח למחוק "בטובה".

7) וכן רש"ס.

8) ליתא גם ר', ובפ"ב מ"ה: מלכות שמים, בקטע גניזה: עול שמים, ובכ"מ: מלכות שמים, וגוסף "עול" עי"א.

9) וכן ר' ורש"ס: ג': לעזר.

25	אם לאחר זמן צריך	[אינו] צריך (ונמ' עי"א) [ול"נ שנמחק תחילה עי"ע בנקודות : אינו.]
28	ויאמר לו	יאמר (ונו' ו' עי"א)
29	והיה ר' (אלעזר)	ליתא (ותלוי עי"א)
31	בשלמיה דרבה	דרובה ¹⁰ (ונגרדה ו' ונתחברה לר' עי"א)
33	מן שמיה דר' (ישמעאל וכו' מן שמיה דר') עקיבה	ליתא (ונ"ב עי"א)
36	(יאות) עבד דלא	עבר (!) («יאות» נ"ב עי"א)
40	א"ר יעקב	אמ' יעקב ¹¹
42	מהניא ליה	מה הניא ליה ¹²
44	חנינא בר פפאי	חננא בר פפא ¹³
53—55	ומשיב מפני הכבוד (דברי ר"מ וכו' ומשיב מפני הכבוד הא	ליתא (ותלוי עי"א)
57	רבי ירמיה מדמי ¹⁵	חסר (ונ"ב עי"א) ¹⁴
	ד ע"ג	יונה (ונ"ב עי"ע : ירמיה)
1	(תחילה) משלם	ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁶
2	מתניתא רב פליגא עליו	מתניתא דרב (ונמ' אות ד' עי"א) ¹⁷
4	לא (שאדם) יקבל עליו	אלא יקבל ¹⁸ (ונמ' «אלא» עי"א ונ"ב כבד"ו)
14	הו יתבין לה וכד הוה מייתן לי ליה	יתבין לה [מעיינא] כד הוה [מעניי הו] מייתן ליליה ¹⁹ (והוגה עי"א כבד"ו)
10	«רובה» במקום «רבה» רגיל בירוש'.	
11	וכן ג': א' יעקב, וכצ"ל.	
12	וכן ג' (הנייה) ור', ובשקלים פ"ב מז ע"א: מה הנאה לו, ובמו"ק פ"ג פג ע"ג: ומה אניס (!) ליה.	
13	וכן ג' [וכי"ר] וכן במו"ק.	
14	אבל המשלים חפץ היה להשלים השלמתו «דברי ר"מ הא — ומשיב» לפני «מפני הכבוד», וכן ליתא «מפני הכבוד» בדברי ר"מ במשנה שבירוש', ג' ורש"ס, וכן מוכח מן הירוש'.	
15	«מדמי» גם בכ"י, וצ"ל : מרמז, וכן ר' ורש"ס וראשונים.	
16	וליתא גם רש"ס.	
17	הנוסחאות משובשות כאן: ר': מתניתא אר"ב (!) פליגה, וחסר «עילוי»; רש"ס: מתניתא פליגא עליו דרב, והגהת רש"ס היא. והנכון כנו' כ"י שלנו: מתניתא דרב, כלומר משנת רב («תני דבית רב» בנדרים רפ"ב לו ע"ב ובכתובות פ"ב כו רע"ג) פליגא על מירת רב, וכזה בעירובין פ"ז כד ע"א: מילתיה דשמואל אמרה וכו' מתניתא דשמואל פליגא עליו (ועי' גם מש"כ בשבת פ"א ג ע"ב, והבבלי (יד ב) לא ידע שהיא ברייתא דרב (ושם יש בה גם תוספת דברים). ולפענ"ד תיקן המגיה: אר"ב, כבכ"י, אלא שהמסור חשב שהדלית נמחקה.] [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 259].	
18	והנכון «אלא יקבל» וכו' המשנה.	
19	והנכון כבכ"י (ורק «מעיינא» הראשון ו«הוה» מיותר בט"ס): כד מעניי הו מייתן לילה (כלומר כאשר אחרו להביאם לו), ובכ"י ר': וכד הוון מתעני למחין (!) לילה; «לילה» («לילה») מלה אחת היא, ומובנה כמו «לה דילה» בסורית להדגשת הגוף, וכן בפסיק"ר פ"ט כב: וכיון דהוי מעניי מן למיתן ליה.	

של חי עולמים	19
[למימר]	21
(²²)	
ימי' פרט לשבתות	29
וימי' טובי' והא	30
(ונמ' עי"א) (²³)	
מצדדי'	
א ב ל א מ	31
ולא כן כתב	33
ואשתו של יונה	37
(ר' חזקיה וכו' חכמ')	37—38
(²⁶)	
פעמין	51
לבית המי'	53
(אבל) אם אין	60
מבזי (לון)	61
עושהו	65
ד ע"ד	
בשם רבי שמעון	10
(³⁰)	
ששע' מיתתו (כשעת וכו' יהא) נקי	20
(³²)	
ולא השמיע לאזנו	28
(³³)	
(20) [ובכ"ר: של חי העולמים, וכן לעיל.]	
(21) בפסיק"ר שם: מימר.	
(22) בשו' 28 גם בכ"י: לא כדא, וצ"ל: לא בדא.	
(23) אבל חזרת-דברים הוא: „ימים ולא לילות“ יהא וכו'.	
(24) וכן בעירובין פ"ט כו ע"א: אשת יונה.	
(25) ובעירובין איתא.	
(26) בשו' 47 בכ"י: מסולסל הוא.	
(27) ולמטה: שתי פעמים.	
(28) ואין צורך, שזהו לשון הירוש' תמיד.	
(29) במגילה פ"א ע"ג גם כאן: ב"ר שמעון.	
(30) שורה 13: ממעמקים, בכ"י: ממעקים, ואות מ' תלויה עי"א.	
(31) ונראה שבהעתק שהיה לפני מעתיק כה"י היה כתוב כך: בשעת מיתתו נקי, כמו בדבר פ"י וקה"ר ג ב, והשמיט בטעות מן „מיתתו“ עד „מיתתו“; רש"ס: יצא נקי, אבל בירוש' מגילה שם כבד"ו כאן.	
(32) בשורה 24 גם בכ"י בטעות: מה כן אמרין, וצ"ל: גן.	
(33) גם בכ"י בשורה 31: הוי היא שאר, וצ"ל: הוי היא [ק"ש היא] שאר, [ובכ"ר: הוי היא שמע היא שאר כל המצות].	

דיוור (1)	דיוור	33
את א ר' (34) (והוגה ע"א : אמר ר')	א"ר חנינ'	
חמשת (35)	דתנינן חמשי תא	35
אילו (36) צריך	אלו צריך	37
יימר [לך] שם (ונמ' ע"א)	דלא יימר שם	40
להתים (37) (ומוגה ז' על הגרד)	להתיו כי	42
ו-עיינין א-י' (ו"ו, "אי" על גרד ומחק של שתיים שתיים אותיות) (38)	[ו]עיינין א[אי]	43
כדרך	בדרך	45
משהתקין	מי שהתקין	50
צורכיה (39)	לית צורכיה דבנה	56
ליתא (ונב' ע"א) (40)	(הרופא לכל תחלואיכי)	63

(41)

ליתא (ונב' ע"א)	המילה (שהיא לשמנה)	2
הדין (42) (ונב' ו ע"א)	נתקבצו הגליות והדין נעשה	6
ונא (43) (והוגה ע"א : אנא)	אנא אמרית	10
דין (והמוקף ליתא, והוגה ונב' ע"א) (44)	ד(ה)דין (כחושבניה דהדין)	13
דרי (והוגה ע"א : רדי)	דדי	14
ונפק (45) קיריה	ונפקא קיריה	19
ואימיה (46)	ואימה דמנחם	20
לברך [אין לית קומך יומא דין בתר יומין לברך] (ונמ' ע"א)	איתי זובנין לברך	21
ליתא (47) (ונב' ע"א, ושם : רחיצא)	23—22 (אמר לה רחיצא וכו' לית לי פריטין)	

(34) וכן רש"ס ומגילה פ"ב ע"ב (ושם "חנניה" כבכ"ר' כאן).

(35) וכן ר' ורש"ס ומגילה שם ותרומות פ"א מ ע"ב וכדבסמור.

(36) צ"ל: אין[ו]ן צד, ר': איהו הוא.

(37) וכ"ה בג': להתיו — תזכרו, להתים — חסדו ! ועי' משי"ב בפירוש הגאונים, 81 הערה 4.

(38) ג': ועינין אינין, וכך היה כתוב בחדאי בכ"י: אינין, כמו שגם לפני זה בכ"י ג' ור': חיתין

היתין.

(39) ג' ור': צורכה [דלא], רש"ס: צורכא [דילא].

(40) וא"צ, שהרי זה תשובה על "סליחה לגאולה". ג': עתניכי וגו' מה כתיב בתריה הגואל.

(41) שורה 66: שבות ציון, גם בכ"י, וכן ר'.

(42) והנכון "הדין", וכן רש"ס בפירושו, וכן בבבלי מגילה יז ב: וכיון שנתקבצו גליות

נעשה דין.

(43) גם ר': ואנא.

(44) רש"ס: דדין כחושבניה דדין, וכ"ה באיכ"ר פ"א נב: ג': דהדן — דהדן.

(45) וכן רש"ס ור'.

(46) וכן רש"ס, ג': ואימה, [ר': ואמיה].

(47) וחסר גם ג' [וכי"ר].

והוא מ[נה איכפת] ליה	24—23
כיוין	38—37
מטי מודים	43
שטרחות'	48
ואם היה	51
(⁵²)	
מה אנן	56
קרית שמע (צריכה כוונה תפילה)	64
אינ' צריכ'	
ה ע"ב	
(לימדתנו)	3
אלעזר בן אנטיגנס	4
בתחילה בשבת	5
בר זבדי	7
וכאן שמתכוין לעשותה	9
בעולה	
ומית עילוי וקרי	16
למעשה	17
בשבאו ליה	20
דהו' סב'	22
ליתא (ונ"ב עי"ע)	
לעזר (⁵⁴)	
כתחילה (⁵⁵)	
בר [אידי] זבדי (ונמ' עי"א)	
וכאן [מיכיון] שמתכוין לעשותה [כלי]	
בעולה (ונמ' "כלי" עי"א) (⁵⁶)	
ומית וקרי עילוי (⁵⁷)	
מעשה (ל נו' עי"א)	
לה	
דו סבר (והוגה עי"א כבד"ו) (⁵⁸)	

(48) [כ"ר: מה אפכת ליה], ג': ומה אפכלה = (מה אפכליה) = מכפליה = מה אכפה ליה, וכן "מפכלה" ג' 100 (עירובין פ"ג כא סע"ב), ובד"ו: מכפלה; ביצה פ"א ס סע"א בד"ו: מה אפכן לה, ג' 159: מה אפכן לה, ובגליון: אפכי לה; ובשביעית פ"ס לח ע"ד: מפכא לה מה אפכה לה; ב"ב טו ע"ג: מפכליה דביר; תרומות פ"ח מו ע"א: מה אפכלן, מה אפכיי להן; מעשרות פ"ה נא ע"ד: מאי איכפלה; כ"י ר': איכפת; יבמות פ"ג ד סע"ד: מה איכפלין אחיות; סוטה כ ע"ב: וביתא מה אכפה (איכפה) ליה, וצ"ל בכולם: מכפליה, מה אכפן לה, מכפא לה, מה אכפא לה, מכפליה (עי' פליישר ללוי: ח"ב, 454, ושולטהיים, לקסיקון סורי — פליסטיני, 8).

- (49) ג' בכולם: כיוין.
 (50) וכן ר' ורש"ס ואו"ז סי' קב.
 (51) ר': אבל אם.
 (52) בשורה 53 בכ"י ברור: וכוללין (בכ"ף).
 (53) וצריך היה המוסף להוסיף כמו בג': ואפילו חימר קרית שמע אינה צריכה כוונה > תפילה צריכה כוונה <, או כרש"ס: ק"ש < אינה > צריכה וכו' ובתמיה.
 (54) ג': ר' אלעזר וכו' בשם ר' לעזר.
 (55) וכן ג'. וכן למטה שורה 13 לכתחילה בשבת, צ"ל כתחילה. וכן ג'; וכ"ה בכתובות פ"א כד ע"ד. "כתחילה" רגיל בירוש' ובמשניות הו' לו ועוד. ר' ורש"ס כאן בטעות: בתחילה.
 (56) ר': וכאן מכיון שהוא מתכוין וכו', וצ"ל: מיכיון שמתכוין. וכן למטה שו' 11: וכאן מתכוין' שהוא מתכוין, צ"ל כנו' ג', ר' ורש"ס: מכיון שהוא.
 (57) וכן ר' (וקרא) ורש"ס, ג': ומת וקרא עליו.
 (58) אבל "דו" נכון ורגיל בירוש'.

דרומייתא [אנן (!) שרי ואיננו אסרין]	36—35 רבנן דרומייתא. רברבייתא וכו'
(ונמ' עי"א) ⁽⁵⁹⁾	
תני (ונר' ד' עי"א) ⁽⁶⁰⁾	37 דתני מקום
אזל	47 אול אחד אתר
חייליה ⁽⁶¹⁾	52 חיליה
דתימ' (= דתימר) ⁽⁶²⁾	53 כמ' דתימא
[אין] מקבלין (ונמ' עי"א) ⁽⁶³⁾	56 הא וכו' אחרים מקבלין
מתני' (והוגה עי"א כבד"ו)	57 תני מעשה
הייתי	59 כמדומה היית
נימא ⁽⁶⁴⁾	64 נימ' תלמידיה
חסר (ונ"ב עי"א)	65 לגנו (לערוגת הבושם)

ה ע"ג

של[מקום] הקבה ⁽⁶⁵⁾	5—6 עושי' רצונו של הקב"ה
מנעתונא	12 מנעתונ'
על [אבא] אבוי דשמואל	30 על אביו דשמואל
(ונמ' "אבא" עי"א) ⁽⁶⁶⁾	
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁶⁷⁾	32 והיו עושי' (כל שנה ושנה) מאה
ליתא (ונ"ב עי"א)	32—33 (עמד על חמשים עמד על ארבעים)
[אמ' מה] חמתיה	38 וכן הוות ליה. (ומתפגע ביה)
(ונמ' עי"א ותלוי : ומיתפגע ביה) ⁽⁶⁸⁾	חמתיה
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁶⁹⁾	47 בכמה (הדין) ליטרת'

59 נראה שהיה כתוב בהעתק הראשי כמו בירוש' מו"ק פ"ג פב ע"ד: אין תימר וכו' אין תימר וכו' לזעורייתא אין תימר רבנן דהכא ניחא אין תימר וכו', ועיי' זה סעה המעתיק והעביר "איננו שרי ואיננו אסרין" לכאן.

60 במו"ק: דתני.

61 וכן כ"י ר'.

62 [כ"י: דתמר = דאת אמר ?].

63 והנכון כבכ"י, ובתימה קאמר, ועיי' משיב הירוש' "כיני מתניחה" (כצ"ל) וכו' עי' רש"ס. בכ"י ר':

כיני וכו' אין מקבלין תנחומין [שמיתה] על העבדים, צ"ל: למיתה ?

64 וכן רש"ס, אבל הנכון כבד"ו: נימ' = נימר, ר': מימר. וכן למשל רפ"ג ה ע"ד במקום: ואין כיני נימא — ר' (וכן מו"ק פ"ג פב ע"ב): נאמר. וכן בכ"מ שכתוב "נימא" סה"ד הוא, שאין זה לשון הירוש'. ועיי' גם להלן שו" ⁵³.

65 "מקום" במובן ה' מנוקד תמיד, וכן למעלה ד ע"ד שו" ⁵² בכ"י, וכן בס"ה מ"א (עי' שם), וכן יד ע"ג, סז ע"ב, כה ע"ג. וכן גם בכ"י אחרים (כמו ס' השנה פפד"מ ח"ס 273, מ"ע REJ, 1922 שו" ¹⁴ ועוד). "מקום" כאן גם ר': רש"ס: של מקום היה מחזור. [ועיי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 48].

66 וכו"ה בקה"ר ספי"ב, "אבוי" גם ר' ורש"ס.

67 וכן בקה"ר שם.

68 "אמ' מה" נשתרבו מלמטה. וכנ"ה הגליון גם ר'. ושתי נוסחאות הן שנתערבו: באחת "פגע ביה חד" וכו'. כנ"ה רש"י ב"ק קיז ב, ובשניה "חמתיה חד", כנ"ה רש"ס.

69 ר': בכמה הוא ליטרתה.

55	א"ל (ארכוני) מאן הו'	ליתא (ותלוי עי"ע) ⁽⁷⁰⁾
57	תרתי שרינ	שריין ⁽⁷¹⁾

פרק שלישי

ה ע"ד		
25	עד שלא יגי' עו	יתחילו (ונ"ב מימין עי"ע : יגי' עו ; וכן נמ' עי"א. ונ"ב משמאל : יגי' עו) ליתא (ונ"ב עי"א. ושם : אלעזר ! ⁽¹⁾)
40—42	ואם באו פנים חדשות (הוא חולצן וכו' פנים חדשות)	
46	וביני נתן	וכיני (ועי"א הוגה כ' לב' !)
55	הבלה	הכלה
56	מאימתי כופין	[מתני' מאימתי (ונמ' עי"א) ⁽²⁾
60	כבר כפיטם	כפינום ⁽³⁾
62	(שומט) קלבינטרין	ליתא (ונ"ב עי"א)
66	הערסה	והערסה ⁽⁴⁾

ו ע"א		
5	(ו)יכפה (כפה) הסרסור	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁵⁾
8	אבל כל (זמן)	ליתא (ותלוי עי"א)
19	ואייכלון [בשר]	על הגרד עי"א ⁽⁶⁾
23	מזרחיא	מרוחיא ⁽⁷⁾
37	לא הוה עבור	עבור ⁽⁸⁾
41	טיסן	נויסן ⁽⁹⁾
43	אם יש לו (מ)איכן	תלוי עי"א

(70) בכ"י: הוא.
(71) שְׁרִיין, ר' מן שְׁרִיָּתא.

- (1) בעל הגליון כתב תחילה "בראשונה" והגיה אח"כ: בראשון, וכ"ל.
- (2) רש"ס: [תני] מאימתי, אבל רש"ס מוסיף בכ"מ "תני" מדעתו, ובריינות בלי כל ציון רגילות בירוש'.
- (3) וכן ר', ג' ומו"ק פ"ג פג ע"א. וכן טעה המדפיס גם לעיל ב ע"ג שו' 51 ולמטה שו' 45 וקרא במקום "נויסן" שבכ"י: טיסן, כי "נו" מחוברות בכ"י ודומות לט', אלא שב"נו" יוצאה אות ו' מעט מלמטה.
- (4) ר' ורש"ס: והעריסה, וכן במו"ק שם.
- (5) "יכפה הסרסור" גם במו"ק שם. רש"ס: ויכפה הסרסור.
- (6) אולי היה כתוב כאן: קופד, אך למטה גם בכ"י: בשר, ועי' אהצ"ו.
- (7) ר' (גינצבורג): מרוחיה, והוא הנכון, עי' לונץ ב"ציונים". [כ"י: מר דחיה].
- (8) כלומר שצ"ל: עבר, [כמו בכ"י].
- (9) ר' (גינצבורג): גויסן, כלו' גִּיָּסָן, גם הדעת. בנויר פ"ז נו ע"א: טיסן, וגם כאן נתחברו שתי האותיות הראשונות לאחת.

51	דוחה למצות לא תעשה	בלא ¹⁰
54	שאלתון	שאלתון
62	אם בחייהן (אין)	ליתא (ותלוי עי"א)
63	מהו שיטמא (כהן)	ליתא (ותלוי עי"א) ¹¹
65	אי מפני וכו' אי משום	אין — אין ¹² (ונגרד עי"א)

1 ע"ב

2	תני	מתני (ונגרדה מ עי"א)
6	כבוד הרבים	זכות הרבים (ונמ' ותלוי עי"א "כבוד")
9	שמוא' בן יוצדק	בין ¹³
10	מסקין ליה לסדרה	לסכרה (ונ"ב ¹⁴ עי"ע: נ"א לסדרה, והגליון נמ', ונתקן בפנים כ' לד' עי"א)
20	ואם מפסיקין	אין ¹⁵ (ונו' ו' עי"א)
32	משנה אחרונה. (ס"א ראשון)	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹⁶
50	אם היה חייב	אם [יצא] היה (ונמ' עי"א)
53	שיהא (כל אחד ואחד)	ליתא (ונ"ב עי"א)
58	ליטבל	ליבטל
59	[לא] כן א"ר	על הגרד של אות אחת עי"א

1 ע"ג

4	וטהור שנפלו על	שנפלו [עליו] על (ונמ')
7	רב חונא (אמ')	ליתא (ותלוי עי"א)
	ראה (את) עצמו	ליתא ¹⁷
11	ד רבי יהושע בן לוי	רבי (ונו' ד' עי"א) ¹⁸
15	כתרנגולין	כתרנגולין ¹⁹
17	מה טובלי	מה- (גרד של אות) ²⁰
18	מהו לערער	מה (ונו' ו עי"א)

10) ולמטה ו ע"ב גם בד"ו: דוחה מצוה בלא תעשה, וכן לשון הירוש' בביצה פ"א ס סע"ב.

11) וליתא גם בירוש' נזיר שם.

12) אבל הנכון "אין". ועי' גם לעיל ג ע"ג, 18. [בכ"ר: אם, אם].

13) "בין", כמו "כן נון", "בן הכות", רגיל במשניות כ"י קויפמן (עי' קרויס מונטשריפט חנ"א, 327), כמו עדיות פ"ח מ"ז (וכן בהו' לו שם) ב"מ פ"ה מ"ג וב"ב פ"ז מ"ד, וכן בתוס' כלים כ"ב פ"ג וכן בה"ב ד' ברלין 74, 94, 156, 216, 595, אגרת רש"ג ה' לוי, 80 ניצ, רב חפץ בס' המצות (JQR. 1915, 375), מאירי עירובין יא א : בין הבקר ועוד. וצ"ל : ש מ ע ו' [וכן בכ"ר] בין יוצדק.

14) בנוזר שם: לסידרא, וכן רש"ס כאן.

15) וכן רש"ס [וכי"ר]: ואין, סנהד' פ"ב כ ע"א : ו לא .

16) כנר' הגליון, גם ג' ור' וסנהד' שם, ועי' אהצ"ו ולונץ.

17) וליתא גם ביומא פ"ח מד ע"ד ותענית פ"א סד ע"ג.

18) אבל בכ"ר ד' חסר כל המאמר, וכן חסר בתענית שם, וגליון הוא, עי' לונץ.

19) וכן רגיל בירוש', [כ"ר: כתורנגולין], ועי' "פירוש הגאונים" (עמ' 104 הע' 37).

20) והיה כתוב : מהו . [כ"ר: ומה].

24	בשומר כרמים אחד	באחד (ונגרדה ב' ע"א) (21)
41	כרבי אלעאי	אלעאי
42	בן בתירא	פתירא (22) (והוגה ע"א כבד"ר)
42—45	(כרבי אלעאי בראשית הגז וכו' מקבלין טומאה)	ליתא (ונ"ב ע"א 23), ושם: דתנ' ר' אלעאי, ו ש ע ר ה
46	מהלך (בתריה)	[חודדי] (24) (ונמ' ותלוי ע"א כבד"ר)
48	ההוא גברא (בעי למיסחי)	ליתא (ונ"ב ע"א)
54—55	(מקיל בה לרחוץ וכו' לטבול במים חיים)	ליתא (ונ"ב ע"א) (25)
1 ע"ד		
3	לעבור ברגליו יעבור	לעכור — יעכור (26)
6	ומן הצואה (ארבע אמות)	(כ' מוגהת בכ"י ע"א)
9, 11	מצואתו	ליתא (ונ"ב ע"א)
9—10	(ואם אינו יכול וכו' ארבע אמות)	מציאתו (ונתקן ע"א י' לו')
17	ומצואת התרנגולין	ליתא (ונ"ב ע"א) (27)
19	הדא דאמר לאחריו	התרנגולין (28)
21	מיליא דאורייתא	דא' [אמר] (29) (ונמ' "אמ" ע"א)
22	הוינן חמין	מיליא (30)
23—24	נתן לתוכו וכו' וקרא	חוינן (!)
		נָתַן (31) וכו' יקרא [ד'] (והוגה ע"א: וקרא [ד'])
25	כדי רביעית (רביעית) בתוך וכו'	ליתא (ותלוי ע"א)
26	של אחר המיטה	שלאחר (32)
<p>(21) בד"ק ליתא "אחד", ושתי נוסחאות נתערבו אצלנו בכ"י: בשומר כרמים, באחד. [ובכ"י: בשומר כרמים אחד].</p> <p>(22) רגיל בכ"י (למשל בכ"י מ' ב' פסחים לט א) ובתוס' צוק' (למשל תוס' עדיות פ"ג ב) ועוד.</p> <p>(23) וגם ר"ד בפסקים לברכות כב א לא הביא כל זה. וגליון הוא על פי הבבלי שם.</p> <p>(24) "חודדי", "יחיד" מן "חודדי" (חד חד): או צ"ל: חודרי על וכו', "מסביב ל-".</p> <p>(25) וליתא גם בתה"ג מה"ג 40 שורה 1, וליתא גם בבבלי כב א, וגליון הוא בירוש' ע"פ ה"ג, ד"ו ב ע"ג: מקילין בה מסחא במים שאובין מחמירין בה דמצרכי טבילה במי מקוה, ובה"ג ד"ב 27: והמקילין בה במים (כצ"ל) שאובים והמחמירים בה במים חיים. וע"ד הוספות גאוניות בירוש' ע"י אפסוביזר, מונטסשריפט 1911, 420 וכו' וספרי Der Gaonäische Kommentar, 142, ולא כפוננסקי ב"הקדם" ש"ב, 28 שה"ג השתמשו כאן בירוש'. על דבר "מים חיים" ע"י שצ"ת סי' קסד וא"י ה"ם שם. [וע"י הערת המחבר באוצה"ג לברכות חלק הפירושים עמ' 28 הע' ת].</p> <p>(26) וכן בכ"י: לעבור, יעבור.</p> <p>(27) וליתא גם בתוס' ברכות פ"ב יח וש"נ, וכן נכון.</p> <p>(28) [וכן בכ"י: התרנגולין] וע"י גם לעיל ע"ג, 15.</p> <p>(29) כלומר: דא ת אמר, וכצ"ל. רש"ס: דתימר, [כ"י: דתמר] (= דתמר, כרגיל בירוש').</p> <p>(30) וכן רש"ס. [כ"י: מילה דאוריה].</p> <p>(31) הניקוד שלמטה חדש יותר, וזה שלמעלה מתאים אל "יקרא". [כ"י: גותן ... וקורא].</p> <p>(32) בכ"י מחובר כל "של" למלה שלאחריה, אבל המדפיס הפרידו, והפרידו גם כאן.</p>		

אידי (ונמ' ותלוי "זבדי" עי"א)	בר זבדי	30
חנינא (ונ"ב עי"ע : חונא)	בשם ר' חונא	32
[מתני'] לא ישמע (ונמ' עי"א) ⁽³³⁾	לא ישמש	34
[מתני'] לא (ונמ' עי"א) ⁽³³⁾	לא ישב	37
כמרתיע	במרתיע	38
[מתני'] דייסקי (ונמ' עי"א) ⁽³³⁾	דייסקי	40
לעזר	ר' אלעז' בשם	42
"עלה" על הגרד עי"א ⁽³¹⁾	אבל מלמ[עלה] לא	45
ליתא (ותלוי עי"א)	(בההיז) דרקק	49
המיטיל	המטיל מים	53
ציאה (והוגהה י' לו' עי"א)	צואה	59, 57
חזקיה	אמר חזקיה	61
הציאה (והוגהה י' לו' עי"א)	הצואה	
שממשה (ש' תלויה עי"א) ⁽³⁵⁾	שמ(ש)משה קיים	63
ליתא (ונ"ב עי"א)	(מים אין משמשה קיים)	
	ז ע"א	
[אן] נשמענה (ונמ' "או" עי"א)	נשמענה	1

פרק רביעי

ליתא (ותלוי עי"ע)	(בית) קדשי הקדשים	5
חסר (ונ"ב עי"א, ושם : ביתא, צלותא)	(א"ר מנא ובני בית' וכו' צלות' מיניה)	55—54

ז ע"ב

ליתא (ונ"ב עי"א)	(ואת הכבש השני תעשה בין הערבים)	5—4
[חכמ'] (ונמ' ותלוי עי"א כבד"ן)	לא מצאו (במה) לתלותה	5
[ולא מדברין] (ונמ', ונ"ב עי"א כבד"ן) ⁽¹⁾	(למד) רבי יהודה	8
[וחם השמש ונמס] (ונמ' והוגה עי"א כד"ן)	כשהוא אומר (כחום היום)	10
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁾	שני טליים (מבוקרים)	20

(33) רש"ס: [תני], ועי' מה שהעירתי לעיל ה ע"ד, 49.

(34) הגרד מגיע עד סמוך ל"לא".

(33) וכ"ה "שמשה" — אין מ"ש ה" בכ"י ר'. ובעל הגליון השלים למטה כפי נוסחאתו: "משמשה".

(1) ואני רואה להעיר כאן על נוסח יפה של רש"ס: מדברי תורה למד ר' יהודה [ומעדות למד ר' יהודה מדברי תורה למד ר' יהודה], ולקמן שר' 17 נוסח רש"ס: ומעדות (א"י מעדות).

(2) וליתא גם בתענית פ"ד סז ע"ג. ועי' ערכין יב א.

23	ובסוף שלשלו וכו' ו ע ל ו להן	שילשלו וכו' והעלו י)
33	(אבל אם יש ביום כדי להתפלל שניהן)	חסר (ונ"ב ע"א)
42	(והכא את עבד מנחה שלש שעות ומחצה)	חסר (ונ"ב ע"א)
43	(לא) הוקשה	חסר (ותלוי ע"א)
50	ושמשא (ביר') בריש	נמ' (ע"א ז) ע"י קו שלמעלה
57	נבוכר נצר	נבוכדנצר י)
58	(אוף) רבנן מודו	תלויה על גרד של אות אחת שלפני "רבנן"
		(ו"רבנן" ז)
63	(דכתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה)	ליתא (ונ"ב ע"א) י)

ז ע"ג

1	כן ליחיד הן לציבור	כן לציבור י)
9	דנצלי	דניצלי
11	אמר ר ב י מתנה	ר' (= רב) י)
16	מה דאקשי ר' יונה	דקשי (ז) י)
27—26	בחנוכה (אף על פי שאין מוסף וכו' שאין מוסף בחנוכה)	ליתא (ונ"ב ע"א) י ¹⁰
27	מזכיר (הוא)	ליתא
30	(מה) מצינו	ליתא (ותלוי ע"א)
31	כח דא דרבי אבא	כהדא י ¹¹
33	דהיא (ז) תעניתא י ¹²	דהיא
40	יצחק סחורה	[ר'] יצחק י ¹³ (ונגרד ר' ע"א)
41	א"ל קרין	קורין
44	שלמיה	שלמיה

(3) "והעלו" גם ר' ורש"ם, בתענית שם: שילשלו — והחלו (1).

(4) בדיו תמיד בשתי מלים: נבוכד נצר, ע"י להלן.

(5) בביכורים רפ"ב, סד ג ובתענית פ"ד סז ג איתא.

(6) ר': וכן, ובתענית שם: כאן — כאן.

(7) בשו"ר 1: וכה אמר — בכ"י: אומי (1).

(8) [וכן כ"י, ושם: מתנייה].

(9) [ובכ"י: דקשי בבי הפעמים].

(10) וליתא גם בתוס' ר' יהודה שיריליאון לא ע"ב ד"ה כל, וגם רש"ם ותענית שם. ובנוסח רש"ם ותענית שם במקום זה: אוסיפון עלה ראש חודש שחל להיות בתענית ציבור וכו', הכתוב אצלנו ובתוס' ר' יהודה לפני מאמרו של ר' סימון. ושתי נוסחאות הן, באחת היה כתוב: אוסיפון עלה ר"ח שחל להיות בתוכה וכו', והשניה: שחל להיות בתענית וכו'.

(11) וכן ר' [בהד"ה ז] ורש"ם ותענית שם, ובכולם: עובדא, ולא "עבדא".

(12) בדיו מטושטש ונדפס בדיק: דהוא.

(13) וכ"ה במ"ס מ"ב ז, אבל גם בתענית שם "יצחק".

45	ו לא שבעה	לא (ונו' ו' עי"א)
46—47	לאבדן אמוריה	לאבדן [דו] (ונמ' עי"א) ⁽¹⁴⁾
47	צ לי דרמשא	יצלי (כך מוגה עי"א) ⁽¹⁵⁾
59	(אלא כהדא)	חסר (ונ"ב עי"א)
ז ע"ד		
10	ואמר לא שהוא	וא' (= ואומר) ⁽¹⁶⁾
11	מ מ נ י אלא וכו'	ממנו (ונגרד ו' עי"א)
21	בעי מידעי	מידע
	אוי לו לדור	או (ונו' י' עי"א) ⁽¹⁷⁾
41	ותעשה עמנו (צדקה)	ליתא (ונ"ב עי"א)
43—44	יצר טוב (סבר טוב שם טוב עין טובה)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁸⁾
44	ורוח נמוכה	נמוכה [וסבר טוב] (ונמ' עי"א)
53	(ואנו חייבים לעשות רצונך)	ליתא (ונ"ב עי"א)
57	אהבה ואחוה	אחוה (ונו' ו' עי"א)
ח ע"א		
4	חליות שבשדרה	שבשזרה ⁽¹⁹⁾
39—40	ובאש אתיה (!) עתיד לבנותה	אתה עתיד לנחמה (והוגה "לבנותה" עי"א)
44	אי זו היא שבע	[הי' ל' ר' יהושע א' מעין שמונה עשרה] אי זו (ונמ' עי"א) ⁽²⁰⁾
52	(ובצמח דוד עבדך)	ליתא (ותלוי עי"א — כ"י שלישי) ⁽²²⁾
(14) בתענית שם: לאבא דו אמוריה, שנשתבש מן "לאבא דן" ("אבא יודן"), והוסיפו זה כאן בטעות כנ"א.		
(15) ואינו ניכר מה היה כתוב תחילה, וכ"ה יצלי, בכ"י ר' ורש"ס, ולמטה.		
(16) [וכ"ה בכ"י: ואומ'].		
(17) בירוש' תענית פ"ד סז ע"ד: אי לו [וכ"ה בכ"י: כאן], וכזה למשל ביבמות פ"ג מ"ב (ירוש' יד ע"א): אי לו, ושם פ"ד מ"ח: אי לו. וכאן היה כתוב בוודאי: אי, וטעה הסופר וקרא: או.		
(18) בכ"י ר' ורש"ס ליתא "ונפש טוב".		
(19) וכ"ה בתענית פ"ב סה ע"ג, ועי' מש"כ לעיל.		
(20) בשו" 41: ואדיין אריין (?), והוגה עי"א: ואדיין.		
(21) וגם בתענית שם ליתא, אבל רש"ס כאן פיסקא: זר' יהושע מעין י"ח וכו'. והפיסקא נרשמת בירוש' תמיד (חוץ מברכות ויבמות פ"א—פ"ט) ב"הלכה", ובכ"י "הל", "היל".		
(22) בשו" מ"ח: אי זו היא (מעין) שבע. מעין שמנה עשרה דשמואל — בכ"י: דשמאל, ו' תלויה עי"א. וצ"ל: אי זו היא שבע מעין ... , וליתא בכ"י ר' ורש"ס ותענית שם.		
(23) וליתא גם בכ"י ר' ותשר"ר ח"ב 23 ותענית שם, ונוסף מן הבבלי כט א, כמו שהוסיף רש"ס כאן ממש כלשון הבבלי: ובצמיחת קרן לדוד עבדך. אבל בני א"י ס"ל כברייתא דלעיל בהלכה זו (תוס' פ"ג כה): ושל דוד בבונה ירושלים. וגם רבה בר ירמיה הבבלי ס"ל כן (ירוש' ר"ה פ"ז נט ע"ג), ואולי גם שמואל (וגם בנוסח שבבבלי חסר בסרע"ג: ובצמיחת קרן לדוד עבדך). ועי' על ברכה י"ד, אלבוגן, תולדות התפלה, ברלין תרפ"ד עמ' 33 ועמ' 42, וכבר האריך בזה ר"ד בחידושי תענית.		

אומ' (= אומרים)	22	אין אומר לו
אומ' (= אומרים) ⁽²⁴⁾	23	אחרים אמרו
[שומע] צרכיו (והוגה עי"א כד"ו)	31	(תובע) צרכיו
כת' (= כתיב)	33	אין כתב
לאלישע	50	לאלישא
ליתא (ונ"ב עי"א)	57	במקומו (רבי אומר וכו' במקומו)
שכן ⁽²⁵⁾	58	שכך לבו
ליתא (ונ"ב עי"א)	62	(כלפי י'מעלן וכו' ומתפללין)
והתפללו ⁽²⁶⁾	64, 63	והתפלל

חסר (ונ"ב עי"א)	13—1	(לאי זה וכו' קדשי הקדשי')
קדשי	16	בית קדש
לשבתך [מכוון לשבתך] מכוון כנגד (ונמ' עי"א) ⁽²⁷⁾		מכוון לשבתך. מכוון כנגד
[דבר] (והוגה עי"ע: הוריה)	17	שמשם הודיה (י)
הוגה (?) עי"א: וחרנה	18	וחדנה אמר
וחרנה אמר	19	וחדנה אמר
	(²⁸)	
חסר (ותלוי עי"א)	31	דמר ר' (יוחנן)
בש[ו]קי ⁽²⁹⁾ (ו' תלויה עי"א)		בשוק של ציפורין
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽³⁰⁾	37	(רבי זעירא בעי וכו' דבר)
ונתפלל (ומוגה עי"א כד"ו)	39	מתפלל עמהן
וחרנה	47	וחדנה אמר

פרק חמישי

שיכונו את לבם [למקום] ⁽¹⁾	63	שיכונו את לבם
--------------------------------------	----	---------------

- (24) וכן ר' ורש"ס: או.
 (25) וכן בכ"י ר.
 (26) בשורה ס"ג: דרך] ארצם, חסר גם בכ"י.
 (27) ושתי נוסחאות הן.
 (28) שר' 19: דברי — גם בכ"י כן! [ובכ"י ר' ל.].
 (29) וכה' „בשוקי" בכ"י ר' (וגם בסמוך בכ"י ר': ש"מ ששוקי) וברוקח סי' שכ"ה: בשוקי של ציפורין.
 גם בירוש' כלאים פ"א כז ע"א (בתוס' שם פ"א ד': בשקי), ובכתובות פ"ג לה רע"ד: בשוקי
 בציפורי. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 269].
 (30) אמנם ליתא גם בס' „האשכול" ה' אוירבך סי' יא „רבי זעירא וכו' א"ל, אלא: אמר ר' יוסי
 אפילו וכו', אבל כל ההלכה אינה כלל באשכול ה' אלבעק עמ' 31.

(1) עי' משיכ לעיל ע"ב שר' 5.

(2) שם במשנה: לא ישיבנו] בכ"י: לא [יפסיק] ישיבנו, כלומר שנמחק ע"י הנקודות ונמ' גם עי"א.

יגיעו	יגיע רחמיד ³	3
יזכר ⁴	ועל טוב יזכר	
חסר (ונ"ב ע"א)	(הבא מן הדרך אסור להתפלל)	17—16
דא' (= דאת) אמר ⁵	היך מה דא מ' אמר	32—31
היכמה דא' [אמ'] (ונמ' "אמ" ע"א ונחלק	הי כמה דאמ'	32
"היכמה" ע"י נקודות ⁶)		
דא' [אמ'] (ונמ' ע"א)	כמה דאמר דברו	34
נ"ב ע"ע: נ"א בת למוד (ונמ' ע"א)	כעוסק (בדברי) תורה	37—36
תלוי ע"ע	זה (שהוא) עומד	50
אכן	וכה אמר אבן	61
בשם רבי [יוחנן] הושעיא (נמ' ע"ע)	בשם רבי הושעיא	62

ט ע"א

ליתא (ונ"ב ע"א, ונמ' ע"א) ⁷	(בקרב אלהים ישפוט)	2
דא' (= דאת) [אמ'] (ונמ' "אמ" ע"א) ⁸	הדא דאמר	24
ליתא (ונ"ב ע"א) ⁹	(שנים או) שלשה	26
	⁽¹⁰⁾	
באסטין ¹¹ (ומוגה ע"א: באסרין)	באסלטין	38
הבריות (והוגה ע"א: חברות) ¹²	אפילו תואר חברות	39
	⁽¹³⁾	
"מה" על הגרד ע"א ¹⁴	מ[מה] שהיה לבי	53
חסר (ונ"ב ע"א) ¹⁵	(בין על הטל וכו' מאן דמר)	63—62

- (3) בדפוס אות ו' מטושטשת לגמרי.
- (4) וכן מלא בכ"י פ', והרבה כאלה ולא אעיר ע"ז יותר.
- (5) רש"ס: דאת אמיר (!), ר': דתמר (= נְתָמֵר).
- (6) נמ' בטעות וכן להלן, שפירושו: דאת אמר, וגם "היכמה" נחלק בטעות.
- (7) וליתא גם רש"ס וילקוט ישעיה ר' שמ"ב.
- (8) ונמחק בטעות, ע"י ח ע"ד שו' 31, 32, 34.
- (9) ואיתא במס' סופרים פ"ה ה"ו ומס' ס"ת פ"ה ה"ח וע"י אהצ"ו. [ובכ"י: שנים ושלושה, שרי"ר 16: שנים שלשה].
- (10) שו' 30: מן קומיהוין כן גם בכ"י, ומוגה ע"א בטעות: קומהוין.
- (11) "באסרין" גם ר' "אסרטיא" שבסמוך, "דרך המלך". ובאגור לר"ש גמע בערך "אסרין" (הכתוב אחרי "אסמיות" ולפני "אסטרטיגוס"!) : באסטין, וצ"ל: באסרין (= באסרין) שהרי כתב: ומסתברא שפ"י דרך כמו אסטריא. ג': באסדין, ילקוט קונטרס אחרון (ג' 322): באיסטרטיא.
- (12) "הבריות" גם באגור ובילקוט שם, ר': חברות, ג': חבירות. והנכון: חברות, חבירות. ולרעה" ליתא ג', ר' ורש"ס, וגליון ופירוש הוא, שהכונה "לרעה", כלומר שהאיש אמר להם: שלום עליכם הרובים (הילדים)! וע"ז התאוננו, שקורים להם "רובים" ואפי' כ"חברים" אין הם נראים, והמפרשים שגו בפירושו.
- (13) שו' 47: באסרטיא בכ"י: באסבטיא, ונתקן ב' לר' ע"א.
- (14) בערוך ע' חברבר: מתוך שליבי, וכך היה כתוב כנראה גם בכ"י.
- (15) בגליון נשנה "חד אמר (בין) לסי' החיבור.

1	(ואתנה מטר וגומר)	ליתא (ותלוי עי"א)
15	עבירה (ו)מעשים (רעים)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁶⁾
27	גבורות גשמים (בתחיית המתים)	[באבות] (ונמ' עי"א והוגה כבד"ו)
36	ומר לון (רבי)	תלוי עי"ע
37	(על דעתיה דרבי יוסי)	חסר (ונ"ב עי"א)
38	(מניין)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁷⁾
40	והבדלה	ואבדלה ⁽¹⁸⁾
41	שהוא נוהג ו ב א	ובה (ונתקנה ה' לא' עי"א)
43	אמרה בכוס	[אמ'] אמרה ⁽¹⁹⁾
53	ד ר ב י חכמ'	דברי ⁽²⁰⁾ חכמ'.
57	רבי אלעזר ב"ר הושעיה	נ"ב עי"ע : ב ש ם ר ' ⁽²¹⁾

1—64	כמה (דאמר דאמ') אמר	[דא'] אמר ⁽²²⁾
8,2	רבי זעירא	זעורא
15	ומאין	ומאין
24	הדא (דאמר)	דא' [אמר] ⁽²³⁾
31	אמר לו	לון
39	הסיע דעת	הסיע ⁽²⁴⁾

45	רבי זעירא	זעורא
49	ב ת ח י ל ה מסרב ⁽²⁶⁾	כתחילה ⁽²⁷⁾

- (16) גם בתענית פ"א סג ע"ד: עבירות מעשים רעים, "עבירות" גם ר'.
- (17) וליתא גם בתענית, ואינו לשון הירוש'.
- (18) [וכן בכ"ר].
- (19) [ובכ"ר: אומרה, ולי' "אמר"].
- (20) וכצ"ל, והמלים "ר' עקיבה או' אומרה ברכה רביעית בעצמה" נוספו בט"ס. לונץ אומר שבכ"י ר' נמצא "רק חלק" (בכ"י ר' חסר הכל, גם "ואבדלה בחינן הדעת" רק: ד ב ר י חכמים ר' יעקב וכו') מן הפיסקא ואצל רש"ס חסר הכל גם "דברי חכמים", כלומר שר' יעקב בר אחא בשם שמואל אומר ש"חכמים אומרים" אומרה ברכה רביעית, וכן בפ"ז יא סע"ב: ד ב ר י חכמים רבי יעקב בר אחא וכו' (וטעו בפירושו), בפ"ד, ח ע"ב: דברי חכמים רבי זעירא בשם רב חונה (ו"חכ"א" בברייתא ע"ז ח א), שביעית ספ"א לג ע"ג: ד"ח עד וכו', תרומות פ"ג גב ע"ב: ד"ח רבי זעירא וכו', עירובין פ"י לו רע"ב: ד"ח רבי יוסי וכו', פסחים פ"ד לא ע"א: ד"ח רבי ביכנא וכו', יבמות פ"ז ח ע"ב: ד"ח רבי ירמיה בשם רבי בא וכו', ב"ב פ"ח טז ע"ב: א"ר יוחנן דברי חכמים אביה יורשה וכו', ועוד.
- [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 49—50].
- (21) וכן ר': אלע' בש' ר', וכן בבבלי פסחים קג ב: דא"ר אלעזר אמר ר' הושעיא.
- (22) עי' לעיל ח ע"ד שו' 31. וכן ג' ורש"ס.
- (23) וכן ג': דא' א', וכו' במגילה פ"ד עה ע"ג: דאת אמר; ר': הדה דתמר (=דְתַמְר). רש"ס: דתימא, ועי' אהצ"ו.

(24) ראבי"ה: היסח.

(25) בשו' 42: הראשונים — בכ"י: הראשון, ונגרדה נ' עי"ע ונשלם: נים.

(26) (מסרב שניה) חסר בכ"י ונ"ב עי"ע.

(27) [וכן בכ"ר].

כנישתא [אתר] (ונמ' עי"א) ⁽²⁸⁾	בחד כנישתא עאל	50
הבטחתו	ואם הבטחתי	58
לפני	והעובר לפני	59

ט ע"ד

לפניו ⁽²⁹⁾ (ונגרד ו' עי"א)	ולא הנחתי ישראל לברך לפני	2
חסר (ונ"ב עי"א)	כהן אחד (אומר כהן)	13
או' (= אומר) ⁽³⁰⁾	שנים אומרים כהנים	14
תלוי עי"ע	ואם שליח (ציבור) הוא	16
מניין	מנין	18
מחליין (ונגרדה ו' והוגהה ל')	מחליין	23

פרק ששי

מזן הפת [שעל הפת] הוא וכו'	חוץ מן הפת הוא וכו'	35
ועל ⁽¹⁾	על כולם	38
הנובלות	ועל הטבלות	39
והזרע (ונגרדה ו' עי"א)	הזרע	61
כרי ⁽²⁾ (והגה עי"א: ככרם)	עשוי ככרם	

י ע"א

חסר (ונ"ב עי"א)	(התורה והמצוה)	8
זעורא	רבי זעירא	20
רבי חייא וכו' (ונו' ל' עי"ע)	לרבי חייא בר ווא	32
אמ' (! רבי ⁽³⁾)	אמר רבי בנימין	
	⁽⁴⁾	
מרורין	מדורין	35
תורמוסין [הן] (ונמ' ע"י הקוים)	תורמוסין כיון וכו'	
ר' נחמן ⁽⁵⁾	רב נחמן ורבנן	38

(28) בכ"י: [כשיתא] כנישתא ("כשיתא" נמחק ע"י הנקודות). "אתר" הוא נו' אחר.

(29) וכ"ה בגטין פ"ה מז סע"ב וכאן בד"ק, [ובכ"י: לפני].

(30) וכן רש"ס: אומ', וכ"ה בגטין שם.

(1) וכן הו' לו ועוד.

(2) [בכ"י: כדי=כרי].

(3) והנכון: רבי חייא וכו' או' רבי בנימין, וכן ג' ורש"ס ופסחים פ"ב כט ע"ג. בכ"י ר' כאן בטעות: ר' חייא בר בא אמ' לא אמ' (! ר' חייא וכו').

(4) בשו' 35: לאו שלוקין הן — היה כתוב תחילה: שחוקין, ותיקן הסופר: שלוקין.

(5) ג' ורש"ס: בכולן ר' נחמיה, [וכן בכ"י], וכצ"ל; וגם לקמן בשורה 44 בכ"י: דר' נחמן.

רבי זעירא	42	זעורא	
המוציא לחם (מן הארץ)		ליתא (ונ"ב ע"א)	
מעשה וכו' ראשי אותיות	43	אותות ⁶	
תמן לכך כיון	46	כיון	
לא לכך כיון	47	כיון	
אמר לפניו	54	אומ'	
(וכל שאין אחריו וכו' מן הארץ)	55—56	ליתא (ונ"ב ע"א) ⁷	
הרי אין אומ' לאחריו	56	עליו (ונ"ב ע"ע: אחריו, ונמ' ותלוי ע"א: לאחריו) ⁸	

(⁹)

מה דמר (רב וכו' מה דמר)	59—60	חסר (ונ"ב ע"א)	
לתורייא	64	ת' על הגרד ע"א ¹⁰	

י ע"ב

רבי זעירא	11	זעורא	
בההוא דבריר	14	דבדיר? ¹¹	
(דתני זה הכלל וכו' משו' רבן גמליאל)	22—23	חסר (ונ"ב ע"א)	

(¹²)

ואינו מחמשת המנין	28	ומחמשת (!) המנין [ואר' עליו בורא מיני מזונות] (ותלוי "אינו" ע"ע, וההוספה נמחקה ע"א)	
דאי לא	32	דאילא ¹³	
בר זימנא	37	זמינא ¹⁴	
מן המ[ובח]ר	38	"ובח" על הגרד ע"א ¹⁵	
קו[ר]א	47	"רא" מוגהים ע"א	

(6) וכן ג' (ובפעם ראשונה שם: שלא לערבם אמר מעתה!) וכ"ה בב"ר פט"ו ז בכ"י ל': אותות (ב' פעמים). ובחנם הגיה תיאודור: אותיות, ועי' מש"כ לעיל לפ"ב מ"ד. ובמגילה פ"א ע"ד בד"ו: אותות — ג"פ, וב' פעמים — אותיות, ושם ע"ג: עירב את האותות, ובברכות פ"ב ד ע"ד: האותיות; ובשבת פ"ב יג רע"ד: שתי אותות (ג"פ).

(7) וליתא גם בתוס' יומא ע"א ד"ה ולא וכן בתו"י שם ד"ה ואכלו, אבל איתא בסוכה פ"ב נג ע"א ובשאר כ"י וראשונים.

(8) "עליו" בכולן גם בתוס' סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, ובירוש' סוכה שם: כל שאומרין עליו — שאין אומ' אחריו — אין אומ' עליו.

(9) בשו" 56: לשאר המינין — בכ"י בטעות: ה מינין, והוגה למלה אחת.

(10) לאורייא? אבל בכולם: לתורייא, רש"ס: לתורי, כמו בבבלי מ א; ר' כמו בבבלי: גביל לתורי. [גביל תלוי ע"א].

(11) ד' מסופקת אבל אינה ר'. "דבדיר" ש מפוזר ואינו גוש אחד.

(12) בשו" 24: וחכמים אימרים — בכ"י: וחסדא אומ', והוגה ע"א כבד"ו.

(13) רש"ס: דאילא.

(14) וכן רש"ס ור'. ועי' לונק.

(15) "המחובר"? "המובחר" בכל כ"י וראשונים וגם בתוס' פ"ד יא.

53	דרכי (יודא) עבד	ליתא (ותלוי ע"א)
61—62	[ולא א]נא חכים וכו' [וא]נא	מתוקן על גרד ע"א, וכן "וא"נא ¹³
	אמר	

י ע"ג

2	(אחונייתא)	[פרגיתא] (והוגה ע"א כד"ו)
3	גחך ליה חברים	חבריה ¹⁷
	לוגלן	לוגלגן ¹⁸
4	לגלגתה	ליגלגתה ¹⁹
8	ועל הגבויי	הגוביי
10—11	(ראה גוביי וכו' בדברו)	ליתא (ונ"ב ע"א) ²⁰
16	מודיי	מודיי ²¹
18	דר' יהושע בן לוי (אמר)	ליתא (ותלוי ע"א)
20	נעשה ספילה	נעשה [עיקר] ספילה (ונמ' ע"א) ²²
24	[רבן גמ]ליאל זוגה	המוקף — על הגרד ע"א ²³
25	ועבדין כדין	כן (והוגה על הגרד ע"א : כדין)
34	בית שמאי	שמי
43	מאותו (המין באמצע) המזון	חסר (ונ"ב ע"א) ²⁴
49	פת הבאה בכיסנין לאחר המזון	כיסנין ואחר ²⁵ (והוגה ע"א כד"ו)

(26)

54	כבית שמאי דבית שמאי	שמי — שמי (והמוקף תלוי ע"ע)
	(אומ')	

י ע"ד

1—64	(לא תני רבי חייא וכו' בתוך ביתו)	חסר (ונ"ב ע"א)
16	ודרכי הושעיא	יהושע ²⁷ (ומוגה ע"א : הושעיא)
19	אסיר למימר ייס	למימר [ליה] ²⁸ ייס

- (16) והיה כתוב לנכון : ולינא חכים — ונא אמר, כלשון הירוש' תמיד ; רש"ס : ולית אנא.
 (17) וכן ר' ירש"ס.
 (18) וכן רש"ס.
 (19) ר' : ליגלגיתה.
 (20) וליתא גם רש"ס, ועי' המגיה שם. ואיתא במפתח לר"ג, מ ע"א.
 (21) וכן ר' (רש"ס : מודו), וכן להלן בשו' 19.
 (22) ג' 36 (ליקוטס !): נעשה ספילה ולא עיקר.
 (23) [כ"ר לר' רבן גמליאל].
 (24) בשורה הסמוכה איתא, ובשו' 42: מאותו המזון באמצע המזון, צ"ל: מאותו המין, וכן ר' ורש"ס וראשונים.
 (25) "כיסנין" גם רש"ס, [כ"ר : בסנין], וכן לעיל שו' 40 ולקמן שו' 51.
 (26) שורה 53: לא פטר סולתא — בכ"י: לא [גזר] פטר. ונמ' גם ע"א.
 (27) אבל בשו' 12 כמו בד"ו: יהושע, וצ"ל: הושעיא, וכן ר' ורש"ס.
 (28) וכ"ה ר' ורש"ס וראשונים.

21	אחד הר' טועם	אחד [אחד] (ונמ' עיי"א)
(²⁰)		
27—26	(אמר ליה והבתי' וכו' וכי עצים הן)	ליתא (ונ"ב עיי"א) (²⁰)
(²¹)		
32	בתחילה	כתחילה
(²²)		

פרק שביעי

60	אבל דמאי	אכל
יא ע"א		
21	אכלו בזית	כזית
24	דבי זעירא	רבי
(¹)		
39—38	(זו ברכת) הוימוק	[בית] הוימוק (ונ"ב עיי"א : זו ברכת)
(²)		
52	(אתיא) שם שם	ליתא ותלוי עיי"א (³)
(⁴)		
יא ע"ב		
1	בשלשה	כשלשה — כשלשה (⁵) (ב' מתוקנת לכ')
	בשלשה	
7	אב מרי	אבמרי (⁶)
11	ויי דא	ויידא (ונפרד בנקודות עיי"א)
(29)	בשר' 22: שמן ערב — בכ"י: ע"ב (ניקוד המגיה!) ונמ' י עיי"א.	
(30)	בבבלי מג רע"ב מוסיף מר זוטרא: מאי קראה והיא העלהם הגנה ותטמנם בפשתי העץ, ואפשר שנוסף ע"פ הבבלי.	
(31)	בשורה 27: בר חונה — גם בכ"י כן, וצ"ל: רב.	
(32)	בשר' 36, 38, 40: לא ברא — גם בכ"י כן, וצ"ל: בדא.	
(1)	בשר' 25: בדעתון — בדעתון — גם בכ"י, וצ"ל: כדעתון.	
(2)	בשר' 42: אשכח תני — גם בכ"י כן, וצ"ל: אשכח [וכן בכ"י].	
(3)	וליתא גם במגילה מיד עד ע"ד ובמדרש שמואל פ"ג.	
(4)	שר' 57: מה. אם — גם בכ"י כן, וצ"ל: מה אם, וכן בשורה 43.	
	בשר' 59: רבי יצחק ורבי נתן אמר — גם בכ"י כן (אמ"י) וצ"ל: ורבי נתן [רבי יצחק] אמר, וכ"ה בכ"י ר' ומגילה שם ע"א (ע"י לונץ).	
(5)	וכ"ה במגילה שם.	
(6)	וקיצור זה רגיל בירוש' ר' ורש"ס: אבא מרי, וכ"ה במגילה שם ומדרש שמואל.	

מה (מזמנין) מסויימין	מה [עביי] מסויימין	20
	(ונמ' עי"א והוגה "מזמנין") ⁽⁷⁾	
⁽⁸⁾		
סניף לשלשה	שלשה (והוגה עי"א כד"ו)	22
מה תמן	מה [אין] תמן (ונמ' עי"א) ⁽⁹⁾	
באן שאין	כאן	23
(אמ' ליה והא אינו כל שכן)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾	24—23
(שמנה פת וכו' מזמנין)	חסר (ונ"ב עי"א)	32
מיצרי לי מינדך לאשלתיא	לא שלתיא ⁽¹¹⁾ (ונתחבר עי"א בטעות)	34
יהב את	ייב ⁽¹²⁾ (והוגה עי"א כד"ו)	38
⁽¹³⁾		
שאכל ינאי	ינאי ⁽¹⁴⁾	50
(הן דצריכה וכו' דפשיטא ליה)	חסר (ונ"ב עי"א)	55
שנים פת ואחד ירק	ואחד [דגן] ירק ⁽¹⁵⁾ (ונמ' גם עי"א)	58
(נברך בין שאמר)	חסר (ונ"ב עי"א)	64
יא ע"ג		
4—3 (הותיבון הרי וכו' מן הכלל)	חסר (ונ"ב עי"א)	
אמר ליה והב דעתך	הב (והוגה "והב" עי"א, ונמ' "אמר ליה") ⁽¹⁶⁾	5
במאה אומר וכו'	[מתני' ב' במאה (ונמ' עי"א) ⁽¹⁷⁾	9
15—13 (אמר רבי סימון וכו' אף כאן י')	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁸⁾	
<p>(7) וצ"ל: מה עבד, וכ"ה ג' 293: מה עב[יד] מסויימין, וכן באו"ז ח"א סי' קצו וכ"ה בב"ר פצ"א ג, וכתב מ"כ שם: וגירסת הספר היא גירסת ירושלמי, ורש"ס נוסף בירוש': מזמנין מה עבד [לון], ופי' "היאך אפשר לתשעה שיהו נראין כעשרה"; ר' וד' קושטא ותוס' ר' יהודה מו ע"ב: מזמנין מה מסויימין, ו"מזמנין" שנשלם בכ"י שלנו שייך לפני "מה".</p> <p>(8) שו" 21: במה דברים אמורים—גם בכ"י כן, וצ"ל: "כד"א", "כמה דאת אמר", וכן ג' שם: כמה דאת א', ר' ורש"ס ואו"ז שם: כמה דתימר (ר'): דתמר = דתמר, ועי' לונץ, וכ"ה "כד"א תמן" בלקוטות הרמב"ן מח ע"א.</p> <p>(9) "מה אין תמן" גם באו"ז שם, וכן ג' 293: מה אן תמן, ובלקוטות הרמב"ן שם ושה"ל סי' קנ: מה אם, וכן ת"ד סי' א: ומה אם, והוא לשון רגיל בירוש'.</p> <p>(10) וליתא גם בלקוטות שם, אבל בב"ר שם: א"ל חזא היא, ולא כל שכן. והא—ג' שם: והני, ועי' אהצ"ו.</p> <p>(11) מ"כ בב"ר שם: בירושלמי גרס ומי צרה לי מינא: לא שאלתיא, [כ"י: לא שאלתיא], "שלתיא" כמו שלתך (ש"א א יז).</p> <p>(12) אבל "ייב" במקום "הב" רגיל בירוש', ובענין שלנו כ"פ בנזיר פ"ה נד ע"ב: ייבון.</p> <p>(13) בשו" 50: הבו ליה כסא—בכ"י: הבו ליה [הבו], ונמ'.</p> <p>(14) וכן בכל הענין ג' 294. [ובכ"י: ינאי, יינאי].</p> <p>(15) בודק: שנים דגן ואחד ירק, ובקה"ר ז יא: שנים שאכלו דגן ואחד שאכל חוץ מדגן.</p> <p>(16) וכ"ה בכ"י ר' ובהשג"ל למדרכי ברכות פ"ו סי' קמה: בריך והב. אבל באו"ז ח"א סי' קס כנ"י כ"י שלנו: א"ל הב. ובכ"י ג' 295: סב בריך א' לא (= אין לא) הב, וגו' נכונה היא.</p> <p>(17) אבל בכל ברכות נשנית כל המשנה בפסקא ורשום "מתני", וכאן לא הובאה עדיין.</p> <p>(18) וגם בגליון כ"י שלנו: לשבור בר, אבל במגילה פ"ד עה ע"ב: לשבור בתוך (אבל ר"ח במגילה כג ב מביא מן הירוש': לשבור בר), ובסנהד' פ"א יט רע"ג: ונאמר להלן תוך מה תוך וכו' (והכתוב ליתא</p>		

16—15	(כי) א מ מתוך וכו'	ליתא ⁽¹⁹⁾ , "אם" נתקן ע"א על הגרד.
21	מקרי (באורייתא)	ליתא (ותלוי ע"א) ⁽²⁰⁾
23	מישתוקניה	מישתוקיניה
25	ג ד ל ו בשם המפורש	גדול [אמ'] בשם ⁽²¹⁾
		(ומוגה ע"א "גדלו" ונמ' "אמ")
27	מטבעה	מטביעה ⁽²²⁾
36	(תני) היה יושב	ליתא ⁽²³⁾ (ותלוי ע"א)
38	ספק הזכיר (של ראש חדש)	הזכיר [בחולו של מועד] ⁽²⁴⁾
		(ונמ' ונ"ב כבד"ו)
43	אשכחנן ברכין	מברכין ⁽²⁵⁾
45	מטו (!) בה בשם (רב)	חסר (ותלוי ע"א) ⁽²⁶⁾
⁽²⁷⁾		
52	אם היה ר ר כ נ	דרכן
⁽²⁸⁾		
59	מילתא דרבי יוסה פליגא	דרבי יונה (והוגה ע"א: יוסה) ⁽²⁹⁾
	אדרבי יונה דרבי וכו'	
<p>גם בברכות ג' ⁽²⁹⁵⁾, והכתוב מובא שם למטה: ונאמר להלן בני ישראל ויבואו בני ישראל לשבר וגו', וכ"ה ג' כאן (ושם: לשבור בתוך הבאים), וכ"ה בתוס' ר' יהודה ברכות כא ע"ב בשם הירוש' כאן (לשבור בתוך), וכ"ה בילקוט בראשית קמח בשם "ירוש' ג' אכ", ושם: לשבור בר .</p> <p>⁽¹⁹⁾ ומתחילה היה כתוב בכ"י: אף, והוגה: אם. "אם מתוך וכו'" (ובלי "כי") גם בכ"י ר' ורש"ס ומגילה וסנהדר' וילקוט שם. בתוס' ר' יהודה שם ובמנהיג כא ע"א: אי מתוך. בכ"ר פצ"א ג לנו' ד"ו ש"ה וילקוט ד"ר (נו' שלנו הוגה ע"פ מ"כ !): אם בתוך הבאים אפילו עד כמה, וכזה ג' כאן: [אם] בתוך הבאים אפילו כמה.</p> <p>⁽²⁰⁾ וגליון הוא, וגם למטה בירוש': "קם מקרי" סתם.</p> <p>⁽²¹⁾ והנכון בכ"י, וכן ג': במה גידלו גידול [אמ'] בשם, וכ"ה, "אמר בשם" בכ"י ר' ובמגילה ספ"ג עד ע"ג: במה גידלו. רבי גידול אמר בשם. אבל הנכון "גידול אמר" (בלי "רבי"), שכן מובא, "רב גידול" בירוש' תמיד בלי תאר "רבי" כמו ביצה פ"א ס ע"א, נדה פ"ג נ ע"ד (ע"י מבוא עא ב). וכן מובאת סוגיא שלנו בבבלי יומא סט ב בשם "תלמודא" דבני מערבא: במערבא מתנו הכי גידול (כנו' ר"ח) אמר וכו' ורב מתנא אמר וכו' והא דרב מתנא נסייא (ע"י ד"ס) לדרבי יהושע בן לוי וכו' אתא משה (בירוש' בשם "רבי פנחס") וכו' א"ר יצחק בן (ע"י ד"ס) אלעזר וכו' — הכל כבירושלמי.</p> <p>[וע"י מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 42.]</p> <p>⁽²²⁾ מטבעה, וכ"ה "מטביעה" ג' וירוש' מגילה.</p> <p>⁽²³⁾ וכיון שהוא מחלוקת רב ושמאל לא שייך "תני", אבל ישנו גם ג'.</p> <p>⁽²⁴⁾ אבל גם ג' ⁽²⁹⁶⁾ כן: [ספק] הזכיר בחולו של מועד ספק שלא הזכיר בחולו של מועד, וכן ג' ⁽²⁸⁾: [ספיק] היזכיר חולו של מועד ספיק לא היזכיר, וג"י ישנה ונכונה היא.</p> <p>⁽²⁵⁾ קו על אות מ' וחשב המסדר שנמחק. "מברכין" גם ר', ג' ⁽²⁸⁾: אשכחון אלון? [מברכין, ג' ⁽²⁹⁶⁾: ואשכחון אי מברכין [וכן בכ"ר]: אשכחון אי מברכין. ולהלן צ"ל במקום "דא שכתן מדכרא דשבחא" — דאנשנן, וכן רש"י וג'; כי "אשכח" בל' ירוש' פירושו "מצא".</p> <p>⁽²⁶⁾ "מטו" גם בכ"י, וצ"ל: מטו. — "לא אמר כן" גם בכ"י, וצ"ל: לא כן אמר.</p> <p>⁽²⁷⁾ שו' ⁽⁴⁶⁾: כן בשהסיע — בכ"י נתקן "כן" מן "בן".</p> <p>⁽²⁸⁾ בשו' ⁽⁵⁷⁾: בן חנינא — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: חנינא.</p> <p>⁽²⁹⁾ והנכון "יונה", ומלות "אדרבי יונה" כפולות בט"ס, וצ"ל: מילתא דרבי יונה פליגא דרבי יונה טעם וכו', וכ"ה בתוס' ר' יהודה נב א ד"ה והאמר מר, באו"ז ח"א סי' רח ובראש ברכות פ"ז סי' ב, וגם בתוס' הרא"ש ברכות שם: מילתא דר' יונה פליג [דרבי יונה] טעים (וע"י לונק).</p>		

יא ע"ד		ליתא (ונ"ב עי"א. ושם: פגמו) ⁽³⁰⁾
5	(טעמו פוגמו)	
(³¹)		
10—9	רבי בא וכו' (הזכיר) דין	[אמ'] רבי בא וכו' ודיין וכו' (והוגה עי"א) ⁽³²⁾

פרק שמיני

יא ע"ד		
18	שמאי	(שמי ⁽¹⁾)
49—48	(וכאן הואיל ונתחייב בהבדלה עד שלא בא היין) אבדלה קודמת	חסר (ונ"ב עי"א)
51	לאבדלה שתאמר	(שתיאמר ⁽²⁾)
52	ואין מקדשין אלא ביין	מקדשין בלא יין ⁽³⁾ ("ואין" תלוי עי"א, והוגה עי"א: אלא ביין)
56, 63	(היך עבידה)	ליתא (ונ"ב עי"א)
60	(על ידי שהוא) ברכה	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽⁴⁾
	מכיון שהוא משלשה וכו'	[נ"א משלשל את כולן עליו אינו שכח]
		— גליון עי"ע (ונמ' עי"א) ⁽⁵⁾
62	ואחר כך (מברך על היום ואחר כך) על היין	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽⁶⁾

יב ע"א		
3	ולא על הבדלה שהוא בסוף	ולא על המזון שהוא בסוף (ונמ' עי"א, והוגה ככד"ו, אבל שכח להגיה "שהיא")

(30) והנכון דליתא, מפני שנמנה אח"כ בין "ש"מ" (ועי' לונץ).

(31) בשו" 9: וקילסו — בכ"י בטעות: וקשות, ונתקן עי"א: וקילסו.

(32) להלן במאמר הסמוך נו' רש"ס: א"ר בא וכו' אכל וכו', וכ"ה בסמ"ג עשין כ"ז: אמר רבי אבא, ואולי בא "אמר" שלנו משם לכאן.

(1) וכן בכל הפרק במשנה, וכן בשו" 40, 44, 48, 55, 61 (וכן בפסחים פ"י לו ע"ג) וכן יב ע"א שו" 2, 18, 52, 58 (ובשאר "שמאי"!).

(2) וכן בפסחים שם.

(3) וכן בפסחים שם היה כתוב בכ"י: "ואין מקדשין בלא יין", והוגה עי"א "אלא ביין". אבל כ"ה "בלא יין" בכמה ראשונים, כמו ס' העתים 205, עיטור ח"ב, סדר ד' כוסות, נג ע"א, ראבי"ה ח"א 242 (אבל שם 128: אלא ביין). סמ"ג עשין ל', תוס' פסחים קו ע"ב ד"ה מקדש, ועוד (עי' אהצ"ו), וכ"ה בד"ק.

(4) כך "שהוא" בגליון, אבל למטה, יב ע"ג: שהיא; רש"ס: שהוא בן ברכה.

(5) אבל כזה רש"ס: משלשל את כולן על הכוס, ור"ק: שהוא משלשן. ולקמן שם: על ידי שהיא משולשה על הכוס וכו', אבל בכל אופן צ"ל כאן "משלשלה", "משולשלה".

(6) בעל הגליון היה לו כנוי ר': מברך על המזון וכו', והוסיף גם כאן "מברך".

יין קידוש נר הבדלה	8—7
חסר (ונ"ב ע"א)	14
וקשיא ליה על (ונמ' 'ליה' ע"א) ז'	15
[הלכה] מה (ונמ' ע"א, וסימן לפיס' הוא)	18
יחזור ויטמאו (ונוספה ו ע"א)	19
הדא דא' אמר (ונמ' 'אמר' ע"א) ז'	24
ליתא (ונ"ב ע"א)	37
	ולחולין
דאתון ⁹	43
מיסתהון (ותקנה ה לח' ע"א) ¹⁰	44
ליתא (ותלוי ע"א) ¹¹	45
	אשכחיה (אמר) אזל למיכול

יב ע"ב

ובית הלל אומרי' (טמא ואם היה שמן טמא מתחילתן בית שמאי אומרי') כדי סיכת אבר קטן	1—63
חסר (ונ"ב ע"א) ¹²	
	¹³
על שמש (ונגרדה ש ונכתבה ו ע"א)	10
תריהון (ונוספה ו תלויה ע"א)	13
גזירה [דאת יתיב] (ונמ' והוגה כבד"ו)	16
דבית שמי	19
חסר (ונ"ב ע"א, ושם : דבית, הגפן)	19—20
בכל שעה (והוגה ע"א כבד"ו) ¹⁴	
	יין מתחדש בכל שנה ושנה

- 7) ולי גמ ר' ורש"ס, ושם: וקשיא על דעתיה דר' יוחנן. "יוחנן" נשלם בגליון לשו' 14 (שהוא בשו' שלנו בכ"י) וטעה המדפיס והמשיכו גם לכאן.
- 8) והנוכח: דאת (=דא') אמר, כ"י: דתמר (=דְתָמֵר, רש"ס: דתימר), וכ"ה בחלה פ"ב נח ע"ג.
- 9) וכן בכ"י ורש"ס וד"ק.
- 10) רש"ס: מ"ן תהון, ר': מיסתין.
- 11) רש"ס: אשכחיה דאזיל מיכול, ר' כבד"ו, בבלי מו א: כי מטא למשרי.
- 12) אבל החסרון גדול יותר מכדי ההוספה, וצריך להוסיף ע"פ הראב"ד לעדיות פ"ד ו, כ"י ר' [ז] ורש"ס: ובית הלל אומרי' > כדי סיכת אבר קטן. מחלפ' שיטתהון דבית שמי תמן אמרין סהור וכה אינון אמרין טמא. תמן מאוס ברם הכא בעיניו הוא. ואם היה שמן טמא מתחילתו בית שמי אומרי' < כדי וכו', והשמיט המעתיק מן "כדי" וכו' עד "כדי" וכו'. ונוסח הירושלמי גם ברישא כנוסח המשניות בעדיות "כדי סיכת אבר קטן" וכ"ה בד"ק, והראב"ד שם העתיק "ובית הלל אומרים וכו'". והגהתי "וכה אינון אמרין", כמו בראב"ד שם: וכה (כד"ו נדפס בטעות: וביה, וכן למטה שם: וביה אמרי' סהור) אינון אמרין, בראב"ד "מסוס", אבל כיון שלא פירשו ודאי ט"ס הוא. והסדר בירוש' כמו בכ"י ר' וראב"ד, אבל רש"ס העתיק תחילה כל המשנה עד "טופח ומטפיה" ואח"כ "מיחלפא שיטתהון דבי"ש וכו' ואח"כ: [ואם היה שמן טמא מתחלתו וכו'] מיחלפא שיטתהון דביה וכו'.
- 13) שו' 3 בכ"י בטעות: והכא אמרי' סהור. ובשו' 4 נגרדה ת של "תני' ע"א.
- 14) ר' גם אצל אש: שנה, וכן בד"ק.

24	וחציו חמור	וחציו חמור. גדולות. (ונשתבש, ונמחק עי"ע בנקודות וגם עי"א)
26	אין בעיתון מיזבון מוליון	מוליון (ונגדרה ו שניה מלמטה עי"א) ¹⁵
29	זימן חכינ'	חכינא (!) (ונגרד ונתקן עי"א : חכינא)
32	שימשה (אותה האורה שנבראת ביום הראשון)	שימשה [האורה בשבת ראשונה] (ונמ' ונ"ב עי"א כבד"ו)
36	ונתיירא אדם ואמר אלו	ואמר א י ל ו ¹⁶
37	(ואתה תשופנו עקב שמא בא לגשכני)	יבא וישכנו (ונמ' ונ"ב עי"א כבד"ו) ¹⁷
39	ולילה אור בעדני	ולילה אור בעדני [ולילה אור בעדני] (ונמ' עי"א) ¹⁸
44	אע"פ (שלא) כבת	לי' (ותלוי עי"א)
50	חייב (והשלהבת פטור מברכי' על השלהבת) ואין וכו'	חסר (ונ"ב עי"א)
53	וישראל שהדליק מגוי (ניחא גוי שהדליק מישראל) מעתה וכו'	חסר (ונ"ב עי"א) ¹⁹
54	גוי מגוי (אין) מברכין	ליתא (ותלוי עי"א)
56	בטבריא	בטיבריא
יב ע"ג		
5	(וזה או' אני משמש ביום) קרא וכו'	חסר (ונ"ב עי"א)
(²⁰)		
13—12	(יעותו מאן דמר יאותו אך בזאת נאותו (!) לכם. מאן דמר) יעותו	חסר (ונ"ב עי"א, וגם שם בטעות : נאותו)
14	ושמואל (אמר) מעברין	ליתא (ונ"ב עי"א)
24—22	(ר') זעירא מקריב קומיה וכו' (מברכין)	חסר (ונ"ב עי"א) ²¹
27	טעמיהון דבית הלל אלן וכו'	הלל א פ י' (ונמ' עי"א ונ"ב : אלו) ²²
(15)	אבל הנכון "מולוון", ר' מן "מולא", וכ"ה רש"ס וכ"ה בכלאים פ"ח לא ע"ג, ועי' ירוש' דמאי פ"א כב ע"א: מולווא.	
(16)	וכ"ה בכ"י ר', רש"ס: אי לו. "אילו" במלה אחת כמו קה' ד י, וכן בכ"ר פמ"ו י (תיאודור 467 שו' 7): אילך אחי, ועי' שם תיאודור, ועי' מש"כ לעיל.	
(17)	רש"ס: ראש וגו' שמא וכו', ר': אילו ש מא אותו שכ' בו וכו'.	
(18)	אבל גם בכ"ר פמ"א ב תיאודור 89 ושם פ"ב ו 103 כפול הכתוב בכ"י ל', ובשניהם: "בעדני", והוא דרש ופירוש (עי' תיאודור שם), ולפי כ"י שלנו "בעדני" קא מפרש.	
(19)	אבל החסרון גדול יותר וצ"ל: וישראל שהדליק מגוי > מברכין. ניחא גוי שהדליק מישראל, ישראל שהדליק מגוי < מעתה, וכ"ה רש"ס, ועי' אהצ"ו. "מברכין" גם בכ"י ר'.	
(20)	בשו' 7: היום תהא תחומך, כ"ה גם בכ"י. כי"ר: יהא.	
	[בתרביץ ש"ג פירסם מו"ר זצ"ל שרידי ירושלמי, שנמצאו בגניזה. וביניהם (עמ' 237—239) קטע מברכות פ"ח יב ע"ג שו' 10—50 (סוף הפרק) ובהערותיו על הענין ועל הנוסח האיר את עינינו.]	
(21)	וצ"ל: קומי, כבכ"י"ר; ב"י או"ח סי' רצח: קמי.	
(22)	וי"ו של "אלו" גדולה, וטעה המסדר וחשבה לנו"ן. כי"ר ורש"ס: אילו, או"ז ח"א סי' רי"א: אלו.	

29	(אף הכא מברך במקום שנוכר)	ליתא (ונ"ב ע"א)
31—30	רבי חייא בשם שמואל (עד שיתעכל המזון במעיו וחכמים אומרים) כל זמן וכו'	ליתא (ונ"ב ע"א) ⁽²³⁾
31	עד שירעב	כל זמן שירעב (ונמ' ע"א ונתקן : עד)
44	בן עזאי אומר (העונה אמן) יתומה	ליתא (ונ"ב ע"א) ⁽²⁴⁾

פרק תשיעי

יב ע"ג		
55	שנעשו (בו) גסים	ליתא (ותלוי ע"ע)
יב ע"ד		
(¹)		
32	של נבוכד נצר	שלבבוכדנצר (!)
43—42	כי אדבר (כי אמר איש כי יבולע)	ליתא (ונ"ב ע"א, וגם שם : כי אמר)
44	כגון אני וחבירי	וחבירי ⁽²⁾
45	(תרגם יעקב כפר) נבוריא	חסר (ונ"ב ע"א) ⁽³⁾
47	הפותח ביו"ד (ה"א) וחותם ביו"ד	חסר (ותלוי ע"א)
	(ה"א)	
48—47	(וחותם באל"ף למ"ד)	חסר (ונ"ב ע"א)
48	וחותם ביו"ד (ה"א) ... ביו"ד	חסר (ותלוי ע"א)
	(ה"א)	
54	כל מקום שפרקו המינין	כל מקום שפרקו ⁽⁴⁾

23) אבל ליתא גם רש"ס ולא היה גם לפני האו"ז ח"א סי' ריב (עי' אהצ"ו) וכן נכון. רש"ס הוסיף פיסקא: [עד שיתעכל] עד מתי וכו', אבל "עד מתי הוא מברך" פיסקא הוא (כמו שהדפיס רא"פ בד' אמ"ד: עד מתי הוא מברך כו' לי). והגליון שיד אחרי פיסקא זו, והיה כתוב אולי בספרו של המגיה כן: עד מתי הוא מברך <עד שיתעכל המזון במעיו וחכמים > רבי חייא וכו' (וטעה המגיה והוסיף אומרים והכניסה שלא במקומה). והוא כמו "דברי חכמים" בירוש' (עי' לעיל פרק ה' הע' 20), כלומר שהאמוראים הבאים, שמואל ור' יוחנן, חולקים על המשנה, אבל בבבלי (נגב) הובאו כמפרשי המשנה.

24) ואיתה גם במגילה פ"א עב ע"א ובתוס' מגילה פ"ד כז ובבבלי ברכות מז א.

- (1) שו" 14: התקינו שהיו — כ"ה גם בכ"י.
- (2) וכ"ה ר', ולשון רבים הוא.
- (3) וצ"ל: <איש > כפר.
- (4) וכן רש"ס; ר': כל תשובה שיש למינים, כנוי ב"ר פ"ח ס (ועי' תיאודור שם), וכן סנה' לה ב: שפרקו.

בצלמינו כדמותינו	58
בצלמינו בדמותינו	63
(בסל יוס) בסיליוס (ו"ט"ס ונמ' גם ע"א)	
יג ע"א	
וכי דיברו ויקראו כתיב	1
(כאיניש דאמר)	3
(7)	
דיבורו בקדושה וכו' דיבר	10
דאמר לוי	19—18
(ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה	20—19
ועביו של רקיע ת"ק שנה)	
וכן לכל רקיע	20
וכן [בין] כל	
(ונמ' "בין" ע"א והוגה : לכל) (11)	
בדמות משה (12)	
בשם ר' יצחק אמר (בשיטה אוחרי)	37
חסר (ונ"ב ע"א)	47
אמר בה שיטה (אוחרי)	52
חסר (ותלוי ע"א)	
ליתא (ותלוי ע"א)	55
נוסף ע"א	56
שמה, ושמה (והוגה ע"א : שמה, ושמה) (13)	57
יג ע"ב	
אמר ליה דיו ליה	1—64
דיוליה (?) בשורה אחת, אבל בין ו ו' יש	
ריוח מעט) (14)	
בנה אלכסנדיאה (!)	4
(ותוקן ע"א : פנה, וכצ"ל) (15)	
חסר (ונ"ב ע"א)	5
ששמו כשמו (של בשר ודם הו'	
ניצול מי ששמו כשמו) וכו'	
(5) [הסמ"ך האחרונה — ספק, בכ"ר: בסילוס.]	
(6) [אין] נשאר מנ"א, שישנו בכ"ר: אין כתיב כאן אלא.]	
(7) שו' 3: ארכיטקטון — בכ"י: ארכיטקטון, ו"שתי" המלות נתחברו בקוים. רש"ס: ארכי טקטון.	
(8) אבל צריך היה למחוק רק "בקרדושה", שנשתבש ממעלה. "בקרדשו" גם ר' ורש"ס.	
(9) וכן רש"ס וילקוט יחו' ר' שלו.	
(10) "ומרקיע וכו' מהלך ת"ק שנה" חסר גם רש"ס וילקוט שם, ועי' בסמוך. ובתוס' חגיגה יג א ד"ה ורגלי, שה"ל סי' כח וילקוט יחו' שלו ליתא גם "וכן לכל רקיע ורקיע" !	
(11) גם ילקוט שם: ו בין כל וכו' [מהלך ת"ק שנה]. ולנו, זה מיותר "ומרקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה".	
(12) "בדמותו של" גם שו"ס ד ג.	
(13) אבל "שמה" במקום "שמה" רגיל בכ"י ישנים, ונכון הוא, עי' מש"כ בס' השנה הפרנקפורטי	
חי"ב 124.	
(14) ואולי יו"ל הוא שם משרה כמו "דילא", ועי' גם "דילא", פסחים פ"ה לב ע"ג. ר' ורש"ס	
ליתא כלל.	
(15) וצ"ל: פנה אלכסנדרי כנו' כ"י ר' ורש"ס וילקוט יואל תקלו, ושם: א"ל אלכסנדרי	
א"ל פנה אלכסנדרי, וכוה רש"ס: א"ל אלכסנריי א"ל וכו', ובשו"ס שם: א"ל אלכסנדרוס אמר פנה	
(ל) אלכסנדרוס. ואצלנו נתערבו שתי נוסחאות "אלכסנדרוס" ו"אלכסנריי". ע"י: פני לאסכנדי.	

15	רבי זעירא (בריה) דרבי אבהו	[בשם], ונ"ב ע"ע: בריה דר' אבהו ¹⁶
18	קוסמוקלטור	קוסמוקלטור (ומוגה ע"א: ז' ¹⁷)
33	אם היה עשיר	אם יש היה עשיר (ונמ' גם ע"א)
34	אלא אפי' (ישראל) נתונין	ליתא (ותלוי ע"א)
43	יתא רצון וכו' אבותינו	שיהא רצון וכו' אבותינו (ונגרדה ש ע"א)
44	ותחזיר לב עובדיה לעובדך	לעובדך [ותחזיר עבודה לעובדיך] (ונמ' ע"א)
45	תני רבי ישמעאל בן גמליאל	תני ר' שמעון ישמעאל ¹⁸
	אומר (אף)	(ו"אף" תלוי ע"א)
46	(ש) כל זמן שאדם	ש תלויה ע"א (בכתב מאוחר משיטא אשכנזית)
56	של נבוכד נצר	שלנבוכדנצר ¹⁹

יג ע"ג

14	וטווה וארג כבס ותפר	ב של "כבס" תוקנה ע"א ²⁰
23	(מתני') על וכו'	[הל'] (ונמ' ע"א והוגה כבד'ו) ²¹
59	מהו שיעשה ביתו (כמו) מלבוש	ליתא (ותלוי ע"א) ²²

(²³)

יג ע"ד

7—6	(בימי אליהו מניין וכו' מפרק הרים)	ליתא (ונ"ב ע"א) ²⁴
-----	--------------------------------------	-------------------------------

- 16) ובילקוט תהלי' תתפח רק: רבי אבהו בשם רבי אלעזר.
17) אבל גם בילקוט שם: קוסמוקלטור, וכן י גע"ד: קוסמיקון, בס.
18) הסופר כתב תחילה "שמעון" ומחקר ע"י הנקודות. אבל הנכון "שמעון", וכ"ה ר', וכ"ה בראבי"ה ח"א סי' קמו, 136 (וע"י אהצ"ו ובהערה לראבי"ה).
19) "נבוכדנצר" נכתב בירוש' ד"ו תמיד "נבוכד נצר", כמו בע"א שו' 50, ו ע"ב שו' 57, יב ע"ד שו' 32, תענית פ"ד ס"ט ע"ב שו' 11 ועוד, וכ"ה ברות ר' פ"ג ב בד"ו וספד"מ. ואמנם במס' סופרים פ"ה יא נחשב "נבוכדנצר" בין השמות שאין נחלקין, אבל בירוש' מגילה פ"א עב רע"א לא נחשב "נבוכדנצר" ביניהם! [וע"י אהצ"ו מגילה]. וכן בב"ר פל"ט יב בכ"י תימני, אוכספורד ב' ושטוטגרט וילקוט ר' סה: לנבוכד נצר (נאצר), וכן פמ"ב (פמ"א) ג' בד"ו כ"י תימני ואוכספורד א' וכן בויק"ר פ"א ז בד"ו וכן רות ר' פתיחתא ושם האיש, וכן ב"ר לו ד בד"ו (ע"י תיאודור 404) וכן בויק"ר פ"ג ב"פ (פעם ב' קרא דדניאל ג יס!) בד"ו וגם בד' פסד"מ.
20) ובתוס' פ"ו ה ובבלי נח א ליתא כלל (וע"י ד"ס).
21) אבל חוץ מהלכה ב' של פרקנו כבר מס"ח והלאה (יב ע"א) מצויינות ההלכות ב"הלכה" (ולא ב"מתני'!).
22) אבל לשון יפה הוא, אבל למטה שו' 61 "כמין". וגם כאן בכ"י ר': כמין.
23) ב"ג ע"ד שו' 2: בהתעטף על (בד"ו) — בכ"י: עלי.
24) וגם שם: "חוק". אבל סדרן לפני זה הוא יונה — אליהו — איוב, וכאן יונה — איוב — אליהו, ונראה שהגליון נכנס שלא במקומו. בב"ר כד ד: יונה — איוב — אליהו (ולא נתפרש), בויק"ר פט"ו א': איוב — יונה — אליהו (וכך נתפרש), ובקה"ר פ"א יב: איוב — אליהו — יונה (וכך נתפרש), ובקה"ר, 87: יונה — אליהו — איוב.

18—19	תור או אימר (או גדי וכו' פייסיה עלי)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁵⁾
20—19	ולא שומעת (לא אוכלת וכו' ולא מריעה) ולא מדברת	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁶⁾
23	אמר ליה כן	אמר ליה כול' ⁽²⁷⁾ (והוגה עי"א : כן)
24	אמר ליה בגין חיי	אמר ליה [חייך] בגין חיי (ונמ' עי"א)
34	ואת הלבנה [בתקופתה] ואת הרקיע בטיהרו	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁸⁾
35—36	אמ' רבי חונה (הדא דתימר וכו' שלשה ימים)	חסר (ונ"ב עי"א)
46	רבי אליעזר בשם רבי חנינא	ר' אלעזר
47	(היודע מספרם) הו' וכו'	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁹⁾
55	ומעוטים הן	ומעוטיה (והוגה כבד"ו) ⁽³⁰⁾
63	בתחילה כדי	כתחילה (ועי' מש"כ למעלה)
	יד ע"א	
7	אבא מברך	אנא מברך (והוגה עי"א : אבא. כנכון)
9	שאת ממנימען	ממניען ⁽³¹⁾
15	ר' יהודה אומר בתחילה	כתחילה ⁽³²⁾
17	שאינ ארץ	עד שהארץ (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽³³⁾
	⁽³⁴⁾	
39	וציונו לעשות לולב	וציונו [על] לעשות (ונמ' עי"א) ⁽³⁵⁾
45	(לאחר להפריש תרומה ומעשר לשמו)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽³⁶⁾
47—46	המכסה אומר על כיסוי הדם המל צריך לומר ברוך אקב"ו על המילה	המל צריך לומר באי אמה אקבו על המילה המכסה או' על כיסוי הדם (ונמ' עי"א בפנים והוגה בגליון כבד"ו)
25	אבל ליתא גם בילקוט שופטים ר' ע"ג.	
26	אבל ליתא גם בילקוט שם. ואין מקום ההוספה כאן בין "שומעת" ל"מדברת". רש"ס ליתא "ולא מדברת", וברשב"ם ב"ב קט ב ליתא "לא רואה ולא שומעת" וכן "ולא מדברת".	
27	כלומר: כל אותם הדברים.	
28	ובבלי נט ע"ב לנ"ו הראשונים (עי' ד"ס): ולבנה בט ה ר ת ה , ואפשר ש"בטיהרו" הסמוך נמשך על שניהם (בטיהרו ?). "בתקופתה" גם בבבלי בכ"י פ' בה"ג וערוך עי' המה.	
29	וכנראה שלקוח ממימרא שלפניה. ועי' "ת"ר" שבבבלי נח ב. ועי' תוס' פ"ז ט.	
30	אבל הפי': מעוטיה של העולם הזה הן. [אמר עצ"ם: ול"ג, שכתוב: ומעוטים, והוגה: ומעוטינן, ע"פ כ"ר: ומעוטינן].	
31	וכן ר' ורש"ס ותענית פ"א סד ב.	
32	בתענית גם בכ"י: בתחילה !	
33	בתעני' שם כבדפוס.	
34	שו' 39: הלכה ד, ליתא גם בכ"י !	
35	ואמנם בכ"י ר': על נט י ל ת לולב (אבל גם בדפוס כן למטה), אבל בסוכה פ"ג, נג ע"ב כבדפוס.	
36	וכיון שאין כאן תחילה "לעצמו" נראה שהוא מיותר.	

64	דבית רבי ייני	יניי
יד ע"ב		
1, 2	יהיה ממני, יהיה ממני	ממנו (38) (ונגרד עי"א)
(39)		
17	(בכניסתו) אומר	ביציאתו (ונ"ב עי"ע: בכניסתו ונגרד „ביציאתו" עי"א)
30—31	(בין על וכו' דבר)	חסר (ונ"ב עי"א)
39	פרוש מה הנכייה	נכייה (40)
46	(עשה) יצר הרע	חסר (ותלוי עי"א)
47	אלא וכרות	לא וכרות (ונוספה א עי"א) (41)
49	טונוס טרופוס	טונוסטרופוס (בתיבה אחת) (42)
	רחת ענתה	ואת (43)
56	נחמיד עימסוני	ס' — על גרד עי"א (44)
57	אכין ורקין	אך ורקין (ונ"ב עי"ע: אכין)
יד ע"ג		
16	שהסכימו בית דין (שלמעלה עמהן)	חסר (ונ"ב עי"א)
18	ומנין שהסכימו בית דין שלמעלה (עמהן תלמוד לומר)	ליחא (ותלוי עי"א) (45)
יד ע"ד		
4	מה טעמא הפרו	[עת] הפרו (ונמ' עי"ע)
9—10	(רבי יונה בשם וכו' דאוריתא טבין)	חסר (ונ"ב עי"ע)
13	(עד שהלך) זה מיל	חסר (ונ"ב עי"א)
16	שאינו עושה (מאה) מצות	ליחא (ותלוי עי"א) (46)

(37) שו" 60: היא מהניחא יהודה בן פוי — כ"ה גם בכ"י! אבל שני גליונות הם: (1) היא מהניחא, (2) יהודה בן פוי, שנכנסו בטעות לכאן ולייכים להלכה הסמוכה, הראשון בשו" 61: המשבר [היא מתניחא] והשני בשו" 62: ר' [יהודה בן פוי] בשם, וכן רש"ס ור', והטעות כבר היתה לפני בעל או"ז ח"א סי' שכז (בסאר הדברים גירסתו כג' כ"י ר' וצ"ל „תמן" במקום „תני").

(38) וקאי על יעקב, ובב"ר סוף פ"ב: אמרה עיד אחד הוא עתיד לה עמיד הלואי יהיה ממני.

(39) שו" 12: במדרה גוים — גם בכ"י.

(40) אבל למטה גם בכ"י: הנכייה, כ"ר שם: נכייה.

(41) רש"ס: [שמא תאמר] והפסיד אלא, נ"א „והפסיד אלא", ובכ"ה פ"ה כ ע"ג: והפסיד עמו וכרות.

(42) בכ"ר: טונוסטרופוס.

(43) רש"ס: [כיון] דאחא, ר': ואתא (ג': ואתה), ולמטה: ואחת ענתה דקרית, במקום „והניקה זמן קרית";

(44) כ"ר: נחמיה העמוסני.

(45) וגם למטה שו" 19 ר' ורש"ס: שהסכימו (ש„הסכים") >ב"ד שלמעלן עמהן<.

(46) וכן ליחא „מאה" בתוס' ברכות ספ"ז בדפוסים וכ"י ו'.

17	(ואוכל את פתו ומברך לפניה ולאחריה)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁴⁷⁾
20	ומזוזה בפתחו (מילה בבשרו)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁴⁸⁾

מ ס כ ת פ א ה

10 ע"א		
20 מ"ד	והתבואה	ליתא (ותלוי עי"ע)
41	(עושה) ברם (הכא)	ליתא (ונ"ב ותלוי עי"א)
41—42	לא (נתחייב כריו) תרומה	לא [נתמרח כדין (!)], ומוגה כד"ו ⁽¹⁾
46	ומכר (חציה ומכר) מה שקצר	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁾
50	(נילף) פיא	ליתא (ותלוי עי"א)
52—55	(הביכורים וראיון וכו' מלמעלן)	חסר (ונ"ב עי"א)
10 ע"ב		
14	מהו שידחה ליום טוב	יום (ונוספה ל עי"א) ⁽³⁾
17	דר' יוחנן	ר' יוחנן (ונוספה ד עי"א) ⁽⁴⁾
28	בתחילה לקרן	כתחילה (והוגה עי"א)
29	מהו לכל וכו'	מה (ונ"ו ו עי"א) ⁽⁵⁾
31	לקח אדם מצוה	לקח אחת מצוה (והוגה כבד"ו) ⁽⁶⁾
33	אנווה לפניו	אנווה לו (והוגה כבד"ו) ⁽⁷⁾
36	והחליק את כל נכסיו	ק — על גרד ⁽⁸⁾

(47) ובחדאי אין מקומו בין ק"ש לתפלה !
(48) וליתא גם רש"ס וכן ליתא בתוס' שם (ועי' לונץ).

- (1) וצ"ל: לא נתחייב כריו <תרומה נתמרח הכרי נתחייב כריו> תרומה, כעין גו' רש"ס (לונץ !), ר' רק: [משנתמרח נתחייב] ביקש.
- (2) אבל בסעודת, וליתא גם רש"ס ותוס' פ"א.
- (3) אבל בחגיגה פ"א ע"ב: את יום, וכ"ה למטה כאן: ודוהה את .
- (4) אבל גם בחגיגה שם: מן מיליהון. רבי יוחנן וכו', והוא הנכון.
- (5) אבל כן גם ר' ורש"ס, ולשון הירוש' תמיד לשאלה, וכן למענה: מה חומש וכו'.
- (6) אבל ר': אדם מצוה אחת, וגם "אחת מצוה" נכון. עי' מש"כ בפ"י הגאונים [עמ' 12 הע' 12].
- (7) אבל תיקון סופרים הוא.
- (8) והיה כחוב כנראה: והחליק. ר' ורש"ס: וחילק.

40	דבר רק הוא (מכם)	ליתא (ותלוי עי"א) י
52	רבי דוסא	ר' דרוסא (והוגה כבד"ו) ⁽¹⁰⁾
טו ע"ג		
1	שהצדקה	[אלא] שהצדקה ⁽¹¹⁾
3, 2	הצדקה	[אלא ש]הצדקה (ונמ' עי"א) ⁽¹²⁾
15	(דמה בן נתינה) (פ"ב)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹³⁾
	ראש פטרכולי	פטר כולי (!) ⁽¹⁴⁾
16	הית' אמו	היה (והוגה : היתה, ונ"ב עי"א : אמו)
⁽¹⁵⁾		
	קורדקון שלה מידה (והושיט)	יירה (מ — על גרד) [והסתירן] (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽¹⁶⁾
⁽¹⁷⁾		
20	ופסקו עמיה	ופסק לונה (והוגה כבד"ו) ⁽¹⁸⁾
	(סליק) בעי	ליתא (ונ"ב עי"א)
22	ריגליה (דאבוה)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁹⁾
23	מיתותיה	מיתותיה
	(דו) בעי פריטין (טובן)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁰⁾
28	רבי שבתי	ש — על גרד (במקום ש ת י אותיות) ⁽²¹⁾
40	אמר, אמר	אמ', אמ'
	ואגיבניה (אביו)	ליתא (ותלוי עי"א : אכין) ⁽²²⁾
	אימיה דרבי ישמעאל	דרבי טרפון (והוגה עי"א : ישמעאל)
54	(הקיש) כיבוד	ליתא (ותלוי עי"א)
55	ואם	[אב] ואם (נשמט בראש שורה)

9) אבל הנכון כבכ"י, וכן ליתא בסוכה פ"ד נד ב ובב"ר פ"ג טו בכ"י רומי ובילקוט, אבל בב"ר פ"א יד וש"ג ובשבוועות פ"א לג ע"ב, שבת פ"א ג ע"ד — כדפוס, ובכתובות ספ"ח לב ע"ג גם כ"י הוא ח"כם".

- (10) אבל בטעות, וכ"ה "דרוסה" בב"ר.
- (11) [אלא] שהצדקה, גם ר' ורש"ס ותוס' פ"ד יט.
- (12) ובתוס' שם: צדקה.
- (13) וליתא גם בקונטרס אחרון לילקוט (שרידי 325).
- (14) בשתי חיבות גם ילקוט שם (בולי).
- (15) שם: כלבולי שלי — כך גם בכ"י, ר': כל בולי שלו.
- (16) פסיק'ר פ"ס כג: מידה והושיט ידו ונתני לה.
- (17) שר' 17: פטרכולי — גם בכ"י. [כ"י: וראש של בולי היה].
- (18) קד' פ"א סא ע"ב: ופסקו ליה עימה (והשוה למטה: בפסיקוליה). [כ"י: ופסקוה, והוגה (ע"ע ?): ופסקלה].
- (19) וליתא גם [כ"י ר]רש"ס וילקוט שם (רגלוי).
- (20) בילקוט : דין בעי ספי.
- (21) והיה כתוב כבכ"י ר' : שובתי, ועי' מבוא קכד ע"א.
- (22) וכצ"ל וכן רש"ס וקד' שם. כ"י: ואגיבונה.

1	דרכי שמעון בן יוחי (היא)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²³⁾
3	ממה את מכבדו	במה את מכבדו (והוגה עי"א)
	(משיחנגד)	ליתא (ונב' עי"א) ⁽²⁴⁾
17	והוא דרבה מנה	דרובא (ומוגה : דרבה) ⁽²⁵⁾
18	ש(הוא) בפריעת חוב	חסר (ותלוי עי"ע)
23	מה טיבו	מה טיבו
24	שלים (לך) מן יומי	חסר (ותלוי עי"א)
31	נסיב שיבשתיה	ש שיבשתיה (ש — תלויה עי"ע ⁽²⁶⁾), ב שניה — נגרדה עי"א)
32	מן קומי	מן קומי [אמ' חמי להדין ומטמר מן קומי] (ונמ' עי"א. שהוא כפול בט"ס)
34	נפקת ברת קלא ואמרה	ואמרת
36	שבשא דנור	ש ב ש ב ה ⁽²⁷⁾ (ונגרד והוגה כבד"ן)
	דין סבא	ין — על גרד ⁽²⁸⁾
39	וחיים לעולם הבא ⁽²⁹⁾	הבא [אף רדיפה שנ' כאן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא] ⁽³⁰⁾
42	רבי תנחומה ורבי יוסי	ר' תנחומה אמ' ר' יוסי (והוגה עי"א כבד"ן) ⁽³¹⁾
43—42	חד אמר כהדא וחד אמר כהדא	חד בהדא וחד בהדא (ותלוי ומוגה עי"א כבד"ן) ⁽³²⁾

23 אבל ליתא גם בקידושין שם, ונכון הוא, וצ"ל: מילתיה דרבי חייה בר ווא [פליגא דרבי חייה בר ווא] אמר (כעין הנו' בקידוש' שם, "דא"ר חייה בר בא" גם ר') תנא וכו', כלומר שר' יודן תנא בריי תא דרשב"י (עי' משי"כ לעיל), וכן מבואר בפסיקתא שם: ר' יהודא בר דורתי בעא (צ"ל: תנא, שאין שם כל תשובה!) קומי ר' חייה בר אבא הדא דאמר רשב"י וכו', וכן בחלה פ"ב נח ע"ג: רבי יונה כדעתיה דרבי יונה תני דר"ש בן יוחי (ר' יהושע בן לוי תני דר"ש בן יוחי דתני ר"ש בן יוחי), כל המוקף ט"ס ולא היה לפני הרשב"א בשו"ת סי' תסד, שהעתיק: דר' יונה תני ברבי שב"י ר' טרפון אומר. בשו"ת הרא"ש כלל ב סי' יד ובפ"י חלה פ"ב מ"ב וכו' חלה: דתני ר' יונה ברבי שמעון בן יוחי ר' טרפון אומר (ובאהצ"ו שלא בדקדוק), וגם בד' קושטא: דתני ר' יונה רשב"י אומר (וזו הגהה היא).
24 רש"ס: ממה שחננך, ובקידוש' : במה — מהונך ; [כ"י: מהוניך].
25 וכן ר', אבל "דרובא" רגיל בירוש', בקידוש' חסר בכ"י "וההיא דרבנין" ונשלם עי"א.
26 = שיבשתיה, וכן כ"י: שב ש ב ת ה, וכן ב"ר פנ"ס ד תיאודור: שיבשבן, ובע"ז פ"ג מב ע"ג: שושיבתה (וגם זה נכון).

27 וכו' בב"ר שם (ולמטה שו' 37: שבישתיה, בע"ז: שושבתא, ובב"ר שם: שבשבתיה).
28 ונראה שהיה כתוב: דדן, בע"ז: דאהן.
29 שו' 38: טביומי, בד"ו: טביומא, יכן בכ"י; כ"י: טבימי.
30 [ונשמט בדפוס בדרך הומוטלויטון] וכן ר' (וכבוד לעולם) ורש"ס (האמור כאן).
31 אבל בר"ש למ"א: רבי תנחומא אמר רבי אל"י (עוד ורבי יוסי וכו', ובכ"י ר': ורבי אלעזר (!) בן זימרא (והיה כתוב שם: תנחומא רבי אלעזר רבי יוסי), וצ"ל כבר"ש.
32 אבל גם ר"ש: חד כהרין וחד כהדין, "כהדין" גם ר'.

45	(חפצים) אילו אבנים וכו'	אילו חפצי אבנים (ונמ' חפצי עי"א)
		(ותלוי חפצים עי"א) ⁽³³⁾
54	(על האדמה) זה	[ובדבר הזה] זה ⁽³⁴⁾ (והוגה עי"א כבד"ו)
55	(והקרן קיימת לו לעולם הבא)	חסר (ונ"ב עי"א)
64	חשודין הן	[חזינא] חשודין (ונמ' גם עי"א)
טז ע"א		
15	תני ר' נחמיה	תני ר' [חייא] נחמיה (ונמ' גם עי"א) ⁽³⁵⁾
	זה לזה, זה לזה	זה בזה, זה בזה (והוגה כבד"ו)
23	ולא (אשכחן ד)פקד כלום	ולא מפקד (והוגה כבד"ו) ⁽³⁶⁾
27	חנותא דכיתנאי	חנותא ⁽³⁷⁾
29	(אמר ייתי בר חביץ)	ליתא ⁽³⁸⁾ (ונ"ב עי"א)
37	(דכתיב) היסגירוני	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³⁹⁾
42	וגומר (ואכלכלם לחם ומים)	חסר (ונ"ב עי"א, ולא מחק "וגו")
54	חנית וצפחת	חמת (והוגה בגליון עי"ע: חנית) וצפחת
		(ונמ' חמת עי"א)
57	כבה (!) מבפנים	[וזה] כבה מבפנים (ונמ' עי"א, שט"ס
		הוא) ⁽⁴⁰⁾
62	נכית (לא) הוינא (נכית)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁴¹⁾
63	האיברים (מרגישין)	ליתא (ותלוי עי"א)
טז ע"ב		
1—64	(ומפני מה וכו' של עולם)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁴²⁾
8, 7, 6	מצרפה (למעשה)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁴³⁾
16	אדם (רשע)	חסר (ונ"ב עי"ע)
17	מה טעם	מה — נראית כמחוקה עי"א
<p>(33) ואולי היה כתוב מתחילה: חפצין אילו אבנים וכו' חפצים ("חפצין") אילו ד"ת, כנ"הילקוט במשלי תתקל"ד, וכ"ה בב"ר פל"ה ג (ועי' ערוך ע' חפץ).</p> <p>(34) [וכן בכ"י רומי].</p> <p>(35) רש"ס: תני א"ר נחמיה, אבל דבר זה נמצא בספרא קדושים פ"ד ה—ו: ד"א שלא תהיה כרוכל שהוא מטעין דברים והולך. אמר ר' נחמיה כך הוא מנהגן של דיינים וכו' ומנין שכשיצא וכו', "ומנין שכשיצא" אינו מדברי ר"ג (עי' בבלי סנהדרין ל ע"א). אבל סתם ספרא מובא תמיד בירוש' בשם "תני ר' חייא" (עי' הופמן), ושתי נוסחאות הן: באחת היה כתוב "תני ר' חייא", ובשניה: "נחמיה". [ועי' גם מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 260].</p> <p>(36) ובויק"ר ס ח: ולא אשכחן ביעקב דפקיד כלום.</p> <p>(37) וכ"ה בע"י, "החנונים מוכרי פשתן".</p> <p>(38) אבל לקמן גם בכ"י "אמרין ייתי יוחנן".</p> <p>(39) [וליתא גם כ"י ר.].</p> <p>(40) והיה צריך להגיה גם: כבו.</p> <p>(41) כ"י ר' ככ"ל, ובתמיהה הוא: נכית הוינא, "ההיתי נושך" ?</p> <p>(42) וליתא גם כ"י ר'.</p> <p>(43) אבל גם שו" 10, 12 רק "מצרפה", ובע"י בכולם: למעשה. [ובכ"י בכולם רק "מצרפה"].</p>		

	(⁴⁴)	
אלא כי אנן	27	אלא כי אנן
(ולא כבר וכו' השמים)	35	חסר (ונ"ב עי"א)
גיהנם. אמר ר'	37	גיהנם. [והיה מעיין] אמר (⁴⁵) (ונמ' עי"א)
(את יהיב ליה) מן דידך	40	ליתא (ונ"ב עי"א. ואין צורך)
פעמים שלש	47	פעמים שלש
	(⁴⁷)	
ועניי מועטין	53	ממועטין (⁴⁸)
נותני' פיאה	57	פיאה [כול'. נותנין פיאה] (⁴⁹)
וכקצכם	61	ובקצכם
	טז ע"ג	
4	(או) לא	ליתא (ותלוי עי"א)
6	קימין	קיימין
7	קוצר מניין	חוצד (ח תוקן לק' עי"א) (⁵⁰)
12	אמרין זרעי	אמרין [אין] (⁵¹)
	(אילן קרויין זרעים וכה את אמר זרעי אילן)	חסר (ונ"ב עי"א)
13	דרך (בני אדם)	דרך הכת' (והוגה עי"א כבד"ו)
15—16	(לא תדקדק וכו' אמר רבי יונה)	חסר (ונ"ב עי"ע)
18	(אי) מה זית	חסר (ותלוי עי"א)
31	נאמר (פיאה) בכרם	חסר (ותלוי עי"א)
	(⁵²)	
32	לא יצא (אלא) כרם	ליתא (ותלוי עי"ע)
	(⁵³)	
35	אף בפועל כך	אות אחת (ו או י) נגרדה בסוף "בפועל"

- (44) שר' 26: מה הנן — כ"ה גם בכ"י, ונשתבש מן "מהנן" (=מה נן). [בכ"י: מה אנו (=אנן).]
- (45) אבל "נן" רגיל בירוש'. [בכ"י: אלא כן אנו (=אנן) קיימין].
- (46) וצ"ל כבד' קראקא וקרו': היה מעויין, וכ"ה ר' (מעין) ורש"ס וסנהר' פ"י כז ע"ג, ובקידוש' פ"א סא ע"ד בטעות "מחצין".
- (47) שו' 52: אומרי, בד"ו נפל הנוט' לשורה השניה.
- (48) וכ"ה בשו' 55 גם בד"ו, ורגיל בירוש', ולונץ מחקרו שם בחגם ע"פ כ"י ר' ורש"ס.
- (49) ופיסקא כפולה היא. [אבל מעניין שגם בכ"י יש כאן כפילות: נותנים פיאה מתחילת השדה ומאמצעה נותני' פאה מתח' הש' ומאמצעה].
- (50) [וכ"ה "חוצד" בספרא קדושים פ"א ז בכ"י ר' אסמאני (הוצאת ביהמ"ד לרבנים באמריקה), כ"י: קוצר, ד"ו: קוטר, ראב"ד שם: העוצר (=העוצד) נסחא אחרינא החוצד, שדה יהושע בשם רש"ס: ס"א עוצד, ו"חוצד" ו"עוצד" אחד.
- (51) "אין" גם כ"י ר' ורש"ס וכלאים פ"ח לא ע"ב, ונכון הוא.
- (52) שו' 32: אלא לא יצא — גם בכ"י, וצ"ל: אילו, וכ"ה ר' ורש"ס.
- (53) שו' 34: כרם שהוא חייב בפ"א — כך גם בכ"י, בד"ק: בפרס, וצ"ל כן.
- שו' 35: ואמר אף — גם בכ"י: וא' = ואמר, עי' מש"כ במ"ע JQR [מהדו"ח שי"ב, 310—311, 336—337].

41	בר עוקבן	בר [מר] עוקבן ⁵⁴
	ומטי בה	מטיבה ⁵⁵ (והוגה עי"א כבד"ו)
	מכרי ממורח	מכרי מכורה (והוגה עי"א כבד"ו)
43—44	(ופטור מן המעשר עד שימרח)	ליתא (ונ"ב עי"א)
44	הא אם מירח	הא אם [אמ'] מירח (ונמ' עי"א)
45	וידא	וי דא (ורגיל בירוש')
46	מתני' דב"ש (היא)	מתני' דבית שמי (היא"א תלוי עי"א)
47	ואתיא דרבי עקיבה	דרבי [חנינא] עקיבא (ונמ' גם עי"א)
	(דתנא וכו' חנוך)	חסר (ונ"ב עי"א)
51	שבת (אחת)	חסר (ותלוי עי"א)
51—52	אבוי דר"ש בשם ר"ש בן לוי	דר' שמעון בשם ר' שמעון ⁵⁶
56	תני לא נחלק	תני [לא] לא נחלק (ונמ' גם עי"א)
56—57	תלושין (מן הגוי וכו' תלושין)	חסר (ונ"ב עי"א)
	מחבירו	
59—60	(ורבי אומ' וכו' אין מוציאין מידו)	חסר (ונ"ב עי"א)

פרק שני

13 מ"ג	ואינו מפסיק (לאילן)	חסר (ותלוי עי"א)
36	כותש (לא) מפסיק	ליתא (ותלוי עי"א 1)
38	אם היה (שער) כותש	חסר (ותלוי עי"א)
	(²)	
44	ובה הוא אמר	וכא (והוגה : ובה, ותלוי : ובהא, ונמ') ³
	(⁴)	
45	אושעיא	הושעיא (כי"ר : הושעיה)
	(⁵)	

(54) "מר" גם בכ"י ר'.

(55) "מטיבה" נכון (וגם ר' בתיבה אחת: מטובה, גינצבורג: מטי !). והוא "מטי בה", וכן ברכוח פ"ד ח ע"ב: רבי חלבו מטיבה, וכן פ"ז י ע"ג בכ"י: רבי ירמיה מטיבה, וכן ביצה פ"ד סב ע"ג בשרידי 304: ר' חנניה מטיבה.
(56) צ"ל: יהושע, וכן ר' ורש"ס.

- (1) אבל טעות היא וליתא גם ר' ורש"ס, ולקמן שר' 37 צ"ל: אין תימר <אינו> מחובר וכו' <לא> מפסיק (ע' לונץ).
- (2) שר' 41: ביני מתניתא — כן בכ"י.
- (3) אבל הנכון: וכו', וכו'.
- (4) שם: לא צורכה (כך גם בכ"י) ולא קידשה, צ"ל: לא צורכה ד לא, ולא כהגהת לונץ.
- (5) שר' 46: הצובות, גם בכ"י, והוגה עי"א (ה' לח'): חצובות.

49	נתכוון. (מכיון) דתנינן	נתכוון (נמ' עי"ע) *
51—49	מה צורכה (אנא וכו' מה צורכא)	מכיון — ליתא (ותלוי עי"א)
(⁸)		חסר (ונ"ב עי"א) *
57—56	(כמה דר' מאיר וכו' מפסיק) כמה	ליתא * (ונ"ב עי"א — כתב ג')
יז ע"א		
7	מיכן ומיכן (מפסיק)	חסר (ותלוי עי"א — כתב ג')
9	(מצד) אחר	חסר (ותלי עי"א)
(¹⁰)		
16	בתוך (ארבע וכו' בתוך)	חסר (ונ"ב עי"א)
27	האגדו	האגרו (ונתקנה ר לעשותה ד)
36	רבי אלעזר	ר' לעזר
40	אילולי	אילולא (¹¹)
55	בצלין לחין	צ — עי"א על הגרד (¹²)
58	ברם בהוא סבר	ברם ב[הוא ד]ההוא (והוגה כבד"ו) (¹³)
יז ע"ב		
9	שהמוכר (זכה)	חייב (והוגה עי"ע כבד"ו) (¹⁴)
10	ברם הכא (נתחייבה שדהו ברשותו)	חסר (ונ"ב עי"א)

פרק שלישי

22 מ"א	בית שמאי	בית שמי
30 מ"ג	ששייר	ששיאר (והוגה כבד"ו)
31 מ"ד	ר' יוסי פוטר	ר' יוסי או' (והוגה עי"ע : פוטר)
36 מ"ו	(אבל אם שייר שדהו)	חסר (ונ"ב עי"א)
39 מ"ז	בן בתירה (אומר)	חסר (ותלוי עי"א)
55	אמרנה	אמרנא

- (6) נתכוון — גם כ"ר, ולי' שם "מכיון".
- (7) נ"ב ב' פעמים: האחת בקצה הגליון ומטושטשה, ונמחקה עי"א ונכתבה מלמעלה — עי"א, שניהם כתב ג' (וצ"ל : אתא מימר).
- (8) שו' 52: וזרע אחד, גם בכ"י !
- (9) לי' גם כ"י ר'.
- (10) שו' 14: ועולה במכתש, גם בכ"י, [וכן בכ"ר], ועי' אהצ"ו ולונק.
- (11) בחגיגה פ"א עו ע"ד : אילו.
- (12) וכן ב"פ בע"ג (ושם "בצלין לשוק"), ר': בצלים לחים (ואולי היה כתוב "בעלין").
- (13) וצ"ל: ברם בהוא דסבר כבירוש' חגיגה שם (או : בהוא דסבר, וכן רש"ס) וכן "בהוא" בסמוך.
- (14) וכוה הוגה למטה יט ע"א עי"ע.

56	(אבל) דבר	ליתא (ותלוי עי"א)
63, 62	שמאי	שמי
יז ע"ג		
2, 1	שמאי	שמי
10	(כמו) דר' עקיבה אמר	ליתא (ותלוי עי"א)
	שני מינין (כן וכו' לח ויבש שני מינין)	ליתא (ונ"ב עי"א)
12	בצלין	גם כאן צ — על גרד
13	אוף רבי עקיבא (מודה)	חסר (ותלוי עי"א)
(¹)		
19	ואיי דינו	דינו (²)
22	מה נן אמרין	נן [קיימין] אמרין (ונמ' גם עי"א)
26	רבי אלעזר	ר' לעזר
30	(תמן) כשביקש	ליתא (ותלוי עי"א)
33	והוא ששייר	וההוא (ושתי ההי"ן נעשו לאחת עי"א)
	המידל (נותן)	ליתא (ותלוי עי"א)
37	ושמואל אמר צומחתה	ושמואל אמר [פורגרה] צומחתה (ונמ' גם עי"א)
45	עד שקצ'	עד שקצה (והוגה : שקצר) (³)
48	(חצי) חצייה	ליתא (ותלוי עי"ע)
	מפריש מן	מפריש [על] מן (ונמ' גם עי"א)
(⁴)		
58—55	(נשמעינ' מן וכו' מחובתו) מה נפק	חסר (ונ"ב עי"א)
64	שטה על שטה	ששה על שלשה חמשה (ונ"ב עי"א : ששה)
יז ע"ד		
8	ולמה לננן אמ'	ולמה לינן (והוגה עי"א כבד"ו) (⁵)
13	תרנגולין	תרנגולין (⁶)
25	במדוני	במרוני (ד הוגהה קצת עי"א לר') (⁷)
30	שבכל מקום (אין אדם מוכה)	חסר (ונ"ב עי"א)
40	כי בעיתון	כ' (נמ' עי"ע) בעיתון (⁸)

(1) שו" 13: והתנינן מודין, הגר"א מוחק: והתנינן (עי' רידב"ז).

(2) ר': ואידינו, רש"ס: ואי הא דינו.

(3) אבל העיקר כבכ"י ר': שקנה, ועי' לונץ.

(4) שו" 49: הראשין — הראשין, גם בכ"י.

(5) אבל הנכון "לינן", וכ"ה בר"ש = לית אנן (כנר' רש"ס). [כ"י: ולית אנן].

(6) עי' מש"כ לעיל.

(7) וכן ר' ורש"ס, וכ"ה ב"ב פ"ט יז ע"א וקידוש' פ"א ס סע"ג.

(8) בגטין פ"ו מח רע"ב : ב"י.

9

כמי שסיים	44
קנין כדי לעשו'	48
(רב אבא וכו' לחזור בו)	50—49
על דעתיה דרב (אין יכול לוכל בתרומה. על דעתיה דרב) אבא	52—51
ושתהא כתוב בה	59
אחתיה (דר' גורין)	
יח ע"א	
1 (וכן) תני בר קפרא	
ליתא (ותלוי עי"א)	

פרק רביעי *

12 מ"א (עניים) אומר	ליתא ⁽¹⁾ (ותלוי עי"א). ושם : אומ'
21 מ"ד (מ"ה) ומן הפיאה	ומן הפיאה [ומן ההבקר] (ונמ' עי"א) ⁽²⁾
23 מ"ה (מ"ו) עמרים (חייב קמה ופדה עמרים)	חסר (ונ"ב עי"א)
24 מ"ה (מ"ז) המקדיש פירותיו	המקדים (!) (והוגה עי"א)
25 שם ומשבאו לעונת המעשרות	
פ ט ו ר י נ	
41 יכול (אפילו) בדלית	חסר (ותלוי עי"א)
43—42 כגדול (יצאו הדלית וכו' כגדול)	חסר (ונ"ב עי"א)
49—48 (אין תימ' קור' וכו' מלמטן)	ליתא ⁽¹⁾ (ונ"ב עי"א)
52—51 (ר' מאיר וכו' סכנה)	ליתא (ונ"ב עי"א)
56 התנן ביניהן	התני (י תוקנה ל"ן עי"א) ⁽²⁾

- 9 ש' 41: רב הונא—כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: בר הונא, וכן בגסין ספ"א מג סע"ד, כתובות פ"א לד ע"ב.
10 ועי' בבלי כ"ב קנא א.

9 פ"ד. חלוקת המשניות שונה בכ"י מן הדפוס: ב' ובדלית וכו', ג' נטל וכו', ד' פ"ה, ה' נכרי וכו', ו' הקדיש וכו', ז' וכיוצא בו, ח' מי שליקט, ט' אי זהו לקט, י' חוררי הנמלים, ונגרדו והוגהו כבד"ו. אבל כ"ה גם בכ"י פרמא, וכבר כתבתי שמשנת הירושלמי דומה לגמרי לכ"י זה. והלכות הירוש' אינן שוות כלל בשום מקום למשנה שבירוש'.

- 1 גליון הוא וליתא בכל הנוסחאות.
- 2 אבל כ"ה בכ"י פ'.
- 3 אבל "חייבין" גם כ"י פ' ולו ועוד, וכנוסח המשניות. וכן בחלה פ"ג מ"ג "חייבין" בכ"י ל' ליתא שם "משבאו לעונת המעשרות ופדאן חייבין" ונשלם בגליון כך (עי' שם), וכן ליתא כאן בכ"י לירמא.
- 4 [וליתא גם בכ"י ר'.
- 5 רש"ס: תני התנו, רש"ס: התנו.

(ז

יח ע"ב		
3	בעניי	קעניי
8,6	ארבע אמות (שלי)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁶
8	(שנים) שהיו	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג')
18	זכה הלזה	ז — על גרד
22	(אמר רבי בון) דתימר	[אכזן כמ'] דתימ' (ונמ' עי"א)
		(ונ"ב : אמר רבי בון) ⁶
23	מפני (המניקות ובחצות מפני)	ליתא (ונ"ב עי"א)
25	(הא) אם רצה	ליתא (ותלוי עי"א)
26	(מכל) אומן ואומן	ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג')
28	לגנאי שהיו	לגנאי שהיו
32	השעה קנויה	השעה פנויה ¹⁰
	בא וטול לך	בוא ¹¹ וטול לך
42	בשם רב (ירמ')	ליתא (ותלוי עי"א)
43	תריין זימנין	תריין זימנין (ונגרדה י' שניה עי"א)
46	ואיתפלגון	דאיתפלגון ¹²
50	אמר רבי זעירא רבי לעזר	[ר' זעירא בשם ר' לעזר אדם זכה לחבירו
	לחבירו (!) ורבי יוחנן	במציאה] אמ' ר' זעירא וכו' (ונמ' עי"א) ¹³
55	אבל אם היו טפולין	היו [טפולה] (ונמ' גם עי"א)
61	ר' יוחנן אמר אדם	[איין] אדם (ונמ' גם עי"א)
63	מן דמר	מן [מה] דמר (ונמ' עי"א)
יח ע"ג		
1	על מ"ד	על מאן דאמ'
2	שטר שחרור	שטר שחרור (ונג' ו עי"א)

- (6) וכ"ה בב"מ פ"א ז ע"ד: ברדליה, אבל בכ"י ל' שם חלוק, אבל בגטין פ"ח מט ע"ג: בר דלא.
 (7) שם: ואני בעוניי, גם בכ"י, וכ"ה בב"מ שם.
 (8) ולמטה שו' 10 ל"ג גם בד"ה, וכן ליתא בגטין שם.
 (9) רצ"ל: אָפּוּן, ר' מן אָפּוּא, אָפּוּתא. „בזיוות“, „ביעורים“, ת"י כלחך השור (כמ' כב ד): היכמא דמבעי תורא, והשומרוני (שמות כב ד): יבעי; וכן המבעה, „לבזו" פ"א פ"ד מ"א. „כמה" גם ר' ורש"ס וריב"ז, אבל „א"ר בון", אבון, נשתבש מן „אבון" (ולהיפך נשתבש בערוך של בן גמע „אבון" במקום „אבון" ע"י פ"י הגאונים). [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו 38—39].
 (10) וכן ר' ורש"ס ות"כ קדושים פ"א י ובבלי שבת כג א.
 (11) וכ"ה בת"כ שם.
 (12) וכן רש"ס וחלה פ"ג נט סע"א.
 (13) אבל כ"ה גם בכ"י ר' ושם בשם „לעזר" אדם זכה במציאה לחבירו רבי לעזר ורבי יוחנן וכו', וצריך למחוק אצלנו „אמר רבי זעירא" ו„לחבירו" (וכ"ה גם בברכות יד א, ועי' סי' 31), וכי"ב להלן דף כג ע"ב שו' 57.

ליתא (14) (ותלוי עי"א)	לעקיבה (בן יוסף)	5
ליתא (ונ"ב עי"א)	(דריב"ל אמר וכו' זכה)	8—9
אין (והוגה עי"ע : יש)	כמאן דאמר יש קניין	10
ממאן (ותוקן : כמאן)	ברם כמאן דאמר	11
[להפקיעו] לפוטרו (ונמ' גם עי"א)	לפוטרו מן המעשרות	16
דרכי יוחנן (והוגה עי"א : יוסי)	דרכי יוסי בשם רבי יוחנן	19
ורב תחליפא (15)	ורב תחליפה	23
חסר (ותלוי עי"א)	(ר') שמעון בן לקיש	28
במתנות (ונוספו י"ד עי"א) (16)	הצדיקוהו במתנותיו	33
חסר (ותלוי עי"א)	(בשם) בר קפרא	

פרק חמישי *

וצריך יטול (והוגה עי"א י' לל' : לטול) (1)	50 מ"ג (מ"ה) וצריך ליטול
כל שהוא המעמר (ונמ' עי"ע) (2)	64 מ"ז (מ"ט) כל המעמר

יח ע"ד

מז — עי"א על גרד (אולי היה : היזיד ?)	עד כדון מזיד	10
דבית שמי היא דבית שמי	דבית שמאי היא דבית שמאי	12
מחוץ לארץ (והוגה עי"א : מחוצ')	מחוצה לארץ	19
חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג', ושם : מחוצה לארץ לארץ)	(אבל משהתיר וכו' לארץ)	19—20
ולא בשאר וכו' (והוגה עי"א) (3)	אלא בשאר שני שבוע	21
במוצאי שביעית אמר (ונו' עי"א : מיד) (4)	במוצאי שביעית מדאמר	24
דבית שמי	דבי' שמאי	26

(14) [ול' גם בכי"ר.]

(15) [וכי"ה גם בכי"ר.]

(16) קונטרס אחרון (שרידי 326): ענין ורש הצדיקו הצדיקהו במתנותיו.

(17) שו" 35: וכה זכה הוא, גם בכי"ר, רש"ס: ומה זכה היא, וכן קונטרס אחרון (שרידי 326), „ומה היא“, גם רש"י, עי' ספרי (בכ"י). „דער משנה־טעקסט אונד זיינע איבערליעפרונג“ [= מבוא לנוסח המשנה, ירושלים, תש"ח] 7, [ועי' מבואות לספרות התנאים עמ' 662].

* החלוקה היא שלא כבדפוס: ב' שיכולת, ג' אמר רבי אליעזר, ד' אין הגלגלין (בסעות: מגולגלין, והוגה גם עי"א כבדפוס), ה' בעל הבית שהיה עובר, ו' המחליף, ז' המוכר שדהו, ח' העומר, ט' המעמר, וכי"ה בכי"ר פרמא. וההלכות שבירוש' אינן מתאימות ג"כ למשנה.

- (1) אבל כי"ה בכי"ר פ' ובהו' לו ועוד.
- (2) ואולי היה לפניו: כל שהוא מעמר, אבל גם פ': כל המעמר.
- (3) אבל חסר וצ"ל: ולא <במוצאי שביעית אלא>, כנו' רש"ס ושקלים פ"א מו ע"א.
- (4) כלומר: במוצאי שביעית מיד, אמר — כנו' כי"ר ורש"ס ושקלים שם. והמסדר טעה וסדר: מדאמר.

רבי זעירא בעא קומי רבי אבהו	29	קומי רבי אבהו [בעא] (ונמ' עי"א)	
אלא אם כן יש בא	30	יש בה	
(היתה וכו' עם הקמה)	34	חסר (ונ"ב עי"א)	
הקמה החיצונה ואין (החיצונה) וכו'	36	והחיצונה [יכולה ליקצר עם הפנימית] ואין יכולה (ונגרד ונמחק, ו"החיצונה" תלויה עי"א) ⁵	
הרי זו שכחה	38	אינו שכחה (ונ"ב עי"ע : הרי זו)	
43—44 (ואית תניי תני וכו' שכח')		חסר ⁶ (ונ"ב עי"א)	
מאן דאמ' נטל את החמישי	44	מאן דאמ' [שהא ליטול החמישי בשאין שם שישי אם עד שלא] נטל (ונמחק עי"א, שכתוב להלן, ושני נוסחאות הן בסדר שונה) דבר שהוא ראוי	
דבר שאינו ראוי	47	(ונמ' "שהוא" עי"א ונתלה "שאינו") ⁷	
ותציל עקורה (את) שאינ'	48	מ שאינ' (והוגה עי"א כבד"ו) ⁸	
(אמר) רבי בא	56	חסר (ותלוי עי"א) ⁹	
כל גרמה	59	כל גרניה (והוגה עי"א)	
62—63 (והתנייא אחרייא וכו' וזכייה היא)		חסר (ונ"ב עי"א) ¹⁰	
יט ע"א			
בשיטתך (השיבהו בשיטתו) דאת	1	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹¹	
(תני) המרבץ	3	ליתא (ותלוי עי"א כתב ג'), ולפני "המרבץ" הוסיף "אין מגלגלין", ומחקם אח"כ, ופיסקא היא.	
על שלו אסור	4	מותר (ותלוי עי"א — כתב ג' : אסור)	
תמן אפשר ברם הכא איפשר	9	תמן איפשר (ועל מלת איפשר נו' עי"א — כתב ג' : אפשר ברם הכא) ¹²	
שהמוכר זכיי	16	חייב (והוגה עי"ע : זכיי)	
(5) אבל הנכון כבכ"י, וכן ר' גי' (ובשניהם: ואין (אין) החיצונה יכולה) ורש"ס וד"ק.			
(6) [ול' גם בכ"ר].			
(7) אבל הנכון "שהוא", וכאמור למטה: הדא אמרה דבר שהוא ראוי, וכ"ה בד"ק.			
(8) וגם במקום "משאינה" היה כתוב תחילה: משאין; ונגרד ונתקן: נה עי"ע, אבל כבכ"י גם ר' ("את" ליתא גם בד"ק), רש"ס: משום שאינה, וכ"ה "משאינה" לקמן כס ע"ד, בכ"י ג' כהוגן: ותצול (= ותנצל), וכ"ה לקמן שם: ותצול.			
(9) [כ"ר: א"ר], ג': ומר.			
(10) אבל ההוספה שייכת אחרי "והתניי" (= והתניי, "והתניא", והמגיה תיקן גם במקום "והתניי" "והתניא").			
(11) ונשלם שלא במקומו, וצ"ל: <בשיטתו השיבהו> בשיטתך דאת וכו', וכ"ה בד"ק.			
(12) על פי זה נדפס: תמן אפשר ברם הכא איפשר, וכן נכון, ופירוש: תמן בברייתא אפשר הדבר, ברם במשנתנו אי אפשר (= איפשר, בספרים ישנים, "שאיפשר" של משנתנו) וכ"ה תמן אפשר וכו', ג' (ועי' מש"כ במק"א) וכן למשל גם כ' ע"ג: לאוכלו בלא שריזן איפשר, שאיפשר להקדש וכו', ובמקום זה בפסחים לא ע"ב: אי אפשר שאי אפשר. ר' גם כאן: אי אפשר, רש"ס כמו בפסחים.			

18	בעזיבה	כעזיבה (והוגה עי"א כבד"ו)
20	(קורא שדך ואצל זה אני) קורא	חסר ונ"ב עי"א
21	(בעה"ב שעושה כן גוזל עניים)	חסר (ונ"ב עי"א)
28	שכחו בעל הבית	שכחו [של] בעל (ונמ' עי"א)
	(דכתיב) כי תקצור	אמ' (13) (ונמ' עי"א ונתלה "דכתיב") כי תקצור
29	אפילו (חמרי')	אחרים (ונמ', ונתלה "חמרים" עי"א) (14)
30	עד שישכחוהו כל אדם	עד שישכחוהו [פועלים] (ונמ' גם עי"א)
35	(מה לי) בתוך העיר	ליתא (ותלוי עי"א)
	מה לי בתוך שדהו	אפי' בתוך שדהו (והוגה כבד"ו)

פרק ששי *

48	מ"א הבקר לעניים (הבקר)	ליתא (ותלוי עי"א) (1)
49	עד שיבקיר אף	עד שיבקיר [עד שיהא] אף (ונמ' עי"א)
50	ב"ש אומר (אינו) שכחה	בית שמי אומ' שכחה
	ובית הלל אומרי' שכחה	ובית הלל אומ' אינו שכחה
		(והוגה עי"א כבד"ו) (2)
52	מ"ב בית שמאי	בית שמי
56	מ"ג (מ"ד) מראש (השורה)	חסר (ותלוי עי"א)
61	מ"ד (מ"ה) (שני שבלים לקט	חסר (ונ"ב עי"א)
	ושלש אינן לקט)	

יט ע"ב

1	מ"ה (מ"ו) (א"ל) מה אם וכו'	חסר (ותלוי עי"א)
---	----------------------------	------------------

(13) = אמרת, הרגיל בס"ו.

(14) וכן [כ"י] וג'. אבל בר"ש ובתוס' פ"ג א: אחרים.

(*) חלוקת המשניות בפרק זה היא כבמשניות (וכן בכ"י פ' וה' לו): ב' העומר שהוא סמוך, ג' ראשי השורות, ד' אילו הן ראשי השורות, ה' שני עמרים, ה' (צ"ל: ו') העומר שיש בו, ז' כמה שיש בה, ח' כמה מצלת, ט' סאה תבואה, י' תבואה שניתנה לשחת, י"א הקוצר בלילה; והוגה כבד"ו (והמגיה השאיר י"א, ולא תיקנו!).

(1) בכ"י פ' ישנו, אבל ליתא גם בירוש' כתובות פ"ו לא רע"ג.

(2) אבל בכ"י פ', ה' לו ועוד כנו' הכ"י העקרי. (ובכ"י פ' הוגה בגליון כנו' הגליון כאן!) וזו היא ג' הירוש' כאן ע"ג וכתובות שם, דלא פריך ממשנתנו אלא ממ"ב, ומ"א לא היתה כתובה בעדיות כשם שחסרה מ"ב בכ"י מ' ולפני הר"ש (ועי' תוס' רעק"א כאן), ועדיות פ"ד מ"ח תרי נינהו מקולי ב"ש, וכך הם כ"ד ביחד עם "האיש מדיר את בנו" דתוס' עדיות פ"ב ב וירוש' נזיר פ"ד נג ע"ג (עי' ראב"ד ברפ"ה) (ופ"א מ"ט ליתא מ' ולו ופ') (אבל "חלצו" וכו' ליתא ה' לו, מ', ב' פ').

[ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 52—54.]

(3) שו" 3: שהוא בגדיש, גם בכ"י, וצ"ל: כגדיש.

4 מ"ו (מ"ז) ושכחה (אינה שכחה)	חסר (ותלוי ע"א)
מ"ט (מ"י) וחכמים אומרים יש להן	אין (ונגרד ונמ' ותלוי ע"א : יש)
20, 25 דבית שמאי	דבית שמי
39 לזמן מרובה (אבל) הבקירה (ל)זמן מועט	ואפי' הבקירה זמן ממועט (והוגה ע"א כבד"ו)
42 היא לאחר (שלשה היא לאחר) כמה	ליתא ⁴ (ותלוי ע"א — כתב חדש)
46 (הדא אמרה) לא חשו	חסר (ותלוי ע"א)
50 כבית שמאי	כבית שמי
53 על דבית שמאי	על דבית שמי
דבר שהוא מסויים	דבר שאינו מסויים
	(ונמ', ותלוי ע"א : שהוא) ⁵
55 או בצד פירצה	או בפירצה (ותלוי ע"א "בצד")
58 באילו עומרין (חלוקין וכו' ושכחו)	חסר (ונ"ב ע"א) ⁶
62 בצד (הבקר בצד) הכלים	חסר (ונ"ב ע"א)
יט ע"ג	
2 בית שמאי	בית שמי (וכן בשו' 4, 7, 51, 53, 57)
(ז)	
28 אם אמר שכח'	את אמר (והוגה ע"א : אם) ⁸
37 ובא למחר	ובא למהר (והוגה ע"א : למחר)
40 רבי זעירא	ר' עקיבא (והוגה ע"א בגליון : זעירא)
44 לא אמר אלא ציבורין הא זיתים	לא הם אלא ציבורין כזיתים (והוגה ע"א כבד"ו)
57—58 (שכח שני עומרין וכו' והלל)	חסר (ונ"ב ע"א) ⁹
61 כאלו הן מלאות	כילו הן מלאות (והוגה ע"א : כאלו) ¹⁰
64 ולמה עומר שסביבותיו עומרין	ומר (והוגה ע"א) ¹¹ עומר שסביבותיו ¹² עומרין
ולא עומר וכו'	לא (והוגה ע"א) וכו'.
יט ע"ד	
1 (עומר) שסביבותיו עומרין	חסר (ותלוי ע"א)
(4) [וליתא גם כ"ר.]	
(5) אבל לגוי הכ"י צריך להגיה למטה: וקשיא על דבית הלל וכו' דבר שהו א מסויים, וכבר התפלג ר"ש על גוי שלנו (ע"י שם).	
(6) ושם : אמר ליה, וצ"ל : לי.	
(7) שו' 21: עומר אחד, בכ"י: עומר (= עומר), וצ"ל: עומר אחת.	
(8) אבל בטעות, רש"ס ור"ש וד"ק: ואת.	
(9) חסר גם ר', ושם חסר גם "דברי הכל שכחה ואין תעבדינה גדיש" שלפני זה !	
(10) אבל "כילו" במקום "כאילו" רגיל בירוש'.	
(11) אבל הנכון בכ"י: ומר = ואמר (ואימא) !	
(12) ונכ"ה בכ"י גם ב"ט ע"ד סוף שו' 1.	

חסר (ותלוי עי"א)	תנא (קמת) חבירו	2
חסר (ותלוי עי"א)	שהורע (כח) העני	8
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹³⁾	מדברי שניהם (נלמד)	
משאינה (ונגרדה מ עי"א) ⁽¹⁴⁾	ותיצול עקורה שאינה עקורה	11
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁵⁾	או אפילו נראית (להביא)	14
ליתא (ונ"ב עי"א)	(קציר' בגלוי פרט לטמון והוי)	24—23
	מיעוט אחר מיעוט	
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁶⁾	(ואין מיעוט) אחר מיעוט (!) לרבות וכו'	
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁷⁾	(וכי) מאחר שדרכו (לבחון)	26

פרק שביעי *

ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁾	36 מ"א שיש לו (שם) בשדה (אפילו)	
כזית (והוגה בטעות ב עי"א)	בזית וכו'	
	⁽²⁾	
ליתא ⁽³⁾ (ונ"ב עי"א)	47 מ"ד (אם יש לה כתף ונטף של בעה"ב)	
	כ ע"א	
אין (ונ"ב עי"ע : יש)	7 שהזיתי מצויין יש להן	
דבר תלוש (ונ"ב עי"א : מחובר)	16 מחובר בצד דבר (מחובר)	
	⁽⁴⁾	
אם משם (אבל בשו' 25 : משום)	24 אם משום	
בשורה [אלא על ידי שורה נידון כשורה]	25 נידון בשורה (!) אלא וכו'	
אלא וכו' (ונמ' עי"א. שכפול הוא) ⁽⁵⁾		

- (13) ואין צורך שכ"ה לשון ירוש' בכ"מ, כמו ברכית פ"ח יא ע"ד ג"פ.
 (14) אבל הנכון בכ"מ, וכן ר' (רש"ס : מ"ב שאינה), ועי' לעיל יח ע"ד שו' 48.
 (15) אבל לקמן שו' 15 "לבוא", וכן כאן רש"ס יד"ק ור"ש.
 (16) אבל הנכון: קציר' בגלוי פרט לטמון מיעוט אחר מיעוט לרבות, וכ"ה בסוטה פ"ט כג ג.
 (17) "וכי" ל" גם בכ"ד.

(*) חלוקת המשניות היא: משנה ג' אי זהו פרט, מ"ד המידל בגפנים וכו', מ"ה ואי זו היא עוללת, מ"ו כרם שכולו עוללות, מ"ז כרם רבעי, מ"ח המקדיש, ועי"א נמחקו והותקנו בגליון ככד'. אבל כ"ה בכ"י פרמא, הו' לו ועוד, וכן הסדר בכ"י מ', באגודה וביראים סי' קנט. אבל סדר הירוש' כסדר הדפוסים.

- (1) "אפילו" ליתא גם בכ"י פרמא וכ"י מ' (עי' ד"ס) וליתא גם בירוש' כ ע"א, וכן נכון.
 (2) שו' 44 — מ"ג: היסבך, גם בכ"י, פרמא ומשניות: הוסבך.
 (3) וליתא גם בהו' לו, כ"י פרמא ומ', וכן נכון, ובתוס' מובא בירוש' כ ע"א, מפורש דאפילו אם יש לה כתף ולא נטף — לבעה"ב, ובמשניות : או נטף.
 (4) שו' 22 : נטיפה, גם בכ"י.
 (5) אבל בודאי יש כאן חסרון בירוש', שהלשון "על ידי שורה על ידי שורות" אינו ברור והגון.

26	לא סוף (דבר)	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג')
30	אלעזר	יוחנן (ונ"ב עי"ע : אלעזר)
(⁶)		
37	תני משום	תני משם
42	לא (כתף) ולא (נטף) יש וכו'	לא [שכחה] ולא [לקט מניין אם] יש וכו' (והוגה עי"א כבד"ו)
43	יש לה כתף אבל לא נטף (נטף)	חסר (ותלוי עי"א) ⁷
50	בנוקף זית	כנוקף זית
56	א"ר חנינא כד (סלקת) להכא	אמ' ר' חנינא בר להכא (והוגה : כד, ונ"ב עי"א : סלקת)
62	היו ישראל מגדלין אותו	והיו יש' מגדלין אותו
כ ע"ב		
5	אפוקי שמיטתא	פקי (והוגה עי"א : אפוקי) ⁸
9	(שורה) של תאינים	חסר (ותלוי עי"ע)
25	כרוב מצמק	כורב [וכן בכ"ר] (ותוקן עי"א)
(⁹)		
34	בית שמאי	בית שמי
(¹⁰)		
36	דההן תנייה	דההן תנויה
37	מעתה (אל) יהא	ליתא (ותלוי עי"ע)
		וקידשתו ¹¹
38	שקורין עליו	שקורין עליו [את הלל] (ונמחק עי"א) ¹²
39	בגין דרבי שמעון פוטר	בגין דר' שמעון [דר' שמעון] פוטר ¹³
52	(על דעתיה דרבי כמה דבית שמאי)	חסר (ונ"ב עי"א)
58, 53	אין מעשר שני	אין מעשר עני (והוגה עי"א : שני)
55—54	רבעי (בשביעית וכו' ודכוותיה אין נטע רבעי) בסוריא	ליתא (ונ"ב עי"א)
58	אלא (ממעשר שני)	ליתא (ותלוי עי"א)

- (6) שו' 36: הילכא המחבא — כן בכ"י, ונ"ב עי"א: ה ("הילכה").
- (7) ועי' מבוא קמב ב.
- (8) אבל "פקי" גם ר', וכן הוא בסמוך: ב פוקי ריש שתא.
- (9) שו' 31: שהוא מע"כ — כן גם בכ"י, אבל צ"ל: מע"ב. ועי' פ"ג יו ע"ג: בש עיבה על מנת להדל.
- (10) שו' 35: שבית שמאי יש וכו' — גם בכ"י כן, ר' ליתא "שבית שמאי", וכן ג': בית ... רש"ס: בית שמאי [אומרים], וכ"ה מע"ש פ"ה נו ע"א.
- (11) ר': וקדושתו (גינצבורג: קדושתו !), וכ"ה מע"ש שם.
- (12) אבל כ"ה גם ר' וג' ובמע"ש שם, ולמטה גם כאן.
- (13) וכן ג' [וכי"ר], וכ"ה בשביעית, ובשביעית גם למטה כן (ונמ' "דר" עי"א ושכח למחוק "שמעון").

61	אף על פי שאין בהן	הואיל (ז) ואין בהן (ונגרד עי"א והוגה : אעפ"י שאין) יש בהן מעשרות ¹⁴ (ונגרדו ות ונכתב על הגרד : עני)
63	אין בה מעשר כמה דתימא אין מעשר שני בסוריא ודכוותה אין	אין בה מעשה (והוגה עי"א : מעשר) כמ' דתימ' (= דתימר) אין מעשר שני בסוריא [ודכוותה אין מעשר שיני בסוריא] ודכוותה (וכפול בט"ס. וגמ' עי"א) ודכוותיה תרומת [מעשר] תורה
64	דכוותיה תרומת תורה	
		(¹⁵)
3	נחחייבו	נחחייבו
		(¹⁶)
23, 17	כבית שמאי	כבית שמי
25	דבית שילא	דבי שילא ¹⁷
33	משנודעו העוללות	שנודעו (מ תלויה עי"א)
		(¹⁸)
42	והורו כר' יוסי	והורון (ונגרדה ז) ¹⁹
46	שכל רוגליות	שכן (והוגה : שכל) ²⁰

פרק שמיני

55 מ"א אלא בארבעה	אלא [בעשרה] בארבעה (וגמ' עי"א)
56 מ"ב (ואינן) אינן נאמנין	ליתא ¹

- (14) "מעשרות — גם ר' ומע"ש שם.
 (15) תרומת תורה, וכן ע"ג שו" 1 תרומת תורה, כ"ה גם בכ"י וכ"ה בד"ו בשביעית שם, וכן ג'
 43, 19 (21): תודה, אבל כיון שלא העיר בשינויים מד"ו, נראה שהיא טה"ד. רז"ם ולונץ הדפיסו "תודה"
 (מנחות עז ב).
 (16) שו" 7: והיא בשיטת בני סוריא וכו'. "בני" גם בכ"י, וכ"ה במע"ש בד"ו, וט"ס, וצ"ל: בנו.
 (17) וכן רש"ס וד"ק.
 (18) שו" 40: ולמה לו נן כ"י. "לו נן" גם בכ"י, וצ"ל: לינן [אמרין]. כר' ורש"ס וד"ק, ובפסחים פ"ד
 לא ע"ב: לינן [פתרין].
 (19) אבל גם בפסחים שם "והורון". [וכ"ה בכ"י].
 (20) וכ"ה בפסחים, אבל שם "רוגלות ורוגלות", וכ"ה כאן בכ"י ר', רש"ס: רוגלית ורוגלית. וצ"ל:
 ש כן רוגלות ורוגלות.
 (1) וכן הר' לו וכ"י פ'.

57 מ"ג נאמנין על החטים	[על החטים] (כפול, וגמ' עי"א)
על סעודה (!) של אורז	שעודה (!) (ש נתקנה לס', אבל ד נשארה) (2)
58 נאמנין עליו	[ואינן] נאמנין עליו (3)

כ ע"ד

1 מ"ה (רביעית) שמן	חסר (ותלוי עי"א)
7 מ"ז מזון ארבע עשרה (סעודות)	ליתא (1) (ותלוי עי"א)
15 מ"ט וכן דין (שדן דין אמת וכו' וכל דין)	ליתא (3) (וגב' עי"א)
30 בן יוחאי	בן יוחי [וכ"ה בכי"ר]
32 על ידי שהן חביבין	שהן [באין] חביבין (וגמ' גם עי"א)
35 אינן יוצאין	לינן (והוגה עי"א כבד"ו)
(6)	
41 עושה בדבר ערוה	בדבר [מצוה] ערוה (וגמ' גם עי"א) (7)
43 ר' הושעיה מתני' אמר	נכתב על גרד עי"ע
48 פשיטא ליה שהוא וכו'	[כתי] פשיטא וכו' (וגמ' עי"א) (8)
49 שרוב (בני אדם) מכנסו לקט	ש כ ל מכנסו (וגב' עי"ע: ש ר ו ב , וגב' עי"א: בני אדם, כבד"ו) (9)

- (2) „סעורה“ (= שעורה) גם בכ"י פ' (וגם שם אפשר: סעודה!).
- (3) כ"ה „ואינן“ בה' לו ובכ"י פ'; ר' ירש"ס: ואין.
- (4) וכן ליתא „סעודות“ בה' לו ובכ"י פ' ורש"ס, ולשון יפה הוא.
- (5) וליתא גם בכ"י פ' ומ', וגליון הוא ע"פ התוס' פ"ד, ובד"ק ורש"ס וע"י ליתא מן „וכן דין“.
- (6) שו" 37: לילך ולביא — גם בכ"י, = ולהביא, וכן רש"ס.
- שו" 38: כו זה סלק — גם בכ"י כן, וצ"ל: כורה, וכן ר'.
- (7) אבל בטעות, וכזה מניה גם הגר"א (עי' לונץ): „שאין אדם עושה מצוה בדבר עברה“ והיא היא.
- (8) אבל מלה זו נמצאת בכ"מ בירוש' במליצה זו: כתי (פּוֹתִי, כת) פשיטא לך ש... מהו ש... הוריות פ"א מו ע"א: כתי פשיטא לך תולדות הוריה, הוריה, הוריה מהו שיצטרפו. יבמות פ"ג יג ע"ד: כותי פשיטא לך שהוא מביא, מהו שיעשה בהן שליח (בתרומות פ"א מ ע"ג בכ"י: כת פשיטא (ונגרד „כת“ ר': כתי פשיט' לך).
- שם: כותי פשיטא לך שהוא מביא, מהו שיביא פסח, וביבמות מנוקד בכ"ל: פּוֹתִי, ובגליון: „פ"י כמו אכתי“ (= עד כען).
- הוריות פ"א מה ע"ד: אף בחזירה כן. או רוב, כת פשיטא לך רוב, מה רוב רוב ההוריה רוב המשתייר. בירוש' שבבבלי ד"ו: צייתי (וצ"ל: כתי). והמפרשים נדחקו לפרש „רוב כת“!
- סוטה פ"ס כג ע"ד: בהי פשיטא לך שהטריפה פוסלת בה. היתה רגלה קלוטה כשל חמור מה את עבד לה, וצ"ל: כתי! (בכ"ל ה' מוגהת).
- וכן בכתובות כז רע"ד: מהו שהיא להן, בתנאי כתובתה פשיטא לי באנוסה וכו' — צ"ל: כתוי כתה פשיטא לי.
- והשוה חלה פ"ג נט ע"ב: אין תפשיטא לך שאינו מוציא וכו' אפילו ממנו עליו אינו מוציא, וצ"ל: אין [כת]תפשיטא לך, ג' 56: אם תני[פ]שטה לך, ג' 58: אין (תימ') תיפשטה, ר': תפשיטה, וכן אנט' 309. כתי, פירושו כאן: כעת, כענת, אם כן אפוא (עתה) „wenn nun“, פשיטא לך („ליה“ רש"ס: לי, ר"ש: פשיטא) וכן היו וכו', ועי' בסמוך.
- (9) אבל טעות היא, וצ"ל: שכל („שרוב“) מְכַנְסֵה (הכנסתו) לקט, והר"ש: שרוב מכנסין (!) לקט, ובמקום „אפילו כן“ בר"ש ד"ו: אפילו בן לוי, כלומר: אע"פ שגבן לוי נאמן לעולם (ועי' בירוש')

להיות דורכין [מוסקין] דורכין (ונמ' ע"א)	להיות דורכין	50
גמלייל ¹⁰ זוגה	גמליאל זוגה	53
לפצא (ונגרד והוגה ע"א כבד"ן) ¹¹	לפסא	
	(¹²)	
בלי (ונגרדה ב ע"א, ואות י' הוגהה לו') ¹³	לא בלן מסתור	58
מנה (?) (ונתקן מ לת' וה' לא' : תנא, ולא	תניא ארבע	59
"תניא", ואולי היה כתוב : תנה = תאנה ?)		
	כא ע"א	
חסר (ותלוי ע"א)	הבבליים (אוכלים) אותו	2
אינון ¹⁴ (והוגה ע"א, או נטשטשה א :	וינון	5
וינון)		
חסר (ותלוי ע"ע)	ראו אותו (יוצא)	10
חסר (ותלוי ע"א)	לכסות (ששה) חדשים	37
ליתא (ונ"ב ע"א) ¹⁵	והתני (למזונות שלשים יום)	
ליתא (ותלוי ע"ע) ¹⁶	ליטרא (בשר) צפרים	48
עם חורנין [עם חורנין לא היה אכל]	עם חורנין	49
(ונמ' ע"א)		
חסר (ותלוי ע"ע)	נותנין לו (כלי) כסף	
לכין (והוגה ע"א : זכין) ¹⁷	והוון זכין	52
	כא ע"ב	
חסר (ותלוי ע"א)	וסכת (ושמת)	1

למעלה, כאן שרוב מכנסו לקט אינו נאמן "לא על הקמח ולא על הפת" שאין "דרך ב"א להיות נותנים כן", ונראה שצ"ל: כתי פשיטא ליה שאינו נאמן וכו', וזו היתה גי' הרמב"ם. ולפי נוסח זה "אפי' כן" עיקר, ו"מכנס" הוא "הכנסה", "אוסף". עי' ב"ר פל"א יד תיאודור 287: רוב מכנסו דבילה, וירוש' דמאי פ"ב כב ע"ג: התגר וכו' בזמן שרוב מכנסו מישאל.

- (10) ורגיל בירוש', עי' מבוא בערכו.
- (11) "לפצא" גם לקמן כא סע"א, ובכ"י ר' שם בשניהם בצ' (עי' לונץ).
- (12) שו' 54: חרובין — בכ"י: חי ובין (והוגה ע"א).
- (13) ר': כלו, והנוכח "כלי", "לא כל הימני", "לא הכל ממנו", "לא כולא מ" בירוש', ואינה יונית.
- (14) וכצ"ל, וכ"ה ר' ורש"ס ועירובין שם, וצ"ל: הידין, ובעירובין שם: אילין אינון.
- (15) אבל ליתא גם בכ"י ר', וטעות היא מלמעלה, וסיפא דברייתא דלעיל הוא ("הא קדמיתא").
- (16) ובספרי ראה פיס' קטן: ליטרא בשר של צפור (ובמדרש תנאים 82 חסר "של צפור", ובתוס' פ"ד י: ליטרא אחת בשר בציפורי (דפוס: צפורי!), ובבלי כתובות סו ב: לעני אחד בן טובים מציפורי, והנוסח העיקרי הוא כבתוס': "ליטרא בשר בצפורי", כלומר בליטרא של צפורי (וכצ"ל בספרי שם), עי' ספרי האינון פיס' שיו: משקל י"ד ליטרים בציפורי, ושם: לי' ליטרים של צפורי, (הבבלי שם נדחק כבר בפירושו), בציפורי, כמו "באיטלקי", שביעית פ"א מ"ב ומ"ג, כלים פ"ז מ"א, ועי' סנהדרין פ"ח מ"ב: משיאכל סרטימר (חצי ליטרא, ירוש' שם כו ע"א) בשר וישתה חצי לוג מין באיטלקי (כנו' הירוש' והו' לו ועוד). ובירוש' היה כתוב כתחילה: ליטרא ציפורי (=ציפורית) בשר. צפרים = צפרין — ציפורין. [ועי' המחבר בתרכיץ ש"ה עמ' 270.]
- (17) ואולי: אֶכֶּין = אכלין ?

בארגנטורין (דהבא בארגנטורין)	10	בארגנטורין ¹⁸ (1) כספא
כספא		(והמוקף תלוי עי"א)
כי מיטפלון ביה	14	כ — על גרד עי"א (והיה כתוב לנכון : מי)
דנפשיה מדתיה	19	מרתיא ¹⁹
רשות' גבן	30	רשותא ²⁰
(אמר ליה אוי וכו' כן)	37	חסר (ונ"ב עי"א) ²¹

(22)

מ ס כ ת ד מ א י

כא ע"ג		
14 מ"א חוץ מרימי שיקמה		שיקמנה ¹
15 מ"ב הדמאי		הדמיי ²
19 יעלו (הפירות) ויאכלו		ליתא ³ (ותלוי עי"א)
20 מן גזיב		גז — על גרד עי"א ⁴
32 אבל וודאי		אבל — על הגרד ⁵
36 אוף [הכא]		חסר (ונ"ב עי"א)
43—42 שרובה גוים ספק וכו' אין רוב משמרין (דברי הכל חייבין וכו' שרובה ישראל וכו' ספק אין רוב משמרים)		ליתא (ונ"ב עי"א, ועי' בסמוך)

- (18) רש"ס: באגרנטי (ב"ס).
 (19) וכן בכ"י רומי.
 (20) ובשקלים פ"ה מט ע"ב: דשתן, אבל ר' כאן: רשותן, מן "רשא", "תשלום חובנו", ועי' הגהות להרב לונזנו.
 (21) ומתחילה כתוב בירוש': אי, וכצ"ל גם כאן.
 (22) שו" 38: הושעיא רביה — גם בכ"י, וצ"ל: רבה.
 שו" 44: יתב ליה — כפול בכ"י, ונמ' עי"א (ואין צורך, שהכוונה שהסומא יושב לו, וישב ראב"י אחריו).

- (1) שקמנא, גם לו ופ' ועוד. במשניות: שקמונה.
 (2) [וכן בכל הפרק (חוץ מפתחת הפרק ושם המסכת).]
 (3) וליתא גם בה' לו ופ' ועוד.
 (4) פ': מן כזיב, לו: מכזיב, ולהלן בתלמוד "גזיב" גם בכ"י.
 (5) והיה כתוב כנראה: לא והסופר כתב בגליון: הא (ונמ' הגליון עי"א), וכן בסמוך — "הא ודאי", ורש"ס גם שם: אבל.

43—45 (דברי הכל פטורין וכו' ספק רוב גוים וכו' ספק אין רוב משמרין) מחלוקת וכו' ספק רוב (ונ"ב ע"א — כתב ג'! ואותיות אחדות נתקנו ע"י בעל הגליון הראשון המאוחר!)⁹

[מה] בשהטילו אף (?) והוגה ע"א: או) (7

(ונו' "מה" נכון)

סאור

61 בשהטילו שאור או

62 בשלא הטילו שאור

כא ע"ד

(8

14 (ועכשיו שאין ענבים מרובות חסר (ונ"ב ע"א) 9)

חרצנים חשובות)

ר' ירמיה בעי

ר' ירמיה [אמ'] בעי (ונמ' ע"א)

מ של "רימיה" — על גרד של ב' אותיות

17 על רימי אותו המקום

העביר הודיית

18 הבעיר הודיית

מצוה, מצוה (ותוקן ע"א כבד"ו)

20, 21 מצויה, מצויה

ליתא (ותלוי ע"א) 10

24 א"ר זעירא תמן (תנינן)

ליתא 11 (ותלוי ע"א)

25 ברם הכא מעשר (שני)

אין הדבר הזה (והוגה ע"ע: המשנה)

26 אין המשנה הזה

שאם אמ' את לו (והוגה ע"א כבד"ו) 12

28 שאם אתה אומר לו

ליתא (ותלוי ע"א, ועי' למעלה).

29 כדון 13 (היה מעשר (שני)

דמי אפילו וודאי

31 דמאי אפי' ודאי

ולא מן הגורן ליישוב (והוגה ע"א כבד"ו)

32 ולא מן המדבר ליישוב

אלא אם (כן — תלוי ע"א) היתה

אלא א"כ היתה

6 הוספות המגיה הא' נכונות ונחוצות, והנוסח: תני נכנס לעיר שרובה גוים ספק רוב משמרין ספק אין רוב משמרין דברי הכל פטורין (וכבר הגיהו כן בעל פ"מ ור"ף) בין דמאי ודאי ספק רוב גוים וכו'. וצריך להשלים: [נכנס לעיר שרובה ישראל ספק רוב משמרין וכו' ד"ה חייבין בין דמאי בין ודאין ספק רוב גוים וכו'. רש"ס: תני נכנס לעיר שרובה ישראל וכו' נכנס לעיר שרובה גוים וכו'. והמשלים השני השלים שלא כהוגן.

7 שו' 49: אילו הן המסויפות — בכ"י נו' כאן: "אשכול שבושל בו גרגר וכו' (ככתוב לקמן ע"ב שו' 2—7) הוא אמרה" ונמחק ע"א. השינויים אביא לקמן הע' 8.

8 שו' 2: אשכול שביכר — למעלה: שבושל.

שו' 3: (אמר) רבי זעירא — למעלה ליתא, ונכון.

שו' 5: שאור — שאור — למעלה: סאור — סאור.

שם: שמירה — למעלה: שומרה, וכ"ה למטה גם בד"י, רש"ס וריב"מ צ: שומירה.

שו' 6: דמתלין לה (מתל) — למעלה ליתא.

שם: ש מ ר מה — למעלה: שומר.

9 [ובכ"י נשארה רק תיבת "ועכשיו".]

10 אבל טעות היא, וליתא בר"ש.

11 וליתא גם בר"ש, וכן ליתא בכ"י למטה.

12 אבל למטה שו' 30 גם בד"ו כבכ"י.

13 צ"ל: בדין, כ"י: כדון.

אבידה בדבר מועט	34
אבידה [מְרובה] בדבר מועט (ונמ' גם עי"א) ¹⁴	
אות גרודה (ע. צ ?) — לפני "אמי" ¹⁵ .	כר' אמי 38
ליתא (ונב' עי"א) ¹⁶	40—39 (בשלם) עד כגורגר' (בפרוס אפי' כמה מותר)
מה פליגין [מה פליגין] (ונמ' עי"א) ¹⁷	40 מה פליגין
היא דבר (וכצ"ל)	45 הא דבר
נטען (והוגה עי"ע : לקחן)	(לקחן) לזרע
איתכלת [תבן] טבל (ונמ' גם עי"א)	46 באין מחשבה
באין [לאכילה] מחשבה (ונמ' גם עי"א)	54 איתכלת טבל
	כב ע"א
הדמי	3 הדמאי
ליתא ¹⁸ (ותלוי עי"א)	8 מה אינון (אמרינן)
ליתא (ונו' עי"א בריוח שבין התיבות) ¹⁹	12 ההן (ניהו) וגזר
קיימן ²⁰	21 מולותא דרבי קיימן
	²¹
על גביו טהרות	37 על גבו טהירות
לאלינטית	38 לאלונטית
מן [הודאי] הדמאי (ונמ' עי"א)	39 פטורין מן הדמאי
חסר (ונב' עי"א)	48 בצור ומן (המגורת וכו' בצור) ומן
או לתרומת שיני שלהן (והוגה עי"א כבד"ו)	58 או למעשר שני שלהן
ליתא ²² (ונב' עי"א)	60 מפני אחד (שאינו מתוקן) שאין
	כב ע"ב
רבי יוסי [או] בעי (ונמ' גם עי"א)	1 רבי יוסי בעי
ליתא (ותלוי עי"א)	4 ר' יוחנן (אמר) במחלוקת
<p>(14) אבל נוי הכי נכון: אבידה מרובה בדבר מועט, (וגם ר': אבידה בדבר מרובה !), ולפי זה צ"ל: ואינו מצוה להשיב אבידה [מועטת] בדבר מרובה. ר"ש — כבדפוסים.</p> <p>(15) וכבר העיר הר"ש ש"ודר' אחא כר' אמי" ט"ס !</p> <p>(16) אבל נוי הגליון (שהוא גם כנוי הר"ש) מוטעה, שא"כ מה שואל "מה פליגין ז' ור' מנא איך מפרש דברי ר' יוחנן בניגוד לדבריו המפורשים (ועי' כ"מ מע"ש פ"ג ט ורז"פ). אבל ר' יוחנן סתמא אמר "עד כגורגרת" ולא פירש אם בשלם ואם בפרוס, ולכן שאל הירוש' "מה פליגין", ופירש ר' מנא: בין בפרוס בין בשלם (ועי' בסמוך. וזה נוסח הראב"ד שם, והרמב"ם כנראה היה לו נוי אחר).</p> <p>(17) אבל כנראה יש כאן חסרון: מה פליגין [ר' פלי א]מר <לא> פליגין, ר' מנא אמר פליגין; ("לא" בדברי ר' מנא מחק גם רי"פ, ועי' כ"מ שם).</p> <p>(18) אבל ליתא גם בקונטרס אחרון (גינצ' 328).</p> <p>(19) וצ"ל: היא (כי "ניהו" בבליה), ובילקוט שם חסר לגמרי "אמי גבי ההן ניהו".</p> <p>(20) וכן בתענית פ"ג סו רע"ג, וכצ"ל. [כ"י: קיימו = קיימן].</p> <p>(21) שו" 24: בני דיד — גם בכ"י [ובכ"ר], אבל בתענית: דילי.</p> <p>שו" 25: זכנינן — גם בכ"י, בתענית: זכנינן. [כ"י: זכנינן].</p> <p>(22) ובאמת הוא לשון כפול ומשובש: ונשתבש מלהלן.</p>	

שאינו טעון ברכה	11
בשעבר	15
שאינו צריך (ונ"ב ע"ע: טעון)	
כשעבר (כ — על גרד [של פ ?])	

פרק שני

דמיי	36 מ"א דמאי
הדמיי	47, 46 מ"ד הדמאי
ואילו	47 ואלו
	(¹)
בבי ארי (ונתח' בקו ע"א) ²	62 בביארי
דמיי	1, 64 דמאי
	כב ע"ג
חסר (ונ"ב ע"א)	9—8 ועוד מן הדא (רבי זעירא) שלח
ליתא (ותלוי ע"א)	10 (או) רובן מישראל
מתניתא וודאי (והוגה ע"א כבד"ו)	13 וודאי מתניתא
דמיי	15 דמאי
חסר (ותלוי ע"א)	18 רימוני (בדן)
תיפתר [בלוקח] שהיה (ונמ' גם ע"א)	21 תיפתר שהיה
אגרוני מום (ונתח' ע"א)	אגרונימום
	(³)
שוריה (והוגה ע"א כבד"ו) ⁴	35 הוי שייריה היא
חסר (ונ"ב ע"א) ⁵	38—37 רבים על (הכותים בשאר שני שבוע דמאי דיהודאי וכו' ישראל וגוים)
על הגוים (והוגה ע"א)	38 על הכותים
פונדקא דעמודא (והוגה ע"א כבד"ו)	39 פונדקא דעמודא
בולכסין ⁶	40 כולכסין
בית שן (והוגה ע"א: שן) ⁷	46, 42 בית שאן
ליתא (ונ"ב ע"א)	50—49 (ואנן העטרה וכו' להתעטר בה)

(1) [ש"ר 49 מ"ה: בא טפילה דקה — כ"ה גם בכ"י, כ"י ק': וטפילה.]

(2) בד"ק: בכיארי, ואפשר שטעה בקריאה.

(3) ש"ר 29: כגון חדש — גם בכ"י.

(4) אבל הנכון כבכ"י, וכן הוא למעלה: שוריי.

(5) וחסר: רבים, וצ"ל: ויהו ודאי, ישראל וכו' רבים על וכו', וכן בכ"י ר' (בטעות: דיהו).

(6) ולמטה ש"ר 54 גם בד"ו כן. ועי' לעף.

(7) וכן בכ"י למטה (ש"ר 53, 64, ולא תוקן). "בית שן" גם בירוש' כתובות פ"ז לו ע"ג (כמו בש"א לא

י, יב, ש"ב כא יב), והשוה "בישני" (פאה פ"ו מ"א), "בישנין" (ירוש' ברכות פ"ב ד ע"ד).

54	ובצלי' (הנמכרי')	ליתא (ותלוי עי"א)	(⁸)
57	ובני המדינה הנמכרי' במידה	ובני — הוגה : לבני ⁹	
62—63	רבה על האיסור	רבה על האסור	
	(בלוקח מן וכו' דר' יוסי)	חסר (ונ"ב עי"ע)	
	כב ע"ד		
6	עושות (רוב)	תלוי עי"ע	(¹⁰)
8	התיר עד כדון	התיר עד בורו (והוגה עי"א : כדון) (¹¹)	
17	אלא נן. אמר	אלא כן אמר (¹³)	(¹²)
23	רבי אבהו (אמר) רבי אומר אחר	ליתא (ותלוי עי"א) (¹⁴)	
	מקומו		
45	(רבי אמי וכו' ברבים)	חסר (ונ"ב עי"א) (¹⁶)	(¹⁵)
55	התנאין שבלבו	שבלבו (והוגה עי"א : שבלבו)	
60	דרבי יונה אמר	דור' (והוגה עי"א : דר') (¹⁷)	
61, 63	להאכיל	לאכיל (¹⁸) (והוגה עי"א : להאכיל)	
7	ולא פליג	לא ופליג (והוגה עי"א כבד"ו) (¹⁹)	
14	הכא את אמר (הלוקח מפריש	חסר (ונ"ב עי"א) (²⁰)	
	והכא את אומר) הנחתום		
17	(מאן דאמר דרבי) יוחנן	ר' יוחנן, והשאר ליתא (ונ"ב עי"א) (²¹)	
8	ש' 53: מעדיה — גם בכ"י, ר': מעדיה.		
	ש' 54: והבולכסין — כ"ה גם בכ"י, ר': והבולסין.		
9	וכן בכ"ר, אבל הנכון: ובצלים [הנכופרים] ובני המדינה וכו', וכך שנינו בתרומות פ"ב מ"ה: תורמין בצלים מבני המדינה על הכופרים וכו', ורז"פ נמשך אחרי פ"מ ופי' "ובני המדינה שם פרי או ירק" !		
10	ש' 1: והאגוזין — גם בכ"י, ר': האגוזין.		
11	אבל הנכון בכ"י, וכ"ה בתוס' פ"ב א, בר"ש: בורן, ושם מקום הוא.		
12	ש' 13: בתחום נבי — גם בכ"י, ר': נביא, תוס' שביעית פ"ד ח: גואי (גוי), וצ"ל: שהיו מותרות בתחום נבי ונאסרו, בכ"י ר' ותוס'.		
13	[וכן הנוסח בד"ו בנדר' פ"ט מא רע"א.]		
14	ובכ"ר ליתא כל זה, וכפול הוא בט"ס.		
15	ש' 29: ורבי יוחנן אמר — גם בכ"י, וצ"ל: דרבי.		
16	וצ"ל: עד שאקבל עלי, או: עד שנקבל עלינו.		
17	[וכן כ"ר, וא"צ.]		
18	= לאכיל, בהבלעת הה"א, כמו לנפיל (במה כב), לראותכם (דב' א לג).		
19	וצ"ל: מא (= מה) ופליג, כלשון הירוש' תמיד. [כ"ר: ומה פליג.]		
20	וצ"ל: את אמר.		
21	אבל צ"ל כבד"א אמ"ד וז"ס: [מן מה] דרבי יוחנן.		

20	אם במידה	אם במידה [במידה] (ונמ' עי"א) ²²
29	למדד בגסה	למדד [במדד] בגסה (ונמ' גם עי"א)
42	טמך, מטמן	נומן, מנומן ²³
43	נתנו דמים ליבש	נתנו שיעור ליבש (והוגה עי"ע: דמים)
48	בדעתו נתקין	בדעתו ניתקין

פרק שלישי

56	מ"א את האכסניא דמאי	[ומאכילין] ¹ את האכסניא דמאי, והוגה בגליון עי"א: נ"ל [או: צ"ל?] ואין מאכילין ונמ' בפנים וגם הגליון מעושר אלא מיניין (והוגה: כ"ש) ²
62	מ"ב שאינו מעושר אלא מניין	
כג ע"ב		
3	מ"ד לטחון עם הכותי או לטחון עם הארץ	[עם] עם הארץ (ונגרד) ³
11	מ"ו (להחליף) להאכיל	ליתא (ותלוי עי"א) ⁴
16	אמר רבי יונה	אמ' ר' יוסי (והוגה עי"א — כתב ד': יונה)
17	לבלי חיל	לבלי (על הב' — שתי נקודות, אבל בגליון אין כלום!) ⁵
22	תני צריך להודיע	תני [ר' יונה או'] צריך (ונמ' עי"א, שט"ס הוא)
25—24	בפני אחר שאינו מתוקן	מתוקן (על הו' — ב' נקודות, אבל בגליון אין כלום. הנקודות — למחיקת ו) ⁶
36	על דב"ש	על דבית שמי
37	לאחר זמן (אין את יכול לגדרו)	חסר (ונמ' עי"א, ושם כהוגן: לגדרו) ⁷
38	אף (הוא) ממעט בצדקה	ליתא (ותלוי עי"א)

(22) [אחת — בסוף שורה, ואחת — בראש שורה].

(23) וכן נכון. וכן ר': נימן — ומנימן, בר"ש ד"ו: אינו — מהימנו (ועי' שם), ובתוס' פ"ג יב: לימין, ר"ש: לימין.

- (1) וכ"ה בהו' לו (ומאכילין) כ"י פי וקי' (מאכילין) ועוד.
- (2) הו' לו וכ"י פ': מעושר, כ"ימ ורע"ב: מעושר (ועי' תוי"ט).
- (3) והנכון: לטחון כותי או לטחון עם הארץ, וכן פ' ולו ועוד (עי' מש"כ בהתקופה סי"ג, 512).
- (4) ובהו' לו, פ', כ"י מ' ועוד ליתא "להחליף" ! וכן ליתא להלן בירוש' כג ע"ד.
- (5) כ"י: לברור, וכן ר"ש.
- (6) ר': מפני אחד ש ה ו א מתקן, וכצ"ל, וכזה הגיה הגר"א.
- (7) וא"צ, דבתמיהה קאמר: יכול את לגודרו לאחר זמן ?

או בצות	41
ומאכילו לו	48
ואין המבקר	52
חזקיה אמר אינו (הבקר) מחוסר	57
לבעליו אלא (בזכייה) מניין	

(11)

כג ע"ג

13—11	(לא כדא וכו' לא כדא וכו' שלא לזכות בו)	חסר (ונ"ב עי"א) (12)
16	מידה (דקה שאין אדם)	מידה גסה שאדם (ונ"ב עי"א — כתב ג' : דקה שאין אדם)
40	רשאי וכו' (לא) ישלח דברי (רבי)	ליתא (ותלוי עי"א) חסר (ותלוי עי"ע)
42	כפירותיו (ממש)	לי' (ותלוי עי"ע)
50	כפירות כותי זה דמאי	דמי (והוגה : דמיי)
51	הייתי קורא	הייתי [מצטער] קורא (ונמ' עי"א) (16)

כג ע"ד

3	מעשרותיו מהלכה	מהלכה (ונגרדה מ לכ') (17)
16	בין מן	בין [מה] מן (ונמ' עי"א)
17—16	(אוף הכא וכו' הנישואין)	ליתא (ונ"ב עי"א) (18)
8	בתוס' פ"ג יו: וביצים.	
9	וט"ס, וצ"ל גם כאן גם למעלה: ומטבילו ומאכילה.	
10	אבל בטעות, והנכון כבכ"י, וכ"ה בר"ש, וכבר הגיהו כן הרא"פ והרז"פ. ואולי הוא שריד של גליון ישן לדברי ר' יוסי שלמעלה „אין הבקר יוצא מתחת ידי הבעלים אלא בזכייה“, שנתחלק לג' חלקים:	
11	„אין הבקרו הבקר“ בשו' 56, שמיותר בט"ס (עי' רז"פ), (2) „הבקר“, (3) „[אלא] בזכייה“.	
11	שו' 40: קיס מיחצד שיני — גם בכ"י, ר"ש: קיסם וחצי (נחצי ?).	
41	מיכל, שו' 64: מיכלא — גם בכ"י, וצ"ל: מובל, מובלא, ר': מובילה.	
62	קיס נחצי — גם בכ"י, וצ"ל: מיחצץ, נחצץ.	
12	וגם בכ"י „כדא“, וצ"ל בפ"א: לא ב ד א , ופ"ב: לא שנייה.	
13	שו' 41 ו' 54: בפירותיו, גם בכ"י, וצ"ל: כפירותיו.	
14	שו' 44: שקבל רבי אחא. רבי וכו' — הנקודה כן גם בכ"י, אבל מקומה לפני רבי אחא, וכן העתיק הר"ש למ"ד: רבי אחא ברבי (!) חייא בשם וכו' (עי' רז"פ).	
15	„כפירות“ גם בכ"י, וצ"ל: לפירות, כבתוס' פ"ד כה.	
16	ושתי נוסחאות הן: מצטער ע ל , קורא.	
17	אבל גם לעיל: מהלכה !	
18	שו' 11: לאופות בו, גם בכ"י („בו“ מיותר ואינו גם בתוס' הוצ' צוק), אבל לאופות רגיל בכ"י המשנה והתוספתא והראשונים (עי' מש"כ ב-REJ 1922, 186).	
19	אבל כיון שבתמיהה קאמר: שנייא הא תמן וכו' — אפשר שהגליון פירוש.	

פרק רביעי

(1)	
32 מ"ו לתרומת מעשר (של דמאי)	ליתא (2) (ונ"ב ע"א)
לא יטלם	לא יטלם (וש' נגרדה לט' ע"א)
(3)	
37 מ"ח מי כאן נאמן	מיכן (4)
38 איש פלוני (נאמן)	ליתא (5) (ותלוי ע"א)
(הלך) ולקח	ליתא (ותלוי ע"א) (6)
49.48 עולי, עולה	עולי (וקו (! בגליון) (7)
54 תנאי, תנאי, תנאו	תנאי, תנאי, תנאו (8)
62 וכן שני	ובין (!) (והוגה ע"א : וכן) (9)
כד ט"א	
6 פרוטגמא	פרו[ט]גמטיא (ט' ראשונה — נו' ע"ע וט' שניה נמ' ע"א)
(התירו מפני איבה בשבת של פרוטגמא) לא בפירות וכו'	חסר (ונ"ב ע"א) (10)
11 (לא) דאנא וכו' דובני'	ליתא (ותלוי ע"א — כתב ג') זב — על הגרד ע"א
13 טען מחזקה עלוי	מחזקה (11) (והוטלה ר' זעירא על הו' ע"א)
18 (אמרין) בדין וכו'	חסר (ותלוי ע"ע) (12)
26 דילמא דאנשיתה	דילמא [מתקנן הויין]
	(ונמ' ע"א. שכפול הוא משו' 27)

- (1) שו' 24, מ"ב: ולא מצאו — גם בכ"י, וכן פ'. ואוכל על פיו — גם בכ"י, פ': [בא] ואוכל.
- (2) וליתא גם בהו' לו ופ' ד"ר ועוד.
- (3) שו' 33: "ממנו אצלו" — גם בכ"י, וט"ס הוא.
- (4) גם הו' לו: מיכאן, אבל פ': מי כאן.
- (5) וליתא גם בהו' לו ופ' ד"ר ועוד.
- (6) אבל כ"ה גם פ' כתלות זו.
- (7) ושתי הנקודות מראות שו' בטעות, ר' ור"ש ד"ו: עילי עילה, וכצ"ל.
- (8) תניו — גם בכ"י, ושם: ועל חבירו.
- (9) וצ"ל: וכין (מלא).
- (10) ועי' מש"כ בגליון; בפירות — גם בכ"י, וצ"ל: כפירות.
- (11) [מחזקה — גם בכ"י] המחזק, כלים פ"ז מס"ז וירוש' יומא פ"א לח ע"ב ועוד.
- (12) וצ"ל: כדון הוא מימר וכו' [כנוס' כ"ר].

45	אף (זה) נאכלת	ליתא (ותלוי עי"א — כתב ג')
47	כיני מתניתא לא נתנום	נתנום (וקו בגליון, נראה שחפץ להגיה) ⁽¹³⁾
53	והא מטרח עלוי	והוא מטרח עלוי ⁽¹⁴⁾
54	פילכיה דשמלא	לכ — על גרד של "בל", היה כתוב פיבליה (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽¹⁵⁾
55	טענת (חנם)	טענות (בסוף שורה, ונמ' ו של טענות ; חנם — נ"ב עי"א) ⁽¹⁶⁾

כד ע"ב

1	אוסר מיד	או' מיד (ותלוי עי"ע : אוסר)
15	אמר לו אחד אני נאמן	אני [אינו] נאמן (ונמ' עי"א) ⁽¹⁷⁾

פרק חמישי ⁽¹⁾

29	מ"ב ואומר אחד ממאה (ממה) שיש ומאה חולין	או' (והוגה עי"א : ואו') ⁽²⁾ , ממה—תלוי עי"ע ומה חולין (קרי : ומהחולין) ⁽³⁾ (ותלויה א עי"א)
----	---	--

⁽⁴⁾

41	מ"ו אפילו	אפילו [משתי קופות] (ונמ' עי"א, ששבוש הוא ממ"ז) מאותו הסוג
----	-----------	---

כד ע"ג

⁽⁵⁾

15	ר' יונה בשם ר' זעירא (אמ' זאת	ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג') ⁽⁶⁾
----	-------------------------------	--

(13) ר"ש : יתנם, ר' : דתנים, צ"ל : יתנים.

(14) וכן הביא מ"כ לאיכ"ר פ"ד ב מירוש' "כ"י על קלף ישן מאד".

[ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 279].

(15) ר' : פיבליה. אבל מ"כ שם כביא מכ"י הנזכר : פיבליה דשמאלא, ומלת פיבליה (כך מצאתי בכתיבתו תבניקודו) בירושלמי כתיבת יד וכו' היא "Spange", Schnalle", fibula = יד אונקלי שבאיכ"ר שם (עי' מ"כ) ובירוש' עי"ז פ"א לט ע"ג : ע י כ ל י ה , וצ"ל : פיבליה, ועי' דרך ארץ ר' פ"ה.

(16) בעי"ז שם ובמ"כ : טענת.

(17) אבל הנכון ככ"י, וכן הוא בתוס' פ"ה ה.

(1) בכ"י : פרק ר' (והוגה עי"א).

(2) "ואו" גם בכ"י פ'.

(3) "ומהחולין" (גם בכ"י פ' (וגם שם : ומה חולין !)) וכי"מ, ר"ש, רא"ש ורע"ב.

(4) שם : תרומת מעשר עלי : עלי — גם בכ"י, וט"ס.

(שם) ושאר חלה, בכ"י פ' נ"ב : והשאר חלה, ה' לו ומ' ליתא, ועי' תוי"ט והגר"א.

שו' 36 מ"ד : סופוס וסופוס — גם בכ"י, וכן בכ"י פ'.

(5) שו' י"א : ואת אמר, גם בכ"י, וצ"ל כלמטה (בגליון !): זאת אומרת.

(6) ו"אמר" מיותר ב"פ, וליתא לעיל בפנים. [וכן לי בכי"ר].

אומרת וכו' בשם ר' זעירא אמר) אין	
תרומה על הכל	26
ומה חולין	
(על מקום שהדעת טועה. מהו תניי בית דין)	35
חסר (ונ"ב ע"א)	
מעשר ראשון (בצפוננו)	36
תשע (מן) דקיקתא	39
חסר (ונ"ב ע"א — כתב ג')	42
שהפירות הללו (חייבות)	46
חדא פרא ציבחד	
חדא [ועוד ציבחד נסב חד מן חברתא] פרא	
(ט"ס היא מלמטה. ונמ' ע"א)	
(⁷)	
בשואל שאור	58
בשואל [ככר טמא למלאות תנור]	
(ונמ' ע"ע וע"א. וט"ס היא מלמטה)	
כד ע"ד	
מה (ביניהן על)	1
(על התנור) אינו מפריש	4
תשעה פלטרין	7
(⁸)	
ממאה סאה	18
הכל נותנין מעשרי'	20
ואחד מאחד מעשר וכו'	21
וכי (מפני) מה טימו	27
אלא אפילו מגנות אחרות	30
(והוגה ע"א כבד"ו)	
ליתא (ונ"ב ע"א) (¹⁰)	31
לחבר. מעתה	32
(ואם לאו אינו מעשר מזה על זה)	41
לחבר. מעתה	
(הא) אם נמכרה	
(¹¹)	
מידי מכרי	51
מיד [הגוי] מכרי (ונמ' גם ע"א)	
(¹²)	
אמר רבי אחא בימי	53
אמ' ר' [הושעיא לא הספיק לברא] אחא	
(וט"ס היא משו' 54. ונמ' גם ע"א)	

(7) שו' גי': תלמודי של — כך גם בכ"י, וצ"ל: תלמודי, וכן ר"ש.

שו' גי': אסר — כך גם בכ"י וצ"ל: אסר, כלמטה.

(8) הלכה ו, ז, ח בכ"י כמו בד"ו, ועי' רי"פ.

(9) כ"י ל' "סאה".

(10) ואיתא גם בר"ש [ובכ"י, ושם: לאון?].

(11) שו' מ"ג: כהדא כרבי שמעון — כך גם בכ"י, וצ"ל: כהדא דרבי, וכן ר': כהדא דרבי.

(12) שו' ג"ה: מה נן אמר — בד"ק: אמרי.

אלא בגין	56
דיתקן ליה	62
כה ע"א	
קם עימיה	2
(¹⁴)	
ה' שניה של "תרומה" — על גרד	11
תרומה לא תיאכל	

פרק ששי¹

בית שמי אומ'	31 מ"ו
חסר (ותלוי עי"א)	בית שמאי אומרי' (ר')
בית שמי	32 (ואלא) לחבר
	(²)
ליתא (ונ"ב עי"א) ³	35 מ"ח (או שירשו)
נ"ב עי"א : אתה לח (ונמ' עי"א)	41 מ"ט טול את הלח
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁴	45 (משלי הן וכו' שהתיר)
הלוקח סתם (ונגרדה ה עי"א) ⁵	47 מ"ב לוקח סתם
לוקח (והוגה עי"א כבד"ו)	54 מישראל חולק
הוא בישראל (ונגרדה ו עי"א)	59 הא בישראל
	כו ע"ב
ר' שמעון (ונמ', ותלוי עי"א : סימון)	4 רבי סימון
כגון דלית (והוגה עי"א : בגין)	7 בגין דלית
לעניים (ותוקן עי"א : לעמים)	8 מוגרין לעמים
אנא (ותוקן עי"א : אבא)	10 אבא הוה ליה
תני ר' חיה	17 תני רבי חיה
ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג')	39 (אמר) לי' אופנא
ליתא (ותלוי עי"א)	41 תני (כהן) מכהן
ליי (!) מלוי (ותוקן עי"א : לוי)	לוי מלוי

(13) אבל ע"י גם להלן כו ע"א (והיא מלה אחת).

(14) שו' ג': ואיקפד. רבי זעירא — כך גם בכ"י, והנקודה — בסעות.

{ בכ"י פרק ד' (ותוקן עי"א: ו) בהר' לו: פרק י"א !

(2) שו' 33 מ"ז: והמעשר — כך גם בכ"י, וכן כ"י פ'.

(3) אבל כבר הקשו ר"ש ורא"ש במ"ס דהא תני ליה במ"ס "או שירשו" ונדחקו.

(4) וליתא גם בכ"י מ' ואגודה ור"ש (ע"י ד"ס).

(5) אבל אם כן צ"ל: ופטור (כבנוסחאות). הלוקח — גם בכ"י פ'.

הא דתימר	50	הן דתימר (ומוגה עי"א : הא) ⁶
כהנים ליום	55	כהנים ליום ⁷
ברוצה ליתנו	59	רו — על גרד של אות אחת
דר' יוסי	60	דרבי [זעירא] יוסי (ונמ' עי"א)
אוף רבי יוחנן	62	אוף — על גרד עי"א ⁸
כה ע"ג		
במחיר יבואו המקום	4	יבואו (על גרד עי"א) והמקום ⁹
ובמי חטאת (ובאפר חטאת)	6	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹⁰
(כהן) שמכר	7	חסר (ותלוי עי"א)
(אזיר) חורבתו	11	חסר (בסוף שורה, ונשלם עי"א בראש שורה)
¹¹		
אין במעשרות	21	אין [לו] במעשרות
כאילין פלגותא	23	כאינון פלגותא
(שלי לעולם וכו' קנים)	32—33	חסר (ונ"ב עי"א, ושם בטעות : איסטים)
(ליקח לו בהן פירות)	49—50	חסר (ונ"ב עי"ע)
¹²		
(הלכה ז' תני וכו' בטהרה)	61—62	חסר (ונ"ב עי"א)
כשם שאמר קטן	63	כיון (כך היה כתוב תחילה, כ—ן ניכרות, והוגה עי"א : כשם)
כה ע"ד		
הדא מילתא	4	חדא (!) (והוגה עי"א : הדא)
כך (שנינו) שהכשר	10	חסר (ותלוי עי"א — כתב ג')
כההיא דאמר ר' יוחנן	13	כהיא (ותלויה ה עי"א)
(תני) ישראל וגוי	15	ליתא (ונשלם בריוח שבשורה עי"א)
בטבל וכמעשר	16	בטבל ¹³
רבי חנינא	17	חנינא — על גרד (של "יוחנן"? — ניכרת)
רבי ורשב"ג	25	ר' ורבנן [גמליאל] שמעון בן גמליאל (ונמ' גם עי"א)
6		אבל בטעות, כי "הן" מקביל ל"והן" שלאחריו, ולשון ירוש' הוא.
7		כ"י רומי: ולוים.
8		בקידוש' פ"ב סג ע"ב: אף.
9		בקידושין שם: במחיר יורו וגו' והמקום (וכן היה כתוב כאן! רשמי "ור" ניכרים), ועי' רע"ב קידושין ותוי"ט שם.
10		אבל ליתא גם בירוש' קידושין שם! ועי' בבלי קידושין ובכורות. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו 51—52.]
11		שוי י"ד: החורבה, ד"ק: החורבה.
12		שוי נ"ט: עולה — כך גם בכ"י, וצ"ל: עילה, וכן כ"י. וטעות כזו גם למעלה כג ע"ד.
13		שוי ס': ותורא דידיה — כך גם בכ"י, וצ"ל: רידיה, ר': רדיה, ועי' לו ע"א: תורא רדיא. וכ"ה בר"ש [ובכ"י].

43	ר' יודן בעי (היה צווח לפי תומו רבי יודן בעי ממה) דתימא כותי וכו'	ר' יודן בעי כדתימ' (ונגרדה כ, והמוקף נ"ב עי"א) ⁽¹⁴⁾
46	(ואמר) הרי אלו מעושרין ליתא (ותלוי עי"א)	

פרק שביעי ⁽¹⁾

כו ע"א		
19 מ"ג	תשעים שאני אוכל	תשעה (והוגה עי"א : תשעים)
⁽²⁾		
45	זו תנינן	דו ⁽³⁾ תנינן
⁽⁴⁾		
49	(אלא) על דבר	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁵⁾
52	(מיקל) בלשי	נ"ב עי"ע ⁽⁶⁾
54	דיתקן לילא	לי לא (נפרדות קצת) ⁽⁷⁾
⁽⁸⁾		
61	מפררי	מפרר
כו ע"ב		
1	לישנא (בישא)	ליתא (ותלוי עי"א)
14	עם יציאתו מן הכוס	עם הכוס (והוגה עי"א : מן)
20	מהו חשד	ניהו (והוגהו ני למ' עי"א)
23	אשכח ספרא אייניס	אזל ספרא אייניס ⁽⁹⁾ (והוגה עי"א : אשכח)

(14) רא"פ ורז"פ הגיהו : הדה דתימא וכו'. ינראה שיש כאן חסרון גדול. ואולי צ"ל : ר' יודן (=רבי) כדעתיה דו אמר כותי וכו', ואח"כ : ר' יודן (האמורא !) בעי וכו'.

- (1) בכ"י פרק ז' (ז — על גרד [של ח ?]).
- (2) שו" 30 מ"ח שחבירתה (ת' של חבירתה) — גם בכ"י.
- (3) וכצ"ל, ופי': דהוא. כי"ר חסר "זו".
- (4) שר"מ: הא דמאי — גם בכ"י, וצ"ל: היו, וכן ר"ש [וכי"ר].
- (5) אבל ר"ש: ודאי אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו (וכך היתה גי' כ"י !). ועל "שהוא" נראות כשתי נקודות.
- (6) ר': מקיל (= מְקַל), "מקל הבלשים".
- (7) = לה, עי' לעיל כד ע"ד שו" 62; ר"ש : ליה.
- (8) שו" ס' : אדהי תנא — כך גם בכ"י, כלומר "זהו ששנה התנא" (וכן פי' בהגהות ירוש' שבכרך לאדון), הוא ברייתא דר"ח (כפי' הפ"מ), יבמות צג א וירוש' כאן, ולשון זה גם בכלאים פ"ד כט סע"ב (עירובין פ"א יט ע"ג): אדהי תנא (אדא תנה), כלומר הוא הוא (ר' יוחנן בן גוריון) התנא, וכן ברכות פ"ב ד רע"ב: אדא יתנה — צ"ל כנו' רש"ס וד' קושטא : אדאי תנה (או מלה אחת: אדאיתנה), כלומר היא היא הברייטא דלמעלה שם ד': ותני כן וכו'. ר': אדהיתניה (מלה אחת) = אדהי תניה, וכן ר"ש היה לו גם "אדהתנה" = אדה תנה, ונדחק בפירושו ואחריו רז"פ.
- (9) כי"ר: דאי נאיים (= דְּאִינְאִיִּס), ועי' רז"ס.

24	אסיר (לד)	ליתא (ותלוי עי"א)
25	אתאמר אסור	את אמר (וחוברו בקיום עי"א, וטעה המגיה)
26	תניי ב"ד שתהא	תניי בית דין הוא שתהא
31—32	ועל הדינר (הישן וכו' ועל הדינר)	חסר (ונ"ב עי"א)
36	בכיס הזה (הקדש)	חסר (ותלוי עי"א)
52	תרומ' (טהורה)	תרומת (ותוקן: תרומה, ותלוי עי"א: טהורה)
58	(אין יסיב חדא לאלף)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾
כו ע"ג		
2	מעשרותיהן מעשרות	מעשרותיהן [מעשרותיהן] מעשרות (כפול בט"ס, ונמ' עי"א)
14	נוטל נוטל חמש עשרה	נוטל [אפילו הוא נוטל את כולה] (ונמ' עי"א „אפילו” ו„את כולה”, וכפול הוא מלקמן)
28	בעי ויפצע	וי — על גרד
30—31	מעשר (לא הפסיד כלום רבי לוינטי בשם רבי יונה)	עשר (והוגה: מעשר ⁽¹⁾), והמוקף חסר, ונ"ב עי"א)
36	נוטל שמונים	שלישים (נ"ב עי"ע: שמונים)
38	תני היו לפניו	[ויטול]. תני וכו' (ונמ' גם עי"א)
39	(ומזו כדי תרומת מעשר משתיהן)	חסר (ונ"ב עי"א)
41	דברי (ר')	ליתא (ותלוי עי"א)
46	כהדא (מתניתא וכו' בר שמעון)	חסר (ונ"ב עי"א)

מ ס כ ת כ ל א י ם

12 מ"ב (ב')	חסר (ותלוי עי"א)
13 חזרת (ו)חזרת	חזרת חזרת (ונו' ו עי"א) ⁽¹⁾
14 עולשין ועולשי	עולשי (ונו' ו עי"א) ⁽²⁾

(10) יסיב — גם בגליון כה"י.

(11) אבל „עשר” נכון וכ"ה בר"ש, ועי' רז"פ.

(1) הר' לו: חזרת, כ"י פ': וחזרת.

(2) אבל גם כ"י פ': עולשי, וכן ב„כרישים”, ו„כסבר” גם בפ' כבד"ו.

16 מ"ג והלעזונים (אינם כלאים זה בזה)	ליתא (ונ"ב ע"א) ³
19 מ"ד והעזרדי'	והעזררים (בשתי רישיון) ⁴
26 מ"ח בתוך סדין	סדן (ד — על גרד ב' אותיות) ⁵
	⁶
38 (אפילו) שני	ליתא (ותלוי ע"א)
39 ואפילו שני	אפילו שני (ונ"ו ע"א) ⁷
42 ואפילו (שני מיני) פשתים	ליתא (ותלוי ע"ע)
46—47 (אמר רבי בא בר זבדא שכן מקומות מקיימין אותן ליונים)	חסר (ונ"ב ע"ע; ושם: שכן שני, ונמ' ע"א, ועי' בסמוך)
47 (כרבי ליעזר)	חסר (ונ"ב ע"א) ⁸
55 מין חטין הן	מין אחד הן (והוגה ע"א כבד"ו)
	כו ע"א
1 כולם מותרין	כולם (והוגה ע"א: כולם) ⁹
4 לא (אמר) אלא	ליתא (ותלוי ע"א)
11 (מפיסמה של אבטיח)	ליתא (ונ"ב ע"ע)
14 צווחין ליה (בלישנא יונא)	צווחין ליה מולפפון בלשון ¹⁰
	(והוגה: בלישנא יונא מולפפון)
18 הסדיגרון	הם (!) דיגרון (ומחברות ע"א בקוים) ¹¹
19 ר' ווסי וכו' יסיח לי	ר' יוסי וכו' יסיח לי ¹²
21 דלעת ארמית	מדברית (ונ"ב ע"ע: ארמית)
24 הלפת והנפוס	והנפוס [נפון] (ונמ' ע"א) ¹³
	¹⁴
31 הרוגיני	הרוגינים ¹⁵
<p>(3) אבל ליתא גם בה' לו וכ"י פ' וכ"י מ' ועוד, ונכון הוא, כי "הוסיף ר"ע וכו'" הוא מאמר מוסגר. (4) וכן כ"י ב' פ' וה': העזרדין. (5) כ"י פ' וה': סדן, וכן היה כתוב כנראה בכ"י. (6) שם: קירה — כך גם בכ"י, וצ"ל: קידה. (7) [אפילו — גם כ"י], ר"ש: או שני. (8) ושני הגליונות — מקומם כאן, וכצ"ל: אמר רבי בא בר זבדא > שכן וכו' ליונים. [ומה] רבי בא בר זבדא כרבי ליעזר? <, ר"ש: ומה רבא בר וכו', ר': ומה ר' בא וכו'. (9) [וכן בכ"י: כולם], בבלי פסחים לט א: כולן. (10) וצריך להשלים: יון, ר"ש ואו"י: צוחין ליה בלשון יון. (11) כ"י: חס דיגרון (=חזרת של גלים, "יגר סהדותא", ר"ש: חסא דאיגרון, או"י ח"א סי' רננ: חסא דאגרון. (12) כ"י ר': יוסה ... יס' חלי, וכ"ה בפסחים פ"ב כט ע"ג: יסי חלי. (13) אבל כ"ה גם בערוך ע' נפס (ד' פיד): ירושלמי נפון ופי' "נפוס" חסר באמת בירושלמי, "נפון" "napus" (ע' לעף, צמחים, 310). (14) שר כ"ה: כורב — כך גם בכ"י, וצ"ל: כרוב, וכן ר"ש. שר כ"י: פלל גולה — גם בכ"י, ועי' אהצ"ו: כ"י: פגלגולה. (15) כ"י רומי: הרגינים.</p>	

32—34	(ראם תלמיד וכו' על גבי אגם) ¹⁶	חסר (ונ"ב עי"א)
	הא וכו'	
40—41	כורבי לבנון	כורסי (כ מתוקנת מן ב) לבנון ¹⁷ (והוגה : כורבי)
55	אלא (הוה א"ר אחא	ליתא (ונ"ב עי"א : הוה אמר) ¹⁸
	כו ע"ב	
	¹⁹	
17—18	(ואית תני וכו' תשמרו) חייב	חסר (ונ"ב עי"א)
19	(בשהרביע ²⁰ וכו' אלא אחת)	חסר (ונ"ב עי"א)
38	שהוא (עושה) חריץ	חסר (ותלוי עי"א)
46—47	טרשים (שהוא פטור)	ליתא (ונ"ב עי"א)

פרק שני

כו ע"ג

5	מ"ב באמת (אמרו)	ליתא (ותלוי עי"א) ¹
14	מ"ד ואחר (כך) משרש	תלוי עי"ע
	²	
22	מ"ח לסמוך לו מאותו מין	לסמוך לו מין אחר (והוגה עי"א כבד"ו)
26	מ"ט (אבל) סומכין	ליתא (ותלוי עי"א) ³
	⁴	
45	(מאן) דאמר	ליתא (ותלוי עי"א) ⁵
54	(אינו) מנכה	חסר (ותלוי עי"א)

16) "אגם" בגליון כה"י, וכן בכולם, וגם שם: הו, וצ"ל: היה, ובתוס' פ"א ד: אינו אלא מתלמיד.

17) וכ"ה בכ"פ פנ"ח ואו"ז ח"א סי' רנו כרוסלינון, ערוך ע' שוף: כרסי בלנון (לבנון). ר': כרוסלינין, ר"ש ד"ו: קרום (=קרוס) לבנון. וצ"ל: כרוסלכנון, ע' לעף 337—338.

18) אבל לשון יפה הוא, וכ"ה בב"ר פ"ז ד' תיאודור 53, בכ"י ל' בגליון ופ'.

19) שר' ח': להרכיב אילני — כך גם בכ"י, וצ"ל: אילנו.

20) "בש" אינם אלא אונקלי של הקו המחבר גליון זה למקומו, וצ"ל: הרביע, וכן כ"ר.

1) אבל ליתא גם בה' לו, כ"י פ' ועוד (ע' מש"כ ב"התקופה" סי"ג 510), וליתא בכ"י גם למסה בגמרא בסוף עמוד זה.

2) שר' 22 מ"ח: נראה בסוף — כך גם בכ"י, וצ"ל: כסוף.

3) אבל התוספת לא היתה ברורה, וכתב ע"ז אחר (המסד?): "לא יכולנו להבין המלה הזאת בחסדך תפטר לנו" וע"ז כתב בגליון (כתב אחר ודיו אחר): א ב ל.

4) שם: ולגוד — כך גם בכ"י, וצ"ל: ולגיר.

5) אבל גם ר"ש כן, [וכן בכ"ר: מן דא'].

57	דמי אותו הרובע	אوتו [חצי] הרובע (ונמ' עי"א) ⁶
59	באמת (אמר)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁷
61	ואחד מ(עשרים ו)ארבעה	מארבעה (והוגה עי"א כבד"ו)
כז ע"ד		
17—16	(ורובע שלשת וכו' תשעת קבין)	חסר (ונ"ב עי"א, ועי' ר"ש)
29	(גפן יבש)	ליתא (ונ"ב עי"א, ונמ' כנראה)
37	הלכה ה' תניי יהושע וכו'	ה'. [מהו קרביים כרביי] (ונמ' עי"א) ⁸
45	כאלו עקורין	כולן (!) (ומוגה עי"א : כאלו) ⁹
46	כאלו עקורי'	כילו (ומוגה עי"א : כאלו) ¹⁰
48—46	ומונחין לפניו. (ר' יוסי וכו' ומונחין לפניו.)	חסר (ונ"ב עי"א)
56	ויתיבינא	מתנית' (!) (והוגה עי"א כבד"ו)
57	היך את משיבני	[כההיא דאמ' ר' אימי] היך
59	כאינש דאית ביה	(וט"ס היא מלמטה, ונמ' עי"א)
61	(על שתי אמות)	באינש (ותוקנה ב לכ')
		ליתא (ונ"ב עי"א) ¹¹
כח ע"א		
2	רבי אומר	ר' אימי (ומוגה עי"א : אומר)
18	לתוך של שעורין וכו'	שלשעורין [שלחטין] וכו'
	לתוך חטיין	לתוך חטיין [שלשעורין] (ונמ' עי"א)
24	ורבנין חששו	ורבנין [לא] חששו (ונמ' עי"א)
¹²		
35	על רוחב מלואו	ומלואו (ונמ' ו עי"א)
36	אם יש בין בד לבד	[נאמר] אם יש (ונמ' עי"א) ¹³
50—49	מן הדא (וסומך לשרשי וכו' מן הדא)	חסר (ונ"ב עי"א)
51	מציל את הזורעים	הזורע' [אפילו תימא ולגדר שהוא גבוה עשרה טפחים הדא אמרה שגדר זורע מציל את הזורעים] (וכפל בט"ס הוא, ונמ' עי"א)
6	אבל הנכון כבכ"י, ד"רובע סנופת" מקבל עליו הלוקח (ב"ב פ"ו מ"ב), ועי' רא"פ שנדחק.	
7	ועי' מש"כ במשנה (לעיל הע' 1).	
8	אבל גם ר': מהו קרבים כרביי. וצ"ל: מהו קרבים (בס') כרביי, והוא פי' "קרבס" שבמ"ה, כנו' ה' לו (קרבס 1), ב' ריבמ"צ ועוד, שהוא בארמית "כרויא". עי' לעף, צמחים 207, Flora, II 235, III 438.	
	"תני יהושע" מוסב למי.	
9	אבל צ"ל: כילו (כבסמוך) = כאילו.	
10	ועי' לעיל, וכן למשל בירוש' כלאים פ"ד כט ע"ג: כילו אחת, פ"ה כט ע"ד כ"פ: כילו, וכן במשנה שבירוש' כלאים פ"ה מ"ב ופ"ו מ"ט ועוד הרבה, עי' גם מש"כ בס' השנה פפר"מ ח"ט 231.	
11	וליתא גם בר"ש, והוא פ' י' כן, ועי' גם אהצ"ו.	
12	שו' כ"ט: מתנינא — גם בכ"י (מתנינא), וצ"ל: מתנינא.	
13	אבל מחק בסעות. "נאמר" בירוש' רגיל, והוא כמו "לימא" בבבלי (אבל בניחותא).	

ששה אינו צריך	55
ששה [לרוחב] (ונמ' עי"א)	
אוכלת הגפן	61
וכל — על הגרד עי"א (היה כתוב: אוכלת) ¹⁴	
כח ע"ב	
כי נן אמרין	2
כי נן [קיימיז] אמרין (ונמ' גם עי"א)	
אין זורעין	
לא זורעין (והוגה עי"ע : אין)	
במרובע (כן אשכחן וכו' במרובע)	4
במרובה (ה תוקנה לע', והמוקף נ"ב עי"א)	
מאן דאמר דא	13
מאן דאמר דא (וכצ"ל)	
דאמר רבי יוסי	
רבי [חייא] יוסי (ונמ' גם עי"א)	
21—19 (תרחי וכו' הטומאה)	
חסר (ונ"ב עי"א) ¹⁵	
רבי אבא מרי	27
ר' אבמרי ¹⁶	

פרק שלישי

37 מ"א גבול (גבוה) טפח	ליתא ¹ (ותלוי עי"ע)
38 (בתוך הגבול)	חסר ² (ונ"ב עי"א, ושם : הגבול)
³	
48 מ"ד שתי שורות של קישואין	שורות [שלירק] (ונמ' גם עי"א)
50 ושורה של קישואין	או שורה (ונגרד עי"א והוגה : ושורה) ⁴
52—53 מ"ה (ונוטע שער וכו' מראית העין)	ליתא ⁵ (ונ"ב עי"א)
57 מ"ו ונוטע שתי שורות	ונוטע שורה אחת (והוגה עי"א כבד"ו)
כח ע"ג	
13 פוגע בחבירו (לחובשו)	חסר (ונ"ב עי"א)
14 זריעה זרעיה וכו'	זריעה ⁶ זרע זרעה זרעיה [זרעה]
זרע זרעה זרעיה	(ונמ' עי"א) ⁷
⁸	

- (14) בר"ש: אכילת, [כ"י: אוכלות].
- (15) [ומעניין שגם כ"י: חסר קטע זה !]
- (16) וכן רגיל בירוש' [וסימן המגיה נקודה ממעל למ"ם ומתחתיה — סימן להפרדה].
- (1) וליתא גם בכ"י ב'.
- (2) "הגובל" חסר גם ב' וכתוב ביה"ש.
- (3) שו' 45 מ"ג: שורה של ירק אחד — גם בכ"י בן, וכן כ"י ה', וצ"ל: אחר.
- (4) ה"ר לו וכ"י פ': או שורה, ובירוש' כח ע"ד כבדפוס.
- (5) וליתא גם ה"ר לו, כ"י פ', ב' וה' וכ"י מ', וגליון הוא.
- (6) ר': זרעה זרעיה וכו', וכן בשבת פ"ט יא ע"ד.
- (7) אבל בשבת: זרע זרעה זרעיה זרועיה, וכן ר"ש כאן: זרע זרעה זרועיה זרעיה. ר': זרע זרעיה זרועיה [ה].
- (8) שו' 15: וי — כ"ה גם בכ"י, ר': וי, ר"ש: וי, שבת שם יב ע"א חסר, ועי' אהצ"ו.

18	ניתני תשעה	ניתני [עשרה] (ונמ' גם עי"א)
23	(ואין על ראשה)	חסר (ונ"ב עי"א)
(°)		
40	(וניתני חמשה וכו' באמצע)	חסר (ונ"ב עי"ע)
48—46	(בשמונה וכו' שהוא ניצול)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾
53—52	נתמעט (כשר)	חסר (ותלוי עי"ע)
60	ואין סומכין (לגובל)	לגינה (ונגרד, והוגה עי"א : לגובל)
כח ע"ד		
13	(היא) רבי ישמעאל	חסר (ותלוי עי"א) ⁽¹¹⁾
18	כגון הירק	כגן הירק (וכן בכי"ר)
20—19	(ותנינן תמן וכו' מה אין רבי יהודה)	חסר (ונ"ב עי"א)
(12)		
21	דאילין מקילין וכו' יקילן	מקללין, יקללון (והוגה עי"א כבד"ו)
23	אינן מקילין וכו' מקיל וכו' דיקיל הכא	מקללין, מקלל (והוגה עי"א כבד"ו)
27	גין המוקשיות	יקלל (והוגה עי"א : דיקלל) ⁽¹³⁾
29	(אף הכא וכו' הפליגו)	בין המוקשיות (וכן ר')
38—37	(אף הכא וכו' הוא עושה)	חסר (ונ"ב עי"א)
44	לעשות בתוך שדהו	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁴⁾
46	(רבי מנא בעי אם בנוטין לחורבה)	לעשות על שדהו (והוגה עי"א : בתוך)
53—52	(רבי עקיבא אומר וכו' שתים עשרה) ורבנין	בתוכו חמשה (והוגה עי"א : ארבע)
56	(נותנין) לה עבודה	חסר (ונ"ב עי"א)
60	(או) לא כל מקום	ליתא (ותלוי עי"א)
61	את עשה	את עושה (וכן ר"ש ור')
כט ע"א		
2	יונה.	יונה, [ר' יונה] (ונמ' עי"א) ⁽¹⁵⁾
<p>(9) שר 24: להקריח — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: להקריח, וכן ר"ש. שר 32: אפילו פרה — כ"ה גם בכ"י, והוא כמו "פרא" וכפ"י הרא"ם, ולא כפ"מ שהגיה "פרח" ונדחק. (10) ושם: מתניא. אבל מפני קו ה' של "שכך שבשורה הראשונה של הגליון טעה המסדר וקרא לי: מתליא. (11) אבל החסרון גדול יותר, וצ"ל: <היא רבי ישמעאל ברוחב, כן את אמר(ת) הכה לא שניה היא ר' עקיב היא> רבי ישמעאל ברוחב, כמו בכ"י ר'. (12) שר 20: מיקל. תמן — הנקודה גם בכ"י! (13) [גם בכ"י ככ"ל: מקלל, מקללין, דיקללון, דיקלל]. (14) אבל מקום החסרון אחר י. "קלחים יחידים": הוא עושה קלחים יחידים <אף הכא וכו' קלחים יחידים>. (15) וא"צ, כלומר "דאמר רבי יונה" בסמוך, ולא ס"ל כוונתו. ואח"כ מביא את המימרא.</p>		

פרק רביעי

מ"א ומ"ה בית שמאי (ד"פ)	בית שמי
19 מ"ב בין כרם לגדר	בין כרם לכרם (והוגה ע"א : לגדר)
22 מ"ד על העומד	על השאר (והוגה ע"א : העומד)
40 מ"ט שש עשרה על שש עשרה	על שש עשרה שש עשרה (1) (והוגה כבד"ן)
אמה	אמרה (2) (והוגה ע"א : אמה)
42 שש עשרה (על) שש עשרה	ליתא (ותלוי ע"א) (3)
(4)	
59, 58 בניין	בניין (5)
59 תלתא כרמין	תלתא כרמין
59, 61, 62, 63 שמאי	שמי
כט ע"ב	
3 על (דעתיה) דבית שמאי	על דבית שמים (ונמ' ס, ודעתיה תלוי ע"א)
4—3 (ועבודו' הגפן אדעתיה וכו' דבית הלל) שש אמות	ליתא (ונ"ב ע"א, ושם : שמנה) (7)
6 בגין בית הלל	כגון (ומוגה ע"א : בגין)
12 כשאין הכרתים	אין (ותלוי ע"א "כש")
17—18 תוכו שמנה	מנ — על גרד (והיה כתוב כנראה : שבעה)
27 כנגד הפירצה אסור	מותר (והוגה ע"א : אסור)
30 הראו שדה	הראהו (8) שדה
(9)	
43 מרוח אחת (עד שתהא מגופפת מארבע רוחותיה)	חסר (ונ"ב ע"א) (10)
(1) כ"ה גם לו, פ', ב', ה' וכ"י מ'.	
(2) טעות במקום "אמות". "אמות" בכ"י פ' במ"א.	
(3) אבל צריך להוסיף: [על] שש וכו', כלמעלה.	
(4) שם: לצד אחר — כ"ה גם בכ"י, וכן בכ"י ב' בטעות.	
ש"י 43: ובשעה האחרת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: ובשנה.	
(5) ר': וחד ביניי; ביניי, גם בד"ו רפ"ה כט ע"ד.	
(6) אבל בסמוך "על דבית הלל" לא הוגה. [גם בכ"י: על דבית, על רבית.]	
(7) אבל "אדעתיה" אינו לשון הירוש', ושם: ועבודת.	
(8) וכ"ה בעירובין פ"א יט ע"ג ובסוכה פ"א נב ע"א.	
(9) ש"י ליח: אי מן — כך גם בכ"י, בעירובין: אם.	
(10) אבל שתי נוסחאות הן, ובעירובין ובסוכה: פ"א אינה מצלת עד שתהא מגופפת וכו', וליתא "מרוח אחת", ונו'. "אינה מצלת מרוח אחת", יפה יותר ומתאים יותר אל "ואת"א כההיא וכו'", שבסמוך, והנ"י השני הוגה מדברי ר' ועירא.	

ר' בון ור' בון (ונגרדו אותיות, והוגה עי"א: ורבנין) ⁽¹¹⁾ חסר (ונ"ב עי"א)	רבי בון ור' בנין	48
	(אסור וכו' על העומד)	57—56
	כט ע"ג	
	(¹²)	
ליתא (ותלוי עי"א)	(כנגד) קרן	6
חסר (ונ"ב עי"א, ושם: איזו) ⁽¹³⁾	על דעת (!) דב"ש (אי זו שדה אסור וכו' על דעתיה דב"ש)	8—6
	(¹⁴)	
חסר (ונ"ב עי"א)	(ואחרת נטועה כאן)	15—14
חסר (ונ"ב עי"א)	(תמן אין אד' מקדיש דבר שאינו שלו)	19
לאסור' מצטרפין (סימן להחלפת הסדר, והוגה גם עי"א)	מצטרפין לאסור	23
כבית שמי, דבית שמי	כבית שמאי, דבית שמאי	29
בה ורבנן (ונ"ב עי"ע: בחורבנו)	בה (בחורבנו)	35
הל'	הלכתא	36
חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁵⁾	מותר (לזרוע רב חייא וכו' מה מותר)	37
חסר (ונשלם עי"א בשורה)	(בחוצה לארץ)	44

פרק חמישי

ליתא ⁽¹⁾ (ותלוי עי"א)	52 מ"א כרם (כרם) דל
	(²)

- (11) אבל בעירובין ובסוכה: רבי בון ורבי בון. וכן היה כתוב כאן, ונזכרו יחד גם בסוכה פ"א גב ע"ג: רבין (כ"י ל': ר' בון) ור' בון בעון קומי ר' זעורה, וכן בשקלים ספ"ד מח ע"ג: ר' אבון ורבי בון בעון קומי ר' זעורה, וגם שם בכ"י ל': ר' בון, ובכ"י מ': רבין ורב רבין. וכן בתרומות פ"א מח רע"א: רבי בון בעיין, בכ"י ר' כהוגן: ר' בין [ורבן] בעיין. ועי' מבוא סז ב.
- [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 39.]
- (12) שו" ב': השורה — כ"ה גם בכ"י, וכן ר"ש וריבמ"צ; רא"פ הגיה "השדה", והדפיסו אחריו גם בד"ק, וכן ר'.
- שו" ג': הבניין, ד"ק: הבניין; ר"ש בכולם: הבנינים.
- (13) וצ"ל: שורה אסורה, וכן ר"ש ור'.
- (14) שו" ז': זרק, כך גם בגליון כ"י.
- שו" י"ב: במורד — גם בכ"י, וצ"ל: במורד.
- (15) אבל "לזרוע" מסופק, והר"ש הביא: ובירוש' פסיק רב וכו' וקאמר נמי משיב רב מותר הזרע וכו', וע"כ שאלו: מה מותר הזרע ומותר וכו'.
- (1) וליתא גם בה' לו, אבל ישנו בכ"י פ', ועי' ד"ס.
- (2) שו" 56 מ"ב: כילו אינן — כך גם בכ"י, ומוגה עי"א: כאלו; אבל "כילו" גם כ"י פ'.

58 מ"ג מראש הכרם ועד סופו	ועד ראשו (ומוגה ע"א : סופו) ³
60 שומרה וכו' זורעין (בתוכה)	ליתא (ותלוי ע"א) ⁴

כט ע"ד

1 ארבע על ארבע או חמש	על ארבע (מנוקד בדיו חדש)
(על) חמש	ליתא (ותלוי ע"א) ⁵
23 (שתיים וכו' זנב)	ליתא (ונ"ב ע"א — כתב ג') ⁶
29 ויהב לון [הכא]	ליתא (ותלוי ע"א) ⁷
⁸	
37 כיצד הוא יודע	כיצד הוא עושה (ומוגה ע"א : יודע)
54 (ורבנן) אמר	אמ' (= אמרין) (ורבנן — תלוי ע"א)
64 שאויר הכרם	שא"יר הכרם (ונ"ב ע"ע : שאויר) ⁹

ל ע"א

15 דר' לעזר אמר	דר' זעירא אמ' ¹⁰
27—28 (אין תימר וכו' עומד)	חסר (ונ"ב ע"א)
38 הקשין מותרין	הקשין [אסור] מותרין (ונמ' ע"א)
39 (זרע באיסור והעביר את הסכך)	חסר (ונ"ב ע"א)
45 השיפה והחיתין	[והתני ר' הושעיה] השיפה
	(נשתבש מלמטה, ונמ' ע"א)
48 על התמורו' שלו	על התמורת ¹¹ שלו
52 הרי הכרוב	הרי אכרוב ¹²

- 3 אבל "ראשו" גם ה' לו, כ"י פ', ב' ומ', וכ"ה לעיל פ"ג מ"ג: מראש השדה ועד ראשו.
- 4 בודאי היתה הנוסחה העיקרית: בראשה, כה' לו, כ"י פ', ב' ומ'.
- 5 בודאי היה הגוי העיקרי: על ארבע ארבע או [על] חמש חמש, וכנר המשניות ובסמוך: על שש שש וכו'.
- 6 וליתא גם בר"ש, וע"י שם, ובכ"י ר': נשתיירו שם עשר.
- 7 ולי הירוש': כא, כמו: מיכא, שלפניו.
- 8 שר' 30: חד קדח — כ"ה גם בכ"י (1), וצ"ל: קרח.
- 9 אבל "אביר" מצוי בירוש' בכ"י בס"ל ע"ד וליא ע"ד (ע"י שם), וביבמות פ"ז ח ע"א בדפוסים: "אביר", וצ"ל: אביר. וכן "אבז" (= אווז), שרידי 241 ב"ק פ"ה ה ע"א; וכן "מחובר" (= "מחאר"), פ"ה פ"ד יח ע"א ועוד: "גביל" (= "גויל"), שרידי 203, מ"ק פ"ג פג ע"ב. (בשו' ס"ג — גם בכ"י: שאויר).
- 10 וכן כ"י ר', (ר"ש: דאמר), וכצ"ל.
- 11 [כ"י רומי: על תמרות שלו].
- 12 ורגיל במשניות ה' לו וכ"י ובירוש', ע"י משיכ בהתקופה ס"ג 511 ו"פירוש הגאונים" עמ' 139 והערה 10.

פרק ששי

61 מ"א וזורע	ז — על גרד של אות רחבה
וכמה היא עבודת הגפן	עבודת [הכרם] הגפן (ונמ' גם עי"א) ¹
ל ע"ב	
(²)	
27 דבית שמאי	דבית שמי
29 אינו אסור	היינו אסור (ומוגה עי"א : אינו)
(³)	
34 (לרבי יוחנן)	חסר (ותלוי עי"א)
ל ע"ג	
1 בית שמאי (ב"פ)	בית שמי
11 ברם (הכא)	ליתא (ותלוי עי"א)
17 (עד שמגיע) לעיקר	בשומר-הדפים : שהוא, וכן בראש הדף הבא (ונמ'), וגו' עי"א בסוף הדף : עד שמגיע בשם ר' [יוחנן] שמעון בן לקיש (ונמ' גם עי"א)
21 בשם רבי שמעון בן לקיש	
26 מה (בין) אילן	חסר (ונ"ב עי"ע)
31 מה בין צרור (עולם מה בין צרור)	חסר (ונ"ב עי"א)
34 ולמה לא תניתה ולא	ולמה לא תנינתה דלא ⁴ (והוגה עי"א : ולא)
57—56 תמן על ידי (שהוא מגופף וכו' הכא על ידי) שאינו וכו'	חסר (ונ"ב עי"א)

פרק שביעי

ל ע"ד	
8 (אסור ואינו מקדש וכו')	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג')
אסור ואינו	
21 שבישלו	שבושלו (!)
(1) הכרם — גם רש"י עירובין ג ב.	
(2) שו' 4 מ"ג : ואם הולך החדש — כ"ה גם בכ"י.	
שו' 20 מ"ח החרש — כ"ה גם בכ"י.	
(3) שו' ל' : כמכחזנות — כ"ה גם בכ"י.	
שו' ל"ג וליה : כגון — כ"ה גם בכ"י, ובשו' ל"ה מחוקן : בגין, מכונן גם ראב"ד עדיות ב ב.	
שו' מ"ג : שתי אמות אחד — כ"ה גם בכ"י, ודי הוגהה שם עי"א לר' ונוסף סי' הקיצור למעלה : אחר (אחרת), בהשגות הראב"ד כלאים פ"ח ה"ג ומהרי"ק שם ה"א : אחרות, כ"מ : אחרים.	
(4) דלא — גם בכ"י רומי.	

הצד [וכא את אמר השרשין מהלכין מן הצד] (וכפול בט"ס מלעיל, ונמ' גם עי"א) ¹	אין השרשין מהלכין מן הצד	36
חסר (ותלוי עי"א — כתב ג' : תוחח)	עפר (תוחח)	37
		³
ליתא (ותלוי עי"א) ⁴	(והאי כ) שאין	42
ליתא ⁵ (ונ"ב עי"א — כתב ג')	(אבל אם היה הראשון נראה)	44—43
לאביר, אביר, אביר, לאביר, אביר (והוגה עי"א כבד"ו) ⁶	לאויר, אויר, אויר, לאויר, אויר	53—49
מהן (= מה הן) (והוגה עי"א : מהו)	בנתיים מהו	54
אין לו [מקום] מחול (ונמ' גם עי"א)	אין לו מחול	58
	לא ע"א	
ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג') ⁷	(ודכוות' דבר וכו' לגבוה) רבי שמעון	5
חוי — על גרד (וכתוב היה : הוה) ⁸	חוי סלעיה	8
נושא, ונו' ב עי"א	בנושא שכר	11
		⁹
לרבי [יוחנן] (ונמ' גם עי"א)	לרבי לעזר	13
מותר לקוצרו [במועד] אפילו במועד (ונמ' עי"א) ¹⁰	מותר לקוצרו אפי' במועד	21
		¹¹
[עציץ:] תני אין (ונמ' עי"א בטעות, שפיסקא היא)	תני אין בין עציץ	30
ליתא (והוגה עי"א) ¹²	ריבת ב(טהרת) זרעים	35
לאביר (והוגה עי"א : לאויר) ¹³	לאויר (עשרה)	41
עשרה תלוי עי"ע		

- (1) אבל "וכא" במקום "והכא" דלמעלה נכון יותר.
- (2) "תוחח" גם בכ"ב פ"ב יג ע"ב.
- (3) שו' מ"ב: רביבה מתפתפת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל כבר"ש: רכיכה מתפתחת.
- (4) אבל לשון כ"י לשון יפה הוא.
- (5) [וליתא גם בכ"י רומי].
- (6) אבל ע"י מש"כ לעיל פ"ה הע"9.
- (7) "ר"י שבסוף השורה מוגהת ל"ודכוותה", והשלים: דבר ... ר' שמעון.
- (8) רמב"ן בדיני דגרמי: ח ז י.
- (9) שו' י"ג: כד אתא עובדא — כך גם בכ"י, רמב"ן שם: כי, וא"ס שצ"ל כאן: כד !
- (10) ושתי נוסחאות הן, והראשון נראה שלשון המשנה הוא: קוצרו אפי' במועד.
- (11) שם: לבעלים — בכ"י מוגה עי"א ב' לס': לפעלים.
- (12) וכ"ה במעשרות פ"ה נא ע"ד, ובשבת ספ"י יב ע"ד ובילקוט (ג' 328).
- (13) וע"י מש"כ לעיל פ"ה הע' 9.

פרק שמיני

- 51 מ"א (וכל שכן בהנאה)
 59 מ"ד כל הנולדים מן הסוס
 (וכן הנולדים מן החמור וכו'
 מותרין זה עם זה)
- ליתא (1) (ונ"ב ע"א)
 הסוס [עם הנולדים מן החמור] (ונמ' ע"א)
 ליתא (ונ"ב ע"א) (2)

לא ע"ב

- 10 עובר בלא תעשה
 עובר [בַעֲשֶׂה] (!) בלא תעשה
 (ונמ' גם ע"א)
- 12 ונאמר להלן פן תוקדש בו
 15 אף כאן אסור בהנייה
 21 נאמר לא תזרע כרמך
 35 (תן לחכם ויחכם עוד)
 43 אף (כל) דבר
 52 ליידא מילה
 58 (מתני' פליגא על רבי לעזר)
- פן תוקש (ד תלויה ע"א) (3)
 בהנייה [וקדש אסור בהנייה] (4)
 נאמר [כרמך] לא (ונמ' גם ע"א) (5)
 ליתא (ונ"ב ע"א) (6)
 אף [אין לי אלא] (והוגה ע"א כבד"ו)
 ליי דא (ומחובר בקוים ע"א)
 חסר (ונ"ב ע"א) (7)

לא ע"ג

- 1 כלום אמר רבי זעירא (אלא)
 5 יכול (לא) יהא מעמיד
 7 לא בשהטיל
- 8 ומה (אם) בבגדים
 10 לא כל שכן (את אסור) לרכוב
- ליתא (ותלוי ע"ע) (8)
 ליתא (ותלוי ע"א — כתב ג')
 כהטיל (ש תלויה ע"א — כתב ג', וכ'
 מוגהת לב')
 ליתא (ותלוי ע"ע)
 ליתא (ונ"ב ע"א — כתב ג') (9)

- (1) אבל ליתא גם ג' (44), ה' לו, כ"י פ', ב', ה' ומ' (ועי' שם בהגהות ואהצ"ו).
 (2) אבל ה' לו ופ' (וכל) ועוד איתא.
 (3) וכן נכון (דברים ז כה), וכן ר"ש ד"ו ואו"ז ח"א סי' רעה. בפ"י ריבמ"צ: תנקש'; ילקוט (ג' 329)
 [וכי"ר]: תוקד.
 (4) וכן ר"ש.
 (5) אבל גם או"ז ח"א סי' רסג ותוס' קידושין לט א ד"ה לא: כרמך לא תזרע כלאים, ועי' גם תוס' ר'
 יהודה ברכות כב ע"א ד"ה עד.
 (6) ואיתא גם ביבמות פ"א ב ע"ג, סוטה פ"ב יח ע"ב, קידוש' פ"ג סד ע"ב; ובב"ב פ"ס יו ע"א:
 בני אל יליוזו מעיניך וגו', ותו לא.
 (7) וגם בסנהד' פ"ז כד ע"ד חסר בכ"י "מתניתא מסייע (!) לרבי לעזר", והוגה ע"א, אבל בשבת פ"ז
 ט ע"ד איתא.
 (8) ר' : לא כלום וכו', וצ"ל לפ"ז: לא אמר.
 (9) וליתא גם בילקוט (ג' 329), וברא"ש ה' כלאים: ומה בגדים שאני מותר וכו', בהמה שאני אסור וכו',
 לא כל שכן שאני אסור וכו'.

שנשוואין את החבל	25	שנושאין (10)	
בשם רבי איסר	44	איסר (11)	
אבני השדה	47	אבני השדה (וקו על הגליון) (12)	
כבית שמאי (ג"פ)	52—51	כבית שמי	
חולדת (הסנאים)	52	חולדת (והוגה עי"א כבד"ו)	
עוקריה מן תמן הזה	59	עוקרה (ונמ' ונ"ב עי"א — כתב ג': עוקריה)	
עם (אווז) הים	62	ליתא (ונמ' ונ"ב עי"א — כתב ג')	
לא ע"ד			
1	אבל) חורש את	ליתא (ותלוי עי"א, וא"צ)	

פרק תשיעי

11 מ"ב השיריין והכלך אין וכו'		והכלך [והסריקין] (ונמ' גם עי"א) (1)	
20 מ"ו (ובלבד ש) לא יתכוונו		ולא יתכוונו (והוגה עי"א כבד"ו) (2)	
22 מ"ז (אף) הבאים		ליתא (ותלוי עי"א) (3)	
40 אי לא		או לא (והוגה עי"א : או, וא"צ)	
41 לך יפשיל		לא יפשיל (4)	
50 דכתיב בבגד		דכוותה (ונמ' ותלוי עי"א : דכתיב)	
51 בידי אדם		בידי [שמים] אדם	
55 אלא צמר (ופשתים)		ליתא (ותלוי עי"א)	
61 שנאמר ואת וכו'		ליתא (ותלוי עי"א, וא"צ)	
63—62 (תכלת וארגמן ותולעת שני)		ליתא (ונמ' עי"א)	
64 שש (מפארי)		ליתא (ותלוי עי"א)	
לב ע"א			
4 בשם רבי ירמיה		בשם רב ירמיה	
5 מה מפליג		מה מפליג (ו מוגהת למ' עי"א) (5)	
7 (ויהביה לר') ומצא בו		ליתא (5a) (ונמ' עי"א)	
10 וכן ר"ש (שנושא) ואו"ז סי' רפג ועוד, (וכבסמוך: שהן נושאין).			
11 וכן או"ז סי' רפו: איסא.			
12 כלר': אות ב' בטעות, וצ"ל: ד' (= אדני, וכבמשנה), ר': אדני.			

- (1) ותני להו לכולהו לענין ציצית בכריתא דשבת כ ע"ב, ולענין נגעים שם כו ע"ב וספרא תזריע, פ"ג א'.
- (2) אבל בכ"י פ' ובי' גם במ"ה: ולא יתכוונו.
- (3) וליתא גם בה"ל, ג', כ"י פ', ה' ומ' וראשונים (עי' אהצ"ו): אבל להלן לב ע"ד איתא גם בכ"י.
- (4) וכן ר"ש ואו"ז סי' רצב וילקוט (ג' 329).
- (5) אבל הנכון ככ"י, וכ"ה בתשבץ ח"ג סי' שכד: מה פליג (בתמיה כלומר וכי חולק הוא וכו').
- (5a) וליתא גם ר', וע"פ בבלי גטין נס א הגיהו, אבל אינו ענין לכאן.

9	(והוה) עלוי עד דהוא מכרך	וקוק (ונגרדו רגלי ק עי"א, ונראה כמו וסום, והוה) ⁶ וכו' מברך (ובגליון עי"א — כתב ג': כ' = מכרך)
15	על רב (פשתן) שצבעה	על רב [נחמן] (ונמ' עי"א) (והושלם בגליון — כתב ג': פשתן) שצבעה בחרת ⁷
16	שצבעה בחרס	פרסופות (והוגהה ס עי"א לצ') ⁸
19	פרסופות	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁹
21	בשביל שיכנס הדם (בתוכו)	תנינן [מטפחות הידים] (ונמ' עי"א) ¹⁰
38	תמן תנינן	ליתא (ותלוי עי"א)
44	ביעתא (במפה)	כמין ח י ק (והוגה עי"א: תיק) ^{10a}
46	עושה אותה כמין ת י ק	
לב ע"ב		
7	גבהת	נבהת (נ מוגהת עי"א לג') ¹¹
9	אלבשוני בנרסי	דנרסי (והוגה עי"ע: בנרסי) ¹²
10	קטלי	קטלינן ⁽¹⁾
15	ואשירוניה תמני עשרה כני שן	בני שן (והוגה עי"א כ' לב' וס' לש') ¹³
23	ומן גובעין	ומן גובהין ¹⁴
29	גרמון (מנשיאותיה)	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹⁵
⁽¹⁶⁾		
34	כל אינון	כי אתון ⁽²⁾ (והוגה עי"א כבד"ו)
36	חמי לה לי חמי לה ליה	חמי לילי וחמי ליליא
		(והוגה עי"א כבד"ו) ¹⁷
		(6) כי ר': וקיים עליה עד קר חיא ⁽¹⁾ .
		(7) וכן ר"ש, ועיטור ה' שחיסה, שער ב', ט ע"ג ד' לבוב וארין חיד סי' ככו (בחירת) וראיה בבצה יד ע"ב ושמי"ק ביצה שם, ורא"ש שבת פכ"ב סי' ט (בהרת), וכיה בתוס' פ"ה כד, ר': בחזרת (! קרי: בחירת).
		(8) [גם בכי"ר בסמ"ך: פרוספות !]
		(9) [בכי"ר: לתוכה], ובעיטור שם ליתא כלל „בשביל וכו'".
		(10) והיא הסיסקא שנכנסה שלא במקומה.
		(10a) [ע"י מ"ש המחבר על הגהה זו בתרביץ ש"ו 47].
		(11) אבל גם כי ר': נבהת, ובכתובות פ"ב לה ע"א: נבהית, ב"ר פצ"ו: נכלם, ותנחומא בובר ויחי ו: אכלם: ע"י: גבהית.
		(12) בנרסי, כנר כתב תמים, אר"ז ג' 89; דגרסי, מנהיג, פסח סי' ב, בכתובות שם: דנרסי, ר': דרסי; ע"י: ברדסי.
		(13) אבל גם בכתובות שם: ואשירוניה (ע"י: ואשירוניה) וכו' בניסן, ע"י כאן: כוי שן: עשינו עמו י"ח מושבות להאריך בכבודו. ובקה"ר פ"ט (כל אשר תמצא) ד"ו: אטרקסיוניה בתמני עשרי כוישתא (טרנס = טקס).
		(14) בכתובות שם: גוביהן; ע"י כאן: גובהין.
		(15) וליתא גם בכתובות שם ובאגרת רש"י ה' לוינ ג"צ 76 ותה"ג הרכבי סי' שמט ובפרדס סי' נח; ע"י כאן: מן נשיאותא, בפסחים פ"ו לג ע"א: דשרון גרמון מן נשיאותא.
		(16) שו"י: עבר — כיה גם בכ"י !
		(17) אבל ע"י כזה למעלה, וצ"ל: לילי — ליליה.

40	(אמר ליה אנא) לא הוינא	[אפילו כן] לא הוינא (והוגה עי"א כבד"ו) (18)
49	חמא ורגזן ידיה	חמא דורגין ידיה (והוגה עי"א כבד"ו) (19)
56	אמר אן אנן	אמ' (= אמרין)
59	יהבון משיחתא	יבון (והשלמה עי"א י, וה' — על גרד) (20)

לב ע"ג

7	מ ח ל י ד הקב"ה לפניהן את הארץ	מחליד — עי"א במקום פנוי שבסוף השורה ונגרדו חל עי"א ותוקן ל"מרעיד" (21)
13	(והן שאל להן)	ליתא (ונ"ב עי"א) (22)
17	(ובבל וכו' ושם תקבר)	ליתא (ונ"ב עי"א)
(23)		
27	איסטרובילוי	איסטרובילוס
35	(ימא) דסמכו	ליתא (ותלוי עי"א)
36	ימא דאפמיא	דאפמיא (והוגה עי"א : דאפמיא)
37	והיא (איכא) ימא	והוא (והוגה : והא) ימא
		איכא — תלוי עי"א (21)
38	אמר רבי יוחנן שערונה	אמ' ר' יוחנן [מדייא] (ונמ' עי"א) (25)

לב ע"ד

7	עימיה (!) מן (גו) כהדא וכו'	ליתא (ותלוי עי"א : לגו ?) (26)
10	כגין	בגין (27)
(28)		
17	טווי	טוי (והוגה : טווי)
25	עד יחות	עַד יָא (סוף שורה, ובראש שורה : עד יאות (ונ"ב עי"ע : נ"ל עד יחות)

- (18) ובעי : י א פ י ל ו כן אמ' ליה לא הוינא אנא; ונ' כ"י הגון.
- (19) אבל כ"ה גם בכתובות שם, וכ"ה בקה"ר פ"ט: דרגין ידיה, וכזה למשל גם בירוש' סנהד' פ"ב כ ע"א: הוא וכל דרגון ידיה, δρογγος, "בני לויתו". [כ"י: חמה דרגין ידיה].
- [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 38.]
- (20) יבון — גם בכתובות שם.
- (21) בכתובות שם : מ ה ל י ד (!) לפניהן אל (!), ובתנחומא ויחי בומר ו: מחרר, וכן היה כתוב אולי תחילה. "מרעיד" גם בעי. [כ"י: מחליד].
- (22) וכן ליתא בכתובות, ושם: מה הין דשאל להון לא וכו'. [כ"י: והן שאל].
- (23) שו' כ': ריגלי — כ"ה גם בכ"י, בכתובות כהוגן: ריגלוי.
- (24) אבל ליתא גם בכתובות שם, ושם: ויהא (= יָהָא) ימא.
- (25) אבל גם בכתובות: יוחנן בר מרה, והוא ר' יוחנן בר מריא ("מריה", "מדיא"). (עי' מבוא צו ע"ב) ולא סתם ר' יוחנן. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 41.]
- (26) ר"ש: מלגיו. מן כהדא (ושחי נוסחאות הן 1), ר': עמרה מן לגב. ועי' אהצ"ו.
- (27) וכן היה לפני הראב"ן סי' קטו; או"ז ח"ב סי' שמא: כגון.
- (28) שו' י"ז: טני — טני — כ"ה גם בכ"י; ר"ש תו"כ קדושים פ"ב: סיו (טוי), מהרי"ק כלאים פ"י ה"ב: טחי, ועי' אהצ"ו (בר"ש: נוז ! וכן בילקוט תתקל"ב).

מסתדר (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽²⁹⁾	מסתתר	34
	⁽³⁰⁾	
אין לך [נשוד] (ונמ' גם עי"א)	אין לך אסור	42

מ ס כ ת ש ב י ע י ת

	לג ע"א	
שמי	12 מ"א בית שמאי	
אילן [סרק] מאכל (ונמ' גם עי"א)	17 מ"ב ואחד אילן מאכל	
או שנים עושין להן (והשאר ליתא)	19—20 מ"ד (ושנים אין עושין) או שנים	
ונמ' עי"א ונ"ב: ושנים ... (כבד"ו) ⁽¹⁾	עושין (ואחד אינו עושה)	
ליתא (ותלוי עי"א)	29 מ"ז היו עשויות (שורה)	
אלא צורכן ⁽²⁾	לא צורכן	
כאילן	34 מ"ט מטפח ולמעלן באילן	
השביעי	39 וביום השביעית	
חסר (ותלוי ונ"ב עי"א — כתב ג', ועי' בסמוד)	41—42 והלא כבר נאמר (ששת וכו' והלא כבר נאמר)	
כרמך [ואם לעניין שבתות שנים והלא כבר נאמ' ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך] (ונמ' עי"א ועי"ב, הטבעות למחיקה — כתב ג')	43 כרמך	
בקשו [לחזור יחזורו] ⁽³⁾ לחרוש -	50 שאם בקשו לחרוש	
(ונמ' עי"א, שט"ס הוא מלקמן)		
	⁽³⁾	
יאמרו ⁽⁴⁾	55 יאמר לו	
חסר ⁽⁵⁾ (ונ"ב עי"א)	57 סמכו (בשעה שאסרו למקרא סמכו)	

(29) וכן ר"ש וריב"מ.

(30) שו" מ"ב: דספליג — כ"ה גם בכ"י, מוסף הערוך: וספליג, רשבי"א שו"ת ח"ג סי' רכו: וספליג, ר': וספלוני.

- (1) אבל כ"ה כבכ"י שלנו, ג' 46, ה"ל, כ"י פ, ה"ב, ומ' ואגודה.
- (2) כתוב: ז"א, והמסדר לא הרגיש בקו הימני של ה' ז'.
- (3) שו" נ"ד: כדברי ר' ב' איש פלוני — כ"ה גם בכ"י (ר').
- (4) בסעות אה"י, 2: אמרו.
- (5) [ליתא גם בכ"י רומי].

מתוך שהוא (יודע שהוא)	1	ליתא (ונ"ב ע"א)	
בית שמאי	4, 2	שמי	
עשר (לבית) סאה	6	ליתא (ותלוי ע"א — כתב ג')	
בעשויין צוב'	7	צובה ⁶	
ולצד עשרין	12	צד — על הגרד ע"א ⁷	
			(⁸)
וקרקע שחוצה לו	16	קרקע (ונו' ו ע"א)	
(מלמעלן) חורשין	18	ליתא (ותלוי ע"ע)	
ולא מלמטן		ואילו מלמטן (והוגה ע"א : ולא) ⁹	
אתא עובדא	24	את (א — תלויה ע"ע)	
היו ארבעה והבקר וכו'	32	היו ארבעה [שנים] והבקר (ונמ' ע"א) ¹⁰	
כאלו חמשה	33	כילו (והוגהה י' לא' ע"א)	
לא אתיא (דלא)	37	ליתא (ותלוי ע"א — כתב ג')	
הלכה (.) למשה מסיני	44	הלכה למשה מסיני (ונקודה קטנה אחרי "למשה")	
(חד) ערבה ללולב	46	ליתא (ותלוי ע"א) ¹¹	
מ"ם יו"ד מ"ם	49	ק"ם יו"ד ק"ם	
שניתנה הלכה ניתנה	50	שניתנה הלכה [כך] ניתנה ¹²	
דבקעת חוורן	51	דברת (והוגה ע"א : דבקעת) ¹³	
מה ופליג רבי יוסי	52	מה ופליג. ר' יוסי	
(כי היא חייכם וכו' יגיעין בו)	57—56	חסר (ונ"ב ע"א) ¹⁴	

מרבית' דתאינתה	13	מרביתה דתאינתה	
כד טריפן לעוביה		כ"ד טריפן (ב' נקודות ב' נקודות וקו על	
		הגליון מכתב ג', שט"ס באות כ' ואצל י') ¹⁵	

- (6) כ"י רומי: ציבה.
 (7) על הצ' שתי נקודות וקו בגליון מכתב ג'.
 (8) שר י"ד: אין בעי — כ"ה גם בכ"י.
 (9) אבל הנכון כבכ"י, וכן ר': ואילו (ושם בטעות: מלמעלה), וכן ג' 52. ובתמיהה קאמר.
 (10) אבל גם ג': ארבעה [שנים] הבקר (!).
 (11) אבל אינו לשון ירושל', [וליתא בכ"י רומי]. וליתא גם בסוכה רפ"ד נד ע"ב.
 (12) כ"י ר': [לכך], וכ"ה בסוכה שם.
 (13) וכ"ה בסוכה שם, וכן נזכר למשל גם בשקלים פ"א מו ע"א ובמו"ק פ"א פ סע"ב; וההגהה היא ע"פ בבלי סוכה מד ע"א וש"ג: איש בקעת (בית) חורת; להלן פ"ט לח סע"ג: הורי רבי חוניא דמן (בכ"י: דברת) חורן בבית חורן. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 46].
 (14) ואיתא גם ג' וסוכה.
 (15) כ"י ר': בר טרפון, ערלה פ"א סא ע"א: בר טריפון, ועי' אהצ"ו 8 כאן ובדבור הסמוך.

פרק שני

27 מ"ג מסקלין	(¹)	אותיות סקל — על גרד
29 שאני רשאי		(והיה כתוב: מסלקין, ועי' בגמ')
33 מ"ה (ושל) שביעית		שאינו (ומוגה עי"א: שְׁאִינִי)
35 מקום שלא נהגו (לסוך)		ולשביעית, וכן בפסקא (ותלוי עי"א: ושל)
36 שהיא רשאי		ליתא (ותלוי עי"א)
		סכין
		שהוא רשאי
43 מ"ח (רבי שמעון אומר אפונין	(²)	חסר (ונ"ב עי"א)
49 מ"י מותר לקיימו בשביעית		חסר (ונ"ב עי"א)
		ובשניהם כהוגן: לקיימן.
		התמרות
58, 57 כבית שמאי		שמי
60—59 (וכן אתינן מתניתא וכו')		חסר (י) (ונ"ב עי"א, ושם: מתני', ונו' ת
		עי"א — כתב ג': מתנית')
לג ע"ד		
1 כלה לחה — לא כלה לחה		כל תלחה, לא כל תלחה (והוגה עי"א) (⁴)
10—8 (וכן בית השלחין וכו' לשלשה ימים)		ליתא (ונ"ב עי"א) (⁵)
12 מזבלין		מי יכלין (והוגה עי"א: מי בלין) (⁶)
22 מסקלין		מסקלין (והוגה עי"א כבד"ן)
1) שר 25 מ"ב: מזבלין ומפרקים — גם בכ"י: מזבלין! (עי' בסמוך בירוש').		
2) שר 36 מ"ו: אין גוסעין ואין מרכיבין — ואין מבריכין חסר גם בכ"י וחסר גם בפי' שבע"ב.		
3) [וליתא גם בכ"ר.]		
4) מגיה (כת"י ג') הוסיף ת' אחרי כלי' ומחק את הת' שלפני "לחה" (כלת לחה), ובא השלישי ותיקן את הת' ושיטטשו עד שאפשר לקרוא גם ה', והגכון כבכ"י וצ"ל: כלתו ריש: כלתה — כלתה, והיא היא.		
5) ונראה שהיה חסר מן "עד ראש השנה" עד "עד ראש השנה" בשר פ, והשלים המגיה וגם הגיה במקום "רבי אומר" וכו' שאצלנו: רבי אומר וכו' שלשה ימים וכו' (כנר התוס' בספ"א) (ושכח למחוק בפנים) ואלו עושה (= עושה) עושה וכו' (בניחותא והוספת הירוש' היא). ונו' שלנו מוקשה, שא"א לומר "ויטע אורז וישריש", שאינו אילן, ותו דבג' חדשים משרישין כולם ולא רק אורז (עי' מראה הפנים), ובתוס' כ"י שהביא במה"פ: עד לפני ר"ה שלשים יום, ואולי כצ"ל גם בירוש'. ותו דהל"ל: [אלא כיני מתניתא] רבי אומר וכו' (כד' זיטומיר דפס: ואילן עושה וכו', ואולי צ"ל במקום ג' חדשים: ג' ימים, ופי' הוא ד"זרע ויטע"ו ובאורז קאי).		
5א) וכן כ"ר ור"ח מוק' ג א ועוד ע' זבל וראב"ד בפי' ת"כ ריש בהר (ועי' במשנה).		

ליתא (ונ"ב עי"א) ⁶	תמן תנינן] המסקל	
ליתא (ותלוי עי"א) ⁷	(כרבנן)	26
מזרדין	מקסמין לורדין	28
חמישיות (!)	חמישית	29
על גרד עי"ע ⁸	המבקע בזית	35
אבל [מחפה] מכסה (ונמ' גם עי"א)	אבל מכסה	
שמי	בית שמאי	38
	⁹	
בסלא ועוד (והוגה עי"א : ועוד)	בסלא ועוד (וכי) מתכוין	42
וכי — נ"ב עי"א ¹⁰		
דר' יוחנן (ונ"ב עי"ע : לעזר)	על דעתיה דרבי לעזר	45
	¹¹	
[ר' יוסי ר' יצחק בר טבליי בשם ר' לעזר אין מחרשין (!) על הגזירה.] ר' יוסה (כפול בט"ס, ונמ' עי"א)	ר' יוסה	54
דבר דליה (וחוברו בהארכת הרי"ש, וא"צ)	דברדליה	55
שד — על גרד עי"א (ונראה שהיה כתוב : החדש)	מפני החשד	56
ליתא (ותלוי עי"א)	תני [הנוטע] המברין	57
מותר (ו — תלויה עי"א)	ומותר לקיימו	58
חסר (ונ"ב עי"א)	(פחות וכו' בשביעית)	59—58
תלוי עי"ע	ערילים (לא יאכל)	61
ואין בנו (ונגרדה ו לי' עי"א) ¹²	ואין בני	64
	לד ע"א	
ליתא (ותלוי עי"א)	תורע (שדך) ואספת	17
וששה (והוגה עי"א : ושבעה) ¹⁴	¹³	
	(ושבעה) אסיפין	19
כשעת	בשעת לקיטתו	22
השנה [שעברה] (!) (ונמ' גם עי"א)		
ליתא (ותלוי עי"א)	מתעשר (לבא)	24
6 [וכן לי' בכי"ר.] וכוה למשל גם בפאה פ"ו יס סע"ב: במקומו הוא עומד וכו' (וגם שם הגיהו כבר רש"ס ואחרים: תמן תנינן !).		
7 אבל בטעות מלקמן, שכאן מביא רק המשנה בלשונה ? וחסר אחריה [מן מה דתני ...] הוי.		
8 ואולי היה כתוב כאן: הקוצץ קורת שקמה !		
9 שו' ל"ט: כל הנוף — כ"ה גם בכ"י !		
10 (ועוד = עודדא). ואולי היה הנוסח תחילה: ועוד מתכוין וכו' במקום "וכי".		
11 שו' נ"ג: אין מחרשין — כ"ה גם בכ"י ! (ועי' בסמוך), ומוגה עי"א: מחדשין (ר' מוגהת לר').		
12 כ"י ר': ואו בני (= ואו כני), ובר"ה פ"א נו רע"א: ואין כי נ"י. וכן הגיהו כאן בדפוסים.		
13 שו' י"ח: לו נן — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: לינן.		
14 אבל נראה ד.בשיתה וכו' אלא בשבעה" — בתמיהה היא.		

47—48	(בין זרעו וכו' ונכנסה שביעית)	חסר (ונ"ב ע"א)
(15)		
56—57	(אסור. זרעו וכו' בין ירקו) מותר	חסר (ונ"ב ע"א)
58	וירקו מותר	ירקו
(16)		
לד ע"ב		
3	כירק (הן). מאן הורי כן	(כי — על גרד של אות אחת. על ר שתי נקודות שנגרדו, וקו — בגליון) הן — ליתא (ותלוי ע"א) (17) כר' שמעון (ותוקנה כ לד') ליתא (18) (ותלוי ע"א) כשבעת (19) ליתא (20) (ותלוי ע"א) ליתא (21) (ונ"ב ע"א)
5	אתיא דרבי שמעון	
11	נילף הדא (דרבנן)	
19	מיעבדינון בשבעת	
20	ויהיו (אסורין)	
	בעפר לבן (בשביעית אבל לא במועד)	

פרק שלישי

28	מ"א מזבלים	זבלים (מ תלויה ע"א)
34	מ"ב דבר מועט	ממועט (ונגרדה מ ע"א, ורק רשמיה ניכרים) (1)
35	עד שיעמיקו	עד שיעמיק (2)
(3)		
49	מ"ז (או של גל אבנים)	ליתא (ונ"ב ע"א) (4)
51	מ"ח מתקנו	מתקנו
53	לפשוט את ידיו	ידו

- (15) שר נ"ה: תו עבד — כ"ה גם בכ"י.
 (16) שר ס"א: זרעו מיכן ולבא — בכ"י: ממעל לך של "זרעו" כמין י.
 (17) "מאן" ליתא בכ"י ר', בנדרים פ"ח מ ע"ב: כירק הן, הורי רבי יוסי וכו'.
 (18) ובמו"ק פ"א פ ע"ג איתא.
 (19) וכ"ה במו"ק שם.
 (20) ואיתא במו"ק.
 (21) ובמו"ק איתא, וע"י שם.

- (1) אבל "ממועט" גם ג', כ"י פ' ומו', ורגיל בירוש'.
 (2) וכ"ה בירוש' מו"ק פ"א פ ע"ב, וצ"ל: שיעמיק ג'.
 (3) שר' 36 מ"ג: סחר (ב"פ) — כ"ה גם בכ"י, וכן בכ"י מ' ובר"ש ורא"ש, וע"י רע"ב.
 (4) וליתא גם ג', כ"י פ' וה'.

ו — על גרד של אות רחבה (נראית ת)	משפסקו	5	לד ע"ג
ליתא (ותלוי עי"א — כתב ג')	נישמעינה (מן הדא)	9	
חסר (ונ"ב עי"א)	(לא אמר וכו' המשפלות)	11	
שן מותר (והוגה עי"א — כתב ג': שהוא)	(שהוא) מותר	12	
האשפתות (וכ"ה בכי"ר)	הלשפתות	18	
תנינתה	ולמה תנייתה	21	
תלוי עי"ע	(בעושה) יותר	23	
משיפסקו (וכן במו"ק)	משפסקו	25	
שניקווצה י	שנתקווצה	44	
להעמיד ד"ר (ונ"ב עי"ע: צאן)	להעמיד צאן	44	
תוקע את השדה בארץ (ונ"ב עי"ע: היתד)	תוקע את היתד בארץ	49	
ועושה ארבעה סהרין בארבע רוחותיה	ועושה סהרין ארבעה בארבע רוחותיה	49—50	
מאיליהן [מותר] (ונמ' גם עי"א)	ואם באו מאיליהן מסייעין	53	
זמ — מוגה על הגרד עי"א י	תלתא זמנין	62	
			לד ע"ד
נתקן עי"ע מן "זיו"	זה	1	
חסר (ונ"ב עי"א)	שהוא (בזיו שהוא)	3	
			(⁷)
חסר (ונ"ב עי"א)	(וחצי טפח לסיתות מכאן)	9	
כהן (= כההן) תנייא (והוגה: כדון	כדון תניא	14	
דו — על גרד, ן — גוס')			
שמי	רבי שמאי	22, 25	
			(⁸)
בונה	אבל כונה	24	
שביעית	שביעית	25	
חסר (ונ"ב עי"א)	בינו לבין (רשות הרבים הא בינו לבין) חבירו	32	
חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג') י	(אבל בפירצה שאינה סגה את העפר)	33—34	

- (5) וכ"ה שם במשנה בג', ס' ועוד ובפיסקא שבירוש' שם, לה ע"א.
- (6) והיה כתוב בודאי: זיבנין (רשמי "יב" נכרים), כמו שהוא בערוך ד"ר (אהצ"ו): זבנין — זימנין.
- (7) שר' ה': בר יעקב — כ"ה גם בכ"י !
- (8) שר' כ"ב: כהדא — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: כהדא (בדא).
- (9) ועי' ירוש' מו"ק פ"א פ ע"ג. ועי' ראב"ד שמיטה ס"ב ה"ג: זו הגרסא משובשת מצאתיה בירושלמי וכו' ומהר"י קורקוס שם (עי' אהצ"ו).
- ולמטה מגליון זה באותו כתב: אבל פירצה שהיא סגה את (ונמ' עי"א), אבל המגיה רמז לנוסח מו"ק: אבל פירצה וכו'.

34	שהיא סגה כעפר	בעפר
36	(אבל אם) היתה	אפילו (והוגה עי"א — כתב ג' כבד"ו) ¹⁰
	אף על פי שאינה	אֶעֱפֹ שְׁאִינָה (הקוים מכתב ג' — כלר' : יש למחוק „אע"פ ש"י)
(11)		
41	נקרא (שמו) נר	תלוי עי"ע

פרק רביעי

47	מ"א מלקט אדם עצים (ואבנים)	ליתא (ותלוי עי"א) ¹
62	מ"ה (הקוצץ קורת שקמה וכו' או בקש)	חסר (וני"ב עי"א)
לה ע"א		
13	מ"ט וכמה (יהא)	ליתא (ותלוי עי"א)
(2)		
35	אם לעקולקולת	לעקולקול (ת נו' עי"א)
36	ורבנין (דהכא)	כתוב עי"ע בצד השורה
38—39	(ברם וכו' כשהיתה המלכות אונסת)	חסר (וני"ב עי"א)
46	לוליינוס	לוליינוס
47	(וזכוכית) צבועה	תלוי עי"ע
52	בית לבזה (בלוד)	ליתא (ותלוי עי"א)
64	אמ' ליה מהן	מאן ³
לה ע"ב		
2	מיכל הוה	מיכל (ובגליון עי"ע : נ' מיכל) ⁴
4	טייבה ומכרה	טייבה [וזרעה] וסכרה (?) (וזרעה — גמ' גם עי"א, ס של וסכרה מוגהת ע"י אחר)
11	דבית רבי ינאי	דבית [שמאי] ר' ינאי (ונמ' עי"א)
14	לא זכה הבן	בהן [דאיגון] (ונמ' גם עי"א)
16	כבית שמאי	שמי
(10) ועי מו"ק שם.		
(11) שר מ': וכתוב אחר — כ"ה גם בכ"י.		

- (1) אבל ליתא גם לו, מ', ה' מ', ד"ר וערוך ע' גס. ותוספות היא במשנה, ומפורש בירוש' כאן לה ע"א: „אף באבנים כן? אשכח תני אף באבנים", ועי בתוס' פ"ג ס : צרורות וחרסין.
[ועי מ"ש המחבר בחרביץ ש"ו עמ' 54.]
- (2) שר 14: רבן שמעון בן גמליאל הכל — גם בכ"י חסר „אומר".
- (3) וכ"ה בילקוט בקונטרס אחרון (ג' 330), וכ"ה בסנהדר' שם.
- (4) אבל הנכון: מיזל, וכ"ה בילקוט שם, וכ"ה בסנהדר': מיזל הוה בהדא, כלומר: היה מ'ת, כמו בתגינה פ"ב ע"ד: ואזיל ביה, תרומות פ"ח מו סע"ב: עד דאולון כולהון. ועי משי"כ שבת יד ב.

סנטירי'	סנטיריה	
מליא	מיליא	20
כבית שמאי וסכין	שמין (ונגרדה נו"ן עי"א)	
	וסבין (והוגה עי"א : וסכין)	
28	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁵	
36	ומניח [שלשה] אחד (ונמ' גם עי"א)	
43	חסר (ונ"ב עי"א)	
44	ליתא (ותלוי עי"א)	
45	חדא (!)	
51	ליתא (ותלוי עי"א)	
54	ליתא ⁷ (ותלוי עי"א)	
55	הלל [אלא ר' יוסי הגלילי]	
	(וט"ס הוא מלהלן, ונמ' עי"א)	
לה ע"ג		
4	וכפוני' ⁹	
7	מתניתא (פליגא)	
8	שולקין	
26	בשם רבי חמא	
29	בשם רבי חייה	
30	בציון	
	(ונמ' עי"א) ¹⁰	
	נבוכדנצר ¹¹	
39	חסר (ונ"ב עי"א)	

פרק חמישי

50 מ"ג אם לקטו וכו' (לקטו)	ליתא (ותלוי עי"א)
61 מ"ז ומוכר לגוים	כתוב עי"ע על הגרד
64 מ"ח (ופורט וכו' פועליו)	חסר (ונ"ב עי"א)

- (5) אבל ליתא גם בספ"ה לו סע"א ובע"ז פ"ד מד ע"ב.
 (6) "תובין" גם בכ"י, כ"י ר': חובים, תוס' פ"א ט: תחובין.
 (7) וליתא גם ג' (54), ולשון הירוש' הוא.
 (8) כ"י: ובפניות, ג': וכפניות, ועי' פי' הגאונים עמ' 145.
 (9) אבל כן גם בג' 55 שו' 28 (ירא.....אל), וזה מפורש במדרש תהלים פ"ד ד: א"ר יונה וכו' אל חיל. עד איכן אמר ר' פנחס עד יראה אל אלהים בציון (עי' בוכר שם הערה יד).
 (10) וכן ג', אבל עי' מש"כ בברכות ! ועי' גם "נבוכד" בשירי רשב"ג (ועי' גם לוין אגרת LII).

1	אסורה	אסור' (והקו מיותר בט"ס 1)
(1)		
42	השיתין הנובלות	השיתין [ועד] הנובלות (ונמ' ע"א 2)
44	עמך בטבריא	עמו 3 (והוגה ע"א : עמד)
45	לשתי שנים	שנ — על הגרד ע"א 4
49	דרבי יודה כרבי לעזר 1)	ודרבי [שמעון] (כלו' : נמ' ע"ע 5)
57	ר' יוסה פתר לה	לה — על הגרד ע"א 6
(2)		
61	ועשה ביצה	יעשה (ומוגה ע"א : ועשה)
64	שלש שנים	"שלש" מוגה ע"ע מן "שתי"
17 ע"א		
1	שנה אחת	[שנה אחר] שנה ! (ונמ' ע"א)
10	(גזרו על הלוי ולא גזרו על הירק)	ליתא (ונב' ע"א 5)
12	במוצאי החג	במוצאי [שביעית] החג (ונמ' גם ע"א)
19	מן הקנוי בארץ	מן הקבור בארץ (ונגרד והוגה ע"א כבד"ו)
24	יכול הוא מימר	יכיל הוא מימור [ליה]
40	במקום שזורעין (אין) אוכלין	ואוכלין (והוגה ע"ע : נמ' ו ותלוי "אין" 5)
(10)		
42	אית אמרת	איתאמרת
50	(וחרנא אמר וכר' טבאות)	חסר (ונב' ע"א)

- (1) שר כ"ז: בר פליא — כ"ה גם בכ"י, ועי' אהצ"ו.
- (2) ובמפתח לרי"ג ברכות מ ע"ב: ומן השיתין ועד התאנים, ר"ח פסח' נג א: ומין השיתים חמשים.
- (3) עמו — גם ר"ח פסחים נג א; בתוס' ר"ה ד א: אצלך.
- (4) ובר"ח שם ובערוך ע' בנות שוח : לשלש שנים.
- (5) ר': וכר' שמעון ! וצ"ל: ודרבי יוסי, וכן ר"ש וריבמ"צ ומלאכת שלמה.
- (6) מן האותיות הניכרות: לפ — ל"ו, ובאמת בכלם: פתר מתניחא, אבל גם ר"ש כאן: פתר לה.
- (7) שר' נ"ח: וריכנו — גם בכ"י בר', וכן בכלם, וכן לו ע"א וכן למטה לו רע"ב: במרוכנין, וכן ר' וכן ר"ש בר'. "דיכין" (?) גם בתשרי רה"ג שבאשכול ח"ב, 48.
- (8) ואיתא גם [בכ"ד], בר"ש וריבמ"צ.
- (9) ובירוש' גטין ספ"ה מז ע"ג: ראו אותו לוקח מן הסירקי <....> אסור. ואין תימר במקום שזורעין ואוכלין ראו אותו לוקח מן הסירקי מותר, והיה כתוב בחדאי: מן הסירקי <אין תימר במקום שזורעין ואין אוכלין ראו אותו לוקח מן הסירקי> אסור. ואין תימר וכר', וכג"ז היה כתוב לפניו כאן: אין תימר במקום שזורעין <ואין> אוכלין וכר' אין תימר במקום שזורעין ואוכלין, אבל רשב"א בגטין סא ע"א ד"ה משאלת העתיק מירוש' גטין (הבא", ואהצ"ו כאן לא דק): אין תומר במקום שזורעין ואוכלין וכר' אסור ואין תומר במקום שזורעין ואין אוכלין וכר', ועי' שו"ת אבקת רוכל סי' כד, שהחזיק בגר' הירוש' בגטין ופירשהו.
- (10) שר' מ"א: את אמרת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: אתאמרת, כבסמך.

53	ולא כן אולפן רבי	רבי [ואמ' לעוברי עבירה אישר ולא כן תנ'] (הנקודות סימן שנמ' ומיותר בט"ס, ונמ' גם ע"א)
59	וגלגליות	וגולגוליות

פרק ששי

ל' ע"ב

(¹)

4.3 מ"א	ועד אמנה, ומאמנה	אמנם, ומאמנם (והוגה ע"א כבד"ו) (²)
9 מ"ג	אם (אינן) יכולין	ליתא (ותלוי ע"א) (³)
13 מ"ה	ואין מוציאין חוצה	מחוצה (ונגרדה מ ע"א)
26	פן יפתה (לבבכם)	חסר
32	מימי יהושע בן גון ולמה יהושע	ישוע, ישוע (⁴)
40	(אבותיכם) לא נתחייבו אלא לאחר	חסר (ונ"ב ותלוי ע"א) (⁵)
	(ארבע) עשרה	
46	(אפילו) דברים	אבל (והוגה ע"א : אפילו)
	העלה עליהן	העלה עליהן [המקום] (⁶)

(⁷)

53	ודמשק	ודרמשק (ונגרדה ר ע"א והארכה הד') (⁸)
57	מעכו לאכזיב	מעכו [אשקלון] (!) (ונמ' ע"א)
59	משמאלו למערב (הדרך)	חסר (ותלוי ע"א)
60	עד שתיוודע	[והדרך טמאה משום ארץ העמים] עד (!) (ונמ' ע"א)
61	(עד) לבלבו	ליתא (ותלוי ע"א) (⁹)
64	אמר (המלה האחרונה בעמוד	בכ"י רק פעם אחת (אהצ"ו !)
	ונשנתה בראש ע"ג)	

- (1) מ"א: נעבוד — כ"ה גם בכ"י !
- (2) וכן בגמרא לו ע"ד בכ"י, וכן לו ע"א בכ"י, וכן הו' לו, כ"י מ' ועוד (ע"י ד"ס), וצ"ל: אמנם (בסמ"ד).
- (3) וכן הו' לו, כ"י מ' ועוד (ע"י ד"ס ואהצ"ו).
- (4) וכ"ה בקידושין ספ"א סא ע"ג, וכ"ה בנחמ' ח יז.
- (5) ובקידושין שם: אבתך, וכמו בכולם, וכ"ה בילקוט נחמיה ר' אלף ע"א, מירוש' שביעית, וכן בקונ' אחרון (390).
- (6) הנקודות רגילות בשם זה, ע"י למעלה (ברכות פ"ה הע' 65), ואינן סי' מחק, וכ"ה בקידוש' שם סא רע"ד.
- (7) שו' ג"ג: ערכיך — כ"ה גם בכ"י, וכן בקיד': שכייה (= ערכייה), אבל בב"ר פמ"ד כג כהוגן: ערוייה, בבי"ב נו ב: ערבאה.
- (8) וכן בקידוש' שם. [כ"י: ודרמסק].
- (9) וגם בכ"י "לבלבו", בחוס' אהלות פ"ח יד: לכלאבי. [כ"י: לכלבא].

28—29 לכשיגיעו הגליות לטורי אמנה
לטו — — — אמנם (רי — על גרד של 2 —
3 אותיות, והיה כתוב : לטוורס) ⁽²⁰⁾

⁽²¹⁾

מין (גו) דו	31	תלוי עי"ע
(אפילו) בארץ	37	מוגה על גרד (והיה כתוב : אבל)
תרויהון	47	תרויהון (והוגה עי"א : תרויהון)
כגון טבל ומעשר שני	49	כגון טבל ומעשר [טבל ומעשר] שיני
		(ונמ' עי"א)
מין במינו ושלא במינו	51	מין במינו [בכל שהוא] (ונמ' עי"א) ⁽²²⁾
ר' אבהו על	61	עאל (ע — על גרד של ש : שאל ?)
הדא דרבי זעירא	63	כהדא דר' זעירא

לז ע"א

(אמרין) ליה	7	מדין (קרי : מרין !) (והוגה עי"א : אמרין)
-------------	---	---

⁽²³⁾

דרבי יודה דרבי וכו'	13	דרבי יודה [אמ'] דרבי
		(ט"ס מלמטה, ונמ' עי"א)
להביא (ירק) מחוץ לארץ	17	ליתא (ותלוי עי"א)
(רבי יוסי בר חנינה אומר וכו' היא שאר שני שבוע)	18—20	חסר (ונ"ב עי"א)
אמנה	22	אמנם (עי' לעיל)
ממקום (למקום)	25	חסר (ותלוי עי"א)
הביאו בסורי'	26	הביאו ביכורין ⁽²⁴⁾
מרדפין אחריה לשם	28	אחד לשם (והוגה : אחרי : לשם)
		(= לשם לאחריה ?) ⁽²⁵⁾

פרק שביעי

57—58 (יש להן ביעור ולדמיהן ביעור) חסר (ונ"ב עי"א)

לז ע"ב

אוכלי בהמה	16	אוכלי [תרומה] בהמה (ונמ' גם עי"א)
בחלה שם : לטורס אמנם, עין יעקב : לטור אמנוס, וכן בשש"ר פ"ד ח (אתי מלבנון) : עד טורס מונוס (= אמנוס).	20	
שוי ל' : הולכין הולכין — כ"ה גם בכ"י.	21	
אבל גם כ"י ד' : מין במינו [כל שהוא], וכ"ה בנדרים פ"ז לט ע"ד, וכן היה כאן לפני הר"ש,	22	
כאן ושמ"ק ב"מ נג א. ובתוס' תרומות ספ"ה ליתנייהו "מין במינו וכו", בין ברישא בין בסיפא, וע"י נדרים נח א.		
שוי ח' : ושרא לי לון — כ"ה גם בכ"י, ר"ש : ושרא לון, וע"י מש"כ לעיל בברכות.	23	
כ"י רומי : בכורין.	24	
ר"ש כבד', בחלה ספ"ד ס ע"ב : לאחריה לשם, [וכן בכ"י ר' כאן].	25	

מהו שיהא עליהן קדושת שביעית	20	מהו [מהן] — תלוי עי"א	
והבורית [והאהל]	21	ליתא (ותלוי עי"א)	
תני בה (תלת) מילין	25	ליתא (ותלוי עי"א)	
דיומירון אסיר	31	דיומירן (ו — תלויה עי"ע)	
עלי קורסייה	33	קנרסייה (ו תוקן לב' עי"ע) ¹	
ולעשותן מן סממנין	39	ולעשותן (ונמ' ד' גם עי"א) ² מהן סממנין	
אוכלי אדם	59	אוכלי בהמה (ונ"ב עי"ע : אדם)	
59—58 (ודכוותה וכו' מלוגמא)		ליתא ³ (ונ"ב עי"א)	
לז ע"ג			
3 אמר (ב"פ)		אמ' (= אמרו) ⁴	
יש להן ביעור (או) אין וכו'		ליתא (ותלוי עי"א) ⁵	
5 ושרע תנייה מינ'		מינה ⁶	
21 מלאכה אחרת כשר		מותר (והוגה עי"א : כשר) ⁷	
⁸			
28—26 (ובשביעית התחיל וכו' כל שני שבועות)		חסר (ונ"ב עי"א)	
30 הלכה כרבי יודה מתני'. אקלס		דמתניתין, [תמן אמ' ר' בא בר זבדא ר' אבהו בשם ר' לעזר הלי' כר' יודה דמתניתין.] אקלס (וכ"ז נמ' עי"א) ⁹	
35 חוץ מן הערל ¹⁰		הערל [והתני אלא שביעית] (ונמ' גם עי"א)	
36 ששית אלא		ששית [חוץ מן הערל והתני אלא] (ונמ' עי"א)	
38 את מני לחוריה		לחוריה (ונתקן עי"א : לחוריה, י הדבקה לר')	
43 שכבשן (עם) לולבין		הלולבין (ונמ' עי"א), עם — תלוי עי"ע	
ובין אלו		בין (ו תלויה עי"א)	
46—44 (ואית תנוי תני וכו' עלין יש להן ביעור)		חסר (ונ"ב עי"א)	

- (1) כ"י רומי: עלי קינריסה.
- (2) כ"י ר': ולעשות בהם.
- (3) [וכן ליתא בכ"י רומי].
- (4) ר"ש בשתיהן: אמרי. [כ"י רומי בשתיהן: אמרין.]
- (5) אבל לשון קצרה ויפה היא, וכן ר"ש.
- (6) ר"ש: מיניה, [וכן בכ"י רומי].
- (7) אבל למטה שו' 24, 27: מותר, ובארזי ח"א סי' ש"ל גם שם: כשר (אבל בשו' 27 גם שם: מותר).
- וכן שו"ת רמ"ע סי' כט, וכן בסנה' פ"ג כא ע"א.
- (8) שו' 26: כל שני שבועי' — כ"ה גם בכ"י (שבועות).
- (9) ונמחק בסעודה וכו' גם בארזי שם (ועי' שם), ובסנה' שם, כא רע"ב נשאר עוד שריד מזה: דמתניתין תמן רבי בא בר זבדא דמר שמועה וכו', וכ"ה בכ"י ר' כאן, וצ"ל: המן > אמר ר' בא בר זבדא וכו' דמתניתין אקלס < רבי בא וכו' (עי' אר"ז שם).

(10)

פרק שמיני

ל"ז ע"ד	
(1)	
מלוגמא	46
(3)	
אמר רבי מתנייה	48
מלוגמא (לאדם)	52
אוכלי (אדם)	54
צבעין לאדם	56
נעשה (צבעין) לבהמה	
מאוכלי בהמה	58
קדוש'	
(וחומרי) בהמה	59
(דמי אוכלין נתן לו)	63
לח ע"א	
19—17 מהו לפטם יין של שביעית	
נישמעינה מן הדא (קל מהן	
שביעית וכו' משביחו)	
20—19 (ותרומה לא נתנה להדלקת הנר)	
21 (יהב) צלוחיתא	
חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג': נישמענינה	
מן הדא קל מהן שביעית	
שניתנה להדלקת נר הדא אמרה	
וכו' משביחו קל) (ז	
חסר (ונ"ב עי"א)	
ליתא (ותלוי עי"א — כתב ג')	

(10) שר' 57: כחרי תניי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: בתרי.

(1) שר' 2 מ"א: ואין צורך לומר בביהמה — כ"ה גם בכ"י.

שר' 20 מ"ו: בבית חב"ר — כ"ה גם בכ"י! וצ"ל: הבד.

(2) קונט' אחרון (330): מלוגמה.

(3) שר' 46: ורבה אוכלי — בכ"י מנוקד: [רָבָה, ילקוט שם, ר"ש וריב"מ: וריבה.

(4) אבל גם ר"ש כן. [כ"י: מתנייה' (=מתניה).]

(5) ורא"פ הגיה: אוכלי ביהמה.

(6) [וליתא גם בכ"י רומי].

(7) ונישמעינה מן הדא, שבפנים בשורה ב' בדף 94א של כה"י נמחק עי"א, ונשמט מן הלהדלקת הנר. עד הלהדלקת הנר, וחור המשלים והשלים הכל.

אודיירא ⁸)	אעלליה	22
אעלליה	(לאשונא וכו' אין סכין שמן)	22—23
[לא] של (והשאר חסר, ונ"ב עי"א —	של שביעית	
כתב ג') ⁹	שנים ושלשה	30
שנים שלשה (ו נר' עי"א, וא"צ)	עבד אצבעך	
עבר אצבעך	אלא כן היה	46
אלא [אם] כן היה (ונמ' עי"א) ¹⁰	(או) תפוח לחולה	51
ליתא (ותלוי עי"א) ¹¹	(ואם לאו אינו חייב ליתן לו אבל)	52
חסר (ונ"ב ע"א)	אם אמר	
מצויק. [אף לא למבייריין] (ונמ' עי"א,	מצויק.	61
ין — כבר נמ' עי"ע)		

לח ע"ב

קודמין לחיי	קודשין לחיי	8
שבהו (והוגה : שכרן) שביעית	שכרן שביעית	24
ליתא (ונ"ב עי"א) ¹²	החננוני (הרגיל אצלן)	45
	(¹³)	
ליתא (ונ"ב עי"א)	(ונסיב בהדא)	49
ליתא (ונ"ב עי"א)	לתוך (מנעלו ולתוך)	54
עור שסכו [בשמן שלשביעית ר' ליעזר אר'	עור שסכו בשמן וכו'	57

ידלק וחכמ' אומ' יאכל כנגדן אמרו לפני
ר' עקיבה אר' היה ר' ליעזר עור שסכו
בשמן שלשביעית ידלק אמ' להן שתוקו
לא אמ' לכם מה שר' ליעזר אר' בו. אמ' ר'
יוסי זאת (סוף שורה!) אומרת אסור
לחבר לשאת בתו של עם הארץ ר'
חזקיה בשם ר' אחא מתיר היה ר' ליעזר
חמיצן של כותים (סוף שורה!) אחר הפסח
מיד] מה אמר בו וכו'
ונ"ב ע"י אותו מגיה: [עור שסכו בשמן]¹⁴

- (8) וצ"ל: אוריירא בכ"י ר': אוריירא; וזו סימ' נפרד גם בכ"י ובטעות. (אודיירין במקום
אוריירין גם במשניות שבדפוסים).
(9) ו.לא. שלי, הגון מפני מלא שמך הסמוך.
(10) וכן מע"ש פ"ג נד ע"א בכ"י: אלא [אם] כן הוא, ונמ' עי"א: בשבת פ"א ג ע"ג, בע"ז פ"ב מא ע"ד:
אלא כי נ"י.
(11) ובע"ז פ"ה מד ע"ג חסר "או תפוח לחולה".
(12) [וליתא גם בכ"ר] וליתא גם בתוס' פ"ו כה. [ונוסף ע"ס ביצה פ"ג מ"ח].
(13) שר' 49: מחוי לה כהדא — כך גם בכ"י.
(14) ההוספה עצמו מחק רק "אמר ר' יוסי וכו'" הכפול למטה במקומו (ועי' בסמוך). שאסור לחבר
— גם כ"י רומי.

לפניו [או' היה ר' ליעזר האוכל פת כותי
כאוכל בשר חזיר אמר להן שתוקו לא אמ'
לכם מה שר' ליעזר אמ' בו] (ונמ' עי"א) (15)

ועוד אמרו לפניו 59

(16)

פרק תשיעי

לח ע"ג	
11 מ"א כרוב	אכרוב (ונגרדה א עי"א, ורשמייה ניכרים) (1)
11 בירקות	ירקות (ב — תלוי עי"א)
14—16 מ"ב (מכפר חגניה וכו' השפלה והגנב (2))	חסר (ונ"ב עי"א, ושם כהוגן: והגנב)
25 מן הבית	מן ה"בית (ביניהן אות ח שנגרדה) (וכן להלן בגמ' לט ע"א שו' 8)
28—29 שנייה. ורבי עקיבה וכו'	שנייה [עד אימתי העניים נכנסין לפרדיסות עד שתדיר רביעה שנייה] (בט"ס ממ"ז — ושם: נכנסין עניים — ונמ' עי"א) חסר (ונ"ב עי"א)
58—59 (לא אמרו וכו' ואלו וכו' עוברי עבירה) יהו מותרין	
(2)	
63 ודרש כרבנין	ודרש [לח] (3)
לח ע"ד	
2 (דאי אנא) שרו (!) והוא אסר.	ליתא (ותלוי עי"א) (4)
(אנא) אסר	
5 רב ורבי (חגינה) וכו' ורבי (יוחנן)	רב ורבי יוחנן וכו' ור' חגינה (ומוגה עי"א כבד"ו)

(15) והסופר השמיט תחילה את כל הגמרא שבין "שר' ליעזר או' בו" עד "שר' ליעזר או' בו" וחזר וכתבה. "שאסור לחבר" גם ר'.

(16) שו' 62: ירחוץ — כ"ה גם בכ"י.

(1) וכן בה"ל לו ועוד, וכן נחקק בברכות פ"א ג ע"א בכ"י ג, ובב"ר פ"ט בסעות: הכרוב, וע"י מש"כ לעיל.

(2) שו' 62: דמייתי לי חד דלא — "חדללא" גם בכ"י, ומוגה עי"א (ד' לר'): חדללא, וכן כ"י ר': חדל.

שם: כרבי יונה — יונה, נ נקוד, אבל בגליון לא העיר כלום, ר' כהוגן: יודה.

(3) וכ"ה בביצה פ"א ס ע"א: להון.

(4) ובביצה שם: דאנא שרי והוא אסר. ואסר וכו', וגם שם "דאנא" מוגה על הגרד (וכמין רשמי: בינה נראים מעט) ושם ג' (157): ג'ינה (= אָנא + נָא) שְׂרִי וכו'.

8	כבני עירו בשיני	כבני עירו [בראשון] בשיני (ונמ' עי"א)
15—16	בשם (ר' יוסי בר חנינא וכו' א"ר) שמואל	חסר (ונ"ב עי"א)
19—20	מותר (אין מחייבין אותו וכו') מותר	חסר (ונ"ב עי"א)
25	לינה (נפק)	תלוי עי"ע
29	לעשות תקנה	עשות (ל נו' עי"א)
(⁵)		
30	אמר נדכי	אמ' (= אמרו) (⁶)
32	מפלי בהון סבא	בהון (= בהון) (⁷)
33	ואנא מפיס לך מן תמן	[מיתא] מן (⁸)
35	מי עבר	מחובר עי" קו ומוגה "עבד" (⁹)
37	הלכה ב'	הלכה י' (ומוגה : ב') (¹⁰)
42	ואין אולח לון	לו (ן — נו' עי"א)
44	ובסוף תלת י'	תלת עשרה (¹¹)
48	גינוסר	גיניסר
50—52	(ושפלתו וכו' ובית גמרה וכן כיוצא בהן)	חסר (ונ"ב עי"א)
52	ובעמק בית הרן	בית הרם (¹²) (ומוגה עי"א בטעות : הרן)
(¹³)		
54—56	(מן מה וכו' כשפלה)	חסר (ונ"ב עי"א)
57	מדינה (אחת)	ליתא (ותלוי עי"א)
(¹⁴)		
60	הלכה ג'	הל' י"א (והוגה עי"א : ג')
לט ע"א		
1	הלכה ד'	הל' י"ב (והוגה עי"א : ד')
2—3	(ר' יוסי אמר (!) וכו' שבעכו)	חסר (ונ"ב עי"א, וצ"ל : אומר)
4	והם שבכרו	שביכרו (¹⁵)
5	הלכה ה'	הל' י"ג (והוגה עי"א : ה')

- (5) שם: אבתינו — כ"ה גם בכ"י.
 (6) ועי' ב"ר שם.
 (7) בב"ר שם: בהדין.
 (8) ועי' גם ב"ר שם.
 (9) ועבר — גם בב"ר.
 (10) וכן כל ההלכות עד סוף הפרק, עי' להלן.
 (11) בדיק בטעות: תלתיים, אמ"ד, זיט': תלתיין ג, וכן בפ"י הרמב"ן ויחי (אהצ"ו).
 (12) כנר הכתוב ביהושע יג כז, [וכן בכי"ר] "הרץ" שבראש השורה הוא מן הגליון.
 (13) שו" 54: דרעלה — כ"ה גם בכ"י [ובכי"ר].
 (14) שו" 59: מעורכות הן — כ"ה גם בכ"י, ריבמ"צ: מובלעת היא. [כ"י: מערכות].
 (15) ר"ש: והן שביכרו. [כ"י: שביכרוי = שביכרו ז]

כל שכל מינו (ונו' ה עי"א)	כל שכלה מינו	7
ליתא (ותלוי עי"א)	חמיין (רבנין)	10
הל' י"ד (והוגה עי"א : ו')	הלכה ו'	18
הל' ט"ו (והוגה עי"א : ו')	הלכה ז'	21
כלת דבר (ונג' והוגה עי"א : כל)	כל דבר	25
עד [כֵּן] שיגיע (ונמ' גם עי"א)	עד שיגיע	26
ולא פסקי	ולא פסקו	27
ליתא (ונ"ב עי"א)	אסור (משום ספחין)	33
[סבור מימר] (!) אם אינו חשוד (ונמ' עי"א)	אם אינו חשוד	38
הל' י"ו (והוגה עי"א : ח')	הלכה ח'	42
חסר (ותלוי עי"ע)	מה (טעמא) דרבי שמעון	44
הל' י"ז (והוגה עי"א : ט') ¹⁶	הלכה ט'	45
[אם בפירות שב היתר היא מתני'] כהדא	כהדא תנינן	48
וכו' (ונמ' עי"א. שב — נמ' עי"ע) ¹⁷		
הוה מפקד (כי"ר : הוזה)	הוי מפקד	55
וחבירו (ותלויה י עי"ע)	וחביריו	61

פרק עשירי

	לט ע"ב	
משמט ¹	מ"ב מעובר משמיט	6
והמאחר ²	מ"ה והמאחר	14
רצת (כי"ר : רצתה)	אם רצה	40
חסר (ונ"ב עי"א)	(אמר לון וכו' משועבדין)	42
מתני' בשלא	מתני'. בשלא	
לה — תלוי עי"ע	אמר לה (פ"א)	43
בראש השנה	בר"ה	52
אם (והוגה עי"א : אמ')	אמ' כדברי ר' יוחנן	63

לט ע"ג

אותם אותם	אותם	4
מועדי לפני זמנו (אין אלה מועדי	מועדי לפני זמנו (והמוקף נ"ב עי"א) ⁴	5
לפני זמנו)		

16 בערוך ע' שמת ליתא בדפוסים ישנים „בה' ט", ואהצ"ו לא דק.

17 אבל כ"ה בר"ש : אם בפירות היתר בהדה (וכצ"ל : בהדא — לאוכליהן, כבר"ש).

1) אבל בסמוך (שו' ז) כבד', ועי' מלאכת שלמה.

2) וכן בגמרא להלן ע"ה, וכן למשל בירוש' יומא פ"ג מ ע"ג : יואחר דבר (בבלי פסחים גט ע"א : יאחר).

3) אבל כ"ה בספרא אמור פ"ס ד : אותם אותם אלה הם [מועדי] אין אלה מועדי. ר"ח ר"ה כו ע"א : ת"ל תקראו אותם אלה וכו'.

חסר (ותלוי ע"א)	8 (אמר) רבי שמואל בר נחמן
על מנת שלא תשמיטנו שמיטה	19 על מנת שלא תשמיטנו שביעית
(והוגה ע"א : שביעית) ⁵	
ליתא (ותלוי ע"א)	24 (מה) תלמוד לומר
בר אחא [תמן דאמרינן (?) מעשרות	41 קשייתה וכו' בר אחא כמאן דאמ'
מדבריהן] כמאן וכו' (ונמ' ע"א) ⁶	מעשרות
חסר (ונ"ב ע"א)	47—46 לארץ (דבר תורה וכו' בין בחוצה
	לארץ) מדבריהם
ליתא (ותלוי ע"א) ⁷	49 שמיטין (הללו) שמיטה
ואמ' (ואומ' = ואומרים) ⁸	55 ואמר אף על פי שחתמנו
מתני' אמ' (=אמרה) כן ⁹	56 מתניתין אמר כן
	לט ע"ד
והמאחר, מאחר	9,3 והמאחר, מאחר
חסר (ונ"ב ע"א)	4 (שטרי חוב וכו' שמיפה כחן)
מירע ¹⁰	5 מי מירע
ומאן (והוגה ע"א : אלא מאן)	14 (אלא) מאן דאמר פסול
שמועה כן (והוגה ע"א כבד"ו) ¹¹	25 שמעה (יתה) כן
המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה	32—31 המחזיר חוב בשביעית (ואמר לו
הימינו [הלוחה מן הגר שנתגירו בניו עמו	משמיט אני) רוח חכמים נוחה
לא יחזיר לבניו, ואם החזיר רוח חכמ'	הימינו
נוחה הימנו. כל המטלטלין נקנין במשיכה,	
וכל המקיים את דבריו רוח חכמ' נוחה	
הימנו]	
(המוקף ליתא ונ"ב ע"א, והנוסף נמ'	
ע"א) ¹²	
לבנתיו	36 לבנותיו
כיוצא בו מי שמת	37 כיוצא במי שמת
	(¹³)
4 ועשה סימן התשלום שלא במקומו, וצ"ל אחרי, מועדיי וכבתי, ואחריו: לפני זמנו עשרים וכו' !	
5 אבל בארץ חיד סי' קכב ובירוש' מכות פ"א לא ע"א: שמיטה.	
6 אבל צ"ל: <כמן דאמר מעשרות מדבריהן, ברם> כמאן, וכ"ה בעיטור פרוככול, ד"ו מט א ובס'	
הזכות להרמב"ן סי' מט (אהצ"ו), כ"י ר': כמאן דאמר [מעשרות מדבריהם (ניחה שיתקן הל' ל	
פרוכול) ברם מן (1) דאמין מעש' וכו'. (ניחה וכו' — סי' הוא).	
7 אבל ליתא גם ברין גטין סי' תנח ובכו"פ סמ"ס (ד"ב קח).	
8 [כ"ר: ואר'], בסנה פ"ה כג ע"א: וכותבין.	
9 וכ"ה בסנהדר' שם. [כ"ר: מתניתה אמרה כן].	
10 כלומר שהוא סיט, וצ"ל: מדע, כנ"ר כ"י ר', בראשונים (ע"י אהצ"ו): מי מודיע.	
11 אבל כן הוא גם כ"י ר': שמוע' כן, וע"י ב"ב סו א.	
12 וכ"ו פיסקא של המשנה, אבל כאן שיך פיסקא של הלכה ז', ובשביל כן הוסיף המגיה בגליון:	
ואר' לו משמיט אני, אבל צריך היה למחוק גם "רוח חכמים נוחה הימינו", שנשאר עוד.	
13 שר' 39: הגזול — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: הגזול (הגזול).	

זמנין	ומנין את	40
ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁴	(אלא) למי שפרע	41
רשות (ותלויה מ עי"א) ¹⁵	מרשות הבעלים	51
לי נה חזר בי	לינה חזר בי	53
על [תיבנא] מילחא (ונמ' עי"א)	עירבון על מילחא	54
ליתא (ותלוי עי"א)	תמן למידת (הדין) הוא	57
למידת הדין ¹⁶ (והוגה: חסידות)	למידת חסידות	

מסכת תרומות

	ח ע"א	
ליתא (וניב עי"א, אבל בגמ' מא ע"א — כבד"ן)	33 מ"ט (וזהים על זהים לאכילה)	
חסר (וניב עי"א)	34 (וענבים על ענבים לאכילה)	
	48 (רבי חונא אמר) בתפוש	
	ח ע"ב	
חסר (וניב עי"א) ¹	4—3 (שומע ואינו מדבר הרי הוא כפיקח)	
חסר (וניב עי"א) ²	9—8 (א"ר יוסה וכו' אינו גט) עד	
ליתא (וניב עי"א) ³	10—9 (ש)אמר לסופר וכו' (לא) סוף דבר וכו' (א)לא אפילו וכו'	
ו גר' כנראה עי"א	11 ואף הכא	
ליתא (ותלוי עי"א)	13 שלשה (פעמים)	
חסר (וניב עי"א) ⁴	15 כך וכך (עשיתי הכא באומר כך וכך) עשו	
חסר (וניב עי"א) ⁵	16 (אם אין בו דעת לשעבר אין בו דעת להבא)	
אותיות ודימי — על הגרד ⁶	17 אבודימי	
	14 אבל הנכון כבכ"י, וכן מפורש בירוש' בי"מ פ"ד ס סע"ג ושם ע"ד (סוף הלכה ג).	
	15 אבל בקידושין פ"א ס ע"ב: ויוצא חוץ רשות, ובגטין פ"ח מט ע"ב: חוץ מרשות.	
	16 [וכ"ה בכ"י רומי].	
	1 אבל ליתא גם ר', וליתא גם בגטין פ"ז מח ע"ג.	
	2 ואיתא בגטין, ושם: אמור דב תרה.	
	3 אבל ליתא גם ר' וגטין שם (ושם: ולא אפילו).	
	4 וצ"ל: [ברם] הכא, וכ"ה בגטין שם.	
	5 ועי' גטין שם.	
	6 כ"י ר': אב מרי, גטין שם: אבא מרי, וכוה היה כתוב כאן במלה אחת.	

27	מקטיר לשדים	(7)
30—28	קודייקוס (1) (רבי יוחנן אמ' וכו' קונדיקוס קורדייקוס)	
	לפני "מקטיר" אות גרודה (8) חסר (ונ"ב ע"א) (9)	
41	הרי שבא בעל הבית	(10)
47	כלום למדו	
	(א) לא מתרומת מעש' הבקיר כריו	
53	הבקיר כריו	
55	(תרומתו תרומה) (גנב) תרומת הקדש ואכלה (שלו)	
64—63	(רבי יוסי סבר וכו' שליח)	
	ח ע"ג	
10	נמצא כתורם ברשות	
13	אילופוסה	
20	דרכי יוסי הדא	
	אמ' ר' [יוסין] ביר' בון	
23	א"ר בי רבי בון	
31	חרש שחלץ	
36	ונחשב לכם תרומתכם	
	אמ' ר' [יוסין] ביר' בון	
	ח של "שחלץ" על גרד של ב' אותיות. והיה כתוב: שנחלץ (15) ונחשב לכם והרמותם (ונמ' ונ"ב ע"א: תרומתכם) (16)	
47	פשיטא לך שהוא וכו'	(17)
	7 שר 26: קניטרוכוס — כ"ה גם בכ"י, כ"י ר' וגטין כהוגן: קניטרוכוס. שר' 27: מקטיר לשדים — "מקטיר (גרד של אות אחת לפני "מקטיר").	
	8 בגטין: המקטיר, ונראה שגם כאן היה כתוב: המקטיר.	
	9 כ"י ר': קניקוס, ר' יוחנן וכו' קונדריקוס קורדייקוס (ובשר 31: קונדרייקוס, בגטין שם: קינוקוס. רבי יוחנן וכו' שנותנין לו. קורדייקוס אין וכו' (ו"קונדיקוס" ליתא, ובי נוסחאות הן).	
	10 שר 35: בר דו — כ"ה גם בכ"י, וכן שר 37, כ"י ר' כאן: כד הוא (וכ"ה בגטין), ושם: כדו.	
	11 אבל בחדאי היה כתוב מתחילה "כולום" כבטורית איי ושומרונית, וכן במכתב שנכתב בדרום מצרים (בחדאי מבךאי, JQR, חט"ז (1904) צד 5 (ס"ד) שר 18: שאין (1) לי כולום כאן.	
	12 אבל כ"ה "לא" בירוש' גטין מ"ה מו רע"א.	
	13 כ"י רומי: ליפסה, אבל בשו' 12 כבד"ו.	
	14 שר 21: ושמעת — גם בכ"י כן!	
	15 וכ"ה בחגיגה פ"א ע"ד וביבמות פ"ב יב ע"ד.	
	16 אבל כ"ה ביבמות פ"ג יג ע"ד: וכ"י ר': תרומותיכם [והרימותיכם]! וע"י להלן, פ"ג מב ע"ב.	
	17 שר 38: חס — כ"ה גם בכ"י. [בכ"ר: חטא, כבמקרא.]	
	18 אבל כ"ה ביבמות שם יג ע"ד: כותי פשיטא, וע"י משיכ לעיל פ"א כ ע"ד.	

הגבול. אינו מביא	51	(19)
לקדשי מקדשי	52	
לשם שלמים (מביא וכו' או מאחר)	54—53	
(מאחר)		
(מהו לעשות תמורה וכו' כך מביא מעשר בהמה) כשם וכו' (רבי יוחנן רבי שמעון בן לקיש אמר חייבין)	58—57	(21)
חסר (ונ"ב ע"א) (22)		
חסר (ונ"ב ע"א)	64	
ח ע"ד		
ואפילו על אתר	12	
אמר ליה	14	
ואם תורם	19	
(הסומא) והשוטה	35	
תפילתו גדופין	37	
שיכור ששתה יותר		
ואפי' על אחד (והוגה ע"א : אתר)		
[אמ' ליה] אמ' ליה (ונמ' ע"א)		
אין תורם (והוגה ע"א : ואם)		
ליתא (ותלוי ע"א) (23)		
גידופין (24)		
שיכור [אפילו] שטה [פחות] רביעית פחות — תלוי על "רביעית" ונמ' ע"ע (והוגה ע"א כבד"ו) (25)		
אל המלך (והוגה : לפני)	38	
לאליהו	40	
אף [התורם] (ונמ' והוגה ע"א כבד"ו)	47	
ויתרום. [הדא אמרה שגדר מי חטאת] (וט"ס הוא מלמטה, ונמ' ע"א)	56	
ר' מאיר [דר' מאיר] מיקל (ונמ' והוגה ע"א : דמיקל)	58	
הוי רעיון [רעיון]	62—63	
(ונמ' ע"א, ו של "הוי" נו' ע"א) (26)		
שר' 47: מהו שיעשה כהן — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: בהן, וכ"ה ביבמות.		(19)
וצ"ל לפי לשון הירוש' לעיל: מהו שיביא פסח וכו' חובה אינו מביא או וכו' וע"י יבמות.		(20)
שר' 57: כשם שהוא מעשר — כ"ה גם בכ"י, וחסר "מביא", וכן כ"י ר', וע"י יבמות.		(21)
וע"י יבמות שם.		(22)
אבל אינה השלמה כ"א הגהה במקום "והשוטה" המוטעה, וליתא בכ"י ר' ורש"ס וראשונים (ע"י אהצ"ו).		(23)
[כ"י רומי: גידופים].		(24)
אהצ"ו בשם הר' זליגמן מעיד: שבכ"י לידן כתוב שכור אפילו שטה רביעית כך היא בנוסחא הישנה בהכ"י ובא כתוב שני ומחק מלת אפילו ומחק מלת רביעית וכתב במקומה פחות. ואחר כך בא כתב שלישי ומחק מלת פחות וכתב במקומה יותר! ואין הסבר בדברי זליגמן. בכ"י ר': אפילו פחות מרביעית (וכצ"ל בכ"י שלנו: מרביעית!) וכן היתה ג"י הר"ש כאן, ובמדרש שמואל פ"ב: שתוי פחות מרביעית שכור רביעית.		(25)
אבל צ"ל: דעון דעון, וכ"ה בכ"י ר', פי' דעות דעות, ורגיל בירוש' (ע"י אהצ"ו).		(26)

5—1	„אין תורמין וכו' ששה דברים“	ליתא, וכפול בדיו בטיס מלעיל מ ע"ד שר 60—64 ²⁷ (הראשונה ²⁸) זתין על זתין הא — על הגרד עי"א (ואולי היה כתוב „ואמ“ ?) הל' יט (ונמ' עי"ע ועי"א)
10	אבל אם היתה הראשונה	
24	זיתין על זיתין	
27	הא לא נמלך	
	הלכה י'	

פרק שני

43	מ"א באמת (אמר)	ליתא (י) (ותלוי עי"א)
46	(תורמין) מן הסודר	ליתא (ותלוי עי"א)
50	מ"ב (שהוא) שוגג	ליתא (י) (ותלוי עי"א)
61	מ"ז ולא זיתי כבש על זיתי שמן ויין שאינו מבושל וכו' (ולא מן המבושל על שאינו מבושל)	על זיתי שמן [ועל זיתי כבש] (י) ויין [מבושל על שאינו מבושל ו] שאינו מבושל על המבושל זה הכלל וכו'. (ונמ' המוקף עי"א ונגרדה ו של „ושאינו“, ונ"ב עי"א: ולא מן וכו', כבדיו ³)

8	(וכמלאה מן היקב)	ליתא (ונ"ב עי"א)
	מ ה גורן	מן גורן (והוגה עי"א: מה ⁴)
13	מניין	מניין [שתרומת מעשר] (ונמ' עי"א ⁵)
15	מן מקוד'	מן ה מקודש (מן ה — בסוף שורה, ו„מקודש“ — בראש שורה ⁶)

27) וליתא גם בכ"י ר' והר"ש. וליגמן מעיר: „כי נראה בולט ממקום הזה בכ"י לידן כי הכ"י הזה היה לפני המדפיס בומבורגי שהדפיס הירושלמי בראשונה. כי בכ"י י"ש סימן מיוחד על כל מלה שמתחלת עמה דף חדש, ובמקום הזה הסימן על המלה „אין תורמין“ התחלת ד' מ"א בדיו ואחר כך בא אחר ועשה סימן אחר „בין המלות דברים מקולים וכו'“ [וסידר המסדר בתחילה דף מ ע"ד עד כאן ואח"כ טעה ולקח „אין תורמין“ לתחילת דף מא !].
28) וכתובה זו רגילה בכ"י, במ"י הגאונים ובאגרת רש"י ובהר"ל ורוד.

- 1) וליתא גם בהר"ל, כ"י פ, ה' ב' ועוד, וליתא גם להלן בגמרא (פ ע"ב). ועי' משי"כ לעיל.
- 2) וליתא גם פ' ועוד.
- 3) ועי' ירוש' מא ע"ד ור"א פ"ש.
- 4) ר"ש: וגר, ולמטה בירושלמי: כדן וגו'.
- 5) וצ"ל כבקוני' אחרון (ב' 331): מניין [לתרומת מעשר] !
- 6) וזה רגיל בכ"י, וכיה בר"ש כאן, בתוס' רי"ד ב"ק קטז ע"ב, רדב"ז ומהר"י קורקוס (עי' אהצ"ו) ובקונס' אחרון שם.

16	שהיא ניטלת	שהיא — נמ' עי"א (כתב ג') ⁷
18—16	מן (המוקף והיא וכו' אלא מן)	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג') ⁸
	הגמור	
19	מן הטהור על הטהור	על הטמא (והוגה עי"א : הטהור)
	ומן הטמא על הטמא	על הטהור (והוגה עי"א : הטמא)
24	ליחידאה	ליחידיה (והוגה עי"א : ליחידאה)
27	במחובר כמי	במחובר במי (וב' תוקנה לכ' עי"א ?) ⁹
34	תפושא אחת תורם	אחת [אינו] תורם (ונמ' עי"א)
39	ויביא כהדא	ויביא כהדא ¹⁰
	(¹¹)	
48	והיינו נושוך	והיינו נושוך ¹²
52	מביא משפך	משפך (והוגה עי"א : משפך)
53	אפילו כביצה	אפילו פחות מכביצה (והוגה עי"א כבד"ן)
	חא ע"ג	
23	מדיחה כוס	— — — (כו — מוגה עי"א על המחוק, והיה כתוב בטעות "בי", ם נשארה בלי תיקון)
26	המבושל בשבת	המבושל בשבת ¹³
27	לא יאכל (עולמית)	ליתא ¹⁴ (ותלוי עי"א)
41	להיות מבשלין	להיות [שוכחין] מבשלין (ונמ' גם עי"א)
42	(ויפה לו אסור מצטמק) ורע לו	חסר (ונ"ב עי"א)
49	כדי שיעשו	כדי שיעשו
57	אין תימר מונין (יש) כאן מונין	[אין] כאן מונין (ונמ' ותלוי עי"א : יש) ¹⁵
61	שהן מחוורין	וו — מתוקנות (והיה כתוב : מחוברין) ¹⁶
	חא ע"ד	
8	שבכל כלה	שבכלכלה

- (7) „שניטלת“ בר"ש כאן (שניטלה) וטבול יום פ"ד מ"ז (ועי' אהצ"ו) ובקוני' אחרון.
- (8) שו" 16: מניין שהאמת — צ"ל : שתרומת, בגליון — מטושטש.
- (9) והנכון ככ"י: במי, וכ"ה בר"ש.
- (10) כ"י ר': יהי בה כהדין.
- (11) שו" 43: מיכן הרבה, — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: מינין, כ"י ר': מינים.
- (12) וצ"ל: וההנו (=וההן הוא) נושך, וכלשונו בכלאים פ"ט לב סע"ד: וההן נו נושך (ג"פ), עי' אהצ"ו, אבל „נו“ נכון.
- (13) וכן כ"י רומי.
- (14) אבל ליתא גם בשבת פ"ג ה רע"ג ובתוס' שם פ"ג/ב ה, והגיהו ע"פ הבבלי ב"ק עא א, חולין טו ב (ועי' שם ד"ס) ועוד.
- (15) אבל צ"ל: אין תימר מונין אין כאן מונין, וכ"ה בשבת שם: אין תימר מינין אין כאן מינין. נסע פחות משלשים יום לפני שמינית ונכנסה שמינית אין וכו' חשד אין תימר מינין יש כאן מינין ותניא כמאן דאמר מפני החשד ברם כמאן דאמר מפני המינין וכו'. וכאן בתרומות החליפו „הגירסא“, ועי' פ"מ.
- (16) = מחוורין, עי' חלה נו ע"ג ושם נח ע"ג, ועי' לעיל.

10.9	ונסב סלין	ס של סלין — על גרד עי"א
		(ובשו' 10 נראה שהיה כתוב: צלין)
	תרין אמריין	תרין מריין (א תלויה עי"א, וא"צ)
22	ייסב חיי לו לקבל מבשל	לו קבל (ל תלויה עי"א: לקבל) ¹⁷
28—25	וכאן בבעלים (ר' אלעזר ור' יוחנן וכו' וכאן בבעלים)	חסר (ונ"ב עי"א)
32	ולא תשאז עליו חטא	חט (וכ"ה גם בד"ו לעיל פ"א מ ע"ג)

פרק שלישי

48 מ"א	(ואם ספק תרומה) ויחזור	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹
51 מ"ב	למקום אחד (אינה מדמעת נפלה [!] שתיהן למקום אחד)	ליתא (ונ"ב עי"א) ²
	(³)	
60 מ"ה	עד שאומר בצפונה או בדרומו	עד שאו' [זוה] בצפונה [זוה] בדרומו (והוגה עי"ע כבד"ו)
	חב ע"א	
	(⁴)	
7 מ"ט	הנכרי והכותי	הנוכרי (כתיב רגיל בכ"י)
26	מה בינה (לטמא)	ליתא (ותלוי עי"א)
33	הלכה כרבי רבי זעירא.	הלכה כר' זעירא. (ונוסף "רבי" ביה"ש עי"א, והנקודה גמחקה)
39	נותן שתיהן לכהן	נותן שתיהן [שתיהן] (ונמ' עי"א)
52	וקבע (בצפון)	ליתא (ותלוי עי"א)
53	אין תרומתן תרומה	אין [תורמין] תרומתן (ונמ' גם עי"א)
57	תניי מאימתי תורמין	תני מימתי תורמין (א — תלויה עי"א) ⁵
63	אית תנאי תני	אית תניי תני
64	למאן דמר (משיטענו למאן דמר)	חסר (ונ"ב עי"א)
	(הדרוכות) מכיון	ליתא (ותלוי עי"א)

(17) אבל מלה אחת היא: "לוקבל", וכ"ה בסורית "לוקבל" (=לקובל, לקביל), וכ"ה בכ"י ר' לעיל סע"ב: תריין כלוקבל תריין (במקום "כלקביל") (אבל כאן גם בכ"י: לו קבל) רא"פ הגיה: לון לקביל.

- (1) מ': אם ספק תרומה יחזור וכו'.
- (2) אבל החסרון מקומו אחרי "למקום": [אחר < אינה מדמעתן נפלו שתיהן למקום אחד.
- (3) שם: בקסנה שבשתייהן — כ"ה גם בכ"י, וכן להלן בגמרא, מב ע"א שר' 41 (גם בכ"י ו), וצ"ל: כקסנה.

שר' 59 מ"ה: מטמין — כ"ה גם בכ"י, וכן בכ"י מ'.

- (4) שר' 60 מ"ח: שאני נהנה — כ"ה גם בכ"י (אבל לפני זה: שאני נכנס ו).
- (5) מימתי בכ"י — גם בשו' 58 ר"ז, ולא הגיה וובד"ו: מאימתי, ועי' ערוך ע' מתי.

חב ע"ב	
6	ונותקות את היין ואינן נותקין
נ"ב ע"ע: נ"ל ונותנות (ונמ' ע"א) ואינן נותנין (ותוקן ע"א)	
(6)	
35	אמר ליה רבי מנא
43	זה הגומר בלב.
רבי [אבא] מנא (ונמ' ע"א) בלב. [מה דאמ' שמואל לקרבן] (וט"ס הוא מלמטה, ונמ' ע"א)	
(7)	
49	אלא מעשר ראשון
54	אמרה קומי רבי אבהו בשם רבי יוחנן
59	ור' שמעון מחייב
אלא מעשר שיני (והוגה ע"א כבד"ו) אמרה ר' אבהו [קומי] בשם ר' יוחנן (ונמ' "קומי" גם ע"א. ותלוי "קומי" לפני ר') (8) ור' שמעון [פוסר] מחייב (ונמ' גם ע"א) (9)	

פרק רביעי

חב ע"ג	
(1)	
6 מ"ג	שיעור (תרומה)
11 מ"ד	אחד מחמשים
13 מ"ה	אומר (אחד) מעשרה
24 מ"ח	אין מעלות זו את זו וכשאינו ידוע
ליתא (ותלוי ע"א) אחד מששים (והוגה ע"א כבד"ו) או' עשרה (ותלוי ע"א) אין מעלות זו את זו [כשהמלבנין והמלבנין מעלין את העיגולין ור' אליעזר אוסר]	

(6) שר' 9: באומר בתוכו — כ"י: כתוב, והוגה ע"א כבד"ו.
 שר' 25—26: מן מה שעובר בלא תעשה אתה יודע מה שעשה — כ"ז כתוב בידי הסופר על הגרד.
 הר"ש מביא: מה שעשה עשוי ולוקה, ואצלנו היא מימרא מיוחדת בשם אותו האמורא רבי חמא בר עוקבא בשם רבי יוסי רבי חנינא אמר לוקה (עי' אהצ"ו), ובכ"י ר': ר' חמא בר עוקבא בשם יוסה בר חנינ' מן מה שעבר בלא תעשה אתה יודיע מה שעשה עשוי [ר' יעקב בר אהא ר' שמעון בר בא בשם ר' יוסה בר חנינא] לוקה <אמר> ר' זעירא וכו'.
 (7) שר' 47: בסבל וכתרומה — בכ"י: כטבל וכתרומה, והיה כתוב בשניהם ב', ונתקן לכ' ע"ע 1 שר' 48, 50: כטבל וכמעשר — גם בכ"י, וט"ס, וצ"ל: כטבל ובמעשר (תוס' פ"ד יג).
 (8) בשו"ת רביא סי' א דף ז ע"ב: אמרית קומי רבי אבהו מה פליגין וכו' ואמר לי ר' אבהו וכו', וכן עיקר.
 (9) אבל רביא שם וריבמ"צ כאן: פסור דברי ר' שמעון ורבי יוסי מחייב (אהצ"ו). ומדברי הירוש': וכי קדשים אינן תורה ורבי שמעון פוסר ותנינן וכו', יוצא דט"ס הוא בדפוס הירוש', וכן העיר בגליון הש"ס כאן (ר' שלמה כהן בהקדמתו לאהצ"ו). וצ"ל לפי סדר הכ"י: בחוץ חייב דברי ר' יוסי ור"ש פוסר. [גם בכ"י הנוסח: בחוץ פסור ד"ר יוסה ור' שמעון מחייב].

- (1) שר' 1 מ"א: ומוציא ממנו — כ"ה גם בכ"י.
- שר' 4 מ"ב: ומפריש עוד — כ"ה גם בכ"י, וכן פ'.
- (2) [המגיה חשב תחלה, שכה"י חסר "וכשאינו ידוע... והשלימו בגליון, וחזר ומחקן].

וכשאינו
(וט"ס הוא מלמעלה, ונמ' עי"א) ²

		³
31 מי"א וקפאה	וקפיה (והוגהה י' לא' עי"א) ⁴	
32 אם יש בקפוי (מאה סאה)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁵	
		⁶
52 עלה בידו (פיחת כל הטבל עלה בידו)	חסר (ונ"ב בראש שורה עי"א)	
64 הפריש ממנו (מקצת) תרומה	ליתא (ונ"ב בראש שורה עי"א)	
		חב ע"ד
1 הפריש ממנו (מקצת) תרומה	ליתא (ותלוי עי"א)	
12 הרי הוא כזה	כזה [מה זה אחד מחמשים] (וט"ס הוא, ונמ' גם עי"א)	
14 וששית האיפה מחומר השעורים	ששית האיפה מחומר החטים (והוגה: וששית' ... השעורים)	
15 ר' לוי בר חינא	ר' לוי בר חיתה ⁷	
	(והוגה עי"א: נא — על גרד)	
17 לא (צורכה דלא) כמה דנן אמרין	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁸	
21 במתכוין לפטור את כיריו	בשאינו מתכוין לפטור את כיריו	
	אבל אם מתכוין וכו' (והוגה עי"א כבד"ו) ⁹	
26 מה לחיוב. (מוזה) לפטור	מה לחיוב. לפטור (ותלוי "מה" עי"א) ¹⁰	
30 היידא מתני (!) ולא אגיביה	היידא (ה — על גרד) מתני ולא (ו — על גרד) ¹¹	
32 טיבלו (דבר) תורה	ליתא (ותלוי עי"א)	
38 אף על פי שלא אמר לו	אע"פ שאמ' לו (ותלוי "לא" עי"ע על "שאמ'")	

(3) שר 29, 31 מי — בכ"י: הבד, בד, וצ"ל: הכד, כד.

(4) אבל גם כ"י פ': וקפיה.

(5) אבל ליתא גם ה"ר לוי, כ"י פ', מ' ב' ורע"ב.

(6) שר 36 מ"ב: כשתי עירות — כ"ה גם בכ"י !

(7) והוא ר' לוי בר חיתה, שנזכר גם בסוטה פ"ז יז ע"ב ובשבת ספ"ז ח ע"ד (שם: חיותא, אבל ילקוט קונט' אתרוק, ג' 316: ח"י תא). כ"י: כי אתא !

(8) וכ"ה בכ"י ר', והנכון כבכ"י, ותמוהי קמתמיה: לא כמה דנן אמרין תרם ועלה בידו אחד משימים (כצ"ל, וכן הגיה פ"מ) וכ"ר כן ב"ש וכ"ר, ולמה תנינן דחקא תרם ועלה בידו אחד משימים (וכ"ה גם בתוס' פ"ה ו') ? ומתוך א"ר תנינא וכ"ר (שבאמת) לא תני בר קפרא אלא וכ"ר (ע"ר רא"ט).

(9) אבל הנכון כבכ"י, וע"ר תוס' פ"ד ו.

(10) וה"א רחבה, התלויה ממעל ללמיד הטעתה את המסדר לקרוא: מזה. א"צ להוסיף "מה", ושאלה היא אם לחיוב או לפטור, ולשון רגיל הוא בירוש'.
(11) והיה כתוב: ויידא, לא, ויידא נכון.

41	חמשין	ין — על גרד
48	שני כריי	שני כריים
51	קדשו מדומעין (כן רבי אלעזר [!])	חסר (ונ"ב ע"א)
	אומר קדשו מדומעין)	
60	ממי הוא משובח	ממי שהוא (ונגרדה ש ע"א)
61	מתני' אמ' כן	מתני' אמ' כאן (והוגה : כן)
חג ע"א		
3	רב איסי בשם רבי יוחנן	ר' איסי בשם ר' יוחנן
4	א"ר ליעזר	אמ' ר' לעזר
5	ר' יהושע	ר' ישוע (ותלויה ה ע"א. וכן בשו' 7 ב"פ)
20	ונפלה אחת לתוכן (ואבדה אחת לתוכן) ואבדה אחת וכו'	ליתא (12)
26	אוסרת בוודייה	בודייה (והוגה. זו — על גרד) (13)
30	תנאין אינון	תניין (14) אינון (והוגה כבד"ו)
33	(דברי רבי ליעזר)	חסר (ונ"ב ע"א)
34	תעלה (רבי עקיבה וכו' תעלה)	חסר (ונ"ב ע"א)
38	והשוליים מותרין דברי רבי יודה	מותרין [ר' ישוע אמ'] דברי ר' יודה (ונמ' ע"א) (15)
57	מזו מעלה מזו מעלה	מזו מעלה מזו מעלה [מזו מעלה] (ונמ' ע"א)
(16)		
59	מתוך אח' מהן	ל תוך אחת מהן
חג ע"ב		
4	ובטלה (שוגג)	ליתא (ותלוי ע"א)
12	תני בלול מעלה ושאינו בלול	כלול (!) — כלול (!)
14—15	הרי אינו (בלול ו) מעלה	(ותוקנה הקרן הימנית למעלה לב') (הרי אינו מעלה (ותלוי ע"א כבד"ו)

פרק חמישי

30 מ"ב	למאה חולין טהורין	למאה חולין [טמאין] טהורין (ונמ' ע"א)
31	היא סאה שעלתה	שעלת' (1) (והוגה ע"א : שעלת')
12	וליתא גם רמב"ן ע"ז עד א ועוד (ע' אהצ"ו). [ויש כאן דיסוגרפיה של "לתוכן ואבדה אחת".]	
13	ראב"ד ה' תרומות פי"ד ה"ח: בודאה. [בודייה — גם כ"ר.]	
14	וכ"ה למטה שו' 41 גם בד"ו.	
15	אבל הירוש' מוטעה וצ"ל: דברי ר' מאיר ר' יודה אומר (תוס' פ"ה יא ובבלי ביצה ג ע"ב).	
16	שו' 58: בזו — ובזה — כ"ה גם בכ"י !	
1	וכן הו' לו, כ"י פ' ועוד.	

39 מ"ד את הטהורה תעלה (תרומה)	את [הטמאה] הטהורה תעלה החמורה (ונמ' גם ע"א, ונ"ב ע"א בצד השורה; תרומה)
(²)	
42 מ"ה מדמעת (כתרומה ודאי)	ליתא (ותלוי ע"א)
52 מ"ט כך הותרה תרומה ואסור	אסור (³) (ונו' ו ע"א)
61 למעשרותיו	למעשרתיו
מג ע"ג	
12 הדא (היא) דתנינן	ליתא (ותלוי ע"א)
17 והדין ניקודים כה דא	ד ה כ א (וכן כ"ר)
20 או נאמר	או יאמר (והוגה ע"א : נאמר) (⁴)
30 במקומה שאינו יכול לשורפה	במקום (ם הוגהה ע"א : מ')
33 והדין ניקודין כהדא	"הדי" של "והדין" — מתקנות על הגרד (⁵)
34 אפילו חולין (ששם)	ליתא (ותלוי ע"א)
39 עד שלמדנוה מן חשבון	שלמדנוהא (⁶)
גימטריא	מ — ע"א על גרד
41 ואין יגבל ארבע	ואין יגבל [אין] ארבע (⁷)
(⁸)	
56 שהודו, הודה	שהורו, הורה (והוגה ע"א כבד"ו)
(⁹)	
מג ע"ד	
7 אמר רבי לעזר	אמ' ר' יוחנן (ומוגה ע"א : לעזר)
8 חולין שלמטן מצטרפין	חולין שלמטן [חולין] מצטרפין (ונמ' גם ע"א)
12 על דרבי ליעזר	על ד' — מוגה ע"א על גרד
25—26 מיתנינה (לכהן וכו') חד בר נש אפיל)	חסר (ונ"ב ע"א)
31—33 (רבי ביבי בעי טיגופת של תרומה וכו' מן מה דאמר רב הונא קילפי איסור וכו' רב הונא אמר)	מן מה דאמ' רב הונא (והשאר לי', ונ"ב ע"א) (¹⁰)
(2) ש' 40 מ"ד: לאחר שהורו — כ"ה גם בכ"י ! וכן כ"פ בסע"ג גם בכ"י !	
(3) וכ"ה בהר"ל וכו' פ'.	
(4) [נאמר — גם בכ"ר] וע"י אהצ"ו.	
(5) ונראה קצת שהיה כתוב: ותרמן (במקום "כהדא" צ"ל גם כאן : ד ה כ א).	
(6) ע"י מש"כ במ"ע REJ, 1921 עמ' 54.	
(7) [הסופר כתב תחלה: אין בו שיור, ותיקן וניקד: אין כן שיור].	
(8) ש' 45: מן דאמר — כ"ה גם בכ"י ! כ"י ר': מה.	
ש' 47: בעיסת מאתים — כ"ה גם בכ"י, והוגה כנראה ע"א: סאתים, וכן כ"י ר'.	
(9) ש' 63, 64: שהורו — כ"ה גם בכ"י.	
(10) [יש כאן שתי השמטות ע"י שויון הסופות: א) בסוף עמוד כה"י מן "התרומה" עד "התרומה"; ב) מן "רב הונא" עד "רב הונא".]	

34	אין אתה (מוציא) זונין וכו'	ליתא (ונ"ב ע"א — כתב ג')
(11)		
42	(ולא מתנית' וכו' אסור)	חסר (12) (ונ"ב ע"א)
49	שאין מצותו לכו, שמצותו לכו	לכאן, לכאן (והוגה ע"א)

פרק ששי

(1)		
57	מ"א אינו משלם (תרומה) אלא וכו'	ליתא (2) (ונ"ב ע"א)
60	מ"ב ואם תרומה שזכה בה כהן (אכלה)	ליתא (2) (ונ"ב ע"א)
נד ע"א		
5	מ"ה שניטלה תרומתו ולא ממעשר שני	[שלא] נפדו (והוגה ע"ע: שנפדו) (3)
	והקדש שנפדו	
12	סמ"ז: את הקודש (קודש) שאכל	ליתא (ותלוי ע"א)
22	אכילתו בשגגה כמזיד וכו'	במזיד (2) (כ שנראית מעט כמו ב) (4)
29	של תרומה (לוקה). רבי אבהו	ליתא (ונ"ב ע"א)
40	תשלומין (תרומה) הרי הן וכו'	ליתא (ותלוי ע"א) (5)
57	תרתין מילין אמרין בשם רבי	יחנן [יצא בו ידי גזילון]! (ונמ' ע"א)
	יחנן	
60	ולית אתון מיניהון	מינהון (6)
נד ע"ב		
(7)		
4	(תרומת) עם הארץ	ועם הארץ (והוגה ע"א כבד"ו)
9	כמה מעשרות שמא	שמה (והוגה ע"א: שמא) (8)

(11) „סנופת" בשורה 34 ו-35 — גם בכ"י, אבל ליתא בכ"י ר' ובתוס' פ"ו י.
(12) [ליתא גם בכ"י רומי].

(1) שר 57 מ"א: חומשא — כך גם בכ"י.
(2) אבל בכ"י פ' איתא.
(3) אבל בד"ו בזיליא וקראקא; ד"ר, ריווא, ח"נ, ה"ר לו וכו"פ פ"ט: שלא ניטלה וכו' שלא נפדו; כ"י פ' ה' ב': שניטלה — שניפדו, וע"פ מ"א מ"ה. וע"פ אהצ"ו כאן.
(4) [ואולי תוקנה ב' ל' ?]
(5) אבל ג"ר כה"י נכון, וכדאמר בסמוך: הא גידולי תשלומין; ר"ש תרומות פ"ט מ"ד ומהר"ם חלאווה פסחים ל"א: תשלומי תרומה. [וכן בכ"י].
(6) כ"י ר': מנהין = מן הן (ע"פ רא"ם).
(7) שר 2: בפדיון — כ"ה גם בכ"י.
(8) שר 4: אבל תרומת חבר — כ"ה גם בכ"י.
ע"פ משי"כ בברכות.

מה דמי לה ⁽¹⁰⁾	11—10 מה דמי לה
אמ' ישרם (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽¹¹⁾	27 (שנאמר) ישרם
בנשיכת (והוגה עי"ע : בנשירת) ⁽¹²⁾	29 בנשיכת פיאה
ר' יוחנן אמ' ליה (י) ⁽¹³⁾	31 רבי יוחנן אל

פרק שביעי

	(¹)
	מד ע"ג
דתנינן (והוגה עי"א : הוסיף ו	8 והתנינן אלו נערר
ותקן ד לה') ⁽²⁾	
ממנו. (סוף שורה) ולעונשין	21 ממנו (לא לעונשי' ולא למכות)
(והוגה עי"א כבד"ו) ⁽³⁾	
ש[אין] אומר לו (והוגה עי"א כבד"ו)	40 יצא זה שאומר לו
אילו ⁽⁴⁾	51 אלו ממה שאכל
שכן האוכל תרומה לוקה (והוגה עי"א)	59 שכן האוכל חלבו לוקה
חסר (ונ"ב עי"א) ⁽⁵⁾	60—59 לוקה (והתני מודין חכמים וכו'
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁶⁾	62 שכן האוכל תרומתו לוקה
	אמר ר' יוסי (שכן) במחוייבי
	מד ע"ד
מה חסימה (וחובר עי"א בהארכת קצה ה') ⁽⁷⁾	1 ברם הכא מהחסימה
ושוגג במזיד (!) (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽⁸⁾	9 ושוגג בנזיר
מה אמרין כא (והוגה עי"א — כתב ג')	19 מה אמרין בה אילין תני
	(9) [היורד שבסוף השורה נפלה.]
	(10) וכיה בחי' מהר"י קורקוס, כ"י ר': מדמיל.
	(11) אבל ע"י לעיל.
	(12) והנכון: בנשירת, וכיה בסמוך: בנשירה, וכיה בפאיה פ"ז כ ע"א. כ"י ר': משכחת בסאה
	(= בשכחת פאה!).
	(13) לעיל: רבי שמעון בן לקיש אמר להן.
	(1) [אין שום הגהה במשנה של הפרק.]
	(2) אבל הנכון: ותנינן, וכזה בכתובות פ"ג כו ע"ב: תמן תנינן האוכל תרומה וכו' ותנינן אלו
	הן הלוקין.
	(3) ובכתובות שם: לא עונשין ולא מכות.
	(4) אהצ"ו, וכיה בכתובות שם.
	(5) ובכתובות שם מהופך: בגונב תרומת וכו' שכן האוכל תרומה לוקה, והתני וכו' בגונב חלב
	חבירו וכו'.
	(6) בכתובות: שכן מחוייבי.
	(7) בכתובות שם ע"ג: מכיון שחסם.
	(8) ובכתובות שם גר אחר (ע"י שם).

ללאוין לא לכריתות	30	ללאוין לא כריתות (ותלויה ל עי"א)°	
מעטה אילו נערות	34	אי של "אילו" עי"א על גרד של ש	
		אותיות, והאות הראשונה נראית : א.	
		ליתא	
(הלכה) ב'	36	זינת (והוגה עי"א : זינת') ¹⁰	
זינתה מיתתה		ליתא (ותלוי עי"א)	
מה טעמא (דרבי מאיר)	37	מה פליגין וכו' מודי [מה פליגין בחומש	
מה פליגין וכו' מודי	45	אבל בקרן אפילו ר' יושוע מודי]	
		(כפול בט"ס, ונמ' עי"א) ¹¹	
שיש לו במה לתלות	60	שיש ליבמה (והוגה : לזכמה) ¹²	
לתוך של תרומה (טמאה)	64	ליתא (ותלוי עי"א)	
מה ע"א			
אי לתוך תרומה נפלה אסור	4	אסור — מתוקן עי"א על גרד של "מותר"	
(ר' יוסי אומר וכו' ואם בזה אחר זה טהורין)	9—7	חסר (ונ"ב עי"א)	
(אם זרע את השנייה עד שלא קצר את הראשונה)	13—12	חסר (ונ"ב עי"א) ¹³	

פרק שמיני

32 מ"א נודע שהוא בעל מום		ונודע (ונגרדה ו עי"א)	
33—34 מ"ב (אמרו לו נטמאת וכו' יפלוט)		חסר (ונ"ב עי"א, ושם : אלעזר ז')	
34 טמא היתה		טמא היה (והוגה עי"א : הית')	
35 או נודע (שהוא) טבל		ליתא (ותלוי עי"א)	
44 מ"ו אפילו הן ככר		אילו (והוגה עי"א : אפילו) הן ככד ז'	
50 מ"ז לא יחדש בה דבר		[כל] דבר (ונמ' עי"א)	
57—58 מ"י תן לי אחת מהן (ואטמאה וכו' ואל יתן לו אחת מהן)		חסר (ונ"ב עי"א)	

- (9) אבל בכתובות שם: לאוין לא כריתות.
 (10) אבל גם בסמוך: וזינת, ורגיל הוא.
 (11) אבל "אפילו" נכון, ובפעם הא' ליתא.
 (12) לפי כה"י היה צ"ל: לי במה. [לו במה — גם כ"י ר.].
 (13) אלא שיש בו ט"ס. רש"ס: ואם קצר את הראשונה עד שלא זרע את השנייה, רדב"ן תרומות פ"ג ה"ג: ואם זרע את השנייה אחר שקצר את הראשונה (עי' אהצ"ו).

(1) כ"י פ' ועוד: ככר, הר' לו: ככד (!), וצ"ל: בכד, וכן היתה ג"י הפירוש שבתוי"ט. [ועי' במאמרי "מלאכת שלמה" לר' שלמה עדני, סיני כרך מ"ד, תשי"ט, עמ' שנב.]

7	ממקו' פלוני	הסופר כתב תחילה "למקום", ותיקן
(2)		
32	שנפגמה	שניגפסה (ונמ', ותלוי עי"א : שנפגמה) (3)
35	הטמא הזה	המקוה (4) הזה (ונמ', ותלוי עי"א : הטמא)
48	(אם) מדמי לבעל מום	ליתא (ותלוי עי"א)
55	אף ביום הכיפורי' (כן)	ליתא (ונ"ב בסוף שורה עי"א)
63	טמאים (הן)	ליתא (ותלוי עי"א)
	(יכול) אפילו יצאו וחזרו	ליתא (ונ"ב בסוף שורה עי"א) (4)

15—14	(אמר רבי יוסי וכו' של חולין)	חסר (ונ"ב עי"א)
31	דדילמא מה (4) אילין וכו'	דדילמא (י חוברת לד' עי"א) (5)
37	הוינא משקי לכון	[לא] הוינא (ונמ' עי"א) (6)
43	אינה' רבי אבהו	אינה (והוגה עי"א : אינה') (7)
50	חד איתתא הו' רחמא מצותא	חד איתא (ונ' ת עי"א) הוות
	(סגי)	(ותלוי עי"א "סגי") (8)
61	פעם אחת לקת בדלקת	פ—ם של "פעם" מוגהות עי"א (וכנראה היה כתוב : כעס) (9)

19	מה בין פת מה בין המים	מה בין מים (ותלויה ה עי"א)
25	מי כבשין	מי נכשין (ותוקן עי"א : כבשין)
30—29	כסבבה ועמד	בסבכה (4) ועומד
33	טבאר' פקי'	טבאות פקיק
36	דלא ההיא (עובדא דההוא אסיר)	חסר (ונ"ב עי"א)
41	שתון קדמיין ולא מייתון	ולא מיתון
	אחריין ומייתון	ומיתון (10)
51	הו' יתבין בחד בית אלו	אי לו מר מרין
	מרמרין	(והוגה עי"א : אלו מרמרין) (11)

- (2) שו' 31: או ב מי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: כמי.
 (3) אבל הנכון בככ"י, עי' משי"כ בפ"י הגאונים מקאוח פ"ד מ"ג (עמ' 118 הערה 21).
 (4) ונוסח כה"י הוא הנכון.
 (5) בע"ז פ"ב מא ע"א: דילמא מן וכו', כ"י ר' כאן : דדלמה מן ריש לקיש.
 (6) אבל גם בע"ז "לא", ובתמיהה קאמר.
 (7) בע"ז שם: ואינהר.
 (8) אבל גם בע"ז ליתא.
 (9) "לקת" גם בכ"י ! אבל בע"ז: בגילויים ולקת בדלקת.
 (10) וכ"ה בסמוך גם בד"י, בשבת פ"א ג ע"ד כד' כאן, בע"ז פ"ב מא ע"ד: תיגיננו ומייתין.
 (11) וצ"ל: אלו מרמרין, כ"י ר': אילו מרמר, ילקוט המכירי תהלי קטן טז: הולו מדמין (4).
 כלומר: בבית אחד שכולו מאבני מרמר (שיש, עי' פ"מ) αλδομαρμαρος, כמו אולוכורסין, אילוכורסין (כולו זהב), אילוסיריקא (כולו משי), ועוד.

מיניה (והוגה ע"א : מיכה) ⁽¹²⁾	ארימון מיניה	55
הדין סרטא (ר תוקנה ל"י) ⁽¹³⁾	הדין סלטא	59
	חו ע"א	
	⁽¹⁴⁾	
עד כדי [שיעלו] שיעשו (ונמ' גם ע"א)	עד כדי שיעשו	7
	⁽¹⁵⁾	
ליתא (ותלוי ע"א)	חזקת בני (מעיים)	16
דם (!) ניקור (והוגה ע"א)	דג ניקור (ב"ס)	19
ליתא (ותלוי ע"א)	(חי) אסור	
תלוי ע"ע	(עבר חר) ואמ' ליה	23
לח [ויהבין קדמיין הוח טביא] (ונמ' ע"א)	אמרינ לחו הבו לח	25
שט"ס הוא מלקמן. ושם : טבין		
הבו לח תיבן (והוגה ע"א) ⁽¹⁶⁾	הבו לח תינן	
גרמיה [גביה] גויה (ונמ' ע"א)	וקלק גרמיה גויה	32
בה [כדי] להעלות (ונשמט בסוף שורה) ⁽¹⁷⁾	הא אין בה להעלות	53—52
אסור לטמות	אסור לטמאות	53
	חו ע"ב	
	⁽¹⁴⁾	
ר' שמעון דתרומות (והוגה ע"א כבד"ו)	רבי שמעון דבכורות	6
ליתא (ותלוי ע"א) ⁽¹⁸⁾	(תרומה) בעיינה היא	11
כתובה (ונגרד והוגה ע"א כבד"ו) ⁽¹⁹⁾	רבי יצחק בריה דרבי חייה כתורה	14
ליתא (ותלוי ע"א)	מהדי מתניתא בכלי אחד (טמא)	34—33
	⁽²¹⁾	
ואל יבלענה בידו	ואל יבלענה בידו	35
היתה ככר ⁽²²⁾ טמאה	היתה כבר טמאה	38
ליתא (ותלוי ע"א) ⁽²³⁾	לא מסתברא אם היתה (שפחה)	
	אחת	
	⁽²⁴⁾	
וכיה בע"י (ד"ר) : מיכא, ובתה"ב להרשב"א בית ג' שער ד' : מן הכא.		12
והנכון (?) "סרטא" (ע"י רא"ט) ? וע"י "כירטא", ע"ז ל ע"ב (תוס' תרומות פ"ז ד).		13
ש"י 4 : גיב"י — כ"ה גם בכ"י = גבי (נב"י) בתוס' פ"ז ד, וע"י פ"י הגאונים 105.		14
ש"י 10 : ניקודין — כ"ה גם בכ"י, וכן בש"י 12, 14, 17, וצ"ל בכלם : ניקודין.		15
וצ"ל : תובן "שוב".		16
וכיה בפסחים פ"א כח ע"א (ושם כהוגן : היא — היא).		17
אבל בפסחים שם (כח ע"ב) ליתא גם "בעיינה היא".		18
אבל הנכון "כתובה", וכיה בפסחים, וע"י אהצ"ו ולעיל ב"ר כ"ז (ז).		19
וצ"ל : מה די מתניתה, כ"י ר' : מה דמתניתה.		20
ש"י 34 : בכור — בכור — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל : בכור.		21
ונכון הוא, ע"י אהצ"ו.		22
ובכ"י ר' : אחת [טמאה], וכצ"ל : אם היתה אחת [טמאה].		23
ש"י 51 : סכן — כ"ה גם בכ"י [וכן בכ"י רומי : סא כן !], וצ"ל : סכן, כלומר זקן שלנו, ר' יוחנן.		24

מיעבד ליה (יתעביד לון)	52	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁵⁾
(אמר ליה ומה את כן)	59	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁶⁾
מו ע"ג		
למינוף ביה	2	נו — הוגה עי"א על גרד ⁽²⁷⁾
ביבני	6	בלני (ונגרד והוגה עי"א: ביבני) ⁽²⁸⁾
⁽²⁹⁾		

פרק תשיעי

לעניים (לכהנים)	18 מ"ב	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁾
מוכרין את שלהן (לכהנים)	21 מ"ג	ליתא (ותלוי עי"א)
⁽²⁾		
אמר ליה גזירה היא	44	גזירה [לגזירה] היא
		(ונמ' עי"א, כס"ס היא)
שהוא מפריש עליה	54	שהיא (!) מפריש עליה
בצלים (של מעשר שני)	55	ליתא (ונ"ב עי"א)
(הדש) כיצד הוא עושה	57	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³⁾
לא בדה	63	לא בדא
⁽⁴⁾		
מו ע"ד		
בדייש שהוא מותר	5	קד"ש
שאל רבי שמעון בן יוחי מבידקוניה	8	יוחי [בגין] מבידקוניה (ונמ' עי"א) ⁽⁵⁾
(אבל) הטבל שרובו	12	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁶⁾

- (25) ונ"א הוא ל"מטא להווא עמ"א.
 (26) ונ"א הוא ל"א"ל ומה כן.
 (27) וכנראה היה כתוב: למיטרף, בב"ר סס"ג: דינעוף.
 (28) וא"צ להגיה, בב"ר: בי בני. [כ"י רומי: בבני].
 (29) שו" 9: מכסי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: מבסי = מבסר, רש"ס: תבסרון. [כ"י רומי: מבזי].

- (1) כלומר ש ב מ ק ו ס "לעניים" צ"ל: לכהנים, כבנוסתאות.
 (2) שו" 25 מ"ד: והביכורים גידולי חולין — כ"ה גם בכ"י (!), וצ"ל: גידוליהן (ועי' אהצ"ו).
 (3) אבל פוסקא היא למשנה, וג"י הירוש' היתה (כנוסח התוס' פ"ח ג' ועי' שם !): כיצד הוא עושה.
 (4) שו" 61: אמר רבי אבא בר ממל מתניתא בשנתנו וכו' (עד: מתניתא תמן (= כאן !)) וכו' (ע"ד שו" 6) בא כאן בסעות מריש פ"י מו ע"א, וליתא בכ"י רש"ס, ושם: [אמר ר' בא בר ממל] מתני' כמאן דאמר אף בדייש וכו', והשאר ליתא (אהצ"ו), והוא הנכון, ומגליון בא לכאן; וכל הפירושים דחוקים. כמאן גם כ"י ר'. ונוסח שלנו היה: אית תנויי תני בדייש שהוא מותר לך. אית תנויי תני בדייש שהוא אסור לך. אית תנויי תני בדייש שהוא מותר לך. מתניתא וכו'.
 (5) אבל נמחק בסעות, וכ"ה בכ"י ר': בגון מבדקוניה.
 (6) אבל ליתא גם כ"י ר', ודברי הירוש' עצמו הן.

14]	חולין (והביכורים)	חולין [וספיחי שביעית] (ונמ' גם עי"א) (והביכורים — תלוי עי"ע)
	(⁷)	
21	(אמר רבי יוסי) זאת	ליתא (ונ"ב עי"א)
22	ואחת של חולין	[סאה] ואחת (ונמ' עי"א)
24	(אף) הכא כאן תמן וכו'	והכא כאן (!) [מזה] תמן (ונמ' והוגה עי"א כבד"ו) (⁸)
30	ובטבל מותר	ובגורן מותר (והוגה עי"א; ובטבל)
31—30	(אף גורן וכו' ובטבל מותר)	חסר (ונ"ב עי"א)
35	אין כרבי שמעון	דרבי (ותוקנה ד לכ' עי"א)
41—39	רבי אבהו בשם רבי יוחנן (שיתלי וכו' בשם רבי יוחנן) מים	חסר (ונ"ב עי"א)

פרק עשירי

57 מ"ב	שהבאישו מימיו (מותרין)	חסר, ונ"ב עי"א: [מימיו מותרין] (¹)
	(²)	
	מז ע"א	
6 מ"ח	אם יש בו (משקל) עשרה	ליתא (ותלוי עי"א)
	(³)	
17 מ"ב	אפילו חלמון שלה	הלמון (והוגה עי"א: חלמון) (⁴)
25	וכמה דאמר אמר	וכמה דא' אמ' (= דא' אמר) (⁵)
27	מתני' (בת) בבצל של חולין	ליתא (⁶)
31	(אבל אם יש ... ליתן טעם) אסור	חסר (ונ"ב עי"א) (⁷)
48	על פי מגופת חבית (מהו)	ליתא (ותלוי עי"א)
49	כהדא דתנינן (תמן)	ליתא (ותלוי עי"א)
61	נוטלין היו רשותו של בעל הבית	רשותו [שלאבנים] (!) (ונמ' גם עי"א)
	(⁸)	

(7) שו" 18: נפדה כשער — כ"ה גם בכ"י, אבל בכל הנוס': בשער.

(8) וצ"ל: כן, וכן רש"ס, אהצ"ו. אבל "והכא" נכון.

(1) וכ"ה "מימיו מימיו" ה"ל, כ"י פ', ה' וד"ר, וירוש' כאן מז ע"א ובערלה סב סע"א וע"ז מד רע"ד.

(2) שו" 62 מ"ה: אם בזרע — כ"ה גם בכ"י.

(3) שו" 6 מ"ח: זווי — כ"ה גם בכ"י.

(4) אבל כ"ה גם בגמרא, וכ"ה בערוך ע' הלמון.

(5) וכ"ה למעלה מו סע"ג (שכל הענין שם שייך לכאן) ורש"ס כאן (וגי' כאן כנר הספרים למעלה).

כ"י ר': וכמה דת מר.

(6) ליתא בכ"י (אהצ"ו) ור"ש, רש"ס וד"ק.

(7) [וכן ל' בכ"י ר.] ולמעלה בנוסחאות "אבל אם יש לה", ותו לא.

(8) שו" 62: אין השעורים שאבות — כ"ה גם בכ"י ומנוקד בידי הסופר: שְׁאָבוֹת

1	ושמואל אמ' (בשם לוי)	ליתא (ונ"ב ע"א) ⁹
8	וכמה היא חבילה עשרים	והכא היא חבילה עשרים וארבעה ¹⁰
	וחמשה	(והוגה ע"א כבד"ו)
10, 11	לכן (ד"פ)	כן — על גרד (והיה כתוב: לכאן)
11	(לכן ואלו מכנסן)	חסר (ונ"ב ע"א)
12	שלימין ובולעין	שלימין בולעין
17	והתני רבי חייה	תני ר' חייה (והוגה ע"א) ¹¹
(12)		
24	אין ציר (דג) טמא מציר	ליתא (ותלוי ע"א). מציר — גם בכ"י.
29	דבר של רבים	דבר שלכבוס (והוגה ע"א כבד"ו)
30	אגרתא לא גייס	גיים (י)
	ואת אמ' ע"י עילה	עילה [והכא על ידי עילה] (ונמ' ע"א) ¹³
31	הא לטמא	ואפילו לטמא (והוגה ע"א כבד"ו)
(14)		
35	(בבשר בבשר) שהוא מותר	ליתא (ונ"ב ע"א)
(15)		
43	של בעל בולע	של בעל [בעל] בולע (ונמ' ע"א)
44	שלקה בחולב	בחלב (והסופר תלה על ח אות י, שצורתה כראשה של ב) ¹⁶
(17)		
47	חלמון אסור	הלמון אסור
(18)		
9) וליתא גם כ"י ר', וכן ליתא בעיטור ח"ב, הכשר הבשר ד' לבוב, ו ע"ג (אבל איתא בחי מהר"ם חלאוה פסחים), והוגה בירוש' ע"פ הבבלי (פסחים עו ב), אבל בבבלי ליתא "שמואל".		
10) ובערלה סג סע"א כלפנינו.		
11) אבל "תני" גם בר"ש, ראב"ן סי רעה ותוה"ב לרשב"א בית ד' שער א'.		
12) ש' 21: זונין — כ"ה גם בכ"י (אבל בסמוך "זין").		
ש' 23: כסאתים — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: כסאתים.		
13) אבל כ"ה גם בע"ז פ"ג מב ע"א, כלומר: וגם כאן ע"י קילה.		
14) ש' 33: כבוש ברותה הוא — כ"ה גם בכ"י, אבל הנכון בכ"י ר' ור"ש: כרותה.		
15) ש' 36: את אמרת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: אתאמרת.		
16) כ"י ר': בחלב, וכן ריבמ"צ. בעיטור, הכשר הבשר ב ע"א: בחלא (ובטעות באהצ"ו), ואפשר שרצה הסופר לתקן: בלולב במקום "חלב" והציג ע"כ ראשו של ל' למעלה ונקרא: לולב (לב לב). 17) ש' 46: הלמון — כ"ה גם בכ"י (רגל הה"א נתחברה לגנו ונראית כח"ת), וכן בע"ג ש' 2. ועי' בסמוך.		
18) ש' 49: רבי כירי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: כירי, וכ"ה באו"ז ח"א סי תנח, ועי' אהצ"ו.		
ש' 54: קומי רבי חנינא — בכ"י: קומי, ונ"ב ע"צ: בשם. אבל חסרון גדול יש כאן, ובכ"י רומי: אמר קומי רבי חנינא [בשם ר' חייה רבה עד שלשים ואמ' ליה גימח (!) שמעון בר בא בשם ר' חנינה] מעשה בא לפני ר' גמליאל ברבי, ובאו"ז שם: שמעון בר בא אמר קומי ר' חנינה בששים, אמ' גוזמא. שמעון בר בא בשם וכו', והשמיט הסופר מ"חנינה" עד "חנינה", ובכ"י ר' צ"ל: גוזמא (או "גוזמה", כמו בירוש' שקלים פ"ח נא ע"ב). [לפענ"ד בכ"י: גוימה, אלא שרגל הו"ן קצרה כשל יו"ד.] שם: רבן גמליאל בר — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: ברבי, כמו באו"ז שם ותוסי' חולין סד ע"ב.		

54	אנא (1) לא מודי	אנא לא מורי (10)
(20)		
64	בלובן חלמון	בלובן הלמון
מז ע"ג		
3,1	בין חלמון, ואפי' חלמון	הלמון, הלמון
2	חלמון	הלמון (עי' לעיל הע' 17)

פרק אחד עשר

(1)		
26	מ"ה גרעיני תרומה	גלעיני (והוגה עי"א : גרעיני) (2)
27	הן אסורות	שהן אסורות (ונגרדה ש עי"א)
(3)		
54	אם בטל טעמו	אם נטל (והוגה עי"א : בטל) (4)
59	אם עבר ונותנו	ונתנו (5)
61	משום בישולי	ום — על גרד (היה כתוב "משם") (6)
(7)		
מז ע"ד		
4	יהודה בן כיני רבי אימי וכו'	ביני (ותוקן עי"א : כיני) (8)
8	ורבי יהושע פוטר	יהושע
19	כל שהוא (טמא)	ליתא (ותלוי עי"א)
	והדין רבי אליעזר דהכא	דהבהמה (והוגה עי"א : דהכא) (9)
20	וכל משקה	וכל [הבהמה] משקה (ונמ' גם עי"א)

(19) או"ז: אבא לא מורה, "אבא" גם בתוס'.

(20) שר' 55: ואנא מודה — כ"ה גם בכ"י. באו"ז ובתוס' שם: מורה, וכצ"ל.

שר' 59: כשלוקות — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: בשלוקות, וכ"ה ברמב"ן חולין צו ע"ב, ועי' או"ז שם ואו"ז ח"ד ס' רעז.

- (1) שר' 19 מ"ב: במיני (!) פטמין — כ"ה גם בכ"י!
- (2) אבל "גלעיני" גם הר"ל, כ"י פ'. "גלעיני" — גם בגמרא (להלן ע"ד), ורגיל בירוש' ובמשניות.
- (3) שר' 30 שם: או קביים סאה — כ"ה גם בכ"י!
- שר' 34 מ"ח: וניסוף — כ"ה גם בכ"י, וכן הר"ל וכ"י פ' ועוד.
- (4) אבל גם בתוס' שביעית פ"ו ה"ז: נטל.
- (5) בע"ז פ"ב מא ע"ג: ונתן.
- (6) וכ"ה בשרידי ירושלמי בע"ז, 274.
- (7) שר' 62—64: המין (ה"פ !) — כ"ה גם בכ"י, בע"ז שם: אומן, ובשרידי: א מ ו ן !
- (8) כ"י ר': מני (ולמעלה פ"ב מא ע"ד חסר שם אביו: רבי יהודה בן (!) רבי אימי וכו'), וכ"ה גם בב"מ רפ"ו יא ע"ב: יהודה בן ב"נ רבי אמי רב יהודה (ואהצ"ו שיבש בחנם).
- (9) אבל צריך להגיה: דהכה מה, "מה" נמשך ל"טעמא" (וכדבסמוך "מה טעמא דרבניך").

21	(ורובה) מדרבי ישמעאל	ליתא (ותלוי עי"א)
28	שכן משקין המיוחדין	שכן [אוכל טרוח מעיקרו טהור] (!) אוכלין (ונשתרבב מלעיל, ונמ' גם עי"א)
29	מעיקרו (טמא וכר מעיקרו)	חסר (ונ"ב עי"א)
50	א"ר (יוחנן)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾
54	ולמה אמר לא י י ע ש ו	לא שיעשו (ונגרדה ש עי"א)
56	ור"מ חד	חד [אמ'] (ונמ' עי"א) ⁽¹¹⁾
⁽¹²⁾		
61	בר אשי כנפים	בראשי ⁽¹³⁾ כנפים
	[הסחוסין]	הן חוסין (ותוקנה ן לס עי"א ?)
62	כל (זמן) שהבריו	ליתא (ותלוי עי"א)
64—63	ומנקב בירק	נק — על גרד (והיה כתוב : ומקנב) ⁽¹⁴⁾
מח ע"א		
1	מעי אבטיח	ע — על גרד עי"א ⁽¹⁵⁾
10	שאין להן מתירין	אי — על גרד עי"א
	(אפילו) כל שהוא	ליתא (ונ"ב עי"א)
12	אין תימר אינו	אין תימר [משום יתרון] (!) (ונמ' עי"א)
19	בעון מיתה	מיתה [במאה] (!) (ונמ' עי"א)
25	הקודש כמי נוי	נ — על הגרד ⁽¹⁶⁾
מח ע"ב		
2	נחלק ואתי	נדלק ⁽¹⁷⁾
29	מה טעמ' דרבי יהודה	מה טע' דר' יוסי (והוגה עי"א : יהודה)
31	דרבי יוסי	דר' מאיר (והוגה עי"א : יוסי)
33—32	מאי טעמא (דר' מאיר וכר מתעסקין ביה מאי טעמא)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁸⁾
38	של בית קודמין	שלבת קודמין (והוגה עי"א : של בית) ⁽¹⁹⁾
10) אבל הגכון בכ"י וכ"ה במלאכת שלמה, וכ"ה בתוסי' תרומות פ"ט ט: אמר ר' ב.י.		
11) [לפענ"ד צ"ל: חדא, שנשתבש: חד א, ומה נשתבש הסופר וכתב: חד אמ']		
12) שר' 57: בשם ר' לעזר אם — כ"ה גם בכ"י, כ"י ר': אמ', וכ"ה בר"ש.		
שר' 60: והא תנינן ובין — כ"ה גם בכ"י, ותוקן עי"א: וכן (בי תוקן לכ'), וכ"ה בכ"י: כן.		
13) וכ"ה בר"ש תרומות פ"ה מ"ט ועוד (ע"י אהצ"ו).		
14) וכצ"ל, וכן ר"ש וריב"מ צ. [ובכ"י בו"ו ונגרדה עי"א.]		
15) ונ"ב עי"א (כתב ג'): בפ"ג דעדות מעי. ובפנים היה כתוב: מכי, ונמ' ע"י המגיה בפנים.		
16) ושתי התיבות היו מקודם אחת: כ"י ר': כ מ י נ י נ ו , וכצ"ל.		
17) (המעיר קרא: גרלק ?) וכ"ה "גדלק" בכ"י ר' ורש"ס (אהצ"ו). ויש כאן חסרון גדול, ע"י		
כ"י ר'. [לפענ"ד כתב הסופר: נחלק, ונגרדה רגל שמאלית של ח (להגיה: גדלק), וגראה כגדלק].		
18) [מעניין, שגם בכ"י רומי ליתא כ"ז.]		
19) אבל גם ר"ש עדין בכלים פכ"ה מ"ד "בת", וכלשון המשנה שם, כנ"ר ה"ר לו ור"מ דרנבורג ופ"ר		
הגאונים (עמ' 67), וע"י משי"כ שם עמ' 25 הערה 15.		

מ ס כ ת מ ע ש ר ו ת

מח ע"ג

תאנ — מתוקן עי"א על גרד	14 מ"ב התאנים
ליתא (ותלוי עי"א)	17 ר' יהודה (אומר)
משיניקידו	18 מ"ג השחורים משינקידו
	(¹)
צ — על גרד עי"א	19 כדי שתצמח
ליתא (ותלוי עי"א) ²	50 עשר תעשר (כלל) את כל וכו'
ליתא (ותלוי עי"א)	54 ולא (כל) זרע
	(³)
חסר (ונ"ב עי"א) ⁴	59—58 תרומה (הרי זו תרומה וכו' והפריש ממנה תרומה)
ליתא (ונ"ב עי"א)	60 אף בהקדש (כן)

מח ע"ד

כהקדש הזה (!) (והוגה עי"א כבד"ו)	3 בהקדש חייב
ליתא (ונ"ב עי"א)	13 שהארץ (פולטתן)
חייבות (!) (והוגה עי"א כבד"ו)	18 אין חשובות לאוכל
והוא שליפט [א] ירק (ונמ' עי"ע) [22] והוא שליפט ירק
למטלקה (!) (והוגה עי"א : למעשר)	36 חיבור למעשר
כל אותו המין	38 כל אותן המין
לזו (והוגה עי"א : לו)	חזרו ופשטו לו
ליתא (ותלוי עי"א) ⁵	53 האגוזים (והשקדים)

מח ע"א

חסר (ונ"ב עי"א) [6] יצא פחות וכו' ומצמיח)
-------------------	--------------------------

- (1) שר' 19 מ"ג: משיקידחו — כ"ה גם כ"י !
 (2) ורש"ס (אהצ"ו) וכ"י ר' וקונטרס אחרון (ג' 332): עשר תעשר את כל כלל תבואת זרעך וכו', והמגיה הכניס "כלל" שלא במקומו.
 (3) שר' 55: גרורה — כ"ה גם בכ"י, קו' אחרון שם: גידורה, ובת"כ בחוקתי פ"ב ט: גרידה, ר"ש כאן בשם ת"כ: גידורה.
 (4) אבל צריך להוסיף יותר: הרי זו תרומה > הבקיר שבלים וחזר וזכה בהם ועבר והפריש מהן תרומה אינה תרומה <. מה בין קמה לשיבלין וכו', וכנ"ר רש"ס (אהצ"ו).
 (5) ואיתא בתוס' פ"א א, אבל במשנה ליתא.

7	להכשיר אין מכשירין	[הא] להכשיר (ונמ' עי"א) ⁶
13	(חייב משבאו לעונת המעשרות)	חסר (ונ"ב עי"א)
	(⁷)	
53	והאלפים והעיריים	והעיריים
56	תמן (אי) אפשר לו (שלא) יכבוש	ליתא (ותלוי עי"א) ⁸
64	בצלוחית נטבל	טב — על גרד עי"א
	חט ע"ב	
3,1	לא נטבל	טב — על גרד עי"א
9	היא דבר (שיש לו מוקצה היא	חסר, בפנים: דבר שאין, ונ"ב עי"ע:
	דבר) שאין לו מוקצה	שיש (ועי"א נר: לו מוקצה היא דבר)
31	לא הוכשרו	דלא הוכשרו (ונגרדה ד עי"א)
37	באילין פצולי אילין הוה	באילין פצולי באילין כ הוה ⁹
43	דברי שונ' אחרון צריך לעליון	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹⁰
	ולא העליון (צריך) לתחתון	תלוי עי"ע ¹¹
44	(סתמא) דרבי יוסי	ר' מאיר (ונר' ד עי"א) ¹²
45	דר' מאיר ורבי יוסי	

פרק שני

	חט ע"ג	
4	מ"ו סופת ואוכל	סופה (והוגה עי"א: סופת) ¹
9	מ"ו ולאח' הקציעה	ולא (ותלוי עי"א: חר) הקציעה
	(²)	
14	מ"ח וזה לקצות (חייב)	ליתא (ותלוי עי"א)
25	כמאן דאמר	מאן דאמ' (ותלויה כ עי"א)
29	ואינו נאמן	אינו נאמן (ונר' ו עי"א)
	6 ועי' גי' הראשונים באהצ"ו.	
	7 שר 49: מן די ישפר אוסי דבריה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: דו — דכריה, ועי' אהצ"ו.	
	8 ומימרא דר' יודן ישנה לקמן רפ"ד נא רע"ב, ושם מקומה, ושם: תמן איפשר לו שלא [למרח ברם	
	הכא איפשר לן שלא לכבוש (כנר כ"י ר, ועי' רש"ס). ו"איפשר" הא' = אי אפשר. ורש"ס (אהצ"ו)	
	הגיה מדעתו.	
	9 כ"י רומי: פצוליה, כבסמוך.	
	10 ריבמ"צ: [תחתון] צריך לעליון ועליון צריך לתחתון, וכן גי' הר"ש, רש"ס: [תחתון אין] צריך	
	לעליון [אבל] העליון צריך וכו'.	
	11 אבל צ"ל כנר"ש ורש"ס: סתמא ורבי יוסי.	
	1 אכל סופה גם הו' לו וכ"י פ' [וכ"י קופמן, ועי' מ"ש] וערוך.	
	2 שר 12 מ"ח: בלבסום — כ"ה גם בכ"י, וכן הו' לו וכ"י פ', ועי' בגמרא.	

2 אין תימר וכו' כל שכן למידת הדין נ"ב ע"ע (ושם: אין תימר [למידת], (ונמ' ע"א)

(3)

19 אלא ברוצה לא (ונו' א ע"א) ברוצה

(4)

27 רוכלין המחזירין (בעירות) ליתא (ונ"ב ע"א) (3)

29 דנפקין וסחרין סחר — על גרד (6)

(7)

38] ונמלך להניחן ונמלך [להח] (ונמ' גם ע"א) להניחן

39 אין תימר למפריע ריע — ע"א על גרד של ד' (?) אותיות

42 ומתקנן ודאי ומתקנן [דמאי] וודאי (ונמ' ע"א) (8)

43 בפניקסיה פ — מתוקן ע"א

54—53 (שהוא אוכל וכו' ר' לעזר כשם) חסר (ונ"ב ע"א)

61 לא בלוקט ונותן לו לא בלוקט [ואוכל] (!) ונותן לו (ונמ' ע"א)

61 אני מוכר לך אני נותן לך (והוגה ע"א: מוכר)

נ ע"א

6 ותני כן בידו בידו — תלוי ע"ע (9)

7 ובגופו כדיש כ — ע"א על גרד (10)

13 יצא הבדיל ב — ע"א על גרד (11)

19 שאין לו רשות לאכול שאין לו רשות להניף (והוגה ע"א כבד"ן)

21 אלא (עד) מפני גזל ליתא (12)

29 (אבל) חוסמו את ליתא (ותלוי ע"א) (13)

30 על ידי בנו ובתו על ידי עבדו (!) ובתו (והוגה ע"א: בנו)

(14)

56 מוליך בתחילה כתחילה

(3) שו' 7: מפליגין — כ"ה גם בכ"י (כד"ק: מפלגון, ותיקן המעיר והוסיף י', אבל לא הגיה את הו' השניה), כ"י ר': מה פליגין.

(4) שו' 26: הו' דו — כ"ה גם בכ"י, ר"ש: דהוא.

(5) ובמשנה איתא.

(6) של וטרסין (?), והעיר המעיר: „נגרד ומתוקן וטרסין [?] ע"א", ואולי היה כתוב „וטכסין“ (ע"י פאה !): ר"ש: וסחרין.

(7) שו' 30: לפלח — כ"ה גם בכ"י. [וכ"ה גם בכ"י ר.].

(8) וט"ס הוא מדברי חילפיי, כי שם בכ"י רש"ס כהוגן: ומתקנן דמאי, וכבתוס', וכמו שהגיה בפ"מ. שם: (דברי) ר' יוסי — ליתא בכ"י ר', וכן עיקר, ונמשך ללמסה.

(9) ובכ"מ פ"ז יא ב: בידו.

(10) בכ"מ שם: [יצא עושה בידו אבל וכו' בגופו. רבי יוסי בי רבי יודן אומ'] דייש וכו'; כ"י ר' משובט כאן.

(11) בכ"מ שם: הבודל. [ול"ה, שהיה כתוב: המדיל, ותוקן: הבודיל].

(12) וליתא גם כ"י ר'.

(13) וא"צ, [ול"ה גם בכ"י רומי].

57	אוכלין בהליכתן מאזמן לאזמן	[הולכין בן] (ונמ' עי"א) בקילכות (ותוקן : בהליכתן מ)אימן לאימן (והוגה : אומן לאומן) ⁽¹⁵⁾
59	אית תניי תני קוצין	תני [אוכלין] (ונמ' גם עי"א)
60	(שלא) תאמר	ליתא (ותלוי עי"א)

פרק שלישי

19	מ"ה ואיוזו היא (חצר)	ליתא (ותלוי עי"א)
32	מ"ט גפן שהיא נטועה	טעונה (והוגה עי"א : נטועה)
53	החרובין	החרובין
3	והעבירן לחצירו	לקצירו (והוגה עי"א ק לח')
10	חמתון חד (סבא)	ליתא (ותלוי עי"א)
15]	מקח בחצר בשבת	אתו (והוגה עי"א : אתו')
18	בזו שבטיבריא	מקח בחצר [במשך] בשבת (ונמ' גם עי"א)
20	ומה דאמר רבי שמעון	בזו בטיבריא (ותלויה ש עי"ע)
35	מן המובקר (ב"פ)	ומה — עי"א על גרד של אותיות
41]	מותר לוכל (ממנה עראי)	(ין ניכרת עדיין, ואולי היה כתוב : וההן)
50	ואין צריך להפריש	ובק — עי"א על גרד ⁽¹⁾
52	שאי אפשר לגורן	ליתא (ונ"ב עי"א)
53	מן הבית או מן השדה	ואין מפרישין (ונ"ב עי"ע : צריך להפריש)
56	והניח (מגורה מלאה)	שאיפשר (והוגה עי"א : שאי אפשר) ⁽²⁾
	לעקיבה (בן יוסף)	או — תלוי עי"ע ⁽³⁾
		ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁴⁾
		ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁵⁾

(14) שו" 36: בבלוסין — כ"ה גם בכ"י (ב"פ), ועי' במשנה.

(15) "אימן" גם במשנה ירוש' בכ"מ שם, ר': מאומן לאומן.

- 1) והיה כתוב: המחובר, כ"י ר': המחבר (רש"ס אצל אהצ"ו: המחובר!), והעיקר: המוכבר, ושאלת רבי חניי קאי על מיד, עי' רא"פ, ולא כפ"מ.
- 2) אבל "איפשר" הוא אצל הסופרים הקדמונים = אי אפשר. וכן בסמוך שו" 54: ואיפשר שלא נטרפה דעתו, (בכ"י ר' בטעות(?): ואי אפשר!), אבל בר"ש מע"ש פ"ט מ"ה כבד', וכן בכמה ראשונים (עי' אהצ"ו).
- 3) וא"צ, אבל בר"כ מע"ש שם כבד'.
- 4) אבל ליתא גם בתוס' טהרות פ"ט ו, יהגהה היא ע"פ הבבלי (פסחים ט א).
- 5) אבל ליתא גם במשנת ירוש' במע"ש פ"ה מ"ט, וכ"ה שם כ"י פ', ה', ב', אבל בר"ש מע"ש שם כבדפוסים כאן.

אלא לדרך. הא בינו
 לבין חברו

אלא [לבית] (ונמ' עי"א) לדרך הא
 בינו לבינו (והוגה עי"א : לבין חברו)

נ ע"ד

1 ואינה (ניכרת)
 2 והיא דרוסה
 3 שהרגל דורסתה
 ונראית כדרוסה

ליתא (ותלוי עי"א)
 היא דרוסה (ונ' ו עי"א) ⁶
 שאין הרגל (!) (והוגה עי"א : שהרגל)
 כ — תלויה עי"ע ⁷

⁽⁸⁾

13 בשני (שותפין)
 29 (מעורכי) מלחמה
 34 לא יודון לרבי
 35 ואינו (טובל)
 43 (מזג ליה והוא שתי)
 48 ולא קוצין כסיחין כסחתי

ליתא (ונ"ב עי"א)
 למלחמה (והוגה עי"א כבד"ו) ⁹
 לא יודון [לא יודון] לר' (ונמ' עי"א)
 ליתא (ונ"ב עי"א) ¹⁰
 חסר (ונ"ב עי"א) ¹¹
 ולא קוצין קציצין (ונ"ב עי"ע : נ"א כסיחין,
 וקציצין שבפנים נמ' עי"א) ¹²

⁽¹³⁾

61 לא שרבי ליעזר אומר (משום
 שהתחיל בו בהיתר אלא שר'
 אליעזר אומר)

חסר (ונ"ב עי"א, ושם : אלעזר) ¹⁴

⁽¹⁵⁾

נא ע"א

2 והוא שנטעה לנוויה
 5 ה ד א דתימר
 7 הוון יתבין

לגומא (!) (והוגה עי"א : לנוויה)
 הן (והוגה עי"א : הד') ¹⁶
 הוון יתבין

6 אבל "היא" גם בר"ש.

7 וכ"ה בר"ש, אבל א"צ להגיה.

8 שו' 7: ובטל גרמיה — גי' הראשונים (עי' אהצ"ר): ובשל, אבל גי' נפלאה בכ"י ר': ובטל כרמין,
 כלומר ובטיל (ובצל) קָמִין אכל, שהיה גופן נוטה לרה"ר.

9 וכ"ה כהוגן בספרי תצא פיס' רכס ובסוכה ג א.

10 ובסוכה נב א: פטורה וכו' ואינה טובלת.

11 וחסר גם בפסיקתא דר"כ, צא ע"ב.

12 ובפסיקתא שם: כוסים (כ"י א"פ וכרמולי: קוצים) כסוחים, אבל גם בסמוך בירוש': שיקוץ את
 קוצין (ובבבלי ב"מ פג ב: קוצים אני מכלה — ויכלה קוצין). ונראה שנוסח כ"י שלנו היה לפני
 הפייטן על כ"ד משמרות כהונה (כ"י א"פ 63 Mss. hebr. d. 63) דף 85 b (טוטוגרפיה של דף זה היתה
 לפני שלושה מאת פרופ' קאהל): יושבים חושבים יועצים... צים קוצים להרגה. וצ"ל: [קצו]צים קוצים
 (=קוצים). וכן הקליר ב"מ קוצין" (פרשת זכור): "קצו צי לקצץ".

13 שו' 60: באכילה אחת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: כאכילה.

14 וכ"ה בתרומות פ"ח מה ע"ג, ועי' בתוס' תרומות פ"ז י (בבלי ביצה לה ע"א).

15 שו' 63: כגינה — כ"ה גם בכ"י, ובד' קרקא סעו והדפיסו: כגינת, ובד"ק: כגינה.

16 אבל העיקר בכ"י, שהרי אחריו: הן דתימר וכו'.

שארית חמות	10	שארית חימות (וכ"ה גם בדפוי' בשר
		11 ו-12)
צור (צור) דוקניתך	15	ליתא (ונ"ב עי"א) (17)
	(18)	
אשר לו חומה	23	אשר לחומה (והוגה עי"א : לו חומה)
שמאי (ג"פ)	27, 25	שמי
הנוף מבפנים	26	הנוף [כלפנים] (ונמ' גם עי"א)

פרק רביעי

38 מ"ב ובית הלל מחייבין	מתירין (!) (והוגה עי"א : מחייבין)
45 מ"ה על יד (על יד)	ליתא (ונ"ב עי"א)
נא ע"ב	
(1)	
6 (האור פוטר וכו' טובל)	חסר (ונ"ב עי"א)
(2)	
31 בשם רבי יוחנן לא אמר וכו'	יוחנן [אי] לא (ונמ' עי"ע) (3)
32 שהוא (מקפיד) עליה (כ)כלכלת	ליתא (ותלוי עי"א)
שבת	
38—37 (אדם מחזיר וכו' ורבנין אמרין)	חסר (ונ"ב עי"א)
55 לירק (מעשר) מיזרעה	לירק [משום מחשב]
	(ונמ' עי"א ותלוי "מעשר")
64 נהגין בביתנין	כבית ניין (וחוברו עי"א לתבה אחת) (4)

(17) וליתא גם רש"ס, כ"י ר': לצור צור.

(18) שר 18: ומגדלות. יכול — כ"ה גם בכ"י ! בתיכ בהר פרשה ד ה: והמגדלות ת"ל אשר ב עיר, וכן הגיהו והדפיסו בדיק.

(1) שר 1: תמן איפשר לו וכו', ע"י משיכ למעלה דף מט א שר 56: כ"י רש"ס כאן (אהצ"ו): תמן אי אפשר לו שלא למרח הכא אפשר לו וכו'.

(2) שר 8: משה בעי הוה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: משה, וגם חסר: משה [יאות הכא משה], כנר רש"ס (אהו"צ).

שר 30: ותאינים — כ"ה בכ"י ! ראב"ד עדיות ס"ד מ"י: דתנין.

(3) אבל נמתק בטעות, שהרי אחריו: אי א"ר יהודה וכו', כלומר: או שלא אמר ר"י אלא וכו' או שא"ר יהודה וכו' (ע"י רא"ט).

פרק חמישי

תבן — עי"א על גרד (כנראה של "הגן" !)	30 סמ"ד שבתוך התבן
	(¹)
כ — תלויה עי"ע, וא"צ	63 לאו כחבר
	נא ע"ד
חסר (ונ"ב עי"א)	4 (כה לא וכו' לגידולי')
חסר (ונ"ב עי"א) (²)	11—10 אמר רבי מנא (קיימתיה וכו' אמר רבי מנא) לא שנו
ליתא (ותלוי עי"א) (³)	25 (מ"ד) חייב פטור
צא ותרומם (והוגה עי"א: ותבע)	28 צא ותבע את שלך
	(⁴)
כווסה (והוגה עי"א: כונסה) אותה (⁵)	38 כונסה אותה
ליתא (ונ"ב עי"א)	41 (כן) רבי יונתן בן יוסי
הביאה פחות [משביעית] (ונמ' גם עי"א)	47 הביאה פחות משליש
	(⁶)
חסר (ונ"ב עי"א)	57—55 (זרע בבית וכו' התוספת חייב)
מקש (ונ' י עי"א)	59 יאות את מקשי
	(⁷)
בשם [ר' לעזר] (ונמ' עי"א) ר' יוסי (!)	64 בשם רבי יוסי
	נב ע"א
	(⁸)
להטבילו (והוגה עי"א: להחזירו) בדבר	23 להחזירו בדבר
ביסנא (⁹)	29 אמ' ר' ביסנא
ליתא (ותלוי עי"א)	46 (דילמא) דלא איתאמרת
מאן (ונמ', ותלוי עי"א: אשכחת)	50 אשכחת מרגניתא
מרגניתא (¹⁰)	

(1) שו' 33 מ"ח: בעל בבי — כ"ה גם בכ"י !

שם: דכפא — כ"ה גם בכ"י !

שו' 61: כדברים הללו — בד"ק: כדברים.

(2) ובחלה פ"ג נט ע"ג: בשמן של זיתי מסיק שנתערב בשמן של וכו', ובשו' 11 צ"ל כנו' כ"י ר':

אמר רבי אמי, שהרי רבי חיה (בר בא) בשם רבי יוחנן פליג עליו.

(3) ועי' רא"פ שהגיה, ועי' פ"מ.

(4) שו' 29: ואינו אנו — כ"ה גם בכ"י, ר"ש: ואין.

(5) וצ"ל: כונסה אתה, וכ"ה בת"כ בהר פרשה א ט.

(6) שו' 52: כסדרן — גם בכ"י !

(7) שו' 61: בשיט' — בכ"י: בשיטת (בד"ק בטעות: בשיטה).

(8) שו' 21: יעשה בדבר (!) — כ"ה גם בכ"י.

(9) וכ"ה בנדריים פ"ג לו ע"ד.

(10) אבל צ"ל: מן מרגניתא, וכן כ"י ר': מן [מרגליתא, וכן בתרומות פ"ט לג סע"ב: מן

מרגליתא, והוגה כאן ע"פ הבבלי (כ"מ יז ב וש"ג). ר"ש: מן משכחת (!) מרגניתא.

מסכת מעשר שני

	נב ע"ב
הי לך יין	13 מ"א הילך יין
הלוקח [בהמה] (!) חיה (ונמ' עי"א)	22 מ"ד הלוקח חיה
לירושה (והוגה עי"א : לירושל')	26 מ"ה לירושלם
ר' מאיר [ר' מאיר] (ונמ' עי"א)	51 רבי מאיר
ליתא (ותלוי עי"א)	57 אם את (אומר)
	נב ע"ג
א ת (והוגה עי"א : על) הגזירה	12 אין מחדשין על הגזירה
ליתא (ותלוי עי"א)	17 והיא מסויימת (לו)
תנן — עי"א על הגרד ¹	18 תנן לא יאמר אדם
שאינ לך (והוגה עי"א : לי) שמן	20 שאין לי שמן
א — על גרד, בגליון ג"ב עי"ע : ה ²	22 וליידא מילא
(ונגרדה עי"א)	
חסר (ונ"ב עי"א)	29 (אף זה ניתן במתנה)
אמ' ושה (ו תוקנה לע' עי"א) ³	30 דר' יודה אמר עשה
תניי דבי רבא [?] (והוגה עי"א כבד"ו)	32 תניי דבי ר' ינאי
ליתא (ותלוי עי"א)	40 כלום (למדו)
אי (והוגה עי"א : או) לאחר	45 או לאחר שחיטה
	(4)
ליתא (ונ"ב עי"א)	58 (ומאי טעמא) דרבי יודן
	נב ע"ד
לאורייר, האורייר (ר תוקנה עי"א לל' ⁵)	4,3 לאולייר, האולייר
משוט (!) כל הארץ (ותוקן עי"א : משוש)	15 משוש כל הארץ
	(6)
	(1) „ואולי היה כתוב מקודם הן, „כן“ ?
	(2) כלומר: מילה (כמו למטה שר' 32).
	(3) אבל „אמר“ מיותר, ומחקהו בד' אמ"ד וד"ז.
	(4) שו' 47: מלתא או — צ"ל: אמ', וכ"ה בכ"י ר', אבל שם משובש „מלכה“.
	שו' 48: הדא דא תא — צ"ל: דאת א' (=דאת אמר).
	(5) אבל בטעות, שנמצא כ"פ „אורייר“ במקום „אולייר“. (כ"י ר' בטעות: אאר !)
	(6) שר' 18: בגבג (בתיבה א') — גם בכ"י כן, וכן בפסחים פ"ט לו ע"א.

38	וכי הלוקח בשר	לבשר (ונגדרה ל עי"א)
42	(מאן דאמר וכו' קריבה)	חסר (ונ"ב עי"א)
נג ע"א		
4	(דבר) שהוא פרי	ליתא (ונ"ב עי"א)
6	אמרה כן (שאין) מחללין	ליתא (ותלוי עי"א)
15	(ופירות כמות שהן)	חסר (ונ"ב עי"א)
18	ונתת הכסף בקירוב מקום	בריחוק (והוגה עי"א : בקירוב) מקום
19	(ואי את מחללו)	חסר (ונ"ב עי"א)
20	בי פירה	ביפירה (')

פרק שני

⁽¹⁾		
36	מ"ב היקל בתרומה	[אם] היקל
48	מ"ו מביא בסלע מעות	סלע (ב — תלויה עי"א)
57	מ"ט בשלשה דינרי כסף	דינ' (=דינרין)
58	בשלשה דינרין כסף וברביעית	וברביעית [כסף וברביעית מעות]
		(ונמ' «וברביעית מעות» עי"א) ⁽²⁾
	(ארבעה) אספרו	ליתא (ותלוי עי"א)
59	יניחנה	יניחנה

נג ע"ב		
12—13	חייב שתיים. חברי"א אמרין	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽³⁾
	אינו חייב אלא אחת (אמר	
	לון רבי יוסי דבתרא וכו'	
	שתיים)	

(7) וצ"ל: כיפירה (כהגהת פ"מ), כ"י ר': כיפורה.

(1) שו" 33 מ"א: והשביחה לשני — כ"ה גם בכ"י (נ"י מתוקן על הגרד עי"א).
 (2) אבל כנו' כה"י גם בכ"י מ' וה'; הו' לו: וברביעית כסף וברביעית מעות, כ"י פ': וברביעית כסף ברבועת מעות, ק': וברבועת — וברבועת, וכן כ"י ב', וכן רש"ם וכן ה"ר יהוסף אשכנזי (ועי' בהוצאות התו"ס ובמ"ש) וכ"ה בעדיות פ"א מ"י במשניות, ראב"ד שם: ברבועת — וברבועת, וכ"ה שם בכ"י ברלין qu 569, הו' לו: ורביעית כסף ורביעית מעות, כ"י פ': ורבעת — ורבעת; ופירושו כפי' ר' יהוסף אשכנזי במ"ש: וברביעית כסף ברביעית מעות, כך צ"ל. אבל הר"ש שירלייז' ז"ל גרים וברבועת כסף וברבועת מעות (גם ה"ר יהוסף ז"ל כתב וז"ל וברבועת כסף וכו' פי' וברובע של השקל שהוא מטבע שנקרא רבעת לוקח כסף וברבועת האחר שהוא חצי הדינר האחר לוקח פרוטות כנ"ל וכן מצינו בתלמוד לשון זה ועמדו קנים בו ביום ברבעתים עכ"ל ז"ל). ועי' סכוי 75 ו 1: ש ו מ ו רבען ווו, וכן שם 10: ש ו מ ו רבע ו, ושם 12: ר ו רבען ווו.

(3) אבל נכנס שלא במקומו ובטעות, וצ"ל כבירוש' יומא פ"ח מה ע"א (ושבועות פ"ג לד ע"ב): ושתה [אינו חייב אלא אחת אמרון חברי"א קומי רבי יוסי ומר דבתרה שבועה שלא אוכל ושתה ושתה ושתה חייב שתיים אמר לון רבי יוסין אילו וכו' (עי' פ"מ).

16	שאינן ראויין לשתייה (פטור)	ליתא (ותלוי עי"א)
26	מעשר שני טהור	שני [שהוא] (ונמ' עי"א)
33	משני לויים	משני לויים (ו) (והוגה עי"א : לויין)
38	או (לכוס) חייטין	ליתא (ותלוי עי"א)
42	לתוך אנזגורין	אניגורין (ני — עי"א על גרד) *
	וגומע	וגומא (והוגה עי"א : וגומע) *
44	אסור לסוך בו	בו [שמך] (ו) (ונמ' עי"א)
	שפיטמו מותר לסוך בו	שפיטמו [עבר] (ונמ' עי"א) *
	(⁷)	
46	(שמך) של מעשר שני	ליתא (ונ"ב עי"א)
	(⁸)	
54	(וכל שאסור בשבת. אסור במעשר שני)	ליתא (ונ"ב עי"א) *
55	מדיחה היא אשה (בנה)	ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁰
56	מהו בדון	בדין (ו) (והוגה עי"א : כדון)
57	בקפלוטות של מעשר שני	בקפלוטות [שלתרומה] של מעשר שיני (ונמ' עי"א)
	נג ע"ג	
5	אלא טעם דגין	לא טעם דגין (ותלויה א עי"א)
11—10	בתבלין (של חולין וכו' שתיבלו בתבלין) של מעשר	חסר (ונ"ב עי"א)
	(¹¹)	
14	ומביא בן ביתו	בן ביתו (והוגה עי"א : בתו)
20	(מה ביניהן)	ליתא (ונ"ב עי"א)
21	בית שמאי (אומרים)	בית שמי (ותלוי עי"א : אומר)
32—30	אילו (שבידו תפוסין וכו' אלה שבידי) תפוסין	חסר (ונ"ב עי"א)
32	אבל אם	אם (ונ"ב עי"ע : אבל, ותלוי גם עי"א) אם
33	ליקט על אומן	ליקט באומן (ותוקן עי"ע : על אומן)
	(¹²)	
49	עבר וחיללן מחוללין	עבר וחיללו
	(4) בתוסי תרומות פ"ס יב: אניגורין.	
	(5) אבל כ"ה גם בשביעית פ"ח א (ושם גם: מגמא, וכאן: מגמע, ועי' שבת: גמיה — גמיעה.	
	(6) אבל צ"ל: ערב ובתוסי מע"ש פ"ב ג: ואם עשה את היין אלנתית ואת השמן ערב וכו'.	
	(7) שר' 45: רבי יודי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: יודן.	
	(8) שר' 46: ר' מנה (בה"א) — כ"ה גם בכ"י.	
	(9) וישנו גם בשבת פ"ד יד ע"ג, אבל בסעות נוסף, כי הקושיא היא רק מכל שהוא מותר בשבת וכו'.	
	(10) ובשבת שם: ע"ז מה ובנה, אבל בתוסי שבת פ"ב (פייג) יג: האשה מרחצת בנה.	
	(11) שר' 14: סך הוא ב"ה — כ"ה גם בכ"י !	
	(12) שר' 38: בר יוכל — כ"ה גם בכ"י, כ"י ר: מיכל.	

שם שמחללין	כשם שמחללין
55 ואימא כסף	ואמר (והוגה עי"א : ואימא) ¹³ כסף
56 וסברנן מימר	וסברנן [כֵּן] (נקודות מחיקה) מימר
60, 57 מאי כדון	מיי כדון (והוגה עי"א : מאי)
63 וחצי דינר פירות	וחצי דינר [מעות] פירות (ונמ' עי"א)
64 ושני דינרי פירות שאסור	ושני דינרי (!) פירות אסור
	(ותלויה ש עי"א)
נג ע"ד	
5 בטמאין טמא מת	בטומאה (ונ"ב עי"ע : בטמאין)

פרק שלישי

30 מ"ז על פירות שלא נגמרה מלאכתן	שנגמרה מלאכתן (ותלוי "לא" עי"ע)
57 מ"ד (לא) יצא קנקן	ליתא (ותלוי עי"א)
נד ע"א	
2 (לאומר לחלק)	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹
⁽²⁾	
5 (לא) ישלם	ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג')
8 תמן תנינן שואל	לפני זה בכ"י : [תמן תנינן לא יאמר אדם לחבירו העל את הפירות האילו לירושלם לחלק. אבל אומר לו העלם שנאכלם ושנשתם בירושלם. מה בין האו' לחלק. מה בין האו' שנאכלם ושנשתם בירושלם. ר' זעירה בשם ר' יונתן מהלכות של עימעום היא] (וכ"ז נמחק עי"א) ³
11—12 עימעום היא (אמר רבי יוסי וכו' מהו מהלכות של עימעום היא)	חסר (ונ"ב עי"ע)
13] או במקום שאין פת ישראל מצויה	פת ישראל [פת] מצויה (ונמ' עי"א)
15] ופת לאו כתבשילי (גוים)	ליתא (ותלוי עי"א)
17 אלא כן הוא	אלא [אם] כן הוא (ונמ' עי"א) ⁴

13] אבל הנכון בככ"י, עי' מש"כ בברכות.

- 1] וליתא גם למטה (עי' שם) ובשביעית פ"ח לח ע"א: מה בין האומר לחלק מה בין וכו', ונראה שנשמט מן "מה בין" עד "מה בין".
- 2] שו" 4: מכבר בפונדיון — כ"ה גם בכ"י !
- 3] ונעתק כאן משביעית לח ע"א וכבר כתוב הוא כאן בראש העמוד. [אבל גם בכ"י ר' נמצא כ"ו, ולפינו אפוא העברה קרומה — ע"מ.]
- 4] ועי' מש"כ בשביעית שם.

19	לא יאמר אדם	אדן (ומוגה עי"א : אדם) ⁵
25	(טול) חבית של יין	ליתא (ותלוי עי"א)
29—30	(מהו לידי פסול)	חסר (ונ"ב עי"א)
30	אין (את) יכול	ליתא (ותלוי עי"א)
49	ופסח משתנה לשם שלמים	ופסח [אינו] משתנה (ונמ' עי"א)
50—51	הימר בו עודהו פסח	עוד (ב"פ) — מתוקן עי"א על גרד
	מימר (בו) עודהו שלמי'	בו — ליתא (ותלוי עי"א) ⁶
נד ע"ב		
4	או לא נתפש	אילא (!)
12	וכי סלי	ובסלי (ונגרד וב עי"א, ונ"ב בראש ההשלמה הסמוכה : וכי סלי) חסר (ונ"ב עי"א כבד"ו)
12—13	סלי (תאנים וכו') לפטרו מן מעשר הדא אמר) סלי	כילו ליתא (ותלוי עי"א)
19—20	כאלו	חסר (ונוסף בשורה אחרונה עי"א — כתב ג' ⁷)
20	(אין) רואין את המחיצות	ליתא (ותלוי עי"א) ⁸
27—28	ולא פודין (שם מעשר שני כלחוף. אין (!) וכו' ולא פודין) שם וכו'	ולחוף (!) (ונגרדה פ עי"א ונכתבה ל) חול — תלוי עי"א
29	תוכן קודש וגגותיהן (חול)	וקשיא דר' יוחנן על דבית שמי (והוגה עי"א כבד"ו) ⁹
30	מכנגד החול ולחול (חול)	לא מקשיא ¹⁰
42	וקשיא דבית שמאי על דרבי יוחנן	מה בין אב הטומאה
45	לא מקשיא	(לולד הטומאה)
46	מה בין אב הטומאה	(¹²)
49	(לולד הטומאה)	54 (מה בין) מה בין וולד
		ליתא
<p>5) אבל "אדן" במקום "אדם" רגיל בכ"י ר' ובשרידי הירושלמי (עי' לע"ע גינצבורג בס' היובל לשחרץ), ובכ"י לי נשאר רק השריד הזה !</p> <p>6) ועי' מראה הפנים פירוש; "ר" שבעמוך ליתא בכ"י ר'.</p> <p>7) אבל כל הענין משובש, עי' רמב"ם וכ"מ פ"ב מהל' מע"ש ה"טז (בכ"מ לא העתיק "אין" פתחיהן, וכן נכון). והרמב"ם בפ"י המשניות פירש דברי הירוש' אב"ש, ועי' תוי"ט (כ"י ר' בשו" 26: ולחוף אין שוחטין וכו', וזה מתאים לרמב"ם ביד) ועי' רא"פ ופ"מ. וגם "דתנינן תמן" קשה, שהרי כאן נשנית, ואולי נשנו דברי ר' לעזר "אאלין", ואמרו בסוף פ"ג דמעשרות: מתניתא דב"ש וכו', ומביא משנתנו בקיצור (לחוף [וכר] מכנגד) עם התוס' מע"ש פ"ב יב בקיצור לשון וע"פ זה כל המוקף מיותר באמת. 8) אבל ליתא גם אצל רש"ס (עי' מלאכת שלמה); ועי' תוס' פ"ב טו ורא"פ.</p> <p>9) אבל למטה הניח: ואפילו על דברי בי הלל וכו' ! וכ"ה בכ"י בשקלים פ"ח נא ע"ב.</p> <p>10) וכ"ה בשקלים שם.</p> <p>11) וליתא גם בשקלים שם.</p> <p>12) שו" 53: לית הוא — כ"ה גם בכ"י, בשקלים כהוגן: היא.</p>		

לא מדבריהן	55	לא [דבר ת] מדבריהן (ונמ' גם עי"א)
במחיצתה	64	י במחצתה (י תלויה עי"ע, ת — על גרד עי"א)
נד ע"ג		
(13)		
העמדה והערכה	3	עמדה (ה תלויה עי"א) (14)
והערכה	3]	והערכה [אמ' ליה אידולי] (ונמ' גם עי"א)
א"ר הילא	5	ר' הילא (ותלוי "אמר" עי"א)
יצא קנקן	25, 14	קינקן (ותוקן עי"א) (15)
לא קנה מעשר קנקן	16	קינקן (ותוקן עי"א)

פרק רביעי

32 מ"א בשער מקומו	שע — על גרד עי"א
34 השבח (לשני).	ליתא (ותלוי עי"א)
41 מ"ד מערימין על (מעשר) שני	ליתא (ותלוי עי"א), שיני
42 או' אדם	אדם — נ"ב עי"ע
45] מ"ה הרי הן	הרין (!) הן (ונגרדה ז)
47 (ומעשר) שני שלו	ליתא (ותלוי עי"ע), שיני
56 מ"ח אומרי' (הכל עשרה ובית הלל אומרי')	חסר (ונ"ב עי"א)
58 מ"ט (מצא) בתוכן חרש	ליתא (ותלוי עי"א)
59 מ"י המוציא כלי וכתוב עליו קרבן	המוצ' א (1)
60 אמרו (לו)	ליתא (ותלוי עי"א)
62 מ"א דלי"ת	על גרד (מן האותיות הנגרדות ניכרת ל) (2)

נד ע"ד

1 מליאה פירו' (תרומה)	ליתא (ונ"ב עי"א) (3)
9 בשער' דתמן	בשערה דתמן
11 בר קריי'	בר קרייא (4)

(13) שו' 3: בקדשי (בבי"ת) — כ"ה גם בכ"י !

(14) אבל בכל ההלכה הנוסח: עמדה.

(15) ורגיל בהו' לו ובשרידי.

(1) הו' לו: המוציא, כ"י פ': המוצא.

(2) הו' לו וכ"י פ': דלת.

(3) הו' לו וכ"י פ' ועוד: מליאה תרומה; מליאה פירות ופינה — גם בתוס' פ"ה א (צוק').

(4) להלן שו' 17: בר קירויא — גם בכ"י.

(⁶)		
14	הורי הוקירו מקומו	הרי ⁽⁶⁾
18]	ובארבאל	וכא דבאל (1) (והוגה עי"א: ובארבאל)]
19	והוא בעי מיתן חמשים ריבוא	ששים (והוגה עי"א — כתב ג': חמשים)
28	והכא עי" זה ועי" זה נמכר ביוקר	נמכר בזול (ונמ' ונ"ב עי"א: ביוקר)
29	וקרטט' קומוי	וקרטטא קומוי
(⁷)		
38	לנגר'	לנגרא
	פומיה (ר' ינאי וכו' ומפרק על	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽⁸⁾
	פומי')	
40—41	א"ל (הכין וכו' ע"פ השוטי')	א"ל [כן] (ונ"ב עי"א: הכין וכו') ⁽⁹⁾
41	בטהר' טהורה	בטהרה טהורה ⁽¹⁰⁾
42	ומיתיה	ומיתיה
43	בערובת' בפתי רמש'	בערובתא בפתי רמשא
54	על (דעתיה) דר' סימאי	ליתא (ותלוי עי"א)
56	על (דעתיה) דר' יוחנן	ליתא (ותלוי עי"א)
נה ע"א		
3	הרי זה אינו פדוי	אינו — תלוי עי"ע
4—3	מה בין הקדש ומה	תלוי עי"ע
4	(בין) מעשר שני	בין — תלוי עי"א
15	צא ופדה (לך) שלו (הן)	ליתא (ותלוי עי"א)
16	פדה לך משלי	פדה לי משלי (ותוקן עי"א: לך)
	ותני כן פדה לי	לך (ותוקן עי"א: לי)
21	הקטן תורם.) קטן זכה	ליתא
(¹²)		
43	רבי מאיר סבר	ר' מאיר עבד (והוגה: סבר) ⁽¹³⁾
47	נוטלין אותן ובורחין	ובוראין (!) (והוגה עי"א: ובורחין)
60	ורבי נתן כרבי יודה	ור' נתן כר' נתן (והוגה: יודה)
62—63	ונתנו לה (זכה לה וכו' ונתנו לה)	חסר (ונ"ב עי"א).
(5)	שר 12: והוקירו — כ"ה גם בכ"י (אבל על "והוקירו" שלפני זה, וכן על זה שבשורה 14 לא העיר כלום 1).	
(6)	אבל כולו מיותר כאן, וכא בטעות מסוף השורה.	
(7)	שר 36: בשעת (1) הזול ולא בשעת (1) היוק' — ולא בשעת (1) גם בכ"י (אבל בד"ק: כשעת הזול, ולא העיר 1). וצ"ל: כשער — כשער, ומשנתנו היא (ואצלנו ליתא "ולא כשער היוקר").	
(8)	ושם: לחיטוניא, כ"י ר: לסיטוניא.	
(9)	אבל מאין לגרוסה? שמועה של ר' חלקיה, אם לא שנפרש "א"ל בשוהין", שהגרוסה א"ל בשוהין, ועל זה ענה לו ר' פינחס "הכין א"ר חלקיה וכו'". וגם פי' הפי"מ למעלה ב"א"ל כן א"ר וכו'". דחוק. ולמעלה גם בד"ר כתוב: א"ל כן. א"ר חלקיה.	
(10)	כ"י רומי: מטהרה.	
(11)	אבל בעירובין פ"ז כד ג: ואפילו כמאן דמר אין הקטן תורם הקטן זכה.	
(12)	שר 31: בשם — כ"ה גם בכ"י! וליתא בעירובין שם ובגטין פיה מז דע"ג.	

נה ע"ב	
2 על דרבי	על דר' [מאיר] (ונמ' עי"א)
(14)	
17—16	(אין יסב חדא למאת צריך למיסב חסר (ונ"ב עי"א)
	חדא לאלף)
23	(הלכה ט')
25	רי"ש (מ"ם) תי"ו
28	בירושלם
(16)	
31	אישתרא ידי
44	חמית בחילמאי
51—49	דאת מתרוממא (ולי אמרת וכו' חסר (ונ"ב עי"ע, ושם: [את] בחבטיא, ונמ' עי"א) (18)
64	דכתיב) דרך כוכב
נה ע"ג	
8	אנא אזיל מפלי
15	תיניתא דבייתא
19	קטלתון נפש למה שאין
25	יתיב ואפוי משניין
27	תלתיהון טבא (אינון)
	בהדרא דאורייתא
	[לית] אנא (ונמ' עי"א) (20)
	תינייתא דבייתא
	נפש [ש] (ונמ' גם עי"א) למה
	אפוי (ונ' ו עי"א)
	ליתא (ותלוי עי"א)
	בהידרא (והוגה עי"א)

פרק חמישי

34 מ"א ושל עורלה (בחרסית)	ליתא (ונ"ב עי"א)
39 מ"ב ועקרב' מז הצפון	ועקרבת
41 40 ותנאי, התנאי, ותנאי	ותניי, התניי, ותניי

- (13) אבל הנכון כבכ"י, וכ"ה בעירובין שם, ושם: [אית לך מימר ד]רבי מאיר עבד.
- (14) [ש' סז: חדא למאת — כ"ה גם בכ"י !]
- (15) אבל בש' 26 איתא בפנימ'.
- (16) ש' 31: אישתרא (!) ידי — גם בכ"י כן.
- (17) אבל בכל השאר ד"ו כמו כה"י: חילמאי או חילמי (ש' 52, ע"ג ש' 1 ועוד).
- (18) אבל הנכון כבכ"י, ו"את" גם בכ"י ר', (ושם: בוצינא ואת באבטיחיא), והוא משל כמשל הבבלי "איהו בקרי ואיתחיה בבוציני" (מגילה יב א, סוטה י א). אבל באיכ"ר פ"א טו (בובר כז סע"א): דין חמא בשעת נציבא ודין בשעת חבטה (א"א מגיה: נציא), בובר: חביטא.
- (19) אבל זה רגיל בירוש'.
- (20) אבל נמחק בטעות, וכזה לעיל בשביעית פ"ט לח ע"ד: ליגה אול מפלי וכו'.

בהיי דא (12)	בהיידא אתיתא	17
ליתא (ונ"ב ע"א) (13)	ולא חכים בהיידא (מכלל דפליגא) ואפילו תימר לית הוא פליגא וכו'	18
ליתא (ונ"ב ע"א)	הדא היא (דכתיב)	19
דרכי, נתיבותי	דרכי, נתיבותי	
ליתא (ותלוי ע"א) (14)	תני (רבי אומר)	22
ליתא (ותלוי ע"ע), שמי	(כמה ד) בית שמאי	42
רבעי [בשביעית] בסוריא (ונמ' גם ע"א)	אין נטע רבעי בסוריא	44
ליתא (ותלוי ע"א)	לא אמר אלא (אין) לו	45
ליתא (ותלוי ע"א), שיני	(אלא) ממעשר שני	47
שיש (ותלוי ע"ע: שאין) בהן, שיני	אע"פ שאין בהן מעשר שיני	50
ליתא (ותלוי ע"א)	שביעית אין (לו)	
ובשנה השביעית (והוגה ע"א: החמישית)	ובשנה החמישית	62
	נו ע"ב	
כמה דר' יודה א"י [דר' יודה]	כמה דרבי יודה או' עושה	2—1
(הסופר מחק "או" ותלה "דר' יודה", ובא אחר ומחק את התלוי) (15)		
רופפה (והוגה ע"א: רופפת)	שהיא רופפת בבית דין	5
כבית שמי	כבית שמאי (ב"פ)	7
תלוי (שיני) והשלם (ות' ע"ע	אין מעשר (שני) חייב במעשר (ו')	8
מ — על הגרד	מפק תלתא	15
	(16)	
בשלישית ובשישית (והוגה ע"א:	בשלישית ובשביעית	19
ובשביעית)		
שביעית (ונמ' ונ"ב ע"א: רביעית)	בראשה של רביעית	22
חסר (ונ"ב ע"א)	הפירות (אי כשתכלה לעשר כל הפירות)	24
אין את (ונ' ו ע"א) (17)	ואין את זקוק	28

- (12) כ"י ר': בהיידא [איסטרטא], וכ"ה באיכ"ר הנדפס: באידנא איסטרטיא, אבל ליתא בה' בובר.
 (13) אבל לעיל אמר "הדא פליגא על נקיי", ואת האחרונים הזכיר דרך אגב, וגם "מכלל" אינו לשון ירושלמי, אלא "הדא אמרה", "נאמר" וכדומה, ובאיכ"ר ה' בובר נאמר אחרי מעשה נקיי (שנסדר במדרש אחרי בנות לוד בנות צפורי וטרטור מהלול): תאמר (וצ"ל: נאמר) דהיא פליגא על נקיי ספרא והלא (=אלא) מחילות היו. חד בר נש וכו' (וקיצר דברי הירוש').
 (14) ואיתא בפיהא פ"ז כ ע"ב.
 (15) בפיהא שם (כ' רע"ג): אתיא דרבי יוסי הגלילי כרבי יהודה כמה דרבי יודה עושה וכו', וכצ"ל כאן.
 (16) שו"ר 16: בשנה השביעית וגו' — כ"ה גם בכ"י.
 (17) וכ"ה בסמוך (בשו"ר 29) גם בד"ו.

31	שאינו מעכב ודאי	א של „ודאי“ על הגרד עי“א ⁽¹⁸⁾
36—35	למקום טהרה (ואין את מוציאו וכו' למקום טהרה)	חסר (ונ"ב עי"א)
45—44	רבי יונה יהב מעשרוי	ר' יונה בעי (ונמ' ונתלה עי"ע [?]: יהב)
49	שאל לרבי יונתן דנפל לשבטך	שאל לר' יונתן (ונ"ב עי"ע: יונתן) ט — על גרד ⁽¹⁹⁾
53	שאין מוציאין שלו מידו	בידו (והוגה עי"א: מידו)
60	אתם וביתכם	אתם [ובניכם] (ונמ' גם עי"א)
63	(אין) אתא	ליתא (ותלוי עי"א?)
64—63	(אמ' ליה) אין שלח	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁰⁾
11 ע"ג		
(²¹)		
12, 10	גלילא ארעיתא, דרומא ארעיתא	ארעייא (והוגה עי"א: ארעיתא) ⁽²²⁾
11	מעטני זיתאי	זיתא. ⁽²³⁾
12	מעמרי שיבליא	עמרי שיבליא (ונו' מ עי"א)
(²⁴)		
21	(כל) שכן ראוי ליתן	ליתא (ותלוי עי"א)
	הא ליטול (לא). הא	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁵⁾
28	עד שלא העשיר	יעשיר (והוגה עי"א: העשיר) ⁽²⁶⁾
42	(אלא) אי זהו	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁷⁾
11 ע"ד		
10	דמתעני על חורנין ועל נפשיה	ורנ של „חורנין“ — עי"א על גרד על נפשיה (ונו' ו עי"א)
(²⁸)		
15	(פליגא עלוי) דתנינן	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁹⁾
23	והשאר מעשר עני	והשאר מעשר [מעשר] (ונמ' עי"א) עני
18	והיה כתוב לנכון: „ודוי“ (עי' מ"י!). וכן כ"י ר'. [ולולי דמסתפינא הוה אמינא איפכא מיתחזי לי: היה כתוב „וודאי“, והוגה: וודי. — עצ"ם]	
19	וכנראה היה כתוב: לשב בך. [ולפענ"ד היה כתוב: לשבתך, וקצה רגל התי"ו, הדבוקה לך, עדין ניכר.]	
20	וסעות היא, אלא הכל מדברי ר"ע.	
21	ש' 2: כשרותה — כ"ה גם בכ"י!	
22	אבל גם בסנהד' פ"א יח ע"ד: ארעיה, ארעייא, וכן נכון.	
23	[המסדר חשב את הנקודה ליו"ד]. בסנהד' זיתאי.	
24	ש' 15: באנפוי — כ"ה גם בכ"י! בסנהד' באפיי.	
25	אבל אחר זה הגיה במקום „הא“: לא, וכ"ה בפיאה פ"ד יח סע"ב.	
26	אבל אחרי „עד שלא“ מצוי עתיד כמו כתובות פ"ח מ"א: עד שלא תתארס (כנו' הירוש' ועוד).	
27	וליתא גם לעיל פ"ב נג ע"ב.	
28	ש' 10: תנו — כ"ה גם בכ"י! כ"י ר': תניא, וצ"ל: תני. [וכ"ה במכות ספ"ב לב ע"א: תני רבי יודה אומר.]	
29	וליתא גם בסוטה פ"ס כד ע"א.	

25	מי שהוא (מפריש) מתודה	ליתא (ותלוי עי"א)
29	כאלו לפניו שינה	כי לו ⁽³⁰⁾ (והוגה עי"א : כאלו)
32	רבי (בא)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³¹⁾
33	(טבעות) רחבות	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³²⁾
35	מהן (לגנאי ומהן) לשבח	חסר (ונ"ב עי"א)
39	למדין בירושלים	למדין (והוגה עי"א : למדין) ⁽³³⁾ בירוש'
41	ויהודה בן פתירה	פטירה
42	חו לגנאי	לגני
45	דמי תקן	דמיתקן (והופרד בנקודות : דמיתקן) ⁽³⁴⁾

מ ס כ ת ח ל ה

11 ע"א		
(¹)		
58	(אמר) באה היא	ליתא (ותלוי עי"א)
11 ע"ב		
1	משום חדש.	משום חדש. [כת' ולחם וקלי לא תאכלו. את שחייבין על לחם שלו משום חדש] (ונמחק עי"א, שבא בטעות משו' 2)
2	חייבין על קלי שלו	[אינן] חייבין (ונמ' גם עי"א)
5	בשעת חיובין (לבא)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁾
22	וכשרו למנחת העומר	יכשרו (והוגה עי"א : וכשרו)
25	מי סבור סבור	מיסבור סבור
26	א לו מן דאמר	א י נ ו (והוגה עי"א : אילו) מן דאמ'
30	איזהו (מין) במינו	ליתא (ותלוי עי"א)
(30)	[קשה להכריע אם הוי"ו כתב יד הסופר או כ"י המגיה.] וצריך להגיה: כילו, בסוטה: כאילו.	
(31)	בסוטה: רבי בא בשם ר' יוחנן.	
(32)	וליתא גם כ"י ר' וגם בסוטה שם.	
(33)	בסוטה כהוגן: למידון.	
(34)	אבל גם בשבת פ"ב ה רע"ג: דמיתקן, ג' שם: דמתקן. אבל בעירובין פ"א יט ע"ד: דמי תקן.	

- (1) [במשנה של הפרק אין שום הגהה ותקון.]
 שר 48: תני רבי ישמעאל כן — גם בכ"י „כן", ועיקר, ובדפוסים שאחרי נשתבש: בן. וכן נשתבש גם בדיו בפסחים פ"ב כט ע"ב, ועי' שדה יהושע כאן.
 (2) אבל צריך היה להוסיף: ראו יין לבא, כנו' רש"ס (אהצ"ו) וד' קושטא.

מהו שילקו על חלתן	35	שיקלו (ונ"ב ע"ע: שילקו)
(ולא דמיון)	39	ליתא (ונ"ב ע"א) ³
(אמר רבי יוחנן חלוקין על הלל הזקן)	43	ליתא (ונ"ב ע"א) ⁴
45—44 (ואפילו תימר כאן וכאן בשעת המקדש)		חסר (ונ"ב ע"א)
46 בשם ר' אלעזר		ר' לעזר
48 חמש עיסיות (ממין אחד)		ליתא (ותלוי ע"א)
49 מהו (שיבטלו) שעורין שבו		ליתא (ותלוי ע"א)
נז ע"ג		
3 היא (לא שנייא היא)		חסר (ונ"ב ע"א)
⁵		
7 רבן יוחנן בן זכאי		זכאי
14 אין יסבור רבי חזקיה כרבי יודה אמר		כר' יודה [דר' יודה] אמ' ⁶
18 (העומר מתיר)		ליתא (ונ"ב ע"א) ⁷
37 דרבי זירא		זירא (והוגה ע"א: זעירא) ⁸
38 אבל הביאו שליש		אבל [אם] הביאו שליש
47 אף האומר תבואה (תורה)		ליתא (ותלוי ע"א) ⁹
48 אמר רבי (יוסה)		ליתא (ותלוי ע"א)
54 מחוורין		חוור — על הגרד ע"א ¹⁰
56 (היא הבקר)		ליתא (ונ"ב ע"א)
58, 57 בשבולין, בשיבולין		שבלין, שיבולין (ותלויות ב ע"א)
נז ע"ד		
8 (עבר) והפריש		ליתא (ותלוי ע"א)
12 (נאמר לחם בפסח ונאמ' לחם בחלה)		לחם לחם (ונמ' ונ"ב ע"א כבד"ו) ¹¹
<p>(3) אבל ליתא גם בעיטור ח"ב, הכשר הבשר ד' לבוב ד' סע"ד, ובדיקת כלים, ד' לבוב מס ב, ובאוי' ח"א סי' ריד, ובשניהם: א"ר יוסי תמן זה וכו'.</p> <p>(4) ובד' קושטא: חלוקין על הלל חב"ר יו.</p> <p>(5) שו' 4—5: על ידי דרב ברבי (!) דעתון דר' חיה בר (!) רבה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: בר דעתון דר' חיה רבה, ויותר אין להגיה.</p> <p>(6) ונכון; בד' קושטא: כרבי יהודה דאמר.</p> <p>(7) ואין צורך, שפיסקא היא; ובד"ק: העומר מתירן וכו'.</p> <p>(8) וכ"ה בד' קושטא.</p> <p>(9) וכן נכון, ולא כבגד"ר פ"ז מ ע"ג (ואהצ"ו שגה).</p> <p>(10) בפסקי חלה להרשב"א: מחוברין, וכן היה כנראה בכ"י (ועי' מש"כ בפאיאה רפ"ב ולקמן נח ע"ג) (בתרומה פ"א מ ע"ד לא העיר כלום).</p> <p>(11) אבל גם בראש הפרק (נז ע"א) הנוסח בד' קושטא: בשם ר' ישמעאל [לחם לחם], ולמטה שם הבריתא "נאמר לחם וכו'", ועי' באהצ"ו שם.</p>		

ליתא (ותלוי עי"א)	על קלי (שלו)	18
	(11a)	
חסר (ונ"ב עי"א)	בנתיים (כבראשונה רבי יוסי בשם רבי שמעון בן לקיש בנתיים)	28—29
העיסה (והוגה עי"א: העושה) עיסה ואין (12) (ותלוי עי"ע: ואדם) יוצא ואין אומ' (= אומר) (13)	העושה עיסה ואדם יוצא ואין אומרי' עליו	29 35 36
חסר (ונ"ב עי"א)	בפסח (רבי שמעון בן לקיש אמר וכו' בפסח)	39—40
אומ' (= אומר)	ואין אומרי'	43
אפילו סאה [סאה] (ונמ' עי"א) אחת	אפילו סאה אחת	51
חסר (ונ"ב עי"א)	בעיגולין (דבר בריא וכו' בעיגולין)	53—54
ליתא (ונ"ב עי"א)	(הדא דאיתמר)	60
פטור' (= פטורין)	מצומצמין פטורה מן החלה	61
קגון דאנא	בגין דאנא	62
	(14)	
	נח ע"א	
ר' יהושע בן לוי [אמ' קרמביטס. ר' חנניה בן עגול בשם חזקיה אמ' בוקרלטא שלא] (15) תאמר (16)	ר' יהושע בן לוי תאמר	64—1
אתה חמי	איתה חמי	7

(11a) [בתורביץ ש"ג פירסם מו"ר זצ"ל שרידי ירושלמי, שנמצאו בגניזה, וביניהם (עמ' 124-133) שני קטעים ממסכת חלה: (1) פ"א נו ע"ד שו' 20—רפ"ב נח ע"ב שו' 29. (2) פ"ג נט ע"ב שו' 21—פ"ד נט ע"ד שו' 29. ובהערותיו על הענין ועל הנוסח האיר את עינינו. ושם (עמ' 134—136) פירש את ההלכה הקשה שבירוש' פ"ג ה"ו.]

(12) [אף כאן היה: ואדן (עי' לעיל עמ' 463 הע' 5), שהשתבש: ואין. — עצ"ס]
 (13) וצריך להעיר, שכאן יש חסרון גדול בירושלמי. ובקטע כת"י פטב"ג (אהצ"ו): ר' שמעון בן לקיש אמר טריקטה אינו חייב ר' יונה אמר חזה ר' יונה אמר ר' יוחנן טריקטה חייב בחלה ואומרים עליו המיציא לחם מן הארץ ואין (!) אדם יוצא ידי חובתו בפסח רבי יוסה אמר תרחי ר' יוסה אמר רבי יוחנן אמר וכו'.
 (14) שו' 64: הקנוקעות — כ"ה גם בכ"י. בד"ק: הקנובקאות (ומחק ב', אבל את הא' לא תיקן); ס"ז שלח 283: והקנוקנות.

(15) [נראה שהוציאו שורה מיותרת מסוף הדף, ושכחו להכניסה בראש הדף השני].
 (16) באו"ז ח"א סי' ריט: ירושלמי וכן הקנובקאות חייבות בחלה ר' חנינא בר עגול בשם חזקי' שקילטא (!) שלא תאמר וכו', ובפ"י ריבמ"צ: א"ר חנינא בר עגול בשם חזקי' בוקילטא (כצ"ל) וכו' ובלשוננו קורין לכרות העשויין כטבעות בוקילטא (כצ"ל, וכן העתיק בשדה יהושע כאן), ובד' קושטא (שהגיה בחדאי ע"פ ריבמ"צ והרש"ס): וכן הקנובקאות (עי' לוח הסעויות) א"ר חנינא בן עגיל בשם חזקי' בוקילטא, ריב"ל אמר שלא תאמר וכו'; "שלא תאמר" גם בה' חלה להרמב"ן, ועי' אהצ"ו. וצ"ל: בוקילטא buclata; קרמביטס, ביונית κάμπτειν "Zwieback" ?

15—14	בחלה (קמח קלי שעשאו בצק חייב בחלה)	חסר (ונ"ב עי"א) (17)
23—22	פטורה מן החלה (ואין בשל כולהון וכו' אמר ליה) ו(ה)תנינן נחתום	חסר (ונ"ב עי"א, ה תלויה עי"א) (18)
29	עד שלא נגמר	נגמרה [?] (והוגה : נגמרו) (19)
38, 37	כעבין, כעבין	כוכאין, כוכאין (והוגה עי"א : כעבין) (20)
38	ותני כן (עשאן)	ליתא (ונ"ב עי"א)
44	(דתני) רבי שמעון בן אלעזר וכו'	ליתא (ותלוי עי"א) (21)
46	ובוצע ברך (נאץ) ה'	ליתא (ונ"ב עי"א)
47	לא דמים הוא חייב לו	ים — על גרד עי"א (וניכרת ז)
55	מניין שלא עשה	לא עשה (ש תלויה עי"א)

פרק שני

נח ע"ב		
(1)		
30	אתכם שמה. (שמה) אתם	ליתא (ותלוי עי"א)
34	שנכנסו ישראל (לארץ)	ליתא (ותלוי עי"א)
	שהן חייבין בחלה	אינן (והוגה עי"א : שהן) חייבין
40	היא ספינת'	היא ספינתא
46	תהית דלא (אמרת ליה)	דלא [לה] (ונמ' "לה" עי"א, ותלוי "אמרת ליה")
50—48	בצידה (ניחא. על דעתיה דרבי יוסי וכו' בצידה)	חסר (ונ"ב עי"ע ?)
(2)		
52	ר' בון (בר) כהנא	ליתא (ותלוי עי"א)
54	יצאו מיכן (ושם)	ליתא (ותלוי עי"א : לשם) (3)
55	ור' עקיבה פוטר	ור' יהודה (ונ"ב עי"ע : עקיבה) פוטר

(17) באו"ז ח"א סי' רטו : תני קמח וכו'.

(18) ועי' מעשרות פ"ה נב ע"א.

(19) וכ"ה במעשרות שם.

(20) (= "כעכין"), אבל גם מהר"מ חלאוה פסחים לו א: כיפאין — כיפאין (קרי: כיכאין — כיכאין), ובפסקי חלה להרשב"א: כינאין (כיכאין).

(21) אבל נוסף בטעות, שבריתא אחת היא בתוס' ביצה פ"ב ה', וכן ליתא בד' קושטא. ושם: ורבי. אבל בביצה פ"ב סא ע"ב: תני ר"ש וכו'.

(1) שו" 18 מ"ח: מטלית — כ"ה גם בכ"י !

(2) שו" 50: מוכרין לה — כ"ה גם בכ"י !

(3) [הלמ"ד גראית כו"ה, וטעה בה המסדר.] ופיסקא היא.

מִן אַתְרִיהַ (ב"פ)	אַתְרָה
58 ואין אתם	אין (נ' ו ע"א) ⁴
59 במחלוקת	מחלוקת
60—59 (אלא מה) שבפרט	ליתא (אלא — תלוי ע"א. מה — ע"ע ?)
62 אלא אם אינו ענין	אבל (והוגה ע"א : אלא) אם אינו
נח ע"ג	
8] שהספינה	שֶׁן (בסוף שורה) ספינה
	(ונ"ב : שה — שהספינה)

(⁵)

10 לא היתה את הספינה	אם (והוגה ע"א : את) הספינה ⁶
11 (לא היתה ספינה גוששת)	חסר (ונ"ב ע"א) ⁷
15 וקרקע שלא גביו (קנה) לחייבו	ליתא (ותלוי ע"א) ⁸
19 ורבי עקיבה אומר (משמו)	נ"ב ע"ע
23—20 שמי פירות מחזורין וכו' אין מי פירות מחזורין וכו' מחזורין	מחזורין (בכולם, והוגה ע"א : מחזורין)
	לטומאה וכו'
23 (מחזורין) לחלה וכו'	ליתא (ונ"ב ע"א)
24 אין לך מחזור וכו'	מחובר (והוגה ע"א : מחזור) ⁹
52 והלא אין שם ארבעת מילין	ארבעת מיל

נח ע"ד

9 בעיסתו (ובעל הבית רעה בעיסתו)	חסר (ונ"ב ע"א) ¹⁰
17—16 אחד מארבעים ושמונה אבל וכו' אחד מעשרים וארבע' ניתני	מעשרים וארבעה (והוגה ע"א כבד"ו)
	מארבעים ושמונה (והוגה ע"א כבד"ו) ¹¹

4) אבל לשון זה רגיל בירוש'. 5) שו" 9: בדעתיה — כ"ה גם בכ"י !

6) וליתא כלל בד' קושטא.

7) רש"ס (אהצ"ו) : ותני לא, ד' קושטא : ותניא (!).

8) בד' קושטא : קרקע שעל גביו קנה.

9) וכ"ה בד' קושטא : מחברין — מחבר (הפנים נדפס בתוך הפירוש), ר"ש טבול יום פ"ג מ"ד ואו"ז ח"א סי' תשסח : מחברין — מחבר מכולן ; (ובר"ש ספ"ב דחלה : מחבר מכולן). רא"ש הל' חלה סי' ג : מחברין — מחובר מכולם ; "מחברין — מחבר" גם שו"ת רשב"א סי' תסד (אהצ"ו). (תוס' עוקצין פ"א ח : שאין לך שמחבר את האוכלין (= "מחבר מכולן" ? ! וע"פ ריב"ל נוסף בתוספתא ?) אלא שבעה משקין בלבד, ופירשוהו כולם מלשון "חיבור", וכן פי' הרא"פ ופ"מ גם "מחזורין". ועי' פ"א רפ"ב טז ע"ד, ופ"ב יח ע"א : מחובר (= מחזור), וכן "מחברין" תרומות פ"ב מא ע"ג וחלה פ"א נז ע"ג (= מחזורין), עי' שם. ונוס' הראשונים "מחבר" ("מחבר") מכולן" נראה שהוא מלשון "מחזור", כמו מעשרות פ"ג נ ע"ג : המחזור שבכולן זה וכו', שקלים פ"ג מז ע"ג : אי זהו המחזור שבכולן.

10) אבל — בטעות, וצ"ל : אלא שהנחתום עינו < רעה בעיסתו ובעל הבית עינו > יפה בעיסתו, וכ"ה בד' קושטא, ובאו"ז ח"א סי' רכט ובר"ש כאן וברא"ש הל' חלה סי' ד ובתוס' כאן.

וכן למטה שורה 15 : בשעה שהיא עושה לביתה עינה רעה בעיסתה בשעה שהיא עושה למכור בשוק עינה יפה בעיסתה, צ"ל להפך : עינה יפה וכו' עינה רעה, וכ"ה בר"ש ובד' קושטא. [ובשני המקומות כ"י רומי — ככ"י לידן.]

11) אבל כנוס' כה"י גם בר"ש (באהצ"ו טה"ד, וצ"ל : וכג"י רש"ס) ורש"ס (ועי' בר"ש פירוש), אבל באו"ז שם כנו' הדפוס. "ניתני" גם בכ"י, וצ"ל : נותנת, וכ"ה בד' קושטא.

20—19	ושאין מקפיד על תערובתו הבית מצטרף	ושאין [הבית] (ונמ' עי"א) מקפיד וכו' [אין] הבית (ונמ' עי"א)
(12)		
21	אבל בעיסה שניה	אבל בעיסה שנייה [היא] (והוגה עי"א כבד"ו)
30	עד שלא שילה ועד שלא קיפה	עד שלא קיפה ועד שלא שילה (הנקודות מציינות, שצריך להחליף)

פרק שלישי

47—48	מ"ג (משבאו לעונת המעשרות ופדאן חייבין)	חסר (ונ"ב עי"א) (1)
50	מ"ד נתנה לו מתנה	נתנה (2) לו מתנה
51—52	מ"ד—מ"ה (אם אין בשל ישראל כשיעור חלה וכו' אם נעשית) עד שלא וכו'	חסר (ונ"ב עי"א) (2)
57	מ"ז הנוטל (שאור) מעיסה	ליתא (ותלוי עי"א)
	(3)	
נט ע"א		
8	שאסור לאדם (לעשות)	ליתא (ונ"ב עי"ע 2)
22—23	שבו ויעלה	שכן יעלה (3) (והוגה עי"א כבד"ו)
(4)		
33	(לא) מסתברא	תלוי עי"ע
35	(לשם חלה)	ליתא (ותלוי עי"א)
39	אמר רבי מתניתא	אמ' ר' מתניה (והוגה עי"א : מתנית') (3)
41	תני רבי חייא (רוב' ואינן פליגין	חסר (ונ"ב עי"א)
	חדא על חדא)	
42	וקשיא אם טבל (ממנו)	תלוי עי"ע 6

(12) שר' 21: ועיסתה חלה (!) — כ"ה גם בכ"י. וצ"ל: בעיסה חלה אבל, כנר קושטא (בפירושו) והרא"ש ועוד (ע"י אהצ"ו).

- (1) ואחר זה כתב "פדאן" בא, אבל ה"ר לו וכ"י פ': "ופדיין", בככולהו.
- (2) "חלה" במ"ד ו"אם" במ"ה ליתא בכ"י פ' וה"ר לו.
- (3) שר' 62 מ"ח: ונותן עיסת — כ"ה גם בכ"י !
- (4) שר' 27: ה"ו א והטמא — כ"ה גם בכ"י !
- (5) אבל הוגה בטעות. וכ"ה בכ"י בפסקי חלה להרשב"א (ח ע"ב): מתניה, וכד' קושטא: א"ר מתניה מתני, וכ"ה בראשונים, ע"י אהצ"ו. (וטעות כזו גם למעלה (נח ע"ד): א"ר מתניתא).
- (6) וצ"ל: מנינו, וכ"ה בד' קושטא.

(7)

50	אמר רבי (ועירא)	ליתא (ותלוי עי"א)
54	אין (הטבל) צריך שימור	ליתא (ותלוי עי"א)
59	(ופיאה) לשליש	ליתא (ותלוי עי"א)

(8)

נט ע"ב		
7	(ספק) פטור	ליתא (ותלוי עי"ע ?)
13—12	(שני גוים שעשו וכו' שלא היתה להן שעת חובה ונפטרו)	חסר (ונ"ב כנראה עי"ע ועי"א) (9)
14	שני ישר' שעשו	שני גוים (והוגה עי"א : ישראל) שעשו
21	מאן דאמר	מָן דאמ'ר

(10)

27	כמה דרב' אמר	כמה דרב (והוגה עי"א : דרב') אמ' (10a)
----	--------------	---------------------------------------

(11)

44	שאינו מוציא (ממנו)	תלוי עי"ע
60	חיבור (בטבול יום וכו' אינו חיבור.) הדא	חסר (ונ"ב עי"א)

נט ע"ג

5	בשם חזקיה טבל (בטל) ברוב	ליתא (ותלוי עי"א)
6—5	(אמר רבי יוחנן אין הטבל בטל ברוב)	חסר (ונ"ב עי"א) (12)
7	שנים רבין	עי"א על גרד של תיבה אחת

(13)

18—17	(לעשותה בטהרה להיות מפריש עליה והולך)	חסר (ונ"ב עי"א) (14)
30	הוון בעיי מימר	הוון בעיי תרומה (!) (והוגה עי"א : מימר)
	(על פי הבור)	ליתא (ונ"ב עי"א)
32	מן המוקף	מן המוקף. [ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' יוחנן] (ונמ' עי"א. שט"ס הוא מלמטה)

(7) שו' 46: שהיא שלישי — כ"ה גם בכ"י !

(8) שו' 61: חייב — כ"ה גם בכ"י; אבל בפאה פ"ד יח ע"ב: חייב.

(9) ועי' אהצ"ו, שנדחקו בו הראשונים.

(10) [ע' לעיל פ"א הע' 11a.]

(10a) וצ"ל: דרבנין אמרינן, וכ"ה ג' (58) ובד' קושטא; ג' (56): דרבנין אמר.

(11) שו' 29: הגליון — גם בכ"י בגליון בתוך היקף עגול: ג' הרש בן אדרת דלא ועי' אהצ"ו.

(12) וליתא גם ג' 59 (אבל איתא ג' 56 ושם חסר „אמר“), ונוסף אולי מתרומות פ"ד מב ע"ג.

(13) שו' 17: כדו חלה — כ"ה גם בכ"י וכן ג' 60 !

(14) וליתא גם ג' שם.

פרק רביעי¹

41 מ"א שני (קבין)	שיני, ו"קבין" תלוי עי"א
(²)	
58 מ"ח מגזיב ועד הנהר (ועד) אמנם	אמום (והוגה עי"א : אמנם) "ועד" תלוי עי"א ³ ומאנס (ותלוי מ עי"א)
60—59 מהנהר ומאמנם	
נט ע"ד	
4 מיי"א אנשי (הר) צבועים	ליתא (ותלוי עי"א) ⁴
(⁵)	
16 (שתי נשים) שאינן מקפידות	ליתא (ונ"ב עי"א)
עשו אותם כאשה (אחת)	ליתא (ותלוי עי"א)
(⁶)	
30 דהך תנייא	דהן (ומוגה עי"א : דהך) ⁷
(⁸)	
39 מן האמצע (מצטרף)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁹
43—42 (חצי קב חטים וכו' לפי מה שהן)	חסר (ותלוי עי"א, ועי' בסמוך)
44 לפי מה שהוא	לפי מה שהוא [קב (!) חטים קב (!) שעורין קב (!) כוסמין תורם מן הכוסמין לפי מה שהוא] (ונמ' עי"א) ¹⁰
48 מדמה לו (מכיון שהוא רחוק ממנו אינו מדמה לו)	חסר (ונ"ב עי"א)
61, 60 מדמי לה לומר	לומ', לומר ¹¹
(¹²)	
64 (אית תניי) תני	ליתא (ונ"ב עי"א : אית תנויי)
(מ"ד) חומר קולו	ליתא (ותלוי עי"א) ¹³
(1) [בכ"י: פרק ה, והוגה עי"א: ד.] (2) שו' 51 מ"ח: חומר ק לו — כ"ה גם בכ"י.	
(3) ועי' בגמרא ס ע"א, וליתא גם בחי' רמב"ן גטין ז ע"ב. (4) [וכן ליתא בכ"י מינכן.]	
(5) שו' 6 מ"ב: ולא קיבלו מהן — כ"ה גם בכ"י.	
(6) שו' 25: שקדם — כ"ה גם בכ"י וד' קושטא ! כ"י ר': שקדש (= שקדש ?).	
(7) אבל גם בר"ש ד"ו: דכהן (צ"ל: דההן), או"ז ח"א ס"י רמג ורא"ש ה' חלה ס"י יא: דהדין.	
(8) שו' 38: קב מין אחד — כ"ה גם בכ"י !	
(9) ובתוס' פ"ב ד' צוק': אין מצטרפין, וכדפוסים שם בה"ג: מצטרפין.	
(10) וצ"ל: <חצי> קב חטים <חצי> קב שעורים <חצי> קב כוסמין תורם וכו', וזהו מה שהשלים המגיה למעלה, אבל בתוס' שם ד—ה הסדר בכ"י.	
(11) = לאומר, ועי' אהצ"ו.	
(12) שו' 62: ניטל — כ"ה גם בכ"י !	
(13) ובאו"ז ח"א ס"י רמח: מ"ד חומר וכו' מאן דמר קולו וכו', והמוסיף צריך היה להוסיף גם למטה: [מ"ד] קולו.	

ס ע"א

ר' שמעון בר כרסנא	ר"ש בר כרסנ'	11
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁴⁾	(אלא) בחבירי אבות	12
ליתא (ונ"ב בסוף השורה עי"א)	(דברי) רבן גמליאל	15
חסר (ונ"ב עי"א)	בסוריא (ר' אבון בר חי"א וכו' תרומות בסוריא)	18—19
אמ' ר' חגי	א"ר חגי	19
אותה התרומה	אותה תרומה	20
רבן גמליאל בר'	ר"ג בר'	
אכן (ומוגהת עי"א ה על גרד)	וכא הוא או' הכן	23
דמי, דמי	דמאי, דמאי	26
	⁽¹⁵⁾	
מנחל (ונמ' מ עי"א, ותלוי עי"א : ועד)	(ועד) נחל מצרים	34
ליתא (ותלוי עי"א : שנ') ⁽¹⁶⁾	(שנאמר) תשורי	40
חסר (ונ"ב עי"א)	(אית תני הירדן מחוצה לארץ)	41
ליתא (ותלוי עי"א)	גבול (בפני) עצמו	

ס ע"ב

ת של יצאת תלויה עי"ע	יצאת עמהן	23
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁷⁾	זה (הובא) מקיליקה	31
ולחוץ (ונמ' עי"א ונ"ב : ולפנים)	מן החוט ולפנים	34
קיס (ותלויה ם עי"א) ⁽¹⁸⁾	חד קיסם	36
עבר חד [מובל] טעין חד מובל דקיסין (ונמ' עי"א)	עבר חד טעין ח ד מובל דקיסין	38)
חד קיס (והוגה : קיס')	חד קיסם	38
אם רצה (ו"שה" ליתא ⁽¹⁹⁾), ותלוי עי"א	אם רצו (שה) לבית	52
מאפניא (והוגה עי"א : מאפמיא) ⁽²⁰⁾	הביא ביכוריו מאפמיא	58

(14) „בחבירי" גם בכ"י, וכ"פ נשתבש כן בזרעים.

(15) שו' 26: מבעל הבית. והמתארח — כ"ה גם בכ"י.

(16) בשבועות פ"ו לו ע"ד: מה טעם תשורי.

(17) ובתוס' שביעית פ"ה ב: זה בא ליד י.

(18) וכן בסמוך (שו' 38) בכ"י, וכן הוא בדמאי פ"ג כג ב גם בד"ו.

(19) וליתא גם בפסחים פ"ח לו ע"ד ובקידושין פ"א ס ע"ג.

(20) [וכ"ה לעיל במשנה].

(21) שו' 59: ויבאו — כ"ה גם בכ"י !

מ ס כ ת ע ר ל ה

ס ע"ג

14 מ"ב הנוטע ברשות הרבים והנכרי
הנוטע ברשות [הנכרי] הרבים
(ונמ' גם ע"א)

(¹)

42 (תלמוד לומר עץ מאכל)	ליתא (ונ"ב ע"א) ²
52—53 (רבי מאיר כדעתי וכו' ותאינה)	חסר (ונ"ב ע"א)
59 (ירקה) פטור	ליתא (ותלוי ע"ע ?)
63 דלא אית בהון ממש	דלא אית — ע"ע על גרד ³

ס ע"ד

7 והתנינן העולה	ותנינן (ותלויה ה ע"א)
11 לא מן המצוה	לא כל (ונמ' ותלוי ע"א: מן) המצוה

(⁴)

27 למאכל וחישב עליו	במאכל (והוגה ע"א: למאכל)
38 אין עיקר ערלה פחות שנים	אין פחות ערלה משלש שנים (והוגה ע"א כבד"ו) ⁵
כל שאין לו ערלה	כל שאין [לו שנים אין] לו ערלה (ונמ' ע"א) ⁶
44 פוטר (הן דתימר שורש פטור פוטר)	חסר (ונ"ב ע"א)

(1) שו' 28—29 מ"ז: המעמר וכו' שהמעמר — כ"ה גם בכ"י !

(2) אבל נוסף בטעות, שאינה שאלה אלא בניחותא נאמר, וכדמפורש לקמן בירוש' ס ע"ד: למאכל וחישב עליו לסייג לא כל הימינו, וליתא גם בקונטרס אחרון (ג' 333), ופ"מ נדחק, ורש"ס ואחריו רא"פ בש"מ (ומכאן רואה אתה שרא"פ השתמש בפירושי רש"ס המובאים ב"שדה יהושע", שהרי רא"פ יצא בשנת ת"ע, ושדה יהושע לזרעים בשנת תכ"ב ולכן פירש כרש"ס גם שקלים וכן הביא רש"ס למטה לע"ד, לדברי ר' ירמיה וגם שם ישנו בשדה יהושע) הגיהו: יהא פטור, ורש"ס הוסיף עוד להגיה: ת"ל [כל] עץ מאכל, אבל ע"י מש"כ נגדו בשדה יהושע (כריש פ"ג דערלה ד"ה ה"ג למ"ד הביא רא"פ את "שדה הישועה" (!), וישנו שם בשדה יהושע. וכן בברכות ריש פ"ב: וראיתי בשדה הישועה שכתב הרש"ס וכן בביכורים ספ"ג ד"ה חז' יומה מיחזור: פ"י בשדה הישועה. ושם ב"ה ואית הביא "מהרש"ס, וישנו גם שם בשדה יהושע, ועוד כ"פ כמו בפאה פ"ג דף י ע"א ד"ה ר' ירמיה).

(3) ואין זה לשון ירושלמי, ובד' קושטא: דלית בה.

(4) שו' 22: מביא ומודה — כ"ה גם בכ"י, והוגהה ר' לוי ע"א, וצ"ל: זמורה, וכ"ה בכ"י ר' וד' קושטא.

(5) אבל צ"ל: אין [עיקר] ערלה פחות [משלש] שנים, כ"י ר': פחותה משלש שנים, ד' קושטא: פחות מג' שני.

(6) אבל צריך רק להוסיף: [שלש] שנים אין לו ערלה, ובד' קושטא: כל שאין לו ג' ערלה, וע"י רא"פ.

57 עד שלא באו ישראל (לארץ) ישראל [לא] (והוגה עי"א: לארץ) ז'

סא ע"א

6 (רבי שמעון בן אלעזר אומר) חסר (ונ"ב עי"א) משמו

(⁸)

11 אף על פי (שארץ ישראל רשאי) אע"פ שיני (= שינו) חייב (ונ"ב עי"א: רשאי, ומימין זה נר' עי"א: שארץ ישראל)

12 חייב בערלה. ערלה מאימתי ר של "ערלה" — על גרד עי"א וע' נר' עי"א ס'

18 והידא אמר דא והיי דא אמר דא

22 יהושע אוניא וני — על גרד עי"א (10)

26 כנקוב (הוא) אצל זרעין ליתא (ותלוי עי"א)

33 שני שלישי ני — על הגרד עי"א (11)

36 (דבר) בריא שיש לו (שלש) ליתא (ותלוי עי"א)

42) רבי זעירה רבי יסי ר' זעירה [בשם] (ונמ' עי"א)

44 מתניתא אמרה (כן) ליתא (ותלוי עי"א)

51 ולחייבו (הואיל וראוי לחשוב חסר (ונ"ב עי"א)

ולחייבו)

סא ע"ב

8 תבל מהו וכו' אין תבל טבל, טבל

10 אפילו (לא) חימץ (ונגרדה ט ותלויה ת עי"א) (12)

21—19 אחד משי' (אח' עושה וכו' ליתא (ותלוי עי"א)

חסר (ונ"ב עי"א) (13)

ומ"ד אחד משי' (אח' עושה וכו')

7) ובאור"ז ח"א סי' שי וברא"ש הלי' ערלה (ועי' גם ר"ש): עד שלא באו לארץ [או יכול שאני מוציא את (ר"ש: אף) שנטעו (ברא"ש ור"ש: שנטעו גוים) משבאו לארץ ת"ל כל עץ מיכן אמרו נטעו גוים אע"פ שלא כבשו ישראל חייבין]. ר' הונא וכו'. (אבל בילקוט, ג' 333, ליתא כל זה וחסר שם גם "ר' חונא בשם רבי אבא"). וכולו בספרא קדושים פרשה ג' ב': או יכול שאני מוציא את וכו' מיכן אמרו עד שבאו וכו' (כלשון המשנה) נטעו אע"פ שלא כיבשו חייב.

8) שר' 8: כנוטע — כ"ה גם בכ"י!

שם: לרשות הרבים — כ"ה גם בכ"י!

9) "ערלה" כפול בט"ס, וליתא בד' קושטא, ובתוס' ערלה ה: סרק מאימתי וכו', והשאר ליתא.

10) כ"י ר': אושעיא או מ' (!), ונר' זה היה כתוב כנראה תחילה. "תני ר' יהושע אוניא", נזכר כ"פ

בירוש' (עי' מבוא).

11) "כנראה היה כתוב "שנוי", ד' קושטא: שני שלישים.

12) אבל גם בנויר פ"ו נה ע"ג בכל הסוגיא: "טבל", "מטבל".

13) אבל ע"פ ירוש' נזיר מקום החסרון הוא לפני זה: והן אמר נותני טעמים אחד משי' > ו שניהן למידין מאיל נזיר. מאן דאמר נותני טעמים אחד ממאה את עושה את הזרוע אחד ממאה לאיל. ומאן דאמר נותני טעמים אחד משי' את עושה את הזרוע אחד משי' לאיל. מאן דאמר נותני טעמים אחד ממאה את מוציא את הזרוע מן העצמות. < מאן דאמר נותני טעמים אחד משי' אין את מוציא וכו' וכו' (ושוניהם למדין מאיל נזיר" גם בד' קושטא).

28	ממקום (אחר) התרתי לך התרתי לך (כאן לפי שבכל מאה איסור (! מאה ועוד מותר)	ליתא (ונ"ב ע"א) (15) חסר (ונ"ב ע"א) (16)
29	אפילו מאה (מותר) ותוב אם הוסיף במאתים	ליתא (ותלוי ע"א) (17) ב של "במאתים" תלויה ע"ע (18)
31	הלכה ה'	ו' (והוגה ע"א : ה') (19)
34	כשהבי' (עציץ נקוב)	כשהביא [שליש] (ונמ', ונ"ב : עציץ נקוב)
35	(תמן אומ')	ליתא (ונ"ב ע"א)
52	הלכה ו	הל' ו' (ונגרדה ז לו' ע"א)
60	אין לקטף שביעית	אין לקט (ונו' פ ע"א)
62	אמר רבי יונה ורמיח היא	ירמיה (והוגה ע"א : ורמיה) (22)
62—2 (סא ג)	קטף (בטל על ידי שרפו אוכלי וכו' שהניית תרומה מותרת) והניית ערלה אסורה	קטף [גרסי' בשביעית פרק ז' כלל גדול הוורד והכופר עד דמטי] והניית ערלה אסורה (ונמ' כ"ז ע"א ונ"ב כבד"ו) (23)
סא ע"ג		
5	ענבי (דלקי)	ליתא (ותלוי ע"א)
6	הלכה ח'	הל' ט' (והוגה ע"א : ח')
7	עבר והרכיב (אסור)	ליתא (ותלוי ע"א)
14	ש' 27: שאסרתי לך (לך) — ליתא בד"ק, ולא העיר !	
15	וכהוגן בנוזיר שם: במקום אחר, ושם במקום "תני רבי חיייה": תני חזקיה, וכ"ה בכ"י ר' כאן.	
16	וצ"ל כבנוזיר: שבכל [מקום] מאה אסור. [בגליון כה"י — כתב מאוחר: עיין נזיר פ"ו (?).]	
17	ואיתא בנוזיר שם.	
18	וכל הענין בכלאים פ"ה ל ע"א (למשנה דשם), ושם (כבמשנה שם): ואם הוסיף במאתים אסור. ובד' קושטא כאן: פיסקא אם הוסיף מאתים אסורין. כי "ותוב" כאן ציון לפיסקא הוא (כמו שהבין גם פ"מ), וכוזה בשקלים פ"ד מח ע"א במקום "הלכה ה'" שאצלנו — בכ"י ג' (130 ש' 24): [מותר התרומה. מותר הקטורת תובן. ("תובן" = "תוב", "שוב").]	
19	ההלכות שבירוש' מתאימות רק במיעוט לחלוקת המשניות שלפני הפרק. ובמשניות כבירוש', וכן בכ"י פ' היא הלכה ו', אבל בה' לו הלכה ז'.	
20	ש' 33—34: אמר רבי יוסי בי רבי (מתניתא ערוגה של כלאי הכרם. אמר רבי יוסי בי רבי) בון — המוקף כפול גם בכ"י בט"ס, ובשדה יהושע נדחק בו, ושאר המפרשים לא פירשוהו.	
21	ש' 58: שיקבירו — כ"ה גם בכ"י ו"ב" מוגהות ע"א לב': שיקברו.	
22	ובשביעית פ"ז לו ע"ג. כהוגן: ודמא, ועי' אהצ"ו שם.	
23	ובכ"י ר' כהוגן: [ואילן אינו בשל על גבי סרפן] אוכלי וכו' כבשביעית, אבל השאר משובש שם, ועי' בסמוך, ועי' מש"כ בביכורים.	
64:	למה שרף וכו' — שדה יהושע הביא בשם רש"ס שמצא בלשון ר"י (ר"י מסיפונט) נוסחא אחרת: מה שרף וכו', והיא העיקר, ועי' שם פירוש.	
ש' 1:	(מותר) — צ"ל: אסור, וכ"ה בד' קושטא ובשבועות.	

17—8	רבי חגיג' בשם רבי יאשיה [גרסי' בע"ז פרק ג' כל הצלמים הל' ו' הגוים העובדים עד סופה] ופודה	ר' חגיג' בשם ר' יאשיה [גרסי' בע"ז פרק ג' כל הצלמים הל' ו' הגוים העובדים עד סופה] ופודה
17	בזמן זרעה	(ונמ' כ"ז ע"א ונ"ב ע"א כבד"ו) (24) בזמן — על גרד ע"א (25)

פרק שני

(1)

24	מ"א עולין באחד ומאתים	באחד ומאה (והוגה ע"א: ומאתי')
36	מ"ה כביצה	כתוב על גרד ע"ע
49	מ"י שני' (או שלשה) שמות	שני שמות (והוגה ע"א: שני', ונ"ב ע"א: או שלשה) (2)
53	מ"א אין אוסר	אינו אוסר
טא ע"ד		
9	שני (שמות) מצטרפין	שיני (ונמ' י ע"א, ו"שמות" תלוי ע"א)
10	מאן תנא	אן של "מאן" — על גרד ע"א
15	והתנינן תרומה ותרומת מעשר של דמאי	ותרומת מעשר [ותרומת מעשר] של דמאי (ונמ' ע"א) (3)

(24) בש"ר 9: אין אפשר — בע"ז שם מג ע"א: היך אפשר, ד' קושטא כאן: איך, כ"י ר' ליתא "אין" ובתמיהה קאמר.

ש"ר 12: דר' מתניתה — בע"ז כהוגן: מתניה.

ש"ר 14: רבי זירא — זעירא, וכ"ה בע"ז.

שם: אוף היא פורח אותה — בד"ק: פודה, ולא העיר כלום, כ"י ר': אף הוא אינו פודה, וכ"ה בע"ז, וע"י שדה יהושע.

(25) בד' קושטא עוד: [ר' יצחק שאל מאן תנא אין מרכיבין כפניות של ערלה רבי יוסי], ולעיל סא סע"ב, בד' קושטא: דרבי יצחק שאל (באות ד'), ושם בשדה יהושע: אין מרכיבין כפניות של ערלה משנה בשלהי פרקין וכו' ועל הא קאמר רבי יצחק דמאן תנא וכו'. אבל בר"ש בסוף הפרק ובא"ז שם: היא ס"י שכה: ואמר בירושלמי לע"ל אמתניתין דר' יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פירי. ר' יצחק שאל — (1) ש"ר 23 מ"א: מצטרפין זה עם זה ואינו צריך — כ"ה גם בכ"י, והוגה ע"א: וצריך (בד"ק: ומצטרפין, ולא העיר כלום).

(2) אבל כן הוא כבכ"י בהר לו, כ"י פ' וב' וכ"י מ', וכן בגמרא סא ע"ד: דרבי שמעון אמר אין שני שמות מצטרפין.

(3) אבל זוהי הנוסחא העיקרית, שהיתה גם לפני רש"ם, וצ"ל בירושלמי: ולמה לא תנינן חלת דמאי? בגין (ולא "כמה") דתנינן חלת [ודאין] לא ניתני חלת דמאי? והתנינן תרומה ותרומת מעשר [ותרומת מעשר] של דמאי, ר"ש בחלה פ"ד מ"ו מביא: ולמה לא תנינן חלת דמאי כגון (1) דתנינן חלת ודאי לא ניתני חלת דמאי התני תרומה ותרומת מעשר (1) דמאי, ורש"ם (מובא בשדה יהושע) גורס: ולמה לא תנינן חלת דמאי (1) בגין דתנינן חלת ודאי לא תנינן (ובדף קכא ע"א: תני) חלת דמאי והתנינן תרומת מעשר (בדף קכ רע"ג: שלודאי) ותרומת מעשר של דמאי, רא"פ מגיה רק: בגין דתנינן חלה וכו', כ"י ר' במקום "כמה" דתנינן (חלה לא ניתני) חלת דמאי: בגין דתנינן חלת דמאי, וחסר שם, וצ"ל: בגין דתנינן חלת [ודאין] לא ניתני חלת] דמאי, ומכולם יוצא הנוסח שתיקנתי ("א"י בגין, של רש"ם אינו לשון הירוש', כי אם חיקונו הוא, והעיקר כבר"ש וכ"י ר').

ותרומת מעשר ותרומת מעשר של דמאי במשנתנו גם בירוש' דמאי פ"א כא ע"ד (תמן תנינן) ובכ"י פ', ב' וה' וד"ר, ר"ש ואגודה, וכ"ה (כמו שהעיר כבר בשדה יהושע) במעילה פ"ד מ"ב: התרומה ותרומת מעשר של דמאי וכו' (וחסר גם שם בכ"י מ').

כתחילת. כסוף ⁽⁴⁾	בתחילת וכו' בסוף	22
כתחילת	בתחילת הפרשה	23
פרשה (ה תלויה עי"א)	כסוף הפרשה	27
ליתא (ותלוי עי"א)	אמר רבי יוסי (אף)	28
דתנינן ⁽⁵⁾	דתנינן סאה תרומה	33
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁶⁾	לית כאן (לומר)	
איסור מתוך היתר [שכן תרומה] אית	איסור מתוך היתר (לא כל שכן	40—39
(והוגה עי"א כבד"ו, שט"ס היא מלמטה) ⁽⁷⁾	תרומה אחת (!) תניי תני	
	איסור מתוך היתר (ואית	
אית דפתר לה [כולה לכהנים. מאן דאמ'	אית דפתר לה	42
אסור מתוך היתר שכן תרומה אסורה		
לזרים. מאן דאמר היתר מתוך היתר שכן		
תרומה מותרת לכהנים אית דפתר לה]		
כולה לכהנים		
(ונמ' כ"ז עי"א. שכפול הוא בט"ס) ⁽⁸⁾		

⁽⁹⁾

חסר (ונ"ב עי"א)	שחוטין (מה בין חיים לשחוטין)	48
ליתא (ותלוי עי"א : ת"ל)	מניין (תלמוד לומר) מן	56

סב ע"א

ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾	(הערלה וכלאי הכרם עולין באחד	2—1
	ומאתים)	
אם אמרת בהנייתה (והוגה עי"א כבד"ו)	אם אמרת (בתרומה) שהנייתה	7
ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹¹⁾	פרי פרי (גוירה שוה)	9—8
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹²⁾	בין (להתיר כדי) ליתן טעם	9
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹³⁾	הכרם (הותר הכרי)	13

⁽¹⁴⁾

לכל (ונ"ב עי"א : לתוך) אחת	לתוך אחת מהן	19
----------------------------	--------------	----

(4) למטה (שו' 27) כהוגן בכ', וכן בד' קושטא.

(5) בד"ק בטעות: דתנינא.

(6) אבל גוי' בטעות, וליתא בדף סב ע"א, וכן בד' קושטא.

(7) אבל "תרומה" שבגליון ס"ס, וליתא בד' קושטא.

(8) וגם בד' קושטא כפול פה בט"ס מן "תני ר"ש" עד "תני פרוסה".

(9) שו' 43: כמדומע — כמדומע — כ"ה גם בכ"י.

(10) ופיסקא היא, והפיסקאות מעטות בכ"י ישנים.

(11) אבל אין זה לשון ירושלמי.

(12) אבל ליתא גם בפ"י ריבמ"ז ובר"ש, וכן היתה גי' רש"ס (עי' שדה יהושע, וט"ס שם).

(13) ר"ש: מותר הכרם !

(14) שו' 14: נפלו שלשת קבין ערלה ושלשת קבין באחד של כלאי הכרם כמו וכו' — כ"ה גם בכ"י !

ועי' ר"ש ושדה יהושע.

שו' 16: שדיעת' מתרתו — כ"ה גם בכ"י, ר"ש: מתירתו.

21—23	(אין ידיעת ספק וכו' ואחר כך נפלה השני') אין תימר	חסר (ונ"ב ע"א) (15)
30	סאה תרומה שנפלה	סאה ערלה (!) (והוגה ע"א : תרומה)
31	סאה ערלה שנפלה (לתוך סאתים)	ליתא (ותלוי ע"א) (16)
43	ולמה תנינן (גריסין) שנתבשלו	ליתא (ונ"ב ע"א) (17)
44—45	נותני טעם לפגם מותר	אסור (והוגה ע"א : מותר) (18)
47	על דעתיה דר'	על דר' (ונגרדה ר, והוגה ע"א : דעתיה דרבי)
48	עד שירבו על הנופלין	פל של "הנופלין" — על הגרד (19)
53	ריבה עליהן גריסין של תרומה מותר	מות של "מותר" — על הגרד (20)
(21)		
64—1	תחילה (כבר נתחמצ' וכו' תחילה) נעשה כמי	חסר (ונ"ב ע"א) יעשה (והוגה ע"א : נעשה)
סב ע"ב		
6	(אם) יש בו כדי לאסור	ליתא (ותלוי ע"א)
	פגם מזה (ומזה)	ליתא (ותלוי ע"א)
7	אין בו כדי לאסור	אסו — על גרד (22)
10	נותן טעם לשבח מותר	שבח — על גרד ע"א (23)
11—12	לפגם (מותר וכל וכו' לפגם) אסור	חסר (ונ"ב ע"א)
14	הכמין כמה את משערין	הסמין (ונגרדה ס לכ' ע"א) במה (23a)
18	במינן (הכמון משערין אותו במינו)	חסר (ונ"ב ע"א)
23	התיב ר' חמא בר יוסי	בר [חמא] יוסי (ונמ' ע"א) (24)
24	כאינש (דשמע מיליה ד) בעל דינא קבלה	כאינש דאמ' (והוגה ע"א כבד'ו) (25)
15	וצ"ל: אין [תימר] ידיעת, וכ"ה בד' קושטא. (ושם בשו" 19 ובשו" 22: "ערלה" במקום "תרומה").	
16	אבל כיון שפיסקא היא אין צורך להשלים.	
17	ואין צורך להוסיף "גריסין", אבל צריך להגיה: ולמה <לא> תנינן, וכ"ה בר"ש ובד' קושטא ובד"א.	
18	צריך להגיה כבר"ש וד' קושטא: כמ"ד נותני וכו' אסור ואפי' כמ"ד וכו' מותר מודה וכו'.	
19	[ג"ל שהיה כתוב תחילה: הנוטפין. — ע"צ"ם]	
20	והיה כתוב איפוא בודאי: [אסור], וכן כ"י ר, וכן הגיה רא"פ (וכן הגיה חכם אחד בד"ו והעיר: "ע"ין בר"ן פ' בתרא דע"ז").	
21	שר' 61 ו-62: כמחלוקת — כ"ה גם בכ"י !	
22	והיה כתוב אפוא: [להתין].	
23	"ם" נכרת עוד, והיה כתוב אפוא: [לפגם], וכן הגיהו מדעתם שדה יהושע ורא"פ בשמו (שדה הישועה) !	
23a	אבל נשאר "משערין" ל' רבים ! (למטה: הכמון). ובד' קושטא ואמ"ד הגיהו: משערין.	
24	וצ"ל כבנויר פ"ו נד ע"ד: ר' חייא בר יוסי.	
25	אבל כ"ה בנויר.	

26	א"ר (זעירא כל נותן וכו' ובנזיר)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁶⁾
	אפי'	
42	מן האיסור ומן ההיתר	מן ההיתר (ונו' ו עי"א)
48	והיתר בסוף להתיר	התר (והוגה עי"א : להתיר) ⁽²⁷⁾
55	ר' ליעזר (!) (אמר)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁸⁾
59	משיא את בנו	מסיא (ותוקן עי"א) ⁽²⁹⁾
סב ע"ג		
19—20	בזה כדי לחמץ ובזה	[לא] בזה, ו[לא] בזה (!) (והוגה עי"א כבד"ו)
24	לא באתה שביעית	לשביעית (ונגרדה ל עי"א)
36	לא כלפני זריקה	כלפי (ותוקן עי"א : כלפני)
40	רבי שמעון בן לקיש (אמר)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³⁰⁾

פרק שלישי

59	מ"ו שהיה רבי מאיר	ז (ונמ' עי"א) שהיה
61	מ"ז ז' ואילו	ח (ונמ' ונכתב עי"א : ז')
63	מ"ח ח' נתפצעו	ט' (ונגרד עי"א ותוקן : ח')
סב ע"ד		
1	מ"ט ט' ספק	י' (ולא תוקן ! ⁽¹⁾)
	ספק הערלה בארץ ישראל (אסו')	תלוי עי"ע
13	קליפין במשמע (ולא גרעינין)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽²⁾
14	סופך מימר (את) את בסמוך	ליתא ⁽³⁾
(4)		
47	(אתה אומר לכך)	ליתא (ונ"ב עי"א)
48	הא מה ת"ל ולא יאכל	יאכל [עליו] (!) (ונמ' עי"א)

26) ובנזיר שם: חוץ מנותני טעמים של נזיר. ונזיר אפילו וכו', וכאן צריך להגיה אפוא לפ"ז במקום "א"ר": "ונזיר". ובנזיר שם למעלה: וא"ר בון בר חייא קומי ר' זעיר' מאי וקבלה (ונראה אפוא שר' זעירא כר' יוחנן).

27) אבל צריך היה להגיה: להיתר, וכ"ה בד' קושטא: להתר! אבל בע"ז פ"ה מה ע"א: היתר, וכצ"ל.

28) ובע"ז שם ליתא כלל "רבי ליעזר אמר".

29) אבל "ניסת" (בסמ"ך) רגיל בתלמוד.

30) כמחלוקת — כ"ה גם בכ"י !

(1) וכ"ה בהו' לו ועוד.

(2) אבל לשון יפה היא, ומתאים יותר ל"וגרעינין מניין" שאחרינו. (ולעיל צ"ל כנו' רש"ס וד' קושטא: מאן דאמר בסמוך לפריו קליפין וגרעינין במשמע. מאן דאמר בעורל את פריו קליפין במשמע).

(3) וליתא גם בד' קושטא.

(4) שו' 17: באיסור אכילה — כ"ה גם בכ"י !

55	במוסגר (או) כמחלט	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁵⁾
טג ע"א		
7	קריה בקדירות	קריה (והוגה עי"א : קריה) ⁽⁷⁾
10	את רואה (ההיתר)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁸⁾
⁽⁹⁾		
24	ליקח בגד מן הגוי	ליקח יין (ונמ' ותלוי עי"א : בגד) ⁽¹⁰⁾
27	איתיבי' רבי חייה	איתי' (= איתיב) ר' חייה
27	ולא הודו	ולא הורי (והוגה עי"א : הודו)
38—37	בקדשים שיש להן מתירין	שאין (והוגה עי"א : שיש)
	אבל בקדשים שאין להן מתירין	שיש (והוגה עי"א : שאין)
45—44	גידולי ערלה שעממו הרי אלו	גידולי (ז) ⁽¹¹⁾ , שעממו (ונמ' עי"א, ותלוי : שעממו), אילו
45	ולאו (מתניתא) מתניתא היא	ליתא
46	רבי חנניא אמר	ר' מנא (והוגה עי"א : חנניא)
	רבי מנא (אמר)	ליתא (ותלוי עי"א)
52	כל הנשרפין אפרן מותר	אפרן טהור (והוגה עי"א : מותר)
59	וחריצו גבע	וחרצו ⁽¹²⁾ (ותוקן עי"א : חריצו)
טג ע"ב		
7	(והתני) ונסתמה	ליתא (ונ"ב עי"א)
17	דלעת שלקה	שלקטה (ז) ⁽¹³⁾
21	והרודה מהן	מ — על גרד עי"א ⁽¹⁴⁾
34	בחדש שכן יצא לחוץ	שיצא (ונגרדה ש עי"א) ⁽¹⁵⁾
39	אמר אילו לא סלקית	אמ' אילולא סלקת
46—45	וכלאי בהמה שאין תלוין בארץ	אי של "שאיין" — על גרד ⁽¹⁶⁾
	(ונוהגין בארץ) ובחוצה (לארץ)	ליתא (ונ"ב עי"א ותלוי עי"א)
(5)	שר 54: מיכן שזבעו, צ"ל כבד קושטא: מוכין שזבעו, וכן רא"ם בפירושו, בפנים: מוכן שזבע.	
	שר 55: במוסגר (בבי"ת) — כ"ה גם בכ"י.	
(6)	וא"צ כי זה רגיל בירוש'.	
(7)	אבל צ"ל: קדירה, וכ"ה בד' קושטא.	
(8)	וצ"ל כבד קושטא: אותו האיסור [י]ש בו כדי לאסור. אם אין בו כדי לצבוע [אפילו] את רואה ההיתר וכו'.	
(9)	שר 20: כרכד — כ"ה גם בכ"י, והוגה עי"א: כרכר, אבל בכ"י גם בע"ז פ"ד מג ע"ג ובמשנה שם.	
(10)	וכ"ה בע"ז שם.	
(11)	וצ"ל: גחלי, בד' קושטא.	
(12)	כנר המשניות, וכ"ה בד' קושטא.	
(13)	בד' קושטא: שלקתה, וכצ"ל.	
(14)	והיה כתוב אפוא: בהן, ד' קושטא: והתולש מהן.	
(15)	אבל הנכון בכ"י: בחדש שקן שיצא, וכ"ה בד' קושטא: בחדש שכאן שיצא.	
(16)	והיה כתוב: שהן, ונ"ב עי"א: שאין, ונגרד עי"א.	

ליתא (ותלוי עי"א)	אף כלאי זרעים (אע"פ) שהן	
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁷⁾	תלויין בארץ (ונוהגין בארץ)	
בכלאי זרעים [אסור] ⁽¹⁸⁾	בכלאי הכרם. הא בכלאי זרעים	58

מסכת ביכורים

	10 ע"ג	
ליתא (ותלוי עי"א)	12 מ"א (וכן) המברין	
וע"י שני (?) תלויה ו"המברין" ⁽¹⁾	⁽²⁾	
אשר נתת לי [י"י]	29 סמ"ה אשר נתת ליה	
	10 ע"ד	
ליתא (ותלוי עי"א)	13 דרבי ליעזר אמר (תמן)	
ליתא (ותלוי עי"א)	21 מהו שיביא ממנה (לולב)	
כן בתרומה ^(?) (והוגה עי"א כבד"ו)	27 מה שאין כן בביכורים	
חסר (ונ"ב עי"א)	הבעלים ממנה (אבל בגזילה שנתיאשו הבעלים ממנה)	
	⁽³⁾	
חסר (ונ"ב עי"א)	32 בשם רבי יוחנן (לא זה תורם ולא זה תורם רבי אמי בשם רבי יוחנן)	
ולידא מילא וזהפירדד עי"א (לשתים) ⁽⁴⁾	34 וליידא מי לא	
ליתא (ותלוי עי"א)	37 (אילו) כתיב ולקחת	
	⁽⁵⁾	
עד — על גרד עי"א	52 כעדשה מן השרץ	
	⁽⁶⁾	
17 ובד' קושטא: אף על פי (1) שאין תלויין בארץ נוהגין בארץ ובהוצד לארץ אף כלאי זרעים וכו'.		
18 כל' שצריך להמחק, ולכן השמיטוהו בד"ו. ונ"ר רש"ס וד' קושטא: רי"א ככלאי הכרם היא בכלאי זרעים, ע"י שדה יהושע.		
1) ה"ל וכו' ב': המברין, כ"י מ' ופ' וה': והמברין.		
2) שו" 22 מ"ד: לאבתינו (בלא וי"ו) — כ"ה גם בכ"י.		
3) שו" 30: ולא מעשרותיו — כ"ה גם בכ"י! וצ"ל: מעשרותן.		
4) אבל הפרדה בטעית, וכ"ה בד' קושטא: מילא, וצ"ל: וליידא מילא תנינן.		
5) שו" 38: מראשית — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: ראשית, ובד' קושטא: אלו נאמר ויבחת ראשית.		
6) שו" 52: מימן — מימן, בד' קושטא: מנהון — מנהון.		
שו" 53: מה פליגין בחמרים וכו' שבעמקים — שדה יהושע מביא: ובספר מנה כתוב כן פשיטא הדא וכו' לא קדשו, בתמרים שבהרים ובפירות שבעמקים מהו. והוא נ"ר אמיתי.		

59	אין מביאין (מן) הציפורנין	את הציפורנין (והוגה ע"א : מן)
	(7)	[נ של "הציפורנין" — על גרד ע"א]
טו ע"א		
1	(הלכה) ד'	ליתא (ונו' ע"א)
4	מה טעם אמרו	מטעם (והוגה ע"א : מה טעם) (8)
9	אבותינו	אבות (ונו' ינו ע"א)
19	מוזע בית ישראל	בית (ומוגה ע"א : בת) (9)
39—20	רבי יהודה אומר (עד שיהא אמו (1) מישראל רבי אליעזר (1) או אביה וכו' עשה שבישראל אסור בכל) ועשה שבכהנים	ר' יהודה או' [גירש בקידושין פ"ק רביע' עשרה יוחסין הל' ד' ר' ליעזר בן יעקב או' יש' שנשא גיורת ע"ד מט' ועשה שבכהנים (ונמ' וכל חסר ג"ב ע"א) (10) (והשלח). הל' ו' שליח (ונמ' ע"א) (11) "מהלכה ו' עד סוף ביכורים לא נמצא כל תיקון ע"א" להביא (12) אם יורשה בחיי אביו
40	הלכה ו'. שליח	
43	אם לקטן להביאו	אם ב"ר (כל' נמחק) (13) בחיי
52	אם יורשה בחיי אביו	

(7) שר' 60: מאונקות — בר' קושטא : מאובקות.

שר' 61: הבלוניות — בר' קושטא : הלחלויות.

(8) אבל היא היא (=מטעם). [והשוה במקרא: מזה, מלכם ועוד].

(9) אבל "בית" גם ביחוד מד כב, וכ"ה בקידושין פ"ד סו ע"א.

(10) ובקידושין שם (אצלנו הלכה ו' 1): רבי יודה או' עד שיהא אביה מישראל, ר' ליעזר בן יעקב אומר עד שיהא או וכו'.

קיצורים כאלה רגילים בכ"י כמו בפסחים לא ע"ד: גרש עד אעפ"כ וכו', יומא מד ע"ב: גרש עד הגוף הקדוש בשוכתו, כתובות כו ע"ג: גרש בהילכתא קדמייתא דסוטה (מבוא קמב א). ויש שהשמיט הסופר בכ"י ולא העיר "גרש" (והשלימו אחר בגליון) כמו יומא מ ע"ב, שקלים מז ע"א, שם סע"ב (מבוא קמב א), שם סע"ג. ובד"ן יומא מה ע"א: גרש בה"ל קדמייתא. מניין שהיא מחזור בעשה. שם מא רע"א: גרש בהילכתא עיליתא עד מקירו של מזבח, נזיר נה ע"ב: גרש כו' ה"ל בפרק ג', נזיר נא ע"א: גרש ראשה דנדרים קדמייתא עד דמט' אשכח תני, כתובות כח ע"ד: גרש בה"ל קדמייתא דפיאה ולא מות, מכות לא סע"ד: כו' גרשה (עי' מבוא לו ע"א, וע"ד כ"י לידן — שם קמב א). ורגיל בכ"י הגניזה (שרידי הירושלמי), כמו עמ' 128 (תענית רפ"ד): גרש ומה ראה וכו', ובגליון שם: פיר' גרש יעני כול' וכך בכל מקום שאת מוצא סימן גרש בתל' ארץ ישראל וכך בשבת; שם 158 שו' 19: גרש היא הדא, 190 שו' 6: גרש אסרו, 221 שו' 13: גרש שתייתיה עד מטי כע"ד (!) בע"ד אינון (=שם פ"ו כא ע"א), 230 שו' 3 מקוצר המאמר ויש להשלים: ... [גרש בריש פ"ק דיבמות], שם 230 שו' 28: גרש בסוף פרקה תניינה דיבמות עד לא הכל, 232 שו' 3: גרש [בפרקה] (נ' ונדרים), 232 שו' 17: גרש בראש פרקה ט' דיבמות, 234 שו' 3: גרש וגו', 234 שו' 18—19 [גרש בפרקה] ב' דיבמות.

ורגיל גם בב"ר כ"י, ע"י ב"ר תיאודור 576, 580, 626, וע"י בב"ר פצ"ה—צ"ז (בס' היוכל לכבוד גוטמן) עמ' 10 ועמ' 21.

(11) אבל פיסקא היא, וא"צ למחוק.

(12) וכ"ה בר' קושטא.

(13) וכן ליתא בר' קושטא.

59	רבי יוסי בעי היידן	היי דן
סד ע"ב		
6	לרבי יודה עבד	לר' (הלמ"ד מחוקה, וקרי : ר') (14)
(15)		

פרק שני

סד ע"ג		
7	מ"ב ואוסרין כל שהן	ואסורין (= ואוסרין) (1)
(2)		
סד ע"ד		
9	ויגוף ה' את נבל	ויגף
25	אוכלין (בקערה אחת)	תלוי עי"ע
44	הן דתימר המעשר	הן דתימר [אין] (כלו' נמחק)
45	לא הו' רוצה לוכל	לא הוא רוצה [ליגע] (כלו' נמחק)
סו ע"א		
(3)		
5	שאינ לו מתירין אוסר	אסור (וכזה במשנה ב')
14	בן עזאי	בן עזי
47	והנך להם (כשיר) עגבים	ליתא (ותלוי עי"א — כתב ג')
58	את מהלך בו כירק	בו [כאילן] (כלו' נמחק)
סו ע"ב		
18	עכשיו הוא נסתפק	עכשיו הוא [הוא] (1) נסתפק
23	אמר ליה תניתה	תניתה (היו"ד נמחקה)

פרק שלישי

30 מ"א תאינה שביכרה תאינה שביכירה (1)

(14) ודבר חדש הוא, וא"נ קצץ" האילן" קאי.

(15) שו' 18: ומכר לו — כ"ה גם בכ"י ! וצ"ל: ומכרה, וכ"ה בד' קושטא.

(1) הכתיב: ואסורין, גם הו' לו וכ"י ב', אבל בירוש' סע"ד: ואוסרין, וכן כ"י פ' וה'.

(2) שו' 21 מ"ח: ויש בו שאינו — כ"ה גם בכ"י, וכ"ה בכ"י ה'.

שו' 30 מ"א: בזה ובזה, בזה ובזה — כ"ה גם בכ"י, וכ"ה בכ"י ה'.

שו' 47: משפחות ה' לוי וגו' — כ"ה גם בכ"י !

(3) שו' 1: מודוי — כ"ה גם בכ"י !

(4) [אחת בסוף שורה, והשניה בראש שורה].

(1) וכן כ"י פ': שביכירה.

(2)		58 מ"י (כ)ביכורים	כ — תלויה עי"א
(3)			
סה ע"ג			
18	מי שהיו לו (ביכורי')	ל' (ונ"ב עי"א — כתב ג' : ביכורי') (1)	
32	ר' אבדומא (דמן חיפה)	ליתא (ונ"ב עי"א)	
43	חוקיה ב"ר	בר' (= ברבי)	
	בית וודעא	בית וועדא	
49	יהודה ב"ר	בר'	
סה ע"ד			
17	הוה כד (מסקום)	ליתא (ונ"ב בסוף שורה עי"ע) (3)	
21	ויהב (ליה) מן סיבתיה	ליתא	
34	ירקונין	יסקונין (ונגרדה ס לר')	
39	לא מפליגין	לא (והוגה עי"א : אלא) (6)	
(7)			

מ ס כ ת ש ב ת

- ב ע"א
- 18 מ"ט כדי שיהבילו (מבעוד יום) ליתא (ונ"ב עי"א) (1)
- 28 מ"ד כדי שיצולו (מבעוד יום) ליתא (ונ"ב עי"א) (2)
- ב ע"ב
- 1 (מהו שתיים שהן ארבע) ליתא (ונ"ב עי"א) (3)
- (2) שו' 32 שם: אף על פי שזוה — כ"ה גם בכ"י !
- שו' 35 מ"ג: מביאין ביכורים וענבים — כ"ה גם בכ"י !
- שו' 47 מ"ה: מארמי (וליתא "וקורא"!) — כ"ה גם בכ"י !
- (3) שו' 59 מ"י: הביכורים מניכסי — כ"ה גם בכ"י, וכ"ה גם בכ"י פ'.
- (4) כלר': מי שהיו ביכוריו.
- (5) וצ"ל: בדמסקוס, בד' קושטא: בדומסקוס.
- (6) הגיה ל — א'. מפליגין = מה פליגין. אבל "אלא" ט"ס, וצ"ל: לא (=לארץ), וכ"ה בד' קושטא.
- (7) שו' 43: מעטרין את הביכורין משבעת — כ"ה גם בכ"י !
- שו' 56: ר' יוסי בן חלופתא — כ"ה גם בכ"י.
- (1) וליתא גם בד"ר ופיז', כ"י א"פ וראשונים (עי' ד"ס בהגהות); קטע פסב"ג (ס' היוכל לישראל לוי), ה"י לו, כ"י פ', ה' ועוד.
- (2) וליתא גם לו, כ"י פ' (ונ"ב עי"א !), כ"י ב' (ונ"ב עי"א) וקטע פסב"ב.
- (3) וליתא גם בשבועות רפ"א לב ע"ג, אבל איתא בגי' (62).

6	והא (תני) דלתות	ליתא (ותלוי עי"א) ⁴
10	הכנסה והוצאה אחד הן ומנו	שנים (ותוקן עי"א : אחד) הן
	אותן חכמים שנים	חכמ' אחת (ותוקן עי"א : שנים) ⁵
12	דמר ר' יסא בשם רבי יוחנן	דמר ר' לעזר (ונ"ב עי"א : יסא)
	(והוציא חצי גרוגרת)	חסר (ונ"ב עי"א)
19—20	(והוציא חצי גרוגרת)	חסר (ונ"ב עי"א)
25	פתוחים לשתי פלטות	לשתי [רשויות] (ונמ' גם עי"א)
ב ע"ג		
9	(וכה עביד המהלך כמניח)	חסר (ונ"ב עי"א)
26	(ורבנין לא עבדי מהלך כמניח)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁶
31	(ורבנין לא עבדין אויר כרמלית	חסר (ונ"ב עי"א)
	כממשה)	
40	היה עומד ברשות הרבים (וזרק)	ליתא (ונ"ב עי"א)
44	פשיטא ליה שהוא (פטור)	ליתא (ונ"ב עי"א)
53]	בחוטף כן הא אם קלט	כן הוא (ותוקן עי"א : הא)
58	ובין זה כמאן דמר אסור	ובין זה [אסור] (ונמ' עי"א)
59	מיי כדון מאן דמר	מיי כדון מיי דמר (והוגה עי"א : מאן)
62	ארבעה (אבל אם אינו רחוק מן	חסר (ונ"ב עי"א)
	הכותל ארבעה)	
ב ע"ד		
11	אמרי בכפורת טפח	וכפורת ⁷
15	מכלי קטן שבמקדש	מכלי קטון ⁸ שבמקדש
	טפח (אף כאן טפח)	חסר (ונ"ב עי"א)
20	באמת (ששה ברים כמ"ד באמת)	חסר (ונ"ב עי"א)
29	משום שנים שעשו	משום שנים
34	כממשן	כממשן [בן עזאי עבד אויר כרמלית
		כממשה. ר' עקיבה עבד אויר רשות
		הרבים כממשה]
		(= אשגרה מלמטה, ונמ' עי"א)
		איטרטייא (ותלויה ס עי"א)
		חסר (ונ"ב עי"א)
		רשות היחיד (והוגה עי"א : הרבים) ⁹
41	איסטרטייא ופלטא	
46—47	(אמר רב יוסף וכו' דתנינן תמן)	
49	ובימות הגשמים רשו' הרבים	
<p>(4) וכ"ה בשבועות; ג': והתנינן. (5) אבל כ"ה ככ"י בשבועות שם ("אחד") וכן ג' ("אחד"). (6) ג': בן עזי לא (!) עבד ... המהלך כמניח, וכ"ה בס' העתים 307. (7) וכ"ה בקר' אחרון סי' מו (315), וכ"ה בסוכה פ"א נא ע"ד, וכ"ה למטה כאן. (8) [אמר עצ"ם: וכ"ה במקרא: קטן - ברפסק, קטן - שלא בהפסק]. (9) אבל בסעות, וכ"ה בסמוך: אם אומר את רשות היחיד לכאן ולכאן. ועי' גם אהצ"ו. [ועי' מ"ש</p>		
המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 264.]		

- 21 מן (מה) דתני רבי חייה
29 מה הוה רבי דרוסי אמר
רבי דרוסי אמר כך הוה
31 חייה בני
31 ומה טעמא והודעתם
35 או אחרון אחרון
36 עמדת (עד יום אשר עמדת)
37 כאלו הוא עומד
43—42 אמר ליה (רבי יוחנן אמרן וכו')
אמר ליה רב אדא
47 רמז חייה בריה
52 (חתן) אם רוצה
53 (יכיל אנא פתיר לה)
כרבן גמליאל דאמר
61—62 כגון אנו (שעסוקין וכו' כגון
10 ש' 59: רבי זעירא בשם רב חנינה בשם רב חנינה — חנינא (אהצ"ו) ! וצ"ל: זעיר בר רב חנינה
בשם ר' חנינא, כמו שהביא רשב"א שבת ז ע"א !
ש' 60: סימטיות — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: מי סטות, בבלי ז ע"א: איצטוה.
שם: ר' שמואל בר חייה בר יהודה בשם רבי חנינה — צ"ל: רב יהודה.
11 ש' 18: ותנתה — כ"ה גם בכ"י.
12 והגהה היא: "מה" במקום "מן", והוא עיקר, וכן בשורה 20 צ"ל: קן ("מה") דתני.
13 [ל"נ שהיה כתוב: דר. — עצ"ם]
14 וכ"ה בילקוט קנ' אחרון סי' מו (315), ושם כהוגן: ונסק ליה מן מיסחי ר' דרוסאי וכו',
וכצ"ל כאן במקום "מה הוה". ובקידושין פ"א סא ע"א בסעות: ונסק ליה מן דימוסא אמר כך הוה
רבי לעזר בר יוסי אמר שלית מטי; אלא העיקר כנו' כה"י והילקוט. שר' דרוסי אמר סך הוה (היה סך
עצמו בשמן) ור' לעזר אמר שלית מנוי הוה (היה פושט את בגדו), ואהצ"ו לא ידע מנוי זה ונדחק
בפירושו. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו 48—49].
15 והיא היא. [חייה בה"א רגיל בירושלמי, אלא שהמגיה הגיה ע"ס כתיב השם בשורה הקודמת. עצ"ם]
16 ואיתא בילקוט ואתחנן ר' תתכ"ה, ושם: יום אשר עמדת לפני י"י עד יום אשר עמדת לפני י"י,
אבל בקר' אחרון שם (315): מה טעם והודעתם לבניך וגו' .
17 ונוסח אחר הוא.
18 ובברכות ספ"ב ה' ע"ד איתא, ושם ליתא "לקרות קורא".
19 ולפני "רבן". גרדוכן גרד ארוך בין השיטין מעל מלת "רבן" — "איני". היה כתוב כאן, ותחילה
היה כתוב בפנים: <ולא> רבן. ובין השיטין ע"א: <דר' גמליאל היא דר' גמליאל>, ונגרד ע"א, והנוסח
היה אפוא כאן: ולא דרבן גמליאל היא, דרבן גמליאל אמר וכו'. ובברכות נחערבו שתי הנוסחאות, ורש"ס
שם לא גריס "ולא דר"ג היא". ובכ"י שם: ולא רבן גמליאל הוא יכ"ל וכו'.
20 וצריך להעיר כאן שגר' כ"י ג' בברכות פ"א ג ע"ב גם בר' יוחנן: כגון אנו שאנו עסוקין,
ואפשר שבמקום "שאין" היה כתוב תחילה: שאנו, ונשמט מן שאנו עד שאנו.

63	רבי יוחנן (כדעתי' דר' יוחנן)	חסר (ונ"ב ע"א)	אנו שאין
ג ע"ב			
(21)			
28	באשה גדלת	גדלת (קרי: גדלת)	
32	קומי מינוקה	קומי מינוקה	
37	ודמניא שממי	ודמניא סממי (22)	
45	תני רבי חייא	דתני 23 ר' חייא	
48	מתניתין פליגא עלוי	מתני' (= מתניתא) [דשמואל] פליגא עלוי	
		(ונמ' ע"א) (24)	
ג ע"ג			
7,6	כל שתא, מן שתא	שיתא, שיתא (והוגה ע"א: שתא)	
11	אליהו זכרונו לברכה	אליהו ז"ל (= זכור לטוב) (25)	
18—16	יראת חט לידי רוח הקדש דכתיב אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא. רוח הקדש לידי חסידות דכתיב אז דברת בחזון לחסידיך חסידות לידי תחיית המתים	יראת חט לידי חסידות דכת' וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו. חסידות לידי רוח הקודש דכתיב אז דברת בחזון לחסידיך רוח הקודש לידי תחיית המתים (והוגה ע"א 26) כבד"ו (27)	
43	(ועל צירן)	ליתא (ונ"ב ע"א)	
45	(ועל לשונן)	ליתא (ונ"ב ע"א)	
49—48	שתהא פת גוים אסורה (ועמעמו	חסר (ונ"ב ע"א) (28)	
<p>(21) שו' 2: להדין לבר נשא — כ"ה גם בכ"י! וצריך למחוק "להדין", וכן ליתא בברכות פ"א ג ע"ב; אבל ג' שם: להדין ברנשה, ושתי נוסחאות הן. שו' 16: אמר רבי בא מרי — כ"ה גם בכ"י! בברכות: אבא מרי. (22) ר"ח בב"ק טז ע"א: ודמ ע"א סממא. (23) = תוס' פ"א יב. וכ"ה במנהיג ד' ברלין קב ע"ב, וכן היתה גי' או"ז ח"ב סוף סי' לב (וט"ס שם). (24) אבל העיקר כבכ"י (ועי' תוס' שבת פ"א יב שאינה ברייתא שלנו), וכזה בירוש' עירובין פ"ז כד ע"א: מילתיה דשמואל אמר וכו' מתניתא דשמואל פליגא עלוי וכו', וכן נמצא בבבלי שבת נד א וביצה כט א, מחלוקת בין שמואל ותני דבי שמואל. ובאו"ז שם: מתני' פליג עלוי דשמואל. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 260]. (25) וכ"ה למטה שו' 19 ובכ"מ. (26) למעלה שו' 10: לידי רוח הקודש. רוח הקודש לידי חסידות. חסידות וכו' ולא העיר כלום! (27) וכ"ה, כנוסח כה"י, גם בשקלים ספ"ג מז סע"ג: יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקודש. רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים וכו'. יראת חטא מביאה לידי חסידות דכתיב וחסד וכו' חסידות וכו' רוח הקודש וכו', וכ"ה בבבלי סוטה מט ע"ב וע"ז כ ע"ב (עי' שם בהגהות הגר"יב וד"ס). אבל ג' כאן כבדפוס. ובשקלים ליתא בגי' (128) מן "וכן היה רבי פנחס" וכו' עד סוף הפרק. ובשהש"ר פ"א א בתחילה כנו' כה"י. אבל שם בטעות: יראת חטא לידי חסידות שני אז דברת בחזון לחסידיך, וצ"ל בככ"י. (28) וצריך למחוק גם "אסורה", ולהגיה בשו' 48: במקו' [שאיין] פת ישראל מצויה, ולמטה צ"ל: אלא כיני במקום שפת ישראל מצויה (כנוי הראב"ן סי' שג ורא"ש ע"ז פ"ב סי' כז, בע"ז), ושתי נוסחאות נתערבו כאן. ובכ"י ג' (עמ' 66) בפנים: כך אין אומרים במקום שפת ישראל וכו' פת גוים [אסורה וע]ימו עליה (ואסורה) והתירוה, יבגליון שלמטה: [במקום] שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת גוים מותרת ... ובע"ז פ"ב מא ע"ד (גי' 277) כנוי שלנו כאן.</p>			

עדיה והתירוה או במקום שאין
פת ישראל מצויה בדין היה
שתהא פת גוים) מותרת

תני רבי שמעון בן יוחי	55
קליות. (מה) אמ' ר' יוסי	59
באוכל תשברו	61
קשה עליך כאוכל תשברו	62

ג ע"ד

ביומוי דרבי ירמיה	5
קולת' דמיא	7
שהיו עולין עליו להר המלך	15
נקרא רבי יהודה הנשיא רבותינו	16
תנא רבי יהושע אוניא	29
הלכות (ואינו שונה אגדות תני בשם רבי יוסי שונה הלכות)	34—33
הרי חוץ ל"ח (דבר)	45
ורבי יוחנן מקשי לה	46
נחמן בריה דרבי שמואל	53
בית שמאי	57
(כל מלאכתך) גומרה	59
ומה מקיימין בית שמאי	61—62
טעמון דבית הלל	
ביומוי (!)	
קולתה דמיא ⁽³¹⁾	
שהיו נהרגין (והוגה ע"א: עולין)	
הנשיא [רבינו] (ונמ' ע"א)	
אוטייה (!) (ותוקן ע"א: אונייה) ⁽³²⁾	
חסר (ונ"ב ע"א)	
ליתא (ותלוי ע"א. וא"צ)	
ור' יוחנן [אמ'] מקשי (ונמ' ע"א)	
נחמן [בשם] (ונמ' גם ע"א) בריה	
בית שמי (וכן בכולם)	
ליתא (ונ"ב ע"א) ⁽³³⁾	
ומה מקיימין בית הלל (והוגה ע"ע: שמי)	
טעמון דבית [שמי] (ונמ' גם ע"א) הלל	

ד ע"א

תחת הכלים מערב שבת	1
מפני שהוא שכח	7
אמרו בית שמאי לבית הלל	14—13
ביני אריותא	16
רבי חייא בשם רבי אתקין להל	33
שירתה הוות עבדא	38
בשבת (והוגה ע"א: מערב שבת)	
שָׁכַח (וצ"ל: שָׁכַח) ⁽³⁴⁾	
אמרו בית הלל לבית שמי	
(והוגה ע"א: שמאי, הלל)	
ארוותא (ותלויה י ע"א) ⁽³⁵⁾	
אתקין לְהֵל ⁽³⁶⁾	
ד של שירתה — ע"א על הגרד ⁽³⁷⁾	

(29) וכן ג' (עמ' 66), וכן בע"ז שם. (30) ג' (66): מה ר' יוסה וכו', וכ"ה בע"ז שם.

(31) וכן ג' (עמ' 67).

(32) וכן ג' (שם): אינ'יה.

(33) וכן ליתא בתוס' פ"א כא, שם: גמורה, וכ"ה בג'.

(34) ורגיל בהו' לו ובריוש'.

(35) ג' (עמ' 68): אָנוּתא.

(36) ג' (עמ' 69): ר' זעורא בש' רב אתקין לְהֵל, ובביצה פ"ג סב ע"א: רבי זעורה בשם

רב סברין וכו'. ודברי סופר ראשון הם: אסדר הדברים להלן — בביצה !!

(37) והיה כתוב כנראה: שירתה, וכן ג': שירתה — עברה. וכ"ה בביצה פ"ג סב ע"א (וכן הגיה:

שירתא — עברא, בהגהות ירושלמי שבכר לאדן, קסח ע"א).

43	שצים שבכפס	שבכפס ⁸⁸
47	עד שהוא מגיע (לביחו ואית דבעי מימר עד שהוא מגיע)	חסר (ונ"ב ע"א)
55—56	בין בקיבולת (אמר ר' אילא וכו' ובלבד בקיבולת)	חסר (ונ"ב ע"א)
	(⁸⁹)	
	ד ע"ב	
	(⁴⁰)	
16	וזה מצטמק ויפה לו	מה (והוגה ע"א : וזה) מצטמק
27	זרירות הן הנשים בפת	הנשים את הפת (והוגה ע"א : בפת)
	(⁴¹)	
37	רבי ליעזר בי רבי יוסי	ר' לעזר ביר' יוסי ⁴²
41	גלעיני' (כל שהן וכו' גלעינים)	חסר (ונ"ב ע"א)
45	(מהו ברוב הקיפה)	חסר (ונ"ב ע"א)

פרק שני

15	לא בלכש	בלגש (והוגה ע"א : בלכש) ¹
24—25	ברוב הדלק (אתא רבי שמואל וכו' הוצאתה ברוב הדלק)	חסר (ונ"ב ע"א)
28	(מדורת החלב)	חסר (ונ"ב ע"א)
33	רבי לייא	ר' [אילא] לייא (ונמ' ע"א) ²
49	שמן שריפה שעובר זמנה	שריפה [שניטמא] (!) (ונמ' ע"א)
64	וכה לא עמד ב"ד	וכה
64—1	אצל ישראל (וכן כליו וכו' ישר')	חסר (ונ"ב ע"ע)
	ד ע"ד	
33	וחכמים מתירין בכל השמנין בשמן פקועות	[תני] בשמן פקועות (ונמ' ע"א) ³
	(38) וכיה בביצה שם (!) ג' כבדיו כאן.	
	(39) שר' 56: ר"ש בן ברקנא — כ"ה גם בכ"י: ר' שמעון בן ברקנא וצ"ל: בן כרסנא (ביסנא), וכ"ה בראשונים (ע"י אהצ"ר).	
	(40) שר' 5: הא דתימר — כ"ה גם בכ"י ! וצ"ל: הדא.	
	(41) שר' 36: אומר שהוא — כ"ה גם בכ"י.	
	(42) וכן ג' (עמ' 70).	
	(1) [והגיה כן עליי הנוסח שבמשנה] אבל כ"ה "בלגש" בה"ל, כ"י פ' וקטע פט"ב, ו"לוגשא" יוכיח.	
	(2) ושתי נוסחאות הן, והיא היא.	
	(3) אבל העיקר בכ"י, וברייטא היא, ובתוס' פ"ב ג—ד (אחרי דברי ריב"ג דלהלן): ומדליקין בשמן פקועות ובנפט. ר' שמעון שוורי אומר מדליקין בשמן דגים ובעיטורן, ובבבלי כו א מוחלפת: ומדליקין בשמן דגים ובעיטורן ר' שמעון שוורי אומר מדליקין בשמן פקועות ובנפט. ונראה דלא היה כתוב לפני הירוש' במשנה "בשמן פקועות", דמפסיק בין "שמן דגים" ובין "עיטורן",	

36—35	אלא שמן (שומשמין. וכו' אלא שמן) אגוזים	חסר (ונ"ב ע"ע ז')
37	לא כך ולא כך אלא	ולא כך [אלא נפט] אלא (ונמ' ע"א) 4
44	כעכים הרכים	כעבים 6
53	משור פר מקרין ומפרים	מפרים (ותלויה ו ע"א) 7
59	ולית בר נש אמר אף אפי'	ית של "ולית" — על גרד ע"א 8
ה ע"א		
1	מפני (יום טוב)	ליתא (ותלוי ע"א)
2	שהיו בה שלש על שלש	שתיובה (!) (והוגה ע"א : שהיו בה)
4	שתהא הלכה כרבי עקיבא	כרבן גמליאל (והוגה ע"א כבד"ו)
6	(אלא) אפילו טמאה	ליתא (ונ"ב ע"א). טמיאה
18—19	של סכנה (ר' יוסי בעי אי מפני ליסטין של סכנה)	חסר (ונ"ב ע"א)
25	מחרכין לו	לין
30	חייב שלא לצורך	חייב [לא] (ונמ' ע"א) 10
36—37	שבתורה (כולהן לצורך וכו' כל המלאכות שבתורה)	חסר (ונ"ב ע"א) 11
52	הידא היא	היי דא היא
54	ששימש במקדש (בשבת)	ליתא (ותלוי ע"א) 13
57	והוא מתייב ליה	מתחייב (!) (ותוקן ע"א : ומתייב)
59—60	לא יאכל קודש (והרי מליקה וכו' קודש)	חסר (ונ"ב ע"א)
והיה צ"ל איפכא: „בשמן צנונות בשמן פקועות (צמחים אצל צמחים!) בשמן דגים בעיטרן וכו'. ובמתני תני זוגי זוגי: שומשמין ואגוזים. צנונות ודגים, עיטרן ונפט. וע"פ הברייתא נוסף במשנה. בכ"י ג': (קרע) בשמן שמשמין בגו... (והיה כתוב אולי: אגוזים בשמן צנונות. תני בשמן) (קרע) פקועות וכו'. [וע"י מ"ש המחבר בתרביץ ש"ה עמ' 260.]		
4	ואיתא בבבלי שם, אבל בתוס' ליתא.	
5	ש"ר 39: צורי — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: צרי.	
6	וכצ"ל גם לקמן: דתנינן ה ע ב י ם .	
7	אבל גו' בטעות, וליתא בקרא ובבבלי שבת כח ב וש"ג, וכן בירוש' ר"ה פ"ג נח ע"ד, וגם להלן י ע"ג גו' ע"א בטעות, ע"י שם.	
8	וצריך למחוק „אפי'".	
9	ש"ר 20: מה בין המציל ממה שבזית. — כ"ה גם בכ"י, והוגה ע"א: ובין, וא"צ.	
10	ובטעות נמחק, שהנכון בכ"י, ובתמיהה הוא: לא שלא לצורך ? ואף הכא וכו', ע"י רמב"ן שבת קו ע"ב (הובא באה"צ 1).	
11	וע"י לקמן פ"ז ט ע"א — ע"ג ובבלי סנהדרין סב ע"א דס"ל לר' יוחנן דהבערה לחלק יצאת. וברמב"ן שם חסר ומשובש, ולא כאה"צו שסמך עליו.	
12	ש"ר 41: תולדת — כ"ה גם בכ"י !	
13	וביבמות לב ב: ששימש בשבת, וליתא „במקדש".	

2	לית טעמא אלא משום איבול	דלא (והוגה עי"א : אלא) ⁽¹⁴⁾
4	שהוא רוצה באכולן	באיכולן ⁽¹⁵⁾
22	כי תשה ברעך	לא (והוגה עי"ע : כי) תשה ⁽¹⁶⁾
27	(עובדא) היה (!) באסיא	ליתא (ונ"ב עי"ע ?) ⁽¹⁷⁾
53]	הינחת (מצות הנר)	ליתא (ונ"ב עי"א) [

פרק שלישי

33 מ"ו	לקבל בו את השמן	לקבל [ניצוצות] בו (ונמ' גם עי"א.
43	מקיימין עליה (תבשיל)	שט"ס הוא מסיפא
64]	מן מה דתני מלבה	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁾
ה ע"ד		מלכה]
6	צריכה לבה	לבא (ונגרד עי"א ותוקן : לבה) ⁽²⁾
24	(כגון) אכרוב	[כרוב] אכרוב (ונמ' עי"א ונ"ב : כגון)
31	אמ' ר' יוסי רבי	רבי
39	יש כאן חשד	אין כאן (ונ"ב עי"ע : יש) ⁽³⁾
53—52	אסור (רבי שמי סמך לאדירא	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽⁴⁾
	וכו' אסור)	

ו ע"א

26	(כיון) שנתגדרו	ליתא (ותלוי עי"א)
⁽⁵⁾		
44	והילכות (בית) הכסא	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽⁶⁾
47	אסור. אשכח תנאי תני אין (!)	אסור (ואחריה אות גרודה). אשכח תנא ⁽⁷⁾
	וכו'	

⁽⁸⁾

- 14) אבל הנכון בכ"י, וכ"ה לשון הירוש': ליתא טעמא דילא (=דאילא).
- 15) וכן נוסח ג' (עמ' 74).
- 16) ג' (שם): כי, בקרא.
- 17) אבל נוי' בטעות, וליתא גם בב"ר פ"ו ובקה"ר פ"ג (עת ללדת), ושם: הוה.
- 1) וא"צ. אבל גם ג' (עמ' 75) איתא.
- 2) והנכון כבכ"י: לבא = להבא.
- 3) ועי' תרומות פ"ב מא ע"ג ומש"כ שם.
- 4) וצ"ל: לא וירא, כבסמוך.
- 5) שו' 42: הכא — כ"ה גם בכ"י (!), ג' (עמ' 76): הך, ערוך ע' סטלא: תנה (!) גוסטלא.
- 6) ואיתא בע"ז פ"ג מב ע"ד, ולמטה (שו' 48) גם בד"ו כן.
- 7) ג' (עמ' 76): אשכח תני שואלין, וכ"ה ברמב"ן שבת מ ע"ב (ואהצ"ו טעה) וריטב"א שם, וכ"ה בע"ז שם, ושתי נוסחאות הן (תנא — תני).
- 8) שו' 48: המרחץ במרחץ הילכות הכסא — כ"ה גם בכ"י, ג' כאן כמו בע"ז.
- שם: אחמין — ד"ק: כחמין (ולא העיר !), וכ"ה בכ"י ל' (אהצ"ו).

כלי חרס (ונ"ב ע"ע: נחושת)	כלי נחושת בולע	25	1 ע"ב
ליתא (ונ"ב ע"א, ו תלויה ע"א) (9)	(מותר ו) אין ניאותין	32	
ליתא (ותלוי ע"א)	כבה בשבת (זו)	33	
חסר (ונ"ב ע"א — כתב ג') (10)	הרי בעינו הוא (ואינו בהכינו וכו' התיב ריש לקיש וכו' בעינן הן) ואינו בהכנו	36—35	
ן — על גרד ע"א (11)	באכלין	43 42	
ומר (ונגרדה ר ע"א ותוקנה ו) (12)	ומן דבתרה	63	
ומקלין (והוגה ע"א: ומקללין)	ומקללין מאן דעבד כן	25	1 ע"ג
ליתא (ותלוי ע"א — כתב ג')	ואפילו תימא (בשלא) גררו	32	
ליתא (ותלוי ע"א)	את המיטה (ואת) הכסא	40	(13)
			(14)

פרק רביעי

ליתא (ונ"ב ע"א) (1)	מ"א ובנסורת של חרשין (דקה)	5	1 ע"ד
נוטל את הכסות (והוגה ע"א: נוער, הכסוי) (2)	מ"ב נוער את הכסוי	7	
ואין (ונמ' ע"א ונ"ב: והן) (3)	והן תשים לתוך ידו	17	
אסרו תבשיל שנתבשל כל צרכו מפני חמין	אסרו חמין מפני תבשיל	28	
(והוגה ע"א כבד"ו)	שנתבשל כל צרכו		
ליתא (ונ"ב ע"א)	(בנתונין) באפותיקי	59	(4)
	9) ב' (עמ' 78) ליתא כל הפסקא.		
	10) וצ"ל (כמו ב'): התיב ר' שמעון בן לקיש וכו' ואינן בהכינון לכך נתנו.		
	11) והיה כתוב כמו ב': באכלים, וא"צ להגיה.		
	12) אבל טעות היא, וכ"ה ג' "ומר". [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 47.]		
	13) שר' 40: לא יגור אדם את המיטה — "יגור" גם בכ"י, וכ"ה בביתא פ"ב סא ע"ד, אבל כאן ו ע"א: יגור.		
	14) (בסוף הפרק: מחיצה של כלים — עי' אהצ"ו בשם כ"י לידן !)		
	1) אבל ליתא גם בהר' לו, כ"י פ', ה' ובי' וד"ר וכ"י א"פ וראשונים (עי' ד"ס בהערה ר').		
	2) וכנוסח כ"ה גם בהר' לו, כ"י פ', ה' (ונ"ב: נ"א הכסוי), ב', ובבלי ד' וינ' ובס"ל הגיהו "נוער".		
	וכן הדפיסו במשניות ריזא וסביוניטה (עי' ד"ס).		
	3) רמב"ן מלחמות: תשין, חידושין לד א': חשין.		
	4) שר' 31: במרא וגיפתא — כ"ה גם בכ"י ! (בהגהות ירוש' ככר לאדן קסח ב מגיה: כמרא בגיפתא).		
	שר' 32: במרה גו — כ"ה גם בכ"י !		
	שר' 34: אבין בעי — כ"ה גם בכ"י.		
	שר' 50: דכמר אידיה — בכ"י: דכמר אידיה (ואין בגליון כלום), וצ"ל: אידיה (קדרתו).		

8	מות' לטלטלן (ואם לאו אין אתם מותרין לטלטלן)	חסר (ונ"ב ע"א) (6)
13]	(ראשי) גזירות	ליתא (ותלוי ע"ע)
14—13	אפילו מלן. רב אמר חריות	מלן רבא חריות (והוגה ע"א כבד"ו)
14	(לאהליון) צריכות קישור	[למה לא] (!) צריכות
23	דרש חריות	(ונמ' ונ"ב ע"א : לאהליון)
		אות גרודה לפני ח של "חריות"
27	רבי זעירא (אמר)	ליתא (ותלוי ע"א)
28	עד שישפשף	שיפשף (ש תלויה ע"א)
	ציפור(אי) אמרין	ציפור. [אין] אמרין (והוגה ע"א כבד"ו.
		רין — על גרד)
34	דמר רבי ליעזר (!) בשם רבי יהושע (!) משרת הייתי	משרת הייתי [דמר (תלויה ע"א ?) ר' אלעזר בשם ר' הושעיה משרת הייתי דמר ר' אלעזר] (ונמ' ע"א, שכפול הוא) (7)
35	ומר רבי (ירמיה)	ליתא (ונ"ב ע"א) (8)

פרק חמישי

59	מ"ג במטולטלת	במטולטלת (ל תלויה ע"א) (1)
60	(וימשוך) ובלבד שלא יכרוך	ליתא (ונ"ב ע"א) (2)
ז ע"ב		
		(3)
36	היא צדדי (בהמה היא צדדי) אילן	חסר (ונ"ב ע"א)
		(4)
45	מטי בה בשם	מטיבה (והפרדה בנקודות ע"א) (5)
47	לא יצא הגמל במטולטלת	במטולטלת (6)

(5) שר' 3: הוא פריסן והדין משטרפן — צ"ל כמו בביצה פ"ה סב ע"ד: הנין — הנין.

ובשו' 4: מתנינן — צ"ל: מתנינן (ועי' ביצה).

(6) אבל בהתאם ל"מותר לטלטלן" צ"ל: אסור לטלטלן !

(7) אבל צ"ל כאן: רבי לעזר בשם רבי הושעיא, כלמעלה ה ע"ד.

(8) ואיתא לעיל שם.

(1) [וכ"ה "במטולטלת" בה' לו ובמשניות וערוך ועוד (עי' ד"ס). וכ"ה להלן בגמרא.]

(2) וליתא בד"ר ופיזורו, בכ"י א"פ וראשונים (עי' ד"ס הערה ר').

(3) שר' 1 מ"ד: שלא כרצון — כ"ה גם בכ"י, וכ"ה גם בה' לו, כ"י פ' ה' וב'.

(4) שר' 38: מבורסינין, כבד"ו גם בכ"י, בד"ו אין אות ב' ברורה.

(5) ועי' לעיל ... ?

(6) ועי' לעיל הע' 1.

חסר (ונ"ב ע"א)	אסור (אמר ר' זעירא וכו' אסור)	57	(ז
פש — על גרד ע"א	ולא יפשיל את הרצועה	62	
		ז ע"ג	
קישושית (ז)	קישושות אין בהן ממש	1	
חסר (ונ"ב ע"א) (ז)	מומחה (דתני אסור לבהמה	2	
	לצאת בקמיע מומחה)		
חסר (ונ"ב ע"א)	(ורבותינו שבגולה נהגו כן)	20	
			(ז

פרק ששי

ליתא (ונ"ב ע"א) (ז)	ערביות (יוצאות) רעולות	56 מ"ז
כתחילה (ז) (והוגה ע"א : בתחילה)	שלא תפרוף בתחילה	58 מ"ז
משם (ז)	משום רפואה	64 מ"י
		ז ע"ד
בין ת למ' — אות מגורדת (ז)	של תמרי'	10
ליתא (ונכתב ע"א)	על (דעתיה) דרבי יהודה	12
אין חוצצין [דברי הכל] (ונמ' ע"א)	דברי הכל אין חוצצין	12—13
כז (ז)	לאילין דבית בון תמינא וכו'	19
ליתא (ותלוי ע"א)	(לא) בחול ולא בשב'	28
ליתא (ונ"ב ע"א)	כמה דרבי (אמר)	32]
לא אמרו לא (ותלויה א ע"א)	לא אמרו א לא	35
דרישה (ונ"ב ע"א : ס"א דשערא) (ז)	מקליעתא דרישה	58

ח ע"א

- 6 משם תכשיט, לשם תכשיט
- כ — על גרד ע"א (ז)
- (ז) שו' 51: שאין לבהמה — כ"ה גם בכ"י, וט"ס הוא מלהלן.
- (8) ובתוס' פ"ד ה: ולא בקמיע אע"פ שהוא מומחה! וגם ב.אגד שע"ג המכה" לא הביא הירוש' כאן את התוס' [אלא שהביאה למטה: אית תני תני וכו'] שם! וגליון ה' ו'.
- (9) שו' 23: תני רבי יהודה בר פוי רב דליה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: דבר דליה, וכ"ה בביצה סא ע"ד: דבר דליה, ע"י לעיל, וכן בריח ביצה כג א: דבר דליה, וכן ברין ביצה פ"ב סי' תחצא.
- (1) וליתא גם בה' לו.
- (2) וכ"ה בה' לו ועוד, וכ"ה למעלה במ"ה (שו' 54) גם בד"ו.
- (3) וכ"ה בה' לו.
- (4) [ג"ל שהסופר טעה וכתב: שלתרמרים, והוגה ע"א.]
- (5) וצ"ל: מיתנא = מיתן.
- (6) שו' 56: פרוש טוק טקלין — כ"ה גם בכ"י; בערוך: פרסטקולין, ס"א: פרוסטוקטולין, או"ז ח"ב סי' פד: פרוסטיק טקלין.
- (7) בסוטה פ"ט כד ע"ג: קליעתא דשערה, ובאו"ז שם: דשערא.
- (8) והיה כתוב בשניהם תקשיט, כמו בדפוסים בכתובות פ"ו ל רע"ד: בשרידי 106 (פסחים פ"ב): טקשיט.

9	וכמסמרו' נטועים	וכמשמרות
20		
10		
39, 37	שנפסקו חבתי' אחת מחבתי' חבטיו, מחבטיו ⁽¹¹⁾	
42	כשם שהן חלוקין בשבת וכו'	הן — מתוקן על גרד עי"א ⁽¹²⁾
44	ושמע מימר הלכה	ושמ' (ו — מתוקן על גרד עי"א) ⁽¹³⁾
47	ולא אפיק גבי כלום	כלים (והוגה עי"א : כלום) ⁽¹¹⁾
51	אוף ציבחד הזה	הזה ⁽¹⁵⁾
ח ע"ב		
14	שהן לרפואה	שאינן (ונמ' עי"א ותלוי : שהן)
16	חמשה קטרי' שבעה קטרי' טר — על הגרד עי"א ⁽¹⁶⁾	
17		
49	בלנידיא	כלנידיא ⁽¹⁸⁾
19		
57	וכתיב והיתה עטרת	וכתי' והיית ⁽¹⁾
59	אנן כרבי אימי אמר	אנן כר' אימי [אינין] אמ' (ונמ' עי"א) ⁽²⁰⁾
21		
9	ש' 17: יהוה — כ"ה גם בכ"י ! אבל בסנהד' כח ע"א: יהו ב'.	
10	ש' 21: כלי בית — כ"ה גם בכ"י, ומחבורות עי"א ע"י קויב למלה אחת: כליבית, ובסנהד' שם: כלבת (ועי' אהצ"ר).	
29	ומשוגין — כ"ה גם בכ"י ! בסנהד' שם : ומ שי ג ין , וכצ"ל.	
11	וכ"ה ביבמות פי"ב יב רע"ד.	
12	כנראה היה כתוב "שאמ" (וצ"ל: שהן חלוקין בטומאה כך הן חלוקין בשבת, וכ"ה ביבמות שם).	
13	כנראה היה כתוב "משמ", וכצ"ל: בעי משמע מימר הלכה וכו' (חפץ היה לשמוע ר' חייא בר בא אומר הלכה כר' יהודה והוא הורה לו כרבנן !) וביבמות שם בטעות: ושמע מימר אין הלכה וכו' (ולא כרטנר שהגיה כאן).	
14	וצ"ל : ג ביה כלום (וכ"ה ביבמות).	
15	וכ"ה ביבמות שם.	
16	ואולי היה כתוב : עקרי' (ובעירובין כו ע"ג ליחא כלל). [אבל "תשעה קטרי' — גם בכ"י כן].	
17	ש' 47: שלטניה — צ"ל: שרטטיה. וכ"ה שרטטיא בערוך ע' שביס.	
18	וכ"ה בילקוט מכירי ישעיה 32: כלנדיא, ובערוך ע' ערב ד': כלונריאה, אבל ג' (80) כבד': בלינדיה.	
19	ש' 50: פרופסל — כ"ה גם בכ"י, וכן ג' (עמ' 80). בשו' 43: כדופסלה — כ"ה גם בכ"י, ג': פרופסילה, וכן בערוך ע' פרופסלה.	
54	קולבין — כ"ה גם בכ"י ! אבל ג': קולבין.	
55	ויקח מידק — בכ"י מסופקת האות האחרונה; ג' וערוך ע' זנר: מידם.	
20	ג': חנן בר אמי, או"ז ח"ב סי' פד: חנן בר אימי, הרמב"ן סה א: ר' חנן בר אמי.	
21	ש' 59: קומי רבי יהודה מנשיא בר מנשה ירמיה — כ"ה גם בכ"י. ג' כהוגן: רב יהודה בש' (= בשם) קנ"ישה בר ירמיה, וכן באו"ז שם: בשם מנשה. ובבלי סד ב: תנא ! והוא רב מנשיא בר ירמיה מדיפתי (עירובין סד א, ע"ד ד"ס) והוא תני (תנא) דבי מנשה (מנשיא), שבת קמה א—ב, עירובין צה ב, צז ב, יומא ע"ז ב (רשבג"א).	

ח ע"ג		
3	אמר רב יהודה בשם רב זעירא	יהודה, זעירא (22)
26	משום סנדל (ונכנסין בו וכו')	חסר (ונ"ב ע"א)
	משום סנדל)	
27	אמר רבי בעא	בוגא (ותוקן ע"א: בועא) (22)
31	הנוסם קטמין	הנוסם קטמין (23)
	חמרא דייד'	דיידה (24)
34—33	מהו וכל אדם (בין קטני וכו')	מהו וכל אדם
	מהו וכל אדם)	חסר (ונ"ב ע"א)
39	(דרגי) דרגיבת	ליתא (ותלוי ע"א) (25)
	רבי יודה	יהודה (26)
41	(לאו). לאו משו' דרכי האמרי	ליתא (ותלוי ע"א) (27)
42—41	(ר' יהודה אומ' משו' עבודה זרה)	חסר (ונ"ב ע"ע) (28)
47	אבטיונ' דרומאי	אבטיונה (29) דרומאי
48	ואקומיה (מאחריה)	ליתא (ונ"ב ע"א) (30)
		(31)
61	אמרה (לחבירתה) איטפי	ליתא (ותלוי ע"ע) (32)
ח ע"ד		
2	מקטוע כיסין	קיסין (33) (והוגה ע"א)
3	אילין מתרין (מי) נפקין	בין מ לת' גרד אות א', ונתחברה מ לת' ע"א. "מי" — תלוי ע"ע (34)
4	קצון פלגא ויהבינה ליה	ויביניה (ה תלויה ע"א ז)
9	חכינתה	חכינה
	מה טיבו עבידתכון	טיבה עיבידתכון (ונ"ב ע"ע: טיב' עבדתון, ונמ' "עבדתון" ע"א)
22	כלומר שיש להפך: רב זעירא בשם רב יהודה, וכצ"ל. [אבל כנראה שכן הנוס' גם ג' (ע"י שם ש"ר) (32)].	
22 _a	[ע"י מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 40.]	
23	ג' (עמ' 82) במלה אחת: הנוסקטמין.	
24	ג': די ידא, וכ"ה בערוך ע' אנקטמין.	
25	ג': [ג'נת דרג'נת, ובתוס' פ"ז ב: דגן וקדרון (ודקון ז') משובש שהרי ר' יהודה אומר "משום דגון".	
26	וכן ג' שם.	
27	"לאו לאו" גם ג'.	
28	ג': משום [לאו] עבודה זרה.	
29	וכן ג' שם.	
30	אבל ליתא גם ג' ואגור ע' אפטונה, וכן בויק"ר פכ"ב: "ואקום יתיה" ותו לא.	
31	ש"ר 50: עדו תמן אחת דריבוי — כ"ה בכ"י; ג': עד דיתמ ..., וצ"ל: עד דו תמן, "דריבא" כמו "דרבך" "Stachel", ונתן לו אחת מדקירותיו.	
32	ו"אמרה לה" מוכיח שחסר כאן; אבל "לחבירתה" אינו לשון הירוש'.	
33	וכ"ה במאירי קנו א.	
34	מאירי שם: תרין, ולי "מי". [ונ"ל שהיה כתוב: מי תרין, והוגה.]	

	(35)	מה פעל אל (אמר רבי חנינא	חסר (ונ"ב עי"א) (36)
	19—18	וכו' מה פעל אל)	
	(37)	באותה (שעה)	ת — עי"א על גרד של שתי אותיות
	28	וסטרו (לההוא רשיעא)	ו"שעה" תלויה עי"א
	29	אלהוון די שדרך	ליתא (ונ"ב עי"א) (38)
			אלהוון די שדרך

פרק שביעי

54 מ"ו	(ועוקציהן)	ליתא (1) (ונ"ב עי"א)
60	מהו כלל (גדול)	ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג')
ט ע"א		
7	הא רבי ליעזר (!) (אמר)	ליתא (ונ"ב עי"א — כתב ג')
	כל השוכח	אכל (ונמ' אכ עי"ע [?], ונכ' כ בצד)
11	הילכת' כרבי ליעזר	היל דר' ליעזר (ד תוקן עי"א לכ') (2)
14	ושמע מינה	וש"מ
(3)		
24	שאינו מביא עליה (פר)	ליתא (ונ"ב עי"א) (4)
(5)		
41	בעלם אחת	בעלם אחד
42	על כל אחת ואחת (אמר לו	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג')
	חייב על כל אחת ואחת)	
<p>(35) שו' 14: קריב למכסה — כ"ה גם בכ"י, במאירי שם: כיון דמטא מכסח, ובמיוחסות להרמב"ן סי' רפג: כיון דמטא אכסא, וצ"ל: אנסה, למנסה.</p> <p>שו' 16: אמר רבי אחא בר זעירא — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: אחבא, בבלי נדרים לב א: תני אהבה בריה דר' זעירא.</p> <p>(36) ולשון "בריה דר'" אינו לשון ירוש'!. [אבל המאמר נמצא גם בקונט' אחרון (גי' 316), ושם: א"ר חגי.]</p> <p>(37) [אמר ראובן — כ"ה גם בכ"י: אמ' ראובן, קונטרס אחרון: א"ר ראובן.]</p> <p>(38) [קוני' אח: וסטרו על פיו א"ל רשיעא תקין מילך.]</p> <p>(1) וכן ליתא ברי"ף ד' קושטא.</p> <p>(2) ולהלן שו' 57 גם בכ"י כבד"ו.</p> <p>(3) שו' 14: מטאלין מיליא — כ"ה גם בכ"י: מטאלין, ונ"ב עי"א (כ"י ג'): מנן (=מנן אלין), וגם בפנים נתקן עי"א ט' ל"ג.</p> <p>שו' 21: כעבודת (?) הגבוה — כ"ה גם בכ"י: כעבודת (!) (כדפוס אין הכ' ברורה).</p> <p>(4) וא"צ, [שא"כ היה לו למחוק תיבת "בלבד"].</p> <p>(5) שו' 36: קידש אשה בעילם — כ"ה גם בכ"י!</p>		

שאלו 55, 53, 52 שאילו (י נגרדה עי"א) ⁶

(⁷)

הורי (והוגה עי"ע : הודי) 64, 60, 59, 58, 56 הודי

ט ע"ב

מורי	ואת מודי ליה	4
ושוגג [ומזיד] (ונמ' עי"א)	ושוגג במלאכות	12
ות — על הגרד עי"א ⁸	ומזיד במלאכות	13
מזיד בשבת ושוגג במלאכות	הדא היא שוגג בשבת ומזיד	17—18
(והוגה עי"א כבד"ו)	במלאכות	
חסר (ונ"ב עי"ע)	על כל אחת ואחת (ולית לר' אליעזר וכו' על כל אחת ואחת)	21—22
ומה (והוגה עי"א : ולמה)	ולמה מזיד בשבת	24
חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג')	או אחת (על כל אחת ואחת אמר ליה חייב) על כל אחת	45
תלוי עי"ע	אילו קצר (וקצר) בעלם	46
ליתא (ותלוי עי"ע ?)	(דכתי' מלאכות	53
מניין (ותוקנה י לה' עי"א)	לעשות מלאכתו מנהין	55
[מאן] תנא (ונמ' מאן עי"א, ותלוי מנהין עי"א)	אשר עשה. (מנהין) תנא וכו'	56

ט ע"ג

ליתא (ותלוי עי"ע)	(עבדוניה) משום מכה בפטיש	3
	(⁹)	
אף כל מעשה ומעשה [שיש בו לחייב מעשה ומעשה] שיש בו (ונמ' עי"א, שכפול הוא)	אף כל מעש' ומעש' שיש בו	17
חסר (ונ"ב עי"א) ¹⁰	מפני עצמו (אף הכ' לא תעבדם וכו' בפני עצמו)	17—20
חסר (ונ"ב עי"א, ובפנים : [הא] כלל, ונמ' עי"א) ¹¹	(וזבח לאלהים יחרם. הרי וכו' אמר ליה כיון שאת לומ' מצדו אפילו) כלל במקו' אחד את למד	21—23
בו (והוגה עי"א : בין)	לא שניא בין	23

(6) אבל בשורה 59 גם בכ"י: שאלו.

(7) שר' 52: לא על השבתות — כך בכ"י, והתיקון שהיה בגליון נגרד ! וצ"ל: בדה תנינן שבתות — בדה תנינן מלאכות וכו'.

(8) ודאי היה כתוב: במלאכה.

(9) שר' 6: עבדין הוי — כ"ה גם בכ"י. (בד"ק: הוי !), וצ"ל: עבד הוי.

(10) אבל לשון "אף הכא" אינו לשון ירוש', ובנויר פ"ו נד ע"ג כהוגן : וכו' לא תעבדם וכו'.

(11) אבל "וזבח לאלהים יחרם", חסר גם בנויר שם, ושם בנויר כהוגן: מכיון שאין את וכו' אי את למד (כמו שהעיר באהצ"ו).

26—25	ואחר כך כלל (רבי יוסי אמר וכו' ואחר כך כלל)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹²⁾
31—29	שאינה מעש'. (אתיא כההיא דתני וכו' דאינה מעשה)	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹³⁾
⁽¹⁴⁾		
33	ויהיו אלה לחקת משפט לדרתיכם	והיו ⁽¹⁵⁾
42—41	(הא כל וכו' תקטירו)	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג') ⁽¹⁶⁾
43	(א"ל) כהדא דתני	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁷⁾
45—44	ת"ל (ואל המזבח לא יעלו. יכול וכו' אלא לעבודה)	ת"ל [המזבחה] (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽¹⁸⁾
47	(אינ') חולקין	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽¹⁹⁾
55	לחילוק כלל	לחילוק [על הכלל] כלל (ונמ' עי"א) ⁽²⁰⁾
60	לידון בה את המערה	לידון [בערירי] (ונמ' גם עי"א) ⁽²¹⁾
61	שלא תאמר הואיל ואין חייבין עליה משום טומאה	עליה [אלא] משום (ונמ' עי"א) ⁽²²⁾
⁽²³⁾		
ט ע"ד		
5—4	(אף דודתו שנ' להלן באחות אביו מאביו) הכתוב מדבר	[אף את אשת אחיו מאביו] הכת' מדבר (והוגה עי"א כבד"ו) ⁽²⁴⁾
7—6	מה דודתו שנאמר להלן באחות אביו מאביו הכתוב מדבר אף אשת אחיו שנ' כאן באש' אחיו מאביו וכו'	חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג') אביו (ובגליון עי"ע ? ח = אחיו) (והוגה עי"א: אחיו) ⁽²⁵⁾
12	בנויר הניסח משובש.	13) ובנויר: ותייא כהדא דתני.
14	ש' 32: דמר רבי ירמיה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: אמר, וכ"ה בנויר. [וכן בקונ' אח' עמ' (316): א"ר.]	14) ש' 32: דמר רבי ירמיה — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: אמר, וכ"ה בנויר. [וכן בקונ' אח' עמ' (316): א"ר.]
15	וצ"ל: והיו אלה [לכם] לחקת (רטנר), ובנויר: והיו אלה לחקת עולם. [ובקונ' אחרון: ונאמר להלן בכל מושבותיכם, ולי' "והיו... לדרתיכם".]	15) וצ"ל: והיו אלה [לכם] לחקת (רטנר), ובנויר: והיו אלה לחקת עולם. [ובקונ' אחרון: ונאמר להלן בכל מושבותיכם, ולי' "והיו... לדרתיכם".]
16	ואיתא בספרא ויקרא, נדבה פרשה יב ו ובמנחות נו ב.	16) ואיתא בספרא ויקרא, נדבה פרשה יב ו ובמנחות נו ב.
17	אבל גוי בטעות, שהכל מדברי ר' אלעזר דאמר חייב, ור' יוחנן השיב לו "אותם מיעט". ומוחלפת מחלוקתם בבבלי מנחות נו ב, והרבה כאלה, וכן יוצא מדברי ר' יוסי בר' בון שלא הביא הברייתא (והמגיה הגיה כנראה ע"פ הבבלי). [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 48.]	17) אבל גוי בטעות, שהכל מדברי ר' אלעזר דאמר חייב, ור' יוחנן השיב לו "אותם מיעט". ומוחלפת מחלוקתם בבבלי מנחות נו ב, והרבה כאלה, וכן יוצא מדברי ר' יוסי בר' בון שלא הביא הברייתא (והמגיה הגיה כנראה ע"פ הבבלי). [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 48.]
18	וכ"ה בספרא שם פרשה יב ט, ובבבלי שם: "ת"ל ואל המזבח לא יעלו" ("לא יעלו" חסר בילקוט), ותו לא. ונראה שהיה כתוב "ת"ל אל המזבח", ונשתבש מזה: המזבח (המגיה הגיה ע"פ הספרא).	18) וכ"ה בספרא שם פרשה יב ט, ובבבלי שם: "ת"ל ואל המזבח לא יעלו" ("לא יעלו" חסר בילקוט), ותו לא. ונראה שהיה כתוב "ת"ל אל המזבח", ונשתבש מזה: המזבח (המגיה הגיה ע"פ הספרא).
19	והנכון כבפנים. וכ"ה בכ"י למטה בע"ד (עי' שם).	19) והנכון כבפנים. וכ"ה בכ"י למטה בע"ד (עי' שם).
20	אבל כ"ה בסנהד' כד ע"ג, וכן למטה ש' 57: לחילוק על הכלל.	20) אבל כ"ה בסנהד' כד ע"ג, וכן למטה ש' 57: לחילוק על הכלל.
21	ובסנהד' שם: לידון בערייה שלא תאמר (ושתי נוסחאות הן).	21) ובסנהד' שם: לידון בערייה שלא תאמר (ושתי נוסחאות הן).
22	אבל כ"ה בסנהד': אלא משום טומאת ערייה.	22) אבל כ"ה בסנהד': אלא משום טומאת ערייה.
23	ש' 62: חייב על כל אחת ואחת — ליתא בסנהד' שם, ונשתבש כאן מסנהד' שם רע"ג: לפום כן צריך לומר חייב על כל אחת ואחת. באהצ"ו כאן טעה.	23) ש' 62: חייב על כל אחת ואחת — ליתא בסנהד' שם, ונשתבש כאן מסנהד' שם רע"ג: לפום כן צריך לומר חייב על כל אחת ואחת. באהצ"ו כאן טעה.
24	ושניהם טעות, וצ"ל כבסנהד' כד ע"ג שם: אף דודתו שנאמר כאן באשת אחי אביו מאביו, וכ"ה בתוס' יבמות ב א ד"ה אשר מירוש' שבת (עי' אהצ"ו).	24) ושניהם טעות, וצ"ל כבסנהד' כד ע"ג שם: אף דודתו שנאמר כאן באשת אחי אביו מאביו, וכ"ה בתוס' יבמות ב א ד"ה אשר מירוש' שבת (עי' אהצ"ו).
25	וצ"ל כבסנהד': באשת אחי אביו מאביו.	25) וצ"ל כבסנהד': באשת אחי אביו מאביו.

7	דתני רבי ישמעאל	תני (ותלויה ד עי"א) ⁽²⁶⁾
15	ו ב א ' אחותו	ו ב א ת אחותו
16	ואינו מחזור	ח — עי"א על גרד ⁽²⁷⁾
18	קדשי בדק הבית (ומעילה)	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽²⁸⁾
19—20	ונותר וטמא (ולא מתניתא היא וכו' ונותר וטמא)	חסר (וני"ב עי"א) ⁽²⁹⁾
28	(אינו) חולקין	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³⁰⁾
39—40	יכול יהו לוקין על (ידי חריש' בשביעית וכו' יהו לוקין על)	חסר (וני"ב עי"א)
54	מדפות	מִדְפּוֹת
57	(והכא) תנינן אבות	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³¹⁾
61	(זרע) דילועים שנים. (זרע) פול	ליתא (ותלוי עי"א) ⁽³²⁾
י ע"א		
25	על דעתיה (דכהנא חייב שתיים על דעתיה)	חסר (וני"ב עי"א)
28	על דעתיה דרב כהנא	דרב הונא (והוגה עי"א : כהנא)
31	כוסבר כרתין	בתלוי (ז) (ונמ' וני"ב עי"א : כרתין) ⁽³³⁾
	גענע	נטע (והוגה עי"א : גענע) ⁽³⁴⁾
32	חייב משום קוצר ומשום זורע	משום [נוטע ומשם] קוצר ומשום (ונמ' עי"א)
33	עציץ (נקוב על גבי עציץ) נקובה	חסר (וני"ב עי"א) ⁽³⁵⁾
42—43	משום מרקדה, משום בוררת	משם
45	באפסטיה משם זורה	משם [זורע] חורה (ונמ' עי"א) [כד מקלע]
	(בכף משום בורר)	משם בונה] (ונמ' וני"ב כבד"ן) ⁽³⁶⁾
48	כד יהיב משקין משום דש	לש
48—50	משום דש (גמר מלאכתן וכו' משום לש)	חסר (וני"ב עי"א)
56	דההן (אמר) אסור	ליתא (ותלוי עי"א)
57	בצל שריסקו	שריסקו (והוגה : ק — על גרד עי"א)

- (26) אבל כ"ה "תני" גם בסנהדרין, וכן עיקר, ו ת ש ו ב ה היא על השאלה "כרבי ישמעאל".
- (27) ולנכון היה כתוב גם כאן: מחבר, עי"א טאה.
- (28) אבל טעות היא (וכבר מחקה ק"ע), וליתא גם בסנהדרין.
- (29) ובסנהדרין: ו ח י י ב ין עליהן.
- (30) אבל ליתא גם בסנהדרין שם, וכן לעיל ע"ג שר 47.
- (31) ואינו לשון ירוש', וצ"ל: ו כ א .
- (32) אבל לשון קצרה ויפה היא (וצ"ל: זרע קישואין שנים (חייב) דילועים וכו').
- (33) וכ"ה בערוך עי' מנחם, אבל ברוקח סי' נט חסר "כרתין".
- (34) וכ"ה בערוך שם.
- (35) אבל ליתא גם באר"ז ח"ב סי' נו.
- (36) ועי' אהצ"ו.

י ע"ב		
16	ראשונה (ראשונה). והתני	ליתא (ותלוי עי"א) (37)
(38)		
28	א ל א מיכן	לא (ונו' א עי"א) (39)
40	במכשירי אוכל נפש התירו	התיר (!) (ונו' ו עי"א)
(40)		
42	מוץ חול	מול חול (ונ"ב עי"ע ? : מוץ)
(41)		
64	חייב משום שלש	משם
י ע"ג		
1	משום מוחק, משום מכה	משם (42)
(43)		
12	הצבעים (שבירושלם)	ליתא (ותלוי עי"א : שבירושלים)
25]	שהיו חונגין ונוסעין	שהיתה (ותוקן עי"ע : שהיו) [
26	כמי שהיא לשעה	כמי שהיא לעולם (44) (ונמ',
		ותלוי עי"א : לשעה)
28	את הראשון (אמ' חזקיה וכו' תרין ראשיה)	חסר (ונ"ב עי"א)
(45)		
37—36	מעתה (עד יסוק וכו' מעתה) עד יחות	חסר (ונ"ב עי"א)
45—44	(אינו חייב אלא) אחת	ליתא (ונ"ב עי"א) (46)
46	ולית לה צידה	לית (ונו' ו עי"א) לה צידה [לית לה צידה] (ונמ' עי"א) (47)
50	מקרין ומפרים	מפרים (ו נו' עי"א) (48)
<p>(37) ג' (84) איתא, וכן בביצה ס ע"ד, ועי' אהצ"ו. (38) שו' 28 ו-30: ע"ד ושמתם — בכ"י: ע"ד, וכן בביצה ס ע"ד, ועי' שם. וכן בסנהדר' כח סע"ב: ו ג' ע"ד. (39) ובביצה ס ע"ד כבדפוס, וכן ג' כאן. אבל א"צ להגיה, וכ"ה גם באו"ז ח"ב סי' ס. (40) שו' 42 ו-43: גירגבסין — כ"ה גם בכ"י, ונחלק ע"י ב' נקודות (גירגבסין), וכן ג': גיר גפסין, גיר גבסין. (41) שו' 48: גירקררין — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל: גיר קרדין. (42) וכן ג' (עמ' 85). (43) שו' 5: מעולה — כ"ה גם בכ"י [הסופר כתב תחלה: מעולה, ותיקן ו לז'], רוקח סי' סח: מעילא. (44) אבל כ"ה גם ג', וכ"ה באו"ז ח"ב סי' סז (ועי' שם שהגיה) (ועי' מש"כ להלן רפ"ב יג ע"ג ורפס"ו טו ע"א), וכ"ה בכב"י בעירובין פ"ה כב ע"ג. (45) שו' 29 בד"ק: חנניה, אבל בד"ו: חנינא ! (46) וא"צ, וליתא גם באו"ז ח"ב סי' עא. (47) ובאו"ז שם "ולית" והגוסף ליתא. אבל א"צ למחוק, ששאלה היא: לית ליה צידה ? והתשובה "לית ליה צידה". (48) ועי' מש"כ לעיל שבת ד סע"ד.</p>		

אחת [מלמעלן] (ונמ' עי"א) ⁴⁹	נקודה אחת	5.4
לשעה (ונמ' עי"א ותלוי "לעולם" ⁵⁰)	כמי שהיא לעולם	9
ליתא (ותלוי עי"א)	השק והעור (העור) והמפץ	34
בטפח [שוחק] מניין	בטפח (בהיסק) מניין	35
(ונמ' עי"א, ותלוי "בהיסק" ⁵¹)		
חסר (ונ"ב עי"א)	הוציא תבן (לפרה וכו' תבן)	40
ליתא (ותלוי עי"ע ?)	(שהוא) פטור	42

פרק שמיני *

תלוי (והוגה ו לא')	מ"ב לעשות תלאי	55
ליתא ¹ (ונ"ב עי"א, ושם: דוכסוטוס)	מ"ג (דוכסוטוס וכו' מזוזה)	58
כנכול (והוגה: כלכול) ²	מ"ד לעשות כלכול	64

יא ע"א

³

שלש (ב תלויה עי"ע)	בשלש קופות	21
ליתא (ותלוי עי"א) ⁴	תני מבושל (כדי) תבל	35
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁵	שמעתה (סליק לגבי' אמ' ליה	44
	וכו' שמעת)	
שמעון (ונ"ב עי"ע: סימון) (ונמ' עי"א) ⁶	דלא חזר ליה רבי שמעון	57

יא ע"ג

בשמים (והוגה עי"א: בשם)	מדוכה קטנה של בשם	8
חרש [כל שהוא] כול' (והוגה עי"א כבד"ו)	חרש (כדי ליתן בין פצים) כו'	19
ליתא (ונ"ב עי"א)	(תני) רבי שמעון בן יוחי	28

49) אבל גמ' בטעות, שכ"ה גם באו"ז ח"ב סי' יז וברוקח סי' פו: מלמעלה — מלמעלה, ודרך הסופרים הראשונים למן סופרי כה"ק (עי' אדר"ג) ועד כ"י של הספרות הרבנית למחוק מלה בנקודה. (אבל "היך עבדה" א"א לפרש לפיזה!).

50) אבל עי' מש"כ לעיל בע"ג. ובמאירי שבת קב ב כבד"ו כאן.

51) אבל הגהה מוטעית היא, וק"ע הגיה: ה כא מניין, ואולי הנכון: "בטפח שיחק מניין (לשבת), וצ"ע.

⁶ [בכ"י של מו"ר זצ"ל נרשמו כאן כמה ח"ג ע"פ ה' לו והשמטחין].

(1) [וכן לי בהו' לון] (ועי' ד"ס).

(2) וכן בהו' לו.

(3) שו" 5 מ"ו: עצים — כ"ה גם בכ"י (!)

(4) ובשקלים מז ע"ג: כמטובל.

(5) וליתא גם בשקלים שם, ונ"א היא.

(6) אבל נמחק בטעות, שכן עיקר, וכ"ה בשקלים שם.

פרק תשיעי

34 מ"א	שהיא מטמא (במשא)	ליתא (ותלוי עי"א)
38 מ"ב	חמשה זרעונים	ארבעה זרעונים (!) (והוגה עי"א : חמשה, ונמ' ו)
40]	אלא זרועיה	אלא [זרעו—] (נמ' עי"א)
41 מ"ג	ביום השלישי שהיא טמאה	טהורה (ונמ' והוגה עי"א : טמאה) ¹
55 מ"ז	(חמשה) זרע קישואין	ליתא (ונ"ב עי"א)
יא ע"ד		
20	ונאפון היה	וכאפון (כ נגרדה עי"א לנ' ²)
23	מניין לרבנין	מנין (נין — על גרד עי"א) ³
27, 26	לבית אל, בית אל	לביתאל, ביתאל ⁴
29	וצווחין לרחוץ	ץ — מוגה על הגרד עי"א ⁵
30—31	עד שיכניס ורובו	עד שיכניס [ראשון] ורובו
55	(מה ים) טהור	(ונשמט בד"ו בסוף שורה) חסר (ותלוי עי"ע)
יב ע"א		
1	דאנא משכח לה א נ א וכו'	לפני „אנא" — גרד של אות אחת ⁶
3	ניתני תשעה	ניתני [חוץ לששה] תשעה (ונמ' עי"א)
6	יש כאן ליל רביעי	[שלישי] ליל רביעי (ונמ' עי"א) ⁷
6—7	בשישי פלטה בלילה	בשישי בלילה פלטה (והוגה עי"א כבד"ו) ⁸
38	בשעה שכל איברייהם כואבים	איברייהם [מתפרקין] כואבים (ונמ' גם עי"א)
43	עריבה מליאה חמין	ערבה (רב — על גרד עי"א) ⁹
53	אמר רבי יודן ענתדריא	ענת דריא (וחוברו עי"א)
יב ע"ב		
⁹		
7	בהעלם אחת	אחד
12	(זרע) פול מצרי	ליתא (ונ"ב עי"א)

- (1) אבל „טהורה" גם הו' לו ועוד, וכן פרחון ע' געל, ועי' בבלי שבת פו א, דמאן דתני — לא משתבש.
- (2) אבל כצ"ל, וכ"ה בע"ז מג ע"א שו' 54, וכ"ה בראב"ן סי' רפח.
- (3) בע"ז כהוגן: מה הן לרבנן.
- (4) ועי' במסורה.
- (5) בחדאי במקום הן, ובע"ז שם: לדהון, בב"ר פל"ט: להרהון, והעתיק מ"כ מירוש' כאן: וצוחין להרהון, וכ"ה בילקוט יהושע ר' יז: להרהון.
- (6) והיה כתוב ככלאים כה ע"ג: דאנא משכח לה ואנא, וכצ"ל (עי' אהצ"ו).
- (7) אבל לקמן: רבי עי ליל חמישי.
- (8) בחדאי היה כתוב: עושה, כבתוס' פ"ג (פ"ד) ז', [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 46].
- (9) שו' 6: מודי ר' שמעון — בכ"י: שמעון (ובגליון אין כלום).

פרק עשירי

49 מ"ז	ורבי שמעון פטור	פטור
יב ע"ג		
17	גבוהה (עשרה)	ליתא (ונ"ב ע"א, נשמטה בסוף שורה)
30—29	של מלך (אמר רבי לוי וכו' של מלך)	חסר (ונ"ב ע"א)
44—42	מה שלא שימשו ישיבות	מה שלא שימשה [את רבך] (ונגרדה ה' ל' ארוכה) ¹
	(ורבי תלמידה וכו' ישיבות)	חסר (ונ"ב ע"א) ²
49	בצריכין לכליין כגון וכו'	לכוליין ³ (ונגרדה ו' ל' ע"א ?)
53	ושאין בו ריח (רע)	ליתא (ותלוי ע"א)

פרק אחד עשר

יב ע"ד		
33 מ"ה	פחות מעשרה טפחים	מחמשה (ונ"ב ע"א : מעשרה)
35 מ"ו	ומן ספינה (לים ומן הספינה)	חסר (ונ"ב ע"א)
יג ע"א		
5—3	ואם לאו חייב (והתני שמואל וכו' ואם לאו חייב)	חסר (ונ"ב ע"א)
7—6	רשות (היחיד ברם וכו' רשות הרבים)	חסר (ונ"ב ע"א)
21	מצטרפין בארבעה	מצטרפין [לעשרה] בארבעה (ונמ' ע"א)
26	עשרה (ורחבן ארבעה וכו' גבוהין עשרה)	חסר (ונ"ב ע"א) ¹
28	אלא כן אנן קיימין	לא (ונ' א ע"א)
35	ועל לפסים ארוניות	עירניות (ונ"ב ע"א : ס"א ארוניות)
46	מן הערוגה	ערו — על הגרד ע"א
60	בשאין ביניהן	בהן (ונ"ב ע"א : ביניהן)
63	כל אויר כרמלית	כל אחד (ונמ', ונ"ב ע"א : אויר) כרמלית

- (1) וה' ארוכה מעט כדרך המגיה הזה, וטעה בה המסדר.
 (2) החסר מובא במגן אבות לרשב"ץ ד' ס"ח (רטנר). ובס' כבוד חכמים (האמבורג תר"ג) הביא: שלא שמשות לרבך ישיבות (רטנר). ועי' ירוש' חגיגה פ"ג ע"ז ע"ד: שמשתי את רבי עקיבה עומדות מה שלא שימשת ישיבות.

(1) בד"ק: ורחבין, ולא העיר כלום.

פרק שנים עשר

יג ע"ב	
44 מ"ג הכותב (שתי אותיות)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁾
46 לא נתחייבו שתי אותיות	אותות (ותלויה י עי"א) ⁽²⁾
47 שם קטן משם גדול	שם גדול משם קטן (!) (ומוגה עי"א כבד"ו)
48 (גד מגדיאל)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽³⁾
מ"ד שתי אותיות	אותות (ותלויה י עי"א) ⁽⁴⁾
49 כתב בדיו (בסם)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽⁵⁾
יג ע"ג	
4 כמי שהוא לעולם	כמי / שהוא לשעה (ונמ')
	ונ"ב עי"א: לעולם) ⁽⁶⁾
5—6 הדא אמרה (אפילו מן הצד וכו')	חסר (ונ"ב עי"א)
7 הדא אמרה) בניין	
7 אדנים כקרקע הן	בקרקע
11 דחיין	רחיין (?) ⁽⁷⁾
12 מקטע כולהן	בולין (?) (והוגה עי"א: כולהן) ⁽⁸⁾
24 קנה של ציידין	ציידין (ונ"ב עי"ע: ס"א סיידין) ⁽⁹⁾
28—33 (שמואל אומר (!) המלחים וכו')	חסר (ונ"ב עי"א) ⁽¹⁰⁾
כנגד הפתח)	
57.53 דנשייא	דןשייא
יג ע"ד	
23 כתב לא חוקק	חקק (= חוקק)
30 עשה כן בשבת (מהו)	ליתא ⁽¹¹⁾ (ותלוי עי"א)
31 (תרווייהון אמרין)	ליתא (ונ"ב עי"א) ⁽¹²⁾

(1) וליתא גם בה' לו.

(2) אבל גם בה' לו כן.

(3) וליתא גם ג' 89 והו' לו. ובאמת להלן בירוש' יג ע"ד: תני וגד מגדיאל! וליתא גם בכ"י מ' ורי"ף כ"י. ובריתא היא בבבלי קג ב (ספרא חובה פ"א ד' !). ועי' ק"ע בגמרא: ונראה שלא היתה גירסתם וכו'. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 54.]

(4) אבל כן גם ג' 89 והו' לו.

(5) וליתא גם בה' לו, אבל איתא בג' (בס . . .).

(6) ועי' מש"כ לעיל ולהלן טו א.

(7) = רחיים? אבן של ריחיים.

(8) = בול של מלח וכדומה.

(9) ועי' ערוך ע' קן ב.

(10) ונמצא כולו בירוש' ביצה ס ע"ג (ושם בטעות "ביום טוב"), ושם מקומו, ולכן אפשר שקיצרו הסופר.

(11) ואיתא בגטין פ"ב מד ע"ב.

(12) בגטין שם: "דאמרו תרויהו", וזו בלי"ס הוספה בלשון הבבלי, ג' שם (223): תריהון אמרין.

פרק שלשה עשר

	יד ע"א
השיני	3, 4, 5 מ"ז השני
ליתא (ותלוי עי"א) ¹	27 למה (או) משו' קיום וכו'
פטור [למה משום קיום מלאכה אי משום]	29 אינו פטור שמא אינו ראוי
(ונמ' עי"א) שמא (תלוי עי"ע) ²	
חסר (ונ"ב עי"א — כתב ג') ³	32—33 מחייב חטאת (ור' יהושע פוטר וכו' מחייב חטאת)
שאיילולא ⁴	40 שאילו לא שאמרת לו
ליתא (ונ"ב עי"א) ⁵	61—63 (שוחטין מן וכו' דטסים)
	יד ע"ב
עלי (ו גו' עי"א) ⁶	8 מהו לכפות עליו

פרק ארבעה עשר

אבוב רואה ¹	29 מ"ג אבוברואה
חסר (ונ"ב עי"ע) ²	34 מ"ד וורד (בני מלכים וכו' וורד)
ליתא (ותלוי עי"ע)	35 (לסוד) בחול
יוחנן' ³	42 רבי זריקן בשם רבי יוחנן אימי
שילך (ונמ' עי"א, ונ"ב: שימות) בהם ⁴	64 ראוי היה שימות בהם
	יד ע"ג
ליתא (ותלוי עי"א)	2 לא נראו לו (אלא) בזכות
נן — מתוקן על גרד עי"א	22 שומנן מותר
דלא (ונמ' ד עי"א) ⁵	30 לא מסתברא לא דקלין

- (1) אבל נוסף בטעות, שאין זה לשון הירושלמי.
- (2) אבל הנכון: ו א י נ ו וכו', או יש למחוק "שמא אינו פטור".
- (3) והירוש' משובש, עי' מאירי (רטנר), וצ"ל לפחות: אחת (ולא "בין") בשבת זו אחת וכו'.
- (4) וכ"ה ברשב"א שבת קה ב: שאלולא (רטנר).
- (5) וכולה בביצה פ"ב סב רע"א, ושם מקומה (ועי' שם).
- (6) אולי היה כתוב: עלי' (=עליה) ?
- (1) [אבל הריח בין התיבות קטן מן הרגיל.]
- (2) ושם: מ ת נ י ה נ , ונ"ב עי"ע: מכותיהן.
- (3) כלומר: שהסופר מחקה ע"י נקודות כדרכו, וכבר הגיה כן רטנר (עי' שם).
- (4) אבל "שילך" נכון. עי' מש"כ לעיל, לה' ב' שורה 2. וכן בספרי פנחס פ"י קמח (מנחות סח ב): הלך לו. [ועי' מ"ש המחבר בתרביץ ש"ו עמ' 46.]
- (5) אבל נמחקה בטעות, שכן הוא לשון רגיל בירוש' "לא מסתברא דלא", כלומר אלא, וכ"ה במפתח לרנ"ג שבת קי: לא מסתברא אלא.

42	ואחד בידי שמים רבי חנינה ושמואל	שמים [ר' שמואל בר נחמן ... ואחד בידי שמים] ⁶ ר' חנינה
44	דעינא בישא (שכיחא)	דעינא (שכיחא — תלוי עי"א)
		(7)
	יד ע"ד	
11	רבי בא בר זוטרא	זבדא (ונ"ב עי"ע: זוטרא) (ו"זבדא" נמ' עי"א)
		(8)
25	ההן ציפדונה סכנה	ציפורנה (אבל צ, ור — על גרד עי"א) ⁹
29	(למחר) עאל ודרשה	ליתא (ותלוי עי"א) ¹⁰
31—30	(ואת שמע מינה ד) כל וכו'	ליתא (ונ"ב עי"א)
	(ואת שמע מינה) והוא	ליתא (ונ"ב עי"א) ¹¹
35	(דישו פנדירא)	דישו פנטרא — על גרד עי"א ¹²
	(כד נפיק)	ליתא (ותלוי עי"א) ¹³
39	הבא לי עצים (!) מעבודה זרה	עצים — גם בכ"י
	(והביא לו)	ליתא ¹⁴ (ונ"ב עי"א)
	אמר לו הביא לי עלים	הביא
40	צמר מורין	צמרמורין ¹⁵
42—41	אילו ידע רבי יונה מנן	ר' יונה [אבא] מנן (ונמ' עי"א) ¹⁶
53	וכל מה דהוא מעבד	דהוה ¹⁷
61	משם של ישו פנדירא	משם (והשאר — על גרד עי"א) ¹⁸

- (6) כל הכתוב לפנינו למטה 46—48: "רבי שמואל בר נחמן וכו' בפשיעה ואחד בידי שמים", ונמ' כאן עי"א, ונ"ב למטה.
- (7) שו' 62: כחומצן — כ"ה גם בכ"י !
- (8) שו' 19: עכ"ה — כ"ה גם בכ"י.
- (9) בד"ק: ציפורנה (!), בע"ז מ ע"ד כאן: צפדונה, ולמטה: צופדנה, ואולי כך היה כתוב בכ"י.
- (10) וכן איתא בע"ז שם.
- (11) אבל א"כ היה צריך להגיה: כי הו"א [ל"נ שנגרדה ו של ויהיא, אלא שהמסדר לא הרגיש בכך] בע"ז כ"י דמר.
- (12) בע"ז: פנדרא.
- (13) בע"ז: מי נפק, וכצ"ל.
- (14) וליתא גם בתוס' ע"ז כז ב ד"ה שאני, אבל בירוש' דע"ז איתא.
- (15) וכ"ה בע"ז ובראשונים (עי' ראטנר). [ריוח קטן שבין ר למ' הטעה את המסדר].
- (16) אבל נמחק בטעות, ואיתא גם בע"ז, ואמר כן בכ"מ (עי' מבוא קיד ע"ב).
- (17) וכ"ה בע"ז שם.
- (18) בע"ז: איש כפר סמא אמר לי נימא לך בשם ישו בן פנדרא לרפותו, ועי' שם.

פרק חמשה עשר

	טו ע"א
דליל (ונמ' עי"א)	17 מ"ב קושרין דלי
	(¹)
ליתא (ונ"ב עי"א ז')	21 מ"ג (מקפלין את הכלים ו)מציעין
לשעה (ונמ' עי"א. ותלוי : לעולם)	31 כמי שהיא לעולם
לעולם (ונמ' עי"א. ותלוי : לשעה ז')	32 כמי שהוא לשעה
	(⁴)
ו נר' עי"א ז')	47 ומסקפין
לומר [בשבת] (ונמ' גם עי"א)	48 ואין צריך לומר ביום טוב
	(⁶)
מ על גרד (היה כתוב : טריח ז')	57 שהפה זה מריח
ליתא ז' (ונ"ב עי"א ז')	3—64 (מעשה בחסיד וכו' כל ימיו)

- (1) שר 20 מ"ג: מלילי לשבת — כ"ה גם בכ"י! (בד"ק: מלילי שבת (לשבת), ומחק המשוה "לשבת" ו).
- (2) אבל ליתא גם בהר' לו ועוד.
- (3) אבל ע"י לעיל (רפ"ב ועוד).
- (4) [בתרביץ ש"ג פירסם מ"ר זצ"ל שרידי ירושלמי מן הגניזה, ובעמ' 240—245 נחפרסם קטע משבת פס"ו סו ע"א שר 39—פס"ו סו ע"ג שר 22, פ"ב יז ע"ג שר 27—יז ע"ד (ספ"כ), ובהערותיו עמד על הענין ועל הנוסח].
- (5) וכ"ה "מסקפין" בביצה פ"ד סב ע"ג והנקודה שלפניה טעות, ובתוס' ביצה פ"ג יב : וב שבת מסקפין.
- (6) שר 54: קיפול בשנים — בכ"י: בשנים (ובגליון אין כלום).
- (7) ואיתא בויק"ר ספ"ד (וע"י מ"כ שם מירושלמי) ובבבלי שבת קנ ב.
- (8) [אמר עצים: בהערה זו ל"מעשה בחסיד" נסתים כה"י של מ"ר זצ"ל. אבד חסיד מן הארץ].

אמר ע"ם : אמרתי אל לבי להשלים את מלאכת מו"ר זצ"ל, אך לצערי אין שעתי פנויה כל כך, לפיכך אצטמצם בעיקר בציון השלמות והוספות, שהשלמו ונוספו בגליון כתב-היד ובין השיטין בידי המגיהים. מעבר לדפי הצלום רשם מו"ר כמה גליונות, שאינם ניכרים בצילום, שהעתיקם מגוף כתב-היד, ואביאם להלן בין הערותי בין סוגרים מרובעים ובציון : "מו"ר". תיבות בלא שום הערה בצדן — גליון ה'.

שבת

פ"ט	טו ג	37—38	מלמד ... יעקב שנאמ' — נשמט ע"י שויון-סופות, והמגיה הוסיף גם "שנא", כדרכו.
טו ד	33		כל דבר שיש בו סכנה
	34		אפילו בגדולים — בכ"י : בגוים (!), והוגה ע"א

פ"י	טו א	42—43	אי קודם להתרת כלים שנו — נשמט ע"י שויון-סופות.
	53		של בית רבי, ובכ"י : מתחת הכלים, ונמ' ע"א.
	64—2		דרבי נחמיה ... לרבי נחמיה — נשמט ע"י שויון-סופות.
טו ב	10—11		רבי בא ... קוץ לזה — נשמט ע"י שויון-תחלות.
	39		תמן אמרין — א תלויה ע"א.
	41		שאינו — תלוי ע"א.
	45—46		אתא רבי הונא ... כרבי יהודה
	48—49		כל כסויי הכלים וכו' — פיסקא שנוספה.

פ"יח	טו ג	37—39	רבנן אמרין ... מצוי בשוק — נשמט ע"י שויון-סופות.
	42		מתניתא פליגא — "פליגא" נ"ב ע"א.
	43		לאיסור אסור — בכ"י : לְאִסּוּר אִיסּוּר.
	48		אין מיילדין הבהמה וכו' — פיסקא שנוספה.

פ"ט	טו ד	36	והתני שופר — בכ"י : לולב, והוגה ע"א : שופר.
	58		מפתחיה דסדרא רובה — בכ"י רק : מפתח, ואחריה ריוח כדי ג' תיבות, והשלם בריוח זה ע"א : ייה דסדרא רובה.
יז א	4		שלא הביאו סכיניהן עמהם — בכ"י : לא, ואחריה ריוח כדי ה' תיבות,

ותלויה ש עי"א, והשלם בריוח עי"א : הביאו סכיניהן עמהם.
הלכה — נ"ב עי"א.

לשני שבועות — נו' עי"א בריוח (כדי ג' תיבות) שבשורה.	14	
גנב גנבת (וצ"ל : גנבתי, אבל כ"ה גם בקונ' אח', שרידי 317).	31	
דבית ר' — תלוי עי"א.	51	
רבי אבהו ... מעיים בשבת — נוסף מפ"ט יב ע"א.	64—52	
רבי יהודה ... ואנדרוגינוס — כנ"ל.	2—1	יז ב
מי שהיו לו שני תיבוקות כו' — פיסקא שנוספה.	8	
נימול בין השמשות — נשמט ע"י שויון-סופות.	41	

		פ"כ
הותר מכלל שימור נותנין לתלויה ביום טוב — כנ"ל.	41—40	יז ג
נותנין מים על גבי שמרים כו' — פיסקא שנוספה.	45	
גורפין מלפני הפטם וכו' מפני — כנ"ל בתוספת "מפני" לקשור.	61—60	
על מאן (פ"ב), וכן ליתא בקטע גניזה (תרביץ ש"ג 245, ועי' דברי מו"ר שם).	4	יז ד

עירובין

		פ"א
אפילו טפח. כשר — "כשר" תלוי עי"א.	32	יח ב
סוכה כשרה ומבוי פסול — בכ"י : סוכה פסולה ומבוי כשר, והוגה עי"א כבד"ו.	35—34	
הדלה עליה ... את המבוי — נוסף מסוכה פ"א נב ע"ג.	39—35	
החלוקין עליו — "עליו" תלוי עי"א.	48	
מחצה למחצה — בכ"י : מחיצה למחיצה, ונגרדו היודיין עי"א.	57	
בשם רבי יוחנן, ובכ"י : בעי, ונמ' עי"א.	15	יח ד
לא יהא מחוסר אלא דלת — בכ"י : לא יהא אלא תלת, והוגה כבד"ו.	31	
ואינון אמרין דאית בן — "דאית" נ"ב עי"א.	39	
אמר ליה	49	
העשוי לחיים לחיים — בכ"י נו' : אסור, ונמ' עי"ע ועי"א.	58	
עודף — הסופר כתב תחילה : עדיף, והגיה : ענף.	60	
מיכן (פ"ב) — נ"ב עי"א.	11	יט א
היכן סוכתך — בגליון עי"ע : ס"א איה (ונמ' עי"א). וכ"ה "איה" בשרידי, 94.	40	יט ב
מלוא איכוף — נשמט ע"י שויון-סופות, ואיתא בשרידי שם.	55	
כמו כן — "כמו" תלוי עי"א, כ — על גרד עי"א.	20	יט ג
היוצאין ... יבישין — נשמט ע"י שויון-סופות.	1	יט ד
ואית תנאי תני מותר לפנותן — כנ"ל.	11—10	

		פ"ב
התירו	3	כ א
וכה — בכ"י : ובמה, והוגה עי"א : וכה.	4	
עתיד להעמידה — בכ"י : צריך ... , ונ"ב עי"ע : עתיד.	21	

כלום פֿיאה — נשמט ע"י שויון־סופות.	28	
ואישות — בכ"י : ואשת, והוגה עי"א : ואישות.	32	
על דעתיה דר' יודה — "דעתיה" נ"ב עי"א, וכן בע"ב שו' 9, 35, 37.	58	
ושבעין זימנין מן תרין תלתותין — נשמט ע"י שויון־סופות.	23	כ ב
		פ"ג
מפרש (פ"ב)	1	כ ד
אמרה כן	20—19	
וקרייא אמר שהצלי קרוי מבושל — נשמט ע"י שויון־סופות.	23—22	
וההיא ילפא מן הדא. הדא ילפא מן ההיא — כנ"ל. ואיתא בשרידי 96.	15—14	כא א
שחטוה	25	כא ב
זה מזה מזה — בכ"י : זה מזה.		
		פ"ד
מבעוד יום	2	כב א
רבי מאיר סבר ... שלא יצא ברגליו — נשמט ע"י שויון־סופות.	24—22	
		פ"ה
מהלכין ... אינן מהלכין ... גדולה, ובפנים רק : כול'.	52	כב ד
ורבי יודא רבי מאיר — נשמט ע"י שויון־סופות.	19—18	כג א
על גבי חומה ... וחוצה לה — כנ"ל.	32—31	
אפילו כוריים ... סאתיים	35—34	
		פ"ו
אין הלכה כר' יהודה ... חלוקין עליו ; בפנים : או' גרש בראשיה דפרקיה קדמייה דראשיה דסמכתא (!), ונמ' עי"א.	38—30	כג ב
כיני מתניתא בית הלל — בכ"י : בית שמי, והוגה עי"א : הלל. עי' מ"ש מו"ר במחקרו "מדקדוקי ירושלמי", תרביץ ש"ה 265.]	19]	כג ג
אתא רבי נתן — בכ"י : פרס, וצ"ל : פס. עי' תרביץ ש"ה 266.]	40]	
נהגו הכל כרבי מאיר	38	כג ד
לא רבי מאיר ... אמר ליה מה (בפנים : אן, ונמחק).	43—42	
		פ"ז
היתה עגולה והיה בו היקף תשעים וכו'	30—29	כד ב
ואילו ממלאין קופתן מכאן ומאכילן (!) — נשמט ע"י שויון־סופות.	16	כד ג
חריץ שבין — בכ"י : וכן בכור שבין, ונ"ב עי"ע : בתבן (= וכן בתבן שבין), ונו' לפניה עי"א : בכור ש, ונמ' ותלוי עי"א : חריץ.	23	
ומשליכו — בכ"י : ומשקילו (?), ותוקן עי"א : ומשליכו. — מו"ר]	32]	
בחולא — הסופר כתב תחילה : בחולה, ותיקן וניקד : פְּחולֵא. — מו"ר]	7]	כה א
		פ"ח
הדא מילתא, ובפנים : דלא מלתרה (!), ונמ' עי"א.	55	
אלא לעתיד לבא	12	כה ב
בחדרי חדרים — בכ"י : בחדרים, ונמ' ב עי"א ותלוי : בחדרי.	47—46	

פ"ט	
כה ג	14 כמטרפס (פ"ב) — כ תלויה עי"ע (ז).
26, 24	מהו — תלוי עי"א.
28—27	שמחצותיה, שאין מחיצותיו — בכ"י : שאין מחיצותיה, שמחיצותיו, והוגה עי"א כבד"ו.
31	בתקוע — בכ"י : בבקעה, ונמ' ונ"ב עי"א : בתקוע.
37	זעירא — בכ"י : יוחנן, ונמ' ותלוי עי"א : זעירא.
49]	בין בשבת זו בין בשבת הבאה — בכ"י : כאן בשבת זו כאן בשבת הבאה, ותוקן בכ"י ב' : כאן בשבת זו בין בשבת הבאה, ובכ"י ג' : בין בשבת זו בין בשבת הבאה. — מו"ר]
60	בשני פסין — בכ"י : בשנים, ונמ' מ, ונ"ב עי"א : פסין.
6—4 ד	גלקחים בכסף מעשר ... בכסף מעשר
8	תמן קרויה — תלוי עי"א.
14, 13—12	טמאין בין לו ובין לאחרים — בכ"י : טמאין לו ולא לאחרים, והוגה עי"א כבד"ו.

פ"י	
כו א	31 לית לך אלא, ואי' בקונ' אח' (שרידי 319).
38	שגבהו של ראש (ובפנים : שראשו, ונמ' עי"א).
40	שמוחו של (ובפנים : שראש, ונמ' עי"א).
41	של תינוק
62—61	מתניתא ... משקה טופח — נשמט ע"י שויון-סופות.
18 ב	היחיד ... עומד ברשות — כנ"ל.
36]	בגמזם — בכ"י : כבומז, והוגה עי"א כבד"ו. — מו"ר]
37	רבי יוסה בעי אם במשתפע (ובפנים : מה גן קיימין במשתפע, ונמ' עי"א).
42	נותן, ולא ידעינן — תלויות עי"א.
60—58	במה דברי' אמורי' ... ומניחו במקומו — נשמט ע"י שויון-סופות.
9 ג	עבדיו
16	המכה — תלוי עי"א.
23	מעלי — נשמטה בסוף שורה.
17 ד	אמ' לו לא נמצאת מרבה בטומאה — נשמט ע"י שויון-סופות.
22	מאליהן
29]	שלא באת — הסופר כתב תחלה : שבאת, ותלה "לא", ונמ' ש עי"א, ונו' לפני "לא". — מו"ר]

פסחים

פ"א	
כו א	52 מבליח — בכ"י : מבליק (ותוקן עי"א).
53	בודק כל שהוא — בכ"י : בודק כל שהוא כל שהוא (ונמ' פ"א עי"א).

- 55—53 אף על פי ... ואית דבעי מימר
 56] מתניתא אמרה—בכ"י: הדא אמרה, ונמ' הדא עיי"א, ותלוי עיי"א (כתב ג'):
 מתניתא. — מו"ר]
 61 הלבנה — בכ"י: החמה, ונמ' עיי"א, ותלוי: הלבנה.
 אלא — בכ"י: ולא, והוגה עיי"א: אלא.
 כז ב 9] בשבתות — בכ"י: באבריות, ונ"ב עיי"א (כ"י ג'): נ"א בשבתות, ונמ'
 „נ"א" עיי"א. — מו"ר, ועי' מ"ש בתרביץ ש"ה עמ' 263].
 9] ותהא, הכן היא — בכ"י: ותי, והכני, והוגה עיי"א: ותה', ונמ' „והכני"
 עיי"א, ותלוי: הכן היא. — מו"ר]
 14—13 כהנת אינה חופפת ... וסורקת — נשמט עיי' שויון-סופות (ועי' להלן
 כט ג 41).
 22 שלא חשו — בכ"י: שחשו, ותלויה „לא" עיי"ע (?)
 58—57 במה אמרו שתי שורות במרתף וכו'. — פיסקא שנוספה.
 כז ג 2 בה — נשמטה בסוף שורה.
 3 עליהן — תלוי עיי"א.
 את הנר — ר על גרד, ונגרדו בסוף שורה כמה אותיות.
 ודיו — בכ"י: ולווי, ונמ' עיי"א ונ"ב: ודיו.
 8—6 אם חושש את ... מבית לבית — בכ"י: אם מעיר לעיר אין את חושש
 לא כל שכן מחצר לחצר אין את חושש לא כל שכן ממקום למקום אם
 ממקום למקום אין את חושש לא כל שכן מבית לבית. והוגה כבד"ו.
 13—10 שאם מבית לבית ... מעיר לעיר — בכ"י: שאם חושש את מבית לבית
 חושש את ממקום למקום. אם חושש את ממקום לק (?) למקום חושש את
 מחצר לחצר. אם חושש את מחצר לחצר חושש את מעיר לעיר, והוגה
 כבד"ו.
 25 לא כל שכן — בכ"י נ': לא צורכה דלא. לא בדק בארבעה עשר יבדוק
 במועד צריך לבדוק שלשה פעמ'. מה אם בשעה שלא הגיע זמן ביעורו
 את אמ' צריך לבדוק שלשה פעמ' בזמן שהגיע זמן ביעורו לא כל שכן
 (ונמ' עיי"א).
 60—48 עשה ולא תעשה ... חמה במערב (ובפנים: גר"ש גו סנהדרין עד,
 ונמ' עיי"א).
 כז ד 27] שוהין — היה כתוב „שיה", ונ"ב עיי"א: שוהין, ואח"כ הוגה כן בפנים
 עיי"א. — מו"ר]
 47 ועל כלי זכוכי' — בכ"י: ועל הזכוכית, והוגה עיי"ע (?) כבד"ו.
 48—47 רבי יודא אמר ... על טהרת ידים
 52—50 אלו הן ששה ספקות ... שורפין תרומה
 כח א 25—24 דברי רבי מאיר ... משו' זוב — נשמט עיי' שויון-סופות.
 כח ב 6—5 אמר רבי בון ... לרבי יהושע — כנ"ל.
 29—28 ובשעה שאינו לרצון אתה רשאי ליתן בו מום — וכ"ה בתרומות פ"א מו
 ע"ב; אבל ליתא גם בקונ' אח' (שרידי 319).

פ"ב		
כח ג	11, 10	אם לכלבו, אפילו לכלב אחרי' — בכ"י : אם לכלב אחרים, אפי' לכלבו (והוגה עי"א כבד"ו).
	29	לא תאכלו כתיב — נשמט (?) ע"י שויון-סופות.
	47—46	לדין. מתניתא מסייעא — נשמט ע"י שויון-סופות.
כח ג	63, ד 1	ואת הבא עם אמו
כח ד	4	אם לא זכיתי (ובפנים : אינה כן, ונמ' עי"א).
	11—10	וכן עזרא ... ההר וגו'
	17	ונותר אסור באכילה ובהנייה וחייבין עליו כרת — נשמט ע"י שויון-סופות.
	23	ואינו בשריפה
	32	אבל במקום שנהגו לאכול פת גוים — נשמט ע"י שויון-סופות.
	36	בגליון שלמעלן בשתי שורות :
		לא מצאתי ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים
	61	לא תאכל עליו חמץ (וכן בקונ' אח', שרידי 316), ובפנים : שבעת ימים מצות תאכלו, ונמ' עי"א.
כט א	6	אית תניי תני, ועי' בקונ' אח' (שרידי 319).
	20—19	משורת הדין ... אלא משחרר
	35	עד איכן
	50—48	אבל אם מירחו ... על איסור. חמור — נשמט ע"י שויון-סופות.
כט ב	6	שאר מינין מניין
	9	זעזרא אמר — "אמר" תלוי עי"א.
	9]	ואנא — בכ"י : ואבא, ונגרד והוגה : ואנא (והסופר התחיל לכתוב אל"ף, וגרד ראשה ועשאה וי"ו). — מו"ר]
	19—18	שעורין שנפלו ... מותרין — ולי תא בכל ההקבלות (תרומות רפ"י מז ע"א, חלה רפ"א נו ע"א, שבת פ"ג ה ע"ד). וכן לי תא בשרידי 102.
כט ג	29]	תני — נו' עי"א. — מו"ר]
	32	מכל מקום — תלוי עי"א.
	38—37	ומשמרן שלא יחמיצו — ואיתא נמי בשרידי 105.
	41	כהנת אינה חופפת ... וסורקת — נשמט ע"י שויון-סופות (ועי' לעיל כז ב 13—14) ואיתא נמי בשרידי 105.
	52—50	רבי חנינא ... צריך את לבער — נשמט כנ"ל, ואיתא נמי בשרידי 106.
פ"ג		
ל א	39	וזו אני רוצה לאכול — נשמט ע"י שויון-סופות.
	48—44	אמר רבי פינחס ... שבאת לפני — נשמט ע"י שויון סופות.
ל ב	18	לכלבו — נ"ב עי"א.
	38	לחזור ולבטל שאין (ובפנים : מהוא, ונמ' עי"א), ובשרידי 108 : ולחזור לבער, מהוא.
	42]	בקיסרין — בכ"י : בבבל בקיסרין, ונמ' "בבבל" גם עי"א, אבל גם ב של

„בקסרין“ מתוקנת, ונראה שחסר כאן מעשה דשמואל (עי' אהצ"ו), ובחגי' פ"א עו ע"ג — גם בכ"י כבד"ו. — מו"ר.]
ועי' מה שכתב בתרביץ ש"ה 266.

	פ"ד	
מתחת הנשרים בשבת — „בשבת“ נו' עי"א, ועי' תרביץ ש"ו 54.]	ל ג מ"ט 30]	
של כהנים ושל לויים ושל ישראלים — וכ"ה בשרידי 110 וקונ' אח' (שרידי 320).	46	
אינו, מנהג, אינו מנהג — תלויות עי"א, וכ"ה בשרידי 110 (ועי' להלן תענ' פ"א סד ע"ג 24—25).	1 ד	
דרבנן (שם : דרבנין) מהו מיעבד בהן עבודה	6—5	
ברם הכא בהמתו של ישראל הוא והוא חשוד עליה — וכן בשרידי 113.	56—55	
זכר שאינו יכול להתרפאו'	6—5 א	
בעליו — תלוי עי"א, וכן בשרידי 114 : את בעליו.	12	
מן הפרט — וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 320).	35—34 ב	
דרכי מנא	37	
אי איפשר שאי איפשר — וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 320), אבל בכ"י : איפשר, שאיפשר.	38—37	
אין אתה יכול שלא יהא (ובכ"י : נמצא לוקח, והוגה : כלוקח), וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 320).	39—38	

	פ"ה	
והשלישית במקומה עומדת — „עומדת“ נ"ב עי"א. — מו"ר] ועי' מ"ש בתרביץ ש"ו עמ' 54.	לא ג מ"י 50]	
אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר	64	
כהדא דתני	6 ד	
כשהוא אומר יום יצא לילה	8	
אחרי „מאבות למדו“ נו' בכ"י : גרש עד אַעפֿכ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו, ונמ' עי"א. כנראה שהמגיה חשב להשלים את הענין בגליון מברכות רפ"ה ז ע"א—ע"ד, ונמנע מזאת מפני אורך הקטע.	15	
ויקריב פסה תחילה ותמיד אחריו — בכ"י : תמיד תחילה ופסח אחריו, והוגה עי"א כבד"ו.	23	
בלבד — נ"ב עי"א.		
לבד — במקום „לבר“ היה כתוב „לשר“ (וצ"ל : לשן), והוגה עי"א : לבד, ונמ' ס"א שבגליון. — מו"ר] ועי' מה שכתב בתרביץ ש"ו עמ' 46.	26]	
מהו בכל ערב פסח — בכ"י : מהו בכל יום ויום (ונמ' גת"א עי"א) ערב ...	31	
דהדין — בפנים : דהן, ונמ' עי"א.	32	
לפסח ופסח — כך היה כתוב תחילה בכ"י, ונתקן בטעות עי"א (מן הבר' להלן) : לקטורת וקטורת, ואח"כ מחקו וכתב בגליון : לפסח ופסח. — מו"ר]	33]	
אינו דין שיהא צריך — בכ"י : אינו צריך שיהא, והוגה עי"א.	56	
נעשה — בכ"י : ויעשה, והוגה עי"א. — מו"ר]	לב א 17]	

18]	כשר — נו' עי"א במקום פנוי שבשורה. — מו"ר]	
30]	על דא אמר לי — בכ"י : על דא עלי, והוגה עי"א, אבל בשקלים : עליל.	
	מו"ר]	
39—38	ואין משנין דבר שהוא לאכילה בדבר שאינו לאכילה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
40	א"ר יוחנן על דאמר — בכ"י : אמ' ר' על דעלי, והוגה עי"א.	
לב ב 4—3	לאוכליו ושלא לאוכליו את יכול לבור פסולו מתוך הכשירו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
18	לא נתכפר לאילו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
20	קודם לפסח פסול — בכ"י : קודם לחצות, והוגה עי"א.	
	לאחר חצות — ג"ב עי"א.	
53	בית שמאי אומרים	
לב ג 32—31	והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום — וכן בקונ' אחר' (שרידי 320).	
34	תוקעין (פ"ב)	
לב ד 7	הלכה ט'	
8	נשנו — נו' במקום הפנוי בשורה.	
	הלכה י' — בכ"י : ט', והוגה.	
12	כולן כאחת — בכ"י : לעשות כולן כאחת, ונמ' עי"א.	
39 [מ"ה]	בין הערבים — בכ"י : מן בין, ונגרדה "מן". — מו"ר]	
	פ"ו	
לב א 30	כיון שמינו אותו נשיא עליהן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
41—39	אבל קושרה ... לצורך אחר פסולה — נשמט (?) ע"י הדומות, אבל לי' גם בשבת פ"ט יז ע"א.	
לב ב 7—6	כך רבי ישמעאל ... מן המובחר דוחה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
24	ואם בכלי כאן וכאן אסו'	
60—59	עקיבא. ר' אלעז' אומר מאסקופת עורה ולחוץ — בכ"י : אלעזר, ונמחק.	
לב ג 34—28	א"ר אלעזר (!) ... לשם אימרי (!) צבור פסור — הכל מן המשנה.	
49]	אין בעשייתו — בכ"י : יש בעשייתו, ונגרדה "יש" ותלוי עי"א : אין.	
	— מו"ר]	
54	פסור דבר שאין בעשייתו מצוה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
	פ"ז	
לד א 37	שני לה	
62	מתכת ולא צלי — נשמט ע"י שויון-סופות.	
63	אם מחית המכוה — כנ"ל.	
לד ב 4	אית ליה פסח מצרים צלי אש — כנ"ל.	
12	בשל וצריך הוא שיאמר — כנ"ל.	
20	יקמוץ את מקומו	
31—30	בפסח דוחה את הטומא' אף מועדו שאמר בכלל — בפנים : כאן, ונמחק.	

43—42	האימור' ... (שם : האימורין נטמא האימורין) ... הדם על — נשמט ע"י שויון-סופות.	
49	הכא כמי שבא בטומאה — כנ"ל.	
54	ואם לאו אין מתירין לו לזרוק את דמו	
	הורצה — בכ"י נר' : ואם אין לו לא הורצה, ונמ' ע"א.	
57—55	לא הורצה ... בין שאין לו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
62—59	ר' לא בשם ר' יוחנן ... מעתה לא יזרק הדם בטומאה — בכ"י : ואמר אף בזריקה כן, ונמ' ע"א.	
10—9 ג	שלא בכלי שרת ... פעמי' כשיר'	
19—18	ר' מאיר אומ' כל השבטי' — נשמט ע"י שויון סופות.	
52	צריכין לעשות ... ואין ידוע איהו — כנ"ל.	
11—10 ד	כהדא דתנא ... אחד ואחד — כנ"ל.	
36	בהמה על גבי — כנ"ל.	
5	פגול — תלוי ע"א.	לה א
6	הוא, נטמאו בעלים או שמתו	
22—17	אמר רב יוסי הגלילי ... מרצה על היוצא — הכל מזבחים פ"ח מ"ב.	
25	יפה עשיתם ש	
27—26	אכול תאכלו אותה הא אם נכנס כל דמה לפנים — נשמט ע"י שויון-סופות.	
38	דרבי יעקב	
53—52	כמה דר' ישמעאל ... בין בלילה (בפנים : כול', ונמ').	
56	דתנינן תמן	
61—57	עור חטרת (שם : חטרות ?) גמל ... יש להן עורות אמר — הכל מחולין פ"ט מ"ב (ובפנים : ר' יוחנן אמ', והוגה : אמר ר' יוחנן).	
15	בטהור	לה ב
46—45	מצאו נעול ... שאין שם אדם — ממש' תמיד פ"א מ"א.	
60—59	רבי שמעון אומר אף אוכליו אוכלין אותו בשני מקומי. — נשמט ע"י שויון-סופות.	
		פ"ח
4	אבל אינו מפרישו אלא מדעתו — נשמט ע"י שויון-סופות.	לה ד
42	הפסח אבל אומרי' (!) לו איפשי שתמנא (שם : שתמנה) על — כנ"ל.	
41	כוית לכל אחד ואחד	לו א
56	מה מקיים רבי יוסי טעמ' דר' יודא	
62	מקולקלין אין	
36	חייבין עליה — נשמט ע"י שויון-סופות.	לו ב
37	אין חייבין עליה — כנ"ל.	
42]	אף — היה כתוב "אמ", והוגה ע"א : אף. — מו"ר]	
	מודה — תלוי ע"א.	
		פ"ט
33—31	וכרבי ישמעאל ... ומרורים בלבד — כ"ז נכפל בכ"י אות באות, ונמ' ע"א.	לו ד
26	ימותו כ"י ד'	לו א

פ"י		
לז ב	62	ברגל -- תלוי עי"א.
לז ג	26, 13	כוסות
	17	יודא -- תלוי עי"א, המוזג -- תלוי על "הכוס".
	27	שנ' (ושם : שנאמר -- בסוף שורה).
לז ד	6—4	שבכל הלילות ... רבי יוחנן
	49	אלא -- נ"ב עי"ע : דלא, ונגרד עי"א. -- מו"ר]
	11—10	רובה שהיא רבה עמו -- בכ"י : דוכה דו רכה עימו, והוגה עי"א כבד"ו, מו"ר]. ועי' תרביץ ש"ה 270.
	57—55	אמר רבי אבין ... ויהא פסול -- נשמט ע"י שויון-תחלות.
	57	חגניא -- בכ"י : חגניה.
	58	כל שהו' -- תלוי עי"א.

יומא

פ"א		
לח א	53—52	שמעלה היא ... מן קריא -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	55	ולא כך אינו טמא מחמת הזייתו
	59—58	מן מה דמר ... והוא מקבל מיניה -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	63—62	תמיד האמור ... שני' עשר
לח ב	1	מה לקיחה ... בלולב אגודה
	21	הר ההר -- תלוי עי"א, וצ"ל : אל הר ההר, וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 311).
	35—34	וכל שאין מעכב לדורות אינו מעכב כאן -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	44	קריבה או (בכ"י : חציים, ותוקן עי"א : חצייה).
לח ד	6	מעשה בשמעון -- הסופר כתב תחילה : בשמעוני, ותיקן.
	7—6	יום הכיפורים. לפי נוסח כה"י יש לקרוא : עם המלך עֶרְב.
	11	ואימרת חלוקי
	14	מביא עשירית האיפה, וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 311).
	24—23	ומניין שהוא עובד ... של אחריו -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	36—35	שראיתי את המעשה ושכחתי [ובפנים : ששמעתי, ונמ']. שרידי 116 ; ... ושמעתי.
לט א	21—20	אשכח תני ... עשרון -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	22—21	רבי בא ... בכמה כלי' -- כנ"ל.
	31	רבי אומר [ובפנים : דא, ונמ'].
לט ב	1	אם כן למה נאמר כי בענן אראה על הכפורת
	3	את הכפורת אשר על הארון ולא ימר
פ"ב		
לט ג	20	פחותה מכזית -- בכ"י : מקומץ (והוגה עי"א).
	39—38	רבי ירמיה אמר ... לילה מה הן -- נשמט ע"י שויון-סופות.
	55—51	רבי חייא בר יוסף פתרי (שם : פתר) ... אבל בתחילת עבודות צריך--כנ"ל.

כל שלשה	57	
לט ד	4	למזבח
	26	לקבע
57—54		אמ' רבי מנא ... שני גזירין בשחרית — נשמט ע"י שויון-סופות.
מ א	23	ורבים
	25	מי יערך הכהן אותם — נשמט ע"י שויון-סופות.
30—29		הכהנים לרבות הקרחים דברי רבי יודה (ושם : יודא).
	35	לך קודם
		פ"ג
מ ב	27—26	והוא אומר הין — "והוא" נ"ב ע"א.
	43—37	דלמא רבי חיאי רובא ... אורה ושמחה — מברכות פ"א ב ע"ג. אבל גם בקונ' אח' (שרידי 311) הובא בין קטעים מיומא.
	53	כל שכן לא צורכ' דלא מקודש לקודש — נשמט ע"י שויון-סופות.
מ ג	3	הדא אמרה
	5	הביאו לו את התמיד
	23	מדרש ומדרש — בכ"י : אחד ואחד (ונמ'), ובגליון ע"ע : מדרש ומדרש
	48	הוה לכון בבי מדרשא
		אמ' ליה — תלוי ע"א.
מ ד	19	השני שבראשון והראשון שבשני שוין
	34	לא הוכשרה — בגליון ע"ע : ס"א תיכשר (ונמ' ע"א).
	42—41	תני כיצד מתוודה ... וחטאה
	47—46	ובני אהרן ... לעולם ועד
מא א	6	וקלפי היה שם
	20	לקבל (פ"ב)
		למפרס — בכ"י : לוספרס (ותוקן ע"א)
	21	החמה — גליון ע"ע, ובפנים : השמש
	32	מצהיב ויותר [ובפנים : קרונתיון, (ונמ' ע"א)].
		פ"ד
מא ב	52—50	שיהא ניכר ... גורל אחד לה' — נשמט ע"י שויון-סופות.
מא ג	6	מפני מה קובען בפה — בכ"י : מפני שהוא קדש בפה, ובגליון ע"ע : קובען (קרי : מפני שהוא קובען בפה), והוגה ע"א : מפני מה קובען בפה.
מא ד	4	וזהב הארץ ההיא טוב
	20	עושין פירות (פ"א)
	33	שורין : בכ"י : שפין, ובגליון ע"ע : שורין.
	50	פתר לה
	56	רבי יהודה
מב א	2	גחלי — תלוי ע"א.
	4	רבי יוחנן אמ' לחם הפנים נפסל בשעת מסעות — נשמט ע"י שויון-סופות.
	13	בשעת מסעות — כנ"ל, ולי' גם בשרידי 118.

מב ב	10	שהיה נוטל בשכרו קטורת
	44—45	אם החליף פסול — נשמט ע"י שויון-סופות.
מב ג	13—16	יהי רצון מלפניך ... שררה זו על גב זו
	43	שעיר — תלוי ע"א.
		לפני הכפורת
מב ד	5—6	ואפילו תימר (שם: תימא) אין צריך שיהא נוגע — נשמט ע"י שויון-סופות.
	20	ומדם השעיר בשלשה כוסות — כנ"ל.
	45	משל שניהן
	53	לכסן
	54	דורשין — בכ"י: דרשין.
	54—55	רבנן אמרינן ... סביב — נשמט ע"י שויון-סופות.
	60—61	כל הניטל מבחוץ להינתן ניטל — בכ"י: כל הניטל מבפנים להינתן בחוץ נתן, והוגה כבד"ו.
מג א	7	מן השיריים — בכ"י: מה השיריים מעכבין (ותוקן "מה" ל"מן", ו"מעכבין נמ").
	28	הזהב — תלוי ע"א.
	29	רבי בון בר חייא בעי כמאן דמר השיריים — נשמט ע"י שויון-סופות.
	51	פעם — תלוי ע"א.
	59—60	ר' אלעזר ... בפני עצמו — נשמט ע"י שויון-סופות.
מג ב	3	מוציא (פ"א) — תלוי ע"א.

מג ב ח"ט	36—38	רבי ישמעאל אומר ... כשלג ילבינו
	44—45	כבשי' ... שיהו שוין — נשמט ע"י שויון-סופות, והיה גם לפני קונ' אח' (שרידי 312) שכותב: וכן כבשים ציפורים חצוצרות.
	54	מעידה, דנה — בכ"י: דנה, מעידה (והוגה כבד"ו, וכ"ה בקונ' אח' שם).
	55	על פי שנים עדים, ולי' גם בקונ' אח' שם (ושם לי' גם "כאן").
	57	ועמדו שני האנשים — ובכ"י: שני, וגמחק. ובקונ' אח' שם: ומה תלמוד לומר ועמדו שני.
	58	אחד שותק ואחד מדבר — נשמט (?) ע"י שויון-תחלות.
	60—61	משום רבי ישמעאל ... שאתה לבוש
מג ג	5	משובח במראיו — נשמט ע"י שויון-תחלות.
	11	שני שבין זוג שני-שיני שבין זוג שני (פ"א—נמחק).
	13—14	כל שכן מחלפיה (י) ... כבר נדחה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	4]	ע"י השלוח כרך מ"ד עמ' 402 הע' 8.
מג ד	16	עשר סוכות — בכ"י: תשע סוכות (והוגה ע"א: עשר).
	17	וכלן על ידי עירוב
	26—33	בראשונה היו קושרין ... כצמר יהיו — משבת פ"ט יב ע"א. אבל גם בקונ' אח' (שרידי 312) הובא בין קטעים מיומא.

42—41	אמר ר' יוסי ... כלום — נשמט ע"י שויון-תחלות.
47—46	לא צורכא דלא ... לרוב — נשמט ע"י שויון-סופות.
51	יצאו — תלוי עי"א.
	מטמין בגדים
16 א	השורף זהו — תלוי עי"א.
17—16	אמר רבי יוסי הדא אמרה מסייע בשעת שריפה.
19	מהו
פ"ז	
46—45 ב	תני ר' דוסא אומ' כשרים הם לכהן הדיוט — נשמט ע"י שויון-תחלות.
55	לובשי כלאים אית דבעי מימר (וצ"ל : על לובשי ...) — נשמט ע"י שויון-סופות.
59	הגנבים ואית דבעי מימר על — כנ"ל.
20—19 ג	הירד שאול ... קעילה בידו — כנ"ל.
27	ולא קו"ף
פ"ח	
5 ד	מלאכה (פ"ב)
9—8	מרבה אני ... נפשותיכם ריבה — נשמט ע"י שויון-סופות.
57—35	מניין שהוא מחזור בעשה ... אית לך למימר באותו — בפנים : גרש עד, והעתיק מתעניות פ"א סד ע"ג.
6 א	אם יש בו כזית
10—9	אלא כי נן קיימי' כמות שהי' והתור' קראת אותו אכילה
17	אם אכל אוכלין שהן ראויין לאכילה
21—20	האוכל ושותה בהעלם אחת ... מן הדא — נשמט ע"י שויון-סופות.
38	מה אם העיגוי — כנ"ל.
10 ב	פיו פתוחה (!) — בכ"י : פיו סתום (והוגה : פתוחה).
11	ואין קולו נשמע — בכ"י : הולך (והוגה : נשמע).
22	הזריו משובח והנשאל מגונה — בכ"י : הדיין (!) משובח והנשאל מעתד (או : מעתר). והוגה כבד"ו.
34—33	הודע ולא הודע ... שעי' המשתלח מכפר
42	ולמה לא אמ' בשלא נתוודע לו בהן — נשמט ע"י שויון-סופות.
53—52	הדא אומר (!) שהעולה מכפרת על הרהור הלב
36—35 ג	שתכפר לי על כל פשעי
36	ותסלח לי — בכ"י : ותסלח ותמחול (ונמ' עי"א) לי.

שקלים

פ"א	
29 מה ד	תרומת הלשכה — וכן לי' בכי"מ ולהלן ר"ה פ"א נו רע"ד.
37	מהו — לי' בכ"י, וס"ד היא.

38	רב הונא אמר — תלוי ע"א.	
64	לאדנים — תלוי ע"א.	
4	שכל המצות — בכ"י : שהמצות, והוגה : שכל המצות.	מו א
	נוהגות באדר הראשון — וכן לי' בכ"מ (ועי' ד"ס).	
37	מן הכלאים — בכ"י : מן הגזל (וכ"ה בע"י הראשון ובוהזהיר, עי' ד"ס), והוגה ע"א : הכלאים.	
44	מאי — תלוי ע"א — בשרידי 121 : מניים (=מנין).	
47	ולא במוצאי שביעית — וכן ליתא בשרידי 120 ו-121.	
8	הא בכותים — בכ"י : הא בגוים, והוגה בידי הסופר בגליון : בכותים.	מו ב
32	נותן ואחד שקל שהוא — נשמט ע"י שוין-סופות.	
		פ"ב
25	ואין פודין בכלים — וכן לי' בכ"מ.	מו ג
35	לגזברין ואם לאו נשבעין — וכן לי' בכ"מ ובשרידי 124.	
36	משם שבועת תקנה — בכ"י : עוד היא (ונמ' ע"א) משם ...	
	וכנוס' כה"י גם בכ"מ (ושם : משום).	
38—36	אלא לרבי אלעזר ... דלא נשוו להו פושעים — וכן לי' בכ"מ ובשרידי 124, הלשון — לשון ב ב ל י הוא.	
59	באומר אילו לשקלי — "לשקלי" נ"ב ע"א. [ולי' גם בנויר נג ע"ד].	
61	דתנן — על גרד של "הל' ד" [ושניהם טעות, ולי' שם].	
4	עשירית האיפה חולין — "חולין" נ"ב ע"א.	מו ד
7	נישמעינה מן הדא הפריש חטאתו — וכן לי' בשרידי 125 ובכ"מ.	
	בכ"י נו' : כסבור שהוא חייב ונמצא שאינו חייב או באו' אילו הפריש חטאתו (וכ"ה בשרידי 125 — עד "אילו"), ונמ' ע"א, ועי' ד"ס.	
9	אלא רועה היג אילו לנדבה — וכן לי' בכ"מ.	
	בכ"י : כסבור שהוא חייב ונמצא שאינו חייב (וכ"ה בכ"מ ובשרידי 125), ונמ' ע"א ותלוי : היאך.	
21	פודה את — תלוי ע"א, וכ"ה בשרידי 125.	
35	בכל אתר את אמר מן למעט והכא את אמר מן לרבות — בכ"י : את אמר מלרבות והכא את אמר מלמעט (והוגה כבד"ו), וכ"ה בכ"מ.	
37—36	הכא נמי ... למעט הוא (ובפנים : מיעוט, ונמ'), וכן לי' בכ"מ.	
6	ליה אמר	מו א
	לא — תלוי ע"א.	
46—9	רבי יוחנן הוה מסמיך ... נבחר לה' מזבח — וכן לי' בשרידי עמ' 126.	
	והכל לקוח מברכ' פ"ב ד ע"ב וש"נ. [אבל ר"ג במפתח הביא זה גם משקלים].	
		פ"ג
13—12	פלגא בשלשי' יום קודם למועד שדורשין בהלכותיו — וכן לי' בכ"מ ובשרידי עמ' 126.	מו ב
48—47	רבי זעירא שאל ... מן המפורש תני — וכן לי' בשרידי עמ' 127.	
30—51	(ע"ג) תמן תנינן המוציא יין ... מוריינא דנשיא הוה. שמא יעני ויאמרו	

זכר. — וכן לי' בשרידי עמ' 127. והכל לקוח משבת פ"ח יא ע"א וש"נ.	
וזכר היה רבי פנחס בן יאיר ... שכן העולם הבא הוא — וכן לי' בשרידי עמ' 128. והכל לקוח משבת פ"א ג ע"ג.	מז ג 49—62
לחוצבין — בפנים: לקצבין (וכ"ה בשרידי עמ' 129). והגיה הסופר בגליון; לחוצבין.	מח א 10
אחר כך מביא מעות — "אחר כך" נ"ב עי"א.	
היו מוציאים בה — נ"ב עי"א. וגם בשרידי עמ' 131 שו' 6 אין מקום לתיבות אלו.	36
בקיין למזבח — בכ"י: חוץ למזבח. ובגליון עי"ע: בקיין.	64
פ"ה	
עליהן — וכן לי' כ"מ.	מח ג 50
ולא ידעו מהיכן ... אזלין לתמן ואשכחון (ובפנים: וקלטו לגגות צריפין, ונמ' עי"א). [והזהיר ח"א קט ע"א: וקלטו מגגות צריפין, וכל הכתוב כאן בגליון ליתא. — מו"ר] ועי' ידיעות המכון למדעי היהדות חוב' ב' עמ' 12 הע' 1.	מח ד 16—18
או סוכר — "או" תלוי עי"א. ולי' גם והזהיר שם. — מו"ר]	21]
בנו — תלוי עי"א.	30
ונורא הוא על כל סביביו (ובפנים: וסביביו נסערה מאד, ונמ').	33—34
מתעפשת — מתע על גרד (נעפשת?). ובפ"א גם תלוי עי"א.	57
שלא יהו אומרים ... ומישראל	מט א 13—14
ומה ראית (ובפנים: והרי, ונמ').	21
ומגילת סמנין (ושם: סמנים) בידו	23
טוביא דוכת למחמי יתיה (ולפני "ומזכי" — גרד כשלש תיבות).	45
ובן הבקר — בכ"י: אין בן הבקר, והוגה.	50
דאמרית ... יומא דין	מט ב 21
עם — תלוי עי"א.	מט ג 26
פ"ו	
מאי טעמא ... זה טעון משיחה ואין בנו טעון משיחה. זה ... משיחה לי' גם כ"מ.	54—55
מלך בן מלך, ובפנים: מלכים (וכ"ה בהקב'), ונמחק.	60
היא דתנן ... של כלים חמשה (ועי' ד"ס).	מט ד 12—13
ורחבו ששה, בכ"י: שלשה (וכ"ה בכ"מ), ותוקן עי"א: ששה.	17, 22
תן מהם חצי טפח ... לספר תורה, ובפנים: תנם לאיסטוה, ונמ' עי"א (ועי' נוס' כ"מ וגליונו בד"ס).	18—19
של זהב בשל עץ ושל עץ בשל זהב — בכ"י: שלעץ בשלזהב ושלזהב בשלעץ, והוגה עי"א כבד"ו.	39
גדול (פ"ב), ואי' גם בשרידי 134.	53
— עי' ידיעות המכון למדעי היהדות חוב' ב' עמ' 16 הע' 1.]	64]
אחד בדור אנוש ואחד בדור פלגה — וכן לי' בשרידי עמ' 135 ובכ"מ וביל'.	נ א 21

ונרסאו המים — בכ"י נר' : מלח מנין (ונמ' עי"א), שרידי עמ' 135 : מלח נתן, כ"מ : מלחמנן.	28	
שנאמר — וכן לי' שרידי 136.	56	
שנאמר — תלוי עי"א, ולי' גם שרידי 136.	7	נ ב
כי קאמרינן ... לית ליה ברירה — ולי' שרידי 137, ובכ"מ נר' בגליון.	25—23	
שנאמר — תלוי עי"א, ולי' גם שרידי 137.	43	
אמר — תלוי עי"א, עשה — נר' בסוף שר' עי"א, ולי' בשרידי שם.	44	
		פ"ז
עד דאנא תמן — בכ"י : עד דאנא קים (ונמ') תמן, ולי' גם שרידי 138.	20	נ ג
לוקין — בכ"י : מברכים (!), והוגה עי"ע בגליון : לוקין.	34	
רבי יוחנן אומר	11	נ ד
או שלימה שחרית ובטילה בין הערבי' — ולי' גם בכ"מ.	38—37	
ומה תמן צריכה ליה. אף כאן צריכה ליה — בכ"י : תמן צריכה ליה והכא פשיטא ליה, והוגה כבד"ו.	45	
בה מועלין	47	
		פ"ח
ובאו לפני חכמים ולא אמרו להם דבר — וכן ליתא בכ"מ.	26—25	נא א
הא איתמ'	42	
לבית הקברות — נר' עי"א במקום החלק שבין הל' להל', וכן ליתא בכ"מ.	2	נא ב
בשמוני' ושת' ריבוא — בכ"י : תני (ונמ' עי"א) בשמונים. — מר"ר [ועי' מה שכתב בתרביץ ש"ה עמ' 261.	12]	
חוץ לשלש — בכ"י : לרחוץ בשלש (!), ונ"ב עי"א (כ"י ג') : לו חוץ. ותוקן בפנים עי"א כבד"ו, והגליון נמחק. — מר"ר]	27]	
תרומות ומעשרות — וכן לי' בכ"מ (ועי' ד"ס).	38	
כיצד נועל בפניה הדלת והיא מתה מאיליה — וכן לי' בכ"מ.	40—39	
לכן אין מקדישין ... עד שיבנה בית המקדש — וכן לי' בכ"מ.	45—42	

סוכה

		פ"א
בשם — תלוי עי"א (ועי' עירו' פ"א יח ג 17).	12	נא ד
ולא ידעינן ... מן העגלות — נשמט ע"י שוין-סופות.	64—63	
ארוך תשעה	1	נב א
אף על פי שאין שם ארבע אמות וארבע דפנות	9	
על הארוך את הכפורת — בכ"י היה כתוב „את", ונ"ב עי"ע : על, ונמ' והוגה כן בפנים. הכפורת — נ"ב עי"ע : נ"ל הפורכות, ונגרד עי"א. — מר"ר]	61—60]	נב ב
קרוי — בכ"י היה כתוב : הראוי, ונ"ב עי"ע : קראוי, והוגה בפנים עי"א. — מר"ר]	61]	
ארבע	62	
רבי יוסי בשם — תלוי עי"א.	2	נב ג
מסכין בה — „בה" תלוי עי"א.	4	

פ"ב		
נב ד	33	רבי יודא אומר
נג א	2	מכיון — על גרד.
	3	תמן תנינן — נו' עי"א במקום חלק שבשורה.
	6	ומותר — בכ"י : ואסור, ונמ' ותלוי עי"א "ומותר".
	13	לעייניטב — בכ"י בב' תיבות : לעייני טב, וחובר עי"א.
	30	והולך לו בהדין
	58	בית שמאי לבית הלל — בכ"י : בית הלל לבית שמי, ותוקן עי"א כבד"ו.
	61	ולא בית שמאי — "ולא" תלוי עי"א [בכ"י היה כתוב "לבית", ונגרדה ל עי"א, והנכון בככ"י. — מו"ר]
נג ב	15	ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות וכו'. — פיסקא שנוספה.
	19	מטריחין — בפנים : מחזירין, ונ"ב עי"ע : מטריחין.
פ"ג		
נג ד	59	ועוד אמרו
פ"ד		
נד ג	5	אני והוא הושיע' נא
	11	איכן — על גרד.
		של לבנה — נ"ב עי"א.
	14—13	היא וכל פרקמטיא שלה ... כתיב כמעשה [ובפנים : היא והסל והמגריפה, ונמ' עי"א], וכ"ה בקונ' אח' (שרידי 313).
פ"ה		
נה א	46	הילך מצה
נה ב	18—17	באורייתא בפסוקא
	27—26	להקריב נדרים ונדבות ומשם היו הולכין — נשמט (?) ע"י שויון-סופות.
נה ד	26	[הילך מצה — נשלם עי"א בסוף שורה. — מו"ר]
ראש השנה		
פ"א		
נו א	57	מיצט — תלוי עי"א.
נו ב	14	בשנת (פ"ב) — תלוי עי"א.
	42—41	שלמה בנג' ... נבחר לה' מזבח
נו ג	22	מום — תלוי עי"א.
	54—53	תחתיה ולא הקריבה מיד — וכן לי' בשרידי 142.
	59—58	והיה בכ' חטא ולא בקרבנך חטא, ובפנים : לא תאחר לשלמו ולא את חליפיו, ונמ' עי"א. אבל גם בשרידי 142 כנוס' כה"י.
נו ד	21—20	זאת אומרת שבן עזאי חבר ותלמיד היה לו לרבי עקיבא — אבל ליתא גם בשקלים פ"ג מז ע"ב.

28—25	הואיל ואילו (שם: ואלו) אמ' כן ... אית בר נש אמר לרביה; ובכ"י: אלא שבאתה לחלוק כול' (ולא נמחק!). ההשמטה בכ"י ע"י שויון הסופות, והשלים המגיה משקלים שם אלא שהמסדר שכח לסדר: אלא ...
30	לאחר (פ"א) — בכ"י: לפני, ונמ' ותלוי עי"א: לאחר.
6	הרביעית — תלוי עי"א.
14	ומזה בפני עצמו
15	חד אמר — תלוי עי"א.
60	און — תלוי עי"א.
14—13	נז ב יעמדו סניגורין ... ראש השנה — וכ"ה בשרידי 153.
29	מה נוח (וכ"ה בשרידי 147) — בכ"י: נינוח, ונגרדו "ני" עי"א ותלוי "מה".
38, 41	שכבר נגזר גזיר' — וכן לי' בשרידי 147 (ושם: אפשר = אי אפשר).
38	נז ג דברי רבי מאיר רבי יוסי אומ' [ובפנים: א' ר' יוסה, ונמ' עי"א].
	פ"ב
13	נח א בין על החדשים המעוברין שאינן מיושבין בזמנן — וכ"ה בשרידי 149.
47—46	ארבעת מיל — בכ"י: שנים עשר מיל (ונמ' עי"א) ארבעת מיל.
10	נח ב רב כהנא מאריך בצלותיה
13	אבל — תלוי עי"א.
47—46	אלופים מסובלים אין כתיב כאן אלא
	(בגליון שמלמעלן בכ"י (293b) נכתב עי"א: ואתה יי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי קודי אל יי אקרא ויענני מהר קודשו סלה).
	פ"ג
57	נח ג מועדי — תלוי עי"א.
10—9	נח ד אמר ליה רב חונה ... בית דין חורן — כפול בט"ד, ובכ"י לי'.
17	טעמיה דרבי יוסי, טעמא דרבנן — בכ"י: טעמון דרבנן (ונמ' עי"א, ותלוי: דר' יוסי), טע' דר' יוסה (ונגרד עי"א ותוקן: דרבנן).
24	לא יצא — "לא" תלוי עי"א.
50	יובל היא — "היא" תלוי עי"א.
56	אי איפשר — "אי" תלוי עי"א.
12—11	נט א תוקעין ביבנה ... אמר ליה כזה — נשמט ע"י שויון-סופות.
12	בעייניטב — בכ"י: בעייני טב, וחובר עי"א.
38	קטן לאביו — בכ"י: בן לאביו, ונמ' "בן" עי"א ותלוי "קטן".
	ניחא אשה מברכת ... לאביו — נשמט ע"י שויון-סופות.
39	בעונה אחריהן — בכ"י נו': אמן, ונמ' עי"א.
	פ"ד
25	נט ב הא — בכ"י נו': הוא אף בגבולין ידחה — כפול בט"ס מן השר הקודמת, ונמ' עי"א.
	רבה, ליה — תלויות עי"א.

עוֹזִינוּ — בִּכְ"י נו' : ואם באו מן המנחה ולמעלן אומ' הריעו לאלהים עוֹזִינוּ, ונמחק.	3	נט ג
ואית תניי תני פותח בשבת וחותרם ביום טוב	21—20	

ביצה

	פ"א	
אסור (פ"ב) — אס על גרד.	12	ס א
מהו תאכל היא ואמה, וכ"ה בשרידי 154.	15—14	
לא בקיבת הנבלה — "הנבלה" נ"ב עי"א.	35	
תרויהון — ולי' גם שרידי עמ' 158 ו-159.	53	
סוכה חל — בפנים : שבעה, ונמ' עי"א. בשרידי 158 לי' "חל".	7	ס ב
הלכה ב'	8	
הלכה ג' — בכ"י : ב', ותוקן.	12	
ואינו מוציא את שאינו מינו, ולי' גם שרידי 163 ו-165.	48—47	
הלכה ד' — בכ"י : ג', והוגה.	2	ס ג
הלכה ה' — בכ"י : ד', והוגה.	17	
מנה מונח	21, 18	
[ומנה מוטל — בכ"י : ממנה נוטל, ותוקן. — מו"ר], ובשרידי 168 : המנא נוטל.		
אמר ר' יוסי בר בון — נ"ב עי"א. ועי' תרביץ ש"ו עמ' 39.]	27]	
קן אחת שחורים בלבד, ולי' גם שרידי 168.	28	
מפני תחילתו — בכ"י : משם תחילתו (וכ"ה בשרידי 169), ונ"ב עי"ע : מפני.	31	
ב"ש אומרים ... וב"ה מתירין — פיסקא שנוספה ; ולי' גם בשרידי 169, ונו' בגליון : בית שמיי אומ' וג'.	34	
ב"ש אומרים אין גותנין את העור — פיסקא שנוספה, ולי' גם בשרידי שם.	37	
בריתא, ולי' גם שרידי 170.	51	
צנינין — בכ"י : קרירין, ונ"ב עי"ע : צנינין.		
בשבת חייב — בכ"י נו' : על דעת' דחוקיה שכן הבורר כדרכו בשבת חייב, ונמ' עי"א. אבל כ"ה גם בשבת פ"ז י ע"ב.	37	ס ד
עד ושמרתם — בכ"י : מן ושמרתם (ונמ' "מן", ותלוי "עד").	49	
	פ"ב	
סמך עליו מאתמול — "מאתמול" נ"ב עי"א.	55	סא ב
אבל — וכן בחגי' פ"ב עח א 32 לי' בכ"י ותלוי עי"א.	3	סא ג
סמא דקיסא — בכ"י : ססה (וכ"ה בחגי' שם), ותוקן : סמא.	19	
ומכי הוא לך כלום — "הוא" נ"ב עי"א.	33	
הדא דתימר.	36	
ובלילי יום טוב האחרון — ובכ"י : וביום טוב הראשון, ונמ' עי"א.	52	
— עי' תרביץ ש"ו עמ' 51.]		ספ"ב סא ד

פ"ג		
ס ב א	5	המצודה (פ"א) — בכ"י : הגומא. ונמ' עי"ע ותלוי : המצודה. אבל אם נתקלקלה — בכ"י : אבל אם לא נתקלקלה. עגל בכור שנולד — „בכור" ג"ב עי"א.
פ"ד		
ס ב ג	16	ר' יהודה אומ'
34—33		ואית תניי תני אין מבקעין אמר רב חסדא — וכ"ה בשרידי 305. ונראה שלפני הסופר לא היה „אמר רב חסדא", כמו להלן, ונשמט ע"י שויון-סופות. ואית תניי תני אין מלבנין — נשמט ע"י שויון-סופות.
ס ב ד	8	
פ"ה		
	55	אסור ליגע בהון
	59	של זיתים שמשכן — „שמשכן" ג"ב עי"א.
ס ג א	5	ולא מספקין ולא מטפחין ולא מרקדין — השלמת המשנה.
	6	בין לח בין יבש — בכ"י : לא לח ולא יבש, ונ"ב עי"ע : בין לח בין יבש. ואית דאמרי ... בתוך ביתינו — נשמט (?) ע"י שויון-סופות.
ס ג ב	7—6	משום מקדיש
	7	אין — תלוי עי"א.
	24, 22	של אכטלה — א על הגרד עי"א, כנראה במקום ה. — מו"ר]
	24	אבל — תלוי עי"א : אבל אתה, ומכיון שלא מחק „את" (של „מבעיר את") הוסיף המסדר רק „אבל".
	56	הגדילות — בכ"י : הלנות, ונ"ב עי"ע : הגדילות.

תעניות

פ"א		
ס ג ד	29	בנינוה — בכ"י : בני נווה (!), וחובר עי"א. בברכ' פ"ה ט ב 32 : בנינוה — גם בכי"ל וכי"ר.
	61	מתוך הקץ — נשמט ע"י שויון-תחלות.
ס ד א	46—45	בשלשה במרחשון שואלין — „בשלשה" ג"ב עי"א.
	46	שאני — בכ"י : שני [אבל טעות הוא במקום : שנו — מו"ר].
ס ד ב	6	הוון יתיבין אמר רבי נחום לרב אדא בר' איכומא—נשמט ע"י שויון-סופות.
	13, 12	שנאמר — תלוי עי"א.
	30—29	תני רבי שמעון ... לפי חיסומה — נשמט ע"י שויון-תחלות.
	41	סרקון — תלוי עי"א.
	47	ואתי ומיטר' נחי' מיטרא — בכ"י : ואתי מיטרא, ונ"ב עי"ע : ומיטרא נחית.
	49	ומקיש — תלוי עי"א.
ס ד ג	13	שלא — תלוי עי"א.
	15	וביום הכפורים

מנהג (פ"ב), אינו — תלויות ע"א.	24	
מנהג (פ"ב) — תלוי ע"א (ועי' לעיל פסח' פ"ד ל ד 1).	25	
הלכה ט' (ובפנים — פיסקא : בשאילת שלום, ונמ' ע"א).	30	סד ד
		פ"ב
בצינעה — בכ"י : בתפילה, ונ"ב ע"ע : בצינעה.	29	סה א
כך אמר הקדוש ב"ה... ואני מקבל תשובתן—נשמט (ז) ע"י דמיון-סופות.	51—49	סה ב
מינון — בכ"י : מיניק, ונ"ב ע"ע : מינון.	15, 4	סה ג
בקרניו — בכ"י : בשופר, ונ"ב ע"ע : בקרניו.	10	סה ד
שנאמר — תלוי ע"א. ובשרידי 176 : דכת'.	11	
יהיה כן לעולם — "יהיה" תלוי ע"א. וכן לי' בשרידי שם (ושם : וכן לעולם).	15	
מיד ויאמר ה' — "מיד" תלוי ע"א. וכן לי' בשרידי 177.	29	
שמואל — בכ"י : שם, ונמ' ותלוי ע"א : שמואל, וכ"ה בשרידי שם.	33	
קלקלתו תקנתו — בכ"י : תקנתו קלקלתו, ותוקן ע"א. — מו"ר]	1]	סו א
ופופוס — כ"ה גם בכ"י. בשרידי 180 : ופופוס.	11	
ואפילו על דעתיה ... לוליינוס ופופוס	26—24	
בשבעת ביה — בכ"י : בשבעת עשר ביה	26	
לפניו (ושם : לוטר לפניו) לית ליה עצמו אסור	29—28	
כסתם — בכ"י נר' : דלא אשכח ר', ונמ' ע"א.	51	
ורבי שנה סתם — בכ"י נר' : לא ב"דא (נמ' ע"ע, ונמ' גם ע"א). — מו"ר]	55]	
הלכה כסתם — בכ"י נר' : מודה ר' יוסה בשבע האחרונות, ונמ' ע"א.	58	
[ועי' תרביץ ש"ה עמ' 261.]		
		פ"ג
ודחבריא — בכ"י היה כתוב : ודסכריא, ותוקן ע"א. — מו"ר]	63]	סו ב
שמעון קליה — ולי' גם בדמאי פ"א כב ע"א.	7	סו ג
לשבט, לחסד — בכ"י : לחסד, לשבט.	25, 24	
וגשם אין — "אין" תלוי ע"א.	32	
שהוא מעבה את הרקיע.	34—33	
תעניתא בדרומא — "תעניתא" תלוי ע"א.	44	
לא יהא לך צרי עין ... אם סדרתה תפלה — נשמט ע"י שויון-סופות.	26—25	סו ד
ומשקשק את רגליו — בכ"י : ידיו, ונ"ב ע"א : ס"א רגליו.	6	סז א
תמן תנינן ... צריך נידוי — נשמט (ז) ע"י שויון-סופות, וכ"ה במו"ק פ"ג פא ע"ד.	13—11	
ואתה אמרת ימלט — "אמרת" תלוי ע"א.	24	
אמר ר' מנא הדא דידן — נשמט ע"י שויון-סופות.	62	
		פ"ד מ"א
וכן הוא אומר — הסופר כתב תחילה : וכך, ותיקן : וכן. — מו"ר]	37]	
שמתענין במעמדות — בכ"י : שמתפללין, ונמ' ע"א ותלוי : שמתענין.	45	סז ב
אמר רבי לוי — "לוי" תלוי ע"א.	11	סז ג

סח א	11—12	ובא פשחור ... ובא אימר ... הרי שש — נשמט ע"י שויון־סופות. והוינא — תלוי ע"א.
	34	
	35	בעין תינה — כ"ה גם בכ"י, ונ"ב ע"ע: נ"ל בגין.
	38	ואותביניה קדמי
	49	תני — נוסף ע"א בריוח שבשורה.
סח ב	13	לתוך פיהם — בכ"י: על פיהם, ונ"ב ע"ע: לתוך.
	24	כרבנן — בכ"י: הכא, ונמ' ותלוי ע"א "כרבנן".
	35	שיהיו מביאין מעצמן — ל"י גם בשקלים רפ"ד מז ע"ד.
	38	מן קרבן יחיד — "מן" תלוי ע"א.
	39—42	תני אשה ... לקרבן ציבור — נשמט ע"י שויון־סופות ונ"ב ע"ע.
סח ג	10	שנאמר — תלוי ע"א, ו ל י ת א גם שרידי 183.
	16	הלוחות — תלוי ע"א, ואיתא נמי בשרידי שם.
	17	דכתיב — תלוי ע"א, ו ל י ת א נמי בשרידי שם.
	46	מה ביניהון
	49	באחד באב — בכ"י: בשבעה עשר באב, ונמ' ע"א ותלוי: באחד.
סח ד	21	דיברו דברים — בכ"י: חכמים, ונמ' ע"א ונ"ב "דברים".
	22	כביכול — בכ"י: כביכול אפילו (ונגרד ע"א ונמחק).
		[היה כתוב "אפילו", ונגרדה א ע"א, והטיל עליה סימן כזה ס, ואצל
		"דברים" שבגליון הטיל סי' כזה ס, אבל למרות שתי הנקודות שאצל
		"אפילו" שייך "דברים" ל"חכמים" כבדפוס. — מו"ר]
	36	יהויריב — נ"ב ע"א, וליתא נמי בשרידי 184.
	45]	ועדיין — בכ"י: ואדיין, והוגה. — מו"ר]
		לא יבא — "לא" תלוי ע"א.
	47	אלף — תלוי ע"א.
	52]	תכסוף — על גרד. רשמי האות האחרונה: ר (ד, ה, ?), ובאיכ"ר פ"ב ב (בלע):
		תסכיף, וכתב מ"כ: הג' לא תסעוד ולא תסכיף וכן הוא ב י ר ו ש ל מ י
		ובערוד, ורשמי האותיות בירושלמי מסכימים לנוסח "תסכיף". אמנם
		למטה (סט ע"א — בירוש' גליון, ע"א): ולא יסמוך, אמנם השרידים
		מתאימים יותר ל"תסמוך". — מו"ר]
סט א	32—35	שני אחים ... זנחתנו — נשמט ע"י שויון־תחלות.
סט ב	3	כל מה שאתה עושה לנו
	22	כמה דאת אמר
	55	יסי — תלוי ע"א. ובשרידי 181: אמי! (אמ' ר' אמי לר' אמי!).
סט ג	3	ולילי עשירי — בכ"י: ועשירי, ותלוי "לילי" ע"ע. וכ"ה כנראה בשרידי
		182 (ע"ש).
	6	אמרו לו ידחה — בכ"י: אמרו ידחה (ונמ' ע"א) אמרו ידחה (ותלוי "לו"
		ע"א) וכן בשרידי שם רק פ"א: אמרו ידחה.
	9	תובעת — בכ"י נו': כתובתה, ונמ' ע"א, וכן ל"י בשרידי שם.
	26	כהנא שאל לרב — "לרב" תלוי ע"א, ואי' גם בשרידי 184.
	28	כל עמא יסקון — בכ"י נו': לא אמ' (וכ"ה בשרידי שם), ונמ' ע"א.

ענין בנוי — בכ"י : בנואי.	47
[ענין בנוי — בכ"י : בנואי, ותוקן עי"א : בנוי. — מו"ר] בשרידי 184 :	49
בנואי, ובשרידי 185 : בנואי.	

מגלה

	פ"א	
רבי יצחק בר נחמן ... ולא יעבר — נשמט ע"י שויון-סופות.	56	סט ד
לעניים — תלוי עי"א.	7	ע א
תלתא תניין — בכ"י : תנ"ין.	27	
והקטנה — תלוי עי"א.	44	
וגו' ... ובית לחם, ובפנים : מאילון בצעננים, ונמ' עי"א.	50—49	
באדר שני — בכ"י : בשיני, ותלוי "אדר" עי"א.	61	
שכתוב — בראש שורה בגליון.	9	ע ב
מים ו' — כנ"ל.	13	
ולית כאן [בכ"י : בשיני ביו"ד, כרגיל].	24	
בחמישי חל להיות — נשמט ע"י שויון-סופות.	30	
עבדין — בכ"י : עבדא, והוגה עי"ע : עבדן.	34	
ותנייא חורנא ... ליום הכניסה — נשמט ע"י שויון-סופות.	39—38	
ולא הודו לו — כך גם בכ"י, ונ"ב עי"ע : הניחו.	20	ע ג
דאמר ר' מאיר — נשמט ע"י שויון-סופות.	34	
הלילו (=הללו) — כ"ה גם בכ"י.	35	ע ד
הפורים — תלוי עי"א.	37	
תני בשם רבי יהודה ... שמנונית שעליה — מביצה פ"ה סג ע"ב.	30—24	ע א
קנס — תלוי עי"א (?).	60	
דידה — תלוי עי"א.	10	ע א ב
להביא — בכ"י : לרבות, ונ"ב עי"ע : להביא.	25	
והלוא — וי"ו נוס' עי"א.		
אינו דין שיהא — בכ"י : לא יהא, והוגה עי"א. — מו"ר]	27—26]	
והלוא שעמד בו — "והלוא" תלוי עי"א.	27	
מן הצרוע — בכ"י : והצרוע, והוגה עי"ע : מן הצרוע. — מו"ר]	29]	
אם אומר את לטהר — "את" תלוי ולמ"ד על גרד.	30	
שטומאתו (פ"ב) — בכ"י : שטהרתו, ונמ' עי"א ותלוי : שטומאתו.	40	
ואמרו לו — תלוי עי"א.	10	ע א ג
על הארץ — "על" תלוי עי"א.	41	
חננאל — בכ"י נו' : מצא בו דף אחד שלם, וט"ס הוא ונמ' עי"א.	58	
שתיים ושליש ... ספר שיש בו — נשמט ע"י שויון-סופות.	60—58	
שאינו בו טעיות — כך גם בכ"י, ותלוי עי"א : שתי.	1	ע א ד
ושרון (פ"ב) — בכ"י : ופסק (ונמ' גם עי"א), ותלוי עי"ע : ושרון.	5	
בתודה — תלוי עי"א.	10	ע א

29	את המרובה בגדים — „בגדים” תלוי עי״א.
37—36	לעולם על העלם ... היתי (!) אומר — נשמט ע״י שויון־סופות.
48	לא דייך — בכ״י : אילו (ונמ' עי״א) לא דייך.
49	שיצא עם — בכ״י : שיצא ל ד ב ר עם.
50	ערב יום כפורים עם חשכה
57—56	שלו. תלמוד לומר ... עשירית האיפה — נשמט ע״י שויון־סופות.
61—60	אין בנו עובד תחתיו
61	שנאמר — נו' עי״א בראש שו'.
עב ב 22	אין בין במה גדולה לבמה קטנה כו' — פיסקא שנוספה בריוח שבשורה, לפני „הלכה יג" ואחריה.
32, 29	אבל לא בעלי מומין — בכ״י : ובעלי מומין, ונגרדה ו עי״א, ותלוי „אבל לא”.
42]	אנטונינוס — בכ״י : אנטוליגוס, והוגה עי״א : אנטוניגוס, וכן בכולם ! — מו״ר]
50	נתגייר — בכ״י : לא (ונמ' עי״א) נתגייר.
58—57	והכתיב ויקח יתרו ... רבי יוסי בר חנינא — נשמט ע״י שויון־סופות.
63—62	ר' לוי אמר מלחמת עמלק שמע — כנ״ל.
עב ג 20	לידי ישרות — בכ״י : לשם, ונ״ב עי״ע : לידי.
36	משש שעות ולמטן יהא פסול — בכ״י : ולמעלן יהא כשר, והוגה עי״א כבד״ו.
42	הלכה יד'
64	שכל החופות שהיו — „שהיו” נ״ב עי״א.
עב ד 35	ורקיקי נזיר — בכ״י : ושעירי נזיר, ונ״ב עי״ע (?) : ורקיקי.
פ״ב	
עג א 36	בה בלעז ואשורית — בכ״י : בה אשורית, ונו' ו עי״א, ונ״ב : בלעז.
62	שני' או שלשה — בכ״י : שלשה, ונ״ב עי״ע : שנים או.
עג ב 5	נתחייב כאן ... בליל ארבע (!) עשר — נשמט ע״י שויון־סופות.
10	בן עיר ש'
35	בזריזות — ממו״ק פ״ג פג סע״ב.
עג ג 35	כדי לקיים בו מצו' קלי — השלמה ממנחות פ״י מ״ד.
פ״ג	
עג ד 29	בית ספר (פ״ב)
38	או בשעת התשמיש — „או” תלוי עי״א.
41	ומה אם אילו שנעשו — „ומה” תלוי עי״א.
51	שלו אסור בהנייה — „שלו” תלוי עי״א.
59	אינו לוקח בהן מטפחות — „אינו” תלוי עי״א (?)
60	נביאים במטפחות נביאים
עד א 9	למפלגה — לו' נו' עי״א.
28, 26, 23	אנטונינוס — בכ״י : אנטוליגוס.
26, 25	דלא איתגייר, דאתגייר — בכ״י : דאתגייר, דלא אתגייר, והוגה כבד״ו.
27—26	אית מילין ... דלא אתגי' אנטוניגוס (ושם : אנטונינוס, ב״פ).

33	ולמה נקרא שמו נחום ... מטבע מימיו — נשמט ע"י שויון-סופות.
41	כבר פיסגו — בכ"י : תרי (=הרי, ונמ' עי"א, ונ"ב : כבר) פיסגו.
55	לגבכון — בכ"י : באורייתה, ונמ' עי"א ותלוי : לגבכון.
51—50	שבתורת כהנים וקללר
55	שירת הים
62	שניץ — בכ"י : סליק, ונמ' עי"א ותלוי : שניץ.
פ"ד	
18	איזה מהן חביבים — בכ"י : אילו חביבים, והוגה עי"א כבד"ו.
32	ואחד קורא
39	מן מה דאמ' ר' יונה — „יונה" תלוי עי"א.
52	אשרי הדור — בכ"י : הגוי, ונמ' עי"א ונ"ב : הדור.
40—35	והא תנינן ביום הראשון ... שהיא סדודהי (שם : סדורה) של יום — מתענ' פ"ד סח רע"ב.
4—3	ואית תנוי תני אבליים עולים מן המגין
12—11	אלא נאמר כאן בני ישראל ... אף כאן עשרה — ועי' בהקבלות.
48	שישמעו את ישראל התורה — בכ"י : פרשה, ונ"ב עי"ע : התורה.
52	ומייתי חדא, ובפנים : תי, ונמ' עי"א.
2	הוי סגין שלא יהו ... — „הוי" נ"ב עי"א.
9—8	ר' יוסי בשם ר' סימון ... הגיעו רחמיך — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.
13—11	מדותיו של הקב"ה ... שהן עושין — נשמט ע"י שויון-סופות.
44	לא סמרו — „לא" תלוי עי"א.
	שייחדו — בכ"י : שסמרו, ונ"ב עי"ע : שייחדו.

חגיגה

פ"א	
57	ע"ד ולמען ילמדון — בכ"י : ילמיון.
59	אינו חרש — „אינו" תלוי עי"א.
7	ע"א ויימ' למען ישמעון ולמען ילמדון פרט לקטן, ואי' בקונ' אח' (שרידי 314).
11	אילו גדול חרש — בכ"י קטן, ונמ' עי"א ותלוי : גדול.
32	שיש לו אדון אחר — בכ"י : שאין, ונ"ב עי"ע : שיש.
54—52	פטורין מן הראיה ... ופולפסין — נשמט ע"י שויון-סופות, ותחלה נ"ב עי"ע ונמ' עי"א ונ"ב עי"א.
6—5	ע"ב העצרת בית הלל ילפין לה מקרבנות — נשמט ע"י שויון-סופות.
21	א"ר יונה — בכ"י : אמר ר' יסא קומי ר' יוחנן (ונמ' גם עי"א) יונה.
53	קרייא — ר' הארכה על גרד של ב' אותיות [כנראה היה כתוב : קראהיא. — מור"ר]
58—57	א"ר זעירא ... מאי כדון — נשמט ע"י שויון-תחלות.
23	ע"ג א"ר לא — בכ"י : אמ' ר' לא.

64	לכל הדברים ראוי — נשמט ע"י שויון־סופות. ושאינו — תלוי עי"א.
פ"ב	
61	זו תורה וזו שכרה
27	רבי יונה בשם — „בשם” תלוי עי"א.
36	בבי"ת — בכ"י : בבי"ת.
38	מה למעלן — בכ"י : מה למטה (ונמ' עי"א) למעלן.
45	אחד בה"א ואחד ביו"ד
48	מה ה"א פתוח — בכ"י : חסר, ונמ' עי"א. ותלוי עי"א : פתוח.
54	על ביה שלו — כך גם בכ"י, ונ"ב עי"א : ס"א בואה.
30	הוון בני ירושלם (ושם : ירושלים).
46	בגין דלא מסמקי אפויי
53	אמר לון ולמה אמר ליה
57	עביד הדין סימנך קומוי
11—10	אמרו שמנים נשים ... צריכה לכך — מסנה' פ"ו כג ע"ג.
55	ואין כהן גדול — „ואין” תלוי עי"א.
	מקל וחומר — בכ"י : קול (והוגה : מקל) וחומר.
5	א"ר לא — בכ"י : אמ' ר' לא.
23—22	התרומה והבכורי' ... והערב שמש — השלמת המשנה (בכורים פ"ב מ"א).
31—30	ברוצה לוכל ... טעון רחיצה — נשמט ע"י שויון־סופות.
32	נטילת סרך ... משום — כנ"ל.
33	על גב (פ"א) — „גב” תלוי עי"א.
41—40	א"ר חנינא ... בידיים טמאות — נשמט ע"י שויון־סופות.
2	שניהן טהורין
18	אפילו מוקפין צמיד פתיל — „פתיל” נ"ב בסוף שורה עי"א.
22	רשות היחיד ולא — נשמט ע"י שויון־סופות.
פ"ג	
5	דבר טמא בכד — „בכד” תלוי עי"א.
9	עד שיבוא — „עד” נ"ב בראש שו' עי"א.
31	במלוכלך — תלוי עי"א.
33	וכה משקה ... במקום אחר — נשמט ע"י שויון־סופות.
48	נתון ע"ג היד — „נתון” תלוי עי"א.
55	הא על גבי היד לא — בכ"י : קרקע, ונמ' ותלוי עי"ע : היד.
61	יש מהן — „מהן” תלוי עי"א.
62—61	ויש מהן שאמרו
62	ואם עבר — ו' נו' עי"א.
63	אין תימר עשו גופו כזב אצל הקודש — נשמט ע"י שויון־סופות.
37	ונתערבו זו בזו — בכ"י : ונתערבו זו מזו לזו (גת"א נמ' עי"א) זו בזו.
57	דתנינן תמן

עט ב	9	שאינו פוסל — בכ"י : שאינו [פוסל פסול בתרומה הרי פוסל בקודש רביעי שהוא] פוסל, ונמ' עי"א, שט"ס הוא.
	25	שלישי — בכ"י : רביעי, והוגה : שלישי.
עט ג	3	הקנקיני' — כ"ה גם בכ"י : הקנקינים.

משקין

פ"א		
פ ג	40	ונולד לפסיון מחיה או שער לבן — השלמה מנגעים פ"ד מ"י ; אבל בפנים : ועוד (ופסת כגריס ועוד, מ"ט סיפא), ונמ' עי"א.
	56	ומה ביניהן — בכ"י נו' : ערב היה לו שמוע פטור מפי כהן שעה אחת, ונמ' עי"א.
פ ד	37—36	שאינו שמחה היא לו — בכ"י : ששמחה (וכן בשרידי 193 : שהוא שמחה לו), ונמ' ש עי"א ותלוי "שאינו".

פ"ב		
פא א	48—47	מי שהפכן פעם אחת אבל אם הפכן ושניין דברי הכל מותר — בכ"י : מי שהפכן ושניין אבל אם הפכן פעם אחת דברי הכל אסור, והוגה עי"א כבד"ו.
	50—49	מי שהפכן ושניין. אבל אם הפכן פעם אחת דברי הכל אסור — בכ"י : מי שהפכן פעם אחת. אבל אם הפכן ושניין דברי הכל מותר, והוגה עי"א כבד"ו.
פא ב	12	בשם רבנן — בכ"י : בשם ר' יסא (ונמ' עי"א) רבנן.
	13	הדא שירתא — בכ"י : הא, ונ"ב עי"ע : הדא.
	17—15	אמ' רבי יוסי בר בון ... ואי לא לא יזבן — נשמט ע"י שויון-סופות.
	21]	מחדי את — היה כתוב : בת (כת ?), והוגה : את עי"א. — מו"ר]
	23	בשם ר' לא — בכ"י : בשם ר' לא.
	24	כך אנו אומרים, ובשרידי 196 : כן אנו אומרים.
	43	ולא מדירה כאורה — בכ"י : ולא מדירה נאה, ונמ' "נאה" עי"א, ונ"ב : כעורה.
	47	לבזוי (פ"ב) — בכ"י : למבוזה, ונ"ב עי"ע : לבזוי.

פ"ג		
פא ד	1]	אמר חרוביתא — בכ"י היה כתוב כנראה : אי, והוגה עי"א : אמ'. — מו"ר]
	5—4	ולית ר' אלעזר ידע שאחרי רבים להטות — נשמט ע"י שויון-סופות, ואיתא גם בשרידי 198.
	23—21	לא נמצאת ... מכשלן (!) לעתיד לבא — נשמט ע"י שויון-תחלות.
	61—60	וכן מי שנשאל לחכם והותר — כפול בכ"י, ונמ' פ"א עי"א.
פב א	6	ואית תניי תני מותר
	15—14	שפם ונטילת צפורנים ... ובאבל מותר — נ"ב עי"ע.
	30	מה הן — בכ"י : פְּהֶן.
פב ב	1	ואחד. רבי
פב ג	4	אפילו ברביעי — בכ"י : בשישי, ונמ' עי"א ותלוי : ברביעי.
	24]	גמליאל — בכ"י : גמלייל, והוגה עי"א : גמליאל. — מו"ר]

ואין לו — ו תלויה ע"א.	58	
כמין כוכבא (כ שניה — על גרד של ר ?) ואפסקון (נ"ב ע"ע) ודמך.	53	פ ב ד
קם רבי ירמיה — בכ"י : קם ר' יודה (ונמ' גם ע"א) ירמיה.	45	פ ג א
אמרין כל תלמידיו — בכ"י : מן, ונמ' ע"א, ונ"ב : אמרין.	46	
קרובין — כך גם בכ"י, ותלוי ע"א : הכל. — מו"ר]	1]	
אפילו בדבר אחד. ובכ"י : ומה האיר עיניו במשנתו, ונמ' ע"א, ובשרידי	20—19	פ ג ב
202 אין מקום לא לגליון ולא לנוס' כה"י.		
ויחזק דוד בבגדיו — "בבגדיו" נ"ב ע"א.	1	פ ג ג
אמרו לו שמעון ... ואחר כך — נשמט ע"י שויון-סופות.	26	
ומה אננים ליה — בגליון ע"ע : פי' הנייה.	47—46	

יבמות

		פ"א
נשאת לאחיו ... אינו כונס — נשמט ע"י שויון-סופות.	36—34	ב א
דרכי עקיבה אמר יש — בכ"י : איש (=א' יש), והוגה ע"א : אמ' יש.	7	ב ב
דר' יוסי בן חלפתא	9—8	
ובן אין לו הא אם יש לו בן פטורה — נשמט ע"י שויון-סופות.	18	
עליה עליה	21	
ואיקפיד	27	
מה כדון	29	
התורה ריבתה — בכ"י : התורה אמרה, והוגה ע"א : ריבתה.	8, 7	ב ג
אי יבמתו יבמתו — בכ"י : אי יבמתו אפילו, והוגה כבד"ו.	8	
לא שמיאינו שמים — "שמים" נשמט בסוף שורה ונ"ב ע"א.	9	
התורה ריבתה — בכ"י : התורה אמרה (ונמ' ע"א) ריבתה.	10	
דאמר רבי עקיבה	31	
הוא אינו חייב — "הוא" נוסף בראש השורה ע"א.	41	
והכא — על גרד של "והרכא" (כך נראה מרשמי האותיות). — מו"ר]	60]	
אחות אשתו תרין אחין נסיבין לתרתין אחוון — נשמט ע"י שויון-סופות.	5—4	ב ד
או נתגרשו	32	
כן מתניתא ... ולא מתייבמת — נשמט ע"י שויון-סופות.	35—34	
ברם — נו' ע"א בראש שורה.	10	ג א
לא תהיה לאיש זר — "לא תהיה" נ"ב ע"א.	32	
למ"ד ... בכ"י : לְקַד מתחילתו ולא ניתן לו. ניתן לו הָא בסופו.	34	
שיהא לי צרת — "לי" על גרד (היה כתוב "לצרת" ?).	44	
שאשיאה — בכ"י : שהשיאה, ותוקן ע"א : שאשיאה.		
בני צרת — בכ"י : צרת בנו, ותוקן ע"א : בני צרת.	45—44	
בין שני ההרים — בכ"י : בין שני ראשים (ונמ' גם ע"א) ההרים.	45	
מתה, חולה — בכ"י : קְתָה חולה	11—10	ג ב
דבבל שניות — נ כתובה על גרד של ל. — מו"ר]	11]	

אלא על ידי אחין מן האב — „מן האב” נ”ב ע”א.	48	ג	פ”ב
אין הראשונ’ ... לא קנה מאמ’ — נשמט ע”י שויון-סופות.	58—57	ג	
לא קנה (פ”ב) — נה על גרד ע”א. — מו”ר]	1]	ד	
נשואה לאחיו מאביו ולו אחות מאם מאיש אחר — נשמט ע”י שויון-תחלות.	10		
תני רבי חנין אומר ... אביו מאמו — נשמט ע”י שויון-סופות.	30—29		
יש לה הפסק — בכ”י : אין (והוגה ע”א : יש) לה הפסק.	31		
מפני אשת בן בנו ... מפני אשת אבי אביו, ובפנים : אשת בן בנו מאביו	41—39		
ערוה. אשת אחיו מאמו שנייה לה אסרו אשת אבי אמו מפני אשת אבי אביו, ונמ’ ע”א.			
מאמו (פ”ב) — נשמט בסוף שורה.	42		
אם זכר כאם נקיבה — האלפ”ין — ע”א על גרד (של ה ?).	47		
מה אית לך למימר — „למימר” תלוי ע”א.			
שנתפס בקיסרין — „שנתפס” נ”ב ע”א.	64	א	
שבקפודקיא — ש תלויה ע”א.			
מתחילה — תלוי ע”א.	5	ב	
לא אמרה אלא ... להנשא להן — נשמט ע”י שויון-סופות.	15—14		
			פ”ג
טעם — בכ”י (בגליון שני”ב ע”ע) : טען.	19	ג	
טעם — בכ”י : טען, ותוקן ע”א : טעם ; וכן בכולם.	20		
יהא אסור — „אסור” תלוי ע”א.	29		
אסור לבעול — „לבעול” תלוי ע”א.	45		
ואסור בשנייה — בכ”י : ואסור באשתו, והוגה ע”א : בשנייה.	55		
אין לאחר מיתה — נשמט ע”י שויון-סופות.	7	ד	
על רב — בכ”י נר’ : שומרת יבם שקידש אחיה, ונמ’ גם ע”א, שט”ס הוא מלעיל.	21		
ולית להן קיום — ית על גרד ע”א, להן — תלוי ע”א, והיה כתוב כנראה : ולא קיום. — מו”ר]	26]		
על דעתיה דרבי לעזר — „דעתיה” תלוי ע”א.	42		
איכפלין — נתקן ע”א מן „איפכלין”. — מו”ר]	51]		
דברי ר’ שמעון — בכ”י : בשם (נמ’ ע”ע), ותלוי ע”ע : דברי.	52		
המאמר קונה ומשייר כן רבי שמעון אומר קונה ומשיירת — ובפנים : דברי, ונמ’ ע”א.	63—62		
ג’ אחין כו’ — בכ”י : הל’ ט’ (ונמ’ ע”א) שלשה אחין כול’.	12	ה	
אפי’ כנס ואחר כך גירש — „אפי’” תלוי ע”א.	13		
והוא שהיו לו בנים — „בנים” תלוי ע”א.	16		
הלכה ט’ — בכ”י : י’, ותוקן ע”א, וכן בבאות.	17		
אבל הוחזק השט’ ... ביד המלוה — נשמט ע”י שויון-סופות.	26—25		
השנייה או חולצת — בכ”י : והראשונה, ונ”ב ע”ע : השנייה.	39		
אם לא היו ראויות לולד (ו) מחזירין אותו (ו) מיד.	57—56		

וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט	64	ה ב	פ"ב
אף על גב דרב אמר והוא שיוכיח לפניו חלב ברור. מודה; ובפנים; מן (ז).	43—42	ה ג	פ"ג
ונמ' עי"א, ולפני "הוא" אות גרודה (ש ז).			
נוצר לז' — בכ"י; נולד, ונמ' עי"א ותלוי; נולד.	3	ה ד	פ"ד
הפסד לאחין	9		
מת הספק ... ובעל בספק — נשמט ע"י שויון-סופות.	12		
הלכה ג' — בכ"י; ב', ותוקן, וכן בכולן.	19		
על נכסיו ואם לאו כתובתה — כנ"ל.	37		
או למאתים ושבעי' — בכ"י; אילימא (!) שבעים, ונמ' "אילימא" עי"א, ונו' ו, ונ"ב; או למאתים.	39	ו א	
ולוולד אין תימר דלית רבי מאיר חושש (!) לגטין דתנן — נשמט ע"י שויון-סופות, והמגיה הוסיף "דתנן".	51		
בשם רבי — "רבי" נו' עי"א במקום פנוי (כדי שתי תיבות) שבשורה.	52		
אומר כל סתם משני' ... א"ר זעירא	16—15	ו ב	
קטנים מיד — בכ"י; גדולים, ונמ' ונ"ב עי"א; קטנים.	32		
ויהיב לון ההוא ירחא דעיבורא — נשמט ע"י שויון-סופות, ואי' בקונ' אח' (שרידי 338).	42—41		
ואין הוולד תועבה — נשמט כנ"ל.	57		
לגבת (!) רב — "רב" תלוי עי"א.	6	ו ג	
מפרטה — בכ"י; מכללא, ונמ' ונ"ב עי"א; מפרטה.	12		
נאמר כאן	13		
כמי שאין כאן מאמר ... שקונה מאמר — נשמט ע"י שויון-סופות.	41—39	ו ד	פ"ה
דברי רבי	15	ז א	
כך הוא אומר ... בין שלא לדעת — נשמט ע"י שויון-סופות.	20—19		
לא קנה אלא	31	ז ב	פ"ו
מתניא — נו' עי"א במקום חלק שבשורה.	34		
מתני' מסייעא לדין	40		
הלכה ב'	46		
הלכה ג' — בכ"י; ב', ותוקן; וכן בכולן.	59		
ביש' שאין	2	ז ג	
שהיתה על ידי אחר — בכ"י; שהיתה בידי איש אחר, והוגה עי"א כבד"ן.	26		
נערה ולא בוגרת בתולה ולא מוכת עץ	27		
אחותו לעולם היא ... — "לעולם" תלוי עי"א.	29		

56 צא שנים שעשה — "שנים" תלוי עי"א.
64—63 ואית תניי תני ... רביעי' לא תבעל — נשמט ע"י שויון-סופות.

פ"ד		
ח א	56	ובר הקפר — בכ"י : ובר קפרא. ונ"ב עי"ע : הקפר.
ח ב	21—20	כמי שהוא — בכ"י ; ספק שהוא, ותוקן עי"א : כמי שהוא.
	32	פסולין — בכ"י פוסלין (על הוי"ו — נקודת מחיקה).
	59	הוא אמר — "אמר" תלוי עי"א.
פ"ח		
ח ג	50	נאמר — תלוי עי"א.
	63	קדשים מהו שיהו אסורים — בכ"י : קידושין (והוגה עי"א : קדשים) מהו שהוא (ונמ' "שהוא", ונ"ב עי"א : שיהו אסורים).
ח ד	39	מה ישראל בחולו של מועד — נשמט ע"י שויון-סופות.
	63	שלא ימול
ט א	24	רבנן דורשין — נשמט ע"י שויון-סופות.
	46—44	מן מה דא"ר יוחנן ... אף במצה כן — השלם משבת ספי"ט יז סע"ב.
ט ב	16	רבי הילא — בכ"י : ר' בא בשם רב יהודה (ונמ' עי"א) ר' הילא.
	45—44	ר' אלעזר (!) בן יעקב אומר אין ממזר בספק — נשמט ע"י שויון-סופות.
	48	דר' יודה אמ' — "אמר" תלוי עי"א.
		אינון קהל — בכ"י : אינון קהל, ונ"ב עי"ע : ג"ל אינון.
	50	והכתיב — בכ"י : והכמ', והוגה עי"א : והכתיב.
		פצוע דכא — בכ"י : ממזר, והוגה עי"א כבד"ו.
	51—50	בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם — ובפנים : לא יבא ממזר, ונמ' עי"א.
	63	אמר כרבי שמעון — נו' עי"א במקום חלק שבשורה.
ט ג	25	השבה משדה מואב
	30	כשם שנתחללה אמה — בכ"י : בתה (ונמ' גם עי"א ותלוי : אמה).
	36	שלשה דורות — בכ"י : עשרה, ונ"ב עי"ע : שלשה.
	40	מצרית — תלוי עי"א.
	54	הביאו לי — "לי" תלוי עי"א.
	59	לא מסתברא דלא — "דלא" תלוי עי"א.
ט ד	1	כד אמר — בכ"י : בר' אמ' (ותוקן עי"א : כד אמ').
	4	מצרף — נשמט בסוף שורה.
	10—9	ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע — נשמט ע"י שויון-סופות.
	13	נשתקעו — בכ"י : נטמעו, ונ"ב עי"ע : נשתקעו.
	29	רבי שמעון בן לקיש אמר — "אמר" תלוי עי"א.
	34	אם יזכו
	52	בשם ר' אבהו — בכ"י נו' (באשגרה מלמטן) : חזר בה ר' יהושע בן לוי, ונמ' עי"א.

פ"ט	
י א	40
י ב	26
	32
	37—36

פ"י	
י ד	7
	14
	17
	24
	25
	50
	59
	63
יא א	20
	30—29
	31
	55
	2—63
יא ב	14
	22
	37—36
	1—52
	11—10

פ"א	
יא ד	61
	15
	16
	34
	49
	59
יב א	3—1

כאן בודאי — נשמט ע"י שויון-תחלות.	29	
לנשי בני הזקנה — „לנשי“ תלוי ע"א.	32	
פסור. רבי חנניא בעי לית הדא פליגי (!) על רבי יוחנן דאיתפלגון בשני ימים טובים — בכ"י : שני, ונ' ב ע"א.	8—7	יב ב
אלא ארבעים — בכ"י : אלא שמונ' (ונמ' גם ע"א) ארבעים.	8	
	13	
		פי"ב
הכא את אומר (!) פרט לגרים — נשמט ע"י שויון-סופות.	59	
בישראל פרט לגרי' — כנ"ל.	60	
במנעל או בסנדל — „או“ תלוי ע"א.	14—13	יב ג
לרבי בא — בכ"י : לרבא, והוגה (ע"א ?) : לרבא.	20	
ומעומד — בכ"י : וקי עוקד (וחוברו ע"י קו).	47	
אמר רבי זריקה		
ממעל דמעל — „דמעל“ תלוי ע"א.	53	
היה נתון ... ולמזבח — נשמט ע"י שויון-סופות.	56—55	
מאזניו אחת — כנ"ל.	5	יב ד
ולא רקקה	31	
רקקה ולא חלצ'	34	
אזירה — בכ"י : אבירה, ונגרדה ב ע"א. ותוקן : אזירה.	37	
מטי בה — בכ"י : אתי (?) שרידי תי ברורים) בה, ותוקן ע"א : מטי.	52	
בשם רבי יונה דרבי מאיר היא דאמר — בכ"י : בשם ר' מאיר היא דר' מאיר אמ', והוגה כבדיו, וצ"ל : בשם ר' <יונה דר'> מאיר היא.		
היה מעשה — ה שניה של „היה“ על גרד (והיה כתוב : היא ? הטו ?)	54	
רוכל — רו על גרד של ר (= רכל).	55	
אומר לה — בכ"י : ליה.	59	
אחר — ח על גרד, ר — מאות גרודה (אפיק ? שרידי פ ניכרים).	64	
על דעת' דר' יוחנן — דעת' נשמט בסוף שורה ונ"ב ע"א.	29	יג א
כד שמע רבי יוחנן — בכ"י : דר' שמעון כר' יוחנן, והוגה ע"א כבדיו.	32	
ואמר לה — בכ"י : לה	33	
		פי"ג
לעקור זיקת המת ... ותתיר צורתה (!) לחתנה. ובפנים : גרש עד מטי (ונמ' ע"א) = לעיל פ"א ב ע"ד.	16 ג—58	יב ב
מדדו לו — „לו“ תלוי ע"א.	24	יג ג
אלא פוקדן (ושם : פוק דח).	35	
באמו של רבי ליעזר — בכ"י : באשתו, ונמ' ע"א ונ"ב : באמו.	51	
ותיטול קנס מאחר — ח על גרד (?).	55	
ולמה לא אמר — „אמר“ תלוי ע"א.	2	יג ד
מביא כותי פשיטא. — בכ"י : קוּתִי, ונ"ב ע"ע : פי' כמו אכתי.	7	
כותי — בכ"י : קוּתִי.	13	
שיביא פסח — בכ"י כפול, ונמ' פ"ב.	14	

או מאחר דאמר — „או“ נוסף בראש שורה.	
דר"מ אמר — נשמט ע"י שויון-סופות.	16
כר' מאיר דאמר — „דאמר“ תלוי עי"א.	18
אינו עושה תמורה — בכ"י : אינו מביא מעשה תמורה, והוגה עי"א כבד"ו.	20
כשם שאינו עושה תמורה — נשמט ע"י שויון-סופות.	23
רבי יוחנן רבי (ושם : ור') שמעון בן לקיש ... על קדשיו בחוץ — כנ"ל.	25—26
תני רבי לעזר (שם : אלעזר) בן יעקב ... במיאונים	36—37
רבי יוחנן ... מתני' המגרש את האשה וכו'.	39—41
שיהא הגט בסוף — בכ"י בא כאן : מתני' המגרש את האשה כול', ונמ' עי"א.	41
מודה ר' יהושע לרבן גמליאל — נשמט ע"י שויון-סופות.	7—8
רבי בון בר חייא (!) ... ויכניס את החרשת	15—17
את הגדולה אלא פוסלת — נשמט ע"י שויון-תחלות.	23—24
ר' יצחק בריה דר' חיה — בכ"י : בריה דר' יצחק ... והוגה כבד"ו.	32
ואם בשלא בעל — בכ"י נו' : מיד, ונמ' עי"א.	36
רבי מאיר אמר — „מאיר“ תלוי עי"א.	37
פס"ז	
— בכ"י העתקו שני פרקי משנה, ט"ו וט"ז, רצופות, והעברו קוי מחיקה	
על פס"ז עי"א (עי' מ"ש להלן עמ' 604).	
מלחמה בעולם — נשמט בדרך הפלוגרפיה.	12
אמרה רבי בא — בכ"י : ר' חייא (ונמ') בא.	18—19
רבי יהודה אומר ... ובגדיה קרועים	20
זה את זה	32
ממירים (!) (ושם : ממזרים).	38
תהוין לי לאינתו — ג תלויה עי"א.	40
כתובתה מלוה — „כתובה“ תלויה עי"א.	49
עבד כתובה מדרש דאמר רבי יהושע בן קרחה, ובפנים : או', ונמ' עי"א.	51
אחד נכסים — בכ"י : נכסין.	58
ואחד נכסים שאין להן אחריות — נשמט ע"י שויון-סופות.	58—59
הבנים והבנות ... מוציאים מן — כנ"ל.	60—61
ואין הבנות — בכ"י : אין, ונו' ו עי"א.	61
צרת' אפילו נשואה	16—17
אותו אילו מעידין ... שנזר חמש — השלמה מנזיר פ"ג מ"ז.	44
הוחזק המונה — „המונה“ תלוי עי"א.	51
ואף רב מודה ... בטלה העדות — נשמט ע"י שויון-סופות.	57—59

כתב־היד שלפני הסופר היה חסר מן „רוב העדות“ (פס"ו ע"ב שו" 6) עד „כל שלא עברו שם“ (פס"ז טו ע"ד שו" 59). והסופר לא הרגיש בחסרונו, והעתיק בשורה אחת (28 שו" 12 מלמטה) : או' לא מת תניי בית ר' כן בשם ר' נחמיה הולכין אחר (כאן החסרון!) שלשה בני אדם

עבד גוי מהו נישמעניה. והמדפיסים השלימו את החסר מנוסח אחר, ולפיכך העברו קוי מחיקה על הקטע המרכזי, שלפני החסרון ולאחריו, ואני מצוין את נוס' כה"י :

מתני' אמרה מת

בעלי כול'. גידל בר מנימין בשם רב בכל מקום שהכשירו עדות האשה באיש האיש מכחיש את האשה והאשה מכחשת את האיש ניתני עד או' מת ואשה אומרת לא מת. אשה אומרת מת ואיש או' לא מת תניי דבי ר' כן בשם ר' נחמיה הולכין אחר שלשה בני אדם עבד גוי מהו נישמעניה מן הדא אבא בר בר חנה אייתי גיטא ייבד מיניה אשכחיה חד סרקי אתא עובדא קומי רבנן ואכשרון הוה עבד כשר נאמר סימן היה לו בה. לא כן תני אין סימנין בגיטין. בההוא דאמ' תרתי תלת שורין. ברם הכא ה"י שבו היה נקוד. ר' זעירא בעי קומי ר' מנא הכא למה הוא פסול. אני או' אחר היה שם והיה שמו כשמו. הגע בעצמך. שבדקו אותו מקום ולא מצאו שם אחר ששמו כשמו. אלא משום חומר הוא בעריות. והא תנינן הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו. א' הלכו ולא הכירוהו והשיאו את אשתו. אמ' ליה ר' מנא כן אמ' ר' שמי ר' אחא בשם ר' בון בר חייא האיש הזה שני גיטין היו בידו אחד כשר ואחד פסול איבד את הכשר והשליך את הפסול בשעה שמצא אני או' הפסול מצא.

פ"ט

- טז א 11—10 מצאו כתוב ... את אשתו — נשמת ע"י שויון-סופות.
טז ב 1 מנכסין בני חורין — בכ"י : מנכסין משועבדין (ונמ' ע"א) בני חורין.

סוטה

פ"א

- טז ב 29 ולא מתוך מתון — בכ"י : מותי (ועי' ליברמן, על הירושלמי, הע' 1).
30 של אמה — בכ"י : שליימה, ותוקנה י ראשונה — א ע"א (= אימה, ככ"ר).
טז ג 10 בגבה — בכ"י : בגבו, ותוקן ע"א : בגבה.
11—12 בגבה לאו כלום ... ראיתי שעה אחת — נשמת ע"י שויון-סופות.
20—21 וכה כל סימן וסימן צריכה שני עדים — כנ"ל.
22 ראשונה ושניה — בכ"י : ושנייה ושלישית (ונמ' ע"א), ובכ"י : ראשונה ושלישית.
23 וכה כל סימן — בכ"י : וכל סימן, ונגרדה ו' ותלוי "וכה", כ"י : זכה. עדים (פ"ב) — בכ"י נו' : גרש, ונמ' ע"א. בכ"י נשתבש : גרבו !
41 בשפחה — בכ"י : בטומאה, ונמ' ע"א ותלוי : בשפחה, וכ"ה בכ"י.
57—58 למה לא אילו ... לאכול בתרומה — נשמת ע"י שויון-סופות.
טז ד 7 באשת אחיו — בכ"י : באשת איש, ונמ' ע"א "איש", ותלוי : אחיו, וכ"ה בכ"י.
11 מותרת לביתה — בכ"י רק : מותרת, וכ"ה בכ"י.
11—12 ר' יעקב בשם ר' יוחנן ... מותרת לביתה — נשמת ע"י שויון-סופות.
24 בתר — נו' ע"א במקום חלק (כדי שתי תבות) שבשורה.
31—32 תאמר בוז שאין לה היתר לאחר איסורה — נשמת ע"י שויון-סופות.

9	א יז	את מוצא — בכ"י נו' : צורה ממסי (ונמ' עי"א), כי"ר : אצדדה ממסיה. אנדרולמסיה — בכ"י : אנדרולמוסיה, כי"ר : אנדרולמוסיה.
10		באה — תלוי עי"א, ולי' גם כי"ר.
17		ברם הכא, וכן בכי"ר.
26		וחצי תומן, וכן בכי"ר.
31		דבר אחר ... והחשבון מתמצה — נשמט ע"י שויון-סופות.
40		גם בעבדיה — בכ"י היה כתוב : בעבירה, ותוקן עי"א : בעבדיק.
42		והלה — ה ראשונה על גרד, כי"ר : והוא.
46		מן הבעל — בכ"י : לבעל (ונמ' עי"א) מן הבעל, כי"ר : אחר הבעל.
30—33	ב יז	את כנף מעילך ... בנוב עיר הכהנים, ולי' גם כי"ר. ובפנים : וגו' גרש עז, וכן כי"ר : וג' גרש = פאה פ"א טז ע"א.
40—41		והולכים לתומם קרואים — גם בכי"ר לי' "קרואים והולכים לתומם".
9	ג יז	כיון שמת אהרן — "כיון" תלוי עי"א. בקונ' אח' (שרידי 341) : כשמת.
19		משל למלך — "משל" תלוי עי"א, ולי' גם בכי"ר ובקונ' אח' (שם).
25—29		ראובן עד נחלת בני גד ... ברוך מרחיב גד וגו', ובפנים : גרשון. וכן לי' בכי"ר, ושם : גד. (א"כ גרשון = גר' = גד ?).
	פ"ב	
25	ד יז	ושמחת אתה — בכ"י : ושמחת בחגך (ונמ') אתה.
27—28		עולת העוף ... אלא דבר
28		שהוא מתירה לו בזה — "בזה" תלוי עי"א.
38		נראה מהודר — ר של "נראה" תלוי עי"ע. נראה — גם כי"ר.
40		המוציא שם רע — "שם" תלוי עי"א. "שם" לי' גם כי"ר.
		אמר ליה — גם בכ"י : אמ' ליה, ובכי"ר : אמ' ר' לא.
57		הוון בעי מימר — תלוי עי"א מעל "רבנן כולה רבנין", שנמחק.
58		ר' לעזר מאן דאמר אפי' במקידה רבנן כולה, ובפנים : רבנן דאמ' אפי' במקידה, ונמ' עי"א.
17	א יח	אל"ף ב"ת
18		מאל"ף — מ תלויה עי"א.
24—25		בירך. בורך. בוראך — בכ"י : בירך. בוךך. בוךךך
55—56		תני רבי אלעזר בן שמוע ... אינו כותב — נשמט ע"י שויון-תחלות, ונ"ב עי"ע.
56		ר' אלעזר בן שמועון — בכ"י : שמוע (ונמ' עי"א) ותלוי עי"ע : שמעון. שמוע — גם בכי"ר !
3	ב יח	הכהן — תלוי עי"א.
11—12		ואית תני תני ... ואין ... באלה ובשבועה — נשמט ע"י שויון-סופות.
13		ניחא — בכ"י : שוה, ונמ' עי"א ותלוי : ניחא, וכן בכי"ר : ניחה.
19		לאמן ולאמן אין את למד — בכ"י : לאלה ולשבועה אין את למד, והוגה עי"א כבד"ו. כי"ר : לא ולא (= לא' ולא').
20, 29		איכפת — בכ"י : אפכה, והוגה : איכפת, כי"ר : איפכה, מהפכה.

42	בין מאיש אחד בין משני אנשים	
55—54	אין תימ' ... פעם שנייה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
פ"ג		
יח ג	51 העומר להגשה והקרב' לרבות מנחת — נשמט ע"י שויון-סופות. בכ"ר ; והקרבה, וצ"ל : והקרבת.	
יח ד	16—15 מה מקימין רבנן טעמא דרבי שמעון ובאו בה — נשמט ע"י שויון-סופות. תני אין בהן ... המי' נשפכין — כנ"ל.	
	27 משום קדושה — בכ"י : לשם (והוגה ע"א : משום) קדושה.	
	28 תני רבי חנין — תלוי ע"ע (?)	
	33 וטהורה היא ... האשה — נשמט ע"י שויון-סופות. ואיתא בכ"ר ובקונ' אח' (שרידי 342).	
	54—53 ספרה ספיקה — כ"ה גם בכ"י, כי"ר : כיפרה ספיקה.	
יט א	61 בין שהקטיר ... ובין שלא קמץ — נשמט ע"י שויון-סופות. אבל גם כי"ר ל', ושם ל' גם "בשלא הקטיר", שבסמוך.	
יט ב	62—63 בדשן שלמעלן — "שלמעלן" נ"ב ע"א.	
	11 ולא תאכל — בכ"י : לא תאכל, ונ' ל ע"א : ללא תאכל, והמסדר סידר ; ולא, וכ"ה בכ"ר.	
	19 כהנת מותרת לצאת — "לצאת" נ"ב ע"א.	
	39	
פ"ד		
יט ג	27 אומרים — נשמט בסוף שורה, ושם : אומר' (= אומרת).	
	36—35 ומת ונפלה לפני היבם וקינא לה ולא הספיק לכנוס שנאמר — תלוי ע"א, ולי' גם כי"ר.	
	39 להזריע — בכ"י : לוולד (ונמ' גם ע"א) להזריע.	
	40 שלשה הן — בכ"י : גרש (ונמ') שלשה הן. גרש — גם כי"ר (ועי' ליברמן, על הירושלמי, הע' 57).	
	47 אשר גבלו ראשונים, וכ"ה בכ"ר.	
	50 חנינא — בכ"י : חביבא, ונ"ב ע"ע : נ"ל חנינא.	
	64 אשת כהן שותה — בכ"י : שזינתה, ונ"ב ע"ע : שותה.	
יט ד	6 שאונסין פוסלין — בכ"י נ' : ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת, ונמ' ע"א שט"ס הוא מלקמן.	
	11 אתת — בכ"י נ' : עבד, ונמ' ע"א.	
	18 בני ישראל — בכ"י : בית (ותוקן ע"א : בני) ישראל. כי"ר : ת"ל בני ישראל.	
	23 בבתו — בב על הגרד ע"א. — מו"ר]	
	31]	
פ"ה		
כ א	25—24 ובדקו אותה ... גירש מהו	
	43 הא לעשותן דמע — בכ"י : רביעי, ונמ' ע"א ותלוי : דמע.	
	51—50 הא לעשותו קודש אסור — הא — תלוי ע"ע, אסור — תלוי ע"א.	
	53 ר' יוסי בשם רבי הילא ואפילו כרבי עקיבא — נשמט ע"י שויון-סופות.	

54—55	אף השני אינו פוסל את החולין מלעשותן תרומה — כנ"ל.	
8—9	אף המשקין ספיקן לטמא את אחרים טמא — כנ"ל.	כ ב
21	אכפה לה — בכ"י : אכפלה, והוגה : אכפ' לה.	
54	אלפיים אמה — בכ"י : אלף (!), ונמ' עי"א, ונ"ב : אלפיים.	
2	כמאן דמר — בכ"י נו' : כר' ליעזר, ונמחק עי"א.	כ ג
12	על ברכה — בכ"י : כְּרָקָה.	
	ותינוק יונק משדי אמו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
21	לאמר לאמר (מעיקרא היה רק פ"א "לאמר", ונשמטה בדרך הפלוגרפיה עם "תלמוד לומר").	
22	כהדין — בכ"י : כהן, ונמ' עי"א ותלוי : כהדין.	
	אשירה והן עונין אחריו — נשמט ע"י שויון-תחלות.	
26	גאולת מרדכי — בכ"י : גאולת מצרים (ונמ' עי"א) מרדכי.	
37	פרוש קיזי — בכ"י : פירוש	
40	פרוש אהבה כאברהם (פ"ב) — בכ"י : יראה, ונמ' עי"א ותלוי : אהבה.	
42	והפשיר עמו — בכ"י : והפסיד לא, ונמ' עי"א, ונ"ב : והפשיר עמו.	
	והפסיד עמו — גם כ"ר (ועי' ליברמן הע' 76).	
59	משל — תלוי עי"א, ולי' גם כ"ר.	
		פ"ג
2—4	רבי עקיבה לרבי טרפון ... להפסידה מכתובתה	כא א
5	אמר לו ר' טרפון איכן מצינו עד אחד, ובפנים : ר' עקיבה אמ', ונמ' עי"א.	
27—28	אמר נטמאת (ושם : נטמית) ואשה אמרה לא, ובשרידי 212 : ניתני עד	
	אומר ניטמאת ואשה אומרת לא ניטמאת.	
47	יש כאן סתירה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
		פ"ד
46—47	לא מצינו שדיבר המקום — בכ"י : שלא דיבר הכת', והוגה עי"א כבד"ו.	כא ב
50	כירכורים — נו' עי"א במקום חלק שבסוף שורה.	
	ויאמר לא — בכ"י : לו (ונמ' גם עי"א), ונ"ב עי"ע : לא.	
2	בלשון הזה — בכ"י : במקום (ונמ' עי"א ותלוי : בלשון) הזה.	כא ג
10	להון — בכ"י : להום, ותוקן עי"ע : להון.	
10]	ארמית — "ארמ" על גרד עי"א, ונראה שהיה כתוב : אשורית ? — מו"ר]	
11]	לשנות נאין — נ"ב עי"ע. — מו"ר]	
	לומר — תלוי עי"א.	
25—26	על דעתיה דרבי יהודה — בכ"י : על דעת ר' אלעזר, ונמ' "ר' אלעזר"	
	עי"א, ונ"ב : דר' יהודה.	
26	על דעתיה דר' אלעזר — בכ"י : על דעת ר' יהודה, ונמ' "ר' יהודה" עי"א,	
	ונ"ב : דרבי אלעזר.	
27	בא הכתוב — עי"ע (על גרד ?).	
32—33	מה אלוני מורה ... וכרבי ישמעאל	
41	אי איפשר — "אי" תלוי עי"ע.	

למעלן. אמור מעתה — בכ"י : למטן, ונמ' עי"א ותלוי : למעלן.	42	
לבעלי מצות — בכ"י : לעושי מצות, ונ"ב עי"ע : לבעלי.	13	כא ד
ובני רחל מיכן — "מיכן" תלוי עי"א, וא"צ.	22	
ניחא — בכ"י נו' (אשגרה מלקמן) : מאן דמר על אבני המזבח, ונמ' עי"א.	38	
רבוים הן ... לשונות, ונשמט ע"י שויון-סופות. גם כי"ר משובש (עי' ליברמן הע' 93), ונראה שהנוסח העיקרי היה : על דעתיה דר' ישמעאל דו אמר לשונות כפולין הן שנים עשר היו שמונה באשכול ארבעה תאינים ורמונים ונושאי כלים. על דעתיה דרבי עקיבה דו אמר לשונות ריבויים הם עשרים וארבעה הן ששה עשר באשכול ושמונה בתאינים ורמונים ונושאי כלים (ועי' מ"ש מו"ר וצ"ל במבוא למדרשי הלכה, מבואות לספרות התנאים, עמ' 522).	56—55	
ועולין כיפין על כיפין — "על כיפין" נ"ב עי"א.	63	
שזרעו של דוד — בכ"י : שדוד, ונמ' ש עי"א, ונ"ב : שזרעו של.	12	כב א
קומי — כפול בכ"י, ונמ' פ"ב עי"א.	34	
להבדיל — בכ"י : להכריז, ונמ' עי"א ותלוי : להבדיל.	35	
		פ"ח
שלא לומר — "שלא" נ"ב עי"א. גם כי"ר לי'.	46	כב ב
לא היה מספיק	20	כב ג
מלך בן מלך אינו טעון משיחה — נשמט ע"י שויון-סופות, ואיתא גם בשרידי 214.	23	
על שם (פ"ב), ולי' גם בשרידי שם.	36	
שפתו העליונה — בכ"י נו' : אַמ' ר' פינחס להביא בין נסר לנסר, ונמ' גם עי"א, שט"ס הוא מלקמן.	7	כב ד
הראשונים אמרו הוא ... אמרן הוא אמרן רבו, כנראה שלא היו גם לפני כי"ר. אבל בשרידי 216 איתא.	19—18	כג א
רשות (לי' שם, בכי"ר : מצוה) כגון אנן דאזלין עליהון מלחמת — נשמט ע"י שויון-סופות, ואיתא בשרידי 216.	39	
		פ"ט
כג ב ח"י 38—49 רבי פינחס בן יאיר ... אבינו שבשמים		
מצויין — תלוי עי"א. בכי"ר : מצויין, ובשרידי 217 : כל ... ארבע עשרי שנה לא היו עורפים דכ' כי ימצא בשעה שהן מצויין וכל אות. ארבע עשרי שנה מצויים היו (ונשמט מן "שנה" עד "שנה" הן בכי"ר והן בכי"ל?).	6	כג ג
מה טעמא דרבי יהודה ... הרי כאן ז', ובשרידי 217—218 איתא.	30—23	
תמן שדך בגלוי — "תמן" נ"ב עי"א.	46—45	
דר' אלעז' — בכ"י : דרבנין, ונמ' עי"א ותלוי : דר' אלעזר.	50	
ומאיין — א על גרד של נ. גם כי"ר : ומניין.	53	
ליתזו — בכ"י : ליתן, ונ"ב עי"ע : נ"ל : ליתזו, כי"ר : ליתזו.	1	כג ד
[הלכה ה' — בכ"י : ד', ומכאן ואילך מוגהים המספרים עי"א. — מו"ר] לא עובד בה לדעת — "לדעת" תלוי עי"א, ואי' בקונ' אח' (שרידי 343).	4—3	

כד א	7	אמר ר' ינאי — בכ"י : הל' ז' (ונמ' ע"א) א' ר' ינאי. אבל גם בכ"י יש כאן "הלכה".
	18	ועד אחד — בכ"י : ואיש אחד, ונ"ב ע"ע : ועד.
	39—38	לכהונה ... דתנינן תמן ובת כהן, ואי' גם בשרידי 222.
	45	אמר הואיל ומעשר ראשון — "אמר" על גרד (של א' א' ?).
	48	לפני המקום — בכ"י : המקום.
כד ב	2	חסידה — בכ"י : חסידה, אבל בגליון אין שום תקן. בשרידי 222 : חסידא.
	18	פסקו — בכ"י : בטלו, ונ"ב ע"ע : פסקו.
	23	בת קול — בכ"י נוסף :
		פירושו הוא זה תרגומא הברה. הברה בלשון מקרא בת. בת הברה היא שלא הקול ממעט היו שומעין אלא הברת קול
		וכן בכ"י : פי תרגימא הברת והברה כלש (= בסוף שורה) כל שמקרא (=בלש' מקרא) כת בת הברה היא אלא שהקול ממש שומעין אלא הברת קול (ועי' ליברמן, הע' 128).
	40	מגוררות — בכ"י : מגודלות (בראש שורה), ונמ' ע"א, ונ"ב (בסוף השורה שלפניה) : מגוררות.
כד ג	37	המקום — בכ"י : המקום.

כתובות

		פ"א
כד ד	39	וישתהא שני ימים — נשמט ע"י שויון-סופות.
	45—44	ספק אנוסה ספק פתוחה ... שתי ספיקות — כנ"ל.
	47	ובמקום שאין בתי דינין יושבין בכל יום — "בכל יום" נ"ב ע"א.
	51	דבר קפרא אמ' — "דבר קפרא" נ"ב ע"א.
		שוין — בכ"י : שונין, ונ"ב ע"ע : נ"ל שוין.
	53	חברייא אומרינ (!)
כה א	16—15	וכלהון מן ההיא ... משו' ספק סוטה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	35	אחד משל כלה — בכ"י : אחד משלה, ונגרדה ה ע"א, ו"כלה" תלויה.
	43—42	אמר רבי יוסה ... כר' יודה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	45	וכו' ע"ד — בכ"י רק : וגו'.
	47	וכי מנהג יהודה בגליל — בכ"י : וכן (ונגרדה ן ע"א לי') מנהג יהודה ביהודה (ונמ' ע"א, ותלוי "בגליל").
	52—51	אם משום שאין אדם ... על אשתו — נשמט ע"י שויון-סופות.
	52	אינו מעמיד — בכ"י : מעמיד אינו, ונגרדה "אינו" ע"א ונתלתה לפני "מעמיד".
כה ב	3—2	שלשים של עבד ... במנה צורי — נשמט ע"י שויון-סופות.
	11	ואילין אמרין אכן — כנ"ל.
	29	וכתובת' מאתי' הרי בתולה מן הנישואין יש לה קנס — כנ"ל.
	37	לאל גומר עלי (לאלהי — כך גם בכ"י !).

44 מיתבין — בכ"י : קניין מותר (בסוף שורה, ונמ' עי"א) בין (ונו' "מית" בראש שורה עי"א). קניין — שבוש של "קיימין" שלפניה, ו"מותר" — של "מיתבין".

57 פתר ליה בערייה — "בערייה" תלוי עי"א (ושם : בהערייה!).

64—63 נשא אשה ... מכתובת מנה — נשמט ע"י שויון-סופות.

2 כה ג יצא שפחה או מי שאין לו הוייה בה — כנ"ל.

3 קנס יש לה — תלוי עי"א.

10 כה ד בעידות אשה גופה — "אשה" נ"ב עי"א.

15 רבי מאיר — תלוי עי"א.

19 רבי לעזר — בכ"י : זעירא, ותלוי עי"ע : לעזר.

40 ונפל בתוכו — נשמט ע"י שויון-סופות.

43 רבי יוסי אומר עד שיוכיה.

50 ר' ינאי אומר — "אומר" תלוי עי"א.

55—54 חזר לרשות היחיד ונגע ספיקו טמא — נ"ב עי"ע.

55 הלא אחר הרוב — בכ"י : ה לך .

פ"ב

48 כו א בתולה נשאת — "בתולה" תלויה עי"א.

50 אמור מחמת נגיחה (עי"א) הפילה (עי"ע).

56—55 משנים או חזין בטלית למד — "למד" תלוי עי"א.

6 כו ב שלא נבעלה — בכ"י נו' : נבעלה, ונמ' עי"א.

7—6 שמא בתולה מן הנישואין — "בתולה" תלויה עי"א.

7 זאת אומרת בתולה מן הנישואין — נשמט ע"י שויון-סופות.

15—14 אבל אם אכלה שני חזקה — כנ"ל.

19 אנא מחזיר ליה לראובן — בכ"י : לשמעון, ונמ' עי"א ונ"ב : לראובן.

26 דתמן נחא ... על דעתיהון דרבנין — נשמט ע"י שויון-סופות.

45 וסופא פליג' על ר' יונה — "פליגא" תלוי עי"א.

59—58 כגון אילין דאמרין ספרוי דאסי — בכ"י : כגון אמרין דאסי, והוגה עי"א כבד"ו.

64 אלא אסו' לקיים — בכ"י : לא אמ' (ונמ' עי"א) אלא ...

2 כו ג דרבי אומ' — בכ"י : דר' מאיר (ונמ' עי"א) או'.

5 אפי' לאחר כמה שנים — "שנים" תלוי עי"א.

38—24 רבי בא בשם רבי ירמיה ... ואין כל חזקה וחזקה צריכה שני עדים.

ובפנים : גרש בהילכתא קדמיתא דסוטה כולה עד, ונמ' עי"א.

45—43 א"ר יוסי בר בון תרין עובדין ... תמתין — נשמט ע"י שויון-סופות.

51 להזדוג לי — בכ"י : להרוג אותי, ונמ' עי"א ותלוי : להזדוג לי.

52 אידוקקי — בכ"י : אין דיקדוקי (!), ונמ' עי"א ותלוי : אידוקקי.

54 שמירון — בכ"י : ס מ י ר ון [= ὁσμερον = היום הזה], ונמ' עי"א ותלוי : ויומא דין.

55 שהביאה מתלא — בכ"י : ראייה, ונמ' עי"א ותלוי : מתלא.

לתיינא ומיתת — נשמת ע"י שויון-סופות.	64	
בארץ ישראל נשיאות כפים — "כפים" תלוי ע"א.	5—6	כו ד
רבי שמעון בן אלעזר אומר — "אומר" תלוי ע"א.	7	
אפי' תימר בן — "תימא" (כך שם) תלוי ע"א.	21	
דברים שהן רגילין בהן תני ובלבד — נשמת ע"י שויון-סופות.	46	
בעי הומו ... בשם שמואל — כנ"ל.	56—57	
אין נאמנין — בכ"י נו' : לא אמ', ונמ' ע"א.	1	כו א
בגודלן — נ"ב ע"ע.		
		פ"ג
הרי בתו יש לה הוייה אצל אחר — נשמת ע"י שויון-סופות.	57—58	
ואלו התרו בו — בכ"י : אפי' (ונמ' ותלוי ע"א : ואלו) התרו בו.	17	כו ב
שיש להן קנס — בכ"י : שאין, ותלוי ע"ע : יש.	18	
לוקה ומביא קרבן — "לוקה" תלוי ע"א.	25	
רבי שמעון בן לקיש ... אצל מכות — נשמת ע"י שויון-סופות.	32	
אין ממון אצל מכות — בכ"י : מיתה, ונמ' ע"א ותלוי : מכות.	35	
יש לה קנס — "קנס" תלוי ע"א.	36	
וילקה וישלם כדי רשעתו	39	
על דעתיה דרבי יוחנן ... מזיד בהתראה — נשמת ע"י שויון-תחלות.	45—46	
לא ישלם ממון — ש ראשונה תלויה ע"א.	57	
שכן מחוייבי מיתות — כ"י : כריתות, ונמ' ותלוי ע"א : מיתות.	62	
מה אמרין בה — הסופר כתב תחילה : אמרינן, ותיקן : אמרין.	18	כו ג
קומי רבי יוסי — "רבי יוסי" תלוי ע"א.	22	
ומה תלמוד לומר אם יהיה אסון	43—44	
עד שלא נישאת ונישאת — "עד שלא" נ"ב ע"א.	60	
מה תהיה שנ' להלן — "שנ'" תלוי ע"א.	18	כו ד
כולהו בסקילה ... כולהו בכדרכה, ויש כאן חסרון גדול יותר (עי' מ"ש מו"ר בתרביץ ש"ג עמ' 23).	27—29	
דאין הקטנה נסקלת — ד תלויה ע"ע (?).	60	
הקטנה לקנס וקרא תחת אשר עינה לרבות את — נשמת ע"י שויון-סופות.	63	
ואמר אמן חייב — "חייב" תלוי ע"א.	8	כח א
ואין קנסות אלא בב"ד — "קנסות" תלוי ע"א.	14	
		פ"ד
שמעשה ידיה שלה — "ידיה" תלוי ע"א.	6	כח ב
מת אביה אשכחת אמר ... ונתן לאבי הנערה — נשמת ע"י שויון-סופות.	15—16	
המארס את בתו כו' — בכ"י : ר' שמעון או' אם לא הספיקה כול', ונמ' ע"א ונ"ב כבד"ו.	45	
הגיורת שנתגיירה וכו' — בכ"י : המארס את בתו כול', ונמ' ע"א ותלוי ביה"ש כבד"ו. ובמקום הפנוי נו' "כתיב".	53	
וזוממיהן זוממי זוממיהן ... והביא האב עדים — נשמת ע"י שויון-סופות.	8—9	כח ג

16	שהוא שלום — „שהוא“ תלוי עי"ע.	
17	מהו ייאמרו הדברים ככתבן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
18	ופרשו השלמה — בכ"י : השלמה (= השמלה).	
37	בית דין של כהן גדול — בכ"י : בית דין שלכ"ג.	
15	מפקח על ניכסי — בכ"י : על עיסקי (ונמ' גם עי"א) ניכסי.	כח ד
15—16	אשתו ואוכל ... על ניכסי — נשמט ע"י שויון-סופות.	
19—20	רבי יוסי אומר בין אב ובין אחר גובה — כנ"ל.	
20	ותייאן — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל : ואתיין.	
22—23	על דעתיה דרבי חגי ... אינו גובה — נשמט ע"י שויון-תחלות וסופות.	
27	נכנסה לטריקלין — „נכנסה“ נ"ב עי"א.	
	להדא — תלוי עי"א.	
31—36	האב אינו חייב ... נמנו באושא — כל הקטע הזה אות באות נמצא במשנה שלפני הפרק, והעיר שם מו"ר : [קטע מן הגמרא נכנס באמצע המשנה (ע"י גליון ?), וכל המשנה נעתקה כמו' שהיא לכאן מספר המשנה.]	
33	חייב לזון את הבנות — בכ"י : מצוה (וכ"ה גם לעיל), ונ"ב עי"א : ס"א חייב.	
34	ואית תני תני הבנות עיקר — נשמט ע"י שויון-סופות, וההשמטה חלה בכה"י שלפניו, שהרי גם לעיל ליתא.	
49, 50	בני בנים שכאן — בכ"י : שָׁן.	
52—53	מעשה באחד ... ונתן לו בשתו משלם — נשמט (?) ע"י שויון-סופות.	
[64]	אימותיכן — הסופר כתב תחילה : אימותיהן, ותיקן ה לכ'. — מו"ר]	
	והוציאו כתובת אימותיהן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
11	אין אדם רשאי — בכ"י : אין (האלף רחבה מן הרגיל !), ובגליון אין שום תיקון.	כט א
17	שמואל אמר אין הבנות ניוזנות מן המטלטלין — נשמט ע"י שויון-סופות.	
21	נפרעין מהן למזון — „נפרעין“ עי"ע על גרר, ובין שתי התבות ריוח של כשלוש אותיות. מ של „למזון“ תלויה עי"ע.	
	דברי רבי שמעון — בכ"י : דברי ר' ר' שמעון, ונכון.	
24	הבנים מוציאין מן הבנות ואין הבנות מוציאין — „הבנים“ תלוי עי"ע ו„הבנות“ (פ"ב) נ"ב עי"א.	
26—27	פליגין אפי' תימר ... כתובת אמן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
28—29	היורד לנכסי שבויין ... הרי זה זריז ונשכר — כנ"ל.	
51	אביד — תלוי עי"א.	
57	ועל בן בין הבנות — בכ"י : ועל בת (ונמ' עי"א) בן בין הבנות.	
13	להוציא מידם טעמא דקטנה	כט ב
17	בגרו ולא נישאו נישאו — „נישאו“ (פ"א) תלוי עי"א, ונשמט בדרך הפלוגרפיה.	
22	מחלה לו על כתובתה ... רבי זעירא — נשמט ע"י שויון-סופות.	
27	כמאן דלית לה פורנה — „כמאן“ תלוי עי"א.	
30	אנשי יהודה — בכ"י : ירושלם, ונמ' עי"א ונ"ב : יהודה (מטושטש בצלום).	

פ"ה		
כט ג	30	בחזקת שהוא חייב לו—בכ"י: נתן, והוגה ע"ע(ז): חייב (בצלום מטושטש).
	49—48	והי"א כ"י דמר ... הנישואין הראשונים — נשמט ע"י שויון-סופות.
	54	וסלקון עלה — בכ"י: וסלקון, והוגה ע"א: וסלקון.
כט ד	6—5	מתנתו קיימת. רבי שמעון בן מנשיא אומר
	17	פילגש אין לה כתובה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	23—21	מעשה בר' יהושע ... ומלמדו תורה — כנ"ל.
	31	אמר לה — תלוי ע"א.
	35—34	ואינם אוכלות — "אינם" תלוי ע"ע.
	42—41	כפליים בחולין — ב תלויה ע"א.
	44—43	עמד יבמה בדין — "בדין" תלוי ע"ע.
	49	חסר יום אחד — תלוי ע"א.
	60	והן אמרו
ל א	10—9	רבי יוחנן הסנדלר ... משעה ראשונה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	10	מה שאירש מאבא היום — "היום" תלוי ע"א.
	33—32	במה דברים אמורים ... כופין אותה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	56—54	שארין ראויין להשתמש ... לא מסתברא משום — כנ"ל.
ל ב	12—11	מה אם דברי' ... מנא לה עונה — נשמט ע"י שויון-תחלות.
	18	לע"י—נ"ב בגליון ע"א: פ"י יגיעין ע"י ויגע בתרגו' ירוש' לעיין ומשלהין. [= ערוך ע' לע].
	36—35	והיא נדה ... שמרדה עליו — נשמט ע"י שויון-סופות.
	44—43	אמר רבי יוסי בר בון ... אחרונה — כנ"ל.
	51	רבי יוסי אמר
	52	הותירה בליות שלה—בכ"י: הותירה בליות שלו הותירה (ונמ' גת"א ע"א)
		בליות שלה.
	56	דרב אוכלת משלו על דעתיה — נשמט ע"י שויון-סופות.
פ"ו		
ל ג	42—41	חד אמ' דברי הכל ... דר' שמעון בן לקיש — כנ"ל.
	43	ותנינן — נר' ע"א בסוף שורה.
ל ד	1	ולפחות אותן חומש — "חומש" תלוי ע"א.
	20]	לפי מה שהוא פוחת — בכ"י: מפני שהוא פוחת, ונ"ב ע"ע: לפי מה.
		מו"ר]
	23—22	אמר רבי אבין ... כהניית כספי' — נשמט ע"י שויון-סופות.
	39	עישור נכסים כרבי — "נכסים" תלוי ע"א.
	42	והשנייה נוטלת עישור נכסי' מן המשתתיר — בכ"י: נכסים ויוצאה, והוגה ע"א כבד"ו.
	51	מדל דיתמין — נ"ב בגליון ע"א: כל הון ביתו תרגו' כוליה
		מדלא דבייתה. [= ערוך ע' מדל].

פ"ז		
לא ב	12	אי בשלא קבלה עליה
	49	משום שם רע
	54	פלו' קצה חלתה — "חלתה" תלוי עי"א.
לא ג	15—13	רוק על גבי מיטתו ... ממקו' אפל כאור הדבר תצא — נשמט ע"י שויון-סופות.
	23]	להדין פלוני בעלה — בכ"י : להדין גברא בעלה, ונ"ב עי"ע : פל'. — מו"ר]
	54	הבעל צריך להביא ראייה
לא ד	3	בעי משמע מן הדא — "הדא" תלוי עי"א.
	24	מתוך נחושת מעיקרו — "מתוך" תלוי עי"א.
פ"ח		
לב א	23—22	ולמה לא תניתה — "ולמה" תלוי עי"א.
	31—30	לזכותה ולזכותו ... אשתו היא והנשואה
	39—37	לא במציאתה ולא במעשה ידיה ... תוכיח שהוא זכאי — נשמט ע"י שויון-סופות.
	47	לבעל אלו — בכ"י : אילו.
	49—47	מטלטלין. ר' יוסי בן חנינא ... ושאינ' ידועים לבעל אילו — נשמט ע"י שויון-סופות.
	54	ברם הכא אפילו שחת
	55	לא עבד מחוברין כתלושין והכא
	57	כוחה של אשה — בכ"י : שלא שם, והוגה עי"א : של אשה.
לב ב	7	כבוד בית אביה — בכ"י : כרכור, ונמ' עי"א ותלוי : כבוד.
	18	מתניתא פליגא בנטיעה — "פליגא" תלוי עי"א.
	33	אם יש לה כתובה — בכ"י : לה קבורה (נמ' גם עי"א) כתובה.
	44	מאחר שאלו עבר הגיזבר — בכ"י : מאחר שאין לו, ונמ' עי"א והוגה : ששאלו.
לב ג	11	ואם רק הוא — ק על גרד (ריקן ?).
פ"ט		
לב ד	13	וכתובה הראשונה — בכ"י : ומכרה, ונמ' עי"א ותלוי : וכתבה.
	42—41	אין לו אכילת פירות ... ובפירותיהן — נשמט ע"י שויון-סופות.
	60	ומת הוא
לג א	4	הלכה כרבי — בכ"י : הלכה, ותלוי עי"ע : כרבי יודה, ונמ' "יודה" עי"א.
	5	הלכה כרבי — בכ"י נו' : יודה, ונמ' עי"א.
	7	כמתנת שכיב מרע היא — בכ"י : כשכיב, ותלוי עי"ע : מתנת.
	20—19	אי נאמר ר' יוחנן כדעתיה — ר' יוחנן תלוי עי"א.
	27	ולית אינון דידה
	30—29	דידה היא ארמלתא — בכ"י : די (ונמ' עי"א ותלוי עי"א : דידה) היא ארמלתא.
לג ב	9—6	איזהו לשעבר ... ואין משביעין אותה לשעבר — נשמט ע"י שויון-סופות.

כמה דמר רבי חנן — בכ"י : דמר ר' חנן אמ', ותלוי "כמה" ע"א, ונמ' "אמ' ע"א.	57	
אבל במקום שכותבין שטר כתובה — נשמט ע"י שויון-סופות.	2—1	ל ג
אבד כרטיסן — בכ"י : אבר ברטיסן.	6	
אית ליה כההיא דאמר אי אבד פרוגא עבד חורן	7—6	
פרימיתן — בכ"י : פרי מיתן, וחוברו בקוים ע"א.	13	
אבד כרטיסו — בכ"י : כריסוט, ונ"ב ע"ע : כרטיסו. — מו"ר]	23]	
		פ"י
מאן דאמר גובין פרנסה — בכ"י : א"ת (ונ"ב ע"ע : מאן) דאמ' גובין.	4	ל ג ד
טלו את שלכם וצאו — בכ"י : טלו כתובתכם (ונ"ב ע"ע : את שלכם) וצאו.	10	
מה פליגין באותו הדינר — בכ"י נו' : כל עמא מודיי שהוא מטלטלין (ונמ' גם ע"א, ונשתבש מלעיל).	40	
חולקין בשוה רבי זירא אמר סתמן — נשמט ע"י שויון-סופות.	3	ל ד א
בין שני שטרות ... ובין שני שטרות — נ"ב ע"ע : נ"ל כאן (?) , נ"ל וכאן (?) , ונגרד ע"א.	11—10	
ובאנפרות — נ תלויה ע"א.	12	
אבל לא לתניין — בכ"י : לגיטין, ונמ' ע"א ותלוי : לתניין.	23	
בין לתניין הא חזירה — בכ"י : בין לגיטין, ונמ' "לגיטין" ע"א, ונכתב ע"א במקום החלק שבסוף הפרק : לתניין הא חזירה.		
		פ"א
אין שומעין לה ... למזונותיי — נשמט ע"י שויון-סופות.	2	ל ד ב
נקבר בצדקה — ה על גרד.	4	
הא אם לא קדם ותפס — נשמט ע"י שויון-סופות.	7	
פסק 'לזון — בכ"י : ספק, ונ"ב ע"ע : נראה פסק, ונגרד ע"א, ותוקן בפנים ע"א : פסק. — מו"ר]	24, 23]	
מוכרת שלא בב"ד — "שלא" תלוי ע"א.	24	
חס הוא אדם — "חס" על גרד.	25	
שמא אין לה מזונות — בכ"י : יש (ונ"ב ע"ע : שמא אין) לה מזונות.	27	
אבדה מזונותיה	34	
אם לותה	35—34	
וימכרו מזון י"ב ... מזון שלשים יום — נשמט ע"י שויון-סופות.	42—41	
א"ל פורנה רב עלי — נ"ב ע"ע, ולפני "א"ל" : נ"ל שחסר הנה (ונמ' ע"א), — מו"ר]	55—54]	
לטסורא דקרתא — נ"ב ע"ע : נ"ל לנטורא. — מו"ר]	56]	
רבי יוחנן אמר — תלוי ע"ע. — מו"ר]	5]	ל ד ג
רבי מנא לא מפרש ... ופסולין לזה — נשמט ע"י שויון-סופות.	17—15	
תלמוד לומר עידים — בכ"י : מעידין, ותוקן ע"א : עידים. — מו"ר]	19]	
שום היתומים — בכ"י : הדיינין, ונמ' ע"א ותלוי : היתומים.	25	
לפיכך יש לה כתובה — בכ"י נו' : ומאן דמר אילו על ידי שקנסן בידן	64	

וביד הוולד. וזו הואיל ואין קנסה ביד קנסה (!) וביד הוולד לפיכך יש לה כתובה, ונמ' עי"א שט"ס הוא מלעיל.

אומר לו הוציא — בכ"י : הוציא (ונמ' עי"א) אומ' לו הוציא.
ר' יוחנן אמר יש לה תנאי כתובה אמר ליה רבי אלעזר

לד ד 3
5—4

פי"ב

המשיא את בנו — בכ"י : בָּחוּ (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : בנו. — מו"ר [זכה בבית — בכ"י : זָכָה (ונמ' גם עי"א) זכה בבית.

60]

בשעת פטירתו — בכ"י : מיתתו, ונ"ב עי"ע : פטירתו. — מו"ר [

63]

ורבנין אמרין כמו (!) דבר נש אזיל הוא אתי — נשמט ע"י שויון-סופות.

לה א 9

ואחתוניה לבית שריי — הסופר כתב תחלה : לבית שריי (בב' תיבות),

23]

ואח"כ האריך את הקו העליון של התי"ו וחיברן לריבה אחת, וכתב

בגליון : נ"ל לבי תשריי, ונמ' הגליון עי"א, ובפנים הפרד לשתי תיבות :

לבית : שריי. — מו"ר [

ולא הפילה עוברת — בכ"י : ולא מתה, ונמ' עי"א ותלוי : הפילה.

31

ומנוניה — יה על גרד, ונ"ב עי"ע : ומנוניה.

36

אין סליק רב הונא — בכ"י נו' : להכא, ונמ' עי"א.

אמר ליה אדוני הוא — בכ"י : אמרו (ותוקן עי"א : אמר) ליה ארונו (ותוקן

39

עי"א : אדוֹנִי) הוא, ובכלאים פ"ט לב ע"ב : ארונו בא.

אמר ליה רבי ישמעאל ... לפני ולפנים — מכלאים פ"ט לב ע"ב.

50—48

והלא אין ארצות החיים — נשמט ע"י שויון-סופות.

10—9

רבי חלבו — נשמט בדרך הפלוגרפיה.

15

שתיים שבה — בכ"י : באמה (ונמ' עי"א, ותלוי : שתיים) שבה.

20

מטליות מטליו' — בכ"י : מנ (חצי טי"ת), ומקום חלק כדי ארבע תבות,

21—20

ונו' עי"א : מטליות מטליות.

כתי', ואתה — "כת" נו' עי"א בראש שורה.

יש ביד אחת — נו' עי"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה.

23

לא תמן — כנ"ל.

26

וחרוק בשיניו — כנ"ל.

27

אחרוק בשיניו — כנ"ל.

28

חללה ואמרין מאן יהב לי — כנ"ל.

30—29

בהון מן — כנ"ל.

31

כנראה שכה"י שלפניו היה לקוי בקצות השורות (בראשן או בסופן)

שבקטע זה, וכדרכם של מעתיקי ספרים השאיר מקום פנוי.

בארה של מרים ... כל קבל תרעא, ובפנים : כמידה של, ונמ' עי"א.

42—41

לא מסתברא אלא — "אלא" תלוי עי"א (ונשמט בכ"י בהיקש לשו' 51).

55

סוף דבר עד שתתבע — "דבר" תלוי עי"א.

56

דרובה אתא מימר לך ... חסר יום אחד, ובפנים : עשת י"ב שנה, ונמ' עי"א.

58

פי"ג

ישכיבון כתיב — בכ"י : ישכיבון עמם, ונמ' "עמם" עי"א, ונ"ב עי"א : כתיב.

63

לה ג

שהיו הנשים — תלוי עי"א.	64	
לה ד	6	שלא הניח לה — ה וח' של "הניח" עי"א על גרד (והיה כתוב : אנייס ?).
	16	מכתובתה היא ניוונת — בכ"י : משלבצלה, ונמ' עי"א ותלוי "מכתובתה".
	17—18	במזונותיה (?) שומעין לו ... מעשה ידיה — נשמט עי" שויון-סופות.
	38	חד אמר
	54	ובמעשה ידיה — ו נו' עי"א, ובהפ' נדריה — ו נו' עי"א.
	54—55	ואינו אוכל פירות בחייה — "פירות" תלוי עי"א.
	59	בין אב בין אחר אינו גובה — "אינו" תלוי עי"א.
לו א	26	מתניתא כשטענו חטים — בכ"י : מתנית' בשהודה לו (ונמ' גם עי"א) בשטענו.
	35	דברי הכל פטור — בכ"י : דברי חכמ' (ונמ' עי"א ותלוי : הכל) פטור.
	35]	טענו כלי' וקרקעות — בכ"י : חטים וקרקעות, ונ"ב עי"ע : כלים. — מו"ר]
לו ב	18—19	הגע עצמך ... ידי אנה בעי — נשמט עי" שויון-סופות.
	35	אני פלוני שמיהודה — בכ"י : אבל כל שמיהודה, ונמ' "אבל" עי"א ותלוי אני, ו"כל" תוקן עי"א ל"פלו".
	36	אני פלוני שמגליל — בכ"י : כל שמגליל, ותוקן "כל" עי"א ל"פלו" ותלוי "אני".
	37	אין כופין אותה לצאת — בכ"י נוסף :
		הל' י"א הכל מעלין לארץ ישראל ... ואחד הנשים ("כיצד" ל') נשא
		אשה בארץ ישראל ... ממצות ארץ ישראל (אות באות כלשון המשנה)
		כול', ונמ' עי"א.
	40—41	במשר' וסמך להרהר ... הלכה יא' הכל מעלין וכו'.

נדריים

פ"א		
לו ג	32	שכינתי חרמים — בכ"י : שכינתי נדריים כנדריים (ונמ' גם עי"א) חרמים.
	35	מגלן איש — בכ"י : אין לא, ונמ' עי"א ותלוי : מגלן, וכן בקונ' אח' (שרידי 340) : מנא לן.
	38	נדר נדר
	47	בפרשה היו ... והקדשות — נשמט עי" שויון-סופות, ואיתא גם בקונ' אח' (שם).
	52—53	דרכי יוחנן אמר לוקין ... את רבי אלעזר — נשמט עי" שויון-סופות.
	59	וימר — בכ"י : מימר (?), ותוקן עי"א : וימר.
	60—61	מבטא זו שבועה ... מין שבועה — נשמט עי" שויון-סופות.
	62	אם אומ' את כן — "כן" תלוי עי"א.
לו ד	6	לא אכלתי (פ"ב) — נ"ב עי"ע.
	15	הריני נדור — "ני" תלוי עי"ע (?)
	16	היא הרי אני לך היא — בכ"י : ה', ה', ואלפי"ן תלויות עי"ע.
		הרי אני עליך — בכ"י : הרי אני לך (נמ' גם עי"א) עליך.

בשביל להביא קרבן ... שהיו נודרים בנזיר — נשמט ע"י שויון־סופות.	43—42	
כגון אילין ניוותאי ... לנזיר נזיק — כפול בכ"י, ונמ' עי"א (ושם; נותאי, דברים במקום (!) אחרים).	6—5	לז א
נדר דנדר במוהי במומי — בכ"י: נדר במומי במוהי (נמ' עי"ע?) דנדר.	8—7	
דכתיב וירם ימינו ושמאלו השמים — "דכתיב" ו"השמים" תלויות עי"א.	10	
כקדושת תורה — נ"ב עי"ע.	25	
הקרבן מותר כקרבן אסור — בכ"י: כקרבן, הקרבן, והוגה עי"א כבד"ו.	30	
עד כמה הוא אסור עמו כדי שכרו או עד כדי — בכ"י: הוא אסור עד כדי,	42	
ונ"ב עי"ע: חרש עמו כדי שכרו או, והמסדר השמיט "חרש", וצ"ל אפוא:		
עד כמה הוא אסור חרש עמו כדי שכרו או עד כדי.		
		פ"ב
לא נדרתי אלא בעצם — בכ"י: אמרתי, ונ"ב עי"ע: נדרתי.	6	לז ב מ"ה
הוון בעי מימר מאן דמר על נפשו לא על אחרים — נשמט ע"י שויון־סופות.	21	
כביאת אימא — בכ"י: כאימא, ו"ביאת" תלויה עי"ע.	24	
להרע או להטיב (ושם: להטב!).	36	
חמשה ככרים האילו — "חמשה" נ"ב עי"א.	50	
הנוטל זתים	59	
מכירין תרומת הלשכה — בכ"י: מכירין חרמי כהנים (ונמ' גם עי"א) תרומת	64	
חד בר נש נדר — "נדר" תלוי עי"א.	7	לז ג
		פ"ג
דבר אחר גדולה המילה שהיא שקולה כנגד כל המצות ... נו' במקום		סוף הפרק:
הפנוי שבשורה האחרונה של המשנה ובגליון, ואי' בכי"ק והו' לו ועי'		
בהערת המהדיר.		
לא יחל דברו	13	לז ד
נשבעתי ואקיימה ... שהם מתירים ותנינן	17—15	
מאח' שבטל אצל זה — "אצל" תלוי עי"א.	23	
אין מרובע בבריות — "בבריות" תלוי עי"א.	50	
זכור ושמור ... ולא לאוון לשמוע — נשמט ע"י שויון־סופות.	52—51	
זהו שבועת שקר ... אפילו ידוע לשנים — כנ"ל.	61—60	
ואחד בסוף העולם — ו של "ואחד" נו' עי"א.	62	
כשם שנדרי הבאי — בכ"י: (נ"ב עי"ע: נ"ל כשם) שנדרי הא (ונמ') הבאי.	3	לח א
אמר רבי בא ... בשאין מעמידין — נשמט ע"י שויון־סופות.	5	
עשרים וארבע — נשמט בסוף שורה.	12	
בשם רבי יוחנן — בכ"י: יונתן, ונ"ב עי"ע: יוחנן. — מו"ר]	31]	
נהנה מהן	40	
למפריען קדשו מעל — "מעל" נ"ב עי"א. — מו"ר]	40]	
מן דמר לרגליו של משה ... מן דמר לרגליו של תינוק — נשמט ע"י	26—24	לח ב

שויון-סופות. ובקונ' אח' (שרידי 340) לי' גם „נגעה בגוף התינוק. וירף ממנו אז אמרה“.

32—30] דאמר מצות עשה... דרבי יוסה דאמר. — מו"ר] — נשמט ע"י שויון-סופות.

פ"ד		
לח ג	42	דרבי מאיר — נשמט בדרך הפלוגרפיה.
	52—51	הפריש קרבן נזיר... על ר"ש בן לקיש — נשמט ע"י שויון-סופות.
	57—55]	תלמוד לומר חקים ומשפטי... ותרגום. וכן — מו"ר] — כנ"ל.
	64	אסר החולה נכסיו — בכ"י: הרופא, ונ"ב ע"ע: החולה.
לח ד	1	דהוא מפתח ליה — כך גם בכ"י, ונ"ב ע"ע: נ"ל מרתח.
		אשונה — כך גם בכ"י, ונ"ב ע"ע: נ"ל אִישָׁתָא.
	5]	הלכה ה' לא יאכל וכו'. — מו"ר], ובפנים: והכל, ונמ' ע"א.
	12	לא יורד בתוך שדהו — בכ"י: לא (תלוי ע"ע) יורד ואוכל (ונמ' גם ע"א) בתוך.
	15	שקדם נדרו להפקירו — בכ"י: שגרם (ותוקן ע"א: שקדם) נדרו להפקירו.
	36	חוזר בו ואית תניי תני — נשמט ע"י שויון-סופות.
	47—46	היא לאחר כמה ימים — „ימים“ תלוי ע"א.

פ"ה		
לט א מ"א	5]	בתוך שלי אני נכנס — בתוך ביתי, ונ"ב ע"ע: שלו [שלי?]. — מו"ר]
	44	נהגו השותפין להיות כמוותרין — כ תלויה ע"ע.
	50	חזק מן הכביסה — בכ"י: הוא (ונמ' ע"א ותלוי: חזק) מן הכביסה.
	52—51	אם היה המקום משופע... בידיה — נשמט ע"י שויון-סופות.
לט ב	23	דילמא בקביוסטיא — נו' במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה, ושם: פ' דילמ'.

פ"ו		
לט ג	28	וקרייא אמר שהצלי קרוי מבושל — נשמט ע"י שויון-סופות.
		והתנינן הנודר מן — „הנודר“ תלוי ע"א.
	47	כיני תבשיל שאסור בצלוי — בכ"י: כיני ואסור (ותוקנה ו ע"א לש' ו „תבשיל“ תלוי ע"א).
לט ד	54	לחם בכורים וגו'. — „בכורים“ תלוי ע"א.
	60—59	רבי שמעון... אלא אדר — נשמט ע"י שויון-תחלות.
מ א	8—7	גירר עצמות אביו... ועל שלשה לא הודו לו — נשמט ע"י שויון-סופות.
	22	תלמוד לומר — תלוי ע"א.
	29	ירמיה עיבר חוצה לארץ — נשמט ע"י שויון-סופות.
	37—36	קם רבי נתן... אמ' לון גבן — כנ"ל.
	46—44	ורבנין ר' ברכיה... בשם רבי חלבו — כנ"ל.
	48]	כמה שכר בתים יוצא מפיכם — נ"ב ע"א. — מו"ר]
	55	אחר הטעם וכא את מהלך — נשמט ע"י שויון-סופות.
	57	לגבי רבי יוסי — נו' ע"א בריוח שבסוף שורה.

פ"ו		
מ ב	43	אתא דיחידייא דהכא — „דהכא” נ”ב עי”א בסוף שורה.
	44	ומותר בראש — בכ”י : אסור (ונמ’, ונ”ב בסוף שורה שלפניה : ומותר).
	44]	ובקנה ובלב — „ובלב” נ”ב עי”א. — מו”ר]
	48	הבשר אסור בגידים הנודר מן — נשמט ע”י שויון-סופות.
	51—49	ר’ קריספא בשם ר’ יוחנן ... קירמולין הן כירק — כנ”ל.
	62—60	פירות האילן ... הנודר מן התירוש אסור בכל — כנ”ל.
	63]	בני אדם ברם כמאן דאמר הילכו בנדרים אחר לשון — נ”ב עי”א. — מו”ר] — כנ”ל.
מ ג	14	ואין דרך היוצא ממנו להתכסות
פ”ח		
מא א	22	הלכה ז’ קונם יין וכו’.
	28	יחלקו חדש העיבור — „יחלקו” תלוי עי”א.
	28]	אית’ חמי לנדרים — בכ”י : איתחמי, ונ”ב עי”ע : נ”ל איתא חמי, והוגה בפנים עי”א : איתחמי. — מו”ר]
	37	דרשב”ג אמר כל עכבה — בכ”י : אבל עכבה, ונמ’ „אבל” עי”א ונ”ב עי”א :
		דרשב”ג אמר כל.
	39	ברם ההוא דלא בעי — בכ”י : דבעי, ותלוי „לא” עי”ע.
פ”ט		
מא ב	57—56	ר”ש לא מצא פתח ... אית דאמרין — נשמט ע”י שויון-תחלות.
מא ג	1	מן חמרא דאבוהי — „דאבוהי” תלוי עי”ע.
	2]	א”ל לא — נ”ב עי”ע. — מו”ר]
	55	בניות שבישראל — בכ”י : בניות יש’ (ונמ’ עי”א) שבישראל.
	57	שומע טעם הלכה — „טעם” תלוי עי”ע.
פ”י		
מא ד	51	מתרוקנת אצל האב — בכ”י : הבעל, ונמ’ ותלוי : האב.
	57	דרך תלמידי חכמי — בכ”י : תלמ’ חכמ’ (=תלמיד חכמים).
	58—57	יוצא’ מאצלו או’ לה ... מופרין — בכ”י : כול’, ונמ’ עי”א.
	61	נדרה והיא ארוסה — „נדרה” תלוי עי”א.
מב א	21—20	לו אם אמרת — בכ”י : ל א אם אמרת.
	50]	בתחילת לילי שבת — „בתחילת” נ”ב עי”ע. — מו”ר]
	51	נדר אין כאן — נשמט ע”י שויון-סופות.
	52]	וזה כהלכתו — נ”ב עי”א. — מו”ר]
	58	ומה אם נדר הבעל — „ומה” תלוי עי”א.
מב ב	13	דהוה גבי בעייניה — נו’ עי”א במקום חלק (כדי ג’ תיבות) שבשורה.
פ”א		
מב ג	9—8	ורשב”ל אמר ... אין הזקן מתיר — נשמט ע”י שויון-סופות.
	24	מהו א”ר יוסי אין אילין — בכ”י : אילו (ונמ’ עי”א) אין אילין.

25—24	נדרי עינוי נפש — לפני „עינוי“ נגדרו שתי אותיות (של ?) עי"ע (?)
25	אילו נדרים שבינו לבינה — „נדרים“ תלוי עי"א.
29]	אחרים קודמין לבהמתן — בכ"י : הן, ונ"ב עי"ע : אחרים. — מו"ר]
31	ר' יוסי מתיר בכביסה — „יוסי“ תלוי עי"א.
45	קונם פירות העולם עלי — „קונם“ תלוי עי"א.
3—2	בשם רבי אחא — בכ"י : חנניה, ונ"ב עי"ע : אחא.
11]	ובאפר חטאת — נ"ב עי"א. — מו"ר]
29	כמאן דאמר יקימינו ממינו — בכ"י : כולו, ונמ' עי"א, ונ"ב : ממינו.
30—29	ויפירנו כולו — בכ"י : ויפירנו כולו.
44	עינוי נפש שלה — „שלה“ נו' עי"א בריוח שבסוף השורה.
52	באת להתיר עצמה ואסר' — „ואסרה“ תלוי עי"א.

גיטין

פ"א	
מג א	48 בידי שמים ... לקלקלה — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.
64—63	ר' אלעזר מ"ד יאות א"ר אלעזר — נשמט ע"י שויון סופות.
מג ב	2—1] ומ"ד לא א"ר לעזר יאות ... ופסולים לזה — נ"ב עי"א. — מו"ר]
2	עד שיאמר בפני נכתב — „בפני“ תלוי עי"א.
	ונחתם ביום — בכ"י : בלילה, ונמ' ותלוי עי"א : ביום.
3	שיהא מכיר שמותן — בכ"י : שיהא עדים שלשמות, ונמ' „עדים של“ עי"א
	(והשאר „שמותן“ ?), ותלוי „מכיר“ עי"א.
4—3	שמותן (!) של עדים בשעת חתימתן
19	והא תנינן האשה עצמה ... הבעל קבלה.
21]	א"ל לית צרי' מחלפ' שיטתיה דר' יהושע בן לוי — נ"ב עי"א. — מו"ר]
	ונשמט ע"י שויון-סופות.
29	לשעבר אבל בתחילה אוף ר' יהושע בן לוי — נשמט ע"י שויון-סופות.
38—37	תמן לא הוכח פסול הכא הוכח פסול — כנ"ל (?).
44	ולא מצאה בחוצה לארץ — כנ"ל.
מג ג	6 בשלשה עשר דבר דברי רבי אבל חכמים לא הודו לדבר — בכ"י : ב ...
	(מקום חלק כדי ג' תיבות) ר' או' לא חזרו לדבר, ונו' עי"א בשורה : שלשה
	עשר דבר, ונמ' „או“ עי"א, ונ"ב עי"א : דברי חכמים, ו„חזרו“ תוקן עי"א
	ל„הורו“.
47	היא (!) ערר שבגופו ערר שחוץ לגופו — נשמט ע"י שויון-סופות.
מג ד	22 שמא אינו מכור ... מדעתה — נשמט ע"י שויון-סופות והתחלות ונ"ב
	עי"ע.
41	זכה מנה זה — „זה“ תלוי עי"ע.
47	אמרין לו אנן בעי תקמינון טבאת (!) — נו' עי"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבשורה, „טבאת“ — נ"ב.
54—53	ברם ההוא דיכיל מיקמה טבאות — נשמט ע"י שויון-סופות.

פ"ב		
מד א	64	מעתה תחוש לגיטין — "תחוש" נ"ב ע"א.
מד ב	1	לא אמר — בכ"י נו': ר' שמעון יוחנן לא אמ', ונמ' ע"א שכפל בטעות הוא.
	26	אלא מרחיב לפניהן את הקרע — "אלא" תלוי ע"א, ולי' גם שרידי 223.
	50	אף כל דבר שאין בו רוח חיים — נשמט ע"י שויון-סופות, ואיתא בשרידי שם.
	54	כתב טרפו בטופס פסול — נ"ב ע"ע: ת ר פ ו, וכ"ה בשרידי שם גם בשו' 53.
	62	ניכר הוא, ואיתא נמי בשרידי 224.
מד ג	7	אלא אל יקבל הא אם, ובשרידי שם לי' "אלא".
פ"ג		
	56	תמן לא נכתב לשם גט — "תמן" תלוי ע"א, ואי' בשרידי שם.
	59—58	מהו יתר מכאן תמן לא נכתב לשמו ולא נכתב לשמה — נשמט ע"י שויון-סופות, ובשרידי שם: תמן נכתב לשמו.
מד ד	10—9	תמן זה כרות לשמה וזה כרות לשמה (וכ"ה בשרידי שם) — בכ"י: זה כתוב לשמה, ונמ' "כתוב" ע"א, ונ"ב: כרות לשמה וזה כרות. — מו"ר
	21	אינו פוסל בכתב — "אינו" תלוי ע"א, ואי' בשרידי שם.
	30	בגין דאתפלגי עלה אלא בגין — נשמט ע"י שויון.
	31—30	מפקין עובד מיניה — בכ"י: ימיניה, ונגרדה יו"ד ע"א.
	37	אילו כתב כולו לשמה — בכ"י: כאילו, ונ"ב ע"ע: נ"ל כולו.
	60—59	הלכו ולא היכרהו (!) והשיאו את אשתו — נשמט ע"י שויון-סופות.
מה א	2	הלכה ד'
	4	שהקיפוה כרקום — בכ"י: כרכום, ותוקנה כ לק' ע"א.
		איזהו כרקום — תלוי ע"א.
	24	רבי אבין בר כהנה ... כל שליחתו (!) — נשמט ע"י שויון-סופות.
	32	ויש מכר לעני — "ויש" תלוי ע"ע.
	36	חיליה דרבי זעירא — "חיליה" נ"ב ע"א בסוף השורה.
	43	הדא אמרה יכול הוא לחזור בו — בכ"י: הדא היא המלוה יכול, ונמ' "היא המלוה" ע"א, [ונ"ב ע"א: אמרה. — מו"ר]
	60	קולא על ר' יודה — בכ"י: קולא וחומרא (ונמ' ע"א).
מה ב	6—5	ודאי יין מיכן ואילך ספק — "יין" ו"ספק" תלויים ע"א.
	12—11	מכאן ואילך ספק
פ"ד		
מה ג	11—10	אין תעבדינה ... מצוי לקדש — נשמט ע"י דמיון-סופות.
	15—14	ואמרין בשם ריש לקיש שלא תהא יושבת עגונה
	17	והוא ביטל — בכ"י נו': ובא אחר וקידשה (ונמ' גם ע"א).
	19	שלא תופסין בה קידושין — בכ"י: שתופסין, ונגרדה ש ע"א ותלוי "שלא".
	32	ולו שני שמות אחד ביהודה ואחד בגליל — נשמט ע"י שויון-סופות.
	34	אבל אם היה מיהודה וכתב לגרש ביהודה — נ"ב ע"א. — מו"ר
	39—38	צריך להזכיר שלשתן — "להזכיר" נ"ב ע"א.

מפני מה התקינו זמן בגט — "מה" תלוי ע"א.	60	
אלא ממצות התלויות בארץ — "אלא" תלוי ע"א.	1	מה ד
הפיל שני שיניו כאחת	33	
יוצא לחירות בראשונה — "בראשונה" תלויה ע"א.		
והיו שם עבדים — "עבדים" תלוי ע"ע.	41	
אפילו גדולים אמר רבי בא גדולים על ידי שיש בהן דעת ... שאין בהן דעת	44—43	
הלכה כאבא שאול — בכ"י נו': אפי' גדולים. אמ' ר' אבא גדולים על ידי שיש בהן דעת. ונמ' ע"א.	45	
אמיתה דרבה בר זוטרא ערקת — ער על גרד ע"א (והיה כתוב: טלקת?)	50	
מי משתחרר — "מי" תלוי ע"א. ולפני "משתחרר" אות גרודה (מ?)	55	
רב אמר	56	
משתחרר וחוזר ומשתעבד — בכ"י: משתחרר אלא משתעבד, ונ"ב ע"ע: חוזר, ונ' ו ע"א, ונמ' "אלא" ע"א.	64—63	
של רבו של רבו ביום — נשמט ע"י שויון־סופות.	8	מו א
לגוי אפי' בארץ ישראל	17	
ובחוצה לארץ אפילו ישראל ... והשני משחררו — נ"ב ע"א. — מו"ר]	20—18]	
ונשמט ע"י שויון־סופות.		
ואין מבריחין — בכ"י: ריברין (או: ניברין), וחוברו ב' האותיות הראשונות ע"א למ', ותלויות "חי" ע"א.	35	
נמצאו הדברים כדאי' — בכ"י: בדאויס, ונ"ב ע"ע: בדא'ים. — מו"ר]	41]	
לית כאן רבי יהודה — "יהודה" תלוי ע"א.	62	
הקיש עבדי' לאחווה. מה — בכ"י נו': אחווה אתם קונין מהן אף, ונמ' ע"א.	6	מו ב
אף אחווה אתם קונים מהם והם אינם קונים מכם	7	
מהו קניין נכסים — נשמט ע"י שויון־סופות.	13	
		פ"ה
קל וחומר להקדש	1	מו ג
מעתה לא תגבה — בכ"י: גבתה, ותוקן ע"א: תגבה.	10	
והלך הוא והזיק ... הנזק להקדש — נשמט ע"י שויון־סופות.	17—16	
כסף. תלמוד לומר — נ"ב ע"ע. — מו"ר] — כנ"ל.	20]	
יפה לפני הניזוק — בכ"י: ינזק, ונמ' ע"א ותלוי "יפה".	27	
ושומה לה כמוה — בכ"י: ושמה (ואולי קמץ?).		
כפרנות אינה נשמטת — "אינה" תלוי ע"א.	45	
עידית היא בינונית שלו יפה ... משל כל אדם — נשמט ע"י שויון־סופות.	52—51	
ניזקין דוחין לבעלי חוב — "דוחין" תלוי ע"א.	55	
וכתובת אשה — בכ"י: וְכִתְּבָתָּ.	15	מו ד
הלכה ב' — בכ"י רק: ה'	16	
לוי גובה קרן ממשועבדין של ראובן — "של ראובן" נ"ב ע"א.	18	
וגובה את השבח — בכ"י נו': ממשון (חצי ע"ן), ונמ' גם ע"א.	20	

23—21	אמ' והוא שקדם מקחו ... רבי יוחנן אמר — נשמט ע"י שויון.	
34—33	ולא הספיק לכתוב טרפו עד שמת — "עד שמת" נ"ב עי"ע.	
12	א לא כאן ביתום גדול — בכ"י : קן.	מז א
20	אפטרפוס שמינהו אבי — בכ"י : אפי, ונמ' עי"א ותלוי "אפטרפוס".	
23	דרבי יוחנן כרבנין	
26	מה חדתי — "מה" תלוי עי"א.	
27	יימרון — בכ"י : יִמְרֹון (ונ"ב עי"א : יימרון — בצלום מטושטש !)	
31	טאפילו במויד יהא פטור — בכ"י : חייב, ונמ' עי"א ונ"ב : יהא פטור.	
32	אפילו שוגג	
39	וסבור לומר ומותר לטמותה — בכ"י : ומותר לטמותה, ותלוי עי"ע סבור לומר (= וסבור לומר מותר לטמותה).	
53	לשמור קידושיה — בכ"י : לשמור גיטה (ונמ' גם עי"א) קידושיה.	
5	דאפילו נודעה לרבים תכפר — "תכפר" תלוי עי"א.	
6	וכמה הם רבים	מז ב
[18]	המטלטלין אין בהם משום סיקריקון — בכ"י : יש, ונ"ב עי"ע : אין. — מו"ר]	
[21—20]	ארבע שבתות לאחר שנים עשר חדש — בכ"י : עד שנים עשר, ונמ' "עד" גם עי"א. ונ"ב עי"ע : ארבע שבתות לאחר. — מו"ר]	
[41—40]	ויתנה אל הכהנים בני לוי וגו' — נ"ב עי"א. — מו"ר]	
52	לשנים אומר כהנים — ל נו' עי"א.	
53	שלא תאמר איש פלוני — "פלוני" תלוי עי"ע (?), ולי' גם בקונ' אח' (שרידי 341).	
3—2	כל עמא מודה ... ברם כרבנן דהכא ... אף לעצמו לא	מז ג
6	בנו ובתו הקטנים ולא על ידי — נשמט ע"י שויון-סופות.	
20—19	הא בפירושא לא — "לא" תלוי עי"א.	
20	אמר ליה וסתמו לאו — בכ"י : אמר ליה לאו (ונמ' גם עי"א) וסתמו לאו.	
27	שהוא עושה בטומאה	
29	כאן לתרומה	
37	שהן כלין ועוברין מן העולם — בכ"י : כלין והולכין, ונ"ב עי"ע : ועוברין.	
40	שאתם מגלגלין עלינו — בכ"י : שאתם מגלין עלינו (ונמ' גם עי"א) מגלגלין עלינו.	
9"1		
23	התקבל כהולך — בכ"י נשתרבב כאן מלקמן : צווחת להתגרש אני או, ונמ' עי"א.	מז ד
27	הבא לי גיטי — א תלויה עי"ע.	
34—33	מעתה אפילו הגיע גט לידה אינו גט — "אינו גט" נ"ב עי"א.	
38—37	ואמרה לו התקבל לי — ו נו' עי"א.	
38	אמרה התקבל לי — נשמט ע"י שויון-סופות.	
[39]	אין לי אלא בידה — נ"ב עי"א. — מו"ר]	
56	אית לך מימר במתנה — "במתנה" נ"ב עי"ע.	

מח א	34—35	המעשרות (צ"ל : על המעשרות) קח לי ... מפלוני אינו נאמן — נשמט ע"י שויון-סופות.
	36	ואני נותן מעות — בכ"י : איני, ונ"ו ו ע"א, ונגרדה י.
	39	והכא אפילו אמר לו מפלוני — "מפלוני" תלוי ע"א.
	48]	אתאפק למקטלא — בכ"י : לקטלה, ונ"ב ע"ע : למקטלה. — מו"ר]
	53—54	אם לא נתן בחייו לא נותן — "נותן" תלוי ע"א.
מח ב	10—11	ואם לאחר זמן ... דחתו הרי זה גט — נשמט ע"י שויון-סופות.
	12—13	פוסלת ריש לקיש אומר אין המחשבה — נ"ב ע"א. — מו"ר]
		ונשמט ע"י שויון-סופות.
	14—16	פוסלת במוקדשין כו'. ופיגול ונותר ... אמר ליה פיגול ונותר ... אבל אם שחטה ... לעבודה זרה אין. — מו"ר], ובפנים : ופיגול ונותר, ונמ' ע"א.
		פ"ז
מח ג	23—24	קורדייקוס אין בו אחד מכל אלו — בכ"י : קורדייקוס אין במחובר מה שנותנין לו אחת מאילו, ונמ' ע"א "במחובר ... לו" שנשתרבב מן השורה הקודמת, ועמו נמהק גם "אחת מאילו", ונ"ב ע"א : בו אחד מכל אלו.
	48—49	ואחרים מקיימים כתב ידו — בכ"י : ואחרים מקיימים על ידו, ונ"ב ע"ע : כתב, ונמ' "על" ע"א.
מח ד	19	ר' יוסי אסורה לינשא, וצ"ל : ר' יוסי א מ' .
	23	אוף אנן כן אית לן — בכ"י : אוף אנן כן אלא (ונמ' ע"א) אית לן.
	26	תריהון אמרין דברי ר' דהכא — "דברי ר'" תלוי ע"ע.
	35	לשייר לו אגופה — בכ"י לשייר לו אכילת פירות (ונמ' גם ע"א) אגופה.
	40	דרבי מובקרת על דעתין (שם : דעת) — נשמט ע"י שויון-סופות.
	44	אם מתי מחולי זה — בכ"י : אם מת החולי זה.
	45—46	ונפל עליו גל או שנשכו נחש
	52	בעילה ואין חוששין לה משום — נשמט ע"י שויון-סופות.
מט א	3	ברורה מביא אשם תלוי ומאן דאמר בעילתה — כנ"ל.
	9—10	בשאבדה באונס ... א"ר יוסה
		פ"ח
מט ב	31—32	רבי יצחק בר חקולה ... אין לי בנכסיך — נשמט ע"י שויון-סופות.
	37	זכתה גיטה מידו — בכ"י : וכתב, ונמ' ע"א ותלוי : זכתה.
	39—40	היה נשוי את בת אחיו אפי' כתב כמי שלא כתב — נשמט ע"י שויון-סופות.
	40	נתן לה אחר מתנה — "לה" תלוי ע"א.
	56	כמה הוא קרוב — "קרוב" תלוי ע"א.
	56—57	אמר רבי אלאי הירוש ארבע אמות — נשמט ע"י שויון-סופות.
	57—58	ותנינן בפישוט ידיים רבי בא רבי ירמיה בשם רב בפישוט ידיים — נ"ב ע"א. — מו"ר] ונשמט ע"י שויון-סופות.
מט ג	1	אבא כהן בר דלא — נ"ב ע"ע : דלית, ונמ' ע"א.
		אם זכה במציאה — בכ"י : הכא (ונמ' ע"א ותלוי "אם זכה") במציאה.
	13	מה שאין כן במתנה — בכ"י : בגיטין, ונמ' ע"א ותלוי "במתנה".

20—19	שכן אם אמר לו — נשמט מן "א"ל" עד "א"ל".	
26—25	ושאין לו מעקה והוא שירד לאחר שלשה — נשמט מן "ושאין" עד "שהן".	
27	לענין שבת — בכ"י : גיטין, ונמ' ותלוי עי"א "שבת".	
28	שהן סמוכין למחיצה — "למחיצה" תלוי עי"א.	
53—50	בסתם רבי אלעזר חשש ... ר' זעירא אומר	
1—63	צריכה הימנו גט שני ... אינן דאמרינן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
	ובפנים : אינה מגורשת (ונמ' גם עי"א).	
23—22	ולמעלן שנים ושלשה למעלן פסול ואחד משלשה — נשמט ע"י שויון-סופות.	מט ד
29	הי"ל. — בכ"י : היל' גיטין, ונמ' "גיטין" גם עי"א.	
32	כל עמא מודיי שהוא יכול לעשותו פשוט אם בשקשרו וחתמו מבחוץ — נשמט ע"י שויון-תחלות.	
34—33	אלא כן אנן קיימין ... יכול הוא לעשותו פשוט. — נ"ב עי"א. — מו"ר]	
	ונשמט ע"י שויון-סופות.	
35	לעשותו פשוט — בכ"י נו' : השיב ר' על דברי חנניה בן גמליאל גופו של גט אם בשקשרו וחתמו מבחוץ כל עמא מודיי שאינו יכול לעשותו פשוט אלא כן אנן קיימין בשקשרו מבפנים ואחר כך חתמו מבחוץ ברם ר' חנניה בן גמליאל או' יכול הוא לעשותו פשוט ורבנן אמרינן אין יכול לעשותו פשוט, ונמ' הכל עי"א. חלק מקטע זה נמצא בגליונות, וחלק כפול ("השיב ר' על דברי ... גופו של גט", "ורבנן ... פשוט").	
		פ"ט
54]	מותר לאחד (שם : לאחר) מותר לכל אדם. — נ"ב עי"א. — מו"ר]	נ א
2	למה זה דומה — כפול בכ"י, ופ"ב גמ' עי"א.	נ ב
13—12	והכא הוא זרק לה גיטה ... זהו ספק גירושין — נשמט ע"י דמיון-סופות.	
14	ביתו שניסית לשוק — בכ"י : דהו (?) , ותוקן עי"א : בתו.	
19	והכא מפני שהוא פסול — "שהוא" תלוי עי"ע.	
31	שקיבלו עליהן לשקר לחתום — "לשקר" תלוי עי"א.	
33—32	היא מה חמית ... כל ההין פרקא דרבי מאיר — נשמט ע"י שויון-סופות.	
35—34	תגנייה (!) דרבנן לפום כן צריך מימר דר' מאיר היא — נ"ב עי"א. — מו"ר]	
	ועי' מ"ש בתרביץ ש"ג עמ' 110.	
36	דלא תסבור מימר אוף הכא לפום כן — תלוי עי"א, ובפנים : ר' יוחנן בשם ר' ינאי דברי חכמ' פסול, ונמ' עי"א, שכפול הוא מלקמן.	
60—59	כללו של רבי מאיר — בכ"י : פרטו, ונמ' ותלוי עי"א : כללו.	
61	ופרטו של רבי יהודה כללו של רבי מאיר	
18—17	אמר ליה לכן צריכה ... שאול בן ברוך. — נ"ב עי"ע ונשמט ע"י שויון-סופות.	נ ג
18]	שלא מגופו כשר — נ"ב עי"א. — מו"ר]	
24	קרא ערער על חתימת ידי עדים — "ערער" תלוי עי"א.	
	ועל חתימת ידי הדיינין — בכ"י : קרא (בסוף שו', ונמ' עי"א) על (ונו' ו עי"א).	

נזיר

	פ"א		
	נא א	אלא מיכן שכינווי נדרים — „מיכן“ תלוי עי"ע.	39
		אמר לו שמור ושמעת אהא — בכ"י: אי־הי (אלא שהיו"ד גדולה כרי"ש, ובוזה יובנו מקורם של כמה חילופים בין רי"ש ויו"ד), ונ"ב עי"ע: אהא.	50
	נא ב	ואית תניי תני כל עוף ... מן דמר כל עוף ... ומן דמר ... קרוי ציפורין — נשמט ע"י שויון־סופות.	15—13
		אפילו לא הזכיר ווין — „אפילו“ תלוי עי"א.	21
		תופשין אותו ... לא אוכל לך — נשמט ע"י שויון־סופות.	27—26
		מימר קנתה דכולבה — כ"י: מימר קולבה (ונמ' עי"א) קנתה דכולבה.	28
		שבועה שלא אוכל ואכל — „ואכל“ תלוי עי"ע.	31
		רבי הילא בשם רבי אסי ... אלא אחת ל"ב חדש — נשמט ע"י שויון־סופות.	41—39
		אחת לשלשי' יום ... כל עמא מודיי שמגלח — נ"ב עי"ע (״אחת״ — גם בפנים, ונמ' גם עי"א), ונשמט ע"י שויון־סופות.	44—43
	נא ג	כנגד כ"ט פעמים — בכ"י: כ"ד (ונמ' עי"א, ונ"ב: כנגד כ"ט) פעמים.	3
		כמה הוא גידול שיער פרע — בפנים: כמה הוא גידול פרע, ונ"ב עי"ע: שיער (=גידול שיער, במקום „גידול פרע“).	7
		דהוה יכיל מימר ... הריני נזיר יום אחד	16—15
		הרי אני נזיר עולם ... עד מקום פלוני וכו'. ובפנים: הרי זה נזיר, ונמ' עי"א.	26—25
		ולא היה המקו' — בכ"י: המקום המקום.	30
		על ידם — בכ"י: על ידם חטא (ונמ' עי"א).	31
		והיו נודרים בנזיר ... כשוחט חולין בעזרה (=נדרים פ"א לו ע"ד 42—55), ובפנים: גרש דהל' קדמי'תא דרישא דנדרים עד מטי סופא דהליל, ונמ' עי"א.	44—31
	פ"ב		
	נא ד	דר' יוחנן נזיר על דעתיה — נ"ב עי"א. — מו"ר], ונשמט ע"י שויון־סופות.	23—22
		דר' יוחנן נזיר על דעתיה — נשמט ע"י שויון־סופות.	24—23
		אימר לו לא נזיר אתה — „לא“ תלוי עי"ע.	37
		כל הלשונות משמשין לשון ערכין חוץ מלשון דמים — נשמט ע"י שויון־תחלות.	47
		אינו נדור ואינו נזור — בכ"י: אינו (תלוי עי"ע) נדור ואינו נזור.	52
		מאחר שאין גוים נזירין — „מאחר“ תלוי עי"ע.	54
	נב א	איני יודע אם נזרתי — „איני יודע“ תלוי עי"א.	52
		(בדף זה 65 שורות!) תמן הוא אמר — „אמר“ תלוי עי"א.	62
	נב ב	תחילת היום מהו שיעלה לו ככולו — נשמט ע"י שויון־סופות.	12—11
		הדא אמרה שתחילת היום — בכ"י: שבסוף, ונמ' עי"א ותלוי „שתחילת“.	13
		לא תעלה לו ימי גמרו — נ"ב עי"ע: נ"ל נזירו, ונמ' עי"א. — מו"ר]	30]

מגלח את הראשונה יום שלשים ואחד — בכ"י : מגלח אחד לשלשים ואחד יום (ונמ' דת"א עי"א) את הראשונה, ותלוי עי"א : יום שלשים ואחד.	14	ג
לנזירות אבל אם אמר אילו — נשמט ע"י שויון-סופות.	29	
דר' יוחנן פליג — בכ"י : אלעזר, ונמ' עי"א ותלוי "יוחנן".	39	
מה שנה בין נזיר — בכ"י : מה בשעה, ונמ' "בשעה" עי"א, ותלוי : שנה בין נזיר.	49	
לנזיר שפירש בשעה שנזר סתם — נשמט ע"י שויון-סופות.		
ובשעה שפירש ... עולה לו מן המניין — כנ"ל.	51—50	
המטמא ביום מלאת — כנ"ל.	53	
אם מטמא בתוך מלאת — בכ"י : ביום (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : בתוך.	56	
רבי שמעון בן לקיש אמר — "אמר" תלוי עי"א.	59	
ולא על התגלחת — בכ"י נכפל כאן "מחלפה שיטתיה דר' יוחנן ... ולא על התגלחת" (שו' 60—64, אלא שחסר "ועל הטומאה"), ונמ' עי"א.	64	
יצא זה שאינו מוסיף חילול על חילולו — נשמט ע"י שויון-סופות.	11	ד
יצא ונכנס טמא טומאת ערב — כנ"ל.	17	
ואם בשנולד בנו ... לנזירות בנו שני ימים. — כנ"ל.	27—26	
סותר שלשי' — "שלשים" תלוי עי"א.	35	
הלכה ו' מי שנזר כו' — בכ"י : מי שהיו כיתי עדים מעידות אותו כול', ונמ' עי"א, ונו' בריוח שבין "הל' ו'" לפיסקא : מי שנזר כו'.	36	
הלכה ז' מי שהיו שחי כתי עדי' כו' — פיסקא שנוספה.	39	
לא בטלה עדו' ור' יוחנן אמ' הכחש עדות בתוך עדות — נשמט ע"י שויון-סופות.	44	
פתר לה רב עד בעד' — בכ"י : מן בעד, ונמ' "מן" עי"א ותלוי "עד".	57	
הותר השני (פ"א) — תלוי עי"א, ונשמט בדרך הפלוגרפיה.	44	א
דיבורי נזיר — "נזיר" נ"ב עי"א.	50	
הותר הוא (פ"ב) — נ"ב עי"א, ונשמט בדרך הפלוגרפיה.	59	
הפרה לא נראו להטען לחם — נשמט ע"י שויון-סופות.	34	ב
מתה אין אשמה קרב — לי' בפנים, ונ"ב עי"ע : נ"ל מתה אין אשמה קרב. — מו"ר]	36]	
עד תמן שמעית קל — בכ"י : שמיצת ק"ל (קו קצר על ו — סימן למחיקה).	50	
א"ל יפלו לנדבה — "יפלו" תלוי עי"א.	51	
הלכה ו' האיש מדיר כו'.	17—16	ג
קשיתה לשחיטת העוף — "לשחיטת" תלוי עי"א.	32	
שטוח וישטחו להם — נשמט ע"י שויון-סופות.	36	
אשכחיה אמר לא דו מודו לדו ולא דו מודו לדו — נכתב עי"א בחציה החלק של השורה בסוף הפרק.	40—39	
כשהוא אומר מוצא שפתיך תשמור ועשית הרי המוציא בשפתיו — נשמט ע"י שויון-סופות.	22	ד

23	זה הגומ' בלב — „זה" תלוי ע"א.	
	מאן דמר שמואל לקרבן — „דמר" תלוי ע"א.	
28	אבל באומ' אילו — „אילו" תלוי ע"א.	
35	הפריש שקלו וכו' ונמצא שאינו חייב — בכ"י: שאינו קדש (ונמ' ע"א) חייב.	
50	אמ' ר' יוחנן בא לומר חולין ואמר עולה קדשה — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב ע"ע.	
59	לאו אמור	
11	רבי יוסי אמר אין צריך להדיר הנייה — נשמט ע"י שויון-סופות.	נד א
21—22	משום ראש לשחורים — „משום" תלוי ע"א.	
23	שור שעמד על האבוס — „שעמד" תלוי ע"א.	
23—24	רבוץ ונמצא עומד — „רבוץ ונמצא" נ"ב ע"א.	
47	היה יודע בו שהוא תשיעי וקריין (ושם: וקריין) עשירי — נשמט ע"י שויון-סופות.	
19	כרבנן — נו' ע"א בריוח שבסוף שו' (וגם בראש השורה שלאחריה יש ריוח כדי תיבה).	נד ב
20]	עמהן כזית דגן — נ"ב ע"א. — מו"ר]	
26	שמעון הוא נזיר הוא — נשמט ע"י שויון-סופות.	
		19
48	דבר שאינו מעשה אינו מלמד — „מעשה" תלוי ע"א.	נד ג
52	בבתי דינין הכתוב מדבר — ב של „בבתי" תלויה ע"ע.	
5	כדרך שאתה תולש מקרקע ואוכל — „מקרקע" תלוי ע"א.	נד ד
13	לית כתיב אלא מחרצנים ועד זג — „אלא" תלוי ע"א.	
29—30	רבי יוחנן אומר חייב שתים ורבי שמעון בן לקיש אמר — נשמט ע"י שויון.	
15	אבל אם התרו בו משום משרה — נשמט ע"י שויון-סופות.	נה א
16	לא ישתה — בכ"י נו' (נשתרבב מלעיל 11—12): מה אכילה כזית אף שתייה כזית, ונמ' גם (?) ע"א.	
1	הא אם השלים — „הא" תלוי ע"א.	נה ב
3	דהויתון קיימין בנזיר — „בנזיר" תלוי ע"א.	
12	וגלח מהן (ושם: מהם) פעם אחת	
20	בבריא — נו' ע"א בריוח (כדי ב' תיבות) שבשורה.	
22—23	ר' שמעון בן לקיש אומר ... אין מתרין בו על היין — נשמט ע"י שויון-סופות.	
23	הלכה ה' — בכ"י רק „הל'" בלא סמון מספר, וכן עד סוף הפרק.	
27—28	יש בה עשרה זתים	
47	רבי יוסי בי רבי יהודה — „ר" תלוי ע"ע, ושם: ביר'.	
49—50	בשמיני אבל אם גילח ... ביום הבאת קרבנותיו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
54	את ימי נזרו והביא — „והביא" תלוי ע"א.	
1—2	רבי אלעזר אמר ... לאשמות — נשמט ע"י שויון-סופות.	נה ג

17	מותר אף רבי אושעיא (!) — נשמט מן "יאשיה" עד "יאשיה", שבעל הגליון שבשו ל"אושעיא".
22	מה תלמוד לומר ומוזן — נשמט מן "ומוזן" עד "ומוזן" (וגו' — תוספתו היא ?).
29	אבל אם צימיקו (ושם : צימקו) — נשמט ע"י שויון-סופות.
29]	יש טבל ביותר ממאתים — בכ"י : שבל (ונגרדה ש לט' עי"א) ; ונ"ב : טבל, ונגרד עי"א. — מו"ר]
48—47	מן מה דאמר רב הונא ... להעלות את התרומה — נשמט ע"י שויון-סופות.
פ"ז	
נה ד	מיטמא הו' למת מצוה — "מיטמא" נשמט בדרך הפלוגרפיה, ותלוי עי"א.
48	ושאינו מוזהר על קללת השם אינו מוזהר על מת מצוה — נשמט ע"י שויון-סופות.
7—6	אכריו רבי ינאי ואמ' ... דרבי יודן נשיא — כנ"ל.
28	לנשיאות כפים — בכ"י : לנשיאות.
29—28	גבילה אחוי דרבי בא ... לנשיאות כפים — נשמט ע"י שויון-סופות.
60]	אמר רבי עקיבה — "עקיבה" בצד השורה עי"א. — מו"ר]
28]	לא הוה צריך מישאל תינייתא — בכ"י : בתרייתא (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע :
	תינייתא. — מו"ר]
43	מה נבילה — תלוי עי"א.
47, 46	אין לה רקב, אין לו רקב — בכ"י : יש, יש (ונמ' עי"א ותלוי : אין, אין).
58	וחכמים אומרים
60—59	והדא דרבנן הכין — בכ"י : דר' מאיר, ונמ' עי"א ותלוי "דרבנן".
15—14	אין לו רקב ... מן הארכוב' ולמעלן — נשמט ע"י שויון-סופות.
34	אם ללקות — בכ"י : אם לקיים, ונמ' ותלוי עי"א : ללקות.
42	תחת כרעי המטה — נ"ב עי"ע : נ"א מעי.
47	אמר רבי יוחנן ... הנזיר מגלח — נו' עי"א במקום חלק (כדי ז' תיבות) שבשורה.
48—47	טומאה טמונה בקרקעו — "טמונה" נ"ב עי"א.
7—6	מאחר שאילו אדם באדם ... אלא על הראשון בלבד — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.
12	פליג על רבי אלעזר — נ"ב עי"א : אילא.
	כלי שחציו מן האדמה — על "האדמה" תלוי עי"א : החלמה.
	חייבין עליו — נ"ב עי"א : נ"ל אין.
19	חייבין על ביאת מקדש — בכ"י : אין (ונמ' גם עי"א) חייבין (ונ"ב עליה) על.
23]	אין חייב עליהן — נ"ב עי"א : על ביאת מקדש. — מו"ר]
30, 23	וחצי לוג עצמות — על "לוג" תלוי עי"א : קב.
26	ופליג על ר' ירמיה — נ"ב : עליה.
27—26	שהנזיר מגלח עליה ... וכל טומאה מן המת — נשמט ע"י שויון-סופות.

פ"ח		
נז א	28	שלשי' וזה נזיר — כנ"ל.
	41]	ניטמא טומאת התהום — בכ"י : התחום, ונ"ב עי"ע : התהום. — מו"ר]
	48	ושומרי צירים היו בירושלי' — "בירושלי" נ"ב עי"א.
	49	הלכה ב' — בכ"י רק "הל'" ונוס' המנין עי"א, וכן עד סוף הפרק.
	53—52	אוכל בקדשי' אחר ס' יום — בכ"י : ע"ד, ונ"ב עי"ע : אחר.
נז ב	22	שניהם ישחטו בצפון — "שניהם" תלוי עי"א.
	28	או בנזיר שנצטרע פליגין — נשמט ע"י שויון-סופות.
	30	ר' ירמיה — נ"ב עי"א.
	40	לאחר מ"ד יום — בכ"י : י"ד, והוגה עי"א : מ"ד.
פ"ט	מ"ג	בא בכ"י אחר מ"ד, והמגיה הגיה ד' במקום ג' וג' במקום ד' [וכתב בגליון "זאת המשנה הפוכה". — מו"ר]
נז ג	23	כדרכי אבהו — נו' עי"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבשורה.
	24	כרבי אחא. דאמר — "דאמר" תלוי עי"א.
	25	שעשה שתי רשעיות
	31	הוא לא את הוא — נו' עי"א במקום הפנוי (כדי חמש תיבות) שבשורה, ובפנים : לאחת (= לא את ?), ונמ' עי"א.
		שגזרתה עליו — ש תלויה עי"א.
	35—34	מהו בשכפפו רבו או בשלא כפפו רבו.
	36	בשכפפו רבו אנן קיימין — "רבו" תלוי עי"א.
	47—46	אוף רבי מאיר — בכ"י נו' : מודה או' לא ישתה ר' יוסי או' ישתה, ונמ' עי"א, שנכפל בטעות מלעיל.
	48—47	אוף ר' יוסי מודה ... ושלא בפני אל תשתה — נשמט ע"י שויון-סופות.
	49	הלכה ב' — בכ"י רק הל', והמנין נוסף עי"א, וכן בכל הפרק.
נז ד	7	הואיל והורעתה כחו — "הואיל" תלוי עי"א.
	11—10]	בגליון נכתב עי"ע : לא מצאתי כתוב יותר, ונמ' עי"א. — מו"ר]
	24	אין לך עושה קבר התהום — "אין" תלוי עי"א.
	29	כל הנזרקין ספיקן טהור — בכ"י : טמא, ונמ' עי"א ותלוי "טהור".
	32	ותימר כאן וכאן — ו של "ותימר" נו' עי"א.
		מהו טמא — לפני ט נגרדה אות (היה כתוב "יטמא" ?)
	34	וידיו על לבו — בכ"י : עליו, ונגרדו יו עי"א ותלוי "לבו" עי"א.
		אבל אם מצאו קמצוץ — פ על גרד עי"ע (על גרד של ת ?)
	40	תפוסת קבר — בכ"י : תפוסתו (נקודת מחיקה על הוי"ו, ונגרדה עי"א).
	51	בעשוי כמין היא — בכ"י : גם, ונמ' עי"א, ונכתב בצדו : היא.
	55	תמן תנינן — בין השיטין נו' עי"א : פ' המוכר הבית.
	56	והכא הוא אמר הכין — "אמר הכין" נ"ב עי"א.
נח א	30—29	שיתן דמי היד — בכ"י : העבד, ונמ' עי"א ונ"ב : היד.
		[ע' 149b—150 a פנויים. — מו"ר]

קידושין

פ"א

	נח ב	42—41	בכסף ובעלה מגיד נקנית — נשמת ע"י שויון-סופות.
		45	ת"ל כי יקח — בכ"י: ת"ל ובעלה, ונמ' עי"א ותלוי "כי יקח".
		46—45	ובעלה מגיד שהיא נקנית בביאה
		47	שהוא מוציא להקדיש — בכ"י: להקניש.
	נח ג	3	אין תימר בדיני ישראל — "בדיני ישראל" תלוי עי"א.
		5	ושלא בהתרייה. ובסיף — בכ"י: ובסוף, ונגרדה ו לי', ולפני ו ראשונה אות גרודה (א?).
		6	בהונקו מפני עצמו מה טעם כי דם באדם — נו' עי"א במקום פנוי שבשורות (בסוף שורה — כדי תיבה א', ובשורה שניה — כדי שליש שורה).
		18	רבי יוחנן דצפרין — בכ"י: ר' יוחנן אמ' דיופריך, ונמ' "אמ'" עי"א וחוברו יו לצ', ונגרדה ד לך.
		19	וגו' עד — בכ"י: וגו' עד.
		31—30	מן דאמר — בכ"י: מן דא (= דא' = דאמר), ונמ' עי"א ותלוי: דאמר.
		32—31	ומן דמר מקודשת מגורשת חברייה אמרין לחומרין
		34—33	בשם רבי יעקב בר אחא — בכ"י: בשם ר' יוחנן (נמ' עי"ע) יעקב.
		35—34]	איסור הנייה מדבריהם ומן דמר אינה מקודשת — נ"ב עי"א. — מו"ר]
			ונשמת ע"י שויון-תחלות.
		49—48	מיכן שנמכרה בכסף — בכ"י רק "כסף", ולפניה מקום פנוי כדי ב' אותיות, ונו' עי"א: שנמכרה ב'.
		52—51	מגרעת במעה ... שאם בקש' ליגרע — נשמת ע"י שויון-סופות.
		53—52]	וסוף גירועיה בפרוטה אלא תחילת גירועיה במעה וסוף גירועיה בפרוטה. — מו"ר] — כנ"ל.
	נח ד	11]	רבי יוחנן בשם רבי ינאי — בכ"י: ר' ינאי בשם ר' ינאי, ונ"ב עי"ע: יוחנן. — מו"ר]
		29	בימי ר' סימאי — נו' עי"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבשורה.
		37	תני רבי חיה סילעא ארבע דינרין — "ארבע" תלוי עי"א.
		40—39	שש מעה כסף ... והתני רבי חייא — נשמת ע"י שויון-סופות.
		49	אמר רבי חונה קרייה אמר — "אמר" (פ"ב) תלוי עי"א.
	נט א	6	שהיא יוצאה בגט מיהא — "מיהא" על גרד (רשמי "ותה" ניכרים), ולשון בבלי הוא.
		8—6	דא]ר חיא בשם ר' יוחנן ... פשיטא שהיא יוצאה בגט מיהא דאמר — נשמת ע"י שויון-סופות.
		15]	דרבי ישמעאל אמ' שפחה כנענית הנשואה לעבד עברי הכתוב מדבר — נ"ב עי"א, ושם נו': פשיט' לרבנן דקריין (ונמ' עי"א). — מו"ר]
		21—20	בשטר מ נ לן — "מנלן" תלוי עי"א.
		22	דאית ליה למד מן הלמד — "דאית ליה" נ"ב עי"א.
		23	להא מילה — בכ"י: לה (?), ונגרד עי"א, ונכתב: להא) מילה.
		24	והכא אית ליה לרבי ישמעאל — בכ"י: אשכח תני (ונמ' עי"א) והכא אית...

41—40	כיצד עובד יכול יוצא — בכ"י : עובד כל שש ויוצא. ונמ' "כל שש" עי"א ונגרדה ו' של "ויוצא", ותלוי "יכול".	
50	אפילו כמאן דאמר — בכ"י כפול, ונמ' פ"ב עי"א.	
57	כותבין לו איגרת מרד — בכ"י : לה (?) ותוקן (עי"ע ?) : לו.	
58—57	והתני רבי חיא ... מרד על כתובתה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
20	לשיעבוד משלים ויוצא — בכ"י : מְשָׁלִם	נט ב
27—26	אמר ליה שנייא היא ... חדשים ושני' ויוצא — נשמט ע"י שויון-סופות.	
29	אילו כן הייתי אומר — בכ"י : אלא (?), ותוקן עי"א : אילו ; ונ"ב עי"ע :	
	נ"ל אילו, ונמ' עי"א.	
42—41	מה נפקא מביניהון ... כסף ליעודים (ושם : ליעודים) — נשמט ע"י שויון-סופות.	
62	בעא קומיה רבי זעירא — בכ"י : קומה (= קומי, וכ"ה בקונ' אח', שרידי 339).	
17	ולמה לית רבי יוסי — כ"י נו' : ב'יר' יהודה (ונמ' גם עי"א).	נט ג
21—20]	ועל ידם היא נעשית חלוצה — בכ"י : היא חלוצה, ונ"ב עי"ע : נעשית. — מו"ר]	
39—38	ועונה לא תניי גוף הוא — בכ"י : מה, ונמ' עי"א ותלוי "ועונה".	
47	אף לא שפחות אחר שפחות — בכ"י : אבל, ותוקן עי"א : אף.	
49—47	פעם אחת ... בבגדו בה — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.	
60	בהענק דתני אילו שמעניקין — "דתני" תלוי עי"א.	
21	אף אין לי אלא מקום כינוס שער ובנראה — נשמט ע"י שויון-סופות.	נט ד
	כדלעת — נו' עי"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבסוף הדף, וחסר שם שומר הדפים (ושם : בדלעת ?).	
27	יותר מכל איבריו — "יותר" תלוי עי"א.	
53	מתני' (צ"ל : אית מתני') אמר (שם : אמ') עבדים כקרקעות.	
55	אית מתני א"ר — בכ"י : אית מתני אמ' ר' (נקודת מחיקה).	
59	רבי יצחק ורבי אימי — ו נו' עי"א.	
18—17	ר' אומר אף על פי ... לזכות לו על ידי אחרי' — נשמט ע"י שויון-סופות.	ס א
23	הוא יד האשה כיד בעלה — בכ"י : הוא יד אשה הוא יד בעלה, ונמ' "הוא" (פ"ב) עי"ע, ותלויות ה (של האשה) וכ' (של כבעלה) עי"ע.	
25—24	א"ל ולא כל שכן היא מה אם שהיא כזכה מדעת אחר — נשמט ע"י שויון- סופות.	
29	מרבו לעצמו — בכ"י : מאחר לעצמו, ונ"ב עי"ע : מרבו.	
11]	עד שלא מדד — בכ"י : ולא מדד, ונ"ב עי"ע : עד שלא. — מו"ר]	ס ב
21	ולד שפחתו של חברו לא עשה כלום — נשמט ע"י שויון-סופות.	
52	כתב לה גדר ושבעה — בכ"י : ונדבה (!), ונ"ב עי"ע : ושבעה.	
4	שעל בנותיהן — נו' עי"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבשורה.	ס ג
6—5	רבי אימי אומ' העושה ... העושה קטלא לביתו	
11	מהו לגבות מן העבדים בקרקעות — בכ"י : מהו לגבות בעבדים מן הקרקעות, ותוקן עי"א כבד"ו.	

15	ולא מתים — בכ"י : שישלם למיתה, ונמ' עי"א ונ"ב "ולא מתים".	
20	דתני בועז נותן לגואל — "בועז" תלוי עי"א.	
25—24	אשה שאינה הוגנת לו — "לו" תלוי עי"א.	
36	וחכמים אומרים — בכ"י : אלמא (ל מתקנת עי"א מן ו ?), ונמ' עי"א ונ"ב "וחכמים אומרים".	
51	וההוא אזיל בדא — בכ"י : לא (ונמ' גם עי"א) אזיל.	
	וההין אזיל בדא — גשמט ע"י שויון-סופות.	
20—19	ס ד שמואל אמר לא קנה . . . כל שהו' קנה — כנ"ל.	
52	ובא בעל הפרה — בכ"י : החמור, ונמ' עי"א ותלוי "הפרה".	
53]	ונמצא שמתה החמור — בכ"י : הפרה, ונ"ב עי"ע : נ"ל החמור. — מו"ר]	
5—4	ס א סמיכה גבי חדא — בכ"י : סרא (?), ותוקן עי"א : חדא.	
5]	פריטיא — בכ"י : פריזטה, ונ"ב עי"ע : נ"ל פריטיא. — מו"ר, ועי' תרביץ ש"ו עמ' 38.]	
	קיים עביד הכא — בכ"י : עביד קיים הכא (הנקודות — סימן לחלוק סדרן של תיבות).	
13	ויסף חמישית כסף — בכ"י : ויסף כסף (ונמ' גם עי"א) חמישית כסף.	
23	מה למצו'. או לעיכוב — "או" תלוי עי"א.	
27	תמן תנינן האב זכה — "תנינן" תלוי עי"א.	
28	בנוי מניין ייראה — בכ"י היה כתוב : בנואי (?), ותוקן עי"א : בנוי.	
33—32	ואילו הן מאכיל ומשקה מלביש מנעיל מנהיג.	
60	ולא סותר את דבריו — בכ"י : ולא סותת את דבריו ולא סותר את דבריו, וכ"ה להלן ע"ב שו' 45 וכן במה"ג (הוצ' רבינוביץ עמ' 472) : ולא סותר את דבריו ולא סותת את דבריו, וכ"ה בכי"ר בפיהא פ"א טו ג 55 (ונשמט שם "ולא סותר את דבריו"), ונמ' "ולא סותת את דבריו" עי"א בב' המקומות !	
5	ס א א"ר חזקיה — "חזקיה" נו' עי"א במקום חלק שבשורה.	
9	ואשכח לאבוי דמך — "דמך" תלוי עי"א.	
18—17	שכרן של עושה מצות בגוים — "מצות" נ"ב עי"א.	
27]	ויאות אילין טחוניא — בכ"י : ואית (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : נ"ל ויאֹות. — מו"ר]	
62	וההיא דרבנין — נו' עי"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה. בשרידי 226 : וההיא דרב מנה.	
19	ס א ג נאמר לא תאכל עליו חמץ — "נאמר" תלוי עי"א, ואי' בשרידי שם.	
30	איסי או' אף משום — נו' עי"א במקום חלק (כדי ב' ג' תיבות) שבשורה, ובכ"י : אפי' משלא, ונמ' "אפי'" עי"א ונגרדו מש. בשרידי 226 : אסי אמ' אף מש' בל יקרחו.	
40	כגריס אף כאן כגריס . . . מ"ט אמור, ואיתא בשרידי שם, ושם נו' אחרי "ממל" : חייה ר' אחא בש' ר' לעזר.	
26]	ס א ד כבדרכיו הלכו — נ"ב עי"א. — מו"ר], ובשרידי 228 : כבדרכו הלכו.	

	9"ב	
ואית מתני' אמרה שאין שלוחו של אדם כמותו — נשמט ע"י שוין־סופות.	56—57	ס ב א
אלא שמיצט הכתוב	58	
אמר רבי אלעזר — בכ"י נו' : דר' שמע' בן אלעזר היא, ונמ' עי"א.	39	ס ב ב
אמר רבי אלעזר — בכ"י : אמ' ר' אבון לא כן סברנן מימר אלעזר, ונמ' "אבון ... מימר" גם עי"א.	42	
שמא נותן שוה פרוטה על שוה פרוטה — "נותן" תלוי עי"א.	51	
נש ערבונא יהיב לחבריה — נו' עי"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה.	29	ס ב ג
כעור בזה ובזה מום בזה ואין מום בזה אבל דבר שהוא — נשמט ע"י שוין־סופות.	29	ס ב ד
אפילו לאחר שחיטה מה מקיים ר' יהושע בן לוי והיה לך — כנ"ל.	4—5	ס ג א
דהוא שמע' הדא דר' לעזר — בכ"י : דהוא (ותוקן : דהוא — עי"א ?) שמע' ר' לעזר, ונ"ב עי"ע : הדא דר' לעזר. — מו"ר]	14]	
פטר חמור וכו' — נ"ב עי"א : והכי תנן במסכת מכות. — מו"ר]	39]	
בחיינו לא כל שכן — נ"ב עי"א : וכן אפסיק' הלכתא. — מו"ר]	43]	
עריפה עריפה — נ"ב עי"ע : נ"ל יליף (= יליף עריפה עריפה), ונמ' עי"א.	52	
עיים תהיה — בכ"י : עיין, והוגה עי"א : עיים.	15	ס ג ב
	9"ג	
והיא אומר' לראשון השיני — בכ"י : לראשון חזקה לראשון (ונמ' גם עי"א) ו"השיני" תלוי עי"ע.	22—23	ס ג ג
ומכרה בתוך שלשים — בכ"י : לאחר (ונמ' עי"א ותלוי "בתוך").	31	
הרי זו מכורה. הילך — בכ"י : הרי זו מכורה — בסוף שורה, ושורה פנויה, ובסופה — תיבת "הילך".	53	
הראשון ביום וביומיים ואית תניי תני — השלם משו' 56 (עי' בסמוך).	54	
ביום וביומיים — בכ"י נו' : אית תניי תני הראשון ביום וביומיים, ונמ' עי"א.	56	
מ"ד זה וזה אינו ביום וביומיים (כפול הוא, שישנו בפנים !) ... אית תניי תני לא תאכל	58	
חד תלמיד בעא — בכ"י : תלמיד, ונ"ב עי"ע : דויד. — מו"ר]	2]	
מה נפשך מה שקנה בה קנה — "מה" (פ"ב) ו"בה" תלויות עי"ע.	8	ס ג ד
אמר ליה זיל הב	27	
אין היא חזרת בה — בכ"י : חזרת	29	
לא יאות הוה רבי הילא — "יאות" נ"ב עי"ע.	42	
רבי מגא אומר סימפון	52	
באו ואם לאו (ושם : לא, ומיותר).	60—61	
והן אם לא כי לא אחד הוא — נו' עי"א במקום חלק (כדי חמש תיבות) שבשורה.	6	ס ד א
כבר זבגון אמרין לון — נשמט ע"י שוין־סופות.	30	
מחלפא שיטתיה דר' יוסי ... פקעה מהן קדרשתן — כנ"ל.	54—55	
שמואל אמר בעניותינו — בכ"י : שהוא, ונמ' עי"א ותלוי "שמואל".	63	

6	ס ב	ודיבר עליה לשלטון — "לשלטון" תלוי ע"א. ולי' גם שרידי 230.
51—50		ותופסין קידושין ... בלא שידוכין לוקה — נשמט ע"י שויון-סופות.
		ובשרידי סוף עמ' 230 : ר' נחמיה בר מר עוקבן בש' שמואל.
52		הלכה יא' — בכ"י רק "הל'".
38	ס ד ג	אמר ליה חייך ההין (בשרידי 232 : חייך) יהבית לך — "אמר ליה" תלוי ע"א, ואי' בשרידי שם.
48—47		יש לה קידושין על אחרים והולד ממזר אף כל שאין (ושם נו' : שאין) לה, ובפנים : אב היה, ונמ' ע"א. בשרידי 232 מעין נוסח הגליון (ע"ש).
16—15	ס ד	לית הכא אמר — בכ"י : אמ', ונמ' ע"ע ותלוי : אתר, ונמ' "אתר" ע"א.
23		שמל ולא טבל — בכ"י נו' : טבל ולא מל, ונמ' ע"א.
24]		מטומאה חמורה — בכ"י : לטומאה, ונ"ב ע"ע : מטומאה. — מו"ר]
38]		הורי כפר ספוריא — הסופר כתב : בפרס, והוגה ב' לכ' ונמ' ס' ע"א ונו' במקום חלק שבשורה (כדי ב' תיבות) : ספוריא. — מו"ר]. בשרידי 234 : בפרוספ....
		פ"ג
2	ס ב	וכי אורים ותומים היו בבית שני אלא גירי על שם
14—13		ולא מצא אחד מהן — "אחד" תלוי ע"א.
32		מהו אשר משפטו פעלו — נשמט ע"י שויון-סופות.
34		שנ' והנתינים יושבים בעופל — "שנ'" תלוי ע"א, ולי' גם שרידי 236.
50		גרורים — האותיות גר על גרד.
1	ס ג	בימי רבי לעזר בן עזריה ביקשו לקרבן — בכ"י : רצה, ונ"ב ע"ע : בקשו.
6		ויאמר איש ישראל אל החוי — "ויאמר" נ"ב ע"א.
11		אחד עשר שבממזר — בכ"י נו' : יש' (= ישראל), ונמ' ע"א.
29		העבודה שאני מכירן — בכ"י : שאנו מכירין (ונגרדה יו"ד שניה).
54		ונמצ' בן בני כשר ... לבת גיורת מצרית — נשמט ע"י שויון-סופות.
25—24	ס ד	ובת גרים — נ"ב ע"א ונשמט בדרך הפלוגרפיה.
1	ס א	נכייה דברי — נו' ע"א במקום חלק (כדי ב' תיבות) שבשורה.
41		ואין שורפין על החזקות ... כך שורפין על החזקות — נשמט ע"י שויון-סופות.
52—51		ואת אמר הורגין אף הכא הורגין — ו של "ואת" נו' ע"א, "אף" תלוי ע"א, ובכ"י : והכא, ונמ' ו ע"א.
54		הכשר שבגוים הרוג — נ"ב ע"ע :
30	ס ב	בשעת מלחמה / הרוג. / הכי איתיה במס' / סופרים.

בבא קמא

	פ"א		
13	ב ב	או מה השור — בכ"י : הבור, ונמ' עי"א ונ"ב "השור".	
11	ב ג	כיני מתניתא אחר אחרון — "אחר" תלוי עי"א.	
13		סוד את הבית הזה — בכ"י נו' : ויהא חייב (ונמ' גם עי"א).	
55	פ"ב ג א	מעין ושניהם — נו' עי"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה.	
6]	פ"ג ג ג	עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו — נ"ב עי"ע. — מו"ר] ונשמט ע"י שויון-סופות.	
16—15		הניח אבנו ברשות הרבים ובא אחר והניח אחרת סמוכה לה ובא אחר ונתקל בזו ונחבט בזו מי חייב בנזקו הראשון או השני — נשמט ע"י שויון-תחלות. (כ"ז נמצא מלה במלה לעיל שו' 10—11.) וכן איתא בקטע גניזה, שפירסם פריימן (תרביץ ש"ו 60).	
32		רבי זירא ורבי לא — בכ"י : לא.	
38		היו מצניעין אותן — בכ"י : היו מוציאיִן אותן (וכ"ה בקטע גניזה, תרביץ ש"ו 62).	
28	ג ד	וזה ממלא כל רשות הרבים — נשמט ע"י שויון-סופות.	
37—36		חייב והתני ר' חיה פטו' ... כיון שאמר לו היכנס — כנ"ל.	
49		שאלו לא נגחו ... השביח — נ"ב עי"ע.	
44	פ"ד ד א	מקדיש הראשון — "מקדיש" תלוי עי"א.	
57		תני שלשה שהטילו לכיס — "תני" תלוי עי"א.	
58		והתני באילו אבנים — "באילו" נו' עי"א במקום חלק (כדי תיבה) שבשורה.	
22	ד ב	אמר רבי לא על הדא — בכ"י : אמ' ר' לא לא על הדא.	
23		כדיני ישראל — האותיות כד על גרד עי"א.	
12	ד ג	ובעל השור נקי	
23—22		אמר רבי לא — בכ"י : לא.	
36		כשם שחולקין בנזקין — בכ"י : כשחולקין, ונג' כ עי"א ותלוי "כשם".	
22	פ"ה מ"ט ד ד	מקול הכרייה — נ"ב עי"ע : נ"א הבירייה.	
37]		האחר בין הגמלים — נ"ב עי"ע : נ"א החורר. — מו"ר]	
42		בעית אידי ליקומיד — נו' עי"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבסוף שורה.	
8—6	ה א	מגיד שאין מתחייב ... תלמוד לומר הרה — נשמט ע"י שויון-סופות ותחלות. ואי' גם בשרידי 240.	
46		אף על פי שדומין זה לזה — בכ"י : אפעלפי, ותוקן עי"א : אף על פי.	
		בפ"ו ובפ"ח אין שום תיקון והגהה עי"א לא במשנה ולא בגמרא.	

פ"ח		
ו ב	38	מייאבך אהן צערא — בכ"י : וַיִּאָּבֶךְ. בשרידי 249 : ויא בך (ובשו' 36 : ולא יא בך).
	54]	לרבות אשת שליח בית דין — בכ"י : ולא שליח, ונ"ב ע"ע : לרבות אשת. — מו"ר] ובשרידי שם : לרבות אשת שילוח בית דין.
פ"ט		
ו ד	23	שמא יש צופים בלא ליבון — "שמא יש" תלוי ע"א. ואי' בשרידי 252.
	34—33	רב אמר שמין לו — בכ"י : רב אמ' אומרין (ונמ' ע"א), ונ"ב ע"ע : נ"ל שָׁמִין לו.
	60	ועשרה מנוי אגריה — בכ"י : ועשרה מיני (ונמ' ע"א) אגריה, ונ"ב ע"ע : נ"ל מנוי. בשרידי 253 : ועשרה מנוי אגריה.
ז א	24	כהדא איתת דרבי בא — ד של "דרבי" תלויה ע"א.
	49—48	שזכו בקרבן בשבתן — בכ"י : שְׁלָא (ונמ' גם ע"א) בשבתן.
פ"י		
ו ב	51—53, 55	לֹא הָבֵל מִהֶן לֹמֵד — "לא" תלוי ע"א.

בבא מציעא (בכ"י : מיעצא !)

פ"א		
ז ד	62]	שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם — בכ"י : עניות, ונ"ב ע"א (כתב ג') : עשירות. — מו"ר]
ח א	9—8	עבדו ושפחתו העברי' ... מציאתו לעצמו — בכ"י : לרבו' (ונמ' גם ע"א) לעצמו.
פ"ב		
ח ב	49—50	ובתוכן ככר אחת — כ"ה גם בכ"י, וצ"ל : ככר.
ח ג	27	רבנין סביא — בכ"י : רבנין סבר (ונמ' ע"א) סביא.
ח ד	1	תלמידי חכמים — בכ"י : תלמ' חכמ' (= תלמיד חכמים).
	31—29	שמואל כרבי יוסי ... רבי יוחנן כרבי יודה — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב ע"ע.
	34	ר' יוח' בעה מיעבד דרבה — "מיעבד" תלוי ע"א.
	38	עד דאנא בחיים — בכ"י : דנא, ותלויה א ע"א.
פ"ג		
ט ב	28	והורי כרבי עקיבה — בכ"י : חגינה, ונמ' ע"א ותלוי : עקיבה.
	33	אפילו ציבור בציבור קנה — בכ"י : לא (ונמ') קנה.
פ"ד		
ט ג	34	רבי אבא בר מינה בשם רב — "בשם רב" תלוי ע"ע (?).
	38	לינה סבר הדא מילתא — בכ"י : לִינָה.

49	חמורך אצלי משך — נו' עי"א במקום חלק (כדי ב' תיבות) שבשורה, ובגליון השלם עי"א : זה לא קנה זה.
9 ט ד	אית לי גבך מאה דינרין — בכ"י : במנת (ונמ' גם עי"א) אית לי ...
16	כהין תנאה דתני הנושא והנותן — "דתני" תלוי עי"א.
19	האונאה פרוטה והאונאה פרוטה — בכ"י רק פ"א : ההונאה פרוטה, ונו' ו עי"א, ונ"ב עי"א : האונאה פרוטה.
22	מתאונה עד שתות — "מתאונה" ג"ב עי"א ונשמט בדרך הפלוגרפיה.
51—49	אמר רבין בר ממל ... עד שיהא בחומשו שוה פרוטה — נשמט ע"י שויון-סופות.

פ"ה

9 י ב	שכל זמן שאני רוצה — "רוצה" נשמט בסוף שורה ונ"ב עי"א.
16	אלא שהתורה התירה רבי יודה — "רבי יודה" תלוי עי"א.
39—38	והא מתיבין הונא שליח שנאנס — "הונא" תלוי עי"א.
41	תמן משלם כשער היוקר — בכ"י : הזול, ונמ' עי"א ונ"ב : היוקר.
42—41	ברם הכא משלם כשער הזול — בכ"י : היוקר, ונמ' עי"א, ונכתב במקום החלק שבשורה : הזול.
48	עבדון עשרין דינרין — בכ"י : עבדון ק' דינרין.
	ואהן פלגא של בעל הבית — בכ"י : ואהן נסב (ונמ' גם עי"א) פלגא.
50	כמה חייב באחריותו — בכ"י : חייב לחבירו (ונמ' גם עי"א) באחריותו.
12—10 י ג	"ר' ירמיה בעי ... וולדן לשני" בא בכ"י אחרי "ר' ירמיה בעי ... להיות כשואל" (12—14), אלא שהסופר ציין א וב' להחליף את סדרם, וכך החליפו את סדרם בד"ו.

פ"ו

53—52 י ד	מי' רבן ואשכחן ... היך הינון עבדין — נשמט ע"י שויון-סופות.
-----------	--

פ"ז

50, 48 יא ב	אמר רבי לא — בכ"י : לא.
60	הלכה ו' — נ"ב עי"ע.
	בפ"ו ופ"ח אין כל תקון והגהה עי"א לא במשנה ולא בגמרא.

פ"ח

38 מ"ה יא ג	והמוכר אומר איני יודע — נ"ב עי"ע : והלה.
16 יא ד	אמר רבי לא — בכ"י : לא.
18	להוציא מדברי סומכוס — בכ"י : מידי, ונ"ב עי"ע : מדברי.

פ"ט

60 מ"ח יא ד	רשב"ג אומ' — בכ"י : א'ו, ונ"ב עי"ע : אוסר.
מט"ו יב א	ומחזיר אחד — בכ"י : ומנ"ח, ונ"ב : ומחזיר.
45	לינה חייב בה — בכ"י : לי נה, וחוברו עי"א.

1—64 גובה כל הלילה וכל היום — בכ"י : כל היום וכל (ונמ' גם עי"א) הלילה וכל היום.

פ"י
יב ג 37—36 שהוא שם — בכ"י : שהושם (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : שהוא שם.
49 בין באבן הסתת חייב — "הסתת חייב" נ"ב עי"א ונשמט ע"י שויון-תחלות.

בבא בתרא

בפ"א ופ"ז אין שום תיקון והגהה עי"א לא במשנה ולא בגמרא.
פ"א מ"א כפיסין — בכ"י : כיפֿים (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : כפיסין.
יג א 4 ר' יונתן מקשי — בכ"י : יוחנן (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : יונתן.
פ"ב
יג ב 24 את ארצו הכותל — בכ"י : את הכותל, ותלוי עי"ע : ארצות.
53 מיפתח ליה חנות — בכ"י : חנו, ונו' ת עי"א.
63 אינון רבינין — בכ"י : דרבינין, ונגרדה ד עי"א.
יג יג 19 לא תהלוך ממדינחיה — "תהלוך" נ"ב עי"א.
35] אילו מדידי — עי' תרביץ ש"ה עמ' 272.]

פ"ג
יג ד 64 מהדא דכתי' ותקח המילדת — "דכתיב" תלוי עי"א.
יד א 43 והן דתימר כי שותף — "כי" תלוי עי"ע (?)
63—62 אין נפסל בבית דין — בכ"י : כל היל' גרש, ונמ' עי"א.
יד ב 13—11 שמע ר' אושעיא ... מארבע אמות מעכבו — נשמט ע"י שויון-סופות.
23] הוינא בעיית לעי — בכ"י : בעייתלעי (בתיבה אחת), ונ"ב עי"ע : נ"ל בעית לעי. — מו"ר]
24 מגהך הוינא באו גברא — בכ"י : קאי.

פ"ד
יד ג 23 לאיזה דבר — בכ"י : לאי זה, וחוברו בקו עי"א.
29] שהוא צריך ליקח לו דרך — בכ"י : שאין (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : שהוא. — מו"ר]
35—34] מכר לו חצר סתם — בכ"י : שדה (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : חצר. — מו"ר]

פ"ה
ח"י יד ד 55 הרי זה של מוכר — בכ"י : שללוקח, ונ"ב עי"ע : ס"א שלמוכר.
ח"י ב 60 אינו חייב להטיף לו — "אינו" תלוי עי"א.
מידותיו לשלשים יום — בכ"י : את (או מדת ? רשמי ת ניכרים) לשלשים
[ונ"ב עי"ע : אחת, ונמ' עי"א ותוקן בפנים עי"א : אחת (= אחת לשלשים יום) — מו"ר]

61—62	פעמים בשבת וממחה את משקלותיו — נ"ב עי"ע.	
62	ומקנה מאזנים — הסופר כתב תחלה: וקנה, ותיקן ה' לח' ותלה מ.	
טו א 11]	מלקטין עשבים מכל מקום — בכ"י: עצים (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע: עשבים. — מו"ר]	
פ"ד		
טו ב 54	מודה ברם תמן רבי שמעון — נשמט ע"י שויון-סופות.	
60	מאה חביות אני מוכר לך — בכ"י: נותן (ונמ' גם עי"א) ותלוי עי"ע: מוכר.	
טו ג 16	תני קנטר חייב להעמיד — בכ"י: תנא.	
פ"ח		
טז א 35	תן להן בקרקעו' — נשמט ע"י שויון-תחלות ונ"ב עי"ע.	
58	מאחר שנתנה להן — בכ"י: שנתתה (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע: נ"ל שנתנה.	
62	מת אביו בחיי אבי אביו — „אבי" תלוי עי"ע.	
טז ב 53	אע"פ שאמר אי איפשי בהן — „אי" תלוי עי"ע.	
טז ג 26	הראשון אוכל פירות — „פירות" תלוי עי"א.	
27	הדא אמרה מוכרת קרקע — ת של „מוכרת" תלוי עי"ע.	
פ"ט		
מ"ג 47—48	ואם אין שם יורש אלא הוא — „יורש" נ"ב עי"ע.	
טז ד 52]	או שהיתה אשתו מעוברת — „אשתו" נ"ב עי"ע. — מו"ר]	
56	תני האומר המבשריני — „האומ'" תלוי עי"ע.	
יז א 5	כך אנו אומרים — בכ"י נו': אדם שיצא לליסטייא חולקין עמו, ונמ' עי"א, שט"ס הוא מלהלן שו' 7.	
13	דרב נחמן בר שמואל בר נחמן — „דרב" נשמט בראש שורה ונ"ב עי"א.	
24	וכל ונפל ביתא — בכ"י: וְכָל.	
26	אוקר לרבי יהודה נשיא — בכ"י: אוקיר.	
31]	אלא הניח לו מעות — בכ"י: אלא שיר ק' (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע: הניח לו. — מו"ר]	
47	ות אמרת — בכ"י: וְת.	
55—56]	היו קרקעות ... במקום אחר — נ"ב עי"א. — מו"ר] ונשמט ע"י שויון-סופות.	
פ"י		
יז ג 14	בשם רב ירמיה — בכ"י נו' (מן השורה הסמוכה): מְקוֹשֵׁר שְׁכָתְבוּ עֲדֵיו לֹאֲרֹכוֹ, ונמ' גם עי"א.	
יז ד 4—5	המלוה את חבירו על ידי ערב כו'. — בכ"י: בשטר, ותלוי עי"ע: על ידי ערב.	

סנהדרין

	פ"א	
משום רבי ישמעאל אומר (!) בעשרים ושלשה — עי' תרביץ ש"ו עמ' 55.]	מ"ב יז ד 52	
לפני מי אתם עומדין — בכ"י : יודעין (ונמ' גם עי"א) עומדין.	יח א 37	
אל"ף, מ"ם, תי"ו — בכ"י : אֶלֶף מָם, תִּיּוֹ.	58	
משתשמע דבריהן ויודע את' — בכ"י : מששמע (ות' תלויה עי"ע) דבריהן	יח ב 26	
וא (= ואתה, ונמ' עי"א) ויודע (ותלוי "אתה" עי"ע).		
כי לא לאדם תשפטו — "לא" נשמט בדרך הפלוגרפיה ותלוי עי"א.	38	
ששה עשר יום — בכ"י : יו יום.	יח ד 20	
תלמו' לומ' בני ישראל מועדי, — בכ"י : מַעְדִּי, ונ"ב עי"א "בני ישראל".	62	
ואם עיבורה מעוברת — בכ"י : אינה (ונמ' גם עי"א) מעוברת.	יט א 3	
א"ל לי נא ידע — בכ"י : לִי נָא.	15	
אמר לו רבי עקיבה דייד — "ר' עקיבא" (כך שם) תלוי עי"א.	44	
סינינה מעילוי ריגליה — בכ"י : מעל (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : מעילוי.	50	
ליה אין והתנינן ... אמר — נשמט ע"י שויון-סופות.	יט ב 10—9	
בן בן ר' לעזר בן פרטא — "בן" (פ"א) תלוי עי"ע.	12—11	
אמר רבי חזקיה — בכ"י : זִירָא (ונמ' גם עי"א) חזקיה.	25	
של שבעים ואחד — בכ"י : שלעָא, ונ"ב עי"א : שבעים ואחד.	יט ג 11	
של שלשה ועשרים — בכ"י : שלכָג, ונ"ב עי"א : שלשה ועשרים.	13—12	
וכ"ה בכ"י בכל הפרק, ודיו למסדר בפתרון ר"ת פעם אחת.		
לוי ומאתי' ושבעים ושלשה כתב עליהן — המגיה כתב כך במקום "לוי	46—45	
ורעָג וכתב עליהן" שבפנים, ושכח למחקו.		
וכל שעלה בידו חמשת שקלים — בכ"י נשתרבב כאן : לוי או' לו כבר	47	
פדאך בן לוי, ונמ' גם עי"א.		
כל שעלה בידו זקן — בכ"י : פִּיטְקִיכֶם (ונמ' גם עי"א) זקן.	56	
ונחושת התנופה — בכ"י : ונחושת הנחושת (ונמ' גם עי"א) התנופה.	יט ד 4	
פ"ב		
אמ' ר' לעז' כהן גדול וכו' — נ"ב עי"א : עיין בירוש' דר' פ' בתרא	יט ד 56	
דהוריות ובאגדת שמואל.		
שנשא אש' גויה — "אשה" נשמט בסוף הדף, ונ"ב עי"א.	כ ב 6	
הא נבל אתי מן דכלובי — "הא" תלוי עי"א.	9	
לית בישר' בר טבין סגין מישר' — בכ"י : סגין מיני.		
ומניין לדיני נפשות — בכ"י : ממונות, ונמ' עי"א ותלוי "נפשות".	12	
על כלבא לינא חיים — בכ"י : לִי נָא.	16	
ולא משחני שמואל — בכ"י : דוֹד (ונמ' גם עי"א) שמואל.	19	
הוה מהלך באורחא — בכ"י : מהלך בְּשׁוּקָא (ונמ' גם עי"א) באורחא.	כ ד 12	

מה דאת חייב לי' — בכ"י : מה דת (א תלויה עי"ע) חייב לי.	5	כא ג
מופנה להקיש — בכ"י : מופלָה, ונ"ב עי"ע : נא מופנה.	15	
ילפין אגדה אגדה — בכ"י : אגדה אגדה, ונ"ב עי"ע : נ"ל ילפין. — מו"ר]	57]	
בעית מזכה לפלוני בדינא — בכ"י : בעית לפל' מזכה (הנקודות — סימן להחלפת סדר התיבות), ונמ' "לפל'" עי"א, ותלוי "לפלונ" עי"א אחרי "מזכה".	34	כא ד
מהו שיהא צריך בית דין — בכ"י : שיתא, ותוקן עי"ע (?) : שיהא.	51	

ומניין שאף הוא ... בנפש למות — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.	14—13	כב ב
--	-------	------

והנה אמת נכון ... ושאלת היטב — כנ"ל.	54—53	כב ג
תמן אמר אך לרבות — "אמר" תלוי עי"א.	49	כב ד
וחזני כניסיות — בכ"י : הכנסת (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : כניסיות.	2	כג א

צפה יהושע ברוח הקודש — בכ"י : משה (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : יהושע.	38—37	כג ב
שרוניה וקום וערק — "וקום" (?) תלוי עי"א.	13	כג ג
הוא שדוד אומר ... הנהרגין והנחנקין — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע.	60—59	כג ד

היקילה בנישואיה — בכ"י : היקילה בנשואה.	22	כד ב
שאת מוציאן בקלה שבמיתות — נ"ב עי"א : לדון.	31	
יטלינו מבין האגפים — בכ"י : מן (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : מבין.	59	
על דעתיה דר' אלעזר — בכ"י : יוחנן, ונמ' עי"א ותלוי "אלעזר".	53—52	כד ג
על דעתיה דר' לעזר מהו לחפור בה בורות שיחין ומערות — נשמט ע"י שויון-סופות.	58—57	
מתניתא מסייע לר' לעזר — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב עי"ע (ושם : מסייע').	4	כד ד

המביא' את הבהמ' עליה — "עליה" תלוי עי"א.	30	כה א
מילתיה הדא אמר' — "מילתיה" נ"ב עי"א, והוא נ"א ל"הדא".	8	כה ב
כל לה' אלהיכם לא תעשון כן.	25—24	
ושבביברים יהו מותרין — בכ"י : אסורין (ונמ' גם עי"א) מותרין.	42	
ומזרעך לא תתן — בכ"י נו' : להעביר למוך, ונמ' גם עי"א.	52	
לא תתן להעביר — בכ"י נו' : למוך, ונמ' גם עי"א.	53	
על יוצאי יריכו — בכ"י נו' (נשתרבב מלקמן) : אמ' ר' תנחום בר יודן אע"ג דר' לעזר ביר' שמעון אמ' בכלל עובדי ע"ז היה, ונמ' עי"א.	12	כה ג
או בזה פיתום — בכ"י : או (=אוב) זה פיתום.	33	
אית תני תני זה הנשאל בגולגולת אית תני תני הנשאל בזכורו — כך גם	35—34	

בכ"י, וצ"ל: אחד (= אחת — אתת — את"ת = אית תני תני) הנשאל בגולגולת אחד הנשאל בזכורו?	
נער חסר אמור בפרשה — בכ"י: כתוב בתורה, ונ"ב עי"ע: אמור בפרשה. — מו"ר]	50]
מכמינין עליו שני עדים — "שני" תלוי עי"א.	64
	פ"ח
הוי אומר גדול — נ"ב עי"א. — מו"ר]	48]
הא ללקות לא — "לא" תלוי עי"א.	57
אזהרה לגניבה שנייה — "אזהרה" תלויה עי"א.	8
לא תגנובו (פ"ב) — נשמט בדרך הפלוגרפיה ונ"ב עי"א.	
שבעלה אינו רוצה להשקותה — "שבעלה" נשמט בראש הדף ונ"ב עי"א.	31
עד שלא נכתב המגילה — בכ"י: נמחקה, ונ"ב עי"ע: נכתבה.	32—31
תיקנו בו שישבע — בכ"י: שלא ישבע, ונמ' "שלא" עי"ע ותלויה ש.	56
שאם בא לגנוב וודאי — בכ"י: להרוג (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע (?): לגנוב.	11
	כו ג
	פ"ט
שחטה ואת בת בתה — "בת" תלויה עי"א.	26—25
ללמד על כל האונסים — בכ"י: הָאָנָסִים.	16—15
מת בעמידה ראשונה — בכ"י: אחת, ונמ' עי"א ונ"ב עי"ע: ראשונה.	31
רבי שמעון אומר חמורה שריפה מסקילה — בכ"י: סקילה משריפה, ונמ' "משריפה" עי"א, ונו' מ לפני "סקילה" ו"שריפה" תלויה.	6
שני איסורים כאחת — "כאחת" תלוי עי"א.	14
	כז א
	פ"י
נושא כתיב	50
הרי לשנים עשר שבטים — "שבטים" תלוי עי"א.	9—8
שהוא התחיל בקלקלה — בכ"י: בעבירה, ונ"ב עי"ע: בקלקלה. — מו"ר]	11]
אשר דבר ביד יהושע — "אשר" נשמט בסוף שורה ונ"ב עי"א.	24
אמר לון אחאב — נשמט ע"י שויון־סופות.	33
והשתחוויתם — נשמט בראש שורה ונ"ב עי"א. — מו"ר]	35]
וישם שק — בכ"י נו': בַּמִּתְנִיּוֹ, ונמ' גם עי"א.	41
ועושה תשובה	40
אם אין נביאים — נשמט ע"י שויון־סופות.	56
אמר ליה לא לך — בכ"י: אמר ליה לך (ונמ' גם עי"א) לא לך.	6
הנערים המרגלים — בכ"י: האנשים (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע: הנערים.	16
לא הוסיף אלא חידש — בכ"י: ולא חידש, ותוקן עי"א: אלא.	43
ולא ישחיתך — נשמט ע"י שויון־תחלות.	53—52
בא וטול לך ... והיתה אומרת לו — נשמט ע"י שויון־סופות.	10—9
וכיון שהיה נכנס	11
יין יין נסך של גוים — בכ"י: יין של גוים, ונ"ב עי"ע: יין נסך, והוא נ"א.	13
והמסדר חשבו כתוספת ועירבב את הנוסחאות.	

כט א	23	אין ממנין שני כהנים גדולים כאחת — "גדולים" תלוי ע"א.
	36]	טעין כהנייא לרומא (פ"ב) — בכ"י : בהכ"ה, ונ"ב ע"ע : כהנייא — מו"ר]
	51	מאן דחכם דידע מקימתיה — "דחכם" תלוי ע"ע, ונ"א הוא ל"דידע".
כט ב	48	לעשותן ריעים אילו לאילו — בכ"י : רעים אבל להלן גם בכ"י : ריעים.
כט ג	9	אספו לי חסידיי — בדפו' נשתרעב כאן מלקמן שו' 12 : וגו'. חסידיי שעשו עמי חסד (ונמ' ע"א), ונ"ב ע"א : כורתי בריתי עלי זבח.
	32	דלא איתגייר — בכ"י : דלא אנטולינוס (ונמ' גם ע"א) איתגייר.
		אנטולינוס — כ"ה גם בכ"י בכולם.
פי"א		
ל ב	44	אלא מלמד שמת בערב ראש השנה — "מלמד" תלוי ע"א.

מכות

פי"א		
לא א	22	ונאמר רשע במחוייבי מכות — "רשע" תלוי ע"א.
	55—54	בחמשה בחדש בקיסרי ... הייתם עמנו — נשמט ע"י שוין-סופות.
לא ב	19	לא חישון לון — בכ"י : חששון, ונ"ב ע"ע : חישון.
לא ג	55—54	גבי מיטה ביום ... בלילה ודרך.
פי"ב		
לא ד	54	יורה חטאים בדרך — בכ"י : לחטאים דרך, ונמ' ל ע"ע, ותלויה ב ע"ע.
לב א	18]	לא היו מעלות שכר — בכ"י : מעלות היו (ונמ' גם ע"א), ונ"ב ע"ע לא היו. — מו"ר]

שבועות

פי"א		
לג א	15	שנ' למען טמא את מקדשי — "שנ'" תלוי ע"א.
	38	ושעיר עזים חטאת — "עזים" תלוי ע"א.
לג ב	35	שוב דא במוכר — נו' ע"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבשורה.
	40—39	האומר אין יום הכיפורים ... על כורחו — נשמט ע"י שוין-סופות ונ"ב ע"ע.
לג ג	14	לא במהרה ינתק לעולם — "במהרה" תלוי ע"א, וא"צ.
פי"ב		
לג ד	52	כמה דרבי ליעזר — בכ"י : שמעון, ונמ' ע"א ותלוי "לעזר".
פי"ג		
לד ב	23—22	אבל סבור הייתי ... בקרבנה — נשמט ע"י שוין-סופות ונ"ב ע"ע.
	56	באילין גמרייה — בכ"י : גמירייה
לד ג	13	תני בשם רבי שמעון — "בשם" נ"ב ע"ע.

או להטיב פרט — בכ"י : להיטיב פרט, ונו' שם (באשגרה מלקמן) : לכל אשר יבטא חזר וכלל, ונמ' ע"א.	50	
כיני מתניתא חייב — "חייב" תלוי ע"א.	63	
בשאר האיסורין — בכ"י נו' (בסוף השורה) : שבועה שא, ונמ' ע"א.	64	
והנגעה — נו' ע"א על מקום חלק (כדי תיבה א') שבשורה.	37	לד ד
עגול הוא מלמטה — בכ"י : מלא (ונמ' ע"א), ונ"ב ע"ע : עגול.	38	
		פ"ד
אם יודעין אתם — בכ"י : כשתדעון, ונ"ב ע"ע : אם ידעין אתם.	5	לה ב
שלא תהא העדה קרובה — "קרובה" נשמט בסוף שורה ונ"ב ע"א.	52	
מפי ב"ד להוציא עד אחד — נ"ב ע"ע : נ"ל בפני, — מו"ר [60—59]		
שיש עמהן שבועה — בכ"י : שאין, ונמ' ע"א ותלוי : שיש.	1	לה ד
מה הוא הולכין אחר רוב נסיעות — נשמט ע"י שויון-סופות.	23	
משביע אני עליכם סתם חייבין — "חייבין" תלוי ע"א.	51—50	
		פ"ה
מהו שתחול שבועה על האמצעיים — "שבועה" תלוי ע"א.	20	לו ב
אין לך בידי מהו ... חטין ושעורין וכוסמין — נשמט ע"י שויון-סופות.	24—22	
אם או' את פרט ר"מ — בכ"י : כלל (ונמ' ע"א), ונ"ב ע"ע : פרט.	7	לו ג
כל ל' קנס — בכ"י : כלל (והוגה ע"א : כל ל'), ונ"ב ע"ע : כל שלשים.	25	
		פ"ו
בשעורים דברי הכל חייב — "דברי הכל" תלוי ע"א.	33	לו א
מה נן קיימין אם בשטענו קנקנים ושמן — בכ"י : חטים (ונמ' ע"א), ונ"ב : קנקנים.	42—41	
תאמר בשבועת הפקדון ... ובקרקעות — נשמט ע"י שויון-סופות.	7	לו ב
תני ר' חיא (!) ולא ידעין ... דתנן (!) אין נשבעין ... דתנן (!) זה אומר וזה אומר קטון — נ"ב ע"א. — מו"ר [37—35]		
		פ"ז
כמי שניתן להן מתנה — בכ"י : שניתן, ונגרדה ו ע"א.	37	לו ד
כעין שבועת תורה — בכ"י (בסוף שורה) : בעיין (ונמ' גם ע"א) כעין ...	17	לח א
		פ"ח
נישמעינה מהדא — בכ"י נשתרבב מלעיל : הרי שנמצא הגנב ואין לו לשלם, ונמ' ע"א.	59	לח ב
שיש עליו תשובה — בכ"י : שאין, ונמ' ותלוי ע"ע : שיש.	10	לח ג
אין משערין אותו אלא בגופו — "אלא" תלוי ע"א.	42	
אין אומרין אלו היה אחר ... חייב — נשמט ע"י שויון-סופות.	44—43	
אם בשוגגת בעבירה ובשבועה — בכ"י : ובשגגה, ונ"ב ע"ע : ובשבועה.	5	לח ד
מאחר שאין ס"א שיש — בכ"י : מאחר שאין, ונ"ב ע"ע : נ"ל שיש, ונמ' "נ"ל" ע"א ונ"ב "ס"א" — מו"ר.	53]	
פטור ס"א חייב — בכ"י : פטור, ונ"ב ע"ע : <נ"ל> חייב.		

עבודה זרה

		פ"א
10	מי גרם להם חמת מיין — "חמת מיין" נ"ב ע"א.	לט ב
32—31	תני נכנס לעיר ... כמחניף להן — נשמט ע"י שויון-סופות.	
60	על דעת רבי בא מותר — כ"י : חנינה, ונמ' ע"א ותלוי : בא.	
7	הוא ישופך ראש — "ראש" תלוי ע"א.	לט ג
10	מאן סבר — בכ"י : מאן דאמ' (ונמ' גם ע"א) סבר.	
18	מילני אימירא — בכ"י : מילני אימירא (= μέλας ἡμέρα, יום שחור).	
20	קלנדס אסורה לכל — בכ"י : קלנס, ונ"ב ע"ע : קלנדס.	
28—27	שלשה זמני' בבבל — ב ראשונה תלויה ע"ע.	
28	ושלשה זמנים במדי — בכ"י : ושמונה, ונ"ב ע"ע : ושלשה.	
32	וקרטיסים — בכ"י : וקרטיסים.	
43	שניהן כאחת ... תיפתר שגילחו — נשמט ע"י שויון-סופות.	
16	לית את בדיק ליה אהן ירידה דצור — "לית" תלוי ע"א.	לט ד
32	רבי יהודה בן בתירא אומר חבילה — נשמט ע"י שויון-סופות.	
15—14	רבי חנינה בריה דרבי אבהו בשם רבי אבהו — בכ"י : דמר ר' חנינה בשם ר' אבהו, ונ"ב ע"ע : בריה דר' אבהו, כלומר במקום "בשם ר' צ"ל : בריה דר', והמסדר שילב זו בזו ב' נוסח'. בשרידי 270 : ר' חנינה ברה רבי אבהו.	מ ב
34	זכרים אצל זכרים — נ"ב ע"ע.	פ"ב
57	היתה חכמה ייבה — בכ"י : יי בה (ב' תיבות). בשרידי 272 : ייבה.	מ ג
36	בשמיה דישו בן פנדרא — נו' ע"א במקום חלק (כדי ד' תיבות) שבשורה.	מ ד
38	והוות ליה כן כשגגה — "כן" תלוי ע"ע.	
63	ישו בן פנדרא — נו' ע"א במקום חלק (כדי ב' תיבות) שבראש שורה.	
13	שהיה מוכר ספרים תפילין — בכ"י : תפילין ספרים (נקודת-סימון להחלפת סדר התיבות).	מא א
26	מן דקמון רבי אילא עם — "עם" תלוי ע"ע.	
35	אסיר. בר נטוא — בכ"י : אסיר. ר' יעקב בר אחא ר' אמי בשם ר' לעזר, ונמ' גם ע"א, שט"ס הוא מלקמן.	
53	כנס הגוי ... לתוכן מים — כפול בכ"י, ונמ' פ"א גם ע"א.	מא ב
62—61	אהן כוזא לא בלע — בכ"י : כוזה, ומכיון שהוי"ו והוי"ן נדבקו [כתב הסופר בגליון שוב : כוזה, והוגהה ה לא' ע"א. — מו"ר]	
16	אף על פי שמבושל — בכ"י : מבושל (וכן בשרידי 274), ותלויה ש ע"א.	מא ג
41	וחביבים יותר מדברי תורה — נ"ב ע"א : נא וחמודים כדברי. שרידי 275 : וחביבים כדברי.	
32	שלא נשתנה מברייתו — בכ"י : שנשתנה, ותלוי ע"ע : לא.	מא ד

מב א	25	במקום שאין המים מהלכין — בכ"י : הולכין (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : מהלכין.
	29	שהראשים והשורות שלה קיימין — "שלה" תלוי עי"א.
	50	רבי יעקב בר אחא — בכ"י נו' (נשתרבב מלעיל) : ר' יעקב בר אידי (ונמ' גם עי"א).

פ"ג

מב ג	7	כוכבא בטיהרא — בכ"י : בטיהרא כוכבא (נקודות — סימן להחלפת הסדר). ומקלס קומי כלייה — נ"ב עי"ע : פי' כלות. — מו"ר [13]
	38—37	ר' ליעזר תלמידיה מי דמך — בכ"י : ליעזר (= לְעָזָר).
	47	אבל הקב"ה שליט בים — בכ"י : הק.
מב ד	18	רבי שמעון בן עזאי — בכ"י : אלעזר (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : עזאי.
	60	אף עמהן דבר שהוא מיוחד להן תכשיט להן — נשמט ע"י שויון-סופות. ואי' בשרידי 279 (ע"ש).

	64—63	מן דמר בין שלו ... ושל חבירו מותר — כנ"ל.
מג א	5]	בדבר שאין בו רוח חיים — בכ"י : שיש, ונ"ב עי"ע : שאין. — מו"ר [בכ"י נו' (באשגרה מלקמן) : היא מתנית', ונמ' עי"א.
	23	ומפני שהכניסה לפנים מן הקנקלין אסרה — בכ"י : שהכניסה לקנקלין (ונמ' עי"א), ונ"ב עי"ע : לפנים מן הקינקלין.
	35—34	ויעל דוד כדבר גד — בכ"י : ויעל גד (ונמ' עי"א) כדבר גד, ונ"ב עי"ע : דוד.
	55	שקץ תשקצנו
	10	עד פוסל
מג ב	16—15	אם בשאינו עתיד להחזירן — בכ"י : בעתיד, ותלוי עי"ע : שאינו.
	20	תני בית ע"ז ונסמכה לו — בכ"י : בת.
מג ג	9	ליקח בגד מן הגוי — "בגד" תלוי עי"ע.

פ"ד

מג ד	6—5	יכול לא יתן שני אבנים ... להשתחות עליה — נשמט ע"י שויון-סופות.
מד א	19	אמר רבי יוחנן מצבה — בכ"י : מצוֹקָה, ונגרדה הוי"ו עי"א.
	60	נתנסך הקילוח — נשמט בדרך הפלוגרפיה.
מד ב	5	אגרוניסוס שטעם מן הכוס — בכ"י : אגרוניסוס שטעם מן הגוי, ונ"ב עי"ע : הכוס.
	43	או אוסר בהנייה — בכ"י : או מתיר (ונמ' גם עי"א) אוסר בהנייה.
	57	בזמן שהיין של ישראל — "של ישראל" נ"ב עי"א.

פ"ה

מד ג	61	מתניתא מסייעא לרבי יוחנן — בכ"י : יונתן, ונ"ב עי"ע : יוחנן.
מד ד	45	כמין יון אית להון — בכ"י : יוון (ונגר' ו שניה עי"א), ונ"ב עי"ע : נ"ל יוון והוא דמות יונה. יוון — גם בקטע גניזה (תרכיץ ש"ג 246).
מה א	38	אם יש בו בנותן טעם אסור — "אסור" תלוי עי"א.
	44	בכרכים אחר שלשה ימים — "בכרכים" נ"ב עי"ע.

בשבת אחד זו אחר זו מותר — "מותר" תלוי ע"א.	47—46
אף כשאמרו של נחתומי' בכפרין — בכ"י : בכרכין, ותוקן ע"א : בכפרין.	47
מה תלמוד לומר לא יאכל — "לא" תלוי ע"א.	4
מה ב	
והדפין והעדשה — ה אחרונה של "והעדשה" על גרד.	38
וחצי לילה — בכ"י : או חצי, ונמ' או ע"א ונ' ו ע"א.	43

הוריות

	פ"א
אחר מיעוט (פ"ב) — נשמט בדרך הפלוגרפיה.	55
מה ג	
והביא אמרין ליה — "והביא" תלוי ע"א.	1
מה ד	
אחר ואם בטועה לומר התור' אמרה אחריהם אחריה' — נשמט ע"י שויון-סופות.	23—22
פסור. א"ר יוחנן ... בפני עצמו — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב ע"ע.	29
מיעוט הקהל שעשו חייבין שאין בית דין — בכ"י באשגרה מלקמן : מיעוט הקהל שעשו בלא הוריה (ונמ' גם ע"א) חייבין שכן בהוריה (ונמ' גם ע"א) שאין בית דין.	36
יצא המ"ש — נו' ע"א (ושם : המ"ש) במקום חלק (כדי ג' תבות) שבשורה.	41
לא שהורו מותר לאכול חלב — "מותר" תלוי ע"א.	29
היך עבידא נביא ומדיח — "עבידא" תלוי ע"א.	31
שמע לה מן דבתרה — בכ"י : מן הדא' (ונמ' גם ע"א) דבתרה.	34
ולא ממזרים — נשמט מן "ולא" עד "ולא".	40
בית דין ממנין ממזירין — בכ"י : ממנין אותו (ונמ' גם ע"א).	41
טעמא דהין תניא — בכ"י : דהין.	59
תני רבי שמעון בן לעזר אומר משמו — "שמעון בן" נ"ב ע"א.	6
מו ב	
	פ"ב
הייתי אומר אף אוכלי שקצים — "אף" תלוי ע"ע.	47
לבטל מקצת ולקיים מקצת — בכ"י : ולקיים מצות (ונמ' ע"א) מקצת.	60
היה משמש עם הטמאה חייב — "הטמאה" תלוי ע"א.	17
מו ד	
ואפילו פירשה עליו נדחה — אחרי "ואפילו" גרד של ג' אותיות.	22
דתני לא נחלקו ... ועל ביטוי שפתי' — נשמט ע"י שויון-סופות.	59—58
אין חטאו וידיעתו שוין — נשמט בדרך הפלוגרפיה.	54—53
אף באכילת פרסים — בכ"י : סָרְסִיִּים.	43
וכתיב (אולי צ"ל : וכי ?) באכילת פרסים — בכ"י : סָרְסִיִּים.	44
מו ב	
והיור' בולע' — לע על גרד ע"א.	33
מו ג	
שנאמר קום משחיהו ... ואין בניו טעון (!) משיחה — נשמט ע"י שויון-סופות.	37—36
אין מושחין מלכים כהנים — "מלכים" תלוי ע"ע.	47

מאי טעמא עלו ההר ... חסר מהראשון — נשמט ע"י שויון-סופות.	57—56
מה טעמא דר"מ — "מה טעמ" נ"ב ע"ע.	59—58
להוציא למרובה (!) בגדים ... ומה ת"ל כהן — נשמט ע"י שויון-סופות ונ"ב ע"ע.	60—59
עבודתו משל מי — "עבודתו" תלוי ע"א.	7
אייתיהו — נו' ע"א במקום חלק (כדי ב' תיבות) שבשורה.	30
לפר עדה לכל מעשיו — בכ"י : לכל מועדיו (ונמ' גם ע"א) מעשיו.	39
עם כשהוא חורש — בכ"י : עם כשהלכו (ונמ' גם ע"א).	46
אבדת אביו שחצי תלמודו ממנו — בכ"י : אביו קודמת (ונמ' גם ע"א).	6—5
והאיש אין דרכו לכן — כפול בכ"י , ונמ' פ"ב ע"א.	25
כיון שהגיע לפתחו — בכ"י : לבודקו (ונמ' גם ע"א) לפתחו.	28
איפשר לעולם לחיות בלא יין — בכ"י : אי (נמ') איפשר לעולם בלא (נמ' ע"א) לחיות.	12
אי איפשר לעולם לחיות בלא מים — "אי" תלוי ע"א.	13—12
אי איפשר לעולם בלא מלח — "אי" תלוי ע"א.	15—14

נדה

פ"א	
ובא מעשה לפני חכמי' ואמרו — "ואמרו" תלוי ע"א.	62
ומקולקלת למינינה — הסופר כתב תחלה "ואינה" ומחקה וכתב: ומקולקלת.	3
ביקשו ליגע בוולד משום ספק ממזירות — "ספק" תלוי ע"א.	63—62
בהרבה הרי הוא בארבע — נו' ע"א במקום חלק (כדי ג' תיבות) שבסוף שורה.	16
והרביעי של בית ר' ממנה שזורין — בכ"י : עליה (ונמ' גם ע"א) ממנה.	21
פ"ב	
רבי חמא אבוי דרבי הושעיה — בכ"י : בר (ונמ' ע"א), ונ"ב ע"ע: אבוי דר'.	43
לעת ותנינן הפקידה היא ממצט מעת — נשמט ע"י שויון-סופות.	58
בשם רבי שמעון בר אבא — כפול בכ"י, ונמ' פ"א ע"א.	30
כשם שהיא מראה מראה כתמה — בכ"י : מראה מראה.	37
או אל אחד מבניו הכהנים — "אחד" תלוי ע"א.	38
פ"ג	
ולא מה שבחתיכה — בכ"י : ולא מה שבשילי' (ונמ' גם ע"א) שבחתיכה.	10
ובר קפרא — בכ"י נו' (נשתרבו מלהלן) : שתי עיניו טוחות מהו (ונמ' גם ע"א).	61
נ ד	
אבל וולד הוא להושיב — "אבל" תלוי ע"א.	5
חשב לגקבה בלבד — "בלבד" תלוי ע"א.	25
הדא דבי גמליאל — בכ"י : הדא, ונ"ב ע"ע: נ"ל חד.	33
נא א	

ולבסוף — מלים אחדות על כותרות הפרקים וחתימותיהם בכ"י לידן :
 (א) גם בכ"ל נכתבה המשנה לפני פרק־התלמוד, וכמו שהעיר מו"ר העתיק אותה
 הסופר מכ"י אחר (ולא מכתבי היד של הירושלמי שהיו לפניו).
 (ב) לפני מסכת ברכות — כותרת : בשמך רחמנא וחננא. ולפני כל פרק במסכת זו
 (חוץ מן פ"א) — מספר הפרק : פרק שיני, פרק שלישי וכו'. בשאר המסכות בא לפני כל
 מסכת שמה : מסכת פיאה, מסכת דמאי וכו'. ואין סימון המספר לפני הפרק.
 בראש מסכת שבת :

בעזרת היודע ועד אתחיל ואסיים סדר מועד
 מסכת שבת
 בראש יבמות : סדר נשים
 מסכת יבמות
 בראש ב"ק : סדר ישועות
 בבא קמא

ובראש ב"מ : בבא מיצא (מיצא — גם בחתימה!).

(ג) בסוף כל פרק במשנה באה חתימה "סליק פירקא", חוץ מפרק שני של ברכות,
 שהתחיל תלמודו של פרק באותה שורה שנסתיים משנתו, ובגליון נוסף עי"א : סליק.
 משנה פט"ו ופט"ז של מסכת יבמות כתובות סמוכות זו לזו, כי כ"י הירושלמי, שהיה
 לפני הסופר, היה חסר סופו של פט"ז וראשו של פט"ז (מן טו ע"ב שו' 6 "רוב העדות ..."
 עד טו ע"ד שו' 59 "... עברו שם"). וסופר כ"י לידן לא הרגיש בחסרון זה. [ועי' מ"ש
 בענין זה מו"ר בידיעות המכון למדעי היהדות חוב' ב' עמ' 6].
 (ד) בחתימות פרקי התלמוד אין אחידות. ברובם של הפרקים חותם "הדרן
 עלך ... (שם הפרק) ; אבל יש פרקים, שהחתימותיהם שונות.
 במסכת ברכות באה חתימת "סליק פירקא" רק בפ"ג ופ"ה. בשאר הפרקים אין כל
 חתימה.

במסכת פיאה בסוף כל פרק "הדרן עלך ...".
 בשאר מסכותיו של סדר זרעים אין חתימות בסופי הפרקים בתלמוד.
 בשאר הסדרים בא בסוף כל פרק בתלמוד "הדרן עלך ...".

(ה) חתימת הפרק האחרון בתלמוד של מסכת באה בשתי נוסחאות :
 (1) הדרן עלך ... (שם הפרק)
 וכולה מסכתא ד ...

ברחמי שמייא
 (2) סליק פירקא (ואין שם הפרק!)

וסליקא לה מסכתא ד ... ברחמי שמייא
 בברכות אין חתימה בסוף המסכת.

בפיאה וכל סדר מועד (חוץ משבת, שאין בה כל חתימה, ושקלים וסוכה) וסוטה וסנהדרין
 — בא נוסח 1.

בכל סדר זרעים (חוץ מדמאי, כלאים [ובחתימה נשמט שם המסכת, ונ"ב עי"א

„דכלאים“] ושביעית). שקלים וסוכה וכל ס' נשים (חוץ מסוטה) וכל ס' נזיקין (חוץ מסנהדרין) — בא נוסח 2.

בבבות אין תיבת „מסכת“ לא בחתימה ולא בכותרת, אלא „בבא“ :

בבא קמא, בבא מיצעא, בבא בתרא.

בסוף המסכת האחרונה שבסדר שולבה חתימת הסדר בחתימת המסכת :

וכוליה סידרא דזרעים

וכולא סדרא דמועדא

על יד יחיאל ביר' יקותיאל ביר' בנימין הרופא נבְתוֹיָא

(= נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ)

וכוליה סדר ישועות

(1) על חסרון העיר בשלשה מקומות :

(1) בסוף פט"ז דשבת : לא מצאתי ממנו יותר בתלמוד ירושלמי.

(2) לפ"ג של מכות : לא מצאתי גמרא ירושלמית בפרק הזה.

(3) ובמס' נדה העתיק שתי שורות מרפ"ד והעיר בגליון : לא מצאנו (!) ממנו יותר.

כאמור לעיל לא הרגיש בחסרון ספט"ו ורפט"ז דיבמות, ולא ידע היכן התחלת פט"ז.

ולפיכך העתיק שני פרקי המשנה (ט"ו וט"ז) זה אחר זה.

(2) מעניין יותר ומאלף הרבה סימון ההלכות ומניינן :

(1) מסכת ברכות :

בפרק א' ב"פ „פיס“ (ב ע"ד 37 ו-62), והשאר — „מתני'“.

בפרק ב' פ"א „פיס“ (ד ע"ב 51), והשאר — „מתני'“ (גם ה ע"ב 57 : מתני', והוגה

עי"א : תני').

בפרק ג' פ"א „פיס“ (ה רע"ד), והשאר — „מתני'“.

בפרקים ד—ז רק „מתני'“.

בפ"ד ח ע"א שו' 44 : היל' ר' יהושע או' מעין שמונה עשרה, ונמ' עי"א.

ובפ"ז יא ע"ג שו' 9 : מתני' ב', ונמ' עי"א.

בפרק ח' בא רק „הל'“ (בכ"י יש „הל'“ גם לפני „מה טעמון דבית שמי“, יב ע"א

18, ונמחק).

בפרק ט' פ"א „מתני'“, השאר — הל' (הל' בפעם הראשונה נמ' עי"א, ובמקומה נכתב

„מתני'“).

(2) במסכת פ"א :

ההלכות מסומנות ב„הל'“ בכל הפרקים ומנויות (חוץ מפ"א). וכן בכל סדר זרעים.

(3) חוסר אחדות בולט במסכת שבת :

(א) בחמשת הפרקים הראשונים מסומנות ההלכות ב„מתני'“, והריוח בין הלכה להלכה

כשליש שורה.

(3) בפ"ו ורפ"ז אין סימון ההלכה (לא „הל'“ ולא „מתני'“) ולא ריוח בין הלכה להלכה.

(2) מפ"ז (הל' ג') עד פי"ד מסומנות ההלכות במספר בלבד : ב', ג' וכו' (בלי „הל'“).

(7) בפט"ו—פי"ט — בלי חלוקה להלכות.

(4) מסכת עירובין :

בפ"א — ריוח קטן לפני הפיסקא ואחריה, מבלי כל סימון (לא „הל'“ ולא „מתני'“)

ומבלי מנין.

מפ"ב ואילך — ציון "פיס" לפני הפיסקא.

(5) מסכת פסחים :

בכל הפרקים יש סימון ההלכה ומניינה (בפרק "מי שהיה תמא" נמנו ההלכות רק עד הל' ה', ומשם ואילך הל' בלבד).

וכן מסומנות ההלכות ומנויות בשאר מסכות סדר מועד.

(6) מסכת יבמות :

עד פ"י מסומנות ההלכות ומנויות : הל' ב' וכו'.

מפ"א ואילך — מסומנות ב"מתני'".

בשאר מסכות סדר נשים מסומנות ההלכות ומנויות (בפ"א דסוטה נמצא פ"א "פיס").

בנוזר פ"ו (מן הל' ה') ופ"ח ופ"ט נו' המנין ע"א.

(7) בכל מסכות סדר נזיקין מסומנות ההלכות ומנויות (חוץ מפ"א דסנהדרין, שבו מסומנות ההלכות כך : הל' ב', פיס', מתני' [ד"פ]). וכן בשני פרקי מסכת נדה.

חלופים אלו בסמון ההלכות ומניינן נותן מקום להשערה, שלפני סופר כ"י ליידין היה כ"י עיקרי לקוי בחסר במקומות שונים ; ואת החסרונות השלים מכתבי יד אחרים. בכתב היד העיקרי שלו היה סמון ההלכה ב"הל'" ומנינו. כתבי היד האחרים, שמהם השלים את החסר, נהגו לסמן ב"מתני'" או ב"הל'" (בלא מנין) או ב"פיס'".

ברם סימן חיצוני זה אינו אלא יד להשערה, ויש לבדוק את הקטעים הללו, היוצאים מן הכלל בסימוניהם, בדיקה פנימית טכסטואלית.

בעירובין פ"י כו סע"א 61—62 נשמט בכ"י מן "מתניתא" עד "מתניתא" והשלם בגליון ע"א : היא [מתניתא דלא כן רבי יהודה כדעתיה דרבי יהודה אומר משקה טופח]. פיס' מתניתא ... נראה אפוא ש"פיס" נוסף בידי סופר.

גם ההבדלים בכמות ההגהות והתקונים במסכות שונות עדות הם על טפוסים שונים של כתבי יד שהיו לפניו. למשל בכל סדר נזיקין מועטות הגהות והשלמות של הומיוטלויטון. בכל הסדר יש רק כ־30 השלמות כאלה, כמספר ההשלמות במסכת פסחים לבדה. וישנם פרקים בסדר זה, שאין בהם כל תקון והגהה לא במשנה ולא בתלמוד. למשל ב"ק פ"ו—פ"ח, ב"מ פ"ז ופ"ח, ב"ב פ"א ופ"ז, סנהדרין פ"ד. וכן מועטות ההגהות במס' סוכה ור"ה ועוד.

השלמות ל"דקדוקי ירושלמי" *

פאה פ"ח כא א 1—2: בשר חי דתנינן הבבליים אוכלים אותו כשהוא חי מפני שדעתן מקולקלת — במשנה (מנחות פ"א מ"ז): מפני שדעתן יפה. "יפה" כינוי של תנאים בבליים.

דמאי פ"ב מ"ה בא טפילה — צ"ל: נ"א (ס"א).

שביעית רפ"ד לה א 24—25: התקינו שיהו מביאין מן הקרוב ומן המצוי. סיפא דבר' — בתוס' פ"ג: הלב יודע וכו', והוא כתוב למטה, והפסיק בינתיים בדין "הגס".

שם 28: תרתין מתניין — שתי משניות חולקות זו על זו, משנה דפ"ג מ"ז וזו דפ"ד מ"ד.

תרומות פ"א מ"ע"א 57: חוץ מחש"ו — במתני': אפילו חש"ו, וכן מוכח מדברי ר' הונא: והוא שיהא פיקח עומד ע"ג.

שם פ"י מז ע"א 45 (וערלה פ"ב סב א 60): אע"פ שהבאישו מימיו מימיו (ב"פ!) מותרין, אבל במש' שבירוש' (תרומות פ"י מ"ב): שהבאישו מימיו מותרין.

מעשר שני פ"ה גו ב 50: כד תיהוין חברין (בב"ת!) ארע לא תחברון (בב"ת) אלא מן וכו'. חבר = חכר, וכן בהו' לו [למשל דמאי פ"ו מ"א—מ"ב. בב"מ פ"ט נדפס בהו' לו גם בב"ת וגם בכ"ף].

שבת פ"ג ו ע"ב 44: מתני' מטלטלין נר חדש אבל לא ישן וכו'. — כ"ז לי' בכ"י הגניזה (שרידי 78), ונמשך לסוגיא דלעיל.

עירובין פ"א יח ג צ"ל: ר' לא [בשם רב], כבסוכה פ"א נא ע"ד, וכ"ה בבבלי.

שם פ"ג כ ע"ד 38: ולכהן בבית הפרס — כ"ה גם בכ"י הגניזה (שרידי 95).

ברייתא שקיצרוה ועשוה פ"סקא!

עירובין פ"ג כא ע"ב: פ"ס' רבי יהודה אומר אם היה אחד מהן כו'. רבי יהודה אומר רבי אליעזר אומר כו'. וחכמים אומרים מערב לרוח אחת. כיני מתנייתא וכו'.

בשרידי 99 (שאיין בו הפיסקא רק הציון "הלכ"):

הלכ': ר' יודה או' אם היה אחד מהם רגול ילך לו אצל [הר] גול שניהם רגילין למקום שירצה ילך. הלכ' כני מתניתה וכו'.

חו' חוס' היא בתוס' פ"ד א, שהוסיפה הירוש', כלומר שבתוס' תני "רגיל" "רגילין" במקום "רבו" "רבותיו" של המשנה. אבל המעתיקים, שלא הרגישו בזה, קיצרוה, מפני שחשבו שהיא היא המשנה, ונשאר רק "רבי יהודה אומר" מן הברייתא, וחיברוה אח"כ בטעות עם "ר' אליעזר אומר וכו'" שאחריה!

פסחים ספ"ה לב ד 17—19: יצאת כת הראשונה... עמדה לה במקומה — כ"ז צריך למחוק, כי כל הענין מן "לא כן תני" (שו' 13) כבר עוסק בזה.

(*) אמר עצ"ם: לאחר ש"דקדוקי ירושלמי" היו מוגהים ומוכנים להדפסה מצאתי באחד התיקים של מו"ר זצ"ל כמה דפים בודדים, ובהם הערות שונות לירושלמי, ואני מוסרם בזה כלשונם (אך סדרתם לפי סדר המסכות). שם מצאתי גם העתק תשובה לאחד מידידיו על לשון בירושלמי, וגם אותה ראיתי להביאה בלשונה בשלמות.

שקלים מו ע"ד 4: חולין — נ"ב ע"א, בשרידי 125: שקלים, ובנויר נג ע"ד ל' "והא תנינן וכו'" השני.

שם 35 בכ"י: מלרבות מלמעט (הוגה ע"א: מן לרבות, מן למעט), וכ"ה בכי"מ כאן וכ"ה בפסחים פ"ה לב ע"א.

שם 37 בכ"י: מיעוט, וכ"ה בכי"מ כאן, וכ"ה בפסח' שם, ולשון הגליון לשון בבלי הוא (זבח' ט א).

פ"ה מט א 37: אין עושין שררה על הציבור בממון פחות משנים — במש' ל' "בממון". סוכה פ"א נב ע"ג 13: ואם פיקפק... — שייך להלכה ח', אף ש"הלכה ח'" רשום אח"כ. ספ"א נב ע"ג 43: הורו, וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"א סי' נח.

תענית ספ"ד סט ע"ג 44: ובנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים — ל' בשרידי 185, ואינו שייך לכאן.

שם 46—47: ומה היו אומרות... תן עיניך במשפחה כו' — ליתא בשרידי שם, ובאמת מפסיק באמצע ענין "שאיילה".

חגיגה ספ"ב ע"ב ע"ג 21: אפילו מאכל ואפילו כסות — צ"ל: אפי' מובל ואפי' כפות — ע' מ"ש בפי' הגאונים עמ' 126.

יבמות פ"ד ו ע"א 6: (הלכה ט' החולץ ליבמתו כו') — צריך למחוק, מפני שהוא סיוס הענין.

פי"ג יד ע"א 1: (זו) דברי ר"ג — "זו" ט"ס.

פט"ו טו ע"א 20: (מתני' אחת אומרת כו') — צריך למחוק מפני "והכתוב מוכיח" שנמשך למעלה.

שם טו ע"ד 44—45: (מתני' מעידין לאור הנר) — צריך למחוק, מפני שמפסיק באמצע ענין, והוא טעות הסופר המוסיף.

סוטה רפ"ח כב ב: משוח מלחמה כו'. (משוח מלחמה) למה — ל' בתוס' מב א.

כתובות פ"ט לג ב 35: הלכה ח' הפוגמת כתובתה לא תיפרע <מנכסי יתומין> אלא בשבועה — כצ"ל.

גטין פ"ז מח ע"ג 29: חלום יתגט ותחלימני ותחייני — הפסוק פי' המלה ולא יותר (ע' מ"ש בפי' הגאונים 116).

קידושין פ"א סא ע"א 38: מ"ד איסטניס — רב נסים במגלת סתרים (ארש"ג, מאינץ תרל"ג, 66): מאן דאמר אסתוניס.

שם: קרן זבונה — שדה יהושע: קרץ.

סנהדרין פ"ב כ ע"ג 57: חזור ולבוש לגין דידך משום מלך ביופיו וכו' — צ"ל: גלין, וכן בסורית: גלא.

פ"ו כג רע"ג: הלכה ז' כל הנסקלין נתלין דברי ר' ליעזר כו'. תניא וכמלוא קומתו של נופל... בגליון: פה בהלכה זו צ"ל הא דלקמן בהל' ט', אבל באמת היה סדר הירושלמי כך: משנה ו' בית הסקילה וכו', וע"ז אמר: תניא וכמלוא... מ"ה רחוק מבית הסקילה וכו', וע"ז אומר לקמן: מחלפה שיטת רבי יהודה (והציון "הלכה ח' אמר רבי ליעזר כו'" — ט"ס) ומ"ז כל הנסקלין וכו' — שלא כסדר משנת הירושלמי. וכן מחלף הסדר בברכות פ"ה מ"ג ומ"ד (ע"ש).

נדה פ"ב נ ע"א 58: תני בר קפרא וכו' ולא עבדין עובדא וכו' — בבלי כ ע"א (ע"כ), וצ"ל: עבד.

ירושלים, ח' סיון תרצ"ב.

ידידי הנעלה.

בתשובה על שאלותיך מערב יו"ט, הרי אני קורא בירוש' בכורים פ"ג, ס"ה ד': אבהו די גלותיה (כדלת!) איתמני, שמעון דמעפריא לא איתמני. ו"דיגלותיה" = דיגולתיה. "גולתא" בניגוד ל"מעפרא".

לעני, שמעון בר אבא, לא היתה אלא מעפורת, שאינה מכסה את ראשו ורובו (ספרי תצא פי' רלד). ומי שהוא "עטוף במעפורת" אין כבוד שיקרא ויתרגם ויעבור לפני התיבה (תוס' מגילה פ"ד ל), ואע"פ שאמרו בויק"ר פרשה ב': משל לזקן שהיתה לו מעפורת וכו', א"ל אדוני זקן (כ"ה בפסדר"כ פ' שקלים, בובר יז א) מכל מעפוריות שיש לך אי אתה מצוה אותי אלא על זו, א"ל מפני שאותה לבשתי (פסיק': שבה נתעטפתי) כשנתמנתי זקן, אין להוציא מכאן (בנגוד לזכס, ח"א 80), שהיא היתה בגד של כבוד ושל זקן; הרי לבשו כמה בגדים, ומעפורת אחת מהם (שבת קכ ע"א וירוש' שם), והרי השמש אומר "מכל מעפוריות שיש לך"!

אבל ה"גולתא" אע"פ שהיתה גם בגד של הדיוטות (א"י דמתעטף רע"א לגולתה", פשיטא ירמ' מג"ב), היתה מכסה את כל הגוף, והיו לובשים אותה תלמידים וחכמים. בבבלי: הוא יאי וגולתיה יאי ... דין שיעוריה כשק (ב"ב ק"א א—ב), גולתיכו שקלי (ביצה לח ב); ובשעת סמיכה היו מכסים את הנסמך ב"גולתא דדהבא" (ב"מ פה א). פסיקדר"כ ויהי בשלח, צג א: וכיון דאמר (ר"א בר"ש) סיפרא אמרין אפילו גולתיה לא הוה יכיל למטען; ובאותו ר"א בר"ש, ירוש' ברכות פ"ה א (כ"י רומי ורש"ס וילקוט) הו' לונץ: ר' אלעזר בר' שמעון מיהגו באורייתא סגיין הוות גולתיה שרעה מיניה וכו', ובמקומו בעירובין נד ב: סדינו (החליפו ר"א בר' שמעון ב"בן פדת"). ובירושלמי: ברכות פ"ד ז ע"ב: אחוי דאימיה דר' אדא הוה מצייר גולתיה דרב בצומא רבא א"י. כד תיחמי שימשא בריש דיקלי תיהב לי גולתי דנצלי דמנחתא.

זו היתה אפוא דומה ל"טלית" ו"סדין". בשניהם היו תלמידים וחכמים עטופים.

בסדין, שבת כד ב ותוס' כלים בבא בתרא פ"ב ד (מסדינו של תלמיד), ובן עזאי אומר: נוח למלוך על כל העולם מלישב ולשנות [לש]ני בני אדם העטופים בסדינים (אדר"נ נ"א סוף פכ"ה ומדרש תהלים פ"ח), ו"סדינו" של ר"א, שהוכרתי = "גולתיה" בירוש'; אע"פ שבב"ר פ"ט ו' "גולין" ו"סדינין" הם שני דברים. ו"סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא" של רב קטינא (מנחות מ א), כשם שבב"ר פ"ז פירשו: בסרבלהון — בגוליהון, אלא שזה היה עב (סרבל) וזו (גולתא) היתה דקה (דין שיעורו כשק"ל).

ו"טלית" של תלמידי חכמים הצטיינה כידוע רק בזה שהיתה ארוכה יותר, ב"ב נז ב (ועי' ד"א זוטא פ"ה ואדר"נ נ"ב פ"א: ובעטיפתו אדם ניכר לבריות אם כשר הוא), וכל המתגאה בטלית של ת"ח וכו', שם צח א. וטלית שעליו כמרדעת של חמור (ירוש' בכורים שם, סה רע"ד), אמר ר' נחמיה נאמר' על החברים כל הימים שאדם חבר וכו' נתמנה אדם בראש ונטל טלית וכו' (שמ"ר פכ"ז), ור' יהושע ניחם את עקילס הגר בפירוש ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: לחם זו תורה — ושמלה זו טלית.

זהו שכתב לו: אבהו בעל גולתאות הרבה נתמנה, ושמעון בעל מעפוריות לא נתמנה. אני שאין לי צורך במינוי (עשיר היה) נתמנתי ואחא שיש לך צורך בו לא נתמנתי.

נספח לאגרת רב שרירא גאון

ספרות :

ר' ישראל חזן בא"י היום סי' קפג.

שי"ר במכתבו לתג"ק.

שוח"ה, לבנון ח"י, ד וכו'.

נויבויר בהקדמה לסדר החכמים ח"א, viii—ix.

לוינ, Prolegomena, פפד"מ 1910, ובהקדמה להוצאתו.

[ועכשיו גם: אלבוגן, בס' השנה לברסלוי 1929.]

רב שרירא גאון בן חנניה גאון פומבדיתא⁽¹⁾ השיב בשנת רצ"ח לשטרות⁽²⁾ לרב יעקב בר נסים מקירואן על שאלתו "כיצד נכתבה המשנה" והתוספתא והברייתות והתלמוד, וכיצד נסדרו רבנן סבוראי אחר רבינא ומי מלך אחריהם — תשובה ארוכה ומפורטת, תשובה שהיא יסוד כל מדע-התלמוד, בין מן הצד הכרונולוגי, שמסרה לנו רשימות עתיקות מ"ספרי הזכרונות" של ראשי הישיבות⁽³⁾, ובין מצד חקר-המקורות של המשנה והתלמוד, שרש"ג היה הראשון, וגם האחרון בראשונים ואחרונים, שחקר את תולדות המשנה והתלמוד מתוך המקורות עצמם כמבקר מומחה, מעמיק וחודר לתוך-תוכם של הדברים: מחקר יחיד במינו במקוריותו, בעמקותו ופשטותו, החודר לתוך-תוכן של הפרובלימות. התשובה הזאת נתפרסמה תיכף בכל עולם-היהדות, במזרח ובמערב, וככל ספר-שימוש נתקצר ונתרחב, הגיהוהו ופירושוהו ועשו בו לפעמים כאדם העושה בתוך שלו. ותיכף אחרי שיצאה אגרת רש"ג בח"מ (= חפש מטמונים) לב"ג (= בער גאלדבערג) מכ"י ברלין בנוסח אחר, בדקו החכמים (ר' ישראל חזן, שוח"ה, ועוד) ומצאו שישנן לפנינו שתי נוסחאות השונות בדעותיהן: לפי האחת נכתבה המשנה ונכתב התלמוד, ולפי השניה לא נכתבו עד הימים האחרונים. ומכיון שמצאו שנחלקו בזה חכמי "ספרד" (ר' שמואל הנגיד, הרמב"ם ועוד) וחכמי "צרפת" (רש"י, ר' משה מקוצי בעל סמ"ג ועוד) — באו והחליטו שנוסח היוחסין והשייכים לו הוא הנוסח העקרי, "נוסח ספרד", ונוסח ח"מ וחבריו הוא — נוסח מתוקן ומוגה לפי דעתם של ח"צ, "נוסח צרפת". אבל נגד החלטה זו עומדות כמה ראיות המוכיחות על מקוריותו וקדמותו של אותו הנוסח שהם קוראים לו "נ"צ"⁽⁴⁾, ומהן דברים שכבר הכניס לוינ למבוא, דף לא סע"א ול"ה סע"ב (ע"פ דברים שבע"פ שמסרתי לו):

א) שהארמית והסגנון שבנ"צ הוא ארמית של הגאונים, וכסגנונם ודרכם. והחסרונות

(1) מת בתשרי שי"ז לשטרות = תשס"ה ליצירה, סה"ח ח"א 189.

(2) = ד"א תשמ"ו לחשבוננו של רש"ג עצמו, שמתחיל בג"א תמ"ט.

(3) רש"ג בעמ' 96, 98, רס"ג בתשובתו לבן-מאיר, REJ חמ"ו, 216, א' עפשטיין, מקורות לקורות הגאונים וישיבות בבל, בזכרון לא.א. הרכבי, 164, וכו'.

(4) גם אנו נקרא אותו כך לשם הקיצור.

שבנ"צ שמנה לוי (דף לב א) אינם "חסרונות" אלא "יתר" בנ"ס ושל לא כדרך הגאונים!⁵.
 (ב) שרש"ג עצמו מעתיק לשון אגרתו בתשובותיו לקירואן בשני מקומות⁶, ושני
 הציטטים של רש"ג עצמו הם בנ"צ.

(ג) שנ"ס לא הביין בכמה מקומות את דברי רש"ג ולשונו הארמי, ופירשם והציעם
 בלשון אחר, שלא כדעתו ושלא ככוונתו. כך למשל:

(1) אגרת ה' לוי, עמ' 27, נ"צ: (והני ז') קריאתא דתוספתא וספרא וספרי אינון בריאתא
 דתנו רבנן ולקטונין (= "ונקטינון"), מאי טעמא דלתלמידי ר' עקיבה אינון דקאמרינן ז'
 וכולהי אליבא דר' עקיבה אבל בריאתא אחרייתא⁸ לא איכפת לן בהי וכו'.

כלומר שברייטות אלו הן הברייטות ששנו חכמים (האמוראים וחכמי הישיבות) ואחזו
 בהן⁹, בניגוד לברייטות אחרות שאינן מיסוד תלמידי ר"ע. וכך הוא אומר בעמ' 39 נ"צ:
 וכד חזו רבנן דבריתא דלאו ר' חייה ור' אושעיה אית בהי שבשתא וכו' והני דתריצונין
 ר' חייה ור' אושעיה עדיפן מכולהי לקטונין רבנן ותנונין בי רבנן ועליהון אמרינן
 בגמרא תנו רבנן, וכו'. אבל הספרדי טעה בפירוש הדברים ונסח אותן: והני ברייתא
 דתוספתא וספרא וספרי אילין ברייתא כולהו הוו תנו להו רבנן קמאי ואתו
 ר' יהודה ור' נחמיה ור' שמעון¹⁰ וליקוטנין¹¹ כל חד וחד מיניהו
 דיליה, ספרא ר' יהודה תוספתא ר' נחמיה ספרי ר' שמעון
 ומתני' ר' מאיר וכלהו אליבא דר' עקיבא כי כולם תלמידי ר'
 עקיבא הם. אבל וכו'. כך הפך ושינה כוונת רש"ג ע"י טעות בפירוש מלה ארמית.
 והרחיב את הדברים בלשון אחרת לגמרי.

(2) אגרת עמ' 30 נ"צ: וכד חאזו כולי עלמא שופרא דתרצתה דמתני' וכו' שבקו כולהון
 הנך תניאני¹² דהוה תאני ופשטן אילין הילכתא¹³ בכל ישראל והויין¹⁴ הילכתא
 די לנא¹⁵ והנך כולהי¹⁵ אשתבכו והויין כגון ברייתא וכו'.
 אבל בנ"ס: ופשטין אלין הלכתא בכל ארץ ישראל והויין שאר הלכתא כלהו
 אשתביקו (!) והויין וכו'.
 וכאלה הרבה.

(ד) ואפילו אותם המקומות שעוסקים בכתיבת המשנה (חוץ מן החסרון שבעמ' 51:
 <חיבור > דגרסין)¹⁶, — הם מקוריים בנ"צ ולא בנ"ס!

(5) ע"פ דברי תיקן שם לוי — נגד דברי עצמו שם! — בשתי הפסקאות האחרונות "אינו" במקום
 "חסר" שהופים ראשונה.

(6) תה"ג הרכבי סי' רי"ח וסי' שמ"ט, בתשובות שנשלחו לקירואן בשנת ש"ב לשטרות, ארבע
 שנים אחרי כתיבת האגרת.

(7) כ"י א' ר' ס'.

(8) כ"י ס'.

(9) "לקט" בלשון הגאונים כמו "נקט" בבבלי, ורגיל גם באגרת.

(10) "סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר' שמעון סתם תוספתא ר' נחמיה".

(11) = "לקטום ואספום".

(12) = משניות.

(13) = "משניות", משנת רבי.

(14) "ונהי", "ונעשו".

(15) = "משנתנו", "מתניתין".

(15) "שאר המשניות כולן".

(16) "כתוב" מיותר ללא צורך.

ה) וכל כ"י הגניזה, שמעולם לא ראו פני צרפת וחכמיה – הם בנ"צ¹⁷.
 מהו אפוא פתרון החידה הזאת? הנה שני מקומות ישנם באגרת, שבידם לפתוח לנו
 פתח של פתרון: עמ' 93 ועמ' 118, העוסקים בריש גלותא ובישיבת מחסיא.
 (1) עמ' 118, נ"צ: ושבה (רב יוסף גאון) למחסיה ולבבל כולה ואזל יתיב במדינתא
 דבצרה ושכיב התם ועד השתא ליכא במחסייה מתיבתא.

ובנ"ס: ובתר הכי לא הות מתיבתא במתא מחסיא.
 והנה רב שמואל בן חפני, גאון סורא, מחותנו של רב שרירא, מספר באגרתו¹⁸: ואף כי
 נעשה שלום גמור בינינו ובין מר רב שרירא גאון רי"ת¹⁹ טרם אסיפתו בשנים ועם גאון
 בנו יאמצהו מגננו וכו' [ובאגרת שניה של רשב"ח, שפירסם עכשיו מאן²⁰]: וכבר הודענוכם
 אחינו בכתבינו כי טרם יאסף מר רב שרירא גאון לגן עדן בזמן מרובה נקבצו
 זקני ישיבתנו עם זקני מקומו ונעשה שלום בינינו וביניו גם עם גאון בנו חתנו יאמצהו
 מגננו. ישיבת סורא קמה אפוא לתחיה כמה שנים לפני מותו של רב שרירא²¹,
 והדברים שבנ"צ נכתבו אפוא לפני הזמן הזה, שחל בערך בשנת שי"ב לשטרות²², וזה
 מתאים לזמנה של האגרת, רצ"ח לשטרות.

אבל נ"ס נסדר ונערך בזמן מאוחר, אחרי שנתחדשה הישיבה בסורא (שנמשכה
 כמה דורות, כמו שידוע לנו עכשיו, אחרי חקירותיו ופירסומיו של מאן). ז"א בין שנת
 שי"ב לשטרות ובין את"ב לשטרות, שהרי ר' אביתר כותב במכתב אחד²³: ... לפני
 חכמי התורה [גאוני מחסינה ופומבדיתא ... ברשות [אדוננו] רבינו יחזקיהו ראש ה[גולה].
 אי אפשר היה על כן בזמן הזה לכתוב ש"ע עכשיו אין במחסייה ישיבה", ועל-כן
 שינו: ובתר הכי לא הות וכו', "ואחר כך לא היתה" וכו', ז"א עד קרוב לסוף ימיו
 של רש"ג לא היתה ישיבה בסורא.

ובזה אנו באים לחילוף השני שבין נ"צ ונ"ס:

(2) עמ' 93 נ"צ: (רש"ג מספר כאן, כי ה"ריגלא דריש גלותא" היה במחסייה, וחכמי
 פומבדיתא שהיו כפופים לרי"ג היו באים למחסייה לריגלא, עד שהושפלו ראשי-הגולה
 משלטונם, בימי דוד בן יהודה, ולא היו הולכים חכמי פומבדיתא למחסייה, וגומר: והשתא
 לא אישתייר במתא מחסיא²⁴) מן כולהון דבית נשיא ולא אפילו חד (ינוקא,
 יניק)²⁵ ואף לא רבנן.

ובנ"ס: והשתא לא אשתייר מכלהון דבי נשיאה אלא חד יניק.

והנה רב נתן הבבלי מספר²⁶: ונפטר ראש גלות (דוד בן זכאי) ובקשו להנהיג בנו
 (יהודה) במקומו ולא עמד אחריו של אביו אלא ז' חדשים בלבד ונפטר גם הוא והיה לו בן

17) לוין, כג ע"ב.

18) JQR חי"ד, 308, לוין בליקוטים לאגרת, אואא, ובשלימות בגניו קדם ח"ב, 20, מוני"ש 67, 261.

19) = רוח י"י תניחנו.

20) בספרו Texts and Studies, ח"א עמ' 158.

21) מת בתשרי שנת שי"ז לשטרות, סדר החכמים ח"א, 189.

22) חמש שנים לפני פטירתו.

23) מאן, Jews in Egypt, וו, 228; המכתב נכתב סמוך אחרי שנת את"א לשטרות,

מאן שם 229.

24) כנ"י פ'.

25) ינוקא, יניק, הועבר לנ"צ בהשפעת נ"ס.

26) סדר החכמים וו, 82.

קטן ("יחזקיהו") כמו בן י"ב שנים ואספו אליו רב סעדיה ונתן אותו בבית הספר עד שנפטר רב סעדיה (בשנת רנ"ג לשטרות). ולא נמצא באותן הימים מי שהיה ראוי להיות ראש גלות וכו'.

ונראה שכך היה המצב בשנת רצ"ח לשטרות לפחות, שגם יחזקיהו, הילד הנזכר (שנזכר בתואר "ר"ג") היה רק זמן קצר ר"ג, ובנו דוד, שנזכר במכתב חזקיהו השני⁽²⁷⁾ בלי התואר "ר"ג"⁽²⁸⁾, לא הגיע כלל לראשות-גלות.

ועל-כן אומר רש"ג: ולא אפילו חד ינוקא. ואפשר שחזקיהו בן יהודה⁽²⁹⁾ ובנו ברחו מבבל⁽³⁰⁾ ולא היה רי"ג בבבל עד קרוב לסוף ימי רה"ג.

נ"ס נכתב אפוא בזמן מאוחר, בימי רה"ג, בשעה שחזקיהו ב' היה עדיין קטן ולא נתמנה עוד לראש גולה.

(ובנוגע אל "ואף לא רבנן" שבנ"צ, עי' לעיל א).

(ו) ומה טיבם של השינויים בענין "כתיבת המשנה"?

נבחון נא אותם אחד אחד⁽³¹⁾.

(1) עמ' 18:

נ"ס

נ"צ

ולא הוה חד מן הראשונים⁽³²⁾ ועת סוף יומיה⁽³²⁾ דרבינו⁽³³⁾ ליכא דכתב מדעם עד סוף יומי דרבינו הקדוש. וכן נמי לא הוה גרסי כולו בפה אחד ולשון אחד אלא טעמי הוה ידיעין להון. כאן נשתבש רק בקצת כ"י "דרבנן" במקום "דרבנו"⁽³⁴⁾, ונתעו החכמים לפרש "דרבנן" — "דרבנן סבוראי", מה שמתנגד לסוף דברי הגאון ולכל הענין. וגם כאן לשון נ"צ הוא המקור.

(2) עמ' 23:

נ"ס

נ"צ

וביומי דר' בנו של רשב"ג אסתייעא מילתי' ("מילתא") ותרצינהו וכתבינהו והוה (א' ופ': הני) מילי דמתני' כמשה מפי הגבורה אמרן וכאות וכו'.

כאן מצאו החכמים "תיקון" ו"זיוף" בנ"צ, שהשמיט "ותרצינהו וכתבינהו", שמתנגדים לדעתו, וע"י כך יצאו לפי-דעתם דברים שאינם מובנים.

אבל גם כאן נ"צ הוא המקורי, והספרדי הוא שהוסיף ופירש.

(27) REJ חנה, 51 [וכן אצל מאן, Texts, 183].

(28) יחזקיהו אביו נזכר שם בתאר "ראש גליות כל ישראל". [ועי' מאן, ספר זכרון לפוזנסקי, עמ' כאן].

(29) חזקיהו הא', זקנו של יחזקיהו רי"ג שבימי רה"ג.

(30) ועי' דביר, ס"א, 156, בהערה.

(31) רשומים אצל לוי, כד ע"ב—כה ע"א.

(32) קיצר מנ"צ שקדם לדברים אלה.

(32) כ"י א', פ', פריז, ק'.

(33) כ"י א' פ' ק' ב'.

(34) כ"י ב', לוי, פרוליגומא, 22.

(35) כ"י ג' וב', פריז ופ'.

הגאון אומר שהחכמים שאחר החורבן בימי ר"ג ור' שמעון בנו היו נושאים ונותנים עדיין בכמה דברים, והיו מחלוקות תנאים, וא"א היה להם לשנות כולם "פה אחד". אבל בימי ר' איסתייעא מילתא שנתבררו ההלכות התלויות והספקות (עמ' 17) עד שדברי המשנה נאמרו כמפי הגבורה, כהלכה למשה מסיני, והגאון אינו מדבר כאן כלל מסידור המשנה, שכבר דבר עליה בסוף עמ' כא בתחילת הדברים, והוסיף לבאר למה לא נצרכו הראשונים לסידור המשנה ולמה א"א היה סידורה לפני ר'. והדברים הבאים בעמ' כג: ולא מליביה חיברנין וכו' — חוזרים לסוף עמ' כא!

(3) עמ' 31 :

נ"צ

נ"ס

ולאו דשביקו קמאי רובא לבתראי אילא קמאי לא הוה צריכין לחבורי מילי דמגרסן פה אחד עד דחריב בית המקדש ותלמידיהון דלא הוה כוואתהון מן שמהון הוה אמרין דהא ר' אליעזר דהוא ריש תלמידי ר' יוחנן בן זכאי כדשאלוהו וכו'.

ודאיצטריך ר' למאי דפרישנא בתר דנח עלמא וכו'.

אלא קמאי לא הוה צריכי לחבורי ומילי דמגרסן על פה אינון וכל חד וחד מרבנן ידעי להו בקבלה ולא הוה צריכי לחבורינהו ולמכתבינהו עד דחריב ב"ה וקמו תלמידיהון דהנך קמאי דלא הוה ידעי כוותהון והוה צריכי לחבורי דהא ר' אליעזר וכו' ולהכי איצטריך ר' לחבורי ולתרוצי שיתא סדרי משנה בתר דנח עלמא וכו'.

כאן כעסו מאד החכמים המבקרים על "מחיקות" ה"צנזור" הצרפתי, שעשאה לפיסקא זו "פרוך מרובה על העומד".

אבל מתוך כעסם באו המבקרים לידי טעות, כי גם כאן המקורי הוא נ"צ, כי אמנם "קמאי לא הוה צריכין לחבורי מילי דמגרסן פה אחד", כמו "ואסכים לתירוצי הילכתא דגרסין להון רבנן כולהון פה אחד" (עמ' 21 נ"צ), וכל פירושי נ"ס הם הוספות והצעת דברים מוטעית.

(4) עמ' 51 :

נ"צ

נ"ס

ולא הוה להון להנך קמאי דעד דאיפטר רבי <חבור> דגרסין ליה פה אחד אלא כגון פירושי דהשתא דמפרישנא אנחנא וכיוצא בנא לתלמידי דילאנא דכולהון גמרין ליה והאי כתיב חדא אפא וכו'.

כאן חסר בנ"צ רק "חבור", ולא יותר, שנשמט בעטיו של "רבי" הסמוך ("חבר") ונ"ס "וגרסין ליה על פה" (36) מוגה כאן כמו בסי' 3. וכזה בתשו' רש"ג שבג"ק ח"א 14 (אוה"ג תשובות 6): [דלא אפשר] דהאוי שיבוש בקראי דכולהון ישראל קריין להון פה אחד וכו' אבל קרא כולי עלמא פה אחד קארו ליה וגרסין ליה.

(36) עי' אי הים פס ע"א וע"ב ושם קיז א.

נ"ס

נ"צ

ודאמריתו מה ראה ר' חייא לכותבה ואמאי לא כתבה רבי. אלו בקש ר' לכתוב ולחבר כל מה שהיה שנוי בימיו אריכן מילי ואתערקן אלא ר' עקרי הדברים תקן וכתב וכגון כללות וכו'.
 גם כאן אין כל "שנוי עשוי בידים" אלא הנוסח המקורי הוא נ"צ, והספרדי הוא שפירש והוסיף.

טעויותיו של הספרדי ופירושו והצעותיו:

22, 27, 30, 41, 46—47, 48, 50, 52, 54, 55, 58, 68.

חיקונים בנ"צ בכונה:

עמ' 13 השמטה, המתנגדת לבבלי.

חוץ מאלה הנוגעים לזמן כתיבת האגרת (ע' לעיל), 11, 15.

[שינויים אחרי מקורות סוראיים (ביחוד בכ"י ל') 90, 95.]

רש"ג נגד המקורות הסוראיים, המקדימים ישיבת סורא, 72, 79.

וכן בחלוקת התקופות של גאונים ורבנן סבוראי. הדגשת ישיבת פומבדיתא 91—93

(רק מפני ידם החזקה של ראשי הגולה), 72, 79, 82, 84, 88.

כתבי-יד הנ"צ והנ"ס:

לוין, מבוא כגא:

א' בנ"ס נוטה לנ"צ (ע' 105). ל' בנ"צ שוה בעיקרו לכ"י א' בנ"ס (א"פ ו) ומעובד בכ"מ ע"פ סתומא (ע' 90, 95, וע' לוין יזא, הערה ב).

פ' (פרמא ו) בנ"צ נוטה לנו' ספרד!

איא ע"כ להעמיד גבולים בין נ"צ ונ"ס, אלא שהכל תלוי בהעתק העיקרי של כ"י אחד, שממנו נתפצלו ונתפרדו העתקים שניים.

נ"צ כ"י אליפא (חלב) דומה מאד לכ"י ברלין, ובוודאי מקורם מכ"י אחד.

נוסח השאלה באגרת רש"ג³⁷.

שאלאתא אילין דשאלו אחנא <רבנן דבקירואן אחיינן> רח' וקיימנן נפקו לקדמנא לבבא דמתיבתא לבי דינא דמרנא ורבנא שרירא ריש מתיבתא בריה דמרנא ורבנא חנניה ריש מתיבתא בריה דמרנא ורבנא יהודה ריש מתיבתא <ואתו הנ' שאלאתא בית דינא דמרנא> ורבנא האיי דיינא דבאבא בריה דמרנא ורבנא שרירא ריש מתיבתא ופקידנא ואיקין קדמנא וקמי רבנן דמתיבתא ועיינא בהון וקמנא על כל מה דכתיב בהון ופקידנא וכתבו תשובות דילהון כי היכי דאחזו לנא מן שמיא.

37) ע"פ כ"י ארם צובה בהשוואה עם כ"י לונדון, והשוה הכתובות שבתה"ג הרכבי סי' שטו וסי' שכט; ולהפך שיתוף של רש"ג, שם סי' קצח. רב נסים גאון מוכיר חלק ממנה בשם רב האיי, שע"ת סי' עא: ורבינו האיי גאון ז"ל השיב בתשובה שנשאל מאת רבינו אלוף הקדש אבי(ו) ז"ל: כשגלה יכניה וכו' (עמ' 72). ובהקדמתו למפתח מקצר הוא את האגרת סתם.

מפתחות

- רב שילא 18 הע' 25
 הולכי אושא 251—253
 רא"ם ורש"ס 487 הע'
 ד. מלים ולשונות
 אבו=אחו 414 הע'
 אבוא 383
 אביר=אור 414 הע'
 אוגדות=אוגרות 233
 אגלי 214
 אדהי=זהו 405 הע'
 אהיני 203
 אוזינקא 209
 אולומרדין 453 הע'
 אולוכורסין 453 הע'
 אולוסיריקא 453 הע'
 אור ל"ד 147
 אורבי 195
 אורייר=אוליר 467 הע'
 אותות=אותיות 361 הע'
 (אזל) מילול (ירוש') 427 הע'
 אי לו=אוי לו 356 הע'
 אידחתא 199
 אייקר=איעקר 221
 איפער=אי אפער 385 הע',
 461 הע', 463 הע'
 אכלוזא 215
 אכסדרה 225
 אלו — מלת שאלה 179
 אמצע 189
 אפטדין=אסטרין 358 הע'
 אספלידא 221
 אפכת ליה 349 הע'
 אפריון 187
 ארבעי 204
 ארחי 195
 (ארי) דקארי לה 194, 241
 אריס 229
 אשלי רברבי 259
 באגא 156, 254
 באזי באוזוי 264
 בדק 147
 סימנים בש"ס 193, 254, 256, 261
 ירושלמי
 פסחים כז ע"א, ע"ב וע"ג
 148—150
 נזיר נא ע"ב 82—83
 קידושין נט ע"א 101—102
 מראש ברכות ועד שבת טו ע"א
 — בהערות לדקדוקי ירושלמי
 גר"ש בירושלמי 324 ואילך,
 496 הע'
 מכתבים מא"י לבבל 39
 ג. חכמים
 האמוראים שנוכרו בפסחים
 21—22
 האמוראים שנוכרו בביצה 40—44
 האמוראים שנוכרו בנזיר 80—82
 האמוראים שנוכרו בסוטה 93—94
 האמוראים שנוכרו בבבא בתרא
 269—270
 האמוראים שנוכרו בבכורות
 120—126
 רב אושעיא 129
 אחוי דר"ח בר אשי 341 הע'
 רב אחדבוי דמן אחא 95
 גידול (אמורא) 365 הע'
 וסטיני 183
 ר' זעירא 341 הע'
 רב חב"י מחוזנאה 70
 „דברי חכמים” בירושלמי 359 הע'
 ר' חנינא בן גמליאל ת' ר"ח בן
 אנטיגנוס 55
 ר' יוסי בר זבדא 298, 309
 ר' לוי בר חיתה 447 הע'
 רב מנשיא בר ירמיה 509 הע'
 רב נחמן בר יצחק בכל פ"ב
 דפסחים 178
 מר עוקבן 342 הע'
 רבא=ר' אבא 173
 רבה בר מרי 299
 רבין ור' בון 413 הע'
 רבינא 18 הע' 25, 34, 43
 א. משנה
 חלוקת המשניות שבירושלמי
 382 הע', 384 הע', 386 הע',
 388 הע', 489 הע'
 ברכות פ"א מ"א (ואכילת פסחים)
 17
 ב. תלמוד
 ברכות יז ב 17
 מג א 139
 שבת י ע"ב 25
 מג א—ב 36
 מו ב 26
 קדא א 28, 29
 קמב ב 28
 פסחים א—ל ע"ב 147—178
 לא ב 85
 מא א—ב 75
 יומא פג סע"א 139
 מגלה ד ע"א 138
 קידושין יא א—ב 113—114
 בבא קמא יב ב 132
 בבא מציעא קא סע"ב 16
 קטז א—קיס א 179—187
 בבא בתרא ב א—כ ע"ב 187—245
 כח א—מב א 246—268
 לא א—לג ב 103
 קמח ב 139
 קמט א 138
 קנט ב 89
 עבודה זרה מו סע"ב 134
 עא ב 107
 זבחים מה א 138
 נ ע"ב 138
 מנחות טז ב 18
 פב ב 137
 חולין פט א 48
 בכורות לר א 99—100
 מ ע"ב 139
 מעילה יא ב 47
 חלוקת הבבות 187
 השאילתות ומס' ביצה 36
 השאילתות ומס' נזיר 78

פוחת) נפחתה 183	כלא) אכלוי 203	בוקי 211
פילביה 401 הע'	כלה=שעור 228	בוקילטא 480 הע'
פירא 225	כלילא 239	בי נשא 229
פלוגתא 192	דמי כלילא 215	בי סדיא 220
פשל) מפולשות 227	כפיסין 189	בין=בן 352 הע'
פסין 216	כתי ('ירוש')=אכתי 391 הע'	בית 179
פרקליט 221	לגלוגי חרדל 242	בית השלחין 248
פתיא 214	להל=להלן 502 הע'	בית שער 226
צואר מחווא 262	לופתא 206	(בלק) מבליק 149
ציפי צמר 244	לוקבל 445 הע'	(בקר) מבשקר 181
צלא 204	ליטרא בשר בצפורי 392 הע'	גביל=גויל 414 הע'
קיצו 250	לישנא אחרינא (בלא "אמרי לה")	גוד=גור 203
קינים 183	141	גוד=גור 260
קלי 158	לילה=ליה 346 הע'	גוד או אגוד 230
קנסורס=קנתורס 316 הע'	מגוד=מגור 171	גודרות 262
קפיל=קליף 201	מורן 224	גוהרקי 170
קרבס 409 הע'	מחיצה 191, 188	גורקי 170
לקריעה=לרוקעה 245	מידויל 214	גויסן=גם הדעת 351 הע'
קרמביטס 480 הע'	מחובר=מחור 414 הע'	גראסי=גורסי התל' 140
קרנא 206	מחבר=מחור 482 הע'	דיולא 370 הע'
קרנוול 229	מידיתי 177	דיכסוסטוס 233
רבעת 468 הע'	מסיפס 193	דפנא 200
רבקה 171	מסיק=מציק 150	דקל נערה 263
ריכסא 196	מצר 209	דרגון 420 הע'
רישקא 239	מקום 147	דריבא 510 הע'
רכא 199	ומר=ואמר 387 הע'	דורא 261
רסתקא 228	מתניתא ד' פליגא עלוי 346 הע',	הבטה=חבטה 185
שדה הבעל 249	501 הע'	הדורי 228
שודא דדייני 261	נבוכדנצר (כתיבו) 371 הע'	הדורי=הורדי 197
שוף 210	נברכת 239	(הגן) מהוגנים 221
שטרא זיפא 260	נגהי 150	הוצא=חוצא 200
שיזרה 342 הע'	נגרא 229	(חבס) איחבס 210
שיח 239	נטף 344 הע'	חדי=תדי 221
לשנה=לשנה אחרת 266	נימא=נימר 350 הע'	חולדה 148
שתך 244	נאמר ('ירוש')=לימא (בבלי)	חזית 191
תובן 489 הע'	409 הע'	חזקה 248—246
תיוהא 197	ננה (נינה)=אנא נא 436 הע'	חצד=עצד 378 הע'
תנורא דאסא 316	(נסע) הסיע 218	סורוינא 216
תני ר' פלוני דר' (בר') פלוני	נפון 407 הע'	סיחיא 177
341 הע', 376 הע'	סופלי 225	סראזא 231
בגין דתנינן 490 הע'	סיסות 154	סרקלין 223
תנן התם 152	סיסני 151	סרקסין 196
מתני=אמר לה 243	סנאין 183	כו 202, 221
תפתיחא 262	ספך 214	כוי=כורי 207
תרבך 208	עיבר זמנו 163	כולום=כלום 441 הע'
טול קיסם מבין עיניך 237	עולא=עילא=אילא 220	כותלא=קוטילה 302
	פוריא 220	כי — עי' כו

קיצורים וראשי תיבות *

יתו"א = „יחוס יתנאים ואמוראים“	ג"ש = „גנזי שכתר“	א"א = אי אפשר, אשת איש,
כא"ד = כאיכא דאמרי	גת"א = שלש תיבות הללו	„אות אמת“
כבד"ו = כבוד פוס ויניציא	ד(פוס)	אהצ"ו = „אהבת ציון וירושלם“
כ"ה = כך הוא	ד(פוס) שונצ(ינו)	אה"ת = „הגדות התלמוד“
כו"פ = „כפתור ופרח“	ד' פ"פ = דפוס פרנקפורט	אוה"ג = „אוצר הגאונים“
וכ"ז = וכל זה	ד"ב = דפוס ברלין	אוה"פ = „אוצר הפירושים“
כ"י = כתבי יד	דאמ"ד = דאמשטרדם,	אוה"ת = „אוצר התשובות“
כ"י = כתבי יד	ד' אמשטרדם	או"י = „אור זרוע“
כ"א, כ"י א"פ	דד"ד = „דור דור ודורשיו“	א"ת = „אורח חיים“
= כתב יד אוכספורד	ד"ו = דפוס ויניציא	איכ"ר = „איכה רבתי“
כ"י ב' = כתב יד ברלין	דזה"ר = „דורות הראשונים“	א"מ = „אבני מלואים“
כ"י ג' = גינצבורג, שרידי ירושלמי	ד"ז = דפוס זיטמיר	אמ"ד = אמשטרדם
כ"י ו' = כתב יד וינא	ד"ח = דפוסים חדשים	וא"ס = ואין ספק
כ"י ל' = כ"ל = כתב יד לידן	ד"י = דפוסים ישנים	א"פ = כתב יד אוכספורד
כתב יד לונדון	ד"ל = דפוס לכוב	וא"צ = ואין צריך
כ"י מ', כ"מ = כתב יד מינכן	ד"ס = דברי סופרים	ואינו צריך
כ"מ ב', כ"י מ"ב	„דקדוקי סופרים“	כ"ב = „בבא בתרא“
= כתב יד מינכן ב'	ד"פ = דפוס פיזור	Bar-Bahlul (מילון סורי)
כ"י מ' = כתבי יד מינכן	ארבע פעמים	בז(ליא)
כ"י פ' = כתב יד פריז,	דפו(סים)	ביה"ש = בין השיטין
פלורנץ,	דפוי"י = דפוסים ישנים	בכ"מ = בכל מקום,
פרמא	ד"ק = דפוס קושטא,	בכמה מקומות,
כ"י פלו', פל' = כתב יד פלורנץ	דפוס קראקא	ב„כסף משנה“
כ"י ק', כ"ק = כתב יד קופמן,	ד"ר = דפוס ראשון	בל"א = בלישנא אחרינא
קהיר	דת"א = ארבע תיבות אלו	במה"מ = במלאכת המשכן
כ"י ר', כ"ר = כתב יד רומי	הג"א = „הגהות אשריות“	במק"א = במקום אחר,
כ"י ר' א' = כתב יד רומי א'	הגמ"י = „הגהות מיימוניות“	במקומות אחרים
כ"י = כתבי יד	הו(צאת), הוצ(את)	ב"ג = „בית נתן“
כ"ג = כיש גורסים	הו(צאת) צוק(רמנדל)	בנ"י = ב„נמוקי יוסף“
כ"כ = כך כתב, כך כתוב	ה"ע = „הליכות עולם“	ב"ס = „בן סירא“
וכל(שון) הכתוב	ה"פ = „הלכות פסוקות“	בס"י = בספרים ישנים
כל"ק = כלישנא קמא	הפ"פ = הפרנקפורטי	בת"א = שתי תיבות אלו
כ"מ = „כסף משנה“,	זיט(ומיר)	ג(ינצבורג), גינצ(בורג)
כמה מקומות	ח"ה = חלק ה'	= „שרידי ירושלמי“
כ"פ = כמה פעמים	ט"ד = טעות דפוס	גד"פ = Gottesdienstlichen
כת"י = כתב יד	טה"ד = טעות הדפוס	Vorträge
ול(שון)	ט"ס = טעות סופר	גי(רסת)
ל"ב = לישנא בתרא	ט"ע = (ר' יוסף) טוב עלם	ג"ק = „גנזי קדם“
	יל(קוט שמעוני)	הגרי"ב = הגאון ר' ישעיה ברלין

(*) קיצורים וראשי תיבות, השגורים בספרות התלמוד, — תמצא פתרונם במלונים וספרי עזר (למשל ב„אשנב התלמוד“ לעצ"ם).

ר"ג = רבנו גרשום	ס"י = ספרים ישנים	לב"א = לבת אחת
ר"ה = רבנו הלל	סמ"ג = „ספר מצות גדול“	ל"ג = לא גרסי, לא גרסינן
ר"ז = ר' זירא, ר' זעירא, ר' זרחיה	ס"ע = „סדר עולם“	לידו(ברסקי)
רז"ה = ר' זרחיה הלוי	סע"א, סע"ב... = סוף עמוד א', סוף עמוד ב'...	לכ"ג = לכך נראה
רז"ו = ר' זאב חלף	ס"פ = סוף פרק	ל"ל = למא לי,
רז"פ, רז"ף = ר' זכריה פרנקל	ס"ר = „סדורא רבא“	לשון למודים“
ריבמ"צ = ר' יצחק בר מלכי צדק	סרע"ג = סדור רב עמרם גאון	לע"ע = לעת עתה
ריו"ן מיגש = ר' יוסף אבן מיגש	מס' ס"ת = מסכת ספר תורה	ולפ"ז = ולפי זה
ריצ"ג = ר' יצחק בן גיאת	סתו"א = „סדר תנאים ואמוראים“	ל"ק = לישנא קמא
רמא"ש = ר' מאיר איש שלום	ע(רך)	מ' = כתב יד מינכן
רמ"ה = ר' מאיר הלוי	ע"ד = על דבר, עמוד ד'	מ' ב' = כתב יד מינכן ב'
רמ"ע = ר' מנחם עזריה (מפאנו)	עה"ת = על התורה	מא"ש = מאיר איש שלום
רמ"ש = ר' מתתיהו שטראשון	עה"ש = „ערוך השלם“	מג"ס = „מגלת סתרים“
רנ"ג = רב נסים גאון	ע"י(ן)	מה"ג = „מדרש הגדול“
רס"ג = רב סעדיה גאון	ע"י = „עין יעקב“	מהדו"ב = מהדורא בתרא
רע"א, רע"ב... = ראש עמוד א', ב'...	ע"א = על ידי אחר	מהדו"ח = מהדורא חדשה
רעק"א = ר' עקיבא איגר	ע"ע = על ידי עצמו	מה"פ = „מראה הפנים“
רפ"ז = ראש פרשה ז'	עכ"ל = עד כאן לשונו	מונטס(שריפט)
רצה"ח = ר' צבי הירש חיות	ע"פ = על פי, ערבי פסחים	מ"י = „מנחת יהודה“
רש"ג = רב שרירא גאון	פ(לורנץ), פ(ריז), פ(רמא)	מ"כ = „מתנות כהונה“
רש"ס = ר' שלמה סירילין	פ"א = פעם אחת,	מל"מ = „משנה למלך“
רש"ש = ר' שמואל שטראשון	פעם ראשונה	מ"מ = „מגיד משנה“
ש"א, ש"ב... = שנה א', שנה ב'...	פ"ב = פעם שנייה	מנוה"מ = „מנורת המאור“
שבנמ"י = שב.נמוקי יוסף	פסכ"ג = פסטרבורג	מ"ס = „מסכת סופרים“
שה"ג = שאר הגירסאות,	פי' ר"א = פירוש רבנו אליקים	מסה"ת = „מסורת התלמוד“
„שלטי הגבורים“	(ליומא)	מ"ע = „מגדל עוז“
שכ"ה = שכן הוא	פיה"מ = פירוש המשנה	במק"א = במקום אחר
שמ"ק = „שיטה מקובצת“	פיה"ת = פירוש התורה	מרה"ג = מרב האי גאון
וש"נ = ושם נסמן	פיר"ח = פירוש רבנו חננאל	מ"ש = „מלאכת שלמה“
שע"צ = „שערי צדק“	פ"מ = „פני משה“	מ"ש, מש"כ = מה שכתבתי
שע"ת = „שערי תשובה“	פסידר"כ = פסיקתא דרב כהנא	מה שכתב
ת"ג = „תשובות גאונים קדמונים“	פסידר"כ = „פסיקתא דרב כהנא“	מ"ת = „מדרש תנאים“
תה"ג = תשובות הגאונים	Payne Smith (מילון סורי)	ן' מיגאש = (ר' יוסף) אבן מיגאש
תוה"א = „תורת האדם“	פפד"מ = פרנקפורט דמיין	נ"א = נוסח אחר, נוסחא אחרינא
תוה"ב = „תורת הבית“	פ"ק = פרק(א) קמא	ונ"ב = ונכתב בצדו
תו"א = „יחוס(י) תנאים ואמוראים“	צוק(רמנדל)	נו(סח), נו(סף)
תו"י = תוספות ישנים	צ"ע = צריך עיון	נוע"י = „נועם ירושלמי“
תוא"י = „(שערי) תורת ארץ ישראל“	קה"ז = „קהלת זוטא“	נ"י, נמק"י = „נמוקי יוסף“
תוס(פתא), תוס(פות)	קו(נפרס), קו(נטרס), קונס(רס)	ונב(חק)
ת"ח = „תורת חיים“	קונ(טרס) אח(רון)	נ"ס = נוסח ספרד
ותי(רץ)	ק"ע = „קרבן עדה“	נ"צ = נוסח צרפת
ת"י = „תרגום יונתן“,	ק"פ = קרבן פסח	נתח(חבר)
„תוספות ישנים“	קרו(טושין)	ס"א = ספרים אחרים
תרי"י = תלמידי רבנו יונה	ר' = רבי, רביס, כתב יד רומי	ס"א, ס"ב... = ספר א', ספר ב'...
תש"ר = „תורתן של ראשונים“	רא"ה = ר' אהרן הלוי	סא"ר = „סדר אליהו רבה“
תתו"א = „תולדות תנאים ואמוראים“	רא"פ = ר' אליהו פולדא	סד"ה = סוף דבור המתחיל
	רב"א = ר' בצלאל אשכנזי	סה"מ = „ספר המצות“
		ס"ז = „ספרי זוטא“

תיקוני טעויות *

עמ'

247 שו' 16מ צ"ל : היא י' שנים בפניו	39 הע' 80 צ"ל : בריה כג ב, קשה
250 שו' 7מ " : קָיִצַּי	48 שו' 10 " : דכתותי מכתת
255 שו' 5 " : דאי טעין האיך	55 שו' 10מ " : הנוסח "רשב"ג, הוסיף
" שו' 15מ " : ולא ל'תו	56 שו' 4מ " : זמן אחר וישיבה אחרת
265 שו' 10 " : י' שנים ולמחזיק	63 שו' 7 " : כיסופא מי לית
267 שו' 15מ " : הכי פסולה וכו'	65 שו' 10 " : חוץ ממגדף ועובד ע"ז
290 שו' 4 " : היה קָמָן	" שו' 19 " : נכסיה לא מפקר איניש
292 שו' 7 " : אמנם כן "נחלת"י	74 שו' 15 " : זמן אחר וישיבה אחרת
314 שו' 15מ " : ובשעת הקזת דם	" הע' 29 " : ו"מקצת ספרים" אצל רי"ד
327 שו' 9מ " : גרש בעשר	84 שו' 13מ " : יִשְׁרוּ את הָעָקֹב
339 הע' 3 " : ברוב כי"י המזרח.	92 שו' 3 " : בר רב אשי
371 הע' 17 " : וכן יג ע"ד	" הע' 20 " : בכ"י מ,
396 שו' 2מ " : (והוגה עי"א: שאן)	137 הע' 32 " : ואצלנו נשתבש "בכלל א"
431 הע' 19 " : נסין שבצדדין	153 שו' 16 " : (בויק"ר פי"ד:
432 הע' 22 " : אבל גם כי"י ר'	162 שו' 4מ " : גוף סתמי (man),
465 הע' 2 " : רש"ס (אהצ"י)	170 שו' 10מ " : וכ"ה בה"ג הל' ע"ז
480 סוף הע' 16 " : κράμβιδα	189 שו' 16מ " : חצי לבנה
489 הע' 23 " : (ר"י מסימפונט)	195 שו' 3 arhu באשורית
508 הע' 9 " : וכן ברי"ח ביצה כג א:	203 שו' 4 " : "אבע"א וכו' ל"א"
דברדיליה	205 שו' 15 " : לא לייתי וליטרדן).
514 הע' 33 " : אבל ברוקח סי' נט	210 שו' 2 " : לא הוה ידענא
515 הע' 40 " : (גירגבסין)	231 שו' 2 " : לחבירו סול את(ה)
521 הע' 11 " : בע"ז : כיי דמר	" שו' 14 " : בגי' כיי:
556 יד ד שו' 49 צ"ל : כתובה מלוה	234 שו' 4מ " : שס"ת היה מונח
	245 שו' 10מ " : קְלִיָּתָא בסורית

בשעת ההדפסה נפלה שורה מן המקבילות ב"דקדוקי ירושלמי" וכמה שורות העתקו ממקומן, והלומד יואיל לסמן את תקונן במקום.

(1) עמ' 424 לר א צ"ל :

(13)

וששה (והוגה עי"א : ושבעה) (11)	19 (ושבעה) אסיפין
כשעת	22 בשעת לקיטתו
השנה [שעברה] (!) (ונמ' גם עי"א)	23 ממי השנה הבאה

(2) עמ' 507 ז ע"א צ"ל :

[למה לא] (!) צריכות	14 (לאהלין) צריכות קישור
(ונמ' ונ"ב עי"א : לאהלין)	
אות גרודה לפני ח של "חריות"	23 דרש חריות

(*) טעויות, שכל לומד יעמד עליהן, לא נרשמו כאן.
מ = מלמטה, הע' = הערות.

CONSPECTUS MATERIAE

Editoris Praefatio	7
Pars Prima : Prolegomena ad tractatus quosdam ex Talmud Babylonico	9
Pars Secunda : Notae et Commentationes Capita quaedam ex Talmud spectantes	145
Pars Tertia : Prolegomena ad Talmud Hierosolymitanum	271
Pars Quarta : Lectiones in Talmud Hierosolymitanum et Addenda	335 607
Appendix : In Epistulam Rav Sherira Gaon Observationes	610
Indices	616
Abbreviationes	618
Corrigenda	620

PROLEGOMENA AD LITTERAS AMORAITICAS

Talmud Babylonicum et Hierosolymitanum
scripsit J.N. EPSTEIN

defuncti auctoris opus edendum curavit
E. Z. MELAMED

Sumptibus The Magnes Press, The Hebrew University
et Dvir Co Ltd Tel Aviv. Hierosolymis MCMLXII